INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
"COSTIN C. KIRIȚESCU"

TEZAUR

Volumul LXXVIII

Academia Română

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
“COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAUR

2006

vol. LXXVIII

Centrul de Informare
şi Documentare Economică

Bucureşti, România

Editor: Valeriu IOAN-FRANC

Redactori: Adelina BIGICĂ, Ortansa CIUTACU,
Mircea FÂȚĂ, Dorina GHEORGHE, Paula NEACŞU,
Mihaela PINTICĂ, Aida SARCHIZIAN, Ovidiu SÎRBU

Culegere text: Mirela AGAPI, Carmen DIȚULESCU

Prezentare grafică, machetare şi tehnoredactare:
Luminița LOGIN, Nicolae LOGIN, Victor PREDA

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Institutului Național de Cercetări Economice
“Costin C. Kirițescu”. Reproducerea, fie şi parțială şi pe orice suport, este interzisă
fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 978-973-159-263-3 Apărut 2020

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI
ECONOMICE “COSTIN C. KIRIȚESCU”

TEZAUR

2006

vol. LXXVIII

ACADEMIA ROMÂNĂ

CENTRUL DE INFORMARE ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ

SUMAR
volumul LXXVIII

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 37/2006 _____ 17

DIAGNOSTICAREA SISTEMULUI DE FINANȚARE, PRODUCȚIE ŞI DISTRIBUȚIE A SERVICIILOR DE SĂNĂTATE ÎN UNELE ȚĂRI EUROPENE - ANALIZA SWOT ASUPRA SISTEMULUI DE SĂNĂTATE DIN ROMÂNIA - 19

1. SISTEMUL DE SĂNĂTATE: CONCEPT ŞI IMPORTANȚĂ 23

2. ELEMENTE DEFINITORII ALE STĂRII DE SĂNĂTATE A POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA 29

2.1. Speranța de viață 29

2.2. Mortalitatea şi morbiditatea 29

3. PROVOCĂRI PENTRU SISTEMELE NAȚIONALE DE SĂNĂTATE 34

4. POTENȚIALUL ACTUAL AL SISTEMULUI DE SĂNĂTATE ROMÂNESC 39

4.1. Resursele materiale 39

4.2. Resurse umane 41

4.3. Resursele tehnologice 42

5. IMPACTUL DETERMINANȚILOR MAJORI AI STĂRII DE SĂNĂTATE 44

5.1. Determinanții socioeconomici ai stării de sănătate 44

5.2. Comportamente sanitare legate de factorii de risc ai sănătății 50

5.3. Condițiile proaste de mediu 53

5.4. Promovarea sănătății 54

6. EVALUAREA CALITATIVĂ A UNOR COMPONENTE-CHEIE CU IMPACT NEMIJLOCIT ASUPRA PERFORMANȚEI SISTEMULUI DE SĂNĂTATE ROMÂNESC 55

6.1. Rezultatele sondajului de opinie în rândul pacienților 55
Aria de acoperire teritorială a unităților sanitare 58
6.2. Rezultatele sondajului de opinie în rândul medicilor incluşi în eşantionul format pe cele trei tipuri de asistență medicală 65
6.3. Percepția managerilor şi medicilor din casele județene de asigurări de sănătate asupra sistemului de distribuție a serviciilor de sănătate 76

7. CONCLUZII 86

8. BIBLIOGRAFIE 95

9. ANEXĂ STATISTICĂ INTERNAȚIONALĂ 97

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 38/2006 _____ 119

REDUCEREA SĂRĂCIEI PRODUCĂTORILOR AGRICOLI OBIECTIV PRINCIPAL AL REALIZĂRII UNEI DEZVOLTĂRI DURABILE 121

Lista tabelelor 124
Lista anexelor 125

INTRODUCERE 127

Capitolul 1. AGRICULTORUL (ȚĂRANUL ROMÂN) – BENEFICIAR SAU PERDANT AL TRANZIȚIEI 131

1.1. Agricultorul (țăranul) ca proprietar 131
1.2. Agricultorul – om de afaceri 132
1.3. Agricultorul – consumator de bunuri şi servicii 134

Capitolul 2. POLARIZAREA SOCIALĂ ÎN AGRICULTURĂ 137

2.1. Dinamica sărăciei. Satul – polul sărăciei 137
2.2. Sursele sărăciei producătorilor agricoli 139
2.3. Destinul exploatațiilor agricole individuale, cu deosebire de subzistență şi semisubzistență. Perspectivele diminuării sărăciei 150
2.3.1. Reducerea numărului de exploatații 150
2.3.2. Ocuparea. Reducerea suprapopulației şi creşterea gradului de ocupare 154

Capitolul 3. DEZVOLTAREA ŞI PERFECŢIONAREA APARATULUI DE PRODUCŢIE ÎN SCOPUL CREŞTERII EFICIENŢEI SOCIALE ŞI DIMINUĂRII DECALAJULUI FAŢĂ DE UNIUNEA EUROPEANĂ 163

3.1. Evoluția unor indicatori relevanți ai aparatului de producție 163

3.2. Forța de muncă şi productivitatea muncii în agricultura României şi în țările UE în 2004 165

3.3. Ponderea productivității muncii din agricultură în productivitatea națională a muncii 167

3.4. Eficiența utilizării suprafeței agricole în România comparativ cu UE şi țările membre 169

3.5. România – exportator net de produse agricole şi agroalimentare 172

Capitolul 4. concluzii 177

ANEXE 182

BIBLIOGRAFIE 197

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 39/2006 _____ 201

ASPECTE TEORETICE ŞI PRACTICE PRIVIND PREVENIREA ŞI COMBATEREA SPĂLĂRII BANILOR 203

1. ROLUL STATELOR ÎN PREVENIREA ŞI COMBATEREA SPĂLĂRII BANILOR ÎN PLAN INTERNAȚIONAL 207

2. COLABORAREA INTERNAȚIONALĂ ÎN LUPTA ÎMPOTRIVA RECICLĂRII FONDURILOR 215

3. RECOMANDĂRI ALE GRUPULUI DE ACȚIUNE FINANCIARĂ AL G 7 ÎN DOMENIUL PREVENIRII ŞI COMBATERII SPĂLĂRII BANILOR ÎN PLAN INTERNAȚIONAL 220

4. PREVENIREA ŞI COMBATEREA RECICLĂRII FONDURILOR ÎN ROMÂNIA 223

5. INSTRUMENTELE JURIDICE ALE STATULUI ROMÂN ÎN LUPTA DE PREVENIRE ŞI COMBATERE A SPĂLĂRII BANILOR 227

6. CĂI ŞI METODE ADOPTATE DE STATUL ROMÂN PENTRU PREVENIREA ŞI COMBATEREA CRIMINALITĂȚII ORGANIZATE - FENOMEN GENERATOR DE BANI MURDARI 235

7. INCRIMINAREA PENALĂ A UNOR FAPTE DE SPĂLARE A BANILOR 240

8. COOPERAREA INTERINSTITUȚIONALĂ DIN ȚARA NOASTRĂ ÎN ACEST DOMENIU 245

9. ASPECTE PRACTICE ÎN DOMENIUL COMBATERII SPĂLĂRII BANILOR 247

10. SERVICIUL ANALIZĂ ŞI SINTEZĂ AL OFICIULUI NAȚIONAL DE PREVENIRE ŞI COMBATERE A SPĂLĂRII BANILOR 252

11. COMPARTIMENTUL DE MANAGEMENT AL INFORMAȚIILOR CLASIFICATE 253

12. LOCUL ŞI ROLUL OFICIULUI ÎN LUPTA IMPOTRIVA CORUPȚIEI ŞI FINANȚĂRII TERORISMULUI 255

13. COMBATEREA FINANȚĂRII TERORISMULUI 257

14. UNELE CONCLUZII CE REZULTĂ DIN ACTIVITATEA DESFĂŞURATĂ DE OFICIU 259

14.1. Finanțarea de activități în economia legală 260

14.2. Efectuarea de operațiuni financiar-bancare cu sume în numerar în folosul unor persoane fizice 260

15. PROPUNERI PENTRU IMPULSIONAREA ACTIVITĂȚII OFICIULUI NAȚIONAL PENTRU PREVENIREA ŞI COMBATEREA SPĂLĂRII BANILOR 262

16. ACTIVITATEA DESFĂŞURATA DE CĂTRE COMISIA DE SUPRAVEGHERE A ASIGURĂRILOR 264

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 40/2006 _____ 267

DEZVOLTAREA DURABILĂ ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ ŞI POLITICA DE COEZIUNE ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ 269

1. INTRODUCERE 271

2. CONCEPTUL DE DURABILITATE 275

2.1. Durabilitate “slabă” – durabilitate „tare” 275

2.2. Abordarea celor mai importante aspecte 279

2.3. Integrarea dezvoltării durabile în politicile sectoriale 281

2.4. Infrastructura de transport şi mobilitatea 283

3. DEZVOLTAREA DURABILĂ ŞI POLITICA DE COEZIUNE ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ 289

3.1. Implicarea politicii CES în atingerea obiectivelor dezvoltării durabile 293

3.1.1.Îmbunătățirea mediului prin investiții directe 293

3.1.2. Investiții în proiecte cu impact pozitiv asupra mediului 294

3.1.3. Monitorizarea şi evaluarea factorilor de mediu 295

3.1.4. Selecția şi implementarea proiectelor 296

4. REFORMA POLITICII DE COEZIUNE ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ 297

4.1. Principalele direcții 297

4.2. Obiective, eligibilitate, resurse 298

4.2.1. Obiectivul 1 - convergența 298

4.2.2. Obiectivul 2; competitivitatea regională şi ocuparea profesională 299

4.2.3. Obiectivul 3 (cooperarea teritorială) 300

4.3. Finanțarea şi responsabilitatea 301

4.3.1. Dimensiunea contribuției UE şi cofinanțarea națională 301

4.3.2. Strategii descentralizate şi simplificate 303

5. ASPECTE INSTITUȚIONALE ALE DEZVOLTĂRII DURABILE 306

5.1. Rolul autorităților 306

5.1.1. Rolul autorităților centrale 306

5.1.2. Participarea grupurilor de interese şi consultarea publică 308

5.2. Buna guvernanță 310

5.3. Implicarea nivelului regional 312

5.4. Durabilitatea în proiectul de Constituție Europeană 315

6. CONCLUZII 319

ANEXE 321

BIBLIOGRAFIE 331

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 41/2006 _____ 333

PERSPECTIVELE INDUSTRIEI PRELUCRĂTOARE ROMÂNEŞTI ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII DURABILE 335

INTRODUCERE 339

1. PREOCUPĂRI ALE UE ÎN VEDEREA ASIGURĂRII UNEI CREŞTERI ECONOMICE DURABILE 342

1.1. Strategia UE de la Lisabona privind reînnoirea economică, socială şi protecţia mediului 342
1.2. Strategia UE pentru dezvoltarea durabilă 349

2. TENDINŢE PRIVIND EVOLUŢIA INDUSTRIEI PRELUCRĂTOARE ÎN UE 362

2.1. Produse alimentare, băuturi şi tutun 362
2.2. Industria textilă, a confecţiilor, pielăriei şi încălţămintei 366
2.3. Industria lemnului (exclusiv mobila) şi a hârtiei 370
2.4. Produse chimice, cauciuc şi mase plastice 372
2.5. Industria fibrelor artificiale sau sintetice 375
2.6. Industria cauciucului 375
2.7. Industria maselor plastice 376
2.8. Produse minerale nemetalifere 376
2.9. Sticlă 377
2.10. Ciment, beton, piatră şi alte produse minerale nemetalifere 379

3. FACTORI DETERMINANŢI AI ASIGURĂRII DEZVOLTĂRII PE BAZE DURABILE A INDUSTRIEI 380

4. SCENARII POSIBILE PENTRU ELABORAREA STRATEGIEI DE DEZVOLTARE INDUSTRIALĂ DURABILĂ A ROMÂNIEI - ORIZONT 2025 - OPŢIUNI ŞI PRIORITĂŢI ÎN EVOLUŢIILE SECTORIALE - 393

4.1. Clasificarea ramurilor industriale după dinamica lor mondială, în perioada 1980-1996 (tabelul nr. 4.1) 393
4.2. Ramuri strategice pentru economia mondială şi pentru cea națională 394
4.3. Selecţia unor seturi de ramuri industriale ce pot fi considerate prioritare pentru România 395
4.4. Scenarii posibile de alegere a priorităţilor 397

5. DIRECŢII DE ACŢIUNE ÎN VEDEREA ASIGURĂRII DEZVOLTĂRII PE BAZE DURABILE A INDUSTRIEI ŢĂRII NOASTRE 399

5.1. Căutarea şi valorificarea noilor tehnologii 400
5.2. Utilizarea unor noi modalităţi de organizare şi gestionare a întreprinderilor 402

5.3. Încurajarea activității antreprenoriale 405
5.4. Integrarea întreprinderii în lanțurile de valoare mondiale 407
5.5. Crearea cadrului instituțional şi organizatoric de sprijinire a inovării şi învățării de către întreprinderi 415

BIBLIOGRAFIE 418

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 42/2006 _____ 421

METODE DE CERCETARE A MODELELOR DE CONSUM 423

1. PRECIZĂRI CONCEPTUALE 427

2. STRUCTURA UNUI MODEL DE CONSUM 430

3. METODE ŞI TEHNICI DE CERCETARE A MODELELOR DE CONSUM 433

4. ECO-EFICIENȚA UTILIZĂRII RESURSELOR ŞI STRATEGIA SUFICIENȚEI 439

4.1. Consumul de energie şi indicatorul contribuției la fenomenul încălzirii globale 441
4.2. Gestionarea pământului şi inițierea unor activități cu implicații directe în sfera consumului 443

5. STUDII ŞI CERCETĂRI ASUPRA UNOR MODELE DE CONSUM 447

5.1. Modulul alimentar 451
5.2. Consumul de alcool 458
5.3. Restaurante pentru oamenii de afaceri 462
5.4. Cercetări privind serviciile bancare 463
5.5. Jucării şi obiecte din plastic pentru petrecerea timpului liber 464
5.6. Piața serviciilor fotografice 466

6. IMPACTUL SCHIMBĂRII MODELELOR DE CONSUM ŞI DEZVOLTAREA DURABILĂ 469

BIBLIOGRAFIE 475

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 43/2006 _____ 483

COMPETITIVITATEA SUBSISTEMULUI DISTRIBUȚIEI SERVICIILOR DE SĂNĂTATE. ELABORAREA UNEI METODOLOGII DE EVALUARE 485

1. PERFORMANȚA SERVICIILOR DE SĂNĂTATE: CONCEPT ŞI IMPORTANȚĂ 489

1.1. Performanța sistemelor de servicii de sănătate în viziunea teoreticienilor 489

1.2. Performanța sistemelor de servicii de sănătate în viziunea unor organizații internaționale şi la nivelul unor țări 491

1.3. Performanța - un concept greu de măsurat? 492

2. EVALUAREA PERFORMANȚEI ÎN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII: TENDINȚE PE PLAN MONDIAL 495

2.1. Cadrul de evaluare a performanței sistemelor de sănătate promovat de OMS 495

2.1.1. O succintă prezentare 495

2.1.2. Câteva comentarii asupra Raportului privind sănătatea în lume (OMS, 2000) 497

2.2. Cadrul de evaluare a performanței sistemelor de sănătate promovat de Biroul regional european al OMS 499

2.3. Cadrul de evaluare a performanței sistemelor de sănătate promovat de OCDE 501

2.4. Studii întreprinse la nivel european 501

2.5. Practici în domeniul evaluării performanței îngrijirilor de sănătate în unele țări dezvoltate 505

2.5.1. Cadrul de evaluare a performanței sistemului de sănătate în Marea Britanie 505

2.5.2. Cadrul de evaluare a performanței sistemului de sănătate în Canada 506

2.5.3. Cadrul de evaluare a performanței sistemului național de sănătate în Australia 508

3. COMPETITIVITATEA SUBSISTEMULUI DISTRIBUȚIEI SERVICIILOR DE SĂNĂTATE. ELABORAREA UNEI METODOLOGII DE EVALUARE 510

3.1. Spre un model integrator al sistemului de sănătate 510

3.2. Indicatori de evaluare a competitivității unui sistem de sănătate 514

3.2.1. Ce este un indicator? 514

3.2.2. Cui şi la ce servesc indicatorii? 514

3.3. Metodologia de evaluare a competitivității subsistemului distribuției serviciilor de sănătate 518

BIBLIOGRAFIE 523

LISTĂ ANEXE 526

ANEXE 527

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 44-45/2006_____ 563

CREATIVITATEA ŞI INOVAREA ● EXPERIENȚE EUROPENE ●..... 565

Capitolul 1. indicatorii inovativității imm în țările membre ale uniunii europene şi în țările candidate 569

Bibliografie selectivă 597

Capitolul 2. evaluarea competitivității sectorului imm din perspectiva integrării României în ue 598

2.1. Competitivitatea şi dezvoltarea economică durabilă 598

2.1.1. Competitivitatea durabilă 600

2.1.2. Avantajul național competitiv 602

2.2. Metodologia pentru evaluarea competitivității sectorului IMM 605

2.2.1. Evaluarea competitivității sectorului IMM din România în perspectivă comparativă 606

2.2.2. Principalele direcții de analiză viitoare, bazat pe un sistem de indicatori TIC 627

Concluzii 629

Capitolul 3. *Clustering*-ul – factor de creştere a inovativității imm 640

3.1. Clarificări conceptuale 640

3.1.1. Definirea clusterelor 640

3.1.2. Tipologia clusterelor 642

3.1.3. Avantajele clusterelor 646

3.2. Evaluarea activității de *clustering* 651

3.3. Direcții de cercetare şi perfecționare a cadrului teoretico-metodologic – considerații conclusive 655

Capitolul 4. factori şi mecanisme privind finanțarea imm inovative 656

4.1. IMM inovative: abordare conceptuală 656

4.2. Specificul finanțării IMM inovative 659

4.3. Capitalul de risc – forma de finanțare a IMM inovative 666

4.4. Stimularea IMM inovative prin programele-cadru de C&D ale UE şi prin alte acțiuni recente 674

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 46-47/2006 679

CIVILIZAȚIA RURALĂ DIN ROMÂNIA ÎN PERSPECTIVA INTEGRĂRII ÎN UE (I) 681

CIVILIZAȚIA RURALĂ ŞI STUDIEREA EI 685

ELOGIUL AGRICULTURII ŞI AL SATULUI 688

SAT ŞI ORAŞ, DOUĂ TIPURI DE VIAȚĂ SOCIALĂ 690

CIVILIZAȚIE ORI CULTURĂ? SE EXCLUD UNA PE ALTA SAU SUNT COMPLEMENTARE? 693

SOCIOLOGIA MONOGRAFICĂ GUSTI, O PARADIGMĂ ORIGINALĂ DE CERCETARE A SATULUI 696

AGRICULTURA ŞI SATUL ÎN ROMÂNIA ŞI ÎN UE 698

ȚĂRANUL ROMÂN, CREATORUL CIVILIZAȚIEI RURALE 706

EXPLOATAȚIA AGRICOLĂ 710

GOSPODĂRIA 714

RECONSTITUIREA CLASEI ȚĂRĂNEŞTI DUPĂ REVOLUȚIA DIN 1989 717

EVOLUȚIA PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN PERIOADELE ISTORICE PREMODERNE (PÂNĂ LA 1848) 728

ASPECTE ISTORICE PRIVIND EVOLUȚIA PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN PERIOADELE PREMODERNE ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC 732

OBŞTEA ȚĂRĂNEASCĂ, ELEMENT FUNDAMENTAL AL AGRICULTURII ŞI PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN PERIOADA CRISTALIZĂRII EVULUI MEDIU ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC (SEC. III – XIII) 741

EVOLUȚIA AGRICULTURII ŞI A PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN PERIOADA CONSOLIDĂRII EVULUI MEDIU ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC: TRANSILVANIA, BANAT, CRIŞANA, MARAMUREŞ, MUNTENIA ŞI MOLDOVA (SEC.XIV-XVIII) 746

EVOLUȚIA AGRICULTURII ŞI PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN PERIOADA DESTRĂMĂRII RELAȚIILOR FEUDALE (SEC.XVIII-1848) ÎN: TRANSILVANIA, CRIŞANA, BANAT, MARAMUREŞ, BUCOVINA, MUNTENIA ŞI MOLDOVA 766

EVOLUȚIA AGRICULTURII ŞI A PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN BASARABIA (1812 – 1848) 783

EVOLUȚIA AGRICULTURII ŞI A PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN DOBROGEA (1800-1848) 785

CONCLUZII 788

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE NR. 48/2006 _____ 793

DESCOMPUNEREA BLANCHARD-QUAH 795

I. DESCOMPUNEREA BLANCHARD-QUAH DINAMICA ŞOCURILOR INFLAȚIONISTE. ESTIMĂRI PE DATE LUNARE PENTRU ECONOMIA ROMÂNIEI 799

Abstract 799

Introducere 799

1. Datele 804

2. Modelul 808

3. Rezultate 810

4. Descompunerea varianței 813

5. PIB potențial şi *output-gap* 815

II. ANALIZA ŞOCURILOR DIN DOMENIUL MONETAR, VALUTAR ŞI FISCAL CU AJUTORUL FUNCȚIILOR IMPULS-RĂSPUNS POLITICI MONETARE BAZATE PE PIB POTENȚIAL. ESTIMĂRI PE DATE LUNARE PENTRU ECONOMIA ROMÂNIEI 830

1. Datele 830

2. Modele econometrice 832

2.1. Modelul construit pe baza vectorului de autoregresie (VAR – anexa nr. 1) 833

2.2. Un model de corectare a erorii (VECM – anexa nr. 3) 836

RĂSPUNSUL *OUTPUT-GAP* LA DEZECHILIBRELE EXTERNE. ŞOCURI ÎN POLITICILE VALUTARE. ESTIMĂRI PE DATE LUNARE PENTRU ECONOMIA ROMÂNIEI 843

1. Datele 843

2. Modelul 846

2.1. Modelul construit pe baza vectorului de autoregresie (anexa nr. 1 – VAR): 846

2.2. Modelul de corectare a erorii (anexa nr. 2 – VEC) 848

RĂSPUNSUL *OUTPUT-GAP* LA ŞOCURI ÎN POLITICILE FISCALE. ESTIMĂRI PE DATE LUNARE PENTRU ECONOMIA ROMÂNIEI.....855

1. Datele 855
2. Modelul 857
   2.1. Modelul construit pe baza vectorului de autoregresie (anexa nr. 1 – VAR): 858

BIBLIOGRAFIE 862

INDEX DE AUTORI.....865

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 37/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL ROMÂN DE ECONOMIE COMPARATĂ ŞI CONSENS

DIAGNOSTICAREA SISTEMULUI DE FINANȚARE, PRODUCȚIE ŞI DISTRIBUȚIE A SERVICIILOR DE SĂNĂTATE ÎN UNELE ȚĂRI EUROPENE

- Analiza SWOT asupra sistemului de sănătate din România -

Coordonatori: Ana-Lucia RISTEA
Ion STEGĂROIU

Centrul de Informare şi Documentare Economică

CUPRINS

1. SISTEMUL DE SĂNĂTATE: CONCEPT ŞI IMPORTANȚĂ.....23
2. ELEMENTE DEFINITORII ALE STĂRII DE SĂNĂTATE A POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA.....29
2.1. Speranța de viață 29
2.2. Mortalitatea şi morbiditatea.....29
3. PROVOCĂRI PENTRU SISTEMELE NAȚIONALE DE SĂNĂTATE.....34
4. POTENȚIALUL ACTUAL AL SISTEMULUI DE SĂNĂTATE ROMÂNESC 39
4.1. Resursele materiale 39
4.2. Resurse umane.....39
4.3. Resursele tehnologice.....42
5. IMPACTUL DETERMINANȚILOR MAJORI AI STĂRII DE SĂNĂTATE.....44
5.1. Determinanții socioeconomici ai stării de sănătate 44
5.2. Comportamente sanitare legate de factorii de risc ai sănătății.....50
5.3. Condițiile proaste de mediu.....53
5.4. Promovarea sănătății.....54
6. EVALUAREA CALITATIVĂ A UNOR COMPONENTE-CHEIE CU IMPACT NEMIJLOCIT ASUPRA PERFORMANȚEI SISTEMULUI DE SĂNĂTATE ROMÂNESC 55
6.1. Rezultatele sondajului de opinie în rândul pacienților 55
Aria de acoperire teritorială a unităților sanitare.....588
6.2. Rezultatele sondajului de opinie în rândul medicilor incluşi în eşantionul format pe cele trei tipuri de asistență medicală 65
6.3. Percepția managerilor şi medicilor din casele județene de asigurări de sănătate asupra sistemului de distribuție a serviciilor de sănătate.....76
7. CONCLUZII 86
8. BIBLIOGRAFIE 95
9. ANEXĂ STATISTICĂ INTERNAȚIONALĂ 97

1. SISTEMUL DE SĂNĂTATE: CONCEPT ŞI IMPORTANȚĂ

Conținutul şi complexitatea definirii stării de sănătate a populației fac destul de dificil demersul de a indica cu exactitate ce este un sistem de sănătate, unde începe el şi unde se termină. În contextul rigorii prezentului proiect de cercetare, ne însuşim definiția oficială a OMS[1] (*Raportul privind Sănătatea în Lume 2000, 5*): „*Un sistem de sănătate incluzând toate activitățile al căror scop esențial este promovarea, refacerea sau întreținerea sănătății*".

Această definiție a unui sistem de sănătate nu presupune nici un grad particular de integrare şi nu implică, în mod obligatoriu, prezența unei persoane însărcinată pentru administrarea generală a activităților care îl compun. În această accepțiune, fiecare țară dispune de un sistem de sănătate, proiectat din perspectiva cerințelor de asigurare a echității şi eficacității politicilor sociale şi de îngrijire a sănătății populației. Dar, ținând seama de faptul că sănătatea oamenilor constituie o prioritate națională, responsabilitatea performanței sistemului de sănătate al unei țări revine guvernului, ca administrator general. Administrarea generală este permanentă şi reclamă, în ultimă instanță, supervizarea funcționării întregului sistem, evitându-se miopia, punctele de vedere înguste, chiar cecitatea în fața slăbiciunilor unui sistem de sănătate.

În Raportul privind sănătatea în lume (2000, XI - XX), OMS propune pentru prima dată un indice al performanței sistemelor de sănătate naționale în realizarea a trei mari obiective pe care ele trebuie să le atingă:

(1) ameliorarea sănătății;

(2) satisfacerea aşteptărilor populației („*reactivitatea sistemelor de sănătate la aşteptările pacienților*");

(3) repartiția echitabilă a contribuției financiare.

Gradul de îndeplinire a acestor obiective serveşte ca bază de referință pentru a evalua performanța sistemelor de sănătate naționale, însă, la rândul său, depinde, în esență, de măsura în care sistemele de sănătate ajung să se achite de cele patru funcții vitale:

- prestarea de sarcini de asistență medicală (de sănătate);
- formarea resurselor umane şi materiale care permit furnizarea serviciilor de sănătate;
- colectarea şi gestionarea resurselor utilizate pentru a finanța serviciile de sănătate;

---

[1] *OMS – Organisation Mondiale de la Santé.*

– administrarea generală, focalizată pe promovarea de reglementări şi pe orientarea strategică destinată tuturor actorilor implicați în producția şi distribuția serviciilor de sănătate.

În economia unui sistem de sănătate, accentul este pus pe ultima funcție – administrarea generală, prin intermediul ministerului de resort, respectiv ministerul sănătății – având în vedere rațiunea potrivit căreia ea influențează considerabil celelalte trei funcții.

Analiza performanței sistemelor de sănătate nu poate fi complet şi facil realizată din cauza problemelor care apar în demersul de evaluare a rezultatelor şi a dificultății de a disocia contribuția sistemului de sănătate de o serie de alți factori determinanți ai stării de sănătate a unui individ; de exemplu, ameliorarea securității rutiere şi a mediului.

În cursul secolului al XX–lea, sistemele de sănătate au suferit o serie de reforme. După cel de al Doilea Război Mondial, s-au creat sisteme de sănătate națională, legate de dezvoltarea regimurilor de asigurare socială. În cadrul acestora, îngrijirile de sănătate primară au fost considerate mijlocul de a obține acoperirea universală a unui cost abordabil: „*obiectivul sănătății pentru toți*". Chiar în condițiile numeroaselor sale avantaje, această abordare a fost criticată pentru că ea nu acorda suficientă atenție cererii de îngrijire de sănătate şi se concentra aproape în exclusivitate pe o anumită percepție a nevoilor de către pacient şi prestator de servicii. Pentru că nevoia percepută şi cererea pentru servicii de sănătate nu coincid, prima generație a sistemelor de sănătate naționale a eşuat, acestea fiind incapabile să coreleze oferta lor de servicii cu tendințele de manifestare a cererii şi a nevoilor populației în materie de asistență medicală.

Începând cu anii 1990, se observă o evoluție progresivă spre ceea ce OMS numeşte noul universalism. Astfel, în loc de a căuta să se distribuie toate îngrijirile posibile la nivelul întregii populații sau de a face să beneficieze populația aflată sub pragul de sărăcie doar de cele mai simple şi esențiale îngrijiri, în prezent se tinde să se acorde asistență medicală tuturor celor care au nevoie de îngrijiri esențiale de sănătate, de înaltă calitate, în principal pe baza unor criterii de eficacitate, de cost şi de acceptabilitate socială. În această optică, se fixează un ordin de prioritate a intervențiilor, care respectă principiul de etică potrivit căruia poate să devină necesară şi eficace cerința de a raționaliza serviciile de sănătate, dar este inadmisibil să se excludă grupuri întregi de populație cu venituri reduse.

O asemenea evoluție în reformarea sistemelor de sănătate națională (chiar şi în țările dezvoltate) este o consecință, în parte, a profundelor schimbări politice şi ale economiilor naționale din ultimele două decenii ale secolului al XX–lea, îndeosebi trecerea la economiile de piață, la reducerea intervențiilor statului în economia națională, la o descentralizare crescută a deciziilor în sfera serviciilor publice.

Din punct de vedere ideologic, astăzi, în cadrul sistemelor de sănătate, se pune accentul în plus pe libertatea de alegere şi pe responsabilitatea fiecăruia. Politic, acest lucru implică o limitare a promisiunilor şi a aşteptărilor privind acțiunea guvernelor, dar nu se urmăreşte împiedicarea oamenilor de a aştepta, totdeauna, mai mult de la sistemele lor de sănătate. În noua societate de astăzi, informațională şi a cunoaşterii, populația devine mai bine informată despre progresele înregistrate în producerea şi distribuirea medicamentelor, a aparatelor medicale. De unde, cereri şi promisiuni crescute care se vor exercita asupra sectoarelor public şi privat din componența sistemelor de sănătate.

Se poate concluziona că sistemele de sănătate naționale au jucat un rol mare în prelungirea spectaculară a speranței de viață, în cursul secolului trecut. Ele au contribuit enorm la ameliorarea sănătății şi au influențat viețile şi bunăstarea a miliarde de oameni din lume. Aceste rezultate pozitive confirmă faptul că rolul sistemelor de sănătate națională a devenit din ce în ce mai important. Şi, aşa cum se precizează în Raportul OMS (2000, 7), sistemele de sănătate reprezintă astăzi unul dintre principalele sectoare ale economiei mondiale.

Rămân totuşi imense ecarturi între potențialul sistemelor de sănătate şi performanțele lor efective, iar țări care aparent au aceleaşi resurse şi aceleaşi posibilități obțin rezultate mult prea diferite. Se pune întrebarea: De ce o asemenea stare de fapt? Sistemele de sănătate nu par diferite de alte sisteme sociale în măsura în care ele fac față unei cereri şi în care sunt incitate să funcționeze cât mai bine posibil, putându-se aştepta, sub rezerva unei anumite doze de reglementare din partea statului, ca performanțele lor să fie larg guvernate prin legile pieței, asemenea oricărui produs de larg consum.

Răspunsul la întrebarea de mai sus este legat de aspectul particular al „produsului" sănătate, dat de faptul că acesta diferă fundamental de alte bunuri pe care le doresc consumatorii, iar această diferență este legată de *biologie*. Este elocventă, în acest sens, aprecierea lui Jonathan Miller (1978, 14) ca „*printre toate obiectele din această lume, corpul uman ocupă un loc particular: nu numai că aparține persoanei care-l posedă, ci el însuşi posedă această persoană din care face parte integrantă. Corpul nostru este în întregime diferit de toate celelalte lucruri pe care le revendicăm ca fiind ale noastre. Putem pierde bani, cărți şi chiar case, rămânând cu totul asemănători nouă înşine, dar este dificil de a concepe ideea unei persoane dezincarnate. Spunem că noi locuim în corpul nostru, însă este o formă cu totul particulară de locuire: corpul nostru este locul unde putem totdeauna să ne găsim*".

Persoana care caută să se îngrijească este bineînțeles un consumator, asemenea pentru toate celelalte produse şi servicii, însă ea poate să fie, de asemenea, un coproducător al propriei sale sănătăți, respectând bune reguli de alimentație, de igienă şi de exercițiu fizic şi aplicând, după caz, prescripțiile medicale sau alte recomandări ale prestatorilor de servicii de sănătate. Totuşi,

persoana este, de asemenea, obiectul fizic spre care sunt orientate toate aceste îngrijiri.

Sănătatea este deci o caracteristică a unui bun inalienabil şi, din această privință, ea se aseamănă într-o mică măsură cu alte forme de capital uman, cum ar fi educația, cunoştințele profesionale sau performanțele sportive. Însă, ea diferă de acestea în anumite puncte esențiale. Ea este supusă riscurilor importante şi imprevizibile care sunt, în esență, independente unele de altele şi ea nu poate să se acumuleze asemenea cunoştințelor şi competențelor. Aceste caracteristici confirmă faptul că sănătatea este în întregime diferită de toate celelalte bunuri pe care oamenii le asigură contra furtului sau pericolelor şi, de aceea, asigurarea pentru boală este mult mai complexă decât oricare alt tip de asigurare. Imposibilitatea de a înlocui corpul şi absența, în ceea ce îl priveşte, a unui preț al pieței împiedică fixarea unui astfel de plafon pentru cheltuielile de sănătate în caz de răscumpărare a unei polițe de asigurare.

Integritatea fizică şi demnitatea individului sunt recunoscute prin dreptul internațional, sistemele de sănătate naționale având, în plus, responsabilitatea de a supraveghea dacă oamenii sunt tratați cu respect şi conform drepturilor omului.

Legat de acest ultim aspect, se cuvine a detalia problema pe care o ridică cel de al doilea obiectiv pe care trebuie sa-l atingă un sistem de sănătate național, respectiv „reactivitatea lui la aşteptările pacienților". Reactivitatea nu se măsoară prin maniera în care sistemul de sănătate răspunde nevoilor de sănătate, care apar în rezultatele obținute pe planul sanitar, ci mai degrabă prin performanțe ale sistemului în alte domenii decât sănătatea şi în reactivitatea sa la aşteptările populației în ceea ce priveşte maniera în care ea doreşte să fie tratată de prestatorii de îngrijiri preventive, curative sau colective.

Noțiunea generală de reactivitate poate fi descompusă în numeroase maniere. În Raportul privind sănătatea în lume (2000, 33 - 36), OMS face o distincție fundamentală între, pe de o parte, aspectele relative la respectarea persoanei, care sunt în esență subiective şi judecate în primul rând de pacient, iar pe de altă parte, aspectele mai obiective, care se raportează la maniera în care un sistem răspunde anumitor preocupări exprimate în mod frecvent de pacienți şi familia lor în calitate de clienți ai sistemului şi pe care pot să le observe direct în stabilimentele sanitare. Astfel, în cadrul acestor două categorii, OMS identifică şapte elemente distincte ale reactivității:

(1) Respectarea persoanelor cuprinde:

- respectarea demnității persoanei. Această regulă, în general, constă în faptul de a nu umili sau înjosi pacienții.
- confidențialitatea sau dreptul pentru pacient de a decide cine poate să acceadă la informații privind propria sa sănătate.

- autonomia pacientului, respectiv posibilitatea de a participa la alegeri privind propria sa sănătate, inclusiv a tratamentului care îi va fi sau nu administrat.

(2) Atenția acordată clientului axată pe:

- rapiditatea luării în seamă: atenția imediată în caz de urgență şi intervale de timp rezonabile pentru cazurile nonurgente.
- un mediu de calitate satisfăcător: localuri proprii şi spațioase, hrană bună în spital.
- accesul la rețele de sprijin social pentru pacienți (familie şi prieteni).
- alegerea prestatarului, adică posibilitatea de a alege persoana sau organizația de la care să primim îngrijirile.

O problemă critică pentru politica de îngrijire a sănătății este definirea termenului „stare de sănătate". Modelul medical vestic defineşte sănătatea ca fiind „*absența unei boli sau afecțiuni de orice natură*" (Blank H.R., Burau V., 2004, 52). Conform acestei definiții, oamenii sunt sănătoşi dacă nu suferă de nici o boală uşoară sau severă.

Medicina curativă este un model în care sănătatea este, în principal, abilitatea de a te adapta la problemele cu care te confrunți. Potrivit acestei definiții, oamenii sunt sănătoşi chiar dacă suferă de multă vreme de o afecțiune, dar au avut puterea de a face față vieții.

O altă definiție a stării de sănătate a fost dată de OMS (1946) şi anume „*starea de bunăstare fizică, mentală şi socială completă şi nu doar simpla absență a unei boli sau infirmități*". Acest ideal ambițios a fost aspru criticat, deoarece, într-o asemenea optică oamenii sunt nesănătoşi dacă sunt nefericiți sau doar neîmpliniți personal sau profesional (Blank H.R., Burau V., 2004, 52).

Problema acestor definiții este legată de faptul că nu aduc în atenție toate dimensiunile factorilor care dau amploare conceptului de stare de sănătate, incluzându-se şi date cantitative privind calitatea vieții. Pentru că sănătatea are atât o dimensiune individuală, cât şi una publică. Mai mult, deoarece sănătatea şi boala au influențe sociale şi culturale bine definite, ele trebuie studiate într-un context larg, global, al determinanților majori ai principalelor probleme de sănătate:

(1) Situația socioeconomică defavorabilă;

(2) Comportamentele sanitare legate de factorii de risc ai sănătății: tabagism, abuz de alcool, regim alimentar inadecvat (nerațional), dependență de droguri, inactivitate fizică (sedentarism);

(3) Condiții proaste de mediu, mai ales prin efectele nocive ale poluării (aer, apă, sol…).

Pentru unii autori (Callahan D., 1990, 103), boala este atât socială, cât şi individuală din toate punctele de vedere, deoarece tolerabilitatea depinde de grija şi suportul oferit de societate (comunitate). O sănătate bună solicită sisteme şi rețele sociale neluate în considerare de niciuna din definițiile prezentate anterior.

Pentru a îndeplini cele trei mari obiective pe care trebuie să le urmărească un *sistem de sănătate național*, este necesar, în mod permanent, să fie mai bine informat despre situația existentă referitoare la numărul şi tipurile de prestări de servicii, despre principalele obstacole în bunul mers al distribuției serviciilor de asistență medicală. Concomitent, trebuie să se cunoască factorii de risc naționali şi locali.

Pentru a putea desprinde cele mai relevante concluzii ale diagnosticului de marketing al sistemului de sănătate românesc, pe baza analizei SWOT (Puncte Tari – Puncte Slabe/Oportunități - Amenințări), în continuare se vor aborda următoarele subiecte:

I. Elementele definitorii ale stării de sănătate a populației României;

II. Provocări pentru sistemele naționale de sănătate;

III. Potențialul actual al sistemului de sănătate românesc. Se vor realiza analize şi evaluări comparative ale României cu țările membre ale UE;

IV. Impactul determinanților stării de sănătate;

V. Evaluarea calitativă a unor componente-cheie ale sistemului de sănătate românesc pe baza rezultatelor unor sondaje de opinie în rândul principalilor actori: pacienți, medici, din cele trei tipuri de asistență medicală: primară (medici de familie), secundară (policlinici) şi terțiară (spitale).

2. ELEMENTE DEFINITORII ALE STĂRII DE SĂNĂTATE A POPULAȚIEI DIN ROMÂNIA

În această secțiune, sunt analizați principalii indicatori care oferă o imagine, în sens restrâns, a stării de sănătate a populației, şi anume: **speranța de viață, morbiditatea, mortalitatea prematură.** Analiza acestor indicatori urmează a fi corelată cu determinanții stării de sănătate, prezentați în secțiunea 5, pentru a putea evalua amploarea acestui concept, incluzând cele mai relevante date despre calitatea vieții.

2.1. Speranța de viață

Tendințe în UE

Țările UE au înregistrat, după anii '70 un progres evident în ceea ce priveşte longevitatea populației, **speranța de viață la naştere** crescând semnificativ şi înregistrând o tendință de reducere progresivă a ecartului între țări (Anexă –Tabelul 1). Speranța de viață la naştere cea mai înaltă este observată în Suedia, Franța, Italia, Spania. Portugalia; Irlanda şi Danemarca au cea mai redusă speranță de viață la naştere.

România

În aceeaşi perioadă de analiză, țara noastră a avut o evoluție aparte, conturându-se **două etape**: (a) **între 1970 şi 1980**, când speranța de viață la naştere s-a situat la un nivel relativ constant (în jurul a 69 de ani) şi (b) **după anul 1990**, când speranța de viață la naştere a crescut relativ lent, cu numai 1,2 ani în 13 ani. Se constată că România înregistrează un nivel al speranței medii de viață la naştere inferior atât celui din țările UE-15, cât şi celui din noile țări UE-10, (Cehia – 4,39 ani, Slovenia – 5,51 ani, Ungaria – 1,58 ani).

2.2. Mortalitatea şi morbiditatea

Mortalitatea globală va fi analizată pentru început printr-o examinare mai detaliată a **mortalității** aşa-zise **premature** (înainte de 65 de ani), considerată de specialiştii în domeniu ca fiind un indicator relevant pentru a rezuma **decesele care puteau fi evitate**. Aceste decese sunt cauzate, în bună parte, de o serie de probleme de sănătate, considerate importante în privința nivelului de morbiditate cu care sunt asociate (de exemplu, bolile mentale) sau în privința sarcinii administrative stabilite prin sistemele naționale de sănătate pentru supravegherea şi lupta împotriva unor boli (de exemplu, contra maladiilor infecțioase).

Tendințe în UE

Pe ansamblul UE(15), aproximativ **o cincime din decese** sunt **premature**, respectiv intervin înainte de vârsta de 65 de ani. Aceste decese sunt cauzate cu precădere de maladiile legate de modul de viață şi în special de bolile cardio-vasculare, precum şi de accidente (CCE, 2000, 8). Alături de aceste cauze, persistă şi alți **factori de risc** care nu pot fi ignorați şi care reclamă luarea lor în considerare din perspectiva măsurilor de ameliorare a sănătății publice în spațiul UE:

- **fumatul**, un factor-cheie de risc determinant, făcând peste o jumătate de milion de victime pe ansamblul UE, în fiecare an, din care aproape jumătate au între 35 şi 69 de ani (Peto R., Lopez A.D., Boreham J., Thun M., 1998, citați în CCE, 2000, 8);
- **amploarea morbidității** şi **incapacității** cauzate de maladiile mentale, tulburările musculo-scheletice şi diabet;
- apariția a **noi riscuri pentru sănătate, legate**, de exemplu, **de emergența noilor afecțiuni**, cum este noua variantă a maladiei Crentzfeldt–Jakob şi a maladiilor de origine alimentară;
- **resurgența marilor maladii infecțioase**, de exemplu tuberculoza, agravată de problema creşterii rezistenței la antimicrobieni;
- **creşterea**, ca urmare a extinderii speranței de viață, **a incidenței maladiilor legate de îmbătrânire**, cum sunt cancerele, bolile cardiovasculare, accidentele vasculare cerebrale şi pierderile de capacități funcționale cauzate de handicapurile fizice şi tulburările mentale. De exemplu, se estimează că aproximativ un sfert din persoanele în vârstă de 85 de ani şi peste suferă de o formă de demență (Hoffman A. şi colaboratorii, citați în CCE, 2000, 8);
- **marile variații şi inegalități în materie de sănătate** (morbiditate şi mortalitate), elemente substanțiale care demonstrează că riscurile pentru sănătate şi mortalitate sunt cu mult mai importante în grupurile cele mai sărace, defavorizate şi supuse excluderii sociale.

România

Comparativ cu media pe ansamblul UE-15 a ponderii deceselor înainte de 65 de ani, respectiv 20%, România înregistrează **o pondere superioară** cu aproape 10 procente (29,4% în anul 2003), ceea ce indică drept o țintă importantă pentru strategia de reformare a sistemului său de sănătate național **prevenirea mortalității premature.**

Mortalitatea prematură în țara noastră a fost cauzată, în parte, de **aceleaşi boli aflate ca importanță pe primele locuri şi în țările UE(15).** După mărimea ratei mortalității, **primele patru locuri sunt ocupate de următoarele cauze de deces:**

- boli ale aparatului circulator – 749,8 (m), 773,8 (f);
- tumori – 241,0 (m), 162 (f);

- boli ale aparatului respirator – 83,2 (m), 47,0 (f);
- leziuni traumatice, otrăvire şi alte consecințe ale cauzelor externe – 102,0 (m), 29,7 (f).

În acelaşi timp, se poate constata că, pe total, România cunoaşte **un trend ascendent al ratei specifice de mortalitat**e 24,8 (m), 27,0 (f), cauzele regăsindu-se, printre altele, şi în calitatea serviciilor medicale.

O stare alarmantă o constituie **creşterea substanțială a bolilor endocrine**, **de nutriție şi metabolism** (10,9 (F), 9,17 (m) – 2003 de la 7,9 (m), 9,2 (F) - 1998). Rezultă că românii au o cultură medicală necorespunzătoare privind nutriția şi metabolismul, la care se asociază ineficacitatea politicilor educaționale în domeniu.

Însă, România continuă să se poziționeze **pe locuri total nefavorabile la o serie de indicatori** care scot în **evidență starea precară a sănătății populației** şi, deopotrivă, aduc în atenție nevoia de a avea o viziune realistă asupra dezvoltării sale economice şi sociale în perspectiva termenului lung (anii 2025-2050), pentru că, în proiectarea unei strategii pentru dezvoltarea durabilă a țării, populația este elementul central.

Astfel, sunt de reținut câțiva indicatori, care, din păcate, continuă să fie determinanți pentru nivelul mortalității premature şi care împing România pe locurile inferioare în ierarhiile cu țările UE:

- **Rata mortalității infantile,** deşi se află în recul, ajungând de la **23,3/1000 născuți-vii în anul 1993** la **16,7/1000 născuți-vii în anul 2003** (Anexă – Tabelul 2), continuă să fie de 3,2 ori mai mare decât media Marii Britanii (cu nivelul cel mai ridicat în anul 2003 – 5,3/1000 născuți/vii) şi de 5,4 ori mai mare față de rata medie a Suediei (cea mai redusă, respectiv 3,1/1000 născuți-vii, în anul 2003).
- Pe ansamblul mondial, **rata mortalității** la nivelul grupei de vârstă **0 – 4 ani** s-a aflat, în ultimele trei decenii ale secolului al XX-lea, **în recul**: a scăzut de la 146/1000 naşteri vii în anul 1970 la 79/1000 în anul 2003. Totuşi, la începutul anilor 2000, această tendință de scădere generală a început să se încetinească în anumite regiuni ale lumii. În 93 de țări, care reprezintă 40% din populația mondială, mortalitatea segmentului 0-4 ani se diminuează rapid. În alte 51 de țări (48% din populația mondială) progresul este lent: țările nu vor atinge obiectivele mileniului pentru dezvoltare decât accelerându-şi sensibil progresul. Mai neliniştitoare încă este situația a 43 de țări care reprezintă restul de 12% din populația mondială şi unde mortalitatea segmentului 0-4 ani, deja ridicată şi foarte ridicată, nu mai scade sau are chiar o tendință de a creşte din nou (OMS, Raportul privind sănătatea în lume, 2005, p 9-10).
- **Rata mortalității materne** reprezintă pentru România o mare provocare, nivelul acestui indicator plasându-se în zona țărilor cu mari probleme de sănătate la segmentele de populație „mame” şi „copii”, care asigură, în

ultimă instanță, viitorul demografic al unei țări. Astfel, cu un nivel al ratei mortalității materne de 30/100.000 născuți vii (în anul 2003 față de 83/100.000 născuți vii, în anul 1990), România se situează cu mult peste media indicatorului înregistrat pe ansamblul țărilor UE(15), de 7,1/100.000 născuți vii în anul 1997.

- **Morbiditatea cauzată de bolile infecțioase** a explodat în România, după anul 1990, comparația cu țările UE(15) scoțând în evidență decalajele enorme în dezavantajul țării noastre (Anexă - Tabelele 3-7). Alarmant este mai ales faptul că se constată **recrudescența unor boli infecțioase**, corelate de regulă cu starea de sărăcie a unei populații, şi anume: **tuberculoza** (116,1 cazuri noi la 100.000 locuitori în anul 2003 comparativ cu niveluri medii cuprinse între 4,9 şi 37,0 în UE-15); **sifilisul** (44,62 cazuri noi la 100.000 locuitori, față de niveluri medii cuprinse între 0,59 şi 8,19 la 100.000 locuitori în UE-15); **hepatita virală** (59,84 cazuri noi la 100.000 locuitori, comparativ cu niveluri medii cuprinse între 1,16 şi 37,33 la 100.000 locuitori în UE-15); **rubeola,** care a cunoscut o creştere alarmantă de la 103,24 cazuri la 100.000 locuitori în anul 1980 la 555,88 în anul 2003, în timp ce în celelalte țări ale Europei aceste fenomene au dispărut sau se regăsesc într-un număr mic de cazuri; **SIDA,** care situează România pe locul 7 în Europa, după țări ca Portugalia, Italia, Franța, Spania, Anglia şi Luxemburg, dar înaintea țărilor UE-10.

În România, la nivel teritorial, pe regiuni de dezvoltare administrativă şi județele acestora, amploarea şi dispersia teritorială a acestor boli prezintă, de regulă, o **distribuție asimetrică a focarelor de infecție,** remarcându-se următoarele:

- **Cea mai mare arie de explozie** apare în cazul **tuberculozei**: 22 de județe, care în anul 2004 acopereau 5 regiuni din totalul celor 8 existente; **cele mai afectate regiuni** au fost: Sud-Vest Oltenia, Sud-Est, Nord-Est; **cele mai afectate județe**: Constanța (locul întâi cu 160,7 cazuri noi la 100.000 locuitori, față de 114,3 nivel mediu al indicatorului pe total țară); Botoşani (locul al doilea, cu 158,8 noi cazuri la 100.000 locuitori) şi Olt (locul al treilea cu 151,4 noi cazuri la 100.000 locuitori);
- **Sifilisul** are focare de contaminare localizate cu preponderență **în 3 regiuni de dezvoltare – Sud–Est, Bucureşti–Ilfov** şi **Vest –** însumând 9 județe**,** respectiv jumătate din totalul județelor afectate de această boală infecțioasă; **cinci județe** sunt **contaminate în proporția cea mai mare**, cu abateri în procentaje, față de media pe țară, la nivelul anului 2004, cuprinse între 144,1% şi 223,8%; aceste județe sunt, în ordinea descrescătoare a numărului de cazuri noi la 100.000 locuitori, următoarele: Constanța (91,3, față de 40,8 media pe țară), Ialomița (76,1), Arad (68,4), Ilfov (66,1) şi Vaslui (58,8);
- Hepatita virală prezintă valori superioare mediei pe țară ale indicatorului număr cazuri noi la 100.000 locuitori în 16 județe, două regiuni

remarcându-se cu asemenea niveluri înalte: Nord-Est (abaterea față de media pe țară de 158,2%) şi centru (abaterea 151,6%); cele mai afectate județe au fost: Suceava (176,3 noi cazuri la 100.000 locuitori, față de 62,9 cazuri medie pe tară), Botoşani (163,1 cazuri noi la 100.000 locuitori) şi Alba (158,2 cazuri noi la 100.000 locuitori);

Incidența prin rubeolă cea mai însemnată (cu abateri peste media pe țară) au suportat-o în întregime doar 2 regiuni – Vest şi Centru -, pe raza teritorială a 13 județe.

3. PROVOCĂRI PENTRU SISTEMELE NAȚIONALE DE SĂNĂTATE

Costul sistemelor naționale de sănătate constituie pentru bugetele țărilor o povară considerabilă, care continuă să se mărească în măsura în care resursele tind să urmărească expansiunea cererii. În ultimele decenii, **cheltuielile consacrate îngrijirii sănătății** în țările UE-15 au cunoscut o creştere considerabilă, în raport cu PIB, în toate țările membre. În Italia, de exemplu, ponderea acestor cheltuieli a crescut de la 5,7% în anul 1977 la 7,7% în anul 1998, ajungând la 8,5% în anul 2002 (Anexă - Tabelul 8). În aceeaşi perioadă, în Spania, ponderea respectivă a crescut de la 5,6% la 7,5% şi respectiv 7,6%.

În România, cheltuielile de sănătate în PIB au reprezentat **ponderi inferioare limitelor înregistrate de țările UE-1**5, înregistrând, după anul 2002, **chiar o tendință de reducere**.

Analiza acestor ponderi ale cheltuielilor în PIB trebuie făcută în strânsă corelație şi cu alți indicatori, tocmai pentru a putea obține o imagine reală a resurselor financiare care sunt alocate, la un moment dat, pentru îngrijiri de sănătate (Anexă – Tabel 8).

Astfel, ponderea cheltuielilor de sănătate în PIB, precum şi a cheltuielilor de securitate socială pentru sănătate în cheltuielile publice generale de sănătate nu pot fi rupte de contextul indicatorului fundamental pentru aprecierea reală a nivelului resurselor unui **sistem** național de sănătate şi anume: **cheltuieli de sănătate pe un locuitor.** Şi **marea provocare a sistemului de sănătate al României** este tocmai nivelul acestui indicator, departe de ceea ce ar trebui să constituie un standard decent de finanțare a sănătății publice. Cu o sumă alocată pentru un locuitor – de **doar 128 USD**, în anul 2002 – **Sistemul de sănătate al României nu poate fi competitiv cu sistemele naționale de sănătate ale țărilor UE-15**, unde în medie li se alocă între **1192 USD pe un locuitor (Spania)** şi **2951 USD (Marea Britanie)**.

În UE, mai **mulți factori,** cu impact atât asupra ofertei, cât şi a **cererii** de servicii de sănătate, **au contribuit la creşterea cheltuielilor în acest domeniu**. Aceşti factori, care sunt totodată provocări pentru sistemele naționale de sănătate, au avut un câmp de acțiune şi la nivelul sistemului românesc de sănătate. Evident, cu anumite intensități generate şi susținute de stadiul de dezvoltare a societății româneşti.

1. Tendințele demografice reprezintă factorul–cheie. Fenomenele demografice trebuie analizate în strânsă legătură cu ansamblul factorilor care definesc calitatea vieții. Practic, toate fenomenele demografice – **natalitatea,**

mortalitatea, nupțialitatea şi divorțialitatea, precum şi **migrația internă şi externă** – înregistrează, într-un fel sau altul, o influență asupra factorilor care determină nivelul de trai al populației (Anexă - Tabelul 9). Analiza acestor relații se încadrează în marea problemă a dependențelor dintre populație şi economie şi presupune multiple legături reciproce, directe şi indirecte, unele manifestându-se pe termen scurt şi mediu, iar altele pe termen lung.

Evoluția natalității şi a fertilității are o cauzalitate complexă, **tendința seculară de scădere a acestui fenomen demografic regăsindu-se în aproape toate țările europene dezvoltate. Faptele relevă că o influență majoră în reducerea natalității au avut-o următorii factori** (Ghețău V., 2004, 6):

- emanciparea femeii şi participarea crescândă a ei la activități economice în afara gospodăriei;
- creşterea duratei şi a nivelului educației;
- slăbirea influenței normelor culturale, a celor religioase, în particular;
- mobilitatea socială în creştere;
- costul ridicat al copilului;
- reducerea funcției economice a copilului şi îndeosebi a rolului său în securitatea economică a persoanelor vârstnice;
- apariția mijloacelor contraceptive moderne;
- alți factori.

În societățile moderne şi contemporane, pe termen lung, s-a manifestat o relație inversă între dezvoltarea economică şi creşterea nivelului de trai, pe de o parte, şi numărul de copii născuți într-o familie pe de altă parte. Cu anumite decalaje în timp, **secolul al XIX-lea a marcat două tendințe majore**:

- scăderea în timp a fertilității;
- reculul masiv al mortalității.

Totodată, istoria demografică a țărilor europene dezvoltate relevă că **în perioadele de scădere importantă şi de lungă durată a fertilității pot fi distinse două tipuri de mişcare descendentă:**

- **un recul ireversibil al nivelului fertilității,** ca rezultat al influenței unui mare număr de factori economici, sociali, culturali, sanitari, specifici procesului de dezvoltare al societății;
- **tendința de amânare a naşterii copilului;** amânarea poate avea, la rândul ei, două rezultate: aducerea pe lume a copilului la o vârstă mai înaintată, ceea ce duce la creşterea generală a vârstei medii a mamei la naşterea copilului; sau renunțarea de a mai avea copil (primul sau cel care ar urma). În acest caz, avem în față, de fapt, o altă componentă a declinului fertilității.

Fenomenul privind reducerea natalității şi fertilității a cunoscut, de-a lungul a aproape două secole, în majoritatea țărilor care au păşit pe calea creşterii

economice moderne începând cu secolul an XIX-lea, **o evoluție marcată de „curburi" -** revoluții, astfel (Grigorescu C., 2005, 7-9):

a) **În secolul al XIX-lea şi în prima jumătate a secolului al XX-lea,** reducerea natalității şi a fertilității concomitent cu scăderea mortalității a însemnat **o adevărată revoluție demografică în mecanismul reproducerii populației,** respectiv **o trecere de la regimul de reproducere cu rate înalte de mortalitate şi natalitate la cel cu rate scăzute.** Această revoluție – cunoscută în rândul specialiştilor şi sub denumirea de „**tranziție demografică**" – a condus nu numai la înlocuirea generațiilor, dar şi la o creştere a sporului natural al populației.

b) **Primele trei decenii de după cel de-al Doilea Război Mondial,** în Europa Occidentală şi de Nord, s-au caracterizat printr-o **redresare puternică a natalității şi fertilității.** A fost perioada cunoscută sub denumirea **„baby-boom",** când **indicele conjunctural al fertilității[1] a ajuns la nivelul extrem de 2,8-3 copii,** ceea ce a însemnat nu numai o creştere semnificativă a sporului natural, ci şi o anumită întinerire a populației.

c) **Începând cu ultimii ani ai deceniului şase al secolului al XX-lea (după anul 1965), s-a reinstalat tendința seculară de scădere a natalității şi fertilității.** În intervalul 1970–1975, **indicele conjunctural al fertilității coborâse la pragul de 2 copii,** pentru ca ulterior el **să scadă mult sub acest prag.** În Europa de Est, această tendință de scădere a fertilității a fost mult mai accentuată şi a apărut după anul 1975. Este de remarcat faptul că, într-un asemenea context, **țările Europei de Est au înregistrat cele mai scăzute valori ale indicelui conjunctural al fertilității.**

d) **În ultimii ani, evoluția natalității în unele țări dezvoltate din Europa nu este străină de individualism şi consumism,** reprezentând, în acelaşi timp, o componentă a unui proces mai larg de schimbare demografică şi socială, purtând denumirea de **„a doua tranziție demografică".** Pe lângă scăderea fertilității, această nouă tranziție este însoțită de schimbări în atitudini şi comportament cu privire la căsătorie, coabitare, divorț, copii în afara căsătoriei, contracepție şi sexualitate.

În aceste condiții, **la nivelul anului 2000, indicele conjunctural al fertilității prezenta următoarele dimensiuni, la nivelul regiunilor geografice şi pe țări în Europa:**

---

[1] *Indicele conjunctural al fertilității = numărul mediu de copii pe care i-ar naşte o femeie de-a lungul perioadei fertile, dacă s-ar menține frecvența curentă a avorturilor.*

Indicele conjunctural al fertilității în anul 2000 (număr copii)	
Europa de Est	
Bulgaria	1,26
Cehia	1,14
Polonia	1,34
România	1,31
Europa de Sud	
Grecia	1,29
Italia	1,23
Portugalia	1,50
Spania	1,24
Europa Occidentală	
Belgia	1,66
Franța	1,89
Germania	1,36
Olanda	1,72
Europa de Nord	
Danemarca	1,77
Finlanda	1,73
Norvegia	1,85
Suedia	1,54

Tendința de durată a scăderii fertilității are efecte majore deosebite (Grigorescu C. 2005, 9):

- pe termen lung, în toate aceste țări, se va înregistra scăderea numărului populației şi deci nemaiasigurarea generațiilor;
- dar, **cele două grupuri de țări individualizate,** respectiv țările europene dezvoltate, pe de o parte, şi țările răsăritene, pe de altă parte, **vor „suporta" în mod total diferit tendința unui spor natural negativ;** astfel, dacă în țările europene dezvoltate sporul natural negativ este compensat cu imigrări de persoane din țări mai puțin dezvoltate, în țările răsăritene, deci şi în România, sporul negativ al populației generează scăderea numărului populației şi sub impactul migrației externe;
- în toate țările **se va accentua procesul de îmbătrânire a populației,** cu consecințe pentru viabilitatea sistemului de protecție socială a persoanelor aflate la vârsta a treia. Unele scenarii ale evoluției numărului şi structurii populației în perspectiva anului 2050 estimează **o dublare a**

raportului de dependență între persoanele de peste 65 de ani şi populația în vârstă de muncă.

Această evoluție va avea probabil ca efect **creşterea cererii de servicii de sănătate şi necesitatea unei modificări a organizării şi structurii acestor servicii**:

- creşterea numărului de octogenari şi nonagenari va atenua o sporire a nevoilor în materie de îngrijiri de sănătate de lungă durată şi de servicii sociale specializate;
- este de aşteptat ca aceste tendințe să conducă la o creştere semnificativă a costurilor; în medie, cheltuielile consacrate îngrijirilor de sănătate sunt mai ridicate pentru o persoană foarte în vârstă decât pentru o persoană în vârstă de a munci;
- problema finanțării creşterii costurilor se dovedeşte a fi mai complexă dacă se ia în considerație faptul că gradul de dependență economică/global este în creştere.

2. Evoluția tehnologiilor medicale în deceniile viitoare va avea un impact mai important asupra serviciilor de sănătate. Printre inovațiile importante figurează informatica şi robotica, tehnologiile comunicației şi informației, noi tehnici de diagnostic, genetica, clonarea, noi tipuri de produse farmaceutice, precum şi lucrările care debutează în prezent în domeniul culturii țesuturilor şi organelor de transplant. Aceste evoluții pot să aducă o contribuție considerabilă la ameliorarea situației sanitare. Independent de problemele etice importante pe care ele le pun, vor avea un impact asupra costurilor, de exemplu scurtându-se sejururile spitaliceşti sau evitându-se necesitatea unor intervenții chirurgicale complicate. Totuşi, ele pot să determine mărirea costurilor globale, permițând tratarea mai multor afecțiuni.

Problema posibilităților de finanțare şi a justificării noilor produse şi tehnici se pune deci inevitabil, de unde şi nevoia unei analize cost-eficacitate riguroase.

3. Atenția crescândă, în opinia marelui public, acordată **planificării şi furnizării serviciilor, ca şi în fixarea priorităților**. Totuşi, această evoluție pozitivă exercită în egală măsură o presiune asupra serviciilor şi asupra bugetelor, cetățenii fiind reticenți în acceptarea raționalizări a serviciilor şi a unei reduceri a nivelului lor.

Situația a devenit mai complexă datorită accesului la informații din ce în ce mai numeroase, în special pe internet, despre riscurile pentru sănătate, boli şi terapii. Totuşi, această situație contribuie în egală măsură la o întărire a cererii şi aşteptărilor în materie de servicii de sănătate.

4. POTENȚIALUL ACTUAL AL SISTEMULUI DE SĂNĂTATE ROMÂNESC

În această secțiune sunt evaluate, într-o optică comparativă cu țările Uniunii Europene, resursele disponibile pentru prestarea serviciilor de sănătate. În limita informațiilor disponibile din băncile de date publice (existente la Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară, Institutul Național de Statistică), precum şi a datelor editate prin publicațiile specializate ale unor organisme internaționale (Organizația Mondială a Sănătății, Comisia Europeană, PNUD), analiza va urmări o apreciere a gradului actual de dotare a populației, distinct, cu resurse materiale şi resurse umane.

4.1. Resursele materiale

În România, în perioada 1990–2003, s-a constat o creştere a numărului de unități sanitare de la 13899 în anul 1990 la 38145 în anul 2003. Acest lucru se datorează, în primul rând, inițiativei private, care a generat apariția în anul 2003 a unui număr substanțial de unități sanitare, precum: cabinetele medicale – 2483, cabinete medicale individuale de familie – 9278, cabinete stomatologice – 8125, farmacii – 4947, cabinete medicale de specialişti – 3962 etc. În acelaşi interval de timp, s-a diminuat numărul de policlinici (peste jumătate) şi dispensare (de la 5833 în anul 1990 la 304 în anul 2003), în contextul dezvoltării rețelei de asistență primară (medici de familie).

Gradul de dotare a populației **cu unități sanitare** specifice tipului de asistență medicală terțiară poate fi apreciat prin analiza conjugată a doi indicatori statistici: „**număr mediu de spitale la 100.000 locuitori”** şi respectiv **„număr de paturi în spitale la 100.000 de locuitori”**.

Tendințe în UE

Analiza comparativă cu țările UE-15 si UE -10 (Anexă - Tabelele 10, 11) scoate în evidență **o relativă apropiere a dotării din România de dotarea din unele țări vest-europene comparabile**: Italia, Spania, Belgia, Slovenia, Polonia, Ungaria.

Datele tabelelor-anexă scot în evidență o anumită tipologie a țărilor comunitare. Astfel, se conturează o grupare a lor în:

- **țări cu o dotare superioară din perspectiva numărului de spitale la 100.000 locuitori, dar sub media din România în ceea ce priveşte numărul de paturi în spitale la 100.000 locuitori**: Belgia, Danemarca, Grecia, Italia, Portugalia, Spania;

- țări cu o **dotare superioară mediei României pentru ambii indicatori**: Austria, Luxemburg;
- țări **cu o dotare cu mult sub media țării noastre în ceea ce priveşte înzestrarea cu număr de spitale la 100.000 locuitori, dar peste media României ca număr de paturi la 100.000 locuitori**: Suedia.

Numărul de spitale la 100.000 de locuitori poate fi, în parte, un rezultat al dezvoltării resurselor materiale ale fiecărui sistem național de sănătate în corelație directă cu o serie de parametri obiectivi: mărimea teritoriilor de acoperit, densitățile de populație din fiecare district teritorial, distanțele de parcurs între zonele rezidențiale şi spitale etc. De aceea, o imagine mai aproape de realitate asupra gradului de dotare o oferă indicatorul **număr de paturi din spitale la 100.000 de locuitori**. Din perspectiva acestui indicator, *poziționarea României este relativ favorabilă*.

Evident că analiza ar trebui adâncită cu o serie de alți indicatori, legați, printre altele, de **dotarea cu aparatură** şi **instrumente medicale**, **starea condițiilor de ambient al stabilimentelor spitaliceşt**i etc. Deşi nu avem informații statistice referitoare la aceste aspecte, mai degrabă de ordin calitativ, dar cu impact nemijlocit asupra performanței unui sistem național de sănătate, apreciem că în acest domeniu decalajul față de țările UE-15, chiar şi în raport cu țările UE-10 (care au aderat la UE în mai 2004), **este semnificativ în defavoarea țării noastre**.

România

Amplasarea teritorială a rețelei de spitale poartă pecetea dezvoltării în timp a acestei trepte ierarhice de organizare a asistenței medicale. Astfel, asistența medicală terțiară (prin rețeaua de spitale) acoperă concentric suprafața administrativ-teritorială a țării, **o dotare cu mult peste media pe țară regăsindu-se în**:

- **județele cu o atracție regională**: **Cluj** (în anul 2004, 2,77 spitale la 100.000 locuitori şi 1020 paturi în spitale la 100.000 locuitori, față de 1,92 şi respectiv 655,3 valorile medii ale indicatorilor pe ansamblul țării); **Timiş** (2,42 spitale şi 900 paturi în spitale la 100.000 locuitori); **Iaşi** (2,43 spitale şi 830 paturi în spitale la 100.000 locuitori);
- **municipiul Bucureşti** (2,59 spitale şi 1090 paturi în spitale la 100.000 locuitori);
- **județele având un potențial balnear**, în care există o rețea de stabilimente spitaliceşti pentru tratamente ale afecțiunilor specifice, cu o arie la nivel național şi internațional: Bihor (Băile Felix), Covasna, Caraş Severin (Băile Herculane).

4.2. Resurse umane

Potențialul sistemului național sanitar este pus în valoare şi de o baterie de **indicatori statistici relevanţi pentru aprecierea dotării cu resurse umane**: numărul de medici, numărul de stomatologi, numărul de farmacişti şi numărul personalului sanitar mediu calificat, fiecare raportat la 100.000 de locuitori; numărul personalului sanitar mediu calificat ce revine la un medic. Datele statistice referitoare la evoluția acestor indicatori în perioada 1980-2003, în România comparativ cu țările UE, sunt prezentate în Anexă - Tabelele 12-15.

Tendințe în UE

În sectorul de sănătate se foloseşte din ce în ce mai mult personal. Acest personal se caracterizează printr-o feminizare accentuată, specializare, creştere lentă a numărului de infirmiere (ca procentaj în ansamblul personalului sanitar) şi o diminuare a concentrării personalului sanitar în spitale. Deşi numărul de medici generalişti la 1000 de locuitori a crescut, ponderea lor în numărul total al personalului sanitar s-a diminuat (Commission Europeenne, 2003, 44).

- **În toate țările UE**, în perioada 1980-2003, **trendul a fost pozitiv, de creştere pentru indicatorii „medici la 100.000 locuitori”** şi „**personal sanitar mediu calificat la 100.000 locuitori”**.
- Indicatorul „**personal sanitar mediu calificat ce revine la un medic**” a înregistrat, cu unele mici excepții (Grecia, Spania), **o tendință uşoară de diminuare,** ca rezultat al dinamicii mai accentuate a indicatorului „**medici la 100.000 locuitori**”.
- **Numărul medicilor stomatologi la 100.000 locuitori** s-a înscris pe o **curbă ascendentă, în toate țările UE, în deceniul 1980-1990**, după care şi-a păstrat tendința de creştere doar în unele țări (Austria, Franța, Irlanda, Luxemburg, Cehia, Ungaria), pentru ca în alte țări să se situeze, în perioada 1990-2003, pe o trend negativ (Finlanda, Olanda, Slovacia).
- **Numărul farmaciştilor la 100.000 locuitori**, în toate țările UE, în perioada luată în analiză, a cunoscut o tendință de creştere.

România:

- În domeniul resurselor umane, **România înregistrează mari decalaje față de țările UE**, având o dotare încă departe de nevoile impuse de atingerea standardelor de performanță a sistemului național de sănătate. Chiar dacă această stare negativă este condiționată de bugetul precar de finanțare a serviciilor de sănătate (Anexă - Tabelul 8), apreciem că **numărul şi structura personalului sanitar**

constituie una dintre marile slăbiciuni („puncte slabe”) ale sistemului național de sănătate din România.

- **Față de indicatorii medii înregistrați** pe ansamblul țării, **în profil regional şi pe județe, se constată**:

– **mari disparități** în ceea ce priveşte dotarea cu **medici stomatologi** şi **farmacişti**, amplitudinea ecartului între abaterea cea mai mică şi abaterea cea mai mare, față de media pe țară, fiind cuprinsă, la nivelul anului 2004, între 36,30 stomatologi la 100.000 locuitori (județul Olt) şi 225,52 stomatologi la 100.000 locuitori (județul Timiş) şi, respectiv, între 34,93 farmacişti la 100.000 locuitori (județul Călăraşi) şi 215,34 farmacişti la 100.000 locuitori (județul Cluj);

– **decalaje mai reduse între județe** în ceea ce priveşte **nivelul dotării cu personal mediu sanitar calificat la 100.000 locuitori**, la acest indicator, ecartul între abaterea cea mai mică şi abaterea cea mai mare, față de media pe țară, fiind mai restrâns: 54,64 (județul Ilfov) şi 178,24 (municipiul Bucureşti).

4.3. Resursele tehnologice

Tendința pregnantă în acest domeniu este marcată de creşterea echipamentului tehnologic (ecografe, mamografe, unități de RMN - rezonanță magnetică nucleară), a echipamentului pentru radioterapie disponibil pentru un milion de locuitori.

Inegalitățile de acces la tehnologii de însuşire a sănătății între statele UE sunt semnificative, sugerând că subutilizarea sau suprautilizarea provocată de cerere ar putea să ia proporții epidemice în anumite state, membre (Commission Europeenne, 2003, 45).

Este necesar a se menționa că resursele tehnologice au cunoscut în România câteva etape distincte:

- etapa de până în 1980, când dominanta spitalicească era evidentă, când s-au creat capacități fizice în surplus şi personal în exces. Spitalele erau considerate unități atractive pentru stimulente financiare pentru mărirea sau menținerea numărului de paturi şi de personal pe baza cărora se alcătuiau bugetele;
- după anul 1980, în condiții de stagnare economică, expansiunea capacităților spitaliceşti a continuat. Multe proiecte de construcții spitaliceşti au rămas neterminate, în timp ce construcțiile, menținerea şi înlocuirea echipamentelor au fost neglijate;
- începutul perioadei de tranziție a găsit România în situația în care spitalele necesitau un volum mare de reparații, iar echipamentele lor erau uzate fizic şi moral. S-a creat un decalaj de dotare cu tehnologie şi echipamente

(aparatură pentru radiologie, endoscopie şi imagistică a serviciilor de laborator) între unitățile spitaliceşti din zona urbană şi cele din zona rurală. Unitățile centrale şi specializate aveau prioritate. Decalajul s-a creat şi între dotările din spitale, pe de o parte, şi cele din policlinici, pe de altă parte.

Cercetările realizate cu ocazia analizei SWOT a sistemului de sănătate au confirmat cele afirmate mai sus. Astfel „Nivelul tehnologic al aparaturii medicale", ca indicator de percepție a performanței, este sub nivelul celorlalți indicatori. De exemplu, față de indicatorul „Profesionalismul medicului" – 4,53, „Nivelul tehnologic al aparaturii medicale" este de 3,57 (medic de familie – 3,27, policlinică – 3,41, spital – 3,76). Pe municipiile din eşantion situația se prezintă asemănător: Alba Iulia (3,30), Braşov (3.51), Galați (3,70), Râmnicu-Vâlcea (3,35), Târgovişte (3,52), excepție făcând Timişoara, care se află peste medie şi care se aproprie de „Profesionalismul medicului" (4,62 respectiv 4,65).

5. IMPACTUL DETERMINANȚILOR MAJORI AI STĂRII DE SĂNĂTATE

După cum s-a menționat anterior (secțiunea1), determinanții majori ai principalelor probleme de sănătate sunt legați de:

- o situație economico-socială defavorabilă;
- comportamente sanitare legate de factorii de risc ai sănătății: tabagism, abuz de alcool, regim alimentar inadecvat (nerațional), dependență de droguri, inactivitate fizică (sedentarism) etc.;
- condiții proaste de mediu, mai ales prin efectele nocive ale poluării (aer, apă, sol).

5.1. Determinanții socioeconomici ai stării de sănătate

Relația dintre starea de sănătate a populației unei țări şi nivelul său de dezvoltare socioeconomică este o relație de tip cibernetic, în sensul că starea de sănătate este un determinant important al dezvoltării socioeconomice, dar şi situația socioeconomică este, la rândul ei, un important determinant al stării de sănătate. În toate țările, ratele de mortalitate, morbiditate şi invaliditate sunt mai ridicate în grupurile socioeconomice cele mai puțin favorizate.

Situația socioeconomică se referă la poziția fiecărui individ în societate. Ea este stratificată în funcție de numeroase criterii, printre care, reținute de publicațiile ştiințifice privind sănătatea (Commission Européenne, 2003, 33-39) sunt:

a) determinanții macroeconomici;
b) nivelul de educație;
c) structurile familiale, alte rețele sociale;
d) gradul de ocupare a populației.

În Anexă - Tabelul 16 sunt redați o serie de indicatori comparativi România-UE, printre care se regăsesc şi determinanții socioeconomici ai stării de sănătate.

a) Determinanții macroeconomici

Determinanții macroeconomici explică în parte nivelul cheltuielilor de sănătate ale unei țări şi ale indivizilor care compun populația acesteia. Prevalența stărilor de sănătate precare (proaste) creşte în mod regulat pe măsură ce nivelul veniturilor descreşte.

Tendința determinanților macroeconomici este pusă în valoare de evoluția indicatorului „PIB pe un locuitor”. În Anexă - Tabelul 16 sunt redați o serie de indicatori comparativi România-Uniunea Europeană, printre care se regăsesc şi determinanții macroeconomici ai stării de sănătate.

Tendințe în UE:

Tendințele de evoluție a PIB în UE au fost, în esență, pozitive (Commission Européenne, 2003, 33). Sfârşitul anilor ’80 a cunoscut rate de creştere a PIB real ridicate (în jur de 4%). După o încetinire marcată la începutul anilor ’90, economia țărilor UE a început să-şi regăsească vigoarea până spre sfârşitul deceniului.

Totuşi, se observă menținerea unor importante diferențe de venituri între statele membre UE. PIB pe un locuitor permite să se contureze **trei grupuri bine departajate**:

- un grup cu **înalte venituri**: Luxemburg;
- un grup cu **venituri medii**: Belgia, Danemarca, Germania, Franța, Irlanda, Italia, Olanda, Austria, Finlanda, Suedia, Marea Britanie;
- un grup cu **venituri mai reduse**: Grecia, Spania şi Portugalia.

Veniturile sunt distribuite mai echitabil în statele membre nordice. Inegalitățile cele mai pronunțate privesc Spania şi Regatul Unit. Studiile de măsurare a sărăciei indică faptul că Danemarca, Germania şi Olanda sunt totdeauna țările care prezintă sărăcia cea mai scăzută, iar Grecia, Spania şi Portugalia cea mai ridicată (Comission Europeenne, 2003, 33).

România:

În timp ce populația României reprezintă aproximativ 6% din totalul locuitorilor UE-15, România produce doar 1,5% din PIB (PPS) al UE, conform statisticilor înregistrate în anii 2002 şi 2003 (Anexă – Tabelul 16).

În anul 2003, în România, PIB pe un locuitor era de 6300 PPS, fiind de circa 4 ori mai mic decât media UE–15. Comparativ cu câteva dintre statele UE–15, România realiza în anul 2003 doar 14% din PIB pe un locuitor al Luxemburgului, 24% din cel al Danemarcei, 24,4% din cel al Austriei, 39% din cel al Portugaliei şi 37,1% din cel al Greciei.

b) Indicatorul dezvoltării umane

Indicatorul complex al dezvoltării umane include şi nivelul stării de sănătate al populației.

Tendințe în UE:

În perioada 1990-2002, tendințele de evoluție a indicatorului dezvoltării umane au fost pozitive cu o dinamică mai accentuată în perioada 1990-1995 şi ceva mai scăzută în perioada 1995-2002 (Anexă - Tabelul 17).

Se observă niveluri foarte înalte înregistrate în țări precum: Suedia, Olanda, Belgia, Irlanda cu valori între 0,936 şi 0,946 (la începutul anului 2003).

Există un număr de țări cu valoarea de sub 0,900 a indicatorului, acestea fiind ultimele 10 care au aderat, dar şi Portugalia.

România:

Analiza indicatorului dezvoltării umane în România în perioada 1990-2002 relevă decalajele importante nu numai față de țările UE-15, ci şi față de ultimele 10 țări care au aderat.

România a înregistrat chiar un recul în anul 1995 (indicatorul 0,769) față de anul 1990 (indicatorul 0,771), ceea ce echivalează cu degradarea nivelului de viață şi ca urmare a deficiențelor inerente tranziției la economia de piață.

După anul 1995, valoarea indicatorului a crescut, dar decalajul se menține. De exemplu, în anul 2002, țări precum Slovenia, Cipru, Malta, Polonia (cu indicatori între 0,895 şi 0,850) au avut un nivel al dezvoltării umane mult peste cel înregistrat de România (0,778 în anul 2002).

c) Nivelul de educație

Educația prin ea însăşi, în măsura în care determină statutul social, este un determinant important al componentelor sanitare şi al stării de sănătate. Prevalența stărilor de sănătate precare creşte rapid când descreşte nivelul de educație.

Tendințe în UE:

Studii finlandeze şi irlandeze relevă că, în condițiile în care nivelul de educație este ridicat, speranța de viață şi speranța unei bune sănătăți sunt ridicate (Commission Européenne, 2003, 34). Aceleaşi studii indică probabilități de moarte prematură superioare printre indivizii care au rezultatele şcolare cele mai joase.

Educația este, de asemenea, corelată semnificativ cu obiceiuri şi comportamente sanitare. Astfel, pe măsură ce curba epidemiei de tabagism are un trend pozitiv într-o țară, ea se concentrează printre segmentele de populație cel mai puțin educate. De asemenea, se constată că, în toate țările UE, segmentele de populație cel mai puțin educate consumă cu o frecvență redusă legume, fructe proaspete, fiind, în medie, mai supraponderali (obezi) decât indivizii educați.

Educația constituie un domeniu în care progresele, în ultimele trei decenii, sunt importante pentru toate țările UE–15. Totuşi, există încă mari diferențe de rezultate între statele membre.

România:

Comparativ cu media UE-15, România se remarcă cu o pondere ridicată a populației cu vârste între 25 şi 64 de ani şi având un nivel educațional mediu: 60,9% față de 43% (media UE-15). Însă, în România, segmentul de populație cu vârste între 25 şi 64 de ani, cu un nivel educațional înalt, este doar de 9,6%, comparativ cu aceeaşi pondere pe ansamblul UE -15 de 21% (Anexă – Tabelul 16).

d) Structurile familiale şi alte rețele sociale

Familia reprezintă, în mod tradițional, prima sursă de sănătate informală şi principalul sistem de susținere a tinerilor şi persoanelor în vârstă. Ea reprezintă, totodată, un loc de întâlnire major a valorilor sociale şi a tradițiilor, care sunt importanți determinanți ai comportamentelor sanitare. De asemenea, structurile familiale sunt surse importante de convivialitate şi au impact direct asupra problemelor de sănătate mentală, ca şi asupra altor forme de morbiditate şi mortalitate.

Analiza acestui determinant al stării de sănătate nu poate fi ruptă de „criza" familiei în societățile contemporane, aflată sub presiunea dinamicii alarmante ale noilor structuri familiale alternative, ele însele putând avea influențe negative asupra stării de sănătate, după cum unele cercetări psihosociologie confirmă.

Pe fundalul transformărilor profunde ale familiilor din societățile contemporane, s-a trecut, după cum susțin majoritatea cercetărilor asupra familiei, de la modelul tradițional la cel modern, pentru ca astăzi să se poată vorbi de un model postmodern. În esență, cele trei modele se individualizează prin (Mărgineanu Ioan, Bălaşa Ana, 2002, 109 -145):

- **modelul tradițional** (până spre sfârşitul secolului al XIX-lea în Europa Occidentală) are ca referință principală **familia extinsă**;
- **modelul modern** este caracterizat prin forma **„nucleară"** (soț, soție, copii), o rată de fertilitate cu o tendință de reducere treptată, pe măsura creşterii continue a nivelului de trai şi a emancipării femeii;
- **modelul postmodern** sau modelul diversității a început să se dezvolte prin anii 1960–1970 în Occident, odată cu „criza" familiei nucleare şi cu **multiplicarea modelelor alternative**, printre care: familia comasată, coabitarea informală, celibatul definitiv, cuplurile homosexuale etc.

Analiza demografică indică scăderea nupțialității, creşterea vârstei medii la căsătorie, creşterea celibatului, a divorțialității, scăderea natalității etc. În contextul acestor tendințe demografice, se conturează proliferarea altor stiluri de viață familială: familii monoparentale, uniuni consensuale, căsătorii în serie, conglomerate de familii etc.

Însă, schimbările semnalate nu sunt de natură să scoată familia din rolul ei de instituție fundamentală în societate, iar numeroasele cercetări au

arătat că proporția comportamentelor familiale relativ tradiționale a rămas foarte mare (Popescu Raluca, 2002, 110-111). „Căsătoria nu mai este considerată indispensabilă, dar în acelaşi timp căsătoria este încă preferată” (Elster, Peter; Halman, Lock şi Rund de Moor, citați în Popescu Raluca, 2002, 111).

Persoanele în vârstă nu mai pot, astăzi, să conteze, ca altădată, pe susținerea tradițională, aşa cum o făceau părinții lor, în parte din cauza schimbărilor în structurile familiale.

Tendințe în UE:

În țările UE, **rata nupțialității** variază între 5 şi 5,5 la 1000 de locuitori, înregistrând, în timp, un trend negativ.

Rata divorțurilor în țările UE se situează în jurul valorii de 1,5 la 1000 locuitori, fiind şi ea în continuă scădere (după punctul maxim atins în anii 1980), fapt explicabil şi prin scăderea nupțialității (Popescu Raluca, 2002, 112.).

Modurile de viață ale persoanelor în vârstă cele mai frecvente în UE – 15 sunt:

- a trăi singur, fără a putea să conteze pe familia sa pentru a primi sprijin, îngrijiri sau o asistență financiară;
- a trăi în cuplu într-o comunitate;
- a trăi sau a avea o rezidență într-o instituție.

În acest context totuşi, în Grecia şi Italia, bunicii joacă un rol foarte important în creşterea copiilor (Commission Européenne, 2003, 34).

România:

Rata nupțialității este semnificativ **mai mare în România**: 6,2 la 1000 de locuitori în anul 2003, față de media țărilor UE-15 care variază între 5 şi 5,5 la 1000 locuitori. Totuşi, aspectul negativ este dat de tendința de scădere: de la 8,3 la 1000 locuitori în anul 1990 la 6,2 la 1000 locuitori în anul 2003. Sub media pe țară (6,2 la 1000 locuitori) se situează 23 de județe, **cele mai mici** valori ale ratei de nupțialitate constatându-se în județele: Călăraşi (4,9 la 1000 locuitori), Giurgiu (4,8 la 1000 locuitori), Harghita (4,9 la 1000 locuitori), Ialomița (4,7 la 1000 locuitori), Teleorman (4,8 la 1000 locuitori). Este de reținut faptul că toate aceste județe au un grad de urbanizare sub media pe ansamblul țării (ponderea populației urbane oscilând între 30,1% (județul Călăraşi) şi 51,1% (județul Ialomița) față de 53,4% - total țară.

Rata divorțurilor este de 1,52 la 1000 locuitori, în anul 2003, o valoare superioară mediei înregistrată în anul 1990, respectiv 1,42 la 1000 locuitori. În 18 județe, rata de divorțialitate este mare (peste media pe țară de 1,52 la 1000

locuitori), dintre acestea se remarcă prin valori, în anul 2003, mult ridicate ale indicatorului respectiv:

- Hunedoara (2,99 la 1000 locuitori);
- Sibiu (2,19 la 1000 locuitori);
- Galați (2,17 la 1000 locuitori);
- Bacău (2,14 la 1000 locuitori).

e) Gradul de ocupare a populației

Un **loc de muncă stabil** nu generează numai un venit şi un plus de bunăstare materială, ci, în egală măsură, are un efect structurator asupra vieții sociale şi dă un sens unei existențe personale. Un venit regulat şi suficient provenind din muncă oferă individului o perspectivă şi modelează proiectele familiei pe termen lung.

Condițiile de muncă cu mare risc pot să conducă la creşterea costului bolilor profesionale. Asemenea condiții se întâlnesc frecvent în construcții, industrie şi agricultură, dar şi în anumite sectoare unde este, de regulă, antrenată o forță de muncă manuală necalificată sau fără specializare (de exemplu, în transporturi, hotelărie şi alimentație publică).

Şomajul are repercusiuni multiple şi complexe asupra stării de sănătate a populației, prin consecințele economice, sociale şi psihologice pe care le induce. Astfel:

- şomajul antrenează o pierdere sau reducere a venitului, putând provoca o depăşire a pragului de sărăcie;
- o concediere bruscă sau un şomaj de lungă durată, cu pierderea statutului social, reducerea socializării şi disperarea crescândă generată de situație pot să provoace stres şi probleme psihologice;
- şomajul poate să se asocieze cu dispariția accesului la servicii de îngrijire la locul de muncă şi la reducerea accesului la alte surse de îngrijire.

Tendințe în UE:

Rata şomajului cea mai ridicată este în Spania, unde o rată de două cifre s-a înregistrat fără întrerupere începând cu anul 1980 (Commission Européenne, 2003, 35). Ratele cele mai joase sunt observate în Luxemburg şi în Austria.

Şomajul de lungă durată reprezintă aproape 50% din şomajul în UE -15 (de la 25,2% în Danemarca la 66,2% în Italia). Rata de şomaj de lungă durată a Spaniei (10,8%) contrastează cu aceea a Luxemburgului (0,9%), în timp ce media comunitară este de 5,2%.

România:

Indicatorii ocupării forței de muncă în România (Anexă - Tabelul 18) evidențiază **decalajul existent față de cei înregistrați de UE-15**, UE-25 (inclusiv față de noile state membre).

Analizând populația pe sectoare de activitate (Anexă - Tabelul 19) se observă ponderea redusă a sectorului serviciilor şi aproape critică în cel al serviciilor de sănătate.

5.2. Comportamente sanitare legate de factorii de risc ai sănătății

Factorii de risc legați de comportamente cuprind: tabagismul, abuzul de alcool, abuzul de droguri, un regim alimentar dăunător, lipsa exercițiilor fizice (stil de viață sedentar) şi comportamentelor sexuale.

▪ **Tendințe în UE**

Tabagismul

Incidența şi prevalența **tabagismului** s-au diminuat la bărbați, începând cu anii ’80, dar au crescut la femei. Diferențele între bărbați şi femei privind prevalența **tabagismului** sunt mai puțin marcante în Danemarca, Irlanda, Olanda, Suedia şi Marea Britanie. Aceste diferențe se reduc de asemenea în Belgia, Germania, Franța, Luxemburg şi Austria. Ele sunt încă semnificative în țările din Sud (Spania, Italia şi Portugalia). La femeile din Danemarca s-a înregistrat una dintre ratele de tabagism cele mai ridicate din lume (Commission Européenne, 2003, 36).

Abuzul de alcool

Deşi nu există un bun indicator al deceselor legate de alcool, există totuşi o puternică corelație între accidentele mortale pe autostrăzile statelor membre UE şi abuzul de alcool.

În anumite state membre există un efect important al alcoolului asupra ratelor de sinucideri în rândul bărbaților (Belgia, Austria, Portugalia, Finlanda şi Suedia) şi al femeilor (Belgia, Germania, Olanda, Austria şi Suedia) (Commission Européenne, 2003, 37). Ratele de omoruri sunt, de asemenea, influențate de obiceiurile de consum de alcool fără măsură.

Consumul de alcool la un individ este un factor-cheie pentru explicarea evoluției mortalității cauzate de unele boli (ciroze, tumori, naşteri de copii cu malformații etc.). Media UE-15 a consumului de alcool este de 9,4 litri pe un locuitor şi pe an, Franța (Commission Européenne, 2003, 37) şi Luxemburg având vânzările de alcool cele mai ridicate (aproximativ 15 litri pe un locuitor şi

pe an). Finlanda, Suedia şi Regatul Unit au vânzările medii de alcool cele mai scăzute (7,9 litri pe un locuitor şi pe an).

Dependența de drog

Abuzul de droguri are efecte deosebit de nocive asupra sănătății fizice şi mentale a consumatorilor, putând antrena desocializarea acestora. De asemenea, pentru a face față costului dependenței de consumul de droguri, consumatorii pot să recurgă la criminalitate, în special la furturi şi prostituție. Toxicomanii sunt vulnerabili la contactarea şi transmiterea HIV şi a hepatitei. Cu efectele negative ale prevalenței dependenței de droguri se confruntă toate țările UE.

Regimul alimentar dăunător

Regimul alimentar este deosebit de important în prevenirea bolilor şi promovarea sănătății. Un regim alimentar dezechilibrat are efecte asupra sănătății pe termen lung, în particular asupra bolilor circulatorii, a cancerelor şi diabetului noninsulinodependent, care fac parte din principalele cauze ale deceselor premature.

În UE există o mare varietate de regimuri alimentare, putându-se distinge culturile alimentare ale Nordului şi Sudului, ale țărilor mediteraneene. Modelul alimentar este mai important pentru sănătate şi longevitate decât componentele nutriționale individuale.

Pe plan general, în UE există o **tendință de declin socioeconomic al obiceiurilor alimentare**, în măsura în care grăsimile constituie o hrană relativ mai ieftină (Commission Européenne, 2003, 38):

- consumul de cereale şi de produse cerealiere a scăzut, în timp ce consumul de legume, de carne şi de grăsimi a crescut;
- consumul de zahăr în Grecia, Italia şi Portugalia este semnificativ mai scăzut decât în Suedia, Finlanda şi Regatul Unit;
- fructele şi legumele sunt mai apreciate în Nord, îndeosebi de tinerele generații;
- generalizarea modurilor de viață sedentare şi absorbția ridicată de grăsimi antrenează deseori o rație energetică prea ridicată şi o creştere ponderală; obezitatea a devenit o problemă pentru cea mai mare parte a statelor membre UE-15.

Lipsa exercițiilor fizice

Activitatea fizică ameliorează sănătatea şi calitatea vieții tuturor segmentelor de vârstă a populației. Astfel, copilăria şi adolescența trăite activ – prin practicarea intensivă a exercițiilor fizice – devin o premisă importantă pentru

reducerea dezvoltării ulterioare a osteoporozei, îmbunătățind densitatea masei osoase. Practicarea unor exerciții fizice adaptate limitelor lor de capacitate ajută persoanele în vârstă să-şi amelioreze forța musculară, funcțiile mentale şi să contribuie la un sentiment general de bunăstare.

Comportamente sexuale cu risc

Comportamentele sexuale sunt un determinant important al bunăstării fizice şi mentale. Raporturile sexuale cu risc au implicații privind îndeosebi sarcinile nedorite la adolescente, fecunditatea, bolile infecțioase (infectarea cu HIV, hepatita B şi C, sifilis etc.) şi alte probleme de sănătate legate de riscul de deces în timpul sarcinii sau la naştere.

Anii 1960-1970 au fost marcați, la nivelul țărilor UE, de schimbări profunde în comportamentele sexuale: scăderea vârstei primului raport sexual şi utilizarea metodelor contraceptive sigure, ca antidot în fața riscului de contaminare cu HIV sau alte boli sexuale. S-au luat o serie de măsuri de promovare a sănătății şi s-au inițiat programe de planning familial şi de educație sexuală în şcoli.

- **Tendințe în România**

Comparativ cu țările UE, în România, factorii de risc ai sănătății induşi de comportamente sanitare inadecvate au o importanță mult mai mare, fapt confirmat şi de proliferarea, după cum s-a prezentat în secțiunea 2, a unor cazuri noi la o serie de boli infecțioase (tuberculoză, sifilis, hepatite virale, SIDA).

Datele din Anexă - Tabelul 20 indică un consum de țigări foarte diferențiat pe cele două sexe, astfel:

- **la segmentul femei**, România, cu un procentaj în anul 2000 de 25% din populația adultă consumatoare de țigări, se apropie de consumul atins de acest segment de populație în multe țări din UE: Belgia (26%); Spania (21%); Marea Britanie (26%); Polonia (25%); Ungaria (27%); cu acest nivel al consumului de țigări în rândul femeilor, România se află în urma altor țări, cum sunt: Irlanda (31%), Germania (31%), Franța (30%), Danemarca (29%), Grecia (29%), Olanda (29%);
- **la segmentul bărbați**, România se detaşează net printr-un consum de țigări – 62% din populația adultă în anul 2000 – cu mult peste media țărilor din UE (unde ecartul acestei ponderi este cuprins între 19% - Suedia şi 47% - Grecia), ceea ce poate explica, în parte, gradul ridicat de morbiditate cu care se confruntă țara noastră.

Consumul mediu anual la unele alimente care pot dăuna sănătății, pentru România, se prezintă în Anexă – Tabelul 21. În lipsa unor date comparabile cu ale țărilor din UE, datele prezentate pentru România relevă

totuşi o deteriorare alarmantă a alimentației populației, cu repercusiuni asupra stării de sănătate, cu precădere la segmentele defavorizate.

Se observă tendința de creştere a consumului pe un locuitor, în perioada 1996-2003, la toate alimentele (exclusiv zahăr) considerate ca factori de risc care pot dăuna sănătății:

- calorii de la 2953 (anul 1996) la 3233 (anul 2003);
- alcool de la 8,9 litri la 9,6 litri;
- grăsimi vegetale şi animale de la 14,3 kg la 17, 2 kg;

5.3. Condițiile proaste de mediu

Dovezile unei legături între mediul fizic şi sănătate sunt limitate, ceea ce face dificilă elaborarea de politici de sănătate bazate pe dovezi. Totuşi, datele disponibile la nivelul UE (Commission Européenne, 2003, 39-40) susțin că poluanții aerieni ar putea să fie asociați cu decesele a 40000-150000 adulți în fiecare an. Principalii factori de risc pentru sănătatea populației legați de mediu sunt: poluarea atmosferică exterioară (dioxine, particule solide, plumb, dioxid de azot) şi interioară (radon, fumul de tutun), poluarea apei (microbi, plumb, pesticide şi nitrați), zgomotul, contaminarea apelor şi diminuarea stratului de ozon.

Tendințe în UE:

Țările UE-15 fac progrese în stabilizarea emisiilor de gaz cu efect de seră. Datele disponibile indică o diminuare a expunerii populației la emisiile de dioxid de carbon (Anexă - Tabelul 20). În ultimele două decenii, emisiile de dioxid de carbon pe un locuitor, în tone, s-au redus în țările UE dezvoltate: Belgia (de la 13,3 tone la 10 tone), Danemarca (de la 12,3 tone la 8,4 tone), Franța (de la 9,0 tone la 6,2 tone), Luxemburg (de la 28,9 tone la 19,4 tone), Marea Britanie (de la 6,5 tone la 5,4 tone), Olanda (de la 10,8 tone la 8,7 tone), Suedia (de la 8,6 tone la 5,3 tone).

În țările care în anul 1980 nu erau membre ale UE-15 şi aveau o circulație rutieră relativ mai redusă, emisiile de dioxid de carbon pe un locuitor au înregistrat un trend pozitiv: Austria (de la 6,9 tone la 7,6 tone), Grecia (de la 5,4, tone la 8,5 tone), Portugalia (de la 2,8 tone la 5,9 tone), Spania (de la 5,3 tone la 7,0 tone).

În țările UE-15 se asigură, pentru **întreaga populație, acces facil la o sursă de apă de calitate şi întreaga populație dispune de instalații sanitare de calitate**.

România:

Emisiile de dioxid de carbon pe locuitor au scăzut de la 8,6 tone pe locuitor în anul 1980 la 3,8 tone pe locuitor în anul 2000. Această reducere a

emisiilor de dioxid de carbon este efectul modernizării sau lichidării unor capacități de producție industriale care poluau atmosfera în perioada economiei centralizate şi aveau consecințe grave asupra stării de sănătate a populației.

Decalajul imens pe care-l înregistrează țara noastră față de țările UE, în ceea ce priveşte condițiile de mediu este pus în valoare de ponderea foarte redusă a populației care dispune de acces facil la o sursă de apă de calitate (58% în anul 2000) şi de instalații sanitare de calitate (53% în anul 2000).

5.4. Promovarea sănătății

O promovare eficace a sănătății modifică impactul determinanților sănătății prezentați anterior. În materie de protecție a sănătății, de intervenții orientate asupra bolilor, asupra riscurilor şi asupra cadrului de viață, guvernele țărilor au o mare responsabilitate. Dacă în aceste direcții, la nivelul țărilor UE-15, s-au întreprins o serie de măsuri concrete, ale căror rezultate sunt vizibile şi regăsite ca efect sinergetic în reducerea gradului de morbiditate şi mortalitate a populației, în țara noastră se poate aprecia că este nevoie de o acțiune conjugată a tuturor actorilor implicați în asigurarea performanței sistemului național de sănătate, mai ales dacă se au în vedere marile disparități existente în profil teritorial, pe regiuni şi județe ale României, în domeniul morbidității populației.

6. EVALUAREA CALITATIVĂ A UNOR COMPONENTE-CHEIE CU IMPACT NEMIJLOCIT ASUPRA PERFORMANȚEI SISTEMULUI DE SĂNĂTATE ROMÂNESC

În completarea informațiilor şi analizelor cantitative efectuate pentru caracterizarea stadiului actual de dezvoltare a sistemului național de sănătate din România, fondate, în principal, pe o documentare statistică şi bibliografică de referință, **au fost inițiate**, în contextul metodologiei promovate în planul tematic al studiului nostru, **trei cercetări de teren axate pe evaluarea calitativă a elementelor semnificative pentru aprecierea nivelului performanței activității de asistență medicală**. Cele trei cercetări de teren au vizat cunoaşterea opiniilor principalilor actori implicați în prestarea serviciilor de sănătate:

- pacient;
- medic;
- personal angajat în gestionarea surselor de finanțare a asistenței medicale din cadrul caselor județene de asigurări de sănătate.

Cercetările de opinie au fost realizate pe chestionare structurate adecvat fiecărui subiect intervievat: pacient, medic, personal de conducere din cadrul caselor județene de asigurări de sănătate.

Dimensionarea şi structurarea eşantionului de pacienți şi medici au fost condiționate de resursele financiare şi umane, precum şi de factorul timp, în limita devizului estimativ al temei de cercetare. În eşantion au fost incluse unități sanitare reprezentative pe cele trei tipuri de asistență medicală – primară, secundară şi terțiară – din 6 reşedințe de județ: Alba Iulia, Braşov, Galați, Râmnicu-Vâlcea, Târgovişte şi Timişoara.

6.1. Rezultatele sondajului de opinie în rândul pacienților

- **Câteva considerente metodologice**

Sondajul de opinie în rândul pacienților s-a efectuat pe un eşantion de 1052 de persoane, repartizate la nivelul celor 6 municipii, pe tipuri de asistență medicală conform datelor tabelului 1.

Tabelul 1. Structura eşantionului de pacienţi intervievaţi pe tipuri de asistenţă medicală

Municipiul	Total persoane intervievate	din care, pe tipuri de asistenţă medicală		
		primară (medic de familie)	secundară (policlinică)	terţiară (spital)
TOTAL EŞANTION	1052	212	251	589
Alba Iulia	200	55	50	95
Braşov	251	54	44	153
Galaţi	183	53	47	83
Râmnicu-Vâlcea	150	-	40	110
Târgovişte	185	50	32	103
Timişoara	83	-	38	45

Sub aspectul structurii eşantionului pe caracteristici socioprofesionale, respectiv studii şi ocupaţia actuală (principală) a pacientului (tabelul 2), sondajul a scos în evidenţă **o anumită tipologie a purtătorilor de cerere de servicii de sănătate**, tipologie care explică, după cum se va putea constata, gradul de reactivitate a sistemului de sănătate românesc la aşteptările bolnavilor.

Astfel, **după studiile urmate**, pe ansamblul eşantionului ca de altfel şi la nivelul fiecărui municipiu din eşantion, se conturează **trei segmente**:

- pacienţi cu **un nivel de educaţie redus** (şcoală generală şi profesională);
- pacienţi cu un nivel de educaţie mediu (liceu);
- pacienţi cu **un nivel de educaţie înalt** (colegiu/şcoală profesională şi învăţământ superior).

Se remarcă **ponderea mai mare a pacienţilor cu un nivel de educaţie redus**: 53% din totalul eşantionului. Ponderea acestui segment se situează între 43,2% (Galaţi) şi 75,3% (Râmnicu-Vâlcea).

Al doilea segment ca importanţă îl constituie **pacienţii cu un nivel de educaţie mediu**, având o pondere cuprinsă între 20,7% (Râmnicu-Vâlcea) şi 30,8% (Târgovişte).

Segmentul pacienţilor cu un nivel de educaţie înalt (studii postliceale şi superioare) deţine ponderi mai reduse, înscrise într-un ecart cuprins între 4% (Râmnicu-Vâlcea) şi 27,3% (Galaţi).

Cât priveşte structura eşantionului în funcţie de **ocupaţia actuală (principală)** a persoanei intervievate, sondajul indică **o pondere cu mult peste medie a pensionarilor**, în cinci dintre municipii (excepţie făcând municipiul Târgovişte, unde pe primul loc se situează segmentul „elevi/studenţi”). La nivelul

celor cinci municipii, **ponderea pensionarilor este cuprinsă între 30,7% (Galați) şi 51,4% (Braşov)**. **Ponderi semnificative se regăsesc** şi **la alte segmente cu venituri relativ reduse**: muncitori (15% pe ansamblul eşantionului), casnice (10,1%).

Se confirmă, aşadar, afirmațiile făcute anterior (Secțiunea 5) legate de impactul unor determinanți ai stării de sănătate – macroeconomici şi nivelul educațional –, potrivit cărora **prevalența stărilor de sănătate precare creşte rapid pe măsură ce nivelul veniturilor şi al educației descreşte**. Apar, prin urmare, justificate ponderile superioare ale pacienților **din segmentele cu venituri relativ scăzute** (pensionari, muncitori şi casnice) şi **un nivel educațional sub medie, aceste două segmente prezentând un grad ridicat de morbiditate**.

Tabelul 2. Structura eşantionului de pacienți intervievați în funcție de caracteristicile socioprofesionale

-%-

Studii	Total persoane intervievate	din care, persoane intervievate în municipiul					
		Alba Iulia	Braşov	Galați	Râmnicu-Vâlcea	Târgovişte	Timişoara
a. Studii - total eşantion	100	100	100	100	100	100	100
- Şcoală generală	33,4	33,0	27,1	18,0	65,3	30,3	36,1
- Şcoală profesională	19,6	19,5	23,5	25,2	10,0	16,2	20,5
- Liceu	25,9	24,0	23,9	29,5	20,7	30,8	27,7
- Colegiu/şcoală postliceală	7,7	7,0	11,2	8,2	0,7	10,3	4,8
- Superioare	13,4	16,5	14,3	19,1	3,3	12,4	10,9
b. Ocupația actuală (principală) - total eşantion	100	100	100	100	100	100	100
- Muncitor	15,3	19,0	12,0	19,1	5,9	15,1	25,3
- Tehnician, funcționar	5,6	4,5	6,7	8,7	0,7	5,9	6,0
- Profesii intelectuale	5,3	4,0	4,0	10,9	3,9	5,4	6,0
- Patron	1,1	1,5	0,8	2,2	0,0	1,6	0,0
- Elev, student	7,0	7,0	8,0	7,7	0,7	37,3	1,2
- Pensionar	45,2	40,5	51,4	30,7	71,1	13,0	38,6
- Casnică	10,1	12,5	4,8	10,9	11,8	4,9	12,1
- Şomer	5,2	8,0	5,6	4,9	2,0	11,4	3,6
- Altă ocupație	5,2	3,0	6,7	4,9	3,9	5,4	7,2

- **Calitatea serviciilor de sănătate în opinia pacienților**

Întrebările chestionarului, care a constituit instrumentul de realizare a sondajului de opinie în rândul celor 1052 de pacienți, oferă un set de informații

relevante pentru a putea evalua unii factori calitativi de influenţă asupra nivelului performanţei serviciilor de sănătate.

Analiza datelor sondajelor permite **structurarea problematicii abordate** pe **trei direcţii**:

- **conturarea ariilor de acoperire teritorială a unităţilor sanitare** în care s-a efectuat sondajul de opinie;
- **identificarea motivelor pentru care pacientul alege un tip sau altul de asistenţă medicală**: primară (medic de familie), secundară (policlinică) şi terţiară (spital);
- **aprecierea gradului de reactivitate a celor trei forme de asistenţă medicală la aşteptările pacienţilor**.

Aria de acoperire teritorială a unităţilor sanitare

Unităţile sanitare incluse în eşantionul de sondaj au **clientelă formată în cea mai mare parte din pacienţi cu domiciliul în aceeaşi localitate** (municipiu).

Este o situaţie firească dacă se are în vedere principiul arondării teritoriale a populaţiei în funcţie de locul de rezidenţă, principiu care stă la baza organizării reţelei de unităţi sanitare. Această pondere a pacienţilor având locul de domiciliul în acelaşi municipiu cu sediul unităţii sanitare variază de la 31,3% (Râmnicu-Vâlcea) la 73,7% (Braşov).

Tabelul 3. Structura persoanelor intervievate în funcţie de localitatea lor de rezidenţă

- % -

Municipiul în care s-a organizat sondajul	Total persoane intervie-vate	din care, pe tipuri de asistenţă medicală			
		municipiul unde se află sediul unităţii sanitare	localităţi din acelaşi judeţ		localităţi din alte judeţe
			urbane	rurale	
Alba Iulia	100,0	51,5	14,5	33,5	0,5
Braşov	100,0	73,7	8,0	13,9	4,4
Galaţi	100,0	66,7	9,8	21,9	1,6
Râmnicu-Vâlcea	100,0	31,3	9,3	58,7	0,7
Târgovişte	100,0	56,8	8,2	34,0	1,0
Timişoara	100,0	49,4	3,6	25,3	21,7

Exceptând municipiul Râmnicu-Vâlcea, unde din motive obiective nu a fost inclusă în eşantion treapta primară de organizare a asistenţei medicale

(medicul de familie), de aceea ponderea pacienților din aceeaşi localitate fiind doar de 31,3%, în celelalte cinci municipii se conturează **trei arii de atracție teritorială a unităților sanitare**:

- **aria de „proximitate”,** care se întinde în limitele perimetrului administrativ al municipiului unde se regăsesc cele două sedii: locuința pacientului şi unitatea sanitară; această arie **furnizează cu preponderență pacienții diferitelor forme de organizare a asistenței medicale**;
- **aria de atracție județeană**, respectiv localitățile urbane şi rurale din fiecare județ; din aceste localități, pentru nevoi de asistență medicală, migrează **în limite diferențiate populația** spre unitățile sanitare localizate în municipiul reşedință a județului respectiv:
  - **ponderea pacienților cu locul de domiciliu în localitățile din acelaşi județ** ajunge chiar la 48% în Alba Iulia, 42,2% în Târgovişte, 31,7% în Galați, fiind doar de 21,9% în Braşov;
  - ponderile pacienților cu domiciliul în acelaşi județ înregistrate la nivelul eşantionului din municipiile Râmnicu-Vâlcea şi Timişoara sunt şi mai edificatoare în relevarea intensității atracției extrateritoriale a cererii de servicii sanitare, dacă se are în vedere că în numărul persoanelor intervievate din aceste două municipii nu se regăseşte treapta primară de organizare a asistenței medicale (medicul de familie), treaptă destinată prin excelență ariei de „proximitate”; astfel, **pentru policlinici şi spitale se justifică ponderi de 68%** (Râmnicu-Vâlcea) şi **28,9%** (Timişoara) **ale pacienților din localitățile celor două județe** – Vâlcea şi Timiş;
  - pacienții cu domiciliul în aria de atracție județeană sunt **în cea mai mare parte proveniți din mediul rural**;
- **aria de atracție extrajudețeană**, incluzând județe limitrofe sau, în cazul municipiului Timişoara, județe din Regiunea Vest; ponderea acestei arii în numărul total al pacienților intervievați este semnificativă doar în municipiul Timişoara şi se justifică prin prezența aici a unor unități sanitare (spitale şi policlinici) dimensionate să răspundă şi cererii de servicii de sănătate de pe o rază teritorială acoperind perimetrul Regiunii Vest.

Această problemă legată de **migrația cererii de servicii de sănătate în afara localităților de domiciliu al pacienților** trebuie analizată într-un context mai general, în care se regăsesc, cu impact sinergetic o **serie de factori de influență legați de starea actuală de funcționare a sistemului național de sănătate din România**.

Printre aceşti factori se remarcă gradul de dotare cu resurse materiale şi umane, grad care prezintă diferențieri semnificative nu numai între cele două medii – urban şi rural –, dar şi la nivelul fiecărui mediu între localități.

Migrația cererii de servicii de sănătate între cele trei tipuri de organizare a asistenței medicale este pusă în evidență şi de **structura persoanelor intervievate în policlinică/spital în funcție de filiera prin care ele au ajuns aici**: „la recomandarea medicului de familie", „direct, fără nici un sprijin" sau „direct, prin intermediul unei cunoştințe".

Față de o pondere medie pe ansamblul eşantionului (1052 subiecți) de aproape 78% a persoanelor intervievate care au ajuns la policlinică/spital prin intermediul medicului de familie, în municipiile Galați (cu ponderea de 63,1%), Târgovişte (63,7%) şi Timişoara (66,3%) medicul de familie nu este integrat în filiera care trebuie să lege diferiți actori ai sistemului.

Este, evident, **o lacună a stării actuale de funcționare** a sistemului de sănătate din România.

Motive pentru care pacientul alege un tip sau altul de asistență medicală

Analiza motivelor pentru care pacientul alege un tip sau altul de asistență medicală este prezentată în tabelul 4.

Tabelul 4. Structura persoanelor intervievate în funcție de motivul pentru care se află în unitățile sanitare

	% din total persoane intervievate					
	Alba Iulia	Braşov	Galați	Râmnicu-Vâlcea	Târgovişte	Timişoara
Medic de familie						
Total eşantion, din care:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
• Bolnav pentru diagnostic	20,0	22,2	30,2	-	12,0	-
• Bolnav pentru tratament	34,5	64,8	33,9	-	34,0	-
• Control după vin-decarea bolii	27,3	7,4	28,3	-	22,0	-
• Recomandare către medicul specialist	7,3	1,9	3,8	-	26,0	-
• Preventiv, pentru un control de rutină	10,9	3,7	3,8	-	6,0	-
Policlinică						
Total eşantion, din care:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
• Bolnav pentru diagnostic	24,0	20,5	21,3	5,0	37,5	15,8
• Bolnav pentru tratament	26,0	38,6	36,2	65,0	40,6	52,7

	% din total persoane intervievate					
	Alba Iulia	Braşov	Galați	Râmnicu-Vâlcea	Târgovişte	Timişoara
• Control după vindecarea bolii	22,0	18,2	27,6	17,5	9,4	10,5
• Recomandare către medicul specialist	12,0	6,8	14,9	10,0	3,1	10,5
• Preventiv, pentru un control de rutină	16,0	15,9	-	2,5	9,4	10,5
Spital						
Total eşantion, din care:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
• Internat pentru diagnostic	12,6	26,8	26,5	8,2	22,3	4,4
• Internat pentru tratament	85,3	63,4	47,0	89,1	52,4	35,6
• Internat pentru investigații	2,1	9,8	26,5	2,7	25,3	60,0

Tabelul scoate în evidență câteva aspecte legate **de anumite disfuncționalităti cu care se confruntă sistemul național de sănătate din țara noastră, şi anume:**

- dacă pentru medicina primară (medic de familie) şi cea secundară (policlinică) apare ca fiind firească prevalența solicitărilor de aflare a diagnosticului şi de tratament al afecțiunilor pacienților, pentru treapta terțiară de organizare a asistenței medicale – spital – apreciem că ponderi ale persoanelor internate pentru tratament de 89,1% (Râmnicu-Vâlcea), 85,3% (Alba Iulia), 63,4% (Braşov) şi chiar 52,4% (Târgovişte) sunt nejustificate, putându-se transfera acest tip de serviciu sanitar către celelalte două trepte – medic de familie sau policlinică – sau organiza forma de spitalizare la domiciliu;
- **prezența persoanelor venite pentru un control de rutină** (medicina preventivă) este **destul de redusă ca proporție** (între 3,7% şi 10,9%, la nivelul medicului de familie şi între 2,5% şi 16% în cadrul policlinicilor);
- **opțiunea pentru operație** este regăsită într-o proporție ridicată în cazul spitalului de urgență din Municipiul Timişoara (60%), pentru ca la nivelul spitalului municipal din Alba Iulia să dețină doar o pondere de 2,1% în numărul total al pacienților internați intervievați.

Gradul de reactivitate a celor trei forme de asistență medicală la aşteptările pacienților

Reactivitatea sistemului sanitar românesc – în structură pe cele trei tipuri de asistență medicală – la aşteptările pacienților a fost evaluată pe trei paliere:

a. **asistența sanitară propriu-zisă**, a cărei performanță a fost măsurată pe o scală cu cinci trepte – între „foarte redus/foarte nesatisfăcător" şi „foarte mare/foarte satisfăcător" –, luându-se în seamă 6 indicatori cu putere de relevare a acestei performanțe;
b. **respectarea pacientului concretizată în**: respectarea demnității (a nu fi umilit sau înjosit), confidențialitate (dreptul pacientului de a decide cine poate să acceadă la informații privind propria sa sănătate) şi autonomie (posibilitatea pacientului de a participa la alegerea privind propria sănătate, inclusiv tratamentul care urmează a-i fi administrat);
c. **atenția acordată pacientului, măsurată în funcție de**: mărimea timpului de acordare a asistenței medicale (în caz de urgență sau nonurgență), calitatea mediului ambiental, accesul la rețele de ajutor social pentru pacienți şi la serviciile de specialitate disponibile.

a) Nivelul performanței asistenței sanitare propriu-zise este pus în evidență de mărimea scorului mediu calculat în funcție de notele acordate, pe scala de la 1 (foarte redus/foarte nesatisfăcător) la 5 (foarte mare/foarte satisfăcător), scor mediu care se diferențiază pe categorii de unități sanitare – medic de familie, policlinică, spital – şi municipii ale eşantionului.

Nivelul scorului mediu, pe total eşantion (1052 subiecți) se situează, **de regulă, peste nota 4** (corespunzătoare unui nivel de performanță care tinde spre „foarte satisfăcător"). Totuşi, analiza scorului obținut pentru fiecare din cele trei categorii de unități sanitare relevă o **poziționare mai nefavorabilă a policlinicilor**, unde pentru 3 indicatori din cei 5 incluşi **nota medie se situează sub 4**: atenția medicului față de problemele pacientului (3,96), atitudinea medicului față de solicitările motivate ale pacientului (3,92) şi nivelul tehnologic al aparaturii medicale (3,41).

De reținut, că pentru toate cele trei tipuri de organizare a asistenței medicale scorul mediu obținut de indicatorul **„nivelul tehnologic al aparaturii medicale" se situează în jurul notei 3** (o medie între un nivel înalt şi unul redus), ceea ce înseamnă că **dotarea cu aparatură medicală a sistemului de sănătate românesc este încă în urma aşteptărilor populației**.

În profil teritorial, se regăsesc diferențe de performanță a asistenței sanitare propriu-zise. **Cel mai necorespunzător cotate sunt unitățile sanitare din municipiile Alba Iulia şi Târgovişte**, unde se înregistrează **scoruri medii sub nota 4** pentru majoritatea indicatorilor de performanță la toate cele trei trepte de organizare a asistenței medicale. În municipiul Braşov, activitatea medicilor din policlinică este relativ slab apreciată.

Tabelul 5

Scorurile sub nota 4, la nivelul celor 6 municipii, distribuite pe cele trei trepte de organizare a asistenței medicale

	Alba Iulia	Braşov	Galați	Râmnicu-Vâlcea	Târgo-viște	Timi-şoara
Medic de familie						
• Răbdarea de a asculta	-	-	-	-	3,94	-
• Atenția medicului față de problemele pacientului	3,93	-	-	-	3,88	3,84
• Atitudinea medicului față de solicitările motivate ale pacientului	3,76	-	-	-	3,69	3,84
• Nivelul tehnologic al aparaturii medicale	2,69	3,84	3,92	-	2,88	-
Policlinică						
• Profesionalismul medicului	-	-	-	-	3,90	-
• Răbdarea de a asculta	-	-	-	-	3,74	-
• Atenția medicului față de problemele pacientului	-	3,65	-	-	3,32	-
• Atitudinea medicului față de solicitările motivate ale pacientului	3,98	3,71	-	-	2,93	-
• Nivelul tehnologic al aparaturii medicale	2,85	2,90	3,67	3,00	3,86	-
Spital						
• Atenția medicului față de problemele pacientului	3,63	-	-	-	-	-
• Atitudinea medicului față de solicitările motivate ale pacientului	3,80	3,70	3,55	3,48	3,79	-

b) Respectarea pacientului este o latură a definirii reactivității sistemului sanitar la aşteptările bolnavului, concept promovat, după cum OMS a subliniat recent în Secțiunea 1.

O imagine globală asupra perceperii de către pacient a modului cum este el respectat de medic o oferă datele din tabelul 6. Municipiul **Râmnicu-Vâlcea,** cu **ponderi foarte ridicate** (95,3%-98%) ale pacienților mulțumiți de felul cum au fost respectați de medici, se detaşează de municipiul **Alba Iulia**, aflat la polul opus, cu **cele mai mici ponderi ale pacienților mulțumiți** (65,5%-83%).

Tabelul 6

Ponderea persoanelor intervievate mulțumite de modul cum au fost tratate de medici

Indicatorul de percepție a respectării pacientului	Persoanele intervievate care au apreciat că pacientul este respectat, în % din totalul eşantionului pentru fiecare municipiu					
	Alba Iulia	Braşov	Galați	Râmnicu-Vâlcea	Târgovişte	Timişoara
• Respectarea demnității	71,5	92,8	87,4	98,0	89,2	72,3
• Confidențialitatea	83,0	87,7	74,3	97,3	86,0	79,5
• Autonomia	65,5	78,5	78,1	95,3	68,1	78,3

c) Atenția acordată pacientului este a treia latură care defineşte reactivitatea sistemului sanitar la aşteptările populației.

Imaginea de ansamblu obținută prin centralizarea răspunsurilor primite de la cele 1052 persoane intervievate (tabelul 7) scoate în evidență **un nivel calitativ al serviciilor de sănătate relativ necorespunzător aşteptărilor populației**. Sunt, în acest sens, de subliniat **punctele slabe** legate îndeosebi de:

- **calitatea precară a mediului ambiental**, susținută de ponderi însemnate ale aprecierilor negative privind: **curățenia grupurilor sanitare** (57% Galați, 40% Râmnicu-Vâlcea şi Alba Iulia, 35% Timişoara, 32% Braşov şi Târgovişte), **calitatea hranei în spitale** (54% Galați, 47% Târgovişte, 43% Braşov, 39% Alba Iulia, 33% Timişoara), **curățenia cabinetelor/saloanelor** (32% Galați, 30% Braşov, 18% Timişoara, 16% Alba Iulia, 13% Târgovişte);
- **timpul de acordare a asistenței medicale relativ necorespunzător aşteptărilor chiar în caz de urgență**: ponderea persoanelor intervievate care au apreciat că în cazurile de urgență nu se răspunde rapid solicitărilor bolnavului este de 43% Galați, 38% Târgovişte, 25% Braşov, 23% Alba Iulia, 17% Râmnicu-Vâlcea;
- **accesul încă necorespunzător la serviciile de specialitate disponibile**: ponderea persoanelor intervievate care au dat răspunsuri negative ajunge la 40% Timişoara, 34% Alba Iulia, 31% Târgovişte, 23% Galați, 17% Braşov.

Tabelul 7

Ponderea persoanelor intervievate care au apreciat ca pozitivă atenția care li s-a acordat în unitățile sanitare

Indicatorul de percepere a atenției acordate pacientului	Persoanele intervievate care au apreciat pozitiv („da”) atenția acordată pacientului, în % din totalul eşantionului pentru fiecare municipiu					
	Alba Iulia	Braşov	Galați	Râmnicu Vâlcea	Târgo-vişte	Timi-şoara
1. Timpul de acordare a asistenței medicale - rapid, în caz de urgență	77,5	75,7	56,8	83,3	61,6	92,8
- în timp rezonabil, în caz de nonurgență	70,0	83,3	71,0	77,3	82,2	57,8
2. Calitatea mediului ambiental - cabinetele/saloanele sunt curate	84,0	70,1	67,8	94,0	87,0	81,9
- grupul sanitar este curat	60,5	67,7	43,2	60,0	68,1	65,1
- hrana este bună (în spital)	61,1	56,9	45,8	90,9	53,3	67,4
3. Accesul la rețelele de ajutor social pentru pacienți (în cazul pacienților cu factori de risc: alcoolism, droguri, handicap)	30,0	41,0	29,5	86,0	14,1	39,8
4. Accesul la serviciile de specialitate disponibile	66,0	83,3	77,6	89,3	68,9	60,2

*

* *

Analiza rezultatelor sondajului întreprins şi îndeosebi cele referitoare la gradul de reactivitate a celor trei forme de asistență medicală la aşteptările pacienților trebuie corelată cu impactul determinanților stării de sănătate a populației din țara noastră. Şi, aşa cum s-a mai subliniat, structura eşantionului confirmă faptul că preponderența segmentelor defavorizate (pensionari, muncitori, persoane în vârstă), cu un nivel de educația redus, explică, în parte scorurile ridicate.

6.2. Rezultatele sondajului de opinie în rândul medicilor incluşi în eşantionul format pe cele trei tipuri de asistență medicală

În eşantionul de sondaj au fost incluşi **153 de medici**, pe totalul celor trei tipuri de asistență medicală (Figura 1).

Figura 1. Repartizarea numărului de persoane intervievate (medici) pe cele trei structuri

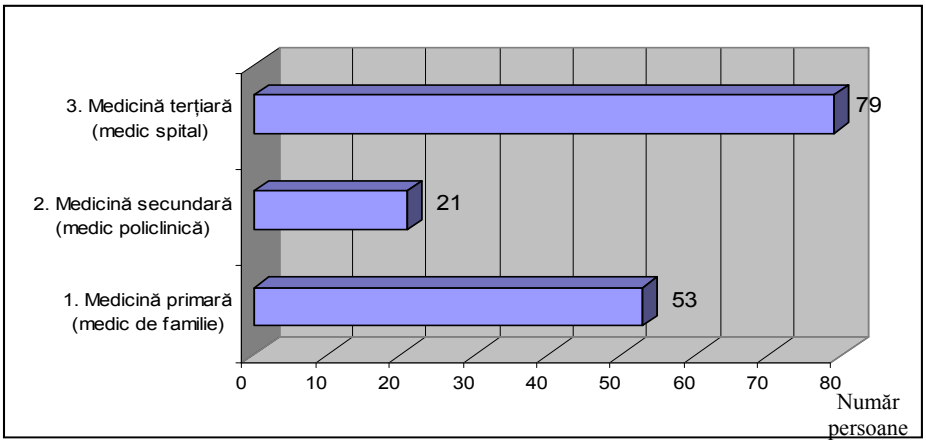

Chestionarele au fost difuzate în aceleaşi municipii reşedință de județ în care s-a realizat sondajul în rândul pacienților.

Repartizarea pe municipii-reşedință a numărului de răspunsuri este prezentată în figura 2.

Figura 2. Repartizarea numărului de persoane intervievate pe municipiile cuprinse în eşantion

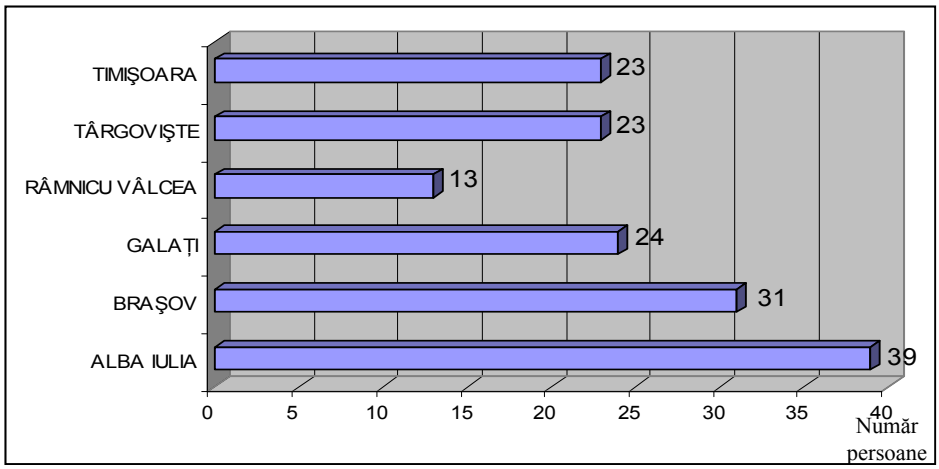

Sondajul de opinie s-a realizat pe baza unui chestionar cuprinzând **opt întrebări**:

- Ce importanță acordați diferitelor categorii de asistență medicală în asigurarea unui nivel rezonabil al sănătății pe tot parcursul vieții?
- În ce măsură următoarele aspecte influențează calitatea actului medical?
- Care este mecanismul de decontare a serviciilor de sănătate, în prezent, în cadrul instituției dvs., şi dacă sunteți de acord cu acesta. Dacă nu, ce modalitate de decontare ați propune din perspectiva unui sistem de sănătate pentru cetățenii europeni?
- Există, în cadrul instituției dvs., programe de sănătate finanțate de Ministerul Sănătății sau alți actori (chiar şi fonduri nerambursabile)? Dacă nu, cum puteți fi implicat în obținerea, atragerea unor astfel de resurse, chiar şi extrabugetare?
- Din lista de posibile servicii existente în cadrul instituției dvs., pe care le aveți externalizate? Şi, dacă nu, când le veți externaliza?
- În zona de acoperire a instituției dvs. există activitate de prevenire şi depistare a îmbolnăvirilor. Dacă nu, cine ar trebui să desfăşoare această activitate, după părerea dvs.?
- Cum apreciați cadrul legislativ existent din perspectiva cerinței de asigurare a performanței sistemului sanitar românesc?
- În ce măsură noile modificări ale cadrului legislativ vor conduce la îmbunătățirea activității instituției dvs.?

Prin întrebările chestionarului s-au urmărit:

- evaluarea calitativă a principalilor actori ai sistemului sanitar românesc;
- identificarea obstacolelor financiare întâmpinate de actorii sistemului sanitar;
- evaluarea gradului de atragere a unor surse de finanțare (prin programele naționale de finanțare, finanțare externă, nerambursabilă);
- cunoaşterea percepției actorilor despre sistemul de salarizare şi sistemul legislativ existent;
- stabilirea principalelor constrângeri în perspectiva convergenței României spre un model european al sistemului său de sănătate.

Prelucrarea informațiilor obținute prin sondajul de opinie în rândul medicilor care au constituit eşantionul subiecților intervievați scoate în evidență o serie de concluzii relevante pentru completarea datelor statistice necesare analizei SWOT. Aceste concluzii sunt structurate pe cele opt întrebări ale chestionarului de sondaj.

Întrebarea 1. ***Ce importanță acordați diferitelor categorii de asistență medicală în asigurarea unei stări de sănătate rezonabile pe tot parcursul vieții?***

Reținând o tipologie de opt forme de asistență medicală promovate de legislația românească în domeniu, s-a cerut medicilor cuprinşi în eşantionul sondajului de opinie întreprins să aprecieze ierarhia acestora după importanța fiecărui tip de asistență medicală în asigurarea sănătății pe tot parcursul vieții unui individ. Această apreciere s-a făcut prin acordarea de note pe o scală de ierarhizare de la 1 („**cel mai important**”) la 8 („**cel mai puțin important**”). Valorile scorurilor calculate permit stabilirea ierarhiei tipurilor de asistență medicală, după importanța acordată de cele trei segmente de medici intervievați. **Pe principalele două locuri** (după ordonarea scorurilor, de la „cel mai important” la „cel mai puțin important”) se situează, pentru toate cele trei categorii de asistență medicală: „**serviciile medicale paraclinice**” şi „**serviciile de îngrijire la domiciliu**” (figurile 3a, 3b şi 3c).

Figura 3.a

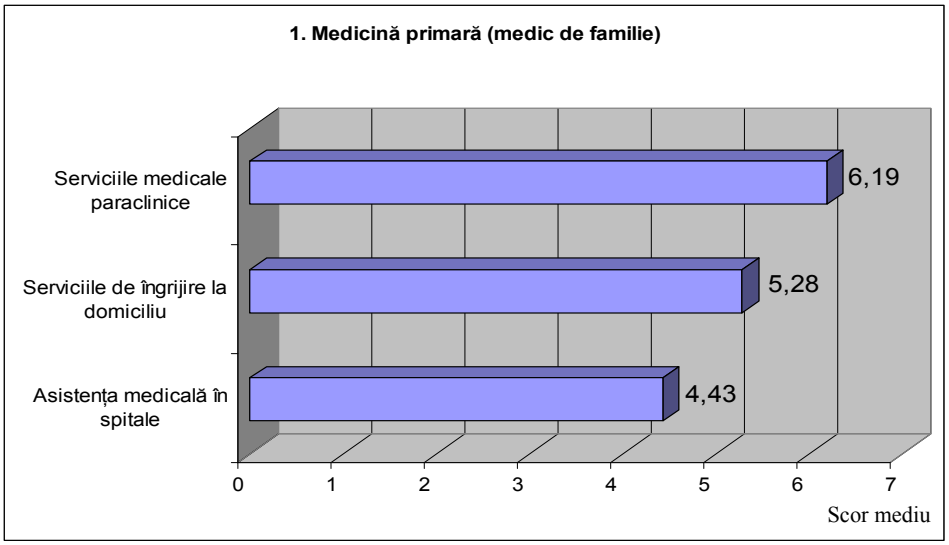

Figura 3.b

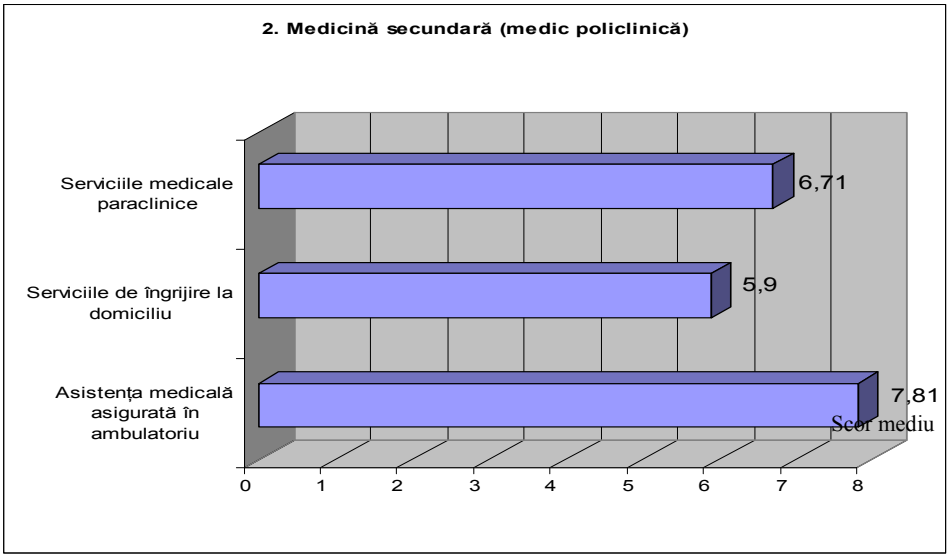

Figura 3.c

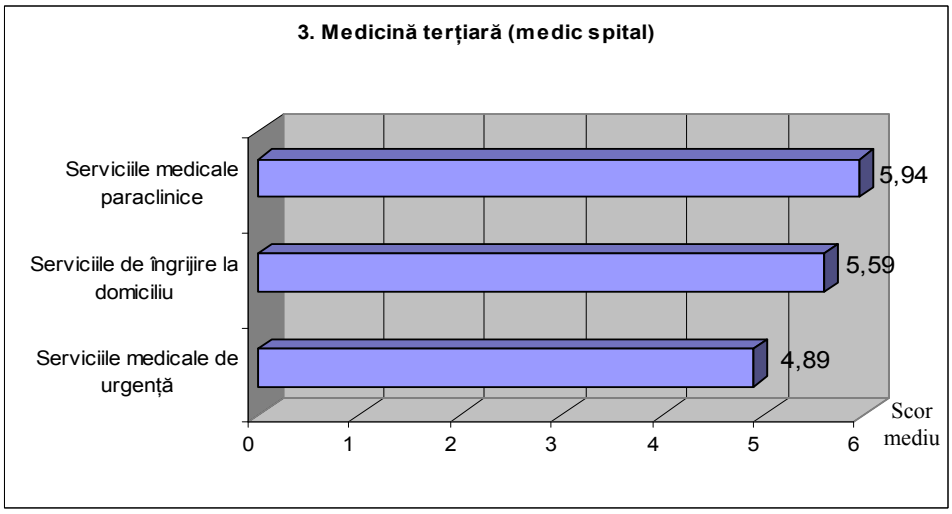

Întrebarea 2. ***În ce măsură următoarele aspecte influențează calitatea actului medical?***

Pornind de la şase factori ce pot influența calitatea actului medical - resursele financiare, dotarea tehnică, pregătirea profesională a cadrelor sanitare, numărul şi structura personalului medical, managementul activității la nivel de unitate sanitară, gradul de cultură medicală a populației - s-a cerut medicilor cuprinşi în eşantionul de sondaj să evalueze intensitatea activității acestor factori pe o scală de notare cu **cinci trepte**: de la „**nu influențează**" (nota = 1) la „**influențează în foarte mare măsură**" (nota = 5).

La nivelul celor trei segmente de medici intervievați - de familie, de policlinică şi de spital -, s-au calculat **scorurile medii pe fiecare din cei şase factori de influență identificați**. Cu **valori ale scorurilor medii apropriate de nota 4**, corespunzătoare unei influențe „**în mare măsură**" asupra calității actului medical, se remarcă următorii factori:

Medici de familie	Scor mediu	Medici de policlinică	Scor mediu	Medici de spital	Scor mediu
• pregătirea profesională a cadrelor medicale	3,72	• resursele financiare	3,90	• dotarea tehnică corespunzătoare	3,68
• dotarea tehnică corespunzătoare	3,72	• dotarea tehnică corespunzătoare	3,81	• pregătirea profesiona-lă a cadrelor medicale	3,67
• resursele financiare	3,70	• pregătirea profesională a cadrelor medicale	3,71	• resursele financiare	3,66

Întrebarea 3. ***Care este mecanismul de decontare a serviciilor de sănătate, în prezent, în cadrul instituției dvs., şi dacă sunteți de acord cu acesta? Dacă nu, ce sistem ați propune din perspectiva unui sistem de sănătate pentru cetățenii europeni?***

Respondenții au indicat că în prezent există mai multe modalități de decontare a serviciilor de decontare, relevându-se eterogenitatea practicilor din acest domeniu. Este cunoscut că, la nivel european, se încearcă o optimizare a sistemului de finanțare care să permită alocarea eficientă a resurselor existente la nivel național.

Cei mai mulți dintre respondenți (Figura 4) au ajuns la concluzia că, în perspectivă, doar „**plata per serviciu**" poate asigura această optimizare (aproape 50% din eşantion).

Figura 4. Structura răspunsurilor după mecanismele de decontare a serviciilor de sănătate precizate de persoanele intervievate

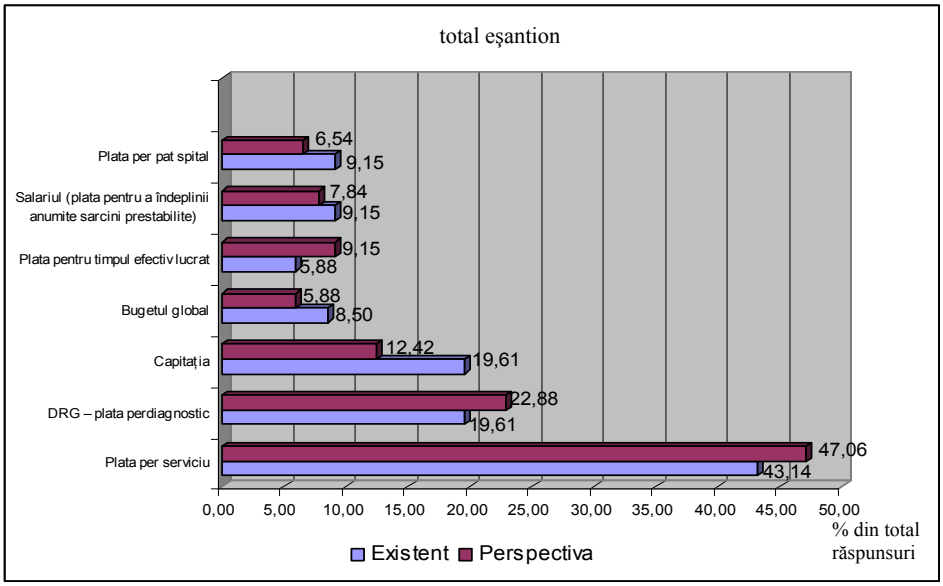

Întrebarea 4. ***Există, în cadrul instituției dvs., programe de sănătate finanțate de Ministerul Sănătății sau alți actori (chiar şi cele nerambursabile)? Dacă nu, cum puteți fi implicat în obținerea, atragerea, unor astfel de resurse, chiar şi extrabugetare?***

Datele sondajului relevă (Figura 5) existența unor mari disparități teritoriale în ceea ce priveşte posibilitățile de utilizare a resurselor prevăzute prin programele de sănătate finanțate de Ministerul Sănătății sau de alte instituții. Astfel, ponderea persoanelor intervievate care au confirmat că unitatea lor sanitară a beneficiat de fonduri de finanțare variază într-un ecart cuprins între aproape 35% (la nivelul eşantionului din municipiul Târgovişte) şi 84,6% (municipiul Alba Iulia).

Figura 5. Distribuția persoanelor intervievate după gradul de folosire a unor fonduri de finanțare

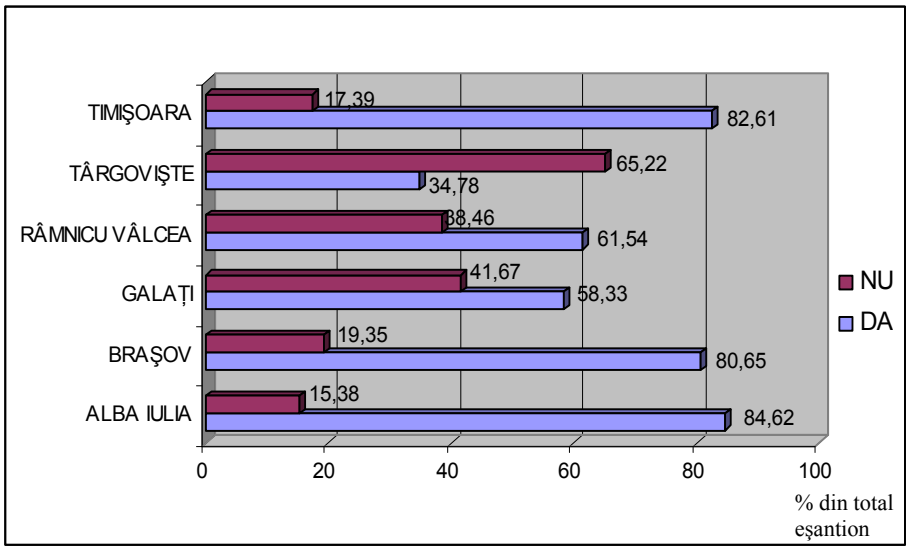

Menționăm că respondenții nu au indicat modalitatea de implicare în obținerea de resurse, inclusiv extrabugetare.

Întrebarea 5. ***Din lista de posibile servicii existente în cadrul instituției dvs., pe care le aveți externalizate, şi, dacă nu, când le veți externaliza?***

În vederea adaptării şi implementării strategiilor reformei la nivelul fiecărui actor care participă la consolidarea sistemului sanitar românesc trebuie elaborate programe focalizate prioritar pe externalizarea anumitor servicii, aşa cum sunt ele redate în cadrul întrebării 5. Datele sondajului au scos în evidență faptul că mulți actori încă nu înțeleg avantajul externalizării unor activități - ambulanță, dializă, preparare a hranei (catering), curățenie, pază – şi că aceasta nu poate duce decât la o eficientizare a managementului, precum şi faptul că folosirea unor firme specializate conduce la o creştere a calității serviciilor de sănătate oferite pacienților.

Analizând opiniile situate le cele două extreme, se observă (Figura 6) că în prezent orientarea preponderentă spre externalizare este localizată la serviciul de pază (57% din respondenți au indicat acest serviciu). În schimb, activitatea de curățenie a fost externalizată în proporție redusă (16% din

respondenți), în perspectivă subiecții intervievați preferând dezvoltarea acestui serviciu prin externalizare (26%).

Figura 6. Servicii de sănătate externalizate

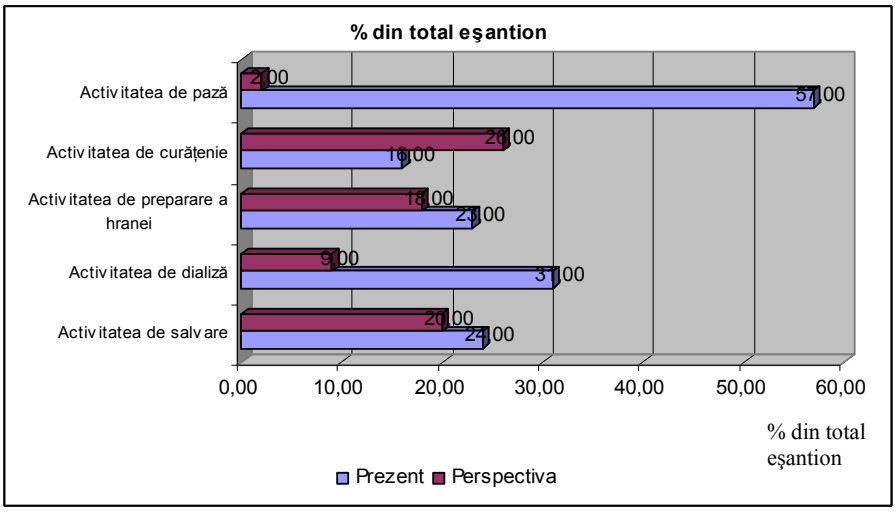

Întrebarea 6. ***În zona de acoperire a instituției dvs. există activitate de prevenire şi depistare a îmbolnăvirilor, iar dacă nu, cine ar trebui să desfăşoare această activitate, după părerea dvs.?***

Obiectivul actorilor participanți la asigurarea unei vieți sănătoase îl constituie supravegherea principalelor boli infecțioase în vederea identificării şi diagnosticării precoce a pericolului apariției unor epidemii şi instituirii măsurilor adecvate de control.

Aşa cum se poate observa (Figura 7) activitatea de prevenire şi depistare a îmbolnăvirilor constituie o preocupare reală pentru actorii implicați (ponderea celor care au confirmat această preocupare variind între aproape 70% Râmnicu-Vâlcea, Târgovişte şi 87% Alba Iulia).

Figura 7. Distribuția persoanelor intervievate după gradul de implicare în activitatea de prevenire şi depistare a îmbolnăvirilor

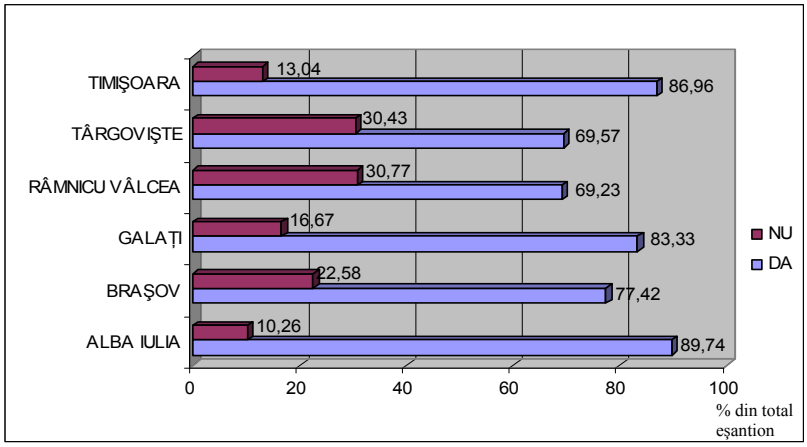

Cei care au răspuns negativ nu au indicat instituțiile care ar trebui să desfăşoare activitatea de prevenire şi depistare a îmbolnăvirilor.

Întrebarea 7. ***Cum apreciați cadrul legislativ existent, în asigurarea performanței sistemului sanitar românesc?***

Aprecierea cadrului legislativ, ca determinant al performanței sistemului sanitar românesc, s-a realizat pe trei paliere, urmărindu-se identificarea posibilităților reale de îmbunătățire a pachetului de legi şi acte normative care trebuie să guverneze funcționarea unui sistem național de sănătate. Astfel, pe o scală în trei trepte de evaluare (Figura 8) s-a cerut medicilor cuprinşi în eşantionul de sondaj să aprecieze corpusul legislativ existent în țara noastră, din trei direcții:

- capacitatea lui de a stimula performanța;
- flexibilitatea în aplicare, în opoziție cu nivelul birocratic al acestuia;
- gradul de compatibilitate cu legislația Uniunii Europene.

Se constată faptul că, în prezent, piața serviciilor de sănătate se confruntă cu o serie de obstacole şi din cauza menținerii unui cadru legislativ apreciat de actorii implicați în domeniu ca fiind **foarte birocratic** (90% din respondenți), încă **nestimulativ** (77,1% din răspunsuri) şi **deci perfectibil** (80,4% din respondenți).

Figura 8. Aprecieri ale respondenților asupra cadrului legislativ

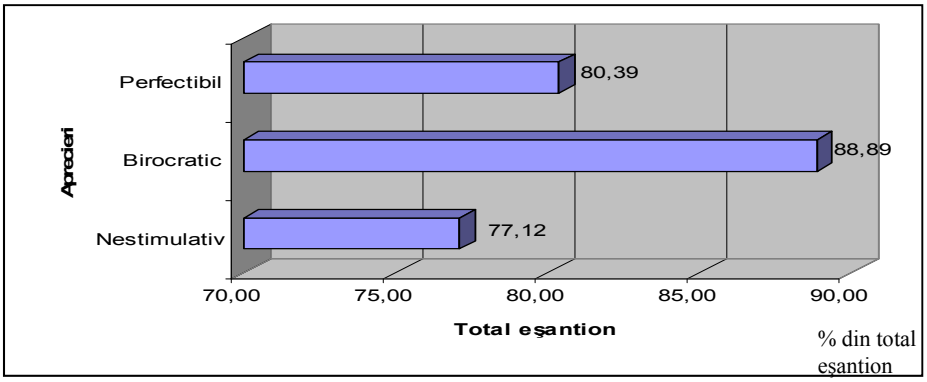

Întrebarea 8. ***În ce măsură noile modificări ale cadrului legislativ vor conduce la îmbunătățirea activității instituției dvs.?***

Această întrebare adânceşte analiza focalizată la nivelul întrebării 7, aducând în atenție potențialitatea unui demers de îmbunătățire a cadrului legislativ cu impact nemijlocit şi pozitiv asupra posibilităților de eficientizare a activității unităților sanitare. Evaluând acest impact pe o scală în trei trepte - „**în mică măsură**" (nota=1), „**în măsură potrivită**" (nota=2) şi „**în mare măsură**" (nota=3) - medicii intervievați sunt aproape unanim de acord (Figura 9) că **noile modificări ale cadrului legislativ sunt departe de a aduce îmbunătățirile aşteptate**.

Figura 9. Percepția privind noile modificări ale cadrului legislativ

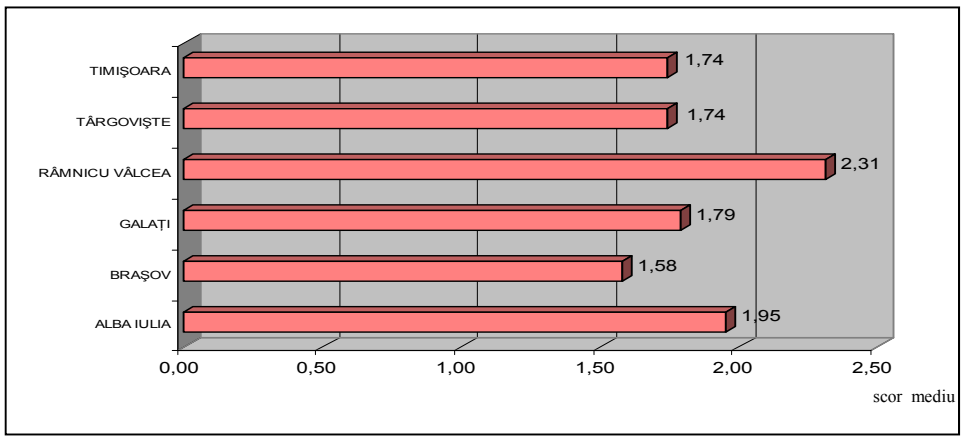

Astfel, exceptând segmentul eşantionului la nivelul municipiului Râmnicu-Vâlcea (cu un scor de 2,31, corespunzător unui calificativ de „în măsură potrivită”), în toate celelalte municipii aprecierile se află sub nota 2, deci între limitele „în mică măsură” şi „în măsură potrivită”.

6.3. Percepția managerilor şi medicilor din casele județene de asigurări de sănătate asupra sistemului de distribuție a serviciilor de sănătate

Ca instrumente ale politicii sanitare, asigurările sociale de sănătate facilitează finanțarea serviciilor de sănătate şi accesul populației la acestea. În acest context, caselor județene de asigurări de sănătate le revine un rol foarte important în optimizarea distribuției serviciilor de sănătate.

Pentru cunoaşterea opiniilor personalului de specialitate din această componentă instituțională a sistemului național de sănătate, s-a realizat **cea de-a treia cercetare de teren,** pe un eşantion de 34 de manageri şi medici consilieri din casele județene de asigurări de sănătate ale județelor: Alba, Dâmbovița, Galați, Vâlcea şi Timiş (Figura 10). S-a avut în vedere, pentru compatibilitatea elementelor de analiză, desfăşurarea şi a acestui sondaj de opinie în aceleaşi județe care au constituit eşantionul pentru celelalte două cercetări de teren vizând cunoaşterea opiniilor pacienților şi respectiv a medicilor (de familie, policlinică, şi spital), cu mențiunea că în județul Braşov, din motive obiective, nu s-a putut organiza această cercetare.

Figura 10. Structura eşantionului după CJAS de proveniență

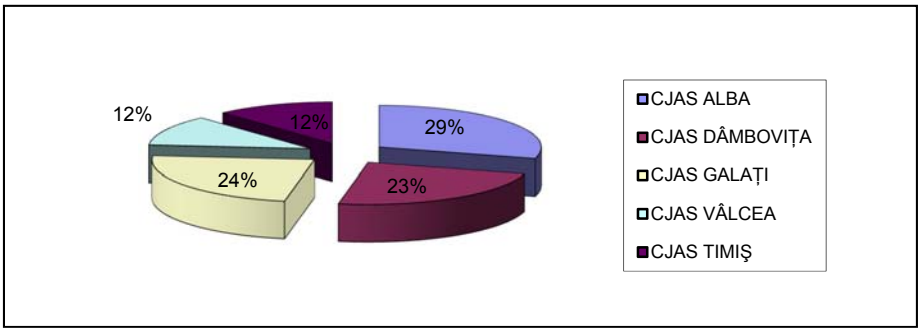

Interviurile s-au realizat pe baza unui chestionar cuprinzând 7 întrebări, iar **principalele obiective urmărite** au fost:

- *aprecierea de către casele județene de asigurări de sănătate a nivelului calitativ al serviciilor de sănătate oferite de diferite verigi ale sistemului de distribuție a acestora;*
- *cunoaşterea capacității sistemului informațional al caselor județene de asigurări de sănătate de a institui un sistem de comunicare adecvat cu asiguraţii şi distribuitorii serviciilor de sănătate;*
- *identificarea măsurilor care se impun pentru asigurarea unui sistem de sănătate competitiv, din perspectiva aderării României la Uniunea Europeană;*
- *ierarhizarea principalelor constrângeri privind finanțarea sistemului de sănătate românesc;*
- *identificarea măsurilor prioritare pentru gestionarea mai bună a resurselor caselor județene de asigurări de sănătate;*
- *stabilirea gradului de actualizare în timp util a evidenței asiguraților pe medici de familie pentru o decontare corespunzătoare a serviciilor de sănătate.*

Analiza datelor colectate şi prelucrate a permis fundamentarea următoarelor **concluzii,** structurate în cele ce urmează pe cele 7 întrebări din chestionar:

Întrebarea 1: ***Cum apreciați calitatea serviciilor oferite de următoarele verigi ale sistemului de sănătate?***

Acțiunea furnizorilor serviciilor de sănătate trebuie să pornească de la nevoile asiguraților şi să vizeze satisfacerea acestora în condiții de calitate cât mai bune. De aceea, relațiile dintre furnizorii serviciilor de sănătate şi sistemul de asigurări se desfăşoară în baza unui contract-cadru, în care sunt specificați parametrii cantitativi şi calitativi de evaluare a activității furnizorilor în funcție de care se face plata serviciilor furnizate.

Aprecierea **calității serviciilor** oferite de verigile sistemului de sănătate s-a făcut pe o scală de evaluare de la 1 la 5, cu trepte de la „foarte slabă” (nota 1) la „foarte ridicată” (nota 5), scorurile medii pentru fiecare verigă a sistemului de sănătate fiind prezentate în figura 11.

Figura 11. Scorurile medii privind calitatea serviciilor de sănătate prestate de furnizorii acestor servicii

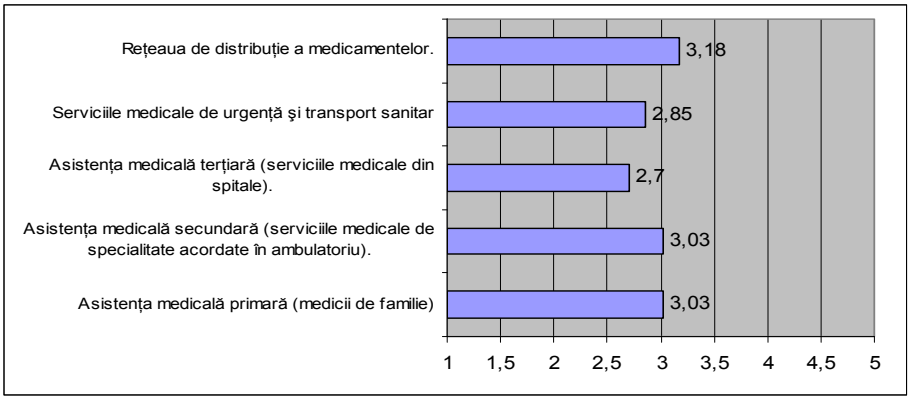

Referindu-se la calitatea serviciilor de sănătate, subiecții intervievați au avut o opinie neutră (scorurile medii oscilând în jurul valorii 3, corespunzătoare calificativului „medie”), menționându-se totuşi **o tendință de percepere spre slabă a calității serviciilor medicale furnizate de spitale** (scor mediu 2,7), în condițiile în care acestea consumă aproximativ 60% din Fondul Național al Asigurărilor Sociale de Sănătate.

Întrebarea 2: ***Sistemul informațional din instituția dumneavoastră permite realizarea unei comunicări adecvate cu verigile sistemului de sănătate?***

Informația, ca element de bază al funcționării sistemului de sănătate, determină gradul de organizare a acestuia, contracarând efectele entropiei. În acest context, devine oportună analiza capacității sistemului informațional al caselor județene de asigurări de sănătate de a permite un proces de comunicare adecvat cu verigile sistemului de sănătate. Această capacitate a fost evaluată folosind o scală de la 1 (în foarte mică măsură) la 5 (în foarte mare măsură), scorurile medii calculate pe baza răspunsurilor primite fiind prezentate în figura 12.

Figura 12. Scorurile medii privind capacitatea sistemului informațional al caselor județene de a asigura comunicarea adecvată cu distribuitorii serviciilor de sănătate

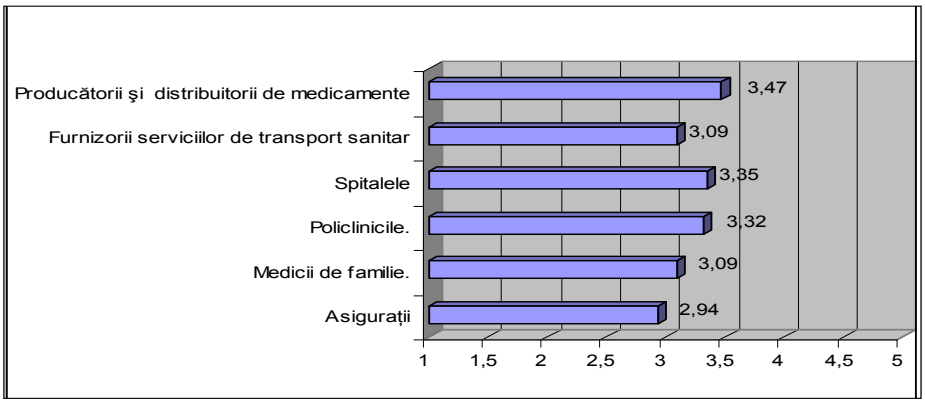

Deşi subiecții intervievați au fost rezervați în aprecierile privind capacitatea sistemelor informaționale ale caselor județene de a asigura un proces de comunicare adecvat cu celelalte verigi ale sistemului de sănătate (scorurile medii oscilând în jurul valorii 3, corespunzătoare calificativului „în medie măsură"), rezultând o apreciere neutră, este evidentă asimetria informațională din sistem, care face ca entropia acestuia să crească, iar nevoia reală de servicii să fie diferită de nevoia percepută.

Întrebarea 3: ***Menționați câteva dintre măsurile care se impun pentru asigurarea unui sistem de sănătate competitiv pentru cetățeni, din perspectiva aderării României la Uniunea Europeană!***

Ca actori care susțin financiar sistemul național de sănătate, subiecții intervievați au propus, pentru asigurarea unui sistem de sănătate competitiv, **următoarele măsuri:**

- utilizarea cardurilor electronice de asigurat şi crearea unui sistem informatic interconectat între furnizorii de servicii medicale, casele de asigurări şi asiguraţi pentru cunoaşterea cererii reale de servicii de sănătate, în timp util;
- crearea unui cadru legislativ coerent în domeniul asigurărilor de sănătate;
- asigurarea autonomiei caselor județene de asigurări de sănătate privind colectarea şi administrarea Fondului Asigurărilor Sociale de Sănătate;
- decontarea serviciilor medicale furnizate de medicina primară în funcție de serviciile prestate;

- obligativitatea efectuării controalelor periodice de către asiguraţi pentru depistarea la timp a îmbolnăvirilor;
- crearea unui sistem alternativ de asigurări de sănătate private funcţional şi a unei pieţe a serviciilor de sănătate competitive;
- continuarea reformei în ambulatorii şi spitale;
- dotarea corespunzătoare a spitalelor şi îmbunătăţirea salarizării personalului medical şi auxiliar;
- ierarhizarea spitalelor în funcţie de tipul serviciilor medicale furnizate, astfel încât plata acestora să se facă diferenţiat;
- creşterea calităţii serviciilor sanitare;
- diversificarea surselor de finanţare a sistemului sanitar;
- asigurarea unor măsuri eficiente de prevenire a îmbolnăvirilor, orientarea spre profilaxia bolilor şi educaţia sanitară a populaţiei;
- diminuarea birocraţiei din sistemul sanitar;
- introducerea coplăţii modice ca formă de evidenţă a veridicităţii prestării serviciilor de sănătate.

Operaţionalizarea acestor măsuri va duce, fără îndoială, la optimizarea distribuţiei serviciilor de sănătate din România în perspectiva integrării noastre în Uniunea Europeană.

Întrebarea 4: ***În ce măsură apreciaţi că sunt valabile afirmaţiile referitoare la caracteristicile de calitate a serviciilor de sănătate prestate de sistemul de distribuţie a acestora?***

Valabilitatea afirmaţiilor privind caracteristicile serviciilor de sănătate a fost evaluată utilizând o scală de la 1-„în foarte mică măsură” la 5 -„în foarte mare măsură”, scorurile medii calculate pe baza răspunsurilor primite fiind prezentate în tabelul 7.

Analiza scorurilor medii legate de elementele definitorii ale nivelului mediu de calitate a serviciilor de sănătate prestate populaţiei (tabelul 7) trebuie corelată cu rezultatele celorlalte două cercetări de teren - în rândul pacienţilor şi al medicilor.

Tabelul 7

Scorurile medii pentru caracteristicile de calitate ale serviciilor de sănătate prestate de sistemul de distribuție a acestora

Nr. crt.	Afirmații	În foarte mică măsură	În mică măsură	În medie măsură	În mare măsură	În foarte mare măsură	Scor
1.	Furnizorii serviciilor de sănătate pun la dispoziția asiguraților informațiile necesare (conținutul serviciului, tariful, condițiile de acordare) pentru ca serviciile de sănătate să fie accesibile (uşor de contactat).	3	5	14	11	1	**3,06**
2.	Sistemul de distribuție a serviciilor de sănătate înțelege nevoile asiguraților oferind o gamă cât mai largă de servicii.	4	8	8	11	3	**3,03**
3.	Furnizorii serviciilor de sănătate prezintă o bună credibilitate pentru Casa de Asigurări.	0	2	11	19	2	**3,62**
4.	Personalul din sistemul de distribuție a serviciilor de sănătate are competențele necesare pentru prestarea unor servicii sigure şi de calitate asiguraților.	0	0	8	20	6	**3,94**
5.	Furnizorii serviciilor de sănătate conferă siguranță şi confidențialitate asiguratului.	0	1	6	19	8	**4,00**
6.	Asigurații sunt informați corect despre diagnosticul medical şi tratamentul ce urmează a li se aplica.	0	5	11	13	5	**3,53**
7.	Personalul din sistemul de distribuție al serviciilor de sănătate este politicos, amabil şi atent la dorințele asiguratului.	3	7	14	9	1	**2,94**
8.	Furnizorii serviciilor de sănătate oferă condiții confortabile asiguraților şi dispun de aparatură şi tehnologii moderne.	6	11	12	4	1	**2,50**

O asemenea analiză încrucişată confirmă sau, dimpotrivă, aduce o nouă valență diagnosticului nivelului calitativ al prestării serviciilor de sănătate în țara noastră:

- se confirmă aprecierea potrivit căreia **furnizorii serviciilor de sănătate nu asigură condițiile de confort şi nu dispun de aparatură şi tehnologii moderne de investigare şi tratament** (scorul mediu de apreciere a acestui element definitoriu pentru nivelul calității serviciilor

de sănătate fiind 2,5, valoare cuprinsă între limita „în mică măsură” şi „în medie măsură”).

- există **încă rezerve mari legate de gradul în care, în prezent, furnizorii de servicii de sănătate răspund cerințelor de empatie față de doleanțele pacienților, precum şi nevoilor de informare, de diversificare a gamei de servicii** (scorul mediu de apreciere pentru aceste laturi de evaluare a calității serviciului prestat oscilând în jurul valorii 3, corespunzătoare calificativului **„în medie măsură”).**
- o apreciere pozitivă printr-o notă apropiată de nivelul **„în mare măsură”**(nota 4) o înregistrează aspectele privitoare la **„siguranță şi confidențialitatea asiguratului”**(scor mediu 4,0), **„competența necesară pentru prestarea unor servicii sigure şi de calitate asiguraților”**(scor mediu 3,94), **„credibilitatea furnizorilor de servicii de sănătate pentru casa județeană de asigurări de sănătate”** (scor mediu 3,62).

Întrebarea 5: ***Care este ierarhizarea, în ordinea importanței, a principalelor constrângeri pentru sistemul de sănătate românesc din punctul de vedere al finanțării acestuia?***

Plata furnizorilor serviciilor de sănătate reprezintă principala problemă cu care se confruntă casele județene de asigurări de sănătate, în condițiile în care sistemul de sănătate este subfinanțat şi se află sub influența unor constrângeri interne şi externe importante. Pentru ierarhizarea acestor constrângeri s-au utilizat ranguri de la 1 - „cel mai important” la 12 - „cel mai puțin important”. După opinia subiecților intervievați, **constrângerile privind finanțarea sistemului de sănătate,** în ordinea importanței, sunt:

- blocajul financiar din sistemul sanitar;
- diminuarea numărului de contribuabili;
- starea precară de sănătate a unei părți importante din populație;
- costul ridicat al serviciilor de sănătate comparativ cu veniturile asiguraților;
- instabilitatea legislației;
- tendința demografică de îmbătrânire a populației;
- costul ridicat al tehnologiilor medicale performante;
- derularea defectuoasă a programelor de prevenire a îmbolnăvirilor;
- gradul relativ redus de dezvoltare a infrastructurii medicale;
- birocrația;
- corupția.

Figura 13. Ierarhizarea răspunsurilor privind principalele constrângeri pentru sistemul de sănătate românesc din punctul de vedere al finanțării acestuia

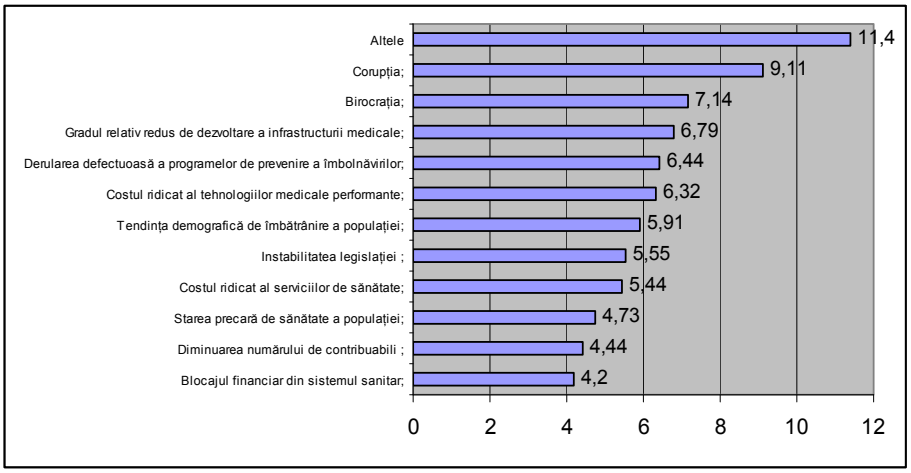

Blocajul financiar reprezintă **cea mai importantă constrângere a sistemului național de sănătate, în România,** acesta având ca principale cauze diminuarea numărului de contribuabili, starea precară de sănătate a unei părți importante a populației şi costul ridicat al serviciilor de sănătate comparativ cu veniturile asiguraților. Acestea, coroborate cu unele lacune legislative au dus la acumularea unor arierate imense în sistemul național de sănătate care vor afecta funcționarea optimă a acestuia şi în viitor.

În afara constrângerilor ierarhizate au mai fost menționate:

- lipsa autonomiei caselor județene de asigurări de sănătate privind modul de gestionare a fondurilor, deşi acestea cunosc nevoile reale la nivelul județului şi nivelul colectării;
- imaginea nefavorabilă în mass-media a sistemului de sănătate din România;
- implementarea defectuoasă a sistemului de management al calității serviciilor;
- mentalitatea asiguraților şi furnizorilor de servicii de sănătate.

Întrebarea 6: ***Care consideraţi că sunt, în ordinea importanţei, măsurile prin care se poate realiza o gestionare mai bună a resurselor caselor judeţene de asigurări de sănătate?***

În scopul ierarhizării măsurilor care se impun pentru gestionarea mai bună a resurselor caselor judeţene de asigurări de sănătate s-au utilizat ranguri de la 1 - „cel mai important" la 6 - „cel mai puţin important". Casele judeţene de asigurări de sănătate se confruntă, în prezent, **cu insuficienţa fondurilor necesare achitării contravalorii serviciilor de sănătate prestate asiguraţilor.** De aceea se impune o gestionare mai bună a resurselor, **principalele măsuri în acest sens menţionate de subiecţii intervievaţi** fiind, în ordinea importanţei:

- îmbunătăţirea activităţii de colectare a veniturilor;
- coplata;
- îmbunătăţirea informării despre costul tratamentului;
- folosirea medicamentelor generice;
- restricţionarea unor mărci scumpe de produse farmaceutice.

Figura 14. Ierarhizarea răspunsurilor privind principalele măsuri prin care se poate realiza o gestionare mai bună a resurselor casei de asigurări de sănătate

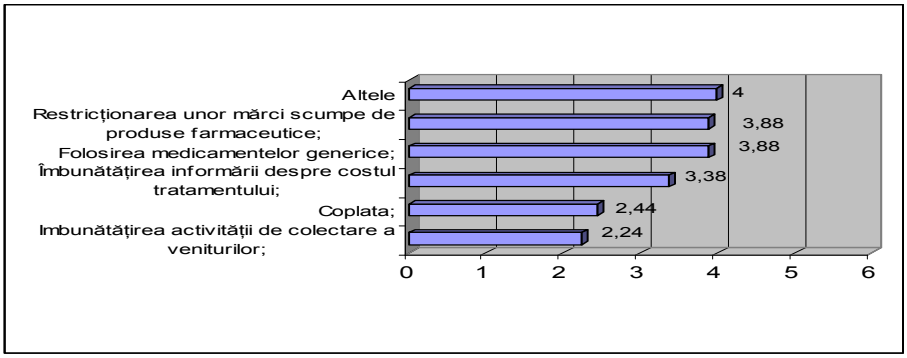

Gestionarea eficace a resurselor caselor judeţene de asigurări de sănătate presupune, în **primul rând, îmbunătăţirea activităţii de colectare a veniturilor** fără de care acestea nu-şi pot desfăşura activitatea. Interesantă este menţionarea **pe locul al doilea**, în ordinea importanţei, **a coplăţii propuse în**

noul pachet legislativ, care va permite utilizarea eficientă a resurselor evidențiind veridicitatea prestării serviciilor de sănătate.

Folosirea medicamentelor generice, precum şi restricționarea unor mărci scumpe de produse farmaceutice sunt mai puțin importante pentru subiecții intervievați, piața trebuind să fie regulatorul principal al alocării resurselor şi al asigurării echilibrului între cerere şi ofertă.

Întrebarea 7: ***Este actualizată în timp util evidența asiguraților pe medici de familie pentru a permite o decontare corespunzătoare a serviciilor de sănătate?***

Totalitatea subiecților intervievați au menționat că evidența asiguraților pe medici de familie este actualizată în timp util pentru a permite decontarea corespunzătoare a serviciilor de sănătate. Nu a fost însă menționată şi **necesitatea introducerii cardurilor de asigurat pentru cunoaşterea, în timp util, a cererii reale de servicii de sănătate**. Utilizarea cardurilor ar permite o evidență unitară a serviciilor pe fiecare pacient, eliminarea acțiunilor redundante şi o utilizare mai bună a resurselor caselor județene de asigurări.

7. CONCLUZII

Dacă ne gândim la ceea ce afirma Danica Prug, conducătoare a unei şcoli de management din Slovenia, că „**valoarea fundamentală a poporului sloven o reprezintă sănătatea**”, ar trebui să reconsiderăm dimensiunile reformei sistemului de sănătate din România, care trebuie să depăşească stadiul de apreciere rutinieră, de a fi mereu „în actualitate”. Se afirmă acest lucru având în vedere că „**starea de sănătate a populației României rămâne printre cele mai precare din Europa. Un comunicat arată că aproape jumătate dintre români nu sunt satisfăcuți de starea lor de sănătate, iar 97% din cei intervievați au considerat sănătatea ca o prioritate națională, preocupările lor principale fiind inflația şi viitorul copiilor lor**” (Drugus L., 2003, 224). Cei 16 ani de tranziție au demonstrat că sistemele de sănătate sunt extrem de complexe, iar, de multe ori, schimbările sunt foarte dificil de gestionat.

Schimbările politice şi economice continue au bulversat întreaga societate, inclusiv sistemul de sănătate, care pare a nu-şi găsi încă echilibrul. Revenind la afirmația că sănătatea ar trebui să fie valoarea fundamentală a unui popor, considerăm că „astăzi” trebuie să existe o puternică voință politică şi o mare responsabilitate a tuturor celor implicați în acest domeniu, având în vedere mai multe aspecte:

- restricțiile societale (factori contextuali, precum starea economică, sistemul politic, valorile societale şi structurile instituționale ale sistemului de sănătate);
- lipsa unui acord de natură politică în ceea ce priveşte promovarea unor strategii de sănătate coerente;
- necesitatea unor resurse puternice; schimbarea necesită eforturi umane, financiare şi tehnice susținute;
- luarea în considerare a efectelor de sistem, în sensul că reforma şi consecințele acesteia trebuie să se regăsească în toate componentele sistemului de sănătate.

O analiză SWOT pertinentă impune luarea în considerare a contextului în care se realizează reforma, şi anume evenimentele macroeconomice şi politice: tranziția către economia de piață şi procesele politice democratice, acestea evidențiind o serie de trăsături comune tuturor țărilor ex-comuniste (Healy J., McKee M., 2001): dominanța spitalicească; spitale specializate; infrastructură decapitalizată; o slabă distribuție a tehnologiei; un sistem spitalicesc fragmentat; fragmentarea administrativă; prevalența recomandărilor către medicii specialişti, în locul unui tratament; lipsa facilităților de îngrijiri intermediare sau sociale; practici clinice neadecvate; planificare şi bugetare inflexibile.

Anii tranziției au cunoscut **o serie de trăsături comune în procesul de realizare a reformei** (Healy J., McKee M., 2001): introducerea contribuțiilor

pentru asigurări de sănătate; plăți informale mai multe; diminuarea capacităților spitaliceşti; descentralizarea proprietății; inițiative ale managementului de spital; aducerea la zi a tehnologiilor; deteriorarea serviciilor spitaliceşti.

Specialiştii în domeniul managementului sănătății au considerat că realizarea reformei în sănătate a avut ca obstacol important **tentația factorilor decizionali de a aplica modele occidentale**, rupte de realitate, în condițiile unor resurse limitate, ceea ce a determinat **luarea unor decizii privind soluții ad-hoc sau pe termen scurt**.

În acest context, studiul propus - de diagnosticare a sistemului de finanțare, producție şi distribuție a serviciilor de sănătate în unele țări europene - şi-a stabilit ca **obiectiv analiza SWOT asupra sistemului de sănătate din România**.

Analiza SWOT a sistemului de sănătate în România

Aspect strategic	Fundamentarea aspectului strategic
I. PUNCTE TARI	
1. Structura rețelei de unități sanitare relativ densă	În perioada 1990-2003, numărul de spitale a cunoscut o creştere uşoară, de la 423 la 427, numărul de policlinici a scăzut de la 540 la 208, iar cel de dispensare de la 5883 la 304. În aceeaşi perioadă s-a înregistrat însă apariția a 9278 cabinete medicale individuale de familie, 4934 cabinete stomatologice, 1220 cabinete medicale de specialitate individuale, 3962 cabinete medicale de specialitate. Numărul farmaciilor a crescut de la 1948 la 4428. Deci, se poate spune că există **o rețea de prestatori de servicii de sănătate care acoperă toate tipurile de asistență medicală**. Se creează condițiile favorabile pentru consolidarea de piețe la nivel regional/local, prin promovarea investițiilor în contextul strategiei de dezvoltare regională.
2. Nivel ridicat de pregătire profesională a cadrelor	Afirmația este argumentată de scorurile obținute în cadrul sondajului în rândul pacienților prin prisma a trei indicatori de percepție a performanței medicale, cu variații mici, fie că este vorba de medic de familie, spital sau policlinică: - profesionalismul medicului (4.54); - răbdarea de a asculta (4.50); - atitudinea medicului față de problemele pacientului (4.44).

Aspect strategic	Fundamentarea aspectului strategic
3. Numărul mare de ONG-uri active în domeniul sănătății şi în domeniul medico-social	ONG-urile pot fi considerate ca resursă în programe de parteneriat
II. PUNCTE SLABE ***A. La nivel de sistem***	
1. Starea de sănătate a populației din România este precară	**a) Speranța de viață (în ani)** Deşi speranța de viață a crescut uşor în perioada 1980-2003, de la 69,24 la 71,01, **acest nivel este sub cel înregistrat în UE-15** (peste 78 ani) şi UE-10 (peste 75 ani, cu excepția Ungariei care înregistrează un nivel superior celui din România – 72,59). De exemplu, Polonia înregistra în anul 1990 nivelul României din 2003 (71,01). **b) Mortalitatea infantilă la 1000 născuți vii** Nivelurile înregistrate în România sunt peste 25 de decese, ceea ce reprezenta de 3-4 ori mai mult decât UE-15 şi de 2-3 ori mai mult față de UE-10. **c) Mortalitatea standardizată la 1000 locuitori** Nivelul de 16,7 decese reprezintă un nivel superior tuturor nivelurilor înregistrate în toate țările Uniunii Europene lărgite. **d) Morbiditatea populației la 100.000 locuitori** - se au în vedere următoarele cauze de deces: tuberculoza, sifilis, hepatita virală, SIDA şi rubeola; - în cazul României, toate cauzele menționate cunosc o evoluție ascendentă, cu excepția hepatitei virale, care a scăzut de la 227,67 la 59,84, şi a SIDA de la 4,57 la 0,93: - tuberculoza de la 54,47 la 116,1; - sifilis de la 10,12 la 44,62; - rubeola de la 130,24 la 553,88; - cu excepția SIDA, unde România se găseşte pe locul 7 ca nivel al deceselor la 100.000 locuitori, celelalte cauze de deces înregistrează niveluri cu mult deasupra celor din UE-25; **e) Indicatorul dezvoltării umane** În perioada 1990-2002, indicatorul la nivelul (0,778) este sub nivelul tuturor țărilor membre ale UE-25; **f) Ponderea mare a deceselor premature** Lipsa unei politici coerente de prevenire a morții premature, se concretizează într-o cultură

Aspect strategic	Fundamentarea aspectului strategic
	medicală necorespunzătoare privind factorii de risc. Această soluție are drept consecință ineficacitatea politicii educaționale în domeniu.
2. Cheltuieli şi resurse pentru îngrijiri de sănătate sub nivelul celor din țările Uniunii Europene	**a) Ponderea cheltuielilor de sănătate din PIB (%)** Cu o pondere de 6,3%, România se află sub nivelul tuturor țărilor din UE, cu excepția Luxemburgului, care înregistrează un nivel de 6,2; **b) Cheltuielile publice generale de sănătate din totalul cheltuielilor publice** România, cu o pondere de 12,7%, se află sub nivelul țărilor UE, cu excepția unor țări ca: Finlanda (11%), Grecia (10,8%), Cipru (6,8%), Estonia (11%), Letonia (9,3%), Polonia (9,8%), Slovacia (10,3%) şi Ungaria (10,4%); **c) Cheltuielile de sănătate pe locuitor în dolari SUA** Nivelul atins de România – 128$ – este, în unele cazuri de peste 20 ori mai mic (Germania – 2631, Luxemburg – 2951, Danemarca - 2835), dar mai mic şi comparativ cu celelalte țări UE.
3. Număr de spitale la 100.000 locuitori	Nivelul înregistrat în România în anul 2003 – 1,94 – este sub nivelul celui obținut de majoritatea țărilor din UE, cu excepția Olandei – 1,22, Suediei – 0,90, Sloveniei – 1,40 şi Ungariei 1,76.
4. Număr de paturi în spitale la 100.000 locuitori	**Sunt de reținut două aspecte**: a) **scăderea numărului de paturi la 100.000 locuitori** în perioada 1980-2003 (de la 877,62 la 656,48); b) **nivelul realizat de România** (656,48) se **află sub nivelul realizat în majoritatea țărilor UE**, cu excepția Italiei (411,8), Maltei (482,21) şi Sloveniei (495,55)
5. Creşterea discrepanțelor între regiuni/județe	Forțele pieței dacă sunt lăsate libere tind să mărească dezechilibrele regionale. De aceea sunt necesare intervenții publice care să echilibreze situația

Aspect strategic	Fundamentarea aspectului strategic
B. Pacienţi	
6. Se înregistrează disfuncţionalităţi cu care se confruntă sistemul naţional de sănătate din ţara noastră.	a) **În reţeaua de spitale sunt preponderente persoanele internate pentru tratament** (ponderi între 8,91% şi 52,4%). Este o situaţie care nu se poate justifica, deoarece acest tip de serviciu sanitar se poate transfera la celelalte două trepte – medic de familie sau policlinică – sau se pot organiza alte forme de spitalizare la domiciliu. b) **Nivelul controlului de rutină** (medicina preventivă) **este destul de redus la medicul de familie** (3,7 – 10,9%) şi **în cadrul policlinicilor** (2,5% - 16%). c) **Poziţionarea nefavorabilă a policlinicilor la nivelul performanţei asistenţei sanitare propriu-zisă.** d) **Nivelul tehnologic al aparaturii medicale** este încă **în urma aşteptărilor populaţiei** (o notă acordată între „nici mare, nici redus”). e) **În multe cazuri** (dar îndeosebi în spitale), **atitudinea medicului faţă de solicitările motivate ale pacientului lasă de dorit** (note acordate de regulă sub 4, corespunzător calificativului „mare/satisfăcător”).
7. Gradul de reactivitate a celor trei forme de asistenţă medicală la aşteptările pacienţilor	Cei trei indicatori care reflectă acest grad **nivelul performanţei asistenţei sanitare propriu-zise, respectarea pacientului şi atenţia acordată pacientului –** prezintă **scoruri medii care denotă un nivel satisfăcător,** ceea ce explică **un grad de reactivitate nu tocmai la nivelul aşteptărilor pacienţilor care sunt nemulţumiţi** de: - calitatea precară a mediului ambiental; - curăţenia grupurilor sanitare; - calitatea hranei în spitale; - curăţenia cabinetelor/saloanelor. În acelaşi timp, se înregistrează ca disfuncţionalităţi: - **timpul de acordare a asistenţei medicale relativ necorespunzător aşteptărilor**, chiar în caz de urgenţă;

Aspect strategic	Fundamentarea aspectului strategic
	- **accesul încă necorespunzător la serviciile de specialitate disponibile**.
C. Tipurile de asistență medicală	
8. Legături slabe în cadrul sistemului național de sănătate între cele trei tipuri de asistență medicală şi la nivelul fiecărui tip între actori	a) **Accesul la serviciile de sănătate variază de la o regiune la alta, problemele fiind mai acute în județele mai puțin dezvoltate**; b) **Nu există măsuri suplimentare pentru încurajarea orientării medicilor spre unitățile sanitare din zonele rurale**; c) **Decalaje de dezvoltare**, de management şi de cultură **între sectorul primar**, pe de o parte, şi **sectoarele secundar şi terțiar**, pe de altă parte.
9. Medicul de familie nu este integrat într-o proporție corespunzătoare în filiera specifică distribuției serviciilor de sănătate.	Medicul de familie trebuie să asigure fiecărei persoane arondate **fişierul bolnavului** în care să se identifice evoluția bolii. Aceste date vor trebui să fie preluate de celelalte două tipuri de asistență medicală (policlinică şi spital). Prin aceasta se urmăreşte creşterea responsabilității medicului de familie, prin axarea ca prioritate a muncii pe activitatea de prevenție şi apoi de profilaxie.
10. Preocupări modeste în ceea ce priveşte managementul la nivelul instituțiilor abilitate în domeniul sanitar, îndeosebi în direcția atragerii de fonduri extrabugetare	Obținerea de fonduri extrabugetare care permite o dezvoltare mai susținută a infrastructurii sistemului de sănătate.
11. Nu există un sistem unic informatic integrat care să interconecteze toți furnizorii de servicii de sănătate, precum şi instituțiile cu atribuții în asigurarea sănătății.	Existența unui asemenea sistem unic informatic integrat permite o gestionare mai bună a fondurilor disponibile şi, în acelaşi timp, oferă o modalitate eficientă de stocare a datelor prin crearea unei baze de date necesare unei analize pertinente, pe termen lung şi a unor prognoze care identifică cerințele reale ale populației în vederea adaptării sistemului de sănătate la aceste cerințe.
12. Nu există o autonomie reală, financiară şi managerială	Sunt afectate activitățile instituțiilor abilitate în domeniul sănătății, de la organizarea funcțională la colectarea contribuțiilor agenților economice şi persoanelor fizice la fondul de sănătate, finanțare, contracte, decontare, informare etc.
D. Casele județene de asigurări de sănătate	

Aspect strategic	Fundamentarea aspectului strategic
13. Calitatea serviciilor de sănătate prestate de furnizorii acestor servicii este necorespunzătoare	Sondajul efectuat a evidențiat **nemulțumirile celor intervievați privind calitatea acestor servicii reflectată, de fapt, în scorurile modeste obținute** (2,7 – 3,18) **de cei cinci furnizori**: - rețeaua de distribuție a medicamentelor; - serviciile medicale de urgență şi de transport sanitar; - serviciile medicale din spitale; - serviciile medicale de specialitate acordate în ambulatoriu; - medicii de familie.
14. Calitatea serviciilor de sănătate prestate de sistemul de distribuție a acestora prezintă sincope în satisfacerea cerințelor pacienților	- Furnizorii serviciilor de sănătate nu asigură condițiile de confort şi nu dispun de aparatură şi tehnologii moderne de investigare şi tratament (scor – 2,5); Sunt rezerve mari legate de gradul în care furnizorii de servicii de sănătate răspund cerințelor de empatie, față de doleanțele pacienților, precum şi nevoilor de informare, de diversificare a gamei de servicii
15. Există constrângeri privind finanțarea sistemului de sănătate: *- blocajul financiar din sistemul de sănătate;* *- diminuarea numărului de contribuabili;* *- starea precară de sănătate a unei părți din populație;* *- costul ridicat al serviciilor de sănătate comparativ cu veniturile asiguraților;* *- inechitatea legislației;* *- tendința demografică de îmbătrânire a populației;* *- costul ridicat al tehnologiilor medicale performante;* *- derularea defectuoasă a programelor de prevenire a îmbolnăvirilor;* *- gradul relativ redus de dezvoltare a infrastructurii medicale;* *- birocrația;* *- corupția*	Existența acestor constrângeri determină, în final, ineficacitatea sistemului de sănătate din România. Se impune promovarea unor strategii coerente în acest sens, avându-se în vedere: - autonomia caselor județene de asigurări de sănătate privind modul de gestionare a fondurilor; casa județeană cunoaşte cel mai bine nevoile reale ale județului; - practicarea unui management eficient privind calitatea serviciilor de sănătate; - promovarea de politici educaționale privind schimbarea mentabilității asiguraților şi furnizorilor de servicii de sănătate; - promovarea unei imagini favorabile în mass-media din România care să susțină eforturile pentru realizarea reformei

Aspect strategic	Fundamentarea aspectului strategic
16. Insuficiența fondurilor necesare achitării contravalorii serviciilor de sănătate prestate asiguraților	Au rezultat următoarele propuneri: - îmbunătățirea activității de colectare a veniturilor; - coplata; - îmbunătățirea informării despre costul tratamentului; - folosirea medicamentelor generice; - restricționarea unor mărci scumpe de produse farmaceutice

AMENINȚĂRI	
1. Determinanții majori ai stării de sănătate	
1. Reculul determinanților socioeconomici	a) În timp ce **România** reprezintă aproximativ 6% din totalul locuitorilor UE (15), **produce doar 1,5% din PIB (PPS) al UE**. b) Analiza **indicatorului dezvoltării umane** (IDU) în România, în perioada 1990-2002, relevă decalaje importante nu numai față de țările UE(15), dar şi față de ultimele 10 țări care au aderat (0,778 în anul 2002 la nivelul României, față de indicatori între 0,936 şi 0,946 în UE-15 şi între 0,895 şi 0,850 în țări precum Slovenia, Cipru, Malta, Polonia). c) Comparativ cu media UE(15), România se remarcă **cu o pondere ridicată a populației cu vârsta între 25-64 de ani şi având un nivel educațional mediu**: 60,9% față de 43% (media UE-15); însă în **România, segmentul de populație cu vârsta între 25 şi 64 de ani, cu un nivel educațional înalt, este doar de 9,6%**, comparativ cu aceeaşi pondere pe ansamblul UE-15 de 21%. d) Indicatorii **ocupării forței de muncă** în România evidențiază decalajul existent față de cei înregistrați de UE-15.
2. Comportamente sanitare neraționale legate de factorii de risc ai sănătății	a) Incidența **tabagismului** a crescut îndeosebi la segmentul bărbați, România detaşându-se printr-un consum de țigări (62% din populația adultă în anul 2000) cu mult peste media țărilor din UE (unde ecartul acestei ponderi este cuprins între 19% - Suedia şi 47% - Grecia). b) **Consumul mediu anual la unele alimente** care pot dăuna sănătății relevă, pentru România, **o deteriorare alarmantă a alimentației populației**, cu repercusiuni

AMENINȚĂRI	
	asupra stării de sănătate, cu precădere la segmentele defavorizate; se observă **tendința de creştere a consumului pe un locuitor în perioada 1996-2003, la toate alimentele** (exclusiv zahăr) **considerate ca factor de risc care pot dăuna sănătății**: calorii de la 2953 (anul 1996) la 3233 (anul 2003), alcool de la 8,9 litri la 9,6 litri, grăsimi vegetale şi animale de la 14,3 kg la 17,2 kg.
3. Condițiile proaste de mediu	a) Decalajul imens pe care-l înregistrează România față de țările UE, în ceea ce priveşte condițiile de mediu, este pus în **valoare de ponderea foarte redusă a populației care dispune de acces facil la o sursă de apă de calitate** (58% în anul 200) şi de instalații sanitare de calitate (53% în anul 2000). b) Posibile şocuri ale morbidității, în condițiile puternicei degradări a mediului (calamităților naturale) şi ale declinului urban (absența investițiilor în utilități), marginalizarea zonelor rămase în urmă.
4. Promovarea sănătății	Spre deosebire de UE, unde s-au întreprins o serie de măsuri concrete, ale căror rezultate sunt vizibile şi regăsite ca efect sinergetic în reducerea gradului de morbiditate şi mortalitate a populației, **în România** se poate aprecia **că este nevoie de o acțiune conjugată a tuturor actorilor implicați în asigurarea performanței sistemului național de sănătate**, cu atât mai mult cu cât ratele de morbiditate au crescut la principalele boli infecțioase (tuberculoză, sifilis, hepatită virală...)

OPORTUNITĂȚI	Probleme de soluționat pentru valorificarea la maximum a oportunităților
• Aderarea României la UE constituie o mare provocare pentru economia românească în ansamblu, care va trebui să devină competitivă cu structurile şi actorii pieței unice. Amplele programe sectoriale vizând reforma în agricultură, industria alimentară, educația vor avea un impact pozitiv deosebit asupra determinanților stării de sănătate	a) Programul național de dezvoltare regională; b) Dezvoltarea agriculturii ecologice; c) Ample programe investiționale în industria alimentară pentru realizarea producției de alimente conform cu standardele UE; d) Programe de ocupare a forței de muncă, corelate cu lupta contra sărăciei; e) Programe în materie de educație medicală în şcoli, universități, la locul de muncă, în închisori; f) Politicile legate de mediu, circulație rutieră.

8. BIBLIOGRAFIE

1. Blank H., Robert and Bureau, Viola (2004), ***Comparative Health Policy***, New York: Palgrave Macmillan;
2. Callahan, Daniel (1990), ***What kind of Life? The Limits of Medical Progress***, New York: Simon & Schuster;
3. CCE (2000), ***Proposition de décision du Parlement Européen et du Conseil adoptant un programme d'action communautaire dans le domaine de la santé publique,*** (2001 - 2006), Bruxelles, 0119 (COD);
4. CE, (2003), ***L'état de santé de la population dans l'Union Européenne, Reduireles écarts de santé***;
5. Drugus Liviu – ***Managementul Sănătății***, Sedcom Libris, Iaşi, 2003
6. Ghețău V., - ***Tranziție şi demografie*** în Populație&Societate, Nr. 1 şi 2
7. Ghețău V., - ***Anul 2050: Va ajunge populația României la mai puțin de 16 milioane locuitori?***, Academia Română, Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Demografice „Vladimir Trebici", Bucureşti, 2004
8. Grigorescu C., ***Modificări demografice teritoriale în anii tranziției***, în colecția Biblioteca economică, seria Probleme economice, vol. 146/2005, Academia Română – Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti, 2005
9. Healy July, Martin McKee – ***Europe Hospitals in Transition***, Eurohealth, vol. 7, nr. 3 Special Issue, Autumn 2001
10. Hoffman A şi alții, ***The Prevalence of Dementia in Europe***, A collaborative Study of 1980 – 1990 Findings, International Journal of Epidemology, 20, 1991;
11. Mărgineanu Ioan, Bălaşa Ana (coordonatori), (2002), ***Calitatea vieții în România***, Expert, Bucureşti;
12. Miller J, (1978), ***The body in question***, New York, Random House;
13. Oeto R., Lopez A.D., Boreham J., Thun M., Heath C., (1998), ***Morality From Tobacco in Developed Countries***, 1950 – 2000, Oxford, OUP
14. OMS (1946), Preamble to the Constitution of the World Health Organization as adopted lay the International Health Conference, New York;

15. OMS (2005), ***Le Rapport sur la santé 2005, Dou nous sa chance a chaque mère et a chaque enfant***, Genève (Suisse);

16. OMS, (2000), ***Le Rapport sur la santé le monde***, 2000, Genève, (Suisse);

17. Popescu Raluca, ***Situația familiei şi a copilului în societatea românească***. Lucrarea inclusă în Mărgineanu Ioan, Bălaşa Ana (coordonatori), (2002), Calitatea vieții în România, Expert, Bucureşti;

18. Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară, ***Anuarul de Statistică Sanitară***, 2004, Bucureşti

19. INS, ***Recensământul populației şi al locuințelor***, 18 martie 2002, vol. 1 – Populația Structura Economică

20. INS, ***Anuarul Statistic al României***, 2004

21. INS, ***Anuarul demografic al României***, 2001

22. PNUD, ***Rapport mondial sur le developpement humain***, 2004, Economica, Paris

9. ANEXĂ STATISTICĂ INTERNAȚIONALĂ

Tabelul 1. *Speranța de viață în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980 – 2003*

Tabelul 2. *Mişcarea naturală a populației, în România, comparativ cu țările Uniunii Europene, în perioada 1995 – 2003*

Tabelul 3. *Incidența prin tuberculoză în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980-2003*

Tabelul 4. *Incidența prin sifilis în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980-2003*

Tabelul 5. *Incidența prin hepatită virală în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980-2003*

Tabelul 6. *Incidența prin rubeolă în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980-2003*

Tabelul 7. *Incidența prin SIDA în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980-2003*

Tabelul 8. *Cheltuieli şi resurse pentru îngrijiri de sănătate în România şi țările UE, în perioada 1998-2002*

Tabelul 9. *Profilul demografic în România şi țările Uniunii Europene în anul 2003*

Tabelul 10. *Număr spitale în România şi țările UE, în perioada 1990-2003*

Tabelul 11. *Număr paturi în spitale la 100.000 locuitori în România şi țările UE, în perioada 1980-2003*

Tabelul 12. *Numărul personalului sanitar mediu ce revine la un medic în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980 – 2003*

Tabelul 13. *Personal sanitar mediu la 100.000 locuitori în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980 – 2003*

Tabelul 14. *Numărul de stomatologi la 100.000 locuitori în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980 – 2003*

Tabelul 15. *Număr farmacişti la 100.000 locuitori în România şi țările UE, în perioada 1980 – 2003*

Tabelul 16. *Indicatori comparativi România-UE, în anul 2003*

Tabelul 17. *Indicatorul dezvoltării umane, în România şi țările Uniunii Europene în perioada 1990 – 2002*

Tabelul 18. *Indicatori ai ocupării forței de muncă în România şi Uniunea Europeană, în anul 2003*

Tabelul 19. *Populația ocupată din România pe sectoare mari de activitate, în anii 1989 şi 2003*

Tabelul 20. *Indicatori ai dezvoltării umane în România şi țările Uniunii Europene*

Tabelul 21. *Consumul mediu anual (pe un locuitor) la unele alimente care pot dăuna sănătății, în România, în perioada 1996-2003*

Tabelul 1. Speranța de viață în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980 - 2003

	Speranța de viață (ani)									România = 100		
	1980			1990			2003			1980	1990	2003
	Total	Femei	Bărbați	Total	Femei	Bărbați	Total	Femei	Bărbați			
România	**69,24**	**71,89**	**66,61**	**69,79**	**73,08**	**66,62**	**71,01**	**74,78**	**67,42**	**100**	**100**	**100**
UE (15)												
Austria	72,78	76,17	69,05	75,99	79,13	72,47	78,93	81,59	76,03	105,11	108,88	111,15
Belgia	73,20	76,65	69,80	76,26	79,64	72,80	-	-	-	105,72	109,27	-
Danemarca	74,24	77,37	71,22	75,11	78,00	72,25	-	-	-	107,22	107,62	-
Finlanda	73,73	78,03	69,25	75,13	79,07	71,02	78,72	82,05	75,25	106,48	107,65	110,86
Franța	74,91	79,12	70,80	77,62	81,83	73,43	-	-	-	108,19	111,22	-
Germania	-	-	-	75,54	78,63	72,08	-	-	-	-	108,24	-
Grecia	75,39	77,62	73,13	77,14	79,62	74,78	-	-	-	108,88	110,60	-
Irlanda	72,46	75,26	69,90	74,81	77,73	72,05	-	-	-	104,65	107,19	-
Italia	74,38	77,72	71,05	77,20	80,51	73,79	-	-	-	107,42	110,62	-
Luxemburg	72,70	75,35	69,97	75,54	78,69	72,19	78,08	81,15	74,94	105,00	108,24	109,96
Marea Britanie	73,59	76,59	70,49	75,95	78,73	73,05	-	-	-	106,28	108,83	-
Olanda	76,00	79,49	72,57	77,19	80,35	73,93	78,80	81,08	-	109,76	110,53	110,97
Portugalia	71,15	74,62	67,53	74,00	77,49	70,51	-	-	-	102,76	106,03	-
Spania	75,60	78,64	72,46	77,00	80,57	73,42	-	-	-	109,19	110,33	-
Suedia	75,87	79,06	72,85	77,77	80,65	74,93	-	-	-	109,58	111,43	-
UE (10)												
Cehia	70,30	73,92	66,84	71,53	75,54	67,63	75,40	78,65	72,09	101,53	102,49	106,18
Cipru	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Estonia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Letonia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lituania	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Malta	70,38	72,85	67,87	76,19	78,44	73,84	78,63	80,78	76,33	101,64	109,17	110,73
Polonia	70,36	74,66	66,13	71,01	75,63	66,57	-	-	-	101,62	101,75	-
Slovacia	70,50	74,25	66,75	71,14	75,77	66,78	-	-	-	101,82	101,93	-
Slovenia	-	-	-	74,09	78,01	69,97	76,52	80,35	72,60	-	106,16	107,76
Ungaria	69,12	72,82	65,52	69,44	73,87	65,19	72,59	76,75	68,39	99,82	99,50	102,22

„-" lipsă date

Sursa: *Anuarul de Statistică Sanitară 2004, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară* – Bucureşti, 2005, pag. 307-309

Tabelul 2. Mişcarea naturală a populației, în România, comparativ cu țările Uniunii Europene, în perioada 1995-2003

- la 1000 locuitori -

	Născuți vii		Decese		Sporul natural		Mortalitatea infantilă*	
	1995	**2003**	**1995**	**2003**	**1995**	**2003**	**1995**	**2003**
România	**10,43**	**9,78**	**11,98**	**12,3**	**-1,55**	**-2,52**	**21,24**	**16,7**
UE (15)								
Austria	11,02	9,48	10,09	9,51	0,93	-0,03	5,42	4,46
Belgia	11,41	10,81	10,35	-	1,06	-	6,01	-
Danemarca	13,35	12,01	12,08	-	1,27	-	5,06	-
Finlanda	12,35	10,86	9,66	9,41	2,69	1,45	3,98	3,21
Franța	12,55	-	9,14	-	3,41	-	4,86	-
Germania	9,37	-	10,83	-	-1,46	-	5,30	-
Grecia	9,71	-	9,58	-	0,13	-	8,15	-
Irlanda	13,55	15,46	8,96	-	4,59	-	6,37	-
Italia	9,18	9,44	9,72	-	-0,54	-	6,19	-
Luxemburg	13,23	11,79	9,03	8,92	4,20	2,87	4,06	4,90
Marea Britanie	12,49	-	11,01	-	1,48	-	6,18	-
Olanda	12,32	12,34	8,78	8,75	3,54	3,59	5,46	4,80
Portugalia	10,81	10,78	10,48	-	0,33	-	7,51	-
Spania	9,27	-	8,83	-	0,44	-	5,49	-
Suedia	11,71	11,07	10,61	-	1,1	-	4,03	-
UE (10)								
Cehia	9,30	9,18	11,41	10,91	-2,11	-1,73	7,70	3,90
Cipru	-	-	-	-	-	-	-	-
Estonia	-	-	-	-	-	-	-	-
Letonia	-	-	-	-	-	-	-	-
Lituania	-	-	-	-	-	-	-	-
Malta	12,44	10,12	7,30	7,94	-	-	8,89	5,70
Polonia	11,22	-	10,01	-	-	-	15,60	-
Slovacia	11,45	-	9,82	-	-	-	10,99	-
Slovenia	9,48	8,55	9,57	-	-	-	5,59	4,04
Ungaria	10,95	9,34	14,22	13,41	-	-	10,66	7,29

* la 1000 de născuți vii
„-” lipsă date

Sursa: 1. *Anuarul de Statistică Sanitară 2004, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară* – Bucureşti, 2005, pag. 310-311
2. www.eurostat. Anuarul Statistic, 2005.

Tabelul 3. Incidența prin tuberculoză în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980-2003

	Număr cazuri /100.000 loc.			România = 100		
	1980	**1990**	**2003**	**1980**	**1990**	**2003**
România	**54,47**	**64,62**	**116,10**	**100**	**100**	**100**
UE (15)						
Austria	29,19	19,68	-	53,6	30,5	-
Belgia	27,27	15,82	6,73	50,1	24,5	5,8
Danemarca	8,39	6,81	6,98	15,4	10,5	6,0
Finlanda	47,01	15,48	6,37	86,3	24,0	5,5
Franța	32,02	15,92	7,18	58,8	24,6	6,2
Germania	-	18,46	5,72	-	28,6	4,9
Grecia	56,13	8,63	4,94	103,0	13,4	4,3
Irlanda	33,87	17,81	10,58	62,2	27,6	9,1
Italia	5,80	7,36	6,17	10,6	11,4	5,3
Luxemburg	24,75	12,57	12,0	45,4	19,5	10,3
Marea Britanie	18,75	10,29	12,31	34,4	15,9	10,6
Olanda	12,02	9,16	-	22,1	14,2	
Portugalia	69,54	62,79	36,98	127,7	97,2	31,9
Spania	12,93	19,51	9,99	23,7	30,2	8,6
Suedia	11,14	6,51	4,58	20,5	10,1	3,9
UE (10)						
Cehia	48,05	18,69	10,79	88,2	28,9	9,3
Cipru	-	-	-	-	-	-
Estonia	-	-	-	-	-	-
Letonia	-	-	-	-	-	-
Lituania	-	-	-	-	-	-
Malta	7,55	3,67	1,51	13,9	5,7	1,3
Polonia	72,54	42,33	25,05	133,2	65,5	21,6
Slovacia	49,45	27,33	16,57	90,8	42,3	14,3
Slovenia	57,22	36,10	13,77	105,0	55,9	11,9
Ungaria	50,53	34,62	24,31	92,8	53,6	20,9

„-” lipsă date

Sursa: *Anuarul de Statistică Sanitară 2004, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară* – Bucureşti, 2005, pag. 320

Tabelul 4. Incidența prin sifilis în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980-2003

	Număr cazuri /100.000 loc.			România = 100		
	1980	**1990**	**2003**	**1980**	**1990**	**2003**
România	**10,12**	**23,16**	**44,62**	**100**	**100**	**100**
UE (15)						
Austria	12,15	2,56	-	120,1	11,1	-
Belgia	-	0,49	-	-	2,1	-
Danemarca	-	1,09	1,47	-	4,7	3,3
Finlanda	1,88	0,64	-	18,6	2,8	-
Franța	-	-	0,71	-	-	1,6
Germania	-	-	3,55	-	-	8,0
Grecia	-	0,07	-	-	0,3	-
Irlanda	-	0,54	0,85	-	2,3	1,9
Italia	-	1,10	-	-	4,7	-
Luxemburg	-	1,31	-	-	5,7	-
Marea Britanie	7,94	2,54	2,07	78,5	11,0	4,6
Olanda	-	3,34	-	-	14,4	-
Portugalia	-	1,85	1,59	-	8,0	3,6
Spania	-	4,33	0,59	-	18,7	1,3
Suedia	-	1,67	1,99	-	7,2	4,5
UE (10)						
Cehia	5,22	1,50	8,19	51,6	6,5	18,4
Cipru	-	-	-	-	-	-
Estonia	-	-	-	-	-	-
Letonia	-	-	-	-	-	-
Lituania	-	-	-	-	-	-
Malta	-	-	2,26	-	-	5,1
Polonia	-	6,89	-	-	29,7	-
Slovacia	2,99	0,60	-	29,5	2,6	-
Slovenia	2,11	2,00	0,55	20,8	8,6	1,2
Ungaria	4,86	1,20	-	48,0	5,2	-

„-” lipsă date

Sursa: *Anuarul de Statistică Sanitară 2004, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară* – Bucureşti, 2005, pag. 321.

**Tabelul 5. Incidența prin hepatită virală în România şi țările Uniunii Europene,
în perioada 1980-2003**

	Număr cazuri /100.000 loc.			România = 100		
	1980	**1990**	**2003**	**1980**	**1990**	**2003**
România	**227,67**	**322,08**	**59,84**	**100**	**100**	**100**
UE (15)						
Austria	23,48	9,52	14,92	10,3	3,0	24,9
Belgia	6,79	3,67	-	3,0	1,1	-
Danemarca	14,41	4,11	8,76	6,3	1,3	14,6
Finlanda	1,26	6,70	28,93	0,6	2,1	48,3
Franța	-	-	-	-	-	-
Germania	-	-	18,59	-	-	31,1
Grecia	28,65	8,23	-	12,6	2,6	-
Irlanda	15,05	27,04	-	6,6	8,4	-
Italia	43,35	16,87	-	19,0	5,2	-
Luxemburg	8,80	1,05	3,11	3,9	0,3	5,2
Marea Britanie	10,22	17,18	15,24	4,5	5,3	25,5
Olanda	11,63	6,85	4,10	5,1	2,1	6,9
Portugalia	9,69	17,27	1,16	4,3	5,4	1,9
Spania	-	39,53	2,54		12,3	4,2
Suedia	3,47	5,73	37,33	1,5	1,8	62,4
UE (10)						
Cehia	107,85	28,29	9,41	47,4	8,8	15,7
Cipru	-	-	-	-	-	-
Estonia	-	-	-	-	-	-
Letonia	-	-	-	-	-	-
Lituania	-	-	-	-	-	-
Malta	2,83	5,37	0,75	1,2	1,7	1,3
Polonia	135,60	78,45	6,57	59,6	24,4	11,0
Slovacia	135,48	37,64	17,92	59,5	11,7	29,9
Slovenia	66,13	34,00	8,71	29,0	10,6	14,6
Ungaria	37,37	23,79	7,57	16,4	7,4	12,7

„-” lipsă date

Sursa: *Anuarul de Statistică Sanitară 2004, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară* – Bucureşti, 2005, pag. 322.

Tabelul 6. Incidența prin rubeolă în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980-2003

	Număr cazuri /100.000 loc.			România = 100		
	1980	**1990**	**2003**	**1980**	**1990**	**2003**
România	**130,24**	**47,17**	**553,88**	**100**	**100**	**100**
UE (15)						
Austria	-	-	-	-	-	-
Belgia	-	-	0,56	-	-	0,10
Danemarca	806,73	8,81	-	619,42	18,68	-
Finlanda	256,64	1,22	-	197,05	2,59	-
Franța	-	0,01	-	-	0,02	-
Germania	-	-	-	-	-	-
Grecia	9,48	8,17	-	7,28	17,32	-
Irlanda	5,91	7,37	1,46	4,54	15,62	0,26
Italia	11,03	58,23	2,47	8,47	123,45	0,45
Luxemburg	-	-	-	-	-	-
Marea Britanie	-	27,41	0,06	-	58,11	0,01
Olanda	4,99	0,25	0,01	3,83	0,53	0,00
Portugalia	-	2,37	0,13	-	5,02	0,02
Spania	-	60,22	0,28	-	127,67	0,05
Suedia	64,85	0,20	-	49,79	0,42	-
UE (10)						
Cehia	888,29	12,61	0,27	682,04	26,73	0,05
Cipru	-	-	-	-	-	-
Estonia	-	-	-	-	-	-
Letonia	-	-	-	-	-	-
Lituania	-	-	-	-	-	-
Malta	6,29	3,95	1,00	4,83	8,37	0,18
Polonia	402,27	45,64	27,44	308,87	96,76	4,95
Slovacia	360,11	3,17	0,02	276,50	6,72	0,00
Slovenia	762,50	92,50	0,40	585,46	196,10	0,07
Ungaria	57,21	47,86	0,46	43,93	101,46	0,08

„-” lipsă date

Sursa: *Anuarul de Statistică Sanitară 2004, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară* – Bucureşti, 2005, pag. 324.

Tabelul 7. Incidența prin SIDA în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980-2003

	Număr cazuri /100.000 loc.		România = 100	
	1990	2003	1990	2003
România	**4,57**	**0,93**	**100**	**100**
UE (15)				
Austria	2,10	0,52	45,95	55,91
Belgia	2,07	0,84	45,30	90,32
Danemarca	3,83	0,70	83,81	75,27
Finlanda	0,34	0,40	7,44	43,01
Franța	7,60	1,14	166,30	122,58
Germania	1,87	0,43	40,92	46,24
Grecia	1,35	0,65	29,54	69,89
Irlanda	1,74	0,20	38,07	21,51
Italia	5,07	3,05	110,94	327,96
Luxemburg	2,36	1,78	51,64	191,40
Marea Britanie	2,10	1,41	45,95	151,61
Olanda	2,80	0,00	61,27	0,00
Portugalia	2,54	7,82	55,58	840,86
Spania	9,74	3,32	213,13	356,99
Suedia	1,53	0,58	33,48	62,37
UE (10)				
Cehia	0,05	0,08	1,09	8,60
Cipru	-	-	-	-
Estonia	-	-	-	-
Letonia	-	-	-	-
Lituania	-	-	-	-
Malta	0,28	0,50	6,13	53,76
Polonia	0,06	0,43	1,31	46,24
Slovacia	0,00	0,04	0,00	4,30
Slovenia	0,10	0,30	2,19	32,26
Ungaria	0,18	0,26	3,94	27,96

„-” lipsă date

Sursa: *Anuarul de Statistică Sanitară 2004, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară* – Bucureşti, 2005, pag. 323.

Tabelul 8. Cheltuieli şi resurse pentru îngrijiri de sănătate în România şi ţările Uniunii Europene în perioada 1998-2002

	Dependenţa economică (%)		Totalul cheltuielilor de sănătate din PIB (%)			Cheltuieli de securitate socială pentru sănătate din cheltuielile publice generale de sănătate (%)			Cheltuieli publice generale de sănătate din totalul cheltuielile publice (%)			Cheltuieli de sănătate pe locuitor (la rata medie de schimb) – în dolari USA			Gradul de acoperire a cheltuielilor totale pentru vaccinarea sistematică acoperite din fondurile publice (%)
	1993	2003	1998	2000	2002	1998	2000	2002	1998	2000	2002	1998	2000	2002	2003
România	**50**	**44**	**5,2**	**5,8**	**6,3**	**64,4**	**80,3**	**77,3**	**8,8**	**11,2**	**12,7**	**96**	**96**	**128**	**100**
UE (15)															
Austria	48	47	7,7	7,7	7,7	56,6	58,0	58,9	9,9	10,3	10,5	2040	1831	1969	100
Belgia	50	53	8,6	8,8	9,1	89,3	82,2	77,7	11,9	12,6	12,8	2109	1952	2159	-
Danemarca	48	51	8,4	8,4	8,8	-	-	-	11,9	12,6	13,1	2725	2478	2835	100
Finlanda	50	49	6,9	6,7	7,3	19,4	20,4	21,0	10,0	10,2	11,0	1732	1543	1852	-
Franţa	53	53	9,3	9,3	9,7	96,8	96,6	96,8	13,1	13,4	13,8	2306	2061	2348	-
Germania	46	48	10,6	10,6	10,0	87,0	87,3	87,4	17,1	18,2	17,6	2772	2398	2631	10
Grecia	48	49	9,4	9,7	9,5	37,5	32,3	35,6	10,2	10,5	10,8	1083	1043	1198	-
Irlanda	59	47	6,2	6,4	7,3	1,1	1,2	0,8	13,6	14,5	16,4	1454	1579	2255	-
Italia	46	49	7,7	8,1	8,5	0,1	0,1	0,1	11,1	12,8	13,3	1600	1506	1737	-
Luxemburg	45	49	5,9	5,5	6,2	82,7	94,0	94,0	12,8	12,9	12,0	2610	2459	2951	-
Marea Britanie	54	52	6,9	7,3	7,7	-	-	-	13,9	15,0	15,8	1688	1784	2031	100
Olanda	46	48	7,9	7,9	8,8	93,9	93,9	93,8	11,2	11,5	12,2	1977	1821	2298	...
Portugalia	49	49	8,4	9,2	9,3	7,7	6,5	6,5	12,8	14,1	14,2	932	951	1092	100
Spania	47	45	7,5	7,5	7,6	11,8	9,6	7,2	13,1	13,3	13,6	1112	1028	1192	100
Suedia	57	54	8,3	8,4	9,2	-	-	-	11,8	12,5	13,5	2335	2277	2489	-

- continuare Tabelul 8 -

	Dependența economică (%)		Totalul cheltuielilor de sănătate din PIB (%)			Cheltuieli de securitate socială pentru sănătate din cheltuielile publice generale de sănătate (%)			Cheltuieli publice generale de sănătate din totalul cheltuielile publice (%)			Cheltuieli de sănătate pe locuitor (la rata medie de schimb) – în dolari USA			Gradul de acoperire a cheltuielilor totale pentru vaccinarea sistematică acoperite din fondurile publice (%)
	1993	2003	1998	2000	2002	1998	2000	2002	1998	2000	2002	1998	2000	2002	2003
UE (10)															
Cehia	49	41	6,6	6,6	7,0	90,1	89,4	89,2	15,8	15,0	14,7	391	358	504	100
Cipru	58	50	6,1	6,3	7,0	-	-	-	6,2	6,1	6,8	718	710	882	-
Estonia	52	47	5,6	5,5	5,1	77,1	86,0	86,0	13,4	10,7	11,0	223	221	263	100
Letonia	52	47	5,8	5,6	5,1	49,3	57,0	49,6	9,4	8,9	9,3	159	182	203	100
Lituania	52	50	6,2	6,5	5,9	89,9	88,3	86,2	14,8	14,6	14,0	194	212	241	100
Malta	51	47	8,4	8,8	9,7	78,5	75,5	66,7	11,9	13,1	14,3	765	806	957	68
Polonia	53	43	6,0	5,7	6,1	-	82,6	87,4	9,4	10,2	9,8	264	247	303	100
Slovacia	53	42	5,7	5,7	5,9	96,6	91,3	92,7	8,6	8,5	10,3	235	214	265	100
Slovenia	44	42	7,8	8,0	8,3	87,9	87,5	87,1	14,3	13,5	14,7	813	765	922	100
Ungaria	49	45	7,3	7,1	7,8	83,4	83,9	81,3	10,1	11,7	10,4	335	326	496	-

„-" lipsă date
Sursa: Raport mondial sur la santé, OMS, 2005, p.198 – 243

Tabelul 9. Profilul demografic în România şi țările Uniunii Europene în anul 2003

	Populația (mii persoane) 2003	Rata medie anuală de creştere a populației (%)		Rata natalității[1)] 2003 (‰)	Rata mortalității[1)] 2003 (‰)	Rata medie anuală de creştere a fertilității 2000-2005 (‰)	Sporul natural 2003	Mortalitate a infantilă* 2003
		1975 - 2003	2003 – 2015					
România	**21733,6**	**0,1**	**-0,4**	**9,78**	**12,3**	**1,3**	**21,24**	**16,7**
UE (15)								
Austria	8117,7	0,3	0,1	9,48	9,51	1,4	5,42	4,46
Belgia	10376,1	0,2	0,1	10,81	-	1,7	6,01	-
Danemarca	5387,1	0,2	0,2	12,01	-	1,8	5,06	-
Finlanda	5213,0	0,4	0,2	10,86	9,41	1,7	3,98	3,21
Franța	60144,0	0,5	0,3	-	-	1,9	4,86	-
Germania	82476,0	0,2	-	-	-	1,3	5,30	-
Grecia	10976,0	0,7	0,1	-	-	1,3	8,15	-
Irlanda	3978,9	0,8	1,3	15,46	-	1,9	6,37	-
Italia	57604,6	0,2	-	9,44	-	1,3	6,19	-
Luxemburg	449,9	0,8	1,2	11,79	8,92	1,7	4,06	4,90
Marea Britanie	59553,7	0,2	0,3	-	-	1,7	6,18	-
Olanda	16225,2	0,6	0,3	12,34	8,75	1,7	5,46	4,80
Portugalia	10441,0	0,5	0,3	10,78	-	1,5	7,51	-
Spania	41061,0	0,6	0,4	-	-	1,3	5,49	-
Suedia	8958,0	0,3	0,3	11,07	-	1,6	4,03	-
UE (10)								
Cehia	10201,6	0,1	-0,1	9,18	10,91	1,2	7,70	3,90
Cipru	800,0	1,0	1,1	-	-	1,6	-	-
Estonia	1300,0	-0,2	-0,3	-	-	1,4	-	-
Letonia	2300	-0,2	-0,5	-	-	1,3	-	-
Lituania	3500,0	0,2	-0,4	-	-	1,3	-	-
Malta	398,5	1,0	0,4	10,12	7,94	1,5	8,89	5,70
Polonia	38588,0	0,5	-0,1	-	-	1,3	15,60	-
Slovacia	5402,0	0,5	0,1	-	-	1,2	10,99	-
Slovenia	1996,7	0,4	-0,1	8,55	9,74	1,2	5,59	4,04
Ungaria	10129,5	0,1	-0,3	9,34	13,41	1,3	10,66	7,29

[1)] la 1000 de locuitori; * la 1000 de născuți vii

„-" lipsă date

Sursa: 1. *Anuarul de Statistică Sanitară 2004, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară* – Bucureşti, 2005, pag. 310-311; 2. www.eurostat. Anuarul Statistic, 2005; 3. Raportul PNUD, 2005.

Tabelul 10. Număr spitale în România şi ţările Uniunii Europene, în perioada 1990 - 2003

	1990		2003		Număr spitale la 100.000 locuitori	
					România = 100	
	Nr. spitale	Nr. spitale la 100.000 loc.	Nr. spitale	Nr. spitale la 100.000 loc.	1990	2003
România	**423**	**1,82**	**422**	**1,94**	**100**	**100**
UE (15)						
Austria	326	4,22	272	3,35	231,87	172,68
Belgia	373	3,74	-	-	205,49	-
Danemarca	106	2,06	-	-	113,19	-
Finlanda	434	8,70	382	7,33	478,02	377,84
Franța	-	-	-	-	-	-
Germania	-	-	-	-	-	-
Grecia	408	4,02	-	-	220,88	-
Irlanda	103	2,94	99	2,49	161,54	128,35
Italia	1757	3,05	1281	2,22	167,58	114,4
Luxemburg	32	8,38	-	-	460,44	-
Marea Britanie	-	-	-	-	-	-
Olanda	249	1,67	198	1,22	91,76	62,89
Portugalia	240	2,43	-	-	133,52	-
Spania	834	2,14	-	-	117,58	-
Suedia	122	1,43	81	0,90	78,57	46,39
UE (10)						
Cehia	339	3,27	365	3,58	179,67	184,54
Cipru	-	-	-	-	-	-
Estonia	-	-	-	-	-	-
Letonia	-	-	-	-	-	-
Lituania	-	-	-	-	-	-
Malta	-	-	-	-	-	-
Polonia	722	0,19	-	-	10,44	-
Slovacia	115	2,17	138	2,55	119,23	131,44
Slovenia	22	1,10	28	1,40	60,44	72,22
Ungaria	-	-	178	1,76	-	90,72

„-” lipsă date

Sursa: *Anuarul de Statistică Sanitară 2004, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară* – Bucureşti, 2005, pag. 326.

Tabelul 11. Număr paturi în spitale la 100.000 locuitori în România şi țările Uniunii Europene, în perioada 1980 - 2003

	Număr paturi în spitale /100.000 loc.			România = 100		
	1980	**1990**	**2003**	**1980**	**1990**	**2003**
România	**877,62**	**891,99**	**656,48**	**100**	**100**	**100**
UE (15)						
Austria	1124,33	1008,77	834,07	128,11	113,09	127,05
Belgia	-	808,12	-	-	90,60	-
Danemarca	812,43	560,03	-	92,57	62,78	-
Finlanda	-	1145,54	724,86	-	128,43	110,42
Franța	-	963,11	-	-	107,97	-
Germania	-	-	-	-	-	-
Grecia	588,47	571,03	-	67,05	64,02	-
Irlanda	519,41	391,38	-	59,18	43,88	-
Italia	-	673,37	411,80	-	75,49	62,73
Luxemburg	-	1174,17	676,74	-	131,63	103,09
Marea Britanie	786,32	566,17	-	89,60	63,47	-
Olanda	-	582,40	-	-	65,29	-
Portugalia	518,57	455,42	-	59,09	51,06	-
Spania	535,50	425,82	-	61,02	47,74	-
Suedia	1514,51	1244,15	-	172,57	139,48	-
UE (10)						
Cehia	1085,33	1092,41	855,52	123,67	122,47	130,32
Cipru	-	-	-	-	-	-
Estonia	-	-	-	-	-	-
Letonia	-	-	-	-	-	-
Lituania	-	-	-	-	-	-
Malta	-	-	482,21	-	-	73,45
Polonia	666,95	660,38	-	76,00	74,03	-
Slovacia	856,89	894,78	732,28	97,64	100,31	111,55
Slovenia	695,26	604,08	495,55	79,22	67,72	75,49
Ungaria	-	982,79	783,53	-	110,18	119,35

„-” lipsă date

Sursa: *Anuarul de Statistică Sanitară, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară* – Bucureşti, 2005, pag. 327.

Tabelul 12. Numărul personalului sanitar mediu ce revine la un medic în România şi ţările Uniunii Europene, în perioada 1980 - 2003

	Medici la 100.000 locuitori			Personal sanitar mediu calificat la 100.000 locuitori			Personal sanitar mediu la un medic		
	1980	**1990**	**2003**	**1980**	**1990**	**2003**	**1980**	**1990**	**2003**
România	**147,57**	**180,18**	**195,72**	**367,50**	**405,21**	**399,39**	**2,49**	**2,25**	**2,04**
UE (15)									
Austria	164,87	222,39	337,69	295,61	399,03	601,41	1,79	1,79	1,78
Belgia	248,97	343,87	-	850,66	-	-	3,42	-	-
Danemarca	217,51	277,77	-	-	689,04	-	-	2,48	-
Finlanda	174,29	242,48	313,07	1459,09	1852,96	2144,90	8,37	7,64	6,85
Franţa	201,17	305,10	348,86	457,23	556,65	704,03	2,27	1,82	2,02
Germania	-	299,57	336,93	-	-	-	-	-	-
Grecia	243,39	337,94	-	106,64	229,56	-	0,44	0,68	-
Irlanda	130,55	155,59	258,11	-	1130,41	1852,17	-	7,27	7,18
Italia	311,61	487,58	-	-	-	-	-	1,79	-
Luxemburg	147,92	200,63	268,03	-	-	922,54	-		3,44
Marea Britanie	140,20	159,86	-	-	-	-	-	2,48	-
Olanda	190,72	250,55	-	-	862,79	1366,90	-	3,44	-
Portugalia	195,59	283,10	-	224,04	279,42	-	1,15	0,99	-
Spania	229,75	225,88	-	316,19	406,83	-	1,38	1,80	-
Suedia	220,20	257,17	-	881,17	880,26	-	4,00	3,42	-
UE (10)									
Cehia	225,66	270,55	352,49	731,24	868,57	973,87	3,24	3,21	2,76
Cipru	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Estonia	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Letonia	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lituania	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Malta	-	225,92	314,62			576,54	-	-	1,83
Polonia	-	214,18	-	-	526,73	-	-	2,46	-
Slovacia	255,30	294,08	317,88	632,68	732,37	674,95	2,48	2,49	2,12
Slovenia	177,10	205,51	-	442,11	561,28	-	2,50	2,73	-
Ungaria	249,91	280,29	324,57	-	773,27	862,63	-	2,76	2,66

„-” lipsă date

Sursa: *Anuarul de Statistică Sanitară 2004, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară* – Bucureşti, 2005, pag. 329, 332.

Tabelul 13. Personal sanitar mediu la 100.000 locuitori în România şi ţările Uniunii Europene, în perioada 1980 - 2003

				România = 100		
	1980	**1990**	**2003**	**1980**	**1990**	**2003**
România	**367,50**	**405,21**	**399,39**	**100**	**100**	**100**
UE (15)						
Austria	295,61	399,03	601,41	80,44	98,47	150,58
Belgia	850,66	-	-	231,47	-	-
Danemarca	-	689,04	-	-	170,05	-
Finlanda	1459,09	1852,96	2144,90	397,03	457,28	537,04
Franța	457,23	556,65	704,03	124,42	137,37	176,28
Germania	-	-	-	-	-	-
Grecia	106,64	229,56	-	29,02	56,65	-
Irlanda	-	1130,41	1852,17	-	278,97	463,75
Italia	-	-	-	-	-	-
Luxemburg	-	-	922,54	-	-	230,99
Marea Britanie	-	-	-	-	-	-
Olanda	-	862,79	1366,90	-	212,92	342,25
Portugalia	224,04	279,42	-	60,96	68,96	-
Spania	316,19	406,83	-	86,04	100,40	-
Suedia	881,17	880,26	-	239,77	217,24	-
UE (10)						
Cehia	731,24	868,57	973,87	198,98	214,35	243,84
Cipru	-	-	-	-	-	-
Estonia	-	-	-	-	-	-
Letonia	-	-	-	-	-	-
Lituania	-	-	-	-	-	-
Malta	-	-	576,54	-	-	144,36
Polonia	-	526,73	-	-	129,99	-
Slovacia	632,68	732,37	676,95	172,16	180,74	169,50
Slovenia	442,11	561,28	-	120,30	138,52	-
Ungaria	-	773,27	862,63	-	190,83	215,99

„-” lipsă date

Sursa: *Anuarul de Statistică Sanitară 2004*, *Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară* – Bucureşti, 2005, pag. 332.

Tabelul 14. Numărul de stomatologi la 100.000 locuitori în România şi ţările Uniunii Europene, în perioada 1980 - 2003

	Numărul de stomatologi la 100.000 locuitori			România = 100		
	1980	1990	2003	1980	1990	2003
România	**31,66**	**28,94**	**43,47**	**100**	**100**	**100**
UE (15)						
Austria	41,24	42,92	49,73	130,26	148,31	114,40
Belgia	44,17	70,27	-	139,51	242,81	-
Danemarca	93,70	88,76	-	295,96	306,70	-
Finlanda	67,02	89,96	88,37	211,69	310,85	203,29
Franţa	56,45	66,86	67,58	178,30	231,03	155,46
Germania	-	-	78,34	-	-	180,22
Grecia	79,62	98,79	-	251,48	341,36	-
Irlanda	30,37	37,49	54,56	95,93	129,54	125,51
Italia	-	-	-	-	-	-
Luxemburg	-	51,86	70,23	-	179,20	161,56
Marea Britanie	-	-	-	-	-	-
Olanda	-	50,46	47,82	-	174,36	110,01
Portugalia	10,96	17,05	-	34,62	58,91	-
Spania	10,51	26,56	-	33,20	91,78	-
Suedia	124,40	145,02	-	392,92	501,11	-
UE (10)						
Cehia	45,93	54,29	66,04	145,07	187,60	151,92
Cipru	-	-	-	-	-	-
Estonia	-	-	-	-	-	-
Letonia	-	-	-	-	-	-
Lituania	-	-	-	-	-	-
Malta	-	-	-	-	-	-
Polonia	-	47,76	-	-	165,03	-
Slovacia	44,10	48,68	43,76	139,29	168,21	100,67
Slovenia	45,62	56,35	-	144,09	194,71	-
Ungaria	30,84	36,69	52,95	97,41	126,78	121,81

„-” lipsă date

Sursa: *Anuarul de Statistică Sanitară 2004, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară* – Bucureşti, 2005, pag. 330.

Tabelul 15. Număr farmacişti la 100.000 locuitori în România şi ţările UE, în perioada 1980 - 2003

				România = 100		
	1980	**1990**	**2003**	**1980**	**1990**	**2003**
România	**29,06**	**27,09**	**35,86**	**100**	**100**	**100**
UE (15)						
Austria	39,60	45,10	59,98	136,27	166,48	167,26
Belgia	98,24	123, 75	-	338,06	-	-
Danemarca	26,63	-	-	91,64	-	-
Finlanda	140,98	137,92	155,11	485,13	509,12	432,54
Franța	67,94	90,54	106,26	233,79	334,22	296,32
Germania	-	-	58,15	-	-	162,16
Grecia	42,91	-	-	147,66	-	-
Irlanda	60,66	61,67	85,07	208,74	227,65	237,23
Italia	-	95,02	-	-	350,76	-
Luxemburg	34,92	80,41	82,45	120,17	296,83	229,92
Marea Britanie	-	65,90	-	-	243,26	-
Olanda	-	15,03	-	-	55,48	-
Portugalia	48,24	54,95	-	166,00	202,84	-
Spania	62,06	59,04	-	213,56	217,94	-
Suedia	-	59,35	-	-	219,08	-
UE (10)						
Cehia	38,48	38,20	54,99	132,42	141,01	153,35
Cipru	-	-	-	-	-	-
Estonia	-	-	-	-	-	-
Letonia	-	-	-	-	-	-
Lituania	-	-	-	-	-	-
Malta	-	-	200,71	-	-	559,70
Polonia	-	39,64	-		146,33	-
Slovacia	32,86	38,69	51,52	113,08	142,82	143,67
Slovenia	-	-	-	-	-	-
Ungaria	-	32,71	50,59	-	120,75	141,08

„-” lipsă date

Sursa: *Anuarul de Statistică Sanitară 2004, Centrul de Calcul şi Statistică Sanitară* – Bucureşti, 2005, pag. 331.

Tabelul 16. Indicatori comparativi România – Uniunea Europeană, în anul 2003

Nr. crt.	Indicatori	UM	Anul	România	UE - 15	UE - 25
1.	Populația (la 1 iulie)	mii pers.	2003	21.733,6	379.353[1)]	453.788[1)]
2.	Suprafața	Km^2	2003	238.391,0	3.234.568[1)]	3.973.452[1)]
3.	Densitatea populației	$Loc./km^2$	2003	91,2	117,3[1)]	114,2[1)]
4.	Evoluția populației	%	2003/2002	-0,3	+0,8[1)]	+0,5[1)]
5.	Structura populației pe grupe de vârstă:	%	2003	100,0	100,0[2)]	-
	- 0-14 ani	%	2003	16,7	16,9	-
	- 15-64 ani	%	2003	69,0	67,0	-
	- 65 ani şi peste	%	2003	14,3	16,1	-
6.	PIB	Mld. PCS	2003	137,9 P	8.903,4 P	9.738,9 P
7.	PIB/locuitor	PCS/loc.	2003	6.300,0 P	23.300,0 P	21.200,0 P
8.	PIB/locuitor (PPS)	% față de media UE	2002	27,0 P*	100,0	-
9.	Rata de creştere a PIB	%	2003/2002	4,9 P	1,0[1)]	1,1[1)]
10.	Investiții (formarea brută de capital fix)	% în PIB	2003	22,5 P	19,3[1)]	-
11.	Structura populației ocupate:	%	2003	100,0	100,0	100,0
	- agricultură şi silvicultură	%	2003	35,7	4,0	5,2
	- industrie şi construcții	%	2003	29,8	24,6	25,5
	- servicii	%	2003	34,5	71,4	69,2
12.	Rata şomajului BIM	%	2003	7,0	8,0	9,0
13.	Rata mortalității infantile	$^0/_{00}$	2003	16,7	4,5[1)]	4,8[1)]
14.	Durata medie a vieții					
	- masculin	Ani	2003	67,4	75,8[1)]	74,8[1)]
	- feminin	Ani	2003	74,8	81,6[1)]	81,1[1)]
15.	Nivelul educațional al populației cu vârsta între 25-59 ani	% în total	2003	100,0	100,0[6)]	-
	- scăzut	% în total	2003	29,5	36,0	-
	- mediu	% în total	2003	60,9	43,0	-
	- înalt	% în total	2003	9,6	21,0	-
16.	Rata inflației	%	2003	15,3	2,0	1,9 P

Sursa: Institutul Național de Statistică – „Ancheta asupra forței de muncă în gospodării", 2003; EUROSTAT – „Anuarul 2002"; Comisia Europeană – „Unitate, solidaritate, diversitate pentru Europa, locuitorii săi şi teritoriul său" 2001; EUROSTAT - „Date cheie privind țările candidate", nr. 129/2001; EUROSTAT - "The Enlarged European Union", 2004; EUROSTAT - Baza de date "New Cronos".

*Notă: 1) 2002; 2) 2000; 3) inclusiv silvicultură şi pisciculturăă; 4) inclusiv sectorul energetic şi construcții; 5) sunt incluse restul ramurilor; 6) 1999; P - date provizorii; *) indicele de volum este calculat față de media PIB pentru UE - 15.*

2) Date provizorii. Sursa: baza de date New Cronos – Eurostat

3) Tabelul 31 este preluat din Guvernul României, „Planul Național de Dezvoltare 2007-2013",

Bucureşti, octombrie, 2004

Tabelul 17. Indicatorul dezvoltării umane, în România şi țările Uniunii Europene în

perioada 1990 - 2002

	1990	**1995**	**2000**	**2002**
România	**0,771**	**0,769**	**0,773**	**0,778**
UE (15)				
Austria	0,893	0,913	0,931	0,934
Belgia	0,897	0,927	0,940	0,942
Danemarca	0,987	0,912	0,929	0,932
Finlanda	0,899	0,913	0,933	0,935
Franța	0,902	0,919	0,929	0,932
Germania	0,887	0,911	-	0,925
Grecia	0,870	0,875	0,894	0,902
Irlanda	0,869	0,893	0,926	0,936
Italia	0,887	0,904	0,915	0,920
Luxemburg	0,882	0,908	0,928	0,933
Marea Britanie	0,883	0,921	0,932	0,936
Olanda	0,907	0,927	0,938	0,942
Portugalia	0,847	0,876	0,892	0,897
Spania	0,885	0,903	0,917	0,922
Suedia	0,895	0,928	0,943	0,946
UE (10)				
Cehia	-	0,843	0,856	0,868
Cipru	0,835	0,855	0,880	0,883
Estonia	0,817	0,796	0,839	0,853
Letonia	0,807	0,765	0,808	0,823
Lituania	0,823	0,789	0,829	0,842
Malta	0,824	0,850	0,873	0,875
Polonia	0,802	0,816	0,843	0,850
Slovacia	-	-	-	0,842
Slovenia	-	0,852	0,883	0,895
Ungaria	0,807	0,810	0,837	0,848

„-” lipsă date

Sursa: *Rapport mondial (PNUD), sur le developpement Humain 2004,* Ed. Economica, Paris, pag. 143 – 144.

Tabelul 18. Indicatori ai ocupării forței de muncă în România şi Uniunea Europeană, în anul 2003

Indicatori	România	NSM* 10	UE–15	UE–25 (2004)
Rata de activitate	54,8	65,5	70,0	69,3
Rata de ocupare	51,0	55,8	64,3	62,9
Rata şomajului BIM	7,0	-	8,0	9,0

Sursa: Statistica Teritorială, INS, Bucureşti 2005
*NSM – Noile State Membre ale U.E.

Tabelul 19. Populația ocupată din România pe sectoare mari de activitate, în anii 1989 şi 2003

Activități	1989		2003		Anul 2003 față de 1989 (%)
	Mii pers.	În % față de total	Mii pers.	În % față de total	
Populația ocupată – total	10946	100,0	8305	100,0	75,9
• activități agricole	3056	27,9	2888	34,8	94,5
• activități industriale şi de construcții	4937	45,1	2455	29,6	49,7
• servicii – total din care	2953	27,0	2962	35,6	100,3
- servicii de sănătate	253	2,3	255	3,0	100,8

Sursa: Anuarul de statistică sanitară 2004, Ministerul sănătății 2005 pag. 240; Anuarul Statistic al României. INS Bucureşti, ediția 1990, 2004.

Tabelul 20. Indicatori ai dezvoltării umane în România şi țările Uniunii Europene

	Copii de 1 an efectiv vaccinați împotriva		Populația care dispune de acces facil la o sursă de apă de calitate (%)		Populația care dispune de instalații sanitare de calitate (%)		Consum de țigări, din populația adultă (%)		Emisii de dioxid de carbon pe locuitori (to)	
	Tuberculozei	Rujeolei	1990	2000	1990	2000	Femei	Bărbați	1980	2000
	2002						2000			
România	**99**	**98**	**-**	**58**	**-**	**53**	**25**	**62**	**8,6**	**3,8**
UE (15)										
Austria	-	78	100	100	100	100	19	30	6,9	7,6
Belgia	-	75	-	-	-	-	26	30	13,3	10,0
Danemarca	-	99	-	100	-	-	29	32	12,3	8,4
Finlanda	99	96	100	100	100	100	20	27	11,9	10,3
Franța	83	85	-	-	-	-	30	39	9,0	6,2
Germania	-	89	-	-	-	-	31	39	-	9,6
Grecia	88	88	-	-	-	-	29	47	5,4	8,5
Irlanda	90	73	-	-	-	-	31	32	7,4	11,1
Italia	-	70	-	-	-	-	17	32	6,6	7,4
Luxemburg	-	91	-	-	-	-	-	-	28,9	19,4
Marea Britanie	-	83	100	100	100	100	26	27	6,5	5,4
Olanda	-	96	100	100	100	100	29	37	10,8	8,7
Portugalia	82	87	-	-	-	-	7	30	2,8	5,9
Spania	-	97	-	-	-	-	25	42	5,3	7,0
Suedia	-	94	100	100	100	100	19	19	8,6	5,3
UE (10)										
Cehia	97	-	-	-	-	-	22	36	-	11,6
Cipru	-	86	100	100	100	100	-	-	5,2	8,5
Estonia	99	95	-	-	-	-	20	44	-	11,7
Letonia	99	98	-	-	-	-	13	49	-	2,5
Lituania	99	98	-	-	-	-	16	51	-	3,4
Malta	-	65	100	100	100	100	-	-	2,7	7,2
Polonia	95	98	-	-	-	-	25	44	12,8	7,8
Slovacia	98	99	-	100	-	100	30	55	-	6,6
Slovenia	98	94	100	100	-	-	20	30	-	7,3
Ungaria	99	99	99	99	99	99	27	44	7,7	5,4

„-” lipsă date

Sursa: *Rapport mondial sur le developpement humain 2004*, Ed. Economica, Paris, pag. 156, 160

Tabelul 21. Consumul mediu anual (pe un locuitor) la unele alimente care pot dăuna sănătății, în România, în perioada 1996-2003

- pe un locuitor -

Produs	1996	2000	2003
Calorii	2953	3020	3233
Alcool (litri)	8,9	7,3	9,6
Zahăr şi produse zaharoase (kg)	24,8	23,0	24,3
Grăsimi vegetale şi animale (kg)	14,3	16,5	17,2

Sursa: *Raport PNUD pentru România,* 2001, pag. 114 – 116.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 38/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NATIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE AGRARĂ

REDUCEREA SĂRĂCIEI PRODUCĂTORILOR AGRICOLI

Obiectiv principal al realizării unei dezvoltări durabile

Marin POPESCU

Centrul de Informare şi Documentare Economică

CUPRINS

Lista tabelelor 124
Lista anexelor 125
INTRODUCERE 127
CAPITOLUL 1. AGRICULTORUL (ŢĂRANUL ROMÂN) – BENEFICIAR SAU PERDANT AL TRANZIŢIEI 131
1.1. Agricultorul (ţăranul) ca proprietar 131
1.2. Agricultorul – om de afaceri 132
1.3. Agricultorul – consumator de bunuri şi servicii 134
CAPITOLUL 2. POLARIZAREA SOCIALĂ ÎN AGRICULTURĂ 137
2.1. Dinamica sărăciei. Satul – polul sărăciei 137
2.2. Sursele sărăciei producătorilor agricoli 139
2.3. Destinul exploatațiilor agricole individuale, cu deosebire de subzistență şi semisubzistență. Perspectivele diminuării sărăciei 150
2.3.1. Reducerea numărului de exploatații 150
2.3.2. Ocuparea. Reducerea suprapopulației şi creşterea gradului de ocupare 154
CAPITOLUL 3. DEZVOLTAREA ŞI PERFECȚIONAREA APARATULUI DE PRODUCȚIE ÎN SCOPUL CREŞTERII EFICIENȚEI SOCIALE ŞI DIMINUĂRII DECALAJULUI FAȚĂ DE UNIUNEA EUROPEANĂ 163
3.1. Evoluția unor indicatori relevanți ai aparatului de producție 163
3.2. Forța de muncă şi productivitatea muncii în agricultura României şi în țările UE în 2004 165
3.3. Ponderea productivității muncii din agricultură în productivitatea națională a muncii 167
3.4. Eficiența utilizării suprafeței agricole în România comparativ cu UE şi țările membre 169
3.5. România – exportator net de produse agricole şi agroalimentare 172
CAPITOLUL 4. CONCLUZII 177
ANEXE 182
BIBLIOGRAFIE 197

Lista tabelelor

Tabelul nr. 1 – Aportul caloric al principalelor produse alimentare, pe categorii de gospodării, după statutul ocupațional al capului gospodăriei, în anul 2004
Tabelul nr. 2 – Dinamica sărăciei severe
Tabelul nr. 3 – Dinamica sărăciei
Tabelul nr. 4 – Sărăcie şi sărăcie severă în funcție de statutul socioocupațional în 2003
Tabelul nr. 5 – Sărăcia rurală şi proprietatea funciară
Tabelul nr. 6 – Exploatații agricole individuale şi suprafața agricolă utilizată pe clase de mărime
Tabelul nr. 7 – Modul de deținere a suprafeței totale în exploatațiile agricole individuale
Tabelul nr. 8 – Rata de activitate, rata de ocupare şi rata şomajului (BIM) pe total economic şi pe medii – urban, rural
Tabelul nr. 9 – Evoluția productivității muncii în agricultură
Tabelul nr. 10 – Productivitatea muncii din agricultură în productivitatea națională a muncii, 1991–2003
Tabelul nr. 11 – Ponderea agriculturii în PIB, investiții, imobilizări corporale şi în populația ocupată civilă
Tabelul nr. 12 – Eficiența economică a utilizării forței de muncă în agricultura României comparativ cu Uniunea Europeană şi țările membre
Tabelul nr. 13 – Productivitatea muncii în agricultură
Tabelul nr. 14 – Eficiența economică a utilizării pământului în agricultura României comparativ cu Uniunea Europeană şi țările membre
Tabelul nr. 15 – Comerțul exterior de produse agricole şi agroalimentare
Tabelul nr. 16 – Exporturile (FOB) şi importurile (CIF) de alimente şi animale vii, băuturi şi tutun
Tabelul nr. 17 – Exploatațiile agricole după clasa de mărime în România
Tabelul nr. 18 – Exploatațiile agricole după clasa de mărime în Ungaria
Tabelul nr. 19 – Principalil indicatori ai dezvoltării agriculturii din România şi Ungaria

Lista anexelor

Anexa nr. 1 – Date comparative privind comerțul exterior cu produse agricole şi agroalimentare al României şi Ungariei
Anexa nr. 2 – Veniturile totale ale gospodăriilor
Anexa nr. 3 – Cheltuielile totale ale gospodăriilor
Anexa nr. 4 – Salariile medii brute, realizate pe principalele activități ale economiei naționale în luna octombrie 2003
Anexa nr. 5 – Indicii câştigului salarial real
Anexa nr. 6 – Pensia medie lunară
Anexa nr. 7 – Indicii pensiei medii reale a pensionarilor de asigurări sociale de stat
Anexa nr. 8 – Biletele pentru tratament balnear şi odihnă acordate prin asigurările sociale
Anexa nr. 9 – Structura cheltuielilor totale de consum ale gospodăriilor
Anexa nr. 10 – Gospodării, după dotarea cu anumite bunuri de folosință îndelungată, pe categorii
Anexa nr. 11 – Capacitatea de producție a terenurilor în Europa

INTRODUCERE

Transformările din economie şi din societate, în general, reformele, revoluțiile îşi dovedesc justețea în condițiile în care au efecte favorabile asupra oamenilor. Trecerea de la economia de comandă la economia de piață modernă nu face excepție. Între efectele favorabile dezirabile, pe primul plan se situează dezvoltarea durabilă care, conform Raportului Brundlandt, prezentat în 1987, în cadrul Comisiei Internaționale a Mediului şi Dezvoltării este „dezvoltarea care satisface cerințele generațiilor viitoare de a răspunde propriilor nevoi". Dezvoltarea durabilă presupune nu numai creşterea eficienței economice, ci şi a eficienței sociale şi ecologice.

Materialul de față este destinat investigării unor probleme din domeniul eficienței sociale, mai exact a efectelor sociale ale transformărilor care au avut loc după 1989. Menționez de la început complexitatea acestui demers, generată de multitudinea de aspecte pe care le presupune, de dependența de mersul economiei în ansamblu, de îmbinarea inevitabilă a unor aspecte pozitive cu altele negative, de acțiunea concomitentă a unor factori obiectivi şi subiectivi, de implicațiile care decurg din pregătirea integrării în Uniunea Europeană, inclusiv de angajamentele asumate de Guvernul României, de interesele Uniunii Europene.

Din vasta problematică a eficienței sociale vor avea prioritate cele care vor fi determinate de schimbările din agricultură şi din mediul rural.

În perioada de tranziție, se împletesc şi coexistă elemente ale economiei de comandă cu elemente ale economiei de piață. Din această cauză se manifestă tendințe contradictorii între ceea ce apare nou şi este în expansiune şi ceea ce este vechi şi pe cale de dispariție. Facem precizarea că nu tot ce este nou este şi pozitiv şi nu tot ce este pe cale de dispariție este negativ. Viața reală oferă nenumărate exemple de înlocuire a unor aspecte, elemente moştenite de la economia de comandă care puteau fi păstrate, şi de apariția unor elemente noi care nu-şi dovedesc superioritatea şi eficiența comparativ cu cele „vechi".

Lucrarea debutează cu analiza sintetică a celor trei ipostaze principale în care apare agricultorul (țăranul român) ca rezultat al transformărilor din sistemul agrar – în calitate de proprietar al suprafețelor de teren şi altor bunuri, de producător – om de afaceri şi de consumator de bunuri şi servicii, urmărindu-se relevarea situațiilor în care se află ca beneficiar sau perdant al tranziției.

Urmează investigarea polarizării sociale în agricultură. Polarizarea socială nu este o caracteristică a perioadei pe care o parcurgem. Ea a existat şi în trecut şi va exista şi în viitor reprezentând un proces de concentrare a bogățiilor şi a puterii la un pol al societății, în mâna unui număr redus de oameni şi în extinderea sărăciei asupra majorității membrilor societății.

Bogăția şi sărăcia reprezintă o sintagmă în care cei doi termeni se condiționează reciproc. „Actorii" sociali nu pot supraviețui decât împreună. Oricât de bogată ar fi o țară, ea nu este lipsită de săraci şi invers. Evident, coexistența lor nu presupune o stare socială în deplină linişte şi armonie, fără conflicte ci, dimpotrivă. Când conflictele sociale depăşesc anumite limite se trece pe diferite căi la o altă stare socială, cu alți „actori", generatoare de alte conflicte.

Istoria României a fost marcată de numeroase conflicte sociale între țăranii săraci şi clasele înstărite, numeroase răscoale care s-au soldat în ultimă instanță cu schimbări în relațiile agrare, cu reforme ale sistemului agricol. În 2007 se împlinesc 100 de ani de la cea mai mare răscoală a țăranilor şi aproape 90 de ani de la declanşarea celei mai importante reforme agrare. Şi ultima reformă agrară, postsocialistă înlăturând o serie de nedreptăți apărute în timpul economiei de comandă a creat unele situații conflictuale între beneficiari şi perdanți, între perdanți şi instituțiile puterii, între sindicate şi patronate.

Atenția principală este acordată sărăciei care domină viața satului românesc, pe care-l considerăm polul sărăciei din România, şi în care partea cea mai săracă a populației este reprezentată de agricultori, de țărani. În concepția formulată de Consiliul Europei (Strassburg, 1991), sărăcia „reprezintă nerecunoaşterea unui drept fundamental al fiecărei persoane, acela de a trăi în demnitate"

Sărăcia semnifică o situație de lipsă materială definită printr-un venit bănesc ce rămâne inferior unui prag considerat limită, în condiții date pentru existența umană (Dicționar de economie).

Alte definiții pun în evidență şi alte aspecte ale sărăciei. „Prin sărăcie se înțelege un sistem de «viață» impus sau acceptat inconştient de un segment al societății umane, prin care indivizii care formează populația respectivă nu dispun sau nu au acces spre acele resurse care să le asigure valorile minime ale existenței fizice şi sociale" (Mihai Berca). Într-o altă definiție se arată că „sărăcia ca atare este o anume stare economică. Ea este un flagel care atacă şi debilitează, un factor care enervează, care erodează, o maladie care «usucă», care omoară, chiar" (Dan Popescu).

Sărăcia poate fi abordată în sens absolut şi în sens relativ. Sărăcia absolută exprimă statutul individului sau familiilor care nu dispun de condițiile minime de viață subordonate menținerii randamentului fizic (hrană, condiții de locuit, îmbrăcăminte, încălțăminte, articole igenico-sanitare etc., în timp ce sărăcia relativă, exprimă un nivel insuficient de resurse pentru un trai normal, comparativ cu posibilitățile existente în societate, cu alte categorii de indivizi.

Sărăcia poate fi apreciată fie în raport de un nivel minim de subzistență, fie în raport de un nivel de trai superior realizat de o persoană bogată. În această accepțiune, nivelul sărăciei are caracter relativ.

În acordarea atenției principale analizei sărăciei s-au avut în vedere mai multe considerente dintre care menționăm:

1. caracterul de masă al producătorilor agricoli săraci, al căror număr se ridică la mai multe milioane;
2. gradul înalt de sărăcie şi de sărăcie severă, îndeosebi la agricultorii tineri care dispun de suprafețe de teren proporțional mai reduse decât agricultorii vârstnici şi de surplus de forță de muncă;
3. fragmentarea excesivă a proprietății funciare, dimensiunea medie exagerat de mică a exploatațiilor agricole, slaba dotare tehnică a muncii;
4. caracterul de subzistență al marii majorități a exploatațiilor şi nivelul redus al productivității;
5. puterea economică redusă a producătorilor agricoli de a contracara efectele negative ale unor factori naturali nefavorabili – inundații, secetă, îngheţ, boli şi dăunători etc. şi, ca urmare, dependența exagerat de mare a producției şi veniturilor de condițiile naturale;
6. slaba legătură cu piața, cu activitățile din amonte şi aval care perpetuează caracterul de subzistență al exploatațiilor generator de sărăcie;
7. manifestarea unor tendințe de regres tehnologic şi de deteriorare a factorilor de producție – a solului, a bunurilor capital, a forței de muncă, respectiv a capitalului uman;
8. accesul limitat la resurse, la credite bancare pentru investiții şi pentru producție, precum şi la fondurile nerambursabile alocate de Uniunea Europeană prin SAPARD sau prin alte programe;
9. insuficiența alimentelor pentru consumul propriu sau structura defectuoasă a alimentației care coroborate cu neajunsurile existente în domeniul sanitar duc la proliferarea anumitor boli, la creşterea ratei de mortalitate şi la un nivel redus al speranței de viață;
10. suprapopularea şi subocuparea care agravează sărăcia producătorilor agricoli;
11. orientarea crescândă a tineretului spre emigrare pentru muncă în alte țări;
12. înmulțirea actelor antisociale în mediul rural, determinate în mare măsură de sărăcie, de la furturi, prostituție, omucidere până la vânzare de copii.

Astfel de fenomene nu sunt de natură să ducă la dezvoltarea durabilă a agriculturii României.

Ca urmare, un loc important în lucrare este alocat măsurilor şi acțiunilor care se impun pentru diminuarea sărăciei, prin reducerea suprapopulației şi creşterea gradului de ocupare în activități neagricole, prioritar din mediul rural, prin reducerea gospodăriilor de subzistență şi transformarea lor în exploatații comerciale viabile şi competitive, prin îmbunătățirea aparatului de producție astfel încât să corespundă unei societăți bazate pe cunoaştere şi nu în ultimul

rând prin dezvoltarea şi diversificarea economiei rurale, un rol important în realizarea acestui complex de măsuri şi acțiuni revenind factorilor de decizie din domeniul agriculturii şi mediului rural precum şi valorificării sprijinului acordat de Uniunea Europeană prin SAPARD şi alte programe.

Întrucât ne aflăm în prezent în anticamera Uniunii Europene, lucrarea alocă un spațiu analizei decalajelor existente în unele domenii ale utilizării factorilor de producție care reprezintă cauze sau efecte ale stării de sărăcie a producătorilor agricoli români şi pun în evidență nevoia stringentă de intensificare a eforturilor proprii pentru reducerea lor, precum şi îmbunătățirea utilizării ajutorului Uniunii Europene. Decalajele existente în domeniul productivității muncii, randamentului utilizării suprafeței de teren, în domeniul contribuției la schimburile economice internaționale cu produse agroalimentare sunt neconcordante, atât cu posibilitățile existente în România, cât şi cu exigențele economiei de piață concurențiale. Realizarea acestei concordanțe va duce la îmbunătățirea locului ocupat de România în UE şi la creşterea contribuției la dezvoltarea agriculturii şi economiei comunitare.

CAPITOLUL 1
Agricultorul (țăranul român) – beneficiar sau perdant al tranziției

După 1989, odată cu trecerea de la economia de comandă la economia de piață, au apărut modificări importante în situația agricultorului român – ca proprietar, om de afaceri şi consumator de bunuri şi servicii.

1.1. Agricultorul (țăranul) ca proprietar

Agricultorul român poate fi considerat principalul beneficiar al tranziției întrucât a redevenit proprietar privat asupra pământului pe care l-a avut înainte de cooperativizarea agriculturii ca efect al aplicării Legilor nr. 18/1991, 169/1997, 1/2000 şi 247/2005. Limita de reconstituire a dreptului de proprietate asupra pământului, stabilită la 10 ha (inclusiv 1 ha terenuri forestiere), prin Legea fondului funciar din 1991 a fost ridicată prin Legea nr.1/2000 la 50 ha de proprietar deposedat şi la 10 ha terenuri forestiere pentru ca prin modificările recente ale legilor proprietății efectuate de Guvernul Tăriceanu să se urmărească retrocedarea integrală a suprafețelor de terenuri agricole şi forestiere. Concomitent, din rezervele constituite la comune au fost acordate suprafețe de pământ şi unor agricultori care n-au avut pământ. Ca urmare, în anul 2003, proprietatea privată cuprinde 96,2% din suprafața agricolă a țării, iar pe categorii de folosință - 96,3% din terenul arabil, 95,1% din suprafețele de păşuni şi 97,7 din suprafața de fânețe, 96,3% din cele ocupate cu vii şi pepiniere viticole şi 93,4 din livezi şi pepiniere pomicole[1].

Evident, agricultorul poate avea în proprietate un număr nelimitat de animale precum şi mijloace tehnice, construcții agrozootehnice ş.a. La finele anului 2003, sectorul privat deținea 99,3% din efectivul de bovine, 99,8% din efectivul de ovine, 98,5% din cel de porcine, 98,9 din cel de păsări, 97,8% din tractoare şi 98,4% din combine pentru cereale păioase[2].

Dar, în calitatea sa de proprietar, agricultorul român este nu numai beneficiar al tranziției ci şi perdant. El nu a recăpătat mijloacele de producție pe care a fost obligat să le ducă în cooperativă (car, căruță, animale de muncă ş.a.) şi nici contravaloarea lor[3]. La această pierdere se adaugă cea produsă în

---

[1] Anuarul statistic al României, INS, 2004.

[2] Idem.

[3] În condițiile în care prin Legea nr.247/005 privind reforma în domeniile proprietății şi justiției s-a urmărit să se asigure realizarea principiului „restitutio in integrum”, această lege trebuia să cuprindă şi prevederi referitoare la despăgubirea țăranilor pentru acele bunuri aduse în cooperative, considerate mijloace fixe ca şi suprafețele de teren , casele de locuit sau alte construcții. Faptul că acele bunuri n-ar mai exista nu poate fi un argument al neincluderii lor

procesul lichidării cooperativelor de distrugerea sau deteriorarea unor importante capacități de producție create prin mari eforturi în decursul multor ani de muncă. În plus, mijloacele tehnice folosite în activitatea cooperativelor agricole create cu contribuția producătorilor agricoli (şi nu numai), au rămas la unitățile statului de mecanizare a agriculturii, de transport, de îmbunătățiri funciare ş.a. Ca urmare, agricultorul a redevenit proprietar privat de pământ fără să dețină nici cele mai simple mijloace de producție de care dispunea în trecut, şi nici mijloace băneşti ca să le cumpere, fapt care grevează şi va greva pentru mult timp posibilitatea valorificării atributelor proprietății asupra pământului.

Agricultorii fără pământ sau cu pământ puțin pot fi considerați marii perdanți ai tranziției. Principala lor proprietate rămâne forța de muncă de a cărei ocupare în agricultură (la cei care dețin proprietăți funciare mai mari) sau în afara ei depinde evitarea sau diminuarea sărăciei. Împrejurările actuale sunt mai puțin favorabile întrucât: în agricultură există importante resurse de muncă insuficient folosite, o formă ascunsă de şomaj cu implicații negative asupra productivității, veniturilor, nivelului de trai şi calității vieții; mobilitatea forței de muncă este relativ limitată, pentru majoritatea familiilor, gospodăria fiind atât casă cât şi loc de muncă; în lipsa unei alternative de ocupare pe plan local, decizia de deplasare spre alte ocupații şi localități este îngreunată de existența şomajului în economie şi de nivelul inferior de calificare. Toate acestea influențează negativ prețul forței lor de muncă.

1.2. Agricultorul – om de afaceri

Agricultorul poate să-şi organizeze exploatația bazată pe muncă familială sau pe muncă angajată, să dea sau să ia pământ în arendă, să se asocieze în producția primară sau în activități de procesare, aprovizionare, desfacere etc. Eliberat de chingile planului de stat, el are deplina libertate de a stabili orientarea activității sale, producțiile şi alocarea resurselor de care dispune, de a-şi pune

în categoria celor pentru care se impuneau despăgubiri întrucât în procesul utilizării ele au contribuit la formarea valorii produselor obținute din care o parte considerabilă a fost preluată de stat şi folosită la finanțarea dezvoltării economico-sociale a țării. Nici faptul că țăranii au intrat în cooperative pe bază de cereri în care erau menționate suprafețele de teren şi celelalte bunuri n-ar fi un argument plauzibil. Şi alte persoane au cedat suprafețe de teren statului sau cooperativelor pe bază de cereri, suprafețe care le-au fost retrocedate sau pentru care au primit sau vor primi despăgubiri. Chiar fostul Rege al României, Mihai I, deşi a semnat actul de abdicare prin care renunța la toate prerogativele exercitate ca Rege al României, beneficiază de retrocedarea tuturor imobilelor care i-au aparținut, inclusiv Palatul Peleş, Castelul Pelişor, Complexul Foişor etc., mii sau zeci de mii de hectare de terenuri agricole şi forestiere. Ar fi normal şi moral ca principiul „restitutio in integrum" să se aplice de la Vlăică până la Opincă; cu alte cuvinte, să se găsească o cale de despăgubire şi a țăranului pentru bunurile aduse în cooperative. În situația de sărăcie în care sunt astăzi milioane de țărani, aceste despăgubiri (neînsemnate ca valoare comparativ cu cele ale Familiei Regale), ar avea o importanță incomparabil mai mare pentru existența lor, decât oricare din proprietățile menționate pentru existența Familiei Regale.

în valoare cunoştinţele, experienţa şi abilitatea, de a dispune asupra destinaţiei rezultatelor activităţii lui, de a da frâu liber iniţiativei de care este în stare. Toate acestea fac din agricultorul-producător de astăzi un beneficiar al tranziţiei.

Pentru a produce, agricultorul trebuie să intre în relaţii cu furnizorii de bunuri şi servicii necesare procesului de producţie şi cu clienţii pentru valorificarea produselor sale, recuperarea costurilor şi obţinerea de venit, respectiv profit. Condiţiile în care se desfăşoară aceste relaţii sunt anormale în sensul că în timp ce agricultorul este de regulă mic producător, furnizorii şi clienţii săi sunt unităţi mari, cu capital de stat, privat sau mixt, capabili să fixeze în favoarea lor atât preţurile inputurilor agricole cât şi ale outputurilor. În aceste condiţii, producătorul agricol cumpără scump factorii de producţie de care are nevoie şi vinde ieftin produsele pe care le obţine. În relaţiile de schimb, el este, de regulă, perdant al tranziţiei. Această situaţie defavorabilă agricultorului se petrece cu participarea directă sau indirectă a statului prin instituţiile şi pârghiile de care dispune. Încercările de a interveni în aceste relaţii, se fac cu întârziere, au caracter pompieristic şi sunt de mică amploare, neputând corecta sau anihila imperfecţiunile pieţei.

Datorită condiţiilor de producţie şi de comercializare a produselor obţinute, puterea economică a agricultorului român este modestă şi aceasta influenţează nu numai existenţa sa ci şi activitatea furnizorilor şi clienţilor săi. Când el nu poate să cumpere tractoare, combine, alte maşini şi utilaje agricole, îngrăşăminte chimice ş.a., industriile care le produc îşi reduc producţia, disponibilizează din personal, acumulează pierderi încercând să se salveze, iar când nu are ce vinde, industriile de procesare fac acelaşi lucru; dificultăţile se extind şi la unităţile cu care acestea cooperează, precum şi la comerţul exterior de produse agroalimentare determinând reducerea exportului şi creşterea importului, întreaga economie naţională întâmpinând dificultăţi. Cât timp nu se va înţelege de către factorii responsabili situaţia grea în care se află producătorul agricol şi nu se va lua în serios această situaţie, agricultura şi ramurile din amonte şi aval vor rămâne nedezvoltate economic.

Soluţia pentru depăşirea acestei situaţii o reprezintă elaborarea şi aplicarea unei politici active, constructive faţă de agricultură şi agricultori. O revigorare a agriculturii şi creşterea puterii economice a agricultorilor, inclusiv cu un sprijin consistent din partea statului, aşa cum procedează alte ţări şi cu o protecţie sporită faţă de produsele importate, ar declanşa un proces de antrenare a industriilor din amonte şi aval cu efecte pozitive pentru întreaga economie naţională. Agricultura reprezintă punctul de pornire pentru relansarea întregului sector agroalimentar. Unele măsuri luate de Guvern, de sprijinire a uzinelor de tractoare, combine, autocamioane ş.a. nu vor da rezultatele dorite dacă nu vor exista agricultori cu putere economică, în măsură să cumpere mijloace tehnice, îngrăşăminte şi alte substanţe chimice, material biologic performant.

1.3. Agricultorul – consumator de bunuri şi servicii

Indiscutabil, agricultorul poate fi considerat beneficiar al tranziției şi pentru că rezultatele muncii sale îi aparțin, dispune de mai multe produse pentru consumul alimentar, cea mai mare parte provenind din surse proprii. A scăpat de situația în care primea cantități derizorii de produse şi bani pentru munca în cooperative, de nevoia de a sustrage anumite produse (pentru supraviețuire) din producția cooperativei, de situația anacronică din anii '80 de a fi producătorul pâinii şi de a nu avea acest produs în cantitate suficientă pentru consumul propriu, de chinul de a-l procura de la oraş cu riscul încălcării unor interdicții ale autorităților din vremea respectivă.

Mărimea şi structura consumului alimentar al agricultorilor reprezintă rezultatul cumulat al cumpărărilor de pe piață şi al utilizării produselor alimentare din resurse proprii.

Imaginea cea mai sintetică a parametrilor cantitativi şi calitativi este dată de consumul alimentar exprimat în calorii şi factori nutritivi.

Potrivit datelor statistice[1], în anul 2004 , consumul zilnic pe o persoană din gospodăriile de agricultori a fost de 2481 calorii, nivel foarte apropiat de cel realizat pe total gospodării, de 2494 calorii. În structura consumului alimentar contribuția preponderentă o au alimentele de origine vegetală. La gospodăriile de agricultori ponderea caloriilor de origine vegetală a fost de 77%, iar a cantității de protide de 80% - niveluri, de asemenea, foarte apropiate de cele realizate pe ansamblul gospodăriilor. Există însă deosebiri în privința aportului caloric al diferitelor grupe de produse. Astfel, în gospodăriile de agricultori cerealele asigură 48% din aportul total față de 44,3% pe total gospodării. În cadrul acestei grupe de alimente, gospodăriile de agricultori realizează cel mai redus consum de pâine şi produse de franzelărie, deficitul fiind compensat de un consum mai mare de mălai. Gospodăriile de agricultori au şi cel mai mic consum de carne, grăsimi (inclusiv, ulei de porumb, floarea soarelui şi soia), fructe şi pepeni, zahăr şi alte produse zaharoase, consumuri peste medie realizând la lapte, produse lactate şi ouă, precum şi la legume, cartofi şi fasole boabe.

Consumul alimentar al agricultorilor este nu numai inferior celui necesar, dar şi deficitar sub aspectul structurii lui. El se bazează preponderent pe producția agricolă proprie. În cheltuielile totale ale gospodăriilor de agricultori, contravaloarea (anexa nr.3) consumului de produse agricole din resurse proprii a reprezentat 54,5%.

---

[1] Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile şi consumul populației în anul 2004, INS, 2005, p.85-92

Tabelul nr. 1

Aportul caloric al principalelor produse alimentare, pe categorii de gospodării, după statutul ocupațional al capului gospodăriei, în anul 2004

	Total	Gospodării de:					
	gos-podării	Salariați	Patroni	Lucrători pe cont propriu	Agri-cultori	Şomeri	Pensio-nari
Cereale şi produse din cereale	44,3	42,6	37,7	44,8	48,0	46,8	44,5
Carne şi preparate din carne	9,0	10,1	11,7	9,3	7,5	8,7	8,5
Lapte, produse lactate şi ouă	10,3	10,1	10,7	9,9	10,9	8,6	10,5
Grăsimi, total	15,6	15,6	15,4	15,9	14,6	15,8	15,8
din care:							
- ulei de porumb, floa-rea soarelui şi soia	11,0	11,5	11,1	10,9	9,3	10,7	11,0
Legume, conserve din legume, cartofi şi fasole boabe	8,5	8,1	7,3	8,4	8,8	9,1	11,0
Fructe şi pepeni	2,2	2,5	3,6	2,2	1,6	1,7	2,1
Zahăr, dulcețuri, ciocolată şi alte produse zaharoase	6,0	7,7	9,0	6,8	5,3	6,4	6,5
Alte produse	3,2	3,3	4,6	3,3	3,3	2,9	1,4

***Sursa**: Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile şi consumul populației în anul 2004, INS, 2005, p.88.*

Din analiza înzestrării cu unele bunuri de folosință îndelungată rezultă că gospodăriile agricole au 91,5% frigider, 61,9% maşină de spălat, 97,7% televizor, 3,3% video, 5,7% cuptor cu microunde, 9,1% computer, 39,5% telefon mobil şi 12,3% autoturism (anexa nr. 10).

Referitor la consumul produselor nealimentare, gospodăriile agricultorilor se află într-o poziție net inferioară, cauza principală constituind-o veniturile băneşti relativ mai mici care reprezentau (în 2003) 58,5% din cheltuielile totale de consum ale ansamblului de gospodării, 58,5% din cheltuielile gospodăriilor de salariați şi 86,5% din cheltuielile gospodăriilor de şomeri. Dacă ținem seama că produsele alimentare, băuturile şi tutunul au însumat la gospodăriile de agricultori peste 73% din cheltuielile totale de consum, pentru cheltuielile nealimentare şi servicii au rămas valori foarte reduse. Pentru sănătate ele au

reprezentat numai 1,4%, pentru recreere şi cultură 1,9%, iar pentru educaţie 0,1%.

În aceste domenii vitale ale societăţii noastre decalajul dintre sat şi oraş este apreciabil şi în creştere fapt care se reflectă nu numai în rezultatele care se obţin în producţie ci şi în cele care privesc nivelul de trai şi calitatea vieţii.

Resursele financiare individuale reduse, orientate preponderent către consumurile alimentare şi produse de strictă necesitate, plasează gospodăriile de ţărani, alături de şomeri şi pensionari, în categoriile cele mai defavorizate.

Capitolul 2
POLARIZAREA SOCIALĂ ÎN AGRICULTURĂ

2.1. Dinamica sărăciei. Satul – polul sărăciei

Din analiza situației sărăciei efectuată de specialiştii Comisiei Antisărăcie şi de Promovare a Incluziunii Sociale (CASPIS) şi de Banca Mondială, au rezultat nivelul şi tendințele sărăciei în România atât la scară națională cât şi la nivelul mediilor urban şi rural[1].

Dinamica sărăciei la scară națională şi pe cele două medii este oglindită în datele tabelelor nr. 2, 3 şi 4.

Tabelul nr. 2

Dinamica sărăciei severe – %

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Național	9,4	6,3	11,2	11,3	12,5	13,8	11,4	10,9	8,6
Urban	4,6	3,4	6,4	6,3	7,3	9,2	6,0	5,4	3,8
Rural	15,1	9,7	17,1	17,3	18,7	19,3	17,8	17,5	13,9

Tabelul nr. 3

Dinamica sărăciei – %

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Național	25,4	20,1	30,3	30,8	33,2	35,9	30,6	28,9	25,1
Urban	15,2	12,5	20,2	20,6	22,2	25,9	18,8	17,6	13,8
Rural	37,6	29,2	42,3	43,0	46,3	47,8	44,7	42,4	38,0

Tabelul nr. 4

Sărăcie şi sărăcie severă în funcție de statutul socioocupațional în 2003 – %

	Salariat	Lucrători pe cont propriu fără agricultori	Lucrători pe cont propriu în agricultură	Şomeri	Pensionari	Elevi şi studenți
Sărăcie severă	1,7	13,8	20,5	16,0	5,4	7,8
Sărăcie	9,0	35,6	50,8	39,3	20,7	24,6

[1] Economistul din 19-20 martie 2004.

Concluzia principală o constituie ponderea mare a populației aflată în stare de sărăcie şi de sărăcie severă[1] din România şi tendința ei de creştere până în anul 2000. La baza acestei tendințe se află reducerea Produsului Intern Brut înregistrată în anii '90 ai secolului trecut, respectiv descreşterea economică.

Anul 2000 reprezintă şi anul de vârf al creşterii sărăciei şi anul după care se manifestă un proces de diminuare a acesteia: la scară națională sărăcia s-a redus cu 10,8 puncte procentuale, în mediul urban cu 12,1 puncte procentuale şi în mediul rural cu 9,8 puncte procentuale. În privința sărăciei severe reducerea a fost de 5,2 puncte procentuale la nivel național şi, respectiv, de 5,6 în mediul urban şi de 5,4 în mediul rural. Începutul declinului sărăciei populației coincide cu începutul creşterii economice. Fiecărui procent de creştere economică i-a corespuns o reducere a sărăciei cu 1–1,5 procente. Ca urmare, calea principală de reducere a sărăciei o constituie creşterea economică. Ritmul creşterii economice determină şi ritmul de reducere a sărăciei[2].

De menționat este faptul că, în anul 2003, atât sărăcia cât şi sărăcia severă s-au situat sub nivelul anului 1995, cu excepția sărăciei din mediul rural care în 2003 se menține la un nivel puțin mai mare față de 1995.

A doua concluzie o constituie faptul că între mediul urban şi cel rural a existat, în toți anii, un decalaj considerabil atât în privința sărăciei cât şi a sărăciei severe, evident, în defavoarea ruralului. Acest decalaj existent şi în anii economiei de comandă n-a putut fi redus în perioada de tranziție la economia de piață. Dimpotrivă, el s-a mărit, fapt rezultat şi din datele din tabelele prezentate[3].

A treia concluzie rezultă din analiza datelor referitoare la nivelul sărăciei şi al sărăciei severe în funcție de statutul socioocupațional. Țăranii (lucrătorii pe cont propriu din agricultură) au fost şi mai sunt încă cei mai defavorizați. Ponderea țăranilor care se aflau în stare de sărăcie severă în 2003 a fost de 20,5%, iar cei aflați în sărăcie de 50%. Față de salariați, țăranii în sărăcie severă au o pondere de 12 ori mai mare, iar cei în sărăcie de 5,6 ori. Țăranii au o situație mai proastă şi față de ceilalți locuitori ai satelor, ai ruralului. Dacă ruralul este polul sărăciei, cei mai afectați de sărăcie sunt țăranii.

---

[1] Pragul sărăciei severe a fost considerat venitul lunar net de 1,2 milioane lei, iar pragul sărăciei venitul lunar net de 1,75 milioane lei.

[2] Aceasta în condițiile în care: a) creşterea PIB se bazează pe date reale; b) nu s-a realizat în dauna bogăției naționale (defrişarea pădurilor, secătuirea solului şi subsolului, vânzările păgubitoare de active etc.); c) de efectele creşterii economice să beneficieze întreaga populație şi nu numai o minoritate de profitori.

[3] Edificatoare sunt şi următoarele date: în anul 2002, riscul relativ de sărăcie în zonele rurale era mai mult decât dublu, comparativ cu cel din zonele urbane: 42% pentru locuitorii rurali comparativ cu 18% pentru locuitorii urbani. Datorită numărului mare de populație rurală (45% din întreaga populație a țării), săracii satelor reprezintă două treimi din totalul populației sărace din România (Adevărul economic nr.37/2005).

A patra concluzie vizează aprecierea sărăciei în funcție de nivelul de educație. Fiecare ciclu de învățământ în plus absolvit echivalează cu un salt în reducerea riscului de sărăcie. Participarea la o formă superioară de educație anulează aproape riscul sărăciei. Dacă cei fără şcoală erau săraci în 2003 în proporție de 55,7%, cei cu facultate şi colegii erau săraci numai în proporție 1,5%. Se poate aprecia că la gradul înalt de sărăcie din mediul rural a contribuit în mare măsură şi nivelul substanțial mai scăzut de educație. Mai mult, în anii tranziției decalajul de educație menționat a crescut, tineretul din mediul rural având condiții incomparabil mai nefavorabile decât cel din mediul urban, în principal din cauza dotărilor materiale, uneori precare, a lipsei personalului calificat, a izolării, a greutăților de comunicare şi informare etc.

Ponderea studenților provenind din mediul rural în totalul studenților a scăzut de la aproximativ jumătate în anii '60-'70, la sub 20% la începutul anilor '80 şi la mai puțin de 5% la începutul primului deceniu al secolului XXI, iar în unele universități la mai puțin de 1% (la o populație rurală de aproape 50%). Principala cauză a scăderii dramatice a ponderii studenților din mediul rural o constituie reducerea posibilităților materiale şi băneşti ale celor din mediul rural de a urma cursuri universitare (precum şi liceale) la care se adaugă înrăutățirea condițiilor din învățământul rural, iar principalul efect îl constituie pierderea unui important potențial uman de valoare de care nu numai satul ar avea mare nevoie ci şi economia națională. Fără îmbunătățirea educației tineretului din mediul rural, fără cuprinderea lui în masă în diferite forme de învățământ preuniversitar şi universitar, satul românesc nu are nici o şansă de revigorare şi de depăşire a stării de sărăcie în care se află.

2.2. Sursele sărăciei producătorilor agricoli

Sărăcia producătorilor agricoli este determinată în primul rând de proprietatea asupra pământului, care pentru marea lor majoritate este de dimensiuni mici şi foarte mici, care nu permite organizarea unei exploatații suficient de mari pentru a asigura producții şi venituri pentru un trai decent.

Cercetările întreprinse au arătat relația strânsă dintre dimensiunile proprietății funciare şi ale sărăciei. În lucrarea "De la sărăcie la dezvoltarea rurală", analizând raportul dintre sărăcie şi proprietatea funciară, autorii ajung la concluzia că proprietatea funciară reduce într-o măsură însemnată riscul sărăciei. Pentru gospodăriile fără pământ, care reprezintă 16% din populația rurală, probabilitatea de a fi sărace era de 55% în 1998. În schimb, probabilitatea de a fi sărace pentru gospodăriile care posedă 3 ha sau mai mult şi care alcătuiesc 8% din populație este de numai 22%. Dar majoritatea gospodăriilor populației rurale au sub 3 ha, suprafață insuficientă pentru a-i scoate din sărăcie. După opinia autorilor, din cei 7,5 milioane de săraci care existau în 1998, 4,2 milioane, adică 54,5% trăiau în mediul rural.

Recensământul General Agricol din 2002 aduce elemente noi pentru aprecierea dimensiunii sărăciei producătorilor agricoli. Criteriul luat în considerare, în cadrul acțiunii de recenzare, a fost cel al utilizării suprafețelor agricole şi nu al proprietății, pentru a corespunde practicii recensămintelor efectuate în țările europene şi pe plan mondial. Ca urmare, Recensământul nu prezintă date despre numărul proprietarilor de terenuri agricole şi despre suprafețele pe care le au în proprietate, (deşi ar fi fost necesare), ci despre utilizatori, despre cei care practică agricultura, respectiv, despre exploatații/gospodării individuale, fără personalitate juridică şi unități cu personalitate juridică (în acestea din urmă fiind cuprinse: societățile/asociațiile agricole (Legea nr. 36/1991); societățile comerciale (Legea nr. 31/1990), unități ale administrației publice; unități cooperatiste; alte tipuri (fundații, aşezăminte religioase etc.). Pe baza criteriului menționat, sunt excluşi proprietarii care din diferite motive nu practică agricultura, nu sunt utilizatorii suprafețelor de teren pe care le dețin în proprietate. Întrucât marea majoritate a utilizatorilor (99,5%) sunt exploatațiile/gospodăriile agricole individuale, investigațiile noastre privind dimensiunile şi cauzele sărăciei au în vedere această categorie de utilizatori, de agricultori.

Tabelul nr. 5

Sărăcia rurală şi proprietatea funciară

Categorii de gospodării	Rata sărăciei		Distribuția săracilor	
	1995	*1998*	*1995*	*1999*
Gospodării fără pământ agricol	37,8	54,8	15,6	16,4
Gospodării cu teren agricol:				
- sub 0,5 ha	41,2	50,6	29,5	33,2
- 0,51 – 1,00 ha	31,6	43,2	11,1	11,3
- 1,01 – 2,00 ha	33,4	38,6	22,8	20,1
- 2,01 – 3,00 ha	29,9	30,7	12,6	10,8
- peste 3 ha	18,2	21,7	8,3	8,1

***Sursa**: Constantin Chircă, Emil Daniel Teşliuc (coordonatori),* De la sărăcie la dezvoltare rurală*, 1999.*

Exploatațiile agricole individuale reprezintă 99,5% din totalul exploatațiilor, au o dimensiune medie de 1,8 ha divizată în 3,34 parcele, fiecare parcelă fiind de 0,54 ha.

Tabelul nr. 6

Exploatații agricole individuale şi suprafața agricolă utilizată pe clase de mărime

Clase de mărime	Exploatații		Suprafața		Numărul şi dimensiunea parcelelor		
	număr	*%*	*ha*	*%*	*număr*	*parcele/ exploatații*	*ha/parcelă*
sub 0,1	539325	12,61	23872	0,44	571954	1,06	0,04
0,1 – 0,3	580255	13,56	103515	1,34	822663	1,42	0,12
0,3 – 0,5	322825	7,54	124510	1,62	636842	1,96	0,20
0,5 - 1	723600	16,92	505830	6,56	1813494	2,50	0,28
1 - 2	896603	21,00	1270923	16,49	3285344	3,66	0,39
2 - 5	949521	22,20	2898617	37,60	5124826	5,40	0,57
5 - 10	215714	5,04	1421181	18,44	1616554	7,49	0,88
10 - 20	35931	0,83	453214	5,88	300828	8,37	1,50
20 – 30	5081	0,10	120916	1,57	44656	8,79	2,71
30 - 50	3450	0,07	130434	1,69	31404	9,10	4,15
50 - 100	2759	0,06	180934	2,35	27577	10,00	6,56
peste 100	2229	0,05	474811	6,15	26700	12,00	17,78
Total	4277315	100,00	7708758	100,00	1430284,2	3,34	0,54

***Sursa**: Institutul Național de Statistică.* Recensământul General Agricol, 2002*, Bucureşti, 2004.*

Dimensiunea redusă a exploatațiilor agricole individuale şi parcelarea exagerată reprezintă cel mai negativ rezultat al reformei funciare care a început prin aplicarea prevederilor Legii nr. 18/1991 şi s-a continuat în anii următori. Această situație este una din principalele cauze ale stării de sărăcie în care se află marea majoritate a producătorilor agricoli. Efectele negative ale acestei situații se vor resimți o lungă perioadă de timp şi după integrarea în Uniunea Europeană.

După clasa de mărime exploatațiile agricole individuale pot fi clasificate în:

1. exploatații foarte mici – sub 1 ha care reprezintă 50,63% din totalul exploatațiilor agricole individuale, utilizează 9,66% din suprafața de teren şi au o dimensiune medie de 0,34 ha;
2. exploatații mici între 1 şi 5 ha care reprezintă 43,16% din totalul exploatațiilor, utilizează 54,09% din suprafața de teren, având în medie 2,25 ha.

Împreună cele două grupe totalizează 93,81% din exploatațiile agricole individuale, utilizează 63,73% din suprafața de teren, iar suprafața lor medie este de 1,22 ha. Aceste exploatații practică o agricultură de subzistență, producția fiind destinată în măsură considerabilă consumului propriu; pe piață pot fi comercializate cantități neînsemnate pentru obținerea unor venituri băneşti necesare acoperirii unor nevoi stringente.

3. exploatații mici spre mijlocii având între 5 şi 10 ha care reprezintă 5,05% din totalul exploatațiilor, utilizează 18,44% din suprafața de teren şi au o mărime medie de 6,59 ha; ele practică o agricultură de semisubzistență, producția fiind destinată în principal consumului propriu şi parțial pieței;
4. exploatații de mărime mijlocie între 10 şi 50 ha care reprezintă 1% din total, utilizează 9,14% din suprafața de teren şi au o dimensiune medie de 15,85 ha;
5. exploatații mari de 50 până la 100 ha, reprezintă 0,06% din total şi dispun de 2,35% din suprafața de teren, cu o suprafață medie de 65,59 ha;
6. exploatații foarte mari cu peste 100 ha a căror pondere este de 0,05% din totalul exploatațiilor şi de 6,15% din suprafață, iar suprafața medie este de 213,01 ha.

Exploatațiile din grupele 4, 5 şi 6 practică o agricultură cu caracter comercial, producția lor fiind destinată în principal pentru vânzare pe piață, ponderea lor în totalul exploatațiilor agricole individuale este de numai 1,11%, iar în suprafața utilizată de 17,64%.

Gruparea exploatațiilor agricole individuale prezentată este orientativă, delimitarea dintre clasele de mărime nu este exclusivistă. Încadrarea unei exploatații agricole într-o grupă sau alta nu depinde numai de suprafața de teren ci şi de numeroşi alți factori particulari cum ar fi: zona în care este situată exploatația, structura modului de folosință a suprafețelor de teren, structura culturilor, numărul şi calitatea efectivelor de animale, specializarea producției, caracterul intensiv sau extensiv al exploatării, apropierea centrelor de consum, existența fabricilor de procesare a produselor şi, nu în ultimul rând, opțiunea producătorilor agricoli pentru producția de autoconsum sau pentru piață. În practică se întâlnesc exploatații cu suprafețe de teren relativ mici dar specializate în producția de legume, viticultură, pomicultură, sau în creşterea animalelor care produc pentru piață, au un pronunțat caracter comercial, şi exploatații cu suprafețe relativ mari de teren în care predomină păşunile de slabă calitate, care au o slabă legătură cu piața. În literatura economică s-au exprimat mai multe opinii care au la bază suprafața de teren de care dispun[1]. O grupare

[1] Există opinia potrivit căreia grupul de gospodării individuale, considerate relativ mari (de la 10 la 20 de hectare) ar putea reprezenta coloana vertebrală a sectorului fermelor familiale comerciale româneşti similare cu modelul fermei familiale din Uniunea Europeană, în timp ce segmentul de fermă cu mai puțin de 5 ha este susceptibil să rămână la nivel de semisubzistență şi să dispară treptat. Categoria de ferme cu dimensiuni între 5 şi 10 ha ar putea evolua în ambele direcții fie spre domeniul comercial, prin expansiune, fie spre semisubzistență (Mihai Dumitru, Dana Diminescu, Valentin Lazea, *Dezvoltarea rurală şi reforma agriculturii româneşti*, 2004, p.12).
După altă opinie, exploatațiile agricole individuale cu suprafață sub 0,5 ha pot fi considerate gospodării individuale de supraviețuire, exploatațiile agricole individuale cu mărimea cuprinsă între 0,5–2 ha sunt exploatații destinate pentru consumul propriu sau gospodării individuale de subzistență, exploatațiile agricole individuale de mărime 2–5 ha se pretează

mai apropiată de realitate a mărimii economice şi a caracterului exploatațiilor agricole ar fi realizată pornindu-se de la cifra de afaceri (cum se procedează în SUA), sau de la unitatea de mărime economică europeană (utilizată în Uniunea Europeană).

Potrivit Recensământului General Agricol din 2002, 76,7% din exploatațiile agricole individuale produc numai pentru consumul propriu, 21,2% produc în principal pentru consumul propriu şi realizează şi un anumit surplus pentru vânzare, iar 2,1% produc în principal pentru vânzare.

Suprafețele de teren de care dispun exploatațiile agricole individuale provin din diferite surse.

De remarcat este faptul că marea majoritate a exploatațiilor agricole individuale (90,36%) utilizează pământul deținut numai în proprietate (79,75% din suprafață); urmează exploatațiile care utilizează suprafețe de teren deținute în proprietate şi concesiune, luate în arendă, luate în parte, cu titlu gratuit sau alte moduri de deținere; o pondere redusă au exploatațiile care utilizează numai terenuri luate în concesiune, în arendă, în parte sau cu titlu gratuit. Pentru cele mai multe exploatații agricole individuale proprietatea asupra pământului este considerată principala garanție a procurării mijloacelor de subzistență, fapt care explică ponderea aşa de mare a exploatării lor în regie proprie.

Tabelul nr. 7

Modul de deținere a suprafeței totale în exploatațiile agricole individuale

	Total exploatații agricole individuale		Suprafața	
	nr.	*%*	*ha*	*%*
Numai în proprietate	4031712	90,36	6742404,10	79,75
Numai în concesiune	6523	0,15	6343,58	0,01
Numai luat în arendă	4899	0,11	83817,50	0,99

tipului de exploatații agricole individuale cu surplusul de producție destinat vânzării. Doar exploatațiile individuale peste 5 ha au vocație pentru obținerea în principal de produse agricole destinate vânzării (Valentin Mihai Bohatereț, Vasile Escu, "Studiul exploatațiilor agricole după rezultatele Recensământului Agricol General din anul 2002", în *Studii şi Cercetări de Economie Rurală*, Tomul II, Ed."Terra Nostra", Iaşi 2004, p.61-62).

Menționăm şi opinia potrivit căreia gospodăriile individuale care dețin până la 1 ha sunt gospodării de subzistență; gospodăriile individuale care dețin între 1 şi 2 ha ar fi tot de subzistență; gospodăriile individuale care dețin între 2 şi 5 ha sunt la limita inferioară a procesului de selectare a viitoarelor ferme agricole performante; gospodăriile care exploatează între 5 şi 10 ha pot fi apreciate ca făcând parte din categoria fermelor familiale comerciale şi tot din această categorie ar face parte fermele familiale comerciale care au o dimensiune între 10 şi 100 ha (Traian Lazăr, "Mutații în potențialul de resurse şi în structurile de exploatare din agricultură", în *Politici şi piețe agricole*, Ed. Ceres, Bucureşti, 2005, p.92-93).

	Total exploatații agricole individuale		Suprafața	
	nr.	*%*	*ha*	*%*
Numai luat în parte	12007	0,27	36363,01	0,43
Numai utilizat cu titlu gratuit	22091	0,50	25825,31	0,31
În proprietate şi concesiune	7337	0,16	22263,38	0,26
În proprietate şi luat în arendă	54571	1,22	430909,17	5,16
În proprietate şi luat în parte	120113	2,69	501376,12	5,93
În proprietate şi utilizat cu titlu gratuit	51664	1,16	135188,27	1,60
În proprietate şi în alte moduri de deţinere	66456	1,48	198636,76	2,35
Alte moduri de deţinere	84848	1,90	271309,89	3,25
Total	4462221	100,00	8454437,09	100,00

***Sursa**: INS,* Recensământul General Agricol, 2002*, Bucureşti, 2004.*

Exploatațiile agricole individuale, în marea lor majoritate de subzistență şi semisubzistență dispun de condiții improprii pentru dezvoltarea unei agricultori moderne şi competitive precum şi pentru eradicarea sărăciei. Şi aceasta din numeroase cauze:

- dispun de suprafețe de teren mici şi fragmentate în parcele, de dimensiuni minuscule;
- producătorii agricoli adoptă o structură a culturilor care să le satisfacă nevoile de consum propriu – în special grâu, porumb, cartofi, legume, ceva viță de vie şi pomi fructiferi; nu-şi pot permite să cultive plante tehnice, plante uleioase, sfeclă de zahăr şi alte plante pentru piață, să practice o rotație corespunzătoare a culturilor; şi numărul efectivelor de animale este dimensionat în raport de nevoile de consum propriu. Contravaloarea consumului de produse agricole din resurse propri reprezintă 53,8% din veniturile lunare ale gospodăriilor de țărani; veniturile din vânzări de produse au o pondere redusă în veniturile totale 24,5% (anexa nr. 2);
- dispun de fonduri extrem de mici pentru cumpărarea de mijloace tehnice, material biologic, pentru folosirea tehnologiilor avansate, pentru procurarea de îngrăşăminte chimice şi alte mijloace de producție industriale. În cheltuielile totale ale gospodăriilor de țărani ponderea celor destinate pentru cumpărarea de animale, păsări, furaje, imobile, terenuri este 4,9% din care pentru investiții 1% şi pentru producție 3,6% (anexa nr. 3). În limita resurselor băneşti apelează la serviciile celor care dispun de mijloace tehnice (gospodării mai înstărite sau societăți cu personalitate juridică); pe scară largă capitalul este înlocuit cu munca şi cu folosirea animalelor la o serie de lucrări de bază. Ca urmare, se practică metode

tradiționale, munca unui agricultor este grea şi productivitatea ei este redusă; la fel şi veniturile.

- milioanele de exploatații agricole individuale au acces redus la credite bancare; de fapt, încă nu funcționează un sistem de creditare adaptat nevoilor micilor exploatații agricole individuale; de creditele pentru investiții şi pentru producție, ca şi pentru subvenționarea cumpărării unor mijloace tehnice beneficiază, de regulă, exploatațiile de mari şi foarte mari dimensiuni – persoane fizice sau juridice.
- ajutoarele acordate de stat sub diferite forme (cupoane, bani, bonuri etc.) pentru semințe, îngrăşăminte chimice, motorină ş.a., proprietarilor cu până la 5 ha, deşi importante sunt neîndestulătoare, ajung cu întârziere la beneficiari şi de multe ori nu duc la eficiența scontată;
- având surplusuri de producție relativ mici, majoritatea exploatațiilor agricole individuale nu beneficiază de primele pe produs, acestea revenind exploatațiilor mari şi foarte mari care au contracte cu unitățile de procesare sau comercializare; nu există un sistem funcțional de colectare şi valorificare a surplusurilor din exploatațiile individuale; în anii cu recolte bogate, aceste surplusuri rămân nevalorificate sau sunt valorificate la prețuri care nu acoperă nici costurile de producție;
- aproape în fiecare an se produc fenomene naturale secetă, inundații, îngheț etc. care produc imense pagube producătorilor agricoli[1]. Din cauza

[1] Numai inundațiile din 2005 au distrus culturile pe o suprafață de sute de mii de hectare, zeci de mii de animale şi păsări , au afectat mii de gospodării şi case de locuit, unele dispărând de pe fața pământului, la care se adaugă distrugerile din domeniul construcțiilor social–culturale, infrastructurii (drumuri, poduri, linii de cale ferată, instalații de aprovizionare cu energie electrică etc.) printre cei afectați situându-se în primul rând producătorii agricoli şi ceilalți locuitori din zonele respective, la care se adaugă pierderile de vieți omeneşti. Suferințele şi daunele sunt incalculabile. În asemenea situații, au apărut foarte clar carențele activității organelor de stat centrale şi locale în gestionarea lor. Programele care se fac în legătură cu prevenirea şi diminuarea efectelor negative ale unor asemenea fenomene naturale sunt cu regularitate trecute pe un plan secundar după "depăşirea" dezastrelor şi de multe ori abandonate. Grav este şi faptul că nu de puține ori, chiar în timpul producerii dezastrelor, guvernanții au pus pe primul plan interese politicianiste subapreciind situațiile critice în care se afla populația pe care aveau datoria s-o slujească, s-o apere în orice condiții.
În anul 2006 inundațiile au continuat cu efecte catastrofale datorate, în principal, revărsării Dunării. Potrivit datelor centralizate de Ministerul Administrației şi Internelor, până la începutul lunii mai au fost evacuate 12069 de persoane, au fost afectate 157 de localități din 12 județe, au fost inundate 3093 de case, au fost distruse 1078 de locuințe şi sunt în pericol de prăbuşire cel puțin 200 de locuințe, iar alte câteva mii vor necesita reparații. După datele centralizate de Ministerul Agriculturii, Pădurilor şi Dezvoltării Rurale, în intervalul 11 aprilie - 2 mai 2006 au fost afectate de ploi, de deversarea unor râuri şi a Dunării 150824 de hectare de terenuri agricole. Evaluarea pagubelor nu s-a încheiat, dar după aprecierea specialiştilor din ministerul menționat numai la cele 76354 de hectare cultivate în toamnă cu grâu, orz, orzoaică sau rapiță pagubele depăşesc 50 de milioane de lei noi (peste 14

neasigurării culturilor, animalelor, construcțiilor ş.a., din lipsa fondurilor necesare, a informației sau a conştientizării importanței lor, pagubele nu sunt recuperate ci grevează activitatea celor afectați iar ajutorul statului, al diferitelor organizații şi al cetățenilor nu este suficient;

- veniturile băneşti ale familiilor de țărani reprezintă sub 50% din veniturile lunare totale şi provin din salarii, activități pe cont propriu, prestații de protecție socială şi vânzări de bunuri, construcții şi terenuri; aportul vânzărilor de produse agricole pe piață este minor în formarea veniturilor băneşti (anexa nr. 2);
- câştigurile salariale medii ale salariaților din agricultură reprezintă aproximativ 65% din câştigurile salariale medii pe economie, iar salariul brut 72,7% din salariul brut pe economie (anexa nr. 4);
- pensiile de asigurări sociale ale agricultorilor sunt relativ mici comparativ cu cele acordate pensionarilor neagricultori. În anul 1998, ele au reprezentat 25,8%, în anul 2000 – 20%, iar în anul 2003 19,6% din cele ale neagricultorilor şi ele mici comparativ cu nevoile lor (anexa nr. 6). Tendința de apropiere din ultimii ani s-a realizat prin creşterea, de la 1 ianuarie 2004, a pensiei pentru agricultori de 100%. De această creştere au beneficiat 893.000 de agricultori. Ca urmare, pensia medie din agricultură a ajuns la 986.000 lei ceea ce echivala cu 24,2 euro/lună. Decalajul față de pensiile de asigurări sociale de stat ale neagricultorilor deşi s-a micşorat rămâne relativ mare – sub 50%. Ținând seama de nivelul extrem de redus al pensiilor, cu deosebire ale celor din agricultură, considerăm opinia, exprimată de unii guvernanți de a cere pensionarilor să participe la fondurile de asigurări sociale, cinică şi imorală. Cinică

milioane de euro). Aceste pagube se referă numai la cheltuielile făcute cu înființarea culturilor şi întreținerea lor până la inundare, deci nu au în vedere pierderea de recolte. De menționat este faptul că producătorii agricoli nu primesc despăgubiri decât pentru suprafața asigurată care a fost de numai
48700 de hectare şi numai în proporție de 70%, adică mai puțin de jumătate din pierderea evaluată la culturile cerealiere însămânțate în toamnă. Alte pagube produse de inundații se referă la deteriorarea unor elemente de infrastructură - 8 km de drumuri naționale, 408 km de drumuri județene, 189 km de drumuri comunale şi 225 de podețe şi traversări pietonale (*Jurnalul Național*, 8 mai 2006). O evaluare generală şi exactă a pagubelor produse de inundațiile din 2006 este dificil de realizat întrucât inundațiile mai continuă, apa încă nu s-a retras din zonele inundate, nu s-au evaluat cheltuielile necesare pentru strămutarea (totală sau parțială a unor localități) şi nici cele pentru refacerea digurilor distruse de Dunăre sau străpunse dirijat de factorii responsabili cu monitorizarea situației create de revărsarea fluviului, precum şi pagubele colaterale. Dar orice evaluare nu va putea lua în considerare imensa suferință a persoanelor care au rămas fără case, fără gospodării, fără agoniseala lor de o viață şi neputința de a face față acestei situații. Inundațiile agravează starea de sărăcie a locuitorilor din zonele respective, generează nesiguranță şi lipsa speranței de a reveni la o stare normală. Evitarea unor asemenea dezastre atât pentru populație cât şi pentru economia națională presupune analiza cauzelor şi stabilirea unei strategii naționale la elaborarea căreia să participe specialiştii cei mai buni din domeniile respective.

pentru că pensionarii, care au contribuit în timpul vieții lor active la formarea acestor fonduri, sunt categoria cea mai defavorizată, în majoritatea lor sunt săraci, au un nivel de trai redus, şi imorală pentru că la această situație s-a ajuns ca urmare a creării de mari avantaje unei minorități sociale înstărite în urma unor măsuri de politică fiscală, între care reducerea la 16% a ratei de impozitare a veniturilor şi profiturilor se plasează pe primul loc;

- un factor agravant al stării de sărăcie a agricultorilor îl constituie existența suprapopulației cu corolarul ei subocuparea. Agricultura a servit ca refugiu pentru cei disponibilizați din ramurile neagricole şi pentru o serie de familii de la oraş, inclusiv pensionari. Surplusul de forță de muncă nu grevează grupele de agricultori care folosesc munca salariată, aceasta fiind dimensionată în raport de nevoile procesului de producție, ci exploatațiile de subzistență, semisubzistență şi familiale cu caracter comercial, diminuându-le posibilitățile de trai şi de ameliorare a situației lor.

Sărăcia milioanelor de exploatații de subzistență şi semisubzistență se manifestă şi sub forma accesului mai redus la asistență socială, medicamente şi îngrijire medicală, învățământ, educație. Deşi mulți din cei care se consideră că lucrează în agricultură au o situație asemănătoare cu a şomerilor de la oraş, ei nu primesc ajutoare de şomaj; foarte puțini țărani beneficiază de bilete de tratament balnear (sub 20% față de cei din sistemul asigurărilor sociale de stat (anexa nr. 8); din cheltuielile totale de consum, familiile de țărani alocă numai 1,4% pentru sănătate - medicamente şi îngrijire medicală, iar pentru cultură, învățământ şi educație doar 1,1%. Pentru alimente şi băuturi, familiile de țărani alocă 75%, pentru îmbrăcăminte şi încălțăminte aproximativ 6%, pentru transport şi telecomunicații – 4,2%, iar pentru alte obiecte de uz personal cca 3% (anexa nr. 9). La cele de mai sus adăugăm condițiile inferioare din mediul rural privind infrastructura căilor de comunicație, infrastructura tehnico–edilitară (instalații de alimentare cu apă potabilă, instalații de canalizare publică, rețele de distribuire a gazelor naturale), infrastructura socială de sănătate, învățământ şi cultură.

România va intra în Uniunea Europeană nu numai cu cea mai mare populație agricolă ci şi cu cei mai săraci agricultori. Datorită numărului lor mare şi al încetinelii cu care se produc schimbări în agricultură şi în mediul rural în care aceştia trăiesc, mulți din ei vor continua să rămână săraci până la sfârşitul vieții lor.

Concomitent cu procesul menționat, s-a manifestat un proces de creştere a puterii economice şi chiar de îmbogățire a unor persoane care obțin venituri din agricultură sau din activitățile legate de agricultură. Din această categorie fac parte:

- Producătorii agricoli care au înțeles să-şi orienteze producția către piață şi au făcut eforturi pentru modernizarea procesului de producție.

- Proprietarii unor mari suprafețe de terenuri sau efective de animale pe care le exploatează în regie proprie sau le arendează. Modificările legilor proprietății recent prezentate în Parlamentul României vor favoriza această categorie de proprietari prin înlăturarea limitelor de retrocedare şi a limitării suprafeței dobândite la 200 ha.
- Utilizatorii unor mari suprafețe de terenuri arendate, concesionate, luate în parte sau deținute sub alte forme; în aceeaşi categorie intră şi exploatațiile mari de creştere a animalelor.
- Conducătorii unor societăți comerciale, persoane juridice şi deținătorii pachetului majoritar de acțiuni precum şi membrii consiliilor de administrație. Situația critică în care au ajuns fostele IAS, SMA şi complexele de creştere a animalelor se datorează, în bună măsură, subordonării activității acestora intereselor personale, stoarcerii de venituri pe diferite căi din rezultatele obținute, a jafului care s-a produs în acest important sector al agriculturii.
- Conducătorii unor asociații şi societăți agricole care, încălcând principiile cooperatiste, şi-au creat foloase nemeritate în defavoarea membrilor asociați şi a unităților respective. În numeroase cazuri, plata drepturilor acestora este nejustificat diminuată.
- Reprezentanții societăților agricole române cu capital străin care proliferează rapid în România datorită oportunității obținerii de profituri însemnate prin cumpărarea unor mari suprafețe agricole la prețuri incredibil de mici față de cele din țările din care provin sau arendării şi concesionării lor cu plata unor arenzi sau redevențe foarte convenabile, utilizării unei forțe de muncă înzestrată cu calificarea corespunzătoare dar retribuită mult sub nivelul celei din țările lor.
- Prestatorii de servicii pentru agricultorii lipsiți de mijloace mecanice – tractoare, combine, semănători, cultivatoare etc. Numărul relativ mic al acestora face ca prețul serviciilor să fie, de regulă, peste limitele normale; în cazul în care solicitanții nu dispun de sumele de bani necesare, acestea sunt convertite în muncă sau în alte forme de plată care creează un plus de avantaje pentru prestatorii de servicii.
- Angrosiştii sau intermediarii, cei care preiau produsele de la producătorii agricoli şi le vând procesatorilor sau comercianților. Cu deosebire micii producători sunt afectați de prețurile reduse la care sunt achiziționate produsele lor. În cele mai multe cazuri, plata se face ulterior preluării acestora existând riscul deprecierii şi chiar al neîncasării sumelor de bani convenite.
- O categorie aparte de persoane care se îmbogățesc o constituie cei care integrează producția agricolă cu procesarea şi desfacerea produselor pe piața internă sau externă. În cazul în care materia primă este achiziționată de la exploatațiile agricole individuale, de regulă, prețul acesteia la poarta

fermei este redus, în cel mai bun caz acoperă costurile şi asigură un venit minim; profitul cel mai mare revine procesatorilor şi comercianților.

Dintre categoriile menționate s-a format o minoritate de îmbogățiți, unii dintre ei intrând în topul celor mai avute persoane din țară, dispunând de averi de zeci de milioane de dolari sau de euro. O parte din această avere a fost obținută pe căi ilicite (crearea de unități căpuşe prin care se aprovizionau sau desfăceau producția întreprinderilor pe care le conduceau, licitații desfăşurate în condiții discutabile, urmate de însuşirea bunurilor vândute la prețuri modice, comisioane, avantaje nemeritate pe baza traficului de influență, incorectitudine la plata muncii şi a produselor micilor producători precum şi a rentei cuvenite asociaților societăților cooperative, neachitarea datoriilor către stat şi obținerea de scutirii pentru aceste datorii, specula cu pământul ş.a[1].

La îmbogățirea acestei minorități o contribuție importantă o are politica agricolă. Această minoritate beneficiază de salarii şi alte venituri incredibil de mari pentru conducere, administrare, management, în unitățile care țin de stat; de accesul la credite cu dobândă subvenționată, la procurarea mijloacelor tehnice al căror preț este parțial suportat de stat, la primele pentru producție, la fondurile nerambursabile în cadrul SAPARD, la facilitățile de export ale produselor lor sau de import pentru anumite produse necesare ş.a. Exploatațiile foarte mici, mici şi unele chiar mijlocii cu greu pot beneficia de mijloacele menționate. Sprijinul care li se acordă (cupoane, anumite sume de bani, bonuri pentru sămânță, îngrăşăminte, motorină etc.) celor care au sub 5 ha servesc la supraviețuire şi nicidecum la transformarea lor în ferme comerciale viabile şi competitive[2].

---

[1] Într-un sondaj de opinie, realizat de CURS în decembrie 2005, s-a urmărit să se surprindă ce cred cetățenii României despre muncă la 16 ani de la divorțul de comunism. Una din problemele cercetate a vizat raportul dintre muncă şi averile celor bogați. Rezultatul: doar 8% dintre cei intervievați consideră că oamenii bogați din România au făcut avere „prin muncă şi merit personal". Majoritatea respondenților (52%) este de părere că averile capitaliştilor autohtoni au fost făcute prin „înşelăciune şi furt", în vreme de alți 23% consideră că aceste averi au fost făcute prin „relații". Aceste cifre, apreciază autorul sondajului, reflectă gradul în care exponenții „capitalismului de cumetrie" românesc au reuşit să compromită ideea de capitalism, înțeles ca îmbogățire pe căi legale şi exclusiv prin muncă susținută, merite şi sacrificii personale (*Jurnalul Național*, Ediția de colecție din 26 ianuarie 2006).

[2] Deşi în agricultură se obțin venituri relativ mai mici comparativ cu alte ramuri ale economiei naționale, se accentuează procesul de polarizare socială, de adâncire a discrepanțelor dintre o majoritate săracă şi o minorite bogată, situație care îşi pune amprenta pe cele mai diferite aspecte ale vieții sociale. Şi cu cât cei care guvernează țara sunt mai bogați sau manifestă o poftă nelimitată şi neîngrădită de îmbogățire, cu atât procesul menționat capătă noi forme de consolidare, fapt care impune o politică socială care să vină în sprijinul grupurilor defavorizate şi să tempereze setea de îmbogățire pe căi ilicite a celor care dețin poziții favorizante.

Cel mai bogat guvern, format după alegerile din 2004, a introdus cota unică de impozitare de 16% considerând-o cea mai importată măsură menită să revigoreze economia națională.

2.3. Destinul exploatațiilor agricole individuale, cu deosebire de subzistență şi semisubzistență. Perspectivele diminuării sărăciei

În viitor – până şi mai ales după aderare (2007) – exploatațiile agricole individuale se vor afla sub influența a două tendințe strâns legate între ele prin finalitatea lor – concentrarea producției agricole în unități viabile şi competitive. Prima tendință este de reducere a numărului de exploatații şi a doua – de diminuare a populației ocupate în agricultură concomitent cu creşterea eficienței utilizării forței de muncă. Ambele tendințe presupun restructurări atât în agricultură cât şi în afara ei.

2.3.1. Reducerea numărului de exploatații

Reducerea numărului de exploatații poate avea loc pe diverse căi.

Prima cale este încetarea activității unor exploatații prin dispariția pe cale naturală a proprietarilor acestora. Existența unui număr relativ mare de proprietari vârstnici este un factor favorizant.

A doua cale o reprezintă modificarea activității proprietarilor cu vârsta de pensionare, respectiv încetarea activității agricole de către agricultori proprietari care au depăşit vârsta de pensionare (62 de ani, în schimbul unei rente viagere). Numărul acestor persoane ar fi de aproximativ 1,3 milioane, iar suprafața de teren care ar putea fi cedată s-ar ridica până la cca 2 milioane de hectare. Cei care acceptă această schemă ar putea să obțină un venit până la sfârşitul vieții lor de 100 euro/ha/an în cazul vinderii terenului sau de 50 euro/ha/an în cazul arendării. Acest venit ar putea fi echivalent sau superior celui obținut din pensie şi din cultivarea pământului. În plus, fermierul ar putea să-şi oprească 0,5 ha pe care să le cultive şi să crească animale pentru subzistență; cei care arendează terenul ar putea beneficia şi de alte venituri. MAPDR are în vedere această cale

---

Ea s-a dovedit însă a fi în favoarea celor îmbogățiți şi în defavoarea celor de la polul opus. Reducerea cotei unice de impozitare a creat un gol în bugetul statului de circa un miliard de euro, din care aproximativ l' a mers în conturile celor mai bogați oameni din România care au folosit sumele respective cu prioritate pentru cumpărarea de produse din import, automobile şi alte bunuri, fapt care a condus la dezechilibrarea balanței comerțului exterior şi a contului curent. Pentru umplerea golului creat prin introducerea cotei unice de impozitare a fost nevoie de „îmbogățirea" sistemului de impozitare cu noi forme de impozitare suportate de populația țării.

După numai 16 ani de la tranziția spre economia de piață, topul celor mai bogați oameni din România, publicat în 2005, arată că 300 de români bogați deținеau 22% din produsul intern brut al țării, iar restul, de peste 21 milioane de cetățeni, aproximativ 78% din PIB. Procesul polarizării sociale este rezultatul politicii tuturor guvernelor care s-au perindat la conducerea țării; datele statistice arată cât de „eficientă" a fost activitatea celor care au condus țara şi în beneficiul cui au condus-o.

pentru proprietarii care au între 0,5 şi 10 ha[1]. O asemenea acţiune ar trebui însă în prealabil testată pe un judeţ sau măcar pe câteva comune pentru a vedea problemele pe care le presupune realizarea acestei scheme[2].

---

[1] A fost elaborat Programul rentei viagere pentru realizarea căruia s-au alocat în 2006 circa 560 de miliarde lei; în ţară funcţionează Oficiile Judeţene de rentă viageră ca birouri în cadrul Agenţiei Domeniilor Statului; se urmăreşte ca în 2006 să fie deja comasate 250.000 ha prin aplicarea acestui program, plăţile începând să fie efectuate din semestrul al doilea.

[2] Câţi agricultori vârstnici acceptă să renunţe la agricultură, cine preia pământul şi în ce condiţii, cine asigură plata rentei viagere şi pe ce perioadă ş.a. Realizarea acestei acţiuni presupune nu numai reglementări foarte clare ci şi un sistem instituţional corespunzător. Sunt împrejurări care pot frâna punerea în practică a schemei menţionate cum ar fi: existenţa moştenitorilor, ataşamentul faţă de pământ al proprietarilor, lipsa de încredere în stat sau în instituţiile care trebuie să asigure plata rentei viagere convenite, teama de schimbare a legislaţiei, de deprecierea banilor ş.a. În această direcţie pot acţiona costul ridicat al cheltuielilor cadastrale, nivelul impozitului pe renta viagera şi, mai ales, greutăţile de comasare a suprafeţelor de teren.
Sunt şi opinii potrivit cărora în locul unei asemenea scheme de scoatere din activitatea de producţie agricolă ar fi de preferat acordarea de sprijin acestor agricultori pentru valorificarea potenţialului de producţie al gospodăriilor lor.
Astfel, regretatul eminent economist, Traian Lazăr, aprecia în ultimul său studiu că dimensiunile fermelor familiale de 20-25-30 de ha "ar trebui să se realizeze pe căile pieţei funciare, respectiv prin cumpărare, arendare, etc. şi nu prin acordarea de rente viagere din bugetul statului. Anumite alocaţii de la buget s-ar putea face pentru stimularea producţiei, cantitativ şi mai ales calitativ" (Traian Lazăr, “Proiectarea unei structuri moderne de exploataţii agricole necesită o analiză profesională şi complexă”, *Agricultura României* din 20 iulie 2005, p.12.
În studiul elaborat de Institutul European din România despre dezvoltarea rurală şi reforma agriculturii, autorii nu se pronunţă în favoarea "unui sistem de pensionare exclusiv pe transferul proprietăţii şi plata unei pensii echivalente cu capitalizarea pământului (renta viageră). Preţurile actuale ale terenurilor agricole sunt mult prea scăzute pentru a genera un venit decent din dobânda plătită la capitalul rezultat din vânzarea terenului. Condiţiile pieţei arendei din România de astăzi sunt de natură să facă o astfel de schemă neatractivă pentru proprietarii de terenuri întrucât raportul dintre arendă şi preţul de vânzare a terenului permite proprietarului să obţină acelaşi venit din arendarea succesivă a terenului pe un număr de maximum 5-6 ani ceea ce face o astfel de schemă neatractivă pentru proprietari. Pe de altă parte, o astfel de propunere implicând transferul de proprietate ar genera suspiciuni ale proprietarilor şi neîncredere în scopul declarat al unei astfel de politici putând determina eşecul ei" (Mihail Dumitru, Dana Diminescu, Valentin Lazea, “Dezvoltarea rurală şi reforma agriculturii româneşti”, *Colecţia de studii I.E.R.* nr.10-11, decembrie 2004, p.29).
Menţionăm şi opinia potrivit căreia ţăranilor cu pământ puţin "în locul rentei de mizerie ce li se oferă, în încercarea de a-i determina să-şi vândă sau închirieze pământul, ar fi mai raţional şi mai eficient pentru toată lumea să li se acorde credite nerambursabile sau cu dobânzi mici pentru a-i ajuta să devină producători pentru o piaţă agricolă modernă. Ar trebui să se ţină seama şi de felul cum evoluează valorile umane şi de ataşamentul ţăranului român faţă de pământ – motiv de nesfârşite suferinţe sub regimul ceauşist, dar şi de virtuţile adoptative pe care le-a demonstrat o bună parte a ţărănimii în anii tranziţiei" (Maria D.Popescu, “Ţăranii şi satele – avantajele noastre în competiţia mondială”, *Economistul* din 13 iulie 2005).

A treia cale se referă la pensionarea anticipată pentru fermierii în vârstă de cel puțin 55 de ani care presupune ca ei să înceteze orice activitate agricolă comercială, iar utilizarea terenurilor să fie transferată altor fermieri mai tineri capabili să demonstreze că pot îmbunătăți viabilitatea exploatațiilor. Prin pensionarea anticipată s-ar mai disponibiliza câteva sute de mii de fermieri şi câteva sute de mii de hectare. Această schemă are mai puține şanse de reuşită până la aderare şi din cauza lipsei de fonduri şi pentru că presupune participarea la un sistem de securitate socială, la un fond de pensii, precum şi existența pentru fermieri a unor activități alternative. Altfel, stimularea nemuncii ar reprezenta o pierdere pentru economia națională şi ar genera şi alte fenomene negative pe plan social. După aderare, s-ar putea aplica schema propusă de UE pentru agricultura comunitară care garantează venituri totale de până la 150.000 euro/fermier (în tranşe egale) timp de 10 ani.

A patra cale o constituie transformarea fermelor de semisubzistență care produc pentru consumul lor, dar şi comercializează o parte din producție, în entități comerciale viabile. În acest scop, fiecare fermă de semisubzistență poate primi o sumă maximă de 1000 euro pe an. Această cale devine aplicabilă după aderarea la UE.

A cincea cale o reprezintă vânzarea-cumpărarea de terenuri agricole, crearea unei piețe funciare funcționale care presupune nu numai dreptul de a vinde şi cumpăra pământ dar şi respectarea legislației privind transferarea dreptului de proprietate prin acte notariale şi cadastrale, transcrierea lor în cartea funciară. *Introducerea unui impozit agricol rațional dimensionat şi diferențiat în raport de capacitatea productivă* a pământului, zona de fertilitate etc. ar stimula dezvoltarea pieței funciare: ar pune capăt practicii vânzărilor de terenuri fără acte legislative; ar ridica prețul pământului prin luarea în considerare a impozitului şi a taxelor notariale şi cadastrale; ar determina pe cei care lasă pământul nefolosit să-l lucreze, să-l arendeze sau să-l vândă; ar mări interesul pentru utilizarea cât mai productivă a pământului cu respectarea regulilor agrotehnice în vederea obținerii unor recolte cât mai mari şi de calitate superioară şi vinderii surplusului pentru acoperirea costurilor de producție, impozitului şi crearea de venit net. La stabilirea impozitului pe teren ar trebui să se aibă în vedere şi posibilitățile producătorilor, criterii sociale, de mediu. Altfel, pentru producătorii agricoli cu suprafețe mici de teren şi fără alte venituri, introducerea impozitului ar putea să-i determine să-şi vândă pământul chiar sub prețul de piață agravându-şi situația familială şi amplificând problemele sociale ale satului şi ale statului.

Vânzarea–cumpărarea suprafețelor de teren ar trebui să se realizeze în condițiile în care creează avantaje pentru ambele părți contractate. Până în prezent, acest segment al pieței funciare s-a dezvoltat lent: în perioada 1998 – 2004 (inclusiv) suprafața agricolă vândută–cumpărată în extravilan (cu forme legale) a însumat numai 381.808 hectare. În anii viitori, la impulsionarea pieței funciare vor contribui: eliminarea din legislația existentă a prevederilor privind

dreptul de preemțiune al vecinilor şi limitarea la 200 ha a suprafeței pe care poate s-o dobândească o persoană fizică; eliminarea taxei de scoatere din circuitul agricol a unui teren, taxă care ajungea să fie de 200–400% față de valoarea pământului; eficiența în creştere a investițiilor în terenuri ca urmare a tendinței de urcare a prețului pământului odată cu apropierea termenului de aderare la UE.

A şasea cale se referă la arendarea pământului care are avantajul că arendatorul continuă să rămână proprietar şi să primească arenda convenită pentru cedarea folosinței, iar arendaşul poate folosi întregul capital de care dispune pentru cultivarea pământului, arenda fiind plătită din rezultatele obținute. Recent, Legea arendării a fost amendată în sensul acordării dreptului de a arenda şi persoanelor fizice străine şi apatrizilor.

Atât în cumpărarea unor suprafețe de teren cât şi în arendarea lor sunt tot mai mult interesate diferite societăți române cu capital străin sau persoane fizice străine (deşi pentru cumpărare persoanele fizice capătă acest drept după 7 ani de la aderare). Calitatea pământului din România, prețul scăzut, forța de muncă ieftină, piața internă relativ mare şi încă insuficient aprovizionată şi alte avantaje sunt puncte de reper pentru realizarea de afaceri de succes în România. Ca urmare, mari suprafețe de teren din județele Timiş, Caraş-Severin, Arad şi altele, cu deosebire din vestul țării, au fost cumpărate sau arendate de asemenea persoane. Pentru agricultura României efectele sunt contradictorii. Pe de o parte efectele sunt pozitive: sunt atrase capitaluri străine de care agricultura are nevoie, sunt aduse mijloace tehnice şi folosite tehnologii practicate în țări cu agricultură mai dezvoltată, precum şi metode manageriale şi de marketing specifice economiei de piață concurențiale. Pe de altă parte, sunt cazuri când cumpărările de terenuri se fac, în scopuri speculative, terenurile cumpărate nu sunt folosite sau sunt folosite în condiții dăunătoare ecologic, foştii proprietari ori rămân la cheremul noilor proprietari, ori sunt nevoiți să părăsească agricultura şi chiar țara în căutarea de locuri de muncă în Spania, Italia, Franța, Irlanda, Germania ş.a. În politica față de pământul agricol, guvernanții indiferent de culoarea lor politică, ar trebui să aibă în vedere faptul că pământul înainte de a fi marfă este parte a teritoriului național, sediul de existență şi de activitate a poporului român, că înstrăinarea lui fără limite oricui subminează această componentă esențială a suveranității şi interesului național.

A şaptea cale o constituie asocierea producătorilor agricoli în societăți cooperative pentru cultivarea pământului şi creşterea animalelor. Este calea care prezintă cele mai mari avantaje pentru că membrii asociați îşi păstrează proprietatea asupra pământului, primesc renta stabilită pentru cedarea folosinței, participă la organizarea şi conducerea activității conform principiilor democratice prevăzute în Legea cooperației agricole, beneficiază de rezultatele obținute şi de sprijinul statului acordat societăților cooperative. Un factor favorizant îl constituie organizarea, pe baza aceleiaşi legi, a unui sistem de cooperative de aprovizionare, de desfacere, de procesare a produselor, de

creditare precum şi formarea de organisme la nivel judeţean şi naţional, care împreună pot îmbunătăţi substanţial activitatea din agricultură şi standardul de viaţă al participanţilor la această activitate. Dezvoltarea diferitelor forme cooperatiste presupune o implicare sporită a instituţiilor abilitate pentru popularizarea prevederilor legii şi ajutorarea formării de cooperative.

Prin căile menţionate se urmăreşte reducerea numărului total de exploataţii şi deplasarea centrului de greutate al exploataţiilor agricole de la cele de subzistenţă şi semisubzistenţă spre exploataţiile individuale cu caracter comercial, în principal familiale, de dimensiuni care să depăşească 10 ha. Evident, o parte din suprafeţele de teren vor trece de la exploataţiile individuale la societăţi agricole cooperatiste sau de alte tipuri. Gospodăria ţărănească devine tot mai mult istorie. Numărul gospodăriilor ţărăneşti se va reduce substanţial, locul lor luându-l diferitele tipuri şi forme de exploataţii cu caracter comercial. Cele care vor continua să existe vor fi situate în special în zone mai puţin favorabile pentru agricultură şi vor avea un rol important în conservarea mediului natural şi valorificarea condiţiilor existente în aceste zone fapt pentru care ar trebui să aibă un regim aparte de sprijin din partea statului, în organizarea şi dezvoltarea turismului rural, producerea şi prelucrarea produselor prin metode tradiţionale, dezvoltarea producţiei artizanale, păstrarea şi înfrumuseţarea mediului natural, ş.a.

A doua tendinţă care se impune în agricultură o constituie reducerea surplusului de populaţie existent în această ramură şi creşterea gradului de ocupare.

2.3.2. Ocuparea. Reducerea suprapopulaţiei şi creşterea gradului de ocupare

Într-o ramură suprapopulată cum este agricultura României, ocuparea forţei de muncă are o importanţă capitală. Fără ocupare, fără muncă, nu este posibilă obţinerea de venituri şi pe această bază diminuarea sărăciei şi ridicarea nivelului de trai. Munca a fost, este şi va rămâne factorul esenţial de care depinde gradul de dezvoltare a societăţii şi situaţia socială a fiecărui membru al ei.

În analiza ocupării se impune investigarea acesteia sub un dublu aspect: cantitativ şi calitativ.

Sub aspect cantitativ, ocuparea se determină prin rata de activitate, rata de ocupare şi rata şomajului calculate faţă de populaţia totală de 15 ani şi peste. Aspectul calitativ al ocupării se exprimă prin eficienţa utilizării forţei de muncă, prin rezultatele obţinute.

Datele statistice relevă un grad de ocupare în agricultură mai bun comparativ cu cel existent pe ansamblul economiei şi din mediul urban. Exemplificăm această latură a ocupării în agricultură, prin datele referitoare la ocuparea populaţiei din mediul rural, în cadrul căreia populaţia ocupată în

agricultură reprezintă aproximativ 70%. Rata de activitate şi rata de ocupare au niveluri superioare iar rata şomajului este inferioară.

Este îngrijorătoare tendința de descreştere a ratei de activitate şi a ratei de ocupare, atât pe total economie, cât şi pe medii. O asemenea tendință este contrară interesului dezvoltării economico-sociale a României, diminuării decalajului existent față de țările din Uniunea Europeană, depăşirii stării de sărăcie[1].

Tabelul nr. 8

Rata de activitate, rata de ocupare şi rata şomajului (BIM) pe total economie şi pe medii – urban, rural – %

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Rata de activitate[1)]						
Total	63,6	63,4	63,2	62,2	56,0	54,8
Pe medii						
Urban	57,7	56,7	56,1	55,0	53,2	52,4
Rural	70,8	71,7	72,0	71,2	59,3	57,7
Rata de ocupare[1)]						
Total	59,6	59,1	58,8	58,1	51,3	51,0
Pe medii						
Urban	52,3	50,8	49,8	49,2	47,3	47,5
Rural	68,4	69,2	69,8	69,2	56,1	55,2

[1] În cadrul Consiliului European de la Lisabona din martie 2000, Uniunea Europeană a stabilit un set de obiective strategice pentru următorul deceniu "de a deveni cea mai competitivă şi dinamică economie din lume bazată pe cunoaştere, capabilă de o creştere economică sustenabilă, cu mai multe şi mai bune locuri de muncă şi o mai bună coeziune socială". Consiliul European a considerat că obiectivul acestor măsuri este acela de a creşte rata ocupării forței de muncă la nivelul UE la 70% şi de a spori ponderea femeilor în cadrul ocupării forței de muncă la o medie de peste 60% până în anul 2010. Obiectivele strategiei de la Lisabona, în privința politicii sociale au fost: 1) creşterea calitativă şi cantitativă a locurilor de muncă; 2) anticiparea şi capitalizarea schimburilor în câmpul muncii prin crearea unui nou echilibru între flexibilitate şi securitate; 3) lupta împotriva sărăciei şi tuturor formelor de excludere socială şi discriminare; 4) modernizarea serviciilor de securitate socială; 5) promovarea egalității între sexe; 6) sporirea importanței aspectelor politicii sociale a extinderii şi a relațiilor externe ale UE. Ulterior, Consiliul European de la Stockholm din martie 2001 a adăugat două obiective intermediare şi unul adițional: rata ocupării forței de muncă trebuie să crească per total la 67% până în anul 2005, 57% pentru femei până în anul 2005 şi pentru cei vârstnici până în anul 2010. Consiliul European de la Barcelona, din martie 2002 a confirmat faptul că ocuparea totală a forței de muncă este obiectivul principal al UE şi a făcut un apel pentru continuarea aplicării strategiei de la Lisabona într-o Uniune Europeană lărgită, ceea ce înseamnă că obiectivele respective sunt nu doar noi puncte pe agenda noilor state membre (inclusiv România) ci şi criterii de performanțe pentru Uniunea Europeană (Institutul European din România. "Probleme fundamentale ale pieților de muncă în contextual extinderii europene. Cazul României şi Ungariei", *Colecția de Studii IER* nr.8, coord Mihai Maia).

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Rata şomajului[1)]						
Total	6,3	6,8	7,1	6,6	8,4	7,0
Pe medii						
Urban	9,2	10,3	11,2	10,4	11,2	9,5
Rural	3,5	3,5	3,1	2,8	5,4	4,3

1) Calculate față de populația totală de 15 ani şi peste. Începând cu 2002 datele au fost extinse pe baza rezultatelor Recensământului Populației şi al Locuințelor, din 18 martie 2002, BIM – Biroul Internațional al Muncii.

***Sursa**:* Anuarul statistic al României*, INS, 2005, p.89.*

Dintre cauzele care au determinat tendința menționată un rol important l-a avut „stimularea nemuncii" printr-o serie de măsuri de politică economică şi socială: reducerea, de la începutul tranziției, a săptămânii de lucru, pensionarea anticipată, disponibilizarea masivă de forță de muncă dintr-o serie de ramuri şi activități contra unor plăți compensatorii egale sau mai mari decât salariul pe 1-2 ani, la care se adaugă ajutorul de şomaj, fără o preocupare corespunzătoare pentru formarea de noi locuri de muncă, orientarea celor disponibilizați spre agricultură, unde din cauza suprapopulării, productivitatea lor marginală a fost zero, sau aproape de zero, politica de dezindustrializare, pornind de la falsa idee că industria noastră ar reprezenta un morman de fiare vechi şi reducerea capacității investiționale.

Analiza laturii calitative a ocupării evidențiază o situație mult inferioară în agricultură, respectiv o eficiență mult mai mică. Această situație rezultă foarte clar din nivelul şi evoluția productivității muncii calculată ca raport între producția agricolă şi populația ocupată în agricultură sau ca raport între ponderea populației ocupate în agricultură în populația totală ocupată şi ponderea contribuției la formarea PIB.

Tabelul nr. 9

Evoluția productivității muncii în agricultură

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Indicele populației	100,0	101,9	110,0	115,8	116,7	104,3	106,4	108,7	106,4	110,4	110,0
Indicele producției	100,0	100,7	89,9	96,3	96,5	100,8	102,1	105,6	97,7	102,9	85,5
Indicele producției/ indicele populației	100,0	98,8	81,7	83,2	92,7	96,6	96,0	97,1	91,8	93,2	80,5

***Sursa**: INS.*

Raportul dintre indicele producției agricole şi indicele populației a fost în toți anii tranziției subunitar şi în scădere ceea ce echivalează cu reducerea eficienței ocupării în agricultură, respectiv a productivității muncii. În anul 2000, productivitatea muncii din agricultură a fost cu 19,5 puncte procentuale sub

nivelul anului 1990. În anii 2001 şi 2003, ca urmare a creşterii producţiei agricole faţă de anul 2000 şi unei evoluţii descrescătoare a populaţiei ocupate în agricultură, raportul menţionat a manifestat o tendinţă de îmbunătăţire dar a continuat să rămână subunitar. Abia în anul 2004, acest raport a devenit supraunitar datorită producţiei agricole de excepţie obţinute ca rezultat al unor condiţii deosebit de favorabile.

Tabelul nr. 10

Productivitatea muncii din agricultură în productivitatea naţională a muncii, 1991 – 2003 – *%*

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ponderea valorii adăugate brute/ ponderea populaţiei[x)]	68	59	63	59	62	58	52	42	36	29	33	32	34

x) agricultură, vânătoare şi silvicultură.

***Sursa**: Anuarul statistic al României, CNS şi INS.*

Important pentru aprecierea laturii calitative a ocupării în agricultură este nivelul şi evoluţia productivităţii muncii din agricultură în productivitatea naţională a muncii.

În productivitatea naţională a muncii, productivitatea muncii din agricultură a înregistrat o scădere continuă, reprezentând, în 2003, 1/3, în condiţiile în care nici productivitatea naţională a muncii nu are un nivel ridicat. Faptul că în agricultura României îşi desfăşoară activitatea peste 1/3 din populaţia totală ocupată având o productivitate care reprezintă aproximativ 1/3 din productivitatea naţională constituie o frână pentru progresul agriculturii şi al economiei naţionale şi un mare handicap faţă de ţările din Uniunea Europeană.

Îmbunătăţirea ocupării forţei de muncă existente în agricultura României – sub aspect cantitativ şi calitativ, se poate înfăptui printr-un complex de acţiuni şi măsuri care necesită timp, politici sociale şi economice adecvate, schimbări în concepţia producătorilor agricoli şi a factorilor de decizie la toate nivelurile.

Avem în vedere acţiuni şi măsuri care vizează agricultura, economia rurală şi economia naţională. Dintre acestea menţionăm:

a) acţiuni şi măsuri care vizează agricultura:

- cultivarea suprafeţelor care an de an rămân necultivate, suprafeţe care se ridică în ultimii ani la aproximativ 1/10 din totalul suprafeţei cultivabile;
- efectuarea întregului complex de lucrări pe suprafeţele cultivate;
- reorientarea producţiei spre sectoare, ramuri, subramuri şi activităţi care ocupă mai multă forţă de muncă în timpul anului şi permit obţinerea unei valori adăugate mai mari;

- creşterea animalelor şi păsărilor, sector mult rămas în urmă față de condițiile de care dispune România, de nevoile de aprovizionare a populației şi de situația existentă în alte țări;
- dezvoltarea cultivării viței de vie altoite şi indigene, a pomilor fructiferi, a legumelor şi a florilor;
- dezvoltarea producției de plante tehnice a căror producție, cu unele excepții, s-a redus nepermis de mult;
- dezvoltarea producției ecologice pentru care România dispune de condiții mai bune decât țările care au o agricultură mare consumatoare de fertilizanți chimici, pesticide ş.a. precum şi un mediu mai puțin "curat" datorită unui nivel înalt de industrializare şi urbanizare; există posibilitatea ca unele dezavantaje actuale ale agriculturii României cum ar fi slaba fertilizare chimică a suprafețelor de teren în perioada trecută, populația numeroasă ocupată în agricultură, gradul scăzut de industrializare a unor mari zone ale țării, să fie convertite în plusuri în lupta de concurență pentru ocuparea unor secvențe ale pieței din Uniunea Europeană şi din afara ei, pentru produse ecologice de calitate superioară şi costuri inferioare; deja creşte suprafața pe care se produc astfel de produse precum şi numărul de animale şi păsări, al familiilor de albine, se diversifică producția ecologică şi creşte cererea lor cu deosebire la export. Agricultura ecologică este agricultura viitorului, iar România dispune de condiții extrem de favorabile pentru a deveni un mare producător şi exportator de astfel de produse. Valorificarea acestor condiții astfel încât să devansăm celelalte țări este o şansă care se oferă României în perioada actuală de a se impune într-un domeniu vital al existenței societății. În acest scop, se impun acțiuni şi măsuri pentru conştientizarea şi pregătirea corespunzătoare a producătorilor agricoli, sprijin investițional şi tehnologic, laboratoare şi aparate pentru certificarea calității produselor, organizarea legăturilor cu piața internă şi externă.
- dezvoltarea infrastructurii agricole în cadrul căreia un loc de importanță considerabilă îl ocupă lucrările de îmbunătățiri funciare – irigații, desecări, regularizarea albiilor râurilor şi ale Dunării pentru limitarea inundațiilor, lucrări antierozionale atât de necesare pentru stăpânirea de către om a proceselor de producție, contracararea efectelor forțelor perturbatorii şi păstrarea mediului natural;
- dezvoltarea agroturismului cu multiplele sale funcții şi avantaje atât pentru organizatori cât şi pentru beneficiari.

b) acțiuni şi măsuri care vizează dezvoltarea spațiului rural

Spațiul rural al României este generator de oportunități inepuizabile pentru creşterea gradului de ocupare şi a eficienței utilizării forței de muncă. Avem în vedere:

- dezvoltarea rețelelor de distribuție în mediul rural pentru pesticide, îngrăşăminte, furaje, medicamente de uz veterinar, maşini şi unelte, carburanți, piese de schimb ş.a.;
- dezvoltarea serviciilor de reparare şi întreținere a tractoarelor şi maşinilor agricole, a instalațiilor de irigații şi muls, a diferitelor mijloace de muncă şi obiecte de uz casnic din gospodăriile populației rurale;
- dezvoltarea activității de construcții de locuințe şi de reparații şi modernizare a acestora;
- amplasarea în mediul rural a noilor întreprinderi de prelucrare a alimentelor (lapte, carne, legume, fructe, struguri) mutând centrul de greutate al acestor activități din mediul urban în cel rural cu efecte benefice privind calitatea produselor, costul (inclusiv de transport), creşterea veniturilor populației rurale şi descongestionarea oraşelor;
- dezvoltarea silviculturii cu toate activitățile pe care le presupune: împădurire, îngrijire, colectarea fructelor de pădure, vânat, exploatarea şi prelucrarea materialului lemnos în unități industriale de profil, desfacerea produselor pe piața internă şi externă.

Generatoare de locuri de muncă şi de venituri pentru populația din mediul rural sunt acțiunile şi măsurile referitoare la dezvoltarea şi modernizarea infrastructurilor fizice şi sociale[1]. În România există mari discrepanțe între mediul

[1] Starea infrastructurilor fizice şi sociale din spațiul rural al României este deosebit de precară: în medie, densitatea drumurilor județene şi comunale totalizează 29,9 de km la suta de km pătrați din zona rurală, sub densitatea națională de 32,9 km la suta de km pătrați; în anul 2001, numai 7,7% din drumurile comunale şi județene erau modernizate; lungimea rețelei publice de furnizare a apei în zonele rurale era, în anul 2000, de 14916 km (38,4% din lungimea totală a rețelei naționale) dar numai 2467 de localități rurale (17%) erau conectate la rețelele de distribuție a apei; în anul 2000, numai 418 de sate, reprezentând 3,2%, erau conectate la rețeaua de canalizare, iar lungimea medie a rețelei dintr-un sat era de aproximativ 2,5 km; de menționat este şi faptul că numai 14% dintre satele conectate la serviciul de furnizare a apei dispun în acelaşi timp de rețele de evacuare a apelor reziduale fapt care indică un risc ridicat de poluare a mediului înconjurător; deşi toate cele 2688 de comune sunt conectate la rețeaua de distribuție a energiei electrice, majoritatea rețelelor sunt vechi şi trebuie modernizate; rețeaua de distribuție a gazelor naturale este subdezvoltată în majoritatea zonelor rurale: numai 697 de sate (5%) sunt conectate la rețeaua de distribuție a gazelor naturale; în domeniul telecomunicațiilor, serviciile de telefonie fixă sunt modeste: numai 116 de comune dispun de servicii de telefonie (43% dintre comune). În schimb telefonia mobilă a penetrat foarte rapid, compensând într-o anumită măsură rata scăzută de penetrare a telefoniei fixe. Televiziunea prin cablu, deşi a înregistrat a evoluției ascendentă în România, rata de penetrare în mediul rural este încă scăzută, la această situație contribuind şi costul mai ridicat comparativ cu mediul urban.
În privința infrastructurii educației: majoritatea şcolilor au nevoie de reabilitare, de noi sedii şi de materiale didactice; educația liceală şi postliceală este redusă; numai în 173 de comune (6,5%) procesul educațional se desfăşoară de la nivel de grădiniță la nivel liceal ori postliceal; în multe din zonele slab dezvoltate, personalul didactic calificat pleacă din mediul rural fiind înlocuit de personal cu o calificare necorespunzătoare. Şi calitatea actului medical în mediul rural este relativ scăzută în principal din cauza slabei dotări cu spații şi aparatură

rural şi cel urban privind aceste infrastructuri. Şi mai mari sunt aceste discrepanţe faţă de ţările UE şi nu numai.

Acţiunile şi măsurile care se referă la infrastructura fizică au în vedere dezvoltarea şi modernizarea drumurilor rurale, a serviciilor sanitare şi de furnizare a apei, a reţelei publice de canalizare, a reţelei de distribuţie a gazelor naturale, a serviciilor de telecomunicaţii, cu deosebire a serviciilor de telefonie fixă şi a televiziunii prin cablu, iar acţiunile şi măsurile care se referă la infrastructura socială au în vedere dezvoltarea şi modernizarea infrastructurii care vizează educaţia şcolară şi instruirea forţei de muncă precum şi dezvoltarea şi modernizarea infrastructurii care vizează sănătatea locuitorilor din mediul rural, respectiv asistenţă medicală şi sanitară.

c) acţiuni şi măsuri care vizează dezvoltarea activităţilor neagricole din mediul urban

Ţinând seama de situaţia existentă în agricultură şi în mediul rural dezvoltarea acestora nu va putea realiza îmbunătăţirea sensibilă şi eficientă a ocupării forţei de muncă într-o perioadă de timp dezirabilă. Ca urmare, o parte a surplusului populaţiei agricole va trebui atrasă în activităţi neagricole din mediul urban. Există o serie de împrejurări care, în perioada actuală, frânează realizarea acestui obiectiv. Dintre acestea menţionăm:

- capacitatea redusă de absorbţie a ramurilor şi activităţilor din mediul urban în condiţiile în care se continuă dezindustrializarea şi se fac încă disponibilizări de forţă de muncă, iar noi locuri de muncă apar în număr redus; sunt oraşe, de regulă mici, care prin dispariţia întreprinderilor industriale au rămas fără locuri de muncă;
- intrarea ramurilor industriale într-o fază în care dezvoltarea producţiei are loc în condiţiile reducerii relative a necesarului de forţă de muncă datorită creşterii productivităţii muncii, pe seama promovării unor noi tehnologii; aceiaşi tendinţă începe să se manifeste şi în domeniul unor servicii; ca urmare, are loc o anumită autonomizare a creşterii economice în raport de forţa de muncă şi o mai mare dependenţă de capital, fapt care influenţează piaţa muncii şi a forţei de muncă[1];

medicală precum şi datorită numărului insuficienţi de doctori (Mihail Dumitru, Dana Diminescu, Valentin Lazea – *Dezvoltarea rurală şi reforma agriculturii româneşti*, 2004). Inundaţiile cu efecte catastrofale din 2005 au scos la iveală şi alte aspecte ale precarităţii infrastructurilor fizice şi sociale din spaţiul rural şi datorate nu numai vechimii acestora, ci şi neglijenţei manifestate în construcţia lor şi în întreţinere, numărului mare al caselor construite din chirpici, care n-au rezistat inundaţiilor, amplasării multor construcţii de locuinţe şi sociale în bazine inundabile, carenţei în activitatea instituţiilor implicate în construirea, păstrarea, şi buna funcţionare a obiectivelor existente ş.a.

[1] Gheorghe Răboacă, *Piaţa muncii şi dezvoltarea durabilă*, Ed.Tribuna economică, 2003, p.305.

- vârsta înaintată a celor care ar trebui să părăsească agricultura care cu greu se pot desprinde de sat, de casă, de pământ şi care cu greu pot găsi locuri de muncă;
- nevoia reconversiei profesionale pentru cei dispuşi să părăsească agricultura;
- lipsa unui program de acțiuni clare şi măsuri concrete pentru realizarea ocupării, care să constea nu numai în furnizarea de noi de locuri de muncă ci şi în sporirea calității acestora care să facă posibilă ridicarea calității vieții;
- lipsa fondurilor necesare unor schimbări profunde într-un timp relativ scurt, având în vedere apropierea intrării în Uniunea Europeană. Ceea ce alte țări au realizat în zeci sau sute de ani, România ar trebui să facă în câțiva ani.

Întrucât aceste transformări cer timp, a apărut şi a luat amploare căutarea de locuri de muncă în alte țări. Datele statistice arată că din cei plecați – legal sau ilegal – cei mai mulți provin din mediul rural, fapt care arată gravitatea situației existente în spațiul rural. România din exportator net de produse agricole a devenit unul din cei mai mari exportatori de forță de muncă din Europa şi de importatori de produse agroalimentare pe care înainte le exporta. Munca în străinătate are efecte contradictorii. Pe de o parte, duce la obținerea de venituri de care beneficiază cei în cauză dar şi statul (care îşi măreşte zestrea în valută cu mai multe miliarde de dolari anual) precum şi familiile celor plecați[1]; cei plecați capătă noi cunoştințe şi un comportament corespunzător exigențelor economiei de piață, care le vor folosi la reîntoarcerea în țară la inițierea de afaceri. Pe de altă parte, numărul celor plecați, care se ridică la milioane de persoane din categoria celor tineri şi întreprinzători, cu o anumită pregătire, înrăutățesc structura de vârstă şi de pregătire din agricultură, slăbesc forța productivă națională, afectează relațiile de familie şi pot influența negativ situația demografică în cazul în care din cei mulți care pleacă puțini se mai întorc să pună în valoare "acasă" ceea ce au câştigat în afara țării - cunoştințe, experiență, mijloace financiare şi materiale. De menționat este şi faptul că cei plecați se ocupă în majoritatea cazurilor de activități din categorii de calificare inferioare şi puțini reuşesc să se realizeze în afaceri de succes. Nu lipsesc însă nici persoane care încalcă şi legile din România şi pe cele din țările în care se duc să "muncească".

Desigur, emigrarea este un proces normal, care nu poate fi oprit, dar n-ar trebui să ia asemenea proporții încât să priveze sensibil zestrea României de ceea ce are mai bun – oameni tineri cu pregătire şi disponibilități de afirmare.

[1] În 2005, cei plecați la muncă în străinătate au trimis în țară 4,4 milioane euro (exclusiv sumele trimise pe căi informale), pe care le-au folosit în principal pentru construcția de locuințe, cumpărarea de aparate electrice şi alte bunuri de consum.

Nici o țară nu se îmbogățeşte din plecarea locuitorilor ei să lucreze în afara granițelor. Câştigătoare sunt țările în care lucrează. Prin acest transfer de muncă şi de capital uman, țările bogate devin mai bogate sporindu-şi decalajul față de celelalte. Soluția pentru frânarea acestui proces, pentru România, o constituie crearea de locuri de muncă bine retribuite ca urmare a dezvoltării durabile a economiei, inclusiv a agriculturii, o politică agricolă care să stimuleze producătorii în producția națională şi nu să-i determine să plece în alte țări[1].

[1] Analiza emigrării românilor în alte țări pentru a efectua munci agricole conduce şi la alte concluzii. Dacă, în România, populația ocupată în agricultură a manifestat o tendință de creştere, contrară celei normale şi s-a ajuns la suprapopulare, populația din agricultura țărilor dezvoltate a urmat cursul istoric normal de reducere, ajungându-se să coboare sub necesar la numai câteva puncte din populația ocupată. Coborârea sub necesar s-a datorat faptului că în țările dezvoltate veniturile agricultorilor sunt mai mici decât ale persoanelor ocupate în alte ramuri, datorită productivității relativ mai scăzute. Ca urmare, țări ca Austria, Danemarca, Finlanda, Germania, Grecia, Italia, Norvegia, Spania şi altele apelează la imigranți mai ales în perioadele de vârf, la recoltarea producției dar şi la alte activități inferioare, care presupun eforturi fizice mai mari şi un nivel redus de calificare. Sunt țări în care veniturile fermierilor sunt de peste 20 de ori mai mari decât ale imigranților şi totuşi acestora la convine să lucreze cu aceste venituri (salarii), pentru că sunt superioare celor din țările din care provin şi mai sigure. Dacă pentru țările vest-europene, munca imigranților înseamnă sporirea veniturilor, pentru țările exportatoare de forță de muncă, cum este cazul României, înseamnă lipsă de capital uman care ar putea să contribuie la relansarea agriculturii. Câştigul emigranților se obține cu prețul deteriorării pieței forței de muncă şi înrăutățirii situației din agricultura României pe termen mediu şi lung.
Situația menționată este necesar să fie luată în considerare în analiza decalajelor de productivitate şi randamente existente între Româia şi țările în care se deplasează forța de muncă. Producția pe locuitor este, în țările care utilizează imigranți, supraevaluată pentru că nu are în vedere contribuția acestora, iar în România şi celelalte țări din care emigrează forța de muncă producția agricolă pe persoană ocupată este subevaluată, pentru că cei plecați din țară nu sunt scoşi din evidența populației care efectiv lucrează.

Capitolul 3
DEZVOLTAREA ŞI PERFECŢIONAREA APARATULUI DE PRODUCŢIE ÎN SCOPUL CREŞTERII EFICIENŢEI SOCIALE ŞI DIMINUĂRII DECALAJULUI FAŢĂ DE UNIUNEA EUROPEANĂ

3.1. Evoluția unor indicatori relevanți ai aparatului de producție

Atât reducerea numărului de exploatații şi creşterea dimensiunii lor cât şi reducerea populației şi creşterea gradului de ocupare nu sunt suficiente pentru asigurarea unei activități agricole eficiente şi competitive. Este nevoie de perfecționarea aparatului de producție prin investiții de capital în mijloace tehnice şi tehnologii performante, formarea unor fermieri cu un nivel de pregătire generală, profesională şi managerială corespunzător cerințelor unei economii de piață concurențială modernă, integrarea cu ramurile din amonte şi aval, compatibilizarea mecanismului de funcționare a economiei şi societății cu cel existent în Uniunea Europeană şi el perfectibil.

Eficiența socială a agriculturii depinde în mare măsură de contribuția agriculturii la creşterea economică şi de ceea ce revine agriculturii pentru această contribuție.

Contribuția agriculturii la creşterea economică este pusă în evidență de ponderea PIB agricol în PIB total. Această contribuție are o tendință de scădere dar se menține la peste 11%. Ceea ce primeşte agricultura se reflectă în principal în ponderea investițiilor şi a imobilizărilor corporale în totalul celor din economia națională. În investițiile totale, investițiile din agricultură au scăzut la 5,9%. În imobilizările corporale, respectiv în fondurile fixe din economia națională, ponderea agriculturii s-a redus dramatic ajungând să reprezinte abia 1,3%, în 2003. Tendința de reducere prezentă la ambii indicatori este normală, dar decalajul dintre contribuția agriculturii la PIB şi ceea ce revine agriculturii pentru investiții şi imobilizări corporale este exagerat de mare. Acest decalaj devine şi mai evident dacă avem în vedere ponderea populației ocupate în agricultură în populația ocupată civilă: 34,7% din populația ocupată civilă creează 11,7% din PIB, investeşte 5,9% din investițiile totale şi dispune de numai 1,3% din imobilizările corporale din economie.

S-a creat un cerc vicios deosebit de păgubitor pentru agricultură şi pentru economia națională. Nivelul redus al investițiilor în agricultură determină un nivel scăzut al imobilizărilor corporale şi, ca urmare, o slabă înzestrare a muncii cu

fonduri fixe care nu poate să genereze o activitate creatoare de valoare adăugată ridicată şi deci o contribuţie mai mare la formarea PIB[1].

Tabelul nr. 11

Ponderea agriculturii[x)] în PIB, investiţii, imobilizări corporale şi în populaţia ocupată civilă – *%*

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
PIB agricol[x)] în PIB total	14,4	13,3	11,1	13,4	11,4	11,7
Ponderea cheltuielilor bugetare pentru sprijinirea agriculturii în PIB total[XX)]	1,1	0,7	0,9	0,8	0,7	0,8
Ponderea investiţiilor din agricultură în total investiţii	6,8	7,1	7,9	6,4	11,7	5,9
Ponderea imobilizărilor corporale din agricultură în total imobilizări corporale	6,4	4,0	2,1	1,5	1,5	1,3
Ponderea populaţiei ocupate în agricultură în total populaţie ocupată civilă	38,0	41,2	41,4	40,9	36,2	34,7

x) inclusiv vânătoare şi silvicultură.

xx) Letiţia Zahiu (coordonator), Politici şi piețe agricole*, Ed.Ceres, 2005, p.182.*

***Sursa**: Calcule pe baza datelor din* Anuarul statistic al României*, INS, 2001-2004.*

Dacă în procesul de distribuire a PIB, agriculturii i se alocă o parte incomparabil inferioară contribuţiei sale, rezultatele sunt cele pe care le obţinem, agricultura României nu poate părăsi locul ruşinos, nemeritat pe care îl ocupă în ierarhia ţărilor europene. Influenţată în mare măsură de condiţiile meteorologice, dar şi de o politică de subapreciere şi de marginalizare, agricultura este când factor de stimulare a creşterii economice (2004) când de frânare (2005). Dar şi în primul caz contribuţia ei la creşterea economică este mult sub posibilităţile

[1] În 2003, în agricultura României erau 169,2 mii tractoare revenind pe un tractor fizic 55 ha suprafaţă arabilă; au fost utizate 362 mii tone îngrăşăminte (substanţă activă) revenind pe ha 24,5 kg şi au fost irrigate 569,1 mii ha reprezentând 17,9% din suprafaţa amenajată pentru irigat. Aceste date arată gradul scăzut de mecanizare a lucrărilor agricole, de utilizare a îngrăşămintelor chimice şi de irigare; ca urmare, lucrările agricole nu se pot executa în epocile optime şi de calitate corespunzătoare, solurile au un bilanţ negativ în elemente fertilizante, iar insuficienţa apei în anii secetoşi devine o dramă pentru producătorii agricoli. Faţă de majoritatea ţărilor Uniunii Europene agricultura României are un nivel inferior de înzestrare tehnică şi de utilizare a tehnologiilor performante. În ultimii ani s-au luat unele măsuri de îmbunătăţire a situaţiei din agricultură din punct de vedere tehnic şi tehnologic dar progresul este atât de lent încât în loc să ne apropiem de nivelul realizat în celelalte ţări rămânem şi mai în urmă. În plus, parcul de tractoare şi maşini agricole este în mare măsură uzat din punct de vedere fizic şi moral. Pe ansamblul agriculturii peste 50% din tractoare au o vechime de exploatare de peste 10 ani, iar 60% dintre combine sunt mai vechi de 12 ani. Folosirea tractoarelor şi maşinilor vechi reprezintă o frână în asigurarea competitivităţii produselor agricole.

oferite de dimensiunea suprafeței agricole şi a populației ocupate, de zestrea acumulată în decursul anilor inclusiv sub forma experienței şi tradițiilor precum şi a cercetării ştiințifice. *Este anormal ca România, care dispune de asemenea condiții să intre în UE cu cea mai ineficientă producție agricolă şi cu statutul de importator net de produse agricole şi agroalimentare*.

3.2. Forța de muncă şi productivitatea muncii în agricultura României şi în țările UE în 2004[1]

România ocupă primul loc în Uniunea Europeană-25 în privința populației din agricultură dar ultimul loc în producția pe locuitor, respectiv în productivitatea muncii. Față de nivelul existent în agricultura României, productivitatea medie a muncii în agricultura celor 25 de state membre a fost de 7,58 ori mai mare, iar a celor 15 state "vechi" – de 10,69 ori (tabel nr. 12). Cele mai mari diferențe le avem față de Belgia, Danemarca, Olanda, Regatul Unit, Franța; între fostele țări socialiste ne aflăm mult în urma Ungariei, Republicii Cehe, Slovaciei, Sloveniei şi Estoniei.

Niveluri mai apropiate de România s-au înregistrat în Letonia, Lituania şi Polonia. Productivitatea netă a muncii (valoarea adăugată brută pe persoană) este, de asemenea, mult mai mică în România, cu excepția Letoniei şi Lituaniei. Astfel, dacă în România, aceasta a fost de 2343 euro pe persoană, în cele 25 de state membre ale UE – s-a ridicat la 17370 euro (de 7,29 ori mai mare), iar în cele 15 state (vechi) – la 25031 euro (de 10,50 ori mai mare).

Aceste decalaje considerabile de valoare adăugată pe persoană ocupată în agricultură stau la baza decalajelor existente între România şi UE în domeniul veniturilor agricultorilor, nivelului lor de trai, posibilităților de investire, perspectivelor de dezvoltare a agriculturii.

Ca să atingem nivelul mediu de productivitate netă din UE este necesară, fie reducerea forței de muncă din agricultură de 7 ori față de UE-25, respectiv de 10 ori față de UE-15, fie să sporească valoarea adăugată brută pe persoană în aceleaşi proporții sau combinarea evoluției celor două căi[2].

---

[1] Anul 2004 a fost cel mai bun an agricol al României. Ca urmare, decalajele față de UE şi țările membre sunt cele mai mici comparativ cu anii anteriori. Ele sunt mai mici şi față de 2005, an în care rezultatele agriculturii au fost influențate de înghețurile din primăvară, de inundațiile care s-au produs pe o mare parte din teritoriul țării, de pesta porcină, precum şi de gripa aviară. Sunt evidente semnale că nici anul 2006 nu va depăşi rezultatele anului 2004.

[2] Luarea în considerare a numărului şi contribuției emigranților din România şi imigranților din țările UE duce la anumite modificări ale decalajelor de productivitate, în sensul diminuării lor.

Ținând seama de evoluția din ultimii ani, o influență mai mare va avea reducerea forței de muncă prin deplasarea ei în alte activități cu deosebire din mediul rural şi prin emigrare în alte țări.

Tabelul nr. 12

Eficiența economică a utilizării forței de muncă în agricultura României comparativ cu Uniunea Europeană şi țările membre în anul 2003

	Producția agricolă pe persoană ocupată		Valoarea adăugată brută pe persoană ocupată	
	euro	*România: 1,00*	*Euro*	*România: 1,00*
UE-25	34233	7,58	17370	7,29
Belgia	74543	16,51	28848	2,53
Republica Cehă	17418	3,86	6034	2,53
Danemarca	95256	21,10	36789	15,44
Germania	52706	11,67	23025	9,66
Estonia	14781	3,27	6218	2,61
Grecia	22172	4,91	15800	6,63
Spania	44740	9,91	29229	12,27
Franța	67260	14,90	32238	13,53
Irlanda	52726	11,68	23239	9,75
Italia	48478	10,74	32422	13,61
Cipru	35000	7,75	18471	7,75
Letonia	5169	1,14	2096	0,88
Lituania	5902	1,31	2205	0,93
Luxemburg	69500	15,39	32250	13,53
Ungaria	32034	7,10	12346	5,18
Malta	41000	9,08	19333	8,11
Olanda	80055	17,73	32148	13,49
Austria	32066	7,10	15744	6,61
Polonia	5299	1,31	2480	1,04
Portugalia	11809	2,62	5425	2,28
Slovenia	12132	2,69	5484	2,30
Slovacia	17560	3,89	5927	2,49
Finlanda	35571	7,88	12260	5,14
Suedia	44654	9,89	14720	6,18
Regatul Unit	69441	15,38	32000	13,43
UE -15	48274	10,69	25031	10,50
Bulgaria	10828	2,40	4981	2,09
România	4515	1,00	2383	1,00

***Sursa**: calculații pe baza datelor din „Agriculture in the European Union – Statistical and Economic Information, 2005”*

3.3. Ponderea productivității muncii din agricultură în productivitatea națională a muncii

Agricultura este ramura care, de la apariția ei, a eliberat forță de muncă pentru dezvoltarea activităților neagricole ajungând ca, în prezent, să ocupe numai 5,2% din populația ocupată civilă în UE-25 şi 4% în UE-15, iar contribuția ei la formarea PIB-ului s-a redus la nivelul UE la 1,6%, cu unele deosebiri de la o țară la alta. Şi această tendință va continua să se manifeste. România este țara cu cea mai mare populație ocupată în agricultură (32,6%) şi cu cea mai ridicată pondere a contribuției la PIB (12,2%) înregistrând în anii tranziției la economia de piață o tendință atipică.

Analiza evoluției datelor statistice duce la câteva concluzii.

Prima concluzie: în toate țările UE productivitatea muncii din agricultură[1] este inferioară productivității naționale a muncii şi ca urmare şi veniturile agriculturii sunt relativ mai mici. Teza potrivit căreia pe baza progresului ştiințifico-tehnic realizat în ultimele decenii s-au creat premisele diminuării decalajului de productivitate dintre agricultură şi celelalte ramuri importante ale economiei nu este validată de evoluția economiei reale (tabel nr. 13).

Tabelul nr. 13

Productivitatea muncii din agricultură

% din productivitatea muncii naționale în 2004

	Populația ocupată în agricultură*) % din populația ocupată	Contribuția agriculturii la PIB %	Productivitatea muncii agricole în productivitatea națională %
UE-25	5,0	1,6	32,0
Belgia	2,2	0,4	40,4
Republica Cehă	4,4	1,4	31,8
Danemarca	3,3	1,7	51,5
Germania	2,4	0,9	37,5
Estonia	5,5	2,2	40,0
Grecia	12,6	5,2	41,3
Spania	5,5	3,4	61,8
Franța	4,0	1,9	47,5
Irlanda	6,4	1,8	28,1
Italia	4,2	2,2	52,4
Cipru	5,1	2,6	51,0
Letonia	13,3	2,6	19,5
Lituania	16,3	2,9	17,8
Luxemburg	2,1	0,5	23,8

[1] Calculată prin raportarea ponderii contribuției agriculturii la formarea PIB la ponderea populației ocupate în agricultură în totalul populației ocupate civile.

	Populația ocupată în agricultură*) % din populația ocupată	Contribuția agriculturii la PIB %	Productivitatea muncii agricole în productivitatea națională %
Ungaria	5,3	3,1	58,5
Malta	2,3	1,3	56,5
Olanda	3,2	1,7	53,1
Austria	5,0	1,2	24,0
Polonia	17,6	3,1	17,6
Portugalia	12,1	2,4	19,8
Slovenia	9,7	1,9	19,6
Slovacia	5,1	2,0	39,2
Finlanda	5,0	1,0	20,0
Suedia	2,5	0,6	24,0
Regatul Unit	1,3	0,7	53,8
UE-15	3,8	1,6	42,1
Bulgaria	10,7	8,2	76,6
România	32,6	12,2	37,4

*) *inclusiv din silvicultură, vânătoare şi pescuit*

***Sursa**: European Commission, Agriculture in the European Union – Statistical and economic information, 2005; calcule proprii.*

Se observă o mare varietate de situații. În țările dezvoltate, productivitatea muncii din agricultură are o pondere relativ mai înaltă (Olanda, Belgia, Danemarca, Franța, Regatul Unit, Italia ş.a.). La popul opus se situează țările cu economii mai slab dezvoltate (Lituania, Letonia, Slovenia, Slovacia, Portugalia) sau care au menținut o populație numeroasă în agricultură (Polonia şi România). România ocupă locul 15 din 25 de țări membre ale UE + 2 țări canditate. Ponderea cea mai mare a productivității muncii din agricultură în productivitatea națională se întâlneşte în Bulgaria – 78,4%, iar cea mai mică în Polonia – 12,6%. Acest indicator are o anumită relevanță în aprecierea decalajului de productivitate pe plan național.

A doua concluzie: deşi în țările dezvoltate ponderea productivității muncii din agricultură în productivitatea națională a muncii este superioară celei din țările mai puțin dezvoltate, decalajul în mărimi absolute dintre nivelul productivității muncii din agricultură şi cel național este mai mare tot în țările dezvoltate. Astfel, în Germania, productivitatea muncii naționale este cu 49,8 mii euro mai mare decât productivitatea din agricultură, în Danemarca cu 31,8 mii euro, în Franța cu 33,1 mii euro; în schimb, în țările mai puțin dezvoltate diferența de productivitate dintre cele două niveluri este incomparabil mai mică: 1,0 mii euro în Spania, 1,3 mii euro în Bulgaria, 3,8 mii euro în România, 8,6 mii euro în Letonia, 9,2 mii euro în Ungaria, 8,8 mii euro în Estonia, 11,7 mii euro în Polonia.

Există şi țări în care diferența de productivitate este mare din cauza condițiilor mai puțin favorabile în care se practică agricultura, dar care au un nivel înalt al dezvoltării celorlalte ramuri: Austria – 47,9 mii euro, Finlanda – 50,1 mii euro, Irlanda 54,4 mii euro, Suedia 45,1 mii euro. În aceste țări, productivitatea națională a muncii este aproapiată de cea din țările dezvoltate, iar cea din agricultură este apropiată de cea din țările mai puțin dezvoltate, în majoritatea lor foste socialiste.

A treia concluzie: agricultura nu trebuie apreciată după ponderea relativ mică şi în descreştere în populația ocupată şi în contribuția ei la fomarea PIB care lasă impresia că această ramură ar fi o activitate reziduală cu importanță redusă şi descrescătoare. Dimpotrivă, importanța ei este considerabilă şi în creştere atâta timp cât tipul de energie necesar vieții oamenilor este în întregime dependent de cea mai „primitivă" sursă - animalele şi plantele – de care se ocupă agricultura
(N. Georgescu-Roegen). Neajunsurile reformei agrare, subaprecierea şi marginalizarea agriculturii în perioada tranziției la economia de piață au dus la prelungirea crizei agrare, la insuficiența alimentelor pentru aprovizionarea populației şi la invazia produselor străine pe piața internă, la transformarea României din exportator în importator net de produse agroalimentare. Dependența securității alimentare de importuri reprezintă o situație contrară condițiilor de care dispune țara noastră; ea contribuie la deficitul balanței comerciale şi al contului curent şi în anumite situații critice conduce la acceptarea de acțiuni de ordin politic dăunătoare interesului național. Este timpul să învățăm din experiența țărilor dezvoltate care, deşi nu toate dispun de condițiile țării noastre, nu renunță la agricultură pentru a evita pericolul insuficienței alimentare. În anumite perioade, surplusurile alimentare ale unor state ca SUA au constituit cea mai puternică armă pentru influențarea economiei şi politicii țărilor în suferință alimentară. Evoluția economiei reale a României, în următorii ani după aderarea la UE, va arăta în ce măsură Politica Agricolă Comună elaborată pe baza experienței şi nivelului de dezvoltare al țărilor avansate va fi adaptabilă la o agricultură suprapopulată şi cu decalaje mari de productivitate față de UE.

3.4. Eficiența utilizării suprafeței agricole în România comparativ cu UE şi țările membre

După suprafața agricolă utilizată de 14324 mii ha (în 2004) România ocupă locul 6 în Uniunea Europeană–25 fiind depăşită numai de Franța, Spania, Germania, Regatul Unit şi Polonia, dar se situează pe locul 21 după randamentul la hectar depăşind numai Estonia, Letonia, Lituania şi Polonia (tabel nr. 14). Producția agricolă la hectar a fost în România de 953 euro față de 2036 euro în UE-25 şi de 2323 euro în UE-15, respectiv de 2,14 ori mai mică în primul caz şi de 2,44 ori în al doilea caz. România se plasează astfel între primele țări după

suprafața de teren utilizată şi între ultimele țări după randamentele obținute în condițiile în care capacitatea de producție a terenurilor din România se situează în zonele 3-4 din Europa (Dumitru Teaci) (anexa nr. 11).

O poziție "mai în față" ocupă România în privința valorii adăugate brute la ha şi anume locul 17. La acest indicator, în urma României se situează Republica Cehă, Estonia, Letonia, Lituania, Ungaria, Polonia, şi Slovacia, deci toate foste țări socialiste plus Suedia. Această situație a fost posibilă datorită realizării unei intensități relativ mai mari în muncă în România, şi mai redusă în capital în raport cu țările menționate. Este un aspect numai la prima vedere pozitiv. În realitate el ilustrează înapoierea agriculturii României în înzestrarea cu bunuri capital-fonduri fixe ş.a., substituirea lor cu munca manuală, întoarcerea în numeroase exploatații individuale la practici întâlnite cu 50-60 de ani în urmă.

Tabelul nr. 14

Eficiența economică a utilizării pământului în agricultura României comparativ cu Uniunea Europeană şi țările membre în anul 2003

	Producția agricolă pe hectar		Valoarea adăugată brută pe hectar	
	euro	*România: 1,00*	*euro*	*România: 1,00*
UE-25	2036	2,14	1033	2,05
Belgia	4920	5,16	1918	3.62
Republica Cehă	998	1,05	346	0,69
Danemarca	3218	3,38	1243	2,47
Germania	2585	2,71	1130	2,25
Estonia	614	0,64	258	0,51
Grecia	3057	3,21	2178	4,33
Spania	1734	1,82	1133	2,25
Franța	2188	2,30	1048	2,09
Irlanda	1432	1,50	608	1,21
Italia	3474	3,65	2290	4,55
Cipru	3772	3,96	1987	3,95
Letonia	428	0,50	174	0,35
Lituania	530	0,56	198	0,39
Luxemburg	2172	2,28	1008	2,00
Ungaria	1120	1,18	432	0,86
Malta	12300	12,91	5800	11,53
Olanda	10635	11,16	4271	8,49
Austria	1684	1,77	860	1,71
Polonia	876	0,92	366	0,73
Portugalia	1914	2,01	879	1,75
Slovenia	2248	2,36	1016	2,02
Slovacia	989	1,04	334	0,66

	Producția agricolă pe hectar		Valoarea adăugată brută pe hectar	
	euro	*România: 1,00*	*euro*	*România: 1,00*
Finlanda	1879	1,97	648	1,29
Suedia	1515	1,60	500	0,99
Regatul Unit	1448	1,52	71	1,33
UE-15	2923	2,44	1205	2,40
Bulgaria	650	0,68	290	0,59
România	953	1,00	503	1,00

***Sursa**: calculații pe baza datelor din „Agriculture in the European Unoin – Statistical and economic information 2005".*

La toate țările UE indicele valorii adăugate brute pe hectar este inferior celui al producției agricole cu excepția Greciei, Spaniei şi Italiei, fapt care exprimă costurile intermediare mai mici la ha în România cu excepția celor 3 țări menționate.

În anul 2004, se realizează o îmbunătățire sensibilă a producției agriculturii României, şi ca efect, o reducere a decalajelor față de UE şi țările membre. Din păcate, rezultatele din anul 2005 şi posibil şi din anul 2006 duc la majorarea decalajelor din cauza condițiilor naturale, nefavorabile, în principal a inundațiilor, pestei porcine, gripei aviare şi a unor măsuri de politică agricolă care n-au susținut agricultura în măsura necesară.

Situația prezentată privind eficiența utilizării pământului în România a fost influențată negativ de mai mulți factori. Dintre aceştia menționăm, pe primul plan schimbarea structurii producției agricole. Producția vegetală a reprezentat, în anul 2003, 64,3%, iar producția animală 35,5%, România devenind una din țările cu cel mai redus sector de creştere a animalelor din Europa. Astfel, densitatea animalelor la 100 ha, exprimate în unități convenționale de animale – UCA – a fost, în 2004, de 42,5 fiind depăşită de toate țările vechi ale UE şi de 7 din cele 10 țări noi. Dintre țările cu cea mai mare densitate de animale la 100 ha fac parte Olanda (cu 373,7 UCA), Belgia (cu 316,7 UCA), Danemarca (cu 207,1 UCA), Regatul Unit (cu 179,5), Irlanda (cu 171,1), la polul opus situându-se, după România, Ungaria (cu 40,2 UCA), Letonia (31,4), Lituania (cu 38,5) şi Bulgaria (cu 29,8).[1] Întrucât animalele reprezintă primele şi cele mai eficiente fabrici de prelucrare a resurselor vegetale, nivelul redus al acestui sector are o serie de urmări negative: o parte importantă a resurselor vegetale rămân nevalorificate, diminuând interesul producătorilor pentru producerea lor, iar producția animală nu satisface cerințele de consum ale populației. România va intra în UE cu un sector de creştere a animalelor slab dezvoltat şi cu un important deficit de

[1] Luminița Chivu, Constantin Ciutacu, Diana Preda, *Relațiile industriale în agricultură*, Institutul de Economie Națională.

produse ale regnului animal fapt care va afecta situația sa economică şi alimentară. [1]

Eficiența redusă a utilizării celor două mari resurse ale agriculturii țării noastre – populația ocupată şi suprafața agricolă – reprezintă un serios handicap cu care intrăm în Uniunea Europeană. Deşi agricultura României este suprapopulată, an de an o parte însemnată din suprafața arabilă rămâne necultivată. În 2005, potrivit datelor INS, suprafața necultivată a fost de 932361 ha reprezentând 10,4% din suprafața arabilă. Necultivarea acestei suprafețe nu se datorează lipsei forței de muncă ci altor cauze care fac nerentabilă cultivarea lor. Ca urmare, la lucru în alte țări pleacă nu numai persoane care n-au pământ sau care dispun de suprafețe mici de teren ci şi persoane cu pământ mai mult, îndeosebi tineri, care obțin din munca în alte țări venituri mai mari decât ar obține din propria exploatație. În Spania, de pildă, producția pe persoană a fost în 2003 de 44093 euro față de 3049 euro în România (de 14 ori mai mare) iar valoarea adăugată a fost de 28877 euro față de 1606 euro în România (de 18 ori mai mare). Plata pentru munca mai productivă în Spania a fost superioară veniturilor din România. Aceeaşi situație se întâlneşte şi în Germania, Franța, Italia ş.a. Migrarea agricultorilor din România nu se poate contracara fără schimbări sensibile în agricultura României, iar migrarea masivă poate deveni un factor de frânare a acestor schimbări, exceptând cazurile în care banii trimişi în țară sunt destinați investițiilor în producția agroalimentară.

3.5. România – exportator net de produse agricole şi agroalimentare

Un alt domeniu care plasează România pe un loc inferior condițiilor de care dispune îl constituie comerțul exterior de produse agricole şi agroalimentare. Începând din 1990, România a devenit din exportator net importator net de astfel de produse. Deficitul balanței comerciale în perioada 1990-2003 a totalizat peste 7,9 miliarde dolari SUA. În cazul în care această sumă ar fi fost avansată pentru dezvoltarea sectorului agroalimentar sub diferite forme pe baza unui program rațional ar fi fost evitată situația critică şi jenantă în care se află astăzi agricultura şi sectorul agroalimentar în ansamblu, fapt care rezultă din datele statistice.

---

[1] De la finele anilor '80 ai secolului trecut şi până în 2002, s-a înregistrat o reducere dramatică a efectivelor de animale; anul 2002 a fost primul an în care efectivele şi producția animală a marcat o anumită creştere față de anul precedent. Această tendință s-a continuat în anul 2003. În anul 2004, creşterile mari obținute în producția vegetală nu s-au reflectat corespunzător în producția animală. Efectivele de animale – la bovine, porcine şi caprine au înregistrat scăderi (cu deosebire la porcine). Numai efectivele de păsări au fost în creştere. În anul 2005, sectorul creşterii animalelor a fost influențat de inundații, de pesta porcină şi de gripa aviară, fenomene care par să persiste şi în 2006.

Tabelul nr. 15

Comerțul exterior de produse agricole şi agroalimentare

milioane euro

	Export FOB			Import CIF			Soldul balanței comerciale		
	2001	*2002*	*2003*	*2001*	*2002*	*2003*	*2001*	*2002*	*2003*
Alimente şi băuturi	410	386	431	1027	949	1206	-617	-563	-775
Produse de bază (primare)	301	274	297	322	273	493	-21	+1	-196
- în principal destinate pentru industrie	233	209	225	212	152	354	+21	+57	-133
- în principal destinate pentru consumul casnic	68	65	76	110	121	139	-42	-56	-63
Produse prelucrate	109	112	134	705	676	713	-596	-564	-579
- în principal destinate pentru industrie	10	8	14	241	194	210	-231	-186	-196
- în principal destinate pentru consumul casnic	99	104	120	464	482	503	-365	-378	-383
Comerț exterior total	12722	14675	15614	17383	18881	21201	-4667	-4206	-5587

***Sursa**: Anuarul statistic al României, INS, 2004, p.271.*

Pentru o țară cu un pronunțat caracter agrar, ponderea comerțului exterior cu produse agricole şi agroalimentare în comerțul exterior al României a fost relativ scăzută: la export 3,22 la sută în 2001, 2,63 la sută în 2002 şi 2,70 la sută în 2003, iar la import 5,91 la sută în 2001, 5,03 la sută în 2002 şi 5,69 la sută în 2003. Faptul că ponderea importului a fost dublă față de cea a exportului arată dependența țării de import pentru asigurarea necesarului de consum alimentar al populației.

Exportul României este dominat de exportul produselor de bază în principal pentru industrie, deci de materii prime. 1/3 din export a fost dată de animalele vii. Exportul de produse prelucrate a reprezentat numai 1/3 din exportul de materii prime şi a fost destinat în principal consumului casnic.

Importul a fost dominat de produsele prelucrate în principal destinate consumului casnic. Valoarea produselor prelucrate importate de România a depăşit valoarea produselor prelucrate exportate de 4,26 ori în 2001, de 6,04 ori în 2002 şi de 5,32 ori în 2003.

Tabelul nr. 16

Exporturile (FOB) şi importurile (CIF) de alimente şi animale vii, băuturi şi tutun

milioane euro

	Export FOB			Import CIF		
	2001	*2002*	*2003*	*2001*	*2002*	*2003*
Alimente şi animale vii	358	359	344	1060	905	1204
Animale vii	112	115	136	64	44	20
Carne şi preparate din carne	23	19	24	186	196	163
Produse lactate şi ouă de păsări	10	9	10	33	31	31
Peşte, crustacee, moluşte	3	2	1	29	33	41
Cereale şi preparate pe bază de cereale	86	96	38	191	87	384
Legume şi fructe	79	74	86	134	151	180
Zahăr, preparate pe bază de zahăr şi miere	13	18	26	170	110	120
Cafea, ceai, cacao, condimente şi înlocuitori ai acestora	3	4	3	108	93	105
Hrană destinată animalelor (exclusiv cerealele nemăcinate)	25	18	15	71	83	76
Produse şi preparate alimentare diverse	4	4	5	74	77	84
Băuturi şi tutun	38	46	37	185	176	199
Băuturi	27	31	28	23	27	34
Tutun brut şi prelucrat	11	15	9	162	149	165

***Sursa**: Anuarul statistic al României, INS, 2005, p.268*

Este evident că România are nu numai un deficit mare în comerțul exterior de produse agricole şi agroalimentare ci şi o structură defectuoasă datorată structurii producției agricole şi slabei dezvoltări a industriei de procesare a produselor acestei ramuri. În cei 3 ani la care se referă datele statistice, România a exportat animale vii în valoare de 363 milioane euro şi a importat carne şi preparate din carne de 545 milioane euro; a exportat cereale şi preparate pe bază de cereale în valoare de 220 milioane euro şi a importat de 550 milioane euro; a exportat legume şi fructe în valoare de 239 milioane euro şi a importat de 465 milioane euro; a exportat zahăr şi preparate pe bază de zahăr şi miere în valoare de 57 milioane şi a importat de 465 milioane euro; a exportat tutun brut şi preparat în valoare de 35 milioane euro şi a importat de 476 milioane euro.[1]

[1] În anii 2004 şi 2005, comerțul cu produse agroalimentare păstrează caracteristicile menționate cu deosebire că deficitul a crescut la 1,06 miliarde euro în 2004 şi la 1,35 miliarde euro în 2005. În 2004, importurile au însemnat 1,6 milioane de euro, iar exporturile

Față de majoritatea țărilor Uniunii Europene, România are o poziție defavorabilă atât prin valoarea totală a schimburilor cât şi prin structura importului şi a exportului. Din cele 25 de țări din UE, 7 realizează balanțe excedentare, iar alte 9 țări realizează deficite inferioare României fapt care plasează România pe locul 17. Dintre fostele țări socialiste realizează balanțe excedentare Ungaria şi Polonia. Dacă Polonia realizează un excedent relativ redus de 202 milioane euro, Ungaria obține un excedent apreciabil de 1309 milioane euro ocupând locul 7. (În anexa nr. 1 la acest material sunt prezentate unele date comparative care explică de ce Ungaria poate să obțină performanța menționată iar România nu poate).

*

* *

Situațiile prezentate privind locul României în populația ocupată, în suprafața de teren utilizată, în comerțul exterior de produse agricole şi agroalimentare este indisolubil legată de nivelul, calitatea şi modul de utilizare a aparatului de producție din agricultura României.

La această situație contribuie puterea economică redusă a marii majorități a producătorilor agricoli, care nu permite autofinanțarea activității lor; relațiile producătorilor agricoli cu furnizorii şi clienții lor în cadrul unei piețe nefuncționale care-i dezavantajează şi atunci când obțin producții reduse şi atunci când realizează producții mari; reducerea considerabilă a valorii de schimb a produselor agricole ca urmare a creşterii decalajelor dintre evoluția prețurilor agricole şi a prețurilor factorilor de producție exogeni necesari agriculturii; subcreditarea, determinată de greutățile de obținere de credite de la sistemul bancar datorită lipsei garanțiilor exagerat de mari solicitate de bănci, nivelului ridicat al dobânzilor, neîncrederii reciproce a părților interesate (ca urmare, într-o agricultură subcapitalizată, creditele acordate agriculturii reprezintă numai 3% din totalul creditelor); deficiențele existente în politica de orientare a agriculturii, de susținere şi de protejare a producției agricole naționale.

Fiecare guvern a făcut ceva pentru formarea unui nou sistem agrar şi pentru redresarea agriculturii dar prea puțin în raport cu starea şi cerințele acestei importante ramuri a economiei naționale. Au prevalat: tenta distructivă, neluarea în considerare a ceea ce trebuia să dispară şi ceea ce putea să rămână

587,4 milioane de euro; în 2005, importurile s-au ridicat la 2,021 milioane euro, iar exporturile – la 673 milioane euro. În 2005, principalele produse la care soldul balanței comerciale a fost negativ au fost carnea de porc, cu importuri în valoare de 314,4 milioane de euro, țigări şi tutun – 250,1 milioane de euro, zahăr – 112,4 milioane euro şi carne de pasăre – 105,9 milioane de euro. La export, mărfurile româneşti cele mai căutate au fost animalele vii – 140,7 milioane de euro, semințe de floarea soarelui – 44,9 milioane de euro, grâu – 24,8 milioane de euro şi vin – 17,8 milioane de euro. Principalul partener în comerțul cu produse agroalimentare a fost Uniunea Europeană, cu o pondere valorică de 66% la exporturi şi 52% la importuri.

din perioada anterioară; privirea spre trecut, spre reconstituirea proprietății funciare aşa cum a fost ea în anii '40, fărâmițată, pe vechile amplasamente şi a exploatațiilor de subzistență, subapreciindu-se cerințele viitorului; evoluția spre dezindustrializare în domeniul producerii factorilor de producție necesari agriculturii şi prelucrării produselor agricole, deprecierea legăturilor organice dintre agricultură şi activitățile din amonte şi aval; exagerarea politizării în politica agrară, subaprecierea ştiinței, a rolului acesteia în formularea de soluții pentru factorii politici decidenți; subaprecierea optimizării raportului dintre mecanismele pieței libere şi intervențiile statului în susținerea producției agricole naționale pentru aprovizionarea pieței interne şi a exportului astfel încât România să nu devină importator net de produse agricole şi agroalimentare.

Dezvoltarea aparatului de producție din agricultura României până şi după aderarea la UE necesită un amplu program de acțiuni şi măsuri care să vizeze toți factorii de producție, toate sectoarele pentru care agricultura dispune de avantaje comparative şi cu deosebire celulele de bază ale agriculturii – exploatațiile agricole, de activitatea cărora depinde în mod hotărâtor progresul uneia dintre cele mai importante ramuri ale economiei naționale fără de care nu este posibilă reducerea sărăciei producătorilor agricoli şi creşterea participării lor la mai buna aprovizionare a pieței interne şi la export în condiții de eficiență economică, şi după aderare – la piața unică a UE. „Pentru România, dezvoltarea durabilă, ca proces pe termen lung, trebuie să răspundă concomitent nevoii de a recupera *decalajele istorice de dezvoltare,* obligației de a ne integra în structurile Uniunii Europene, de a ne moderniza şi de a ne aduce la zi aparatul productiv al țării, inclusiv printr-o dimensionare optimă a lui, de a valorifica deplin resursele umane şi materiale, de a creşte nivelul general de trai, puterea de cumpărare, de a reduce sărăcia şi de a prezerva natura şi mediul înconjurător” (Ion Iliescu).

Realizarea programului ante şi postintegrare convenit cu UE este o şansă pe care o are România de dezvoltare a agriculturii şi a mediului rural, astfel încât să părăsească locul ocupat în prezent şi să intre în rândul țărilor avansate din punct de vedere economic şi social.

Capitolul 4
CONCLUZII

Analiza agricultorului (țăranului român) după reforma agrară în tripla ipostază de proprietari de terenuri agricole şi alte bunuri, de producător – om de afaceri şi de consumator de produse şi servicii a evidențiat situația lui de beneficiar al transformărilor care s-au produs în agricultura şi economia românească şi totodată de perdant. Pentru o parte din agricultori, dominantă a fost poziția de beneficiar, iar pentru altă parte cea de perdant. Aceste poziții s-au consolidat şi s-au amplificat în decursul anilor rezultând actuala structură de proprietate funciară, de organizare, de producție şi socială din agricultura noastră care o particularizează, atât față de ceea ce a fost în perioada economiei de comandă, cât şi de ceea ce s-a realizat în celelalte țări foste socialiste.

Lucrarea scoate în evidență numărul mare al agricultorilor care practică o agricultură de subzistență şi gradul înalt al sărăciei şi sărăciei severe comparativ cu alte categorii sociale. Practicarea unei agriculturi de subzistență face ca majoritatea producătorilor agricoli să nu aibă legături cu piața sau aceste legături să fie aşa de slabe încât să nu-i determine să renunțe la agricultura tradițională, să utilizeze mijloace tehnice şi tehnologii noi, să se orienteze spre produse cerute de piață, cu valoare adăugată mare, competitive. Ca urmare, persistența agriculturii de subzistență perpetuează sărăcia care la rându-i contribuie la menținerea agriculturii de subzistență. O asemenea situație nu este compatibilă cu dezvoltarea durabilă şi nu contribuie la realizarea acesteia. De aceea, considerăm că reducerea sărăciei producătorilor agricoli constituie un obiectiv principal pentru realizarea unei dezvoltări durabile a agriculturii şi economiei României.

În prezent, dezvoltarea durabilă este influențată negativ de o serie de fenomene şi procese economico-sociale dintre care mai importante sunt: tendința de îmbătrânire a populației şi ca urmare, de reducere a posibilității de înlocuire a forței de muncă; transformarea satului în polul sărăciei; adâncirea decalajelor dintre săraci şi bogați în agricultură şi în mediul rural; existența unor obstacole greu de depăşit pentru diminuarea sărăciei: fragmentarea proprietății funciare şi parcelarea exagerat de mare a suprafețelor de teren; dimensiunile reduse ale exploatațiilor agricole şi caracterul preponderent de subzistență şi semisubzistență al activității lor, existența suprapopulației cu corolarul ei – subocuparea; intensificarea migrării forței de muncă în alte țări, îndeosebi a tineretului mai bine pregătit şi educat, cu incerte perspective de revenire; insuficiența capitalului şi a bunurilor de capital, accesul limitat la credite; eficiența redusă a utilizării forței de muncă, suprafețelor de teren şi a capitalului. De menționat sunt şi neajunsurile existente în domeniile sănătății, învățământului şi educației precum şi cele din sistemul protecției sociale – pensii, alocații de

şomaj, alocații pentru copii, burse pentru studenți şi elevi, ajutoare speciale oferite de către primării; starea nesatisfăcătoare a infrastructurii sub toate formele pe care le are; situația spațiului de locuit, numărul mare al locuințelor din chirpici; proliferarea delincvenței.

În lucrare sunt tratate principalele cauze ale sărăciei țărănimii şi îmbogățirii unei minorități.

Dezvoltarea durabilă este pozitiv influențată de o serie de fenomene şi procese care se înscriu în sfera eficienței sociale. Dintre acestea menționăm continuarea reformei structurale a agriculturii şi diminuarea sărăciei sub acțiunea a două tendințe strâns legate între ele: prima – reducerea numărului de exploatații în acest sens un rol important avându-l: încetarea activității agricole de către agricultorii proprietari care au depăşit vârsta de pensionare; pensionarea anticipată a fermierilor în vârstă de cel puțin 55 ani; transformarea fermelor de semisubzistență în ferme comerciale viabile, vânzarea-cumpărarea de terenuri agricole, arendarea şi concesionarea terenurilor agricole; asocierea producătorilor agricoli în societăți cooperative de diferite tipuri şi forme, intensificarea eforturilor pentru absorbția fondurilor nerambursabile acordate de UE în cadrul SAPARD. Se aşteaptă foarte mult de la anul 2006, denumit anul fermierilor, pentru amploarea acțiunilor preconizate prin programul „Fermierul" în domeniul formării de ferme familiale comerciale viabile şi de unități de procesare a produselor îndeosebi la lapte şi carne[1]. A doua tendință – ocuparea forței de muncă în producția agricolă prin orientarea spre ramuri şi produse care să aducă mai multă valoare adăugată şi/sau în activități extraagricole cu prioritate din mediul rural prin diversificarea economiei rurale astfel încât populația ocupată în agricultură să se reducă la aproximativ 15% din totalul populației ocupate, concomitent cu creşterea productivității ei.

Atât reducerea numărului de exploatații şi sporirea dimensiunii lor, cât şi reducerea populației ocupate şi creşterea productivității ei sunt necesare şi posibile dar cer timp şi o serie de programe, acțiuni şi fonduri. Timpul care a mai rămas până la integrare este foarte scurt – practic mai puțin de un an, unele programe sunt abia în stadiul de elaborare sau la începutul derulării lor (încetarea activității agricultorilor vârstnici, pensionarea anticipată ş.a.), iar acțiunile se desfăşoară cu mare încetineală. În privința fondurilor necesare, şi statul şi beneficiarii – actorii implicați – se află în dificultăți chiar şi pentru absorbirea fondurilor nerambursabile apreciabile asigurate de SAPARD (şi alte

[1] Programul "Fermierul" are o importanță deosebită pentru cofinanțarea proiectelor realizate prin SAPARD. Prin Programul "Fermierul", Ministerul Agriculturii pune la dispoziția agricultorilor, prin bănci, pentru cofinanțarea programului SAPARD circa 7000 de miliarde, în anul 2006. Ele sunt destinate realizării măsurilor: 1.1 Îmbunătățirea prelucrării şi marketingului produselor agricole şi pisciocle, 3.1 Investiții în exploatații agricole şi 3.4 Dezvoltarea şi diversificarea activității economice care să genereze activități multiple şi venituri alternative. Există deja 146 de proiecte depuse la Agenția de plăți pentru Dezvoltare Rurală şi Pescuit.

programe). Din această cauză, există şanse reduse pentru realizarea de schimbări substanțiale până la 1 ianuarie 2007 – data stabilită pentru primirea României în UE şi chiar până la încheierea perioadelor (post integrare) de tranziție punctuale convenite cu UE. Ca urmare, pot să apară dificultăți în aplicarea Politicii Agricole Comune la situația din agricultura României şi în diminuarea decalajelor existente față de țările UE (unele din ele previzionate în lucrarea Centrului Român de Politici Economice menționată în paginile anterioare). Avem în vedere asemenea fenomene cum sunt:

a) creşterea şomajului şi adâncirea sărăciei în mediul rural în situația în care nu se vor crea suficiente locuri de muncă pentru ocuparea surplusului forței de muncă din sectorul agricol;
b) încetinirea procesului de diminuare a fragmentării suprafețelor de teren şi de concentrare în unități de mai mari dimensiuni în cazul aplicării (după integrare) plăților directe specifice Politicii Agricole Comune exploatațiilor de subzistență, plăți superioare veniturilor acestora din perioada de preaderare; riscul îl constituie continuarea existenței tipului de exploatații bazat pe autoconsum, productivitate redusă şi subocupare;
c) întârzierea organizării micilor fermieri în cooperative de desfacere a produselor agricole care să înlocuiască comercializarea lor direct pe piață poate duce la excluderea de la primirea plăților directe de către micii fermieri comercianți pentru neconformarea lor cu normele obligatorii privind siguranța alimentară, protecția şi bunăstarea animalelor şi protecția mediului;
d) persistența unei ponderi mari a relațiilor de tip noncomercial în agricultura noastră, cererea scăzută pentru consum şi investiții pe care acestea o pot genera ar dăuna integrării eficiente a agriculturii în UE;
e) persistența unei agriculturi cu venituri scăzute şi cu o contribuție relativ mare la formarea PIB nu favorizează realizarea unei convergențe reale şi integrarea cu succes a agriculturii româneşti în UE. De menționat este şi faptul că pentru a trece la moneda comună țara noastră trebuie să ajungă să aibă o structură economică similară cu a celorlalte țări membre ale UE;
f) persistența unor neajunsuri privind reglementarea pieţelor agricole, gestionarea situațiilor de supraproducție sau de subproducție, prin măsuri economice adecvate, agravează situația producătorilor agricoli generând efecte care pun în pericol realizarea prevederilor care vizează suprafața cultivată, culturile pentru care se acordă sprijin, calitatea şi limitele în care produsele agricole trebuie obținute, plafoanele naționale pentru efectivele de animale şi pentru produsele animaliere, armonizarea cu specificul agriculturii româneşti;
g) infrastructura slabă din mediul rural şi oportunitățile insuficiente de angajare în activități neagricole pot constitui obstacole importante în dezvoltarea agriculturii şi a economiei rurale;

h) creşterea inevitabilă a preţului pământului şi a forţei de muncă va duce la diminuarea avantajelor comparative ale agriculturii României cu influenţe asupra eficienţei utilizării pământului şi forţei de muncă precum şi asupra competitivităţii produselor. Asemenea fenomene ar putea influenţa şi piaţa funciară – vânzarea-cumpărarea de terenuri, arendarea, concesionarea precum şi piaţa muncii;

i) liberalizarea circulaţiei produselor agricole şi agroalimentare ar putea duce la creşterea preţurilor unor produse fapt care ar favoriza producătorii români în cazul în care ei le-ar obţine la costuri mai mici şi de calitate comparabilă sau i-ar elimina de pe piaţă în cazul în care costurile ar fi superioare iar calitatea inferioară. În ambele cazuri, sub aspectul preţurilor ar fi defavorizaţi consumatorii.

Toate aceste situaţii (riscuri) ar putea fi evitate sau diminuate prin acordarea unei atenţii sporite agriculturii şi producătorilor agricoli de către factorii decidenţi la toate nivelurile, realizării răspunderilor asumate în acordurile convenite cu UE precum şi prevederilor din propriile acte normative şi programe, stimulării şi valorificării spiritului creator şi iniţiativelor care caracterizează agricultorii direct implicaţi în viaţa economică.

În România există exploataţii de diferite tipuri şi forme care produc la parametri comparabili cu cei din UE precum şi sate care pot fi considerate de nivel european din toate punctele de vedere dar numărul acestora şi ponderea lor în agricultură şi în mediul rural sunt încă reduse. Integrarea în UE presupune predominanţa acestora la care se poate ajunge printr-o îmbinare armonioasă a eforturilor proprii cu sprijinul acordat de Uniunea Europeană înainte şi după aderare, inclusiv prin crearea şi funcţionarea unor instituţii menite să alinieze agricultura României la standardele Uniunii Europene.

Dintre aceste instituţii o importanţă deosebită o au:

Sistemul integrat de administraţie şi control (IACS). Din 2006 IACS trebuie să cuprindă baza de date computerizată, un sistem de identificare şi investigare a parcelelor, un sistem de identificare a animalelor şi un sistem integrat de control. IACS va controla acordarea corectă a plăţilor directe realizată pe baza Registrului fermelor.

Agenţia Naţională de Plăţi şi Intervenţii în Agricultură (API). API a fost deja înfiinţată prin Legea nr.1/2004, modificată prin OUG nr.103-2005. În prezent funcţionează pe trei niveluri – central, judeţean şi local , cu 1047 de persoane al căror număr va spori în 2006 cu încă 3953. API va derula fondurile venite de la UE pentru dezvoltarea agriculturii începând cu 1 ianuarie 2007, precum şi fonduri de la bugetul de stat. Beneficiarii acestor fonduri vor trebui să îndeplinească o serie de condiţii: să utilizeze (exploateze) cel puţin o suprafaţă agricolă de cel puţin 1 ha cu parcele de minim 0,30 ha. Terenul poate să nu fie în proprietate ci în folosinţă; să îndeplinească anume condiţii de mediu şi să respecte reglementările de bune practici agricole; să fie înscrişi în Registrul

Fermelor pentru a putea fi identificat beneficiarul subvențiilor de la UE şi de la bugetul național (plăți naționale complementare directe).

Rețeaua de Informații Contabile pentru Agricultură capabilă să promoveze informațiile solicitate de Directoratul General pentru Agricultură al Comisiei Europene şi EUROSTAT.

Sistemul de clasificare de calitate practicat pe piața europeană a cărnii.

Dezvoltarea Autorității de Management pentru Dezvoltarea Rurală şi Piscicultură care să elaboreze strategia de dezvoltare în domeniul respectiv şi a planurilor aferente.

Eforturi considerabile sunt necesare de asemenea în sectorul veterinar, în mod special pentru îmbunătățirea sistemului de control veterinar pe piața internă, realizarea eficientă a controlului bolilor la animale, asigurarea unui control sigur al encefalopatiilor spongiforme transmisibile şi aplicarea standardelor UE în domeniul sănătății publice în sectorul veterinar.

ANEXE

Anexa nr. 1

Date comparative privind comerțul exterior cu produse agricole şi agroalimentare al României şi Ungariei

Comerțul exterior cu produse agricole şi agroalimentare reprezintă o componentă importantă a participării unei țări la schimburile internaționale şi un indicator expresiv al nivelului de dezvoltare al producției agroalimentare.

Din cele 25 de țări membre ale Uniunii Europene, numai 7 țări au o balanță excedentară: Olanda, Franța, Irlanda, Danemarca, Spania, Belgia, Ungaria şi Polonia. Acestor țări li se va alătura şi Bulgaria. România are un sold negativ depăşind majoritatea țărilor UE care realizează un asemenea sold.

În acest material prezentăm câteva date comparative care au menirea să arate de ce Ungaria poate să realizeze un comerț exterior cu sold pozitiv de 1309 milioane euro în 2003 iar România nu poate să aibă o asemenea performanță, soldul ei negativ ridicându-se în acelaşi an la 1072 milioane euro.

1. Suprafața agricolă utilizată a României este de 14819 mii ha iar a Ungariei de 5875. În cazul în care s-ar realiza activitatea din România în condiții egale cu cele din Ungaria, România ar fi trebuit să realizeze un sold pozitiv de 3302 milioane euro şi nu o pierdere de 1072 milioane euro. Facem precizarea că în toți anii tranziției la economia de piață Ungaria a realizat solduri pozitive iar România – negative. Totalizând aceste solduri rezultă venituri apreciabile pentru Ungaria şi pierderi considerabile pentru România. Convertirea acestor pierderi în venituri ar fi asigurat suficiente fonduri pentru dezvoltarea unei agriculturi (şi industrii alimentare) moderne şi competitive. Revenind la datele din anul 2003, rezultă că România a realizat la fiecare hectar un deficit din comerțul exterior de 72,3 euro, iar Ungaria un excedent de 223 euro.
2. Pe suprafețele agricole menționate, România a obținut o producție de 10672 milioane euro, iar Ungaria – de 5588 milioane euro. Aceasta înseamnă că producția care s-a obținut pe 1 ha a fost în România de 720 euro, iar în Ungaria de 951 euro. Deci producția la ha în Ungaria a fost de 1,32 ori mai mare decât în România. Ar fi greşit să punem această situație pe seama diferenței de fertilitate naturală a pământului deoarece terenurile agricole de care dispune România nu sunt mai puțin fertile decât cele din Ungaria. Un rol important l-a avut însă consumul de inputuri superior în Ungaria. Astfel, dacă în România consumul de inputuri a fost de 5108 milioane euro, în Ungaria aceasta a fost de 3633 milioane euro, revenind la ha în România 381,47 euro, iar în Ungaria 618,38 euro, deci de 1,62 ori mai mare. În formă fizică, aceste valori s-au materializat în

cantităţi sporite de fertilizanţi, material biologic de calitate, combustibili etc.

Randamentul superior obţinut în Ungaria a fost determinat şi de existenţa unei baze tehnice mai puternice şi mai performante, comparativ cu cea din agricultura României, în mare măsură uzată moral şi fizic. Menţionăm în această privinţă faptul că ponderea agriculturii în formarea brută de capital fix a reprezentat în România 4,4%, iar în Ungaria 5,5%. Ca urmare, în România se practică o agricultură cu un grad inferior de intensivitate. În plus, în ultimii ani, suprafeţe relativ mari de terenuri (care ajung la 8-10% din suprafaţa cultivabilă şi din pajişti) rămân din diferite cauze necultivate sau neutilizate.

3. Populaţia ocupată în agricultura României a fost în 2003 de 3530 mii, iar în agricultura Ungariei de 211 mii deci sub 6% din cea a României. Unei persoane ocupate în agricultură îi revin în România 4,19 ha, iar în Ungaria 27,84 ha. În România, populaţia ocupată în agricultură în totalul populaţiei ocupate civile a reprezentat 37,7%, iar în Ungaria 5,4%. Producţia pe o persoană ocupată în agricultura României a fost de 3023 euro iar în Ungaria de 26469 euro, deci productivitatea muncii în agricultura Ungariei a fost de 8,86 ori mai mare ceea ce se reflectă în veniturile producătorilor agricoli din cele două ţări.

În agricultura României există o populaţie ocupată care depăşeşte cu mult necesarul şi, ca urmare, este în mare măsură subocupată. Această situaţie se datorează în principal disponibilizărilor de forţă de muncă din industrie şi din alte activităţi neagricole şi deplasării unei părţi din cei disponibilizaţi în agricultură. Primind sau reprimind această populaţie, agricultura a uşurat sarcina economiei naţionale generată de disponibilizările masive dar şi-a agravat considerabil situaţia sporind autoconsumul, reducând producţia pentru piaţă subminându-şi sursele de autofinanţare şi în ultimă instanţă de dezvoltare. Prin crearea unei suprapopulaţii agricole cum nu mai există în nici o altă ţară a Uniunii Europene, însăşi economia naţională a avut şi are de suferit. Reducerea suprapopulaţiei agricole şi creşterea ocupării sunt absolut necesare pentru progresul agriculturii şi al economiei naţionale. Ele nu se pot realiza numai prin forţele pieţei, ci presupun intervenţia statului prin acţiuni şi măsuri pe multiple planuri – crearea de locuri de muncă în special în spaţiul rural, reconversia profesională, acordarea de consultanţă şi facilităţi pentru dezvoltarea unor activităţi alternative de producţie, servicii, infrastructură etc.

4. Diferenţa de rezultate este determinată în mare măsură şi de numărul şi dimensiunea exploataţiilor agricole. În România numărul exploataţiilor agricole este de 5,6 ori mai mare decât în Ungaria iar dimensiunea medie stabilită la Recensământul General Agricol este de 3,11 ha faţă de 5,6 ha în Ungaria. Mai importantă decât dimensiunea medie este gruparea exploataţiilor agricole pe clase de mărime. În timp ce în România exploataţiile sub 5 ha utilizează 35,5% din suprafaţa agricolă, în Ungaria această categorie de exploataţii utilizează numai 9,5% din suprafaţă. Ca urmare, în agricultura din România exploataţiile care produc prioritar

pentru autoconsum au o pondere de peste 3 ori mai mare decât în Ungaria. La polul opus, exploatațiile cu 50 ha şi peste utilizează în Ungaria 68,1% față de 48,8% în România, iar cele cu 20-50 ha 10,1% față de numai 2% în România. Deci exploatațiile mijlocii şi mari utilizează în Ungaria 70,2% din suprafața agricolă față de 50,2% în România. România este țara cu cea mai mare pondere a suprafeței agricole utilizată în exploatațiile sub 5 ha, cu excepția Maltei. În schimb, Ungaria face parte din rândul țărilor UE cu cea mai mare pondere a suprafeței utilizate în exploatații de 50 ha şi peste fiind depăşită numai de Regatul Unit (86%), Luxemburg (84%), Franța (79%), Suedia (72%) şi Germania (71%) cărora li s-au adăugat Republica Cehă şi Slovacia (ambele cu 92%). Gradul redus de concentrare a producției agricole în România este un handicap față de Ungaria care se reflectă inevitabil în nivelul producțiilor agricole şi în alți indicatori economici, financiari, sociali.

Tabelul nr. 17

Exploatațiile agricole după clasa de mărime în România

Clasa de mărime	Număr de exploatații mii	% din total	Mărimea medie ha	Suprafața agricolă mii ha	% din total
0-5 ha	4019,5	93,5		4939,4	35,5
5-10 ha	218,9	5,1		1440,9	10,3
10-20 ha	37,4	0,9		471,1	3,4
20-50 ha	9,5	0,2		281,2	2,0
= 50	14,1	0,3		6798,1	48,8
Total	4299,4	100,0	3,11	13930,7	100,0

***Sursa**: calcule pe baza datelor Recensământului General Agricol din 2002, Bucureşti 2004.*

Tabelul nr. 18

Exploatațiile agricole după clasa de mărime în Ungaria

Clasa de mărime	Număr de exploatații mii	% din total	Mărimea medie ha	Suprafața agricolă mii ha	% din total
0-5 ha	693,3	89,6		414	9,5
5-10 ha	33,5	4,3		235	5,4
10-20 ha	21,6	2,8		302	6,9
20-50 ha	14,2	1,8		440	10,1
= 50	10,7	1,4		2962	68,1
Total	773,4	100,0	5,6	4352	100,0

***Sursa**: European Commission (Eurostat and Directorate General for Agriculture), FAO and UNSO.*

Această situație este rezultatul concepției diferite care a stat la baza reformei agrare din cele două țări - în România de lichidare şi de refacere a structurii de proprietate existentă cu 50-60 de ani în urmă (pe vechile amplasamente) iar în Ungaria – de transformare a structurii de proprietate în exploatații viabile. În primul caz, reforma s-a făcut cu fața la trecut, iar în al doilea caz – cu fața la viitor. De menționat este şi faptul că în România, recentele modificări ale legilor proprietății funciare vor mai necesita câțiva ani până la finalizarea reformei agrare, fără să aducă schimbări favorabile semnificative în privința gradului de concentrare a producției.

5. Rezultatele obținute de cele două țări sunt determinate şi de structura producției agricole. Datele statistice pun în evidență ponderea diferită a producției vegetale şi animale. Astfel, în România producția vegetală a reprezentat în anul 2003 64,5%, iar cea animală 35,5%, față de 51,4% şi respectiv 48,6% în Ungaria. O astfel de structură arată un grad superior de intensivitate al agriculturii din Ungaria, o orientare spre valorificarea resurselor vegetale cu ajutorul animalelor şi spre o aprovizionare mai bună a populației cu produse din regnul animal din producția națională. Cu o astfel de structură agricultura Ungariei este mai aproape de structura existentă în țările vest-europene care acordă o mare atenție creşterii animalelor. Astfel producția animală a reprezentat în 2003 în Belgia 51,2%, în Danemarca 59,8%, în Germania 42,8%, în Franța 39,1%, în Irlanda 69,4%, în Italia 34,3%, în Olanda 37,3%, în Austria 49%, în Suedia 53,6%, în Regatul Unit 57,3%; în fostele țări socialiste, ponderea producției animale în producția agricolă este sensibil mai mare decât în România: în Republica Cehă 50,1%, în Slovacia 53,1%, în Slovenia 53,9%, în Polonia 47,9%.

În sectorul animal, este relativ mai dezvoltată în Ungaria decât în România creşterea porcinelor şi păsărilor. În 2003, în Ungaria valoarea producției de la porcine a reprezentat 692 mil. euro față de 561 mil. euro în România, iar valoarea producției de ouă şi carne de pasăre – a fost de 726 mil. euro în Ungaria şi de 889 mil. euro în România. Aceasta în condițiile în care populația Ungariei a fost de 10142 mii persoane, iar a României – de 21173 mii persoane. Situația menționată explică de ce România importă produse din Ungaria din cele două specii.

6. La cele de mai sus menționăm încă două împrejurări: prima – acordarea unor subvenții mai mari acordate în Ungaria comparativ cu România atât pentru producție cât şi pentru export şi a doua – gradul superior de prelucrare industrială a produselor agricole. Această ultimă împrejurare se oglindeşte în structura comerțului exterior cu produse alimentare şi agricole în care la export România a exportat mai mult animale vii şi produse de bază (materii prime) pentru industrie, iar la import – a importat mai mult produse prelucrate destinate în principal consumului casnic. Importul de produse prelucrate a fost de aproape 2 ori mai mare decât importul de produse de bază.

Produsele prelucrate importate de România au depăşit produsele prelucrate exportate de 6,26 ori în 2001, de 6,04 ori în 2002 şi de 5,32 ori în 2003. Este clar că în România deficitul mare în comerţul exterior cu produse agricole şi agroalimentare este determinat în mare măsură slabei dezvoltări a industriei de procesare a produselor agricole. În această situaţie România are o poziţie defavorabilă în comerţul exterior cu astfel de produse atât faţă de Ungaria cât şi faţă de majoritatea ţărilor din UE, fapt care impune nu numai dezvoltarea agriculturii ci şi a industriei prelucrătoare care ar genera o valoare adăugată superioară agriculturii şi deci o valorificare mai bună la export a produselor româneşti. România, printr-o politică menită să pună în valoare potenţialul agroalimentar de care dispune, trebuie să depăşească starea în care se află de importator net de produse agricole şi agroalimentare, de furnizoare de materii prime şi importatoare de produse prelucrate, finite.

Tabelul nr. 19

Principali indicatori ai dezvoltării agriculturii din România şi Ungaria

- 2003 -

Nr.	Indicator	România	Ungaria
1	Suprafaţa agricolă utilizată (mii ha)	14819	5875
2	Număr de gospodării (mii)	4299[x)]	773
3	Suprafaţa agricolă pe gospodării (ha)	3,11	5,6
4	Populaţia ocupată în agricultură (mii pers.)	3530	211
5	Ponderea populaţiei agricole în populaţia ocupată civilă %	37,7	5,4
6	Producţia agricolă (mil. euro)	10672	5588
7	Consum de inputuri în agricultură (mil. euro)	5108	3633
8	Valoarea adăugată brută (mil. euro)	5653	1853
9	Ponderea agriculturii în PIB (%)	11,2	2,7
10	Ponderea agriculturii în formarea brută de capital fix %	4,4	5,5
11	Ponderea importurilor de produse alimentare şi agricole în total importuri de produse %	7,5	3,7
12	Ponderea exportului de produse alimentare şi agricole în export total %	3,3	7,5
13	Balanţa comercială externă de produse alimentare şi agricole mil. euro	- 1072	1309

x) Recensământul General Agricol din 2002, Bucureşti, 2004.

***Sursa**: European Commission (Eurostat and Directorate – General for Agriculture), FAO and UNSO.*

Transformările, care au loc într-o ţară în tranziţie de la un tip de economie la altul, creează oportunităţi de comprimare a timpului necesar diminuării decalajelor faţă de ţările dezvoltate, de convertire a unor dezavantaje în avantaje, de evitare a unor greutăţi întâmpinate de ţările mai dezvoltate, de utilizare a unor traiectorii neliniare favorizante pentru ridicarea României în ierarhia ţărilor comunităţii europene.

Anexa nr. 2

Veniturile totale ale gospodăriilor

	Total gospodării		din care, gospodării de:							
			Salariaţi		Agricultori		Şomeri		Pensionari	
	2002	*2003*	*2002*	*2003*	*2002*	*2003*	*2002*	*2003*	*2002*	*2003*
	lei, lunar pe o gospodărie									
Venituri totale	6585081	7950871	9227895	11178681	5584304	6960832	4562012	5873937	5184464	6154116
	Procente									
Venituri băneşti din care:	76,2	74,9	87,5	86,4	46,3	45,3	70,8	73,0	68,6	67,2
Salarii brute şi alte drepturi salariale	46,4	44,8	79,4	78,1	5,9	6,9	31,3	31,5	18,1	17,1
Venituri din agricultură	4,1	4,2	0,8	0,7	24,3	24,5	4,0	3,3	4,1	4,0
Venituri din activităţile neagricole independente	2,5	2,6	0,8	0,7	2,1	1,8	4,4	3,3	1,0	1,1
Venituri din prestaţii sociale	19,6	19,2	4,4	4,7	9,4	8,8	22,0	23,5	42,3	41,5
Venituri din proprietate	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0	0,3	0,3	0,1	0,1
Contravaloarea veniturilor în natură obţinute de salariaţii şi beneficiarii de prestaţii sociale	1,1	1,7	1,3	2,4	0,4	0,9	1,0	2,4	1,1	1,1
Contravaloarea consumului de produse agricole din resurse proprii	22,7	23,4	11,2	11,2	53,3	53,8	28,2	24,6	30,3	31,7

Anexa nr. 3

Cheltuielile totale ale gospodăriilor

	Total gospodării		din care, gospodării de:							
			Salariaţi		Agricultori		Şomeri		Pensionari	
	2002	*2003*	*2002*	*2003*	*2002*	*2003*	*2002*	*2003*	*2002*	*2003*
	lei, lunar pe o gospodărie									
Cheltuieli totale	6516581	7814481	8933396	10769890	5478162	6879306	4912553	6512851	5207600	6035713
	Procente									
Cheltuieli băneşti din care, pentru:	77,1	76,2	88,5	88,4	45,7	45,5	73,8	77,9	69,8	67,7
Cumpărarea de alimente şi băuturi consumate	22,8	22,8	23,3	23,4	15,7	15,8	28,0	27,7	22,7	23,1
Cumpărarea de mărfuri nealimentare	18,0	18,6	19,5	20,6	13,6	14,2	16,8	17,6	16,8	16,9
Plata serviciilor	16,1	16,1	18,4	18,3	5,8	6,1	16,7	17,6	15,0	15,5
Cheltuieli pentru investiţii	0,9	1,6	0,6	0,9	2,6	1,3	0,4	4,2	0,6	0,7
Cheltuieli de producţie	1,8	1,9	0,6	0,7	3,5	3,6	0,9	1,0	3,1	3,2
Impozite, contribuţii, cotizaţii, taxe	14,0	11,9	22,6	20,9	1,8	1,7	8,2	6,6	7,8	4,8
Contravaloarea consumului de produse agricole din resurse proprii	22,9	23,8	11,5	11,6	54,3	54,5	26,2	22,1	30,2	32,3

Sursa: *Anuarul statistic al României, INS, 2004, p.368, 369.*

Anexa nr. 4

Salariile medii, brute realizate pe principalele activităţi ale economiei naţionale, în luna octombrie 2003

	Numărul salariaţilor care au lucrat cel puţin 23 zile (mii persoane)		Salariul mediu brut realizat (lei/salariat)		
	Total	*din care: femei*	*Total*	*Din care:*	
				Bărbaţi	*Femei*
Total salariaţi din care:	3739	1749	6793744	7402974	6100171
Agricultură, vânătoare şi silvicultură	100	27	4936353	5080520	4549863
Pescuit şi piscicultură	3	1	4240245	4152499	4674058
Industrie[1)]	1514	656	6751098	7748484	5448391
Construcţii	274	35	5837453	5786738	6183581
Comerţ	463	238	5321363	6157423	4529930
Hoteluri şi restaurante	55	34	4440533	5079506	4054987
Transport, depozitare şi comunicaţii	263	78	9155757	9301539	8809163
Intermedieri financiare	61	42	17742774	22183597	15750276
Administraţie publică şi apărare	172	105	7693898	8242057	7343978
Învăţământ	367	258	6610313	7015098	6439155
Sănătate şi asistenţă socială	224	177	6159813	6988844	5939889

1) Inclusiv energie electrică şi termică, gaze şi apă.

***Sursa**: Anuarul statistic al României, INS, 2004, p.357; Ancheta salariilor pe ocupaţii, în luna octombrie 2003.*

Anexa nr. 5

Indicii câştigului salarial real

%

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
1990	100,0	81,7	71,3	59,4	59,4	66,5	72,7	56,3	58,2	56,0	58,6	61,5	62,8	69,5
1991		100,0	87,3	72,7	72,7	81,4	89,0	68,9	71,3	68,6	71,7	75,2	76,8	85,1
1992			100,0	83,2	83,3	93,2	101,9	78,9	81,7	78,6	82,2	86,2	88,0	97,5
1993				100,0	100,1	112,0	122,5	94,8	98,1	94,4	98,7	103,6	105,7	117,1
1994					100,0	111,9	122,4	94,7	98,0	94,3	98,6	103,5	105,6	117,0
1995						100,0	109,4	84,7	87,6	84,3	88,1	92,5	94,4	104,6
1996							100,0	77,4	80,1	77,1	80,6	84,5	86,3	95,6
1997								100,0	103,5	99,6	104,1	109,2	111,5	123,5
1998									100,0	96,2	100,6	105,5	107,8	119,4
1999										100,0	104,6	109,7	112,0	124,0
2000											100,0	104,6	107,1	118,6
2001												100,0	102,1	113,1
2002													100,0	110,7

Notă: *indicele salariului real a fost în 1990 faţă de 1989 de 104,6%. Anuarul statistic al României, INS, 1990, p.117.*

Sursa: *Anuarul statistic al României, INS, 2004, p.357.*

Anexa nr. 6

Pensia medie lunară

	1998	1999[1)]	2000[2)]	2001[2)]	2002[2)]	2003[2,3)]
	Pensia medie lunară (lei/persoană)					
Pensii de asigurări sociale[4)] (fără agricultori) din care:	400489	688789	937170	1338851	1691184	1954642
Pensii pentru limită de vârstă[5)]	453661	791763	1080050	1535718	1944341	2263087
Cu stagiu complet de cotizare	515865	914456	1238051	1757124	2219676	2647359
Cu stagiu incomplet de cotizare	303001	479580	657487	925779	1158602	1263271
Pensie anticipată[6)]	-	-	-	2377184	2912453	3092561
Pensie anticipată parțial[6)]	-	-	-	1346426	1497130	1747364
Pensii de invaliditate[5)]	306959	531568	733509	1093965	1380317	1543968
Gradul I	402500	644569	917382	1333134	1623776	1767737
Gradul II	317927	549298	760322	1140056	1424710	1573794
Gradul III	225689	409752	539606	774622	1128914	1401616
Pensii de urmaş	241121	358366	458647	634729	809634	966930
Pensii de asigurări sociale de stat	388228	669777	911321	1305121	1634945	1870402
Pensii de asigurări sociale – agricultori	103241	142935	188383	271651	343816	384893
Ajutoare sociale[7)] – tip pensie	184645	275204	331381	435228	539425	587949
Pensii I.O.V.R. (invalizi, orfani şi văduve de război)	260444	831295	1199498	1310501	1569260	1810314
Invaliditate	338453	1407477	1916894	2058945	2467399	2868957
De urmaş	228223	594847	891229	989483	1195788	1373332
	Pensia suplimentară de asigurări sociale fără agricultori					
Pensia medie lunară (lei/persoană)	60383	-	-	-	-	-
Număr medie al pensionarilor beneficiari (mii persoane)	3755	-	-	-	-	-

***Sursa**: Anuarul statistic al României, INS, 2004, p.392.*

1) Începând cu 1 ianuarie 1999, pensia medie lunară cuprinde şi pensia suplimentară (Ordonanța de Urgență a Guvernului nr.31/1998).

2) De la 1 iulie 2000, conform O.U.G. nr.87/2000, venitul net din pensie (diferența dintre venitul brut din pensie şi contribuția pentru asigurările sociale de sănătate) este supus impozitării pentru suma care depăşeşte plafonul stabilit prin lege. Pensia medie lunară cuprinde pensia medie lunară propriu-zisă, pensia suplimentară, contribuția de asigurări sociale de sănătate şi impozitul aferent sumei ce depăşeşte plafonul stabilit prin lege.

3) Începând cu 1 ianuarie 2003, sumele cuvenite drept pensii nu mai includ contribuția pentru asigurările sociale de sănătate (CASS), conform O.U.G. nr.147/2002.

4) Cuprind pensiile de asigurări sociale de stat, pensiile din sistemul Ministerul Apărării Naționale, Ministerul Administrației şi Internelor, Serviciul Român de Informații, Secretariatului de Stat pentru Culte şi Casei de Asigurări a Avocaților.

5) Conform legislației în vigoare privind sistemul public de pensii, până în anul 2000, categoriile corespunzătoare au fost: pensii pentru munca depusă şi limită de vârstă; cu vechime integrală în muncă; fără vechime integrală în muncă; pentru pierderea capacității de muncă.

6) Categorii noi de pensii, conform Legii nr.19/2000 privind sistemul de pensii şi alte drepturi de asigurări sociale cu aplicare de la 1 aprilie 2001.

7) Ajutoare sociale tip pensie, plătite din fondul de asigurări sociale.

Anexa nr. 7

Indicii pensiei medii reale a pensionarilor de asigurări sociale de stat[1)]

procente

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
1990	100,0	77,5	63,7	56,5	55,3	61,2	62,8	49,7	48,8	47,6	43,9	46,3	48,0	51,4
1991		100,0	82,1	72,8	71,2	78,9	80,9	64,1	63,0	61,4	56,6	59,8	61,9	66,3
1992			100,0	88,7	86,8	96,1	98,6	78,1	76,7	74,7	68,9	72,8	75,3	80,8
1993				100,0	97,8	108,3	111,1	88,1	86,5	84,2	77,7	82,0	84,9	91,1
1994					100,0	110,7	113,5	90,0	88,4	86,1	79,4	83,8	86,8	93,1
1995						100,0	102,6	81,3	79,8	77,7	71,7	75,7	78,4	84,1
1996							100,0	79,3	77,8	75,8	69,9	73,8	76,4	81,9
1997								100,0	98,1	95,6	88,2	93,2	96,4	103,3
1998									100,0	97,4	89,8	94,9	98,2	105,3
1999										100,0	92,2	97,4	100,8	108,1
2000											100,0	105,6	109,3	117,3
2001												100,0	103,5	111,0
2002													100,0	107,3

1) Inclusiv pensiile din sistemul Ministerului Apărării Naționale, Ministerului Administrației şi Internelor şi Serviciului Român de Informații.

***Sursa**: Anuarul statistic al României, INS, 2004, p.393.*

***Notă**: indicele pensiei medii reale a pensionarilor de asigurări sociale de stat a fost în 1990 față de 1989 de 106,1%, Anuarul statistic al României, INS, 1991, p.120.*

Anexa nr. 8

Biletele pentru tratament balnear şi odihnă acordate prin asigurările sociale

	UM	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Asigurări sociale de stat							
Total bilete	mii	225,2	258,7	297,8	390,5	386,7	390,1
Tratament balnear	mii	192,1	210,0	239,1	338,2[1)]	330,0	334,8
Odihnă	mii	33,1	48,7	58,7	52,3	56,7	55,3
Cheltuieli efectuate pentru tratament şi odihnă[2)]	milioane lei	346177,7	579786,3	1106534,3	1608976,1	1859343,1	2200442,1
Asigurări sociale pentru agricultori Tratament balnear (bilete)	mii	29,2	35,0	58,1	-	-	-

1) Inclusiv beneficiari de asigurări pentru agricultori.

2) Inclusiv cheltuielile efectuate pentru tratamentul balnear al agricultorilor, conform Ordonanţei de Urgenţă a Guvernului nr.31/1998.

***Sursa**: Anuarul statistic al României, INS, 2004, p.393.*

Anexa nr. 9

Structura cheltuielilor totale de consum ale gospodăriilor

						din care, gospodării de:				
	Total gospodării		Salariaţi		Agricultori		Şomeri		Pensionari	
	2002	*2003*	*2002*	*2003*	*2002*	*2003*	*2002*	*2003*	*2002*	*2003*
	lei, lunar pe o gospodărie									
Cheltuieli totale de consum	4744691	5668687	6337094	7684383	3686802	4496982	4035838	5195492	3854772	4503838
	procente									
Produse agroalimentare şi băuturi nealcoolice	49,9	48,6	43,9	42,4	65,4	63,2	56,2	52,9	53,6	52,9
Băuturi alcoolice, tutun	5,9	6,3	5,5	6,0	8,5	9,2	6,9	6,9	5,6	6,0
Îmbrăcăminte şi încălţăminte	6,1	6,1	7,5	7,5	5,9	6,3	4,5	5,4	4,6	4,2
Locuinţă, apă, electricitate, gaze şi alţi combustibili	14,6	14,8	15,5	15,1	7,9	8,3	13,7	14,2	15,3	16,0
Mobilier, dotarea şi întreţinerea locuinţei	3,2	3,5	3,5	4,2	2,5	2,7	3,1	2,9	3,1	3,2
Sănătate	2,8	3,0	1,7	1,9	1,1	1,4	1,6	2,2	4,8	4,9
Transport	5,6	5,4	7,1	7,1	3,2	3,0	3,7	4,2	4,1	3,6
Comunicaţii	4,0	4,0	5,1	5,0	1,1	1,1	3,4	3,9	3,2	3,2
Recreere şi cultură	3,8	3,8	4,7	4,8	2,2	1,0	3,0	3,5	2,9	3,0
Educaţie	0,7	0,8	1,0	1,1	0,2	0,1	0,7	1,1	0,4	0,4
Hoteluri, cafenele şi restaurante	1,0	1,1	1,3	1,5	0,8	0,8	1,1	0,7	0,6	0,6
Diverse produse şi servicii	2,4	2,6	3,2	3,4	1,2	1,4	2,1	2,1	1,8	2,0

Sursa: *Anuarul statistic al României, INS, 2004, p.370, 371.*

Anexa nr. 10

Gospodării, după dotarea cu anumite bunuri de folosință îndelungată, pe categorii

- % -

	Frigider	Maşină de spălat	Televizor	Video	Cuptor cu micro-unde	Com-puter	Telefon mobil	Auto-turism
Gospodării de:								
Salariați	98,0	82,6	97,9	12,6	13,7	28,9	61,1	38,7
Lucrători pe cont propriu[x)]	98,9	93,2	100,0	29,0	40,8	58,6	80,5	83,2
Şomeri	89,0	63,9	93,5	11,5	7,1	14,0	54,3	40,8
Agricultori	91,5	61,9	97,7	3,3	57	9,1	33,5	12,3
Pensionari	77,2	31,7	95,0	1,9	1,5	2,5	14,5	14,2
Total gospodării	90,5	63,0	96,0	7,1	7,5	14,8	36,4	24,9

[x)] *sunt incluse gospodăriile de patroni şi cele de lucrători pe cont propriu în activități neagricole*

***Sursa**: INS,* Condițiile de viață ale populației din România*, 2006, p.30.*

Anexa nr. 11

Capacitatea de producție a terenurilor din Europa (t ha^{-1} biomasă vegetală)

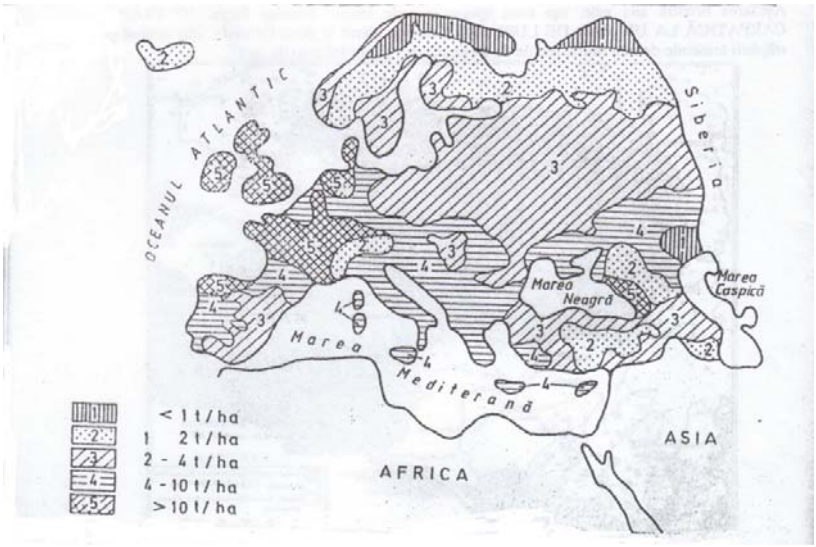

***Sursa**: Dumitru Teaci şi colaboratorii,* Agricultura şi Silvicultura Românească 2020*, Ed.Omniapres.*

BIBLIOGRAFIE

Alexandri, Cecilia, Davidovici, Ioan, Gavrilescu, Dinu (coordonatori)***,*** *Tratat de economia agriculturii*, Editura Expert, 2003.

Adumistrăcesei, I, D, "Armonizarea eficienței economice cu eficiența socială şi ecologică", *Economistul.*

Balteanu, Dan, Şerban Mihaela, *Modificările globale ale mediului*, Editura CNI „Coresi" SA, 2005.

Bărbulescu, Constantin, Ciocârlan, Doinița, "Relansarea producției interne de maşini agricole şi creşterea competitivității agriculturii româneşti", *Economistul* din 25 octombrie, 2004.

Bran, Paul, "Deschiderea ştiinței economice spre alte ştiințe", *Economistul* din 7, 8, 9 octombrie, 2004.

Bell, V.J. David, "Rolul guvernului în promovarea sustenabilității corporatiste", *Oeconomica*, nr.1/2003.

Berca, Mihai, "Sărăcia, problemă globală", *Economistul* nr.1406/2003.

Chircă, Constantin, Teşliuc, Emil, Dan (coordonatori), *De la sărăcie la dezvoltare rurală*, 1999.

Chivu, Luminița, Ciutacu, Constantin, Ioan-Franc, Valeriu, "Agricultura între restricțiile comerciale globale şi politicile comunitare", Editura Expert, 2003.

Chivu, Luminița, Ciutacu, Constantin, Preda, Diana, "Relațiile industriale în agricultură", Institutul de Economie Națională.

Constantinescu, N, Nicolae, *Economia protecției mediului natural*, Editura Politică, 1976.

Constantinescu, N, Nicolae, "Dezvoltarea economică a agriculturii doar ecologică?", *Scrieri alese 1989-1999*, vol. I, Editura Economică, 2000.

Constantinescu, N, Nicolae, "Național şi Internațional în dezvoltarea durabilă a agriculturii", în *Scrieri alese 1989-1999*, vol. I, Editura Economică, 2000.

Dinga, Emil, "Despre eficiența socială a economiei de piață funcționale", în *Oeconomica* nr.3/2003.

Dumitru, Mihail, Diminescu, Dana, Lazea, Valentin, "Dezvoltarea rurală şi reforma agriculturii româneşti", Centrul Român de Politici Economice, 2004.

Florian, Violeta, "Capitalul uman rural principalul factor de risc pentru integrarea României în UE", *Economia agrară şi dezvoltarea rurală* nr.5/2005.

Florian, Violeta (coordonator), "Riscul social - cercul vicios al comunităţilor rurale", Editura Terra Nostra, Iaşi, 2005.

Gheţău, Vasile, "O viziune prospectivă asupra populaţiei României în secolul 21", *Economistul* nr.381/2004.

Hera, Cristian, Şchiopu, Dan (coordonatori), "Cercetarea ştiinţifică şi agricultura durabilă", Editura AGRIS, Bucureşti, 2001.

Iliescu, Ion, "Dezvoltarea durabilă – obiectiv al consolidării şi îmbogăţirii identităţii naţionale", *Supliment al Buletinului Informativ* nr.4-5, 2003.

Ionescu, Gheorghe, Şişeşti, "Politica agrară cu privire specială la România", 1914.

Kolodko, W, Grzegorz, "Globalizarea şi ajungerea din urmă a ţărilor dezvoltate de către economiile de piaţă în formare", *Oeconomica*, nr.1/2003.

Josué de Castro, *Geografia foamei*, Editura Politică, Bucureşti, 1965.

Manoilescu, Mihail*, Forţele naţionale productive şi comerţul exterior*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986.

Popescu, Dan, "Teritoriu arid şi descurajant", *Economistul* din 17-18 februarie 2006.

Popescu, Marin, *Lecţii ale tranziţiei. Agricultura 1990-2000*, Editura Expert, 2001.

Popescu, Marin, *Criza agrară la sfârşitul secolului XX şi începutul secolului XXI*, IEA, 2003.

Popescu, Marin, *Eficienţa economică în agricultura României. Nivel, tendinţe şi decalaje faţă de UE*, CIDE, 2005.

Popescu, D., Maria, "Ţăranii şi satele – avantajele noastre în competiţia mondială", *Economistul* din 13 iulie 2005.

Răuţă, Corneliu, Cârstea, Stelian, Tuhai Anca, *Elemente fundamentale ale strategiei dezvoltării agriculturii durabile*, ASAS, Bucureşti.

Toderoiu, Filon, "Convergenţa sectorului agroalimentar românesc la criteriile macroeconomice ale Uniunii Europene". *Economia agrară şi dezvoltarea rurală* nr. 5/2005.

Zahiu, Letiţia (coordonator), *Politici şi pieţe agricole*, Editura Ceres, 2005.

Zaman, Gheorghe, "Dimensiuni ale dezvoltării durabile, socială şi ecologică", *Economistul* din 20 mai 2003.

* * * *Dicționar de economie*, Ediția a doua, Editura Economică, 2001.

* * * *Eficiența activității economice*, Editura Politică, 1967.

* * * European Commission, *Agriculture in the European Union – Statistical and Economic Information 2004 şi 2005.*

* * * Institute of Agricultural and Food Economics*, Czech, Hungarian, Latvian, Lithuanian, Polisch, Romanian, Slovakian and Slovenian Agriculture in comparison with EU countries*, Warsaw, 2003.

* * * Recensământul General Agricol. Rezultate preliminare, 2003.

* * * Recensământul General Agricol, 2002, Bucureşti 2004.

* * * *Strategia de dezvoltare durabilă a agriculturii şi alimentației din România*, MAPDR, 2004.

* * * Anuarul statistic al României, DCS, CNS, INS, 1990-2004.

* * * Agricultura României, colecție.

* * * Adevărul economic, colecție.

* * * Economistul, colecție.

* * * *Economia agrară şi dezvoltarea rurală*, IEA, nr.1-5/2005.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 39/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE CERCETĂRI FINANCIARE ŞI MONETARE
"VICTOR SLĂVESCU"

ASPECTE TEORETICE ŞI PRACTICE PRIVIND PREVENIREA ŞI COMBATEREA SPĂLĂRII BANILOR

George Dorel POPA

Centrul de Informare şi Documentare Economică

CUPRINS

1. ROLUL STATELOR ÎN PREVENIREA ŞI COMBATEREA SPĂLĂRII BANILOR ÎN PLAN INTERNAȚIONAL 207

2. COLABORAREA INTERNAȚIONALĂ ÎN LUPTA ÎMPOTRIVA RECICLĂRII FONDURILOR 215

3. RECOMANDĂRI ALE GRUPULUI DE ACȚIUNE FINANCIARĂ AL G 7 ÎN DOMENIUL PREVENIRII ŞI COMBATERII SPĂLĂRII BANILOR ÎN PLAN INTERNAȚIONAL 220

4. PREVENIREA ŞI COMBATEREA RECICLĂRII FONDURILOR ÎN ROMÂNIA 223

5. INSTRUMENTELE JURIDICE ALE STATULUI ROMÂN ÎN LUPTA DE PREVENIRE ŞI COMBATERE A SPĂLĂRII BANILOR 227

6. CĂI ŞI METODE ADOPTATE DE STATUL ROMÂN PENTRU PREVENIREA ŞI COMBATEREA CRIMINALITĂȚII ORGANIZATE - FENOMEN GENERATOR DE BANI MURDARI 235

7. INCRIMINAREA PENALĂ A UNOR FAPTE DE SPĂLARE A BANILOR 240

8. COOPERAREA INTERINSTITUȚIONALĂ DIN ȚARA NOASTRĂ ÎN ACEST DOMENIU 245

9. ASPECTE PRACTICE ÎN DOMENIUL COMBATERII SPĂLĂRII BANILOR 247

10. SERVICIUL ANALIZĂ ŞI SINTEZĂ AL OFICIULUI NAȚIONAL DE PREVENIRE ŞI COMBATERE A SPĂLĂRII BANILOR 252

11. COMPARTIMENTUL DE MANAGEMENT AL INFORMAȚIILOR CLASIFICATE 253

12. LOCUL ŞI ROLUL OFICIULUI ÎN LUPTA IMPOTRIVA CORUPȚIEI ŞI FINANȚĂRII TERORISMULUI 255

13. COMBATEREA FINANȚĂRII TERORISMULUI 257

14. UNELE CONCLUZII CE REZULTĂ DIN ACTIVITATEA DESFĂŞURATĂ DE OFICIU 259

14.1. Finanțarea de activități în economia legală 260

14.2. Efectuarea de operațiuni financiar-bancare cu sume în numerar în folosul unor persoane fizice 260

15. PROPUNERI PENTRU IMPULSIONAREA ACTIVITĂȚII OFICIULUI NAȚIONAL PENTRU PREVENIREA ŞI COMBATEREA SPĂLĂRII BANILOR 262

16. ACTIVITATEA DESFĂŞURATA DE CĂTRE COMISIA DE SUPRAVEGHERE A ASIGURĂRILOR 264

1. ROLUL STATELOR ÎN PREVENIREA ŞI COMBATEREA SPĂLĂRII BANILOR ÎN PLAN INTERNAȚIONAL

Evoluția deosebit de rapidă şi amploarea fără precedent a fenomenului de spălare de bani la nivel mondial a făcut că autoritățile majorităților națiunilor lumii să acționeze în consecință.

În special, după anul 1970, la nivel mondial a fost declanşată o adevărată ofensivă generală în plan executiv şi legislativ împotriva proceselor de reciclare a fondurilor.

Aceasta, deoarece specialiştii în acest domeniu au căzut în mod unanim de acord că spălarea banilor este parte integrantă a operațiunilor generale ale criminalității organizate şi nu un mecanism individual de sine stătător.

Între țările lumii, în prezent cele mai avansate sisteme legislativ-financiare în domeniul prevenirii şi combaterii spălării banilor le au SUA şi Elveția.

Aceasta nu întâmplător, deoarece Statele Unite ale Americii este cea mai mare țară exportatoare de fonduri provenite din activități ilicite, iar Elveția are reputația de a fi “bancherul lumii” - țara cu cel mai complex şi mai dezvoltat sistem bancar.

Conştientă de faptul că procesul de reciclare a fondurilor luase o amploare fără precedent şi că practic economia națională era periclitată grav, în anul 1970 SUA au adoptat pentru prima dată în istorie un act normativ împotriva spălării banilor - “Actul de secretizare a operațiunilor bancare” (Bank Secrety Act - BSA).

Autoritățile americane, conştiente de faptul că organizațiile criminale transferau sumele uriaşe provenite din activitățile ilicite în bănci străine, sustrăgându-se astfel controlului de stat şi impozitării, au procedat la adoptarea acestui act normativ.

Astfel, conform acestui act normativ, orice investitor financiar avea obligația să înregistreze în contabilitate orice tranzacție economico-financiară ce depăşea suma de 10.000 de dolari.

Această primă formă de control financiar asupra sumelor mari de bani, practic ataca direct latura financiară a activităților criminale.

Mai mult, acelaşi act normativ stipula că orice cetățean străin sau american care călătorea pe teritoriul Statelor Unite şi trecea dintr-un stat în altul avea obligația să declare sumele în numerar mai mari de 5.000 de dolari.

Actul normativ în sine, la data adoptării, a stârnit reacții adverse puternice, în special din partea băncilor şi a celorlalte instituții financiare americane.

Băncile din Boston au atacat în justiție această lege, sub pretextul faptului că este neconstituțional, transformând băncile în secții de poliție, însă, patru ani

mai târziu Curtea Suprema a respins aceste acuzații şi a pus sub acuzare băncile respective pentru refuz de colaborare în aplicarea legii.

Bineînțeles că lumea interlopă a reacționat prompt şi eficient la noile reglementări legislative impuse pe piața bancară.

Au procedat deîndată la coruperea funcționarilor bancari sau, acolo unde nu a fost posibil, s-a trecut la organizarea unor veritabile rețele de plasare şi spălare a fondurilor provenite din infracțiuni, apărând peste noapte mii de intermediari care aveau ca obiectiv transferarea succesivă de la o bancă la alta a unor sume de bani care întotdeauna se aflau sub limita de 10.000 de dolari.

În scurt timp, au apărut "investitori" din rândul lumii interlope care au cumpărat masiv case de schimb valutar, cazinouri, firme şi companii care operează în mod curent cu fonduri în numerar, precum şi o întreagă rețea de operatori de spălare de bani.

Fireşte, nici actul de secretizare a operațiunilor bancare, ca lege, nu a fost perfect, aşa încât operatorii angajați în operațiuni de spălare de bani au profitat de faptul că acest act normativ nu definea cu exactitate termenul de instituție financiară.

Abia după 16 ani, în anul 1986, legislativul american a completat legea inițială cu un nou act normativ - Legea privind controlul spălării banilor.

Acest act normativ, mult mai elaborat decât primul, stipula în mod clar căror instituții le sunt aplicabile normele juridice respective. Astfel, mult controversatul termen de instituție financiară a fost definit, şi astfel, pentru prima dată, actul normativ nu era aplicabil doar băncilor, ci şi agențiilor de asigurări, agențiilor turistice şi de voiaj, caselor de schimb valutar, caselor de pariuri şi altor asemenea societăți care erau pretabile la spălarea de bani.

Totodată, s-a procedat pentru prima oară la incriminarea spălării banilor ca infracțiune de sine-stătătoare.

Astfel, noul act normativ a incriminat ca fiind infracțiuni toate tranzacțiile financiare care se făceau cu fonduri sau bunuri rezultat al unor infracțiuni (delapidări, evaziune fiscală, contrabandă, trafic de narcotice etc.) în scopul ascunderii provenienței lor.

Mai mult, jurisprudența americană a stabilit faptul că toate metodele de spălare de bani sunt infracțiuni şi trebuie tratate şi pedepsite ca atare. Metodele de spălare de bani cuprind, potrivit specialiştilor americani în acest domeniu, atât tehnicile de spălare, cât şi schemele de spălare.

Diferența dintre cele două noțiuni constă în aceea că tehnica de spălare a banilor este un proces individual, pe când schema de spălare a banilor presupune o succesiune de astfel de procese de reciclare, prin care fondurile rezultate din activități ilicite sunt transformate în fonduri legale.

Realizând pericolul şi amploarea acestui flagel, statul american, în ultimele decenii, a angrenat în lupta împotriva spălării banilor nu numai instituțiile statului ci şi specialişti ai societății civile: bancheri, avocați, contabili, agenți de

bursă, funcționari din domeniul financiar etc. Dacă în SUA sistemul juridic are valențe preponderent coercitive şi conferă instituțiilor statului primul loc în combaterea acestui fenomen, Elveția este o țară unde lucrurile stau practic tocmai invers.

Fiind de notorietate faima sistemului bancar elvețian şi stabilitatea economică a acestei țări, a existat o permanentă tendință a crimei organizate internaționale de a recicla fonduri folosind băncile elvețiene. Primul semnal de alarmă a fost tras la începutul anilor ’70, când s-a constatat, în urma unor investigații şi proceduri judiciare, faptul că băncile elvețiene sunt folosite de către clienții străini pentru reciclarea unor importante fonduri provenite din activități ilegale.

Evident că aceste investigații au determinat o rapidă scădere a prestigiului internațional al sistemului bancar elvețian.

Acest fapt a determinat o serie întreagă de măsuri împotriva fenomenului de reciclare a fondurilor, aceste soluții financiar-bancare devenind ulterior un model pentru celelalte state europene.

Elveția a instituit un veritabil ansamblu de prevederi elaborate pentru contracararea şi combaterea operațiunilor de spălare a banilor murdari.

Astfel, Codul Penal elvețian pedepseşte cu închisoarea participarea deliberată la tranzacțiile destinate spălării banilor murdari şi mai mult, pedepseşte persoana care în cadrul activităților profesionale primeşte bunuri de la terți, le păstrează sau ajută la plasarea lor, deşi cunoaşte că provin din activități ilegale.

În 1977, Uniunea Elvețiană a Bancherilor şi Banca Națională a Elveției au încheiat un acord privind regulile profesionale obligatorii.

Acest document a reglementat pentru prima oară în istoria finanțelor europene chestiunile legate de identificarea persoanelor suspecte de a utiliza sistemul bancar pentru reciclare de fonduri, categoriile de operațiuni suspecte şi a stabilit organele bancare abilitate în investigarea cazurilor suspecte de spălare de bani.

În aprilie 1991, Comisia Bancară Confederală Elvețiană a emis o circulară specială privind obligativitatea stabilirii identității tuturor persoanelor fizice şi juridice implicate în activități bancare pe teritoriul țării. În acelaşi an a fost adoptat şi un ansamblu de reguli profesionale referitoare la obligația scrupulozității băncilor şi a limitelor secretului bancar.

Ca urmare a acestei inițiative normative, a fost consacrată obligația băncilor elvețiene de a elimina definitiv conturile anonime, adică relațiile financiare în cadrul cărora partenerul nu este cunoscut.

De asemenea, a fost impusă obligația că încă din faza inițială a tranzacțiilor financiare să fie clarificată atent problema identității clientului băncii (“băncile sunt obligate să identifice părțile înțelegerii, dacă între acestea se stabileşte o anumită relație financiară”).

Aceste obligații vizează mai ales:

- deschiderea de conturi bancare;
- constituirea de depozite financiare;
- inchirierea unor casete de bani şi valori;
- operațiunile de schimb valutar;
- vânzarea cumpararea de metale şi pietre prețioase;
- angajarea de credite;
- orice alte operațiuni financiar-bancare cu sume de peste 10.000 de franci.

Identitatea persoanelor fizice se verifica în cursul discuției directe cu funcționarii bancari, pe baza actelor oficiale de identitate, făcându-se distincție între procedurile aplicabile clienților elvețieni şi a celor străini.

Astfel, persoanele care au domiciliul în Elveția sunt identificate cu ajutorul bazelor de date naționale, iar străinii sunt obligați să prezinte documente originale din care să rezulte cu certitudine identitatea.

În cazul persoanelor juridice şi a asociaților patrimoniale, verificarea identității se face cu ajutorul evidențelor existente în Registrul Comerțului, verificându-se cu atenție şi statutele acestora. Aceeaşi procedură este valabilă şi în cazul societăților străine.

De asemenea, legislația prevede că şi în cazul în care operațiunea financiar-bancară nu se face în mod direct, ci prin intermediul unor împuterniciți, instituția bancară este obligată să identifice cu exactitate numele, domiciliul sau, în cazul unor persoane juridice, sediul şi numele acestora.

Pentru a se sublinia importanța acestor prevederi, în anul 1990 Codul Penal elvețian a incriminat ca fiind infracțiune lipsa constatării identității persoanelor care desfăşoară activități financiar bancare pe teritoriul Elveției.

Revenind la acordul dintre bănci din anul 1977, trebuie menționat faptul că acesta stabileşte şi interdicțiile legate de ajutorul activ pentru evaziunea de capital, sustragerea de la plata impozitelor şi a altor activități similare.

În conformitate cu acest act normativ, băncile nu au voie să acorde ajutor activ pentru transferul de capital din țările ale căror legislații naționale îngrădeşte posibilitățile de plasare a fondurilor peste graniță.

În ceea ce priveşte evaziunea capitalului, acesta include şi transferul neautorizat de capital sub forma de devize, bancnote sau hârtii de valoare, dintr-o țară care interzice acest gen de operațiuni sau le limitează.

Între formele de sprijin activ al evaziunii de capital acest acord bancar enumera:

- primirea organizată de clienți de peste granițe, în afara incintei băncii, cu scopul primirii de bani;
- cooperarea transfrontarieră prin organizarea de tranzacții compensatorii, dacă aceasta compensare serveste transferului capitalului;

- colaborarea activă cu persoanele şi societăţile care organizează acest gen de transfer de capital prin promiterea de comisioane, acordarea de ordine şi dispozitii etc.

Un alt pas decisiv în lupta Elveţiei împotriva fenomenului reciclării fondurilor a fost adoptarea, în 1991, a hotărârilor directoare ale Comisiei Bancare Confederale privind contracararea şi combaterea spălării banilor murdari.

Aceste hotărâri sunt obligatorii pentru toate băncile elveţiene, inclusiv pentru reprezentanţele şi filialele elveţiene ale băncilor străine care funcţionează în Elveţia.

Printre cele mai importante recomandări care reies din acest act normativ se impun a fi amintite următoarele:

- Băncile nu au voie să primească nici o valoare care a fost obţinută în urma săvârşirii unei fapte ilegale. Funcţionării bancari care operează cu fonduri sau valori despre care cunosc că provin din săvârşirea de infracţiuni vor fi cercetaţi penal pentru infracţiunea de spălare de bani murdari.
- Primirea nedeliberată de fonduri provenite din activităţi ilegale nu va fi pedepsita potrivit legii penale elveţiene şi de aceea băncile sunt obligate să dea dovada de scrupulozitate în cazul desfăşurării unor operaţiuni financiar bancare care ar putea fi pretabile de săvârşirea infracţiunii de spălare de bani.
- Băncile sunt obligate să stabileasca identitatea părţilor care desfăşoară activităţi finaciar-bancare.
- Când apare suspiciunea provenienţei ilegale a fondurilor, trebuie, de îndată, ca operaţiunea respectivă să fie supusă unei observaţii speciale, să solicite explicaţii suplimentare, să refuze încheierea tranzacţiei şi să înştiinteze de îndată organul de urmărire penală.
- Băncile trebuie să coopereze în permanentă cu organele de cercetare penală şi să sprijine permanent procedurile penale aferente tragerii la răspundere penală a operatorilor angajaţi în reciclare de fonduri.
- Băncile au obligaţia de a păstra toate registrele şi evidenţele aferente desfăşurării activităţilor şi să transmită informaţiile solicitate către organele de urmărire penală.

Aceste hotărâri directoare ale Comisiei Bancare Confederale stipulează şi conduita pe care trebuie să o aibă băncile în cazul unor tranzacţii financiare neobişnuite (suspecte).

Potrivit acestui act normativ, revine obligaţia băncilor să cerceteze toate tranzacţiile suspecte care se afla în una din următoarele situaţii:

- tranzactia respectivă are ca obiect tezaurizarea de bancnote a caror valoare depăşeşte suma de 100 de mii de franci;

- dacă clientul depune sau retrage în mod repetat bancnote sau metale prețioase din contul sau depozitul sau, iar valoarea acestor operațiuni se situează la un nivel deosebit de ridicat;
- în cazul în care banca sesizează aspecte suspecte, sau indicii clare de spălare de bani murdari.

Pentru obținerea informațiilor necesare, băncile elvețiene solicită de fiecare dată clienților o declarație scrisă şi o serie întreagă de documente relevante pentru aceasta situație.

Datele solicitate se referă în principal, la următoarele aspecte:

- scopul şi tipul tranzacției respective;
- relațiile financiare ale părții contractuale, eventual ale terței persoane, împuternicită să reprezinte interesele companiei respective;
- activitatea profesională sau comercială a părții contractuale sau a persoanei imputernicite;
- provenienţa valorilor şi bunurilor prezentate ce urmează să facă obiectul activităților bancare.

Banca are posibilitatea să renunțe la cererea privind aceste informații dacă intenționează să refuze cererea clientului de a desfăşura anumite activități bancare pentru acesta.

Dacă banca intenționează să informeze autoritățile statului despre un posibil caz de spălare de bani, atunci nu trebuie să informeze clientul despre aceasta şi să nu permită retragerea valorilor care fac obiectul tranzacției bancare, deoarece ele pot constitui mijloace de proba în procesul penal.

Dacă însă în trei zile organele statului nu emit o hotărâre de blocare a conturilor clientului respectiv, atunci nici banca nu este împiedicată să-şi desfăşoare conform regulamentelor interioare activitatea în relațiile cu clientul.

Dacă însă banca are suspiciuni cu privire la eventuale operațiuni de spălare de bani, însă nu depune vreun denunț în legătura cu aceste suspiciuni, atunci are obligația să permită clientului retragerea fondurilor sau valorilor într-o asemenea manieră încât să permită instituțiilor statului să desfăşoare o eventuala procedura de urmărire şi tragere la răspundere penală a celor implicați în spălare de bani.

Mai mult, băncile sunt obligate să păstreze probele financiar-contabile ce vizează relațiile cu acest client şi dovada tuturor operațiunilor efectuate şi să le pună la dispoziția poliției, a Oficiului bancar de control şi revizie, a Comisiei bancare etc.

În plus, banca are obligația legală de a informa deîndată instituțiile statului implicate în înfăptuirea actului de justiție cu privire la toate datele referitoare la identitatea clientului sau a persoanei împuternicite să o reprezinte şi să dea curs tuturor dispozițiilor legate de eventuale indisponibilizări sau confiscări ale fondurilor sau valorilor implicate în operațiunile de spălare de bani.

Conform dispozițiilor EBK, băncilor elvețiene le este interzis să-şi ajute clienții în diferite genuri de activități care induc în eroare organele din țară şi din străinătate (mai ales agențiile de impozitare).

De asemenea, conform acestor prevederi legislative băncilor le este recomandat să nu efectueze următoarele tranzacții :

- documente ale ordinelor de plată care specifică un fals emitent;
- ordine de transfer valutar, de devize sau alte mijloace de plată de la clienți îndoielnici;
- primirea vărsămintelor de plată ale unor bănci fără specificarea numelui sau a numarului de cont al primitorului;
- sprijinirea tranzacțiilor repetate în numerar cu clienții întâmplători;
- folosirea curentă a conturilor de tranzit care sunt folosite doar întâmplător pentru motive tehnice;
- deschiderea şi menținerea unor fonduri sub pseudonim sau oferirea posibilității schimbării "posesorului" lor;
- acordarea de credite confidențiale fără să se respecte întocmai procedurile bancare obişnuite, în special în cazul unor clienți care ridică suspiciuni în materie de reciclare de fonduri.

Mai mult, pentru uşurarea activității desfăşurate de băncile elvețiene se oferă chiar şi o anexă cuprinzând procedura practică şi cazurile în care autoritățile trebuie înştiințate pentru a verifica eventuale cazuri de spălare de bani.

Astfel, este considerat suspect de spălare de bani murdari orice client care oferă informații false băncii, refuză să transmită anexele necesare încheierii contractelor.

Sunt stipulate apoi în mod explicit şi diferitele cazuri suspecte de reciclare de fonduri:

- Schimbări importante de bani din bancnote de valoare mică în bancnote de valoare mare;
- Schimbări frecvente de bani, (sume mari) fără să fie solicitată înscrierea în cartea de cont a clientului;
- Plasarea unor sume mari de bani în cecuri de calatorie fără motive temeinice;
- Vanzarea-cumpararea de cantitati mari de metale prețioase prin intermediari;
- Cumpararea la scara mare a cecurilor bancare de către unii clienți întâmplători;
- Efectuarea de vărsăminte peste granițe fără un motiv rezonabil;
- Efectuarea de tranzacții în numerar aproape de limita care obligă la identificarea clientului;

- Închiderea unor conturi şi deschiderea altora noi pe numele aceloraşi clienți sau membrii ai familiilor lor, fără documentare prealabilă în contabilitatea bancară;
- Frecvente retrageri de sume în numerar care nu-şi gasesc justificare rezonabilă;
- O structură dubioasa a relațiilor financiare desfăşurate de client față de bancă, deplasări frecvente a unor sume de bani între diferite conturi, solvabilitate exagerata etc.;
- Stabilirea unor garanții de tipul amanetului sau a ipotecii fără o justificare rezonabilă, şi în condiții nefavorabile clientului;
- Efectuarea de varsaminte în altă bancă fără specificarea primitorului;
- Emiterea de ordine de plată în care figurează o identitate suspectă sau falsă;
- Efectuarea de vărsăminte repetate peste hotare cu recomandarea de a se plăti în numerar persoanei de la destinație;
- Efectuarea de vărsăminte frecvente şi în sume mari către țările cunoscute ca fiind mari producătoare de narcotice;
- Stabilirea unor cautiuni sau garanții bancare pentru sumele obținute din împrumuturi neconforme cu principiile pieței de capital (asigurari nefavorabile etc.);
- Depuneri în numerar ale unui numar mare de persoane în acelaşi cont;
- Achitarea neaşteptată a unui credit bancar, înainte de termen fără o explicație rezonabilă;
- Folosirea predilectă a conturilor cu pseudonime sau cu numere, în scopul realizării unor tranzacții comerciale în care o parte este o societate comercială din țări cunoscute ca mari producatoare de narcotice.

2. COLABORAREA INTERNAȚIONALĂ ÎN LUPTA ÎMPOTRIVA RECICLĂRII FONDURILOR

Cooperarea între statele lumii pentru combaterea criminalității organizate şi a infracțiunilor de spălare a banilor murdari este una dintre cele mai actuale probleme ale contemporaneității. Reciclarea fondurilor în zilele noastre este o mare problema nu numai pentru circuitele bancare şi economiile naționale, dar şi pentru efectele care le au asupra nivelului general al criminalității.

Procurorii italieni Giovanni Grasso şi Gioachino Polimeni într-o cunoscută lucrare pe teme de criminalitate internațională arătau că exista trei înțelesuri diferite ale acesteia. În primul rând, criminalitatea transnațională, criminalitatea internațională proprie şi difuziunea.

Criminalitatea transnațională se referă la infracțiunile a căror săvârşire se poate realiza sau desfăşura în mai multe state, nu interesează dacă infracțiunile sunt săvârşite de persoane care locuiesc legal sau nu în statul respectiv. Nu interesează, de asemenea, dacă infracțiunile sunt săvârşite iar fondurile ce rezultă din săvârşirea acestora rămân sau nu în țara respectivă.

Cel de-al doilea concept, de criminalitate internațională proprie este reprezentat de categoria infracțiunilor ce afectează valori sociale care aparțin întregii comunități internaționale şi care impun tuturor statelor adoptarea unor sancțiuni penale față de infractorii respectivi.

În fine, criminalitatea internațională prin difuziune are ca principală trăsătură tendința fiecărei infracțiuni de a se repeta cu caracteristici oarecum asemănătoare în mai multe state. În aceasta situație trăsătura de internaționalitate este conferită de repetabilitatea unui anumit gen de fapte antisociale pe teritoriul național al mai multor state.

Infracțiunea de spălare de bani murdari şi infracțiunile conexe se circumscriu, în mod evident, criminalității organizate transnaționale şi de aceea activitățile desfăşurate de agențiile statului pentru prevenirea şi sancționarea acestei infracțiuni obligă tot timpul la adoptarea unor strategii şi metode noi pentru a ține pasul cu procedeele folosite de operatorii angajați în spălarea de bani la nivel internațional.

Aceste metode şi strategii la nivelul cooperării internaționale se referă la instituțiile juridice ale extrădării, comisiilor rogatorii, executarea hotărârilor judecătoreşti rămase definitive emise de alte state, sechestrul şi confiscarea bunurilor rezultat a unor infracțiuni comise în străinătate, precum şi noi metode de cooperare între agențiile naționale ale diferitelor state în domeniul cercetării şi investigării infracțiunilor economice, financiare, bancare şi patrimoniale.

În legătură cu infracțiunea de spălare a banilor murdari care face parte din categoria criminalității transnaționale, legislația în vigoare din România a fost adoptată pe baza Convenției ONU de combatere a criminalității organizate, ratificată de România prin Legea nr. 565/2002. În acest sens, apreciez că Legea nr. 39/2003 privind prevenirea şi combaterea criminalității organizate este perfect compatibilă cu legislația internațională, incriminând orice fapta care este săvârşită atât pe teritoriul unui stat cât şi în afara teritoriului acestuia; este săvârşită pe teritoriul unui stat, dar pregătirea, planificarea, conducerea sau controlul său au loc în totalitate sau în parte pe teritoriul altui stat; este săvârşită pe teritoriul unui stat de un grup infracțional organizat care desfăşoară activități infracționale în două sau mai multe state; este săvârşită pe teritoriul unui stat, dar rezultatul acesteia se produce pe teritoriul altui stat.

Ideea generală care se desprinde în aceste condiții este aceea că în cazul colaborării între agențiile diferitelor state implicate în prevenirea şi combaterea infracțiunilor de spălare a banilor murdari şi a celor conexe impune o colaborare între băncile naționale, dar şi o unificare a bazelor de date şi chiar apariția unei baze de date internaționale care să supravegheze în mod activ toate operațiunile financiar-bancare, şi în special cele suspecte de a fi implicate în reciclare de fonduri. În prezent se impune o cooperare internațională activă care să acționeze în mod eficient împotriva paradisurilor fiscale. Lupta împotriva paradisurilor fiscale este o altă prioritate a cooperării internaționale actuale.

În țara noastră legislația națională adoptată a urmărit în mod permanent armonizarea cu prevederile internaționale existente în acest domeniu. Chiar legea fundamentală a țării (Constituția României) stipulează că normele juridice constituționale referitoare la libertățile şi drepturile cetățeneşti trebuie să fie în permanentă aplicate şi interpretate conform Declarației Universale a Drepturilor Omului, cu pactele şi tratatele la care România este parte.

Dacă în activitatea de aplicare şi interpretare a legii apar unele necorelații sau neconcordanțe între legislația națională şi pactele şi tratatele referitoare la drepturile şi libertățile fundamentale ale omului, întotdeauna au prioritate reglementările internaționale. Cetățenii români se bucură de toate drepturile şi libertățile fundamentale stipulate în aceste reglementări internaționale, iar statul român este obligat, prin Constituția României, să-şi îndeplinească toate obligațiile ce-i revin din tratatele la care este parte, tratate care, odată ratificate de Parlamentul țării, devin parte integrantă a sistemului legislativ național.

Constituția României are prevederi referitoare şi la extrădare ca importantă formă de cooperare internațională existentă în domeniul prevenirii şi combaterii spălării banilor. Articolul 19 din legea fundamentală a țării arată că cetățenii români vor putea fi extrădați în baza convențiilor internaționale la care România este parte, dar numai în condițiile legii şi pe bază de reciprocitate.

Desigur, principalul instrument juridic al legislației române care reglementează cooperarea internațională a țării noastre în domeniul prevenirii şi combaterii spălării banilor este Constituția României.

Dreptul internațional public şi normele juridice care îl alcătuiesc reglementează de asemenea, activitatea desfăşurată de statul român în acest domeniu. De fapt, toate statele lumii, datorită interesului de a preveni şi combate reciclarea de fonduri au făcut şi fac demersuri pentru a adopta acte normative comune în lupta împotriva spălării banilor.

Doar existența unui sistem de norme comun poate ajuta instituțiile diferitelor state să coopereze într-un mod eficient în acest domeniu.

Statele lumii au elaborat şi elaborează în comun o serie de protocoale şi acorduri internaționale care stabilesc căi de conduita în lupta împotriva operatorilor angajați în albirea banilor negri proveniți din infracționalitate. Este evident deci, că forța obligatorie a acestor norme decurge din manifestarea de voință a statelor lumii în calitatea lor de subiecte de drept internațional. Si în acest caz principiile generale aplicabile dreptului internațional reglementează modalitățile de colaborare între statele lumii, consfințite prin numeroase convenții internaționale care au devenit obligatorii în urma ratificărilor.

În domeniul prevenirii şi combaterii spălării banilor există o serie de tratate, convenții, pacte, înțelegeri atât multilaterale, cât şi bilaterale care generează o conduită comună a acestora.

Se poate aprecia, pe bună dreptate, că punctul de plecare al tuturor acestor reglementări l-a reprezentat Convenția Organizației Națiunilor Unite contra traficului ilicit de stupefiante şi substanțe psihotrope care a fost adoptată de țările membre la data de 19 decembrie 1988 la Viena. La acea data, pentru prima oară a fost definit termenul juridic de spălare a banilor murdari. Astfel, în articolul 3 al amintitei Convenții s-a stipulat că “conversia sau transferul de bunuri despre care cel care se ocupă ştie că provin din infracțiunile stabilite anterior în prezentul paragraf sau din participarea la comiterea acesteia, în scopul de a disimula sau deghiza originea ilicită a bunurilor menționate sau ajută orice persoana care este implicată în comiterea uneia din aceste infracțiuni să scape de consecințele juridice ale actelor sale“.

Ulterior statele europene, pornind de la actul normativ amintit, au procedat la adoptarea în comun a Convenției privind spălarea, descoperirea, sechestrarea şi confiscarea produselor infracțiunii, încheiata la Strasbourg la data de 8 noiembrie 1990. Apoi au apărut o alta serie de acte normative de drept internațional care au completat şi au făcut mai eficientă lupta statelor lumii împotriva acestui flagel.

A apărut astfel în data de 10 iunie 1991 Directiva nr. 91/308 a Consiliului Comunității Europene privind prevenirea folosirii sistemului financiar în scopul spălării banilor; apoi cele 40 de recomandări ale Grupului de Acțiune Financiară

Internațională (GAFI) asupra spălării capitalurilor; ulterior Convenția internațională privind reprimarea finanțării terorismului din 9 decembrie 1999 la New York; un an mai târziu Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate adoptată de asemenea la New York.

Toate aceste acte normative internaționale la care România este parte au fost concretizate în plan legislativ intern prin diferite legi şi ordonanțe de urgentă care permit prevenirea şi combaterea utilizării sistemului financiar-bancar românesc în scopul reciclării fondurilor şi al finanțării actelor de terorism.

În afara acestora, desigur că şi Codul de procedură penală român stabileşte norme şi principii călăuzitoare în ceea ce priveşte comisiile rogatorii, recunoaşterea hotărârilor penale şi a altor acte judiciare emise de alte state, precum şi rejudecarea celor judecați în lipsă în cazurile de extrădare.

Dintre acestea, extrădarea este unul dintre instrumentele cele mai importante folosite în relațiile juridice bilaterale în plan internațional pentru lupta împotriva reciclării fondurilor. Practic, extrădarea este instituția juridică care desemnează acceptarea remiterii unui infractor de către statul solicitat, pe teritoriul căruia acesta se află, către statul solicitant, în scopul judecării acestuia sau pentru executarea unei pedepse privative de libertate.

Extrădarea poate fi acordată numai pe baza existenței unei convenții internaționale, pe baza de reciprocitate, iar în lipsa acestora în temeiul legislației interne a statelor lumii.

În ceea ce priveşte țara noastră a fost adoptată Legea nr. 296 din 2001 care stabileşte în detaliu condițiile în care se realizează extrădarea (persoanele supuse extrădării, faptele penale pentru care se realizează extrădarea, procedura, efecte etc.).

Un alt instrument juridic de drept internațional foarte eficient în lupta împotriva spălării banilor îl constituie comisia rogatorie. Practic, comisia rogatorie internațională în materie penală este instituția care desemnează întrajutorarea judiciară între două state prin care se efectuează o delegare de putere pe care o autoritate judiciară dintr-un stat o acordă unei autorități judiciare din alt stat pentru a îndeplini în locul şi numele său unele activități judiciare referitoare la o anumită cercetare penală. De obicei prin comisiile rogatorii internaționale se solicita îndeplinirea unor anumite acte de urmărire penală, date şi informații despre persoane, documente sau dosare sau remiterea unor mijloace de probă.

Pentru a acționa în mod eficient pentru prevenirea şi combaterea spălării banilor comisiile rogatorii se referă şi la o serie de acțiuni şi proceduri speciale – livrarea supravegheată, supravegherea electronică, acțiuni pe teritoriul altui stat în cooperare cu reprezentanții acestui stat etc. Mai mult, se pot efectua anchete comune şi se pot transfera reciproc proceduri referitoare la urmărirea

unei infracțiuni sau se poate proceda la efectuarea de cercetări penale în mod centralizat.

În fine, o altă instituție de drept internațional foarte des uzitată pentru prevenirea şi combaterea spălării banilor o constituie recunoaşterea hotărârilor judecătoreşti emise de către autoritățile judiciare ale altor state şi a actelor judiciare străine.

Potrivit Codului de procedură penală român aceste acte judiciare străine au putere juridică în România numai dacă în urma convențiilor internaționale sau în urma unor înțelegeri bilaterale şi actele juridice româneşti sunt recunoscute în statele respective.

3. RECOMANDĂRI ALE GRUPULUI DE ACȚIUNE FINANCIARĂ AL G 7 ÎN DOMENIUL PREVENIRII ŞI COMBATERII SPĂLĂRII BANILOR ÎN PLAN INTERNAȚIONAL

Indiferent cât de eficiente şi de bine organizate ar fi instituțiile unui stat specializate în prevenirea şi combaterea acestui flagel mondial (oficiu național de lupta împotriva spălării banilor, fisc, poliție, parchete etc.) este evident că acțiunile singulare ale unui singur stat sunt sortite eşecului.

Aceasta deoarece spălarea banilor proveniți din activitățile crimei organizate transnaționale are un pronunțat caracter internațional şi se face cu complicitatea şi cooperarea grupurilor de infractori din mai multe țări.

Ca atare, în timp, a devenit imperios necesară cooperarea internațională în acest domeniu.

Una dintre cele mai cunoscute şi eficiente forme de cooperare internațională în acest domeniu o constituie Grupul de Acțiune Financiară. Grupul de Acțiune Financiară - GAFI este un organism internațional care a luat ființa ca urmare a întâlnirii la data de 14 iulie 1989 la Paris a Grupului celor 7 (grupul celor şapte țări puternic industrializate ale lumii).

Grupul de Acțiune Financiară este practic un organism interguvernamental al cărui scop este dezvoltarea şi promovarea politicilor de combatere a spălării banilor nu doar în cele şapte țări amintite, ci în toate țările lumii. Politicile respective, deşi au preponderent caracter juridic, au ca obiectiv final încercarea de a împiedica afectarea activității economice legale de către tranzacțiile financiare care au drept scop reciclarea fondurilor.

GAFI este alcătuit în prezent din 26 de state, cele mai dezvoltate, din Europa, America şi Asia, iar la activitățile sale curente participă şi reprezentanți ai Băncii Mondiale, Fondului Monetar Internațional, Organizația Mondială a Vămilor, Oficiul Națiunilor Unite pentru controlul drogurilor şi prevenirea crimelor.

Una dintre cele mai semnificative acțiuni ale grupului a fost elaborarea în mai 1990 a unui ghid cuprinzând 40 de recomandări pentru combaterea şi prevenirea cu eficiență a operațiunilor de spălare a banilor în plan mondial.

Ghidul este structurat pe 4 capitole, respectiv:

- cadrul general al recomandărilor;
- rolul sistemelor juridice naționale în combaterea spălării banilor;
- rolul sistemului financiar în combaterea spălării banilor;
- întărirea colaborării internaționale;

Aşa cum rezultă din enumerarea capitolelor sale, acest ghid are un pronunțat caracter juridic, urmărind adoptarea de către toate statele a unor

prevederi legislative eficiente, bazate pe principii comune, pentru combaterea spălării banilor.

De asemenea, ghidul promovează pe scară largă importanța colaborării internaționale interguvernamentale şi interinstituționale în vederea prevenirii şi combaterii operatorilor angajați în activități de reciclare de fonduri.

Câteva dintre recomandările din capitolul referitor la rolul sistemului financiar în combaterea spălării banilor au o importanță deosebită în acest domeniu:

- Recomandarea nr. 15 - "Instituțiile financiare ar trebui să acorde o atenție specială tuturor tranzacțiilor mari, neobişnuite, complexe şi tuturor modelelor de tranzacții neobişnuite care nu au nici un scop legal vizibil sau unul aparent economic.

Cadrul şi scopul unor asemenea tranzacții ar trebui, pe cât posibil, examinate, rezultatele fiind stabilite în scris şi disponibile pentru supervizor, contabil şi organele de aplicare a legii".

- Recomandarea nr.19 -"Instituțiile financiare ar trebui să dezvolte programe impotriva spălării banilor."

Aceste programe ar trebui să includă minimum: dezvoltarea politicilor interne, procedurilor şi controalelor, inclusiv desemnarea unor funcționari la nivelul administrațiilor şi proceduri de alegeri adecvate pentru a asigura standarde ridicate atunci când se fac angajări; un program continuu de pregătire a angajaților; o funcție de revizie pentru testarea sistemului."

- Recomandarea nr. 21 -"Instituțiile financiare ar trebui să acorde o atenție specială relațiilor de afaceri şi tranzacțiilor cu persoane, inclusiv companii şi instituții financiare, din țări care nu aplică sau aplică insuficient aceste recomandari. Ori de câte ori aceste tranzacții nu au un scop aparent economic sau evident legal, fondul şi scopul lor ar trebui, pe cât posibil, examinate, rezultatele stabilite în scris şi puse la dispoziția supervizorilor, revizorilor şi organelor de aplicare a legii."

În pofida progreselor substanțiale realizate de GAFI şi de alte foruri internaționale, mai există încă unele deficiențe notabile în activitățile internaționale de prevenire şi combatere a spălării banilor.

Aceasta deoarece, în primul rând există multe țări care nu transpun în practică în totalitate recomandările respective, şi ca atare, există infractori care vor căuta să profite de pe urma faptului că în unele țări nu s-au adoptat reglementări ferme care să descurajeze fluxurile de capital provenit din activități specifice crimei organizate.

Apariția şi dezvoltarea unor noi țări cu caracteristici specifice de paradisuri fiscale, intensificarea şi internaționalizarea crescândă a activităților ilegale şi a crimei organizate în economiile central şi sud-est europene, coroborat cu controlul deficitar asupra sistemului național bancar, sugerează că măsurile existente de contracarare a spălării banilor trebuie accentuate.

Apoi, toate aceste recomandări ale Grupului de Acțiune Financiară sunt în final doar nişte recomandări, şi de aceea problema majoră care se ridică este dacă acest cadru stabilit de către GAFI poate fi aplicat pe plan internațional.

Adoptarea recomandărilor, care exprimă în principal voința celor mai dezvoltate economii existente în lume şi faptul că anual statele membre dezbat noile probleme care au apărut în acest domeniu, elaborând studii care cuprind evoluția fenomenului de spălare a banilor şi propunând soluții pentru prevenirea şi combaterea sa, este cel puțin pentru momentul actual, singura soluție eficientă.

Iată de ce, cel mai serios impediment îl constituie depăşirea divergențelor de ordin legislativ, procedural şi de practică profesională precum şi unificarea şi simplificarea procedurilor de colaborare internațională existente în acest domeniu.

Dacă pentru încheierea unei tranzacții specifice reciclării de fonduri între doi operatori angajați în astfel de activități, situați la mii de kilometri distanță, este suficientă o convorbire telefonică sau un simplu schimb de mesaje electronice, pentru reprezentanții statelor, un schimb de date sau informații oficiale (cu valoare probatorie în justiție) presupune în multe cazuri luni întregi de aşteptare pentru îndeplinirea procedurilor legale (comisii rogatorii, adrese oficiale etc.).

Prin urmare, principala provocare pentru viitorul imediat o constituie organizarea la nivel internațional a unui cadru viabil de cooperare în domeniul spălării banilor care să elimine pe cât posibil barierele artificiale create de granițe şi de sistemele legislative naționale diferite.

4. PREVENIREA ŞI COMBATEREA RECICLĂRII FONDURILOR ÎN ROMÂNIA

După schimbarea sistemului socioeconomic după decembrie 1989, criminalitatea la nivel național s-a amplificat şi totodată şi fondurile obținute în urma desfăşurării acestor activități ilegale.

S-au înregistrat sustrageri masive de active şi capital din proprietatea statului prin delapidări, furturi, înşelăciuni, iar în privatizarea sectorului de stat, datorită actelor de corupție prin subevaluarea activelor supuse privatizării, s-au înregistrat importante prejudicii.

Un alt izvor de prejudicii pentru bugetul de stat l-a constituit actele de contrabandă cu țigări, cafea şi alcool.

Traficul cu autoturisme de lux furate, infracțiunile de prostituție şi proxenetism, furturile de produse petroliere şi traficul cu valută falsă au fost alte surse importante de bani murdari.

Toate aceste fonduri provenite din activitățile ilicite ale membrilor crimei organizate din România, precum şi fondurile masive provenite din străinătate au necesitat operațiuni specifice de reciclare.

În lupta împotriva spălării banilor, statul român a adoptat pentru prima oară la data de 21 aprilie 1999, Legea nr. 21 pentru prevenirea şi sancționarea spălării banilor. Însă acest act normativ a fost precedat şi de alte acte normative care au incriminat fapte generatoare de bani murdari.

Astfel, în 1992 România a aderat la Convenția de la Viena contra traficului de stupefiante şi substanțe psihotrope din 1988. Mai mult, prevederile acestei convenții au fost stipulate şi în legislația internă, fiind incriminate o serie de fapte ca infracțiuni distincte în Codul Penal şi Legea nr. 73 din 1996 privind regimul juridic al substanțelor toxice şi stupefiante şi Legea nr. 143 din 2000 pentru combaterea traficului şi consumului ilicit de droguri.

Mai mult, în baza aceleiaşi convenții, România a creat convenții şi acorduri de cooperare în lupta împotriva traficului de substanțe stupefiante şi psihotrope cu mai multe țări din Europa, Asia, America etc.

Este important de menționat că toate aceste acorduri şi convenții prevăd şi schimburi de informații referitoare la sistemele de reciclare şi transferare a profiturilor rezultate din traficul ilicit de stupefiante şi substanțe psihotrope, precum şi din delictele conexe.

De asemenea, România a ratificat mai multe înțelegeri internaționale multilaterale referitoare la prevenirea şi combaterea actelor de spălare de bani:

- Convenția europeană cu privire la controlul achiziționării şi deținerii armelor de foc, ratificată prin Legea nr. 116 din 1997;

- Convenția europeană cu privire la reprimarea terorismului, ratificată prin Legea nr. 19 din 1997;
- Convenția europeană revizuită, cu privire la patrimoniul arheologic, ratificată prin Legea nr. 150 din 1997;
- Convenția europeană de extradare şi protocoalele 1 şi 2 ratificate prin Legea nr. 80 din 1999;
- Convenția europeană de asistenta judiciară în materie penală, adoptată la Strasbourg, la 20 aprilie 1959 şi protocolul adițional adoptat în anul 1978. Convenția reglementează condițiile în care pot avea loc sechestrarea de obiecte, confiscări şi reținerea acestora de către partea solicitantă.

În iulie 1997 Parlamentul României a adoptat o altă lege importantă care a dat tonul în lupta împotriva spălării banilor murdari, Legea nr. 136 pentru ratificarea Acordului dintre Guvernul României şi Guvernul Regatului Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord referitor la reținerea şi confiscarea bunurilor provenite şi a instrumentelor folosite la comiterea infracțiunilor.

Acest act juridic creează cadrul juridic necesar pentru cele două țări în ceea ce priveşte investigarea, identificarea şi reținerea în vederea confiscării bunurilor provenite din comiterea de infracțiuni.

Mai mult, acest act normativ defineşte confiscarea, instrumentele folosite la săvârşirea de infracțiuni, bunurile provenite din săvârşirea de infracțiuni, proprietatea, reținerea etc. şi în plus, sunt stabilite în mod clar autoritățile desemnate pentru cooperare şi aducerea la îndeplinire a ordinelor de confiscare.

Se face o reglementare în amănunt a conținutului solicitărilor (scrierea lor, autoritatea care face cercetarea, faptele şi legile relevante, scopul, procedurile sau căile de acțiune, modul de stabilire a identității persoanelor implicate).

Se stipulează şi cazurile în care cererea de asistență poate fi respinsă, respectiv dacă aceasta ar putea prejudicia suveranitatea, securitatea sau interesele naționale ale părții solicitate, sau dacă cererea ar contraveni legislației acesteia, sau ar prejudicia o investigație care deja se află în desfăşurare, sau dacă s-ar pune în pericol siguranța sau integritatea unei terțe persoane.

Acest acord prevede în amănunt până şi modul de folosire a dovezilor şi informațiilor, modul concret de acordare al asistentei judiciare, obligațiile părților privind cheltuielile, limba folosită, autentificarea şi limitele teritoriului de aplicabilitate şamd.

Până la apariția Legii nr. 21/1999 privind prevenirea şi sancționarea spălării banilor, faptele legate de reciclarea fondurilor provenite din infracțiuni erau dificil de cercetat şi de încadrat juridic. Organele de control şi cele de urmărire penală, atunci când instrumentau cauze legate de operațiunea de spălare de bani, erau obligate să apeleze la artificii juridice, cercetând aceste fapte prin prisma infracțiunilor conexe referitoare la obținerea de valori şi bunuri

ilicite, însă de cele mai multe ori operatorii implicați în operațiuni propriu-zise de spălare de bani scăpau nepedepsiți.

Categoric, apariția Legii nr. 21/1999, ca prim act normativ din istoria dreptului penal românesc, a reprezentat un uriaş pas înainte în ceea ce priveşte instrumentele avute la dispoziție de către stat pentru lupta împotriva acestui flagel.

Această lege, deşi a avut o scurtă perioadă de aplicabilitate (până în decembrie 2002 când a apărut Legea nr. 656 pentru prevenirea şi sancționarea spălării banilor), a fost primul mijloc eficient de luptă împotriva spălării banilor, fenomen care începuse să pună în serios pericol integritatea şi stabilitatea fragilului nostru sistem financiar-bancar, care şi aşa a fost greu încercat în ultimii 15 ani.

Apoi, se impunea apariția acestei legi şi datorită eforturilor făcute în ultimii ani de către autoritățile statului nostru pentru integrare europeană şi euro-atlantică, or una dintre cerințele esențiale ale acceptării țării în aceste structuri o constituia reforma justiției şi a sistemului afacerilor interne şi lupta hotărâtă împotriva criminalității organizate transnaționale.

Apariția acestui act normativ a fost oarecum facilitată şi de celelalte instrumente juridice pe care deja statul român le avea la dispoziție - incriminarea de către Codul Penal român a unor infracțiuni ca: falsul, uzul de fals, înşelăciunea, delapidarea, prostituția, proxenetismul, traficul de arme, încălcarea regimului jocurilor de noroc etc.

Este de menționat că şi alte legi penale speciale anterioare au contribuit în mod decisiv la prevenirea şi combaterea infracțiunilor conexe infracțiunii de spălare de bani, prin incriminarea unor fapte că: evaziunea fiscală, contrabandă, bancruta frauduloasa etc.

Modificarea Codului de Procedură Penală a creat noi oportunități în lupta împotriva reciclării fondurilor provenite din activități ilegale, prin apariția “confiscării speciale” care creează posibilitatea legală a confiscării bunurilor şi valorilor care au servit la săvârşirea unei infracțiuni sau care sunt rezultatul unei infracțiuni.

De asemenea, apariția Legii nr. 21/1999 a creat baza legală a apariției unui instrument modern şi eficace împotriva spălării banilor - Oficiul Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor.

Această instituție este un organ de specialitate cu personalitate juridică care se află, încă de la înființare, în subordinea Guvernului şi al cărui principal scop îl reprezintă activitatea de prevenire şi combatere a spălării banilor.

În acest scop, aceasta instituție primeşte în mod permanent, analizează şi prelucrează informațiile primite din sistemul financiar-bancar românesc şi sesizează, atunci când este cazul, organele de urmărire penală cu privire la eventuale cazuri de spălare de bani.

Deşi în mod incontestabil Legea nr. 21/1999 a avut meritele sale, a avut totuşi şi o serie de imperfecțiuni care au condus de altfel la abrogarea sa implicită în anul 2002, prin apariția noului act normativ în acest domeniu.

În primul rând, aceasta nu cuprindea nici un fel de protecție juridică a funcționarilor Oficiului Național pentru Prevenirea şi Combaterea Spălării Banilor, în sensul că aceştia ar putea fi oricând acționați în instanță pentru faptele comise în legătura cu exercitarea profesiei.

Dacă, de exemplu, o bancă primea o dispoziție de la un client să transfere în străinătate suma de 50.000 de euro pentru a achita un credit sau o creanță, bancă era obligată, potrivit legii menționate, să raporteze în 24 de ore Oficiului cererea clientului.

Ori, de cele mai multe ori, acest termen a fost insuficient pentru funcționarii Oficiului pentru a putea derula toate activitățile aferente de verificare ale operațiunii suspecte.

Pentru aceasta, potrivit Legii nr. 21/1999 lucratorii Oficiului trebuie să formuleze o cerere motivată către Parchetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție, pentru a se prelungi perioada verificărilor cu încă trei zile, timp în care suma de 50.000 de euro va fi blocată de către banca respectivă.

Problema apare după momentul blocării fondurilor, întrucât în legea menționată se stipula clar că în cazul în care cererea se dovedeşte a fi neîntemeiata (cererea de transfer nefăcând parte din categoria operațiunilor de spălare de bani), atunci Oficiul va răspunde civil de pierderea financiară sau alte daune aduse persoanei fizice sau juridice titulare a contului.

5. INSTRUMENTELE JURIDICE ALE STATULUI ROMÂN ÎN LUPTA DE PREVENIRE ŞI COMBATERE A SPĂLĂRII BANILOR

Unul dintre cele mai importante acte normative avute la dispoziție de către statul român a fost Legea nr. 656/2002 privind prevenirea şi sancționarea spălării banilor.

Față de actul normativ precedent aceasta a adus cu sine o serie de importante modificări în activitatea Oficiului şi a instituțiilor bancare.

Astfel, față de vechiul act normativ, dacă salariatul unei bănci sau al unei instituții financiare are suspiciuni că o operațiune ce urmează să fie efectuată are ca scop spălarea banilor sau finanțarea actelor de terorism, este obligat prin noul act normativ să informeze unul din managerii băncii, care va sesiza imediat Oficiul Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor, obligat să confirme primirea sesizării.

Oficiul are dreptul potrivit legii, dacă apreciază necesar, să dispună suspendarea efectuării operațiunii financiar-bancare pentru o perioada de 72 de ore.

Suma pentru care s-a dispus suspendarea operațiunii va rămâne blocată în contul titularului până la expirarea perioadei pentru care s-a dispus suspendarea sau, după caz, până la dispunerea altei măsuri de către Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație şi Justiție.

Dacă Oficiul consideră că perioada de 72 de ore nu este suficientă, poate solicita, motivat, înainte de expirarea acestui termen, Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație şi Justiție prelungirea suspendării efectuării operațiunii cu cel mult 5 zile lucratoare.

Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație şi Justiție poate autoriza o singura dată prelungirea solicitată sau, după caz, poate dispune încetarea suspendării operațiunii.

Oficiul trebuie să comunice băncilor decizia de suspendare a efectuării operațiunii ori, după caz, măsura prelungirii acesteia, dispusă de Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație şi Justiție.

În decursul anului 2004 a ieşit ilegal de pe teritoriul României suma de 210,59 milioane de euro, se stipulează într-un recent raport dat publicității de către Oficiului Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor.

Principala destinație a ieşirilor ilegale de valută este China, reprezentând mai mult de o cincime din totalul fondurilor “reciclate” pe teritoriul țării.

Suma intrata ilegal în țară în anul 2004 a fost estimată la 58,85 milioane de euro.

Principalele țări din care au fost expediați banii intrați ilegal în țară sunt Ungaria şi Turcia, fiecare cu aproximativ 16 milioane euro fiecare.

Cea mai frecventă infracțiune generatoare de bani murdari în România anului trecut este aceea de evaziune fiscală (în 44% din cazuri).

Celelalte infracțiuni generatoare de bani murdari sunt cele de înşelăciune în domeniul financiar-bancar (17% din cazuri), înşelăciune, inclusiv cu privire la calitatea mărfurilor (18% din cazuri) şi rambursarea ilegală de TVA (3% din cazuri).

Raportul subliniază faptul că spălarea fondurilor obținute din infracțiuni este un adevărat flagel care a căpătat o amploare deosebită, iar fenomenul în sine este unul dintre cele mai grave pericole în cadrul crimei organizate.

Activitatea desfăşurată de Oficiu nu a fost întotdeauna eficientă, astfel încât începând din anul 2000, Oficiul a suspendat plăți externe de spălare de bani în numai nouă cazuri.

Activitatea Oficiului a fost deseori criticată atât de parchete, cât şi de Banca Națională, reprezentanții BNR acuzând deseori Oficiul că a permis transferuri de sute de milioane de euro, suspectate a fi operațiuni de spălare a banilor.

Ciclul economic al economiei subterane şi al activităților ilegale este un ciclu permanent şi intens, cu succesiuni de procese economico-financiare din care rezultă în mod continuu profit care trebuie investit în activități ilegale, dar mai ales în activități legale.

Analizarea şi studierea amănunțită a marii varietăți de metode infracționale folosite în România de astăzi, va evidenția nivelul şi structură infracționalității, şi este extrem de utilă în procesul de prevenire a spălării banilor murdari.

Dată fiind necesitatea implementării normelor juridice ale UE şi date fiind aceste permanente modificări în structură şi formele de manifestare ale economiei subterane, Legea nr. 656/2002 privind prevenirea şi sancționarea spălării banilor a fost modificată.

Principalul motiv al amendării acestei legi a fost scopul adaptării legislației româneşti la acquis-ul comunitar în perspectiva iminentei aderări a României la Uniunea Europeană.

Modificările făcute au respectat îndeaproape recomandările speciale privind combaterea finanțării terorismului, propuse de către Grupul internațional de Acțiune Financiară privind spălarea banilor (GAFI), recomandări apreciate unanim de comunitatea financiară mondială şi recunoscute de FMI, Banca Mondială şi alte organisme internaționale.

Cea mai semnificativă modificare pe care a adus-o noul act normativ a vizat extinderea sferei persoanelor şi instituțiilor care sunt obligate să raporteze eventuale tranzacții suspecte Oficiului Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor.

Acestor persoane fizice şi juridice le este interzis să informeze părțile suspecte în astfel de tranzacții despre comunicarea făcuta Oficiului.

Potrivit noului act normativ identitatea oricărui denunțător va fi confidențială, neputând fi făcută publică nici în cursul activităților de urmărire penală desfăşurate de poliție sau parchet.

Noul act normativ impune o relație specială între Oficiu şi SRI, întrucât serviciile secrete române trebuie imediat informate de către Oficiu asupra oricărei sesizări primite, pentru a desfăşura în paralel investigații cu privire la eventualii operatori implicați în spălare de bani.

Casele de schimb valutar, agențiile de turism şi casele de amanet trebuie şi ele să se implice în activitățile de prevenire a spălării banilor proveniți din activități ilicite.

Cu autorizația parchetelor, telefoanele persoanelor suspecte de spălare de bani vor putea fi ascultate, iar în cazurile de spălare de bani vor putea fi folosiți polițişti sub acoperire şi orice operațiune financiar-bancară suspectă va putea fi blocată cu mai multa uşurința.

Legea nr. 656/2002 pentru prevenirea şi spălarea banilor, şi-a schimbat denumirea, devenind Legea pentru prevenirea şi combaterea spălării banilor, precum şi pentru instituirea unor măsuri de prevenire şi combatere a finanțării actelor de terorism.

Pentru prima dată în legea penală română se defineşte noțiunea de “tranzacție suspectă” ca operațiunea care, prin natura ei şi caracterul neobişnuit în raport cu activitățile clientului uneia din persoanele prevăzute la art. 8, trezeşte suspiciuni de spălare de bani sau de finanțare a actelor de terorism.

Acesta este, categoric, un element pozitiv, întrucât actul normativ aflat în vigoare în acest moment, la art. 8 stipulează o vastă categorie de instituții şi chiar persoane fizice care sunt obligate să raporteze tranzacții suspecte însă nu arată explicit ce anume este o tranzacție suspectă.

Printre aceste persoane fizice şi juridice se număra: băncile; instituțiile de credit; instituțiile financiare; societățile de asigurări şi reasigurări; agenții economici ce desfăşoară activități de jocuri de noroc, amanet, vânzări-cumpărări de obiecte de artă, metale şi pietre prețioase, dealerii, activitățile de turism, prestări de servicii şi orice alte activități similare care implica punerea în circulație a valorilor; persoanele fizice şi juridice care acorda asistență de specialitate juridică, notarială, contabilă, financiar-bancară, cu respectarea dispozițiilor legale privind secretul profesional; persoanele cu atribuții în procesul de privatizare; oficiile poştale şi persoanele juridice care prestează servicii de transmitere de bani, în lei sau în valută; agenții imobiliari; trezoreria statului; casele de schimb valutar şi orice altă persoană fizică sau juridică, pentru acte şi fapte săvârşite în afara sistemului financiar-bancar.

Conform noului act normativ, notarii, avocații sau alte persoane care exercită profesii liberale nu vor mai putea invoca secretul profesional pentru a apăra persoanele implicate în spălare de bani.

Mai mult, notarii şi avocații sunt obligați să informeze deîndată autoritățile statului cu privire la orice tranzacție care ar putea fi considerata suspectă.

Cei care nu se vor conforma prevederilor legale, vor fi amendați cu minimum 100.000.000 de lei.

Vor fi exceptate de la prevederile acestei legi doar cazurile în care informațiile respective sunt obținute de la persoane pe care avocații, notarii sau auditorii financiari le asistă pentru lămurirea situației lor juridice.

Noul act normativ prevede, la art. 14, obligativitatea tuturor instituțiilor şi persoanelor amintite la art. 8, precizate anterior, să aibă desemnați, între proprii angajați, persoane care trebuie să țină legătura cu Oficiul.

Noua lege prevede, pentru aceste instituții şi societăți, să asigure şi instruirea angajaților pentru a putea recunoaşte operațiuni care pot fi legate de spălarea banilor.

Nerespectarea acestor prevederi legale vor fi sancționate cu amenzi între 150.000.000 şi 500.000.000 de lei.

Alineatul 1 de la art. 3 prevede că “deîndată ce salariatul unei persoane juridice sau una dintre persoanele fizice prevăzute la art. 8 are suspiciuni că o operațiune care urmează să fie efectuată are ca scop spălarea banilor sau finanțarea actelor de terorism, va informa persoana desemnata conform art. 14, al. 1, care, la rândul său, va sesiza imediat Oficiul Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor”.

Oficiul are obligația de a confirma primirea sesizării şi apoi va informa imediat SRI, care are rolul de coordonator tehnic al serviciilor naționale de prevenire şi combatere a terorismului.

Apoi, Oficiul, dacă va considera necesar, va putea bloca tranzacția financiar-bancară considerată suspectă trei zile lucratoare, suma respectivă de bani rămânând blocată în contul titularului.

Dacă se apreciază ca fiind necesar, chiar dacă bănuiala nu a fost confirmata în cele trei zile, Oficiul poate cere Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație şi Justiție prelungirea termenului de blocare a transferului fondurilor cu încă patru zile, o singura data.

Dacă nu se face dovada comiterii vreunei infracțiuni de spălare de bani sau finanțare a terorismului, transferul se va efectua după o întârziere de maximum şapte zile.

Persoanei care a făcut sesizarea, nu i se poate imputa nimic, identitatea acesteia fiind protejată prin lege.

Astfel de informații, neconfirmate într-un termen de maximum şapte zile, vor fi păstrate de către Oficiu timp de 10 ani, iar dacă în această perioadă nu sunt supuse unor noi verificări, vor fi clasate.

În cazurile în care există indicii şi date certe că ar fi vorba despre săvârşirea unor infracțiuni de spălare de bani sau finanțare de acte de terorism, noua lege prevede o serie de măsuri procedurale noi care vor ajuta la lupta împotriva acestui gen de infracțiuni.

Conturile considerate suspecte vor fi supravegheate până la termenul maxim de patru luni, şi cu autorizația procurorului vor putea fi puse sub urmărire telefoanele persoanelor considerate suspecte.

Noul act normativ dă posibilitatea efectuării unor operațiuni de filaj şi de folosire a unor investigatori sub acoperire.

Suplimentar, față de prevederile Codului Penal, art. 25 al Legii nr. 656/2002 va fi modificat drastic, astfel încât, în cazul în care bunurile supuse confiscării nu se găsesc, va putea fi confiscat echivalentul lor în bani sau în bunuri.

În cazul în care bunurile supuse confiscării nu pot fi individualizate față de bunurile dobândite legal, se confiscă bunuri până la concurența valorii bunurilor supuse confiscării, indiferent de provenienţa acestora.

Cea mai mică amendă prevăzută de noul proiect de lege este de 100.000.000 de lei şi poate fi aplicată chiar şi pentru simplul motiv că vreun funcționar n-ar fi fost suficient de vigilent, în sensul omisiunii sesizării Oficiului, în cazul unei operațiuni care, părea suspectă, dar ulterior a devenit sau a fost dovedită ca operațiune financiar-bancară legală.

Legea privind modificarea şi completarea Legii nr.656/2002 pentru prevenirea şi combaterea spălării banilor a adaptat, în mare, legislația românească din domeniul prevenirii şi combaterii spălării banilor şi al finanțării terorismului, la acquis-ul comunitar.

Prevederile Directivei nr. 2001/97/EC a Parlamentului European şi a Consiliului European din 4 Decembrie 2001, a modificat Directiva Consiliului nr. 91/ 308/EEC privind prevenirea utilizării sistemului financiar pentru spălarea banilor.

Schimbările s-au făcut în principal în baza celor 40 de Recomandări ale Grupului Internațional de Acțiune Financiară privind Spălarea Banilor (GAFI), modificate în iunie 2003.

De asemenea, s-a ținut cont şi de cele 8 recomandări speciale ale GAFI privind finanțarea terorismului, precum şi recomandările elaborate cu ocazia celui de-al doilea raport de evaluare a României de către grupul MoneyVal grup ce funcționează în cadrul Consiliul Europei.

Cele 40 de recomandări GAFI sunt recunoscute de principalele foruri internaționale, de Banca Mondială, de Fondul Monetar Internațional drept standarde în domeniul internațional în domeniul prevenirii combaterii spălării banilor şi a finanțării terorismului.

Implementarea acquis-ului comunitar şi necesitatea alinierii la normele juridice europene şi internaționale existente în acest sector de activitate, au făcut

să se încheie şi Convenția de Twinning dintre Guvernul Republicii Italiene şi reprezentanți ai Oficiului Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor, precum şi aprobarea acesteia de către delegația Comisiei Europene, în anul 2003.

Un alt important moment pe drumul alinierii legislației româneşti la cea internațională îl constituie şi proiectul PHARE RO 02-IB/JH-08, prin care se urmăreşte întărirea capacității instituțiilor româneşti implicate în prevenirea şi combaterea spălării banilor şi finanțarea terorismului, dar şi a crimei organizate.

Practic, programul menționat urmăreşte modificarea structurală şi funcțională a Oficiului Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor, Ministerul Justiției, Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație şi Justiție, Ministerul Administrației şi Internelor, Băncii Naționale a României şi Comisia Națională pentru Valori Mobiliare.

Programul respectiv, activitățile de modificare a legislației naționale şi de implementare a acquis-ului sunt condiții de preaderare la Uniunea Europeană, care au beneficiat în mod constant de sprijinul logistic, financiar şi administrativ al Uniunii.

Proiectul PHARE RO 02-IB/JH-08 a definit şi incriminat noțiunile de spălare a banilor şi finanțarea actelor de terorism în conformitate cu cerințele Directivei nr. 2001/97/EC şi a crescut în mod considerabil capacitatea de coordonare şi control a instituțiilor statului român în domeniul reciclării fondurilor.

Modificările structural-legislative au condus la o extindere a numărului şi categoriilor de persoane şi a instituțiilor care au obligația legală de a raporta Oficiului Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor tranzacțiile suspecte de finanțare a spălării banilor sau a finanțării actelor de terorism.

Eforturile de armonizare legislative au condus şi la apariția unor elemente de noutate legislative. Informarea oficială făcută de către Oficiul Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor către Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație şi Justiție, pentru prima dată, constituie mijloc de probă în condițiile prevăzute de Codul de Procedură Penală, iar datele de stare civila ale persoanei care a sesizat Oficiul, nu vor fi menționate în mod expres în cuprinsul acestei sesizări.

Cele 40 de recomandări GAFI şi Directiva nr. 2001/97/EC au conferit posibilitatea ca în noua lege să fie exceptate de la îndeplinirea obligației de raportare, persoanele care prin natura profesiei acordă consultanță juridică, fiscală, contabilă, bancară ori financiară, dar şi acelea care au profesii juridice liberale, în cazul în care primesc informații pretabile de a fi raportate Oficiului, în cadrul strict al exercitării profesiei şi având în vedere obligația păstrării secretului profesional. Toate persoanele incluse în aceste categorii profesionale au obligația legală să raporteze informațiile obținute, numai în anumite condiții, în situațiile expres prevăzute de legislație. Potrivit noilor prevederi legislative, la tranzacțiile economico-financiare care au loc între diferite persoane care nu sunt

prezente fizic în momentul încheierii tranzacției, se instituie obligația autorităților de supraveghere de a lua masurile necesare pentru a se stabili identitatea clienților, ca măsura specifică de prevenire şi combatere a spălării banilor.

În acord cu cerințele internaționale din documentele internaționale menționate, noile prevederi legislative menționează ca element de noutate obligația transmiterii de către Oficiu a informațiilor generale despre tranzacțiile suspecte, dar şi informațiile generale asupra modurilor specifice de spălare a banilor şi de finanțare a terorismului către persoanele fizice şi juridice prevăzute în lege. Este demn de menționat şi faptul că, aceste informații se vor trimite şi către agențiile guvernamentale care au atribuțiuni de control financiar şi de supraveghere economică.

În acest fel se ajunge pentru prima dată în istoria românească post-decembristă la un proces economico-financiar de veritabil "feed-back", în conformitate cu Directiva nr. 2001/97/EC şi recomandările generale ale GAFI.

După cum menționam, ca urmare a raportului de evaluare referitor la România, întocmit de către grupul MoneyVal din cadrul Consiliului Europei, şi urmare a solicitărilor formulate de Fondul Monetar Internațional, au apărut noi norme juridice, astfel încât, la aceasta data pentru prima dată sunt puse la dispoziția organelor de anchetă noi instrumente de prevenire şi combatere a spălării banilor şi finanțării terorismului.

Au apărut şi sunt reglementate instituțiile confiscării speciale, măsurile asigurătorii complementare, dispoziții speciale privind accesul la sistemele informaționale, punerea sub supraveghere a conturilor bancare suspecte şi a conturilor asimilate acestora.

Mai mult, ca urmare a modificărilor legislative, instituțiile statului cu atribuțiuni în domeniu au la dispoziție şi alte instrumente juridice: comunicarea de înscrisuri şi documente bancare, financiare ori contabile, folosirea de investigatori sub acoperire şi a livrărilor supravegheate.

De o importanță covârşitoare în prezent este modul în care specialiştii instituțiilor statului dar şi a băncilor sunt pregătiți pentru a recunoaşte operațiunile financiare care au drept scop spălarea banilor, având în vedere faptul că aceasta activitate are un caracter preponderent de anchetă şi necesită o pregătire specializată.

Extrem de important este şi faptul că înțelegerea mecanismelor economico-financiare, a tehnicilor şi metodelor care sunt folosite pentru a săvârşi o fraudă în domeniul spălării banilor sau pentru a organiza un circuit comercial ilicit, ori pentru a recicla fondurile obținute ilegal, constituie un obiectiv important al strategiilor folosite de instituțiile bancare pentru a se proteja împotriva fraudelor, iar la nivel macroeconomic, de a acționa instituțiile statului pentru protejarea economiilor naționale.

Analizând în amănunt, se poate constata că fiecare operațiune de reciclare a fondurilor are un mod caracteristic de desfăşurare, care depinde de

instituția bancară sau financiară pe care o foloseşte, de duritatea şi complexitatea normelor procedurale adoptate de instituția bancară, de mărimea fondurilor efectiv implicate şi, în mare măsură, de experiența şi capacitatea intelectuală a persoanelor implicate.

Reciclarea fondurilor provenite din săvârşirea de infracțiuni în plan internațional, necesită o pregătire tehnică şi o subtilitate de care dispun relativ puține persoane, în principiu doar specialiştii în materie de finanțe sau ştiințe juridice putând desfăşura astfel de operațiuni la nivel internațional.

Confruntarea care are loc între specialiştii instituțiilor statului şi operatorii implicați în spălare de bani este puțin spectaculoasă, teatrul de operațiuni fiind ecranul calculatoarelor, şi aceasta presupune o bună documentare de ambele părți, care să determine măsuri eficiente de protejare a instituției financiare vizate pe de o parte, şi măsuri de “penetrare” a protecției financiar-juridice a băncii, pe de alta parte.

6. CĂI ŞI METODE ADOPTATE DE STATUL ROMÂN PENTRU PREVENIREA ŞI COMBATEREA CRIMINALITĂȚII ORGANIZATE - FENOMEN GENERATOR DE BANI MURDARI

În țara noastră preocupările statului român pentru prevenirea şi combaterea criminalității organizate şi corupției au căpătat, mai ales după 1997, noi forme şi metode, acest fapt reflectându-se îndeosebi în plan legislativ şi instituțional. Lupta împotriva criminalității organizate a căpătat treptat un caracter de prioritate absoluta pentru toate instituțiile statului. Pentru contracararea rețelelor transnaționale, rețele proprii criminalității organizate internaționale, au fost create o serie de instituții speciale în cadrul autorităților competente în materia prevenirii şi combaterii infracțiunilor specifice din care reies bani ce urmează a fi supuşi reciclării. Începând din anul 1993, în cadrul Ministerului Administrației şi Internelor s-a înființat Direcția de Combatere a Crimei Organizate şi Corupției (actualmente Direcția de Combatere a Crimei Organizate şi Terorismului).

Această subunitate a Ministerului Administrației şi Internelor funcționează în cadrul Inspectoratului General al Poliției Române şi este o structură ce este organizată şi funcționează asemănător cu celelalte formațiuni din statele membre ale Uniunii Europene şi Statele Unite ale Americii. Direcția de Combatere a Crimei Organizate şi Terorismului are unități la nivel central, dar şi în fiecare județ al țării şi funcționează oarecum independent de celelalte subunități ale Poliției Române.

Potrivit Legii nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea şi sancționarea faptelor de corupție, în cadrul Ministerului Public s-a înființat Secția de Combatere a Corupției şi a Criminalității Organizate, care funcționează în cadrul Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Justiție şi Casație.

Ca structură specializată în acest domeniu, la nivel central, dar şi la Parchetele de pe lângă Curțile de Apel, funcționează în stransă interdependentă cu structurile specializate ale Poliției Române. Mai mult decât atât, pentru eficientizarea activităților structurilor nou create, s-a procedat la detaşarea în cadrul Secției de Combatere a Corupției şi a Criminalității Organizate, a unor ofițeri de poliție şi specialişti din domeniul financiar-bancar, pe o perioada de până la un an, care să participe, alături de procurori, la depistarea şi cercetarea unor infracțiuni complexe, specifice criminalității organizate.

În vederea cooperării pentru soluționarea cauzelor complexe, prin Protocolul încheiat între miniştrii justiției, de interne, de finanțe şi conducătorii Serviciului Român de Informații Externe, Direcției Generale a Vămilor, Gărzii Financiare, au fost înființate grupuri operative de acțiune împotriva corupției şi

crimei organizate, formate din specialişti din fiecare instituție, organizate la nivel central şi în teritoriu şi care au avut competența de a primi, centraliza şi analiza informațiile privind crima organizată şi corupția, de a orienta şi coordona activitatea de combatere a acesteia, de a efectua investigații, controale şi cercetare penală potrivit competențelor lor.

De asemenea, prin intermediul Legii nr. 503/2002, s-a aprobat Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 43/2002 privind Parchetul Național Anticorupție, instituindu-se noi posibilități de cercetare a infracțiunilor de corupție, dar şi a faptelor specifice criminalității organizate legate de acestea.

Atribuții de coordonare a acțiunilor de prevenire şi combatere a criminalității organizate şi corupției au:

- Departamentul de control al Guvernului, cu privire la coordonarea propunerilor de control al activității executivului în instituțiile centrale ale administratiei de stat;
- Curtea de Conturi, ca organ de control pentru exercitiul bugetar în instituțiile statului şi în regiile autonome şi societățile comerciale cu capital integral sau majoritar de stat;
- Consiliul Concurentei, Comisia Naționala a Valorilor Mobiliare, Garda Financiară şi Direcția Generală a Vămilor în domeniile specifice.

Strategia combaterii criminalității organizate a fost elaborata plecând de la ideea că între activitățile criminale specifice acesteia: traficul de stupefiante, de arme, de materiale radioactive, de maşini furate, corupție, proxenetism, spălarea banilor, exista o conexiune criminologică ce impune o tratare unitară a fenomenului. Ca urmare, proiectarea cadrului legislativ a adus în fața Parlamentului nu o singura lege sau dispoziții disparate, ci un pachet de legi corelate şi ordonate sinergic.

Astfel, au fost adoptate Legea nr. 21/1999 pentru prevenirea şi sancționarea spălării banilor, modificata prin Legea nr. 656/2002, Legea nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea şi combaterea faptelor de corupție, Legea nr. 143/2000 privind combaterea abuzului şi traficului ilicit de stupefiante, precum şi modificări aduse Codului penal şi Codului de procedură penală.

Prin actele normative enumerate sunt urmărite, în principal, următoarele obiective: definirea activităților care fac obiectul de reglementare, stabilirea faptelor ce sunt supuse regimului sancționator penal şi registrului sanționator aplicabil, determinarea sferei subiecților activi ai acestor infracțiuni - persoane fizice şi persoane juridice, modernizarea sistemului probator, crearea instrumentelor procedurale necesare investigării şi cercetării penale.

La proiectarea cadrului normativ românesc au existat două tendințe. Prima tendință susținea că, plecând de la profilul minimal al criminalității organizate, să se opereze un transfer al acesteia în conținutul unor infracțiuni, deja existente, sau să se procedeze la o incriminare noua, specifica, autonoma.

O alta tendință aprecia că nu sunt suficiente numai sancționarea infracțiunilor comise de organizațiile criminale, ci considera ca fiind necesare reprimarea inițierii unor astfel de organizații, şi chiar simpla aderare la activitatea acestora.

În cele din urmă, s-a ajuns în plan legislativ la soluții care ilustrează ambele tendințe.

Astfel, prin modificarea Codului penal român, modificare operata prin Legea nr. 140/1996, s-a recurs fie la agravarea sancțiunii unor infracțiuni deja existente, fie la extinderea câmpului de aplicare, redefinirea unei norme penale deja existente şi constituirea unei circumstanțe agravante.

Dispozițiile legii menționate au majorat pedepsele pentru infracțiuni cum sunt asocierea pentru săvârşirea de infracțiuni (art. 323, Cod penal), traficul de stupefiante (art. 312, Cod penal), devenit art. 355 o data cu modificarea Codului penal prin Legea nr. 301/2004, care a intrat în vigoare la 29 iunie 2005, nerespectarea regimului armelor şi munițiilor (art. 279, Cod penal), nerespectarea regimului materialelor explozive (art. 280, Cod penal), falsificarea de monede sau alte valori (art. 282, Cod penal) - infracțiuni aflate în conexiune cu principalele activități ale organizației criminale.

Totodată, a fost extins câmpul de aplicare al unora dintre aceste infracțiuni prin crearea unor modalități normative agravante. Este cazul infracțiunii de trafic de stupefiante, prevăzută în art. 312, Cod penal, al cărui conținut a fost completat prin Legea nr. 140/1996 cu o noua varianta normativa. Alineatul 2 al articolului 312 Cod penal, introdus prin legea modificatoare, prevede că, dacă faptele de producere, deținere sau orice operațiuni privind circulația produselor ori substanțelor stupefiante sau toxice, cultivarea în scop de prelucrare a plantelor care conțin astfel de substanțe, ori experimentarea produselor sau substanțelor toxice, toate acestea fără drept, au “fost săvârşite organizat, pedeapsa este detențiunea pe viață sau închisoarea de la 15 la 25 ani şi interzicerea unor drepturi”.

Pentru a răspunde provocării unor noi genuri de infracțiuni, apărute cu predilecție în câmpul de acțiune al criminalității organizate, legislatorul român a introdus în Codul penal - prin legea sus-menționată - şi infracțiunea de nerespectare a regimului materialelor nucleare sau al altor materiale radioactive.

În aria de preocupări ale executivului român în domeniul combaterii criminalității organizate, criminalității economico-financiare şi corupției - s-au aflat demersurile pentru elaborarea şi promovarea unor proiecte de legi menite să îmbunătățească cadrul legislativ şi să ofere instrumentele juridice necesare combaterii criminalității.

Legislația actuala privind prevenirea şi combaterea criminalității organizate concretizează măsuri de intensificare a înfăptuirii justiției penale, prin prevederea unor mijloace specifice pentru diminuarea crimei organizate la nivel

național şi a efectelor transnaționale, manifestate în actuala perioada de tranziție a societății româneşti.

Elaborarea textului legislativ s-a făcut prin alinierea reglementarilor la prevederile regăsite în legislațiile statelor în care combaterea crimei organizate dispune de mijloace eficiente, operative.

De asemenea, în elaborarea proiectului s-a ținut seama de textul proiectului de Convenție-cadru a Națiunilor Unite împotriva crimei organizate, de cel al Declarației politice de la Neapole şi de cel al Planului mondial de acțiune contra crimei transnaționale organizate, precum şi de Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate şi Protocoalele anexe acesteia, semnata de România la Palermo, la 14 decembrie 2000, convenție ratificată prin Legea nr. 565/2002.

Legea defineşte şi precizează crima organizată prin aspectele infracționale specificate, precum şi prin condițiile în care acestea pot fi săvârşite.

În ceea ce priveşte Legea nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea şi sancționarea faptelor de corupție, aceasta a fost elaborata pe baza prevederilor programului de acțiune contra corupției adoptat de comitetul de miniştri ai Consiliului Europei în 1996, pe cele ale proiectelor de Convenție-cadru asupra corupției şi de Convenția asupra corupției, elaborate de Consiliul Europei, pe prevederile Convenției stabilite pe baza art.13, paragraf 2, punctul c ale Tratatului asupra Uniunii Europene, privind lupta împotriva corupției, implicând funcționarii Comunității Europene sau pe funcționarii statelor membre ale Uniunii Europene, pe dispozițiile proiectului Modelului de lege asupra corupției, elaborat de ONU, precum şi pe Recomandările şi rezoluțiile în domeniu ale acestor organisme cum sunt recentele Rezoluții ale Națiunilor Unite - Rezoluția nr. 51/1991 din 1996 privind Declarația Națiunilor Unite asupra corupției şi actelor de corupție în tranzacțiile comerciale internaționale şi Rezoluția nr. 51/59 din 1996 privind Codul internațional de conduita a celor ce exercita funcții publice, ca şi Rezoluția nr. 1 privind legaturile între corupție şi crima organizată, adoptată de cea de-a 21-a Conferința a miniştrilor europeni de justiție, ori Recomandările şi directivele adresate în 1997 Guvernului României, în cadrul proiectului “Octopus”, întocmit de Comisia Comunității Europene şi Consiliul Europei. Legea are ca obiect reglementarea unui sistem unitar de măsuri pentru prevenirea, descoperirea şi sancționarea faptelor de corupție, în scopul desfăşurării normale a raporturilor juridice şi asigurării egalității cetățenilor în fata legii şi a autorităților publice.

Legea urmăreşte ca persoanele ce exercita funcții publice sau au, potrivit legii, atribuții cu caracter public ori anumite însărcinări cu caracter privat să îndeplinească îndatoririle lor cu probitate, să dea dovada de echitate şi imparțialitate în relațiile cu cetățenii, fără privilegii sau discriminări față de o persoana sau un grup de persoane. Legea contribuie, totodată, la funcționarea nestingherită a principiilor economiei de piața, la libertatea de acțiune şi

concurenta loiala în comerţ, industrie, servicii publice şi în alte asemenea domenii.

Pentru ca drepturile persoanelor şi interesele generale ale societăţii să nu fie prejudiciate de folosirea în scopuri ilicite a funcţiilor publice, a atribuţiilor cu caracter public sau a anumitor însărcinări cu caracter privat şi pentru a asigura cetăţenilor dreptul de a nu fi victime ale corupţiei, legea stabileşte răspunderi pentru persoanele care săvârşesc sau sprijină astfel de fapte.

În lupta împotriva spălării banilor, laturii legislative i-a fost acordată importanţa necesară. Astfel, au fost adoptate două legi: Legea nr. 21/1999 pentru prevenirea şi sancţionarea spălării banilor; Legea nr. 656/2002 pentru prevenirea şi sancţionarea spălării banilor.

Cele două acte normative au stabilit proceduri clare de identificare a clienţilor şi de prelucrare a informaţiilor referitoare la spălarea banilor, a stabilit modul de organizare şi funcţionare al Oficiului Naţional de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor, precum şi răspunderile şi sancţiunile aplicabile în acest domeniu.

În ton cu evoluţiile acestui flagel şi cu recomandările instituţiilor internaţionale cu atribuţiuni în acest domeniu, actualmente se afla în faza de adoptare legislativa un nou act normativ - Legea privind modificarea şi completarea Legii nr. 656/2002 pentru prevenirea şi sancţionarea spălării banilor.

Noul act normativ, instituie măsuri suplimentare de prevenire şi combatere a spălării banilor şi a finanţării actelor de terorism.

Între noile prevederi legislative, de mare importanţa este cea referitoare la secretul bancar şi secretul profesional care nu mai sunt opozabile organelor de urmărire penală, după începerea de către procuror a urmăririi penale, şi nici instanţelor de judecata. Datele şi informaţiile solicitate de către procuror sau de instanţa de judecata se comunică la cererea scrisă a procurorului sau judecătorului.

O alta prevedere importantă este aceea potrivit căreia, pentru strângerea de probe în dosarele penale în materie de spălare de bani, pot fi dispuse următoarele măsuri:

1. punerea sub supraveghere a conturilor bancare şi a conturilor asimilate acestora;
2. punerea sub supraveghere, interceptarea sau înregistrarea comunicaţiilor;
3. accesul la sisteme informatice;

De asemenea, noul act normativ modifică termene procedurale, proceduri şi atribuţiuni. Spre exemplu, Oficiul este obligat să furnizeze instituţiilor statului implicate în prevenirea şi combaterea spălării banilor, printr-o procedura modificată, informaţii generale privind tranzacţiile suspecte şi tipologiile de spălare de bani şi de finanţare a actelor de terorism.

7. INCRIMINAREA PENALĂ A UNOR FAPTE DE SPĂLARE A BANILOR

Odată cu începutul anilor '80, organizațiile criminale au luat o amploare la nivel mondial. De asemenea, datorită oportunităților create de căderea regimurilor comuniste, a urmat o expansiune teritoriala în zona Europei Centrale şi de Est, aceasta constituindu-se ca un factor determinant pentru adoptarea de legi adecvate, menite să ofere organelor de urmărire penală cadrul de acțiune pentru neutralizarea acelor activități infracționale care aduc atingere şi pun tot mai mult în pericol stabilitatea şi chiar existenta statului de drept. Starea de sănătate şi transparența pieţelor financiare sunt elemente cheie în funcționarea eficienta a economiilor şi ambele pot fi periclitate de spălarea banilor. Banii obținuți pe căi criminale pot corupe funcționarii publici care iau decizii privind piața financiară a țărilor. La nivel național, intrările şi scurgerile mari de capital ar putea avea influențe cu variabile semnificative, cum sunt cursurile de schimb şi ratele dobânzilor sau chiar preturile anumitor fonduri de capital în care sunt investiți banii, cum sunt terenurile şi casele.

Forul legislativ al României şi-a propus elaborarea şi adoptarea unui pachet de legi care să reglementeze, pe categorii de activități infracționale, cadrul de prevenire şi combatere a domeniului generic intitulat "crima organizată" (exemplificam în acest sens Legea pentru prevenirea şi sancționarea spălării banilor nr. 21/1999, Legea pentru prevenirea, descoperirea şi sancționarea faptelor de corupție nr. 78/2000, precum şi Legea pentru combaterea traficului de stupefiante nr. 143/2000, în cuprinsul căreia sunt reglementate instituțiile "livrării supravegheate" şi a "investigatorilor acoperiți").

"Crima organizată" a fost definita ca totalitatea activităților desfăşurate de o organizație sau asociație, ori de un grup constituit din cel puțin trei persoane, cu o structură determinată, în scopul realizării unor beneficii materiale sau obținerii altor asemenea foloase, ori realizării de interese ilicite, ca urmare a dobândirii şi exercitării controlului asupra unor zone, piețe, ori asupra unor sectoare economice, politice sau sociale, prin folosirea puterii economice de care dispun infractorii, sau a forței rezultate din legaturile acestora cu ceilalți membrii ai organizației, asociației sau grupului, ori prin folosirea violenței, intimidării, coruperii, şantajului sau prin alte mijloace frauduloase.

Acest act normativ s-a dovedit neviabil şi puțin practic, motiv pentru care, prin Legea nr. 656/2002**,** a fost abrogat şi s-au adoptat noi reglementări pentru prevenirea şi sancționarea spălării banilor.

Apariția acestei legi a fost generata de necesitatea contracarării fenomenului de obținere a unor sume de bani imense pe căi ilicite, mijloacele juridice de prevenire şi combatere a acestui fenomen fiind destinate găsirii unor soluții pentru eradicarea lui, deoarece prevenirea şi combaterea faptelor de

spălare a banilor obținuți din afaceri necurate trebuie să constituie o preocupare pentru toate națiunile civilizate.

Ceea ce era important, era realizarea amestecului banilor în numerar ilegali cu cei legali şi raportarea totalului, ca reprezentând câştiguri obținute prin afaceri legale. Procedând astfel, toate cele trei etape ale unui ciclu de spălare de bani erau combinate într-o faza inițială, banii fiind distanțați de infracțiune, ascunşi în conturile unei afaceri legitime şi apoi aduşi din nou la suprafața sub forma câştigurilor unei firme cu motiv plauzibil - generarea unei sume atât de mari de bani lichizi.

Lumii interlope nu i-a trebuit însă prea mult timp şi efort pentru a găsi formule de a ocoli aceste dispoziții legale. Acolo unde nu găseau funcționari bancari "înțelegători", au căutat modalități de a organiza rețele eficiente de plasare şi spălare a banilor. Pentru a face să circule atâția bani fără a ridica suspiciuni, traficanții internaționali - "marile carteluri" - au consumat multă energie şi mai ales multa inventivitate.

În literatura de specialitate, "metoda de spălare a banilor" desemnează atât tehnicile individuale, cât şi scheme de spălare. O tehnica de spălare a banilor este o procedura individuala, pe când schema presupune o succesiune de proceduri prin care profiturile unei operațiuni ilicite sunt transformate în bani legali.

Spălarea banilor se constituie ca un proces dinamic, în trei etape, care necesita:

1. transferul de fonduri rezultate în mod direct din săvârşirea infracțiunii;
2. identificarea activității cu aparența de legalitate în vederea eschivării de la o cercetare penală;
3. disponibilitatea acestor sume de bani de a fi investite în alte activități infracționale cu origini ocupaționale şi geografice ascunse vederii.

Din acest punct de vedere, spălarea banilor este mai mult decât o simpla contrabanda sau ascundere de fonduri ilicite, deşi astfel de acțiuni pot constitui componente esențiale ale procesului. Un mod logic de a deosebi procesul de spălare de bani de una din părțile sale componente este de a sublinia diferența dintre ascunderea existentei banilor rezultați din infracțiune şi deghizarea naturii lor.

Țările care au reglementat ca infracțiune de sine stătătoare infracțiunea de spălare de bani au cuprins în sfera acesteia şi acele acțiuni întreprinse cu scopul de a se realiza ascunderea originii ilicite a valorilor provenite din săvârşirea de infracțiuni.

Câteva din cele mai tradiționale operațiuni ilegale, cum ar fi traficul de droguri, continua să fie profitabile, un fenomen relativ nou apărut este transportul sau traficul de imigranți clandestini, activitate care îmbina din ce în ce mai des circulația persoanelor cu activitatea criminala, fiind caracterizata de implicarea tot mai mare a grupărilor crimei organizate.

Este de aşteptat ca fenomenul crimei organizate să se extindă şi în sectorul traficului de materiale nucleare dintre țările est-europene, până în prezent de aceasta activitate ocupându-se în general persoane individuale.

Activitatea de spălare a banilor este indisolubil legata de crima organizată, deoarece activitățile de crima organizată generează sume mari de bani, care, pentru a putea fi folosite, trebuie spălate în scopul ascunderii provenienței lor ilicite. Din banii proveniți din afaceri ilicite, o mare parte este folosită pentru cheltuielile interne efectuate de rețeaua criminala, şi care constau în plățile achitate furnizorilor, complicilor şi cele destinate mituirii funcționarilor - distribuția acestor bani nu lăsa prea multe urme, sumele de bani intrând în circuitul legal direct, sub forma cheltuielilor curente.

Natura fenomenului spălării banilor a făcut ca granițele geografice să devină practic nesemnificative, membrii organizațiilor criminale preferând să-şi expedieze veniturile ilicite în țări în care masurile de combatere a acestei infracțiuni sunt puține sau fără efect. În aceste condiții, veniturile ilicite iau drumul țărilor din Europa Centrala şi de Est sau a țărilor cu legislație săraca din Asia şi Africa şi sunt depuşi în centre financiare şi bănci din teritorii cunoscute ca “paradisuri fiscale”, unde reglementările de combatere a spălării banilor sunt ineficiente.

În multe țări, lipsa controlului mişcării banilor la frontiere face relativ uşoara scoaterea clandestina a banilor din țară, cu scopul de a-i introduce în rețelele financiare ale unor “paradisuri fiscale” sau ale unor țări în care sectorul financiar poate fi uşor controlat şi manipulat, unde pot fi depozitați. Banii sunt transportați cu mijloace sofisticate şi rapide, iar valuta poate fi scoasa peste granița ascunsa în bagaje sau vehicule de transport, disimulata în mărfuri de export sau în containere de transport marfa, urmând adesea aceeaşi ruta de traficare ca şi a mărfurilor de contrabandă.

Un alt procedeu folosit des, de spălare a banilor, este structuralizarea tehnica, ce constă în deschiderea de numeroase depozite pentru sume mici de bani, sub limita peste care este obligatorie raportarea lor, de regula într-un număr mare de conturi bancare. În continuare, banii sunt transferați frecvent într-un alt cont, de obicei într-o altă țară, acest procedeu este larg răspândit, chiar şi în țările care impun obligația raportării tranzacțiilor în numerar, în cazul în care sumele tranzacționate depăşesc o anumită limită prestabilă.

Organizațiile criminale se orientează tot mai des pe investirea banilor iliciți în restaurante sau supermarketuri, în care circula o mare cantitate de bani lichizi. Pentru spălarea lor, infractorii au periodic posibilitatea să înregistreze în contabilitate venituri suplimentare, pe lângă veniturile legal obținute, dezavantajul constând însă în impozitarea banilor iliciți alături de cei liciți. Amestecarea banilor cinstiți cu cei murdari prezintă avantajul că oferă explicație aproape imediata pentru proveniența unor sume mari de bani, respectiv profituri generate de activitatea licita.

În prezent, se remarca o tendință a rețelelor criminale de a exploata instituțiile financiare nebancare, ca reacție la controalele introduse în sistemul bancar, cu scopul de a combate spălarea banilor. Piața aurului, de exemplu, prezintă un mare interes pentru cei care spala banii negri, având în vedere că aurul este una dintre putinele materii prime comparabile cu banii: este anonim, este comercializat peste tot în lume, fiind universal acceptat ca un mijloc de schimb. Cazinourile şi localurile de jocuri de noroc sunt şi ele folosite în procesul de spălare de bani, cumpărarea proprietăților imobiliare fiind de regulă faza finală a procesului de spălare, având în vedere că aceasta oferă infractorilor o investiție care conferă aparența de stabilitate financiară.

Creşterea comerțului electronic, în ultima perioada, în care tranzacțiile se pot efectua fără a recurge la bănci, a facilitat şi mai mult spălarea banilor. Băncile conectate la Internet sau operațiunile bancare direct accesibile prin Internet prezintă avantaje (viteza mărita a tranzacțiilor, anonimat, absenta contactului direct între bănci şi client) de care profită nu numai clienții obişnuiți, ci şi cei care spala bani, aceştia având astfel posibilitatea să evite metodele tradiționale de identificare a clientului şi de raportare a tranzacțiilor respective.

Ca o concluzie, în contextul evoluției fenomenului de spălare a banilor şi a diversității formelor de manifestare pe plan internațional, se impune ca legislația română în materie, să se orienteze spre o abordare axată atât pe infractori (urmărirea penală în prezent concentrându-se pe adunarea probelor care să dovedească vinovăția persoanei bănuite de comiterea unei infracțiuni în vederea tragerii la răspundere penală), cât şi pe o abordare axata pe venituri, cu scopul deposedării infractorilor de avantajele materiale obținute din activitățile ilicite, aceasta sancțiune fiind recomandabila atât din punct de vedere al restabilirii situației anterioare, cât şi din punct de vedere al eficienței aplicării legii. Atât timp cât dispariția câtorva din capii organizației criminale nu are eficiență, deoarece locul lor este ocupat de alți infractori, apreciez ca o cale mult mai eficienta de combatere a crimei organizate confiscarea profiturilor de proveniența ilicită.

În acest context, s-a impus înființarea Oficiului Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor, ce are ca obiect de activitate tocmai prevenirea şi combaterea reciclării fondurilor, scop în care primeşte, analizează, prelucrează informații şi sesizează, în condițiile legii, Parchetul de pe lângă Curtea Suprema de Justiție. Astfel, fiecare persoana prevăzută de dispozițiile art. 8 din Legea de organizare şi funcționare a Oficiului, va informa persoana desemnata iar aceasta sesizează ONPCSB.

Pentru prima dată, după 1989, legiuitorul român referindu-se la fapte şi acte juridice aferente spălării de bani a dovedit maxima exigență. Astfel, bunurile care fac obiectul tranzacțiilor de spălare de bani vor fi confiscate. Dacă aceste bunuri nu sunt identificate se va proceda la plata echivalentului acestora în lei sau bunurile dobândite în locul acestora. De asemenea, au fost lămurite în mod exact unele noțiuni juridice.

a. Obiectul juridic special = relațiile sociale, prin ocrotirea cărora se apăra provenienţa licita a banilor şi circulaţia corecta a acestora în operaţiunile financiar bancare;

Obiectul material al infracţiunii este însăşi bunul asupra căruia se îndreaptă infracţiunea incriminata;

b. Subiectul = orice persoana, fiind posibila de a se comite sub forma participaţiei penale; subiectul pasiv = persoanele care pot suferi din săvârşirea infracţiunii (statul, instituţiile bancare, persoane fizice sau juridice etc.);

c. Latura obiectivă = infracţiunea de spălare de bani; elementul material al laturii obiective fiind acţiuni sau inacţiuni cum ar fi schimbarea, transferul, disimularea, dobândirea, ascunderea, deţinerea sau folosirea de bunuri provenite din infracţiuni etc.;

d. Latura subiectivă = o formă a intenţiei directă sau indirectă.

Legat de aspectele procesuale aferente cercetării penale a unor astfel de infracţiuni este demn de remarcat că sesizarea organelor de urmărire penală se face din oficiu sau prin plângere sau denunţ.

Sesizarea poate fi făcuta şi de către Oficiul Naţional de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor, când se constată infracţiuni prevăzute de dispoziţiile Legii nr. 656/2002. Articolul 26 din lege prevede că secretul bancar şi profesional nu mai sunt opozabile organelor de urmărire penală după ce procurorul sau instanţa de judecata a dispus începerea urmăririi penale. Pentru obţinerea tuturor probelor necesare soluţionării cauzelor de către instituţiile prevăzute de legea română, exista şi unele măsuri procesuale care se efectuează în scopul strângerii de probe. Astfel, procurorul poate dispune:

- accesul la sistemele de telecomunicaţii sau informative, pentru o anumită perioada de timp;
- punerea sub observaţie a conturilor bancare şi a conturilor asimilate acestora pentru o anumită perioada de timp;
- dispunerea de sechestru sau poprire asupra conturilor bancare susceptibile de a fi folosite pentru reciclarea de fonduri.

Toate aceste măsuri pot fi dispuse de către procuror în baza Legii nr. 656/2002 pentru o perioada de maximum 30 de zile. Doar în anumite situaţii excepţionale, în cazul unor motive temeinice, masurile se pot prelungi de către procuror, prin ordonanţa motivata, prelungirea neputând depăşi 30 de zile. Doar instanţa de judecata, în faza judecaţii, are posibilitatea legală de a dispune prelungirea acestor măsuri prin încheiere motivată.

8. COOPERAREA INTERINSTITUȚIONALĂ DIN ȚARA NOASTRĂ ÎN ACEST DOMENIU

Un aspect deosebit de important în activitatea desfăşurată îl reprezintă coordonarea acțiunilor de cooperare interinstituțională.

Datorita faptului că unul dintre angajamentele asumate de Oficiu la Planul de măsuri adoptat pentru aderarea României la Uniunea Europeană îl reprezintă realizarea unei colaborări strânse la nivel național între autoritățile competente implicate în combaterea spălării banilor, odată cu schimbarea managementului instituției s-au luat masurile necesare pentru întărirea cadrului de cooperare interinstituțională.

Oficiul Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor încheiase doar un protocol de cooperare cu Agenția Națională Antidrog şi au fost semnate o serie de protocoale şi convenții, în ordine cronologică, cu:

- Compania Națională "Imprimeria Națională";
- Autoritatea Națională a Vămilor;
- Comisia Națională a Valorilor Mobiliare;
- Parchetul Național Anticorupție;
- Comisia de Supraveghere a Asigurărilor;
- Ministerul Administrației şi Internelor – Inspectoratul General al Poliției de Frontieră;
- Autoritatea pentru Străini;
- Ministerul Administrației şi Internelor – Inspectoratul General al Poliției Române;
- Autoritatea pentru Valorificarea Activelor Statului;
- Garda Financiară;
- Ministerul Administrației şi Internelor – Direcția Generală de Informații şi Protecție Internă;
- Uniunea Națională a Notarilor Publici din România;
- Autoritatea Națională de Control;
- Uniunea Națională a Agențiilor Imobiliare din România;
- Corpul Experților Contabili şi al Contabililor Autorizați din România;
- Serviciul de Informații Externe;
- Ministerul Apărării Naționale – Direcția Generală de Informații a Apărării;
- Ministerul Administrației şi Internelor;
- Ministerul Justiției – Direcția Generală Protecție şi Anticorupție;
- Asociația Organizatorilor de Cazinouri din România.

Aceste protocoale de cooperare au fost încheiate nu numai în scopul întăririi relațiilor de cooperare, dar şi pentru operativitatea şi schimbul de informații în timp real, stabilindu-se şi conectări on-line la bazele de date.

În vederea îmbunătățirii cooperării dintre Oficiu şi principalii beneficiari ai informărilor, Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație şi Justiție şi Parchetul Național Anticorupție, s-au stabilit persoanele de legătura din cadrul celor trei instituții care asigura o comunicare directa şi nemijlocita.

În cea de-a doua jumătate a anului 2004, s-a schimbat "filosofia instituțională" în ceea ce priveşte relația cu alte instituții care investighează infracțiuni, altele decât cele ce se constituie în infracțiuni – predicat de spălare a banilor. În acest sens, Oficiul, în momentul în care deține informații despre comiterea unor alte infracțiuni decât spălarea banilor, sesizează instituțiile abilitate, sesizarea fiind întemeiata pe dispozițiile art. 223 Cod procedura penala.

9. ASPECTE PRACTICE ÎN DOMENIUL COMBATERII SPĂLĂRII BANILOR

Numai în cursul anului 2004, Oficiul a organizat în cadrul Proiectului PHARE R002-IB/JH-08 un număr de 44 sesiuni de instruire cu participarea specialiştilor Oficiului Național, 45 sesiuni cu participarea instituțiilor implicate în combaterea spălării banilor şi 9 seminarii cu participarea entităților raportoare, având ca principale teme de dezbatere detectarea tranzacțiilor suspecte şi raportarea acestora, principiul „cunoaşte-ți clientul" şi principiul confidențialității.

În anul 2004 schimbul de informații s-a desfăşurat astfel:

CERERI DE INFORMAȚII PRIMITE

Nr. crt.	**Țara**	***Nr. cereri/perioada***		
		01.01.-22.06.2004	22.06-31.12.2004	*Total*
1.	Albania	1	-	*1*
2.	Austria	1	2	*3*
3.	Belgia	3	5	*8*
4.	Bolivia	1	1	*2*
5.	Bulgaria	1	2	*4*
6.	Cehia	1	-	*1*
7.	Chile	-	2	*2*
8.	Danemarca	1	-	*1*
9.	Emiratele Arabe Unite	-	2	*2*
10.	Elveția	2	1	*3*
11.	Finlanda	2	-	*2*
12.	Germania	1	1	*2*
13.	Israel	-	2	*2*
14.	Italia	-	1	*1*
15.	Moldova	-	2	*2*
16.	Mexic	-	2	*2*
17.	Portugalia	1	-	*1*
18.	Serbia	-	1	*1*
19.	Spania	2	3	*5*
20.	S.U.A	3	2	*5*
21.	Turcia	-	1	*1*
22.	Ungaria	13	7	*20*
23.	Venezuela	1	1	*2*
	TOTAL	***34***	***39***	***73***

CERERI DE INFORMAȚII TRANSMISE

Nr. crt.	Țara	*Nr. cereri/perioada*		
		01.01.-22.06.2004	22.06-31.12.2004	*Total*
1.	Albania	2	2	*4*
2.	Belgia	2	-	*2*
3.	Bulgaria	2	4	*6*
4.	Canada	-	1	*1*
5.	Cehia	1	2	*3*
6.	Cipru	-	5	*5*
7.	Costa Rica	3	-	*3*
8.	Franța	1	1	*2*
9.	Germania	5	4	*9*
10.	Grecia	1	2	*3*
11.	Irlanda	1	-	*1*
12.	Israel	2	2	*4*
13.	Isle of Man	-	1	*1*
14.	Italia	11	23	*34*
15.	Letonia	1	-	*1*
16.	Liechtenstein	1	-	*1*
17.	Luxemburg	-	2	*2*
18.	Marea Britanie	4	6	*10*
19.	Moldova	1	-	*1*
20.	Olanda	4	1	*5*
21.	Panama	2	-	*2*
22.	Portugalia	2	-	*2*
23.	Serbia	-	1	*1*
24.	Slovacia	-	1	*1*
25.	Spania	-	4	*4*
26.	SUA	6	19	*27*
27.	Turcia	2	1	*3*
28.	Ucraina	1	1	*2*
29.	Ungaria	3	7	*10*
30.	Iugoslavia	-	1	*1*
	TOTAL	***58***	***95***	***153***

În practică, cea mai dificilă operațiune pe care trebuie să o întreprindă un funcționar al statului sau al unei instituții bancare este aceea de a recunoaşte caracterul suspect al unei operațiuni bancare.

Aceasta deoarece o tranzacție financiar-bancară poate fi apreciată ca fiind suspectă datorită modului neobişnuit în care aceasta are loc, raportat la criteriile de eficiența economică, practică bancară şi activitățile curente ale băncii.

Clientul, în accepțiunea sistemului bancar este o persoana fizica sau juridică care are o relație de afaceri cu o instituție bancară.

În practica exista clienții ocazionali, care ajung în relații de afaceri cu o bancă foarte rar pentru o operațiune anume (singulară) şi, evident, principalii clienți care sunt marile societăți comerciale sau companii care în mod cotidian sau la intervale scurte de timp apelează la serviciile bancare.

Cele mai des utilizate servicii bancare sunt cele pentru deschiderea unor conturi, constituirea unor depozite, obținerea unor împrumuturi, servicii de transfer de fonduri, schimburile valutare, emiterea de cecuri etc.

Aceste servicii pot fi considerate drept tradiționale, întrucât sunt oferite clienților de perioade îndelungate de timp, însă astăzi sunt prestate şi noi servicii, bazate pe sistemul informatic, sau oferirea de casete pentru păstrarea valorilor, case de bani, dar şi consultanța în afaceri, vânzare-cumpărare de hârtii de bunuri mobile şi imobile etc.

Însă cert este că, indiferent de serviciul efectiv ales de un anumit client de la o instituție bancară, se presupune că acesta doreşte o tranzacție sigura, operativă, dobânzi atractive şi costuri cât mai reduse pentru operațiunile bancare solicitate, prioritatea acestor obiective putând varia dar numai între anumite limite rezonabile.

Dacă unele tranzacții solicitate de clienți se abat de la aceste criterii minimale de eficiența economică, pot fi ridicate serioase semne de întrebare, cu privire la adevăratul lor scop.

Pornind de la aceste adevăruri economice simple, pot fi considerate ca fiind suspecte următoarele tipuri de operațiuni financiar-bancare:

- păstrarea timp îndelungat a unor sume mari în conturi curente în condițiile în care trecerea lor la depozite bancare sau alte asemenea forme de depozit bancar ar putea duce la un castig net superior;
- păstrarea unor fonduri în depozite şi sub forma unor valute, supuse unui regim de depreciere sau supuse unor fluctuații dăunatoare pentru client sau schimbul repetat în diferite valute, schimb ce duce la plata unor comisioane aparent inutile;
- renuntarea bruscă şi suspectă la anumite depozite bancare, deşi aceasta decizie duce la pierderea unor venituri importante (dobânzi etc.);
- acceptarea de către clienți, fără un motiv serios, a unor condiții vadit dezavantajoase cum ar fi unele dobânzi prea mari, unele comisioane sau

garanții nefavorabile, în vederea obținerii unor credite, mai ales în condițiile în care pot exista alternative şi posibilități mai favorabile;

- realizarea unor transferuri de importante sume de valută în străinatate, sub pretextul realizării de plăți în avans a unor operațiuni de import-export, cu mult timp înaintea realizării propriu-zise a acestora sau neefectuarea ulterioară a acestor operațiuni;
- utilizarea în mod frecvent a casetelor de valori pentru păstrarea unor sume importante de bani sub forma cash, desi păstrarea lor sub formă unor depozite bancare ar fi net mai profitabil;
- desfăşurarea unor operațiuni repetate de depuneri şi retrageri de numerar care implică comisioane ce în principiu ar fi putut fi evitate;

În ziua de astăzi, desfăşurarea activității unei bănci presupune respectarea unui sistem riguros de norme cu caracter intern, şi de aceea orice abatere a unui client de la respectarea acestor proceduri trebuie să atragă atenția.

Din aceasta perspectivă, unele operațiuni financiar-bancare trebuie să fie omologate din acest punct de vedere suspecte:

- deschiderea în acelaşi timp a mai multor conturi de către aceeaşi persoană fizica sau juridică, la aceeaşi bancă sau la mai multe bănci dintr-o zonă apropiată;
- depunerea la o bancă a unor sume mari în numerar sub formă de bancnote cu valori individuale mici, fără să existe un motiv rezonabil;
- deschiderea unui cont în condițiile în care exista date şi informații că fondurile provin de la o altă bancă şi nu exista un motiv aparent temeinic pentru care locul acestor bani ar fi trebuit schimbat;
- schimbarea nejustificat de frecventă a instrumentelor monetare utilizate chiar şi în cazul efectuării unor operațiuni financiar-bancare simple;
- anunțuri repetate facute de un client privind o iminenta tranzacție, primirea unei sume importante sau retragerea unei asemenea sume, fără ca în final operațiunea să aiba cu adevarat loc;
- depuneri repetate de sume mici care însă în final constituie un fond important;
- realizarea de transferuri mari de fonduri în strainatate cu instructiuni atipice sau dezavantajoase pentru sistemul bancar al țării respective;
- plata unor împrumuturi mari, cu evidenta usurință, înainte de termenul stipulat în contractul de împrumut şi fără obținerea vreunui avantaj material;
- alimentarea cu sume de bani a aceluiasi cont de către persoane diverse, care nu par să aiba vreo legatură de rudenie între ele;
- alternarea nejustificata a perioadelor în care unele conturi sunt extrem de active (depuneri şi retrageri frecvente) cu perioade de o inactivitate extrema;

- încasarea contravalorii unor operațiuni de export-import în numerar, în locul unor transferuri bancare justificate în cazul unor sume importante de bani;
- desfăşurarea de către un client a unor operațiuni ce pot fi interpretate ca provocari la adresa funcționarilor băncii, sau testări ale vigilenței operatorilor;
- depunerea unor sume de bani în mod frecvent în numerar pentru acoperirea unor cambii, sau pentru efectuarea unor transferuri de bani etc.

În activitatea curenta de prevenire şi combatere a activităților specifice de reciclare a fondurilor, funcționarii de stat şi cei ai băncilor trebuie să aibă în mod constant în vedere identificarea tranzacțiilor bancare nefireşti, suspecte implicit prin analiza activităților curente desfăşurate de un client.

Pentru aceasta este necesar să se aibă în vedere dacă:

- periodicitatea şi valoarea depunerilor unui client sunt asemănătoare cu cele ale altor clienți, care măcar formal, au un potential declarat asemănător;
- exista o evidenta reținere din partea unor clienți de a comunica direct cu banca, preferând corespondenta şi aranjamentele facute prin intermediar (avocati, juristi etc.);
- extrasele de cont reprezintă pentru client un interes pur formal, fiind interesat mai mult de operațiunile propriu-zise;

Alături de toate aceste posibile semne specifice ale operațiunilor de spălare de bani este evident că transferurile de fonduri spre şi dinspre zone cunoscute ca paradisuri fiscale, zone de conflict armat, sunt cele mai expuse, în a fi considerate tranzacții suspecte.

De asemenea, transferul de sume importante de bani din țări cunoscute ca producătoare de droguri şi operațiunile cu numerar, în sume foarte mari, sunt semnale ale unor posibile operațiuni de reciclare a fondurilor.

În condițiile intensificării activităților de spălare a fondurilor provenite din activități ilicite, astăzi mai mult ca oricând, instituțiile statului cu atribuțiuni în domeniu trebuie sprijinite în mod constant de către instituțiile bancare.

Este necesar ca instituțiile bancare în special, dar şi agențiile de brokeri, societățile de asigurări, să îşi organizeze servicii proprii, pentru a se proteja de posibile tranzacții care pot afecta siguranța operațiunilor financiar-bancare şi implicit încrederea clienților.

10. SERVICIUL ANALIZĂ ŞI SINTEZĂ AL OFICIULUI NAȚIONAL DE PREVENIRE ŞI COMBATERE A SPĂLĂRII BANILOR

Nu se poate face o analiza a căilor şi metodelor adoptate de statul român pentru combaterea reciclării fondurilor fără o analiza detaliată a modului de organizare şi funcționare a principalului instrument avut la dispoziție pentru aceasta – Oficiul Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor.

Ca atare, este necesar să se evidențieze principalele compartimente şi servicii precum şi locul şi rolul acestora în cadrul Oficiului. Unul dintre principalele servicii angrenate în lupta împotriva reciclării fondurilor este Serviciul de Analiză şi Sinteză al Oficiului.

Principalele obiective ale acestui serviciu sunt:

- analiza şi sinteza fenomenelor de spălare a banilor şi finanțare a terorismului la nivel național şi internațional;
- modul de implementare a actelor normative internaționale de combatere a spălării banilor şi finanțării terorismului;
- analiza cazurilor de finanțare a terorismului şi realizarea schimbului de informații între diferite instituții;
- managementul şi analiza datelor statistice;
- evidența datelor referitoare la sechestrări, confiscări şi condamnări cu privire la cazuri de spălare a banilor şi solicitarea, periodic, unităților de Parchet, de informații pentru actualizarea datelor;
- crearea unor programe de instruire, pregatire şi desfăşurare a seminariilor pentru entitățile raportoare;
- realizarea unor sinteze pe diferite tematici specifice activității Oficiului;
- realizarea unor studii cu privire la tendințele fenomenelor de spălare a banilor şi finanțării terorismului.

11. COMPARTIMENTUL DE MANAGEMENT AL INFORMAȚIILOR CLASIFICATE

În scopul conformării la prevederile legislației în domeniul protecției informațiilor clasificate, respectiv Legea nr. 182/2002 pentru protecția informațiilor clasificate şi Hotărârea Guvernului nr. 585/2002 pentru aprobarea standardelor naționale pentru protecția informațiilor clasificate, a fost demarata activitatea de management a informațiilor clasificate şi s-a creat un compărțiment specializat în cadrul direcției.

Pentru punerea în aplicare a noii politici instituționale în domeniul managementului informațiilor clasificate au fost inițiate şi implementate următoarele acțiuni:

- la propunerea Oficiului, fundamentată prin notele prezentate de directiile de specialitate ale Oficiului, Guvernul României a emis Hotărârea Guvernului nr. 1562/2004 pentru aprobarea listei documentelor secrete de stat deținute sau elaborate de Oficiul Național de Prevenire şi Combatere a Spalarii Banilor, hotărâre cu caracter militar;
- parcurgerea procedurilor pentru obținerea avizului Oficiului Registrului Național al Informațiilor Secrete de Stat (ORNISS) privind accesul la informații clasificate pentru intreg personalul Oficiului; în acest sens, personalul Oficiului a completat chestionarele prevăzute de lege, care au fost transmise la ORNISS în vederea efectuării verificarilor de către instituțiile abilitate; la momentul actual, practic tot personalul Oficiului a obținut avizul favorabil al ORNISS privind accesul la informații naționale clasificate, pe niveluri de secretizare.
- emiterea de către Presedintele Oficiului a autorizațiilor de acces la informații naționale clasificate, pe niveluri de secretizare, pentru tot personalul Oficiului, în baza avizelor favorabile emise de ORNIS.
- concomitent cu emiterea autorizațiilor de acces la informații naționale clasificate, în conformitate cu prevederile legale, personalul Oficiului a semnat angajamente de păstrare a confidențialității asupra informațiilor la care au acces în exercitarea atributiilor de serviciu;
- s-a stabilit circuitul intern al documentelor clasificate şi modul de înregistrare şi gestionare al acestora, în funcție de nivelul autorizațiilor;
- s-a achizitionat de la RASIROM şi Compania Națională “Imprimeria Națională” registrele, condicile şi formularele tipizate necesare activităților de înregistrare şi administrare a documentelor clasificate;

- s-a solicitat sprijinul şi consilierea Serviciului Român de Informații pentru asigurarea protectiei informațiilor utilizate de Oficiu, precum şi pentru securizarea circulatiei informațiilor şi a personalului în noul sediu al Oficiului; la recomandarea specialistilor din cadrul Serviciului Român de Informații a fost achizitionat un program informatic de auditare/monitorizare a traficului neautorizat prin poşta electronică; utilizarea acestui program asigură condițiile pentru prevenirea scurgerilor de informații.

12. LOCUL ŞI ROLUL OFICIULUI ÎN LUPTA IMPOTRIVA CORUPȚIEI ŞI FINANȚĂRII TERORISMULUI

Corupția reprezintă utilizarea abuziva a puterii publice pentru obținerea de foloase personale necuvenite, constituie o amenințare pentru democrație, pentru supremația dreptului, echității sociale şi a justiției, erodează principiile unei administrații eficiente, subminează economia de piața şi pune în pericol stabilitatea instituțiilor statale.

În procesul de adaptare a României la condițiile economiei de piața concurențiale factorii de risc s-au multiplicat, iar corupția tinde să devină un fenomen structurat, specializat şi profesionist care, prin rețele informale de organizații şi persoane, ajunge să corupă factorii de decizie la niveluri înalte, din sfera politicului, legislativului, administrației şi justiției.

Se impune cu necesitate susținerea unei permanente ofensive pe frontul prevenirii corupției, urmărirea reducerii oportunităților de comitere a faptelor de corupție şi oprirea evoluției extrem de riscante a corupției spre formele sale cele mai grave, prin care persoane, grupuri de persoane, entități publice sau private ar putea influenta, prin acte de corupție, procesele de guvernare şi de adoptare a legislației în scopul obținerii unor profituri ilicite.

Prin dispozițiile Legii nr. 78/2004 pentru prevenirea, descoperirea şi sancționarea faptelor de corupție, au fost cuprinse în sfera obiectului de activitate al Oficiului, ca infracțiuni predicat, generatoare de fonduri ilicite care pot fi supuse procesului de reciclare, infracțiunile de corupție, cele aflate în legătura directa cu infracțiunile de corupție şi cele asimilate acestora.

Astfel, conform art. 17 lit. e din Secțiunea a 4-a a legii sus-menționate, infracțiunile de spălare a banilor, prevăzute în Legea nr. 656/2002 sunt considerate a fi în legătura directa cu infracțiunile de corupție sau cu infracțiunile asimilate acestora, atunci când banii, bunurile sau alte valori provin din săvârşirea unei astfel de infracțiuni.

Prin intermediul acestor informări, au fost semnalate indicii temeinice de comitere a infracțiunii de spălare a banilor rezultați din săvârşirea următoarelor infracțiuni predicat: “folosirea bunurilor sau a creditului societății într-un scop contrar intereselor acesteia sau în folos propriu”, “infracțiuni de corupție”, “evaziunea fiscală”, “înşelăciunea”, “obținerea nelegală a unor sume reprezentând rambursări de TVA de la organele fiscale”.

Sectoarele de activitate în care au fost săvârşite infracțiunile menționate au fost următoarele: bancar, contabilitate, financiar, comerț interior, administrație, privatizare, imobiliar, industrie, investiții, crima organizată.

În acest tip de activități infracționale au fost implicate 12 persoane juridice şi 123 persoane fizice, 70% având cetățenie română, iar restul fiind cetățeni italieni, turci, egipteni, irakieni, sirieni şi ucraineni.

În ceea ce priveşte cuantumul sumelor reciclate, aşa cum au fost identificate în cadrul informărilor transmise către Parchetul Național Anticorupție, acesta are valoarea totala de 22.403.487 EUR.

Oficiul a avut un rol activ în îndeplinirea obiectivelor Strategiei Naționale Anticorupție, atât prin activitatea să de prevenire şi combatere a infracțiunilor legate de spălarea banilor, cât şi prin organizarea de seminarii pentru instruirea personalului instituțiilor implicate în activități de combatere a corupției.

13. COMBATEREA FINANȚĂRII TERORISMULUI

După tragicele evenimente din 11 septembrie 2001, la nivel internațional, s-au luat decizii cu privire la combaterea finanțării terorismului prin îndepărtarea resurselor de finanțare şi prin restricționarea accesului teroriştilor la sistemele financiare; context în care GAFI a adoptat, în octombrie 2001 cele 8 Recomandări Speciale, pe linia activităților în domeniu.

Potrivit Legii nr. 535/25.11.2004, publicata în Monitorul Oficial nr. 1161/ 08.12.2004, actele de terorism pot îmbrăca forma mai multor infracțiuni reglementate în Codul penal, precum şi în legi speciale. Legea detaliază măsuri procedurale speciale în scopul culegerii de informații cu privire la actele de terorism. De asemenea, se interzic operațiunile financiar-bancare în scopul finanțării de acte de terorism.

Instrumentele de combatere a finanțării terorismului sunt similare cu cele folosite în cazul spălării banilor: normele standard de cunoaştere a clientului, monitorizarea continua a tranzacțiilor specifice (precum transferul rapid de bani şi transferurile prin *switt*) şi a conturilor clienților care au drept parteneri persoane localizate sau provenind din țări cu risc crescut de acte de terorism. În aceste condiții, este necesar ca băncile şi alți intermediari financiari să-şi concentreze atenția în special asupra organizațiilor nonprofit şi caritabile sau a operațiunilor având legătura cu acestea. Oficiul în cadrul cooperării interne şi internaționale active a întreprins acțiuni de investigații financiare privind persoanele prevăzute în lista Comitetului Națiunilor Unite. În baza prevederilor Legii nr. 656/2002 privind prevenirea şi combaterea spălării banilor, Oficiul Național pentru Prevenirea şi Combaterea Spălării Banilor a primit date şi informații în mod continuu privind persoanele suspecte de finanțare a actelor de terorism. Mai mult, Oficiul a primit de la FinCEN – Statele Unite ale Americii, mai multe cereri de informații privind persoane care sunt investigate de FBI şi care sunt suspecți de a avea legătura cu atacurile teroriste asupra SUA în anul 2001. Lista respectivă a fost transmisa autorităților române şi instituțiilor competente în lupta şi prevenirea reciclării fondurilor. Din căutările făcute de Oficiu, în baza de date proprie şi în bazele de date la care are acces conform legii, a rezultat că persoanele de pe lista FBI nu au întreprins activități financiare, sau alte tipuri de activități, pe teritoriul României.

Oficiul a răspuns, de asemenea, şi cererilor de informații venite de la alte unități partenere din Uniunea Europeană, privind persoane suspecte de finanțare a organizațiilor teroriste. Investigațiile întreprinse de către Oficiu au concluzionat inexistenta unei activități financiare sau criminale întreprinsa de către terorişti prin intermediul sistemului bancar român.

În acelaşi timp, Oficiul a primit rapoarte de tranzacții suspecte, transmise de către instituțiile bancare, privind diferite persoane străine referitoare la

transferarea de fonduri fără justificare comerciala. Intenția acestora a fost de transferare a unor fonduri din Pakistan folosindu-se Canada, SUA şi România. În urma verificărilor, aspectele semnalate nu s-au confirmat.

După evenimentele din 11 septembrie 2001, când atacarea unor obiective civile din Statele Unite ale Americii au produs mii de victime în rândul civililor, modul de abordare al conflictelor de către statele aliate din cadrul N.A.T.O. s-au schimbat fundamental.

Întrucât organizațiile teroriste de fapt reprezintă grupări armate care dispun de o anumită dotare cu armament şi alte echipamente militare, ele nu pot funcționa fără a avea resurse materiale şi financiare. Prin urmare una dintre cele mai eficiente cai de a preveni şi combate pericolul terorist, la nivel mondial, este eliminarea căilor de finanțare a acestora.

În prezent, fenomenul terorist a devenit o amenințare planetară datorită unor factori ca globalizarea relațiilor economice, internaționalizarea trusturilor bancare, dezvoltarea foarte puternică a tehnologiilor informațiilor şi uşurința de a călători dintr-o țară în alta.

Totodată, în ziua de astăzi, caracterul planetar al terorismului este dat şi de internaționalizarea relațiilor economice, sociale şi politico-militare, pe fondul intensificării unor tensiuni etnice şi religioase.

Prin statutul de stat membru al NATO, României îi revine rolul de garant de securitate în zona Marii Negre, şi de aceea a luat măsuri importante pe linia asigurării siguranței frontierelor dar şi prin măsuri legislative.

Consiliul de Securitate al Organizației Națiunilor Unite, după data de 11 septembrie 2001, a întocmit o lista cu 372 de persoane fizice şi juridice despre care existau informații că au finanțat unele acțiuni sau grupări teroriste. După aceasta, ONU a cerut statelor membre blocarea conturilor acestor persoane, interzicându-li-se totodată orice operațiune financiară.

România a emis Legea nr. 159/2001 pentru prevenirea şi combaterea utilizării sistemului financiar bancar în scopul finanțării de acte de terorism, lege care a cuprins toate recomandările Consiliului de Securitate al ONU.

Prin urmare, o persoană care colectează fonduri direct sau indirect, ştiind că aceste fonduri vor fi folosite pentru acte de terorism, va fi pedepsita cu închisoare de la 5 la 20 de ani. La fel este sancționata şi persoana care realizează fonduri pentru finanțarea actelor de terorism. Legea română interzice efectuarea oricăror operațiuni financiar-bancare pentru persoanele prevăzute în lista ONU. Lista se reînoieşte periodic pe baza informațiilor primite de la ONU şi de alte instituții româneşti sau străine implicate în combaterea terorismului.

14. UNELE CONCLUZII CE REZULTĂ DIN ACTIVITATEA DESFĂŞURATĂ DE OFICIU

Activitatea Oficiului trebuie privită drept una prioritară pentru economia românească întrucât fenomenul spălării banilor subminează eforturile depuse pentru instituirea unor relații comerciale normale, a unei piețe de capital libere şi competitive afectând într-un mod grav dezvoltarea economiei naționale.

Printre cele mai nefaste consecințe la nivel macroeconomic datorate fenomenului de spălare a banilor murdari pot fi evidențiate unele schimbări necontrolabile a cererii de masa monetara cu influente negative asupra ratei de schimb valutar, crearea unei instabilități asupra sistemului bancar național, influențarea negativa a tranzacțiilor financiare legale şi implicit scăderea încrederii populației în sistemul financiar bancar național.

Operațiunile în numerar, care antrenează sume deosebit de mari, înființarea şi funcționarea în cadrul economiei naționale a firmelor fantoma prin încălcarea prevederilor legale concomitent cu vulnerabilitățile sistemului financiar-bancar, sunt câteva fenomene care favorizează reciclarea fondurilor şi facilitează evaziunea fiscală în țara noastră, care este principala sursa de proveniența a banilor murdari. De altfel, potrivit unor analize recente a Oficiului rezultă că infracțiunea de evaziune fiscală a fost identificata în 49% din cazurile în care au rezultat indicii temeinice cu privire la săvârşirea infracțiunii de spălarea a banilor. Printre celelalte infracțiuni la nivel național din care au rezultat fonduri supuse reciclării, înşelăciunea în domeniul economic ocupa şi ea 30% din total.

Potrivit raportului anual al Oficiului cele mai frecvente infracțiuni generatoare de bani murdari în anul 2004 în România au fost:

1. Evaziunea fiscală – 337 de cazuri
2. Înşelăciunea – 203 cazuri
3. Bancruta frauduloasa – 20 de cazuri
4. Falsul de moneda sau de alte valori – 20 de cazuri
5. Înşelăciune cu privire la calitatea mărfurilor – 17 cazuri
6. Rambursări ilegale de TVA – 25 de cazuri
7. Folosirea cu rea credința a activelor societății comerciale, în scop contrar intereselor acesteia şi în interesul administratorilor – 31 de cazuri
8. Traficul de produse sau substanțe stupefiante – 7 cazuri
9. Infracțiuni de corupție – 13 cazuri
10. Traficul de persoane – 8 cazuri
11. Gestiune frauduloasă – 6 cazuri
12. Proxenetism şi prostituție – 4 cazuri
13. Infracțiuni privind comerțul electronic – 2 cazuri
14. Infracțiuni săvârşite cu cărți de credit – 2 cazuri

Banii rezultați din săvârşirea acestor infracțiuni au fost incluşi în operațiuni de reciclare inițiate şi desfăşurate în scopul ascunderii provenienței lor ilicite.

În acest scop, au fost folosiți agenții economici, respectiv conturile financiar-bancare a acestora precum şi conturile unor firme fantoma, firme care au fost create doar pentru realizarea unor operațiuni de tip „suveica" fără nici o alta motivație economică. Toate aceste operațiuni finaciar-bancare fictive nu au avut decât menirea de a îngreuna activitatea de cercetare penală a instituțiilor statului şi de a îndepărta fondurile respective de adevărată lor sursa.

Potrivit unei analize sumare se constata că fluxurile financiare în care sunt implicate fondurile obținute din activități ilicite urmăresc trei direcții principale:

1. Finanțarea de activități în economia legală;
2. Efectuarea de operațiuni financiar-bancare în numerar în folosul unor persoane fizice;
3. Finanțarea unor activități în economia subterana.

14.1. Finanțarea de activități în economia legală

Aceasta este principala direcție în care fondurile rezultate din activități ilegale, sunt în mod masiv implementate. Acest fapt creează o încălcare grava a legilor ce guvernează desfăşurarea proceselor specifice economiei de piața.

Introducerea masiva a fondurilor obținute din activități ilicite în economia legală afectează grav operatorii oneşti existenți în economia națională. Aceasta deoarece nu poate exista o concurenta loială şi corectă între agenții economici care îşi desfăşoară în mod corect activitatea şi încearcă să îşi extindă activitatea economică încercând să reinvestească o parte din profit în economia reala şi agenții economici implicați în reciclarea de fonduri, care beneficiază de largul sprijin financiar al infractorilor.

14.2. Efectuarea de operațiuni financiar-bancare cu sume în numerar în folosul unor persoane fizice

Aceasta este cea de-a doua mare direcție în care sunt direcționate fondurile supuse reciclării în România de astăzi.

Şi aceasta direcție, este nociva pentru economia națională întrucât cauzează rămâneri în urma în ceea ce priveşte extinderea şi adoptarea instrumentelor de plata moderne, bazate pe moneda electronica (folosirea cardurilor bancare).

De fapt, fluxurile financiare ce se desfăşoară în scopul reciclării fondurilor obținute din activități ilicite, urmează două mari direcții principale:

- Utilizarea caselor de schimb valutar pentru schimbarea monedei naționale în valuta forte, urmată de exportul ilegal de valută. Pentru aceasta sunt folosite firmele specializate în transferul de bani dar şi transportul valutei peste graniță fără a fi declarat organelor vamale (falşii excursionişti).

- Folosire fondurilor obținute din infracțiuni pentru achizitii imobiliare sau achiziții mobiliare (opere de arta, metale şi pietre prețioase).

Finantarea activităţilor specifice economiei subterane în economia românească

Este cea de a treia direcție importantă în care fluxurile financiare ce conțin fonduri obținute din săvârşirea de infracțiuni sunt prezente.

Acest flux financiar este cel mai nociv pentru economia națională întrucât, asigură continuarea activităților ilegale, şi intensifica dimensiunea economiei subterane care afectează în mod grav avuția națională şi produsul intern brut.

Această economie subterană interacționează în dublu sens cu economia legală, pe de o parte deturnând fonduri imense din produsul intern brut, diminuând într-un mod semnificativ resursele de finanțare a sănătății, a apărării naționale, a asistenței sociale, culturii şi învățământului dar pe de alta parte afectează economia legală prin infuzia de fonduri ilicite care nu numai că perturbă desfăşurarea normală a proceselor economice dar au şi un mare potențial de corupere.

15. PROPUNERI PENTRU IMPULSIONAREA ACTIVITĂȚII OFICIULUI NAȚIONAL PENTRU PREVENIREA ŞI COMBATEREA SPĂLĂRII BANILOR

În ceea ce priveşte transferul de date şi informații este necesară:

1. Crearea unui registru al persoanelor care, beneficiind de baza de date existentă, să asigure colectarea tuturor datelor într-o structură colectoare unica.

2. Realizarea unei rețele securizate care să permită transmiterea electronică a informațiilor dinspre şi către Oficiu şi care să asigure o protecție totală împotriva accesărilor şi atacurilor neautorizate.

3. În ceea ce priveşte tehnologia WEB, este necesar să se treacă la un nou tip de organizare care să permită un acces mai rapid al clientului la serverul central.

4. Realizarea unei baze de date separate care să centralizeze toate rapoartele de tranzacții suspecte sosite la Oficiu.

5. Unificarea bazelor de date existente la nivelul Oficiului pentru reducerea semnificativă a timpului de aşteptare.

6. Asigurarea accesului direct în bazele de date ale instituțiilor financiare şi în ale celor care dețin informații de interes operativ.

7. Achiziționarea de noi echipamente *hardware* pentru stocarea datelor care să asigure o viteza mai mare de transfer şi prelucrare a datelor.

8. Asigurarea protecției terminalelor conectate la bazele de date ale Ministerului Administrației şi Internelor în conformitate cu prevederile Legii nr. 182/ 2002.

9. Asigurarea unei terminal conectat permanent la bazele de date ale Agenției Naționale de Administrare Fiscala şi Ministerului Finanțelor Publice.

În ceea ce priveşte managementul resurselor financiare şi materiale

1. Realizarea unui sistem de protecție audio-video pe circuitul documentelor clasificate.
2. Realizarea unui sistem de protecție pentru spatiile unde sunt depozitate date şi documente clasificate.
3. Asigurarea la sediul instituției a unui sistem integrat de protecție şi securitate.
4. Trecerea la sistem de pază militarizată.
5. Realizarea unui sistem de acces care să asigure protecția antiteroristă a sediului.
6. Amenajarea unui punct de comanda şi control acces profesional.

7. Conectarea on-line cu Inspectoratul General al Poliției Române şi desfăşurarea unui schimb de date şi informații continuu, realizarea unui acord de cooperare în acest sens între cele două instituții.
8. Desfăşurarea unui program de training pentru instruirea personalului din bănci, a ofițerilor de poliție, a procurorilor şi judecătorilor ce lucrează în acest domeniu.
9. Realizarea de programe strategice pe termen lung de cooperare între instituțiile implicate în lupta împotriva reciclării fondurilor. Simplificarea prevederilor legislative din domeniu în vederea creşterii eficientei activității instituțiilor româneşti implicate în lupta împotriva spălării banilor şi a criminalității organizate.
10. Se impune, de asemenea, oferirea de consultanță juridică de către Oficiu, tuturor instituțiilor care conform Legii nr. 656/2002 sunt obligate să raporteze operațiunile cu sume în numerar care reprezintă echivalentul în lei a 10.000 euro.

Cele mai frecvente încălcări ale prevederilor Legii nr. 656/2002 pentru prevenirea şi sancționarea spălării banilor sunt cele legate de nesesizarea imediata a Oficiului cu privire la operațiuni suspecte de a face parte din procese de reciclare de fonduri, neraportarea în termenul legal de 24 de ore a operațiunilor cu sume în numerar a căror valoare depăşeşte limita de 10.000 de euro, neraportarea în termen de 24 de ore a transferurilor externe în şi din conturi pentru sume a căror limită minimă este echivalentul în lei a 10.000 de euro; nerespectarea obligațiilor de a transmite informațiile solicitate de Oficiu, în termen de 30 de zile de la data primirii cererii oficiale; nestabilirea cu exactitate a identității clienților ce se prezintă la bănci pentru deschiderea unor relații de afaceri, deschiderea unor conturi sau pentru alte asemenea servicii financiar-bancare; nerespectarea obligației de a păstra pentru o perioada de 5 ani a evidențelor şi înregistrărilor tuturor operațiunilor financiare care fac obiectul legislației în vigoare; nerespectarea obligației de a întocmi pentru fiecare tranzacție suspectă un raport scris, în forma stabilita de Oficiu, ce va fi transmis imediat acestuia.

16. ACTIVITATEA DESFĂŞURATA DE CĂTRE COMISIA DE SUPRAVEGHERE A ASIGURĂRILOR

În contextul larg al căilor şi metodelor adoptate de statul român pentru prevenirea şi combaterea spălării banilor, un rol important îl au recentele modificări legislative şi funcționale ale Comisiei de Supraveghere a Asigurărilor. Aceste noutăți legislative adoptate sunt deosebit de importante întrucât importante sume de bani se spălau prin intermediul societăților de asigurări, şi ca atare apreciez că este necesară o analiza a noului cadru teoretic şi practic în care Comisia îşi va desfăşura activitatea.

Comisia de Supraveghere a Asigurărilor, în calitate de membru al Asociației Internaționale a Supraveghetorilor în Asigurări (Internațional Association of Insurance Supervisors) – asociație care reuneşte aproximativ 180 de instituții de stat cu atribuții în domeniu în peste 130 de țări, a făcut pentru prima dată după 1990 un pas important în acest domeniu.

Astfel, a elaborat “Normele privind prevenirea şi combaterea spălării banilor şi a finanțării actelor de terorism prin intermediul pieței asigurărilor”.

În elaborarea acestora, comisia a ținut cont de cel de-al 28 principiu de bază al IAIS, privind prevenirea şi combaterea spălării banilor şi a finanțării actelor de terorism, precum şi principiile GAFI existente în acest domeniu.

Elaborarea acestor norme era cu atât mai necesară cu cât, potrivit unui studiu recent efectuat de către IAIS privind practicile de supraveghere din sectorul asigurărilor, peste 70% din autoritățile de supraveghere din țările membre desfăşoară activități şi în domeniul prevenirii spălării banilor.

În plus, şi necesitatea implementării acquis-ului comunitar în perspectiva aderării au dat un motiv în plus Consiliul Comisiei de Supraveghere a Asigurărilor (CSA) să adopte normele menționate.

Adoptarea acestui pachet de norme fac ca legislația românească în domeniu să fie foarte apropiată de cea existenta în plan internațional. Elaborarea acestor norme s-a realizat în cooperare cu Uniunea Națională a Societăților de Asigurare şi Reasigurare din România (UNSAR), cât şi cu Oficiul Național de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor.

Aceste norme privind prevenirea şi combaterea spălării fondurilor provenite din activități ilegale, şi finanțarea actelor de terorism prin intermediul pieței asigurărilor se aplică tuturor societăților de asigurare şi reasigurare (de stat, private sau mixte) dar şi sucursalelor din România ale societăților de asigurare şi reasigurare străine. Practic noile prevederi legale au instituit o serie de obligații concrete pentru acestea, cu precădere în ceea ce priveşte identificarea clienților dar şi cu privire la unele raportări care potrivit legii vor trebui de îndată înaintate Comisiei de Supraveghere a Asigurărilor şi Oficiului.

Mai mult, asigurătorul este obligat să identifice, verifice, înregistreze şi să actualizeze identitatea oricărui client înainte de a încheia orice contract de asigurare-reasigurare.

Dacă cu ocazia stabilirii identității apar suspiciuni sau îndoieli cu privire la faptul că un client acționează în nume propriu sau în cazul în care se dovedeşte cu certitudine că acel client acționează în numele altei persoane, este obligat să ia măsuri pentru a obține date cu privire la adevărata identitate a persoanei în interesul ori în numele căreia acționează clientul respectiv.

Noile norme instituie obligația societăților de asigurare de a verifica şi actualiza datele de identificare ale clienților pentru orice tranzacție care implică o sumă de minimum 10.000 euro, iar în situația în care această tranzacție se face în numerar, trebuie de îndată raportată Comisiei şi Oficiului. Evident că orice alte tranzacții care sunt suspecte de spălare de bani sau de finanțare a actelor de terorism trebuie raportate, de asemenea imediat, chiar dacă valoarea este mai mică de 10.000 euro.

Conform noilor norme, Comisia are dreptul legal să monitorizeze operațiunile efectuate cu diferite instrumente financiar-bancare de către asigurători, pentru a se putea identifica tranzacțiile suspecte. Astfel, societățile de asigurări, pentru prima dată, conform noilor prevederi legislative, au calitatea de autoritate raportoare către ONPCSB de fiecare dată atunci când, în urma activităților financiare efectuate, rezultă suspiciuni de spălare a banilor, finanțare a actelor de terorism.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 40/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

DEZVOLTAREA DURABILĂ ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ ŞI POLITICA DE COEZIUNE ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ

Dr. Victor PLATON *(coordonator)*
Andreea TURDEANU

Centrul de Informare şi Documentare Economică

CUPRINS

1. INTRODUCERE 273
2. CONCEPTUL DE DURABILITATE 275
2.1. Durabilitate "slabă" – durabilitate „tare" 275
2.2. Abordarea celor mai importante aspecte 279
2.3. Integrarea dezvoltării durabile în politicile sectoriale 281
2.4. Infrastructura de transport şi mobilitatea 283
3. DEZVOLTAREA DURABILĂ ŞI POLITICA DE COEZIUNE ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ 289
3.1. Implicarea politicii CES în atingerea obiectivelor dezvoltării durabile 293
3.1.1.Îmbunătățirea mediului prin investiții directe 293
3.1.2. Investiții în proiecte cu impact pozitiv asupra mediului 294
3.1.3. Monitorizarea şi evaluarea factorilor de mediu 295
3.1.4. Selecția şi implementarea proiectelor 296
4. REFORMA POLITICII DE COEZIUNE ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ 297
4.1. Principalele direcții 297
4.2. Obiective, eligibilitate, resurse 298
4.2.1. Obiectivul 1 - convergența 298
4.2.2. Obiectivul 2; competitivitatea regională şi ocuparea profesională 299
4.2.3. Obiectivul 3 (cooperarea teritorială) 300
4.3. Finanțarea şi responsabilitatea 301
4.3.1. Dimensiunea contribuției UE şi cofinanțarea națională 301
4.3.2. Strategii descentralizate şi simplificate 303
5. ASPECTE INSTITUȚIONALE ALE DEZVOLTĂRII DURABILE 306
5.1. Rolul autorităților 306
5.1.1. Rolul autorităților centrale 306
5.1.2. Participarea grupurilor de interese şi consultarea publică 308
5.2. Buna guvernanță 310
5.3. Implicarea nivelului regional 312
5.4. Durabilitatea în proiectul de Constituție Europeană 315
6. CONCLUZII 319
ANEXE 321
BIBLIOGRAFIE 331

1. INTRODUCERE

Această lucrarea completează cercetările realizate în cadrul IEN, în anii 2000, 2001, 2002 şi 2003. Principalul obiectiv al temei a fost de a clarifica unele aspecte de natură metodologică şi analitică privind relația dintre dezvoltarea durabilă şi politica de coeziune economică şi socială a UE.

Interesul național pentru realizarea temei

Evoluția procesului de aderare a României la Uniunea Europeană a intrat în faza finală. În prezent are loc procesul de trecere de la instrumentele de preaderare PHARE, ISPA şi SAPARD la Fondurile Structurale. De asemenea, elaborarea strategiei naționale de dezvoltare durabilă este în plină desfăşurare.

Tema de cercetare este importantă prin prisma procesului de aderare a României la Uniunea Europeană şi pentru elaborarea Strategiei de Dezvoltare Durabilă – Orizont 2025. Integrarea şi transpunerea cerințelor dezvoltării durabile în politica regională este importantă pentru direcționarea efortului de dezvoltare al țării.

Dezvoltarea durabilă oferă o viziune pozitivă pe termen lung a unei societăți care este mai prosperă şi mai corectă şi care promite un mediu mai curat, mai sigur, mai sănătos, o societate care ne asigură o viață de o calitate mai bună pentru noi şi generațiile viitoare. Atingerea acestor obiective în practică necesită o creştere economică ce susține progresul social şi respectă mediul, o politică socială ce dinamizează performanța economică şi o politică de mediu eficientă din punctul de vedere al costurilor. Decuplarea degradării mediului şi a consumului de resurse de la dezvoltarea economică şi socială necesită o reorientare majoră a investițiilor publice şi private către tehnologii noi, mai puțin poluante. Strategia de dezvoltare durabilă ar trebui să fie un catalizator pentru realizatorii de politici şi opinia publică în anii ce vor urma şi ar trebui să devină o forță călăuzitoare pentru reforma instituțională şi pentru schimbările în comportamentul consumatorilor. Obiective stabile, clare, pe termen lung, vor forma aşteptările şi vor crea condiții în care afacerile să aibă încredere să investească în inovație şi să creeze locuri de muncă noi, de o calitate superioară.

Pentru a face legătura între această viziune ambițioasă şi acțiunile politice practice, Comisia UE propune ca strategia să se concentreze pe un număr mic de probleme care prezintă amenințări serioase la adresa viitorului societății europene.

Principiul integrării dezvoltării durabile în politicile sectoriale[1] este unul de bază în acțiunile întreprinse de Comunitate. Tratatul de la Amsterdam asigură că solicitările de protecția mediului vor fi integrate în politicile şi activitățile Uniunii. Obiectivul principal este dezvoltarea durabilă, altfel spus, conform definiției tradiționale, "dezvoltare ce satisface necesitățile prezente fără a compromite şansa generațiilor viitoare de a şi le satisface la rândul lor", creşterile economice din prezent nu vor periclita posibilitățile generațiilor viitoare.

Pe plan internațional problema integrării dezvoltării durabile cu alte politici şi în special cu politica de dezvoltare regională s-a pus după anul 2000. Există mai multe studii şi analize la nivelul UE şi a unor țări dezvoltate care abordează această problemă.

Experiența în cadrul INCE

În cadrul INCE şi al programului ORIZONT 2025 au fost elaborate o serie de studii şi analize care au abordat separat aspecte ale dezvoltării durabile.

Obiectivele temei de cercetare au fost: identificarea principalelor direcții şi sensuri ale relațiilor dintre dezvoltarea durabilă şi politica de coeziune economică şi socială în UE.

Conținutul problematic al studiului este următorul:

1. identificarea principalelor tendințe şi orientări în domeniul Dezvoltării durabile la nivelul UE;
2. implicațiile dezvoltării durabile asupra politicilor sectoriale;
3. relația coeziune economică şi socială – dezvoltare durabilă; condiționalități şi restricții
4. concluzii

[1] Principiul integrării mediului în politicile Comunității a fost confirmat prin Tratatul Uniunii Europene care stipulează că "solicitările de protecția mediului trebuie să fie integrate în definirea şi implementarea altor politici comunitare".

2. CONCEPTUL DE DURABILITATE

Cea mai des citată definiție a dezvoltării durabile este aceea din raportul Bruntland, şi anume: „dezvoltarea care satisface nevoile prezentului fără a compromite capacitatea generațiilor viitoare de a-şi satisface propriile nevoi”, în esență, asigurarea unei calități mai bune a vieții în prezent şi în viitor.

Există multe interpretări alternative ale acestui concept şi, chiar având în vedere definiția anterioară, pot exista mai multe puncte de vedere referitoare la înțelesul termenului „nevoi” sau la cel privind generațiile viitoare. Vor avea nevoie generațiile viitoare de aceleaşi resurse de care este nevoie în prezent? Nu este oare mai bine să consumăm resursele existente pentru a lăsa generației viitoare o infrastructură performantă? Pot fi concepute modalități de dezvoltare în care să se investească capitalul natural prezent în educarea generațiile viitoare etc. Acest tip de întrebări pot continua şi de fapt nu fac decât să evidențieze o veche dilemă: cât consumăm în prezent şi ce moştenire lăsăm pentru viitor.

Există consens asupra a două idei principale surprinse de dezvoltarea durabilă:

1. dezvoltarea are o dimensiune economică, socială şi de mediu. Dezvoltarea poate fi durabilă doar dacă va exista un echilibru între diferiții factori care definesc calitatea vieții în general.
2. generația actuală are obligația față de cele viitoare de a le transmite suficiente resurse naturale, economice şi ştiințifice, pentru ca acestea să beneficieze de niveluri de bunăstare cel puțin egale cu cele ale generației actuale.

Deşi obiectivul dezvoltării durabile este unul generos, el nu ar trebui considerat drept o modalitate simplă de a mixa o colecție de probleme sociale, economice şi de mediu sub un nume nou. De aceea este necesară o abordare amplă, prin care politicile – atât cele sectoriale cât şi orizontale – să se sprijine reciproc şi nu să fie contradictorii. Transpunerea acestui deziderat în practică îi va obliga pe responsabilii cu elaborarea politicilor sectoriale să se asigure că măsurile de dinamizare a economiei nu se realizează pe seama degradării mediului, că politicile sociale sprijină şi nu subminează performanța economică şi că politica de mediu are la bază cercetări ştiințifice riguroase şi este profitabilă.

2.1. Durabilitate “slabă” – durabilitate „tare”

“Dezvoltarea durabilă” are semnificații diferite pentru persoane diferite. Un macroeconomist poate înțelege conceptul în termenii relației între rata de creştere a PIB, rata inflației, conturile fiscale şi balanța de plăți. Aceasta este în esență o perspectivă a durabilității pe termen scurt şi mediu dar neglijează considerațiile mai largi. Astfel, este important să se includă viabilitatea pe termen

lung a sistemelor ecologice de care depind multe activități umane şi determină redistribuirea veniturilor cea ce influențează creşterea inegalității între săraci şi bogați, fapt ce amenință coeziunea socială.

Prin contrast, un activist de mediu va privi dezvoltarea durabilă ca fiind referitoare la probleme de genul încălzirii globale şi conservării biodiversității. Efectelor secundare economice şi sociale ale politicilor de mediu nu li se acordă o importanță prea mare fiind considerate secundare. Definițiile durabilității de mediu sunt adesea exprimate în termeni foarte vagi sau prea generali ceea ce face ca progresele, dacă există, să nu poată fi măsurate prin indicatori. Acest aspect duce la creşterea dificultății transpunerii în politici funcționale.

Definiția Comisiei Brundtland trebuie dezvoltată pentru a deveni utilă celor ce elaborează politici sectoriale.

Cu toate că nu putem ştii care vor fi necesitățile generațiilor viitoare, ar fi nejustificat să presupunem că vor fi cu ceva mai prejos decât necesitățile noastre actuale. Astfel, ar trebui să urmărim ca, în satisfacerea necesităților noastre, să nu privăm generațiile viitoare de “un standard de viață” cel puțin egal cu cel actual. Care sunt implicațiile acestui obiectiv?

Fiecare generație îşi asigură necesitățile prin folosirea resurselor disponibile pentru producerea de bunuri şi servicii de consum. Suplimentar, unele dintre resurse ar putea fi folosite pentru a crea noi resurse ce vor putea produce bunuri şi servicii pentru consum în viitor. Aceasta oferă un prim criteriu ce trebuie aplicat în evaluarea durabilității politicii economice: este suficientă rezerva de resurse ce o lăsăm generațiilor viitoare pentru a le satisface necesitățile. Pentru a pune aceeaşi întrebare în termeni puțin diferiți, ce constrângeri impune acest criteriu de durabilitate asupra modului în care utilizăm resursele disponibile în prezent.

Există trei tipuri de resurse ce reprezintă intrările în sistem pentru producerea de bunuri şi servicii: capitalul uman, capitalul natural şi capitalul material (financiar). Unele bunuri şi servicii pot fi produse folosind tehnici diverse. Astfel, raportul între capitalul uman, natural şi material folosit în producție poate varia. Totuşi, trebuie stabilit faptul că diferite categorii de resurse pot fi folosite unele în locul celorlalte atunci când sunt folosite pentru producerea de bunuri şi servicii. Resursele naturale şi materiale nu sunt înlocuitori perfecți. Astfel, resursele naturale generează anumite servicii ce nu pot fi produse prin alte mijloace şi fără de care nu putem supraviețui. Din observația că resursele naturale şi materiale nu sunt înlocuitori perfecți rezultă două implicații.

În primul rând, faptul că există o posibilitate de înlocuire între resursele naturale şi materiale implică un anumit grad de libertate pe care durabilitatea îl acordă generației actuale în ceea ce priveşte modul în care se foloseşte de resursele naturale şi materiale disponibile în prezent. **Nu este necesar să transmitem urmaşilor noştri exact aceeaşi cantitate şi calitate în ceea ce priveşte resursele naturale şi materiale disponibile în prezent. Mai degrabă**

este necesar ca acest complex alcătuit din resursele disponibile generațiilor viitoare şi resursele lor umane să poată genera bunuri şi servicii ce vor permite generațiilor viitoare să îşi satisfacă necesitățile cel puțin la fel de bine ca generația actuală.

În al doilea rând, în cazul substituirii resurselor, societatea poate înlocui bunurile şi serviciile între ele – poate alege să consume diferite tipuri de bunuri şi servicii în diferite cantități. Deci, durabilitatea nu impune ca aceeaşi distribuție a bunurilor şi serviciilor existentă în prezent să fie disponibilă generațiilor viitoare. Ceea ce contează este ca plaja de bunuri şi servicii să fie de aşa natură încât să permită generațiilor viitoare să atingă acelaşi nivel de trai ca al generației prezente.

Acest concept de durabilitate corespunde îndeaproape unei definiții care este cunoscută sub denumirea criteriul de "durabilitate slabă".

Într-un asemenea cadru conceptual, o politică țintind către durabilitate ar trebui să urmărească echilibrul între acumularea şi pierderea valorilor economice, sociale şi de mediu.

Definițiile alternative ale durabilității includ:

- "**durabilitatea tare**": acest concept subliniază importanța capitalului natural deoarece acesta asigură servicii ce nu pot fi înlocuite prin alte mijloace;
- "**durabilitatea de mediu**": aceasta impune conservarea circuitului de bunuri materiale şi servicii rezultate din resursele naturale.

Diferențele între aceste concepte şi altele referitoare la durabilitate sunt legate de gradul în care capitalul natural şi material pot fi considerate înlocuitori unul pentru celalalt. Totuşi, aceste diferențe nu ar trebui să distragă atenția de la gradul mare de suprapunere care există între conceptele de durabilitate aflate în competiție. Toți specialiştii sunt de acord că folosirea resurselor noastre naturale nu poate fi nelimitată. Spre exemplu, mediul ambiant are o capacitate limitată de a absorbi deşeurile generate de activitățile umane. Dezvoltarea politicilor sectoriale pe direcția durabilității nu ar trebui întârziată din cauza discuțiilor referitoare la exactitatea limitelor sau definițiilor.

Este cunoscut faptul că, în multe studii şi lucrări de specialitate dezvoltarea durabilă deține un rol foarte important (vezi. Clement/Hansen 2001,22). De asemenea, este acreditată ideea că regiunile reprezintă fundamentul natural pentru implementarea practică a dezvoltării durabile (Kneucker – 1998,12): *"dezvoltarea regională durabilă reprezintă precondiția obținerii/atingerii dezvoltării durabile la nivel global"*.

La nivelul UE, cooperarea între diferite autorități de la nivel local, regional şi național reprezintă un element esențial pentru succesul oricărei politici comunitare. În acelaşi timp, regiunile au un rol important, chiar strategic, în promovarea dezvoltării durabile, inclusiv o mai mare implicare în procesul decizional la nivel național sau comunitar.

În acest sens, Strategia de Dezvoltare Durabilă a UE accentuează rolul şi importanța diferitelor nivele spațiale în procesul de dezvoltare durabilă, astfel[1]: "*Acțiunile trebuie luate şi întreprinse la toate nivele UE: există schimbări care asigură dezvoltarea durabilă cu succes numai la nivelul UE. Dar, în acelaşi timp, există mult mai multe acțiuni care pot fi luate şi aplicate cu foarte mare succes la nivel local, regional şi național*". Programele regionale contribuie şi ele la punerea în practică a strategiei dezvoltării durabile la nivel UE, realizând în acelaşi timp o legătură a prezentului cu viitorul.

Politica CES a UE, şi în general dezvoltarea regională, este un proces care se desfăşoară pe orizontală, cuprinzând o serie de sectoare şi domenii economice cu impact la nivel regional: industria, agricultura, serviciile, transportul etc.

Actualele tendințe ale politicii de dezvoltare regională în UE (analizate în continuare) pun accent pe ideea de a trasa, în funcție de propriile necesități locale, o strategie care să promoveze activități durabile şi care ulterior să fie asumată şi integrată în strategia generală. Acest lucru ar impulsiona autoritățile locale şi regionale să se implice şi mai mult în identificarea domeniilor şi canalelor care aduc la creşterea economică regională pe baza elementelor cheie ale dezvoltării durabile.

Componentele actualului proces de dezvoltare durabilă sunt cele definite de Khan în anul 1995 astfel: durabilitatea economică, socială şi de mediu.

Tabelul 2.1 – Trei componente ale dezvoltării durabile

Durabilitatea economică	Durabilitatea socială	Durabilitatea mediului ambiant
Creştere Productivitate Dezvoltare	Echitate Accesibilitate Participare	Integritatea ecosistemului Capacitatea de refacere Biodiversitatea

Sursa: Khan, 1995

În ultima perioadă, cele trei dimensiuni au fost completate cu o a patra dimensiune, cea administrativ-instituțională. S-a constatat că una din piedicile transpunerii în practică a strategiei de dezvoltare durabilă este lipsa unui cadru instituțional adecvat. Bunele intenții nu sunt puse în practică deoarece cadrul administrativ-instituțional nu este adaptat la cerințele dezvoltării durabile. Astfel se discută de patru dimensiuni ale dezvoltare durabilă (vezi **Figura 1**).

[1] Sursa: Comisia Europeană, 2001b, 5.

Figura 1 – Patru dimensiuni ale dezvoltării durabile

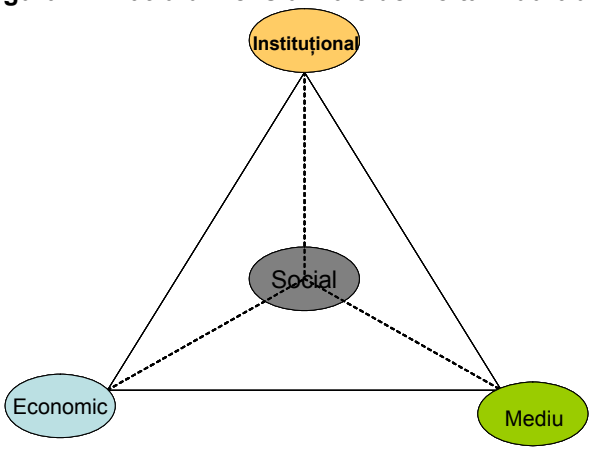

Sursa: *Spangenberg, 2002*

2.2. Abordarea celor mai importante aspecte

Prin însăşi natura ei, dezvoltarea durabilă este o abordare largă acoperind aproape orice problemă ce are o componentă socială, economică sau de mediu. Această perspectivă amplă prezintă atât avantaje, cât şi dezavantaje – este nevoie de echilibru între extinderea şi profunzimea analizei.

Alegerea setului de subiecte abordate a avut la bază anumite raționamente. Criteriile utilizate pentru a include un subiect în strategia europeană a dezvoltării durabile sunt:

- **gravitatea** – evoluțiile actuale constituie amenințări semnificative la adresa calității vieții sau amenință să reducă semnificativ resursele sociale, economice şi de mediu? costurile neadoptării nici unei măsuri sunt mari sau inegal distribuite?
- **dimensiunea temporală şi ireversibilitatea** – există o problemă care se înrăutățeşte gradual, dar care poate fi foarte costisitoare sau chiar imposibil de remediat dacă se amână adoptarea unor măsuri energice? există vreun aspect intergenerațional semnificativ?
- **dimensiunea europeană** – problema identificată este comună mai multor state membre ale UE, sau există efecte de antrenare între țări? măsurile prevăzute în cadrul politicilor au implicații care depăşesc granițele naționale?

Pe baza acestor criterii, Comisia UE a propus următoarele şase subiecte/ domenii prioritare pentru a fi incluse în strategia europeană a dezvoltării durabile: modificările climaterice şi „energia curată"; sănătatea publică; managementul resurselor naturale; sărăcia şi excluderea socială; îmbătrânirea

populației şi demografia; mobilitatea, utilizarea pământului şi dezvoltarea teritorială.

Fiecare dintre aceste subiecte acoperă o gamă largă de probleme pe care studiul de față nu are pretenția că le acoperă integral. În fiecare categorie din cele şase sunt incluse probleme şi dileme în ceea ce priveşte elaborarea politicilor sectoriale, unele mai acute decât altele. În cadrul fiecărui subiect se poate îngusta aria dezbaterii prin aplicarea criteriilor anterior menționate, pentru a identifica acele evoluții care constituie cele mai serioase amenințări la adresa dezvoltării durabile:

- **Modificarea climei** este o problemă globală care poate fi rezolvată numai prin cooperare pe scară largă la nivel internațional. Deşi efectele ei sunt greu de prevăzut cu exactitate, printre ele s-ar putea număra modificarea ciclurilor agricole, a utilizării pământului, a rezervelor de apă, creşterea riscului producerii unor dezastre naturale, şi migrația forței de muncă ce poate rezulta în urma acestora. Acestea ar avea consecințe economice şi sociale semnificative. Reducerea cantității de gaze emise – în special dioxid de carbon –, rezultate în urma activității economice necesită orientarea către utilizarea „**energiei curate**”, ceea ce nu va fi nici rapid şi nici uşor de realizat.
- Amenințările serioase la adresa **sănătății publice** sunt reprezentate de dezvoltarea unor forme de boli rezistente la antibioticele tradiționale. De asemenea, încă nu se cunosc cu exactitate efectele pe termen mai lung ale miilor de substanțe chimice care se utilizează în mod frecvent. Problemele de sănătate generate de stilul de viață sedentar sau de obiceiul de a mânca puțin sunt adesea transmise de la părinți copiilor. Toate statele membre se confruntă cu provocarea de a atinge standarde ridicate ale îngrijirii medicale fără a împovăra excesiv sistemul finanțelor publice.
- **Managementul şi utilizarea resurselor naturale** are implicații pentru bunăstarea generațiilor viitoare. Pierderea unei părți din biodiversitate şi diminuarea resurselor genetice sunt ireversibile. Refacerea populației piscicole nu se va putea realiza decât dacă se va recunoaşte gravitatea problemei şi vor avea loc modificări ale atitudinii la nivel de management. Cantitatea de deşeuri eliminate în mediu – multe dintre ele periculoase – creşte neîncetat.
- **Sărăcia şi excluderea socială** sunt probleme comune tuturor statelor membre. Gravitatea lor este evidențiată de faptul că un european din şase trăieşte în sărăcie (cu concentrații mult mai mari în anumite grupuri precum familiile monoparentale) şi serviciile precare de sănătate, nivelul redus de cuprindere în învățământ se perpetuează de la o generație la alta. Mai mult, evoluția rapidă a tehnologiei ridică problema aşa numitei „diviziuni cauzate de introducerea tehnologiei digitale” şi a unei societăți pe două niveluri.

- Toate țările europene se confruntă cu **îmbătrânirea populațiilor**, ceea ce va accentua presiunea asupra sistemelor de pensii. Îmbătrânirea populației poate necesita de asemenea creşterea cererii de asistență medicală pe termen scurt şi lung. Structura populației se modifică foarte puțin în timp: aceia care vor fi pensionari la începutul celei de a doua jumătăți a acestui secol trăiesc deja, la fel ca şi o parte importantă din populația care va asigura forța de muncă în viitor.
- Schemele actuale de **mobilitate** generează poluarea accentuată şi îngreunarea traficului în toată Europa. Cantitatea de gaze emise ce provin din activitățile de transport creşte mai repede decât cea generată de oricare altă activitate şi în multe zone urbane asistăm la adevărate blocaje ale traficului rutier. Infrastructura de transport este unul dintre factorii care influențează **amenajarea teritorială**. Concentrarea activităților economice poate genera aglomerări, dar are în schimb beneficii economice precum crearea unor rețele de afaceri şi fluidizarea pieței muncii şi poate permite apariția unor noi soluții precum sisteme de management şi previziune ale transportului public urban.

Fiecare dintre subiectele amintite anterior ating, într-o măsură mai mare sau mai mică, dimensiunea economică, socială sau de mediu a dezvoltării durabile, fiind relevant pentru anumite domenii ale politicilor comunitare şi naționale. În plus, fiecare este legat de celelalte. De exemplu:

- încercarea de a stopa/limita acțiunea factorilor răspunzători de modificările climei poate avea un impact pozitiv asupra utilizării resurselor, mobilității şi amenajării teritoriale, sănătății publice.
- sărăcia este asociată adesea cu o igienă şi cu o educație precară.
- gradul de excluziune socială este influențat de planificarea şi de politicile în domeniul amenajării teritoriale a oraşelor: familiile cu venituri reduse au tendința de a se stabili în zonele periferice, unde cheltuielile cu locuința sunt mai mici. În aceste zone infrastructura de transport şi alte facilități este adesea slab dezvoltată, astfel încât dezvoltarea spațială necontrolată poate agrava segregarea şi inegalitățile sociale.
- îmbătrânirea populației are implicații asupra politicilor de sănătate publică şi privind pensiile.

În continuare, vom analiza, pe scurt, integrarea şi corelarea politicilor sectoriale cu dezvoltarea durabilă.

2.3. Integrarea dezvoltării durabile în politicile sectoriale

Principiul integrării cerințelor de protecția mediului în politicile sectoriale este unul de bază în acțiunile întreprinse de Comunitate în privința dezvoltării durabile. Tratatul de la Amsterdam asigură că cerințele dezvoltării durabile şi cele de protecție a mediului vor fi integrate în politicile şi activitățile Uniunii. Obiectivul principal este dezvoltarea durabilă, altfel spus, conform definiției

tradiționale, “dezvoltare ce satisface necesitățile prezente fără a compromite şansa generațiilor viitoare de a şi le satisface la rândul lor”, creşterile economice din prezent nu vor periclita posibilitățile generațiilor viitoare.

În concordanță cu acest model, provocările politicii UE sunt legate de integrarea dimensiunilor dezvoltării durabile într-o strategie complexă, coordonată şi implementată printr-o ‘bună guvernanță’. În anul 2001, Comisia a formulat[1] aceste provocări: “*Cu toate că UE dispune de o mare varietate de politici care se adresează problemelor economice, de mediu şi sociale, se impune necesitatea durabilității acestora şi o mai bună coordonare a procesului de dezvoltare. De multe ori, acțiunile de atingere a obiectivelor unei politici determină diminuări ale progresului în altele, în timp ce soluțiile sunt adesea vizibile în cu totul alte sectoare sau la alte nivele de guvernare. Aceasta este principala cauză a multor tendințe nesustenabile pe termen lung*”.

Pentru a pune în practică principiul integrării, după cum se precizează în Tratatul UE, Comunitatea a schițat o strategie orientată spre obținerea unor rezultate concrete în sectoarele ce aduc cele mai mari daune mediului.

Tabelul din **Anexa 1** indică principalele jaloane ale procesului de integrare a dezvoltării durabile în politicile UE.

Coerența pe orizontală între politicile sectoriale a fost un alt subiect foarte important şi cu mare relevanță în problemele de durabilitate fiind aduse în discuție îmbunătățiri ale sarcinilor de planificare pe termen lung. Politica europeană actuală de dezvoltare durabilă este caracterizată de câteva strategii şi programe pe termen lung. Totuşi, relaționarea şi ierarhizarea acestora este oarecum neclară. Cele mai relevante documente în domeniu la momentul actual sunt:

- Strategia de la Lisabona pentru ocupare profesională, reformă economică şi coeziune socială, la care s-a adăugat dimensiunea de mediu la summit-ul de la Stockholm din 2001;
- Strategia de dezvoltare durabilă prezentată la Consiliul European în 2001, la Gothenburg (Consiliul European, 2001).

Consiliul European de la Lisabona a definit un obiectiv principal pentru ca Uniunea Europeană să devină cea mai dinamică şi competitivă zonă din lume.

Conform definiției enunțate de Comisia UE, metoda[2] transparentă de coordonare aleasă este un stimulent pentru cooperare şi schimb de bună

---

[1] Strategia dezvoltării durabile a UE : (Comisia Europeană 2001b, pct. 5)

[2] Conform Cartei Albe (2001a), acestea sunt rolurile ce revin instituțiilor conform metodei comunitare: Comisia Europeană este singura care face propuneri legislative şi de politici. Independența sa consolidează abilitatea de executare a politicilor, reprezintă un „paznic” al Tratatului şi acționează ca reprezentant al Comunității în negocieri internaționale. Documentele legislative şi financiare sunt adoptate de către Consiliul Ministerelor (reprezentant al Statelor Membre) şi de Către Parlamentul European (reprezentant al cetățenilor). Folosirea votului majoritar în cadrul Consiliului reprezintă un element esențial

practică, o cale de acceptare a unor scopuri comune pentru Statele Membre, scopuri susținute uneori şi prin planuri de acțiuni la nivel național cum este cazul în problema ocupării forței de muncă şi a excluderii sociale. Urmărirea progreselor înregistrate se bazează pe monitorzarea constantă a rezultatelor astfel încât să fie atinse scopurile propuse inițial. Statele Membre îşi pot compara eforturile şi pot învăța fiecare din experiențele celorlalte[1].

Complexitatea nu este singura problemă care apare. Principiul de atingere a coerenței politicilor, menționat în Carta Albă, lipseşte din mai multe documente referitoare la durabilitate. Când se discută despre Strategia Europeană de Dezvoltare Durabilă se are în vedere un capitol din Concluziile Consiliului European de la Gothenburg (Iunie 2001), „O Strategie de Dezvoltare Durabilă”[2]. Totuşi acest document nu impune o obligativitate legală şi nu oferă o formulare strategică general valabilă (Hinterberger/Zacherl 2003, 14). În prezent, Strategia Europeană de Dezvoltare Durabilă nu este un document integrativ. Poziția sa referitor la evaluarea Procesului Lisabona şi la Programul 6 de Acțiune este neclară, la fel ca şi relația sa cu mai sus menționatele strategii de integrare pentru diferite organisme ale Consiliului (procesul Cardiff). Regiunile se confruntă cu o situație relativ dificilă în încercarea lor de a coordona strategiile proprii de dezvoltare durabilă cu cea europeană. În prezent nu există priorități clar definite la nivel european.

2.4. Infrastructura de transport şi mobilitatea

Mobilitatea, atât pentru muncă şi educație, cât şi pentru relaxare, este importantă pentru continua bunăstare economică şi socială. În orice caz, mobilitatea nu este un scop în sine, ci un mijloc de a avea acces la diferite bunuri şi servicii. Ea poate contribui la dezvoltarea afacerilor, a ratei ocupării şi oportunităților de educație, precum şi la oferirea unei game largi de activități de recreare. În orice caz, o mobilitate crescută are efecte adiacente, precum emisiile de gaze de seră, poluarea aerului, poluarea sonoră, aglomerația, efecte care reduc calitatea vieții. Emisiile de gaze de seră, ce provin din activitatea de transport cresc mult mai rapid decât cele din orice altă sursă. Costurile generate de aglomerație sunt şi ele în creştere, în timp ce daunele produse ecosistemelor

în asigurarea eficienței acestei metode. Executarea politicilor este încredințată Comisiei şi autorităților naționale. Curtea Europeană de Justiție garantează respectarea legislației.

[1] Uniunea a lansat o agendă transectorială asemănătoare celor realizate la Tampere (1999) – referitoare la libertate, siguranță şi probleme legale, la Lisabona (2000) – revitalizare economică şi socială cu extensie până în 2010 (include şi dimensiunea environmentală), la Göteborg (2001) – strategia de dezvoltare durabilă. Mai mult, Comisia UE afirmă că reorientarea politicilor înseamnă că vor trebui identificate şi definite mult mai precis obiectivele pe termen lung.

[2] Consiliul Europei, 2001, paragraf 19-32.

şi biodiversității constituie o problemă esențială. Anual, pe şoselele europene peste 40.000 de oameni sunt ucişi şi peste 1,7 milioane sunt răniți.

Încurajarea oamenilor de a trăi aproape de locul de muncă şi evitarea dezvoltării neplanificate a oraşelor poate reduce nevoia de mobilitate. Stabilirea unui preț mai mic al diferitelor moduri de transport şi politicile destinate îmbunătățirii calității vieții în zonele urbane pot limita nevoia de transport regulat pe distanțe lungi şi pot încuraja dezvoltarea unor modele de viață care să nu mai depindă atât de mult de transport. În orice caz, concentrația urbană implică diminuarea spațiului de locuit, dar şi o aglomerare şi un stres urban mult mai mari, dacă aceasta nu este însoțită de o infrastructură urbană şi de un sistem de transport public eficient. Stabilirea unui echilibru între zonele urbane şi rurale ridică de aceea nu numai o problemă de transport, ci şi o problemă de politici de dezvoltare rurală şi urbană.

Există de asemenea o legătură complexă între mobilitate şi CES. **În prezent, imaginea UE este a unui centru bogat şi dens populat şi a unei periferii sărace, mai puțin populate.** Cel de-al doilea raport de coeziune[1] a identificat un grup de regiuni centrale ce dețin doar o cincime din suprafața UE, dar care concentrează peste două cincimi din populație şi deține aproximativ jumătate din PIB-ul UE. În orice caz, există câteva regiuni prospere şi în afara acestei zone. Distribuția inegală a populației şi a activității economice va fi mai accentuată într-o uniune lărgită. Îmbunătățirea legăturilor de transport poate fi importantă pentru a acorda economiilor regionale acces la piețe mai extinse, însă nu este o soluție pentru toate problemele generate de subdezvoltarea regională, iar costurile şi beneficiile noii infrastructuri trebuie atent evaluate. O regiune are nevoie de asemenea de o gamă largă de infrastructură şi alte servicii pentru a sprijini un centru de activitate economică.

O mai mare mobilitate şi o mai mare utilizare a terenului în scopul realizării unor edificii şi a unor lucrări de infrastructură sunt dictate mai ales de dezvoltarea economică şi de creşterea bunăstării. În perioadele recente am asistat la o creştere rapidă a distanțelor parcurse de mărfuri şi călători, pe măsură ce veniturile au crescut şi prețurile la anumite moduri de transport au scăzut sau au rămas constante în termeni reali. Principalele elemente de preocupare sunt:

În ultimii treizeci de ani cererea pentru transportul de mărfuri a crescut în mod constant mai rapid decât PIB-ul şi s-a dublat față de nivelul anului 1970, creşterea cea mai mare venind din zona transportului rutier. Transportul aerian al mărfurilor a crescut chiar mai rapid. Transportul de pasageri, mai ales cel rutier, a urmat un trend similar. În medie, aproape unul din doi europeni deține în prezent un autoturism[2].

---

[1] Al doilea raport asupra Coeziunii Sociale şi Economice, COM (2001) 24; European Commission, 2001

[2] "Defining an environmentally sustainable transport system", Commission expert group on transport and environment, September 2000

Aceste evoluții sunt prognozate să continue în viitorul apropiat. Transportul de mărfuri se aşteaptă să crească cu aproximativ 40% între 1998 şi 2010, în cadrul său transportul rutier fiind răspunzător pentru cea mai mare creştere. Transportul de pasageri va creşte mai încet, mai ales datorită costurilor în creştere ale aglomerației de pe drumuri, datorită creşterii mai lente a populației şi a creşterii mai lente a numărului deținătorilor de autoturisme, deoarece în unele țări aproape că a atins nivelul de saturație. Transportul aerian de pasageri se aşteaptă să crească cu 90% în aceeaşi perioadă.

În ultimul deceniu, evoluția tehnologiilor utilizate în construcția autovehiculelor a generat reducerea semnificativă a emisiilor de poluanți în atmosferă, conducând la îmbunătățirea calității aerului. Într-o anumită măsură, aceste îmbunătățiri au fost neutralizate de creşterea traficului, însă în ciuda menținerii acestei din urmă tendințe, calitatea aerului se preconizează a se îmbunătăți semnificativ în următorii 20 de ani. Pe de altă parte, emisiile de gaze de seră cresc odată cu creşterea rapidă a activității de transport.

Aglomerarea şi utilizarea ineficientă a infrastructurii implică costuri economice substanțiale, posibil chiar 2% din PIB. La fel ca şi pierderea de timp, aglomerarea[1] generează costuri suplimentare pentru agenții economici şi creşterea prețurilor în magazine. O zecime din rețelele de drumuri trans-europene se confruntă cu aglomerări. Costurile acestora vor creşte cu repeziciune, o dată ce infrastructura va atinge capacitatea maximă.

Peste trei pătrimi din populația Europei trăieşte în oraşele care joacă un rol esențial ca furnizori de servicii şi centre ale activității economice. Aglomerarea traficului afectează aproape toate zonele urbane, care se confruntă de asemenea cu declinul zonelor centrale, cu expansiunea suburbiilor şi cu concentrări acute de sărăcie şi excluziune socială.

UE a fost capabilă să mențină un echilibru slab între comunitățile urbane şi cele rurale. În prezent, populația din zonele rurale este în creştere iar nivelurile ei de ocupare au crescut mai repede decât media uniunii, deşi se înregistrează variații de la regiune la regiune[2]. În orice caz, acest lucru se poate modifica după lărgirea uniunii. Modificările structurale din noile state membre ar putea genera un colaps al regiunilor rurale şi o creştere rapidă a presiunilor asupra infrastructurii urbane.

În anumite state membre, inegalitățile de venituri între regiuni se adâncesc, deşi la nivelul uniunii, diferența dintre regiunile cele mai bogate şi cele mai sărace s-a diminuat puțin în ultimii ani. Totuşi, diferențele rămân semnificative şi pot fi şi mai mari într-o uniune lărgită. În UE – 15, regiunea cea mai bogată are un venit pe locuitor de şase ori mai mare decât cea mai săracă

[1] În aglomerația urbană Amsterdam, dacă evoluțiile actuale se vor menține, până în 2005 transportul în perioada de vârf a zilei va fi la fel de rapid ca mersul pe jos.

[2] Al doilea raport asupra Coeziunii Economice şi Sociale

regiune; dacă ar fi incluse în calcul şi țările în curs de aderare, raportul ar fi de peste zece la unu.

Nivelurile relativ reduse ale cheltuielilor cu cercetarea – dezvoltarea din anumite regiuni rămase în urmă poate împiedica eforturile lor de a recupera decalajele economice (acesta este doar unul din multitudinea factorilor care influențează performanțele economice).

Printre factorii care cauzează aceste probleme se numără:

- Costurile transportului rutier şi aerian s-au redus în comparație cu al altor mijloace de transport. Ca procent din salariul mediu, prețul transportului rutier privat şi al călătoriilor cu avionul s-a diminuat, deoarece autovehiculele au fost produse mai ieftin şi productivitatea liniilor aeriene a crescut, în timp ce prețul transportului public a avut o tendință de evoluție similară cu cea a salariilor. Pentru distanțe mai mari de câțiva kilometri, transportul rutier – de pasageri şi de mărfuri – oferă avantajul unui serviciu de tip „uşă – la – uşă", pe care alte modalități de transport nu îl au.
- Realizarea pieței interne a generat o creştere a fluxurilor comerciale, însă schemele de transport care au rezultat au fost neechilibrate, datorită absenței unor îmbunătățiri pe măsură în structura prețurilor diferitelor moduri de transport. Mai mult, liberalizarea transportului rutier de mărfuri s-a realizat în interiorul Comunității, însă doar câteva state membre au liberalizat şi transportul pe calea ferată, astfel încât piețele transporturilor feroviare rămân fragmentate şi închise. Acest ritm inegal de reducere a costurilor diferitelor modalități de transport a avut efecte negative asupra mediului.
- Reglementările locale în materie de planificare influențează de asemenea cererea de transport. „Extinderea zonei urbane" – şi în special locuințele populate de un număr foarte mic de persoane – face ca oamenii să utilizeze autoturisme personale. Creşterea utilizării autoturismelor este asociată cu un grad ridicat de extindere a zonei urbane şi cu disponibilitatea (sau nu) a transportului public. Zgomotul degajat de activitatea de transport şi deteriorarea calității aerului în zonele urbane se pot afla printre cauzele migrației persoanelor şi a companiilor din oraşe spre zonele periferice, suburbane şi pot crea un cerc vicios.
- Politica din domeniul transportului a urmărit, în linii mari, să se adapteze creşterii cererii pentru transportul rutier şi aerian prin investiții semnificative în infrastructură, atât din fondurile naționale, cât şi din fondurile structurale ale Comunității. Extinderea şi îmbunătățirea rețelei rutiere a contribuit la realizarea flexibilizării şi a unei mai mari viteze a transportului rutier de mărfuri şi la creşterea vitezei şi a avantajelor utilizării autoturismelor personale, ceea ce a generat creşterea rapidă a transportului de mărfuri şi a utilizării autoturismelor personale.

- Schemele de mobilitate şi de amenajare a teritoriului sunt de asemenea strâns legate de echilibrul existent între comunitățile urbane şi cele rurale. Accesul la o infrastructură de transport şi comunicații de calitate constituie un element important în menținerea viabilității societății urbane şi a celei rurale. O infrastructură slab dezvoltată şi lipsa accesului la servicii precum tehnologia informației şi comunicațiilor poate descuraja sectorul privat de a mai investi în zonele rurale, limitând astfel oportunitățile de angajare. În orice caz, în timp ce o rețea mai dezvoltată de transport poate susține economia rurală prin extinderea piețelor de desfacere pentru producătorii locali, ea tinde de asemenea să genereze fenomenul de navetism şi creşterea prețurilor locuințelor din zona rurală, dar şi efecte negative asupra mediului.

În prezent, prețurile relative ale utilizării diferitelor modalități de transport nu reflectă în întregime costul lor de exploatare, în ceea ce priveşte fenomenele de aglomerare de care sunt direct răspunzătoare, daunele provocate infrastructurii, sănătății omului şi mediului[1]. Ca urmare, asistăm la utilizarea ineficientă a infrastructurii existente şi la alterarea echilibrului dintre diferitele modalități de transport. De exemplu, în prezent, taxarea combustibilului utilizat de aeronave este mică, spre deosebire de ceilalți combustibili. De altfel, Comisia a recunoscut în numeroase documente[2] nevoia de a recalcula prețurile diferitelor modalități de transport, însă progresele înregistrate au fost lente.

Noile tendințe înregistrate de sistemele inteligente de management al traficului, cum ar fi utilizarea sistemelor de poziționare globală – care urmăresc mişcarea vehiculelor – şi sistemul de colectare electronică a taxelor de drum, au capacitatea de a îmbunătăți utilizarea infrastructurii şi de a reduce costurile aglomerării. Mai mult, dacă acest tip de dezvoltare tehnologică va avea succes, deținătorul va deveni lider mondial şi ar putea fi exportată pe scară largă. Evoluțiile înregistrate în tehnologia comunicării oferă o potențială alternativă la activitatea de transport. Lucrul la distanță prin utilizarea comunicațiilor moderne poate constitui una dintre modalitățile de reconciliere dintre nevoia de a trăi în zone mai îndepărtate şi mobilitatea redusă. Este interesant să se găsească modalitatea în care acest potențial va fi exploatat în modul cel mai eficient.

Îmbunătățirea utilizării infrastructurii poate reduce aglomerarea, iar o nouă infrastructură – când se dovedeşte necesară – poate acoperi zonele lipsă din

[1] A se vedea de exemplu "Revenues from efficient pricing: evidence from the Member States", studiul realizat pentru Uniunea Internațională a Căilor Ferate, Comunitatea Europeană a Căilor Ferate şi Directoratul General pentru Transport şi Energie al Comisiei Europene, 2000; „Efficient prices for transport (estimating the social costs of vehicle use)"; CE consultants, 1999.

[2] A se vedea de exemplu "Fair payment for infrastructure use: a phased approach to a common transport infrastructure charging framework in the EU" (COM (1998) 466); "Towards fair and efficient pricing in transport: policy options for internalizing the external costs of transport in the European Union" (COM (95) 691).

rețea şi contribuie la creşterea capacității acesteia. Regulamentele locale de planificare influențează de asemenea localizarea activității economice şi dezvoltarea noii infrastructuri şi fluxurile de transport aferente. În trecut, deciziile de planificare nu au luat în seamă adesea efectele dezvoltării asupra mediului natural – aglomerația şi alte fenomene responsabilii cu adoptarea politicilor trebuind să țină seama de ele în viitor.

Dezvoltarea cartierelor, a afacerilor şi noua infrastructură de transport îşi pun de asemenea amprenta asupra relației dintre mediul rural şi cel urban. Politicile adoptate în acest domeniu nu trebuie să submineze în mod activ echilibrul dintre economiile urbane şi cele rurale, iar aceasta presupune pe de o parte ca zonele urbane să nu se extindă într-un mod în care ar genera rupturi la nivelul comunităților rurale şi ar distruge caracteristicile distinctive ale acestora, iar pe de altă parte oferirea unui sprijin activ pentru traiul în zonele rurale. Aceasta nu este o problemă care aparține exclusiv politicii din domeniul transporturilor, întrucât necesită o abordare comună a politicilor rurale şi urbane.

Foarte puține sau nici una dintre evoluțiile nedurabile amintite anterior nu sunt noi. Opinia publică este, de ceva vreme, la curent cu ele, la fel ca şi responsabilii cu adoptarea deciziilor, ceea ce poate da uneori senzația de déjà-vu, şi chiar complacere. Asemenea atitudini sunt oricum greşite, întrucât familiarizarea cu aceste probleme nu este sinonimă cu înțelegerea cauzelor principale care le generează şi a modalităților de a le face față. Dar faptul că unele dintre aceste probleme sunt binecunoscute nu le face mai puțin îngrijorătoare.

Pentru a face pasul decisiv de la luarea la cunoştință la acțiune, şi pentru a da un răspuns clar problemelor amintite, trebuie să se găsească răspunsul la două întrebări. Prima: există cauze comune ale acestor evoluții sociale şi de mediu pe termen lung? A doua: de ce nu s-a făcut mai mult până acum?

Dacă s-a obținut, aşa cum s-a urmărit, o responsabilitate socială şi de mediu mai mare care să nu constituie un obstacol față de dezvoltarea economică pe termen lung, de ce până în prezent statele membre şi UE nu au reuşit să urmeze mai energic obiectivele dezvoltării durabile?

3. DEZVOLTAREA DURABILĂ ŞI POLITICA DE COEZIUNE ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ

Politica de Coeziune însumează o serie de politici sectoriale într-o dimensiune spațială şi de aceea poate fi folosită ca instrument pentru realizarea a diferite alte politici comunitare mult mai sensibile la problemele de mediu. Fondurile Structurale contribuie semnificativ la sprijinirea investițiilor de mediu, atât în mod direct cât şi indirect. Suplimentar, crearea[1] Fondului de Coeziune, direcționat special către asistarea proiectelor de mediu, subliniază importanța tot mai mare a mediului în cadrul politicii de coeziune.

Figura 2 – Dezvoltarea durabilă şi CES

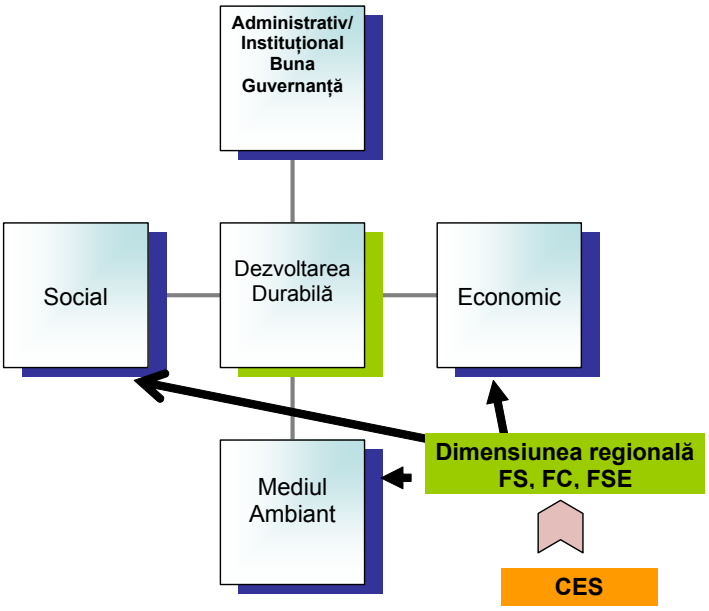

[1] În decursul primei sesiuni de programe pentru Fondurile Structurale (1989 - 1993), Parlamentul European, Curtea Auditorilor şi ONG-urile de mediu şi-au exprimat nemulțumirea referitor la lipsa de proceduri de evaluare sistematică a mediului în cadrul programelor dar şi referitor la cofinanțările proiectelor ce aduc pagube mediului. Ca urmare, Comisia a revizuit Regulamentul Fondurilor Structurale ținând seama de problema dezvoltării durabile şi de necesitatea integrării dimensiunii de mediu în toate stadiile pregătirii şi implementării programului.

Coeziunea economică şi socială, mobilitatea şi utilizarea teritoriului sunt strâns interconectate în societățile moderne. Pe termen scurt, cererea pentru o mobilitate crescută depinde de veniturile şi prețurile pentru utilizarea diferitelor mijloace de transport. Pe termen lung, ea variază în funcție de schemele de amenajare teritorială – localizarea caselor, a fabricilor, birourilor, fermelor, şcolilor şi magazinelor. Această schemă spațială este în schimb o funcție a altor factori, precum regulile locale de planificare, infrastructura, prețul serviciilor de transport şi preferințele personale referitoare la locul în care doresc să locuiască oamenii. Relația dintre schemele spațiale şi transport este astfel de dublă cauzalitate (**Figura 2**).

În contextul dezvoltării durabile la nivel regional este foarte important a se identifica principalele bariere în calea atingerii durabilității. Există o înțelegere comună a faptului că abordarea dezvoltării durabile este o provocare a actualului mod de dezvoltare (şi nu numai). Nu este numai o singură problemă de schimbare a mecanismului pieței în scopul funcționării pe principiile dezvoltării durabile. Nu este de ajuns a se dezvolta idei prin ştiință şi tehnologie. Dezvoltarea durabilă impune reforma întregului proces decizional care să permită abordarea integrată completă a consecințelor tuturor acțiunilor şi politicilor. Este vorba chiar de 'guvernanță'[1]. În acest context, guvernanța poate reprezenta capacitatea unei politici de a integra dezvoltarea durabilă şi asigurarea transparenței şi participării publicului la toate nivelele de guvernare (OECDa, 2002, p.44).

Provocările legate de dezvoltarea durabilă la nivel regional sunt legate de următoarele probleme:

Probleme	Situația existentă
Problema 1: Cum poate guvernarea regională să evalueze cerințele impuse de dezvoltarea durabilă?	În prezent, regiunile au la dispoziție unele instrumente şi indicatori de evaluare a politicilor comunitare. Printre indicatori se numără cei care măsoară procesul politic, dar care nu joacă încă rolul pe care ar trebui să-l joace. De asemenea, trebuie evaluat termenul 'bună guvernanță' şi principalele criterii de apreciere la nivel local. Există deja început un exercițiu intitulat „standarde minime", dar se consideră că nu este cel mai indicat sistem de evaluare şi poate fi perfecționat. Există şi alte categorii de întrebări la care se aşteaptă încă răspuns. Cum poate fi evaluată coordonarea interdepartamentală a politicilor sectoriale la nivel regional?

[1] În limba greacă, cuvântul kubernân înseamnă capacitatea de a conduce o navă sau un vagon. În engleză, termenul governance apare pentru prima dată în dezbaterile anii 90 în particular la nivelul UN sau Băncii Mondiale (Schmitt von Sydow, 2001,1). Permite distincția între instituții (guvernare) şi ceea ce acestea (guvernanță). Se vorbeşte din ce în ce mai des despre noua calitate a guvernanței în special la un sistem multi-nivel în UE.

Probleme	Situaţia existentă
	În acest context, calitatea consultărilor interne şi externe şi a procesului de negociere devine foarte importantă.
Problema 2: Care este mecanismul prin care regiunile pot încheia 'contracte tripartite'?	În prezent, există două tipuri principale de instrumente tripartite: contracte tripartite şi acorduri tripartite. La categoria contracte, acestea se pot încheia între Comisia Europeană, statele membre şi autorităţile locale sau regionale sub forma aplicaţiilor directe; la categoria acorduri există cele între Comisia Europeană, statele membre şi autorităţile regionale/locale în cadrul reţelelor comunitare. Ar trebuie acordată o atenţie sporită în primul rând în domeniul planificării regionale şi locale (ex. planificarea urbană) în concordanţă cu obiectivele stipulate în documentele politice ale UE (strategiile tematice). Este important pentru regiuni să evalueze posibilităţile realizării unui nou instrument "*acorduri tripartite*". De exemplu, regiunea Emilia – Romagna operează sub aşa-zisul Acordurilor de Programe Instituţionale (I.I.P.) în cadrul căror se stabilesc legături între guvernele regionale în special în anumite sectoare. Aceste acorduri sunt completate de cele pentru sectoare unde există legături privind investiţiile cu rezultate semnificative. Pentru aceste acorduri Comisia nu intenţionează să creeze noi instrumente şi nici nu poate anula obligaţiile legale ale acquis-lui.
Problema 3: Cum poate fi definită o reacţie potrivită/adecvată a regiunilor vizavi de Perspectiva Dezvoltării Spaţiale Europene?	"Perspectiva de dezvoltare spaţială a UE" (ESDP) reprezintă una din formele cele mai concrete prin care sunt armonizate şi puse în practică obiectivele de dezvoltare spaţială comunitară. În cadrul acesteia sunt implicate toate instituţiile UE: Comisia Europeană, statele membre, regiunile, guvernele autonome etc. În cursul dezbaterilor din 1999, Comisia a introdus conceptul de coeziune teritorială ca cea de a treia dimensiune a coeziunii economice şi sociale. În acest context, importanţa nivelului teritorial este în creştere, la fel ca şi a relaţiilor dintre unităţile teritoriale. Conform informaţiilor din documentul de bază, *Perspectiva de Dezvoltare Spaţială Europeană* nu a avut un rol prea important în deliberările şi activităţile Regiunilor Membre. Cercetările au arătat variaţii remarcabile pe teritoriul Marii Britanii, de exemplu, referitor la modul în care diferite regiuni au interpretat Agenda Europeană şi importanţa acordată ESDP, în contextul politicilor şi

Probleme	Situaţia existentă
	strategiilor de dezvoltare. Pare a fi vital pentru membrii acestui organism ca atât contextul european cât şi ESDP să fie universal acceptate pe post de cadru de referinţă în realizarea Ghidului de Planificare Regională (Shaw/Sykes, 2003) independent de diferitele obiceiuri locale de planificare a dezvoltării teritoriului[1].
Provocarea 4: Cum pot regiunile să utilizeze un dialog sistematic pentru a-şi exprima punctele de vedere privitoare la politicile comunitare?	Comitetul Regiunilor joacă un rol foarte important în procesul de comunicare dintre Comisie şi regiuni. Prin atribuţiile e care le deţine este şi cea de a prezenta Comisiei o listă cu documente non-legislative. Întâlnirile anuale dintre Comisie şi Comitetul Regiunilor contribuie la verificarea şi informarea cu privire la modul în care strategiile regionale sunt puse în practică.
Provocarea 5: Cum pot contribui regiunile la iniţiativele şi procesul comunitar de dezvoltare durabilă?	La nivelul UE, există ideea că diferite programe , politici şi strategii existente la nivelul UE sunt slab coordonate şi, în special, relaţia dintre Strategia de Dezvoltare Durabilă la nivelul UE, Procesul de la Lisabona şi Strategia de la Cardiff privind integrarea politicii de mediu. Situaţia este şi mai grea în ceea ce priveşte cel de-al şaselea program de acţiune pentru mediu. Problema care se pune este cum vor reacţiona regiunile la complexitatea diferitelor procese existente la nivelul UE. • Procesul de la Lisabona este relevant pentru regiuni în termeni ai indicatorilor. Pe parcursul acestui proces au fost dezvoltaţi anumiţi indicatori de performanţă ai statelor membre vizavi de politica economică, socială şi de mediu. Indicatorii de mediu stabiliţi la Lisabona sunt încă în faza de propunere şi par a prezenta dezvoltarea durabilă din prezent; • Trebuie clarificat statutul regiunilor şi implicarea acestora în Strategia dezvoltării durabile a UE; Regiunile trebuie informate cu privire la importanţa discuţiilor legate de cele şapte strategii tematice iniţiate prin Programul de Acţiune pentru Mediu (cele şapte arii tematice sunt: protecţia solului, protecţia subsolului, mediul marin, pesticidele, calitatea aerului, reciclarea deşeurilor şi mediul urban.

[1] Vincent Nadim (2003, 4) a descris patru moduri diferite de planificare în lucrarea sa pentru seminarul de la Oviedo: o tradiţie legată de managementul utilizării terenurilor agicole, urbanismul ca punct de plecare pentru planificare, o abordare economico–regională a planificării şi o abordare integrată.

3.1. Implicarea politicii CES în atingerea obiectivelor dezvoltării durabile

Aşa cum s-a arătat, politica CES însumează o serie de politici sectoriale într-o dimensiune spațială şi de aceea poate fi folosită ca instrument pentru realizarea a diferite alte politici comunitare mult mai sensibile la problemele de mediu. Fondurile Structurale contribuie semnificativ la sprijinirea investițiilor de mediu, atât în mod direct cât şi indirect. Suplimentar, crearea[1] Fondului de Coeziune, în special pentru dezvoltarea infrastructurii de transport şi asistarea proiectelor de mediu, subliniază importanța tot mai mare a mediului în cadrul politicii de coeziune.

Există patru aspecte ale integrării problemelor de mediu în politica de coeziune ce ilustrează variantele practice de promovare şi suport a dezvoltării durabile.

3.1.1.Îmbunătățirea mediului prin investiții directe

Fondul de Coeziune şi Fondurile Structurale suportă direct infrastructura de mediu în cadrul Statelor Membre eligibile sau a regiunilor. Măsurile includ **protecția şi managementul resurselor de apă, colectarea, tratarea şi reciclarea deşeurilor** precum şi **acțiuni de curățare a regiunilor costiere şi a bazinelor hidrografice**. Aceste activități mai cuprind **tratarea şi reabilitarea zonelor industriale** precum şi **actualizarea zonelor urbane defavorizate**. Mai mult, diverse măsuri din cadrul FIFG contribuie la reducerea efectelor negative ale sectoarelor de pescuit asupra mediului în general şi asupra resurselor de peşte în particular. Toate aceste investiții sunt orientate mai ales către acțiuni de tratare.

Prin intermediul fondurilor structurale comunitare au fost realizate investiții semnificative în capitalul fizic şi social al regiunilor mai puțin dezvoltate ale Uniunii iar creşterea economică semnificativă înregistrată de Irlanda în ultima perioadă demonstrează posibilitățile pentru dezvoltare teritorială, dacă asistența obținută din fondurile structurale este utilizată într-un cadru coerent, la nivelul politicilor. Mai mult, măsuri precum Rețelele Trans-Europene (RTE) au urmărit îmbunătățirea legăturilor dintre regiunile centrale şi cele periferice ale uniunii. Unul din principalele obiective ale RTE îl constituie realizarea unei rețele feroviare care va încuraja transferul de importanță de la transportul rutier sper cel feroviar.

---

[1] În decursul primei sesiuni de programe pentru Fondurile Structurale (1989 - 1993), Parlamentul European, Curtea Auditorilor şi ONG-urile de mediu şi-au exprimat nemulțumirea referitor la lipsa de proceduri de evaluare sistematică a mediului în cadrul programelor dar şi referitor la cofinanțările proiectelor ce aduc pagube mediului. Ca urmare, Comisia a revizuit Regulamentul Fondurilor Structurale ținând seama de problema dezvoltării durabile şi de necesitatea integrării dimensiunii de mediu în toate stadiile pregătirii şi implementării programului.

Multe dintre aceste probleme au fost identificate în documentul privind Evaluarea Dezvoltării Spațiale Europene[1]. Aceasta urmăreşte să ofere statelor membre, regiunilor şi oraşelor lor un cadru orientativ pentru coordonarea politicilor cu impact semnificativ asupra dezvoltării regionale, fără a căuta să le impună ceva. Această abordare reflectă faptul că soluțiile la multe din problemele legate de interacțiunile dintre mobilitate, amenajarea şi dezvoltarea teritorială pot fi implementate doar la nivel regional şi local, în timp ce altele pot constitui subiectul unei abordări naționale sau comunitare.

Spre exemplu, regulamentul[2] FS prevede: "Contribuția comunității trebuie să fie diferențiată în lumina următoarelor: …şi pentru protecția şi reconstrucția mediului, în principal prin aplicarea principiului precauției, a principiului acțiunii preventive şi a PPP".

Lărgirea uniunii a adus cu sine noi provocări. Noile state membre sunt in general mai sărace şi au o ponderea a populației ocupate în agricultură mai mare. Infrastructura lor este profund marcată de lunga perioadă în care investițiile au fost minime sau au lipsit. Atingerea unor standarde similare cu cele ale uniunii necesită un efort investițional semnificativ. Întrucât aceste investiții le vor modela schemele de amenajare teritorială şi de transport pentru mulți ani de acum înainte, integrarea problemelor economice, sociale şi de mediu în planificarea şi evaluarea infrastructurii va fi esențială pentru a asigura luarea în considerație a tuturor costurilor şi beneficiilor. Pentru a soluționa o parte din aceste probleme Fondul de Coeziune va cheltui circa 63 miliarde[3] € între anii 2007 şi 2013, din care 50% vor fi alocați proiectelor de mediu. În decursul primilor doi ani de funcționare (1993 şi 1994) raportul între proiectele de mediu şi cele pentru transporturi a fost de 45 / 55% dar în prezent raportul celor două componente este de 50 / 50%.

În cazul instrumentelor de preaderare rămase disponibile României şi Bulgariei există clauze care includ cerințele de protecție a mediului[4]: "…*rata de asistență va fi redusă pentru a lua în considerare:*

- *Co-finanțarea proiectelor de către beneficiar;*
- *Capacitatea de a genera venituri;*
- *Aplicarea necorespunzătoare a PPP".*

3.1.2. Investiții în proiecte cu impact pozitiv asupra mediului

Pe lângă ajutorul financiar direcționat către proiecte de protecție a mediului, suportul investițiilor productive poate avea efecte pozitive indirecte

---

[1] "European Spatial Development Perspective – Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union"; European Commission, 1999.

[2] Fondurile Structurale - Art. 29 par.1 Reg.1260/1999.

[3] Sursa: vezi Anexa 6: Alocările financiare pentru Politica de coeziune economică şi socială 2007-2013.

[4] ISPA: Art.6, par.2, Reg.1267/1999.

asupra mediului ambiant. Aceste măsuri, prin **natura lor distinct preventivă**, sunt valoroase în mod deosebit din punct de vedere al durabilității şi sunt adesea ignorate în analizele curente referitoare la impactul Fondurilor.

Stimulentele Fondurilor Structurale pentru promovarea **produselor şi tehnologiilor curate**, mai ales în IMM-uri, ilustrează o abordare "durabilă" a dezvoltării economice. Acelaşi lucru este valabil şi pentru promovarea **energiilor regenerabile** şi pentru utilizarea **tehnologiilor de economisire a apei şi energiei**. De asemenea, ajutorul pentru rețele de infrastructură informațională performante poate susține financiar activități pentru îmbunătățirea managementul de mediu al IMM-urilor.

Ajutorul pentru investiții în **transportul în comun,** prin intermediul Fondului de Coeziune şi al Fondurilor Structurale, întăreşte bazele pentru dezvoltare regională autohtonă şi în acelaşi timp îmbunătățeşte situația competitivității transportului în comun versus alte sisteme de transport mai poluante.

Promovarea activităților productive bazate direct pe o calitate superioară a mediului (de ex. **servicii legate de C/D, sănătate, ecoturism, agricultura ecologică şi conservarea naturii)** prin intermediul Fondurilor Structurale, dau, oportunitatea zonelor rurale de a-şi valorifica bunurile naturale, protejându-le în acelaşi timp.

Funcția unei **politici de resurse umane orientată spre mediu** susținută prin FSE (de exemplu cursuri de pregătire de mediu) este de a creşte conştientizarea publicului şi a oamenilor de afaceri referitor la problemele de mediu îmbunătățind în acelaşi timp calitatea calificărilor lucrătorilor şi crescând capacitatea acestora de a se adapta la schimbările cererilor de forță de muncă.

În cele din urmă, toate **regulile tehnice de protecție a resurselor de peşte** şi a ecosistemelor marine în general, cuprinse în Politica Comună a Pescuitului, precum şi măsurile pentru **adaptarea structurilor agricole** (măsuri eco-agrare) pot contribui efectiv la protecția mediului.

3.1.3. Monitorizarea şi evaluarea factorilor de mediu

Un impact major al regulamentelor revizuite ale Fondurilor Structurale îl reprezintă considerația mărită acordată problemelor de mediu la toate nivelurile programării şi implementării politicii de Coeziune. Intensificarea evaluării *ex-ante* şi *ex-post* cu privire specială asupra impactului de mediu are un rol central în această nouă abordare. Luarea în considerație a obiectivelor de mediu în documentele de programare (documentele cadru de suport ale Comunității şi documentele pentru Programe Unice) este acum obligatorie. Definirea anumitor indicatori de impact de mediu a fost îmbunătățită. Autoritățile de protecție a mediului trebuie să fie implicate în dezvoltarea şi monitorizarea programelor, după cum se precizează în regulamentele revizuite ale FS.

Deşi s-au făcut progrese importante în acest domeniu pentru noua sesiune de programe, rămâne totuşi un domeniu important pentru îmbunătățirea evaluărilor de mediu şi a monitorizării la nivel de program.

3.1.4. Selecția şi implementarea proiectelor

Îmbunătățirile în termeni de calitate a mediului a proiectelor vor contribui în mod deosebit la durabilitate şi Coeziune. Directiva Consiliului 85/337/EEC asupra Evaluărilor Impactului de Mediu (EIA), precum şi Directivele referitoare la habitat şi păsări sunt cel mai adesea subiect al procesului de conformare. Cu privire la proiectele deja implementate, experiența a demonstrat adesea o calitate inferioară a evaluărilor de mediu şi o lipsă de transparență. Este important de a stabili eligibilitatea proiectelor precum şi criterii de selecție care să reflecte atât durabilitatea economică cât şi cea de mediu.

În acord cu principiul subsidiarității, atât monitorizarea cât şi evaluarea precum şi selecția şi implementarea proiectelor sunt atributul comitetelor de monitorizare. Comitetele de monitorizare au un rol central de forum pentru dezvoltarea şi îmbunătățirea evaluărilor de impact asupra mediului şi a criteriilor de selecție ce să promoveze dezvoltarea durabilă. Aceste comitete nu au întotdeauna mijloacele şi capacitatea necesară să influențeze autoritățile responsabile de implementare (națională şi regională) în scopul creşterii considerației referitor la problemele de mediu în cadrul selecției proiectelor atât pe termen scurt cât şi pe termen lung.

4. REFORMA POLITICII DE COEZIUNE ECONOMICĂ ŞI SOCIALĂ

Pentru România este foarte important de a ține seama de noile condiții privitoare la mecanismul FS. Dacă în ultima perioadă au fost folosite instrumentele de preaderare (PHARE, ISPA şi SAPARD), după aderare (anul 2007) se vor folosi numai instrumentele structurale. Din acest motiv este foarte important de evidențiat principalele modalități prin care politica de coeziune economică şi socială va continua să susțină proiectul dezvoltării durabile în Europa.

4.1. Principalele direcții

La 14 iulie 2004 Comisia Europeană a adoptat o propunere legislativă asupra reformei politicii de coeziune pentru perioada 2007-2013. Cu o suma totală alocată de 336,1 miliarde € sau aproximativ o treime din bugetul Comunității, această reformă intenționează să realizeze schimbări structurale importante:

- orientarea mai strictă către prioritățile strategice ale UE (Agenda de la Lisabona şi cea de la Goeteborg referitoare la o economie informațională competitivă şi **durabilă** dar şi la strategia ocupațională europeană);
- concentrare prioritară asupra regiunilor mai puțin favorizate pe parcursul schimbărilor ce se anticipează în restul Uniunii Europene;
- descentralizare mai accentuată prin intermediul unei implementări mai eficiente, mai simple şi mai transparente.

Propunerile făcute includ o serie de modificări substanțiale referitoare la regulamentele fondurilor structurale. Astfel vor fi publicate mai multe documente:

- un regulament general ce stabileşte un set de reguli universal aplicabile pentru cele trei surse de finanțare ale acțiunilor structurale pentru perioada 2007-2013;
- un regulament pentru fiecare dintre aceste componente: Fondul European de Dezvoltare Regională (FEDR), Fondul Social European (FSE) şi Fondul de Coeziune;
- o propunere pentru un regulament complet nou în vederea conceperii unei structuri de cooperare transfrontalieră.

Reforma propusă este raportată la o scară majoră deoarece este menită să remodeleze mecanismul solidarității europene în contextul unei Uniuni extinse, al globalizării economice şi al dezvoltării economiei informaționale. **Strategia şi resursele politicii de coeziune vor fi grupate in trei noi obiective prioritare pentru acțiuni structurale (pe scurt: convergență,**

competitivitate şi cooperare). Cele mai importante inovații şi simplificări includ următoarele aspecte:

- introducerea unui dialog strategic anual între Statele Membre în cadrul Consiliului precum şi în cadrul Parlamentului European, Comitetului Economico-Social European şi Comitetului Regiunilor, dialoguri menite să asigure respectarea priorităților europene pentru perioada discutată;
- recunoaşterea integrală şi finanțare sporită pentru zonele cu dezavantaje naturale şi acordarea unei atenții sporite dimensiunii urbane;
- delegarea mai largă a responsabilităților către Statele Membre şi către regiuni, mai ales în domeniul controlului, cu menținerea rigorii financiare;
- reducerea numărului instrumentelor financiare pentru coeziune (trei instrumente pentru perioada 2007-2013 față de şase în perioada 2000-2006);
- includerea domeniului de activitate a actualelor inițiative comunitare URBAN şi EQUAL şi a activităților inovative printre prioritățile programelor operative ale statelor membre şi ale regiunilor;
- finanțarea programelor operaționale dintr-un singur fond (FEDR sau FSE) cu excepția programelor de infrastructură care vor fi finanțate în colaborare prin FEDR şi Fondul de Coeziune;

Aceste propuneri nu sunt doar un produs al Comisiei UE, ele fiind rezultatul unei dezbateri ample lansată acum trei ani şi care a alimentat „*Cel de al Treilea Raport de Coeziune Economică şi Socială*" adoptat pe 18 februarie 2004 şi care a culminat în mai 2004 cu Cel de al treilea Forum asupra Coeziunii. Discuții au loc în continuare în cadrul Grupului de Lucru pentru Fonduri Structurale atât la Consiliul Europei cât şi în noul Comitet pentru Politici Regionale (REGI) al Parlamentului European.

Veriga de legătură a acestei propuneri este regulamentul care stabileşte prevederile generale pentru două Fonduri Structurale pentru perioada 2007-2013 (FEDR şi FSE) şi pentru Fondul de Coeziune.

4.2. Obiective, eligibilitate, resurse

Obiectivele actuale ale Fondurilor Structurale – Obiectivul 1, regiuni defavorizate din punct de vedere al dezvoltării, Obiectivul 2, regiuni ce suferă o reconversie socială şi economică şi Obiectivul 3, sisteme de educare şi promovare ocupațională – vor fi înlocuite în 2007 cu următoarele trei obiective: convergența, competitivitate regională şi cooperare teritorială.

4.2.1. Obiectivul 1 - convergența

Asemănător actualului Obiectiv 1, scopul obiectivului de convergență este acela de a grăbi convergența economică a regiunilor mai puțin dezvoltate prin mijloace după cum urmează: îmbunătățirea condițiilor de dezvoltare şi angajare

prin investiții în capitalul uman şi fizic, inovare şi dezvoltarea societății informaționale, încurajarea adaptabilității la schimbări economice şi sociale, **protecția mediului**, îmbunătățirea capacității instituționale. Obiectivul convergenței va avea un rol vital pentru noile State Membre a căror aderare va pune Uniunea în fața unor lacune de dezvoltare fără precedent.

Eligibilitate

Obiectivul de convergență va acoperi acele regiuni în care PIB este mai mic de 75% din media UE (după extindere) calculat după datele disponibile pentru ultimii trei ani înainte de adoptarea regulamentului. Acest caz se aplică majorității noilor State Membre, printre care şi România, al cărei întreg teritoriu va fi acoperit de Obiectivul 1.

Pentru a consolida ceea ce s-a realizat prin programele anterioare, se va acorda suport temporar şi specific cu caracter descrescător până în anul 2013 pentru acele state al căror PIB depăşeşte 75% din medie dar datorită efectului statistic al extinderii Uniunii unele regiuni nu ar mai fi eligibile[1] pentru FS.

La fel ca în trecut, obiectivul de convergență va fi susținut de intervenția Fondului de Coeziune în statele membre[2] al căror venit național brut este sub 90% din media UE.

Resurse

Suma totală alocată pentru obiectivul de convergență este de 264 miliarde € – sau 78,54% din contribuția Fondurilor, comparativ cu 75% în prezent – va fi distribuită după cum urmează:

- 67,34% pentru regiuni al căror PIB pe cap de locuitor este sub 75% din medie;
- 8,38% pentru regiuni afectate de „efectul statistic”;
- 23,86% pentru țări ce beneficiază de Fondul de Coeziune;
- 0,42% pentru regiunile cele mai îndepărtate.

4.2.2. Obiectivul 2; competitivitatea regională şi ocuparea profesională

Pentru perioada 2007-2013 se propune o abordare dublă. Pe de o parte, programele de dezvoltare regională (FEDR) vor întări competitivitatea şi atractivitatea regională prin anticiparea schimbărilor economice şi sociale şi prin susținerea: inovației, societății informaționale, antreprenoriatului, **protecției mediului** şi prevenirii riscurilor. Pe de altă parte, programele la nivel național finanțate de FSE vor ajuta muncitorii şi companiile, pe baza strategiei

[1] În special regiuni din Spania

[2] Lista regiunilor şi statelor membre ce îndeplinesc aceste condiții va fi publicată de către Comisie imediat după implementarea regulamentului.

ocupaționale europene, să se adapteze la schimbări şi să dezvolte o piață a locurilor de muncă ce va favoriza includerea socială. Obiectivul competitivității va juca un rol esențial în evitarea dezvoltării de noi dezechilibre în detrimentul regiunilor care ar experimenta altfel efectele negative ale factorilor socio-economici nefavorabili fără ajutor public suficient.

Eligibilitate

Toate regiunile care nu intră sub incidența obiectivului de convergență vor fi eligibile pentru a beneficia de prevederile obiectivului de competitivitate. Statele Membre vor trebui să prezinte o listă a regiunilor pentru care vor propune un program ce va fi cofinanțat de FEDR, împărțirea zonală realizată în prezent de Comunitatea Europeană sub incidența Obiectivului 2 nemaifiind aplicabilă.

Regiunile[1] aflate în prezent sub incidența Obiectivului 1 care din 2007 nu vor fi eligibile conform obiectivului convergenței datorită progresului economic înregistrat, vor primi suport specific de integrare, într-un ritm descrescător până în anul 2013 pentru a-şi consolida procesul de adaptare.

Resurse

Obiectivul competitivității va avea un buget de 57,9 mld €, respectiv 17,22% din total, ce va fi distribuit astfel:

- 83,44% pentru regiuni ce nu ies de sub incidența actualului Obiectiv 1;
- 16,56% pentru regiunile noi care intra sub incidența obiectivului.

FEDR /FSE vor contribui în procente egale în cazul regiunilor care nu ies de sub incidența Obiectivului 1; pentru regiunile noi ce vor intra sub incidența obiectivului contribuția FSE va fi de maxim 50%.

4.2.3. Obiectivul 3 (cooperarea teritorială)

Scopul acestui obiectiv, inspirat de inițiativa comunitară INTERREG, este de a întări cooperarea la trei niveluri: cooperare transfrontalieră prin intermediul programelor de colaborare, cooperare între zonele transnaționale, rețele de cooperare şi schimburi de experiență prin intermediul Uniunii. Astfel, obiectivul cooperării va încuraja o dezvoltare echilibrată, armonioasă şi durabilă pe toată suprafața Europei.

Eligibilitate

Cooperarea transfrontalieră va acoperi regiunile situate de-a lungul granițelor interne şi a anumitor granițe externe precum şi anumite zone situate la granițe maritime. Va contribui de asemenea la crearea viitorului „instrument de cooperare şi vecinătate european" precum şi a „instrumentului de pre-aderare". Acestea vor înlocui actualele programe: Phare, Tacis, MEDA, CARDS, ISPA, Sapard. La momentul când regulamentul va fi implementat, Comisia va

[1] Comisia va publica lista acestor regiuni imediat după implementarea regulamentului.

adopta lista regiunilor eligibile transfrontaliere precum şi a zonelor de cooperare transnațională. Întreg teritoriul Uniunii este eligibil pentru finanțare din partea rețelelor de schimb şi cooperare europeană.

Resurse

Suma totală alocată pentru cooperare teritorială este de 13,2 mld €, respectiv 3,94% din total, sumă ce va fi distribuită astfel:

- 47,73% pentru zonele de cooperare transnațională;
- 4,54% pentru rețele de cooperare şi schimburi europene.

Caracteristici specifice

Programarea va lua în mod special în considerare următoarele caracteristici teritoriale:

- localități şi oraşe, în special localități de dimensiuni medii, al căror rol în dezvoltarea regională va fi promovat pentru sprijinirea regenerării urbane pe modelul inițiativei comunitare URBAN, responsabilitatea fiind delegată direct localităților în cauză;
- regiuni rurale şi regiuni dependente de pescuit, care vor reprezenta subiectul unor acțiuni de încurajare a unei economii diversificate finanțată prin Fonduri Structurale pe baza complementarității şi conjugării cu noile Fonduri Agricol European pentru Dezvoltare Rurală sau pentru Pescuit[1];
- regiunile cele mai îndepărtate, regiuni cu anumite dezavantaje (insule, regiuni muntoase), regiuni slab sau foarte slab populate şi foste zone de graniță externă ale Comunității care au ieşit din această categorie începând cu 30 aprilie 2004.

4.3. Finanțarea şi responsabilitatea

Schimbări importante vor avea loc în domeniul finanțării şi responsabilității statelor membre. Ideea principală este de a aloca o mai mare responsabilitate la nivel național şi regional.

4.3.1. Dimensiunea contribuției UE şi cofinanțarea națională

Totalizând o sumă de 336,1 mld €, resursele alocate politicii de coeziune pentru perioada 2007-2013 vor reprezenta aproximativ o treime din bugetul total al Uniunii şi 0,41% din venitul național brut al UE (0,46% dacă se iau în considerare resursele aflate momentan în programe de dezvoltare rurală). Pentru fiecare prioritate a programelor operaționale contribuțiile Fondurilor la

[1] Acesta din urmă va înlocui Secțiunea Îndrumătoare şi contribuția specifică a Secțiunii de Garantare a Fondului Agricol European de Garantare şi Îndrumare pentru dezvoltare rurală precum şi Instrumentul Financiar de Orientare pentru Pescuit dar nu va mai reprezenta o parte a Fondurilor Structurale;

cheltuielile publice trebuie să fie de cel puțin 20% din total şi vor fi subiectul următoarelor limitări:

- 85% pentru Fondul de Coeziune;
- 75% pentru FEDR şi FSE sub incidența obiectivului de convergență şi în mod excepțional maxim 80% în cazul țărilor care beneficiază de Fonduri de Coeziune;
- 50% pentru FEDR şi FSE sub incidența obiectivului competitivității;
- 75% pentru FEDR sub incidența obiectivului de cooperare;
- 50% pentru fondurile noi alocate de FEDR pentru regiunile cele mai îndepărtate (compensări pentru costuri suplimentare);
- 85% pentru programe operaționale în regiunile cele mai îndepărtate şi pentru insulele greceşti.

De asemenea sunt propuse următoarele creşteri pentru contribuția FEDR: +10% pentru acțiuni de cooperare inter-regională sub incidența obiectivelor de convergență şi de competitivitate, +5% sub incidența obiectivului de competitivitate pentru regiuni cu dezavantaje naturale (insule, regiuni muntoase) sau slab şi foarte slab populate – în special zonele din nordul îndepărtat care nu se mai încadrează automat sub incidența obiectivului de convergență – şi zonele care au fost granițe externe ale Uniunii până la 30 aprilie 2004. Creşterile pentru aceste zone pot fi combinate astfel încât maximul să nu depăşească 60% participare din partea Comunității.

Pre-finanțarea de 7% din contribuția Fondurilor Structurale – 10,5% din Fondurile de Coeziune – va continua să fie aplicabilă. Regulamentul propus defineşte condițiile pentru o coordonare mai bună între contribuția Fondurilor şi împrumuturile din partea Băncii Europene de Investiții (BEI) şi a Fondului European de Investiții (FEI), în principal pentru operațiuni financiare complexe şi pentru parteneriate public-privat.

Rezerva pentru performanță – cunoscută în continuare drept „Rezerva pentru calitate şi performanță" – reprezintă 3% din totalul resurselor alocate FEDR şi FSE prin intermediul programelor de convergență, competitivitate regională şi ocupațională. Această rezervă are ca scop răsplătirea progreselor înregistrate pe baza următoarelor criterii:

- pentru obiectivul convergenței, pe baza informațiilor din perioada 2004-2010, creşterea PIB pe cap de locuitor şi rata şomajului;
- pentru obiectivul competitivității, alocarea a cel puțin 50% din resursele FEDR pentru activități legate de inovare în perioada 2007-2010 şi o creştere a ratei angajărilor pe baza informațiilor pentru perioada 2004-2010;

Noua rezervă națională pentru evenimente neprevăzute, constituită de către Statele Membre care au transferat 1% din fondurile pentru convergență şi 3% din fondurile pentru competitivitate, va acoperi situațiile neprevăzute locale

sau sectoriale legate de restructurarea economică şi socială sau de consecinţele amplificării comerţului.

Ca urmare a preocupărilor des exprimate privind răspunderea pentru fondurile cheltuite, regulamentul propus stipulează că ajutorul din partea Fondurilor trebuie recuperat dacă, în decursul a şapte ani, apar modificări esenţiale în cadrul unei instituţii publice sau private implicate, modificări apărute ca urmare a încetării activităţii productive sau a schimbării locaţiei. O firmă care este sau a fost implicată într-un proces de redresare-restructurare nu mai poate beneficia de contribuţii din partea FS.

4.3.2. Strategii descentralizate şi simplificate

Propunerea de reformă menţine principiile de bază ale acţiunilor structurale: programe multianuale cu garanţie Comunitară în privinţa duratei şi concentrării, un parteneriat extins şi eficient al participanţilor implicaţi la diferite niveluri, co-finanţare bazată pe complementaritatea Comunitară şi pe ajutor naţional, evaluare a performanţelor şi calităţii în diferite faze ale procesului. În acelaşi timp, introduce o serie de inovaţii majore menite să eficientizeze politicile de coeziune. Iată un rezumat al principalelor noutăţi.

Abordarea programatică va fi mult mai strategică, axată pe ***„Ghidul comunitar strategic pentru coeziune”*** dar şi pe noile priorităţi comunitare şi pe noul cadru naţional strategic de referinţă. Aceste documente de referinţă vor înlocui actualul cadru comunitar de suport, documentele unice programatice şi documentele programatice complementare. Oferind o descriere succintă a strategiei Statelor Membre şi a principalelor operaţiuni ce rezultă din aceasta, aceste documente de referinţă vor reprezenta fiecare în parte un reper politic pentru schiţarea programelor operaţionale. Statele Membre vor suporta responsabilitatea totală pentru managementul intervenţiilor.

În contextul menţionat, instituţiile europene vor examina anual progresele realizate în îndeplinirea priorităţilor comunitare strategice, pe baza unui raport al Comisiei realizat după consultarea rapoartelor naţionale de activitate transmise Consiliului o dată cu raportul de implementare referitor la evoluţia politicilor economice extinse.

Propunerea privind descentralizarea şi simplificarea urmăreşte delimitarea exactă a cadrului, naturii şi divizării responsabilităţilor între actorii desemnaţi să se ocupe de managementul bugetului comunitar şi să asigure implementarea efectivă a programelor: Statele Membre, regiunile şi instituţiile responsabile de implementare pe de o parte iar pe de altă parte Comisia UE. Descentralizarea va fi combinată cu simplificarea şi eficientizarea întregului proces. Regulamentul propus stabileşte prevederile generale de management şi sistemele de control precum şi, pentru fiecare program în parte, funcţiile autorităţii manageriale, autorităţii de control şi aprobare a cheltuielilor, autorităţii de audit şi ale comitetului de monitorizare.

În domeniul managementului financiar, se vor introduce trei elemente principale de simplificare. În primul rând, plățile şi managementul financiar vor fi efectuate la nivel de priorități şi la nivelul măsurilor concrete. În al doilea rând, contribuția comunitară va fi calculată numai pe baza cheltuielilor publice naționale. În al treilea şi ultimul rând, regulile eligibilității pentru cheltuieli vor fi stabilite la nivel național şi nu pe criterii comunitare cu excepția unui număr limitat de domenii, cum ar fi TVA, care va rămâne neeligibil.

În domeniul controlului, se va acorda mai multă încredere sistemelor naționale de control şi certificare a cheltuielilor acolo unde Statele Membre sunt principalii contribuabili financiari iar Comisia are confirmarea funcționării corecte a sistemelor respective, pe baza opiniei unui corp de audit independent. Acest nou principiu al „proporționalității" va permite Comisiei să îşi limiteze propriile sisteme de control şi audit.

Corecțiile financiare impuse de Comisie vor fi aplicate progresiv. Dacă există dubii în privința funcționării corecte a sistemelor de control şi management sau în privința regularității operațiunilor, perioada de plăți poate fi întreruptă şi se pot aplica penalități de 20% din plățile intermediare. În situații mai grave o parte sau chiar întreaga etapă de plată poate fi suspendată.

„Ghidul comunitar strategic pentru coeziune", cadrul de referință strategic național precum şi programele operaționale vor fi toate supuse evaluării. Regulamentul general stabileşte responsabilitățile Statelor Membre şi ale Comisiei pentru evaluările ex-ante şi ex-post. Evaluarea intermediară nu este menționată în propunere dar Statele Membre vor realiza evaluări atunci când apar discrepanțe între realizările programului şi scopul inițial precum şi atunci când este momentul unor verificări substanțiale în program.

De asemenea, concentrarea va fi îmbunătățită prin echilibrarea aspectelor geografice, tematice şi financiare. Acesta este un motiv pentru ca propunerea să renunțe la sistemul actual al Obiectivului 2 de prestabilire a unor micro-zone pentru programele ce intră sub incidența obiectivului de competitivitate şi ocupare regională. Deşi este importantă concentrarea resurselor în zonele defavorizate, trebuie totuşi avut în vedere că soluția problemelor este în legătură directă cu implementarea unei strategii coerente pentru întreaga regiune.

Acțiunea fiecărui Fond Structural (FEDR, FSE) va fi mult mai coerentă în virtutea principiului „un fond pentru un program" legată de posibilitatea finanțării, până la maxim 5%, pentru activități acoperite de celălalt fond dar aflate în directă legătură cu operațiunile programate. Această limită poate fi de maxim 10% pentru FSE în cazul programelor de regenerare socială pentru zone urbane.

Pe de altă parte, pentru o coordonare mai bună a investițiilor masive din partea FEDR şi a Fondului de Coeziune, acesta din urmă **nu va mai finanța proiecte individuale ci numai priorități – inclusiv „proiecte majore" care depăşesc 25 mil € în domeniul mediului** şi 50 mil € în alte domenii – în cadrul unor programe de colaborare FEDR / Fond de Coeziune. Intervențiile vor fi

supuse aceloraşi reguli aplicabile FEDR şi FSE, inclusiv regula rambursării fondurilor nefolosite în termen de doi ani de la data alocării („n+2”).

Sumarul modificărilor propuse se regăseşte în Tabelul următor.

Tabelul 4.1 – Principalele modificări propuse pentru modificarea Politicii de Coeziune Economică şi Socială (2007-2013)

2000 - 2006		2007-2013	
Obiective	**Instrumente financiare**	**Obiective**	**Instrumente financiare**
Fondul de Coeziune	Fondul de Coeziune	Convergență	FEDR
Obiectivul 1	FEDR FSE EAGGF FIFG		FSE
			Fondul de Coeziune
Obiectivul 2	FEDR FSE	Competitivitate regională şi ocupare · Nivel regional · Nivel național: strategia ocupațională europeană	FEDR FSE
Obiectivul 3	FSE		
Interreg	FEDR	Cooperare teritorială europeană	FEDR
URBAN	FEDR		
EQUAL	FSE		
Leader+	EAGGF		
Dezvoltare rurală şi restructurarea sectorului de pescuit în afara Obiectivului 1 EAGGF	EAGGF FIFG		
9 obiective	**6 instrumente**	**3 obiective**	**3 instrumente**

Sursa: Propunere a pentru un regulament al Consiliului ce stabileşte prevederi generale referitoare la Fondul European de Dezvoltare Regională, Fondul Social European şi Fondul de Coeziune, 14 iulie 2004, COM (2004) 492 final.

5. ASPECTE INSTITUȚIONALE ALE DEZVOLTĂRII DURABILE

5.1. Rolul autorităților

Având în vedere multiplele dimensiuni de care ar trebui să se țină cont la pregătirea strategiilor naționale de dezvoltare durabilă, coordonarea sferelor politice este una dintre problemele esențiale. Pentru a rezolva problemele coordonării şi urmărind să facă angajamentul lor credibil, statele membre au creat noi instituții care să coordoneze pregătirea de strategii naționale de dezvoltare durabilă. În continuare vom prezenta, pe scurt, principalele tendințe existente.

5.1.1. Rolul autorităților centrale

De obicei, instituția răspunzătoare de pregătirea strategiilor naționale de dezvoltare durabilă este o **organizație inter-ministerială**, formată din reprezentanții la nivel înalt de la toate ministerele semnificative. Excepțiile de la această regulă sunt reprezentate de: Italia, Slovenia, Irlanda şi Luxemburg[1], unde ministerele sau agențiile guvernamentale sunt responsabile pentru pregătirea schițelor strategiilor de dezvoltare durabilă, fiind nevoie de consultarea altor ministere într-o perioadă viitoare.

Acest organism de coordonare are structuri diferite în ceea ce priveşte compoziția şi conducerea. Există două componente distincte:

- structuri de coordonare **compuse în exclusivitate din reprezentanți ai guvernului**. Aceste structuri se regăsesc în următoarele țări: Belgia, Danemarca, Germania, Grecia, Spania, Suedia, Olanda, Franța şi Marea Britanie;
- structuri de coordonare compuse din **reprezentanți ai guvernului şi reprezentanți ai altor instituții**. În această categorie se încadrează: Austria, Cehia, Estonia, Finlanda, Irlanda, Letonia, Lituania, Polonia, Portugalia, Slovacia şi Slovenia.

Rolul ministerelor de mediu

În general SDD este responsabilitatea guvernului, dar ministerele de mediu adesea joacă un rol decisiv, după cum este exemplificat în Tabelul 5.1. Acest lucru se datorează motivelor cu caracter istoric şi percepțiilor conform cărora prioritatea principală a dezvoltării durabile este limitarea daunelor aduse mediului.

---

[1] Luxemburgul pregăteşte un nou cadru legal în care o comisie interministerială va fi responsabilă de pregătirea schiței planului de dezvoltare durabilă.

Franța, Finlanda, Portugalia, Germania, Malta, Estonia, Letonia şi Lituania au plasat responsabilitatea coordonării în cadrul biroului primului ministru cu scopul obținerii unui nivel maxim de coerență între dimensiunile sociale, economice şi de mediu ale dezvoltării durabile. Acest lucru ar putea, de asemenea, să fie un semn al priorității strategiei, un semn al angajamentului politic pentru implementarea acesteia şi o metodă de garantare a acestui angajament a diferitelor grupuri de interese.

Tabelul 5.1 – Ministere sau agenții guvernamentale responsabile de pregătirea strategiilor naționale de dezvoltare durabilă

Țara	Instituția sau agenția guvernamentală responsabilă de pregătirea strategiilor naționale de dezvoltare durabilă
Slovenia, Cipru	Institutul pentru analiză macroeconomică (Planul național de dezvoltare)
Danemarca	Secretariatul este inclus în Agenția de protecție a mediului
Luxemburg, Italia, Grecia, Cehia, Slovacia, Irlanda, Belgia[1]	Ministerele de mediu
Austria	Ministerele de mediu în colaborare cu alte ministere
Olanda	Ministerele de mediu şi Ministerul Afacerilor Externe
Germania	Ministrul de stat lucrând în cadrul Cancelariei
Estonia	Prim-ministrul, Ministerul Economiei şi Ministerul de Mediu
Finlanda	Prim-ministrul, dar secretariatul este în Ministerul de Mediu
Franța	Prim-ministrul şi Ministerul pentru Dezvoltare Durabilă
Letonia	Prim-ministrul şi Ministerul de Mediu
Portugalia, Lituania, Malta	Prim-ministrul

Sursa: National Sustainable Development Strategies in the European Union, Commission Staff Working Document, A first analysis by the European Commission, April 2004.

Rolul parlamentului

Rolul jucat de parlament în pregătirea şi adoptarea strategiilor naționale de dezvoltare durabilă nu este întotdeauna clar. Suedia, Finlanda, Italia, Olanda şi Slovacia au prezentat pentru aprobarea parlamentului strategiile proprii, iar

[1] În Belgia, responsabilitatea pregătirii SDD a fost atribuită unui secretar de stat.

Ungaria, Slovenia şi Estonia au făcut acelaşi lucru pentru programele de mediu naționale.

Franța a consultat comitetul şi parlamentul său economic şi social la finalul procesului de pregătire a strategiilor naționale de dezvoltare durabilă. Portugalia a consultat parlamentul său în scopul pregătirii strategiei sale. În viitor, parlamentul belgian va îndruma pregătirile şi implementarea strategiilor prin organizarea unei dezbateri anuale pe problema găsirii căii dorite spre dezvoltarea durabilă. Parlamentul irlandez a fondat un sub-comitet special care are drept scop monitorizarea şi examinarea aspectelor dezvoltării durabile.

Mecanismele folosite la pregătirea strategiilor naționale de dezvoltare durabilă variază în mod substanțial de la țară la țară. Această varietate este de asemenea reflectată în conținutul strategiilor.

5.1.2. Participarea grupurilor de interese şi consultarea publică

Cele mai multe țări s-au străduit să garanteze participarea grupurilor de interese şi consultarea publică ca un scop al atingerii **consensului** de care are nevoie societatea pentru a accepta, a sprijini şi pentru a lua parte la schimbările structurale pe care le implică dezvoltarea durabilă. Participarea şi consultarea ajută la construirea acestor consensuri, permit oamenilor exprimarea preferințelor şi nevoilor personale şi ajută la identificarea măsurilor de precauție necesare.

De asemenea, întâlnirile publice şi consultările servesc la mobilizarea tuturor persoanelor interesate de aceste acțiuni, fapt crucial pentru implementarea cu succes a strategiilor de dezvoltare durabilă. De aceea, ambele sunt componente esențiale ale strategiilor naționale de dezvoltare durabilă.

Aproape toate țările UE au o structură instituțională responsabilă pentru participarea grupurilor de interese la pregătirea strategiilor naționale de dezvoltare durabilă. Oricum, aceste structuri variază în mod substanțial de la țară la țară în ceea ce priveşte statutul legal, planificarea şi gradul de implicare al grupurilor de interese în procesul politic.

Grupurile de interese pot fi organizate în consiliile naționale pentru dezvoltare durabilă, acestea fiind independente de agențiile interministeriale, sau pot să formeze o parte integrantă a acestora (Tabelul 5.2). În ambele sisteme, grupurile de interese furnizează sfaturi ministerelor responsabile pentru pregătirea strategiilor naționale de dezvoltare durabilă, dar în ultimul caz, de obicei, se întâmplă mai timpuriu în proces. Pe altă parte, consiliile independente ar putea să furnizeze mai bine trecerile în revistă obiective şi critice ale politicilor existente.

În Letonia, participarea instituțională este sigură şi corectă şi încearcă să asocieze pe lângă partenerii de întrunire tradiționali, şi toate grupurile şi organizațiile direct sau indirect afectate de strategie, incluzând grupurile

minoritare menționate în Agenda 21. Finlanda a cerut grupurilor de interese să dezvolte propriile lor programe de dezvoltare durabilă, care au fost după aceea incluse în programul de evaluare al guvernului pentru dezvoltare durabilă.

Tabelul – Organizații ale grupurilor de interese ce au participat la realizarea SDD

	Organizații	
	Independente	**Integrate**
Statele membre	Belgia, Danemarca, Franța, Germania, Grecia, Italia, Spania, Suedia, Olanda, Regatul Unit	Austria, Finlanda, Irlanda, Portugalia
Noi state membre	Cipru, Ungaria	Cehia, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Slovacia, Slovenia, Malta

Sursa: National Sustainable Development Strategies in the European Union., Commission Staff Working Document., A first analysis by the European Commission., April 2004.

Franța şi Portugalia au subliniat importanța includerii reprezentanților regionali şi provinciali în pregătirea strategiilor naționale de dezvoltare durabilă. În alte țări, oricum, participările instituționale sunt limitate la actorii esențiali sociali, economici şi de mediu. Nivelul la care fiecare mandatar este implicat în procesul politic reflectă configurările şi preferințele instituționale din trecut ale țărilor.

Aproape toate țările au adoptat procedurile privind participarea oficială a organizațiilor grupurilor de interese în **consultarea publicului**. Procedurile constau în audieri publice, ateliere tematice şi sectoriale, conferințe naționale ale grupurilor de interese, şi consultări pe website-uri pentru a permite comentarii la adresa versiunilor schițate ale strategiilor naționale de dezvoltare durabilă. Această formă de consultare are drept scop furnizarea de informații cetățenilor, având în vedere intențiile guvernului, şi urmăreşte implicarea acestora în determinarea priorităților politice.

Oricum, multe consultări publice au avut loc **foarte târziu în cadrul procesului politic** şi au influențat numai superficial conținutul strategiei. Câteva țări au apelat la părerile publicului în primele etape; Olanda a luat în considerare, la crearea strategiilor naționale de dezvoltare durabilă, o trecere în revistă a acțiunilor şi aspirațiilor societății olandeze (incluzând cetățeni, industrie şi centrele de cercetare ştiințifice). Într-un raport pregătitor, Belgia a încercat să afle de la grupurile sociale părerile lor cu privire la dezvoltarea durabilă, şi a folosit aceste informații la pregătirea strategiilor proprii. Franța a organizat audieri publice pe marginea documentelor sale de mediu şi părerile exprimate

au fost luate în considerare la schițarea strategiilor naționale de dezvoltare durabilă.

5.2. Buna guvernanță

Alături de coordonarea pe orizontală a diferitelor politici sectoriale divergente, coordonarea pe verticală între nivelurile de guvernare are un rol important în dezbaterile legate de dezvoltarea durabilă la nivel european. Uniunea Europeană este adesea descrisă ca un sistem de guvernare pe mai multe niveluri (Weidenfeld/Wessels 2002, 14). Noile obiective, sarcini şi aderarea de noi state au condus la existența unei presiuni permanente asupra sistemului de guvernare care trebuie să depăşească schimbările permanente. Fiecare pas al reformei a fost un compromis realizat în urma unor negocieri dificile între Statele membre. Rezultatul acestui proces a fost un sistem de instituții cu competențe interdisciplinare pe mai multe niveluri.

Problema care apare este de a defini rolul sistemului pe mai multe niveluri în contextul dezvoltării durabile. Pe acest fond, se încearcă în continuare să fie depăşite problemele coordonării orizontale şi ale cooperării între diverse domenii la scară cât mai largă, să controleze deficitul de coordonare între diferite niveluri guvernamentale.

Comisia Europeană a declanşat o dezbatere largă asupra „bunei guvernări" în Uniunea Europeană prin emiterea Cartei Albe asupra Guvernării Europene publicată în Iulie 2001. De aceea este necesară prezentarea abordării Cartei Albe şi căutarea unor legături între dezvoltarea durabilă şi guvernare. Totuşi, este evident că orientarea principală a documentului nu este către aspectele clasice ale durabilității. În UE, perioadele de tranziție sunt adesea marcate de Carte Albe specifice – cum este Carta Albă referitoare la Piața Unică din 1980 – care prezintă sute de paşi necesari pentru îndepărtarea barierelor dintre statele membre. Carta Albă asupra Guvernării marchează provocările cu care se confruntă în momentul de față Uniunea. Aceste provocări sunt legate de anumite frustrări referitoare la procesul actual de integrare europeană. Dezvoltarea legislației europene şi a programelor a dus la manifestări de suprasarcină. Publicul se simte îndepărtat de la luarea deciziilor şi calitatea politicilor a avut la rândul ei de suferit. Un deficit major se detaşează dintre celelalte: consecvența politicii a devenit o problemă.

Carta Albă a bunei guvernanțe abordează dintr-o perspectivă mai largă două probleme: cum să se îmbunătățească capacitatea de soluționare a diverselor probleme şi, pe de altă parte, cum să rezolve deficitul de democrație al sistemului de guvernare al Uniunii. După cum s-a menționat anterior, ambele aspecte sunt legate îndeaproape cu cerințele durabilității. Conform celor patru dimensiuni ale dezvoltării durabile, guvernanța, nu se limitează doar la găsirea unor soluții coerente la probleme economice, sociale şi de mediu, aceasta referindu-se mai ales la atingerea dezvoltării durabile prin metode transparente

şi democratice. Pentru a realiza un scurt rezumat al propunerilor concrete de politici de acțiune, Tabelul 5.3 prezintă cele mai importante propuneri de bună guvernanță, făcute de Comisie şi care sunt relevante în abordarea regională a durabilității.

CASETA 1. GUVERNANȚA

Termenul de "guvernanță" are mai multe semnificații. Este folosit în legătură cu mai multe ştiințe sociale contemporane, în special ştiințe politice şi economice. Termenul provine din din necesitatea ştiințelor politice (în privința guvernării de stat) şi a celor economice (în privința guvernanței corporative) de un concept general valabil capabil să întrunească diferite înțelesuri care scapă termenului clasic de "guvernare".

Referitor la aria de acoperire, termenul de "guvernanță", atât în contextul autorității de stat cât şi în cel corporativ, exprimă acțiunile din punct de vedere al organismelor şi instituțiilor executive (ex.: parlamente naționale) dar şi judiciare (curți naționale şi tribunale).

Termenul de "guvernanță" corespunde aşa numitei forme post-moderniste de organizare politică şi economică.

Conform specialistului în politică Roderick Rhodes[1], conceptul de guvernanță este utilizat în prezent în ştiințele sociale contemporane cu cel puțin şase înțelesuri diferite: statul minimal, guvernanța corporativă, noul management public, buna guvernanță, sistemele cibernetice sociale şi rețelele auto organizate.

Comisia Europeană a stabilit propriul său concept de guvernanță în Carta Albă asupra guvernanței europene, unde termenul de "guvernanță europeană" se referă la regulile, procesele şi comportamentul ce afectează modul în care se exercită influențele la nivel european în special cu privire la transparență, participare, responsabilitate, eficiență şi coerență. Aceste «cinci principii ale bunei guvernanțe» le susțin pe cele anterior enunțate ale proporționalității şi subsidiarității.

Informațiile utile asupra sensului termenului «guvernanță» şi asupra diferitelor sale aspecte în combinație cu diferite politici comunitare pot fi găsite sub titlul «Guvernanță» în glosarul Scadplus pe adresa web a Uniunii Europene.

Carta Albă concluzionează că modul în care funcționează în momentul de față Uniunea nu permite interacțiuni adecvate într-un parteneriat pe mai multe niveluri; „un parteneriat în care guvernele naționale îşi implică regiunile şi oraşele în realizare de politici. Regiunile şi oraşele au adesea senzația că, în ciuda responsabilităților tot mai mari ce le revin în implementarea politicilor UE, rolul lor ca intermediar reprezentativ al publicului nu este suficient exploatat" (Commission, 2001, 12). Acesta corespunde multor aspecte ale condițiilor

[1] R. Rhodes, The new governance: governing without government (1996), în "Political Studies", Vol. 44, page 652.

anterioare durabilității şi provocărilor cooperării verticale între niveluri (Morata 2002,49).

Tabelul 5.3 – Propunerile de bună guvernanță pentru abordarea regională a durabilității

Implicare mai activă a tuturor nivelurilor	Politici, regulamente şi definitivare mai bună	Reorientarea instituțiilor şi politicilor
Flexibilitate crescută: – contracte bazate pe obiective/tripartite – dialoguri periodice între guvernările locale şi regionale – înțelegeri contractuale între regiuni şi state membre – promovarea unei coerențe crescute la nivelul dezvoltării teritoriale	– utilizare mai intensă a directivelor cadru – crearea de condiții pentru regulamente de cooperare – funcționarea unor agenții de control – implementare, acțiuni şi aplicare integrate	Coerența politică: – coordonare între structurile suprastatale (în legătură cu integrarea politicilor de mediu) – sarcini ale Comisiei de planificare pe termen lung (prin prisma diferitelor procese de planificare aflate în derulare)

Sursa: White Paper on Governance., European Commission 2001.

5.3. Implicarea nivelului regional

Este evident că, prin solicitarea unei implicări mai active din partea tuturor nivelurilor ierarhice (UE, stat membru, regiune, județ, nivel local), se conturează o direcție de urmat în sensul rezolvării problemelor referitoare la durabilitate. Comisia UE face referire directă la dezvoltarea durabilă prin afirmația că impactul teritorial al politicilor UE în domenii ca transporturile, energia sau mediul ar trebui soluționat prin implicarea nivelelor locale. În acest domeniu Carta Albă face recomandări foarte practice şi directe. Astfel, este necesar a se evita adoptarea unei logici specifice sectorului aflat în discuție. Deciziile luate la nivel regional şi local ar trebui să fie în concordanță cu o gamă largă de principii care să accentueze importanța unei dezvoltări mai echilibrate şi mai durabile din punct de vedere teritorial în cadrul Uniunii. Ca un rezultat concret al celor mai sus menționate, Comisia prezintă în Carta Albă intenția sa de a construi pe bazele existente – ca de exemplu ESDP[1] adoptat în 1999 de către Ministerele responsabile de planificarea spațială şi dezvoltarea teritorială (Commission 2001a, 13). ESDP este primul document ce aduce în discuție problema unei strategii de dezvoltare spațială comună a UE. La început au existat critici din

[1] ESDP a fost elaborată din perspectiva "15+1" (Statele Membre plus Comisia).

partea anumitor State membre. Acestea considerau că problemele de planificare spațială nu ar trebui să reprezinte o preocupare a Comisiei. În prezent, după discuții îndelungate, ideea generală este tot mai larg acceptată (JRC, 2003).[1]

Deliberările Comisiei referitor la noile condiții contractuale între Comisie, State Membre şi Regiuni sunt destul de detaliate. Acestea ar putea prezenta implicații pentru atingerea scopurilor europene de durabilitate (de exemplu reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră). Ideea contractelor tripartite s-a dovedit a fi destul de interesantă dar şi complexă referitor la implementarea propriu-zisă. Ideea de bază este implicarea regiunilor nu doar în formarea politicilor dar şi în implementarea acestora. Comisia studiază dacă implementarea anumitor politici UE (de exemplu legislația de mediu) ar putea fi mai bine realizată prin intermediul contractelor tripartite. Părțile ar putea fi în acest caz State Membre, Regiuni sau autorități locale dar şi Comisia. Un motiv anume menționat în Carta Albă a fost menit să susțină abordarea strategică, integrată şi pe termen lung, aceeaşi abordare menită să stimuleze cooperarea între oraşe şi regiuni (Commission 2001a, 24-26).

Procesul actual de consultare a demonstrat că partenerii implicați sunt nehotărâți. Acolo unde guvernele Statelor Membre sunt relativ sceptice, Parlamentul European şi actorii regionali şi locali au o atitudine pozitivă. În 2002 Comisia a Publicat un Comunicat asupra progreselor înregistrate în derularea contractelor tripartite (Commission 2002a) şi a stabilit o diferență distinctă între contracte şi înțelegeri.

Comunicatul clarifica de asemenea şi alte puncte esențiale. Aceste noi instrumente trebuie percepute prin prisma cadrului legislativ comunitar: legislația comunitară se aplică independent de conformarea sau nu la contractele tripartite. Aceasta înseamnă că responsabilitățile de bază ale Statelor Membre rămân neschimbate (Art. 226 ECT). Comisia subliniază de asemenea că acele zone în care preocuparea pentru atingerea obiectivelor comunitare trebuie să țină cont de „variații semnificative ale impactului teritorial dar şi de disponibilitate *a priori* a unor experiențe de management al politicilor teritoriale vor reprezenta candidați prioritari pentru contracte sau înțelegeri tripartite." (Commission 2002a, 3). Prin urmare, politicile regionale şi de mediu pot fi considerate ca domenii corespunzătoare. Totuşi, folosirea instrumentelor tripartite nu afectează managementul Fondurilor Structurale, conform regulamentelor existente.

Care ar putea fi importanța acestor instrumente din perspectiva durabilității? Comisia a propus legarea contractelor sau a înțelegerilor de obiectivele minimale de bază ce rezultă din documentele pregătitoare relevante. În prezent, Comisia cooperează pentru a face operaționale instrumentele cu

[1] Este evident că anumite instrumente legislative comunitare au influență asupra planificării spațiale în statele membre, de ex. EIA, SEA, şi Directivele referitoare la păsări şi habitate.

EUROCITIES şi diferiţi actori locali care au ajutat la crearea iniţiativei[1] „Pactul Durabilităţii". Încă din 2002, Regiunea Stockholm a luat iniţiativa de a dezvolta un model pentru contractele tripartite, într-o fază pilot, contracte aflate în relaţie strânsă cu Programul 6 de Acţiune pentru Mediu şi Strategia Urbană de Mediu. Subiectele ce vor fi abordate în cadrul acestei iniţiative pilot se încadrează în două domenii prioritare: Transport Urban Durabil şi Sisteme de Management Integrat pentru Mediul Urban (EUROCITIES 2002, 4).

Se pare că pentru început instrumentele sub formă de „înţelegeri" vor fi mai uşor de implementat decât contractele. Pentru viitor, noile acte legale vor trebui să conţină în text un cadru specific acestui tip de contract. Înţelegerile tripartite reprezintă un instrument interesant mai ales în domeniul planificării teritoriale. Acestea vor favoriza probabil alinierea pe plan local şi regional la strategiile şi programele UE – având în vedere provocările noilor strategii tematice. Totuşi, acest instrument va avea rol mai mult de armonizare a activităţilor de planificare şi mai puţin de îmbunătăţirea a implementării legislaţiei comunitare.

În scopul îmbunătăţirii comunicării pe verticală între structurile UE, Comisia a propus în Carta Albă desfăşurarea unor dialoguri sistematice cu actorii locali şi regionali (Commission 2001a, 24-26). Ca urmare, a exista o sesiune de lucru în 2002 cu tema „Dialoguri politice sistematice permanente cu asociaţiile regionale şi adiministraţiile locale" (Commission, 2002)[2]. Întrebarea de bază a acestor discuţii este cum pot fi asociate diversele niveluri – subnaţional, naţional, comunitar – la luarea deciziilor. Comisia consideră că astfel de dezbateri nu ar trebui să înlocuiască reglementările deja existente în acest domeniu, după care se orientează în prezent atât societatea civilă cât şi diferitele organizaţii şi statele membre, referitor la propunerile Comisiei. (Commission, 2002b, 3). Dimpotrivă, aceste dezbateri ar trebui să aibă un caracter complementar, să urmărească implicarea activă a actorilor şi reprezentanţilor locali în procesul de formulare a politicilor. În acest proces, Comisia sugerează Comitetului Regiunilor să joace un rol vital ca intermediar între autorităţile locale şi regionale pe de o parte şi instituţiile comunitare pe de altă parte. Acest aspect a fost stabilit printr-un protocol de cooperare între Comitetul Regiunilor şi Comisie, protocol în care Comisia îşi rezervă dreptul de a sista activitatea Comitetului.

---

[1] Coordonată de către EUROCITIES şi Regiunea Stockholm, iniţiativa Pactului de Durabilitate este un parteneriat extins a 20 de oraşe medii şi mari şi a 14 regiuni de pe cuprinsul a 10 State Membre ale UE. Alte oraşe şi regiuni neparticipante sunt informate sistematic despre evoluţia acestui parteneriat fiind potenţiali candidaţi pentru a doua etapă (www.Eurocities.org/pacts).

[2] Conform datelor Comisiei, Uniunea va include în viitorul apropiat aproximativ 250 de regiuni şi 100 000 de autorităţi locale. Din acest motiv, cei mai buni parteneri de dialog pentru discuţiile ce vor precede iniţierea procedurii de luare a deciziilor vor trebui să fie asociaţii naţionale şi europene ale autorităţilor locale şi regionale.

Comitetul Regiunilor a subliniat faptul că trebuie emise reguli precise în vederea asigurării unei reprezentări adecvate la alegerea organizațiilor ce vor fi incluse în dialogul Comisia (Committee of the Regions, 2003b). Comitetul a fost de acord cu propunerea Comisiei de a organiza întâlnirea anuală la care Comisia stabileşte programul de lucru pentru asociațiile reprezentative europene sau naționale ale autorităților regionale sau locale. Aceasta ar putea duce la intensificarea cooperării prin intermediul programelor şi al planurilor la nivel local, regional sau european.

5.4. Durabilitatea în proiectul de Constituție Europeană

În prezent nu este clar dacă propunerea pentru o Constituție Europeană va fi finalizată. Cu toate acestea este important de analizat modul în care dezvoltarea durabilă a fost inclusă în acest document important pentru construcția europeană. Este foarte posibil ca propunerile din proiectul de constituție să fie menținute şi dezvoltate în viitor.

Ca urmare a Conferinței interguvernamentale care a condus la apariția Tratatului de la Nisa, s-a materializat ideea unei Convenții Europene în 2002-2003 prin convocarea reprezentanților tuturor guvernelor şi parlamentelor naționale, ai regiunilor şi ai Comisiei Europene. În iulie 2003 Convenția cu tema viitorul Europei a prezentat un proiect de tratat punându-se astfel bazele Constituției europene. Multe dintre discuțiile declanşate de Carta Albă a Guvernanței s-au concretizat în timpul dezbaterilor concentrându-se asupra rolului viitor al instituțiilor, nivelurile de guvernanță şi relațiile dintre acestea. Şase reprezentanți ai Comitetului Regiunilor au fost membrii ai acestei convenții. Aceştia au adus în discuție diferite propuneri[1] dintre care cele enumerate mai jos pot fi considerate esențiale:

- includerea noțiunilor de diversitate culturală, lingvistică şi teritorială printre valorile comunitare;
- includerea Cartei Drepturilor Omului în tratat prin inserarea unor referințe adecvate;
- instituirea unui sistem de control ex-ante şi ex-post ca garanție a respectării principiului subsidiarității; tratatul trebuie să menționeze Comitetul Regiunilor şi Parlamentele naționale ca autorități capabile să ridice probleme în fața Curții de Justiție;
- acordarea de puteri legislative regiunilor, cu permisiunea statului căruia aparțin, în vederea participării la mecanismul de control ex-ante şi ex-post în privința principiului subsidiarității;
- recunoaşterea Comitetului Regiunilor ca instituție; Comitetului Regiunilor va avea dreptul de a deschide acțiuni în justiție, în fața Curții de Justiție, pentru a-şi apăra prerogativele;.

[1] Aceste propuneri au fost emise de către Comitetul Regiunilor în ianuarie 2003.

Ceea ce nu a fost inclus în proiectele constituției deşi a fost insistent cerut de către reprezentanții regionali este un statut complet al Comitetului Regiunilor. O altă doleanță formulată de CoR nu a fost luată în considerare. Comitetul a cerut ca statutul său actual de consultant să fie consolidat printr-o clauză orizontală care să stipuleze că acesta trebuie consultat în probleme interdisciplinare, în coordonarea politicilor economice şi ocupaționale, în domeniul acțiunilor complementare, coordonative sau de suport.

Nu doar Comitetul Regiunilor a înaintat propuneri. Deşi convenția nu a beneficiat de foarte mult timp acordat discuțiilor pe probleme regionale, a existat totuşi o susținere amplă pentru „ancorarea" temeinică a regiunilor în noua constituție (Jeffery 2003). Această susținere a fost stimulată de un nou grup de presiune regional – „Regiunile cu Putere Legislativă" sau „RegLeg" [1]. Grupul sus menționat a militat separat pentru un statut special al regiunilor cu competențe legislative, idee ce nu s-a concretizat. Grupul a cerut să dețină un rol special în modelarea legislației comunitare alături de statele membre şi de instituțiile UE şi să se stabilească o barieră astfel încât competențele acestora să nu fie transferate către nivelul european. În final, CoR şi-a atins într-o mai mare măsură scopul decât grupul. RegLeg. CoR are anumită competență acolo unde grupul LegReg nu a primit competențe suplimentare. Rămâne de constatat dacă această diviziune a competențelor va avea urmări esențiale asupra realizărilor CoR. Devine din ce în ce mai evident că este necesar să se conştientizeze dificultatea abordării nevoilor unei regiuni vizavi de nevoile UE. Şi discuțiile cu privire la cadrul Rețelei de Dezvoltare Durabilă Regională Europeană ar trebui să țină seama de acest aspect[2].

În octombrie 2002, a fost prezentat un proiect de text pentru obiectivele Uniunii. Acesta avea la bază Tratatului existent inclusiv conceptul de dezvoltare durabilă şi obiectivul de îmbunătățire a calității mediului. La începutul discuțiilor, nu era foarte clar dacă principiul integrării cerințelor dezvoltării durabile – enunțat în capitolul 6 al Tratatului de la Nisa – va fi menținut[3] explicit în textul constituției.

Aşa cum s-a menționat, conceptul de dezvoltare durabilă şi integrarea politicilor de mediu erau deja temeinic incluse în Tratatul de la Nisa iar în tratatul de la Amsterdam, multe dintre ideile înaintate la Rio de Janeiro au fost luate în considerare (Unfried 2000,116). Dezbaterea asupra dezvoltării durabile a

---

[1] RegLeg este formată din câteva dintre cele mai mari regiuni ale UE, regiuni cu responsabilități proprii referitor la politici şi legislație în diverse domenii. RegLeg are participanți din Germania, Belgia, Austria, Spania, Italia şi Marea Britanie.

[2] Țara Galilor, Emilia-Romagna, Asturias, Sardinia şi La Rioja sunt regiuni cu responsabilități proprii în domeniul legislativ şi al politicilor sectoriale.

[3] Această situație a alarmat multe organizații de protecția mediului din Europa care au prezentat la momentul respectiv un slogan propriu, „nici un pas înapoi", cu scopul de a evidenția faptul că nu vor accepta o prezență mai slabă a dezvoltării durabile în constituție comparativ cu conținutul Tratatului de la Nisa.

evidenţiat două aspecte: în primul rând, conceptul de dezvoltare durabilă nu este încă de la sine înţeles. Nu a fost luat în considerare de către politicienii ce au lucrat la proiect ca un concept general valabil al Uniunii Europene. Iar în al doilea rând, activităţile de suport pentru concept, atât în interiorul cât şi în afara Convenţiei, au demonstrat că, în sfârşit, conceptul de dezvoltare durabilă se bucură de o largă susţinere politică în Statele Membre. Versiunea finală a propunerii Convenţiei a fost înaintată Preşedintelui Consiliului Europei la 18 iulie 2003. Conţinutul final nu scade sub standardele impuse de tratatele de la Nisa şi Amsterdam.

În partea I-3 sunt descrise toate obiectivele Uniunii. Textul este următorul:

"Uniunea va depune eforturi pentru o Europă a dezvoltării durabile bazată pe o creştere economică echilibrată, o economie de piaţă socială, foarte competitivă şi având ca scop eliminarea şomajului şi progresul social, cu un nivel crescut al protecţiei şi calităţii mediului înconjurător."

În 2003, s-a propus adăugarea la Constituţie a unui Protocol asupra Dezvoltării Durabile în care să fie definit conceptul şi valoarea sa pentru instituţiile Uniunii[1]. Proiectul de protocol folosea definiţia Brundtland[2] şi descria dezvoltarea durabilă ca pe un principiu şi obiectiv de bază al Uniunii (Green Eight 2003, 39). Ce apare nou în acest protocol este o angajare concretă a instituţiilor de a realiza un sistem de evaluare a impactului durabilităţii în cazul de noi politici şi noi acte legislative. Textul este următorul:

'Pentru a se atinge obiectivul stabilit în paragrafele 1 şi 2 toate propunerile majore de politici şi toate actele legislative ale Uniunii precum şi amendamentele vor îndeplini următoarele condiţii:

(a) vor fi precedate de o evaluare a impactului asupra durabilităţii în domeniul potenţialului economic, social şi al consecinţelor asupra mediului; vor conţine o declaraţie detaliată asupra motivelor ce stau la baza actului respectiv cu intenţia de a justifica conformarea acestuia cu dezvoltarea durabilă, motive care trebuie sa fie:
   - susţinute de indicatori calitativi iar, acolo unde se poate, indicatori cantitativi;
   - să se bazeze pe principiul potrivit căruia efectele economice, sociale şi de mediu trebuie evaluate într-un mod coordonat şi integrat şi vor fi luate în considerare;

(b) vor asigura un echilibru rezonabil între impactul pe termen lung şi pe termen scurt, ţinând seama de nevoile generaţiilor viitoare,…'

Comisia lucrează de câţiva ani la un sistem de evaluare a propunerilor de politici dar abordarea sus-menţionată va fi mult mai largă şi mai cuprinzătoare. Fără

[1] Textul poate fi găsit în lucrarea Green Eight (2003) şi este disponibil pe site-ul www.eeb.org.

[2] "Dezvoltarea durabilă este acel tip de dezvoltare care îndeplineşte cerinţele prezentului fără a periclita posibilitatea generaţiilor viitoare de a-şi satisface propriile nevoi."

a lua în calcul în ce mod aceste verificări ale durabilității vor deveni operaționale, ar putea totuşi reprezenta un semnal cu privire la cerințele coerenței politice.

Principiul integrării politicilor de mediu – în prezent articolul 6 al Tratatului de la Nisa – a fost în şi el inclus în textul constituției. În partea III-2 sunt menționate diferite clauze de aplicare generală după cum urmează:

"Cerințele de protecția mediului trebuie integrate …în special cele referitoare la promovarea dezvoltării durabile".

De fapt, această exprimare clară – la fel ca în tratatul curent al UE – garantează că dimensiunea de mediu a dezvoltării durabile este la acelaşi nivel cu obiectivele sociale şi economice.

Un alt articol interesant din punct de vedere al durabilității ar putea fi cel referitor la principiul coerenței politicilor enunțat în partea III-188.3:

"Uniunea va asigura consecvența între diferite domenii şi între acțiunile externe şi politicile interne".

Obiectivele de dezvoltare durabilă şi integrarea politicilor de mediu ar trebui să aibă un rol bine determinat în cadrul de acțiune al politicilor de dezvoltare şi de relații externe. În concordanță, în partea III, 213.2 sunt definite obiectivele cooperării pentru dezvoltare astfel:

"Politicile de cooperare – dezvoltare ale Uniunii vor avea ca prim obiectiv reducerea şi pe termen lung chiar eradicarea sărăciei".

Acest angajament subliniază implicarea obiectivului dezvoltării durabile în relațiile externe ale Uniunii.

Cele mai controversate părți ale Constituției Europene, din punctul de vedere al durabilității, rămân descrierile politicilor Uniunii (Partea III). Multe dintre acestea sunt preluate din Tratatul European fără vreo modificare adusă obiectivelor. Un exemplu elocvent este capitolul referitor la Politicile Agricole Comunitare (PAC). În partea III, 118 (art. 33) se afirmă că obiectivul PAC este „creşterea productivității". Nu se face nici o referire la o viitoare agricultură durabilă sau la o politică în acest sens. Acelaşi lucru se poate observa şi la capitolul referitor la energie (partea III-152). Dezvoltarea durabilă nu este menționată clar ca obiectiv al politicii referitoare la energie şi nu există nici un angajament pentru dezvoltarea surselor de energii regenerabile[1].

Se pare că dezvoltare durabilă sub forma de concept va fi totuşi integrată cu succes în majoritatea obiectivelor Uniunii. Totuşi, adaptarea diferitelor politici nu a reprezentat o prioritate pentru Convenție. În această ordine de idei, un protocol va avea ca scop schimbarea guvernării europene conform necesităților dezvoltării durabile. În lipsa unui protocol constituția nu va reprezenta nici un progres comparativ cu tratatele de la Nisa şi Amsterdam.

---

[1] Motivul este că există încă probleme nerezolvate legate de politicile referitoare la durabilitatea energiei nucleare. În ciuda faptului că majoritatea Statelor Membre nu privesc energia nucleară ca pe o sursă durabilă de enrgie, proiectul Constituției nu va opri Tratatul Euroatom ci îl va ataşa Constituției într-o variantă modificată.

6. CONCLUZII

Analiza din capitolele anterioare demonstrează faptul că este nevoie de o mai bună integrare a cerințelor dezvoltării durabile la toate nivelurile, astfel încât diferitele politici sectoriale să fie complementare unele altora şi nu să acționeze în direcții diferite. Integrarea politicilor ar trebui să înceapă chiar la originea procesului de elaborare a politicilor. Dezvoltarea durabilă ar trebui să fie unul dintre principiile fundamentale în toate politicile UE. În orice caz, în elaborarea politicilor doar o gândire combinată nu este suficientă. O mai bună coordonare şi un dialog mai bun nu vor îmbunătăți lucrurile, dacă politicile nu utilizează la capacitate maximă instrumentele şi ideile adecvate. În consecință, este nevoie nu doar de câteva căi de a îmbunătăți coerența politicilor, ci sunt necesare şi instrumentele specifice ce trebuie utilizate drept componente esențiale ale strategiei dezvoltării durabile.

Politica de coeziune economică şi socială are o contribuție foarte importantă la realizarea dezvoltării durabile. Există patru modalități distincte de intervenție: îmbunătățirea mediului prin investiții directe, investiții în proiecte cu impact pozitiv asupra mediului, monitorizarea şi evaluarea factorilor de mediu, selecția şi implementarea proiectelor. Începând cu anul 2007, politica CES se va modifica prin simplificarea şi diminuarea numărului de obiective. Dezvoltarea durabilă va rămâne unul dintre obiectivele orizontale care condiționează intervenția UE.

Cele trei dimensiuni acceptate ale dezvoltării durabile au fost, pe bună dreptate, completate cu o dimensiune administrativ-instituțională care se bazează pe principiile bunei guvernanțe. Deoarece nu există directive specifice privitoare la dezvoltarea regională, experiența statelor membre ilustrează multitudinea soluțiilor instituționale care au fost folosite la nivel central. De asemenea, trebuie reliefat faptul că toate țările au utilizat consultările publice ca mijloc de corectare şi îmbunătățire a strategiilor preliminare.

Dimensiunea administrativ-instituțională este foarte importantă fiind inclusă şi în proiectul de constituție europeană. Coordonarea verticală şi coerența măsurilor dezvoltării durabile, la nivel european, național, regional şi local, nu este posibilă în prezent. De aceea este nevoie de un mecanism complex care să surprindă diversitățile naționale şi relațiile dintre diverse instituții.

Pentru a satisface aceste provocări, Comisia propune o strategie a UE alcătuită din **trei direcții**:

1. o primă direcție se referă la un set de propuneri trans-sectoriale şi recomandări pentru îmbunătățirea eficienței politicilor sectoriale şi pentru realizarea dezvoltării durabile. Această direcție propune diferite politici care se susțin reciproc şi nu sunt orientate în sensuri opuse;

2. o a doua direcție cuprinde un set de obiective principale şi de măsuri specifice la nivelul UE pentru a rezolva problemele care reprezintă cele mai mari provocări ale dezvoltării durabile în Europa;
3. o a treia direcție identifică principalele măsuri ce pot fi luate pentru implementarea strategiei şi verificarea progreselor.

În România, problematica ridicată de dimensiunea orizontală a dezvoltării durabile a fost abordată sporadic. Cele mai cunoscute documente care supun discuției acest subiect sunt Rapoartele anuale ale Comisiei Europene. În mod repetat, aceste rapoarte menționează o problemă care nu a putut fi rezolvată şi aceasta este la nivelul capacității de a formula o politică coerentă de protecție a mediului, în corelare cu alte politici, strategii sau programe (politica industrială mai ales, dezvoltarea regională, politica transporturilor, politica agricolă etc.). În rapoartele de țară s-au menționat, în fiecare an, următoarele elemente:

a) una dintre cele mai mari probleme cu care se confruntă instituțiile de mediu în România este dificultatea includerii criteriilor şi necesităților de protecție a mediului în alte politici şi strategii; este încă foarte răspândită ideea că problemele de mediu trebuie rezolvate de către autoritățile de mediu iar implicarea celorlalte ramuri – industrie, energie, agricultură, transport etc. – trebuie să fie minimă.
b) integrarea considerațiilor de protecția mediului în celelalte politici este foarte scăzută.

Anexe

Anexa 1 – Etape ale integrării dezvoltării durabile în politicile UE

Nr. crt.	Etape	Acțiuni
1.	**Procesul de la Cardiff (15-16 iunie 1998)**	La întrunirea Consiliului European din decembrie 1997 de la Luxemburg, Consiliul European de la Cardiff a întocmit baza pentru acțiuni comunitare coordonate pentru integrarea preocupărilor de mediu în politicile UE. A fost cunoscut ca "procesul de la Cardiff" şi a invitat Consiliile Agriculturii, Transportului şi Energiei să îşi definească propriile strategii de integrare. Pe 14 oct. 1998 Comisia a emis un comunicat referitor la consolidarea integrării mediului în politicile energetice europene. Comisia propunea măsuri specifice în acest scop şi evalua progresele făcute în integrarea dimensiunii de mediu în sectorul energetic. În cazul transporturilor, pe 31 martie 1998 Comisia a adoptat un comunicat referitor la dezvoltarea unei abordări comunitare a transporturilor şi a emisiilor de CO_2. Acest comunicat evaluează impactul măsurilor luate pentru reducerea emisiilor de CO_2 şi propune stabilirea unei politici coerente şi coordonate care să acopere toate tipurile de transporturi. Un comunicat special referitor la transporturile aeriene a fost adoptat în decembrie 1999. Politica comunitară agricolă (CAP) a modernizat agricultura europeană dar a dus la producerea unor dezechilibre serioase ale mediului. Schimbări reale au apărut o dată cu reforma CAP din 1992: încurajarea producției mai puțin intensive, reducerea surplusului şi programe de agricultură ecologică şi împădurire. Continuând pe aceeaşi abordare, pe 27 ianuarie 1999 Comisia a emis un comunicat numit "Direcții de urmat pentru o agricultură durabilă" care sublinia nevoia unei integrări mai bune a solicitărilor de mediu în agricultură, mai ales în contextul reformei CAP din 1999. Considerațiile de mediu reprezintă un element important al reformei CAP şi al politicii structurale adoptată ca parte a pachetului Agenda 2000.
2.	**Consiliul European de la Viena (11-12 dec. 1998)**	Consiliul European de la Viena a salutat rapoartele inițiale ale Consiliilor Agriculturii, Transporturilor şi Energiei şi a dus angajamentele luate la Cardiff cu o etapă mai departe invitând încă trei consilii, Consiliul Pieței Interne, al Industriei şi Dezvoltării, să îşi definească propriile strategii.

Nr. crt.	Etape	Acțiuni
		Pe 8 iunie 1999 Comisia a emis un comunicat referitor la piața unică şi la mediu, comunicat ce sublinia nevoia de a întări sinergia între piața unică şi politicile de mediu şi propunea măsuri ce conduceau la o integrare mai bună. Această strategie de integrare a politicilor de mediu în politica pieței interne a fost adoptată de Consiliul Pieței Interne la 31 mai 2001. Concluziile întrunirii Consiliului Industriei din 29 aprilie 1999 au susținut introducerea tiparelor durabile de producție şi consum. Strategia industriei a fost adoptată la întrunirea Consiliului Industriei din 14-15 mai 2001. Pe 28 ianuarie 1999 Comisia a emis o propunere pentru un regulament al măsurilor cu scop de a promova integrarea totală şi eficientă a dimensiunii de mediu în procesul de dezvoltare al țărilor în curs de dezvoltare, de a permite procesului integrării să devină efectiv. Un comunicat mai recent stabileşte o strategie pentru integrarea dezvoltării durabile în politicile de cooperare economică şi de dezvoltare. Consiliul pentru Dezvoltare a adoptat strategia proprie de integrare pe 31 mai 2001.
3.	**Consiliul European de la Cologne (3-4 iunie 1999)**	Consiliul Europei a considerat necesar să definească un cadru potrivit pentru taxarea energiei şi a chemat Consiliul ECOFIN (Consiliul pentru Afaceri Economice şi Financiare) să ia decizii în acest sens. A confirmat, de asemenea, angajamentele luate de Consiliile Europene de la Cardiff şi Viena invitând Consiliile General pentru Afaceri, ECOFIN şi Consiliul Pescuitului să raporteze în anul 2000 referitor la problemele de integrare şi de mediu precum şi de dezvoltare durabilă pentru fiecare dintre sectoarele acoperite de politici corespunzătoare. Ca răspuns la această cerere a Consiliului European pe 14 iulie 1999 Comisia a emis un comunicat referitor la managementul pescuitului şi conservarea naturii în mediul marin cu scopul de a asigura o coordonare mai bună şi o coerență între politicile de mediu şi politica comună referitoare la pescuit.
4.	**Consiliul European de la Nisa (7-9 dec. 2000)**	A fost prezentat Consiliului European de la Nisa un raport asupra integrării problemelor de mediu în politicile economice.
5.	**Consiliul European de la Gothenburg (15-16 iunie 2001)**	Consiliul a adoptat o strategie pentru dezvoltare durabilă şi a adăugat un “pilon” de mediu strategiei de la Lisabona (care până atunci acoperea doar dimensiunile sociale şi economice). Obiectivul principal al strategiei de la Lisabona este de a face din UE cea mai competitivă economie bazată pe cunoştințe din lume până în anul 2010. Concluziile includ principalele direcții ale strategiei UE pentru dezvoltare durabilă adoptate în mai 2001 de către Comisie. Prin

Nr. crt.	Etape	Acțiuni
		aprobarea strategiei, Consiliul a recunoscut că dimensiunea sa externă trebuie lărgită. În particular a sesizat Comisia pentru a examina contribuția Uniunii la dezvoltarea durabilă globală şi pentru a identifica componentele câtorva strategii cu scopul de a ajunge la un "compromis" global la summit-ul mondial de la Johannesburg (august-septembrie 2002).
6.	**Consiliul European de la Laeken (14-15 dec. 2001)**	Consiliul European de la Laeken şi-a manifestat satisfacția cu privire la adoptarea unor indicatori cheie de mediu. Aceştia vor fi folosiți pentru evaluarea implementării strategiei Uniunii pentru dezvoltare durabilă.
7.	**Consiliul European de la Barcelona (15-16 martie 2002)**	Consiliul European de la Barcelona a subliniat faptul că strategia de dezvoltare durabilă semnifică necesitatea ca politicile variate ale Uniunii să fie conforme cu obiectivele sale pe termen lung. Considerațiile de ordin economi, social şi de mediu trebuie privite cu aceeaşi atenție în procesul de realizare a politicilor şi de luare a deciziilor. În această ordine de idei, Consiliul Europei a aprobat adoptarea strategiilor pentru integrarea problemelor de mediu în cele trei configurații relevante ale Consiliului (ECOFIN, Afaceri şi Pescuit). Consiliul European a cerut Consiliului Uniunii Europene să realizeze o convenție referitoare la directiva taxelor pentru energie din decembrie 2002 şi să reafirme necesitatea unor progrese substanțiale în eficientizarea energiei până în 2010. Consiliul Europei a aprobat intenția Comisiei de a prezenta un plan de acțiune în 2002 pentru depăşirea obstacolelor în introducerea tehnologiilor de mediu, de a grăbi lucrul la pregătirea directivei-cadrul pentru infrastructură şi de a include o dimensiune sustenabilă în studiile de impact până la sfârşitul anului 2002.
8.	**Sumitul Mondial pentru dezvoltare durabilă (Johannesburg, 26 aug.-4 sept. 2002)**	La acest summit au fost adoptate o declarație politică, un plan de implementare şi câteva inițiative parteneriale. Planul de implementare includea următoarele obiective: • Reducerea la jumătate până în 2015 a procentului persoanelor fără acces la apă potabilă curată şi condiții sanitare primare; • Restabilirea stocurilor de peşte la un nivel sustenabil până cel târziu în 2015; • Reducerea efectelor negative ale substanțelor chimice asupra sănătății şi mediului până cel târziu în 2020; • Oprirea scăderii biodiversității până în 2010 şi inversare tendințelor actuale în privința degradării resurselor naturale; • Implementarea strategiilor naționale de dezvoltare durabilă din 2005. Alte convenții stabilite la summit aveau ca scop: • Creşterea procentajului global de utilizare a surselor de

Nr. crt.	Etape	Acțiuni
		energie regenerabile şi creşterea accesului la energie pentru oamenii săraci; • Schițarea unui cadru de programe pe o perioadă de 10 ani pentru susținerea tiparelor de producție şi consum sustenabile; • Asigurarea că Protocolul de la Kyoto se va aplica cât mai curând posibil; • Încurajarea reformelor în privința subvențiilor cu efecte negative asupra mediului; • Sublinierea cauzelor îmbolnăvirilor şi asigurarea serviciilor medicale de bază eficient şi accesibil pentru toată lumea. Au fost anunțate parteneriate între autorități, sectorul privat şi ONG-uri pentru implementarea acestor convenții precum şi a mecanismelor de monitorizare. Uniunea Europeană a avut o contribuție uriaşă şi a aprobat rezultatele summit-ului de la Johannesburg.
9.	**Consiliul European de Mediu (17 oct. 2002)**	La această întrunire a Consiliului Uniunea Europeană a subliniat importanța obiectivelor adoptate la summit-ul de la Johannesburg în vederea obținerii dezvoltării durabile globale şi a confirmat intențiile sale de a atinge aceste obiective şi chiar de a le depăşi. Cu privire la procesul de la Cardiff, Consiliul a cerut Comisiei să prezinte un raport anual. De asemenea a cerut Comisiei să examineze şi să îşi exprime părerea cu privire la posibilități de transformare a convențiilor de la Johannesburg în acțiuni politice efective.
10.	**Consiliul European de la Buxelles (20-21 martie 2003)**	Concluziile acestei „întruniri de primăvară” a Consiliului a subliniat progresele semnificative realizate în urma procesului de la Lisabona. Promovarea creşterii sustenabile, prin implementarea strategiei pentru dezvoltare durabilă adoptată la Ghotenburg este încă una dintre prioritățile Uniunii Europene. Obiectivele Consiliului includ protejarea mediului în interesul creşterii economice şi a locurilor de muncă. Pentru a atinge acest obiectiv Consiliul a stabilit măsuri concrete ce trebuie luate în următoarele 12 luni: • Distrugerea legăturii între creşterea economică, utilizarea resurselor şi degradarea mediului; • Invitarea Statelor Membre să îndeplinească obiectivele Protocolului de la Kyoto prin reducerea emisiilor de gaze de seră, stabilirea unor obiective referitoare la energie şi adoptând Directiva referitoare la emisii. • Adoptarea Directivei “Energie Inteligentă pentru Europa”; • Ca parte a noului plan de acțiune pentru tehnologii de mediu, concentrarea asupra dezvoltării de noi combustibili pentru mijloacele de transport şi de noi tehnologii; • Restricționarea transportării combustibililor petrolieri în

Nr. crt.	Etape	Acțiuni
		tancuri petroliere individuale şi retragerea din circulație a acestora; • Introducerea unui sistem de sancțiuni pentru poluarea marină şi creşterea calității serviciilor transportatorilor maritimi; • Consolidarea procesului de la Cardiff: Consiliul Europei a notat intenția Comisiei de a realiza anual o inventariere a activităților; • Îmbunătățirea indicatorilor ce reflectă starea mediului; • Ajungerea la un consens în privința adoptării Directivei referitoare la răspunderea de mediu; • Implementarea Convenției Aarhus; • Realizarea obiectivelor stabilite în Declarația Mileniului şi la summit-ul de la Johannesburg, la Conferința Ministerială a Organizației de Comerț Mondial de la Doha şi la Conferința de la Monterrey asupra dezvoltării financiare.

Anexa 2: Cele cinci principii ale „Bunei Guvernări”

Principii	Cerințe de aplicare
Transparența	Instituțiile ar trebui să lucreze într-o manieră mai transparentă. Împreună cu Statele Membre, ar trebui să comunice într-o manieră activă asupra deciziilor luate şi a acțiunilor întreprinse de către UE. Ar trebui să folosească un limbaj accesibil şi uşor de înțeles de către publicul larg. Acest aspect este important pentru îmbunătățirea încrederii în instituțiile complexe.
Participarea	Calitatea, relevanța şi eficiența politicilor UE sunt dependente de asigurarea unei participări largi prin intermediul circuitului politic – de la concepție până la implementare. O participare mai largă se presupune că va îmbunătăți încrederea în rezultatele finale ți în instituțiile care creează politicile respective. Participarea depinde vital de modul în care guvernarea centrală urmăreşte o abordare de includere în dezvoltarea şi implementarea politicilor UE.
Responsabilitatea	Trebuie clarificate rolurile fiecărui participant în procesele legislative şi executive. Fiecare dintre instituțiile UE trebuie să definească şi să îşi asume responsabilitatea pentru ceea ce au de făcut în Europa. Există o necesitate pentru mai multă claritate şi responsabilitate din partea Statelor Membre şi a tuturor celor implicați în dezvoltarea şi implementarea politicilor UE la orice nivel.
Eficiența	Politicile trebuie să fie eficiente, să asigure ceea ce este necesar pe baza unor obiective bine precizate, a unei evaluări a impactului posibil şi acolo unde este posibil, pe baza experiențelor anterioare. Eficiența depinde totodată de implementarea politicilor UE într-o manieră bine propor-ționată şi de luarea unor decizii la cel mai adecvat nivel.
Coerența	Politicile şi acțiunile trebuie să fie coerente şi uşor de înțeles. Necesitatea de coerență la nivelul UE este în creştere: plaja de sarcini a crescut, extinderea va mări diversitatea, provocări de genul schimbărilor climatice şi demografice vor depăşi granițele politicilor sectoriale pe care a fost construita Uniunea. Autoritățile locale şi regionale sunt tot mai implicate în politicile UE. Coerența necesită o coordonare politică şi responsabilitate crescută din partea Instituțiilor pentru a se asigură o abordare coerentă în cadrul unui sistem complex.

Sursa: Carta Albă a Bunei Guvernanțe., EU Commission (2001 a:10).

Anexa 3: Propuneri de regulamente pentru FEDR, FSE şi FC

FEDR

Sub incidența obiectivului de convergență, suplimentar la consolidarea infrastructurii – transporturi, mediu, energie, educație, sănătate – şi ajutorul pentru IMM, noi sarcini sunt aplicate cercetării, inovării dar şi prevenirii riscurilor.

Activitățile aflate sub incidența obiectivului competitivității se vor concentra pe trei direcții prioritare: inovare şi economie informațională, mediu şi prevenirea riscurilor, acces – în afara zonelor urbane – la transport public şi servicii de telecomunicații de interes economic general.

Sub incidența obiectivului cooperării, programele transfrontaliere se vor concentra asupra încurajării antreprenoriatului, managementul integrat al mediului şi integrarea infrastructurii. Programele transnaționale vor include conservarea şi managementul apelor, acces la rețele majore şi interoperabilitatea sistemelor, prevenirea riscurilor şi cercetarea şi dezvoltarea tehnologică în acest domeniu.

Regulamentul FEDR va include şi prevederi specifice pentru dimensiunea urbană, zonele cu dezavantaje naturale, regiunile cele mai îndepărtate, zone rurale şi zonele dependente de pescuit. În cele din urmă amintite, FEDR va asista activități diverse cu excepția celor de pescuit, agricole, cum ar fi cele relativ la accesibilizarea şi îmbunătățirea legăturilor între oraşe şi zonele rurale.

FSE

Va exista o legătură mai puternică între FSE, strategia europeană ocupațională şi prioritățile Uniunii referitor la includere socială, educație, instruire şi şanse egale, cu scopul de a anticipa schimbările datorate restructurării economice şi sociale, dezvoltării economiei informaționale şi schimbărilor demografice.

Principalul scop sub obiectivul de convergență va fi consolidarea resurselor umane astfel încât să îmbunătățească previziunile ocupaționale, să sporească productivitatea muncii şi să stimuleze creşterea, să susțină o guvernanță bună şi să consolideze capacitatea instituțională şi administrativă.

Sub obiectivul de competitivitate, activitatea se va concentra pe capacitatea muncitorilor şi a firmelor de a se adapta la schimbări, accesul la piața locurilor de muncă, includerea socială a celor dezavantajați, lupa împotriva discriminărilor şi dezvoltarea de parteneriate şi rețele ocupaționale şi de includere socială.

Activitățile inovaționale vor fi total incluse în programele FSE şi în acțiunile de colaborare transnațională.

Fondul de Coeziune

Propunerea de regulament subliniază condiționarea intervenției Fondului de Coeziune: respectarea criteriilor economice de convergență, controlul cheltuielilor publice şi implementarea programelor de stabilitate.

Referitor la rețelele de transport transeuropene (TEN-T), activitatea Fondului se concentrează în principal asupra proiectelor prioritare de interes european.

Pentru a îndeplini cerințele principale ale noilor State Membre, intervențiile vor acoperi nu doar infrastructura majoră de transporturi şi protecția mediului dar şi domenii cu o dimensiune de mediu evidentă cum ar fi eficiența energetică, energiile regenerabile, transporturile urban, intermodal şi public etc.

Regulamentul propus pentru cooperarea europeană transfrontalieră (EGCCs)

Ultimul regulament propus va face posibilă înregistrarea legală a EGCCs pentru a superviza implementarea programelor ce intra sub incidența obiectivului de cooperare, pe baza unor acorduri între administrațiile locale, regionale sau naționale sau a altor instituții publice din care sunt alcătuite grupurile de cooperare. Aceasta ar putea fi o modalitate de depăşire a dificultăților majore întâmpinate de Statele Membre, regiuni sau autorități locale în desfăşurarea acțiunilor transfrontaliere, transnaționale sau interregionale de cooperare, dificultăți datorate multitudinii de proceduri şi legi naționale.

Fiecare EGCCs va avea propriul său statut, organisme, reguli bugetare şi îşi va îndeplini sarcinile stabilite de membrii săi pe baza acordurilor realizate. Aceste acorduri vor stabili legea ce guvernează activitățile EGCCs. Existența EGCCs nu va afecta totuşi responsabilitățile financiare ale Statelor Membre sau ale altor autorități.

Anexa 4: Încorporarea nivelului regional în diferite sisteme naționale

Statut unitar descentralizat	Statut unitar	Statut unitar regionalizat	Statut federal
Numai nivel local. Nivelul regional poate exista din motive administrative, dar sunt subordonate celui central	Statul are la dispoziție posibilitatea de a stabili autorități regionale alese deasupra nivelului local.	Se caracterizează prin existența alegerilor guvernelor regionale, cu statut constituțional, legislativ şi cu mare putere de autonomie.	Împărțirea puterii este garantată de Constituție
Grecia Irlanda Luxemburg Portugalia (2 regiuni autonome)	Franța (26 regiuni) Finlanda (1 regiuni autonome) Olanda Suedia (4 regiuni experimentale) Danemarca	Marea Britanie Italia (20 regiuni) Spania (17 comunități autonome)	Germania (16 Landuri) Austria (10 Landuri) Belgia (3 regiuni, 3 comunități)

Anexa 5: Alocările din FC pentru noile state membre (2004-2006)

- mil. € -

Cehia.	Estonia	Cipr	Letonia	Lituania	Ungaria	Malta	Polonia	Slovenia	Slovacia	TOTAL
936,05	309,03	53,94	515,43	608,17	1 112,67	21,94	4 178,60	188,71	570,50	**8495,04**
11,02%	3,64%	0,63%	6,07%	7,16%	13,10%	0,26%	49,19%	2,22%	6,72%	100%

Sursa: http://europa.eu.int/comm/regional_policy/funds/procf/cf_en.htm

Anexa 6: Alocările financiare pentru Politica de Coeziune Economică şi socială 2007-2013

Programe şi instrumente	Eligibilitate	Priorităţi	Fonduri alocate
Obiectivul de convergenţă Inclusiv programele speciale pentru regiunile cele mai îndepărtate			**78,5%** **(264 mld €)**
Programe regionale şi naţionale (FEDR, FSE)	Regiuni cu PIB per capita < 75% din media UE-25	· Inovare · Mediu / prevenirea riscurilor · Accesibilitate · Infrastructură · Resurse umane · Capacitate administrativă	63,74% = 177,8 mld €
	Efectul statistic: regiuni cu PIB per capita < 75% din UE-15 şi > 75% din UE-25	·	8,38% = 22,14 mld €
Fondul de Coeziune	State Membre cu PIB per capita < 90% din media Comunitară	· Reţele de transport (TEN-T) · Mediu · Transport durabil · Energii regenerabile	23,86% = 62,99 mld €
Obiectivul de competitivitate regională şi ocupaţională			**17,2%** **(57,9 mld €)**
Programe regionale (FEDR) şi naţionale (FSE)	Statele Membre propun o lista de regiuni (NUTS 1 şi 2)	· Inovare · Mediu / prevenirea riscurilor · Accesibilitate · Strategia europeană ocupaţională	83,44% = 48,31 mld €
	Regiunile nou intrate sub incidenţa obiectivului 1 în perioada 2000-2006 şi neacoperite de obiectivul de convergenţă	· Inovare · Mediu / prevenirea riscurilor · Accesibilitate · Cultură, educaţie	16,56 = 9,58 mld €
Obiectivul de cooperare teritorială europeană			**3,94% (13,2 mld €)**
Programe şi reţele transfrontaliere şi transnaţionale (FEDR)	Regiuni de graniţă şi regiuni mari de cooperare transnaţională	· Inovare · Mediu / prevenirea riscurilor · Accesibilitate · Cultură, educaţie	·35,61% cooperare transfrontalieră ·12,12% instrumente de colaborare europeană pt state vecine ·47,73% cooperare transnaţională ·4,54% reţele
TOTAL			**336,1 mld €**

Sursa: Propunere a pentru un regulament al Consiliului ce stabileşte prevederi generale referitoare la Fondul European de Dezvoltare Regională, Fondul Social European şi Fondul de Coeziune, 14 iulie 2004, COM (2004) 492 final.

BIBLIOGRAFIE

1. Kraemer et al., 2002, Selecție lucrări de specialitate
2. Comunicatul Comisiei Europene 2001/245
3. Comunicatul Comisiei Europene 2003/745
4. Victor Platon (coordonator), Andreea Vass, Andreea Turdeanu, „Reciclarea materialelor şi Dezvoltarea durabilă”, Bucureşti, Editura Expert, 2005 (în curs de apariție)
5. Victor Platon (coordonator) - Material de lucru la Strategii privind Protecția Mediului în cadrul Strategiei Naționale de Dezvoltare Durabilă a României „ORIZONT 2025”
6. http://europa.eu.int/comm/secretariat_general/impact/index_en.htm
7. www.e-programme.com/articles/proj.def.htm
8. http://europa.eu.int/comm/environment/newprg/index.htm
9. http://europa.eu.int/comm/environment/air/cafe/index.htm
10. http://europa.eu.int/comm/environment/urban/thematic_strategy.htm
11. http://europa.eu.int/comm/environment/soil/index.htm
12. http://europa.eu.int/comm/environment/waste/strategy.htm
13. http://europa.eu.int/comm/environment/natres/index.htm
14. Propunere a pentru un regulament al Consiliului ce stabileşte prevederi generale referitoare la Fondul European de Dezvoltare Regională, Fondul Social European şi Fondul de Coeziune, 14 iulie 2004, COM (2004) 492 final.
15. Propunere pentru un regulament al Parlamentului European şi al Consiliului referitor la Fondul European de Dezvoltare Regională,14 iulie 2004, COM (2004) 495 final.
16. Propunere pentru un regulament al Consiliului pentru înființarea Fondului de Coeziune, 14 iulie 2004, COM (2004) 494 final.
17. Propunere pentru un regulament al Parlamentului European şi al Consiliului pentru înființarea unui grup de cooperare transfrontalieră (EGCCs), 14 iulie 2004, COM (2004) 496 final.
18. Textul complet al propunerilor şi alte informații asupra procesului de reformă sunt disponibile pe site-ul DG de politici regionale http://www.europa. eu.int./comm/regional?policz/debate/forum_en.htm
19. Propunere pentru un regulament al Consiliului de susținere a dezvoltării rurale prin intermediul Fondului European Agricol pentru Dezvoltare Rurală, 14 iulie 2004, COM (2004) 490 final.
20. Propunere pentru un regulament al Consiliului pentru Fondul European pentru Pescuit, 14 iulie 2004, COM (2004) 497 final.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 41/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE ECONOMIA INDUSTRIEI ŞI SERVICIILOR

PERSPECTIVELE INDUSTRIEI PRELUCRĂTOARE ROMÂNEŞTI ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII DURABILE

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

COLECTIV AUTORI:

dr. Nicoleta HORNIANSCHI, coordonator temă
Vasile DAN
Ruxanda ISAIC-MANIU
drd. Nicoleta ODAE
Mariana VANIA
Vasilica ŞTEFĂNESCU, tehnoredactare

COLABORATORI:

dr. Marin COMŞA
dr. Voicu BOŞCANU
prof. dr. Florin BONCIU
Andrei DOSPINESCU

CUPRINS

INTRODUCERE 339

1. PREOCUPĂRI ALE UE ÎN VEDEREA ASIGURĂRII UNEI CREŞTERI ECONOMICE DURABILE 342

1.1. Strategia UE de la Lisabona privind reînnoirea economică, socială şi protecția mediului 342

1.2. Strategia UE pentru dezvoltarea durabilă 349

2. TENDINȚE PRIVIND EVOLUȚIA INDUSTRIEI PRELUCRĂTOARE ÎN UE 362

2.1. Produse alimentare, băuturi şi tutun 362

2.2. Industria textilă, a confecțiilor, pielăriei şi încălțămintei 366

2.3. Industria lemnului (exclusiv mobila) şi a hârtiei 370

2.4. Produse chimice, cauciuc şi mase plastice 372

2.5. Industria fibrelor artificiale sau sintetice 375

2.6. Industria cauciucului 375

2.7. Industria maselor plastice 376

2.8. Produse minerale nemetalifere 376

2.9. Sticlă 377

2.10. Ciment, beton, piatră şi alte produse minerale nemetalifere 379

3. FACTORI DETERMINANȚI AI ASIGURĂRII DEZVOLTĂRII PE BAZE DURABILE A INDUSTRIEI 380

4. SCENARII POSIBILE PENTRU ELABORAREA STRATEGIEI DE DEZVOLTARE INDUSTRIALĂ DURABILĂ A ROMÂNIEI - ORIZONT 2025 - OPȚIUNI ŞI PRIORITĂȚI ÎN EVOLUȚIILE SECTORIALE - 393

4.1. Clasificarea ramurilor industriale după dinamica lor mondială, în perioada 1980-1996 (tabelul nr. 4.1) 393

4.2. Ramuri strategice pentru economia mondială şi pentru cea națională 394

4.3. Selecția unor seturi de ramuri industriale ce pot fi considerate prioritare pentru România 395

4.4. Scenarii posibile de alegere a priorităților 397

5. DIRECȚII DE ACȚIUNE ÎN VEDEREA ASIGURĂRII DEZVOLTĂRII PE BAZE DURABILE A INDUSTRIEI ȚĂRII NOASTRE 399

5.1. Căutarea şi valorificarea noilor tehnologii 400

5.2. Utilizarea unor noi modalități de organizare şi gestionare a întreprinderilor 402

5.3. Încurajarea activității antreprenoriale 405

5.4. Integrarea întreprinderii în lanțurile de valoare mondiale 407

5.5. Crearea cadrului instituțional şi organizatoric de sprijinire a inovării şi învățării de către întreprinderi 415

BIBLIOGRAFIE 418

INTRODUCERE

Obiectivul fundamental al dezvoltării durabile (D.D.) a României este reducerea substanțială a marilor diferențe față de țările dezvoltate, în nivelul *produsului intern brut*, al puterii de cumpărare şi al condițiilor de viață ale oamenilor. Strategiile sectoriale care compun strategia de ansamblu cuprind întreaga infrastructură şi includ politicile industriale, agricole, ale mediului, serviciile şi, în special turismul, toate subsumate politicilor fiscale şi financiare.[1]

Se disting trei componente interdependente: economică, socială şi de mediu.

Economia românească se află într-o situație dificilă în raport cu necesitățile financiare pentru activitățile de investiții de dezvoltare şi modernizare necesare atingerii standardelor europene, precum şi a impactului negativ pe care industria, agricultura, serviciile publice îl produc asupra poluării aerului, apelor şi solului, la care se adaugă decalajele existente între mediul urban şi mediul rural, îndeosebi în zone monoindustriale.

Este evident că în viitor evoluția firească a României este către o economie a serviciilor, similar modelelor societăților dezvoltate, unde ponderea industriei şi a agriculturii în produsul intern brut a scăzut pe seama creşterii ponderii serviciilor.

Dacă până acum forța de muncă ieftină era prezentată ca un avantaj comparativ al României, ne aflăm în situația în care puterea scăzută de cumpărare riscă să devină o frână în calea dezvoltării economice în general, a serviciilor în particular. Principala cauză o reprezintă decalajele de productivitate între angajații români şi cei din țările industrializate, care justifică ecartul uriaş între puterea de cumpărare bazat pe un venit mediu de circa 120-130 euro, şi media din Uniunea Europeană, care este în jur de 1.200-1.300 euro.

Dimensiunea ecologică a dezvoltării durabile determină implicarea în sens interdisciplinar a celorlalte dimensiuni - economică şi socială. Strategiile sectoriale vor trebui să definească mai bine elementele de eficiență ecologică, ecoeficiența care se particularizează în toate celelalte sfere ale ştiinței şi practicii sociale.

Strategia Națională de Dezvoltare Durabilă se înscrie pe liniile fundamentale ale Strategiei Mondiale de Dezvoltare, definită prin Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului (ODM)[2]. Acestea constituie componenta principală a *Declarației Mileniului*, adoptată în septembrie 2000, la *Summit-ul Mileniului*, de 191 de țări, printre care şi România. Declarația Mileniului este unica agendă

---

[1] Prima sesiune de dezbateri a Strategiei de Dezvoltare Durabilă a României "Orizont 2025" - Palatul Parlamentului, 27 ianuarie 2004.

[2] Raport de țară asupra “Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului”, elaborat de Guvernul României în colaborare cu Sistemul ONU în România, lansat la 27 februarie 2004.

globală în domeniul dezvoltării asupra căreia există un acord la cel mai înalt nivel între majoritatea statelor lumii. ODM stabileşte un set de 8 obiective de dezvoltare specifice şi anume:

- reducerea sărăciei severe;
- creşterea ratei de absolvire în învățământul obligatoriu;
- promovarea egalității între sexe şi afirmarea femeilor;
- reducerea mortalității infantile;
- îmbunătățirea sănătății materne;
- combaterea HIV/SIDA şi a tuberculozei;
- asigurarea durabilității mediului;
- dezvoltarea comunicațiilor şi a societății informaționale.

Totodată, Raportul stabileşte 21 de ținte, majoritatea cantitative, care vor permite monitorizarea progresului către atingerea celor 8 obiective:

- înjumătățirea, între 2002 şi 2009, a ratei sărăciei severe;
- înjumătățirea deficitului de consum al populației sărace sever până în 2009, în comparație cu 2002, şi reducerea polarizării sociale;
- creşterea gradului de ocupare a tinerilor cu vârsta cuprinsă între 15 şi 24 de ani;
- susținerea producătorilor şi procesatorilor agricoli;
- reducerea semnificativă a incidenței taliei mici pentru vârstă la copii, între 2001 şi 2015, mai ales în mediul rural;
- asigurarea ca, până în 2012, copiii din mediul rural să finalizeze ciclul complet de învățământ primar şi gimnazial, în proporție de cel puțin 95%;
- creşterea ratei alfabetizării populației rome;
- creşterea gradului de ocupare a populației de sex feminin;
- înjumătățirea, între 2002 şi 2015, a ratei mortalității copiilor cu vârsta între 1 şi 4 ani;
- reducerea cu 40%, între 2002 şi 2015, a mortalității infantile;
- eliminarea rujeolei până în 2007;
- reducerea la jumătate, între anii 2001 şi 2009, a ratei mortalității materne;
- menținerea incidenței HIV/SIDA în 2007 la nivelul celei din 2002;
- stoparea creşterii, în 2005, şi începutul regresiei incidenței tuberculozei;
- asigurarea accesului la medicamente esențiale, la prețuri accesibile;
- creşterea gradului de împădurire, de la 27% la 35% din suprafața țării, până în 2040;
- creşterea proporției ariilor protejate, de la 2,56% din suprafață în 1990, la 10% în anul 2015;
- reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră;
- dublarea, până în anul 2015, a procentului persoanelor care au acces la apă potabilă;
- *dublarea numărului de abonați la telefonia fixă între 2001 şi 2015;*

- *creşterea numărului de calculatoare cu o rată de cel puțin 20% anual.*

Aceste ținte vor asigura focalizarea atenției factorilor de decizie asupra unor direcţii de dezvoltare precise şi vor contribui la o coordonare mai eficientă a politicilor economice şi sociale.

1. PREOCUPĂRI ALE UE ÎN VEDEREA ASIGURĂRII UNEI CREŞTERI ECONOMICE DURABILE

1.1. Strategia UE de la Lisabona privind reînnoirea economică, socială şi protecția mediului

În martie 2002, Consiliul European de la Lisabona a lansat strategia pe zece ani a Uniunii Europene pentru reînnoirea economică, socială şi protecția mediului. Această strategie va face UE mai puternică şi îi va permite să devină un lider pe plan mondial. **Ea rămâne calea de urmat pentru o Uniune lărgită.** Pentru a reuşi să se transforme până la sfârşitul deceniului, UE trebuie în mod obligatoriu să-şi îmbunătățească potențialul de creştere. Aceasta impune adoptarea de măsuri care vizează creşterea numărului locurilor de muncă şi a productivității. Cu toate că au fost realizate progrese în aproape toate domeniile strategiei de la Lisabona, ele, în general, nu au fost destul de rapide sau suficient coordonate pentru a produce rezultatele preconizate. În acest sens, se pot evidenția următoarele aspecte şi cerințe care trebuie avute în vedere de țările membre ale UE precum şi de țările candidate:

- În domeniul locurilor de muncă, cu toată creşterea şomajului, consecință a încetinirii activității economice, se manifestă semne evidente care dovedesc că reformele puse în aplicare în ultimii cinci ani au cauzat schimbări structurale importante pe ansamblul pieților europene. Peste 12 milioane de noi locuri de muncă au fost create după 1996, din care cca 500000 în cursul anului 2002. Se pare totuşi că UE nu va fi în măsură să atingă obiectivul intermediar pe care şi l-a propus, de obținere a unui grad de ocupare de 67% din populația aptă de muncă în anul 2005, precum şi obiectivele de a menține cel puțin 50% din muncitorii în vârstă pe piața muncii până la sfârşitul deceniului şi de a creşte cu 5 ani vârsta medie efectivă de ieşire de pe piața muncii.
- În domeniul pieților produselor, serviciilor şi ale capitalului, deşi acestea au funcționat în general bine, mai trebuie perfecționate anumite domenii precum serviciile către întreprinderi, piețele publice, transporturile, energia, serviciile financiare. Riscul major nu constă în absența de decizii la nivel european ci în incapacitatea statelor membre de a garanta că regulile şi noile politici convenite sunt puse în aplicare efectiv.
- În domeniul cunoaşterii, inovării şi creşterii schimburilor comerciale, numeroase sfere ale cunoaşterii din UE au fost lovite cu duritate de condițiile existente pe piețe, iar întreprinderile şi industriile pe ansamblul lor sunt împiedicate să funcționeze de un mediu economic în care există un cadru de reglementare complicat şi incomplet. Întreprinderile nu

investesc suficient în cunoaştere şi inovare. Cu toate actualele restricții bugetare la nivel național, statele membre ar trebui să creeze condițiile necesare sporirii investițiilor publice şi private în educație, cercetare şi economia bazată pe cunoaştere, căci ele sunt esențiale pentru creşterea economică pe termen mediu. Măsuri de stimulare fiscală şi de perfecționare a reglementărilor, precum şi un mediu competitiv, sunt necesare pentru a garanta faptul că, investițiile private se vor orienta spre cunoaştere şi inovare. Stabilirea de punți între cunoaştere şi piață precum şi crearea unui mediu favorabil inovării, sunt noile provocări de înfruntat în materie de competitivitate.

- În domeniul coeziunii sociale, îmbunătățirile constatate în ceea ce priveşte locurile de muncă, mai cu seamă reducerea şomajului de lungă durată şi a numărului de familii fără locuri de muncă, au contribuit la sporirea acesteia. O problemă deosebit de sensibilă pentru statele membre ale UE o constituie faptul că ele nu au depus eforturi suficiente pentru a garanta viabilitatea pe termen lung şi calitatea sistemelor lor de protecție socială ținându-se cont mai cu seamă de îmbătrânirea populației.
- În domeniul protecției mediului, numai prin promovarea de acțiuni care să reducă presiunea asupra acestuia şi să prezerve resursele naturale, se poate asigura o creştere economică şi o mai mare deschidere a piețelor durabile. Este necesară continuarea eforturilor pentru punerea în aplicare a legislației comunitare în domeniul mediului şi completarea acesteia prin utilizarea de instrumente economice. Mecanismele de prețuri şi sistemele de taxe şi impozite trebuie să reflecte mai bine costurile sporite ale activității economice în folosul societății, permițând să se asigure o dezvoltare durabilă pe termen lung şi încurajarea recurgerii la tehnologii curate.

Lărgirea UE nu necesită o reformulare completă a strategiei de la Lisabona sau o revizuire a principalelor sale obiective. Ele rămân valabile pentru o Uniune care cuprinde 25 sau mai multe state membre.

Progrese în realizarea obiectivelor strategiei de la Lisabona

Etape importante de parcurs pe calea reînnoirii economice, sociale şi a protecției mediului până în anul 2010:

2003

- Nou cadru pentru serviciile de comunicare;
- Reguli în materie de TVA şi de comerț electronic;
- Nou sistem de evaluare a impactului legislației comunitare;
- Piețe integrate de capital-risc;
- Deschiderea piețelor de fret feroviar pe rețelele transeuropene;
- Revederea strategiei europene privind locurile de muncă;
- Evaluarea agendei politicii sociale şi a programării Fondurilor structurale.

2004

- Societatea europeană;
- Noile reguli în materie de consultare şi informare a salariaţilor;
- Deschiderea distribuţiei gazului şi electricităţii către utilizatorii industriali;
- Cerul unic european;
- Noi reguli pentru pieţele publice;
- Noi reguli pentru medicamente.

2005

- Piaţa financiară integrată.

2006

- Etapă nouă în deschiderea pieţei serviciilor poştale.

2007

- Deschiderea distribuţiei gazului şi electricităţii către consumatorii casnici.

2008

- Punerea în funcţiune a sistemului Galileo de navigare prin satelit;
- Deschiderea în totalitate a pieţei reţelei feroviare.

Decizii în aşteptare privind reforma: brevetul comunitar, al doilea "pachet de măsuri" în domeniul feroviar, programul european privind schimbarea climei, munca temporară, actualizarea regulilor relative la coordonarea securităţii sociale, recunoaşterea mutuală a calificărilor; regimul european al fiscalităţii economisirii.

Reforme pentru care Comisia a prezentat propuneri în 2003: tarifarea infrastructurilor de transport; intrarea în aplicare a noului sistem de carte europeană de asigurări de sănătate; plan de acţiune care vizează creşterea investiţiilor în cercetare şi dezvoltare în statele membre; noul cadru pentru gestionarea produselor chimice; dezvoltarea platformelor europene de tehnologie; plan de acţiune în favoarea tehnologiilor privind protecţia mediului.

Dată fiind incertitudinea economică şi politică actuală, este deosebit de im-portantă accelerarea procesului schimbării. Pentru aceasta, trebuie să se acţio-neze asupra factorilor care pot cel mai mult să contribuie la creşterea economică şi să se asigure că aceasta din urmă este compatibilă cu dezvoltarea durabilă.

Principalii factori de creştere economică ai UE sunt numărul de persoane care exercită o activitate profesională şi productivitatea. Faptele evidenţiază că, în a doua jumătate a anilor '90 şi în anul 2000, creşterea economică s-a datorat capacităţii UE de a crea şi de a prevedea noi locuri de muncă. Contribuţia investiţiilor la creşterea economică a scăzut sensibil şi incidenţa altor factori nu a evoluat deloc. Uniunea Europeană şi-a putut creşte gradul de utilizare a forţei de muncă, în timp ce, spre deosebire de SUA, sporirea productivităţii muncii a încetinit. Fapt semnificativ, îmbunătăţirile aduse pieţei muncii nu au provocat o creştere pe termen scurt a inflaţiei, cu toate că întreprinderile şi-au sporit preţurile ca să compenseze salariile mai ridicate necesare pentru a atrage şi reţine muncitorii. Principala provocarea a UE este aceea de a ridica gradul de

ocupare, prioritar fiind cel al muncitorilor mai în vârstă, precum şi al femeilor, minorităţilor şi altor grupuri de persoane defavorizate.

Pe ansamblu, statele UE sunt din ce în ce mai conştiente de necesitatea îmbunătăţirii mediului economic general al întreprinderilor. Acţiunile în curs vizează mai cu seamă reducerea formalităţilor administrative şi a costurilor legate de crearea de noi întreprinderi, simplificarea procedurilor de transmitere a acesto-ra, promovarea mecanismelor de ajutor public şi privat în favoarea întreprinderilor precum investitorii providenţiali (*business angels*) şi modificarea modului de abordare a falimentului. Totuşi, deşi Europa este la fel de aptă ca SUA să creeze noi întreprinderi, acestea din urmă întâmpină adesea mai multe dificultăţi pentru a se dezvolta. Cultura antreprenorială în UE trebuie dezvoltată mai mult.

Deşi au fost realizate progrese pe calea economiei cunoaşterii, UE a rămas în urmă faţă de principalii concurenţi, în ceea ce priveşte investiţiile şi perfor-manţele. Investiţia în cercetare şi inovare este adesea mai rentabilă în alte părţi ale lumii şi industria s-a orientat din ce în ce mai mult spre alte zone geografice în cursul ultimilor ani. În prezent, 40% din cercetarea efectuată de principalele întreprinderi europene se desfăşoară în afara Uniunii. Lărgirea UE nu va face decât să amplifice acest fenomen. Viitoarele state membre şi ţările candidate cu baza lor de competenţe şi costurile lor inferioare, riscă să devină ţări de primire atrăgătoare pentru noua cercetare.

Exemple de probleme cu care se confruntă UE:

- În Europa sunt 5 cercetători la 1000 muncitori, faţă de 8 în SUA şi 9 în Japonia;
- Cheltuielile publice cu educaţia (cca 5%) şi cheltuielile totale consacrate cercetării şi dezvoltării (cca 1,9%) ca pondere în PIB nu au evoluat deloc în a doua jumătate a anilor ‘90;
- Cheltuielile consacrate tehnologiilor informaţiei şi ale comunicării, au crescut sensibil începând cu mijlocul anilor ‘90, deşi ele au rămas inferioare celor din SUA.

Lărgirea UE oferă acesteia perspectiva unei îmbunătăţiri substanţiale, pe termen mediu sau lung, a performanţelor sale şi a capacităţii ei de creştere.

În ultimii ani, structura pe ramuri a economiei UE a cunoscut transformări însemnate, ponderea sectorului serviciilor din totalul producţiei crescând de la 52% în 1970 la 71% în 2001, în timp ce industria prelucrătoare a cunoscut în aceeaşi perioadă, o diminuare de la 30% la 18%. În acest context, al terţializării economiei, nu s-a mai acordat o atenţie suficientă industriei prelucrătoare, apreciindu-se că aceasta nu ar mai avea de jucat un rol-cheie într-o economie a cunoaşterii şi într-o societate a informaţiilor şi a serviciilor. Această tendinţă este rezultatul acţiunii a doi factori: pe de o parte o creştere puternică a productivităţii în industria prelucrătoare, comparativ cu cea din sectorul de

servicii şi, pe de altă parte, o sporire a veniturilor, care a avut drept efect mărirea într-o proporție mult mai însemnată a cererii de servicii.

Se cuvine evidențiat faptul că, interdependența dintre sectorul de servicii şi industria prelucrătoare a crescut de-a lungul timpului, serviciile destinate întreprin-derilor industriale reprezentând în anul 2000 cca 40% din PIB, legăturile puternice dintre cele două domenii de activitate fiind rezultatul atât al externalizărilor de activități din partea industriei prelucrătoare, cât şi al dezvoltării serviciilor asociate cu, sau legate de anumite produse.

În condițiile creşterii concurenței mondiale, cea mai mare parte a sectoarelor industriale europene a depus eforturi considerabile pentru a-şi perfecționa infrastructurile de producție şi a-şi integra noile forme de organizare. Datorită investițiilor în bunuri de echipament şi a activităților de cercetare desfăşurate prin forțe proprii, sau prin colaborare cu mediile ştiințifice, cunoştințele cele mai recente au fost asimilate în numeroase activități din industriile textilă, alimentară, agricolă şi a pescuitului, construcții de maşini, chimie şi mobilă. Toate aceste sectoare considerate, ca fiind de tehnologie redusă sau medie, utilizează în prezent, în producția lor procese tehnologice inovante, fapt ce a dus la creşterea nivelului de calificare a locurilor de muncă - fenomen ce, într-o măsură mult mai mare decât sporirea ponderii în producția totală a sectoarelor de înaltă tehnologie, explică creşterea de mână de lucru înalt calificată.

Reorientarea cererii industriei spre niveluri de pregătire a forței de muncă tot mai ridicate a coincis cu o sporire continuă a duratei medii necesare pentru formarea populației active din UE. Cu toate acestea, cheltuielile publice pentru educație şi formare ca pondere în PIB, au scăzut de la 5,7% în 1990 la 5% în 2001, fapt în contradicție cu unul din obiectivele strategiei de la Lisabona, care avea în vedere creşterea substanțială a investițiilor pe cap de locuitor în ceea ce priveşte educația şi formarea resurselor umane.

Investițiile substanțiale efectuate în protecția mediului au avut drept rezultat, în condițiile creşterii cu 30% a producției industriale în 2001 față de 1985, diminuarea emisiilor de bioxid de carbon cu 11% şi de gaze acide cu cca 50%.

Industria europeană rămâne un element dominant în schimburile economice internaționale, deşi ponderea UE în exporturile mondiale a scăzut de la media de 19,3% în perioada 1991-1995 la 18,4% în anul 2002, în condițiile în care ponderea SUA a scăzut de la 15,1% la 12,1% şi a Japoniei de 12,8% la 8,2%. Se cuvine menționat faptul că, în anumite sectoare cheie precum industria automobilului, aeronautică sau anumite tipuri de echipamente de telecomunicații, întreprinderile europene se situează pe primul loc pe plan mondial.

Chiar dacă în UE s-au înregistrat îmbunătățiri însemnate ale productivității muncii, în perioada 1996-2000 în industria prelucrătoare creşterea acesteia a

fost inferioară nivelului înregistrat în SUA (3,2% față de 5,5%). Această situație are drept consecință o periculoasă deteriorare a potențialului de creştere economică a UE şi un risc evident în ceea ce priveşte competitivitatea industriei europene. Pe de altă parte, chiar dacă anumite întreprinderi europene sunt inovatoare de clasă mondială, ponderea mică a brevetelor şi a activităților de cercetare-dezvoltare în UE în comparație cu principalii concurenți, evidențiază faptul că, pe ansamblu, rezultatele europene în ceea ce priveşte inovarea rămân insuficiente. Astfel, investițiile UE în cercetare, care reprezentau în anul 2000, 1,9% din PIB, față de 2,7% în SUA şi 3,0% în Japonia, sunt încă mult prea mici. De asemenea, ponderea cercetătorilor în populația activă totală era de 5,1% în UE, 7,4% în SUA şi 8,9% în Japonia.

Această situație explică performanțele concurențiale mai puțin încurajatoare ale UE, în anumite sectoare ale economiei în care valoarea adăugată este cea mai ridicată. De exemplu, produsele industriei electronice şi ale industriei echipamentelor de birou şi a calculatoarelor înmagazinează o puternică intensitate de utilizare a cunoştințelor. În aceste sectoare UE trebuie să-şi îmbunătățească rezultatele. În anul 2000, ponderea UE în exporturile OCDE pentru aceste două industrii era de 16,4% şi, respectiv de 12,3%, comparativ cu 23,7% şi, respectiv 24%, în cazul SUA.

Analizele efectuate evidențiază faptul că UE tinde să se specializeze în industriile de medie sau înaltă tehnologie şi în sectoarele aflate în plină maturitate şi având o intensitate puternică a capitalului. Chiar dacă este esențial să se păstreze atuurile dobândite de aceste sectoare, care dețin o pondere însemnată în producția totală şi în numărul locurilor de muncă, UE trebuie să caute, de aseme-nea, să-şi întărească poziția încurajând tehnologiile înalte, precum tehnologia informației şi a comunicării, electronica, biotehnologia, nanotehnologia, domenii în care se situează în urma principalilor concurenți. Industriile axate pe noile tehnolo-gii nu constituie numai o sursă de cunoaştere, ci sunt şi propagatoare a acestora asupra ansamblului economiei, fiind totodată, elemente determinante ale unei creşteri economice şi ale unei productivități puternice. Ca urmare a creşterii im-portanței pieței interne şi a introducerii monedei unice (euro) şi datorită tendințelor manifestate pe plan mondial privind consolidarea şi restructurarea activității agen-ților economici, industria europeană a cunoscut un amplu proces de fuzionare şi achiziționare în a doua jumătate a anilor ‘90. Activitățile de fuzionare-achiziționare au atins maximumul în anul 2000, cu 16.750 operațiuni, an după care au înregis-trat un regres dar, ca urmare a sporirii dispersării agenților economici, devine posibil ca aceste operațiuni să înregistreze o nouă creştere în viitor. Întreprinderile mici şi mijlocii (IMM) integrate treptat în ciorchini industriali şi rețele de producție joacă un rol esențial asigurând cca 2/3 din locurile de muncă din industrie şi generând peste 60% din totalul valorii adăugate. Acest tip de întreprinderi stimulează dinamica concurențială a economiei obligând marile întreprinderi să-şi sporească

eficacitatea şi să inoveze. Numeroase IMM-uri europene au devenit actori mondiali pe anumite nişe de piață.

Noile modele organizatorice în care marile întreprinderi operează adesea prin realizarea unei producții la nivel european pe baza constituirii de rețele de subcontractare au întărit, de asemenea, importanța IMM-urilor. Tehnologiile informației şi ale comunicării permit marilor întreprinderi să genereze rețele de furnizori foarte ramificate care pot număra sute de IMM-uri. Performanțele marilor întreprinderi depind tot mai mult de competitivitatea furnizorilor lor de dimensiune mică şi mijlocie care, la rândul lor, sunt tributari situației economice a acestor mari parteneri. Întreprinderile integrate în ciorchini de inovare, care în cea mai mare parte sunt IMM-uri, devin elementul dinamic al peisajului industrial european, precum şi o sursă de idei novatoare.

Anumiți ciorchini din UE, precum cei care există în domeniul biotehnologiei (în regiunile München şi Stockholm, unde întreprinderile participante provin adesea din universități) sau al industriei textile (în Italia de Nord) sunt de anvergură mondială. Rețelele de furnizori lărgite au întărit legăturile dintre sectoarele econo-miei aparent fără relații, precum şi între diferite țări şi regiuni ale UE. De exemplu, anumite întreprinderi, inclusiv IMM-uri din Europa Centrală, depind de cererea de motoare şi de alte componente din partea întreprinderilor constructoare de nave implantate în diverse zone geografice; de asemenea, IMM-urile din industria texti-lă sunt dependente de calitatea, disponibilitatea şi costul fibrelor sintetice produse de filaturi pe baza materiei prime elaborate de industria chimică. Se cuvine totuşi evidențiat faptul că, relativ puține întreprinderi mici şi microîntreprinderi ating în UE dimensiunea critică necesară pentru a se putea confrunta eficient cu marile întreprinderi şi pentru a pătrunde pe piețele străine.

Principalele provocări ale lărgirii UE:

- Țările candidate au înregistrat o creştere rapidă în cursul ultimilor cinci ani,datorată mai cu seamă reformelor economice şi investițiilor externe. Totuşi, ajungerea din urmă a statelor din UE şi realizarea obiectivelor strategiei de la Lisabona necesită investiții însemnate în capitalul fizic şi uman ca să se îmbunătățească substanțial productivitatea în condițiile în care resursele financiare autohtone sunt limitate. Situația nu se prezintă uniform în anul 2001 în ceea ce priveşte investițiile străine acestea înregistrând 59 euro pe locuitor în România, 527 euro în Republica Cehă, 302 euro în Slovacia.
- Uniunea lărgită va fi mult mai diversificată. Ecartul de PIB dintre 10% cei mai bogați şi 10% cei mai săraci din totalul populației va fi de aproape două ori mai mare decât în prezent şi peste un sfert din populație va trăi în regiuni cu un PIB pe locuitor inferior față de 75% din media europeană.
- Gradul de utilizare a forței de muncă într-o Uniune lărgită va fi de 62,6%, adică puțin mai redus decât în statele membre actuale, dar creşterea locurilor de muncă poate să se accelereze chiar înainte de adeziune, dacă

viitoarele state membre pun în aplicare noi reforme conform priorităților definite în comun cu Comunitatea Europeană.

- Structura industriei şi a locurilor de muncă din țările candidate diferă de aceea a statelor membre actuale, ponderea agriculturii fiind mai importantă. Baza industrială a acestor țări este orientată spre sectoarele cu tehnologie redusă sau medie, fiind necesare însemnate fonduri financiare pentru modernizare şi retehnologizare.
- Nevoile de infrastructură sunt importante. Îmbunătățirea infrastructurilor de transport care deschide accesul la piața internă, va costa cca 100 miliarde de euro. Această cifră reprezintă 1,5% din PIB-ul viitoarelor state membre până în anul 2015.
- Alte restructurări industriale vor fi necesare îndeosebi în siderurgie şi construcțiile de maşini, unde rămân supracapacități, şi în sectoarele care aparțin încă statului şi care vor putea să aibă dificultăți în a face față unei concurențe sporite.

1.2. Strategia UE pentru dezvoltarea durabilă

Legătura dintre performanțele industriei şi protejarea mediului preocupă din ce în ce mai mult guvernele şi constituie unul din principalele domenii de activitate ale ONUDI. Cu toate acestea, sunt foarte rare studiile comparative pe țări privind legăturile care există între industrializare şi degradarea mediului. Acest lucru se datorează mai multor cauze. Datele privind situația mediului în diverse țări sunt limitate şi este foarte dificil să se izoleze efectele activității industriale asupra mediului de acelea datorate altor factori. Este de asemenea dificil să se analizeze datele disponibile privind mediul într-o manieră care să fie cât de cât utilă. Se pot lua ca exemplu emisiunile de bioxid de carbon (CO_2) datorate industriei. Procen-tele de emisiune puțin ridicate ar putea semnifica fie că țara respectivă a reuşit să stăpânească poluarea industrială, fie că activitatea ei industrială este puțin inten-să. Cea mai mare parte a indicatorilor de caracterizare a mediului nu stabilesc astfel de diferențieri, astfel că este dificil să se evidențieze legături de cauzalitate.

O măsurare a performanței în ceea ce priveşte protecția mediului pentru care datele sunt disponibile pentru toate țările este oferită de emisiile de CO_2 din anul 1998. În acest sens, ONUDI a efecuat o analiză pentru a se evalua corelația dintre emisiile de CO_2 pe plan național, numărul populației, PIB-ul şi componentele indicelui de performanță competitivă pe anul 1998 (tabelul nr. 1.1).

Tabelul nr. 1.1

Corelaţia dintre indicatorii de măsurare a performanţei industriei şi emisiile de CO_2 în anul 1998

Variabile	Emisiile de CO_2 pe locuitor	Emisiile de CO_2 pe unitate de PIB
Indicele performanţei competitive 1998	0,655**	-0,289**
Valoarea adăugată din industria prelucrătoare pe locuitor	0,630**	-0,341**
Exporturi de produse ale industriei prelucrătoare pe locuitor	0,570**	-0,07
Ponderea activităţilor cu intensitate tehnologică medie şi mare în valoarea adăugată din industria prelucrătoare	0,495**	-0,228*
Ponderea produselor cu intensitate tehnologică medie şi mare în exporturile de produse ale industriei prelucrătoare	0,530**	-0,165

Sursa: Baza de date a tabloului de bord ONUDI, 2002.

Se remarcă existenţa unei corelaţii pozitive (semnificative la nivelul de 1%) între emisiile de CO_2 în funcţie de numărul populaţiei şi toate componentele indicelui de performanţă competitivă: cu cât o ţară este mai industrializată cu atât emisiile de CO_2 pe locuitor sunt mai ridicate. Există o corelaţie negativă între emisiile de CO_2 pe unitate de PIB şi componentele indicelui de performanţă competitivă. Aceasta permite evidenţierea faptului că ţările mai avansate din punct de vedere industrial reuşesc mai bine să-şi tempereze emisiile în raport cu venitul lor. Dacă se compară primele şi ultimele 15 ţări poluatoare, clasificate în funcţie de emisiile de CO_2 pe locuitor şi, respectiv, pe unitate de PIB, se constată câteva aspecte interesante (tabelul nr. 1.2).

Tabelul nr. 1.2

Clasamentul ţărilor poluatoare

Primii 15 cei mai mari poluatori prin emisii de CO_2				Ultimii 15 cei mai mici poluatori prin emisii de CO_2			
Rangul indicelui de performanţă competitiv (IPC)	Poluatori pe locuitor	Rangul IPC	Poluatori pe unitate de PIB	Rangul IPC	Poluator pe locuitor	Rangul IPC	Poluator pe unitate de PIB
1	Singapore	44	Federaţia Rusă	72	Mozambic	2	Elveţia
42	Bahrein	37	China	84	Uganda	84	Uganda
6	SUA	41	România	87	Etiopia	7	Suedia

Primii 15 cei mai mari poluatori prin emisii de CO_2				Ultimii 15 cei mai mici poluatori prin emisii de CO_2			
Rangul indicelui de performanță competitiv (IPC)	**Poluatori pe locuitor**	**Rangul IPC**	**Poluatori pe unitate de PIB**	**Rangul IPC**	**Poluator pe locuitor**	**Rangul IPC**	**Poluator pe unitate de PIB**
29	Australia	78	Nigeria	81	Malawi	83	Republica Africa
21	Norvegia	51	Zimbabwe	83	Rep. Africa Centrală	30	Hongkong
16	Canada	34	Polonia	79	Nepal	11	Franța
54	Arabia Saudită	42	Bahrein	80	Republica Uni-tă Tanzania	4	Japonia
44	Federația Rusă	50	India	82	Madagascar	12	Austria
24	Republica Cehă	24	Republica Cehă	73	Bangladesh	13	Danemarca
5	Germania	46	Venezuela	86	Ghana	43	Uruguai
9	Belgia	65	Jamaica	62	Kenya	14	Țările de Jos
13	Danemarca	74	Algeria	77	Zambia	5	Germania
20	Israel	39	Africa de Sud	69	Sri-Lanka	79	Nepal
8	Finlanda	54	Arabia Saudită	76	Senegal	33	Brazilia
4	Japonia	57	Egipt	75	Camerun	17	Italia

Sursa: calcule bazate pe datele relative la emisiile de CO_2 ale Băncii Mondiale.

Singapore, SUA, Germania, Belgia, Danemarca, Finlanda şi Japonia sunt printre cei mai mari poluatori pe locuitor datorită bazelor lor industriale şi se află printre primele 20 de țări în ceea ce priveşte indicele de performanță competitivă. Țările care au cele mai reduse emisii de CO_2 pe locuitor, dintre care multe sunt din Africa şi sudul Asiei, se află la sfârşitul listei țărilor clasificate în funcție de performanță competitivă. Atunci când emisiile de CO_2 sunt calculate în funcție de PIB, clasamentul țărilor celor mai mari sau celor mai mici poluatoare se schimbă în totalitate. Astfel, țările a căror industrie este mai dinamică nu se află printre cei mai mari poluatori. Cea mai mare parte a țărilor aflate în tranziție au emisii de CO_2 foarte mari în raport cu baza lor industrială, Federația Rusă ocupând primul loc în această privință urmată de China şi România. În sfârşit, Elveția este țara “cea mai curată” din lume. Țările în tranziție (Federația Rusă, România şi Polonia) au un ni-vel al emisiilor de CO_2 deosebit de ridicat în raport cu dezvoltarea economiilor lor.

Un aspect interesant îl constituie şi faptul că, dacă se face o comparație cu emisiile de CO_2 din anul 1985, țările care au progresat mult în clasamentul

indicelui de performanță competitivă (China, Ungaria, Malaiezia şi Tailanda) au înregistrat creşteri însemnate ale emisiilor de CO_2 în raport cu PIB-ul. Aceasta duce la concluzia că o creştere rapidă a industriei poate să sporească tendința de mărire a gradului de poluare, cel puțin până la atingerea unui anumit grad de maturitate a industriei.

Dezvoltarea durabilă constituie un obiectiv principal pe plan mondial. Uniunea Europeană are un rol esențial de jucat în realizarea dezvoltării durabile în Europa precum şi la nivel mondial, unde este necesară o acțiune internațională de anvergură. În acest context, cu ocazia Consiliului European de la Stockholm s-a decis ca strategia dezvoltării durabile a Uniunii Europene să completeze şi să consolideze obiectivul strategic fixat pentru UE cu ocazia Consiliului European de la Lisabona, ca să devină economia cunoaşterii cea mai competitivă şi cea mai dinamică din lume, capabilă de o creştere economică durabilă însoțită de o îmbunătățire cantitativă şi calitativă a locurilor de muncă şi de o mai mare coeziune socială. Prin această decizie s-a recunoscut că, pe termen lung, trebuie să se dezvolte împreună creşterea economică, coeziunea socială şi protecția mediului. Dezvoltarea durabilă lasă să se întrevadă pentru UE, pe termen lung, imaginea concretă a unei societăți mai prospere şi mai juste, garantă a unui mediu mai curat, mai sigur, mai sănătos şi oferind o mai bună calitate a vieții tuturor locuitorilor.

Pentru a realiza aceste obiective, este necesară o creştere economică care favorizează progresul social şi respectă mediul, o politică socială care stimulează economia şi o politică a mediului care să fie atât eficace cât şi economică.

Pentru a disocia deteriorarea mediului şi consumul resurselor de dezvoltarea economică şi socială, investițiile publice şi private trebuie să se reorienteze în mod radical spre noile tehnologii care respectă mediul. Strategia dezvoltării durabile trebuie să fie un catalizator pentru decidenții politici şi opinia publică în cursul următorilor ani şi să promoveze reformele instituționale şi modificarea comportamentului întreprinderilor şi a consumatorilor. În acest sens, Comisia Europeană propune axarea strategiei pe un număr mic de probleme care prezintă o amenințare gravă sau ireversibilă pentru bunăstarea viitoare a societății europene. Principalii adversari ai dezvoltării durabile în viziunea UE, sunt:

- Emisiile de gaz cu efect de seră datorate activității umane care provoacă o încălzire globală. Schimbarea climei va determina creşterea frecvenței fenomenelor climaterice extreme (uragane, inundații), care au efecte devastatoare asupra infrastructurilor, bunurilor, sănătății şi naturii.
- Apariția de microbi rezistenți la antibiotice şi, după toate probabilitățile, a efectelor pe termen lung a numeroaselor produse chimice utilizate zilnic, care reprezintă o amenințare gravă pentru sănătatea publică, în timp ce daunele aduse securității alimentare provoacă tot mai multă nelinişte.

- Un european din şase trăieşte în sărăcie. Sărăcia şi excluderea socială au efecte directe considerabile asupra vieții indivizilor (boală, sinucidere, şomaj pe termen lung). Ponderea sărăciei este foarte mare în cazul femeilor celibatare şi a femeilor în vârstă care trăiesc singure. Sărăcia se perpetuează adesea din generație în generație.
- Sporirea speranței de viață este în mod sigur un lucru bun. Totuşi, atunci când ea se combină cu o rată scăzută a natalității, îmbătrânirea popu-lației riscă să antreneze o încetinire a creşterii economice şi amenință calitatea şi viabilitatea pe termen lung a regimurilor de pensionare şi a sistemelor de sănătate publică.
- Pierderea de biodiversitate s-a accentuat considerabil în Europa în cursul ultimelor decenii. Resursele piscicole ale fondurilor marine euro-pene sunt aproape epuizate. Volumele de deşeuri au crescut în mod constant şi mai repede decât PIB-ul. Erodarea solurilor şi scăderea fertilității pun în pericol viabilitatea anumitor pământuri agricole.
- Aglomerările de pe drumuri cresc rapid şi amenință să paralizeze trans-porturile. Acest fenomen se manifestă mai cu seamă în zonele urbane care pe deasupra trebuie să facă față la probleme precum degradarea centrelor oraşelor, extinderea periferiilor şi existența focarelor de sărăcie absolută şi de excludere socială. Dezechilibrele regionale care există în UE rămân o problemă gravă.

Lupta împotriva acestor tendințe negative şi realizarea practică a dezvoltării durabile impun, în consecință, să se acționeze cât mai urgent, să se manifeste o voință politică fermă şi orientată spre termenul lung etc.

Dezvoltarea durabilă are în vedere următoarele cerințe:

- Să devină primul obiectiv în toate sectoarele de activitate şi la nivelul fiecărei politici.
- Fixarea de prețuri care să reflecte costurile. Comisia Europeană va acor-da prioritate, în propunerile sale politice şi legislative, măsurilor bazate pe legile pieței şi pe stimularea prin prețuri, ori de câte ori acestea vor permite să se atingă obiectivele sociale şi de mediu, suplu şi cu eficacitate.
- Investirea în ştiință şi în tehnologiile viitorului.
- Îmbunătățirea comunicării şi mobilizarea cetățenilor şi a întreprinderilor.

În vederea dezvoltării durabile a UE se impun următoarele angajamente, obiective pe termen lung şi priorități de acțiune:

1. Lupta împotriva sărăciei şi excluderii sociale.

Obiective prioritare:

- Măsuri drastice de eliminare a sărăciei.
- Creşterea ratei de utilizare a forței de muncă la 67% în ianuarie 2005 şi 70% în 2010 şi a ponderii mâinii de lucru feminine la 57% în ianuarie 2005 şi peste 60% în 2010.

- Reducerea la jumătate, până în anul 2010, a numărului de persoane cu vârste între 18 şi 24 de ani care nu au făcut decât primul ciclu de învățământ secundar şi care nu-şi continuă studiile sau formarea profesională.

Măsuri la nivelul UE:

- Combaterea excluderii sociale prin crearea condițiilor economice pentru o mai mare prosperitate datorită ratelor de creştere economică şi a gradului de ocupare a forței de muncă mai ridicate sau prin aflarea de noi modalități de participare la viața socială.
- Accentuarea punerii în aplicare a strategiei europene pentru locurile de muncă. Definirea unor abordări comune care să fie înscrise printre obiectivele generale ale liniilor directoare privind locurile de muncă.
- Actualizarea legislației în vigoare privind aplicarea principiului egalității de tratament între bărbați şi femei în ceea ce priveşte accesul la muncă, formarea şi promovarea profesională, condițiile de muncă.
- Elaborarea de indicatori relativi la calitatea locurilor de muncă şi în materie de luptă împotriva excluderii sociale. Punerea la punct, a indicatorilor privind structurile de primire şi de încadrare în favoarea copiilor şi a altor persoane dependente şi privind regimurile de prestări familiale. Elaborarea de indicatori pentru controlul respectării egalității dintre salariile bărbaților şi ale femeilor.

2. Soluționarea consecințelor economice şi sociale ale îmbătrânirii populației.

Obiective prioritare:

- Asigurarea garantării fondurilor de pensii suficiente precum şi a sistemelor de îngrijire a sănătății şi a persoanelor în vârstă, prezervând totodată viabilitatea finanțelor publice şi solidaritatea dintre generații.
- Fixarea, pentru orizontul anului 2010, a obiectivului de a se realiza un grad de ocupare de 50% pentru bărbații şi femeile având vârsta între 55 şi 64 de ani.
- Măsuri la nivelul UE:
- Definirea de strategii coerente şi de măsuri practice pentru asigurarea accesibilității tuturor la educație şi formare de-a lungul vieții.
- Analizarea periodică a situației viabilității pe termen lung a finanțelor publice, inclusiv a dificultăților la care trebuie să se aştepte datorită evoluției demografice, în conformitate cu marile orientări de politică economică în contextul programelor de stabilitate şi de convergență.
- Analizarea aprofundată a problemelor privind imigrarea, migrațiile şi azilul.
- Aflarea mijloacelor necesare pentru a creşte gradul de ocupare şi a se prelungi viața activă.

3. Limitarea schimbărilor de climă şi utilizarea în mai mare măsură a energiilor curate.

Obiective prioritare:

- Respectarea angajamentelor asumate la Kyoto. UE va încerca să reducă anual, până în anul 2020, emisiile sale de gaz cu efect de seră în atmosferă, în medie cu 1% în raport cu nivelul din anul 1990.
- Exercitarea presiunii asupra celorlalte mari țări industrializate pentru ca acestea să-şi respecte angajamentul față de obiectivele de la Kyoto.

Măsuri la nivelul UE:

- Adoptarea unei directive privind taxarea produselor energetice. Într-un termen de doi ani după această adoptare, Comisia va propune obiective privind mediul, mai ambițioase în materie de taxarea energiei, ca să se internalizeze complet costurile externe şi să se facă astfel încât nivelurile minime ale drepturilor de acciză să fie indexate cel puțin cu rata inflației.
- Suprimarea, treptată, până în 2010, a subvențiilor pentru producerea şi consumarea combustibililor fosili. Dacă este necesar, se vor pune în aplicare măsuri de însoțire destinate să dezvolte noi surse de locuri de muncă. Examinarea oportunității constituirii de rezerve de cărbune şi a necesității menținerii unui nivel minim de producție subvenționată în vederea securității aprovizionării.
- Adoptarea de măsuri în vederea reducerii emisiilor de gaz cu efect de seră pe baza rezultatelor programului european privind schimbarea climei. Instaurarea, până în anul 2005, a unui sistem european de permise de emisie de CO_2 negociabile.
- Carburanții de înlocuire, inclusiv biocarburanții, vor trebui să reprezinte cel puțin 7% din consumul automobilelor şi camioanelor până în 2010 şi cel puțin 20% până în anul 2020.
- Angajarea unei acțiuni hotărâte pentru a se reduce cererea de energie, de exemplu prin aplicarea de norme minimale pentru clădiri şi aparate şi creşterea eficienței energetice.
- Susținerea în mai mare măsură a cercetării, dezvoltării şi difuzării tehnologiilor relative la sursele de energie curată şi reînnoibilă şi la o energie nucleară mai sigură, în special în gestionarea deşeurilor nucleare.
- *4. Limitarea riscurilor pentru sănătatea publică.*
- Obiective prioritare:
- Securitatea şi calitatea alimentelor să devină un obiectiv pentru toți actorii lanțului de valoare din industria alimentară.
- Până în anul 2020, substanțele chimice să fie produse şi utilizate numai în condiții care nu prezintă nici un risc important pentru sănătatea omului şi mediu.
- Abordarea problemelor legate de epidemiile de boli infecțioase şi de rezistență la antibiotice.

Măsuri la nivelul UE:

- Informarea mai bună şi sensibilizarea mai puternică a consumatorului, mai cu seamă prin educare şi etichetarea clară a produselor.
- Crearea unei autorități alimentare europene.
- Sporirea mijloacelor de supraveghere şi de control a efectelor privind sănătatea, mai cu seamă asupra copiilor, datorate anumitor substanțe (dioxine, toxine, pesticide etc.) prezente în produsele alimentare.
- Reorientarea politicii agricole comune astfel încât ajutoarele să recompenseze practicile şi produsele sănătoase şi de bună calitate mai curând decât cantitatea; eliminarea treptată a subvențiilor pentru producerea tutunului şi punerea în aplicare a măsurilor destinate dezvoltării a noi surse de venituri şi de activitate economică pentru producători şi mâna de lucru.
- Elaborarea unei strategii comunitare globale care să vizeze promovarea sănătății şi securității muncii, ca să se reducă substanțial numărul de accidente de muncă şi de boli profesionale.
- Aplicarea întregii legislații privind politica relativă la substanțele chimice.
- Prezentarea unui plan de acțiune european care să vizeze diminuarea rezistenței la antibiotice, constând în o mai bună informare în ceea ce priveşte efectele lor, în suprimarea treptată a utilizării lor ca substanțe active de creştere în agricultură, şi mai buna controlare a folosirii lor pentru îngrijiri medicale umane, veterinare şi fitosanitare.
- Punerea în funcțiune până în 2005, a unei structuri europene de supraveghere şi control a epidemiilor de boli infecțioase.

5. Administrarea resurselor naturale în mod mai responsabil.

Obiective prioritare:

- Ameliorarea direct proporționalității dintre creşterea economică, utilizarea resurselor naturale şi producerea de deşeuri.
- Protejarea şi refacerea habitaturilor, a ecosistemelor şi oprirea diminuării biodiversității până în anul 2010.
- Îmbunătățirea gestionării pescuitului astfel încât să se oprească diminuarea stocurilor şi să se garanteze durabilitatea pescuitului şi sănătatea ecosistemelor marine, la nivel comunitar şi planetar.

Măsuri la nivelul UE:

- Elaborarea unei politici integrate privind produsele în cooperare cu întreprinderile, ca să se limiteze utilizarea resurselor şi a efectelor deşeurilor asupra mediului.
- Punerea în aplicare, până în anul 2003 a legislației UE privind responsabilitatea față de mediu şi a unui sistem de indicatori privind biodiversitatea.
- Propunerea unui sistem de măsurare a productivității utilizării resurselor.

- Suprimarea subvențiilor contraproductive care au ca efect favorizarea pescuitului în cantități mari, şi dimensionarea activității flotelor de pescuit ale UE la un nivel compatibil cu dezvoltarea durabilă pe plan mondial, rezolvându-se totodată problemele sociale care rezultă.

6. Îmbunătățirea sistemului de transport şi dezvoltare teritorială.

Obiective prioritare:

- Disocierea netă a dezvoltării transporturilor de creşterea PIB, ca să se elimine problemele de saturare şi celelalte efecte negative indirecte ale transporturilor.
- Sporirea atractivității căilor ferate, navigației maritime şi a transportului public de pasageri, astfel încât partea reprezentată de transporturile auto în 2010 să nu fie mai mare decât în anul 1998.
- Promovarea unei dezvoltări regionale mai echilibrate, reducându-se disparitățile în materie de activitate economică şi prezervând viabilitatea colectivităților rurale şi urbane amenințate de depopulare şi excludere socială.

Măsuri la nivelul UE:

- Elaborarea unui cadru pentru tarifarea transportului care să garanteze ca, până în anul 2005, prețurile diferitelor moduri de transport, inclusiv ale transporturilor aeriene, să reflecte costul lor social.
- Acordarea priorității investițiilor privind infrastructura destinată transporturilor publice, căilor ferate, căilor navigabile interioare, transporturilor maritime pe distanță scurtă şi operațiunilor intermodale.
- Creşterea eficienței transporturilor şi deschiderea piețelor (liberalizarea transporturilor feroviare, cerul unic european).
- Diversificarea surselor de venit în zona rurală, inclusiv prin creşterea părții din fondurile aferente politicii agricole comune destinate dezvoltării rurale.

Realizarea obiectivelor prevăzute de strategia UE pentru dezvoltarea durabilă solicită investiții însemnate atât pentru actualele state membre ale UE cât şi mai ales pentru țările candidate care nu dispun de resurse financiare însemnate au o industrie în general necompetitivă şi ale căror performanțe riscă să se deterioreze ca urmare a costurilor suplimentare aferente protecției mediului.

Industria prelucrătoare europeană a manifestat o preocupare permanentă pentru asigurarea dezvoltării pe baze durabile. În vederea evaluării performanțelor în ceea ce priveşte protecția mediului, conceptul fundamental utilizat este acela de ecoeficacitate care reprezintă raportul dintre valoarea adăugată realizată de industria prelucrătoare şi cantitatea emisiilor de poluanți care rezultă din procesele de fabricație sau cantitatea de resurse consumate pentru realizarea producției. În acest sens, sunt utilizați patru indicatori de caracterizare ai ecoeficacității:

a) Intensitatea utilizării de energie de către industrie, problemă cheie a

protec-ției mediului datorită rolului important pe care îl joacă energia în producerea de emisii de poluanți, impactului pe care extragerea energiei îl are asupra mediului şi, într-o anumită măsură, a rarității resurselor. Producerea de energie, în principal pe bază de surse de combustibili fosili, contribuie în largă măsură la generarea gazului cu efect de seră, a dioxidului de carbon şi a unui mare număr de poluanți ai atmosferei. În sfârşit, rezervele de anumiți combustibili, îndeosebi petrolul, sunt relativ însemnate, dar nu neli-mitate. Pe ansamblu, ecoeficacitatea energetică a industriei[1] din UE s-a îmbunătățit cu 12% între 1990 şi 2001, adică a progresat aproape în acelaşi ritm cu producția industriei prelucrătoare. Îmbunătățirea ecoeficacității a fost posibilă în principal datorită progresului tehnic, cu toată reducerea netă a prețurilor reale ale energiei. Anumite sectoare mari consumatoare de energie au depus eforturi considerabile pentru îmbunătățirea ecoeficacității lor: este cazul, mai cu seamă, a trei utilizatori principali, şi anume industria siderurgică, industria chimică şi industria minereurilor nemetalifere (sticlă, ceramică, var şi ciment). Îmbunătățirea ecoeficacității a rezultat în parte, şi ca urmare a diminuării ponderii industriei prelucrătoare şi a creşterii celei a serviciilor care, de regulă, consumă mai puțină energie.

Ecoeficacitatea s-a îmbunătățit în cea mai mare parte a țărilor în perioada considerată. Ecoeficacitatea energetică s-a îmbunătățit cu 25% în Irlanda, Luxem-burg, Finlanda, Germania, Suedia şi Franța. Ea a scăzut uşor în cazul Greciei şi Spaniei şi s-a diminuat sensibil în Portugalia. Sub media pe UE a acestui indica-tor, în ordine descrescătoare, se află Regatul Unit, Italia, Țările de Jos, Suedia, Spania, Luxemburg, Belgia, Portugalia, Finlanda, Grecia. Datele de care dispu-nem privind țările recent admise (Ungaria, Slovenia, Lituania, Polonia, Letonia, Estonia, Cehia, Slovacia) arată că acestea, cu excepția Sloveniei şi Ungariei, se află cu mult sub media UE.

b) Emisiile de gaze cu efect de seră, care prin variațiile concentrației în atmos-feră, contribuie la pătrunderea razelor infraroşii în partea de jos a acesteia. Principalele gaze cu efect de seră emise de industria prelucrătoare sunt oxidul de carbon, metanul, hemioxidul de azot şi gazele industriale precum hidrocarburile halogene. În cursul perioadei 1990-2001, ecoeficacitatea industriei prelucrătoare[2] a UE a crescut considerabil, cu aproape 33%, în ceea ce priveşte emisiile de gaz cu efect de seră (măsurate în echivalent dioxid de carbon). Acest rezultat s-a

[1] Calculată ca raport dintre valoarea adăugată realizată de industria prelucrătoare (în milioane de euro în prețuri constante din anul 1995) şi consumul final de energie (ansamblul produselor) al industriei prelucrătoare (în kilotone echivalent petrol).

[2] Calculată ca raport între valoarea adăugată a industriei prelucrătoare (în milioane de euro în prețuri constante ale anului 1995) şi emisiile industriale ale ansablului gazelor cu efect de seră (CH_4, N_2O şi agregarea a trei hidrocarburi halogene: HFC, PFC şi SFG) exprimate în kilotone echivalent CO_2.

datorat în parte îmbunătățirii randa-mentului de utilizare şi înlocuirii combustibililor fosili, precum şi a reducerii considerabile a emisiilor de hemioxid de azot, mai cu seamă în industria chimică. Ca urmare a îmbunătățirii ecoeficacității, emisiile de gaze cu efect de seră s-au diminuat cu 11% în această perioadă, cu toată creşterea producției industriale, ceea ce a contribuit în mare măsură la stabilizarea emisiilor totale de gaze cu efect de seră în UE. Ecoeficacitatea pe planul gazelor cu efect de seră a crescut în majoritatea statelor membre între 1990 şi 2001. Creşterea a fost proporțional mai mare în cazul Luxemburgului, Irlandei, Finlandei şi Germaniei. În schimb, o uşoară diminuare a ecoefica-cității se remarcă în Spania şi în Grecia. Se cuvine evidențiat că ecoeficaci-tatea s-a redus cu 15% în cazul Portugaliei. Sub media pe UE a acestui indicator se află în ordine descrescătoare Italia, Regatul Unit, Luxemburg, Țările de Jos, Spania, Portugalia, Belgia, Grecia. Datele de care dispunem privind emisiile de gaze în țările recent admise (Ungaria, Polonia, Cehia, Slovacia, Estonia) evidențiază că ecoeficacitatea acestora este net inferioa-ră mediei UE. Cu toate acestea, ecoeficacitatea Ungariei este mai ridicată decât cea a Greciei (ultima clasată în cadrul UE), iar în cazul Poloniei, nivelul nu este mult inferior față de Grecia.

c) Emisiile de gaze acide (dioxidul de sulf, oxizii de azot şi amoniacul) sunt responsabile de ploile acide. Aceste gaze se pot deplasa pe distanțe mari şi depunerea lor poate cauza pagube însemnate pădurilor şi solurilor şi o sărăcire a biodiversității din lacuri şi cursuri de apă. Ploile acide provoacă, de asemenea, pagube clădirilor şi s-a demonstrat că au un efect negativ asupra sănătății omului. În cursul perioadei 1990-2000, industria prelucrătoare a UE a reuşit, în medie, să-şi dubleze în mare măsură eco-eficacitatea în ceea ce priveşte gazele acide[1]. Astfel, emisiile industriale totale de gaze acide s-au diminuat cu 50% în timp ce producția industriei prelucrătoare a crescut cu 13% în aceeaşi perioadă. Îmbunătățirea remarcabilă a ecoefica-cității este strâns legată de punerea în aplicare a controalelor privind emisiile de gaze acide şi mai cu seamă adoptarea directivei din 1988 privind marile instalații de ardere. Această directivă a instituit un control riguros al normelor de emisie ale noilor instalații industriale de ardere şi a obligat sta-tele membre să elaboreze programe de reducere a emisiilor din instalațiile existente. Ecoeficacitatea s-a îmbunătățit considerabil în toate statele mem-bre. Progresele realizate au fost superioare mediei în Germania, Irlanda, Luxemburg şi în Finlanda, țări care şi-au îmbunătățit mai mult de trei ori ecoeficacitatea între 1999 şi 2000. Cu toată creşterea producției, îmbunătă-țirea ecoeficacității a fost

[1] Calculată ca raport între valoarea adăugată a industriei prelucrătoare (în milioane euro în prețuri constante ale anului 1995) şi emisiile industriale de SO_2, NO_x şi NH_3 exprimate în kilotone echivalent acid.

suficientă pentru a reduce emisiile totale în toate țările cu excepția Portugaliei, unde s-a remarcat o creştere uşoară. Sub media UE a acestui indicator, în ordine descrescătoare, se află Finlanda, Luxemburg, Belgia, Spania, Portugalia, Grecia. Datele disponibile privind țările recent admise (Slovenia, Letonia, Ungaria, Cehia, Polonia, Lituania, Estonia, Slovenia) evidențiază faptul că, exceptând Slovenia, aceste țări se situează cu mult sub media UE în ceea ce priveşte ecoeficacitatea, dar se situează la un nivel comparabil sau superior Greciei, care este cea mai prost clasată.

d) Emisiile de gaz care prepară ozon (oxizii de azot, monoxidul de carbon şi metanul). Ozonul la nivelul solului este un poluant secundar dăunător sănătății umane şi ecosistemelor, fiind format prin oxidarea compuşilor organici volatili şi a monoxidului de carbon în prezența oxizilor de azot şi a luminii solare. Concentrațiile dăunătoare de ozon constituie o problemă petutindeni în Europa şi mai cu seamă, în oraşele şi țările europene sudice. În cursul perioadei 1990-2000, industria prelucrătoare a UE şi-a îmbunătățit ecoeficacitatea[1] în domeniul gazelor care prepară ozon cu 44% în medie. În special, emisiile de compuşi organici volatili nemetanici care provin din utilizarea solvenților şi proceselor de producție au fost reduse prin introducerea tehnologiilor celor mai avansate, înlocuirea prin produse care utilizează apa şi recurgerea la tehnologii de depoluare. În plus, emisiile de monoxid de carbon au fost reduse puțin. În această perioadă, cea mai mare parte a statelor membre şi-au îmbunătățit ecoeficacitatea. Progresele cele mai importante au fost realizate de Luxemburg, Irlanda şi Țările de Jos, trei țări în care îmbunătățirea este de cel puțin 50%. În schimb, o uşoară degradare a ecoeficacității a fost remarcată în Danemarca, Grecia şi Portugalia. Informațiile disponibile privind ecoeficacitatea în țările recent admise (Slovenia, Cehia, Ungaria, Estonia, Turcia, Lituania, Slovacia şi Letonia) evidențiază faptul că acestea, cu excepția Sloveniei se află cu mult sub media UE fiind comparabile cu Portugalia şi Grecia.

e) Adoptarea de sisteme de gestionare a mediului, cele mai importante fiind norma internațională ISO 14001 şi sistemul comunitar de management al mediului şi de auditare (EMAS), acesta din urmă fiind mai exigent decât prima. În prezent, nu este posibil să se agrege datele referitoare la cele două sisteme de certificare, deoarece, nu se poate determina dacă nu există în aplicare suprapuneri între cele două sisteme sau dacă sunt implementate simultan în aceeaşi întreprindere. În Suedia, Danemarca şi Finlanda numărul acreditărilor la ISO 14001 în raport cu numărul total de întreprinderi este cel mai ridicat. În cazul Suediei, peste 1% din

[1] Calculată ca raport între valoarea adăugată a industriei prelucrătoare (în euro în prețuri constante ale anului 1995) şi emisiile industriale de NO_2, de compuşi organici volatili metanici, de CO şi de CH_4, exprimate în kilotone de potențial de creare de ozon.

întreprinderi posedă acreditarea cu ISO 14001, totuşi, în termeni absoluți, în Spania şi în Germania există numărul cel mai mare de acreditări ISO 14001, 3960 şi, respectiv 3820, urmând Suedia (2917), Regatul Unit (2917) şi Italia (2405). Numărul de acreditări cu EMAS este mai ridicat în Austria şi, în proporție însemnată, în Danemarca, Suedia şi Germania.

2. TENDINȚE PRIVIND EVOLUȚIA INDUSTRIEI PRELUCRĂTOARE ÎN UE

2.1. Produse alimentare, băuturi şi tutun

Începând cu anii ‘50, în țările europene s-a manifestat tendința de reducere a ponderii produselor alimentare în cheltuielile totale de consum ca urmare a creşterii veniturilor disponibile, în perioada 1995-2000, această pondere reducân-du-se de la 12,9% la 11,5%. Acest sector este, în general, mai puțin expus ciclurilor economice, întrucât cererea de produse alimentare de primă necesitate este puțin elastică. În schimb, în cazul produselor de marcă, pentru care fabricanții practică prețuri mai ridicate, se înregistrează o creştere rapidă a cererii.

Profilul structural

Acest sector a generat, în anul 2001, o valoare adăugată de 142,4 miliarde euro. Importanța industriei alimentare a crescut atât în ceea ce priveşte valoarea adăugată, cât şi numărul de persoane ocupate. În ceea ce priveşte subsectoarele industriei alimentare, în anul 2000, ponderea cea mai mare din totalul valorii adăugate a revenit grupei alte industrii alimentare cu 35,0%, urmată de cea a băuturilor, cărnii şi laptelui.

Regatul Unit contribuie cel mai mult la valoarea adăugată comunitară cu 22,2% în anul 2000, fiind urmat de Germania cu 19,8%, Franța cu 15,1%, Spania cu 10,1%, Italia cu 8,7%.

Importanța relativă a acestui sector în economiile naționale este ilustrată de faptul că aceasta a general peste 10,0%, din valoarea adăugată a industriei prelucrătoare în cazul a nouă țări şi peste 15,0% în Irlanda, Țările de Jos, Danemarca şi Grecia. În Danemarca, Grecia, Spania, Țările de Jos, Portugalia şi Regatul Unit, acest sector deține ponderea cea mai mare în industria prelucrătoare. Singurele țări în care acest sector nu se situează printre primele trei în cazul industriei prelucrătoare au fost Germania, Luxemburg, Finlanda şi Suedia.

În cazul acestui sector coexistă întreprinderile mici şi mijlocii, adesea familiale, cu cele de mari dimensiuni, multinaționale, acestea din urmă generând în anul 2001 cca 51,7% din valoarea adăugată totală.

Situația se prezintă diferențiat, întreprinderile mari deținând 31,9% din valoarea adăugată în cazul Italiei şi 73,5% în cazul Danemarcei.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară, în anul 2001 UE exportând 46 miliarde euro şi importând 40,4 miliarde euro. Produsele cu contribuția cea mai mare la export au fost băuturile şi alte produse alimentare care împreună au realizat peste 56,0% din total, urmate de produsele lactate cu 11,3%. În ceea ce priveşte importurile, s-au evidențiat produsele din industria

peştelui cu 27,2% din total şi a grăsimilor animale şi vegetale cu 16,4%. Excedentele cele mai mari s-au înregistrat în Țările de Jos şi Danemarca, iar deficitele cele mai importante în Regatul Unit, Germania, Italia şi Portugalia. Principalul destinatar al exporturilor comunitare, în anul 2001, a fost SUA cu 20,1% din total, urmate de Japonia, Elveția şi Rusia, iar Brazilia a fost principalul furnizor de produse alimentare către UE cu 10,3% din totalul importurilor, urmate de SUA cu 9,4% şi Argentina cu 7,2%.

Industria cărnii

Cererea de carne este influențată de considerații de ordin sanitar şi dietetic, alertele sanitare datorate epidemiilor ducând la reducerea cererii de carne şi de produse din carne, în ultimul timp dezvoltându-se piețele de carne rezultate din producții ecologice.

Profilul structural

Valoarea adăugată generată de acest subsector a fost, în anul 2000, de 21,5 miliarde euro Regatul Unit realizând 22,0% din valoarea adăugată comunitară urmat de Franța şi Germania. Danemarca este țara cea mai specializată în ceea ce priveşte prelucrarea cărnii, în special a celei de porc.

Primele 10 dintre cele mai mari întreprinderi ale acestui subsector dețineau cca 1/4 din piață. Regruparea producătorilor a constituit un răspuns față de exigențele crescânde ale distribuitorilor, mai cu seamă a marilor lanțuri de super-marketuri, care-şi sporesc tot mai mult exigențele privind calitatea. În vederea întăririi puterii de negociere, precum şi a capacității de control şi verificare a calității, întreprinderile au reacționat integrând crescătorii de animale, producătorii de alimente pentru animale, abatoarele şi distribuitorii.

Comerțul exterior

Între anii 1993 şi 2000, balanța comercială comunitară a fost excedentară, în anul 2001 înregistrându-se un deficit de 1,2 miliarde euro datorat creşterii puternice a importurilor şi scăderii exporturilor începând cu 1999. Deficite importante au fost înregistrate de Italia şi Regatul Unit. Importurile au provenit din Brazilia cu 20,7%, Noua Zeelandă cu 15,7%, Ungaria cu 8,3%. Thailanda cu 7,6%, China cu 4,5%.

Industria peştelui

Cererea de peşte a crescut pe măsură ce consumatorii şi-au dat seama de importanța acestui aliment în asigurarea echilibrului alimentar. Industria comuni-tară de prelucrare a peştelui depinde din ce în ce mai mult de importuri şi de acvacultură.

Profilul structural

În anul 2000 acest subsector a generat o valoare adăugată de 2,8 miliarde euro. Regatul Unit era primul producător de produse din peşte, realizând cca 20% din valoarea adăugată comunitară a acestui subsector Germania, Franța şi Spania au înregistrat fiecare ponderi cuprinse între 14 şi 18%. Danemarca

este țara cea mai specializată în aceste produse, urmate de Spania, Portugalia, Grecia, Regatul Unit şi Irlanda.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, balanța comercială a înregistrat deficite considerabile, de 9,2 miliarde euro în anul 2001, Danemarca, Irlanda şi Țările de Jos, au fost singurele care au realizat un excedent comercial. Cei mai mari furnizori către UE au fost Norvegia cu 10,5%, Islanda cu 8,4%, Argentina cu 5,7%, China cu 5,4%, Rusia cu 4,8%.

Industria laptelui

Acest subsector se caracterizează printr-o puternică concentrată regională, fiind implantată în proximitatea fermelor.

Profilul structural

Acest subsector a generat, în anul 2000, o valoare adăugată de 14,6 miliarde euro, Franța realizând cca 1/5 din totalul comunitar. În perioada 1996-2001, producția de lapte şi de brânzeturi a crescut, în timp ce producția de unt a scăzut. În ceea ce priveşte ponderea acestui subsector în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare în anul 200, aceasta era de 3,5% în Grecia, 2,7% în Danemarca, 2,1% în Irlanda şi sub 2,0% în celelalte țări.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară. Danemarca, Țările de Jos şi Irlanda au fost exportatorii cei mai specializați în produse lactate în anul 2001. Principalii destinatari ai exporturilor comunitare au fost SUA cu 13,3%, Arabia Saudită cu 7,7%, Algeria cu 6,2%, Rusia cu 4,9%, Japonia cu 4,8%. Peste 1/2 din importurile comunitare de produse lactate au provenit din Elveția şi Noua Zeelandă.

2.5. Industrii alimentare diverse

Cererea de aceste produse suferă schimbări substanțiale în funcție de evoluția stilului de viață şi de obiceiurile alimentare.

D_1. Industria fructelor şi legumelor realiza, în anul 2000, 6,3% din valoarea adăugată a industriei alimentare comunitare, contribuind în anul 2001 cu 5,6% în exporturile comunitare de produse alimentare şi a constituit cea mai importantă componentă a importurilor comunitare cu 12,%% din totalul acestora. Principalii furnizori de fructe şi legume ai UE în anul 2001 au fost Brazilia, Turcia, Polonia, SUA şi China.

D_2. Industria grăsimilor vegetale, deținea ponderea cea mai mică în cadrul industriei alimentare europene şi a reprezentat, în anul 2001, 16,4% din importuri-le comunitare de produse alimentare şi 5,9% din exporturi. Balanța comercială, în perioada 1991-2001, a înregistrat în permanență deficite. Cea mai mare parte a exporturilor proveneau, în anul 2001, din Brazilia cu 29,4% şi Argentina cu 28,7%.

D_3. Industria prelucrării cerealelor şi fabricării produselor din amidon, a reali-zat în anul 2000 o valoare adăugată de 4,6 miliarde euro, cea mai mare parte a producției comunitare fiind realizată de Regatul Unit cu 28,5%.

Balanța comercială a fost excedentară între 1991-2001, principalii furnizori fiind Thailanda, India şi SUA.

D_4. Fabricarea de alimente pentru animale a generat, în anul 2000, o valoare adăugată de cca 5,6 miliarde euro, Regatul Unit fiind primul producător comunitar.

D_5. Alte industrii alimentare, pâine, zahăr, dulcețuri, ceai, cafea, alimente adaptate pentru copii, dietetic etc., se caracterizează printr-o diferențiere mare a produselor şi prin campanii de anvergură privind promovarea noilor produse.

În anul 2000, valoarea adăugată se ridica la 47,2% miliarde euro, de două ori mai mare decât în cazul celorlalte subsectoare. În domeniul pastelor făinoase Italia a fost primul producător realizând, în anul 2000, 3 milioane tone. În ceea ce priveşte dulcețurile şi ciocolata, Germania este pe primul loc, în cazul biscuiților Regatul Unit. În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară realizând în anul 2001 un excedent de 7,6 miliarde euro.

Industria băuturilor

Piețele băuturilor alcoolice au ajuns la maturitate şi se caracterizează printr-o lentă diminuare a consumurilor. În acest context, fabricanții caută să-şi diferențieze produsele în vederea relansării creşterii cererii, iar întreprinderile multinaționale domină din ce în ce mai mult subsectoarele băuturilor răcoritoare şi al berii.

O publicitate agresivă şi o bună rețea de distribuție se dovedesc a fi esențiale pentru asigurarea desfacerii.

Profilul structural

Industria comunitară a băuturilor a generat o valoare adăugată de 27,3 miliarde euro.

În ceea ce priveşte ponderea în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare, aceasta era în anul 2000 de 6,8% în cazul Greciei, 4,2% în cazul Irlandei, 3,4% în cazul Spaniei, 3,2% în cazul Portugaliei, 3,1% în cazul Regatului Unit, restul țărilor înregistrând sub 3,0% fiecare.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară, în anul 2001 cu 9,4 miliarde euro. Exporturile UE au excelat înspre SUA cu 40% din totalul comunitar, iar importurile au provenit în principal din SUA, Australia, Chile, Africa de Sud şi Bahamas care au realizat în anul 2001 aproape 3/4 din totalul importurilor comunitare.

Industria tutunului

Întreprinderile multinaționale de tutun, confruntate cu stagnarea nivelului consumului în țările dezvoltate, au fost constrânse să se orienteze spre noi piețe.

Profilul structural

Valoarea adăugată a fost în anul 2001 de 7,8 miliarde euro, principalii producători de țigări fiind Germania, Regatul Unit şi Țările de Jos.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară, cu un excedent de 1,6 miliarde euro în anul 2001. Exporturile sunt destinate în principal Asiei şi Orientului Mijlociu, în timp ce, cea mai mare parte a importurilor comunitare provin din Cuba, cu 29,3% şi SUA cu 21,6%.

2.2. Industria textilă, a confecțiilor, pielăriei şi încălțămintei

Aceste industrii se confruntă cu o concurență puternică pe plan mondial, care, în general, a dus la o redistribuire a capacităților de producție spre regiunile situate în afara frontierelor UE.

În cursul ultimilor douăzecişitrei de ani, producția acestui sector s-a deloca-lizat, numeroase întreprinderi neimplantându-şi activitățile de producție în regiunile în care costurile salariale sunt mai puțin ridicate. UE rămâne totuşi un concurent puternic pe anumite piețe, în special acelea în care inovarea, elaborarea produse-lor, calitatea, creativitatea, designul şi moda joacă un rol important. De altfel, UE este unul din primii actori mondiali în ceea ce priveşte moda, încălțămintea şi elaborarea de produse textile care conțin un anumit nivel tehnic şi de specializare. Redesfăşurarea producției în afara frontierelor UE a fost adesea realizată în cadrul unui regim vamal care să permită întreprinderilor comunitare delocalizarea activităților cu un grad înalt de utilizare a mâinii de lucru. Conform acestui proces, întreprinderile comunitare îşi exportă, în general, propriile stofe sau cupe de produse semifabricate spre țările cu salarii mici, unde sunt transformate în produse finite înainte de a fi reimportate de către fabricantul din UE. Principalii parteneri ai acestui regim de lucru se află printre țările candidate la UE (Polonia şi România, în special) şi în țările mediteraneene, mai cu seamă Marocul şi Tunisia.

Profilul structural

Industriile textilă, a confecțiilor, pielăriei şi încălțămintei dețin cca 4,5% din valoarea adăugată totală a industriei prelucrătoare din UE în anul 2001, ponderea în ceea ce priveşte locurile de muncă fiind de 8,4%. Pe ansamblul acestor industrii, în anul 2001, cea textilă deține 53,9% din valoarea adăugată, cea a confecțiilor 29,0% şi a încălțămintei 17,1%. În cadrul UE, Italia deține ponderea cea mai importantă, cca 28,9% din totalul comunitar, fiind prima producătoare în fiecare din aceste trei industrii, urmate de Germania, care deține 14,7%, Franța 13,1%, Regatul Unit 13,0%, Spania 11,5%, Portugalia 5,6%, Belgia 4,0%, Austria 2,2%, celelalte țări contribuind cu sub 2% fiecare.

Între anii 1990 şi 2000, valoarea adăugată în prețuri constante a acestor industrii a scăzut cu 15%.

În anul 1999, 41,7% din valoarea adăugată pe ansamblul UE a acestor industrii proveneau de la întreprinderile foarte mici sau mici, sub 50 persoane. Aceste categorii de întreprinderi ocupă un loc dominant în Spania şi Italia, realizând peste jumătate din valoarea adăugată. În Germania şi Austria, aceste categorii de întreprinderi, realizau sub 25% din valoarea adăugată.

Aceste industrii se caracterizează printr-o puternică utilizare a mâinii de lucru, nivelul productivității aparente a muncii, reprezenta 53,2% din media comunitară a industriei prelucrătoare.

În ceea ce priveşte salariile, acestea reprezentau între 60-75% din media comunitară a industriei prelucrătoare. Pentru a creşte competitivitatea în industriile textilă şi a confecțiilor, în UE au fost lansate programele "E Taylor" şi "Fashioume" care vizează, în principal, facilitatea producției de masă în serii mici de fabricație şi armonizarea taliilor în UE, datorită tehnologiilor informației.

Comerțul exterior

Balanța comercială comunitară este în mod tradițional deficitară în aceste industrii, accentuându-se după anul 1997, astfel încât, în anul 2001 a atins nivelul de 32.751 mil.euro. Principalii destinatari ai exporturilor comunitare din aceste industrii erau SUA, Elveția şi Japonia, care în anul 2001 absorbeau cca 31% din exporturile UE. În ceea ce priveşte importurile, China furniza 18,3% din total, Turcia 9,2%, India 6,3%, România 5,3%.

Industria textilă trebuie să facă față mai multor provocări majore: internaționalizarea (mai cu seamă delocalizarea producției), importanța relativă a costurilor de muncă în raport cu cea mai mare parte a concurenților săi, presiunile exercitate de către fabricanții de îmbrăcăminte şi detailişti a căror putere economică sporeşte continuu.

Profilul structural

Valoarea adăugată, generată de industria textilă comunitară, reprezenta în anul 2000 cca 2,2% din valoarea industriei prelucrătoare. Din totalul de 27,2% miliarde euro - valoare adăugată realizată în anul 2000 - 7,7 miliarde auro reveneau fabricării de covoare, mochete, sfoară, frânghii şi de dantele, iar 6,2 miliarde euro, țesăturilor. Italia este primul producător de textile din industria europeană, realizând ca 25% din valoarea adăugată totală. Ponderea industriei textile şi industria prelucrătoare, reprezenta în anul 2000 8,7% în cazul Luxemburgului, 6,3% în Portugalia, 5,3% în Grecia, 4,6% în Italia, 4,3% în Belgia, 2,5% în Spania, 2,3% în Austria, şi sub 2,0% în restul țărilor din UE.

IMM-urile joacă un rol important în cadrul industriei textile, deținând, de exemplu, în cazul Italiei 78,2% din valoarea adăugată a acestei industrii.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, industria textilă comunitară a înregistrat în fiecare an un excedent comercial care, în anul 2001, reprezenta 5,4 miliarde euro față de 557 milioane euro în anul 1991. Principalul partener economic a fost SUA, care a absorbit 11,2% din exporturile comunitare şi a realizat 11,7% din totalul

importuri-lor. În aceeaşi perioadă, ponderea exporturilor comunitare către Elveţia şi Japonia au scăzut sensibil. China, India şi Turcia au furnizat peste 1/3 din importurile comunitare, crescând în acelaşi timp şi ponderea importurilor provenite din Republica Cehă, Polonia şi Ungaria.

Industria confecţiilor, inclusiv articole tricotate

Importanţa confecţiilor în bugetele familiilor a scăzut în ultima perioadă (de la 7,0% în 1995 la 6,6% în 1999) ca urmare, în parte, a creşterii lente a preţurilor acestor produse. Concentrarea crescândă care a avut loc în sectorul de distribuţie face ca un număr mic de agenţi economici să exercite o presiune considerabilă asupra fabricanţilor de confecţii din amonte, atât în ceea ce priveşte termenele de livrare, cât şi preţurile care, pe ansamblul UE, au scăzut cu 0,3% între anii 1996 şi 2001. Anumiţi fabricanţi au reacţionat faţă de aceste presiuni creându-şi propriile întreprinderi de distribuţie mai cu seamă lanţuri de magazine cu produse de marcă. În segmentul superior al pieţei confecţiilor, talentul designerilor din UE este recunoscut pe plan mondial. Numeroase grupuri industriale de îmbrăcăminte de lux s-au diversificat în acesti din urmă ani prin intermediul efectuării de achiziţii, nemailimitându-se exclusiv la *haute-couture*, începând să comercializeze acceso-rii de marcă şi bunuri de consum, articole de voiaj, ochelari de soare, parfumuri şi articole de toaletă, precum şi "linii de îmbrăcăminte" cu preţuri mai moderate.

Profilul structural

Industria confecţiilor din UE a realizat în anul 2000 o valoare adăugată de 20,6 miliarde euro, ponderea cea mai însemnată fiind deţinută de îmbrăcăminte din textile, cu 85,8% din producţia totală în anul 1999, urmată de fabricarea de articole tricotate, cu 17,2%.

Ca şi în cazul industriei textile, Italia este primul producător comunitar de îmbrăcăminte deţinând 30,7% din producţia totală a UE.

Germania, Spania, Franţa şi Regatul Unit deţin fiecare între 13% şi 15% din producţia totală a industriei europene. În ceea ce priveşte specializarea producţiei, ponderea deţinută în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare din fiecare ţară era de 80% în Portugalia, 5,4% în Grecia, 4,2% în Italia, 2,8% în Spania, în restul ţărilor fiind sub 2%.

IMM-urile deţin un rol dominant, realizând peste 80% din valoarea adăugată în Spania, Italia şi Portugalia.

Cererea de îmbrăcăminte se caracterizează de câţiva ani prin preferinţe spre ţinute "neconvenţionale" la locul de muncă şi acasă, chiar dacă se constată în acelaşi timp succesul crescând al îmbrăcămintii de sport şi de vacanţă, al costumelor de marcă şi al îmbrăcămintii *haute-couture* (tricourile au fost îmbrăcămintea cea mai mult fabricată în UE în anul 2000, iar *bluejeans*-i şi treningurile friguroase printre primele 20 de articole fabricate).

În perioada 1999-2000 ponderea industriei confecțiilor în valoarea adăugată totală a scăzut de la 2,4% la 1,6%. De asemenea, în aceeaşi perioadă, numărul locurilor de muncă a scăzut de la 932.000 la 864.000.

Comerțul exterior

Balanța comercială comunitară este mult deficitară, atingând 34,8 miliarde euro în 2001 față de 17,6 miliarde în anul 1991. Principalul furnizor a fost China, cu 17,1% din totalul importurilor, Turcia cu 11,5% şi România 6,2%.

Industria pielăriei şi încălțămintei

UE realizează cca 25% din producția mondială de piele tăbăcită. Ca şi în cazul industriilor textile şi a confecțiilor, competitivitatea producătorilor de piele şi de produse din piele se bazează pe performanțele tehnologice, modă, design, calitate şi service. Accesul la materiile prime constituie o preocupare majoră pentru tăbăcarii din UE, în măsura în care, producția de piele brută depinde de numărul animalelor şi de rata de sacrificare care, la rândul lor depind de consumul de carne, care a scăzut ca urmare a pierderii încrederii consumatorilor datorată epidemiilor.

Diminuarea ratei de sacrificare a redus oferta de piele, situație agravată prin dificultățile crescânde în procurarea acestor materiale pe piețele mondiale. Penuria de materii prime a provocat în ultimii ani o creştere a prețurilor pieilor.

Profilul structural

Valoarea adăugată totală a acestei industrii în anul 2001 a fost de 10,1 miliarde euro, încălțămintea deținând o pondere de 61,1%.

Italia este primul producător european de piele şi produse din piele, realizând, în anul 2000, 35,8% din valoarea adăugată pe ansamblul UE. Franța şi Spania dețin fiecare câte 10%, iar Germania, Regatul Unit şi Portugalia, între 6% şi 10% din producția comunitară. Italia realizează cca 1/2 din produsele argăsite şi tăbăcite, iar împreună cu Franța realizează peste 1/2 din producția comunitară de articole de voiaj şi marochinărie. În ceea ce priveşte încălțămintea, din totalul producției europene din anul 2000, cca 38% revenea Italiei şi 9,9% Portugaliei. Numărul de perechi de încălțăminte fabricate în UE a scăzut în ultimul deceniu. În prezent, (anul 2001) în această industrie lucrează 358.000 persoane, cu 121.000 mai puțin decât în anul 1991.

IMM-urile dețin, de asemenea, un loc important şi în cadrul acestei industrii, numărul de muncitori independenți reprezentând 12,6% din totalul personalului ocupat în anul 2001.

Comerțul exterior

În perioada 1991-200, balanța comercială s-a deteriorat atingând în anul 2001 un deficit de 3,3 miliarde euro, datorat comerțului de încălțăminte şi articole de voiaj.

SUA, Japonia şi Elveția au absorbit împreună peste 40% din exporturile UE din anul 2001. Principalii furnizori ai UE au fost China cu 28,1% din totalul importurilor comunitare, Vietnamul cu 11,5%, România cu 6,8%, țări care împreună realizau cca 1/2 din importurile comunitare.

2.3. Industria lemnului (exclusiv mobila) şi a hârtiei

Activităţile bazate pe exploatarea pădurilor sunt din ce în ce mai mult marcate de procesul de mondializare, fapt evidenţiat mai cu seamă de importanţa numărului de fuziuni şi achiziţii care s-au realizat în a doua jumătate a anilor '90, de apariţia cumpărătorilor multinaţionali de materiale silvice, a marilor lanţuri de bricolaj şi a pieţelor mondiale de fibră, celuloză şi hârtie pentru ziar. Aceste evoluţii au avut drept efect forţarea a numeroase întreprinderi din domeniile celuloză, hârtie şi carton să se diversifice, dezvoltând activităţi în amonte pentru a controla aprovizionarea lor cu materii prime sau activităţi din aval, precum colectarea şi comerţul cu hârtie reciclată.

Profilul structural

Aceste industrii au realizat, în anul 2000, o valoare adăugată de 62 miliarde euro, reprezentând 5% din industria prelucrătoare, pondere care a rămas practic stabilă între anii 1990 şi 2000.

Producţia este repartizată practic în părţi egale între prelucrarea lemnului şi fabricarea articolelor din lemn, fabricarea celulozei, hârtiei şi a cartonului şi fabricarea articolelor din hârtie şi carton.

Germania este primul producător din industriile lemnului şi hârtiei, deţinând 23,2% din producţia comunitară, Regatului Unit şi Franţei revenindu-le ponderi de 12,0% şi respectiv, 11,3%.

Ţările cele mai specializate sunt în general cele care posedă mari rezerve naturale de materii prime (păduri), cazul, în special, al Finlandei şi Suediei care deţin 10,9% şi, respectiv, 7,9% din producţia comunitară de lemn şi hârtie, urmate de Austria şi Portugalia.

Ponderea lucrătorilor independenţi este relativ ridicată în industria lemnului, unde numeroase întreprinderi sunt familiale, în timp ce mâna de lucru este puternic dominată de salariaţi în sectorul hârtiei, unde majoritatea o reprezintă societăţile comerciale mari.

Comerţul exterior

În perioada 1991-2001, balanţa comercială a fost deficitară, cu excepţia anilor 1996, 1997 şi 2001. Germania este cel mai mare exportator de lemn şi hârtie, cu 20,1% din totalul exporturilor comunitare, urmată de Finlanda şi Suedia cu 14,6% şi respectiv 14,0%.

Principalii clienţi, în anul 2001, ai produselor comunitare din lemn şi hârtie, erau SUA cu 14,4% şi Elveţia cu 9,9%. Principalii furnizori de lemn şi hârtie ai UE, în anul 2001, au fost SUA şi Canada care deţineau împreună 16,0% din totalul importurilor, faţă de 41,2%, în anul 1991, ca urmare a creşterii importurilor din ţările Europei Centrale şi de Est, Brazilia, Indonezia etc.

Industria prelucrării lemnului şi fabricării articolelor din lemn

Principalele sectoare care determină cererea de produse din lemn sunt fabricarea mobilei şi construcţiile.

Profilul structural

Acest sector a realizat, în anul 2001, o valoare adăugată de 21 milioane euro pe ansamblul UE. Ponderile cele mai mari sunt deținute de cherestea şi produse de tâmplărie - 41,5%, urmate de tăierea, rindeluirea şi impregnarea lemnului - 22,8% şi fabricarea panourilor de lemn - 20,0%.

Germania este primul producător deținând, în anul 2000, 24,9% din valoarea adăugată a UE, urmată de Spania cu 12,0%, Franța cu 11,5%, Suedia cu 17,4%, Finlanda cu 6,8%, Austria cu 5,8% şi Portugalia cu 3,6%. În ceea ce priveşte specializarea producției, ponderea acestui sector în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare era de 4,5% în Finlanda, 4,1% în Portugalia, 3,8% în Austria, 3,6% în Suedia, 2,8% în Danemarca şi 2,4% în Spania, în restul țărilor ponderea fiind de sub 2%.

Această industrie este dominată de IMM-uri care realizează peste 80% din valoarea adăugată şi asigură peste 80% din locurile de muncă. În Finlanda, marile întreprinderi joacă un rol mai important, generând peste 1/2 din valoarea adăugată şi ocupând cca 45% din locurile de muncă ale acestei industrii.

Comerțul exterior

În anul 2001, UE a exportat 6,9 miliarde euro şi a importat produse în valoare de 11,7 miliarde euro. În perioada 1991-2001, în fiecare an s-a înregistrat un deficit al balanței comerciale între 4,3 şi 6,9 miliarde euro. Cele mai importante deficite au fost în anul 2001 cele aferente tăierii, rindeluirii şi impregnării lemnului, de 2,9 miliarde euro şi cele aferente obiectelor diverse din lemn, plută şi coşuri, de 1,1 miliarde euro. În anul 2001 principalii furnizori ai UE au fost SUA cu 10,1%, Polonia cu 8,8%, China cu 7,0%, Indonezia cu 6,7%, Brazilia cu 6,2%.

Industria celulozei, hârtiei şi cartonului

Pe ansamblul UE, hârtia reciclată, reprezintă 42,0% din volumul total de materii prime utilizată de această industrie în 2001.

Profilul structural

În anul 2000, această industrie a generat o valoare adăugată de 42,1 miliarde euro, Germania realizând 22,4% din valoarea adăugată la nivelul UE, Regatul Unit 14,1% şi Finlanda 13,1%. Ponderea deținută de această industrie în valoarea adăugată din industria prelucrătoare era 17,9% în Finlanda, 8,7% în Suedia, 5,2% în Portugalia, 4,7% în Austria, 3,2% în Țările de Jos, 3,0% în Spania, iar în restul țărilor sub 3,0%.

În Finlanda, marile întreprinderi ocupă, în anul 2000, 90,5% din locurile de muncă şi generează 95,0% din valoarea adăugată. Danemarca, Spania, Italia şi Regatul Unit au fost singurele state în care IMM-urile au generat peste 1/2 din valoarea adăugată totală.

Comerțul exterior

În anul 2001, exporturile au reprezentat 18,3 miliarde euro, iar importurile 13,0 miliarde euro în perioada 1991-2001, balanța comercială înregistrând în permanență excedente, care în anul 2001 erau de 5,3 miliarde euro. Principalii

cumpărători ai produselor de celuloză, hârtie şi carton au fost, în anul 2001, SUA cu 14,9% din total, Suedia cu 7,8%, Polonia cu 7,3%.

2.4. Produse chimice, cauciuc şi mase plastice

Comisia europeană a adoptat şi publicat, în februarie 2001, Cartea Albă "Strategii pentru o politică viitoare în domeniul substanțelor chimice" axată în special pe dezvoltarea durabilă a acestei industrii.

Profilul structural

Această industrie, în anul 2001, a realizat 16,5% din valoarea adăugată a industriei prelucrătoare a UE. Rata medie anuală de creştere a valorii adăugate, în perioada 1990-2000, a fost de 3,2 superioară celei a industriei prelucrătoare, de 1,9%.

În anul 2000, cea mai mare parte a valorii adăugate a industriei comunitare a fost realizată de Germania, cu 27,2%, Franța cu 16,1%, Regatul Unit cu 15,8%, Italia cu 10,6%, restul țărilor înregistrând sub 10,0%.

În cadrul valorii adăugate a industriei prelucrătoare din diverse țări, ponderea cea mai mare a acestei industrii a fost în Olanda, cu 38,2%, Belgia cu 24,6%, Luxemburg cu 19,3% şi Țările de Jos cu 19,0%. Marile întreprinderi joacă un rol mult mai important în industria chimică cu 73,9% din valoarea adăugată decât în industria cauciucului şi a maselor plastice cu 43,3%. Microîntreprinderile au un rol modest, iar întreprinderilor mijlocii le revine un rol important în sectorul cauciucului şi maselor plastice.

Comerțul exterior

Exporturile de produse chimice de cauciuc şi de mase plastice au reprezentat, în anul 2001, 17,2% din totalul exporturilor industriei prelucrătoare a UE, iar importurile 12,0%.

În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară, în anul 2001, cu un excedent de 59,9 miliarde euro. Principalii destinatari ai exporturilor comunitare au fost în anul 2001 SUA, Elveția şi Japonia, iar în ceea ce priveşte importurile comunitare, aceste trei țări realizau cca 60,0% din total.

A. Produse chimice industriale de bază - gaze industriale, coloranți, pigmenți, îngrăşăminte, materiale pentru fabricarea maselor plastice şi cauciucului sintetic.

O mare parte a produselor acestui subsector sunt supuse unor prelucrări ulterioare în cadrul acestei industrii, a produselor chimice, cauciucului şi maselor plastice, alte destinații fiind industria construcțiilor de maşini, a mijloacelor de transport, a construcțiilor şi agriculturii.

Profilul structural

Acest subsector a generat, în anul 2000, o valoare adăugată de 58,5 miliarde euro, adică 39,2% din totalul industriei chimice şi 4,5% din totalul industriei prelucrătoare.

Valoarea adăugată a acestui subsector a crescut cu 29,9% între anii 1990 şi 1991, principalul producător comunitar în anul 2000 fiind Germania care a realizat 32,6% din producția comunitară. În ceea ce priveşte ponderea în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare aceasta a fost în anul 1999, 24,9% în Irlanda, câte 8,8% în Belgia şi Țările de Jos, 1,7% în Portugalia. Marile întreprinderi joacă un rol însemnat, asigurând, în anul 2000, cca 80,0% din valoarea adăugată a acestui subsector.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară, cu un excedent de 11,5 miliarde euro în anul 2001.

În anul 2001, Irlanda, Țările de Jos, Belgia şi Regatul Unit au realizat balanțe comerciale excedentare, în timp ce Italia, Germania, Spania şi Franța au înregistrat deficite.

În anul 2001, exporturile comunitare erau orientate în principal către SUA, cu 35,3%, Elveția cu 8,4%, Japonia cu 6,0%, iar importurile proveneau din SUA în proporție de 26,8%, Elveția 10,5%, Japonia 8,3%.

B. Produse agrochimice - insecticide, fungicide, erbicide

Profilul structural

Acest subsector a generat în anul 2000 o valoare adăugată de 2,7 miliarde euro, Franța şi Regatul Unit realizând împreună 57,1% din totalul valorii adăugate la nivel comunitar. Ponderea acestui subsector în valoarea adăugată a industriei chimice naționale nu a depăşit 2,5% cu excepția Danemarcei, Regatului Unit cu 3,5%, Greciei şi Franței cu câte 2,5%.

În ceea ce priveşte ponderea în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare în anul 2000 aceasta a fost de 0,5% în Danemarca, câte 0,4% în Franța şi Regatul Unit şi sub 0,3% în restul țărilor.

Comerțul exterior

Balanța comercială a înregistrat în anul 2001 un excedent de 1,9 miliarde euro, exporturile comunitare fiind foarte diversificate: SUA cu 9,7% din total, Polonia cu 7,4%, Japonia cu 5,9% etc., iar peste 3/4 din importuri provenind din Elveția cu 44,4%, SUA cu 24,2% şi Israel cu 8,5%.

C. Vopsele, lacuri şi cerneluri de imprimerie

Profilul structural

Acest subsector, în anul 2000, a realizat o valoare adăugată de 8,9 miliarde euro, adică 6,2% din ansamblul industriei chimice. Ponderea acestui subsector în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare a fost de câte 0,9% în cazul Belgiei şi Greciei, câte 0,8% în cazul Germaniei, Spaniei, Portugaliei şi Regatului Unit, câte 0,6% în cazul Franței, Italiei şi Suediei.

Comerțul exterior

În anul 2001, excedentul balanței comerciale a fost de 3,8 miliarde euro, exporturile comunitare au fost orientate spre o diversitate de țări ca Polonia cu

9,6%, Rusia cu 7,2%, SUA cu 7,1%, Elveția cu 5,5%, Republica Cehă cu 5,4% etc. Principalii furnizori ai importurilor comunitare au fost Elveția cu 37,0%, SUA cu 31,4%, Japonia cu 8,2%.

D. Industria farmaceutică

Profilul structural

Acest subsector a generat, în anul 2000, o valoare adăugată de 48,6 miliarde euro, 3,8% din totalul realizat de industria prelucrătoare. Contribuția acestui subsector la valoarea adăugată a industriei chimice a crescut de la 26,8% în anul 1995 la 32,6% în anul 2000. Principalii producători au fost Franța şi Germania care au realizat 20,1% şi, respectiv, 18,1% din valoarea adăugată a industriei farmaceutice comunitare. În funcție de contribuția la valoarea adăugată a industriei prelucrătoare, pe primele locuri se situau Irlanda cu 9,4%, Danemarca, Suedia, Belgia şi Franța.

În anul 2000, întreprinderile mari au generat peste 4/5 din totalul valorii adăugate a acestui subsector.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001 balanța comercială a înregistrat anual excedente crescânde, de la 4,6 miliarde la 22,5 miliarde. Germania, Franța, Regatul Unit, Belgia şi Irlanda au realizat, în anul 2001, câte 10% fiecare din totalul exporturilor comunitare. Danemarca şi Suedia au fost țările cele mai specializate, ale căror produse asigurau 58,3% şi respectiv 52,7% din totalul exporturilor de produse chimice. Cel mai mare excedent comercial, de 9,7 miliarde euro a fost înregistrat de Islanda în anul 2001.

SUA au absorbit 30,6% din exporturile comunitare, urmate de Elveția, Japonia, Canada şi Austrialia. În ceea ce priveşte importurile UE depinde de un număr foarte restrâns de țări precum SUA cu 47,3%, Elveția 32,1%, China, Japonia şi Israelul.

E. Industria săpunurilor, detergenților şi produselor de toaletă

Profilul structural

Acest subsector, în anul 2000, a generat o valoare adăugată de 15,2 miliarde euro din care Franța, Germania şi Regatul Unit a realizat fiecare câte 1/5. În ceea ce priveşte ponderea acestui subsector în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare în anul 2000, aceasta era de 2,8% în Grecia, 2,1% în Franța şi sub 2,0% în restul țărilor.

Comerțul exterior

În anul 2001, s-a înregistrat un excedent al balanței comerciale de 7,9 miliarde euro, Franța fiind de departe primul exportator de aceste produse, realizând 28,9% din exporturile UE. Exporturile au fost destinate SUA în proporție de 15,5%, Elveției 7,7%, Rusiei 6,3%, Japoniei 4,8%, Poloniei 4,3%.

Principalii furnizori ai UE au fost SUA cu 42,0% din total, Elveția cu 20,3%, Japonia cu 4,7%.

F. Alte produse chimice

Profilul structural

Acest subsector a realizat, în anul 2000, o valoare adăugată de 13,6 miliarde euro. Cel mai mare producător a fost Luxemburgul cu 48,9% din valoarea adăugată a industriei chimice. Ponderea în valoarea adăugată a industriei prelu-crătoare a fost de 3,0% în Luxemburg, 1,8% în Țările de Jos şi 1,3% în Regatul Unit, 1,1% în Franța.

Comerțul exterior

În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost excedentară de la 595 milioane euro crescând la 6,7 miliarde euro, Germania realizând 23,9% din exporturile comunitare.

UE a exportat aceste produse într-un mare număr de țări, iar importurile au provenit în special din SUA cu 42,9%, Japonia cu 20,5% şi Elveția cu 11,0%.

2.5. Industria fibrelor artificiale sau sintetice

Profilul structural

Valoarea adăugată generată a fost de 3,4 miliarde euro pe ansamblul UE în anul 2000. Germania a realizat peste 1/3 din totalul valorii adăugate a UE. Ponderea acestui subsector în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare în anul 2000 a fost de 0,6% în cazul Austriei, câte 0,4% în cazul Belgiei şi Țărilor de Jos.

Comerțul exterior

În anul 2001, s-a înregistrat un deficit de 3,1 miliarde euro. Italia a fost primul exportator de aceste produse cu 19,6% din totalul exporturilor comunitare, urmată de Belgia cu 14,2%. Exporturile au fost orientate către SUA cu 14,4%, Polonia cu 7,1%, Turcia cu 6,4%, Elveția cu 5,4%, Republica Cehă cu 4,9% etc. Importurile au provenit din SUA cu 17,7%, Coreea de Sud cu 11,9%, Japonia cu 10,2%, Turcia cu 8,6%, Elveția cu 7,6%.

2.6. Industria cauciucului

Profilul structural

În anul 2000, industria cauciucului a realizat, pe ansamblul UE, o valoare adăugată de 14,7 miliarde euro, reprezentând 1,1% din valoarea adăugată a industriei prelucrătoare. În ceea ce priveşte ponderea industriei cauciucului în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare în anul 2000 aceasta era de 5,9% în cazul Luxemburgului, 1,8% în Franța, 1,6% în Spania, 1,4% în Italia şi sub 1,2% în restul țărilor. Germania şi Franța realizau cca 50% din valoarea adăugată la nivel european.

În anul 2000, întreprinderile mijlocii şi mari au generat 88,7% din valoarea adăugată a acestui subsector al UE.

Comerțul exterior

Balanța comercială a înregistrat, în anul 2001, un deficit, fenomen manifestat în ultimii patru ani. Exporturile comunitare au fost orientate spre SUA în proporție de 20,6%, Republica Cehă de 7,1%, Elveția de 6,8%, Polonia de 5,3%, iar importurile au provenit din Japonia cu 16,1%, SUA cu 13,5%, Republica Cehă cu 8,9%, Coreea de Sud cu 6,9%, Polonia cu 6,8%.

2.7. Industria maselor plastice

Profilul structural

Această industrie a generat, în anul 2000, o valoare adăugată de 45,5 miliarde euro, Germania şi Regatul Unit fiind primii producători cu peste 1/2 din totalul valorii adăugate a acestui subsector. În ceea ce priveşte ponderea în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare, aceasta a fost de 7,2% în Luxemburg, 4,4% în Danemarca, 4,0% în Regatul Unit, câte 3,8% în Belgia, Germania şi Austria şi sub 3,6% în restul țărilor.

Comerțul exterior

Masele plastice au contribuit, în anul 2001, cu 1,8% în exporturile industriei prelucrătoare comunitare şi 1,4% în totalul importurilor. Excedentul balanței co-merciale era de 4,9 miliarde euro în anul 2001. Exporturile comunitare ale acestui subsector au fost orientate către SUA în proporție de 13,9%, Elveția de 10,2%, Polonia de 9,2%, Republica Cehă de 7,1%, Ungaria de 4,6%. Principalele țări importatoare au fost China cu 22,5% din totalul comunitar, SUA cu 21,4% şi Elveția.

2.8. Produse minerale nemetalifere

Sectorul produselor minerale nemetalifere joacă un rol intermediar de trans-formare a mineralelor, în general extrase din mine sau din cariere, în produse care pot fi utilizate de către industriile din aval, mai cu seamă sectorul construcțiilor. Anumite produse minerale nemetalifere sunt vândute direct consumatorilor finali sub forma de bunuri de consum durabile, precum vasele ceramice şi articolele de sticlă, în timp ce altele sunt utilizate de către diverse sectoare ale industriei prelucrătoare cum este cazul cărămizilor refractare, pentru elaborarea oțelului sau sticla, pentru industria automobilului. Acest sector se caracterizează printr-o dependență energetică relativ ridicată, procesele de prelucrare necesitând adesea temperaturi înalte, fapt ce impune investirea în tehnologii de fabricație mai nepoluante şi mai rentabile şi încurajarea utilizării materialelor reciclabile.

Profilul structural

În anul 2001, acest sector a generat 58,3 miliarde euro valoare adăugată, adică 4,4% din valoarea adăugată a industriei prelucrătoare din UE. Ca structură, din totalul valorii adăugate, 27,5% era deținută de lucrările din beton

şi ghips, 24,0% din fabricarea de sticlă, 13,5% de ciment, var şi ghips, 10,6% de ceramică exclusiv dale etc.

Germania a fost, de departe, primul producător de produse minerale nemetalifere, cu 24,0% din valoarea adăugată a industriei prelucrătoare, urmată de Italia cu 14,9%, Spania cu 14,2%, Regatul Unit şi Franța cu 12,7% fiecare, Belgia cu 4,1%, restul țărilor cu sub 4,0%.

Între 1991 şi 1994, valoarea adăugată a acestor sector s-a diminuat, iar între 1995-2000 a crescut cu o rată medie anuală de 2,4%, sporuri mai pronunțate fiind semnalate în Grecia, Spania, Irlanda şi Finlanda, iar diminuări sensibibile în Germania şi Belgia. În general, evoluția producției acestui sector este conformă cu cea a sectorului de construcții.

IMM-urile dețin o pondere mare în sectorul produselor minerale nemetalife-re, în special în cazul Italiei şi Spaniei, unde acestea au în general peste 60% din valoarea adăugată. În schimb, în Franța, IMM-urile nu reprezentau decât 35,4% din valoarea adăugată, ca urmare a predominării marilor întreprinderi în domeniul sticlăriei unde IMM-urile contribuiau cu numai 23,2% la valoarea adăugată.

Comerțul exterior

UE a înregistrat, în 2001, un excedent de 7,6 miliarde euro, cu toate că, față de anul 1991, importurile comunitare s-au dezvoltat cu un ritm mai susținut decât exporturile. Articolele din sticlă, în anul 2001, deținеau 31,1% din exporturile comunitare.

În principal, în anul 2001, exporturile de produse din acest sector au fost orientate către SUA cu 25,6% din total, creşteri mai mari ale exporturilor între anii 1991 şi 2001 s-a semnalat în cazul Poloniei, Republicii Cehe şi Rusiei. 2/3 din importurile comunitare erau constituite, în anul 2002, de produsele de sticlă cu 41,8% şi produsele ceramice, altele decât pentru construcții, cu 23,9%. Importurile comunitare de sticlă s-au triplat între 1991 şi 2001, iar cele ale produselor din piatră au crescut de 6 ori.

Principalii furnizori ai UE au fost SUA, China, Republica Cehă, Turcia, Japonia şi Polonia, care, împreună, au realizat cca 60% din importurile comunitare în anul 2001.

2.9. Sticlă

Cererea de sticlă provine de la sectoarele din aval, puține produse fiind destinate direct consumatorilor finali. Colectarea şi reciclarea sticlei a început acum cca 25 de ani şi, în prezent, cea mai mare parte din ambalajele recuperabile este reciclată, în Franța şi Germania, de exemplu, în anul 2001, au fost reciclate în medie pe un locuitor peste 30 kg de sticlă.

Profilul structural

Fabricația de sticlă a generat 13,6 miliarde euro în valoarea adăugată a UE, reprezentând cca 1/4 din producția sectorului de produse minerale

nemetalifere. Germania este primul producător cu cca 26,8% din totalul comunitar, urmată de Franța cu 18,7%. Sticla de ambalaj a fost în anul 2001 principala grupă de produse de sticlă, realizând cca 60% din volumul total de sticlă produs în UE. Producția de sticlă este puternic concentrată în întreprinderi mari, care realizează cel puțin 75% din valoarea adăugată generată de industria sticlei în Belgia, Franța, Irlanda şi peste 50% în toate celelalte țări, cu excepția Italiei.

Sectorul de sticlă plată este mult mai concentrat, la nivel UE existând numai 10 mari întreprinderi.

Sectorul de sticlărie cu destinație casnică este foarte dispersat în IMM-urile din UE care tind în general să se specializeze în produse cu valoare adăugată, precum sticla cristal.

Comerțul exterior

Produsele de sticlă, în anul 2001, reprezentau 41,8% din importuri şi 31,1% din exporturi. În perioada 1991-2001, balanța comercială a fost în permanență excedentară. În anul 2001, excedentul a fost 1,1 miliarde euro. Principalul client al UE a fost SUA, absorbind 25,6% din exporturile comunitare totale urmate de Suedia, Japonia şi Polonia care au fost ceilalți mari clienți ai UE. Principalul furnizor de sticlă către UE a fost, de asemenea, SUA cu 21,2% din total, urmate de Republica Cehă cu 10,9%, Japonia, China, Polonia şi Turcia.

Produse de ceramică şi teracotă

Produsele din această industrie sunt utilizate de către o gamă largă de industrii din aval, cea mai mare parte fiind destinată construcțiilor.

Profilul structural

Industria produselor de ceramică şi teracotă a generat, în anul 2000, o valoare adăugată de 13,3 miliarde euro, adică 23,3% din ansamblul produselor minerale nemetalifere. Italia este primul producător cu 23,8% din totalul comunitar, urmată de Germania şi Spania care deținеau 21,1% şi, respectiv, 19,0%. Această industrie deținea în valoarea adăugată a industriei producătoare 3,5% în Portugalia, 2,5% în Spania, 2,1% în Italia, 1,6% în Luxemburg, 12,% în Grecia, 1,0% în Austria şi sub 1% în restul țărilor.

IMM-urile sunt dominante în această industrie, în Spania realizând 67,2% din totalul valorii adăugate. Producția de produse ceramice este concentrată în regiuni din Spania, Italia, Portugalia, Germania şi Franța.

Comerțul exterior

Balanța comercială a fost excedentară în perioada 1991-2001 cu excepția anilor 1998 şi 1999. Produsele de ceramică şi teracotă au reprezentat, în anul 2001, cca 40,0% din exporturi şi 28,0% din importurile de produse minerale nemeralifere. Exporturile au fost destinate, în principal, SUA cu 25,4% din total, urmate de Elveția cu 4,6%, Polonia cu 4,0%, Japonia 3,9%, Arabia Saudită 3,5% etc. Importurile comunitare provin în principal din China 20,1%, Republica Cehă 9,8%, Turcia 8,7%, SUA 8,6%, Polonia 6,4%.

2.10. Ciment, beton, piatră şi alte produse minerale nemetalifere

În ceea ce priveşte fabricarea cimentului şi betonului aceasta a generat, în anul 2000, o valoare adăugată de 23,4 miliarde euro, adică 41,0% din ansamblul produselor minerale nemetalifere. Cu o producție de 5,8 miliarde auro, în anul 2000, Germania a fost de departe primul producător de beton şi ciment din UE. Ponderea acestei industrii în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare era, în anul 2000, de 7,0% în Grecia, 3,9% în Portugalia, 3,1% în Spania, 2,5% în Belgia şi în Danemarca, 2,3% în Austria şi sub 2% în restul țărilor.

Transportul betonului şi cimentului implică costuri ridicate pe de o parte betonul gata de utilizare transportat în stare proaspătă are o durată de viață de câteva ore şi, pe de altă parte, costurile transportului auto a cimentului au crescut în mod considerabil (făcând ca, în prezent, să fie mai ieftină traversarea Oceanu-lui Atlantic a 35.000 tone ciment decât transportarea aceleiaşi cantități pe 300 km şosea). Acest sector se confruntă, de asemenea, cu însemnate chetuieli de demarare a activității, estimându-se că investiția necesară pentru o nouă fabrică, este egală cu valoarea cifrei de afaceri pe care o va realiza aceasta într-o perioa-dă de trei ani. Pe de altă parte, fabricanții de ciment se confruntă, de asemenea, cu cheltuieli de exploatare relativ ridicate datorate importanței consumului de energie în procesul de producție. Spre deosebire de produsele minerale nemetali-fere, la ciment şi beton s-a extins tot mai mult internaționalizarea activității prin perfectarea de numeroase fuziuni. Marile întreprinderi europene dețin poziții im-portante în industria mondială a cimentului. Blue Circle în Regatul Unit, Dyckerhoff şi Herdelberger în Germania, Italcementi în Italia şi Lafarge în Franța. Dimpotrivă, în sectorul betonului proaspăt, gata de folosit, domină IMM-urile, existând în UE circa 10.500 de centrale de beton.

Între anii 1991-2001, balanța comercială a înregistrat excedente, cu excepția anilor 1998 şi 2000. Importurile provin în principal din Turcia cu 22,8% din total, Republica Cehă cu 11,1%, Polonia cu 9,1%, Norvegia cu 4,0%, Croația cu 3,8%. Se cuvine menționat şi faptul că, în anul 1996, cel mai mare furnizor era Polonia cu 26,2% urmată de Republica Cehă cu 18,7%.

În ceea ce priveşte prelucrarea pietrei, aceasta a generat, în anul 2000, 2,8 miliarde euro valoare adăugată, Spania realizând peste 1/3 din total, urmată de Italia cu 18,0%. Ponderea deținută de produsele acestei industrii în valoarea adăugată a industriei prelucrătoare era de 1,3% în Portugalia, 1,0% în Spania, 0,8% în Grecia, 0,3% în Belgia şi în Italia, 0,2% în Austria şi în Thailanda şi de 0,1% în restul țărilor.

Excedentul comercial a fost stabil între 1995 şi 2001, SUA fiind primul destinatar al exporturilor de piatră din UE, cu cca 43,5% din total, urmată de Arabia Saudită cu 7,7%. Principalii furnizori sunt China cu 35,4% şi India cu 23,7%.

3. FACTORI DETERMINANȚI AI ASIGURĂRII DEZVOLTĂRII PE BAZE DURABILE A INDUSTRIEI

Dezvoltarea pe baze durabile a industriei presupune adoptarea unor măsuri care să asigure în principal creşterea competitivității produselor şi protejarea mediului şi este rezultatul acțiunii unui mare număr de factori economici, sociali şi politici aflați în interacțiune. În acest context, un rol important revine politicilor de stabilizare macroeconomică, al celor privind promovarea inovării şi educația adoptate în condițiile în care economia mondială influențează tot mai mult activitatea şi performanța sectorului industrial.

Practica țărilor dezvoltate evidențiază existența unor factori determinanți ai dezvoltării pe baze durabile a industriei: competențele profesionale, efortul tehnologic propriu, investițiile străine directe, plata de redevențe şi de drepturi de licență către străinătate, infrastructura modernă, ecoeficacitatea.

În ceea ce priveşte relația dintre aceşti factori, practica țărilor care au devenit dezvoltate, a dovedit că efortul tehnologic național şi investițiile străine directe se pot completa în unele cazuri, dar îşi pot face concurență în altele. Astfel, investițiile străine directe contribuie la transferul şi utilizarea în țările gazdă a tehnologiilor privind producția, dar pot în mai mică măsură să constituie sau să transfere capacități reale de inovare.

Pentru societățile transnaționale adesea nu se dovedeşte a fi rentabil să implanteze activități de cercetare-dezvoltare şi să pună în funcțiune capacități tehnologice corespunzătoare în țările gazdă, chiar în acelea care au atins un nivel de dezvoltare industrială suficient pentru ca astfel de eforturi să fie viabile. De aceea Japonia, Republica Coreea şi Taiwanul, în eforturile lor susținute de dezvoltare tehnologică, au limitat apelarea la investiții străine directe numai în etapele critice ale industrializării lor, atunci când căutau să-şi dezvolte capacități locale de inovare. Astfel, în aceste țări, întreprinderile naționale au fost obligate să achiziționeze pe bază de licență sau să copieze tehnologiile din străinătate şi să investească în mijloacele necesare pentru a le asimila şi îmbunătăți. În multe țări în dezvoltare, totuşi, nu există un conflict veritabil între C-D națională şi investițiile străine directe. C-D națională (cheltuielile pe care întreprinderile producătoare le consacră activităților de C-D) este în general slabă sau neglijabilă, astfel încât investițiile străine directe sunt adesea unul dintre cele mai bune mijloace de a avea acces la noile tehnologii, la informații şi la competențe. În țările industriali-zate, nu mai există un conflict între C-D națională şi investițiile străine directe, capacitățile locale puternice atrag activități de C-D ale societăților transnaționale şi beneficiază de asta.

În țările nou industrializate, există un risc de necomplementaritate între cercetarea-dezvoltarea națională şi investițiile străine directe.

Conflictul devine real numai pentru țările care au competențele necesare pentru a constitui capacitățile viabile de C-D şi sunt hotărâte să facă acest lucru

limitând investițiile străine. Unele țări care au urmat această strategie nu şi-au putut crea capacități de inovare eficiente, ci au acumulat din ce în ce mai mult întârzieri pe plan tehnologic. Alte țări, totuşi, au creat efectiv capacități în vederea punerii la punct a tehnologiilor şi inovărilor avansate limitând investițiile străine directe.

Dezvoltarea industriei impune îmbunătățirea permanentă a factorilor deter-minanți, dar în mod necesar în paralel în toate etapele dezvoltării. Desigur este posibil ca țările să aibe nevoie de combinații diferite ale factorilor determinanți în etape diferite ale industrializării. Astfel, de exemplu, se poate ca țările mai puțin industrializate să aibă nevoie de mai multe competențe profesionale de bază, în timp ce țările mai avansate pe calea industrializării să aibă nevoie de mai multă cercetare-dezvoltare şi de mai multe competențe de vârf. De asemenea, se pot combina în diferite moduri factorii determinanți, în funcție de strategiile de dezvol-tare adoptate. Astfel, este cazul mai cu seamă al arbitrajului de operat între dez-voltarea tehnologiei datorită C-D naționale şi importarea de tehnologii gata făcute prin intermediul investițiilor străine directe. Țările au răspuns în mod diferit la acest arbitraj. Unele, precum Republica Coreea, au limitat investițiile străine directe şi au încurajat C-D națională. Altele, precum Irlanda şi Singapore, au orientat investițiile străine directe spre sectoarele de vârf şi au dus o politică de promovare a activităților novatoare ale societăților transnaționale. Alte țări, majoritatea, nu au urmat o strategie bine definită în materie de C-D națională sau de investiții străine directe şi au lăsat forțelor pieței grija de a moderniza tehnologia.

O analiză globală pe baza acestor factori determinanți nu poate să reflecte diferențele care caracterizează strategiile privind competitivitatea şi mondializarea adoptate în diverse sectoare de activitate din industrii şi țări. Fiecare activitate industrială se confruntă, în practică, în ceea ce priveşte tehnologia şi concurența cu condiții diverse mai ales datorită faptului că organizarea lanțurilor de valoare variază mult, fiecare activitate fiind dominată şi coordonată de structuri şi agenți diferiți.

Factorii determinanți ai dezvoltării durabile a industriei tind să crească împreună pe măsură ce țara se dezvoltă, ei putând fi combinați în diferite moduri în funcție de numeroşi factori precum: mărimea pieților, amplasarea geografică, resursele naturale disponibile, presiunile externe, politicile economice, baza inițială de competențe şi capacități.

Analiza, prin prisma a trei factori determinanți: competențele, C-D şi infrastructura modernă evidențiază următoarele aspecte privind situația existentă în țările aflate în tranziție şi în cele industrializate:

- cheltuielile cu C-D au crescut în general cu excepția țărilor în tranziție (Ungaria, Polonia, România) şi a Portugaliei;
- cele mai mari eforturi de C-D sunt de semnalat în marile țări industrializate (Germania, SUA, Japonia) precum şi în cazul Finlandei, Suediei şi Elveției;

- un efort de C-D inferior mediei, dar aflat în progres, este de semnalat în cazul Canadei, Franței, Israelului şi Regatului Unit;
- un efort de C-D, inferior mediei în condițiile în care nivelurile relative la competențe au crescut considerabil, este de semnalat în cazul Irlandei şi Italiei.

Reuşita Irlandei s-a datorat în principal efectelor conjugate ale investițiilor străine directe şi ale valorificării superioare a capitalului uman. Deoarece Irlanda a moştenit o bază tehnologică şi industrială slabă, ea a căutat să stimuleze atragerea societăților transnaționale din sectoarele de activitate de vârf. Intrarea în UE a contribuit la sporirea interesului societăților transnaționale pentru economia Irlandei. În plus, Irlanda a recurs în mare măsură la asistența UE pentru a-şi dezvolta infrastructura fizică. Reorientarea Irlandei spre activități ale industriei prelucrătoare avansate a necesitat un număr mare de muncitori calificați, țara devenind un lider mondial în ceea ce priveşte numărul înscrierii în instituțiile de învățământ superior, situându-se înaintea Germaniei, SUA şi Regatului Unit în ceea ce priveşte ponderea studenților din învățământul superior tehnic din totalul populației.

Deşi principalele țări industrializate depun eforturi mari de C-D, ele sunt în prezent mai tributare investițiilor străine directe. În cea mai mare parte a acestor țări, intrările de investiții străine directe au o dublă utilitate: ele atrag noile tehnologii, dar de asemenea ajută societățile transnaționale să beneficieze de C-D locală. Fluxurile de tehnologie sunt intense în ambele sensuri între aceste țări, care se specializează din ce în ce mai mult pe planul inovării. Republica Coreea este singura țară care are o poziție tehnologică solidă şi care nu depindea deloc de investițiile străine directe.

Situația existentă în Irlanda şi Singapore evidențiază că țări care s-au industrializat mai târziu pot să obțină rezultate impresionante încurajând investițiile străine directe, ceea ce nu a împiedicat intensificarea efortului național pentru
C-D, deşi acesta rămâne inferior nivelului atins de țările care au adoptat o strategie mai autonomă.

Cea mai mare parte a țărilor în curs de dezvoltare continuă să se afle în partea de jos a scării tehnologice, fără ca C-D națională să crească în mod vizibil. Unele dintre ele au reuşit să atragă un volum apreciabil de investiții străine directe dar numai câteva au reuşit să se integreze în sistemele mondiale de producție.

Atunci când sunt încununate cu succes, atât strategia bazată pe C-D națională cât şi cea orientată spre investițiile străine directe, permit să se dobândească tehnologii străine, dar în mod diferit. Prima strategie este mai autonomă şi presupune investiții mai însemnate în perfecționarea competențelor. Pentru țările care au început mai târziu industrializarea, această strategie este de asemenea mai riscantă, deoarece ea presupune în general

recurgerea în mare măsură la politicile industriale voluntariste. Strategia axată pe investițiile străine directe poate permite țărilor să progreseze mult fără ca în acest scop să investească în C-D națională, dar, cu timpul, țările care au urmat această strategie de succes au tendința să investească mai mult în C-D, mai cu seamă atunci când societățile transnaționale implantează în acestea anumite activități novatoare. Destul de puține țări au reuşit să combine o puternică dependență față de investițiile străine directe cu o puternică creştere a capacităților de C-D naționale şi acelea care au reuşit acest lucru, au recurs în mare măsură la politici industriale intervenționiste (cazul Irlandei şi al Singaporelui).

Competitivitatea țărilor care exportă produse de vârf (îndeosebi din domeniul electronicii) este datorată fie inovării naționale, fie participării la sisteme mondiale integrate de producție. Țările care se află în frunte sunt marile puteri industriale care ocupă în general, de asemenea, un loc de prim-plan în exporturile de produse de vârf. Pe ultimele locuri se află țările în curs de dezvoltare, care se specializează în operații de montaj şi încercări.

În ceea ce priveşte rolul factorilor determinanți în obținerea unei performanțe ridicate a industriei sunt de evidențiat următoarele aspecte:

- C-D naționale precum şi accesul la tehnologiile străine prin intermediul investițiilor străine directe şi a licențelor exercită un efect puternic asupra performanței industriei.
- C-D națională deține un rol important, fapt ce pune în evidență necesitatea unui efort tehnologic național chiar din primele stadii ale dezvoltării industriale;
- achiziționarea sub licență a tehnologiilor străine îşi diminuează totuşi rolul;
- investițiile străine directe, câştigă în importanță datorită rolului crescând al sistemelor integrate de producție în economia mondială şi al impactului din ce în ce mai mare pe care le au transferul de tehnologii şi exporturile societăților multinaționale ca elemente dinamice ale competitivității industriei țărilor în curs de dezvoltare;
- rolul care revine competențelor creşte, capitalul uman împreună cu tehnologia având o influență directă asupra performanței competitive a industriei.

Faptul că nivelul ridicat al factorilor determinanți nu are drept rezultat performanțe competitive ale industriei se poate datora unor alți factori precum situația politică şi macroeconomică, politica industrială, diferențele instituționale, accesul la piețele externe, războaie, tulburări interne, catastrofe naturale.

Dezvoltarea pe baze durabile a industriei presupune identificarea factorilor determinanți care duc la sporirea performanțelor economice şi, în ultimă instanță, a competitivității.

A. Competențele profesionale care capătă o tot mai mare importanță având un rol determinant în condițiile apariției noilor tehnologii tot mai sofisticate

mai ales în domeniile informației şi ale comunicării. În analiza acestui factor practica internațională are în vedere ratele de înscriere în instituțiile de învățământ primar, secundar şi superior şi nu iau în considerare fenomenul de învățare pe parcursul desfăşurării activității, prin câştigarea de experiență şi formare, care în numeroase țări rămâne o sursă foarte importantă de creare de competențe. În al doilea rând, datele privind înscrierile în instituțiile de învățământ nu țin cont de marile diferențe care există de la o țară la alta, în ceea ce priveşte calitatea educării, rata de absolvire a studiilor şi măsura în care învățământul răspunde cerințelor industriei. Cu toate acestea pot fi relevanți indicatorii care se referă la înscrierile în instituțiile de învățământ mediu şi superior în condițiile în care cea mai mare parte a țărilor beneficiază de o educație la un nivel primar. În acest context, deosebit de relevantă se dovedeşte a fi rata de înscriere în instituțiile de învățământ superior cu profil tehnic,

Țările în curs de dezvoltare cu cea mai mare pondere a înscrierilor în instituțiile de învățământ superior din lumea întreagă, ratele de înscriere crescând mai rapid decât în țările dezvoltate. În acelaşi timp, ponderea acestor țări în va-loarea adăugată, exporturi, C-D la nivel mondial este mult mai mică. Intensitatea creării de competențe (măsurată prin rata de înscriere la 1000 de locuitori) este cu mult mai mică în țările în curs de dezvoltare decât în țările industrializate şi țările în tranziție, acestea din urmă având cele mai mari valori.

În ceea ce priveşte locul ocupat de România referitor la competențele profesionale (tabelul nr. 3.1) sunt de semnalat următoarele:

- Deşi numărul de studenți la 1000 de locuitori a crescut de trei ori în anul 2000 față de anul 1990 acesta este mai mic decât cel existent în țările UE cu excepția Luxemburgului, Republicii Cehe, Ciprului şi Maltei.
- Ponderea studenților în instituțiile de învățământ tehnic în totalul populației este mai mică în România decât față de cea mai mare parte a țărilor UE.
- Rata ridicată a înscrierilor în filierele ştiințifice, matematice şi tehnice în învățământul superior din România.

Tabelul nr. 3.1

Competențe industriale - pregătirea profesională

Țara	Studenți la 1000 locuitori		Înscrierea în filierele ştiințifice matematice şi tehnice din învăță-mântul superior (% din rata de în-scriere în învățământul superior)	Ponderea studen-ților din instituțiile de învățământ tehnic în totalul populației	
	1990	2000	1994/1997	1998	1985
Uniunea Europeană					
Austria	27	39	28	0,78	0,50
Belgia	28	35	..	0,43	0,50
Danemarca	28	35	21	0,60	0,52
Finlanda	33	52	37	1,33	1,00

Ţara	Studenţi la 1000 locuitori		Înscrierea în filierele ştiinţifice matematice şi tehnice din învăţă-mântul superior (% din rata de în-scriere în învăţământul superior)	Ponderea studen-ţilor din instituţiile de învăţământ tehnic în totalul populaţiei	
	1990	2000	1994/1997	1998	1985
Franţa	30	37[1)]	25	0,61	0,56
Germania	26	25	31	0,77	0,58
Grecia	19	31[2)]	..	0,72	0,48
Irlanda	26	42	30	0,91	0,58
Italia	25	31	28	0,64	0,40
Luxemburg	14	24[2)]	..	..	..
Olanda	32	31	20	0,56	0,26
Portugalia	19	36	31	0,73	0,26
Spania	31	46	31	0,97	0,54
Suedia	22	31[2)]	31	0,73	0,60
Regatul Unit	23	34	29	0,75	0,54
Republica Cehă	11	24	34	0,46	..
Cipru	27	16	17	..	..
Estonia	28[4)]	42[4)]	32	..	..
Letonia	17	43	29	..	..
Lituania	24	37	38	..	..
Malta	9	22[1)]	13	..	..
Polonia	14	47	..	0,39	0,23
Slovacia	13	27	43	..	..
Slovenia	17	46	29	0,49	..
Ungaria	10	30	32	0,16	0,11
Ţări candidate					
Bulgaria	22	30	25	..	..
România	8	24	32	0,49	0,42
Turcia	13	21[2)]	22	0,33	0,22
Alte ţări					
Canada	58	60[2)]	..	0,69	0,60
Elveţia	20	13[1)]	31	0,51	0,49
Federaţia Rusă	35	38[3)]	49	1,18	..
S.U.A.	55	53[2)]	23	0,68	0,75

Notă: [1)]1997; [2)]1996; [3)]1998; [4)]inclusiv învăţământul postliceal.

Sursa:

- Rapport mondial sur le développement humain *2003, PNUD, Economica, 2003.*
- La compétitivité par l'innovation et l'apprentissage, Rapport sur le développement industriel 2002/2003*, ONUDI, Viena, 2002.*

B. Efortul tehnologic care este un element determinant de o importanţă hotărâtoare pentru dezvoltarea industrială, chiar şi în cazul ţărilor care de abia încep să se industrializeze. Ţările care importă tehnologii trebuie să desfăşoare un proces susţinut de învăţare pentru a le stăpâni şi a le adapta la condiţiile locale. Cu cât tehnologiile sunt mai avansate şi complexe, cu atât mai mare este

efortul necesar pentru învățare. În foarte mare măsură acest efort nu poate fi cuantificat, fiind desfăşurat în aproape toate compartimentele unei întreprinderi. C-D câştigă în importanță pe măsură ce structurile industriale ale unei țări se dezvoltă şi întreprinderile utilizează tehnologii mai avansate, deoarece C-D este indispensabilă pentru a înțelege, adapta, imita şi îmbunătăți tehnologiile importate. Datele privind C-D finanțată de întreprinderile productive sunt preferabile datelor privind cheltuielile naționale totale de C-D, deoarece C-D la nivel de întreprinderi este mai direct legată de nevoile industriei (cheltuielle totale pentru C-D cuprind de asemenea cheltuielile aferente cercetărilor privind agricultura, sectorul militar, sănătate etc). În plus, în cea mai mare parte a țărilor în curs de dezvoltare, creditele alocate de stat către C-D (care reprezintă adesea cea mai mare parte a finanțării C-D naționale) merg către laboratoarele de stat sau către laboratoarele industriale şi nu au deloc un impact direct asupra inovării industriale.

În ceea ce priveşte locul ocupat de România referitor la efortul tehnologic (tabelul nr. 3.2) sunt de evidențiat următoarele:

- Ponderea cheltuielilor cu cercetarea-dezvoltarea în PIB din țara noastră este mai mică decât în cazul majorității țărilor membre UE cu excepția Ciprului şi a Letoniei.
- Cheltuielile de cercetare-dezvoltare pe locuitor din România de 7euro se află cu mult sub nivelul celor 15 țări membre inițiale ale UE, şi sunt mai mici decât cele din cazul țărilor nou primite.
- În ceea ce priveşte numărul cercetătorilor şi inginerilor care lucrează în domeniul cercetării-dezvoltării la un milion de locuitori acesta este cu mult mai mic decât cel din majoritatea țărilor membre ale UE, fiind mai mare numai față de cel din Republica Cehă şi Malta.
- Cercetarea-dezvoltarea finanțată de întreprinderile productive din România este cu mult mai mică în special față de țările membre inițiale ale UE.

C. Investițiile străine directe constituie un mijloc important de transferare a competențelor şi tehnologiilor mai ales către țările în curs de dezvoltare Societățile transnaționale, care în general sunt cele mai inovante în ramurile de activitate unde îşi desfăşoară activitatea, sunt acelea care transferă cea mai multă tehnologie datorită costului crescând, ritmului din ce în ce mai rapid al progresului tehnic şi a refuzului întreprinderilor care inovează să vândă tehnologiile avansate către întreprinderile independente. Societățile transnaționale sunt de asemenea o sursă de capitaluri, de competențe, de aptitudini de a gestiona şi de acces la piețe.

Țările pot să-şi accelereze dezvoltarea industrială integrându-se în sistemele mondiale de producție conduse de societățile transnaționale devenind centre mondiale sau regionale de aprovizionare, îndeosebi în sectoarele de vârf. Întreprinderile din țările în curs de dezvoltare pot să participe la aceste sisteme, dar rare sunt acelea care au mijloacele necesare pentru a răspunde cerințelor

normelor tehnice, extrem de exigente. Societățile transnaționale, deşi transferă multe tehnologii operaționale, ezită mult mai mult să transfere sau să promoveze capacitățile tehnologice mai avansate. Adesea, nu este deloc rentabil pentru ele ca să implanteze C-D în acelaşi loc cu producția. Datorită avantajelor pe care le aduc regrupările, legăturile, efectul de învățare şi economia de scară, se dovedeşte a fi costisitor de a dispersa C-D în străinătate, îndeosebi în țările în curs de dezvoltare unde competențele de vârf, o infrastructură avansată şi instituțiile de cercetare cu tradiție lipsesc. Astfel, cea mai mare parte a țărilor în curs de dezvoltare nu reuşesc să atragă activitățile de cercetare ale societăților transnaționale. Drept urmare, investițiile străine directe, deşi importante pentru performanțele industriale, nu sunt poate, în toate cazurile, cel mai bun mijloc de a dezvolta activitatea tehnologică în țările în curs de dezvoltare.

Dezvoltarea investițiilor străine directe depinde de o serie de factori sociali şi politici care riscă să descurajeze pe investitori. Existența unor poli de creştere contribuie mult la atragerea societăților transnaționale care se orientează spre activități în care se află grupați factori şi capacități complementare. Aceşti poli sunt importanți îndeosebi în sectoarele cu un grad înalt de utilizare a cunoştințelor şi competențelor unde proximitatea furnizorilor specializați, consultanțelor şi insti-tuțiilor de cercetare şi de învățământ poate spori mult dinamismul economic şi competitivitatea. Faptele dovedesc că, din ce în ce mai mult, aceste elemente locale menționate şi nu cele cu caracter general, definesc o țară gazdă şi deter-mină implantarea investițiilor străine directe. Societățile transnaționale caută să se implanteze acolo unde există factori complementari eficienți, contribuind totodată la îmbunătățirea factorilor locali (formarea personalului, ajutarea furnizorilor locali să se dezvolte). În țările în care este posibilă implantarea este necesar să existe un minim de capacități sub care nu este rentabil pentru societățile transnaționale să se implanteze sau să investească în modernizarea activităților. În plus, trebuie procedat astfel încât pe măsură ce salariile şi celelalte costuri cresc, calitatea factorilor locali trebuie să se îmbunătățească pentru a se putea atrage tehnologii şi operații mai complexe, precum concepția şi cercetarea-dezvoltarea.

În ceea ce priveşte locul ocupat de România referitor la investițiile străine directe (tabelele nr. 3.2 şi 3.3), sunt de semnalat următoarele:

- Investițiile străine directe pe locuitor din România se află cu mult sub nivelul din țările UE şi din țările recent admise cu excepția Ciprului.
- Ponderea în investiția directă brută şi în PIB a investiției străine directe, în România, a fost mai mare față de media UE în condițiile în care PIB-ul pe locuitor este mult mai mic iar nivelul investițiilor străine directe pe locuitor este mai redus.
- În perioada 1998-2001, fluxul de investiții străine directe a înregistrat o tendință de scădere în România situație care se regăseşte şi în cazul Estoniei, Letoniei şi Lituaniei.

Tabelul nr. 3.2

Investiții străine directe intrate

Țări	Pe locuitor (dolari)		Ponderea în investiția directă brută (%)		Ponderea în PIB (%)	
	1993-1997	1981-1985	1993-1997	1981-1985	1993-1997	1981-1985
Uniunea Europeană Austria	304,6	27,5	4,80	1,30	1,15	0,31
Belgia	1116,2	120,7	24,16	7,60	3,91	..
Danemarca	551,8	15,2	9,60	0,69	1,78	0,13
Finlanda	260,2	17,8	7,57	0,68	1,21	0,17
Franța	362,1	39,4	8,59	2,01	1,49	0,40
Germania	77,1	9,7	1,32	0,60	0,28	..
Grecia	96,7	47,3	4,81	4,39	0,93	1,08
Irlanda	484,2	51,5	15,11	3,91	2,64	0,93
Italia	63,0	18,8	1,90	1,11	0,33	0,26
Luxemburg	..	..	..	..	..	..
Olanda	..	..	..	..	..	..
Portugalia	149,0	18,8	6,32	2,91	1,54	0,76
Spania	182,3	46,5	6,77	5,07	1,38	1,04
Suedia	922,5	34,7	25,25	1,60	3,66	0,29
Regatul Unit	367,6	76,6	12,07	5,60	1,90	0,90
Republica Cehă	132,1	..	8,58	..	2,77	..
Cipru	..	..	..	..	..	..
Estonia	..	..	..	..	..	..
Letonia	..	..	..	..	..	..
Lituania	..	..	..	..	..	..
Malta	..	..	..	..	..	..
Polonia	86,3	0,5	13,27	0,11	2,65	0,03
Slovacia	..	..	..	..	..	..
Slovenia	92,9	..	4,88	..	1,09	..
Ungaria	236,1	..	23,57	..	5,58	..
Țări candidate Bulgaria	..	..	..	..	..	..
România	20,6	..	6,21	..	1,44	..
Turcia	12,0	1,7	1,76	0,75	0,43	0,13
Alte țări Japonia	7,1	2,8	0,07	0,10	0,02	0,03
SUA	271,3	79,5	5,67	2,66	0,99	0,54

Sursa: La compétitivité par l'innovation et l'apprentissage, Rapport sur le développement in-dus-triel 2002/2003*, ONUDI, Viena, 2002.*

Tabelul nr. 3.3

Fluxuri de investiții străine directe

- milioane euro -

Sold - Total				
Țara	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**
Bulgaria	479	740	1086	763
Republica Cehă	3190	5848	5359	5382
Cipru	-	-23	-44	-61
Estonia	508	205	358	378
Letonia	269	308	435	191
Lituania	822	448	406	490
Malta	225	728	675	332
Polonia	5396	6792	10224	6455
România	**1813**	**964**	**1161**	**1312**
Slovacia	384	660	684	1630
Slovenia	199	54	77	414
Turcia	511	130	121	3092
Ungaria	1385	1634	1225	2351

- euro/locuitor -

Sold - Pe locuitor				
Țara	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**
Bulgaria	58	90	133	97
Republica Cehă	310	569	522	527
Cipru	-	-31	-58	-77
Estonia	350	142	261	274
Letonia	etc 110	127	179	81
Lituania	222	122	110	140
Malta	592	1867	1731	851
Polonia	140	176	265	167
România	**81**	**43**	**52**	**59**
Slovacia	71	122	127	302
Slovenia	101	27	39	208
Turcia	8	2	2	45
Ungaria	137	162	122	237

Sursa: Economia mondială în cifre*, Institutul Național de Statistică, Bucureşti, 2003.*

D. Plata de redevență şi de drepturi de licență către străinătate care măsoară cumpărarea în condiții comerciale a cunoştințelor tehnice, a brevetelor, a licențelor etc., reprezentând importuri ale tehnologiei încorporate sub altă formă decât luările de participări.

Referitor la locul ocupat de România în ceea ce priveşte plata de redevențe şi drepturi de licență (tabelul nr. 3.4), sunt de evidențiat următoarele aspecte:

- Numărul de brevete acordate rezidenților la un milion de locuitori în România este mai mare decât în cazul Finlandei, Greciei, Portugaliei, Republicii Cehe, Ciprului, Estoniei, Lituaniei, Letoniei, Maltei, Poloniei, Slovaciei, Ungariei şi Bulgariei.
- Nivelul plăților de redevență şi de drepturi de licență în străinătate pe locuitor în România se află sub cel al țărilor membre ale UE cu excepția Lituaniei. Se remarcă nivelul ridicat al acestui indicator în cazul Luxemburgului, Suediei, Regatului Unit, Finlandei, Olandei, Irlandei, Belgiei etc.

Tabelul nr. 3.4

Plăți de redevență şi drepturi de licență

Țări	Brevete acordate rezidenților (număr la un million de locuitori)	Plata de redevență şi de drepturi de licență în străinătate				
		Pe locuitor (dolari)			Ponderea în PNB (%)	
	1999	2001	1998	1995	1998	1985
Uniunea Europeană						
Austria	159	16,9	100,4	15,2	0,4	0,2
Belgia	103	86,3	107,7	42,5	0,4	0,5
Danemarca	67	..	8,5	3,3	0,03	0,03
Finlanda	1	112,5	79,8	23,7	0,3	0,2
Franța	195	42,3	46,2	17,8	0,2	0,2
Germania	229	38,3	59,6	15,7	0,2	0,1
Grecia	1	1,3	5,5	0,8	0,05	0,02
Irlanda	66	90,1	1683,1	21,3	9,0	0,4
Italia	113	7,6	20,1	5,9	0,1	0,08
Luxemburg	158	459,1	..	..	..	..
Olanda	187	107,5	188,8	50,6	0,8	0,6
Portugalia	9	2,5	29,1	3,3	0,3	0,2
Spania	45	8,9	47,4	6,0	0,3	0,1
Suedia	285	160,5	106	34,2	0,4	0,3
Regatul Unit	76	134,5	103,7	14,2	0,5	0,2
Republica Cehă	22	3,6	10,9	..	0,2	..
Cipru	0	..	..	..	..	..
Estonia	4	1,5	..	..	..	..
Letonia	41	1,1	..	..	..	..
Lituania	26	0,1	..	..	..	..
Malta	26	1,7	..	..	..	..
Polonia	26	1,2	5,0	0,9	0,1	0,05
Slovacia	14	3,0				
Slovenia	98	7,2	19,5	..	0,2	..
Ungaria	30	9,4	21,2	..	0,5	.
Țări candidate						
Bulgaria	25	0,3	..	..	..	..
România	41	0,7	0,9	0,2	0,07	0,003

Țări	Brevete acordate rezidenților (număr la un million de locuitori)	Plata de redevență şi de drepturi de licență în străinătate				
		Pe locuitor (dolari)			Ponderea în PNB (%)	
	1999	2001	1998	1995	1998	1985
Turcia	..	..	1,9	0,2	0,06	0,01
Alte țări						
Japonia	1057	82,4	70,8	18,8	0,2	0,2
SUA	298	135,5	41,8	4,9	0,1	0,03

Sursa:

- Rapport mondial sur le développement humain 2003*, Economica, PNUD, 2003.*
- La compétitivité par l'innovation et l'apprentissage, Rapport sur le développement industriel 2002/2003*, ONUDI, Viena, 2002.*

E. Infrastructura modernă, care se referă în esență la tehnologiile informației şi ale comunicării, reprezintă de asemenea un factor important al asigurării dezvoltării economice durabile, o premisă de o deosebită însemnătate pentru crearea unui mediu de afaceri eficient. Totodată, infrastructura modernă reflectă în mare măsură şi nivelul de trai al populației.

În ceea ce priveşte locul României referitor la infrastructura modernă, sunt de semnalat următoarele aspecte:

- Referitor la liniile telefonice fixe la 1000 locuitori, România se află pe ultimul loc în urma țărilor UE şi a celor candidate.
- În ceea ce priveşte liniile tehnologice mobile la 1000 locuitori, acestea au cunoscut o creştere însemnată în toate țările, România situându-se însă pe ultimul loc.
- Referitor la abonații la Internet la 1000 locuitori România se situează pe ultimul loc.
- În ceea ce priveşte calculatoarele personale la 1000 locuitori, România se situează pe ultimul loc.

F. Protejarea mediului

Asigurarea unei dezvoltări economice durabile impune adoptarea unor măsuri susținute în vederea protejării mediului. În acest context un indicator semnificativ îl constituia emisiile de dioxid de carbon pe locuitor. Reducerea nivelului acestui indicator, în condițiile în care nivelul PIB creşte poate constitui un indiciu al unei dezvoltări economice pe baze durabile.

Referitor la nivelul acestui indicator (tabelul nr. 3.5) România deține la prima vedere o situație bună, numai Letonia înregistrând un nivel mai mic, situație amendată însă prin faptul că nivelul producției industriale a țării noastre este cu mult mai redus decât cel din anul 1989. Se remarcă de asemenea ponderea relativ mare deținută de Germania, Regatul Unit, Italia şi Franța în totalul mondial de emisii de dioxid de carbon.

Tabelul nr. 3.5

Emisiile de dioxid de carbon

	Pe locuitor (tone)		Ponderea în totalul mondial (%)
	1980	1999	1999
Uniunea Europeană			
Austria	6,9	7,6	0,3
Belgia[1)]	13,3	10,2	0,4
Danemarca	12,3	9,3	0,2
Finlanda	11,9	11,3	0,2
Franța	9,0	6,1	1,5
Germania	..	9,7	3,3
Grecia	5,4	8,2	0,4
Irlanda[1)]	7,4	10,8	0,2
Italia	6,6	7,3	1,8
Luxemburg	28,9	18,6	..
Olanda	10,8	8,5	0,6
Portugalia	2,8	6,0	0,3
Spania	5,3	6,8	1,2
Suedia	8,6	5,3	0,2
Regatul Unit	10,3	9,2	2,3
Republica Cehă	..	10,6	0,5
Cipru	5,2	8,0	..
Estonia	..	11,7	0,1
Letonia	..	2,8	..
Lituania	..	3,8	0,1
Malta[2)]	2,7	8,8	..
Polonia	12,8	8,1	1,3
Slovacia	..	7,2	0,2
Slovenia	..	7,3	0,1
Ungaria	7,7	5,6	0,2
Țări candidate			
Bulgaria	8,5	5,1	0,2
România	8,6	3,6	0,3
Turcia	1,7	3,1	0,8
Alte țări			
Japonia	7,9	9,1	4,9
S.U.A	20,4	19,7	23,2

Notă:

[1)]2000; [2)]1999.

Sursa:

- Economia mondială în cifre, *Institutul Național de Statistică, 2003.*
- Rapport mondial sur le développement humain 2003, *Economica, PNUD, 2003.*

4. SCENARII POSIBILE PENTRU ELABORAREA STRATEGIEI DE DEZVOLTARE INDUSTRIALĂ DURABILĂ A ROMÂNIEI - ORIZONT 2025
- opțiuni şi priorități în evoluțiile sectoriale -

4.1. Clasificarea ramurilor industriale după dinamica lor mondială, în perioada 1980-1996 (tabelul nr. 4.1)

Tabelul nr. 4.1

Ramuri şi subramuri industriale care au cunoscut o dinamică înaltă a producției	Ramuri şi subramuri cu o dinamică medie a producției (între 2-5% pe an)	Ramuri stagnante sau aflate în declin (ritm mediu sub 2% pe an)
- ramurile industriale asociate societății informaționale; mijloace de tehnică de calcul şi birotică, electronică de vârf, mijloace mass-media şi audiovizuale, edituri şi poligrafie, aparatură de telecomunicații; - industriile de producere a specialităților chimice de tonaj mic şi mediu: elastomerii termoplastici, materiale a-vansate, lacuri-pulbere, adezivi nepo-luanți, antidăunători biochimici, deter-genți compacți; - industria aeronautică; - industria de prelucrare a superaliajelor; - industria de mobilă de birou, PAL, cherestea specială; - industria de prelucrare a textilelor teh-nice; - industria de produse de inginerie genetică; - producția de alimente ecologice şi bă-uturi dietetice; - industria de papetărie.	- industria de prelucrare a aluminiului, cuprului şi oțelurilor speciale; - industria de autovehicule; - construcțiile de maşini şi echipament mecanic şi electric; - producția de instrumente medicale, aparatură optică şi de precizie; - industria de construcții metalice; - industria produselor de chimie fină şi a polimerilor (materiale plastice şi anumite fibre sintetice); - industria textilelor de fibre naturale; - producția de încălțăminte sport; - industria alimentară şi a băuturilor.	- industria siderurgică de bază; - industria de prelucrare a zincului şi plumbului; - industria metalelor pre-țioase; - industria construcțiilor navale; - industria constructoare de material rulant pen-tru căi ferate; - industria de maşini a-gricole şi tractoare; - producția de îngrăşă-minte, produse sodice şi fire/fibre artificiale; - industria de prelucrare a lemnului.

Factorii care au influențat dinamica unor industrii sunt:

- gradul de saturare a unor piețe asociat evoluției structurii cererii;
- impactul măsurilor de politică industrială şi al măsurilor de restructurare

întreprinse de societățile producătoare;

- impactul legislațiilor de protecție a mediului;
- influența ciclului economic şi a progresului tehnico-ştiințific.

4.2. Ramuri strategice pentru economia mondială şi pentru cea națională

Sectorul energetic

Sectorul energetic influențează în mod direct toate activitățile economice şi sociale. Prețurile energiei (primare şi secundare) afectează sensibil competitivi-tatea tuturor mărfurilor şi serviciilor.

Sectorul energetic este un *sector strategic.*

Coordonarea politicilor energetice din țările dezvoltate se face de către Agenția Internațională a Energiei (AIE) din cadrul OCDE.

SUA are o Strategie Energetică Națională pe care, în februarie 1991, Admi-nistrația Bush a prezentat-o Guvernului SUA.

- Motivația principală a politicilor energetice este legată în principal de im-pactul sectorului la nivel macroeconomic şi microeconomic şi de carac-terul strategic al resurselor de energie primară pe plan mondial.

Piața energiei primare şi secundare (produse petroliere) este dominată în prezent de marile companii petroliere internaționale, care dispun de atuuri financiare, tehnologice, organizatorice şi şi-au diversificat activitatea în domeniul petrolier prin intermediul rețelelor interne de distribuție şi comercializare.

Procesul de concentrare din sectorul energetic s-a amplificat în ultimul timp, dovadă asocierea recentă între British-Petroleum şi Amoco, pe de o parte şi Exxon şi Mobil pe de altă parte.

Producția şi oferta mondială de energie vor fi influențate:

- de tendințele din structura consumului;
- de evoluția prețului țițeiului (preț director pentru celelalte resurse primare);
- de fazele ciclului economic şi de progresele de ordin tehnic şi tehnologic, mai ales pe linia creşterii randamentelor şi diminuării impactului ecologic.

Se prevede creşterea mai pregnantă a ponderii gazului natural, mai atenuată a resurselor reînnoibile şi reducerea uşoară a ponderii cărbunelui şi energiei nucleare, pe fondul unui trend ascendent al consumului mondial de energie (+2,2%) pe an în intervalul 1995-2015 şi al majorării semnificative a ponderii țărilor în curs de dezvoltare în total, de la 30,9% în 1995 la 40,2% în 2015.

Industria oțelului

Deşi, producția de oțel s-a diminuat în țările dezvoltate, industia siderurgică rămâne o ramură strategică pentru că asigură baza de materii prime

pentru indus-tria constructoare de maşini, pentru construcții şi pentru industria de armament.

Este o ramură energo-intensivă, care a parcurs etape de restructurare pro-fundă şi care au dus la raționalizarea capacităților neperformante şi la creşterea ponderii specialităților (produse cu valoare adăugată mare).

În Uniunea Europeană, a fost evidențiat *caracterul strategic al industriei oțelului (siderurgică)* încă de la înființarea CECO, iar apoi a avut loc restructurarea coordonată a ramurii la nivel comunitar.

- În țările dezvoltate, producătorii au beneficiat de o protecție a pieței față de importurile competitive din alte zone.

Industria alimentară

Este o ramură strategică, deoarece asigură securitatea alimentară a populației şi valorifică potențialul agricol intern.

- Toate țările dezvoltate au industrii alimentare puternice, indiferent de potențialul agricol autohton.

4.3. Selecția unor seturi de ramuri industriale ce pot fi considerate prioritare pentru România

Există mai multe criterii de selectare a ramurilor industriale cărora ar trebui să li se ofere atenție în mod prioritar. Aceste criterii țin de:

- prioritățile strategice naționale;
- evidențierea unor sectoare cu avantaje competitive şi comparative în raport cu partenerii comerciali tradiționali;
- tendințele reliefate pe piața internă;
- decizia guvernanților de a sprijini anumite direcții de dezvoltare pe termen lung.

Determinarea gradului de prioritate acordat unei anumite ramuri presupune două caracteristici oarecum contradictorii:

1. Existența unei flexibilități din partea guvernanților, care să permită intro-ducerea sau scoaterea unor subramuri noi în/din nucleul prioritar selectat fără a modifica structura strategiilor de dezvoltare națională precum şi obiectivele politice incluse în doctrinele economico-sociale ale liderilor politici.

Există un grad de specializare diferit în România şi Uniunea Europeană pentru grupările de ramuri industriale agregate după criteriul ratelor medii de creştere (tabelul nr. 4.2).

România este subspecializată față de restul economiilor lumii (în special, față de economiile dezvoltate) exact în domeniile cu cea mai accelerată dinamică recentă şi prognozată.

Tabelul nr. 4.2

Ponderile grupelor de ramuri în totalul industriei prelucrătoare în România şi Uniunea Europeană

%

Grupa de ramuri	Ponderea în cadrul UE	Ponderea în România
Ramuri cu creştere puternică	24,6	14,7
Ramuri cu creştere medie	57,0	66,8
Ramuri stagnante	18,4	18,5

2. Exercitarea moderată a dreptului de modificare structurală sus-menționa-tă, în cadrul menținerii în tiparele strategiei unice naționale de dezvoltare stabilite pe criterii economico-sociale şi nu politice.

A. Ramuri strategice

- Ramurile care asigură funcționarea unui sistem socioeconomic național chiar şi în condiții de instabilitate socială, politică sau în cazul unor potențiale conflicte armate (industria alimentară, subramuri ale industriei textile, de medicamente, subramuri ale industriei constructoare de maşini sau ale industriei metalurgice, industria de armament).
- Ramurile industriale care susțin infrastructura unei țări şi producția de energie a acesteia (prelucrarea combustibililor, industria extractivă, distri-buția de energie termică şi electrică).

Numai ramurile care au produse care se comercializează de regulă pe piața externă sunt supuse politicilor perfecționiste. De asemenea, intră în această cate-gorie produsele care au un grad înalt de tehnologie (cazul industriei de prelucrare a produselor petroliere în România).

- Cele mai importante ramuri strategice din România sunt: industria ali-mentară, industria siderurgică (anumite subramuri ale acesteia), industria de producere a energiei nucleare şi industria prelucrării petrolului.

Nu trebuie uitate anumite subramuri ale industriei constructoare de maşini.

B. Ramuri cu specializare a producției relativ la piața internațională

În România, ramurile pentru care indicele calculat de specializare a produc-ției, în raport cu UE, este sensibil mai mare decât unitatea şi în care se accentuează această specializare pe fondul creşterii eficienței sunt:

- industria de prelucrare a pielii şi de încălțăminte;
- industria confecțiilor textile;
- industria de prelucrare a nemetalelor.

În grupul ramurilor cu pondere mare în producția internă se numără şi cea extractivă (petrol, cărbune) sau cea energetică, dar aceste ramuri produc aproape exclusiv pentru piața internă.

C. Ramuri cu specializare a exporturilor, relativ la comerțul mondial

În România, aceste ramuri sunt, în general, aceleaşi cu cele în care există o specializare a producției, la care s-ar putea adăuga industria de prelucrare a lemnului şi cea de mobilier, industria produselor textile de bază.

O atenție specială trebuie acordată ramurilor cu pondere mare sau cu tendință de creştere a importurilor, pentru care ponderea producției industriale este relativ mare.

Evoluția unor astfel de ramuri este incertă, de obicei, prezentând variații ale ritmului de creştere a producției, în funcție de cererea internă şi externă şi fiind foarte sensibile la evoluția prețurilor mondiale.

În această situație se află mai multe subramuri ale industriei chimice, o mare parte a industriei construcțiilor de maşini şi echipamente.

D. Ramuri cu tendință accentuată de creştere pe piața internațională, esențiale în susținerea infrastructurii în viitor

Ramurile industriale care creează produse utile rețelelor de telecomunicații informaționale sau sistemului cultural național, sunt:

- industria echipamentelor de birotică şi tehnică de calcul;
- industria aparaturii de telecomunicații şi radio;
- industria de edituri-poligrafie;
- industria de mijloace de transport rutier şi aerian, cu accesoriile acestora.

Paşi obligatorii pentru oricare criteriu de prioritate

1. Includerea ramurilor strategice printre ramurile prioritare.

Acest lucru se poate face flexibil, prin acordarea unor facilități speciale acelor ramuri pentru care pare să existe mai mult interes.

Exemplul, în cazul României, ar fi industria alimentară sau industria de prelucrare a produselor petroliere, în care cota de piață internațională a României a fost ridicată în anumite perioade ale istoriei economice iar potențialul existent în mod natural oferă avantaje relative.

2. Acordarea unui loc special, în contextul global al dezvoltării economice şi industriale, domeniului serviciilor industriale.
3. Includerea în strategia de dezvoltare națională a rolului esențial ce revine sectorului informațional şi restructurării sistemului educațional-formativ, în spiritul reorientării forței de muncă către sectoarele dinamice dominate de tehnica informației şi al formării unor noi generații a căror mentalitate să fie conformă climatului economic concurențial.

4.4. Scenarii posibile de alegere a priorităților

A. Scenariul avantajului comparativ şi competitiv

Se aleg acele ramuri industriale care prezintă avantaje în România în raport cu restul lumii.

Prioritatea acestor ramuri va fi dată de ponderea ridicată în producția indus-trială a țării precum şi după unele avantaje legate de utilizarea factorilor de pro-ducție, *avantaje statice şi momentane* (comparative) sau *dinamice* (competitive).

- Din păcate, România nu poate oferi exemple de ramuri în care să dețină un cert avantaj competitiv pe plan mondial.

Intră în această categorie ramurile din grupele C şi D descrise mai sus.

Dezavantaje în utilizarea acestui criteriu:

- aprecierea este variabilă în funcție de momentul istoric al selecției;
- politicile industriale trebuie să fie foarte flexibile;
- criteriul nu ține seama de tendințele economiei mondiale şi de accentuarea fenomenului de internaționalizare.

B. Scenariul ramurilor "explozive" pe plan mondial

Vor fi alese drept ramuri prioritare acele industrii care fac parte din grupul de avangardă al dezvoltării mondiale. Sunt ramuri sau subramuri estimate să crească cu peste 5-6% ritm mediu anual în următorii 30-40 de ani.

Dezavantaje:

- ponderea acestor industrii în România este foarte redusă;
- o selectare parțială din cadrul acestui grup este recomandată împreună cu alegerea unor politici industriale active de impulsionare-facilitare şi nu de subvenționare;
- prin deschiderea inerentă a economiei în fața capitalului străin.

C. Scenariul static al ponderii sectoriale

Ar trebui considerate prioritare acele ramuri ale industriei care dețin ponderea cea mai mare în producția națională pe motivul necesității asigurării protecției locurilor de muncă existente şi al "puterii" economiei naționale.

Dezavantaje:

- industria românească rămâne fără un obiectiv de dezvoltare definit pe termen lung, neavând şanse mari de a ieşi cu forțe proprii din ciclul nefavorabil actual;
- politicile industriale vor acționa în continuare ca răspuns la "lobby"-ul intern provenit din cadrul sectoarelor producătoare cu pondere mare şi vor fi canalizate către subvenționare sau protecție.

5. DIRECȚII DE ACȚIUNE ÎN VEDEREA ASIGURĂRII DEZVOLTĂRII PE BAZE DURABILE A INDUSTRIEI ȚĂRII NOASTRE

Pe plan mondial, industria cunoaşte transformări rapide şi profunde ca urmare a apariției permanente de noi tehnologii care se propagă rapid şi modifică relațiile dintre întreprinderi şi alte entități organizatorice şi influențează modul cum sunt organizate şi administrate acestea. Țările, indiferent de nivelul lor de dezvol-tare, sunt confruntate cu o exigență comună, aceea de a face întreprinderile industriale să devină şi să rămână competitive pe piețele internaționale. Aceasta presupune, îndeosebi, întărirea capacității de utilizare a tehnologiilor noi. Toto-dată, în acest sens, o importanță deosebită o prezintă deschiderea economiilor către fluxurile mondiale de schimburi, investiții şi tehnologii.

Pentru a-şi dezvolta capacitățile tehnologice, țările trebuie să dobândească pe baza unei învățări continue, cunoştințe, competențe şi practici care variază de la o activitate la alta, proces care se dovedeşte a fi de multe ori lent şi dificil şi, în acelaşi timp, presupune costuri ridicate în condiții de risc şi incertitudine mari. În acelaşi timp, neînsuşirea noilor tehnologii slăbeşte capacitatea concurențială a în-treprinderilor şi are drept rezultat, menținerea unei industrii prelucrătoare depăşite din punct de vedere tehnologic care nu poate să asigure o creştere economică diversificată şi susținută. În acest context, un rol esențial revine întreprinderilor, întărirea capacității competitive a acestora depinzând în mod hotărâtor de mediul economic în care acționează şi care asigură aporturile de capitaluri, competențe, maşini şi echipamente, informații şi cunoştințe tehnice în funcție de necesități în conformitate cu evoluția rapidă a tehnicii şi cu intensificarea concurenței.

Complexitatea procesului de întărire a capacităților tehnologice variază de la un sector al industriei la altul, sporirea competitivității rămânând un obiectiv deosebit de important pentru toate țările.

Pentru a face față concurenței pe piețele internaționale, întreprinderile nu numai că trebuie să fie eficiente dar trebuie, de asemenea, să se poată baza pe un cadru economic şi un mediu propice afacerilor. Astfel:

- Puterile publice trebuie să creeze condiții corespunzătoare: stabilitate politică, o gestiune macroeconomică sănătoasă, un regim juridic şi drep-turi de proprietate viabile şi respectate, o transparență şi o previzibilitate a politicilor economice, asigurarea unor costuri de tranzacție reduse.
- Furnizorii de infrastructuri şi de inputuri materiale şi de servicii trebuie să respecte normele internaționale privind costul, calitatea şi termenul de livrare.

- Funcționarea piețelor muncii, ale capitalurilor şi ale informației precum şi a instituțiilor implicate să fie eficientă.
- Întreprinderile trebuie să fie încurajate să investească în crearea de noi capacități, să elaboreze strategii în vederea îmbunătățirii competitivității şi să pună în funcțiune rețele şi grupuri de întreprinderi pentru a-şi îmbunătăți eficiența şi dinamismul.

Măsura în care țările europene pot să se adapteze la exigențele piețelor mondiale depinde de capacitatea lor de a stabili legături cu partenerii străini şi de a folosi alte resurse, îndeosebi tehnologia şi cunoaşterea ca pârghii importante pentru accelerarea dezvoltării economice. Pentru aceasta, trebuie să se inves-tească în cunoaştere şi să se sprijine eforturile de preluare, de adaptare şi de îmbunătățire a resurselor nou dobândite.

Concurența îmbracă permanent forme noi. Desigur, este important să se reducă costurile de producție, dar la fel de importante devin inovarea, flexibilitatea, fiabilitatea şi calitatea în general. Principalul motor al competitivității îl constituie produsele, tehnologiile şi serviciile noi.

Pentru a stăpâni tehnologia şi a deveni competitiv, trebuie competențe noi, informații tehnice, capacități sporite în ceea ce priveşte organizarea şi comerciali-zarea. Este vorba de un proces continuu deoarece tehnologia se schimbă permanent.

Asigurarea unei creşteri economici pe baze durabile presupune ca întreprinderile să acționeze în următoarele direcții:

5.1. Căutarea şi valorificarea noilor tehnologii

Transformările tehnice ale lumii contemporane sunt fără precedent în ceea ce priveşte ritmul şi amploarea şi se bazează pe progresul spectaculos înregistrat de tehnologia informării şi a comunicării.

Noile sisteme de inovare au drept scop şi rezultat să apropie între ele întreprinderile, țările şi regiunile. Dată fiind rapiditatea schimbărilor tehnologice, diferențele în ceea ce priveşte inovarea dintre agenții economici şi ramurile de activități se accentuează. De aceea, țările industrializate cu intensitate tehnologică mare şi medie realizează trei sferturi din investițiile întreprinderilor în cercetare-dezvoltare. Activitățile novatoare introduc produse noi, creează o nouă cerere şi înlocuiesc produsele existente mai rapid decât activitățile stabile. De aceea, producția şi exporturile de produse cu intensitate mare a cercetării-dezvoltării sporesc mai rapid decât cele ale altor activități industriale. Produsele complexe reprezintă, în prezent, două treimi din exporturile mondiale şi continuă să câştige teren față de activitățile caracterizate printr-o intensitate tehnologică mică şi față de activitățile bazate pe explotarea resurselor. Cea mai mare parte a industriilor care fabrică produse tehnologice de vârf - electronică avansată, aerospațială, instrumente de precizie, produse farmaceutice - au înregistrat o expansiune mai rapidă a exporturilor.

Pentru a susține concurența mondială şi a face față complexității în creştere a cunoştințelor, întreprinderile se specializează în activitățile lor principale. Dato-rită acestui fapt, marile întreprinderi nu se mai bazează în întregime pe serviciile proprii de cercetare-dezvoltare ci, din ce în ce mai mult, cumpără tehnologii noi de la alte întreprinderi.

Întreprinderile îşi împart între ele inovarea în două modalități. Prima, între întreprinderile din acelaşi sector de activitate, ca de exemplu cel al automobilului. Astfel, principalii fabricanți colaborează cu principalii lor furnizori în vederea punerii la punct a noilor modele de automobile şi se bazează pe ei în vederea asimilării şi fabricării de noi componente şi de noi subansamble pentru montaj. Acest proces facilitează o inovare mai rapidă precum şi ştergerea diferențelor tehnologice dintre furnizori. Tehnologiile informației şi ale comunicării fiind din ce în ce mai frecvent utilizate în relațiile dintre întreprinderi permit o mai bună integrare a acestora în lanțurile de fabricație.

Conform celei de-a doua modalități întreprinderile îşi "împart" cu concurenții lor inovarea. Această tendință este datorată costurilor şi riscurilor în creştere ale inovării (îndesebi în etapele hotărâtoare precomerciale ale produsului), care încurajează crearea de alianțe strategice şi de parteneriate în domeniul cercetării.

Accelerarea progresului tehnic, legăturile tot mai intense care există între industrie şi ştiință, multiplicarea polilor de inovare şi diminuarea costului transmi-terii informației sunt elemente care duc la sporirea importanței rețelelor de inovare care se întind pe zone geografice tot mai mari. Dacă o întreprindere vrea să-şi îmbunătățească competitivitatea prin dezvoltarea tehnologică, devine imperios necesar pentru ea să se integreze în rețele viabile.

Interacțiune dintre industriile care inovează şi agenții externi - precum labo-ratoarele de cercetare şi universități - se transformă de asemenea. Noile tehnolo-gii trebuie să fie legate mai strâns cu cercetarea fundamentală chiar pentru inova-rea comercială, cel mai ilustrativ exemplu fiind biotehnologiile. Polii tehnologici situați în proximitatea centrelor în care se concentrează cercetarea universitară şi institute de cercetare constituie un important avantaj competitiv. De regulă, între-prinderile industriale cheltuiesc mai mult pentru a sponsoriza cercetarea-dezvolta-rea în astfel de centre şi a le utiliza competențele.

În numeroase sectoare, relațiile cu instituții tehnologice - precum organis-mele de normalizare şi metrologie şi acelea care oferă servicii de sprijin întreprin-derilor mici şi mijlocii - devin importante şi pentru activitatea tehnologică a întreprinderilor. Cea mai mare parte a țărilor industrializate au pus în funcțiune o serie de instituții care furnizează servicii tehnice specializate către întreprinderi. Dat fiind că ele produc bunuri de interes public, numeroase dintre ele beneficiază de subvenții de la stat, cum este cazul institutelor Fraunhofer din Germania. Asociațiile industriale, organizațiile de export şi instituțiile

asemănătoare pot, de asemenea, să furnizeze în sprijin o asistență tehnică. Împreună, aceste instituții creează un mediu bogat în informații de diverse tipuri, ceea ce este indispensabil pentru progresul continuu al inovării şi al cunoştințelor.

5.2. Utilizarea unor noi modalități de organizare şi gestionare a întreprinderilor

Noile tehnologii afectează relațiile dintre întreprinderi, adică structura şi modul de organizare a industriei. Ele afectează de asemenea şi relațiile din interiorul întreprinderilor, adică gestionarea lor. Astfel:

a) Schimbarea relațiilor dintre întreprinderi, ca urmare a faptului că datorită adâncirii specializării şi dependenței tot mai mari față de furnizori, fabricanții trebuie să gestioneze lanțul de aprovizionare şi lanțul de valoare, lucru care s-a dovedit a fi extrem de dificil deoarece impune o infrastructură avansată, noi mecanisme contractuale, noi competențe şi noi tehnici de gestiune. Pen-tru a gestiona eficient lanțurile de aprovizionare, numeroase întreprin-deri din țările dezvoltate a trebuit să-şi lărgească competențele tehnologice şi de gestiune. Fluxurile de informații, logistica şi rețelele sunt în prezent cheia succesului față de concurenți şi pot, prin îmbunătățirea flexibilității şi reduce-rea costurilor, să aducă importante avantaje. Tehnologiile comerțului elec-tronic oferă din două puncte de vedere un mijloc mai eficace şi potențial mai economic de a apropia întreprinderile între ele. În primul rând, aceste tehno-logii sunt mai ieftine şi pot să fie automatizate mai uşor pentru îndeplinirea unor sarcini generale precum distribuția, vânzarea, serviciile postvânzare şi gestiunea stocurilor. Schimburile electronice de date se pretează în mod deosebit gestionării lanțului de aprovizionare. În al doilea rând, tehnologiile comerțului electronic pot să fie aplicate de-a lungul lanțului de valoare, în mod integral, lucru ce nu era posibil în condițiile vechilor tehnologii. Aplica-rea comerțului electronic duce la câştiguri de eficiență datorate: reducerii costului vânzărilor; diminuării costului serviciului către clienți; efectuării de cumpărări mai rapid şi mai ieftin; reducerii stocurilor; prevederii cererii consumatorilor.

O altă schimbare este datorată importanței crescânde pe care o îmbracă în mai multe sectoare ale economiei regruparea geografică a întreprinderilor şi în special a celor mici şi mijlocii fapt ce le permite să obțină economii externe datorate disponibilității informației sau apropierii de grupuri de furnizori, clienți şi muncitori calificați. În țările dezvoltate au apărut, de asemenea, un mare număr de poli de tehnologii de vârf.

b) Schimbarea în cadrul întreprinderilor înseşi, care trebuind să-şi perfecțione-ze fluxul informațional caută nu numai să introducă tehnologii ale informării şi comunicării, dar şi să reducă numărul nivelurilor ierarhice

şi să utilizeze noi echipamente pentru prelucrarea informației, fapt ce presupune dobân-direa de competențe noi în toate domeniile. La nivelul lanțului de montaj, utilizarea noilor tehnologii necesită noi competențe, o formare continuă a personalului, muncitori polivalenți, lucrul în echipă şi o strânsă conlucrare a muncitorilor în vederea îmbunătățirii calității şi productivității. În acest caz, informatica se utilizează pretutindeni: metode de muncă, amenajarea clădi-rilor, controlul procedeelor, gestiunea calității, îmbunătățirea continuă a sistemelor de gestionare a stocurilor, conceperea, fabricarea şi ingineria asistate de calculator, planificarea operațiunilor de fabricație şi a resurselor întreprinderilor, robotizarea şi sisteme de fabricație flexibile etc.

Necesitatea de a pune în aplicare noi sisteme şi interacțiunea sporită cu agenții din exterior provoacă dificultăți organizării şi conducerii întreprinderii care pot fi depăşite de acelea care reuşesc să adopte o nouă cultură şi noile tehnologii. Tehnologiile informației şi ale comunicării permit, de asemenea, întreprinderilor să-şi separe funcțiuni şi linii de fabricație şi să le amplaseze indiferent de distanță în funcție de costuri, eficiență şi cererile piețelor. Administrând mai bine rețelele mondiale şi dispersându-şi activitățile în diferite regiuni ale lumii, întreprinderile pot să-şi minimizeze costurile şi să-şi optimizeze suplețea şi logistica. Aceste po-sibilități sunt valabile, de asemenea, pentru alte activități ale lanțului de valoare-servicii, comercializare, cercetare-dezvoltare - care, de asemenea, au fost reim-plantate în interiorul unor sisteme internaționale strâns coordonate. Anumite acti-vități trebuie să fie concentrate într-un număr mic de localități pentru a se putea beneficia de economiile de scară şi cele datorate regrupării, de disponibilitățile de competențe, de furnizori etc. Alte activități pot fi dispersate mai mult deoarece economiile de scară contează mai puțin sau sunt mai aproape de inputurile materiale sau de clientelă. Țările care se integrează rapid în lanțul de valoare mondial, pot să dobândească avantaje pe planul competențelor, tehnologiei, aprovizionării, infrastructurii.

Un factor determinant al asigurării unei dezvoltări economice durabile îl con-stituie competitivitatea care, în contextul accentuării concurenței pe piețele mon-diale, impune modificarea modului de a conduce o afacere de către întreprinzător, redefinirea manierei în care societățile comerciale îşi organizează activitatea. În acest context, deşi responsabilitatea realizării acestor deziderate revine în întregi-me conducătorilor de întreprindere, un rol însemnat aparține şi puterii publice care trebuie să creeze un mediu economic capabil să favorizeze spiritul de întreprin-zător.

În condițiile mondializării tot mai accentuate a piețelor, o importanță esența-lă revine acordării priorității reacției rapide, de către întreprinderi datorită faptului că ritmul ridicat al inovării scurtează ciclul de viață al celei mai mari părți a produ-selor industriei prelucrătoare şi în special a bunurilor de consum. În prezent, avan-tajul competitiv dat de diferențierea produselor durează în medie,

de zeci de ori mai puțin decât acum zece ani. Intensificarea concurenței pe piețele internaționale exercită presiuni mai puternice în sensul unei contractări a fondurilor de rulment imobilizate pentru producție, aprovizionare şi stocuri. Mărimea medie a comenzilor este în scădere şi obligă societățile comerciale importatoare să solicite imperios termene de livrare mai scurte. Nu cu mult timp în urmă, industria mondială a con-fecțiilor realiza patru game într-un an iar în prezent opt game de produse. Perioa-da dintre conceperea îmbrăcămintei şi livrarea în buticuri s-a redus la mai puțin de două luni. De aceea creşte importanța capacității de reacție rapidă a furnizorului.

Tehnologiile moderne şi un mai bun acces la informare permit, de asemenea, societăților comerciale din țările importatoare să fie mai eficiente, mai cu seamă în ceea ce priveşte reducerea timpului necesar aprovizionării în lanțurile lor de aprovizionare. Aceste întreprinderi aşteaptă acum de la furnizori să fie la fel de eficienți.

Pentru a putea reacționa judicios, conducătorii întreprinderilor din economii-le în curs de dezvoltare sau în tranziție, trebuie să examineze riguros propriile lanțuri de aprovizionare pentru a determina punctele în care ar putea fi posibil să adauge valoare, calitate şi personalizarea produselor precum şi acelea în care se produc pierderi, întârzieri sau costuri nenegociabile. Dacă acest examen este realizat, pot fi sesizate oportunități care să aibe repercusiuni pozitive asupra competitivității.

Progresul tehnologiei şi al infrastructurii permite unui mai mare număr de întreprinderi să facă față noilor exigențe de pe piețele mondiale[1].

Pentru a răspunde acestei noi exigențe de a reacționa rapid, conducătorii de întreprindere trebuie:

- să-şi sporească eficacitatea în cadrul lanțurilor de aprovizionare şi să stabilească planuri de urgență corespunzătoare pentru a depăşi locurile înguste pe termen lung şi posibilele perturbări ale producției;
- să dobândească certificatul de calitate, solicitat imperios pe piețele pe care întreprinderea vrea să se poziționeze;
- să introducă tehnologii şi procese informatice suficiente pentru a furniza cumpărătorilor de produs o informație precisă privind producția şi livrarea şi să mențină contacte permanente şi imediate cu toți participanții la lanțul de aprovizionare;
- să asigure comunicarea imediată şi permanentă cu cumpărătorii existenți sau potențiali.

Inițiativa în derularea afacerii aparține în mod evident întreprinderii, dar în acelaşi timp, un rol important revine puterii publice care, în cadrul unei strategii

[1] Aplicarea tehnologiei internetului la lanțurile de aprovizionare poate diminua durata ciclului şi a cheltuielilor de tranzacționare cu până la 60%. Unii mari importatori mondiali solicită noilor lor furnizori să aibe acces la Internet ca o condiție prealabilă ca să devină parteneri în lanțurile lor de aprovizionare.

naționale pentru export, trebuie să favorizeze reacția rapidă a firmelor, prin acționarea în următoarele direcții:

- simplificarea procedurilor de export şi a exigențelor în ceea ce priveşte autorizarea;
- promovarea punerii în funcțiune a serviciilor de certificare a calității;
- luarea de măsuri la nivel național pentru facilitarea comerțului electronic între întreprinderi şi reducerea costului comunicării;
- îmbunătățirea competitivității transporturilor;
- întărirea legăturilor în amonte cu furnizorii locali de inputuri pentru producție.

Regulile care reglementează activitatea economică internațională se schim-bă puțin câte puțin pentru a permite agenților economici să răspundă cu promp-titudine la semnalele pieței. Noile reguli ale jocului, care tind să asigure egalitatea între toate țările, încurajează întreprinderile să-şi extindă afacerile pretutindeni în lume, şi obligă întreprinderile concurente să-şi îmbunătățească competitivitatea.

Regulile cele mai cunoscute sunt acelea care sunt negociate pe plan multi-național în cadrul Acordului general asupra taxelor vamale şi a comerțului (GATT) în prezent fiind administrate de către Organizația Mondială a Comerțului (OMC).

Deşi cea mai mare parte a țărilor îşi reduce taxele vamale şi restricțiile can-titative în ceea ce priveşte schimburile economice, normele şi diferitele forme de certificare a calității care au apărut constituie noi bariere de intrare pe piețe. Cea mai mare parte a acestor bariere se referă la procedee şi nu la produse, şi sunt mai cu seamă normele de calitate (ISO 9000), normele privind mediul (ISO 14000) şi normele de protecție a muncii (SA 8000). În pus, numeroase țări au formulat reglementări tehnice, norme industriale şi procedee de analiză şi omologare pentru a proteja siguranța şi sănătatea publică.

Normele pot provoca costuri suplimentare pentru țările în curs de dezvoltare obligându-le să-şi modernizeze competențele şi capacitățile, să stăpânească teh-nologiile noi şi să pună în funcțiune o infrastructură instituțională privind omologa-rea, metrologia, normalizarea, asistența tehnică şi informarea. În condițiile în care costurile în acest domeniu sunt foarte ridicate pentru o țară (în raport cu mărimea economiei şi a exporturilor),normele pot deveni un obstacol în calea exporturilor.

5.3. Încurajarea activității antreprenoriale

Orice societate modernă are nevoie de întreprinzători, de activități antre-prenoriale care să fie confirmate în plus prin reuşită. Activitatea antreprenorială, care se află la baza creşterii economice, poate fi încurajată prin:

a) Crearea condițiilor necesare astfel încât candidații la înființarea unei între-prinderi să fie competenți, bine sfătuiți şi motivați, să aibă curajul de a-şi asuma riscuri şi ambiția necesară pentru obținerea succesului economic.

Spiritul de întreprinzător se află la originea oricărei reuşite a întreprinderii şi este motorul dezvoltării şi inovării economice. Pentru a rămâne în cursa dezvoltării tehnologice orice țară trebuie să aibe cât mai mulți întreprinzători care să sporească numărul de întreprinderi competitive. În acelaşi timp so-cietatea trebuie să recompenseze pe cei care îşi asumă riscuri, ținând cont şi de faptul că riscul presupune şi o parte de eşec. De aceea, politica privind întreprinderile trebuie să aibă în vedere condițiile în care are loc eşecul precum şi posibilitatea revederii legislației privind falimentul astfel încât să se încurajeze asumarea riscului. Politica privind întreprinderea trebuie de asemenea să încurajeze o mai bună adoptare a competențelor întreprinderi-lor la nevoile întreprinderilor. De aceea, capacitatea de a învăța pe toată du-rata vieții răspunde necesităților întreprinderilor care aparțin unei economii aflate în plină dezvoltare a cunoaşterii. De asemenea, cunoştințele generale privind întreprinderea şi spiritul de întreprinzător trebuie să fie integrate în programele de învățământ la toate nivelurile. În acelaşi timp, politica privind întreprinderea trebuie să stimuleze rata de creştere a *start-up*-urilor şi să sprijine supraviețuirea şi dezvoltarea noilor întreprinderi.

b) Asigurarea accesului la finanțare prin intermediul creditelor, garanților, capitalului-risc şi a capitalului de pornire sau demarare. Întreprinzătorii au nevoie de capital pentru a-şi concretiza afacerile şi de aceea trebuie să aibă acces la tipul de finanțare potrivit, şi aceasta la momentul potrivit pe parcur-sul ciclului de viață al unei întreprinderi. În cazul IMM-urilor, finanțarea prin apelarea la piața financiară este încă subdezvoltată în țara noastră, accesul la finanțarea pe bază de împrumut fiind dificil, băncile ezitând să acorde credite unor agenți economici care prezintă un grad ridicat de risc şi sunt adesea puțin rentabili.

Politica privind întreprinderea trebuie să favorizeze un mai bun acces al IMM-urilor la finanțare, să încurajeze demersurile inovatoare, să faciliteze finanța-rea începutului afacerii şi a microîntreprinderilor precum şi susținerea *start-up*-uri-lor şi a întreprinderilor de înaltă tehnologie.

c) Dezvoltarea condițiilor-cadru, inclusiv a celor de reglementare a mediului economic, favorabile activității antreprenoriale, lipsite de obstacole inutile concomitent cu promovarea unei politici prin care să se garanteze desfăşu-rarea unei concurențe loiale pe piețe. Reglementările deşi continuă să fie utile adesea constituie o frână în activitatea întreprinzătorilor şi de aceea trebuie reduse la strictul necesar. De regulă, taxele, impozitele şi contribuții-le pentru securitatea socială exercită o mare influență asupra întreprinderii, generând costuri suplimentare şi nestimulându-le activitatea.

d) Furnizarea de servicii şi constituirea de rețele de sprijin eficiente, care să asigure succesul întreprinderilor. Facilitarea accesului la informație, la firme-le de consultanță şi de servicii ajută pe întreprinzători să demareze,

să dez-volte şi să internaţionalizeze o afacere. Un accent deosebit trebuie pus pe acordarea sprijinului necesar microîntreprinderilor şi întreprinderilor mici care dispun de resurse financiare interne mai limitate şi au nevoi specifice, numai astfel acestea putând să fie competitive. Politica privind întreprinde-rea trebuie, de asemenea, să încurajeze eficienţa în cooperarea dintre întreprinderi, în gestionarea lanţului de aprovizionare, în comerţul electronic, în transmiterea *savoir-faire*-ului indiferent de importanţa şi mărimea parte-nerilor implicaţi. De asemenea, politica privind întreprinderea trebuie să favorizeze o cultură a inovării în economie şi societate şi să asigure o legătură eficientă între cercetare şi inovare.

5.4. Integrarea întreprinderii în lanţurile de valoare mondiale

Mondializarea comportă numeroase manifestări: creşterea schimburilor economice, investiţii, drepturi de licenţă, întreprinderi comune, alianţe, reţele şi ac-tivităţi de subcontractare. În cea mai mare parte a sectoarelor, cei mai însemnaţi actori sunt societăţile transnaţionale ale ţărilor industrializate, care sunt principalii factori determinanţi structurali ai schimbării tehnologice şi principala curea de transmitere a tehnologiei şi a producţiei în lume.

Rolul pe plan mondial al societăţilor transnaţionale nu a încetat să crească şi aceste societăţi deţin o pondere din ce în ce mai însemnată din producţia, schimburile, transferurile tehnologice şi investiţiile mondiale. În sectorul industriei prelucrătoare, poate manifestarea cea mai vizibilă a activităţilor o constituie avân-tul lanţurilor de valoare mondiale care cuprind în strânsa lor legătură o succesiune de activităţi: extracţia materiilor prime, producţia, concepţia, cercetarea-dezvolta-rea, comercializarea şi livrarea. Lanţurile de valoare prezintă o serie de caracte-ristici organizatorice:

- Sunt dotate cu structuri internaţionale plasate sub conducerea comună.
- Întreprinderile private, care pot deţine o participare în activităţi realizate în diferite ţări şi să devină astfel transnaţionale, sau să aibă, prin inter-mediul pieţei sau altor modalităţi, relaţii cu întreprinderile locale (subcon-tractare, coîntreprinderi, alianţe strategice sau înţelegeri privind cumpă-rările). Atunci când economiile de scară legate de inovare, producţie, logistică şi comercializare sunt importante, numărul de întreprinderi de prim-rang tinde să se diminueze puţin câte puţin, şi datorită liberalizării politicilor, ele îşi raţionalizează implantarea activităţilor de producţie în diverse ţări, ceea ce are drept efect întărirea sediului lor central.
- Rolul jucat de către societăţile transnaţionale în lanţurile de valoare mondiale este în creştere, deşi diferă de la un sector de activitate la altul. În sectoare relativ simple, puţin complexe, anumite societăţi transnaţio-nale creează filiale, în timp ce altele se aliază cu întreprinderile locale. Actorii independenţi controlează adesea sectoare importante ale pieţei

perfectând contracte cu întreprinderile locale şi furnizându-le competență, asistență tehnică şi inputuri. În sectoarele complexe în schimb, legăturile tind să fie mult mai strânse datorită necesității unei coordonări controlate, a unei calități riguroase şi a unei formări permanente. În anumite sectoare, întreprinderile aflate în prim-plan îşi adâncesc specializarea renunțând pur şi simplu la fabricație şi limitându-se la activitățile de cercetare-dezvoltare, de concepție, de comercializare şi servicii postvânzare. Chiar în sectoarele de vârf, sistemele de producție ale societăților transnaționale nu sunt închise, acestea manifestând din ce în ce mai mult tendința de a subcontracta operațiile şi inputurile cu furnizori calificați.

- Activitățile industriale sunt separate pe sarcini şi etape ale producției rămânând totuşi strâns legate unele de altele pentru a garanta eficacitatea ansamblului procesului.
- Diferitele verigi ale lanțului produc o valoare adăugată şi utilizează o tehnologie diferită şi impun, în consecință, exigențe distincte participanților. Cele ce se află la începutul lanțului, ale căror nevoi sunt mai simple, sunt cele mai vulnerabile față de erodarea propriilor avantaje comparative (dacă locul unde are loc implantarea, oferă mai cu seamă o mână de lucru semicalificată ieftină, avantajele tind să dispară pe măsură ce salariile cresc).
- Faptul că tehnologiile şi capitalurile sunt mobile nu înseamnă că nu mai au importanță capacitățile de pe plan local. Factorii care prezintă importanță pentru investitorii care aplică tehnologii noi şi caută să se implanteze în localități care să le permită sporirea competitivității sunt competențele specializate, o infrastructură modernă, instituții viabile, costuri de tranzacții puțin ridicate, furnizori locali eficienți, prestatori de servicii de sprijin către întreprinderi.

Lanțurile de valoare mondiale, care regrupează funcțiuni, procedee şi țări, constituie pentru întreprinderi şi țări un mijloc de accelerare a dezvoltării lor şi oferă oportunități pe care întreprinderile din aceste țări pot să le exploateze pentru a-şi întări capacitățile. Pentru ele, important este să se integreze în rețele mai mari. În acest scop, ele trebuie să dea dovadă de disciplină în vederea atingerii nivelului normelor mondiale.

Avantajul lanțurilor de valoare mondiale îl reprezintă faptul că întreprinderile pot să se integreze la nivelul lor de competențe tehnologice.

Integrarea într-un lanț de valoare mondial poate să constituie baza inovării industriale şi a învățării. Pentru aceasta, pot fi avute în vedere mai multe căi.

- Inovarea procedeelor, care îmbunătățeşte eficiența cu care inputurile sunt transformate în produse. Procedeele interne se îmbunătățesc mult mai mult decât acelea ale concurenților, atât în interiorul verigilor lanțului (creşterea mai rapidă a stocurilor, reducerea rebuturilor) cât şi între ele (livrării mai frecvente, mai reduse şi mai punctuale).

- Inovarea produselor, care se traduce prin produse de o mai bună calitate, mai puțin scumpe şi mai diferențiate precum şi prin lansarea mai rapidă a noilor produse.
- Inovarea funcțională, care constă în asumarea responsabilității a noi activități în interiorul lanțului de valoare mondial, de exemplu de la fabricarea în subcontractare la concepție şi la comercializare, sau integrând logistica în activitățile subcontractante.
- Inovarea în interiorul lanțului, care constă în trecerea la noi lanțuri şi mai rentabile[1].

Unele întreprinderi se integrează chiar în mai multe lanțuri de valoare mon-diale, care le oferă posibilități mai bune de stabilire a legăturilor cu întreprinderile locale componente.

Întreprinderile unui lanț de valoare mondial îndeplinesc o serie de activități succesive şi interdependente pentru a realiza un produs sau a asigura un serviciu, începând cu diferitele faze ale procesului de producție până la furnizarea către utilizatorul final şi eliminarea şi reciclarea produsului după utilizare. Lanțurile de valoare mondiale nu sunt numai o masă amorfă de întreprinderi complementare, ci mai curând o serie structurată de rețele interdependente de întreprinderi legate unele de altele prin interacțiuni şi relații multiple, adică o rețea mondială de relații între întreprinderi. Aspectul interesant îl reprezintă nu numai existența întreprinde-rilor, ci, de asemenea, evoluția constantă a legăturilor şi raporturilor contractuale dintre ele. Întreprinderile îşi lărgesc gamele lor de produse şi se dezvoltă pe plan internațional stabilind legături noi cu întreprinderile care acționează deja pe piețele mondiale, care sunt dominate de o întreagă rețea de lanțuri de valoare care cuprind cercetare-dezvoltare, producție, logistică, comercializare şi schimburi, toate legăturile fiind stabilite mai curând între întreprinderi decât între țări.

Lanțul de valoare mondial prezintă interes din două puncte de vedere:

- Al inovării şi al învățării. În primul rând, crearea de valoare nu este limitată la producție: produsele sunt lansate pe piață prin intermediul unei combinări de activități, astfel încât inovarea poate consta în îmbunătățirea capacităților de fabricație, punerea în funcțiune a noi capacități în alte domenii (concepție şi comercializare), diversificarea clientelei şi a debuşeelor, dezvoltarea capacităților de a lansa noi produse pe piață sau de a imita rapid şi cu succes pe inovatorii cei mai performanți. În al doi-lea rând, există mai multe schimburi internaționale între întreprinderile independente care aparțin unor rețele sau între întreprinderi în întregime independente sau între departamentele unei singure şi aceeaşi întreprinderi. Societățile care ocupă primele două poziții pe scara de valoare mondială joacă un rol major în organizarea comerțului internațional. Ele

[1] Este cazul întreprinderilor din Taiwan, care au trecut de la fabricarea de radiouri cu tranzistori, la aceea a maşinilor de calculat, televizoarelor, ecranelor de calculator.

provin fie de la fabricații transnaționali care cumpără inputurile de la furnizorii din diferite regiuni ale lumii, fie de la lanțurile de detailişti care nu fabrică dar care organizează producția în diferite localități ale globului.

Inițiatorii creării acestor lanțuri de valoare mondiale provin din rândurile întreprinderilor, cumpărătorilor sau fabricanților din țările avansate. O nouă întreprindere din țara aflată în dezvoltare trebuie să decidă dacă să se integreze în aceste lanțuri de valoare mondială sau rețele şi cum (tabelul nr. 5.1).

Tabelul nr. 5.1

Caracteristicile lanțurilor de valoare mondiale animate de producători şi de cumpărători

Caracteristici	Lanțuri animate de producători	Lanțuri animate de cumpărători
Motorul lanțurilor mondiale	Capitalul industrial	Capitalul comercial
Competențele de bază	Cercetare-dezvoltare, producție	Concepție, comercializare
Sectoare	Bunuri de consum, bunuri intermediare, bunuri de echipament	Bunuri de consum ne durabile
Industrii tip	Automobile, calculatoare, aeronautică	Îmbrăcăminte, încălțăminte, Jucării
Proprietate	Societăți transnaționale	Societăți locale, în principal din țările în curs de dezvoltare
Principalele legături ale rețelelor	Bazate pe investiții	Bazate pe comerț

Sursa: Rapport sur le développement industriel 2002/2003, ONUDI, Viena, 2002.

Legăturile nu sunt numai între întreprinderi. În funcție de nevoile specifice ale unei întreprinderi, aceasta şi-ar putea manifesta interesul, să stabilească relații cu universități sau instituții care nu au nici o legătură cu piața. Legăturile pot să fie de asemenea verticale (în amonte cu furnizorii sau în aval cu clienții) sau ori-zontale (în cadrul consorțiilor). Principalele elemente de luat în considerare pentru integrarea în lanțul mondial de aprovizionare nu sunt numai realitățile precum prețul, calitatea şi productivitatea, dar de asemenea măsura în care întreprinderea este dispusă să învețe şi să asimileze deciziile date la întreprinderile aflate în prim-plan. Astfel, lanțurile de valoare mondiale pot să stimuleze, dar de asemenea şi să limiteze creativitatea întreprinderilor. Într-o perspectivă strategică, aceste posibilități de legături şi de inovații apar ca oportunități pentru întreprinderi şi nu ca bariere în calea dezvoltării lor.

Tipurile de lanțuri de valoare mondiale depind de rapiditatea schimbării, de nevoile de a învăța, de economiile de scară, de costurile de tranzacție şi de coordonare, de logistică etc. Tehnologiile “simple” pot da naştere unor lanțuri întreținute de către cumpărători, în timp ce tehnologiile “complexe” impunând o

coordonare strânsă, tehnologii brevetate etc. pot da naştere la lanțuri animate de furnizori şi coordonate de societățile transnaționale.

Integrarea într-un lanț de valoare mondial nu constituie o garanție de progres automat în ceea ce priveşte dimensiunea capacităților. Este vorba adesea de un mijloc rapid de a dobândi capacități de producție, dar încercarea de a pă-trunde în avalul lanțului de valoare poate duce la apariția unor conflicte cu clienții existenți. Anumite întreprinderi şi-au văzut chiar capacitățile lor reduse după ce s-au integrat în lanțuri de valoare mondiale. De asemenea, noile întreprinderi au interes să utilizeze toate resursele pe care ele pot să le procure dintr-o lume avansată tehnologic în schimbul unor servicii precum fabricarea cu costuri reduse. Dar acest arbitraj nu poate să fie exploatat de noua întreprindere decât dacă apare o posibilitate strategică de a utiliza legăturile astfel stabilite pentru a dobândi cunoştințe, adică pentru a învăța.

Inovarea, în contextul lanțurilor de valoare mondiale, depinde de două tipuri de strategii de optimizare: expansiunea pieților şi întărirea capacității tehnologice.

Integrarea unei întreprinderi locale într-un lanț de valoare mondial obligă întreprinderea să respecte norme exigente privind calitatea, fiabilitatea şi logistica. Dar cumpărătorul sau producătorul poate, de asemenea, să-şi adapteze cu rapiditate produsele sale, ca să răspundă cererii consumatorilor, astfel încât, întreprinderea trebuie să-şi poată schimba cu rapiditate şi în mod fiabil gama sa de produse. Rezultatul acestui proces îl constituie o întreprindere care s-a dotat cu capacități suple şi operative de producție.

O etapă superioară o constituie trecerea de la o specializare funcțională la alta. Trecerea de la producție la concepție reprezintă un salt uriaş pentru întreprinderea care doreşte să-şi întărească capacitățile. Este primul pas pe calea autonomiei întreprinderii, care-i permite să nu mai fie tributară în întregime, pentru supraviețuire, lanțului de valoare mondial.

O etapă esențială pentru întreprindere o reprezintă trecerea de la un lanț de valoare mondială la altul. Căutând întotdeauna să-şi lărgească participarea la două sau mai multe lanțuri de valoare mondiale, întreprinderea caută mereu să-şi lărgească gama opțiunilor şi capacităților astfel încât să obțină maximum de profit din competențele disponibile, să-şi întărească mijloacele şi să atenueze riscul pe care îl presupune dependența de un singur lanț de valoare.

Cu titlu ilustrativ, în continuare sunt prezentate cazurile lanțurilor de valoare mondială în sectorul confecții de îmbrăcăminte.

Îmbrăcămintea este un sector cu un grad înalt de utilizare a mâinii de lucru, costurile salariale reprezentând 60% din prețul de cost. Asia a devenit principala regiune producătoare. Această tendință a început în anii ‘50 şi ‘60, odată cu implantarea în Japonia a industriilor europene şi americane. Într-o a doua etapă, activitatea s-a deplasat din Japonia spre Hong Kong (China), provincia chineză Taiwan şi Republica Coreea, care au jucat un rol predominant

în anii ‘70-‘80. În anii ‘90, producția s-a orientat spre China şi alte țări din Asia precum şi spre câteva țări din America Latină.

În sectorul de îmbrăcăminte, lanțurile de valoare mondial porneşte de la prelucrarea materiilor prime, producerea de textile şi îmbrăcăminte la comercializare şi vânzarea *en detail*. Participarea la lanțul de valoare mondial poate avea loc prin inserarea în verigile acestuia:

- Asamblarea produselor importate (în mod obişnuit în zone libere situate în apropierea marilor porturi);
- Fabricarea de material de origine, în contul societăților transnaționale (specificațiile sunt date de societatea străină care este responsabilă de comercializare şi de imaginea de marcă. Furnizorii nu exercită nici un control asupra distribuției.
- Fabricarea de produse cu marcă proprie. Vânzarea de produse fabricate sub marca întreprinderii.

În sectorul de îmbrăcăminte există trei categorii de cumpărători: detailiştii, distribuitorii de marcă şi fabricanții de marcă. Detailiştii realizează 50% din importuri, distribuitorii de marcă şi fabricanții de marcă câte 20% fiecare şi diverşi alți cumpărători restul.

Detailiştii internaționali, precum Wal-Mart şi Sears Roebuck, care erau în trecut principalii clienți ai producătorilor de îmbrăcăminte sunt în prezent concurenții lor. În timpul anilor ‘80, numeroşi detailişti au început să facă concurență directă fabricanților şi distribuitorilor naționali de marcă cumpărând în plus produse asupra cărora îşi impun eticheta de marcă, care sunt vândute mai bine luat mărcile naționale fiind totodată mai rentabile pentru detailişti care pot astfel să elimine intermediarii.

În timp ce vânzarea *en detail* şi comercializarea se concentrează din ce în ce mai mult, fabricația constituie un proces pe cale de divizare. O informație fiabilă fiind astăzi un element disponibil, detailiştii pot să urmărească mult mai îndea-proape deciziile de cumpărare ale consumatorilor, ceea ce le permite să formule-ze cerințe mai multe furnizorilor lor, să-şi gestioneze ma bine stocurile, să se adapteze mai rapid şi să obțină livrări mai frecvente. Deoarece diverşi cumpărători de confecții de îmbrăcăminte caută din ce în ce mai mult să se aprovizioneze din străinătate, concurența între detailişti, distribuitori şi fabricanți s-a intensificat.

Fabricanții, fără uzine, foarte cunoscuți în sectoare de activitate precum încălțămintea de sport (Nike, Adidas, Puma) şi îmbrăcăminte de modă (The Gep, Liz Claiborne) nu fabrică nimic, ci se limitează să conceapă şi să comercializeze produsele. Jucând un rol de pionieri în aprovizionare pe plan mondial, aceste societăți au difuzat cunoştințe care pe urmă au permis furnizorilor străini să-şi consolideze propriile poziții în lanțul de valoare.

Pentru a face față noilor concurenți, distribuitorii de marcă renunță la anumite funcții auxiliare (precum alegerea modelelor şi fabricarea eşantioanelor)

pe care le încredințează unor subcontractanți cărora le indică unde să-şi procure componentele necesare şi îşi reduc propriile activități de cumpărare şi distribuție. Ei îşi restrâng lanțurile lor de aprovizionare şi folosesc fabricanți mai puțin nume-roşi dar mai capabili, adoptând sisteme mai riguroase de omologare a furnizorilor pentru a-şi îmbunătăți performanțele. În plus, ei reorientează puțin câte puțin cumpărările din Asia spre emisfera occidentală. Distribuitorii (şi mai mult detailiştii) ştiu în prezent că furnizorii din străinătate pot să-şi administreze toate aspectele producției, ceea ce oferă subcontractanților posibilitatea, prin înnodarea de rețele noi, să se lanseze în conceperea şi fabricarea de articole vândute - sub propria marcă.

Fabricanții de îmbrăcăminte, precum Levi Strauss, au fost puşi într-o situație dificilă, deoarece fabricanții străini pot adesea să ofere aceeaşi calitate, aceeaşi cantitate şi acelaşi service ca şi fabricanții naționali, dar cu costuri mai reduse. În SUA şi în Europa, comportamentul a numeroşi fabricanți de îmbrăcă-minte mici şi mijlocii are în vedere îngroşarea rândurilor importatorilor deoarece nu mai pot să susțină concurența produselor străine ieftine.

Pentru numeroşi mari fabricanți, în țările industrializate, decizia de luat nu mai este aceea de a produce în străinătate ci de a-şi organiza şi administra producția cât mai bine. Aceşti mari fabricanți furnizează produse intermediare (țesături croite, fire, nasturi şi garnituri) către mari rețele de furnizori străini, în mod obişnuit în țările vecine cu care au încheiat acorduri comerciale de reciprocitate care permit ca îmbrăcămintea asamblată în străinătate să fie reimportată plătin-
du-se taxe numai asupra valorii adăugate realizate în străinătate.

Acest tip de subcontractare internațională există în toate regiunile lumii. În SUA, el se numeşte programul 807/9802 sau “fabricarea în cooperare” (USITC 1997), principalii furnizori ai fabricanților americani aflându-se în Mexic, America Centrală şi Caraibe, aproape de piață şi unde salariile sunt mici. Fabricanții de marcă au tendința de a pune accentul nu atât asupra producției cât asupra comercializării valorificând imaginea lor de marcă şi punctele lor de vânzare. Sara Lee Corporation, care este unul din cei mai mari fabricanți de îmbrăcăminte din SUA, recent a făcut cunoscut că nu va mai fabrica produsele pe care le vinde sub marca sa.

În ceea ce priveşte fabricanții de îmbrăcăminte din țările în curs de dezvoltare, aceştia trebuie să înceapă prin stabilirea de legături cu fabricanții de marcă. Pentru a realiza acest lucru, cel mai uşor a fost să fabrice, prin subcon-tractare, în cadrul programului american 807/9802. Dar aceste activități - adesea realizate în zone libere - nu au deloc valoare adăugată. Întreprinderile americane care apelează la fabricarea în cooperare au tot interesul să reducă la minim cumpărarea pe plan local a componentelor deoarece numai cele de origine americană sunt scutite de taxe vamale atunci când produsul finit este neexpediat în SUA. Există în Europa un sistem asemănător, numit sistemul de prelucrare extern, principalii furnizori aflându-se în Africa de Nord şi Europa de Răsărit. La

fel şi în Asia în general, unde fabricanții implantați în țările în care salariile sunt relativ ridicate, precum Hong Kong (China) îşi subcontractează şi asamblează produsele în China sau în alte țări în care costurile salariale sunt mai mici.

Etapa următoare, după prelucrarea produsului destinat exportului constă în stabilirea de legături cu detailiştii mondiali sau cu distribuitori de marcă în contextul unei fabricații subcontractate a materialului de origine sau a produselor complete. Prin simplă comparare cu asamblarea de inputuri importate, fabricarea integrală transformă în întregime relația dintre cumpărător şi furnizor într-o direcție care acordă acestuia din urmă mai multă autonomie şi mult mai mari posibilități de învățare şi de inovare. Această fabricație integrală este necesară, deoarece detailiştii şi distribuitorii care comandă îmbrăcămintea nu cunosc decât limitat modul în care este fabricată. Hong Kongul, Taiwanul, Republica Coreea şi China au utilizat această strategie pentru a promova durabil o dezvoltare orientată spre export.

Principalii furnizori de îmbrăcăminte către Europa, precum Turcia şi mai multe țări din Europa de Răsărit printre care şi România, par de asemenea să adopte puțin câte puțin modelul fabricației integrale. Fabricanții din aceste țări trebuie să dobândească competențele şi resursele necesare pentru a întreprinde activitățile mai diversificate pe care le presupune acest tip de producție. Acest angajament oferă noi posibilități de inovare şi de tranziție spre fabricarea de produse vândute sub propria marcă. El permite întreprinderii locale să învețe să cunoască preferințele cumpărătorilor străini precum normele internaționale privind prețurile, calitatea şi livrarea mărfurilor la export. El generează, de asemenea, legături puternice în amonte în cadrul economiilor naționale, deoarece fabricanții de material de origine trebuie să asigure surse de aprovizionare pentru numeroa-se inputuri, inclusiv acelea care trebuie să fie importate. Furnizorul poate să învețe mult de la cumpărător în ceea ce priveşte natura segmentelor din amontele şi avalul lanțului de fabricație şi de vânzare a îmbrăcămintei, cunoaştere care poate ulterior să devină un solid atu pe planul concurenței.

Unul din mecanismele care facilitează cel mai mult, pentru industriile de export ajunse la maturitate, precum fabricanții de îmbrăcăminte din estul Asiei, trecerea la activități cu mai multă valoare adăugată îl constituie procesul “de fabri-care în triunghi” (subcontractare logistică pe plan mondial) care este un sistem conform căruia cumpărătorii mondiali lansează comenzi fabricanților cu care au lucrat în trecut, care subcontractează în întregime sau o parte din producția cerută filialelor implantate în țările în care salariile sunt mici (China, Guatemala, Indonezia). Aceste uzine din străinătate pot fi definite ca filiale, coîntreprinderi sau subcontractanți independenți. Triunghiul este complet atunci când articolele finite sunt expediate direct cumpărătorului străin în cadrul contingentelor pe care SUA le-au acordat țărilor exportatoare.

5.5. Crearea cadrului instituțional şi organizatoric de sprijinire a inovării şi învățării de către întreprinderi

Cadrul instituțional are un rol important în obținerea de către întreprinderi a informațiilor, competențelor, finanțării şi a tuturor elementelor de care are nevoie în condițiile în care procurarea acestora se dovedeşte a fi dificilă pe piețele deschise. Crearea unui mediu economic favorabil s-a dovedit a fi indispensabil pentru asigurarea unei dezvoltări industriale dinamice.

Cadrul instituțional trebuie să ofere o serie de servicii de bază pentru industrie precum: promovarea investițiilor străine, prestarea de servicii pentru sprijinirea exportului, oferirea de informații privind piețele, exporturile, importurile, acordarea de asistență pentru gestiune. În acest context:

- Centrele de învățare tehnologică asigură:
  - furnizarea de informații tehnologice întreprinderilor mai ales în ceea ce priveşte TI-ul (rețele, logicieli, utilizarea Internetului şi a Intranetului, bazele de date);
  - sprijinirea soluționării problemelor, oferirea de servicii de asistență şi întreținere a întreprinderilor;
  - formarea salariaților pentru aplicațiile tehnologiei informației.
- Centrele de metrologie, de normalizare, de încercări şi de control a calității trebuie:
  - să elaboreze norme naționale;
  - să acorde asistență întreprinderilor pentru a le ajuta să răspundă cerințelor normelor Organizației Internaționale de Standardizare ISO (organizarea întreprinderilor conform normelor şi regulilor ISO, încercarea produselor pentru a garanta conformitatea lor cu normele, furnizarea de asistență tehnică întreprinderilor);
  - furnizarea de asistență întreprinderilor în ceea ce priveşte calibrarea instrumentelor.
- Centrele de promovare a productivității care trebuie să ofere asistență întreprinderlor în ceea ce priveşte îmbunătățirea calității, productivității şi eficienței.
- Organisme de popularizare a tehnologiilor care trebuie:
  - să difuzeze tehnologiile disponibile către întreprinderile ce nu dispun de capacități tehnice;
  - să furnizeze asistența întreprinderilor pentru a le ajuta să aplice tehnologiile din producția proprie;
  - să difuzeze informații privind tehnologiile disponibile;
  - să participe la identificarea problemelor şi să faciliteze accesul la sursele tehnologice pentru soluționarea lor;

- să furnizeze servicii de consultanță pentru acordarea de asistență întreprinderilor pentru ca aceasta să poată să-şi depăşească dificultățile imediate;
- să promoveze cooperarea între IMM-uri şi întreprinderile mari.

- Laboratoarele de cercetare-dezvoltare care trebuie:
  - să pună la punct noi procedee şi produse;
  - să pregătească întreprinderile prin intermediul demonstrațiilor practice şi oferirea de servicii de popularizare;
  - să pună la punct noi tehnologii;
  - să asigure importul şi difuzarea tehnologiilor străine, adaptarea la nevoile locale şi implementarea acestora în colaborare cu întreprin-derile.

După cum se poate observa, unele organizații oferă servicii cu caracter general pentru a se răspunde nevoilor care nu sunt specifice numai anumitor ramuri de activitate. În acest sens, pot fi menționate centrele de informare care reprezintă un mijloc prin intermediul căruia se permite întreprinderilor accesul fără cheltuieli la totalitatea cunoştințelor disponibile şi organizațiile care se ocupă de descoperirea şi promovarea talentelor existente în întreprinderi. Alte organizații, în schimb, oferă servicii specifice în general utilizabile în orice ramură a industriei. Centrele de promovare a productivității, de exemplu, sunt folosite adesea pentru difuzarea metodelor moderne de control a asigurării calității. Alte organizații sunt strâns asociate industriilor pe care le deservesc în măsura în care ele au nevoie de resurse umane şi materiale specializate pentru a furniza serviciile de care in-dustriile respective au nevoie. Aceste organizații se diferențiază şi prin gradul lor de implicare în soluționarea problemelor tehnice cu care se confruntă între-prinderile.

Numeroase țări în curs de dezvoltare, printre care se numără şi țara noastră au pus în funcțiune astfel de organizații care se inspiră din cele existente în cadrul țărilor dezvoltate, dar care se confruntă cu o serie de disfuncționalități: calitatea serviciilor oferite este adesea necorespunzătoare, adesea nefiind conforme cu nevoile sectoarelor industriale; personalul lor este puțin motivat şi remunerat necorespunzător; obiectivele vizând crearea de noi tehnologii sunt adesea lipsite de realism.

Un rol deosebit de important trebuie să-l joace organismele implicate în atragerea investițiilor străine, sarcină ce s-a dovedit a fi deosebit de complexă. Practica a dovedit că, în acest sens, este necesară crearea unui mediu politico-economic propice. Piața investițiilor străine directe nu poate funcționa eficient decât dacă țările şi regiunile care urmăresc să le atragă, alocă resurse suficiente pentru difuzarea informațiilor privind posibilitățile de afaceri astfel încât investitorii potențiali să fie în cunoştință de cauză cu realitățile existente. Sintetic, reuşita în promovarea investițiilor străine, presupune:

- Stabilirea unui cadru de politică economică propice dezvoltării economice (politici macroeconomice, comerciale şi industriale; infrastructura; arti-

cularea priorităților de dezvoltare pe plan regional; definirea obiectivelor dezvoltării industriei; determinarea naturii şi mărimii stimulentelor pentru atragerea investițiilor străine).

- Definirea rolului pe care trebuie să-l joace investițiile străine în dezvoltarea economică (identificarea principalelor sectoare industriale către care trebuie mobilizate investițiile străine, determinarea priorităților în ceea ce priveşte formele de organizare: filiale, întreprinderi comune, fuziuni sau achiziții).
- Punerea în funcțiune a unui cadru adecvat pentru promovarea investițiilor (desemnarea unui organism național unic şi a unor organisme pe plan regional; garantarea autonomiei de finanțare; definirea unor mecanisme de coordonare cu alte instituții guvernamentale interesate).
- Evaluarea avantajelor competitive (identificarea punctelor slabe şi tari ale destinațiilor potențiale pentru a atrage prioritar investițiile).
- Organizarea unei campanii de promovare bine orientată spre investitorii străini selecționați (pregătirea contactelor cu investitorii străini potențiali, identificarea celor mai atrăgători investitori potențiali).
- Satisfacerea cerințelor investitorilor interesați, inclusiv prin furnizarea de servicii postinvestiție pentru a garanta realizarea avantajelor potențiale.

O importanță deosebită pentru promovarea inovării şi învățării revine consti-tuirii de parcuri industriale şi stabilirii de zone libere. Parcurile industriale sunt amenajate şi subdivizate în parcele pe baza unui plan director care prevede dru-murile, mijloacele de transport şi serviciile de utilitate publică oferite. De aseme-nea, în cazul parcurilor industriale, pot fi oferite instalații şi servicii de interes co-mun precum: ateliere de proiectare, servicii financiare, de formare, de avizare teh-nică, de informare, hoteluri, săli de conferință etc. De asemenea, pentru atragerea personalului calificat şi a investitorilor străini, parcurile industriale pot fi amenajate astfel încât să ofere locuințe, servicii medicale, magazine, unități de învățământ. Oferind o infrastructură fizică adecvată şi un cadru juridic şi instituțional, parcurile industriale reduc costurile şi riscurile de orice fel.

Zonele libere industriale sunt utilizate de țările ce urmăresc să creeze un sector al industriei prelucrătoare orientat spre export dar care sunt lipsite de capacități tehnice sau administrative necesare prin acordarea de facilități privind importul de maşini, echipamente, materiale. Parcurile ştiințifice şi tehnologice se adresează industriilor cu tehnologie avansată şi oferă servicii de sprijin, consultanță tehnică prin intermediul rețelelor care cuprind institute de C-D, servicii pentru asigurarea finanțării şi mobilizarea capitalului risc şi pentru căutarea de parteneri pentru înființarea de întreprinderi comune.

Bibliografie

Adriaanse, A.; Bringezu, S.; Hammond, A.; Moriguchi, Y.; Rodenburg, E.; Rogich, D. and Schütz, H., *Resource Flows: The Material Basis of Industrial Economi*es, World Resources Institute, Washington, DC, 1997

AID Environment, *Strategic Environmental Analysis: A New Planning Framework for Sustainable Developme*nt, AID Environment, Amsterdam, 1997

Baldock, D., "Developing and Using Agri-environmental Indicators for Policy Purposes: OECD Country Experiences" în OECD *Environmental Indi-cators for Agricultu*re, vol 2, *Issues and Design*, OECD, Paris, 1999

Barbier, E.B., "The Concept of Sustainable Economic Development", *Environmental Conservation*, 1987.

Barnard, G., *Cross-cultural Communication. A Practical Guide*, Cassell, London, 1995.

Baumert, K.A. and Petkova, E., *How will the Clean Development Mechanism Ensure Transparency, Public Engagement and Accountability?,* World Resources Institute Climate Notes, Washington, DC, 2000.

Bădileanu, Marina, "Analiza impactului taxelor de mediu asupra economiei naționale cu ajutorul modelelor de echilibru general", *Oeconomica,* nr. 2/2002.

Bergeson, H.O.; Parmann, G. and Thommessen, O.B. (eds.), *Yearbook of International Co-operation on Environment and Development, 1999/20*00, Fridtjof Nansen Institute, Norway and Earthscan, London, 1999

Bonciu, Florin, "Investițiile străine directe în România în contextul Europei Centrale şi de Sud-Est", *Oeconomica,* nr. 2/2002.

Boşcanu, Voicu, "Competitivitatea şi structura proprietății în industria prelucrătoare din România", *Oeconomica*, nr. 2/2002.

Cartas, Maria, "Industria prelucrătoare - tendințe structurale", *Probleme economice,* vol. 13-14, 2002.

Cămăşoiu, Camelia, "Identificarea decalajelor dintre România şi țările membre UE în privința instrumentelor economice de protecție a mediului - protecția apelor", *Probleme economice,* vol. 74, 2003.

Cămăşoiu, Camelia, "Protecția apei - reducerea poluării cu ajutorul instrumentelor economice", *Probleme economice,* vol. 68, 2003.

Cămăşoiu, Camelia, "Sistemul integrat al indicatorilor dezvoltării durabile", *Probleme economice*, nr. 39-40, 2001.

Ciutacu, Constantin, "Restructurarea industrială de la teorie la efecte practice", *Probleme economice,* nr. 38, 2000.

Croitoru, Lucian, "Competitivitatea industriilor prelucrătoare româneşti", *Oeconomica,* nr. 3/2002.

Dobre, Gheorghe, "Investiții în economia națională şi împrumuturi străine contrac-tate de România în secolul al XX-lea", *Probleme economice,* vol. 80, 2003.

Dochia, Aurelian, “Politici industriale. Argumente, instrumente, experiențe”, *Oeconomica,* nr. 3-4/1997.

Iancu, Aurel, “Industrii strategice şi criterii de determinare”, *Oeconomica,* nr. 1/2003.

Iancu, Aurel, “Industrii strategice şi criterii de determinare”, *Oeconomica,* nr. 1/2003.

Idu, Nicolae, “Stadiul negocierilor în vederea aderării la UE a statelor candidate din Europa Centrală şi de Est. Analiză comparativă”, *Oeconomica,* nr. 4/2001.

Industria constructoare de maşini în perspectiva integrării în UE, Maria Cartas, nr. 5-6, 2001.

Isărescu, Mugur, “Şansele dezvoltării economico-sociale a României în condițiile globalizării şi integrării în UE”, *Oeconomica,* nr.4/2001.

Mereuță, Cezar, “Sectoare industriale prioritare şi scenarii posibile de alegere a priorităților în politica industrială a României”, *Oeconomica,* nr. 2-3/1999.

Pittman, Russell, “Reforma Regiilor Autonome: România trebuie să adopte noua ortodoxie a separărilor pe verticală”, *Oeconomica,* nr. 1/2003.

Popescu, Florentina, “Avantaje şi dezavantaje ale integrării României în UE”, *Oeconomica,* nr. 1/2002.

Russu, Corneliu, “Costuri ale integrării de mediu în UE”, CIDE, *Probleme economice,* nr. 45-46, 2001.

Russu, Corneliu, “Determinări şi implicații ale modificărilor structurale în industria prelucrătoare”, *Probleme economice,* vol. 92, 2003.

Russu, Corneliu, “Evaluarea competitivității produselor şi sectoarelor industriale româneşti pe piețele internaționale”, *Probleme economice,* vol. 49, 2003.

Russu, Corneliu, “Formularea ipotezelor şi construirea scenariilor privind evoluția în perspectiva anului 2010 a industriei româneşti şi a ramurilor indus-triale. Definirea măsurilor şi instrumentelor economico-sociale nece-sare aplicării politicii industriale”, CIDE, *Studii şi cercetări economice,* vol. 9-10, 2003.

Russu, Corneliu, “Politica industrială a României. Experiențe comunitare şi imperative pentru industria românească”, *Oeconomica,* nr. 4II, 2001.

Russu, Corneliu, “Provocările globalizării şi capacitatea de răspuns a industriei româneşti”, *Oeconomica,* nr. 3/2001.

Zaman, Gheorghe, “Profitabilitatea şi dimensiunea întreprinderii în economia României”, *Oeconomica,* nr. 1/1999.

“Gérer le changement, Groupe d’experts de haut niveau sur les implications économiques et sociales des mutation industrielles”, *Rapport final*, Commission Européenne, Direction générale de l’emploi, des relations industrialles et des affaires sociale, Unité U/D.3, 1998.

“La compétitivité par l’innovation et l’appretissage”, *Rapport sur le développement industriel 2002/2003*, ONUDI, Viena, 2002.

"Rapport mondial sur le développement humain 2003", *Economica*, PNUD, 2003.

Communication de la Commission au Conseil au Parlement Européen, au Comité économique et social et au Comitédes régions, *La politique industrielle dans une Europe élargie*, Commission des Communautés Européenes, Bruxelles, 11.12.2002, COM (2002) 714 final.

Communication de la Commission au Conseil Européen de printemps, Barcelone, *La stratégie de Lisabonne - Réussir le changement*, Commission des Communautés Européennes, Bruxelles, 15.01.2002.

Communication de la Commission sur la mise en oeuvre des grandes orientation de politique économique pour 2003-2005, Commission des Communautées Européenne, Bruxelles, 21.01.2004.

Communication de la Commission, *Développement durable en Europe pour un monde meilleur: stratégie de l'Union Européenne en faveur du développement durable* (Proposition dela Commission on vue du Conseil Européen de Göteborg).

Communication de la Commission, *L'économie de l'UE: Bilan 2003, synthése et conclusion principales*, Commission des Communautés Européennes, Bruxelles, 26.11.2003, COM (2003) 729 final.

Communication de la Commission, La politique d'entreprise dans l'economie de la connaissance, *Proposition de decision du Conseil relative à un programme pleoriannuel pour les entreprises et l'esprit d'entreprise*, Commission des Communautés Européennes, Bruxelles, 11.05.2000, COM (2000), 256 final/2, 2000/0107 (CNS).

Document de travail des services la Commission, Cap sur l'entreprise Europe, *Programme de travail pour la politique d'entreprise 2000-2005*, Commission des Communautés Européennes, Bruxelles, 08.05.2000, SEC (2000)771.

Statistiques structurelles sur les entreprises, Eurostat, 2003.

Entreprise européennes, fauts et chifres, Panorama de l'Union Européenne, Luxembourg, Office des publications officielles des Communautés Européennes, 2003.

Economia mondială în cifre, Institutul Național de Statistică, Bucureşti, 2003.

"Opter pour la croissance: Connaissance, innovation et emploi dans une societé fondée sur la cohésion", Rapport au Conseil Européen de printemps du 21 onars 2003 sur la Stratégie de Lisabonne pour le rennouveau économique, social et environmental, Commission Européenne.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 42/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE CERCETARE A CALITĂȚII VIEȚII

METODE DE CERCETARE A MODELELOR DE CONSUM

Mariana STANCIU

Centrul de Informare şi Documentare Economică
Bucureşti, 2001

CUPRINS

1. PRECIZĂRI CONCEPTUALE 427
2. STRUCTURA UNUI MODEL DE CONSUM.....430
3. METODE ŞI TEHNICI DE CERCETARE A MODELELOR DE CONSUM.....433
4. ECO-EFICIENȚA UTILIZĂRII RESURSELOR ŞI STRATEGIA SUFICIENȚEI 439
4.1. Consumul de energie şi indicatorul contribuției la fenomenul încălzirii globale 441
4.2. Gestionarea pământului şi inițierea unor activități cu implicații directe în sfera consumului 443
5. STUDII ŞI CERCETĂRI ASUPRA UNOR MODELE DE CONSUM.....447
5.1. Modulul alimentar 451
5.2. Consumul de alcool.....458
5.3. Restaurante pentru oamenii de afaceri.....462
5.4. Cercetări privind serviciile bancare.....463
5.5. Jucării şi obiecte din plastic pentru petrecerea timpului liber 464
5.6. Piața serviciilor fotografice 466
6. IMPACTUL SCHIMBĂRII MODELELOR DE CONSUM ŞI DEZVOLTAREA DURABILĂ 469
BIBLIOGRAFIE 475

1. PRECIZĂRI CONCEPTUALE

Ca şi alte acte vitale ale omului, *consumul de bunuri şi servicii are la bază un proces de învățare* mai mult sau mai puțin conştientizat. Dincolo de conotațiile ce țin strict de biologia şi fiziologia omului, adoptarea unor practici sau obiceiuri de consum atestă natura socială a omului, înclinația sa de a trăi în comuniune, de a-şi valoriza în interes comun (propriu şi al grupului proxim de apartenență) experiența de viață, de a valorifica resursele de care dispune la un moment dat, alături de grupuri mai largi sau mai restrânse de semeni.

Modul de consum constituie doar un capitol - deşi deosebit de vast - al unui concept mai larg numit *mod de viață.* Modul de consum poate să difere mai mult sau mai puțin de la o populație la alta, odată cu modul de viață. Prin *populație* înțelegem o grupare relativ numeroasă de persoane, având în comun mai multe caracteristici observabile, vizând modul de viață şi, implicit, modul de consum. Oricât de largă sau restrânsă, *variabilitatea premiselor ce contribuie la structurarea unui mod de consum* va avea întotdeauna limite concrete. Aceasta face ca, date fiind limitele respective, un anumit mod de consum să rămână unitar şi inconfundabil față de alte moduri de consum. În cadrul unui mod de consum se pot exprima, de obicei, cu atât mai multe *modele de consum,* cu cât ecartul variabilității factorilor ce îl influențează este mai larg.

Un ***model de consum*** exprimă un set integrat de comportamente specifice unei categorii de populație sau de agenți economici, în legătură cu achiziția sau producerea prin mijloace proprii, în scopul utilizării directe, a bunurilor şi serviciilor necesare satisfacerii trebuințelor de consum.

Comportamentele de consum constau în desfăşurarea unor (seturi de) activități concrete, ce atestă conştientizarea de către consumatori a anumitor *trebuințe* şi *oportunități de consum.* Multe dintre comportamentele de consum sunt repetate la diverse intervale de timp, în funcție de *ritmul percepției trebuințelor* şi de *specificul oportunităților de satisfacere* a acestora.

Între două sau mai multe modele de consum pot să existe *zone de relativă suprapunere sau de coincidență.* Acestea apar când unele premise obiective ale manifestării preferințelor şi obiceiurilor de consum sunt slab permisive în materie de opțiuni.

Premisele obiective ale structurării modelelor de consum derivă din *restricțiile/ libertățile material-economice* prefigurate prin *modul de producție,* valorizate concret de consumatori prin *filtrul sociocultural propriu* (deprinderi, obiceiuri, tradiții, norme, cutume, valori etc.). În timp, toate aceste elemente, acționând sincronic, generează o *orientare economico-social-culturală* comună la nivelul unei populații.

Cultura unei populații se referă la credințele, regulile de comportament, limba, ritualurile, arta, tehnologia, stilul de vestimentație, modul de producere şi de

pregătire a hranei, religie şi, în general, la tot ce înseamnă *implicarea unor valori tradiționale sau specifice unei anumite linii (continuități) în dezvoltarea istorică.* În sens sociologic, *o cultură* poate indica, printre altele, şi *o grupare de modele de comportament social* -vizând *inclusiv consumul de bunuri şi servicii* - modele derivate din faptul că oamenii trăiesc, învață, produc şi consumă în diferite areale geosociale (zone, provincii, țări ş.a.) pe care le consideră definitorii din perspectiva *specificului lor identitar.*

Identitatea culturală poate servi la realizarea unei distincții între diverse (categorii de) populații umane, dar şi în cadrul aceleiaşi culturi se pot dezvolta mai multe modele de consum. Deşi între modelele de consum din cadrul unei culturi pot exista deosebiri mari (privind, de exemplu, natura sau volumul produselor consumate, (ne)asumarea unor obiceiuri de consum ş.a.), între modelele respective există şi unele elemente de specific comun, ce disting modelele respective de cele din cadrul altor culturi. Antropologii utilizează termenul de cultură atunci când se referă la o societate sau un grup în care mulți sau chiar toți membrii incluşi trăiesc similar. De multe ori, termenul de cultură este utilizat sinonim cu termenul de societate. Cultura este cea care prescrie ce fel de comportament social este considerat legitim sau acceptabil într-o societate.

Caracterul prescriptiv al unei culturi simplifică adesea procesul de decizie al consumatorilor, prin limitarea alegerilor social acceptabile. Caracteristicile culturale nu se moştenesc genetic, ci se învață prin socializare, comunicare şi transmiterea din generație în generație. Existența unei anumite culturi la nivelul unei populații este echivalentă cu manifestarea unui sumum de caracteristici psihosociale relativ stabile în cadrul populației respective. De aceea, în pofida schimbării continue a lumii, multe dintre obiceiurile de consum ale oamenilor sunt greu de schimbat, mai ales dacă este vorba despre consumul unor bunuri sau servicii tradiționale.

În general, deosebirile culturale radicale fac dificilă comunicarea interpersonală şi măresc premisele apariției unor tensiuni sociale. Prin împărtăşirea unor valori comune, comunicarea în cadrul unei populații devine mai facilă, iar predictibilitatea comportamentului de consum se măreşte. Un demers publicitar, de exemplu, va produce efecte diferite dacă este aplicat asupra unor entități populaționale distincte cultural. În ceea ce priveşte structurarea unora dintre modelele de consum din cadrul unor culturi foarte vechi, în pofida aparențelor, acestea se bazează pe zeci, sute sau chiar mii de ani de acumulare a unor experiențe, circumstanțe sau verificări ale unor soluții de viață. De obicei, în funcție de diferiți factori, fiecare generație modifică, mai mult sau mai puțin, modelele pe care le practică în sfera consumului, chiar pe parcursul transmiterii acestora generațiilor următoare. Astfel, noi idei şi soluții de viață sunt încorporate continuu în cadrul modelelor de consum. În acest sens, se poate afirma, fără a genera contradicții, că modelele de consum sunt, în acelaşi timp, perene şi dinamice.

În general, cercetarea relațiilor ce se constituie între *variabilele mixului de piață, trebuințele consumatorilor* şi *premisele economice ce condiționează satisfacerea trebuințelor,* stă la baza studierii modelelor de consum ale populațiilor moderne.

Clasa socială şi, în general, capitalul social, nivelul de educație, etapa de viață sau vârsta persoanei/familiei, caracteristicile psihosociale şi, nu în ultimul rând, capitalul economic constituie factorii esențiali ce influențează adoptarea de către consumatori a unuia sau altuia dintre modelele de consum ce pot coexista în cadrul aceleiaşi culturi.

Modelele de consum prezente în anumite zone geografice pot rămâne active câtă vreme persistă *premisele obiective* ce au stat la baza structurării lor. În cadrul unei anumite populații pot fi identificate de obicei mai multe modele de consum.

2. STRUCTURA UNUI MODEL DE CONSUM

În principiu, fiecare model de consum conține mai multe module, fiecare modul corespunzând unei trebuințe de consum esențiale (Stanciu M., 2002).

Între trebuințele de consum esențiale ale omului modern, de exemplu, menționăm:

- trebuințele de adăpostire/protecție/izolare față de factorii de mediu (locuința);
- trebuințele de înzestrare a locuinței cu bunuri de uz îndelungat;
- trebuințele de întreținere, reparare şi modernizare a locuinței;
- trebuințele de nutriție şi dezvoltare fizică;
- trebuințele de educație, cunoaştere şi dezvoltare intelectuală;
- trebuințele de menținere şi refacere a sănătății;
- trebuințele de integrare social-culturală ş.a.

Dat fiind caracterul limitat al resurselor economice, unele module, cum sunt, de exemplu, cel privind alimentația sau trebuințele de locuire, stau frecvent în prim-planul atenției celor preocupați de satisfacerea ansamblului trebuințelor de consum. Ca urmare, restricțiile economice ce se manifestă în demersul firesc de asigurare a prezenței *modulelor esențiale sau capitale* în cadrul unui model de consum determină tensiuni sau chiar restrângeri ale manifestării altor module. Acest fapt însă nu este valabil doar pentru asigurarea modulelor privind supraviețuirea biologică/fizică a consumatorilor, ci se aplică şi în ceea ce priveşte alte module ce pot deveni, într-o conjunctură sau alta, capitale.

Aşadar, modelele de consum pot fi investigate pe diverse module sau capitole ale consumului, iar *în cadrul unui modul,* pe diverse *paliere,* în funcție de intențiile de cunoaştere ale investigatorilor. În general, cunoaşterea unui model de consum cu un înalt nivel de detaliere a fiecărui modul presupune mobilizarea unui efort de cercetare deosebit de ridicat şi deci a unui volum de resurse economice apreciabil, cu atât mai mare cu cât numărul modulelor, ca şi dimensiunile şi complexitatea eşantionului/eşantioanelor utilizat/e sunt mai ridicate. Ca urmare, investigațiile ştiințifice de proporții largi (pe eşantioane de zeci sau chiar sute de mii de subiecți, eventual din țări diferite) şi chiar cele de dimensiuni medii (câteva mii de subiecți) sunt inițiate relativ rar (comparativ cu alte tipuri de cercetări ale consumului), doar de către instituții înalt specializate în acest sens. Asemenea instituții funcționează ori în sfera *statisticii publice,* ori în aceea a *cercetării sociale* (naționale şi/sau internaționale).

De exemplu, o cercetare de foarte largă amploare, de acest tip, a fost realizată, în anul 2003, de către Serviciul de Cercetări Economice al Departamentului Agriculturii SUA. Studiul rezultat în urma cercetării respective, publicat sub titlul *International Evidence on Food Consumption Patterns (Evidența internațională asupra modelelor de consum alimentare),* a fost realizat

de *Seale Jr., A. Regmi şi J.A. Bernstein.* Datele respectivei cercetări au fost culese prin Proiectul comparațiilor internaționale (ICP) finanțat de Banca Mondială încă din anul 1996 - proiect care a permis realizarea unor comparații internaționale pe un număr de 114 țări situate în diverse zone geografice ale globului, având diverse niveluri şi *pattern-uri* de dezvoltare economică. Prin amploarea sa deosebită, cercetarea a permis structurarea unui *model de consum global,* constituit din *nouă module (capitole) largi de bunuri şi servicii.*

Cele nouă module au fost următoarele: ***modulul alimentar*** - care a inclus opt categorii de alimente de larg consum: pâine şi cereale, carne, peşte, produse lactate, ulei şi grăsimi, legume şi fructe, băuturi şi tutun, alte produse alimentare; ***modului garderobei*** -incluzând îmbrăcăminte şi încălțăminte; ***modulul educației; modulul întreținerii locuinței*** - incluzând cheltuielile cu chiria, gazele naturale, încălzirea locuinței, curentul electric; ***modulul reparării locuinței şi al înzestrării acesteia cu bunuri de folosință îndelungată; modulul îngrijirii sănătății; modulul cheltuielilor pentru recreere; modulul cheltuielilor de transport şi comunicații, modulul alte cheltuieli.***

În cadrul studiului s-a elaborat şi ***modelul elasticității agregate*** privind variația cheltuielilor de consum în funcție de variația prețurilor şi în funcție de variația veniturilor, calculându-se *indicii elasticității şi pe grupe de produse alimentare.*

Mult mai numeroase decât cercetările de talie largă, precum cea amintită mai sus, sunt cercetările ce abordează fenomenologia consumului la nivel modular, deşi şi la nivelul respectiv se pot realiza cercetări deosebit de extinse ca număr de subiecți investigați şi ca număr de obiective urmărite.

În ultimele două decenii, în țările occidentale sunt extrem de numeroase cercetările întreprinse pe tema *consumului alimentar* sau pe *calitatea locuirii.* Acestea din urmă, de exemplu, acoperă, în fapt, trei module - *trebuințele de adăpost/protecție/izolare în fața factorilor de mediu (locuința), înzestrarea locuinței cu obiecte de uz casnic* şi *întreținerea, repararea, modernizarea locuinței.*

Pe măsura intensificării progresului tehnic şi a creşterii generale a oportunităților de consum, relațiile sociale au căpătat nu doar noi configurații, în interiorul familiilor/gospodăriilor/altor tipuri de consumatori, dar şi o nouă relevanță la nivel macrosocial. De exemplu, în ultimii ani, studiile privind *trebuințele de adăpost/protecție/izolare față de factorii de mediu* s-au extins apreciabil prin studii referitoare la teoria *spațiului vital minim,* la *relațiile de vecinătate şi proximitate,* prin *studiile de impact ecologic* sau cele referitoare la *oportunitățile de consum* şi *relațiile comunitare* ori cele privind *oportunitatea anumitor dotări urbanistice.*

Mult mai frecvente decât studiile modulare sunt însă cele interesate doar de anumite paliere (subcapitole) ale unor module - de exemplu, de practicile consumatorilor de alcool sau preferințele anumitor populații pentru locuirea în

bloc/casă la curte ş.a. Realizarea unor asemenea studii este, pe de o parte, mai ieftină şi mai facilă din perspectivă metodologică, iar pe de altă parte, asemenea studii pot oferi soluții la probleme de larg interes în rândurile multor categorii de consumatori. Investigarea manifestării unor obiceiuri sau preferințe de consum specifice, pe segmente de populație relativ înguste, face posibilă descrierea aprofundată a unor modele de consum, de obicei însă doar pe zone ce sunt relevante pentru diverşi agenți economici, interesați în comercializarea unor produse sau servicii.

De circa cinci-şase decenii, *Occidentul constituie o zona predilectă de manifestare şi implicit de studiere a unor tendințe consumeriste la nivel de masă.* În perioada modernă, analiştii sociali au fost extrem de interesați în studierea unor modele de consum din spațiul respectiv, dar şi din alte zone ale lumii ce au parcurs procese de modernizare social-economică. Cu toate acestea, există încă destule țări unde preocupările de acest tip au rămas doar marginale.

Operaționalizarea studierii trebuințelor, valorilor, comportamentului, psihologiei sau aspirațiilor consumatorilor de bunuri şi servicii constituie un proces deosebit de laborios şi complex, deoarece fiecare capitol al consumului populației, ca şi dinamica pieței fiecărui produs sau serviciu ascultă de legi proprii, iar pentru a explica sau prognoza comportamentul general sau secvential al consumatorilor, trebuie întreprinse investigații separate, structurate după logici distincte, dacă nu pentru fiecare produs sau serviciu în parte, cel puțin pentru fiecare capitol al consumului.

Dincolo de faptul că asemenea investigații pot fi deosebit de costisitoare, pentru a reuşi în acest domeniu, este nevoie de ani de experiență, de competență în utilizarea unor tehnici speciale şi de stăpânirea deplină a unui aparat teoretic vast. *Înțelegerea psihologiei consumatorului* este posibilă doar prin îmbinarea sinergică a unor metode cantitative cu tehnici calitative de cercetare socială spre a distinge şi evalua ceea ce este rațional sau funcțional de ceea ce este emoțional în comportamentul consumatorilor, în relație cu diverse categorii de produse sau servicii.

3. METODE ŞI TEHNICI DE CERCETARE A MODELELOR DE CONSUM

Orice demers de studiere a modelelor de consum are la bază un efort complex de înțelegere a trebuințelor, comportamentului efectiv, valorilor şi aspirațiilor consumatorilor de diverse categorii demosociale. Simpla investigare a comportamentului efectiv al unui grup explică o zonă destul de limitată din marea motivațiilor sau a trebuințelor de consum ale fiecărui membru al grupului respectiv. De exemplu, motivațiile achiziționării de către un consumator a unui produs alimentar oarecare pot fi extrem de diferite, dacă este vorba despre o gustare frugală într-o pauză de lucru, dacă este vorba despre o masă de prânz în cadrul unei întâlniri de afaceri ori dacă persoana respectivă pregăteşte acasă o masă pentru a-şi întâlni prietenii.

În prezent, nu există o înțelegere exhaustivă a comportamentelor de consum şi mai ales a motivațiilor reale ale adoptării anumitor practici de consum, deşi în acest domeniu s-au acumulat deja ani mulți de studii, observații şi cercetări metodice. În fiecare situație însă, cercetările şi-au delimitat strict aria de investigare, utilizând o metodă specifică de investigare. Niciodată însă nu s-a putut investiga într-o manieră mulțumitoare câmpul raționalității consumatorilor şi cu atât mai puțin zona impulsurilor inconştiente ce stau la baza comportamentului de consum efectiv. Oricum, teoria socioeconomică a consumului a făcut paşi importanți în sensul delimitării a ceea ce este rațional de ceea ce este emoțional privind angajarea persoanei în achiziționarea anumitor categorii/mărci de produse sau servicii, ştiut fiind că trebuințele umane universale sunt, în general, satisfăcute doar prin anumite atribute ale imaginii produselor sau serviciilor.

Dinamica schimbărilor ce au survenit pe diversele piețe ale bunurilor şi serviciilor de consum a fost deosebit de înaltă, în ultimele două decenii. In țările cu economie de piață, unde s-a schimbat rapid profilul cererii, s-au schimbat prin urmare parametrii ofertei şi, implicit, unele elemente ale metodelor şi tehnicilor de cercetare a modelelor de consum. Datorită complexității mereu în creştere a fenomenologiei social-economice din lumea consumului de bunuri şi servicii, când nu au cedat cu totul locul unor metode noi de investigație, metodele clasice s-au adaptat la utilizarea unor tehnici noi, în vederea obținerii unor evaluări cât mai realiste a faptelor şi a facilitării unor predicții cât mai pertinente. Toate acestea s-au întâmplat deoarece identificarea structurilor şi dimensiunilor concrete ale unor modele de consum impune crearea unor *baze de date/indicatori obiectivi şi subiectivi ai consumului* care să permită studierea aprofundată a practicilor de consum ale categoriilor sociale susceptibile de a avea modele de consum distincte.

În principiu, *studierea modelelor de consum se poate face prin mai multe metode,* în funcție de natura şi amploarea intereselor de cunoaştere ale investigatorilor.

Un model de consum poate fi studiat în expresia sa integrală, distinctă de cea a altor modele de consum manifeste în masa populației de referință, dar un model de consum poate fi studiat şi parțial, pe anumite zone şi dimensiuni ale sale. De asemenea, pot fi studiate zonele de suprapunere sau asemănările existente în lumea modelelor de consum. Cele mai numeroase metode de cercetare au fost dezvoltate prin abordarea parțială a diverselor modele de consum.

Imaginea sintetică, exhaustivă, a unui model de consum se poate obține doar prin construirea trendurilor modulare date de indicatorii sintetici ai consumului din cadrul modelului respectiv. Trendurile modulare arata clar sensul evoluției indicatorilor sintetici obiectivi, aferenți fiecărui modul din cadrul modelului, de-a lungul unui interval de timp.

În scopul calculării indicatorilor sintetici, este nevoie de completarea unor *serii de indicatori analitici obiectivi ai consumului* (în expresie valorică, şi nu naturală), pentru fiecare grupă de produse/servicii, specifică modulului respectiv. În cazul prezenței unui proces inflaționist, valorile analitice *se corectează cu indicii de deflație* aferenți fiecărui moment de referință din cadrul trendului. Cu cât seriile de indicatori analitici obiectivi vor fi mai îndelungate şi mai compacte, cu atât imaginea modelului de consum respectiv va fi mai apropiată de realitate şi mai edificatoare.

Indicatorii sintetici obiectivi se obțin prin însumarea consumurilor analitice realizate pentru toate grupele de produse/servicii din modul, corespunzător fiecărui moment de referință din cadrul trendului urmărit.

Pentru ca rezultatele diverselor cercetări să fie comparabile, pe lângă standardizarea metodelor de cercetare, *este nevoie* şi de standardizarea *metodelor de calcul al indicatorilor statistici ai consumului.*

Reprezentarea grafică a trendurilor modulare permite compararea cu trendurile similare aferente unor intervale de timp diferite, dar echivalente sau cu trenduri similare aparținând unor module echivalente ale altor modele de consum. De asemenea, este posibilă şi studierea trendurilor respective în funcție de graficele altor module ale modelului respectiv, spre a releva eventualele relații ce pot apărea între diverse module ale unui model. Asemenea studii pot constitui puncte de pornire în *investigarea cauzalității* ce stă la baza conturării anumitor relații între modulele aceluiaşi model sau ale diverselor modele de consum.

Studiile de trend modular, dar mai ales construirea unor trenduri analitice permit efectuarea de *extrapolări* în vederea înțelegerii unor potențiale evoluții viitoare din domeniul investigat, ştiut fiind că, în măsura în care consumatorii au dobândit unele obiceiuri şi deprinderi de consum, prezentul constituie doar un moment dintr-o serie de evenimente trecute, iar viitorul poate înregistra doar accidental sau în condiții speciale discontinuități dramatice față de trecut şi mai ales față de prezent.

Studiile de trend realizate prin utilizarea unor indicatori obiectivi pot dobândi o relevanță mărită dacă sunt completate cu informații privind *aşteptările, aspirațiile* şi *percepțiile consumatorilor* asupra unor probleme, dezechilibre sau dificultăți în exercitarea atributelor de consumatori.

În studierea unor aspecte din sfera cauzalității ce stă la baza structurării unor modele de consum, un rol deosebit îl are investigarea percepțiilor, motivațiilor, atitudinilor, comportamentelor efective şi, nu în ultimul rând, a raționalității consumatorilor. Toate acestea pot fi investigate deopotrivă prin utilizarea unor tehnici cantitative sau/şi calitative.

Tehnicile cantitative presupun utilizarea unor *eşantioane reprezentative* de diverse dimensiuni, constituite din *gospodării, familii* sau *persoane.* Tot în calitate de consumatori pot fi investigați *reprezentanți ai unor instituții, companii de afaceri* ş.a. Dimensiunile eşantioanelor utilizate pot varia în funcție de gradul de precizie aşteptat pentru informațiile rezultate, dar şi de ecartul diversității şi complexității caracteristicilor studiate.

Înainte de inițierea unor cercetări cantitative de mare amploare, se realizează un *test pilot,* pentru a verifica şi eventual a îmbunătăți instrumentele de investigație. Un test pilot recurge, de obicei, la un număr mic de respondenți. Rezultatele testului pilot nu sunt incluse în rezultatele finale ale studiului, acestea servind doar la efectuarea unor optimizări ale instrumentelor de investigație.

În studiile de dinamică realizate prin metode cantitative se pot utiliza şi *panele de consumatori.* Constituirea unui panel serveşte la investigarea în mai multe rânduri a aceluiaşi grup de consumatori, aplicând acelaşi chestionar, la intervale de timp diferite, Cercetările panel fac posibilă trasarea unor direcții ale schimbării comportamentelor de consum, atitudinilor, motivațiilor sau valorilor celor investigați. În urma investigării unei mase de consumatori se pot identifica unele caracteristici medii ale unei populații sau unele caracteristici specifice anumitor categorii sociale din cadrul populației respective.

Tehnicile cantitative pot releva raporturile şi, eventual, (dez)echilibrele existente între modulele constituente ale unui model statistic. Informațiile de acest tip sunt utile în demersurile de reorientare a macrostrategiilor socioeconomice din domeniul producției de bunuri şi servicii, din sfera politicilor de import-export, din sfera politicilor de prețuri, a politicilor privind veniturile populației, în proiectarea unor (macro, micro) strategii pe piețele anumitor bunuri şi servicii ş.a.

Tehnicile cantitative de cercetare a modelelor de consum pot utiliza unele *criterii clasice de segmentare a categoriilor demosociale investigate* în cadrul unor populații -de exemplu, segmentarea profesional-ocupațională, pe grupe de vârste, pe medii de rezidență, pe quintile/decile de venituri etc.

Pentru nevoi mai aprofundate de cunoaştere, *se pot utiliza însă şi alte criterii de segmentare decât cele clasice* - de exemplu, criteriul prezenței/absenței, în cadrul modelului de consum adoptat, a anumitor subcapitole sau chiar module aparținând unui model sau altul.

Un *grup specific de tehnici de cercetare* îl constituie şi *testele.* Acestea se utilizează în vederea evaluării interesului public pentru diverse produse, servicii sau inițiative economice noi, cu impact în sfera consumului. Testele se desfăşoară pe *eşantioane de dimensiuni relativ mici,* numite uneori *grupuri-țintă,* selectate astfel încât opiniile acestora să ofere termeni de referință decisivi pentru politicile de promovare a produsului/serviciului ce urmează a fi lansat pe piață sau în oferta publică. Testele pot consta în efectuarea unor scurte interviuri sau în aplicarea unor chestionare pe tema oportunității distribuției produselor/serviciilor testate. Chestionarele respective, de obicei, conțin întrebări referitoare la adecvarea ofertei realizate în raport cu trebuințele consumatorilor şi la potențialele modificări ale acesteia, în vederea atingerii unei adecvări totale. Astfel de teste pot avea ca obiect un singur produs/serviciu sau o gamă de produse/servicii.

O categorie aparte de tehnici cantitative de cercetare sunt *testele privind sensibilitatea consumatorilor față de variația prețurilor unor grupe de produse/servicii.* Asemenea teste servesc la realizarea unor diagnoze asupra opiniilor consumatorilor privind prețurile existente, pe identificarea *limitelor acceptabilității generale* față de prețurile anumitor produse/servicii, pe analiza flexibilității prețurilor practicate pe diverse piețe, pe analiza *impactului pe care politicile de prețuri îl au asupra comportamentului de consum.* Rezultatele unor asemenea teste sunt utilizate şi în fixarea *punctului optim de preț,* astfel încât atât producătorii, cât şi cei mai mulți dintre consumatori să considere că prețul fixat exprimă corect valoarea de schimb a unui produs/serviciu.

Când informațiile necesare investigatorilor sociali presupun cunoaşterea unor detalii fine, ce implică proiectarea unor microstrategii de piață menite să acopere nişe relativ înguste ale cererii, în general, se apelează la utilizarea unor *metode şi tehnici de cercetare calitativă.* Acestea pornesc de la premisa că respondenții, în majoritate, conştientizează rațiunile pentru care adoptă anumite practici de consum, în împrejurări date, fiind dispuşi să le expună. Cercetările de tip calitativ valorifică intens *tehnicile de observare, intervievare si ascultare a motivelor şi argumentelor* invocate de respondenți, pentru obținerea unui maximum de cunoaştere şi înțelegere a realității, prin demersul respectiv.

Tehnicile de cercetare calitativă sunt numeroase. Între cele mai frecvent utilizate, menționăm:

- interviurile individuale nestructurate, denumite şi interviuri de adâncine;

- organizarea de focus-grupuri;
- interviurile executate prin telefon;
- interviurile lansate prin intermediul PC-urilor (e-mail);
- lansarea unor chestionare prin poştă, internet sau prin intermediul presei scrise sau audio-video;
- analizele de conținut executate asupra unor texte publicate sau înregistrate;
- observarea participativă ş.a.

În principiu, studierea şi evaluarea dimensiunilor unor modele de consum presupune ca *sistemul de cercetare* să poată îndeplini o serie de *condiții obligatorii,* după cum urmează:

- să utilizeze *proceduri valide statistic* în activitatea de eşantionare şi de prelucrare/analiză a datelor;
- *eşantioanele selectate să fie cât mai fin adaptate scopurilor cercetărilor întreprinse;* în unele cazuri, pentru captarea în masa eşantionului (structurat pe diverse criterii de relevanță sau de reprezentativitate socială) a unor minorități sau categorii sociale marginale, se impune şi proiectarea unor *subeşantioane;*
- *nivelul de validitate/încredere al datelor culese* să fie suficient de ridicat pentru a putea realiza predicții cât mai realiste;
- *colectarea, prelucrarea şi analiza datelor* să se efectueze suficient de rapid pentru ca *rezultatele cercetării* să prezinte interes/relevanță ridicată pentru beneficiar(i); de aceea, sistemul de cercetare trebuie să dispună de un *aparat de prelucrare a datelor, codificare şi editare* eficient;
- sistemul trebuie să fie apt de a identifica, analiza şi previziona *trendurile fenomenelor* urmărite, prin *analiza unor date (informații statistice) retrospective,* corelate cu *extrapolarea realităților* prezente;
- - *sistemul de cercetare trebuie să fie rentabil economic,* informațiile culese să aibă o valoare socioeconomică suficient de ridicată pentru a justifica *costurile cercetării;*
- - sistemul să precizeze clar clauza *asigurării caracterului privat şi confidențial al datelor* culese, deoarece acest fapt influențează decisiv încrederea subiecților participanți şi deci rezultatele cercetării.

Aplicarea unor asemenea tehnici presupune o înaltă specializare a operatorilor. De exemplu, pentru aplicarea unor *interviuri de adâncime* este nevoie de operatori cu pregătire în disciplina psihologiei sociale, pentru a fi apți să introducă în discuție subiecte sensibile în modalități acceptate de partenerul de dialog, astfel încât respondenții să manifeste maximă deschidere în exprimarea convingerilor, atitudinilor sau motivațiilor proprii. Interviurile de adâncime sunt, de obicei, înregistrate audio-video, spre a servi unor minuțioase analize ulterioare. Asemenea tehnici sunt utilizate şi când anumite categorii de

respondenţi rămân în afara plaselor realizate prin eşantionare ori când temele în cauză sunt mai sensibile, controversate sau intime.

O tehnică de cercetare calitativă ce presupune un înalt profesionalism este *observarea participativă.* Într-un asemenea caz, operatorul trebuie să pătrundă în mediul de manifestare al consumatorilor observaţi, el devenind, mai mult sau mai puţin, implicat în evenimentele din viaţa acestora. Tehnica de acest tip se aplică în studiile de comportament ce necesită observarea unor acte de consum, decizii sau gesturi, ce presupun o mai dificilă verbalizare. Tehnicile de observare participativă se aplică frecvent în incinta unor magazine, acasă la consumatori, la locul de muncă, la şcoală, în cadrul unor localuri de alimentaţie publică etc.

Din necesitatea de a elabora studii de piaţă din ce în ce mai competente, de obicei, se apelează la integrarea mai multor tehnici de investigare a opiniilor, cele calitative fiind frecvent utilizate complementar celor cantitative. Totuşi, se poate observa că pentru studierea practicilor de consum ale unor categorii largi de consumatori (de exemplu, pentru consumatorii ce aparţin clasei de mijloc din ţările occidentale), se recurge mai frecvent la utilizarea unor metode cantitative. Pentru categoriile de populaţie mai slab reprezentate social (de la periferia sau din vârful piramidei socio-economice), care, de obicei, sunt mai dificil de prins prin intermediul unor metode de investigare cantitative, se recurge la utilizarea unor metode şi tehnici calitative.

4. ECO-EFICIENȚA UTILIZĂRII RESURSELOR ŞI STRATEGIA SUFICIENȚEI

Conceptul de *eco-eficiență* introdus în limbajul curent de către World Business Council for Sustainable Development - OECD oferă o serie de elemente strategice în fundamentarea unor modele de consum/producție durabile, deoarece *valorizează deopotrivă eficiența ecologică şi economică.*

OCDE defineşte *eco-eficiența* ca *fiind o strategie de management care se bazează pe selectarea unor măsuri cantitative de input-output în vederea maximizării productivității intrărilor de energie şi materiale în scopul reducerii consumului de resurse, poluării şi risipei de materiale pe unitatea de produs şi pentru a genera economii şi avantaje competitive la capitolul costuri (OCDE, 1997).* Acest concept se poate aplica şi pentru maximizarea productivității în utilizarea pământului şi a apei.

În anul 1994, un grup de oameni de ştiință şi oameni de afaceri ai comunității internaționale din cadrul *Clubului Factor 10* au ajuns la concluzia că *o precondiție a realizării unor modele de consum/producție durabile, la nivel mondial, este aceea de a mări de zece ori productivitatea actuală a exploatării resurselor naturale în țările industrializate.* Ei spun că țările respective ar trebui să-şi propună *reducerea cu 50% a nivelului global actual al exploatării materiilor prime şi materialelor neregenerabile, în următorii 30-50 de ani (The Carnoules Declaration, Factor 10 Club, Wuppertal Institute, 1994).*

Creşterea eco-eficienței în domeniul consumului/producției de bunuri şi servicii determină reducerea resurselor utilizate pe unitate de produs sau serviciu şi, implicit, reducerea resurselor utilizate pe unitate din PIB. *În ce măsură însă eco-eficiența va determina şi o reducere per total consum ori reducerea utilizării resurselor per persoană, familie sau gospodărie rămâne încă un subiect deschis.*

O strategie globală de creştere a eco-eficienței ar trebui să includă mai multe substrategii de genul: ecologia industrială, *managementul integral al ciclului vieții - adică proiectarea unor măsuri de minimizare a impactului global al diverselor modele de consum asupra condițiilor de mediu* - începând *din leagăn până la deces,* eco-design, reducerea consumului de produse energo-fage ş.a. *(OECD Workshop on Sustainable Production and Consumption: Clarifying the Concepts, Rosendal, Norway, 2-4 July 1995, Final Report).*

Unele organizații nonguvernamentale au lansat ideea *necesității unei strategii a suficienței, complementară celei a eco-eficienței.* Acestea susțin că guvernele nu ar trebui să stabilească doar limite pentru diferite tipuri de poluare ori să stimuleze modelele de consum/producție cât mai eficiente din perspectiva valorificării resurselor, dar *ar trebui să limiteze, de asemenea, cantitatea totală*

a resurselor naturale consumate. tntr-o carte recentă intitulată *Factor Four (Lovins W. & Lovins, 1997)* se dau numeroase exemple în materie de *posibilități de creştere de mai multe ori a eco-eficienței, în condițiile menținerii ofertei actuale de bunuri şi servicii şi fără reducerea nivelului de utilitate sau de satisfacție ce însoțeşte actul de consum.*

Totuşi, într-o publicație recentă a OCDE *(Sustainable Consumption and Production, 1997),* se afirmă că noul concept de eco-eficiență nu este încă suficient de comprehensiv pentru ca prin intermediul lui să se poată determina ce trenduri ale consumului de bunuri şi servicii sunt nesustenabile şi cum se poate interveni în sensul aplatizării unor asemenea trenduri.

În orice caz, un lucru a devenit clar, anume că, potrivit conceptului de eco-eficiență, se impune *definirea unor indicatori statistici atent monitorizați, referitori la nivelul (cantitatea) totală a consumului de resurse şi la intensitatea utilizării resurselor-cheie,* cum sunt energia, materialele, apa şi pământul, în sectoare cum sunt consumul de bunuri şi servicii, activitățile de recreere, transporturi, construcția de locuințe şi producerea hranei. Aceasta va servi la fundamentarea ştiințifică a unor politici de schimbare a stilurilor de viață şi modelelor de consum de orientare consumeristă ale epocii actuale. Transportul pasagerilor, de exemplu, s-ar putea realiza mult mai eficient din perspectivă economică şi ecologică, dacă s-ar renunța (treptat) la transportul privat (automobilistic), prin regândirea, reproiectarea şi extinderea facilităților de transport în comun (de masă) în condiții decente de calitate şi de preț. De aceea, un indicator de tipul *ponderea transportului public în totalul pasagerilor transportați per kilometru* ar putea constitui un gen de monitorizare în acest sens.

Valorizarea conceptului de eco-eficiență presupune, aşadar, pe de o parte, *formularea şi aplicarea unor politici vizând obiectivele prioritare ale exploatării ecologice a resurselor naturale şi ale recuperării mediului* deja deteriorat - politici ce impun *constrângeri clare asupra modelelor de consum actuale,* iar pe de altă parte, o strategie eco-eficientă trebuie să fie legată în mod vizibil de unele politici noi, adresate altor factori ce determină modelele de consum, cum sunt nivelul bunăstării sociale, stilurile de viață ş.a.

Aşadar, în ultimii ani, politicile economice şi sociale de nivel global privind gestionarea diverselor sfere ale cererii de bunuri şi servicii (energie, transporturi, apă potabilă, energie termică ş.a.) urmăresc diminuarea, pe cât posibil, a consumurilor specifice de resurse economice şi eliminarea premiselor de risipă a resurselor economice. La politicile de tip tradițional, cu adresă directă la minimizarea prejudiciilor aduse mediului natural, prin diverse activități de producție/consum, se adaugă politicile ce au ca obiective principale, odată cu *schimbarea profilului cererii de bunuri şi servicii, satisfacerea acesteia cu un*

input cât mai redus de resurse, iar în sfera producției, realizarea acesteia cu un output cât mai redus de resurse irosite.

În acelaşi timp, se pune tot mai acut *problema internalizării costurilor deteriorării mediului în prețul mărfurilor,* în toate sectoarele de producție a bunurilor şi serviciilor, în scopul constituirii resurselor economice necesare recondiționării mediului. Procedând în acest fel, prețurile bunurilor şi serviciilor de consum vor creşte proporțional cu sarcinile şi urgențele de restabilire a echilibrului ecologic, ceea ce va determina, pe termen lung, o tendință de *diminuare a consumului şi, implicit, a producției de mărfuri.* În spațiul occidental există mai multe inițiative de internalizare a costurilor deteriorării mediului sau, mai nou, a compensării dezavantajelor economice induse de costurile abținerii de la asemenea procedee decât în alte zone ale lumii. De exemplu, subvenționarea prețurilor la o serie de produse alimentare de tip organic (fără fertilizatori chimici), dată fiind productivitatea mai scăzută a acestora, comparativ cu produsele fertilizate chimic, sau reducerea/eliminarea subsidiilor pentru utilizarea pesticidelor şi fertilizatorilor agricoli (care sunt intens poluanți).

Exemplele de acest tip sunt însă mult mai puține în ceea ce priveşte exploatările energetice, industria transporturilor, rețelele de comunicații, distribuția apei, utilizarea pământului arabil ş.a.

4.1. Consumul de energie şi indicatorul contribuției la fenomenul încălzirii globale

Monitorizarea tot mai atentă a unor indicatori privind consumul de energie la nivel mondial şi național a făcut ca lumea actuală să devină, pe zi ce trece, din ce în ce mai conştientă că epoca combustibililor ieftini şi din abundență a trecut demult. De la un an la altul, în ultimele două decenii, lumea a asistat la noi creşteri ale prețului mondial al energiei. Efectele economice ale acestui fenomen au fost însă extrem de inegal distribuite la nivel mondial, în condițiile în care atât consumul, cât şi producția de energie au continuat să crească. Rata anuală a acestor creşteri, la nivel mondial, a prezentat însă uşoare tendințe de aplatizare, deoarece, în ultimii ani, îndeosebi în țările OCDE, intensitatea utilizării energiei per unitate valorică din PIB a scăzut. Într-un asemenea context, o îngrijorare cvasigenerală tot mai mare decurge din mărirea emisiilor de bioxid de carbon în atmosferă, ştiut fiind că aceasta contribuie la fenomenul de încălzire globală. Ultimele evaluări în domeniu susțin că țările industrializate sunt responsabile pentru aproximativ 70% (SUA - 25%) din bioxidul de carbon eliberat în atmosferă, industriile de tot felul utilizând cam 43% din resursele energetice disponibile la nivel mondial. Deşi s-a scris mult despre sursele regenerabile de energie, acestea contează încă foarte puțin în bilanțul mondial al consumului de energie. Cinci sectoare industriale energo-intensive efectuează 45% din consumul industrial total de energie: metalurgia, chimia, celuloza şi hârtia şi industria fabricării cimentului. Iată de ce, de curând, *Colegiul Imperial Britanic* împreună cu o companie britanică

de asigurări *(National Provident Institution)* au realizat un *instrument de evaluare a contribuției fiecărei companii la procesul de încălzire globală.* Acest instrument, numit chiar *indicatorul contribuției la fenomenul încălzirii globale,* serveşte investitorilor în anumite sectoare ale economiei, pentru ca ei să-şi poată calcula eventuala expunere la riscurile financiare induse de suportarea costurilor depoluării mediului - costuri ce apar întotdeauna corelat cu anumite tipuri de investiții *(Financial Times, 17 November 1997).*

O serie de *indicatori de măsurare a schimbărilor intervenite în modelele de producție şi consum* au fost instituiți şi de Divizia de Statistică a Națiunilor Unite, ca şi de Consiliul OCDE, în primii ani 1990, ca reacție la creşterea interesului general față de măsurarea prejudiciilor aduse mediului natural prin inițierea unor activități de producție şi consum şi față de măsurarea eficacității unor inițiative de reecologizare. Începând din anul 1993, grupul de state OCDE au dezvoltat şi adoptat un cadru conceptual comun în acest sens şi au adoptat o serie de indicatori de bază reuniți într-un cadru larg de analiză denumit *Pressure-State-Response (PSR).* Acest cadru se bazează pe ideea că activitățile umane exercită diverse tipuri de presiuni (denumite şi *driving forces)* asupra mediului (reprezentate prin indicatori relevanți de presiune), care schimbă calitatea mediului şi cantitatea resurselor naturale (reprezentate prin indicatori de stare). Societatea trebuie să răspundă la aceste schimbări prin politici de mediu, prin politici economice şi politici sectoriale (de asemenea, reprezentate prin indicatori de răspuns), menite să influențeze şi să medieze acțiunile individuale şi colective şi să prevină/reducă impactul negativ indus de acestea, prin adoptarea unor modele de consum sustenabile *(Environmental Indicators, OECD Core Set, 1994).*

În ceea ce priveşte măsurarea schimbărilor intervenite în cadrul modelelor de consum, setul de indicatori de bază utilizat trebuie să respecte următoarele condiții:

- să includă toate resursele-cheie şi să se refere la toate categoriile de consumatori susceptibile de intervenția unor politici în sensul diminuării efectelor indezirabile pe care practicile lor de consum le induc asupra mediului;
- să reflecte atât volumul consumului total, cât şi intensitatea utilizării resurselor-cheie;
- să reflecte valoarea adăugată ce se constituie în cadrul întregului ciclu exploatare resurse-cheie-producție-consum;
- să reflecte conceptele cele mai larg utilizate în cadrul analizelor privind politicile de dezvoltare durabilă (de exemplu, cele privind eco-eficiența);
- să monitorizeze progresul spre atingerea unor ținte şi obiective pe termen scurt/mediu/lung privind reducerea emisiilor nocive, creşterea randamentului în utilizarea resurselor-cheie ş.a.;
- să țină cont de programele şi capacitățile actorilor economici şi instituțiilor majore din cadrul societății în ansamblu;

- să fie consistenți în raport cu alți indicatori sau indici complementari;
- să exprime realitățile existente la scară națională;
- să fie relevanți în raport cu susținerea obiectivelor vizând dezvoltarea durabilă;
- să fie exprimați cât mai larg inteligibil, să fie cât mai simpli şi clari;
- să fie temeinic fundamentați conceptual şi să se sprijine pe date larg disponibile, reactualizate la intervale adecvate şi regulate;
- să fie limitați ca număr şi, pe cât posibil, relevanți în raport cu consensul internațional asupra unor concepte ştiințifice.

Asemenea indicatori vor constitui un instrument de lucru indispensabil pentru decidenții din domeniul politicilor sociale, economice şi de mediu, cu implicații în sfera consumului de bunuri şi servicii. Ei sunt meniți să reflecte prioritățile din sfera consumului, în raport cu dinamica schimbărilor din sfera ofertei, dar şi cu menținerea şi promovarea unor modele de consum durabile. Pentru consumul de energie, de exemplu, trebuie definite cele mai relevante combinații de indicatori pentru monitorizarea accesului la energie (la diferite mixuri de resurse energetice) al tuturor categoriilor de consumatori sau pentru realizarea unor proiecții ale influențelor pe care fluctuațiile prețurilor sau alte tipuri de politici ale ofertei le au asupra modelelor de consum existente la un moment dat.

4.2. Gestionarea pământului şi inițierea unor activități cu implicații directe în sfera consumului

Pământul disponibil pentru inițierea unor noi activități umane este o resursă limitată, ce devine din zi în zi tot mai rară şi, ca urmare, acesta este utilizat în scopul satisfacerii unor trebuințe umane tot mai înalt competitive. Pământul constituie suportul vital fundamental nu doar pentru activitățile agricole sau silvicultură, ci şi pentru exploatarea unor resurse energetice sau pentru menținerea biodiversității. Atât cantitatea, cât şi calitatea pământului sunt importante din perspectiva utilității sale de ordin economic, social sau ecologic.

Una dintre cele mai importante funcții ale pământului este aceea de a asigura hrana a tot ceea ce este viu - funcție ce devine tot mai amenințată pe măsura creşterii gradului de urbanizare şi a utilizării unor tehnici agricole nesustenabile. În prezent, se află în exploatare aproape 1,5 miliarde ha de teren arabil, adică 0,28 ha per capita *(Sustainable Consumption - A global perspective, Friends of the Earth Netherlands, 1996).* Dar în fiecare an, în jur de 0,5-1% din terenul arabil se pierde ca urmare a fenomenelor de deşertificare, eroziune ori salinizare. Odată degradat, solul este adesea imposibil de reabilitat.

Cererea tot mai mare de alimente a determinat creşterea constantă a recoltelor agricole. Din primii ani '90 până în prezent, aproape 40% din suprafața Pământului a fost convertită în teren arabil şi pășuni, pe seama pădurilor şi a spațiilor verzi naturale. Cele mai masive schimbări se produc în țările în curs de dezvoltare, unde, din 1960 până în 1990, o cincime din pădurile tropicale

naturale au fost defrişate. Practicile agricole pot cauza o largă varietate de probleme de mediu, în funcție de o seamă de factori, precum calitatea solurilor ori intensitatea şi specificul activităților umane. Practicarea unei agriculturi intensive poate genera unele contaminări ale solului cu fertilizatori sau pesticide, eroziunea solului, poluarea apelor şi scăderea biodiversității. Cu toate acestea, este de aşteptat ca fenomenul de utilizare intensivă a pământului prin activități agricole să se extindă, prin defrişarea unor păduri tropicale (în proporție de aproape două treimi - în jur de 12 milioane ha pe an). În anii 1980-1990, la nivel global, suprafețele împădurite au scăzut cu 2%. Defrişarea pădurilor în scopul susținerii diverselor industrii ce valorifică lemnul sau în scopuri agricole constituie o amenințare globală ce vizează deteriorarea climatului global, susținerea biodiversității şi protejarea solurilor sau a resurselor de apă (Critical Trends - Global Change and Sustainable Development, UNDPCSD, DSD, 1997).

Pentru a ilustra consumul inegal de bunuri şi servicii ce derivă strict din exploatarea resurselor de pământ, Rees şi Wackernagel (1994) au dezvoltat *conceptul de amprentă ecologică (ecological footprint), definit prin suprafața de pământ utilizată de un anumit grup de consumatori (o gospodărie, un oraş, o țară) pentru a-şi asigura bunurile şi serviciile pe care le consumă (inclusiv prin asimilarea risipei de resurse), indiferent unde se află locația pământului respectiv.* De exemplu, consumul agregat de lemn, hârtie, fibre din lemn şi producția agricolă a locuitorilor din 29 de oraşe situate în apropierea Mării Baltice exploatează o suprafață a ecosistemului de 200 de ori mai mare decât suprafața oraşelor înseşi. Amprenta ecologică a oraşului Londra (luând în calcul consumul de produse alimentare, produse forestiere şi asimilarea de carbon este de 120 de ori mai mare decât suprafața oraşului *(Rees, Reducing the Ecological Footprint of Consumption, 1995).*

Provocările ce stau în fața sarcinilor de diminuare a presiunilor exercitate, prin trebuințele omului modern, asupra mediului presupun întărirea legăturilor dintre planificarea utilizării pământului aflat deja în exploatare şi alte politici economico-sociale cu impact asupra modelelor de consum. Pentru promovarea unor modele de consum mai sustenabile, specialiştii în politici socioeconomice trebuie să cunoască de ce şi cum ajung consumatorii să opteze pentru anumite modele de consum, ştiut fiind că oamenii pot opta pentru diverse căi pentru satisfacerea trebuințelor lor. De exemplu, trebuințele de mobilitate sau acces pot fi satisfăcute prin utilizarea unui autoturism, a unui autobuz, a unui tren, a unei biciclete sau prin mersul pe jos. Consumul de servicii de transport, de exemplu, este determinat de o multitudine de rațiuni ce derivă deopotrivă din existența unor întregi rețele de instituții şi infrastructuri. De aceea, măsurile ce ar urmări modificarea comportamentului doar la nivelul consumatorului individual al unor asemenea servicii nu influențează prea mult marile fluxuri ale transporturilor de mărfuri şi călători. Deosebit de distructive pentru echilibrul condițiilor de mediu, dar şi pentru condițiile în care se desfăşoară transporul public (cu mijloacele de

transport în comun), în general, în spațiul occidental, sunt subsidiile acordate cheltuielilor de transport privat ori favorizarea anumitor activități de transport, a anumitor categorii de vehicule ş.a., în condițiile în care prețul petrolului este fixat arbitrar, fără o fundamentare realistă privind costurile (şi implicațiile) totale ale exploatării acestuia.

În perioada 1980-1995, stocurile de vehicule din țările OCDE au crescut cu aproape 50%, în timp ce, la nivel global, acestea au crescut cu 57%. Numărul pasagerilor care au utilizat un autoturism a crescut cu 47% în țările OCDE, iar volumul traficului rutier a crescut cu aproape 84% în aceeaşi perioadă *(OECD Environmental Data, Compendium 1997).* În China, de exemplu, numărul vehiculelor de pasageri s-a triplat în anii 1988-1994, iar numărul autocarelor a crescut cu 76% în aceeaşi perioadă. În intervalul 1960-1990, transportul aerian mondial a crescut de 10 ori - acest sector aflându-se într-o rapidă dezvoltare *(China Statistical Yearbook, 1995; NCDO (Naționale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling), Creatieve Democratie -Kroniek van Duurzaam Nederland, 1996).* Intensitatea exploatării energiei în sectorul transporturilor se află în creştere, în principal, datorită utilizării pe scară tot mai largă a vehiculelor aeriene, a trenurilor de mare viteză, a vehiculelor mai mari şi mai grele.

Lumea urbană de astăzi devine tot mai sufocată prin frecvența deosebit de ridicată a unor activități de transport mărfuri şi persoane. Specialiştii în urbanistică sunt intens preocupați de problemele utilizării pământului şi spațiilor urbane. Planificarea utilizării pământului trebuie corelată strâns cu reglementările privind activitățile serviciilor de transporturi, care, la rândul lor, trebuie să reflecte corect costurile privind trebuințele de reabilitare a mediului, ca şi costurile sociale ale menținerii în uz sau dezvoltării infrastructurii de transporturi. Simpla utilizare a unui mijloc de transport - indiferent de tip - poate însemna, în cele din urmă, mult mai mult decât rezolvarea unor trebuințe de mobilitate a persoanelor. Aceasta poate indica simultan o emblemă a unui status sociali un simbol al libertății sau al vieții private/publice, dar şi o evidență a costurilor pe care o societate este dispusă să le suporte, în termeni economici, ecologici etc, în vederea obținerii unui anumit tip de beneficiu social. O aprofundare a cunoaşterii în acest domeniu este absolut indispensabilă în ipoteza creşterii gradului de sustenabilitate al sistemelor de transport în viitor. În pofida importanței deosebite a acestui domeniu, constatăm că, la începutul unui nou mileniu din epoca informatizării, *Agenda 21 a ONU* nu include un capitol distinct referitor la *necesitatea adoptării unor noi reglementări la nivel internațional şi a reformării radicale a activităților şi rețelelor de transport comunitare.*

O cunoaştere mult mai aprofundată se impune şi în ceea ce priveşte premisele structurării consumului altor bunuri şi servicii, dată fiind multitudinea extraordinară a trebuințelor pe care le exprimă diverse categorii de consumatori. De exemplu, alegerea de a înlocui un produs vechi prin unul nou poate avea la bază o multitudine de motivații - că nu poate fi reparat cel vechi, că cel nou are proprietăți superioare, din obişnuința de a face periodic cumpărături ş.a. Emergența epocii

consumerismului, în țările occidentale, a fost posibilă tocmai ca urmare a complexității deosebite a comportamentului de consum al omului modem, dar şi a apetenței sale extraordinare pentru nou. În anul 1993, de exemplu, în lume s-au confecționat peste 4 miliarde de perechi de pantofi, în jur de 700 milioane de pături de lână, 13 milioane tone metrice de detergenți, 15 milioane de maşini de cusut, 45 milioane de maşini de spălat ş.a. Creşterea anuală a producției de frigidere a fost de 3,4% pentru uzul casnic şi de 2,8% pentru uzul unor agenți întreprinzători, în intervalul 1984-1993 *(Industrial Commodity Statistics 1993 Yearbook, Production and Consumption Statistics, United Nations, 1995).*

Un bun de larg consum a cărui producție depinde masiv de exploatarea terenurilor împădurite este *hârtia.* Consumul de hârtie reflectă în mod clar nivelul de civilizație şi dezvoltare economică al unei țări. Dar industria celulozei şi hârtiei nu este doar cel mai mare consumator de lemn din lume (industria respectivă consumând înjur de o treime din *outputul* total al industriilor de valorificare a pădurilor, excluzând lemnele utilizate drept combustibil), ci este şi a treia industrie în materie de rezultate financiare la nivel mondial, situându-se totodată între primele zece industrii cele mai poluante (emitente de bioxid de carbon şi gaz metan). În anul 1993, consumul curent de hârtie în țările dezvoltate era de 152 kg/persoană pe an, în timp ce, în țările în curs de dezvoltare, consumul respectiv se ridica la numai 12 kg/persoană pe an. Aceasta în condițiile în care peste un miliard de oameni sunt încă analfabeți şi peste 100 milioane de copii nu beneficiază încă de educație şcolară primară. Ca urmare, este de aşteptat ca, în următorii 50 de ani, cererea de celuloză şi hârtie să se dubleze *(WBCSD, A Changing Future for Paper, 1996).*

În general, în încurajarea cererii de bunuri şi servicii, industriile mass-media şi cele publicitare joacă un rol hotărâtor. În special industriile publicitare afectează masiv motivațiile consumatorilor, având deci un rol hotărâtor în structurarea consumului şi modelarea conceptelor privind produsele şi serviciile. Unele studii recente privind modelele de consum susțin că răspunsul producției la o serie de trebuințe de consum poate deveni mult mai sustenabil, prin încurajarea inițierii unor servicii menite să contribuie la creşterea durabilității bunurilor deja achiziționate, în loc de a încuraja achiziționarea unor noi bunuri. O asemenea practică ar duce în mod clar, pe de o parte, la diminuarea presiunii diverselor industrii extractive asupra mediului, ceea ce, implicit, ar duce la o nouă conceptualizare a creşterii calității vieții. Unele analize recente ale unor companii de afaceri susțin că loialitatea consumatorilor față de o anumită marcă de produse pare a fi încurajată mai mult printr-o ofertă de servicii menite să prelungească viața produselor aflate în uz şi mai puțin prin încurajarea achiziționării de noi produse. Cele mai importante informații ce stau la baza structurării deciziilor de politică socială preocupate de proiectarea unor producții de bunuri şi servicii cât mai sustenabile provin din sfera analizei diverselor trenduri ale vânzărilor unor bunuri şi servicii şi din sfera cunoaşterii lungimii medii de viață a anumitor produse de larg consum *(Fussler C. si James P., 1996).*

5. STUDII ŞI CERCETĂRI ASUPRA UNOR MODELE DE CONSUM

În literatura socioeconomică actuală, există relativ multe studii de referință internațională cu privire la condițiile de viață ale națiunilor, îndeosebi ale celor vest-europene (inclusiv SUA) şi, mai nou, ale popoarelor central şi est-europene. Multe dintre acestea din urmă au fost realizate în ultimii 10-15 ani, cu prilejul lărgirii spre est a Uniunii Europene.

Totuşi, cercetările comprehensive sau cele de foarte largă amploare, axate strict pe problematica identificării unor modele de consum, sunt relativ puține. În cadrul unor cercetări multitematice, cu număr foarte mare de subiecți, cum sunt barometrele internaționale de opinie publică, unele cercetări internaționale privind standardul de viață sau cele centrate pe studierea sărăciei - cercetări finanțate de cele mai multe ori de CEE, UE, BM, ONU sau alte organizații cu preocupări globaliste -, sunt incluse şi analize ale unor structuri de consum, dar acestea nu răspund întotdeauna criteriilor unei analize a modelelor de consum.

Cele mai numeroase sunt studiile privind anumite capitole sau subcapitole ale diferitelor module, cum sunt, de exemplu, consumul alimentar, consumul de alcool sau de alte droguri, consumul de produse farmaceutice sau cosmetice, consumul de tehnică de comunicație, audio-video sau foto, consumul de servicii medicale ş.a.

Unele *cercetări pe tema tehnologiilor de producere a bunurilor alimentare şi a celor de preparare a hranei* realizează o vastă investigație pe tema cunoaşterii şi înțelegerii proprietăților nutritive ale diverselor produse alimentare ori a exigențelor impuse de acestea în procesul de procesare şi preparare, având în vedere specificul cultural al modelelor de consum existente în diverse zone geografice.

În ultimii ani, în comunitățile occidentale au crescut deosebit de mult preocupările consumatorilor şi producătorilor față de problematica alimentară, începând de la igiena şi securitatea hranei până la conținutul şi calitatea nutritivă a hranei, aspectele de inginerie genetică, de hrană funcțională sau de impact al proceselor de producere şi procesare a hranei asupra mediului. Trebuințele de educare a consumatorilor în ceea ce priveşte modalitățile cele mai sănătoase de hrănire vizează investigarea şi prezentarea informațiilor rezultate din cercetările respective, la un nivel de înțelegere cât mai larg accesibil. În acest sens, sunt vizate numeroase teme. Iată doar câteva dintre acestea: exigențele şi implicațiile ecologice şi economico-sociale ale dezvoltării producției de anumite produse alimentare (producția şi produsele din carne, producția şi produsele zaharoase, producția şi produsele de legume, fructe ş.a.), rigorile igienico-sanitare ale funcționării serviciilor de alimentație publică, hrana pentru nevoi speciale (în raport cu vârsta, starea sănătății, stilurile de viață alternative, influențele culturale

ş.a.), implicațiile socioeconomice, ecologice ş.a. ale producerii unor alimente şi produse pentru ocazii speciale, tendințele contemporane în materie de alimentație în lume ş.a.

În ultimele două decenii, *analizele sociale de nivel academic, centrate pe consumul de bunuri şi servicii al populațiilor occidentale, s-au schimbat substanțial în materie de ideatică şi sens general al mesajului,* părăsind mesajele explicit sau implicit pro-consumeriste, în favoarea celor anticonsumeriste.

Studiile centrate pe analiza unor modele de consum ale claselor mijlocii sunt cel mai bine reprezentate în contextul general. În cadrul acestora, extrem de numeroase sunt *studiile de tip parțial,* axate pe cunoaşterea comportamentelor, atitudinilor sau motivațiilor privind achiziționarea unor produse sau servicii distincte. În această perioadă s-au publicat multe studii centrate pe analiza practicilor de consum din perspectivă culturală, istorică, sociologică, antropologică şi din perspectiva geografiei umane. Numai în ultimul deceniu, numeroase nume noi au devenit larg cunoscute în literatura socială vestică şi în lume, ca fiind preocupate îndeosebi de problemele (anti)consumerismutui, astfel: Brewer şi Porter (1993), Strasser ş.a. (1998) şi Bowlby (2000), cu lucrări centrate pe istoria consumului, pe studierea activităților şi atitudinilor față de achiziția unor bunuri, Scanlon (2000), cu studii privind problemele consumului corelate cu genul consumatorilor, Nava, Richards şi Macrury, cu studii privind natura activităților de promovare a bunurilor şi serviciilor şi impactul acestora asupra consumului, Shields (1992), Falk şi Campbell (1997) şi Mackay (1997), cu analize privind experiența de fiecare zi a consumatorilor în domeniul efectuării cumpărăturilor, Howes (19%), cu studii asupra unor influențe transculturale în domeniul consumului şi al globalizării, Corrigan (1997) şi Ritzer (1999), cu studii de sociologie a consumului şi probleme ale consumerismului. De asemenea, au fost publicate o serie de lucrări având ca tematică *punerea în discuție a unor aspecte generale ale teoriei consumului,* precum şi *critici ale unor practici de consum şi ale unor aspecte culturale cu impact în sfera consumului,* cum sunt Lury (1996), Slater (1996), Miles (1998), Edwards (2000) şi Gotdiener (2000).

Alături de autorii menționați mai sus, există şi analişti sociali australieni, cum sunt Whitwell (1989), Pollon (1989), Kingston (1994), Reekie (1993), Humphery (1998), Frow şi Morris (1993), Frow (1997), Morris (1998), Bennett, Emmison şi Frow (1999), Klein (2001), Hoit (2000), Harris (2001) şi De Graff ş.a. (2001), McQueen (2001) şi Hamilton (2002), care au scris *despre dezvoltarea societății de consum occidentale,* despre mariera în care s-a produs *modernizarea diverselor spații social-culturale şi economice occidentale prin construirea unor supermarketuri,* despre *fenomenul consumerist şi caracterul excesiv al practicilor consumeriste ale unor categorii sociale privilegiate* ş.a.

Autorii lucrărilor amintite mai sus, publicate după anul 2000, au pus bazele unui *nou curent criticist în domeniul analizei obiceiurilor de consum în spațiul occidental,* relevând *tendințele tot mai clare ale unor categorii sociale de a se*

angaja în activități mai puțin orientate spre consum. În ultimii ani, trendul respectiv a devenit atât de consistent încât autori cum sunt *Zavestoski (2002), Schor (1999) sau Hamilton şi Mail (2003)* au fost preocupați chiar de *inițierea unor studii de piață pe problema atitudinilor anticonsumeriste* ori a *întoarcerii la unele practici de consum extrem de simple şi protective în raport cu menținerea echilibrului ecologic al mediului.* O voce distinctă în cadrul cercetării unor modele de consum o au analişti ca *Lunt & Livingstone (1992)* sau *Humphery (1998),* care studiază o nouă orientare a consumatorilor, anume aceea de *a-şi limita cât mai mult satisfacerea trebuințelor de consum prin intermediul diverselor piețe de bunuri şi servicii,* aceasta nu din cauza nivelului scăzut al veniturilor (cum se întâmplă în cele mai multe țări sărace, îndeosebi în mediile rurale), ci *ca urmare a atitudinilor intens critice la adresa exceselor consumeriste.*

Principalele direcții de cercetare a modelelor de consum şi a problemelor consumului în lumea occidentală realizează, de obicei, o abordare interdisciplinară a acestui domeniu, în scopul adâncirii analizelor centrate pe diverse zone ale modelelor de consum, în vederea redirecționării politicilor economice şi sociale adresate unor ținte din masa generală a consumatorilor. Unele dintre cercetările respective acoperă o arie geografică largă, internațională, fiind centrate pe studierea practicilor de consum ale claselor de mijloc şi ale categoriilor sociale cu venituri relativ ridicate. Alte cercetări se axează pe aprofundarea unor aspecte teoretice ori pe studierea impactului perceput al consumului asupra identității personale, în societățile occidentale modeme şi postmodeme. Cele mai recente preocupări din domeniul cercetării practicilor de consum ale populațiilor occidentale au demonstrat că există unele modalități oarecum privilegiate de studiere a fenomenelor, în special în ceea ce priveşte activitățile zilnice de consum. În centrul atenției se plasează frecvent politicile ce favorizează anumite practici de consum, în ultimul timp, mai ales unele practici excesive, ia nivel zonal, național şi chiar global, precum şi modalitățile prin care consumatorii participă efectiv în cadrul diverselor culturi ale consumului ori devin *outsideri* ai acestora.

Studiile dedicate elitelor - fie că acestea se delimitează pe criterii de statut economic, pe criterii socioocupaționale sau pe orice alte criterii - sunt, în general, mai puține, conturându-se adesea în domenii sau/şi chiar publicații care nu se ocupă în mod sistematic şi explicit de problematica consumului. Asemenea eseuri, comentarii sau chiar studii nu au totuşi rigoarea ştiințifică impusă de un nivel academic.

Cât despre modelele de consum ale grupurilor cu venituri mici, acestea sunt studiate ceva mai frecvent decât cele privind elitele, tocmai ca urmare a demersurilor de fundamentare ştiințifică obiectivă a politicilor sociale adresate acestor categorii sociale. Dintre studiile de acest tip, cele mai multe abordează frontal problema nivelului veniturilor, realizând comparații între condițiile de viață ale categoriilor sociale ce trăiesc în aşa-numita *sărăcie relativă* şi cele ale grupurilor cu venituri medii sau ale *clasei de mijloc.* Scopul unor asemenea studii

constă, de obicei, în identificarea unor posibilități de eliminare a diferențelor majore existente între *modelele de consum ale sărăciei relative* şi cele ale categoriilor sociale ce reuşesc o mai bună integrare socială. Demersurile respective urmăresc deci descrierea contextului concret al manifestării sărăciei relative, a atitudinilor, valorilor şi microstrategiilor de viață adoptate de cei afectați de sărăcia relativă. De un larg interes este şi prezentarea unor *istorii de succes* referitoare la modalitățile prin care anumiți consumatori - persoane singure sau grupuri familiale - au reuşit să-şi depăşească starea de deprivare, integrându-se într-un flux de evenimente ce au dus la ieşirea din sărăcie.

Deosebit de interesată de cunoaşterea diversității modelelor de consum ale categoriilor sociale cu venituri mici este *cercetarea socială scandinavă.* Aceasta urmăreşte dacă modelele de consum ale categoriilor sociale cu venituri mici sunt mai mult sau mai puțin numeroase decât cele aparținând categoriilor cu statut socioeconomic mediu, dar şi pe ce dimensiuni modelele respective reuşesc să rămână sau nu similare celor ale claselor de mijloc - considerate reprezentative pentru starea de normalitate a omului modern actual. Investigațiile sociale scandinave, ca de altfel şi unele dintre cele vest-europene, studiază dacă *factorii corelați cu etapa ciclului de viață al persoanei/familiei* ori cu diferite *situații de viață conjuncturale* acționează mai accentuat în cazul veniturilor mici comparativ cu veniturile de nivel mediu. În cadrul cercetărilor de acest tip, de obicei, eşantioanele se selectează din rândurile populațiilor situate în *chintila cu cele mai mici venituri.* Ca tehnici evaluative de bază sunt utilizate *analizele de corelație* (cross tabulation), *analizele modulelor principale* ale modelelor de consum şi *analizele de clasificare multiplă (Niemela M., 2004).* Datele unui *studiu* de acest fel, realizat în anul 2001 de către *Institutul de Statistică din Finlanda* pe un *eşantion de 5495 gospodării,* au relevat că modelele de consum ale gospodăriilor din chintila cu cele mai mici venituri diferă de cele ale altor grupuri de venituri. Totuşi, în Finlanda, chiar şi la nivelul celor mai mici venituri, veniturile nu restricționează consumul atât de mult încât, în cadrul modelelor de consum respective, să nu fie prezente toate modulele existente în modelele claselor de mijloc ori, în cadrul fiecărui modul, să nu fie prezente şi structuri de consum ce nu țin neapărat de stricta necesitate.

În fapt, indiferent de nivelul veniturilor, în cadrul modelelor de consum ale gospodăriilor finlandeze există itemi ce indică participarea consumatorilor respectivi la activități sociale şi culturale. În plus, în rândurile gospodăriilor cu venituri mici pot fi distinse modele de consum diverse, mai apropiat ori ceva mai îndepărtat similare cu acelea identificate în rândurile gospodăriilor cu venituri medii. Modelele de consum identificate pornind de la corelarea obiceiurilor de consum ale populației cu diversele etape ale ciclului de viață, dar şi cu unele situații de viață conjuncturale au dovedit o semnificație mult mai pronunțată în rândurile grupurilor de gospodării cu venituri mici.

În anul 2003, cercetarea socială australiană *(Australian Research Council Discovery-Projects Scheme)* a inițiat un demers de descoperire a unor *noi*

metode de studiere şi înțelegere a noilor consumatori din spațiul occidental. Proiectul respectiv a cuprins trei teme de cercetare interconectate:

- o analiză de conținut a comentariilor difuzate pe mass-media şi în mediile publice intelectuale, privind consecințele diverselor obiceiuri de consum ale populației occidentale (vest-europene, nord-americane şi australiene);
- o documentare şi o discuție critică asupra recentului activism anticonsumerist la nivel mondial şi în special din Europa, America de Nord şi Australia;
- o explorare etnografică asupra modului cum gândesc şi negociază oamenii în cadrul unei culturi materiale contemporane cum este cea australiană.

Studiul respectiv pune în lumină inevitabilitatea şi caracterul critic al naturii globale a consecințelor persistenței anumitor practici de consum, în lumea modernă şi postmodemă. Acestea ridică unele întrebări presante: care este extinderea contemporană, natura consumului şi natura culturilor consumatorului în țări precum Australia; din ce cauză, în deceniul trecut, mai mult decât oricând, a luat amploare atât de mare curentul criticist la adresa practicilor de consum occidentale (vizând şi consumatorii de natura companiilor sau a altor instituții, şi nu numai persoanele sau gospodăriile), atât în mediile publice intelectuale, cât şi în cadrul mişcărilor socioculturale şi ecologice de avangardă; care a fost natura criticilor formulate şi consecințele acestora în plan politic, social; care sunt conținuturile semantice şi dimensiunile socioeconomice reale ale consumerismului occidental şi ale supraconsumurilor; care sunt manifestările concrete ale rezistenței populației față de imperativul de a consuma în viața de zi cu zi şi limitele implicării/ reacțiilor consumatorilor față de strategiile de piața ofensive ale distribuitorilor de bunuri şi servicii.

5.1. Modulul alimentar

Problemele şi specificul consumului alimentar generează un interes deosebit de larg pentru numeroşi analişti la nivel mondial, *modulul alimentar fiind prezent, în mod necesar, în orice tip de model de consum.*

Studiile de profil pot aborda problematica respectivă din diverse perspective. Unele se pot limita la realizarea unor comparații - naționale, internaționale sau zonale. Iată, de exemplu, un cadru de analiză pentru studierea dinamicii *consumului caloric mediu* al populațiilor Irlandei şi Italiei între anii 1965 şi 1999, din perspectiva recomandărilor *CINDI Ghidul privind dieta,* editat de *Organizația Mondială a Sănătății, 2000* (tabelul nr.l).

Altă categorie de grupare a indicatorilor privind consumul alimentar poate oferi un cadru de analiză de tip descriptiv a modulului alimentar al unei grupări populaționale. Iată, de exemplu, un extras din situația consumului mediu anual pe locuitor din România, privind principalele produse alimentare, în intervalul 1998-2003 (tabelul nr. 2):

.Tabelul nr. 1

Aportul alimentar efectiv al populațiilor Irlandei şi Italiei

Com-ponen-te	Nivelul propus populațiilor europene de către guvernele țărilor respective	Cantitatea de hrană necesară pe persoană pe zi*	Consumul de hrană (pe persoană pe zi)			
			Irlanda		Italia	
			Anul 1965	Anul 1999	Anul 1965	Anul 1999
Total grăsimi	<30% din total energie calorică	<80 g grăsimi	119g	136 g	90g	152g
Grăsimi saturate	<10% din total energie calorică	<60 g grăsimi de origine animală	100g	89 g	38 g	70 g
Zahăr	<10% din total energie calorică	<65 g echivalent zahăr brut	146 g	116g	73 g	81 g
Fructe şi legume	>400g/zi	600 g fructe şi legume (400 g mâncabile)	245 g	390 g	720 g	868 g

*) Conform CINDI Dietary Guide, Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2000. Studiile OMS relevă faptul că, în general, există o relație invers proporțională între nivelul veniturilor cheltuite pe alimente şi consumul de legume şi fructe al populației europene, adică populația cu venituri mici consumă mult mai puține vegetale decât populația cu venituri mari, deoarece populația cu venituri mici prefera să-şi cheltuie banii pe alimente înalt energizante şi bogate în grăsimi suprasaturate.
Sursa: WHO, 2002, Food and health in Europe, Summary.

Tabelul nr. 2

Consumul mediu anual pe locuitor, la principalele produse alimentare

Produse	*VM.*	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Produse de origine vegetală							
-cereale şi produse din cereale	kg	221,1	220,1	219,7	221,2	225,0	215,0
- cartofi	kg	84,1	86,1	86,5	88,0	90,1	95,4
- legume şi produse din legume (echivalent legume proaspete), leguminoase şi pepeni	kg	145,9	156,0	134,3	147,2	147,7	177,7
- fructe şi produse din fructe	kg	45.8	43,4	44,5	48,1	45,4	59,6
- zahăr şi produse din zahăr	kg	20,5	20,9	23,0	24,0	23,5	24,3

Sursa: Extras din Anuarul statistic al României, 2004, p. 373.

De o înaltă relevanță în aprecierea nivelului de dezvoltare al unei societăți, dar în special a standardului de viață al unei populații este ponderea pe care

cheltuielile alimentare o au în totalul cheltuielilor de consum ale unei populații. Dinamica cheltuielilor băneşti pentru alimente şi băuturi efectuate de diverse categorii de gospodării sunt constant monitorizate, în toate țările moderne (tabelul nr. 3):

Tabelul nr. 3

Dinamica cheltuielilor băneşti pentru alimente şi băuturi ale gospodăriilor din România, în intervalul: 1996-2003

Anii	Total gospodării	Salariați	Patroni	Agricultori	Şomeri	Pensio-nari
1996	45,0	46,0	39,3	34,0	52,7	44,7
1997	46,4	47,6	41,2	35,1	49,7	46,2
1998	44,1	44,1	37,6	35,4	50,6	44,5
1999	49,5	40,7	34,9	34,7	45,7	40,1
2000	41,3	41,3	29,4	37,8	47,4	40,9
2001	42,2	40,2	32,1	45,6	47,6	44,1
2002	40,1	38,2	32,4	44,6	45,6	41,6
2003	39,6	37,5	33,7	43,8	44,0	41,7

Sursa: Tendințe sociale, INS, România, 2004, p. 71.

În epoca modernă, consumatorii de bunuri şi servicii din țările industrializate au prezentat o tendință tot mai largă de *abandonare a modelelor de consum tradiționale* (în care bunurile alimentare erau produse preponderent în propria gospodărie), îndeosebi în urban - unde piața bunurilor şi serviciilor alimentare deține un rol capital.

De aceea, studierea oricărui *model de consum alimentar de tip modern* presupune *analizarea cheltuielilor efectuate de consumatori pentru achiziționarea categoriilor şi subcategoriilor majore de alimente,* realizând şi unele *analize ale sensibilității pieței prin prisma volumului cheltuielilor de consum față de variația prețurilor* şi în raport cu *variația nivelului veniturilor,* pentru fiecare *categorie socială cu caracteristici distincte, bine definite.*

Promovarea unor stiluri de viață şi a dietelor alimentare sănătoase, în vederea reducerii incidenței bolilor netransmisibile, presupune o viziune multisectorială în domeniul politicilor socio-economice cu impact în diferite sectoare de activitate socială, între care agricultura şi industriile alimentare ocupă un loc de frunte. Strategiile alimentare nu trebuie să aibă ca obiectiv doar securitatea alimentară, ci şi asigurarea (garantarea) unor cantități adecvate de hrană de bună calitate în cadrul unei diete alimentare sănătoase. Orice recomandare de politică socială, în acest sens, va afecta toate componentele lanțului producției de alimente.

În mod normal, dezvoltarea economică este însoțită de îmbunătățiri ale ofertei de produse şi servicii alimentare. Aceasta ar trebui să ducă în final la eliminarea graduală a dietelor deficitare şi la creşterea statusului nutriției la

nivelul întregii populații. Schimbările de acest tip însă nu pot interveni decât prin introducerea unor schimbări succesive în sfera producției agricole, a procesării alimentelor, a distribuției şi marketizării alimentelor. Creşterea gradului de urbanizare va avea consecințe ireversibile în acest sens, prin schimbarea stilurilor de viață ale indivizilor - fapt ce nu are întotdeauna o conotație pozitivă, din perspectiva sănătății alimentare. Schimbările intervenite în dieta celor angajați în muncă ori a celor care desfăşoară diverse activități de timp liber în urban sunt reunite adesea sub conceptul de „tranziția nutriției" - concept ce include atât schimbări cantitative, cât şi calitative ale dietei. Unele dintre schimbările respective pot fi recomandabile din perspectiva menținerii unei diete sănătoase (de exemplu, creşterea aportului de hidrocarbonați complecşi, creşterea aportului de fibre, legume, fructe), altele, dimpotrivă, pot avea efecte adverse (de exemplu, excesul de grăsimi suprasaturate, excesul de glucide ş.a.). În. general, dieta trebuie să evolueze de-a lungul timpului, ținând cont de numeroşii factori ce influențează trebuințele alimentare ale omului şi în special de ciclul biologic. În plus, schimbarea dietei alimentare trebuie să fie în acord cu tendințele tot mai accentuate de reducere a activităților fizice la locul de muncă sau de-a lungul unor activități de timp liber. Nivelul veniturilor şi cel al prețurilor, credințele şi preferințele alimentare individuale, tradițiile culturale, ca şi o serie de factori geografici, de mediu, sociali, economici ş.a. interacționeazâ într-o manieră complexă în sensul structurării modelelor alimentare.

Studierea modelelor alimentare este strict condiționată de existența unei baze de date consistente, privind dinamica în timp a vânzărilor la principalele categorii de alimente, la nivelul unei economii naționale. FAO publică anual Balanța alimentară *(Food Balance Sheets)* care conține date privind disponibilitățile de alimente la nivelul tuturor națiunilor, pentru aproape toate produsele alimentare de bază. Publicația respectivă înglobează producția autohtonă, importul, exportul, dinamica stocurilor şi utilizarea unor produse alimentare (prin cererea finală, în industria nealimentară, pentru hrana animalelor, pentru însămânțări, inclusiv risipa). Asemenea indicatori exprimă, de fapt, o *medie a produselor alimentare disponibile pentru consum,* adică *media per capita a ofertei de macronutrienți* (energie, proteine, grăsimi ş.a.), dar nu evidențiază *disponibilul real de macronutrienți la nivelul fiecărei persoane* în parte, dat fiind accesul socioeconomic inegal al consumatorilor la resursele disponibile, existența risipei de resurse ş.a. Baza de date a FAO nu oferă informații asupra accesului sau distribuției reale a produselor alimentare în cadrul națiunilor, comunităților sau gospodăriilor.

Consumul de alimente în *kilocalorii pe locuitor pe zi* constituie o variabilă-cheie în măsurarea situației alimentare la nivel global şi regional, acest indicator exprimând, de fapt, *media națională aparentă a consumului de alimente.* Nu trebuie să pierdem din vedere însă că un asemenea indicator se sprijină pe o balanță teoretică privind disponibilul de alimente, şi nu pe o cercetare centrată pe evaluarea consumului efectiv. În acest sens, deosebit de relevante sunt studiile

publicate de FAOSTAT, care arată că, în ultimii 50 de ani, la nivelul mediei mondiale, s-au înregistrat progrese notabile în creşterea aportului alimentar per persoană, ajungându-se ca, la sfârşitul anilor '90, numărul de kilocalorii per capita pe zi să fie mai mare cu aproximativ 450 (600 kcal - în țările în curs de dezvoltare) comparativ cu anii '60-'70 (tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

Consumul de alimente (în kcal per capita pe zi), la nivel mondial şi regional

Regiune	1964-1966	1974 - 1976	1984 - 1986	1997 - 1999	2015	2030
Nivel mondial	2358	2435	2655	2803,	2940	3050
Țările în curs de dezvoltare	2054	2152	2450	2681	2850	2980
Africa de Nord şi Orientul Apropiat	2290	2591	2953	3006	3090	3170
Africa Sub-Saharianăª	2058	2079	2057	2Î95	2360	2540
America Latină şi Caraibe	2393	2546	2689	2824	2980	3140
Asia Orientală	1957	2105	2559 ;	2921	3060	3190
Asia de Sud	2017	1986	! 2205	2403	2700	2900
Țările industrializate	2947	3065	3206	3380	3440	3500
Țările în tranziție	3222	3385	3379	2906	3060	3180

ª Exclusiv Africa de Sud.
Sursă: FAOSTAT, 2003.

Studiile FAO evidențiază că, dacă nu ar fi avut loc declinul înregistrat de consumul din țările în tranziție din anii '90, creşterea respectivă ar fi putut fi chiar mai mare. Acest trend a avut loc pe fondul unor schimbări structurale generale ale consumului, ca urmare a evoluțiilor survenite în dieta a numeroase categorii de consumatori.

În esență, este vorba despre o trecere de la consumul masiv de rădăcinoase şi cartofi la consumul preponderent de produse din carne şi grăsimi vegetale *(Bruinsma J., ed. 2003).*

Studiile FAO privind consumul de cereale relevă că, la nivel mondial, ponderea aportului energetic provenind din consumul de cereale în consumul alimentar total a rămas relativ constantă - în jur de 50% - în intervalul 1969-2005. La nivelul mediei mondiale, aceasta a înregistrat uşoare scăderi după anul 1991, în principal, ca urmare a evoluțiilor din țările în curs de dezvoltare. Deşi decalajele tradiționale existente, la acest capitol, între țările industrializate (al căror aport energetic provenind din consumul de cereale s-a situat constant în jurul a 30 de procente) şi țările în curs de dezvoltare (respectiv 55-60%), în linii mari se mențin, acestea tind să se atenueze.

Graficul nr. 1. Ponderea aportului energetic derivat din consumul de cereale în cadrul dietei alimentare

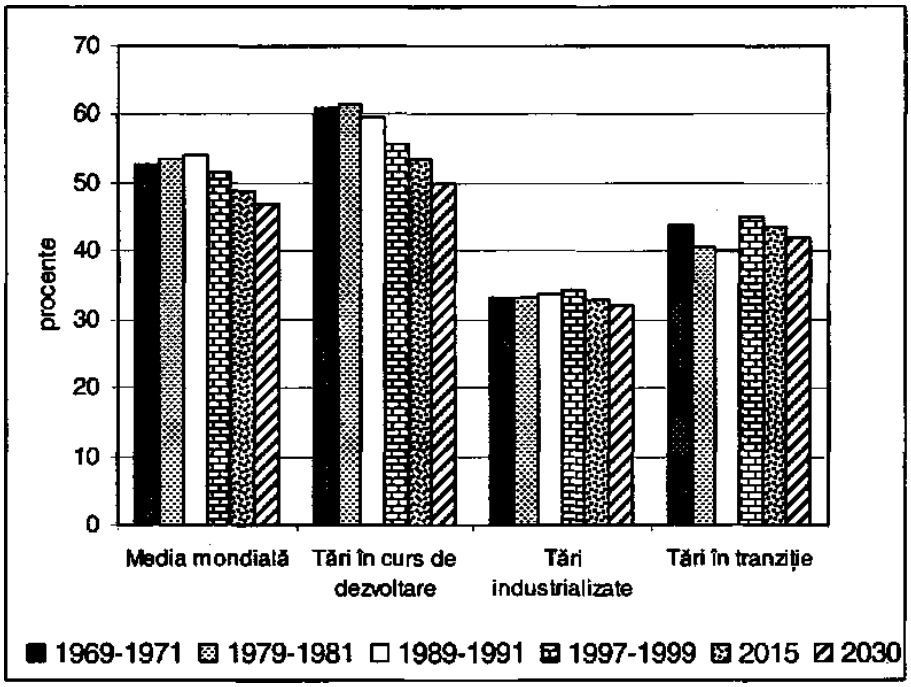

Sursa: FAO, 2003, Diet, Nutrition and the Prevention of Chronic Diseases: report of a joint WHO/FAO expert consultation (website, 2003).

O cercetare americană de largă amploare, realizată de USDA, ale cărei rezultate au fost publicate într-un studiu semnat de J. *Seale Jr., A. Regmi şi J.A. Bernstein (2003)* a permis realizarea unor comparații internaționale ale modelelor alimentare aparținând unui număr de 114 țări. Pentru a obține o imagine relevantă a *rolului si importanței economice a modulului alimentar* în cadrul *modelului de consum mediu mondial,* dar şi la nivelul modelului de consum mediu aferent fiecăreia dintre țările incluse în cercetare, s-a recurs la configurarea modelului de consum mediu mondial, utilizând *nouă module de bunuri şi servicii* şi *opt categorii de alimente de larg consum. Modulul alimentar* a inclus: pâine şi cereale, carne, peşte, produse lactate, ulei şi grăsimi, legume şi fructe, băuturi şi tutun, alte produse alimentare. În cadrul cercetării s-au calculat indicii de elasticitate privind variația prețurilor la categoriile largi de bunuri şi servicii (aferente fiecărui modul) şi a nivelului veniturilor pentru categoriile de consumatori cele mai larg reprezentate în diverse categorii de țări.

Studiul respectiv preconizează că, în următorul deceniu, populația mondială va creşte cu mai mult de un miliard de oameni, aceştia urmând să fie rezidenți îndeosebi în țările cu venituri mici şi mijlocii. Studiul efectuează o *analiză a modelelor cererii de alimente* la nivel mondial, pornind de la constatarea că, în ultimele două decenii, veniturile medii pe locuitor la nivel global au crescut, în unele țări atingând valori mai mult decât duble. Creşterea populației mondiale corelată cu creşterea nivelului veniturilor în țările în curs de dezvoltare va determina schimbarea structurilor cererii globale de alimente şi în următoarele decenii.

Studiul respectiv poate fi utilizat în *realizarea unor prognoze* asupra cererii globale şi zonale de alimente, ceea ce poate stimula interesul guvernanților pentru proiectarea anumitor tipuri de politici economice şi alimentare. *Analiza cererii de alimente - ca volum şi structură - pentru diverse grupe de țări,* având în vedere în primul rând *pattern-urile de utilizare a veniturilor* aferente populațiilor din țările respective, poate contribui la o nouă înțelegere a trendurilor globale ale cererii de alimente în următoarele decenii.

O asemenea informație se poate dovedi crucială în *evaluarea trebuințelor globale de alimente,* a parametrilor *activității comerciale* în viitor, a evaluării *capacităților necesare pentru piețele viitorului,* a proiectării unor *noi concepte privind dezvoltarea piețelor şi serviciilor alimentare.* De asemenea, aceasta are în vedere crearea unor *noi concepte de tehnologii privind transportul, depozitarea şi manipularea mărfurilor alimentare,* care, după cum se ştie, presupun condiții şi exigențe speciale în acest sens.

Consumatorii din țările sărace reacționează în mod diferit față de cei din țările bogate la variațiile de prețuri/venituri, ei fiind şi mult mai sensibili față de acestea.

Studiul confirmă încă o dată *legea lui Engel,* potrivit căreia populațiile din țările cu venituri relativ mici cheltuiesc o mare parte a veniturilor realizate pe alimente, spre deosebire de cele din țările bogate, unde cea mai mare parte a veniturilor este cheltuită pe servicii, bunuri de lux şi oportunități de recreere. În acelaşi timp, consumatorii din țările bogate cheltuiesc o pondere mai mare a veniturilor pe care le dețin pe carne şi produse lactate decât consumatorii din țările cu venituri relativ scăzute, care cheltuiesc, în schimb, relativ mai mult pe pâine şi alte produse cerealiere. În timp ce consumatorii din țările bogate cheltuiesc pe produse cerealiere în jur de 12% din veniturile lor, cei din țările sărace cheltuiesc pe astfel de produse cam 27% din veniturile realizate. De asemenea, consumatorii din țările relativ sărace reajustează o mai mare parte a cheltuielilor totale ale gospodăriei, în scopul achiziționării de alimente, când prețurile sau nivelul veniturilor se schimbă, comparativ cu cei din țările relativ bogate. De exemplu, când veniturile totale ale gospodăriilor cresc cu 10%, un consumator din Tanzania, tipic, îşi va mări cheltuielile alimentare cu 8%, unul

din Filipine şi le va mări cu 6,5%, în timp ce unul din SUA şi le va mări doar cu un procent. Dacă preţurile alimentelor vor creşte, cheltuielile alimentare din Tanzania vor scădea în cele mai multe gospodării, în timp ce în SUA un asemenea fenomen va avea un impact minor. La nivel global însă, consumatorii realizează ajustări relativ mici privind cheltuielile cu mărfuri de larg consum de ordin cerealier, comparativ cu cele privind mărfurile alimentare de valoare nutritivă mai ridicată, precum carnea sau produsele lactate, pentru care, în general, cererea creşte mai rapid chiar şi decât cererea pentru ansamblul mărfurilor alimentare.

În general, consumatorii îşi fundamentează deciziile de achiziţionare a unor alimente pornind de la un buget ce trebuie să acopere şi trebuinţele nealimentare. Ca urmare, mai ales în cazul consumatorilor situaţi la baza piramidei social-economice, sumele alocate pentru hrană depind, în primul rând, de mărimea sumelor ce trebuie alocate pentru acoperirea cheltuielilor cu costurile unor bunuri sau servicii indispensabile structurării modelelor de consum aferente, dar acestea mai depind şi de mărimea veniturilor totale.

Studierea în adâncime a cererii de produse alimentare impune înţelegerea modelului complet al cererii de bunuri şi servicii din cadrul unui model de consum. De aceea, studiul menţionat mai sus a utilizat un *model al cererii de bunuri şi servicii structurat în două stadii* - modulul alimentar s-a structurat în stadiul al doilea, după analiza costurilor acoperirii itemilor obligatorii ai modulelor nealimentare, în funcţie de nivelul veniturilor, adică, pentru modelele de consum situate la baza piramidei sociale, s-a recurs exact la psihologia pe care, în mod curent, o utilizează categoriile respective de consumatori, în demersul lor de alocare a resurselor de care dispun spre acoperirea trebuinţelor.

5.2. Consumul de alcool

Alcohol Research Group de la The Center ARGonaut din Berkeley, coordonat de Debra Jan Bibel, este unul din cele 15 centre de cercetare fondat de National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism (NIAAA) Centers Program din SUA care se ocupă cu studierea fenomenelor corelate cu consumul excesiv de alcool, în SUA şi în alte ţări. The Center ARGonaut din Berkeley a organizat în anul 2000 o cercetare de amploare naţională, intervievând prin telefon un număr de 10.000 de adulţi din toate cele 50 de state americane, inclusiv DC. Cercetarea din anul 2000 a venit în completarea unei serii unitare de numeroase cercetări anterioare realizate la intervale de cinci ani, ultima investigaţie având ca scop trasarea principalelor trenduri ale problemelor sociale corelate cu consumul excesiv de alcool. Fiecare cercetare a fost urmată de câte un studiu şi de concluzii. Într-o analiză suplimentară recentă au fost supuse atenţiei publice unele dificultăţi de ordin tehnic ce au apărut în demersul de aplicare a metodologiei alese şi a fost

dat publicității un model explicativ al incidenței mărite a alcoolismului în SUA ultimilor ani. Modelul prezintă o relevanță ridicată pentru adoptarea unor măsuri de politică socială în vederea prevenirii şi micşorării efectelor sociale ale alcoolismului şi consumului excesiv de alcool.

În cadrul cercetărilor inițiate de NIAAA, în scopul obținerii unor răspunsuri cât mai edificatoare şi relevante, sunt utilizate eşantioane multiple, ce selectează subiecți din aproape toate mediile sociale, îndeosebi din rândurile persoanelor care beneficiază de serviciile de asistență socială, având probleme vizând consumul de alcool, ori din rândurile celor ce beneficiază de tratament specializat de dezintoxicare, finanțat public sau privat. Studiile realizate în cadrul acestui centru conțin atât analize longitudinale ale fenomenului alcoolismului în SUA, cât şi investigații de adâncime ale dinamicii problemelor sociale corelate cu consumul de alcool şi cu solicitarea serviciilor sociale destinate acestui tip de probleme.

Centrul NIAAA realizează însă şi studii privind consumul altor tipuri de droguri, studii privind comportamentul de consum al persoanelor lipsite de adăpost, comportamentul şoferilor care au consumat alcool (deşi aceste studii au caracter multietnic, cele mai multe se referă la populația americană de origine mexicană). De asemenea, acesta publică studii comparative privind modelele de intervenție ale unor programe sociale şi cele ale unor programme medicale de tratare a problemelor corelate cu consumul de alcool. În cadrul acestui centru sunt reuniți experți cu diverse specializări (îndeosebi de la UC Berkeley School of Public Health şi de la Prevention Research Center - centru național cu preocupări în domeniul prevenției consumului abuziv de alcool şi de alte droguri), pentru a investiga împreună diverse strategii de observare, prevenire şi tratament al afecțiunilor, pentru a pune la punct unele noi metode de intervenție, pentru a desfăşura experimente pe diverse grupuri de populații,

Aproape toate centrele din cadrul NIAAA au realizat studii de referință internațională privind problemele corelate cu consumul excesiv de alcool şi alcoolismul. Între acestea, menționăm:

• studiile elaborate de ARG Center's Community Epidemiology Laboratory din California de Nord; în ultimii 15 ani, acestea au fost coordonate de dr. Connie Weisner şi au fost centrate pe înțelegerea nevoilor specifice de tratament şi prevenție ale diverselor etnii şi categorii socioeconomice din comunitatea californiană. Studiile respective analizează eficiența agențiilor publice, private, social voluntare sau de ocrotire a sănătății, în îndeplinirea obiectivelor pe care şi le-au propus în acest domeniu, oferind modele de analiză de referință internațională privind calitatea şi eficiența unor servicii sociale adresate persoanelor cu probleme de genul respectiv. Centrul californian mai realizează şi studii de avertizare timpurie asupra incidenței probabile a unor comportamente deviante în domeniul consumului de alcool, centrate îndeosebi în sfera populației suferind de boli cu transmitere sexuală, inclusiv SIDA, a populației dependente de alcool sau de alte droguri din adăposturile sociale.

- studiile de adâncime ale cauzelor alcoolismului, elaborate de Centrul din San Francisco Bay Area, se remarcă prin aplicarea acestora în cadrul unor grupări populaționale de clienți ai serviciilor de dezalcoolizare, deosebit de numeroase - de câte 800.000 de persoane. De aceea, asemenea studii sunt utilizate frecvent de Organizația Mondială a Sănătății, ca studii de referință pentru identificarea unor modele de consum în domeniu. Aceasta deoarece profilul demografic al districtului San Francisco s-a dovedit a fi un microcosmos rezonabil pentru reprezentarea diversității populației Statelor Unite ca întreg.

În luna ianuarie 2000, un grup de cercetători de la Centrul NIAAA - T.K. Greenfield, J.D. Rogers şi L.T.Midanik - au publicat în American Journal of Public Health două rapoarte de cercetare față în față pentru a descrie unele schimbări ce au survenit în modelele de consum de alcool, identificate între anii 1984 şi 1995 (intervalul dintre trei investigații). Datele aferente anilor 1984, 1990 şi 1995 oferă informații asupra comportamentului de consum al unor populații cuprinse între 2000 şi 5000 de persoane, selectate din 48 de state, interviurile fiind desfăşurate față în față, acasă la subiecți.

Primul raport, denumit *A 10-year național trend study of alcohol consumption, 1984-1995: is the period of declining drinking over?* (Studiu național privind trendul consumului de alcool de-a lungul a 10 ani - 1984-1995: a trecut perioada de declin al consumului de alcool ?), este centrat pe *trei indicatori ai consumului: consumul curent de băuturi alcoolice* versus *comportamentul abstinent, consumul săptămânal de băuturi alcoolice* şi *consumul (săptămânal) de alcool în cantități relativ mari* (definit ca un număr de *cinci sau mai multe etape de consum într-o zi).* După cum se ştie, preferințele sociale privind tipul de băuturi alcoolice consumate se schimbă în timp. De exemplu, începând din anul 1970, a scăzut constant consumul de băuturi spirtoase, dar s-a reorientat consumul şi chiar a crescut ca volum pentru alte băuturi, pe criterii etnice sau alte criterii demografice. Numeroase persoane au prejudecăți privind comportamentul de consum de băuturi alcoolice al unor cunoscuți sau al unor persoane apropiate. De aceea, unele cercetări urmăresc să stabilească în ce măsură asemenea prejudecăți se sprijină pe realități concrete, investigând comportamentul de consum al acelor categorii sociale mai expuse riscului de a fi consumatoare de alcool în exces. Astfel, sunt observate modelele de consum corelate cu sexul, vârsta, statutul marital, rasa sau etnia, nivelul veniturilor, statutul ocupațional şi al angajării în muncă, nivelul de educație, mediul de rezidență, locația regională sau districtuală. Cercetătorii au ajuns la concluzia că, cu excepția celor care au înregistrat cel puțin un episod de consum excesiv de alcool de-a lungul anului precedent, ponderea consumatorilor de alcool a scăzut în intervalul 1984-1990, continuând trendul deja identificat în jurul anului 1980; totuşi, din anul 1995, trendul respectiv s-a diluat masiv, în condițiile în care au dispărut mulți dintre consumatorii de alcool în cantități mari. De asemenea, au scăzut ca pondere toate categoriile de băutori de vin, bere şi băuturi spirtoase, în condițiile în care preferințele pentru asemenea băuturi au rămas relativ neschimbate în intervalul

1990-1995. Comparând numărul total de zile dintr-un an în care s-au consumat băuturi alcoolice, s-a observat că oamenii au consumat băuturi alcoolice de mai puține ori în anul 1990 decât în 1984, dar au băut la fel de des în anul 1995 ca şi în 1990. În timp ce consumatorii de vin au rămas constanți ca rată de-a lungul perioadei (în jur de 39 de zile de consum pe an), cele mai mari reduceri ale consumului au apărut în rândurile consumatorilor de bere, între anii 1984 şi 1990 (de la 96 la 75 de zile de consum pe an), în timp ce consumul de băuturi spirtoase a scăzut uşor între anii 1990 şi 1995, de la 34 la 26 de zile pe an. Numărul de zile de consum a fost sensibil diferit în intervalul 1984-1990, doar pentru marii consumatori de bere (14 zile pe an în anii 1983-1984 şi 10 zile pe an în anii 1994-1995). Marii consumatori de vinuri au fost ceva mai ponderați (1-2 zile pe an), chiar şi decât marii consumatori de băuturi spirtoase (2-4 zile pe an). În ceea ce priveşte criteriile demografice, s-a constatat o semnificativă reducere a cantității de alcool consumat în rândurile populației hispanice în anul 1995 comparativ cu anul 1990, spre deosebire de populația afroamericană, în rândurile căreia a avut loc o creştere a cantităților de alcool consumate în acelaşi interval. În general, bărbații şi tinerii sunt în general mai expuşi riscului de a consuma băuturi alcoolice în cantități mai mari şi mai frecvent decât celelalte categorii sociale. Nu s-au remarcat distincții semnificative din perspectiva statusului marital, al educației, locației rezidențiale ori al altor variabile independente. În privința religiei, s-a observat că cei care au declarat un consum de alcool mai scăzut şi mai rar au recunoscut totodată că viața religioasă este deosebit de importantă pentru ei.

Analizând majoritatea factorilor care pot influența, la un moment dat, consumul de băuturi alcoolice şi structurarea unor modele de consum în acest domeniu, s-a constatat că atât caracterul persuasiv al educației anticonsum excesiv, cât şi mişcarea socială generală în sensul moderării ori restricționării comportamentelor excesive, împreună cu politicile economice concertate în sensul respectiv şi cu alți factori culturali au reuşit să determine stabilizarea temporară a modelelor de consum americane, în jurul anului 1995.

Al doilea raport, denumit *Trends in social consequences and dependence symptoms in the United States: The National Alcohol Surveys, 1984-1995,* elaborat de *Midanik si Greenfield,* s-a fundamentat pe eşantioane cuprinse între 1300 şi 1500 de subiecți, formate însă din *persoane care pot fi caracterizate drept consumatoare frecvente de băuturi alcoolice.* Acest raport, spre deosebire de raportul prezentat mai sus, s-a concentrat *pe surprinderea daunelor si pericolelor sociale induse de consumul excesiv de alcool.* Oare s-au moderat şi acestea, în intervalul 1984-1995, dat fiind că trendul general a indicat, pe ansamblu, o diminuare a consumului de alcool? Analiza datelor a relevat că totuşi problemele corelate cu excesele în consumul de alcool, acolo unde nu s-au menținut la acelaşi nivel ca în perioada de referință, îndeosebi pentru anumite categorii sociale, cum sunt *tinerii, şomerii ori persoanele care nu au fost niciodată căsătorite, incidența problemelor sociale de genul respectiv a crescut.* Între problemele specifice monitorizate s-au aflat: luptele şi certurile, accidentele şi problemele de

competența instanțelor de judecată, problemele de sănătate, dificultățile înregistrate la locul de muncă, reacțiile sociale negative. Simptomele dependenței față de alcool s-au identificat pornind de la 13 itemi culeşi prin aplicarea chestionarelor, itemi referitori la: pierderea controlului, izbucnirile de mânie ori alte manifestări similare. De-a lungul perioadei analizate, s-a constatat o menținere a incidenței problemelor corelate cu consumul excesiv de băuturi alcoolice, excepție făcând: accidentele/problemele de competența instanțelor judecătoreşti şi problemele la locul de muncă; acestea din urmă au crescut ca incidență. O creştere semnificativă (dublare) a ratei de dependență față de băuturile alcoolice s-a produs, în intervalul 1984-1995, printre persoanele afiliate la unele religii considerate ca având un efect moderator (cel puțin în clasificarea realizată de T.W. Smith), cum sunt religia catolică, luterană şi metodistă. În schimb, toleranța publică față de problemele sociale corelate cu consumul excesiv de băuturi alcoolice s-a diminuat considerabil în special în rândurile persoanelor care nu consumă frecvent asemenea produse. Chiar şi marii consumatori resimt acest fenomen.

Cele două rapoarte au evidențiat faptul că, în primii ani 1990, la nivel național, în SUA s-a produs o tendință de echilibrare şi stabilizare a modelelor de consum privind băuturile alcoolice. Poate nu întâmplător, acest fenomen a coincis cu perioada de relativă stabilitate socioeconomică şi politică a Statelor Unite şi cu accentuarea atitudinii generale în sensul moderării şi chiar al restricționării consumului de băuturi alcoolice.

5.3. Restaurante pentru oamenii de afaceri

Restaurantele sunt localuri de alimentație publică, având de obicei diverse stiluri ambientale şi de servicii, adresate satisfacerii unor trebuințe alimentare şi, nu în ultimul rând, manifestării înclinației consumatorilor spre sociabilitate şi bună dispoziție. Într-o ambianță cât se poate de plăcută (dată de decorul specific stilului ales, fondul sonor, lumina ce predispune la o comunicare mai apropiată etc.), în jurul unei mese — de obicei, masa de prânz sau cina, deşi nu este cu exclus nici micu! dejun - se desfăşoară discuții pe teme libere şi extrem de diverse.

În ultimele decenii, în lumea vest-europeană au cunoscut o mare răspândire şi dezvoltare restaurantele dedicate întâlnirilor dintre persoanele cu funcții publice sau dintre oamenii de afaceri. Frecvent, asemenea persoane se întâlnesc spre a lua masa împreună şi pentru a perfecta, pune la cale sau negocia cu prilejul respectiv diverse subiecte sau afaceri, într-un ambient intens stimulator al unui local, ce predispune la înțelegere şi concesie. Frecventarea unor asemenea localuri publice presupune adoptarea unui comportament specific şi facilitează medierea unor atitudini sau decizii ce pot avea un impact hotărâtor asupra interesului public şi chiar personal sau a intereselor de afaceri.

Cercetătorii J. Törrönen şi A. Maunu, din cadrul Universității New South Wales din Australia, au desfăşurat, în anul 2004, o serie de 117 *interviuri,* într-un asemenea restaurant; cu persoane având vârste cuprinse între 25 şi 35 de ani, care lucrau în afaceri sau în administrația publică *(website, 2004).*

Metoda utilizată a constat dintr-o *analiză de conținut* a relatărilor privind obiceiurile de consum ale clienților restaurantului respectiv, obiceiuri identificate după clasificarea interviurilor şi a unor părți distincte din interviuri, potrivit anumitor criterii vizând tradițiile culturale, domeniul ideaticii, semiotica şi retorica vorbitorilor.

Analiza respectivă a relevat faptul că cei intervievați valorizează faptul de a frecventa numai anumite tipuri de localuri de alimentație publică, ignorând restul ofertei de gen, ofertă care, de altfel, este extrem de diversă. Cu toate acestea, ei nu credeau despre ei înşişi că ar constitui o elită socială, ci, dimpotrivă, se credeau oameni obişnuiți, dar predispuşi la a-şi petrece timpul liber în mod agreabil, ignorând obiceiurile de consum sofisticate, excentrice şi probabil foarte costisitoare ale celor care frecventează localuri mult mai luxoase. Consumatorii respectivi s-au autoseparat astfel de cei interesați până la ridicol de menținerea unei anumite imagini sau impresii sociale, care îşi ascund şi poate chiar falsifică adevăratele impulsuri spre o manifestare deschisă, normală, a preferințelor lor în materie de consum şi chiar de anturaj, de dragul respectării unei anume etichete sociale şi a recunoaşterii apartenenței lor la o anumită elită. Cei intervievați au apreciat astfel modestia-şi cele mai comune valori în materie de consum, considerând atitudinea lor ca pe o opoziție clară a autenticității față de atitudinile superficiale şi emfatice, amintind oarecum de criticismul lui Rousseau față de aşa-numitele nevoi artificiale. Cuvintele-cheie ale analizei respective sunt: distincția între noi şi ceilalți, sociabilitatea şi modestia, sociologia semiotică, analiza distincțiilor.

5.4. Cercetări privind serviciile bancare

Publicația poloneză intitulată *Retail Banking Audit* a publicat rezultatele unor cercetări realizate în anul 2004, reunite sub titlul *Pentor BUS,* realizate lunar în Polonia, pe eşantioane de câte 1000 de consumatori ai serviciilor bancare *(2005, Sosiologia-lehti & Westennarck-Society Tampereen Yliopisto).* Publicația respectivă prezintă opiniile, atitudinile şi comportamentele consumatorilor față de diversele servicii şi produse bancare, în paralel cu diverse date statistice de larg interes, privind indicatorii de activitate ai pieței bancare poloneze - dinamici ale pieței bancare, schimbări survenite în termeni valorici şi de volum, mărimea unor depozite şi dinamici ale diverselor burse bancare, conturi personale, servicii de card.

Lucrarea descrie în termeni demografici, sociologici şi psihologici virtualii clienți ai băncilor, în viitorul previzibil, motivațiile privind unele atitudini, comportamente şi interese previzibile ale acestora, precum şi interesele lor

potențiale față de anumite tipuri de produse bancare. Publicația abordează şi problematica eficienței economice a promovării serviciilor bancare şi a canalelor dominante de distribuție a produselor bancare.

5.5. Jucării şi obiecte din plastic pentru petrecerea timpului liber

În ultimele două decenii, în rândurile producătorilor vest-europeni şi îndeosebi americani de jucării şi alte obiecte de recreere, s-a înregistrat un adevărat *boom* în ceea ce priveşte utilizarea materialelor plastice la fabricarea acestora.

Realizând amploarea deosebită a acestui fenomen, BCC - o companie americană de studiere a evoluțiilor pieței - a desfăşurat la sfârşitul anilor '90 o cercetare de largă amploare, denumită *P-081 A Plastics in toys & Outdoor playground equipment,* privind impactul introducerii pe scară largă a materialelor plastice în confecționarea jucăriilor şi a echipamentului de recreere în afara locuinței asupra altor industrii, dar şi asupra consumului de jucării din SUA. Cercetarea respectivă şi-a propus să elucideze şi unele aspecte ale impactului viitor al industriei materialelor plastice asupra unor aspecte ale dezvoltării demografice, economice şi, nu în ultimul rând, ecologice.

Industria americană a jucăriilor cuprinde un număr mare de produse destinate să bucure şi să ocupe timpul, dar şi să contribuie la educarea copiilor. Raportul firmei BCC s-a concentrat pe studierea aspectelor legate de producerea, distribuția şi impactul în rândurile consumatorilor a trei categorii de jucării: păpuşile, jucăriile tradiționale şi mai noi din plastic şi echipamentele de recreere în afara locuinței.

Raportul BCC cuprinde *date referitoare la dinamica industriei de jucării* în intervalul anilor 1980-1991, *relatarea unor interviuri cu lideri ai marilor asociații şi corporații americane de producere a jucăriilor,* precum şi *prognoze ale dezvoltării acestor industrii.*

Metodologia de cercetare a utilizat *surse de evaluare cantitativă si calitativă* ale impactului introducerii materialelor plastice în industria de jucării, oferite de: Asociația Manufacturilor de Jucării şi alte asociații industriale producătoare de jucării, Societatea Industriilor Plastice, publicații guvernamentale ale Departamentului de Comerț al SUA, cuprinzând *informații privitoare la trendurile industriilor respective* şi ale companiilor de comercializare a jucăriilor, *interviuri prin telefon cu liderii* unor companii distribuitoare de jucării, *interviuri prin telefon cu furnizorii de materiale plastice* ai industriei de jucării, *interviuri cu cumpărătorii de jucării.*

Rezultatele cercetării au evidențiat faptul că înlocuirea altor materiale utilizate în mod tradițional la confecționarea jucăriilor (lemn, metale, cauciuc, textile etc.) şi a obiectelor de recreere cu materiale plastice s-a produs gradat, dar totuşi destul de rapid, datorită multiplelor avantaje economice, ecologice şi privind cheltuielile cu activitățile de design. Deschiderea față de o asemenea

oportunitate a fost atât de largă încât fabricanții de jucării declarau la un moment dat: "Noi nu mai vindem jucării, nimeni din industria jucăriilor nu mai vinde jucării. Noi vindem obiecte din plastic, sub diferite forme. Singura deosebire între noi şi producătorii direcți de materiale plastice este aceea că în timp ce ei le comercializează sub formă brută, noi le comercializăm sub formă de jucării. Cât timp industria materialelor plastice va dăinui, industria jucăriilor va rămâne şi ea o industrie a materialelor plastice, ceea ce va însemna o creştere continuă a producției acesteia cu minimum *5%* pe an. Dacă în anul 1991, în industria americană de jucării, s-au consumat peste 800 milioane *pounds* de răşini, în anul 1996, consumul respectiv a depăşit un miliard de *pounds (Hasbro Official Report, 2005)".*

Jucăriile din plastic prezintă unele calități suplimentare comparativ cu cele confecționate din materiale clasice - rezistență mărită, un plus de manevrabilitate, sunt mai ieftine ş.a. Pe de altă parte, consumatorii sunt mult mai dispuşi să achiziționeze jucării din plastic, deoarece asemenea jucării conferă protecție mărită copiilor, sunt mai atractive (prezintă noi expresii în materie de design), sunt mai accesibile ca preț şi deci pot fi achiziționate mai des, având în vedere faptul că interesul copiilor pentru noi jucării este mereu în creştere.

Piața engleza a bunurilor de petrecere a timpului liber acasă. Potrivit concluziilor cercetării întreprinse de *UK National Opinion Poli (NOP),* în luna iulie 2000, când au fost *intervievate* în jur de 1000 de persoane adulte, acest segment al pieței engleze a cunoscut o dezvoltare fără precedent în ultimii zece ani, noi produse şi tehnologii concurând şi conlucrând la îmbogățirea ofertei în acest sens. Convergența diverselor tehnologii din domeniul informatic, comunicațional, audio-video, ca şi scăderea sensibilă a prețurilor (prin deflația generală a economiei engleze din ultimii ani '90) la asemenea produse au dus la dezvoltarea industriei de PC-uri, console pentru jocuri video, telefoane mobile, alte aparate de comunicație şi audio-video, precum DVD-players, mini-CD-audio-players, sectorul echipamentelor satelit ş.a. - facilitățile de acest tip devenind tot mai larg prezente *(http://www.researchandmarkets.com/reports/3699)* în viața de zi cu zi a consumatorilor englezi. Existența unor asemenea oportunități de petrecere a timpului liber a influențat masiv stilurile de viață ale consumatorilor englezi, determinând, în general, o valorizare mult mai accentuată a timpului liber petrecut acasă.

Cercetarea a avut ca scop identificarea atitudinilor consumatorilor alături de noile tipuri de echipamente şi tehnologii de petrecere a timpului liber acasă, prospectând eventual şi intențiile lor de cumpărare pentru anumite produse, cum sunt televizoarele cu ecran lat, DVD-uri şi consolele pentru jocuri video. Cercetarea a evidențiat o creştere generală a atenției consumatorilor față de oferta ce se adresează petrecerii timpului liber acasă. Tehnologia de tip digital pătrunde tot mai larg în atenția şi aspirațiile consumatorilor, ceea ce a determinat o îngustare a cererii privind aparatele de televiziune clasice (în favoarea celor cu ecran cât mai lat şi cu o calitate a imaginii cât mai înaltă). O bună parte a

consumatorilor amână totuşi nedefinit achiziționarea unor noi aparate de acest tip, preferând să mai aştepte o vreme, deoarece tehnologia respectivă (ca şi prețurile aferente, de altfel) îşi schimbă parametrii, aproape de la o zi la alta. Pe de altă parte, aproape jumătate dintre cei intervievați şi-au exprimat starea de confuzie în ceea ce priveşte numeroasele tehnologii apărute peste noapte în sfera petrecerii timpului liber acasă. Cei care cumpără, achiziționează de obicei aparatură provenind din lanțurile de magazinele mari ale unor firme larg cunoscute, cum sunt Dixons sau Currys. Sunt preferate aparatele de producție extrem orientală, îndeosebi japoneză (Sony, Aiwa), Matsushita (Panasonic, Technics şi JVC), Toshiba, Hitachi, Kenwood şi Pioneer, companiile coreene incluzând Samsung şi LG, deşi, în ceea ce priveşte aparatura audio (separată), este preferată oferta autohtonă. Oferta europeană cea mai solicitată provine de la firma Philips, Marantz, Grundig şi Pye.

Activitățile de promovare a produselor de acest tip sunt deosebit de intense, dată fiind varietatea deosebit de largă a ofertei, precum şi viteza de schimbare deosebit de ridicată a parametrilor şi performanțelor acesteia.

Cercetarea a investigat şi factorii colaterali ce influențează achiziția unor aparate de petrecere a timpului liber acasă, fiind vizate: nivelul general al cheltuielilor de consum, nivelul veniturilor aflate la dispoziția consumatorilor, schimbările sociale relevante, inclusiv cele privind dinamica structurilor familiale, schimbarea unor modele de petrecere a timpului liber ş.a.

5.6. Piața serviciilor fotografice

În anul 2004, firma *Icon Group International Inc.* a realizat cercetarea intitulată *The 2005-2010 World Outlook for Photographic Services,* care a avut ca scop prospectarea pieței serviciilor fotografice din peste 200 de țări. Pentru fiecare an din interiorul intervalului 2005-2010, au fost elaborate estimări ale cererii latente, ale profiturilor potențiale ale firmelor producătoare de materiale şi aparate fotografice, precum şi ale implicării economice a piețelor specifice din fiecare țară pe piața internațională.

Utilizând *modelarea econometrică,* firma respectivă a estimat dinamica economică din cadrul fiecărei țări, dar şi dinamica economică generală, având în vedere deja preconizatele relații de schimb dintre țări, în vederea estimării cererii latente de materiale fotografice şi aparatură foto.

Introducerea unor tehnologii fotografice noi, ce prezintă parametri superiori în ceea ce priveşte calitatea produselor fotografice, oferind şi noi oportunități privind funcționalitatea dispozitivelor, materialelor şi aparatelor foto, a influențat masiv structurile, dar şi volumul cererii exprimate pe piața internațională față de aceste produse. Noile mărci de aparate foto sunt proiectate să ofere un număr tot mai mare de oportunități, realizând operațiuni din ce în ce mai complexe, dar în acelaşi timp solicitând din partea utilizatorilor un tot mai ridicat nivel de informare şi competență privind manevrabilitatea aparaturii respective.

Între concluziile cercetării, se fac numeroase referiri la aspectele privind calitatea mecanismelor de interfață ale aparatelor foto (din perspectiva devenirii acestora cât mai transparente pentru utilizatori). În acest sens, s-au avut în vedere predispozițiile deja existente de manevrabilitate ale utilizatorilor, simplificarea modalităților de interacțiune ale utilizatorilor cu aparatele respective, măsura în care acestea pot răspunde prin parametrii specifici caracteristicilor de comportament specific umane, precum şi aşteptărilor/intențiilor de utilizare ale utilizatorilor.

Cercetarea respectivă a cules numeroase date privind înțelegerea procesului cognitiv pe care o simplă privire prin obiectiv o poate oferi utilizatorilor şi asupra modalităților în care ar trebui prezentate instrucțiunile de funcționare pentru ca acestea să fie cât mai larg comprehensibile.

Studiul a realizat o investigare de talie mondială (în peste 200 de state) privind perspectiva consumatorilor asupra serviciilor fotografice. Pentru fiecare an raportat, estimările exprimă cererea latentă sau câştigurile potențiale ale industriei fotografice pentru fiecare țară inclusă în eşantion (în milioane de dolari SUA), precum şi ponderea cererii din fiecare țară în regiune şi pe glob. Utilizând o serie de modele econometrice pentru proiectarea dinamicii economice din cadrul fiecărei țări şi la nivelul tuturor țărilor, se obțin astfel *estimări ale cererii latente.* Studiul nu dezbate însă asupra posibililor jucători de pe fiecare piață şi nici nu oferă detalii asupra nivelului de producție. De asemenea, studiul nu ține seama de ciclicitățile de termen scurt ce afectează vânzările. Acesta oferă o viziune strategică asupra fenomenului de ansamblu pe termen lung, luând în calcul termenii generali ai cererii agregate de bunuri şi servicii, fără a ține seama de orientările concrete ale unor consumatori sau producători specifici de produse fotografice.

Cercetări americane pe piața fotografică. Market Research.com *(site web, 2005)* a comercializat până în prezent, prin intermediul internetului, un număr de 85.000 de rapoarte de piață, profiluri de companii şi profiluri de țări, efectuate de peste 350 de firme de cercetare din întreaga lume.

Unele dintre cercetările respective au ajuns la concluzii deosebit de relevante în ceea ce priveşte orientarea actuală a modelelor de consum din lumea civilizată. De exemplu, dintr-un asemenea raport, aflăm că, în anul 2002, piața fotografică reprezenta în SUA o afacere de circa 16,7 miliarde $. Excluzând comercializarea de filme şi activitățile de procesare film, piața aparatelor foto şi accesoriilor se ridica la 8,1 miliarde $ *(Abstract Cameras and Camcorders Market - US Report (Mintel International Group Ltd., 2002).* Circa 71% dintre americani dețineau o cameră fotografică, în anul 2001, în condițiile în care piața americană a acestui tip de produse se află într-o schimbare rapidă şi continuă. Deşi, la momentul cercetării, camerele foto de tip digital erau deținute doar de 18% dintre adulți, ritmul de achiziție al acestora era cel mai ridicat comparativ cu alte tipuri de produse similare. Pe de altă parte, în timp ce prețurile acestor produse scade continuu, nivelul de rezoluție al imaginii este din ce în ce mai ridicat, oferind efectiv

consumatorilor - chiar şi prin intermediul unor aparate relativ ieftine - înalte satisfacții față de calitatea fotografiilor. În anul 2001, vânzările de aparate foto şi filme clasice s-au aflat în scădere pentru prima oară în ultimii zece ani, după ce, în anul 2000, vânzările atinseseră cifra record de 1,05 miliarde $ SUA. Pentru toată lumea a devenit clar că, în prezent, camera foto de tip degital, inclusiv materialele anexe se află într-o competiție deschisă şi dură cu alte tipuri de produse similare de pe piața americană. Intrarea pe piață a camerei digitale a transformat efectiv întregul context al afacerilor americane din domeniul imaginii, ca de altfel chiar şi rolul imaginii. Cuplând internerul, e-mailul şi unele elemente *software* ale imaginii de tip digital, consumatorii pot beneficia în prezent de imagini imediate, pe care le pot edita prin intermediul PC-urilor, având totodată posibilitatea de a transmite la mari distanțe imaginile respective instantaneu. Piața respectivă se află într-o permanentă stare de revoluție. Evoluții similare se înregistrează pe piețele şi în industriile muzicii de tip digital şi ale imaginilor în mişcare, odată cu apariția CD-ROM-urilor şi a DVD-urilor.

6. IMPACTUL SCHIMBĂRII MODELELOR DE CONSUM ŞI DEZVOLTAREA DURABILĂ

În ultimele două-trei decenii, dinamicile unor modele de consum ale populației din spațiul Americii de Nord, dar şi din Europa, ca şi dinamicile unor modele de consum ale altor categorii de agenți economici au fost atent monitorizate de specialişti, ca urmare a necesităților de cunoaştere ştiințifică fundamentală, dar şi din rațiuni vizând ținerea sub control a practicilor cu impact negativ asupra echilibrului ecologic.

Îndeosebi în ultimul deceniu, studierea schimbărilor ce au avut loc în cadrul unor modele de consum, la nivel mondial, s-a situat în centrul preocupărilor unor instituții cu vocații global iste, cum sunt ONU, OCDE, UNICEF, UNESCO ş.a., ale unor mari institute sau centre de cercetare social-economică sau ecologică occidentale, institute internaționale de sondare a opiniei publice sau de marketing, departamente de cercetare ale unor mari universități ş.a. În multe cazuri, inițiativele unor asemenea instituții au fost impulsionate şi de motivații economice.

Cercetători din cele mai diverse domenii de gestionare a resurselor Pământului sunt de părere că, în prezent, tranziția de la *modelele de consum de tip tradițional,* ca şi tranziția de la *modelele moderne, de tip consumerist* (ce produc, în general, o mult mai ridicată presiune ecologică decât cele tradiționale) la *modele superior integrate în metabolismul şi circuitul global al resurselor planetare* impun *schimbarea stilurilor de viață ale majorității populației mondiale* şi căutarea unor noi rute spre adoptarea în masă a unor *modele sustenabile pe termen lung.*

Deşi în ultimii ani, instituțiile şi marile companii ce au inițiat investigații ştiințifice asupra modelelor de consum aparținând unor diverse populații au fost numeroase, existența unui număr relativ mic de cercetări ce au utilizat *metode de eşantionare/investigare comparabile* a făcut dificilă *integrarea într-un corp de cunoaştere unitar* a rezultatelor cercetărilor deja întreprinse.

Teoria economică a consumului, ale cărei baze au fost puse, în principal, de către Ernest Engel (1821-1896) prin *teoria cererii,* a fost îmbogățită substanțial de-a lungul timpului, prin contribuții ale economiştilor moderni şi postmoderni. *Totuşi tematica vastă a studierii modelelor de consum ale populațiilor euroatlantice (cu atât mai mult ale populațiilor din alte zone geografice) rămâne încă un domeniu relativ puțin explorat şi cunoscut.*

Dată fiind complexitatea deosebită a fenomenului consumului chiar şi la nivelul unor grupări populaționale relativ restrânse, demersul studierii empirice a acestuia impune adesea efectuarea unor *adaptări metodologice,* pe fondul respectării rigorilor de bază ale *standardizării metodelor de cercetare.*

Un rol deosebit în domeniul standardizării metodelor de cercetare îl are ESOMAR - Societatea Europeană de Studiere a Opiniei şi Cercetărilor de Piață

- care a elaborat *Codul ESOMAR* - unul dintre codurile etice internaționale cele mai larg recunoscute -adresat industriei cercetărilor de piață. Codul ESOMAR a fost instituit în anul 1977, la inițiativa comună a Camerei Internaționale de Comerț şi a ESOMAR, şi funcționează sub egida *Asociației Mondiale a Cercetătorilor Profesionişti.* Codul ESOMAR cuprinde *reguli de baza privind interacțiunea dintre cercetătorul/operatorul social/de piață şi respondenții* din rândurile populațiilor investigate. Acest cod precizează *reglementările ce guvernează publicarea şi utilizarea rezultatelor cercetărilor de piață, ale protejării anonimatului respondenților, definind termenii de specialitate cei mai larg utilizați (web site, ESOMAR, 2005).*

Importanța social-cconomică deosebită a studierii impactului global al schimbării unor modele de consum a determinat ONU să înscrie un asemenea obiectiv în *Capitolul nr. 4 al Agendei 21,* coordonată de *Divizia ONU pentru Dezvoltare Durabilă.*

În anul 1995, *Comisia ONU pentru Dezvoltare Durabilă* a adoptat un *program de lucru internațional în domeniul studierii și influențării modelelor de producție si a modelelor de consum,* care include cinci capitole, după cum urmează:

- studierea trendurilor din sfera producției/consumului de bunuri şi servicii;
- evaluarea impactului dinamicii modelelor de producție/consum din țările dezvoltate asupra țărilor în curs de dezvoltare;
- implementarea unor măsuri de politică socială în domeniul schimbării modelelor de producție/consum;
- definirea şi monitorizarea indicatorilor dinamicii modelelor de producție/consum;
- revizuirea Ghidului ONU pentru protecția consumatorului.

Indicatorii utilizați de ONU pentru evaluarea dinamicii modelelor de consum constituie instrumente esențiale în monitorizarea schimbărilor ce intervin în volumul şi intensitatea exploatării şi utilizării resurselor natural-economice disponibile, precum şi în formularea politicilor de profil, prin care se încearcă *transpunerea conceptului de dezvoltare durabilă în domeniul indicatorilor statistici ai consumului şi producției de bunuri şi servicii,*

Specialiştii în politici sociale din diverse țări au încercat să identifice o serie de *indicatori care să semnifice prosperitatea şi bunăstarea socială a unei națiuni, dar şi* ***durabilitatea acesteia.*** Un indicator cu înaltă relevanță în acest sens este *produsul intern brut,* deşi acesta prezintă multe limite în ceea ce priveşte exprimarea clară a gradului de acces al populației la bunurile şi serviciile de consum.

Comisia ONU pentru Dezvoltare Durabilă a instituit un program internațional de lucru asupra indicatorilor privind dezvoltarea durabilă. Un element al acestui program constă în identificarea unui *set de indicatori de bază pentru măsurarea schimbării* ***modelelor de consum/producție.*** Exigențele impuse indicatorilor consumului pentru admiterea lor în cadrul acestui set se raportează la *simplitatea, atractivitatea* şi *accesibilitatea* acestora la nivelul înțelegerii

comune, precum şi la *robustețea lor din perspectivă analitică.* Din aceste puncte de vedere, *indicatorul PIB/locuitor* prezintă o relevanță relativ ridicată la nivelul inferențelor ce se pot face asupra unor caracteristici (de ordin cantitativ) ale modelelor de consum.

La conferința mondială de la Rio de Janeiro din anul 1992, discuțiile asupra Cap. 4 al Agendei 21 a ONU s-au concentrat asupra analizei *trendurilor manifeste în cadrul diverselor modele de consum/producție,* asupra *modalităților de a mări sustenabilitatea modelelor de consum respective,* prin *politici sectoriale* privind *activitățile comerciale, financiare, educația şi transferurile de tehnologie.* Schimbările ce pot apărea în cadrul modelelor de consum rezultă din alegerile şi activitățile unei largi varietăți de actori socioeconomici, incluzând *afacerile* şi *industria, gospodăriile populației* şi *guvernele.* Toți aceşti agenți trebuie să-şi optimizeze utilizarea resurselor disponibile, să minimizeze impactul negativ asupra mediului şi societății globale al practicilor celor mai răspândite de producție şi consum, să stimuleze tendințele consumatorului spre adoptarea unor modele mai sustenabile.

ONU distinge între două categorii largi de indicatori relevanți pentru studierea modelelor de consum: ***resursele-cheie* şi *grupările principale de consumatori.***

Indicatorii privind resursele-cheie vizează **energia, materialele, apa şi pământul.**

Indicatorii privind grupările principale de consumatori se referă la mobilitate, consum de bunuri şi servicii, edificii (clădiri), economie casnică, alimente şi activități recreative.

Indicatorii sintetici ce exprimă **consumul de resurse-cheie** sunt:

Pentru energie:

- consumul anual de energie per capita;
- intensitatea utilizării energiei;
- ponderea energiei regenerabile în consumul total de energie;
- prețul energiei

Pentru materiale:

- cererea totală de materiale;
- intensitatea utilizării materialelor.

Pentru apă:

- intensitatea utilizării apei.

Pentru pământ:

- intensitatea utilizării pământului.

Indicatorii sintetici ce exprimă **consumul pe categorii de consumatori** se pot referi la:

Mobilitate:

- distanța călătoriilor per capita, pe modalități de transport;

- număr de vehicule pe căile de transport.

Consumul de bunuri şi servicii:

- vânzările cu amănuntul la o selecție de bunuri per capita;
- ponderea în oferta pieței a bunurilor şi serviciilor considerate sustenabile.

Edificii (clădiri) şi economie casnică:

- utilizarea energiei şi apei per edificiu/gospodărie;
- mărimea medie a edificiilor/gospodăriei.

Produse alimentare:

- ponderea în oferta de produse alimentare a produselor sustenabile.

Activități recreative:

- ponderea cheltuielilor cu activitățile recreative în totalul veniturilor disponibile;
- timpul liber, munca remunerată şi neremunerată;
- călătoriile.

Selectarea unor asemenea indicatori are în vedere perspectiva proiectării unor modele sustenabile de producție şi consum. Diferențele dintre aceşti indicatori şi indicatorii clasici exprimă, în primul rând, *impactul utilizării resurselor-cheie asupra mediului,* iar în al doilea rând, reflectă *natura concretă a deciziilor adoptate, pe de o parte, de producătorii, iar pe de altă parte, de consumatorii de bunuri şi servicii.* Pentru construirea şi documentarea unor asemenea indicatori, guvernele țărilor dezvoltate şi cele în curs de dezvoltare pot utiliza o multitudine de alți indicatori bazați pe caracteristicile, trebuințele sau prioritățile naționale.

La conferința de la Rio (1992), s-au recunoscut deschis relațiile cauzale directe existente între modelele de consum cele mai răspândite în prezent - modele favorizate prin stilurile de viață moderne - şi problemele de mediu, generate îndeosebi de țările puternic industrializate. Au fost subliniate contrastele uriaşe între stilurile de viață ale populațiilor din țările industrializate şi cele ale populațiilor din țările sărace, distribuția inechitabilă, în interiorul fiecărei țări şi între state, a resurselor indispensabile vieții şi dezvoltării umane, în condițiile în care poluarea mediului acționează global, dar risipa de resurse îi afectează, în primul rând, pe cei mai săraci.

La conferința de la Rio s-a pus problema posibilității şi oportunității de a reproduce modelele de consum ale populațiilor din țările industrializate în țările subdezvoltate şi s-au analizat unele influențe ale modului de viață occidental, de tip consumerist, asupra problemelor de viață ale populațiilor din țările sărace. S-a ajuns la concluzia că responsabilitățile pentru managementul ecologic sunt diferite pentru cazul în care sărăcia determină imposibilitatea de a promova modele de consum sustenabile, comparativ cu cazul în care menținerea unui anumit standard al bunăstării materiale conduce la evitarea unor modele de consum sustenabile pe termen lung.

Începând din anul 1992, multe grupări instituționale reprezentative ale unor mari interese de afaceri din industrie, organizații nonguvemamentale sau mari comunități academice au făcut eforturi în sensul clarificării conceptelor privind *angajarea unor modele de producție/consum sustenabile pe termen lung,* determinând *responsabilitățile ce revin diverşilor actori economici sociali şi politici* în acest domeniu şi *orientând* implicit *cercetarea ştiințifică în sensul investigării premiselor dezvoltării unor modele de producție şi consum durabile.*

Adoptarea unor practici durabile de consum presupune utilizarea unor bunuri şi servicii corelate, ce răspund satisfacerii trebuințelor de bază, în condițiile minimizării exploatării resurselor naturale şi a materiilor toxice, evitând risipa de resurse şi emisiile poluante, de-a lungul unui întreg ciclu de viață, astfel încât să nu se afecteze şansele de viață ale generațiilor viitoare.

Schimbările dezirabile ale unor caracteristici ale modelelor de consum, ca urmare a unor noi exigențe impuse proceselor de producție, presupun:

- *promovarea examinării comportamentelor de consum ce împiedică dezvoltarea durabilă,* precum şi a modalităților de schimbare a unor asemenea comportamente, la nivelul populației mondiale, în special, la nivelul populațiilor cu stiluri de viață de tip consumerist;
- identificarea celor mai eficiente politici şi instrumente de disoluție ale modelelor de consum/producție nesustenabile, inclusiv prin *diseminarea informației* şi *avertizarea de natură ecologică;*
- - realizarea unei *distribuții mai echitabile a resurselor de dezvoltare* în interiorul țărilor şi între țări.

Un set de indicatori de bază care să măsoare schimbările ce intervin în dinamica modelelor de consum/producție ar trebui să reflecte astfel de factori, operând astfel o diferență netă în raport cu alte tipuri de abordări (mai abstracte şi mai teoretizante) privind dezvoltarea durabilă.

Mulți factori/indicatori ai dezvoltării durabile sunt corelați cu modelele de consum/producție. Unii dintre factori influențează modelele de consum/producție, alți factori sunt influențați, la rândul lor, de modelele existente, dar pentru cei mai mulți dintre factori/indicatori, relațiile cauzale funcționează în ambele sensuri.

Un factor ce influențează masiv modelele de consum/producție este *fenomenul sărăciei.* Familiile cu venituri scăzute activează de obicei în medii economice slab productive şi fragile ecologic, pe care, adesea, le exploatează în mod nesustenabil pentru a supraviețui. Asemenea familii au un acces redus la fluxurile de capital, la mijoacele de producție, la oportunitățile de avansare pe scara socioeconomică, la oportunitățile cele mai ieftine de distribuție a energiei, la serviciile publice şi chiar la unele servicii sociale, la alte tipuri de resurse ce favorizează ieşirea din sărăcie.

Programul de lucru al ONU cu indicatorii dezvoltării durabile şi-a propus ținerea sub control a unui număr de *indicatori ai sărăciei, dintre care menționăm: rata sărăciei, indicele profunzimii sărăciei, deficitul de consum - % din pragul*

sărăciei, indicele Gini (al inegalității veniturilor), indicele inegalității veniturilor pe sexe, accesul la serviciile de sănătate, accesul la educație, indicatori ai asistenței sanitare, accesul la sursele de apă potabilă securizate ş.a.

Modelele de consum/producție sunt, de asemenea, influențate de *fenomenul migrației populației, de mişcarea bunurilor, capitalurilor şi informației.*

Migrația urban-rural şi *migrația internațională* determină schimbarea modelelor de consum ale celor implicați şi, adesea, chiar pe acelea existente în zonele de pornire/destinație ale fluxurilor migratorii. Modelele de consum aferente diferitelor zone geografice sau țări se influențează reciproc prin intermediul unor practici comerciale sau prin realizarea unor investiții.

Fenomenul promoțional, televiziunea şi alte mijoace mass-media, ca şi *turismul* sau alte forme de călătorii, de asemenea, constituie *oportunități de transmitere a unor modele de consum,* în special dinspre țările dezvoltate spre cele în curs de dezvoltare.

La rândul lor, *modelele de consum/producție existente influențează* numeroase alte domenii, cum sunt *disponibilitatea resurselor naturale,* precum apa, pământul, pădurile, zonele verzi ş.a. Acestea influențează, de asemenea, *starea de sănătate a populației, dezvoltarea aşezărilor umane,* precum *şi pattern-urile de irosire a unor resurse.* Toate aceste influențe au devenit deosebit de relevante în ultimele decenii, contribuind substanțial la *fenomenul de globalizare.* ONU abordează asemenea indicatori în cadrul unor capitole ale Agendei 21 (WPISD), cum sunt *cooperarea internațională* (cap. 2), *demografie* (cap. 5), *transferuri de tehnologie* (cap. 34) ş.a.

BIBLIOGRAFIE

UN United Nations Centre for Human Settlements (Habitat), 1997, "Changing Consumption Patterns - Report of an Expert Group Meeting", New York;

Bennett, T., Emmison, M. Frow, J. 1999, Accounting for Tastes: Australian Everyday Cultures, Cambridge University Press, Melbourne;

Bowtby, R., 2000, Carried Away: The Invention of Modem Shopping, Faber, London; Brewer, J., Porter R.(eds), 1993, Consumption and the World of Goods, Routledge, London;

Corrigan, P., 1997, The Sociology of Consumption, Sage, London;

De Boer, M., 1995, The Environment, Space and Living Quality Time for Sustainability, The Hague;

De Graff J., Wann D., Naylor Th. H., 2001, Affluenza: The All-Consuming Epidemic, Barrett-Koehler, San Francisco;

Edwards, T., 2000, Contradictions of Consumption: Concepts, Practices and Politics in Consumer Society, Open University Press, Buckingham;

European Commission, Eurostat, "Indicators of Sustainable Development - A Pilot Study following the Methodology of the United Nations Commission of Sustainable Development-, 1997;

European Forest Institute and Norvegian Forest Research Institute, "Long-term Trends and Prospects in World Supply and Demand for Wood and Implications for Sustainable Forest Management: A Synthesis", July 1996;

Factor 10 Club, "Statement to Government and Business Leaders - A ten-fold leap in energy and resource efficiency", 1997;

Falk, P., Campbell, C.(eds), 1997, The Shopping Experience, Sage/Theory, Culture and Society, London;

Frank, T., 2001, One Market Under God: Extreme Capitalism, Market Populism and the End of Economic Democracy, Anchor, New York;

Friends of the Earth International, 'Ten times better: Fair Shares in Environmental Space", Brochure, 1997;

Friends of the Earth Netherlands, "Sustainable Consumption - A Global Perspective",1996;

Frow, J., 1997, Time and Commodity Culture: Essays on Cultural Theory and Postmodernity, Oxford University Press, Oxford;

Frow, J., Morris M. (eds), 1993, Australian Cultural Studies: A Reader, Allen & Unwin, Sydney;

Fussler, C, James, P. 1996, Drivind ecoinnovation, Pitman Publ.London;

Fussler, C, James, P., 1996, Driving Eco-Innovation - a breakthrough discipline for innovation and sustainability, Pitman Publ.London;

Gottdiener, M. (ed), 2000, New Foims of Consumption: Consumers, Culture and Commodification, Rowman & Littlefield, Lanham;

Greenfield T.K., Rogers J.D., L.T.Midanik, 1995, 'Trends in social consequences and dependence symptoms in the United States: The National Alcohol Surveys, 1984-1995," NIAAA Center;

Hamilton, C. Mail, E„ 2003, Downshifting in Australia: A Sea-Change in the Pursuit of Happiness, Discussion Paper No.50, the Australia Institute, Canberra; Hamilton, C, 2002, Overconsumption in Australia: The Rise of the Middle-Class Battler, Discussion Paper No.49, The Australia Institute, Canberra;

Harris, D. 2001, Cute, Quaint, Hungry and Romantic: The Aesthetics of Consumerism, Da Capo Press, Cambridge MA;

Hasbro Official Report, 2005, P-081 A Plastics in toys & Outdoor playground equipment, BCC, USA;

Howes, D., 1996, Cross-Cultural Consumption: Global Markets, Local Realities, Routledge, London and New York;

Humphery, K., 1998, Shelf Life: Supermarkets and the Changing Cultures of Consumption, Cambridge University Press, Melbourne;

Jackson T., Ayres R.U. (eds), 1993, Stockholm Environment Institute, Chapter 9 "Industrial Metabolism - closing the materials cycle" în "Clean Production Strategies - Developing Preventive Environmental Management in the Industrial Economy";

Lovins, W. & Lovins, 1997, Factor Four - Doubling Wealth, Halving Resource Use, Earthscan Publications;

Lunt, P., Liningstone, K.S., 1992, Mass Consumption and Personal Identity, Open University Press, Buckingham;

Lury, C, 1996, Consumer Culture, Polity, Cambridge;

Mackay, H., (ed) 1997, Consumption and Everyday Life, Sage, London;

Miles, S., 1998, Consumerism: As a Way of Life, Sage, London;

Miller, D., 1995, Acknowledging Consumption: A Review of New Studies, Routledge, London;

Miller, D., 1998, A Theory of Shopping, Polity, Cambridge;

Miller, D., 2001, The Dialectics of Shopping, University of Chicago Press, Chicago;

Moldan, B., Billharz, S., and Matravers, R., 1997, "Scope 58 - Sustainability Indicators: A Report on the Project on Indicators of Sustainable Development";

Niemelâ, M. -, 2004, Consumption Patterns of Low Income Groups and Differences in Consumption among Different Population Groups, Sosiologia Volume 41, Number 2,University of New South Wales, Australia;

Pollon, F. 1989, Shopkeepers and Shoppers: A Social History of Retailing in New South Wales from 1788, Retail Traders' Association of New South Wales,Sydney;

Reekie, G., 1993, Temptations: Sex, Selling and the Department Store, Allen & Unwin, Sydney;

Rees, W., Wackernagel, M., 1994, "Ecological Footprints and Appropriated Carrying Capacity: Measuring the Natural Capital Requirements of the Human Economy", in "Investing in Natural Capital: the Ecological Economics: Approach to Sustainability", A.M Jansson, M. Hammer, C. Folke, and R. Constanza, eds. Washington Island Press;

Rees, W.E., 1995, Reducing the Ecological Footprint of Consumption, The Workshop on policy measures for changing comsumption patterns, Seoul;

Saul, J. R., 1997, The Unconscious Civilization, Penguin, Melbourne;

Scanlon, J. (ed) 2000, The Gender and Consumer Culture Reader, New York University Press, New York;

Schor, J.B., Hoit D.B. (eds), 2000, The Consumer Society Reader, New Press;

Schor, J.B. 1999, The Overspent American: Why We Want What We Don't Need, Harper Collins, New York;

Seale, J. jr., A.Regmi, J.A.Bernstein, 2003, International Evidence on Food Consumption Patterns, Technical Bulletin No. (TB1904), The Economics of Food, Farming, Natural Resources and Rural America;

Shields, R. (ed), 1992, Lifestyle Shopping: The Subject of Consumption, Routledge, London;

Slater, D., 1996, Consumer Culture and Modernity, Polity, Cambridge;

Spangenberg, J.H. and Scnmidt-Bleek, F., 1996, "Concepts for Sustainability", Wuppertal Institute for Climate, Environment, Energy Division for Material Flows and Structural Change;

Staneiu, M., 2002, Modele de consum ale populației României, în ”Calitatea vieții în România”, coord. I. Mărginean şi A. Bălaşa, Ed.Expert, Bucureşti;

Strasser, S. McGovern, C, Judt, M. Mattem, D. (eds), 1998, Getting and Spending American and European Consumer Society in the Twentieth Century, Cambridge University Press, New York;

Tietenberg, T., 1994, "Market-based Mechanisms for Controling Pollution: Lessons from the US", Chapter 2 in: Sterner, T. "Economic Policies for Sustainable Development, Economy and Environment, Volume 7;

Törrönen, J., Maunu, A., 2004, The Restaurant, Sociability and the Making of Cultural Differences, Sosiologia Volume 41, Number 2,University of New South Wales, Australia;

Wackemagel, M.,1993, How big is our ecological footprint? Using the concept of Appropriated Carrying Capacity for Measuring Sustainability, University of British Columbia;

Weizsacker, von, E., Lovins, A.B., Lovins, L.H., 1997, Factor Four - Doubling Wealth, Halving Resource Use;

Whitwel G., 1989, Making the Market: The Rise of Consumer Society, McPhee Gribble, Melbourne;

Zavestoski, S., (ed), 2002 Anti-Consumption Attitudes: Psychology & Marketing, Special Issue, Wiley, New York;

xxx 1992, International Institute for Sustainable Development, "Trade and Sustainable Development - A Survey of the Issues and A New Research Agenda";
xxx 1992, UN Agenda 21: the United Nations Programme of Action from Rio", 1992;
xxx 1993, Ministry of Housing, Physical Planning, and the Environment, Netherlands, "The Best of Both Worlds - Sustainability and Quality Lifestyles in the 21th Century";
xxx 1993, OECD, "Economic Instruments for Enviroiimental Management in Developing Countries", Paris;
xxx 1993, OECD, Indicators for the integration of environmental concems into energy policies, Environment Monographs no 79, Paris;
xxx 1993, OECD, Indicators for the integration of environmental concerns into transport policies, Environment Monographs no 79, Paris;
xxx 1994 Ministry of Environment, Norway, "Report of the Symposium on Sustainable Consumption", 19-20 January, Oslo, Norway;
xxx 1994, OECD, "Environmental Indicators, OECD Core Set", Paris;
xxx 1994, OECD, ”Environmental Indicators, OECD Core Set” ;
xxx 1994, RIVM,"Modeling Global Biochemical Cycles - an integrated assessment approach", Global Dynamics and Sustainable Development Programme, GLOBO Report Series, No 4;
xxx 1994, World Resources Institute, World Resources 1994 - 1995, A guide to the Global Environment;
xxx 1994, World Resources Institute, World Resources 1994 - 1995, A guide to the Global Environment People and the Environment. Resource Consumption - Population Growth – Women;
xxx 1994, Wuppertal Institute, The Carnoules Declaration, Factor 10 Club;
xxx 1995, China Statistical Yearbook;
xxx 1995, Ministry of Environment, Norway, "Report of the Oslo Ministerial Round Table - Conference on Sustainable Production and Consumption", 6-10 February;
xxx 1995, Ministry of Housing, Physical Planning, and the Environment, Netherlands, "Social Instruments to Influence Consumption", August;
xxx 1995, OECD, OECD Workshop on Sustainable Consumption and Production: Clarifying the Concepts, Rosendal, Norway, 2-4 July, Final Report;
xxx 1995, OECD, Sustainable Consumption and Production: Clarifying the Concepts;
xxx 1995, Report of the Workshort on Policy Measures for Changing Consumption Patterns, (30 August -1 September 1995, Seoul, Korea);
xxx 1995, RTVM, "Modeling Global Biochemical Cycles - an integrated assessment approach", Global Dynamics and Sustainable Development Programme, GLOBO Report Series, No 7;

xxx 1995, State Statistical Bureau, People's Republic of China, China Statistical Yearbook;

xxx 1995, UN Industrial Commodity Statistics 1993 Yearbook, Production and Consumption Statistics;

xxx 1995, World Tourism Organization, "What tourism managers need to know - A practical guide to the Development and Use of Indicators of Sustainable Tourism";

xxx 1995, Wuppertal Institute, "Towards Sustainable Europe , January;

xxx 1996, Environment Agency, Government of Japan, "Report of Expert Workshop on Methodologies for Indicators of Sustainable Development", Glen Cove, Long Island, New York (5-8 February);

xxx 1996, Ministry of Housing, Physical Planning, and the Environment and Ministry of Economic Affairs, Netherlands, "Sustainable Industrial Development - Sharing Responsibilities in a Competitive World - Chairman's report of the Conference", April;

xxx 1996, NCDO (Naționale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling), "Creatieve Democrație - Kroniek van Duurzaam Nederland";

xxx 1996, Report of Expert Workshop on Methodologies for Indicators of Sustainable Development, (5-8 February), Glen Cove, Long Island, New York;

xxx 1996, Sustainable Consumption - A global perspective, Friends of the Earth, Netherlands;

xxx 1996, TNO, CBS, and the University oi Utrecht, "Trendanalyse Consumptie en Milieu", Ministry of Housing, Physical Planning, and the Environment, Netherlands;

xxx 1996, UN Commission on Sustainable Development, Report on the Fourth Session,18 April-3 May, Economic and Social Council, Official Records, Supplement 8;

xxx 1996, UN Department for Policy Coordination and Sustainable Development, "Measuring Changes in Consumption and Production Patterns", New York;

xxx 1996, UN Department for Policy Coordination and Sustainable Development, "Indicators of Sustainable Development Indicators of Sustainable Development Framework and Methodologies", August 1996;

xxx 1996, UN, "Work programme on Indicators of Sustainable Development of the Commission on Sustainable Development", February, Division for Sustainable Development, United Nations Department for Policy Coordination and Sustainable Development;

xxx 1996, UN, Department for Policy Coordination and Sustainable Development, "Indicators of Sustainable Development: Methodology Sheets, Background Paper 15", prepared for the Commission on Sustainable Development, Fourth Session, 18 April - 3 May;

xxx 1996, WBCSD, A Changing Future for Paper;
xxx 1996, World Business Council for Sustainable Development, Summary of "A Changing Future for Paper", WBCSD, International Institute for Environment and Development;
xxx 1996-1997, World Resources Institute, United Nations Environment Programme, United Nations Development Programme, The World Bank, "World Resources - a Guide to the Global Environment";
xxx 1997 Worldwatch Institute, Brown, L., Renner, M., Flavin, C, "Vital Signs 1997 - The Environmental Trends that are Shaping our Future";
xxx 1997, ANPED, The Northern Alliance for Sustainability, Priorities and Issues;
xxx 1997, Financial Times, 17 November;
xxx 1997, International Institute for Environment and Development, "Unlocking Trade Opportunities - Case Studies of Export Success from Developing Countries"
xxx 1997, OECD, "OECD Environmental data - Compendium 1997", Paris;
xxx 1997, OECD, "Sustainable Consumption and Production", Paris;
xxx 1997, OECD, Sustainable Consumption and Production, Business Council for Sustainable Development (BCSD) în "Changing Course", United Nations Conference on Environment and Development in Rio, OECD Workshop on Sustainable Consumption and Production in Rosendal, Norway, on 2-4 July 1995;
xxx 1997, Programme for the Further implementation of Agenda 21, Nineteenth Special Session of the General Assembly. United Nations, General Assembly, Overall Review and Appraisal of the Implementation of Agenda 21, A/S - 19/29, 27 June;
xxx 1997, The Delphi Group, "Financing Sustainable Consumption and Production: Engaging Capital Markets", April;
xxx 1997, UN Department for Policy Coordination and Sustainable Development, Division for Sustainable Development, "Criticai Trends - Global Change and Sustainable Development", New York;
xxx 1997, UN Potentials and Policy Implications of Energy and Material Efficiency Improvement;
xxx 1997, UN United Nations Department for Policy Coordination and Sustainable Development, Division for Sustainable Development, "Potentials and Policy Implications of Energy and Material Efficiency Improvement";
xxx 1997, UN, General Assembly, Nineteenth special session, Overall Review and Appraisal of the Implementation of Agenda 21, A/S-19/29,27 June 1997;
xxx 1997, UNCHS (Habitat) Settlement Infrastructure and Environment Programme (SIEP) Changing Consumption Pattems in Human Settlements: Waste Management;

xxx 1997, UNDPCSD, DSD, Critical Trends - Global Change and Sustainable Development;
xxx 1997, World Meteorological Organization and Stockholm Environment Institute, "Comprehensive Assessment of the Freshwater Resources of the World", New York;
xxx 1997, World Resources Institute, et. al, Resource Flows - the material basis of industrial economies;
xxx 1997, World Resources Institute, Wuppertal Institute, Netherlands Ministry of Housing, Spatial Planning, and Environment, National Institute for Environmental Studies, "Resource Flows: the Material Basis of Industrial Economies";
xxx 1998, The Economist - A survey of Travel and Tourism, January;
xxx 2001, UN Economic and Social Council, Changing Consumption Patterns: Report of the Secretary General, Coramittee on Sustainable Development, E/cn.I7/2001/PC/18;
xxx 2002, Mintel International Group Ltd., Abstract Cameras and Camcorders Market, US Report;
xxx 2002, WHO, Food and health in Europe, Summary;
xxx 2003, [N]sight - New Methods for a New Consumer Understanding, Australian Research Council Discovery-Projects Scheme;
xxx 2003, FAO, Diet, Nutrition and the Prevention of Chronic Diseases: report of a joint WHO/FAO expert consufcation (website, 2003);
xxx 2003, FAO, Food Balance Sheets;
xxx 2004, Anuarul statistic al României, Institutul Național de Statistică;
xxx 2004, Institutul Național de Statistică, Tendințe sociale;
xxx 2005, Icon Group International Inc., The 2005-2010 World Outlook for Photographic Services, Abstract Cameras and Camcorders Market - US Report (Mintel International Group Ltd., 2002);
xxx 2005, Sosiologia-lehti & Westermarck-Society Tampereen Yliopisto;
xxx Esomar.org.web, 2005;
xxx http://www. researchandmarkets.com/reports/3699;
xxx Retail Banking Audit, 2005, Pentor BUS, Sosiologia-lehti & Westermarck-Society Tampereen Yliopisto.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 43/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
CENTRUL DE ECONOMIE A INDUSTRIEI ŞI SERVICIILOR

COMPETITIVITATEA SUBSISTEMULUI DISTRIBUȚIEI SERVICIILOR DE SĂNĂTATE. ELABORAREA UNEI METODOLOGII DE EVALUARE

Centrul de Informare şi Documentare Economică

Coordonatori: prof. dr. Ana-Lucia RISTEA
prof. dr. Ion STEGĂROIU

şi alți autori: Dorina TĂNĂSESCU, Constanța POPESCU, Gabriel CROITORU,
Mircea DUICĂ, Florin RADU

CUPRINS

1. PERFORMANȚA SERVICIILOR DE SĂNĂTATE: CONCEPT ŞI IMPORTANȚĂ 489

1.1. Performanța sistemelor de servicii de sănătate în viziunea teoreticienilor 489

1.2. Performanța sistemelor de servicii de sănătate în viziunea unor organizații internaționale şi la nivelul unor țări 491

1.3. Performanța - un concept greu de măsurat? 492

2. EVALUAREA PERFORMANȚEI ÎN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII: TENDINȚE PE PLAN MONDIAL 495

2.1. Cadrul de evaluare a performanței sistemelor de sănătate promovat de OMS 495

2.1.1. O succintă prezentare 495

2.1.2. Câteva comentarii asupra Raportului privind sănătatea în lume (OMS, 2000) 497

2.2. Cadrul de evaluare a performanței sistemelor de sănătate promovat de Biroul regional european al OMS 499

2.3. Cadrul de evaluare a performanței sistemelor de sănătate promovat de OCDE 501

2.4. Studii întreprinse la nivel european 501

2.5. Practici în domeniul evaluării performanței îngrijirilor de sănătate în unele țări dezvoltate 505

2.5.1. Cadrul de evaluare a performanței sistemului de sănătate în Marea Britanie 505

2.5.2. Cadrul de evaluare a performanței sistemului de sănătate în Canada 506

2.5.3. Cadrul de evaluare a performanței sistemului național de sănătate în Australia 508

3. COMPETITIVITATEA SUBSISTEMULUI DISTRIBUȚIEI SERVICIILOR DE SĂNĂTATE. ELABORAREA UNEI METODOLOGII DE EVALUARE 510

3.1. Spre un model integrator al sistemului de sănătate 510

3.2. Indicatori de evaluare a competitivității unui sistem de sănătate 514

3.2.1. Ce este un indicator? 514
3.2.2. Cui şi la ce servesc indicatorii? 514
3.3. Metodologia de evaluare a competitivității subsistemului distribuției serviciilor de sănătate 518
BIBLIOGRAFIE 523
LISTĂ ANEXE 526
ANEXE 527

1. PERFORMANȚA SERVICIILOR DE SĂNĂTATE: CONCEPT ŞI IMPORTANȚĂ

Conceptul de performanță în domeniul serviciilor de sănătate poate fi abordat din două unghiuri de vedere:

- primul acoperă o **dimensiune ştiințifică**, definind conceptul pe baza unor modele teoretice, rod al preocupărilor unor cercetători, cadre didactice universitare, care fac parte din grupuri publice sau private;
- al doilea exprimă **dimensiunea managerială** a conceptului, fiind rezultatul unui demers organizat, inițiat fie de anumite organizații internaționale (OMS, OCDE, Comisia Europeană…), fie de guvernele anumitor țări care şi-au propus propria definire a performanței în contextul reformării sistemelor naționale de sănătate respective.

1.1. Performanța sistemelor de servicii de sănătate în viziunea teoreticienilor

Problematica evaluării performanței în acest domeniu particular de activitate a constituit o preocupare pentru numeroşi specialişti, reuşindu-se în timp propunerea unei serii de modele cu valențe pragmatice deloc de neglijat pentru practicieni.

Într-o încercare de a sistematiza volumul de informații ştiințifice deosebit de bogat, regăsit în literatura de specialitate, Grupul de cercetare interdisciplinară în sănătate de la Universitatea din Montreal (Canada), în cadrul unei teme de cercetare vizând evaluarea globală şi integrată a performanței sistemelor de sănătate (18, p. 16-17), a inventariat o serie de modele cu o reală valoare, din perspectiva găsirii soluției optime în demersul nostru de a proiecta o metodologie de evaluare a competitivității producției şi distribuției serviciilor de sănătate în țara noastră, în convergență cu practicile pe plan mondial.

Aceste modele se focalizează, în esență, pe **evaluarea performanței organizaționale**, la nivelul entităților instituționale implicate în procesul complex de prestare a serviciilor de sănătate pentru fiecare cetățean dintr-o anumită regiune/zonă teritorială a unei țări. Astfel, se cunosc **următoarele modele utilizate**, după opțiunile factorilor de decizie implicați, de la caz la caz:

- **Modelul atingerii scopurilor**

Este modelul cel mai utilizat de analişti şi practicieni şi corespunde conceptualizării funcționale, raționale a organizației. Potrivit acestei abordări, o organizație există pentru a îndeplini obiective specifice, iar evaluarea performanței sale constă, în aceste condiții, în estimarea măsurii în care organizația şi-a atins obiectivele (C. Sicotte şi colaboratorii, 1998; F. Champagne, 2003).

- **Modelul proceselor interne**

Frecvent utilizat, acest model acceptă ideea că o organizație performantă este cea care funcționează fără obstacole/disfuncționalități, urmărind respectarea normelor stabilite, fără tensiuni excesive. Numai astfel stabilitatea şi controlul sunt valorizate. Acest model plasează măsurarea performanței organizaționale la nivelul proceselor de producție a serviciului de sănătate (F. Champagne, 2003).

- **Modelul achiziționării resurselor**

Când organizațiile sunt percepute ca sisteme deschise, o mare importanță este acordată relațiilor stabilite între organizație şi mediu. Achiziționarea şi menținerea la un nivel adecvat a resurselor devin mizele organizaționale majore. Acest model reprezintă, pentru numeroşi gestionari, definirea operațională a obiectului organizației, sugerând că succesul rezidă în achiziționarea de resurse, creşterea şi adaptarea acestora. Capacitatea unei organizații de a se adapta la mediu, resursele necesare bunei funcționări şi supraviețuirii sale devin, aici, importante criterii pentru a aprecia performanța (C. Sicotte şi colaboratorii, 1998; F. Champagne, 2003).

- **Modelul relațiilor umane**

Bazat pe o viziune organică sau naturală a organizațiilor, modelul pune accentul pe activitățile necesare menținerii unui climat satisfăcător de colaborare în interiorul organizației şi pe satisfacerea nevoilor oamenilor care apelează la serviciile pentru prestarea cărora organizația este specializată. Aceasta sugerează faptul că o organizație performantă este aceea care urmăreşte să funcționeze în calitate de mediu de muncă sănătos. Stabilitatea, consensul, motivarea, climatul de muncă sunt valori fundamentale (C. Sicotte şi colaboratorii, 1998; F. Champagne, 2003).

- **Modelul politic** („*strategic constituencies model*")

Potrivit principiilor acestui model, o organizație este performantă dacă urmăreşte să satisfacă mizele interne şi externe. Modelul se bazează pe o viziune politică sau strategică conform căreia organizațiile sunt arene politice, unde actorii interacționează în funcție de propriile lor interese strategice, accentul fiind pus pe negociere şi compromis (F. Champagne, 2003).

- **Modelul legitimității sociale** *(„social legitimacy model")*

Se înscrie într-o perspectivă ecologică a funcționării organizațiilor, considerându-se că „o organizație este eficace în măsura în care ea se menține şi supraviețuieşte punând de acord procesele şi rezultatele cu valorile sociale, normele şi obiectivele urmărite. Reputația, prestigiul şi imaginea sunt, în acest caz, indicatori de performanță" (F. Champagne, 2003).

Alături de aceste modele de evaluare a performanței organizaționale, alți autori au propus **unele modele** considerate a fi „ **metodologice**", printre care se rețin:

- **Modelul zero defecte**

În cadrul acestui model se estimează că „o organizație este performantă dacă nu face erori sau dacă nu există în cadrul ei momente de ineficacitate (F. Champagne, 2003).

- **Modelul comparativ de performanță**

Modelul presupune analiza comparativă între organizații similare. În general, criteriul de performanță este ales în funcție de datele disponibile pentru diferite organizații care se compară.

- **Modelul normativ al sistemului de acțiune rațional**

Este considerat modelul metodologic cel mai extins (popular) de evaluare a performanței instituțiilor din domeniul serviciilor de sănătate. Donabedian (1966) a propus ca nivelul calității îngrijirilor de sănătate şi, în general, performanța să poată fi evaluată utilizându-se norme nu numai de rezultate, ci şi de proces şi de structură (F. Champagne, 2003).

1.2. Performanța sistemelor de servicii de sănătate în viziunea unor organizații internaționale şi la nivelul unor țări

- În viziunea **Organizației Mondiale a Sănătății,** evaluarea performanței unui sistem al serviciilor de sănătate presupune a compara realizarea obiectivelor sistemului (ameliorarea sănătății, reactivitatea şi echitatea contribuției financiare) cu ceea ce sistemul ar trebui să fie capabil să îndeplinească, ceea ce înseamnă a atinge cele mai bune rezultate posibile cu aceleaşi resurse (OMS, Raportul 2000, p.25)
- **OECD** a adoptat această **definiție, integrată,** de altfel, în *modelul atingerii scopurilor (obiectivelor)*.
- **Biroul regional european al OMS,** în proiectul său PATH (Performance Assessment Tool for Quality improvement in Hospitals), menționează că „un nivel satisfăcător de performanță în spitale înseamnă menținerea unei funcționări care să corespundă normelor societale şi profesionale, precum şi celor privind pacienții. Un nivel ridicat de performanță în spitale ar trebui să se bazeze pe competențele profesionale în relație cu cunoştințele actuale, pe resursele şi tehnologiile disponibile, pe eficiența utilizării resurselor, pe riscurile minime pentru pacienți, pe reactivitatea pacienților, ceea ce ar conduce la o contribuție maximală la rezultate în materie de sănătate. În mediul îngrijirii sănătății, performanța ridicată în spitale ar trebui, în plus, să abordeze reactivitatea la nevoile şi exigențele colectivității, integrarea serviciilor în ansamblul sistemului de prestare a serviciilor şi un angajament susținut față de promovarea sănătății. O performanță ridicată în spitale ar trebui să fie evaluată în funcție de accesibilitatea serviciilor spitaliceşti pentru toți pacienții, fără a se ține seama de bariere fizice, culturale, sociale, demografice şi economice” (OMS, 2004).

Definiția Biroului regional european al OMS se integrează în modelele atingerii scopurilor, proceselor interne, achiziției de resurse şi legitimității sociale.

- **În Marea Britanie**, cadrul de evaluare a performanței Sistemului Național de Sănătate defineşte performanța ca fiind „rezultate ale îngrijirilor sistemului şi prestarea eficace a îngrijirilor de sănătate: a recunoaşte că un acces echitabil este eficace, adaptat şi în timp oportun, conform normelor convenite". Această definiție se integrează în modelele atingerii scopurilor şi proceselor interne (18, p. 18).
- **Comisia de Studiu privind serviciile de sănătate şi serviciile sociale din Québec** reia definiția performanței în viziunea OMS, precizând concret că performanță înseamnă: „*obținerea celor mai bune rezultate posibile ținând cont de resursele disponibile".* Această definiție se integrează în modelul atingerii scopurilor (18, p.18).
- **Comisia privind viitorul îngrijirilor de sănătate din Canada** defineşte calitatea (asociată în acest caz cu performanța) ca fiind „distribuirea celor mai bune îngrijiri posibile şi obținerea celor mai bune rezultate posibile, ori de câte ori indivizii sunt în relație cu sistemul de sănătate sau utilizează serviciile acestuia (…), este vorba de a presta cea mai bună muncă posibilă cu resursele disponibile. Aceasta semnifică faptul că trebuie să se atingă scopurile şi obiectivele fixate, ceea ce se poate măsura în raport cu normele acceptate a priori şi valabile. Pentru pacienți, calitatea ridicată a îngrijirilor de sănătate înseamnă îngrijiri care corespund nevoilor şi aşteptărilor lor. Pentru cadrele medicale, această calitate semnifică faptul că diagnosticele puse sunt exacte, că ele (cadrele) fac parte dintr-un sistem care funcționează bine şi că îngrijirile pe care le acordă sunt adecvate şi eficace. Pentru societatea noastră, această calitate semnifică o ameliorare globală a sănătății canadienilor". Această definiție se integrează în modelele atingerii scopurilor şi proceselor interne (18, p.18-19).

1.3. Performanța - un concept greu de măsurat?

După cum se poate constata, există o multitudine de definiții date conceptului de performanță în domeniul serviciilor de sănătate. Unele definiții acoperă parțial câmpul vast al domeniului în chestiune. Într-adevăr, este dificil a găsi o definiție globală care să sintetizeze toate aspectele legate de evaluarea stării de sănătate a populației.

Starea de sănătate a unui individ se articulează în jurul a doi piloni care concură la obținerea performanței în prestarea îngrijirilor de sănătate. Este vorba, pe de o parte, despre sistemul propriu-zis de acordare a asistenței medicale, iar pe de altă parte, despre determinanții sănătății: mediul social şi fizic, nivelul socioeconomic, nivelul de educație sau condițiile de viață. Din

această perspectivă, devine o certitudine faptul că analiza performanței sistemelor naționale de sănătate nu poate fi complet şi facil realizată din cauza problemelor care apar în demersul de evaluare a rezultatelor şi a dificultății de a disocia contribuția sistemului de sănătate de o serie de alți factori determinanți ai stării de sănătate a unui individ; de exemplu, ameliorarea mediului şi a condițiilor de viață care definesc/dau conținut activităților de întreținere a sănătății şi prevenire a îmbolnăvirilor.

Un sistem național de sănătate[1] are un obiect de analiză natural, exterior oricărei definiri politice, respectiv un obiect pe care orice societate doreşte sau preferă să-l cunoască: „*nivelul de sănătate al populației*". Se poate să aibă loc şi au, într-adevăr, dezbateri asupra manierei sau a modelelor de măsurare a nivelului de sănătate al unei populații, dar **nu se pune sub semnul întrebării preocuparea societății de a creşte acest nivel**.

Şi, pentru că un „*sistem de sănătate*" produce ceva - un nivel de sănătate a populației - comparabil de la un mediu la altul (țară, regiune, zonă…), este legitim să se pună problema dacă anumite sisteme de sănătate nu-l produc mai performant decât altele.

Legat de demersul comparării performanțelor diferitelor sisteme de sănătate, trebuie să se rețină ideea că nu este vorba în nici un caz de a determina „*cel mai bun*" sistem de sănătate din lume, în sensul de „*cel în care un individ ar dori să i se facă îngrijirea*", ci de a determina sistemul care utilizează cel mai bine resursele care i-au fost alocate (M. Grignon, 2004, p.151-160).

Instituțiile internaționale (cum este cazul OMS) vizează, prin indicatorii comparativi de evaluare a performanței, o problematică de interes mai general: identificarea sistemelor de sănătate care administrează cel mai bine resursele lor, pentru ca astfel să se popularizeze practicile care conduc la producerea sănătății la nivelul aşteptărilor tuturor actorilor implicați. Importanța luării în considerare a clasamentelor de performanță a sistemelor de sănătate nu trebuie pusă la îndoială. Un asemenea clasament, chiar dacă declanşează dezbateri contradictorii, are o logică de evaluare, vizând, ca orice evaluare, promovarea unui model de bună practică în vederea obținerii unui mai rezultat bun. Un asemenea obiectiv al utilizării clasamentelor este compatibil cu rolul pe care-l au aceste instituții internaționale. Aşa, bunăoară**, rolul OMS** este de a acționa ca prestator de servicii pentru sistemele naționale ale țărilor membre, sisteme văzute ca producători de sănătate. Această prestare de servicii se concretizează în furnizarea de rețete („bune practici") pentru a optimiza producția de sănătate realizată de fiecare sistem.

Deşi măsurarea performanței în domeniul sanitar este o preocupare al cărei debut poate fi amplasat la mijlocul secolului al XIX-lea, aplicarea sa

[1] În modelul de cercetare finalizat în etapa a doua (ian. – 30 mai 2006) au fost definite conceptele de sistem național de sănătate, stare de sănătate şi determinanți majori ai stării de sănătate.

concretă a început să fie realizată după anii ‘80, odată cu dezvoltarea instrumentelor statistice care au facilitat constituirea sistemelor de informare capabile să răspundă, pe de o parte, puterilor publice în demersul lor de a şti dacă cheltuielile angajate în prestarea serviciilor de sănătate sunt bine folosite, iar pe de altă parte, pacienților, din ce în ce mai bine informați şi interesați de nivelul calității îngrijirilor de sănătate prestate de diferiții prestatori.

Măsurarea performanței în domeniul sanitar are valențe practice deosebite, legate deopotrivă de presiunea opiniei publice şi de constrângerile financiare pe care le cunosc astăzi sistemele naționale de sănătate. De aceea, **măsurarea performanței** unui sistem național de sănătate trebuie privită ca **fiind, concomitent, un demers** (D. Baubeau, C. Pereira, 2004, p. 1):

- **legitim,** susținut de aspirațiile opiniei publice spre un mai bun sistem de sănătate şi o responsabilitate crescută a acestui sistem;
- **dificil,** condiționat de complexitatea determinanților stării de sănătate şi de multitudinea intervenienților (actorilor) în producția, distribuția şi finanțarea serviciilor de sănătate;
- **politic,** pentru că natura performanțelor aşteptate depinde de obiectivele enumerate de puterile publice şi de aşteptările pe care cetățenii le au de la un sistem de sănătate.

2. EVALUAREA PERFORMANȚEI ÎN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII: TENDINȚE PE PLAN MONDIAL

Aşa cum s-a putut desprinde din capitolul anterior, într-un câmp determinant - un sistem național de sănătate - **performanța** are un **caracter multidimensional**, ceea ce face necesară definirea unui **pachet de indicatori** care să reflecte dimensiunile acestei performanțe.

Pentru a elabora o metodologie de evaluare a competitivității Sistemului Național de Sănătate din țara noastră, devine indispensabil a se analiza, în prealabil, diferitele proceduri-standard de evaluare a performanței prestării serviciilor de sănătate inițiate şi puse în practică de unele organisme internaționale, precum şi de entități instituționale din țări dezvoltate. Prezentarea unor asemenea demersuri deja întreprinse şi aflate, astăzi, într-un proces de ameliorări de structură face obiectul acestui capitol.

2.1. Cadrul de evaluare a performanței sistemelor de sănătate promovat de OMS

2.1.1. O succintă prezentare

În raportul său privind sănătatea în lume (2000), OMS, pornind de la constatarea eşecului privind sistemele de sănătate, pus în evidență de imensele ecarturi care există între potențialul sistemelor de sănătate şi performanțele lor efective, subliniază ideea că ameliorarea dezvoltării sistemelor de sănătate naționale nu se va putea realiza în mod concret fără o fundamentare realistă a deciziilor de reformare pe baza unor evaluări sistematice, coordonate de ministerele sănătății din fiecare țară, a performanțelor. Pentru prima dată, raportul OMS din anul 2000 descrie **cadrul metodologic de evaluare a performanței**, respectiv indicatorii, metodele şi datele utilizate pentru a măsura performanța; cu acest prilej, s-a redactat un **prim raport (un clasament**) **privind performanța sistemelor de sănătate în lume**.

Cadrul pentru evaluarea performanței sistemelor de sănătate stabilit de OMS are ca obiectiv (22, p.2):

- **sprijinirea statelor membre**, cu concursul comunității internaționale a sănătății publice, în supravegherea şi analizarea metodică a sistemelor lor de sănătate, utilizând în acest scop un ansamblu de rezultate critice ale sistemelor de sănătate;
- **reuniunea datelor factuale solide** privind relația dintre organizarea şi rezultatele sistemelor de sănătate, în scopul de a furniza guvernelor informația de care ele au nevoie pentru a elabora politici de sănătate;
- facilitatea înțelegerii de către utilizatori a funcțiilor sistemelor de sănătate şi accederea la informații legate de evaluarea rezultatelor obținute.

Definind sistemul de sănătate ca „*ansamblul activităților al căror scop esențial este promovarea, refacerea sau întreținerea sănătății*” (OMS, 2000, p.5), OMS stabileşte **trei obiective fundamentale**, „intriseci” pentru sistemele de sănătate (OMS, 200, p.9):

- a ameliora sănătatea populației deservite → **ameliorarea sănătății**;
- a răspunde aşteptărilor oamenilor → **reactivitate**;
- a asigura o protecție financiară contra costurilor sănătății precare → **echitate financiară**.

În scopul evaluării performanței unui sistem de sănătate, OMS a identificat cinci **dimensiuni** ale acesteia (caseta 1) care să corespundă celor trei obiective intriseci (OMS, 2000, p.29)

CASETA 1

Dimensiuni ale performanței unui sistem de sănătate (varianta OMS)

- **Ameliorarea sănătății**
  - *nivelul de sănătate general;*
  - *distribuția sănătății în rândul populației*
- **Reactivitate**
  - *gradul general de reactivitate;*
  - *distribuția acestei reactivități*
- **Echitatea financiară**
  - *repartiția contribuției financiare*

Pentru cele cinci dimensiuni ale performanței s-au propus o serie de indicatori adecvați (în anexa 1 se prezintă lista completă a acestor indicatori), iar în final s-a calculat **indicatorul general de performanță a sistemului de sănătate,** în funcție de care s-a construit **clasamentul țărilor**.

Pentru exemplificare, în anexa 2 se prezintă performanța sistemelor de sănătate din România şi țările UE-15, calculată de OMS. Precizăm că o analiză mai detaliată a poziționării țării noastre în relație cu aceste referințe metodologice promovate de OMS a fost realizată de colectivul nostru de cercetare, reprezentând Partenerul 7 în Contractul de Cercetare OSISS 306/2005, în faza a II-a a acestuia.

Odată ce performanța sistemului de sănătate este evaluată, trebuie să se încerce explicarea unui anumit nivel al performanței şi, eventual, a se propune ameliorarea lui, în corelație directă cu cele **patru funcții-cheie** (caseta 2) considerate de OMS indispensabile pentru realizarea obiectivelor intriseci ale sistemelor de sănătate (OMS, 2000, p.27)

CASETA 2

Funcții-cheie

- **Administrare generală:** gestiune prudentă şi responsabilă a bunăstării populației, responsabilitate a statului (ministere). Administrarea generală ocupă un loc particular datorită faptului că ea înglobează supervizarea celorlalte funcții şi exercită efecte directe sau indirecte asupra tuturor rezultatelor.
- **Crearea de resurse:** investiții în producția de resurse şi mentenanța calității lor şi productivitatea lor.
- **Prestarea de servicii:** maniera în care aporturile tuturor actorilor din sistemul de sănătate sunt combinate pentru a permite prestarea de intervenții şi de acțiuni de sănătate.
- **Finanțare:** colectarea de fonduri, punerea în comun a resurselor şi cumpărarea de servicii.

Aceste funcții sunt legate, pe de o parte, între ele, iar pe de altă parte, cu obiectivele sistemului de sănătate (figura 1).

Figura 1

Raportul între funcțiile şi obiectivele unui sistem de sănătate

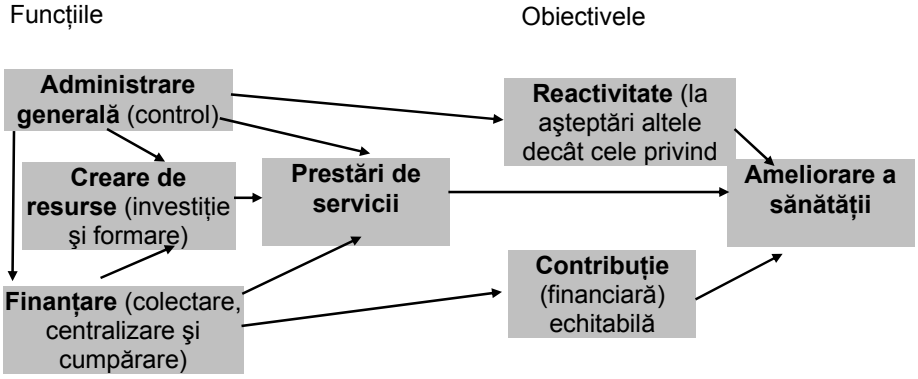

Sursa: OMS (2000, p. 27)

2.1.2. Câteva comentarii asupra Raportului privind sănătatea în lume (OMS, 2000)

Raportul OMS (2000) a generat dezbateri importante atât la nivelul fiecărei țări studiate, cât şi la scară internațională, în rândul a numeroşi specialişti în domeniu (1, 22, 8). Este de reținut faptul că miniştrii sănătății şi reprezentanții lor au susținut, în general, cadrul de evaluare a performanței şi alegerea

indicatorilor. În ansamblu, Raportul OMS (2000) a fost considerat un **model de măsurare a performanțelor novator şi deschizător de perspective pentru o îmbunătățire ulterioară** (D. Baubeau, C. Pereira, 2004, p.6).

Totuşi, fără a se nega raportul, au apărut, în urma dezbaterilor pe marginea sa, o serie de comentarii critice, îndeosebi focalizate pe metodele utilizate pentru a evalua indicatorii, fiabilitatea datelor şi maniera în care rezultatele erau prezentate. În esență, s-au conturat câteva **limite ale Raportului OMS (2000), deloc de neglijat** din perspectiva acțiunilor viitoare, şi anume:

- în ceea ce priveşte **metodele,** numeroşi cercetători au pus **sub semnul îndoielii baza teoretică şi tehnicile statistice alese** - de exemplu asocierea celor cinci indicatori-cheie ai rezultatelor sanitare - pentru a măsura global rezultatele sistemelor de sănătate. Pentru calculul indicelui agregat care a stat la baza întocmirii clasamentului celor 191 de țări, OMS a folosit metoda coeficienților de ponderare a celor cinci componente definitorii pentru evaluarea performanței, în acest demers fiind necesară organizarea unei anchete în rândul specialiştilor din domeniul sănătății publice din peste 100 de state membre (apare aici riscul factorului subiectiv de apreciere);
- cât priveşte **reprezentativitatea unor date,** s-a subliniat faptul că numărul țărilor pentru care au existat date pertinente a fost limitat; de exemplu, 35 de țări au făcut parte din ancheta întreprinsă pentru comensurarea reactivității pacienților, iar datele microeconomice privind venitul gospodăriilor şi cheltuielile pentru sănătate, necesare calculării indicatorului relativ la echitatea contribuției financiare, nu au fost disponibile decât pentru 21 de țări; în aceste situații s-a procedat la estimări pentru extrapolarea datelor la nivelul tuturor țărilor, folosind variabile explicative, printre care cheltuielile de sănătate pe un locuitor, PIB pe un locuitor, numărul anilor de studiu etc. (22, p.5);
- opțiunea pentru un **clasament unic al țărilor**, pe baza indicatorului compozit la un atât de mare nivel de agregare, este discutabilă (D. Baubeau, C. Pereira, 2004, p.6), numeroşi specialişti considerând clasamentul OMS (2000) demotivant şi puțin propice pentru ameliorări (22, p.5)

Cu toate aceste limite, **Raportul OMS** (2000) **a contribuit la sensibilizarea factorilor de decizie din toate țările**, aducând pe agenda lor politică problemele performanței sistemelor de sănătate şi nevoia creării şi consolidării unor sisteme naționale de informare. De asemenea, chiar dacă într-o manieră prea sumară, Raportul OMS (2000) a relevat **existența legăturilor între diferitele dimensiuni** (inclusiv posibilitatea de tensiuni contradictorii), ceea ce face dificilă comensurarea indicatorilor de caracterizare a „performanței".

Răspunzând acestor critici, în anul 2003 (Health Sysems Performance Assessment - Debates, Methods And Empiricism, 2003, Geneve), OMS a

propus indicatori pentru a evalua cele patru funcții-cheie, care se regăsesc în figura 1.

2.2. Cadrul de evaluare a performanței sistemelor de sănătate promovat de Biroul regional european al OMS

Biroul regional european al OMS a elaborat recent un cadru de evaluare a performanței spitalelor numit Performance Assessment Tool for quality improvement in Hospitals (PATH) şi având ca scop oferirea unui suport de susținere spitalelor, pentru ca ele să-şi poată evalua performanța, iar pe baza propriilor lor rezultate să-şi concretizeze ameliorările care se impun (18, p.28).

Pornind de la definiția performanței dată de Biroul regional european al OMS, prezentată anterior (în primul capitol), cadrul de evaluare a PATH identifică **şase dimensiuni** ale performanței (caseta 3), fiecare având subdiviziuni corespunzătoare (18, p.28).

CASETA 3

Dimensiuni ale performanței
(Biroul regional european al OMS)

- **Eficacitate clinică** → *eficacitate şi calitate* în modelul integrator
  - *proces de îngrijiri*
  - *rezultate ale îngrijirilor*
- **Eficiență** → *productivitate* în modelul integrator
  - *caracter adecvat → calitate în modelul integrator (continuitate)*
  - *intrări abordate ca sistem (aflate în relații de intercondiționare) cu ieşiri în materie de îngrijiri*
  - *utilizare maximală a tehnologiilor disponibile pentru cele mai bune îngrijiri posibile*
- **Atitudine (preocupare) a personalului**
  - *mediul de practică*
  - *puncte de vedere şi recunoaştere a nevoilor individuale*
  - *activități de promovare a sănătății şi inițiative în materie de securitate*
  - *reacții comportamentale şi stare de sănătate*
- **Guvernanță reactivă** → *adaptare*, calitate, coordonare în modelul integrator
  - *integrare sistem/colectivitate*
  - *orientare în materie de sănătate publică*
- **Securitate**
  - *securitate a pacienților*
  - *securitate a personalului*

– *securitate în materie de mediu*

- **Orientare asupra pacientului** → *calitate* (c*ontinuitate*) în modelul integrator
  - *preocupare pentru servirea clientului*
  - *respectare pacienților*

Pentru fiecare dintre aceste dimensiuni şi subdimensiuni, experți ai OMS au stabilit un ansamblu de indicatori operaționali (Anexa 1).

Propunând un astfel de cadru de evaluare a performanței, PATH „furnizează un sistem integrat care înglobează instrumentul de măsurat, evaluarea şi acțiunile. Specificitatea sa rezidă în faptul că se pune accentul pe înțelegerea indicatorilor. Se preconizează că indicatorii nu pot fi interpretați izolat. Proiectul PATH nu furnizează o listă de indicatori, ci mai degrabă un model. Astfel, concomitent cu abordarea tuturor dimensiunilor performanței, în cadrul de lucru al PATH s-a stabilit un model" (18, p.29). Acest model integrator elaborat de PATH are la bază schema de relații a cadrului de evaluare prezentată în figura 2.

Figura 2

Cadrul de evaluare a PATH în modelele integratoare

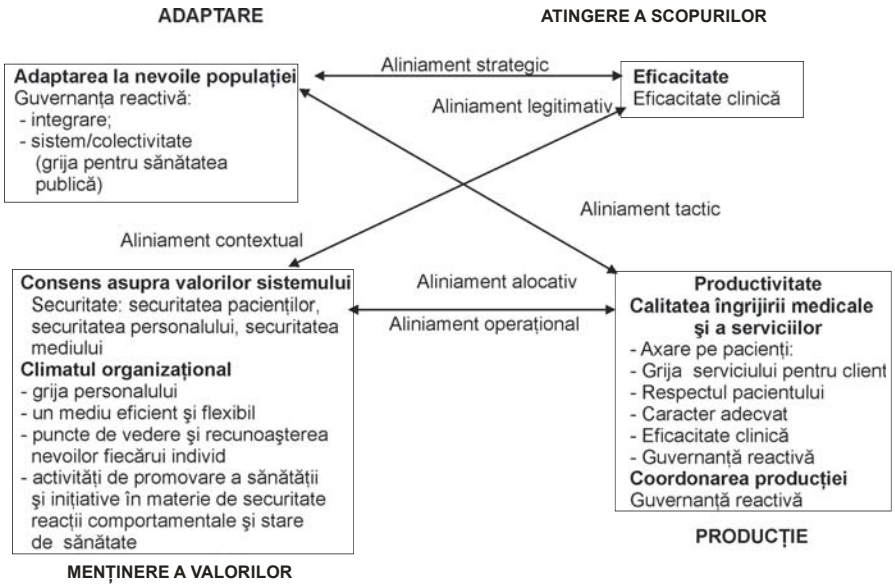

Sursa: (18, p. 29)

2.3. Cadrul de evaluare a performanței sistemelor de sănătate promovat de OCDE

Totdeauna la un nivel supranațional, OCDE a susținut un cadru de evaluare a performanței sistemelor de servicii de sănătate a țărilor sale membre, inspirându-se, în mare parte, din modelul OMS.

OCDE desemnează, în acest context**, trei obiective principale** pe care sistemele de servicii de sănătate trebuie să le atingă (18, p.30):

- ameliorarea sănătății şi rezultate;
- reactivitate şi accesibilitate;
- contribuție financiară şi cheltuieli în materie de sănătate.

Pentru fiecare dintre aceste obiective, OCDE ia în seamă, pe de o parte, **nivelul lor mediu,** care permite **măsurarea eficienței** sistemului de sănătate, iar pe de altă parte, **nivelul lor de distribuție,** care permite **măsurarea echității.**

În cadrul de evaluare al OCDE, sunt avute în vedere **patru criterii de performanță**:

CASETA 4

Cele patru criterii de performanță în viziunea OCDE

1. ameliorarea sănătății, rezultate sanitare;
2. reactivitate;
3. echitate sanitară, financiară şi de acces;
4. eficiență, deopotrivă la un nivel macroeconomic şi microeconomic

În Anexa 1 sunt prezentați indicatorii care se integrează în cadrul de evaluare promovat de OCDE.

2.4. Studii întreprinse la nivel european

În cadrul UE, după anul 1990, au fost inițiate „*programe de acțiune în sănătatea publică*”, însoțite de un program de supraveghere a sănătății. După Maastricht, preocupările în acest domeniu s-au lărgit şi se asistă, astăzi, la punerea în practică, progresiv, a unui **sistem de informare privind sănătatea la nivel european**.

Evident, nu se pot defini obiective şi politici aplicabile pe ansamblul statelor membre ale UE fără un pachet de indicatori pertinenți, comparabili şi fiabili. Iar construirea lor devine o miză colectivă considerabilă. Ca răspuns la acest deziderat, au fost inițiate şi se dezvoltă în continuare o **serie de proiecte pe teme complementare**:

- *ECHI (European Community Health Indicatoris* – Indicatori de Sănătate ai Comunității Europene);
- EUROREVES (Réseau Espérance de Vie en Santé – Rețea Speranța de Viață în Sănătate);
- ISARE (Indicateurs de santé dans les Regions d'Europe – Indicatori de sănătate în regiunile Europei);
- EUROSTAT (Office Statistique de l'Union Européenne – Oficiul Statistic al Uniunii Europene);
- PERISTAT (Indicateurs de Surveillance et d'Evaluation de la santé perinatale – Indicatori de supraveghere şi evaluare a sănătății perinatale);
- *HDP* (Proiect privind datele spitaliceşti)

Aceste proiecte se focalizează pe gruparea indicatorilor, deopotrivă cantitativi şi calitativi, bazați pe sisteme moderne de informare şi de statistici privind sănătatea, organizate **pe patru domenii** (D. Baubeau, C. Pareira, 2004, p. 7-8):

- **determinanții sănătății,** incluzând în principal date despre mediu, stilurile de viață, condițiile de viață şi condițiile socioeconomice, condițiile de muncă;
- **starea de sănătate,** cuprinzând patru principale subiecte: starea de sănătate percepută de populație, morbiditatea diagnosticată, condițiile legate de incapacitate, cauzele de deces;
- **sistemul de sănătate,** cu trei principale subiecte: furnizorii de îngrijiri de sănătate şi echipamentele, forța de muncă şi aspectele financiare;
- **utilizarea sistemului de sănătate,** care include datele referitoare la pacienții spitalizați şi primiți în consultații externe sau în servicii de zi, pacienții în îngrijiri ambulatorii şi cei care frecventează serviciile medico-sociale.

1. Proiectul ECHI grupează indicatorii în patru categorii principale:

- **demografie şi factori socioeconomici**;
- **stare de sănătate**, de exemplu morbiditate, mortalitate şi stare funcțională;
- **determinanți ai sănătății:** factori individuali şi biologici, comportamente, condiții de viață şi de muncă;
- **sisteme de sănătate:** prevenirea şi promovarea sănătății, oferirea de îngrijiri, utilizarea sistemului de îngrijiri şi cheltuieli, calitatea îngrijirilor şi performanța sistemului

2. EUROREVES a propus Uniunii Europene un ansamblu coerent de indicatori:

- o problemă generală privind morbiditatea cronică;
- un ansamblu de aspecte specifice privind morbiditatea cronică;
- un ansamblu de chestiuni specifice privind limitările funcționale cognitive;

- o chestiune generală referitoare la restricțiile de chestiuni specifice referitoare la activitățile domestice;
- un ansamblu de chestiuni specifice privind alte activități ale vieții cotidiene;
- o chestiune generală privind sănătatea percepută;
- un ansamblu de chestiuni specifice despre sănătatea mentală.

3. Proiectul PERISTAT dezvoltă un ansamblu de indicatori referitori la următoarele teme:

- mortalitatea şi morbiditatea maternală şi infantilă asociate evenimentelor perioadei perinatale;
- factorii de risc demografici, socioeconomici şi comportamentali ai sănănătății perinatale la femeile însărcinate (gravide);
- utilizarea şi consecințele tehnologiilor medicale în îngrijirea femeilor şi copiilor în timpul sarcinii, naşterii şi perioadei postnatale.

4. Proiectul ISARE se înscrie într-un program de acțiune comunitar în materie de supraveghere a sănătății (Health Monitoring Program) şi a fost adoptat, în cadrul acțiunii în domeniul sănătății publice, prin Parlamentul European, în luna iunie 1997.

Acest program (HMP) urmăreşte să contribuie la stabilirea unui sistem comunitar de supraveghere a sănătății care permite:

- măsurarea stării de sănătate, tendințele şi determinanții de sănătate în ansamblul comunității;
- facilitarea planificării, urmărirea şi evaluarea programelor şi acțiunilor comunitare;
- furnizarea către statele membre a unor informații sanitare adecvate, care să permită efectuarea comparațiilor şi susținerea politicilor naționale de sănătate.

Pentru atingerea acestor obiective, au fost puse în aplicare *trei tipuri de acțiuni*:

1. stabilirea unor indicatori de sănătate ai comunității;
2. operaționalizarea unei rețele comunitare de partaj al datelor despre sănătate;
3. analizarea şi realizarea de rapoarte privind sănătatea.

Numeroase proiecte au fost propuse de echipe din țări ale UE, privind, în special, definirea unor indicatori comuni țărilor europene sau comparabilitatea datelor de sănătate şi a metodologiilor anchetelor din acest domeniu.

Majoritatea lucrărilor realizate în cadrul HMP s-au interesat de comparații între țări. Totuşi, din ce în ce mai mult, analizarea problemelor de sănătate şi luările de decizie s-au făcut la un nivel infranațional.

În acest context, a apărut solicitarea din partea Federației Naționale a Observatoarelor Regionale[1] ale sănătății (FNORS), din Franța, de a realiza studiul privind indicatorii de sănătate în regiunile UE (**proiectul ISARE**).

Proiectul ISARE s-a derulat în două faze. **Prima fază** a acoperit anii 1999-2001, iar **a doua** s-a finalizat în anul 2004. Scopul primei faze a fost determinarea (în cele 15 țări ale UE) nivelului infranațional cel mai bine adaptat pentru schimbul de informații şi compararea de indicatori (*„regiunile sănătate ISARE*"), În esență, acest demers a permis cunoaşterea disponibilității şi originii datelor la acest nivel.

Echipa proiectului ISARE a putut face o recomandare pentru „regiunile sănătate" adecvate pentru 13 țări din cele 15 membre ale UE (acestea, cu titlul de exemplu, sunt prezentate în Anexa 3).

Este important de notat că, deşi a existat o puternică adeziune a reprezentanților țărilor la elaborarea proiectului, aceste recomandări nu constituie un angajament oficial din partea țărilor membre (17, p.5).

Nivelurile recomandate reprezintă 300 de „regiuni sănătate" în 13 țări. Media de populație a acestor „regiuni sănătate" este de aproximativ 1,2 milioane, cu foarte mari variații. Toate nivelurile recomandate posedă responsabilități în domeniul promovării sănătății şi toate, exceptând unul, participă la supravegherea sănătății şi realizează un raport de sănătate. Zece din cele 13 regiuni corespund unui nivel de democrație locală, iar nouă corespund exact unui nivel de clasificare NUTS[2] (1, 2 sau 3).

Disponibilitatea unui **ansamblu de date „cheie**" la nivel regional a fost explorată prin utilizarea unui chestionar bazat pe indicatorii propuşi în cadrul proiectului ECHI (prezentat anterior). În anumite țări, disponibilitatea datelor a fost stabilită pentru o parte a „regiunilor sănătate". Aceste rezultate sugerează că datele demografice şi mortalitatea sunt larg disponibile în „regiunile sănătate" recomandate.

Asigurându-se comparabilitatea datelor, ar fi posibilă stabilirea unor indicatori privind cadrele medicale şi stabilimentele de sănătate, precum şi utilizarea serviciilor de sănătate în aceste regiuni.

Proiectul ISARE sugerează că, deşi există disparități între „regiunile sănătate" recomandate, schimbul de indicatori de sănătate este posibil.

Pentru a continua această fază, a fost propus **un nou proiect, ISARE 2**, care a avut ca **obiectiv general** culegerea de date din fiecare regiune şi elaborarea unei baze de date experimentale şi a „unui demonstrator informatic".

Obiectivele specifice ale proiectului ISARE 2 au fost:

---

[1] De o manieră generală, autorii studiului au folosit termenul „regiuni" pentru a desemna conceptul de nivel infraregional, ştiind că, în funcție de țară, alți termeni sunt utilizați pentru decupajele administrative (exemple: land, provincie)

[2] Nomeclatura unităților teritoriale statistice

- selecționarea unui ansamblu de date referitoare la criteriile de disponibilitate şi sprijinul deciziei în politicile regionale de sănătate publică;
- culegerea a două ansambluri de variabile (date sau indicatori):
  a) culegerea unui număr limitat de variabile la nivelul ansamblului regiunilor din fiecare țară participantă;
  b) culegerea unei liste mai largi de variabile la nivelul unei singure regiuni din fiecare țară participantă;
- calcularea unui anumit număr de indicatori pornind de la datele primite;
- realizarea unei analize a comparabilității interregionale a datelor; această analiză va fi completată prin analiza comparabilității internaționale efectuată în cadrul altor proiecte HMP;
- realizarea unei baze de date şi a unui demonstrator informatic pentru a ilustra interesul acestui demers.

Nu este scopul nostru, aici, să detaliem metodologia proiectului ISARE; ne oprim doar asupra rezultatului final, respectiv asupra tabelului de sinteză care prezintă ansamblul datelor (Anexa 4).

2.5. Practici în domeniul evaluării performanței îngrijirilor de sănătate în unele țări dezvoltate

2.5.1. Cadrul de evaluare a performanței sistemului de sănătate în Marea Britanie

Contrar altor țări, Marea Britanie posedă o lungă tradiție națională de servicii de sănătate, odată cu crearea, în anul 1948, a Sistemului Național de Sănătate (Național Health System – NHS).

În acest context, Departamentul Sănătății britanic a stabilit un ansamblu de structuri pentru a evalua performanța sistemului său de servicii de sănătate, după anul 1997 (începând cu alegerea noului guvern).

Departamentul Sănătății britanic a dezvoltat NHS Performance Assessment Frawework (PAF), bazat pe conceptul de balanță scorecards (18, p.31). Este vorba despre un sistem unificat de măsuri şi de evaluare a performanței în scopul obținerii unei imagini mai globale a performanței NHS.

Performanța este, în acest cadru, definită ca „rezultat al îngrijirii prin NHS şi al prestării eficace a îngrijirilor de sănătate adecvate: a recunoaşte că un acces echitabil este eficace, adecvat şi în timp oportun şi că el este conform cu normele convenite”.

În cadrul de evaluare britanic, au fost identificate **şase domenii de performanță**:

1. ameliorarea sănătății;
2. accesul echitabil;
3. prestarea eficace a îngrijirilor de sănătate adecvate;
4. eficiență $\rightarrow$ productivitate în modelul integrator;

5. experiență pacient/distribuire de îngrijiri;
6. rezultate în materie de sănătate legate de îngrijirile prin NHS.

Au fost dezvoltați 50 de indicatori pentru a evalua performanța NHS şi a măsura ecartul existent între această performanță efectivă şi performanța dorită.

În PAF, se disting *patru perspective de analiză*:

- utilizator al serviciilor;
- gestiune internă;
- ameliorare continuă;
- puncte de vedere financiare.

În Marea Britanie, în paralel cu acest cadru de evaluare, au fost create diferite structuri pentru elaborarea normelor de performanță şi supraveghere, realizarea obiectivelor NHS; printre aceste structuri se regăsesc: Național Service Framework (NSF) şi National Institute for Clinical Excellence (NICE), Commission for Heath Improvement (Comisia pentru ameliorarea sănătății) având ca obiective supravegherea şi susținerea evoluției performanței.

Cadrul de evaluare PAF a NHS a fost aplicat mai întâi autorităților sanitare, pentru ca, ulterior, să fie extins şi la prestării de servicii de sănătate, atât din spitale, cât şi de la palierul îngrijirilor primare (medici de familie).

2.5.2. Cadrul de evaluare a performanței sistemului de sănătate în Canada

În Canada, au fost inițiate instrumente de măsurare şi supraveghere a performanței sistemului de sănătate la nivel național, provincial şi spitalicesc (18, p.40-43).

2.5.2.1 La nivel federal

În anul 2000, Institutul Canadian de Informare privind Sănătatea (ICIS) a propus, în colaborare cu Statistica Canada, un cadru conceptual de evaluare a performanței sistemelor de sănătate. Acest model se fondează pe o concepție largă a sănătății şi propune **patru dimensiuni principale ale performanței**, fiecare având sub dimensiuni corespunzătoare (caseta 5).

CASETA 5

Dimensiuni principale ale performanței la nivel federal, în Canada

1) Stare de sănătate

- condiții de sănătate;
- funcții umane;
- bunăstare;
- mortalitate.

2) Determinanți nonmedicali ai sănătății

- comportamente sanitare;

- condiții de viață şi de muncă;
- resurse personale;
- factori de mediu.

3) Performanță a sistemului de sănătate

- acceptabilitate → în ce puncte sistemul de sănătate răspunde aşteptărilor noastre;
- accesibilitate → a şti dacă noi putem să obținem serviciile de care avem nevoie acolo şi când avem nevoie;
- caracter adecvat → a şti dacă îngrijirile corespund nevoilor noastre şi dacă ele sunt fondate pe norme stabilite;
- competență → a şti dacă cunoştințele şi îndemânarea prestatarilor de servicii medicale sunt adecvate îngrijirilor pe care ei le acordă;
- continuitate → cum serviciile se completează – coordonare, integrare, facilitate pentru a se regăsi;
- eficacitate → în ceea ce priveşte serviciile care funcționează şi în ce punct ele au o incidență asupra sănătății noastre;
- eficiență → a atinge cele mai bune rezultate cu costurile cele mai puțin ridicate;
- securitate → a minimiza eventualele riscuri dintr-un mediu sau serviciu de sănătate

4) Caracteristici ale sistemului de sănătate şi ale colectivității

- Sistem de sănătate
  - *rata intrărilor şi ieşirilor;*
  - *puncție aortocoronariană prin grefă;*
  - *artoplastie a coapsei şi la genunchi;*
  - *consultanță acordată practicienilor de diferite specializări medicale cu impact sever asupra stării de sănătate (sănătate mentală, servicii stomatologice, ...);*
- Colectivitate
  - *populație (număr);*
  - *densitatea populației;*
  - *rata de dependență economică;*
  - *gradul de mobilitate internă*

În urma comunicatului privind sănătatea, din septembrie 2000, s-a convenit asupra importanței informării populației prin raporturi detaliate şi regulate despre performanța sistemului de sănătate. Primul raport federal privind indicatorii comparabili ai sănătății a fost dat publicității în anul 2002. Acest raport a identificat trei obiective de evaluare a performanței:

- starea de sănătate;
- rezultatele privind sănătatea;
- calitatea serviciilor.

2.5.2.2 La nivel provincial

Mai multe provincii ale Canadei şi-au elaborat propriile sisteme de evaluare şi propriile criterii de performanță. De exemplu, Quebec a adaptat cadrul de evaluare federal şi a ales drept categorii de evaluare a sistemului public de îngrijiri de sănătate pentru provincie:

- sănătatea populației;
- calitatea serviciilor.

În urma acordului Ministerului Federal al Sănătății şi Serviciilor Sociale cu Ministerul Sănătății din Quebec, cele două categorii de evaluare reiau, în mare parte, componentele şi obiectivele propuse în cadrul federal. În Anexa 1 se regăsesc indicatorii de evaluare a performanțelor, în structura dimensională pe aceste două niveluri de agregare: federal şi provincial.

2.5.3. Cadrul de evaluare a performanței sistemului național de sănătate în Australia

După anul 1990, guvernul federal al Australiei a dezvoltat un cadru coerent de evaluare a performanței sistemului național de sănătate. În anul 2000, Comitetul Național de Perfomanță a Sănătății (Național Health Performance Commitee NHPC) a elaborat **un nou cadru de evaluare şi de intrumente de măsurare a performanței** (Australian National Health Performance Framework), care se descompune în **trei niveluri** (Caseta 6)**,** fiecare având caracteristici particulare (acest cadru a **fost mult inspirat din practica canadiană**) (18, p.38, 39).

CASETA 6

Niveluri de măsurare a performanței (Australia)

1) Stare de sănătate şi rezultate → Australienii sunt sănătoşi? Sănătatea este asigurată pentru toți? Unde se situează cea mai bună posibilitate de ameliorare?

- stări de sănătate;
- funcție umană;
- speranță de viață şi bunăstare;
- mortalitate.

2) Determinanți ai sănătății → Factorii care determină sănătatea se schimbă în mai bine? Sunt ei aceeaşi pentru toți? Unde şi pentru cine aceşti determinanți au un mare risc de deteriorare?

- factori de mediu şi socio-economici;
- capacitate a colectivității;
- comportamente în materie de sănătate;

- dimensiuni legate de individ.

3) Performanță a sistemului de sănătate → La ce nivel sistemul de sănătate reuşeşte să ofere măsuri de calitate în materie de sănătate pentru a ameliora sănătatea austrelienilor? Este acest nivel acelaşi pentru toți?

- eficacitate;
- caracter adecvat;
- eficiență;
- reactivitate;
- accesibilitate;
- securitate;
- continuitate;
- capacitate;
- viabilitate.

Echitatea este adusă mereu în discuție prin întrebarea care se pune în cadrul fiecărui nivel (domeniu) de agregare a elementelor de definire a performanței: „*Este aceeaşi pentru toți?*"

Pentru a măsura cele trei domenii de performanță au fost stabiliți mai mulți indicatori (Anexa 1).

Scopul intrisec al cadrului australian de evaluare este ameliorarea, în timp, a performanței sistemului. Acest cadru este avut în vedere pentru a fi aplicat deopotrivă la nivelurile național, statal (Australia fiind un stat federal) şi local.

3. COMPETITIVITATEA SUBSISTEMULUI DISTRIBUȚIEI SERVICIILOR DE SĂNĂTATE. ELABORAREA UNEI METODOLOGII DE EVALUARE

3.1. Spre un model integrator al sistemului de sănătate

Economia este ştiința care are ca obiect cunoaşterea fenomenelor de producție, de distribuție şi de consum al avuției sau al bunurilor materiale ale unei societăți, precum şi alocarea optimală de resurse rare. Analiza **sănătății în calitate de fenomen economic** este un demers complex, pentru că sănătatea, după cum s-a mai subliniat, este determinată de numeroşi factori (cuprinşi generic în sfera determinanților stării de sănătate). În acest sens, şi raportat la un context economic, **domeniul sănătății** reprezintă **o piață particulară**, care comportă, îndeosebi, **următoarele caracteristici**:

- sănătatea este o activitate nonprogramabilă;
- informația pe care ea o generează şi/sau pe care o distribuie este asimetrică, adică inegală (în termeni de cantitate şi de calitate), şi discontinuă;
- sistemul economic în care sănătatea se inserează este acționat printr-o reglementare a prețurilor;
- prestarea de servicii de sănătate instituționalizate se înscrie într-un sistem social care dispune, la rândul său, de propriile reguli.

Fiind vorba despre o populație şi de sănătatea sa ori despre gestionarea şi organizarea elementelor structurale care definesc această piață particulară reprezentată de domeniul sănătății, **planificarea şi administrarea (guvernanța) unui sistem sanitar presupune deopotrivă**: asigurarea, pe o scară largă, a unei anumite coeziuni între diferiții actori de pe piață, punerea la dispoziția pacienților (clienților) a celor mai adaptate infrastructuri şi dispunerea de cele mai eficace intervenții în procesul de asistență medicală propriu-zisă. Aceste măsuri depind nu numai de nevoile populației, ci şi, în egală măsură, de resursele de care ea dispune, atât la un nivel individual, cât şi la nivel colectiv.

Planificarea şi gestionarea unui sistem de sănătate sunt strâns legate de (L. Peer şi colaboratorii, 2003, p. 5):

- identificarea principalilor factori care influențează pozitiv sau negativ sănătatea unui individ şi de producția de informații în acest domeniu;
- definirea şi analizarea nevoilor indivizilor în materie de sănătate;
- recensământul structurilor (respectiv al stabilimentelor sau prestatorilor individuali de îngrijiri de sănătate) disponibile într-un mediu dat, evaluarea adecvării lor şi dezvoltarea lor;

- resursele financiare aflate la dispoziție sau angajate în sistem, pentru a menține echilibrul dorit determinat.

Sistemul serviciilor de sănătate include ansamblul intervențiilor care au drept țintă probleme sociale sau de sănătate specifice, acoperă întreaga gamă a intervențiilor - de la serviciile preventive la serviciile paliative - trecând prin serviciile legate de un diagnostic şi serviciile curative. El cuprinde marile funcții ale sănătății publice (supraveghere, protecție şi promovarea sănătății, prevenirea bolilor, evaluarea sistemului serviciilor de sănătate, dezvoltare a competențelor în sănătate publică) (Lévesque, J.F, Bergeron, P., 2003), dar nu are responsabilitate asupra ansamblului condițiilor sociale, economice, culturale, demografice care afectează capacitatea persoanelor în viață de a trăi bine şi mult timp; altfel spus, condițiile care nu au un efect recunoscut asupra unei probleme de sănătate sau unei probleme sociale specifice (18, p.6).

În figura 3 este redat cadrul schematic al unui sistem de sănătate, prin care se poate vizualiza complexitatea acestuia (săgețile indică toate relațiile complexe care se stabilesc pe orizonturi temporale variabile şi care pun în relație niveluri de analiză foarte diferite). Însă, o asemenea schemă nu permite înțelegerea dinamicii sistemului.

Pentru a înțelege dinamica sistemului de sănătate este util a-l analiza în calitate de **sistem organizat de acțiune** (Contandriopoulos, A.P şi colaboratorii, 2000). Ca orice sistem organizat de acțiune, sistemul serviciilor de sănătate se situează într-un context concret (țară, regiune), la un moment dat. Structura sa este constituită prin interacțiunea a trei componente şi interrelațiile lor:

- **o structură fizică** particulară: clădiri, arhitectură, datorii tehnice, bugete;
- **o structură simbolică** specifică: reprezentări, valori, norme colective, care permit diferiților actori să comunice între ei şi să dea sens acțiunilor lor;
- **o structură organizațională**: ansamblul de legi, reglementări, convenții, reguli de gestiune… care definesc modul cum resursele sunt repartizate şi schimbate.

Figura 4 redă o reprezentare schematică generală a unui sistem organizat de acțiune. Un asemenea sistem acoperă un **spațiu social** în care **patru mari grupe de actori** – cadre medicale, gestionari, lume comercială şi lume politică – interacționează într-un joc care permite concurență şi cooperare, joc orientat prin **finalitățile sistemului**, pentru a obține sau a controla resursele.

Finalitățile sistemului serviciilor de sănătate constau în **reducerea duratei** şi **intensității problemelor de sănătate** şi a problemelor sociale ale populației, în faptul de a **răspunde aşteptărilor** şi **a favoriza echitatea** distribuției serviciilor de îngrijire în rândul populației.

Figura 3

O viziune globală asupra sistemului de sănătate

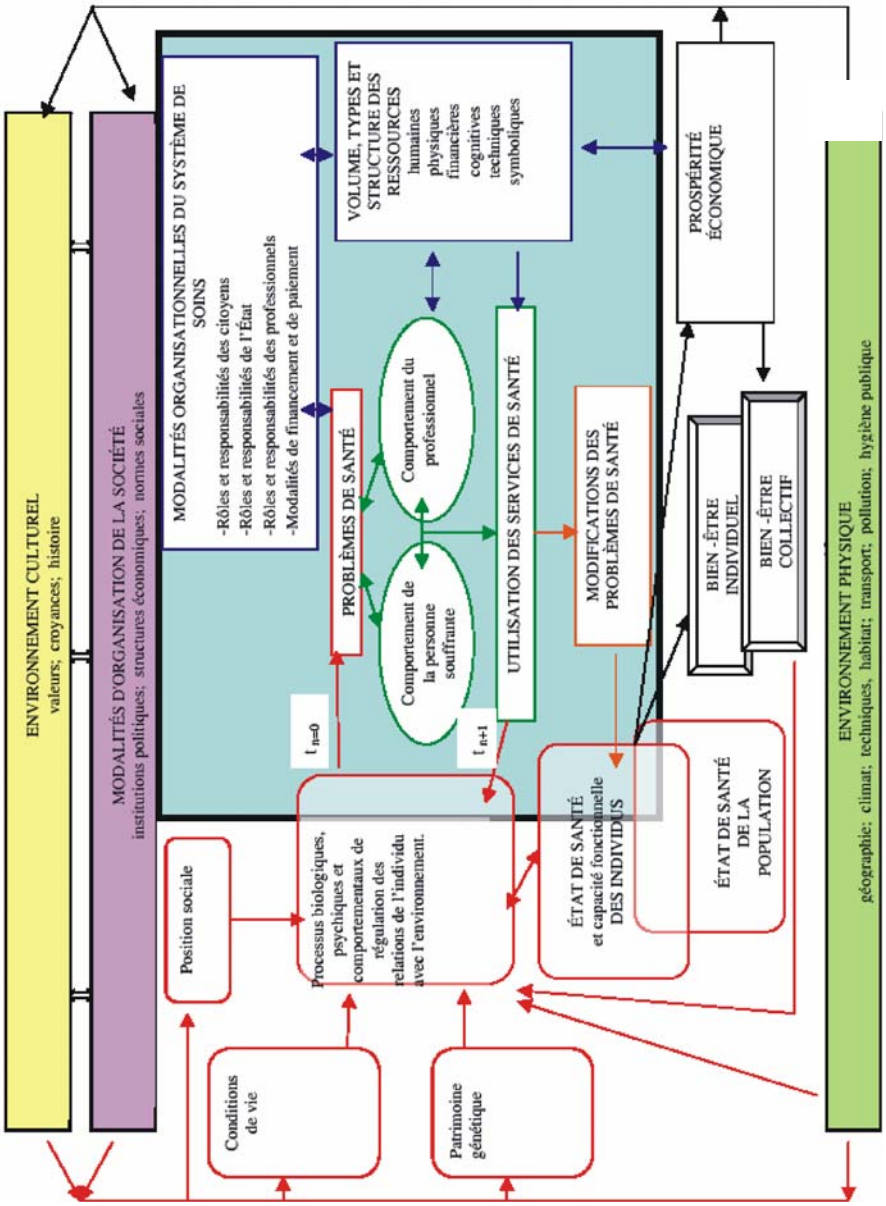

Sursa:18, p. 13

Figura 4

Sistemul organizat de acțiune

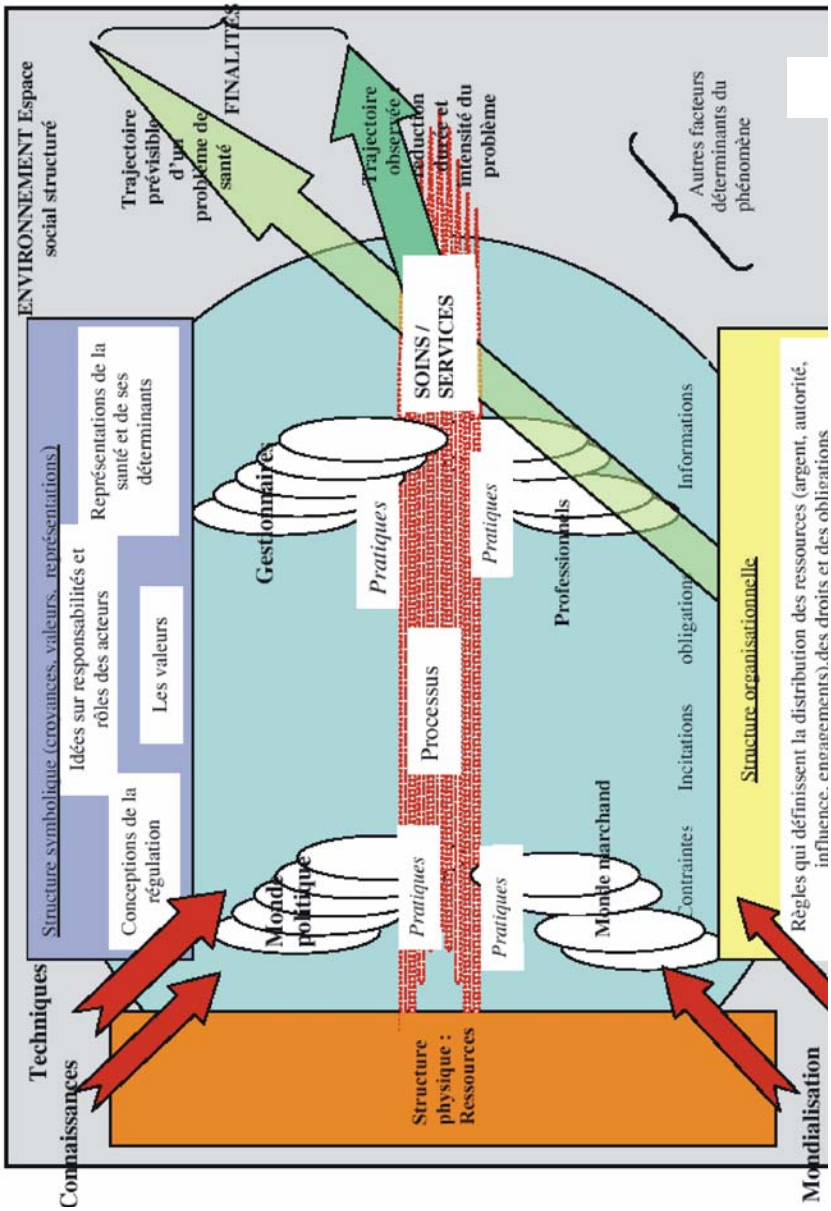

Sursa: 18, p. 14

În concluzie, gestionarea unui sistem de sănătate, în viziune globală promovată de multe țări dezvoltate, şi planificarea măsurilor care se impune a fi luate pentru a se asigura, astfel, o funcționare optimă a sistemului nu pot fi realizate decât prin cunoaşterea cât mai exactă posibil a diferitelor elemente inclusiv (resurse) implicate. În acest context, **utilizarea indicatorilor reprezintă una dintre cele mai bune surse de informare**, pentru că această utilizare este destinată:

- luării în considerare a stării sistemului de sănătate la un moment dat;
- analizei competitivității acestuia cu alte sisteme de sănătate din țări cu rezultate pozitive în ceea ce priveşte nivelul atins de performanță în prestarea serviciilor de asistență medicală;
- administrării acestor indicatori de către specialişti, pentru ca, pe baza lor, să fie transmise autorităților observații utile pentru gestionarea completă a unui domeniu de activitate sau chiar a întregului sistem de sănătate.

3.2. Indicatori de evaluare a competitivității unui sistem de sănătate

3.2.1. Ce este un indicator?

- Din multitudinea semnificațiilor atribuite termenului **„indicator”** reținem definiția dată în contextul normei ISO 8402, potrivit căreia un indicator este o „*informație aleasă, asociată unui fenomen, destinată observării periodice a evoluțiilor referitoare la obiective definite a priori şi revăzute la anumite intervale de timp*” (13, p. 10).

În spiritul acestei definiții, existența unor informații numerice şi repetate este necesară pentru ca o informație cantitativă să fie calificată drept „indicator”.

Construirea indicatorilor are la bază o serie de criterii. Termenul de criterii este definit ca un „*element la care se face referire pentru a da o apreciere sau o judecată de valoare*” asupra conformității practicilor desfăşurate în domeniul a activității respective (13, p. 10).

Fiecare criteriu se caracterizează prin:

- o variabilă, care permite măsura criteriului;
- un standard, care este valoarea aşteptată;
- una sau mai multe excepții, decât este cazul;
- instrucțiuni de culegere.

3.2.2. Cui şi la ce servesc indicatorii?

În demersul de construire a unor indicatori pertinenți şi relevanți pentru a măsura performanța unui sistem de sănătate trebuie **să se răspundă conjugat la un set de întrebări**:

- **Cine utilizează indicatori de sănătate**? Numeroşi **actori** ai evaluărilor într-un sistem de sănătate se pot grupa pe trei paliere:
  i. **stat**, diferite tutele, organisme de finanțare; la acest palier, decidenții doresc o serie de indicatori pentru a defini nevoile sanitare ale populației şi nivelul lor de satisfacție, precum şi pentru a optimiza utilizarea resurselor disponibile;
  ii. **stabilimente de asistență medicală şi personalul implicat în acordarea acestei asistențe**; pentru acest palier, se cere ca indicatorii să poată susține *a priori* măsurile obiective legate de:
  – *sprijinirea cererii sau justificarea atribuirii de autorizații sau de resurse complementare;*
  – *urmărirea „performanței" clinice (mortalitatea, morbiditate, … şi cauzele lor principale);*
  – *susținerea demersurilor de ameliorare a calității, îndeosebi de stăpânire a riscurilor în urma contactului cu pacienții;*
  – *o logică de cucerire a clientelei - pentru a convinge „clienții" de excelența prestării serviciului de sănătate;*
  iii. **utilizatori şi mass-media**; o serie de indicatori trebuie să satisfacă interesul crescând al beneficiarilor de îngrijiri de sănătate pentru informații referitoare la diferitele modalități de acordare a asistenței medicale.
- **De ce se apelează la indicatori?** În domeniul sănătății, începând cu lucrările de pionerat ale lui Donabedian (A. Donabedian, 1980), **se disting indicatori de:**
  – ***activitate****, vizând descrierea acesteia de manieră globală şi/sau pe sectoare;*
  – ***structură (de resurse)****, reprezentând resurse umane (de exemplu, număr de medici, infirmiere etc., dintr-un stabiliment de sănătate dat), echipamente (de exemplu, număr de ecografe, locuri de hemodializă etc., într-o regiune sanitară dată);*
  – ***proces****, informând în principal despre practicile profesionale aplicate în asistența medicală acordată, pe tot parcursul etapelor pe care le incumbă un rezultat de calitate aşteptat de fiecare pacient (exemplu: timpul de obținere a unei consultații);*
  – ***rezultate****, acoperind realități diferite, având în vedere specificitatea serviciilor de asistență medicală, şi se referă la obiective sanitare globale, inclusiv demersuri locale de ameliorare a activității de primire a pacienților; în această categorie de indicatori, se regăsesc:*
    a) **indicatorii de rezultate intermediare**, care măsoară activitatea şi calitatea diferitelor etape ale procesului de îngrijire (rata de infecție pe loc operatoriu, rata de vaccinare);

b) **indicatori de rezultate finale în termen de sănătate,** care traduc o schimbare a stării de sănătate a pacienților, fiind direct şi precis legați de capacitatea de acțiune a sistemului de asistență medicală (numeroşi indicatori de rezultate finale sunt indicatori de rezultate negative, cum este morbiditatea sau mortalitatea);

c) **indicatori de satisfacție a pacienților**.

- **Cum se utilizează indicatorii în cadrul demersurilor de ameliorare a calității într-o structură sanitară dată?** În domeniul sănătății, ameliorarea continuă a calității se concretizează, în esență, într-un demers centrat pe utilizator - pacient, client - şi se bazează pe folosirea de date obiective, pe fapte, şi nu pe opinii. Cu alte cuvinte, **nu există calitate fără măsurare**, fără recurgere la date factuale. Pentru ca acest demers să fie ancorat în realitate, indicatorii utilizați au sau pot avea **mai multe funcții**:
  - *cunoaşterea nivelului de calitate inițial al procesului;*
  - *determinarea de obiective cantitative (care să permită definirea priorităților de acțiune);*
  - *verificarea ca aceste obiective să fie atinse, măsurându-se eficacitatea soluțiilor puse în practică sub formă de planuri de acțiune;*
  - *urmărire, în timp, a menținerii rezultatelor obținute, respectiv verificarea perenității schimbărilor.*

Dar, trebuie subliniat, pentru a se reține ca o premisă, că nu este suficient doar a se măsura calitatea, ci se impune, în prealabil, realizarea unei serii de condiții care să faciliteze şi să garanteze, totodată, succesul unui demers de ameliorare a calității, printre care sunt de reținut: un angajament instituțional, o cultură colectivă (muncă în colaborare, învățarea pornind de la erori…), o formare şi o susținere metodologică şi logistică, implementarea de sisteme de măsură şi de gestiune a datelor adecvate scopului (evaluarea calității).

În domeniul sănătății, aşa cum s-a subliniat în primul capitol al modulului nostru, **calitatea este o variabilă complexă şi multidimensională** (13, p. 20-21).

Complexitatea este pusă în evidență de diferitele niveluri ale calității, care concură la formarea imaginii globale a performanței unui sistem de sănătate: conformitatea cu norme reglementare exigibile, conformitatea cu recomandări/referințe profesionale, demers de ameliorare continuă cu scopuri de rezolvare de problemă, gestiune de risc sau căutare de excelență etc.

Caracterul multidimensional este dat de diferitele dimensiuni pe care le pot acoperi indicatori:

- **un indicator de eficacitate,** exprimând raportul între rezultatele obținute şi obiective sau alte efecte căutate de un program, de o organizație sau de o activitate;

- **un indicator de eficiență,** exprimând raportul între rezultatele obținute şi mijloacele (resursele) utilizate;
- **un indicator de disponibilitate** privind raportul între resursele sistemului de sănătate (umane, materiale, financiare, în termeni de tip de aranjare, de volume, de localizare) şi nevoile utilizatorilor (pacienților) cu privire la obiective şi/sau referințe; disponibilitatea este deseori utilizată ca indicator al **accesibilității**: se presupune că, dacă resursele sunt disponibile, atunci serviciile sunt accesibile; accesibilitatea defineşte faptul că serviciile sunt prestate la locul potrivit şi la momentul potrivit, corespunzând nevoilor clientului sau utilizatorului.

Echitatea este o dimensiune a calității, care ilustrează problematica indicatorilor în domeniul sănătății; sunt necesare definiri precise ale tipului de echitate: Echitate pentru cine? (populație, utilizatori etc.); Echitate despre ce? (resurse, rezultate etc.); Echitate printre cine? (statuturi socioeconomice şi etnice, condiții de sănătate, regiuni etc.).

- **Care sunt exigențele ce trebuie respectate pentru a asigura calitatea unui indicator încă din faza proiectării sale**? În contextul de utilizare a unui indicator, context care, după cum s-a subliniat, este fundamental pentru domeniul nostru de analiză, prezintă o importanță deosebită **respectarea următoarelor exigențe**, în construirea bateriei de indicatori specifici unui sistem de sănătate dat (13, p.27-30; 18 p. 60-65):
  - *un indicator trebuie să fie **simplu** şi **accesibil**; a fi **simplu** înseamnă că indicatorul se limitează la punctele-cheie ale procesului, la numărul necesar de observații (nici multe, dar nici puține), în timp ce a fi **acceptabil** este o caracteristică a indicatorului care se dovedeşte operațional şi credibil;*
  - *un indicator trebuie să fie **valid** şi **pertinent**; **validitatea** este aptitudinea indicatorului de a furniza reperele necesare aprecierii stării sau evoluției fenomenului pentru care a fost ales şi este dependentă de contextul de utilizare (social, cultural) a indicatorului; un indicator este **pertinent** dacă permite identificarea facilă a problemelor pentru care există acțiuni eficace de prevenție sau de corecție;*
  - *un indicator trebuie să fie **fiabil**; **fiabilitatea** unui indicator este capacitatea sa de a măsura fidel un fenomen, respectiv fără prea mare variație aleatorie; există **trei mari abordări** pentru **a evalua fiabilitatea unui indicator simplu:***

a) compararea rezultatelor obținute prin utilizarea aceluiaşi indicator în diferite momente, pentru a evalua stabilitatea sa;

b) aprecierea echivalenței rezultatelor obținute când un acelaşi fenomen este măsurat prin forme echivalente ale instrumentului;

c) aprecierea concordanței rezultatelor obținute când acelaşi fenomen este măsurat de mai mulți observatori în acelaşi moment.

Pentru a putea defini indicatorii cei mai adecvați pentru a măsura performanța sistemului de servicii de sănătate românesc s-a apreciat ca fiind deosebit de **util inventarul indicatorilor utilizați de principalele scheme-cadru de evaluare a performanței, în acest domeniu, în unele țări dezvoltate** (**lista completă a indicatorilor în funcțiune, în fiecare schemă-cadru de evaluare, este prezentată în Anexa 1**). O prezentare succintă a celor mai relevante specificități şi tendințe pe plan mondial în ceea ce priveşte utilizarea indicatorilor de evaluare a performanței sistemelor de servicii de sănătate a fost făcută în capitolul al doilea al acestui modul din proiectul de cercetare.

3.3. Metodologia de evaluare a competitivității subsistemului distribuției serviciilor de sănătate

Evaluarea competitivității subsistemului distribuției serviciilor de sănătate nu poate fi realizată decât într-o viziune integratoare, având ca punct de pornire obiectivele demersului general de planificare a sistemului de sănătate într-un mediu dat: național, regional, zonal, local (municipiu/oraş). Din analiza critică a materialelor documentare selectate în contextul temei noastre de cercetare, am reținut, ca bază de referință, modelul legislației în domeniu aflată în vigoare în Elveția, legislație care statuează **următoarele obiective ce trebuie avute în vedere la planificarea rețelei de servicii de sănătate publică** (L. Peer şi colaboratorii, 2003, p.9):

- evaluarea nevoilor de sănătate;
- definirea obiectivelor politicii sănătății;
- promovarea sănătății/prevenirea bolilor şi accidentelor;
- delimitarea regiunilor sanitare (cazul „regiunilor sănătate ISARE”, pentru țările din UE, prezentate în capitolul 2);
- stabilirea misiunilor diferitelor stabilimente şi instituții sanitare de interes public;
- coordonarea acțiunii diferiților parteneri de pe piața serviciilor de sănătate;
- evaluarea calității prestărilor furnizate în funcție de nevoile de sănătate şi de obiectivele politicii sănătății;
- recensământul stabilimentelor şi instituțiilor sanitare (publice şi private).

Considerăm că aceste opt obiective pot fi acceptate ca un set de premise ce trebuie îndeplinite pentru a se garanta atingerea indicatorilor stabiliți de evaluare a performanței sistemului serviciilor de sănătate.

Cât priveşte competitivitatea distribuției serviciilor de sănătate, ea trebuie strâns legată de performanța celorlalte două subsisteme - producție şi finanțare **-, într-un model cibernetic.**

De asemenea, sfera de acoperire a conceptului de distribuție a serviciilor de sănătate se identifică cu aspectele legate de accesul oamenilor la serviciile de îngrijire a sănătății. Altfel spus, este vorba despre ceea ce trebuie întreprins pentru a se răspunde cerințelor principiului echității unui sistem de sănătate. „*Un sistem de sănătate perfect echitabil nu face diferență între oameni şi ar trebui să obțină aceeaşi notă (puncte) pentru fiecare aspect al reactivității şi pentru fiecare grup de populație*" (OMS, 2000, p.36).

Cu alte cuvinte, echitatea presupune că sistemul de sănătate satisface pe toată lumea şi că nu există discriminări nici diferențe în tratamentul acordat fiecăruia (OMS, 200, p.28).

Analizarea surselor de informații scoate în evidență tendința de convergență a diferitelor structuri de indicatori promovate în practica multor țări, sub impactul inițiativei OMS de a sprijini statele membre în „*implementarea unor sisteme de sănătate care favorizează o ameliorare echitabilă a prestărilor de servicii, răspund aşteptărilor legitime ale indivizilor şi sunt juste din punct de vedere financiar*" (22, p.1).

În tabelul alăturat, **sunt propuşi indicatorii** pe care îi considerăm **a fi pertinenți şi comparabili**, din perspectiva analizelor comparative ce se impun în contextul competitivității, pe de o parte, între sistemele de sănătate ale diferitelor țări, iar pe de altă parte, în cadrul unui sistem de sănătate național între diferite regiuni.

Subliniem faptul că, în mare parte, indicatorii propuşi au ca sursă de referință sistemul de indicatori de sănătate ai Serviciului Sănătății publice al Cantonului Valais (Elveția), elaborat sub egida Observatorului Valaisan al sănătății (L. Peer şi colaboratorii, 2003, p.3-22). De asemenea, este de reținut că, la rândul său, **şi acest sistem de indicatori de sănătate constituie o adaptare la contextul helvetique a ghidului formulat de Institutul Canadian de Informare privind Sănătatea** (Ottawa, 1999).

Tabelul 1

Indicatori de sănătate propuşi pentru a fi utilizați în cadrul direcțiilor județene de sănătate publică

Dimensiunile performanței	Definiții	Indicatori propuşi
I. DETERMINANȚI MEDICALI AI SĂNĂTĂȚII		
1. Mortalitate şi decese	Rate de mortalitate specifice, pe grupe de vârstă (de exemplu, mortalitate infantilă), specifice unei boli (de exemplu, decese cauzate de SIDA); la fel, indicatori derivați (de exemplu, speranța de viață şi anii potențiali de viață pierdută).	Mortalitate globală Evoluția mortalității infantile Evoluția mortalității perina-tale Cauze de deces pe grupe de vârstă Decese prin boală cardio-vasculară

Dimensiunile performanței	Definiții	Indicatori propuşi
		Decese prin cancer Decese prin accidente rutiere Decese prin suicideri
2. Funcție umană şi speranță de viață	Nivelurile funcției umane sunt asociate consecințelor bolii, tulburărilor, rănilor etc. Ele cuprind funcția sau structura corporală (deficiențe), activitățile (limitări ale activității) şi participarea (restricții ale participării).	Rată de fertilitate Speranță de viață medie Speranță de viață la naştere Speranță de viață potrivit cheltuielilor de sănătate Ani potențiali de viață pierduți Rată a avorturilor voluntare
3. Probleme de sănătate	Modificări sau atribute ale stării de sănătate a unei persoane care pot să cauzeze pericole, o interferență cu activitățile cotidiene sau apelarea la servicii de sănătate; poate să fie vorba de o boală (cronică sau acută), de o rănire, un traumatism sau alte stări legate de sănătate (gravidie, malformații congenitale)	Subgreutate la naştere Supragreutate (obezitate) Rată a puncțiilor coronariene Rată a protezelor la genunchi Rată a protezelor la şold Rată a cezarienelor Rată a hysterectomiei Număr de persoane atinse de virusul SIDA Rată a depresiei
4. Comportamente sanitare	Aspecte ale comportamentului personal şi ale factorilor de risc care au influență asupra stării de sănătate, conform unor studii epidemologice.	Consum de tabac Consum de alcool Rată toxicomaniei în rândul populației adulte Rată a toxicomanie printre adolescenți Rată a consumului de medicamente Rată a sarcinii la adolescente Număr de naşteri printre adolescente Rată a consumului de stupefiante Rată a practicării de activități fizice
II. DETERMINANȚI NONMEDICALI AI SĂNĂTĂȚII		
1. Factori economici (costuri	Indicatori legați de costuri şi cheltuieli de îngrijire. Acestea cuprind,	Costuri medii de îngrijiri ambulatorii după densitatea medicală

Dimensiunile performanței	Definiții	Indicatori propuşi
şi cheltuieli de îngrijire)	de asemenea, cheltuieli cu produsele farmaceutice, de asigurări, ca şi tratamente medicale sau spitaliceşti, inclusiv terapii alternative.	
2. Condiții de viață şi de muncă	Indicatori legați de caracteristicile socioeconomice şi de condițiile de muncă ale populației care pot să fie legate de sănătate, conform unor studii epidemologice.	Venitul mediu al familiilor Nivelul de formare (cel mai ridicat) atins Număr de zile de întrerupere a muncii pe un locuitor Rata şomajului Durata şomajului Rata veniturilor modeste Rata întreruperilor educației şcolare la adolescenți
3. Factori de mediu, de bunăstare şi de calitate a vieții	Factori de mediu care pot să influențeze sănătatea umană şi toate măsurile generale ale bunăstării fizice, mentale şi sociale a unei persoane.	Stare de sănătate subiectivă Sentiment de izolare Integrare socială Calitatea alimentației
4. Resurse individuale	Măsurarea prevalenței factorilor, cum sunt susținerea socială şi stresul, care pot fi legați de sănătate, după cum se demonstrează prin studii epidemologice.	Sprijin informal din partea comunității (număr ore/lună) Rețea socială la dispoziție
III. RANDEMENT AL SISTEMULUI DE SĂNĂTATE		
1. Acceptabilitate	Toate îngrijirile şi serviciile furnizate răspund aşteptărilor clientului, colectivității, distribuitorilor şi organismelor plătitoare, recunoscându-se că poate avea loc un conflict de interese între actori şi că nevoile clienților şi a pacienților trebuie să domine.	**
2. Accesibilitate	Capacitatea clienților şi pacienților de a obține îngrijiri sau servicii în locul şi în momentele dorite, în funcție de nevoile respective.	Vaccinare contra gripei, pentru persoanele de 65 de ani şi peste

** Pentru aceste domenii nu se pot stabili indicatori de comensurare cantitativă.

Dimensiunile performanței	Definiții	Indicatori propuşi
		Mamografie de depistare, pentru femeile între 50 şi 69 de ani Test Papanicolau, pentru femeile între 18 şi 69 ani Vaccinare copii
3. Caracter adecvat	Îngrijirile sau serviciile furnizate corespund nevoilor clienților şi pacienților; ele se bazează pe norme stabilite.	Număr de naşteri normale după o cezariană Număr de cezariene
4. Competență	Cunoştințele şi abilitățile unei persoane (din domeniul asistenței medicale) sunt adecvate îngrijirilor şi serviciilor furnizate.	**
5. Continuitate	Capacitatea de a furniza îngrijiri şi servicii neîntrerupte şi coordonate între programe, practicieni, organisme şi niveluri de îngrijiri sau de servicii.	**
6. Eficacitate	Îngrijirile şi serviciile, intervențiile sau acțiunile produc rezultatele dorite.	Rata incidenței tusei convulsive Rata incidenței rujeolei Rata incidenței tuberculozei Rata incidenței virusului HIV Rata spitalizării determinată de pneumonie şi gripă Rata mortalității în spital în 30 de zile de la producerea unor accidente cardiovasculare Spitalizări datorate unei fracturi de şold
7. Eficiență	Rezultatele dorite sunt produse cu utilizarea cea mai rentabilă a resurselor.	Număr de cazuri care nu impun cu necesitate o spitalizare Durata programată a spitalizării în raport cu durata reală
8. Securitate	Riscurile potențiale ale unei intervenții sau ale mediului sunt evitate sau reduse la minimum	Spitalizare în urma unei fracturi de şold

Sursa: 1. Structura acestor indicatori a fost prelucrată după modelul propus de Laurence Peer şi colaboratorii (2003, p. 21-22);

2. Indicatorii pentru Randamentul sistemului de sănătate au fost preluați din studiul ICIS (18, Anexa 1)

Tabelul este descriptiv şi conține trei domenii:

(1) determinanți medicali ai sănătății;

(2) determinanți nonmedicali ai sănătății;

(3) randamentul sistemului de sănătate.

Fiecare dintre aceste domenii este divizat în sectoare definite, în interiorul cărora s-au propus indicatorii corespunzători. **Lista acestor indicatori** nu este **nici definitivă** *a priori*, **nici exhaustivă**, extinderea ei urmând să depindă de obiectivele şi orientarea politicii autorităților publice în materie de planificare sanitară.

De reținut este că pentru primele două domenii - determinanți medicali ai sănătății şi determinanți nonmedicali ai sănătății - au fost stabiliți indicatori; pentru domeniul „randament al sistemului de sănătate" nu se pot stabili indicatori de comensurare cantitativă decât doar pentru anumite sectoare dificile.

În cazul domeniului randamentul sistemului de sănătate, care se referă, de fapt, la aspectele legate de distribuția serviciilor de sănătate, **se impun anchete în rândul pacienților** pentru măsurarea indicatorilor de evaluare a reactivității sistemului de sănătate la aşteptările lor. Astfel, în contextul tematic al modulului elaborat în etapa a doua a proiectului de cercetare, s-a realizat un sondaj în rândul a 1051 pacienți, din 6 reşedințe de județ (Alba-Iulia, Braşov, Galați, Râmnicu-Vâlcea, Târgovişte şi Timişoara). Sondajul a urmărit să stabilească gradul de reactivitatea a celor trei forme de asistență medicală la aşteptările pacienților, folosindu-se metodologia promovată de OMS (2000, p.33-36). Se impune ca **asemenea sondaje să fie utilizate, pe regiuni, periodic**.

BIBLIOGRAFIE

Baubeau, D., Pereira, C. (2004), *Mesure de la performance dans le domaine de la santé*, 10ème Colloque de Comptabilité Nationale, Paris, France;

Contandriopoulos, A.P., Pouvourville, G.de, Poullier, J.P., Contandriopoulos, D. (2000), *À la recherche d'une troisième voie : les systèmes de santé au XXIe siècle*, în Pomey, M.P., Poullier, J.P. (És), Santé Publique, Paris : Ellipses, p. 637-667;

Csiki, I.E., Marcu, A., Ungurean C. (2003), *Descrierea Sistemului Național Informațional de Sănătate din România*, Institutul de Sănătate Publică Bucureşti;

Donabedian, A. (1980), *The definition of quality and approaches to its assessment*, Michigan, Ann Arbor: Health administration press;

François, P., Rhéaume J. (2001), *Les systèmes de gestion de la qualité des soins dans les hôpitaux du Québec*, Ruptures - revue transdisciplinaire en santé, vol. 8, no. 1, p. 6-26;

Frosst, M. (2002), *L'univers du patient de demain. Notre système de santé en 2010*. Cinquième conférence annuelle de la série *L'évolution possible des soins de santé*, Publié sous la direction de Susan Usher, octobre 2002;

Glick, W.H. (1998), *Response: organizations are not central tendencies: shadow-boxing in the dark*, round 2, Academy of management review, vol. 13, no. 1, p. 133-137;

Grignon, M. (2004), *Les comparaisons internationales des système de santé: apports et difficultés des classements de performances*, Chronique Internationale de l'IRES, no. 91, novembre 2004, p. 151-160;

Peer, L., Luthi, J.C., Nanchen N., Favre F., Paccaud F. (2003), *Indicateurs de santé du Service de la santé publique du canton du Valais - Concepts théoriques*, Observatoire Valaisian de la Santé, Département de la santé, des affaires sociales et de l'energie, Etat du Valais, Institut universitaire de médicine sociale et préventive, Lausanne, Suisse;

Sicotte, C., Champagne, F., Contandriopoulos, A.P., (1998), *La performance organisationnelle des organismes publics de santé*, Ruptures - revue transdisciplinaire en santé, vol. 6, no. 1, p. 34-46;

Leboube, G. (2004), *Démarche d'évaluation des réseaux de santé. Document d'orientation*, Secrétariat technique des réseaux de santé, DRSM/MCD;

Levesque, J.F., Bergeron, P. (2003), *De l'individuel au collectif: une vision décloisonnée de la santé publique et de soins*, Ruptures - revue transdisciplinaire en santé, vol. 9, no. 2, p. 73-89;

***, Agence Nationale d'Accréditation et Évaluation en Santé, *Construction et utilisation des indicateurs dans le domaine de la santé. Principes généraux*, Paris, mai 2002;

***, Commission européenne (2003), *L'état de santé de la population dans l'Union européenne. Réduire les écarts de santé*;

***, Direction des communications du Ministère de la Santé et des Services sociaux – Québec, *Les systèmes automatisés et robotisés utilisés pour la distribution des médicaments dans les établissements de santé au Québec*, avril 2005;

***, Fédération Nationale des Observatoires Régionaux de la Santé (FNORS), *Indicateurs de santé dans les régions d'Europe, Projet Isare 2 no. 2001/IND/2101, Rapport final*, juin 2004;

***, Fédération Nationale des Observatoires Régionaux de la Santé (FNORS), *Indicateurs de santé dans les régions d'Europe, Projet Isare no. 1998/IND/1006, Rapport final,* septembre 2001;

***, Groupe de recherche interdisciplinaire en santé, *Un cadre d'évaluation de la performance des systèmes de services de santé: Le modèle EGIPSS*, Université de Montréal, avril 2005;

***, Inspection générale des affaires sociales (2003), *Rapport annuel 2003 - Santé, pour une politique de prévention durable*, La Documentation française, Paris, France;

***, L´Observatoire européen des systèmes et des politiques de santé, (2004), *Systèmes de santé en transition*, France;

***, Ministère de la Santé et du Mieux-être, Province du Nouveau-Brunswick, *Indicateurs de rendement du système de santé. Un rapport comparatif destiné à la population néo-brunswickoise sur les indicateurs et du système de santé*, novembre 2004;

***, Organisation Mondiale de la Santé (2000), *Evaluation de la performance des systèmes de santé. Rapport du Secrétariat*, Genève, Suisse;

***, Organisation Mondiale de la Santé (2000), *Rapport sur la santé dans le monde 2000. Pour un système de santé plus performant*, Genève, Suisse;

***, Organisation Mondiale de la Santé (2001), *Rapport sur la santé dans le monde 2001. La santé mentale: Nouvelle conception, nouveaux espoirs*, Genève, Suisse;

***, Organisation Mondiale de la Santé (2005), *Rapport sur la santé dans le monde 2005. Donnons sa chance à chaque mère et à chaque enfant*, Genève, Suisse;

***, Organisation Mondiale de la Santé (2006), *Rapport sur la santé dans le monde 2006. Travailler ensemble pour la santé*, Genève, Suisse.

LISTĂ ANEXE

Anexa 1 - INDICATORII DE PERFORMANȚĂ ÎN DIFERITE SISTEME DE EVALUARE 42

Anexa 2 - REZULTATE ŞI PERFORMANȚE ALE SISTEMULUI DE SĂNĂTATE DIN ROMÂNIA ŞI ȚĂRILE DIN U.E. ÎN ANSAMBLUL STATELOR MEMBRE ALE OMS, CU RANGURILE DE CLASAMENT DUPĂ OPT CATEGORII DE INDICATORI DE MĂSURARE, ESTIMĂRI PENTRU 1997 69

Anexa 3 - NIVELUL REGIONAL RECOMANDAT PRIN PROIECTUL ISARE PENTRU SCHIMBUL DE INFORMAȚII ÎN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII ÎN CADRUL CELOR 13 ȚĂRI ALE U.E. 71

Anexa 4 - ANSAMBLUL DATELOR – TABEL DE SINTEZĂ..... 72

ANEXE

Anexa 1

INDICATORII DE PERFORMANȚĂ ÎN DIFERITE SISTEME DE EVALUARE[1]

Această anexă are ca scop enumerarea ansamblului indicatorilor de performanță care există în diferitele sisteme de evaluare. Informațiile sunt sistematizate conform criteriilor metodologice stabilite de unele țări şi organizații internaționale. Această modalitate pune în lumină logica proprie a sistemului de evaluare şi identifică, de asemenea, indicatorii care nu intră în cadrul modelului integrator.

1. INDICATORII ORGANIZAȚIEI MONDIALE A SĂNĂTĂȚII (SURSA: RAPORT ASUPRA SĂNĂTĂȚII ÎN LUME 2000)

1.1. Indicatori de sănătate

- probabilitatea de deces înainte de 5 ani (mortalitate infantilă) sau între 15 şi 59 de ani (bărbați, femei);
- speranța de viață la naştere (bărbați, femei);
- decese pe cauze, sex, nivel de mortalitate;
- ponderea morbidității în AVCI (ani de viață afectați de incapacitate) pe cauze: sex şi nivel de mortalitate;
- EVCI (speranță de viață afectată de incapacitate) la naştere şi la 60 de ani: exprimă nivelul **mediu** de sănătate al populației (speranța de viață echivalentă cu o sănătate deplină (AVCI şi EVCI sunt indicatori sintetici de măsurare a sănătății populației care permit determinarea diferenței între sănătatea unei populații şi un obiectiv normativ format dintr-o viață complet sănătoasă);
- **distribuția sănătății**: distribuția indicatorului EVCI între indivizi;
- anii de viață în incapacitate preconizați la naştere (bărbați, femei);
- procentajul duratei de viață în incapacitate (bărbați, femei);
- indicele egalității şanselor de supraviețuire a copiilor.

1.2. Reactivitate

- **Gradul de reactivitate:** s-a determinat pe baza unei anchete în rândul a circa 2000 de subiecți-cheie care au fost rugați să evalueze performanța sistemului lor de sănătate în raport cu şapte componente de reactivitate:

[1] Sursa: François Champagne, Andre-Pierre Contandriopolous, Julie Picot-Touche, François Beland, Hung Nguyen – „Un cadre d'évaluation de la performance des systemes de services de sante_Le modele EGIPSS (Evaluation globale et intégrée de la performance des systèmes de sante)", Résumé du rapport technique N05-02/avril 2005, Univ. Montreal

- *respectul demnității;*
- *autonomie şi confidențialitate (respectul persoanei);*
- *rapiditate la luarea în primire;*
- *calitatea mediului;*
- *acces la rețelele de ajutor social în timpul îngrijirilor;*
- *alegerea prestatorului de îngrijiri de sănătate (atenția acordată clientului).*

S-au acordat note pe o scală de la 1 la 10 pentru fiecare dintre componente apoi regrupate într-o singură notă compusă (scor) al reactivității.

- **Distribuția reactivității**: în timpul anchetei, a trebuit ca subiecții să desemneze grupurile dezavantajate din punctul de vedere al reactivității (adesea minorități), acordându-se (0) pentru inegalitate absolută şi (1) pentru egalitate completă.

1.3. Echitatea contribuției financiare

Pentru calcularea distribuției contribuției financiare a gospodăriilor se utilizează datele rezultate din anchete în rândul gospodăriilor, care cuprind informații privind venitul (nivelul individual) şi cheltuielile familiilor (pe tipuri de bunuri şi servicii, inclusiv sanitare) - consultarea fiscului, conturile naționale de sănătate, contabilitatea națională şi bugetele statelor. Se pleacă de la noțiunea de contribuție (C) a unei gospodării la finanțarea sistemelor de sănătate.

$$C = \frac{Cht + Vp}{Cht + Cf_{SASS} + I_V + TVA + I_{ind} + CAS + Pap + Pds} = Cht + T_X - Cha\,,$$

unde: *C* = contribuția unei gospodării la finanțarea sistemelor de sănătate

Cht = cheltuielile totale pentru sănătate ale gospodăriei

Vp = venitul permanent situat peste minimul de subzistență

Cf_{SASS} = contribuția la finanțarea sistemului de sănătate

I_V = impozitul pe venit

TVA = taxa pe valoarea adăugată

I_{ind} = impozitele indirecte

CAS = cotizația de asigurare socială

Pap = primele de asigurare privată

Pds = plățile directe mai mari decât venitul permanent a unei gospodărie peste minimul de subzistență

T_X = taxe

Cha = cheltuieli alimentare

Acest indice, conceput pentru a acorda o notă ridicată gospodăriilor care au acordat sănătății o foarte mare parte din venitul lor realizat peste minimum de subzistență, reflectă deci inegalitatea contribuției financiare a gospodăriilor, dar ține în mod special cont de acele gospodării pe care cheltuielile de sănătate consistente le expun unui risc de sărăcire: indice de la 0 (egalitate completă) la 1 (cel mai înalt grad de inegalitate).

1.4. Indicatori ai conturilor naționale ale sănătății

- **cheltuieli de sănătate (%): totalul cheltuielilor de sănătate în % din PIB:**
  - *cheltuieli publice în % din totalul cheltuielilor de sănătate;*
  - *cheltuieli private în % din totalul cheltuielilor de sănătate;*
  - *plăți directe în % din totalul cheltuielilor de sănătate;*
  - *cheltuieli finanțate prin impozite şi alte cheltuieli publice în % din totalul cheltuielilor de sănătate;*
  - *cheltuieli de securitate socială în % din totalul cheltuielilor de sănătate;*
  - *cheltuieli publice de sănătate în % din totalul cheltuielilor publice.*
- **cheltuieli de sănătate pe locuitor: totalul cheltuielilor la cursul de schimb oficial:**
  - *plăți directe la cursul de schimb oficial;*
  - *total cheltuielilor în $ internaționali;*
  - *cheltuielile publice în $ internaționali;*
  - *plăți directe în $ internaționali.*

Ponderarea ansamblului acestor indicatori generează scorul global al rezultatelor sistemelor de sănătate.

Indicele de performanță în domeniul sănătății care indică eficacitatea cheltuielilor de sănătate se calculează ca raport între nivelul de sănătate atins şi nivelul care ar putea fi atins de sistemul de sănătate cel mai eficace.

2. INDICATORII CANADIENI (ICIS) (SURSA: ICIS, INDICATEURS DE SANTÉ 2003: DEFINITIONS, SOURCES DES DONNÉES ET RAISONNEMENT)

2.1. Starea de sănătate

- **bunăstarea**:
  - *autoevaluarea sănătății;*
  - *schimbări de la un an la altul ale autoevaluării sănătății;*
  - *stimă de sine.*
- **probleme de sănătate:**
  - *indicele masei corporale (IMC), normă canadiană;*
  - *indicele masei corporale (IMC), norme internaționale;*

- *artrită, reumatism;*
- *diabet;*
- *astm;*
- *hipertensiune;*
- *dureri sau afecțiuni care au un efect asupra activităților;*
- *dureri sau afecțiuni în funcție de intensitate;*
- *riscuri de depresie;*
- *greutate scăzută la naştere.*

Incidența cancerului, nivele normalizate în funcție de vârstă:

- *incidența cancerului pulmonar;*
- *incidența cancerului de colon şi de rect;*
- *incidența cancerului de sân (la femei);*
- *incidența cancerului de prostată (la bărbați);*
- *spitalizare ca urmare a unei răni;*
- *boli de origine alimentară şi hidrică;*
- *răni.*

- **funcția umană:**
  - *sănătate funcțională;*
  - *zile de incapacitate în două săptămâni;*
  - *limitare de activitate;*
  - *probleme de sănătate care cauzează o limitare a activităților;*
  - *speranță de viață fără incapacitate;*
  - *speranță de viață diminuată din cauza incapacității;*
  - *persoane-ani de viață diminuați pentru incapacitate;*
  - *speranță de viață în funcție de sănătate.*
- **mortalitate:**
  - *mortalitate infantilă;*
  - *mortalitate perinatală;*
  - *APVP (ani de viață potențiali pierduți), total;*
  - *APVP, toate tipurile de cancer;*
  - *APVP, toate bolile aparatului circulator;*
  - *APVP, toate bolile aparatului respirator;*
  - *speranță de viață.*

  Valori absolute şi rate, rate de deces normalizate în funcție de vârstă:
  - *toate cauzele de deces;*
  - *decese datorate bolilor aparatului circulator;*
  - *decese datorate cancerelor (tumori maligne);*
  - *decese datorate tuturor bolilor aparatului respirator;*
  - *sinucidere;*
  - *decese datorate rănilor accidentale;*

- *decese datorate SIDA;*
- *APVP;*
- *APVP, răni accidentale;*
- *APVP, SIDA.*

2.2. Determinanți nonmedicali ai sănătății

- **comportamente sanitare:**
  - *consumul de tutun;*
  - *debut de consum de tutun;*
  - *schimbări de la un an la altul al comportamentului în consumul de tutun;*
  - *frecvența consumului de alcool;*
  - *activitate fizică pe perioada timpului de relaxare;*
  - *alăptare;*
  - *obiceiuri alimentare.*
- **condiții de viață şi de muncă:**
  - *obținerea unei diplome de studii secundare;*
  - *oținerea unei diplome de studii postsecundare;*
  - *numărul mediu al anilor de şcolarizare;*
  - *rata şomajului;*
  - *şomajul de lungă durată;*
  - *rata venitului scăzut;*
  - *copiii în familii cu venit scăzut;*
  - *venit personal mediu;*
  - *accesibilitatea la locuință;*
  - *dreptul de decizie la locul de muncă;*
  - *inegalitatea venitului;*
  - *venit provenind din transferuri guvernamentale;*
  - *locuințe ocupate de proprietar;*
  - *rata criminalității (în afaceri);*
  - *rata criminalității în rândul tinerilor şi adulților (fapte penale).*
- **resurse personale:**
  - *maturitate şcolară;*
  - *susținere socială;*
  - *stres în viața cotidiană.*
- **factori de mediu:**
  - *expunere la fumatul pasiv.*

2.3. Randamentul sistemului de sănătate

- **acceptabilitate**

- **accesibilitate:**
  - *vaccinare contra gripei pentru persoanele de 65 de ani şi peste;*
  - *mamografie de depistare pentru femeile între 50 şi 69 de ani;*
  - *test Papanicolau, pentru femeile între 18 şi 69 de ani;*
  - *vaccinarea copiilor.*
- **caracter adecvat:**
  - *naştere normală după o cezariană;*
  - *cezariene.*
- **competență**
- **continuitate**
- **eficacitate:**
  - *tuse convulsivă;*
  - *rujeolă;*
  - *tuberculoză;*
  - *HIV;*
  - *Chlamydia;*
  - *spitalizări determinate de pneumonie şi gripă.*

Decese cauzate de boli care pot fi tratate medical, rate normalizate în funcție de vârstă:

- *infecții bacteriene;*
- *cancer de col uterin;*
- *boli hipertensive;*
- *pneumonie şi bronşită din cauze neprecizate;*
- *spitalizări ambulatorii condiționate de existența dotărilor pentru îngrijirea sănătății;*
- *rata mortalității la spital în termen de 30 de zile de la producerea unui infarct acut de miocard (IAM);*
- *rata mortalității la spital în 30 de zile de la producerea unui accident vascular cerebral;*
- *rata respitalizării după un IAM;*
- *rata respitalizării din cauza unui astm;*
- *rata respitalizării după o prostatectomie;*
- *rata respitalizării după o histerectomie;*
- *rata recidivării unei pneumonii.*

- **eficiență:**
  - *cazuri care nu impun o spitalizare;*
  - *durata prevăzută a spitalizării în raport cu durata reală.*
- **securitate:**
  - *spitalizări în urma unei fracturi de şold.*

2.4. Caracteristici ale colectivității şi ale sistemului de sănătate

- **colectivitate:**
  - *populație (număr);*
  - *densitatea populației;*
  - *rata de dependență;*
  - *gradul de urbanizare;*
  - *populație autohtonă;*
  - *imigranți;*
  - *gradul de mobilitate internă;*
  - *ZIM (zonă de influență metropolitană) puternică;*
  - *familii monoparentale;*
  - *minorități importante;*
  - *graviditatea la adolescentă.*
- **sistemul de sănătate:**
  - *rata intrărilor şi ieşirilor,*
  - *puncție aortocoronariană prin grefă;*
  - *artroplastie a şoldului;*
  - *artroplastie la genunchi;*
  - *histerectomie;*
  - *consultanță a practicienilor în medicina nontradițională;*
  - *consultanță a profesioniştilor în medicină;*
  - *consultanță a profesioniştilor în domeniul sănătății mintale;*
  - *consultanță de specialitate în serviciile stomatologice.*
- **resurse:**
  - *cheltuieli pentru îngrijirea sănătății;*
  - *medici;*
  - *infirmieri(e);*
  - *alți profesionişti în domeniul sănătății.*

3. INDICATORI CANADIENI (ACORDUL DE REÎNNOIRE A ÎNGRIJIRILOR DE SĂNĂTATE / 2003)

3.1. Acces la momentul oportun

- **acces la furnizori şi la servicii de sănătate:**
  - *ponderea populației care are un medic de familie (RPM 2000);*
  - *ponderea medicilor care acceptă pacienți noi;*
  - *numărul organismelor sau echipelor pluridisciplinare de îngrijiri de sănătate primare, pe regiune (rurală sau urbană);*
  - *ponderea populației care are acces 24 de ore pe zi şi 7 zile pe săptămână la un furnizor de îngrijiri primare de sănătate (de exemplu: infirmiere, medic) sau la telesănătate, la informație sanitară online;*

- *ponderea populației care primeşte în mod curent îngrijiri de sănătate in extremis de la un organism sau de la o echipă pluridisciplinară de îngrijiri de sănătate primare;*
- *ponderea populației protejate printr-o asigurare publică pentru servicii de sănătate de bază la domiciliu.*

- **timp de aşteptare/volum:**
  - *radioterapie pentru cancerul de sân sau de prostată, puncție cardiacă, protezarea coapsei sau genunchiului (RPM 2000);*
  - *trimiterea la specialişti pentru cancer (pulmonar, de prostată, de sân, colorectal) şi bolile cardiace;*
  - *timp în sala de urgență, timp până la eliberarea concediului medical (corectat pentru variațiile sezoniere);*
  - *teste de diagnostic (investigație prin rezonanță magnetică - IRM, tomodensiometrie);*
  - *timpul scurs între trimitere şi primul serviciu de sănătate la domiciliu;*
  - *perioada de aşteptare înaintea accesului la asigurarea publică pentru serviciile de îngrijire la domiciliu într-o altă provincie;*
  - *ponderea serviciilor sau echipamentelor destinate sistemului centralizat (provincial/regional) de gestiune a listelor de aşteptare pentru anumite tipuri de cancer şi de chirurgie, pentru trimiterea la specialişti, pentru accesul în timp la sala de urgențe şi la testele de diagnostic (toți indicatorii de timp de aşteptare menționați anterior).*
- **acordarea în regim de urgență a unor medicamente care în mod normal se vând pe bază de rețetă:**
  - *indicatorii vor fi elaborați.*

3.2. Calitate

- **securitatea pacientului:**
  - *erori şi incidente medicale declarate (exemplu: supravegherea bolilor, reacții nedorite la medicamente) - determinare de către institutul de securitate pentru pacientul în cauză.*
- **satisfacția pacientului (RPM 2000):**
  - *ansamblul serviciilor de îngrijiri de sănătate;*
  - *îngrijiri în mediul spitalicesc;*
  - *îngrijiri acordate de medici;*
  - *îngrijiri comunitare;*
  - *tete-sănătate/informații online.*
- **rezultate în domeniul sănătății:**
  - *recidivare pentru anumite cauze;*
  - *recidivare pentru IAM, pneumonie (RPM 2000);*

- *recidivare pentru insuficiență cardiacă globală, hemoragie gastrointestinală;*
- *rata mortalității pe diferite tipuri de cancer (RPM 2000);*
- *rata de supraviețuire pentru diferite tipuri de cancer.*

3.3. Viabilitate (eficiență, eficacitate)

- **resurse umane în domeniul sănătății:**
  - *distribuția pe vârste a furnizorilor pe specialități;*
  - *număr de furnizori care intră în sistem şi care ies din sistem, în fiecare an, pe specialități;*
  - *previziune pe 10 ani pentru furnizorii cărora li se preconizează intrarea în sistem (formați în Canada, proveniți din alte țări).*
- **materiale:**
  - *numărul şi tipul de material instalat;*
  - *numărul profesioniştilor specializați în utilizarea echipamentului de diag-nostic;*
  - *volumul sau timpul de aşteptare pentru investigație prin rezonanță magnetică (IRM), tomodensiometrie.*
- **sisteme de informații:**
  - *progrese în implementarea sistemelor de informații;*
  - *gradul de standardizare a informației primite şi comunicate la finalul deciziilor bazate pe date probatorii;*
  - *gradul de utilizare a tehnologiei, fondat pe date doveditoare.*
- **optimizarea investițiilor:**
  - *comunicarea, de către fiecare guvern, a planurilor şi priorităților sale în rapoartele anuale ale sănătății;*
  - *cheltuielile legate de domeniile de reformă;*
  - *împărtăşirea cunoştințelor acumulate şi a bunelor practici în provincii şi teritorii şi între ele;*
  - *comparație între indicatorii de productivitate.*

3.4. Stadiul sănătății şi rezultatele măsurilor în problema sănătății

- *ponderea canadienilor - bărbați şi femei - fizic activi;*
- *ponderea canadienilor - bărbați şi femei - care respectă indicele masei corporale (IMC) recomandat;*
- *anii de viață potențiali pierduți;*
- *speranța de viață fără incapacitate;*
- *costul maladiei.*

4. INDICATORII PROVINCIEI QUEBEC (SURSA: MINISTERUL SĂNĂTĂȚII ŞI SERVICIILOR SOCIALE)

4.1. speranța de viață

- *speranța de viață la naştere şi la 65 de ani;*
- *speranța de viață fără incapacitate la naştere şi la 65 de ani.*

4.2. mortalitate infantilă

- *rata mortalității infantile.*

4.3. greutatea mică la naştere

- *rata insuficienței de greutate la naştere;*
- *rata mortalității.*

4.4. perceperea nivelului de sănătate

- *proporția populației care declară că posedă o excelentă sau o foarte bună sănătate.*

4.5. schimbările care afectează speranța de viață:

- *rata ajustată a mortalității pe cauze: cancer pulmonar, cancer de prostată, cancer de sân, cancer colono-rectal, IAM (infarct acut miocardic), AVC (accident vascular cerebral);*
- *probabilitatea de supraviețuire relativă după 5 ani pentru cazurile de cancer pulmonar, de prostată, de sân şi colono-rectal.*

4.6. ameliorarea calității vieții:

- *rata ajustată a artroplastiei complete a şoldului sau a genunchiului.*

4.7. reducerea pierderilor produse de maladii, afecțiuni şi răniri:

- *rata ajustată a cancerului de plămân, de prostată, de sân şi colono-rectal;*
- *anii de viață potențial pierduți, pe cauze: cancer de plămân, de prostată, de sân şi colono-rectal, IAM, AVC, traumatisme;*
- *rata incidenței anumitor maladii evitabile prin vaccinare;*
- *infecții „invazive" cu meningococi, rujeolă şi infecții „invazive" cu Haemophilus influenzae de tip B (HIB) pentru copiii mai mici de 5 ani;*
- *rata ajustată a răspândirii diabetului.*

4.8. termenele de aşteptare pentru accesul la servicii medicale şi spitaliceşti

- *termenele de aşteptare pentru persoanele care au utilizat serviciile medicale şi spitaliceşti.*

4.9. satisfacția pacienților:

- *rata de satisfacție a pacienților.*

4.10. accesul la servicii de sănătate de urgență 24 de ore pe zi şi 7 zile pe săptămână

- *proporția populației având acces la serviciile de sănătate de urgență la momentul dorit.*

4.11. serviciile la domiciliu şi serviciile ambulatorii

- *ponderea estimată a populației care primeşte servicii la domiciliu;*
- *rata ajustată a spitalizării pentru probleme de sănătate care ar fi putut fi rezolvate prin servicii ambulatorii.*

4.12. supravegherea şi protecția sănătății publice

- *rata incidenței tuberculozei;*
- *rata incidenței infecțiilor cu E. coli producătoare de verotoxine;*
- *rata de incidență a infecției genitale cu Chlamydia trachomatis;*
- *expunerea la fumatul pasiv a nefumătorilor.*

4.13. promovarea sănătății şi prevenirea maladiilor

- *rata tabagismului la tinerii între 12 şi 19 ani;*
- *proporția persoanelor care practică o activitate fizică de plăcere (recreere);*
- *nivelul indicele masei corporale (IMC);*
- *rata vaccinării împotriva Haemophilus influenzae de tip B (HIB) la persoanele de 65 de ani şi peste.*

5. INDICATORII DIN ONTARIO

5.1. serviciile comunitare pentru păstrarea şi protejarea sănătății cetățenilor

- *rata mortalității infantile;*
- *speranța de viață la naştere;*
- *anii potențiali de viață pierduți din cauza cancerului şi a bolilor cardiace;*
- *rata insuficienței de greutate la naştere;*
- *numărul de familii cu risc ridicat de a necesita servicii de vizită la domiciliu sau de a fi puse în legătură cu alte servicii adecvate;*
- *numărul de locuințe dotate corespunzător puse la dispoziția utilizatorilor de domicilii temporare;*
- *ponderea ontarienilor de peste 75 de ani care trăiesc în colectivitate*

5.2. servicii profesionale care permit acces la îngrijirile de sănătate primare şi specializate

- *numărul medicilor, inclusiv a celor specialişti, pe locuitor;*
- *numărul instituţiilor de îngrijiri primare de sănătate unde reforma este implementată;*
- *ponderea atingerii ratei de înscriere a pacienţilor vizaţi;*
- *numărul medicilor de îngrijiri primare care valorifică reforma în domeniu;*
- *disponibilitatea de medici generalişti şi de specialişti;*
- *numărul recomandărilor Nursing Task Force aplicate.*

5.3. servicii instituţionale care furnizează îngrijiri active de lungă durată într-o instituţie de sănătate

- *ponderea zilelor petrecute de pacienţi într-un spital - într-un interval de scurtă durată - atunci când ar fi fost mai adecvat un alt tip de instituţie de îngrijire;*
- *numărul de paturi disponibile în instituţiile de îngrijiri de sănătate, într-un interval de lungă durată.*

5.4. direcţia de dezvoltare, de planificare şi politicile pentru îngrijirile de sănătate şi controlul calităţii şi al performanţei

- *nivelul de calitate şi de acces la serviciile de sănătate rezultat în urma unei anchete privind satisfacţia faţă de serviciile spitalului;*
- *ponderea clienţilor acceptaţi pentru investigaţii şi pentru comisiile de examinare;*
- *numărul de anchete întreprinse pentru descoperirea fraudelor.*

6. INDICATORII AUSTRALIEI

6.1. Starea de sănătate şi rezultate

- **starea de sănătate**: indicatorii posibili pentru această dimensiune pot include: prevalenţa*, incidenţa sau simptomele bolii, precum:
  - *tendinţa sau incidenţa în cadrul zonelor de priorităţi în materie de sănătate naţională a unor boli precum diabetul, bolile cardiovasculare, cancerul, sănătatea mentală, precum şi depresia, sângerările şi astmul;*
  - *morbiditatea cauzată de medicamente şi droguri ilegale;*
- **funcţia umană:**
  - *anii trăiţi în invaliditate (YLD);*
  - *rata de invaliditate şi nivelurile independenţei sau dependenţei.*

* prevalenţă: raportul dintre numărul de cazuri ale unei boli şi mărimea unei populaţii

- **speranța de viață şi bunăstarea** (prosperitatea):
  - *speranța de viață ponderată cu invaliditatea;*
  - *longevitatea ponderată cu invaliditatea;*
  - *autoevaluarea sănătății.*
- **deces:**
  - *mortalitate prenatală şi infantilă;*
  - *anii de viață pierduți din anumite cauze de sănătate;*
  - *principalele cauze de deces.*

6.2. Determinanți ai sănătății

- **factori de mediu:**
  - *calitatea aerului: nivelul poluării, densitatea polinică şi a pulberilor;*
  - *nivelurile de ozon stratosferic;*
  - *medii fără fum (domiciliu şi loc de muncă);*
  - *poluarea apei determinată de bacterii, alge albastre;*
  - *calitatea hranei – prezența Salmonellei etc.*
- **factori socioeconomici:**
  - *nivelul şcolarizării (primar/secundar/terțiar);*
  - *loc de muncă;*
  - *venit.*
- **capacitatea colectivității:**
  - *servicii de sănătate în localitate;*
  - *încrederea în profesioniştii din sănătate;*
  - *educația în materie de sănătate;*
  - *servicii de susținere comunitare.*
- **comportamente în materie de sănătate:**
  - *folosirea tabacului;*
  - *consumul excesiv de băuturi alcoolice;*
  - *consumul ilegal de droguri;*
  - *nivelul activităților fizice;*
  - *nutriția.*
- **factorii legați de individ:**
  - *ratele bolilor specifice componentei genetice, ca de ex.: sindromul Down, distrofie musculară, fibroză chistică şi hemofilie;*
  - *ratele malformațiilor congenitale specifice, de ex.: malformații cardiace congenitale.*

6.3. Performanța sistemului de sănătate

- **eficacitate:**
  - *rata imunizării şi prevalenței bolii;*
  - *prevenirea în materie de HIV şi de practici sexuale fără risc;*

- *prevenirea în materie de MSN (moarte subită a sugarului/copilului) şi prevalența morții subite la sugari;*
- *depistarea cancerului de sân şi detectarea formațiunilor tumorale.*

- **caracter adecvat:**
  - *proporția spitalelor şi paturilor disponibile care au primit acreditarea din partea Consiliului Australiene privind Standardele de îngrijire a Sănătății (ACHS).*
- **eficiența:**
  - *costul pe servicii, ajustat cu economiile rezultate prin regruparea cazuisticii medicale (casemix) în spitalele publice;*
  - *costul mediu pe diagnostic, reper pentru gestiune (DRG – Grupul de Diagnostic Reper) avantajele medii prin DRG;*
  - *costul pe vizită a unui omnipractician;*
  - *costul pe caz al depistării cancerului la sân.*
- **reactivitatea:**
  - *nivelul transmiterii rapoartelor la clienți;*
  - *tratarea plângerilor clienților;*
  - *participarea clienților la decizii şi la consultări.*
- **accesibilitate**:
  - *timpul de aşteptare la serviciul de urgență;*
  - *timpul de aşteptare pentru o chirurgie electivă;*
  - *segmentarea grupurilor-țintă la mia de locuitori;*
  - *serviciile unui omnipractician la mia de locuitori din regiunile rurale, îndepărtate şi metropolitane.*
- **securitatea:**
  - *numărul de produse aprobate, retrase de pe piață sau care trebuie să fie modificate pentru a respecta condițiile de aprobare pentru motive legate de securitate.*
- **continuitatea:**
  - *conform art. 720 al Medicare Benefits Schedule (MBS) pentru planificarea îngrijitorilor.*
- **capacitatea:**
  - *proporția metodelor sau echipamentelor acreditate în domeniul medicinii generale, fizioterapiei şi în spitale.*
- **viabilitatea:**
  - *ponderea cheltuielilor cu cercetările în domeniul sănătății în comparație cu nivelurile internaționale;*
  - *ponderea cheltuielilor pentru învățământ în valoarea totală a prestației de servicii;*
  - *indicatori financiari (de ex.: rata activului).*

7. INDICATORII OCDE

7.1. Indicatorii de rezultate în materie de sănătate

- *mortalitatea evitabilă în funcție de anumite condiții;*
- *mortalitatea infantilă;*
- *mortalitatea perinatală;*
- *insuficiența greutății la naştere;*
- *incidența bolilor infecțioase;*
- *spitalizările evitabile în funcție de anumite condiții;*
- *rata de supraviețuire la cancer;*
- *mortalitatea spitalicească cauzată de un infarct acut de miocard;*
- *rata de vaccinare;*
- *depistarea cancerului de sân sau de col uterin.*

7.2. Reactivitatea

- *variațiile timpului de aşteptare pentru o chirurgie neurgentă.*

7.3. Indicatorii de echitate

- *OCDE începe să adune anumite date privind echitatea.*

7.4. Indicatorii de eficiență

- *OCDE nu are propuneri pentru calcularea unui indicator compus de înalt nivel privind eficiența.*

8. INDICATORII SISTEMULUI NAȚIONAL DE SĂNĂTATE ÎN ANGLIA (NHS)

(Sursa: „Performance data”, pe siteul ministerului)

8.1. Ameliorarea sănătății

- *speranța de viață (bărbați);*
- *speranța de viață (femei);*
- *decesul cauzat de cancer;*
- *decesul cauzat de bolile sistemului circulator;*
- *rata de suicid;*
- *decesul cauzat de un accident;*
- *concepția înaintea vârstei de 18 ani;*
- *dinți cariați, pierduți sau plombați la copiii de 5 ani;*
- *rata mortalității infantile.*

8.2. Acces echitabil

- *depistarea cancerului la sân;*

- *depistarea cancerului de col uterin;*
- *rata operațiilor pentru o boală coronariană;*
- *rata operațiilor pentru înlocuirea unei articulații;*
- *rata operațiilor pentru extirpare de cataractă;*
- *numărul de omnipracticieni;*
- *creşterea numărului toxicomanilor care au acces la tratamente de dezintoxicare.*

8.3. Prestația eficace a îngrijirilor adecvate

- *vaccinarea copiilor;*
- *vaccinarea contra gripei;*
- *întoarcerea acasă după un tratament pentru o fractură a şoldului;*
- *gestiunea îngrijirilor primare - stări acute;*
- *sănătate mentală în îngrijiri primare;*
- *prescrierea de medicamente antibacteriene;*
- *prescrierea de medicamente contra ulcerelor;*
- *donatorii de organe.*

8.4. Eficiența

- *rata îngrijirilor de zi;*
- *sejur;*
- *prescrierea de produse generice;*
- *întâlniri pierdute la clinica externă;*
- *calitatea datelor.*

8.5. Experiența pacient-prestator de servicii de îngrijire (NHS)

- *numărul lunilor de aşteptare pentru o spitalizare;*
- *aşteptările de 13 săptămâni pentru o consultație externă;*
- *numărul săptămânilor de aşteptare în cazurile de cancer;*
- *numărul de concedii întârziate;*
- *acces la un omnipractician.*

8.6. Rezultate pentru sănătate

- *admiterea în urgență;*
- *admiterea în urgență la spital a copiilor cu infecție a căilor respiratorii inferioare;*
- *respitalizări în psihiatrie;*
- *readmiterea de urgență la spital ca urmare a concediului;*
- *readmiterea de urgență la spital ca urmare a tratamentului pentru o fractură a şoldului;*

- *readmiterea de urgență la spital ca urmare a tratamentului pentru un AVC (accident vascular cerebral);*
- *rata de supraviețuire după un cancer la sân;*
- *rata de supraviețuire după un cancer la plămân;*
- *rata de supraviețuire după un cancer la colon;*
- *deces în 30 de zile de la operație (internări neprogramate);*
- *deces în 30 de zile de la o intervenție chirurgicală cardio-vasculară;*
- *deces în 30 de zile de la internarea la spital pentru un AVC;*
- *deces în 30 de zile de la o operație (internări programate);*
- *persoane care au încetat să mai fumeze de 4 săptămâni.*

9. INDICATORII STATELOR UNITE

Sursa: date furnizate de HEDIS aparținând Comitetului Național de Asigurare a Calității

9.1. Eficacitatea îngrijirilor

- *consilierea fumătorilor pentru a renunța la fumat;*
- *tratament beta-blocant după o criză cardiacă;*
- *sănătatea vârstnicilor;*
- *examinarea ochilor la persoanele suferinde de diabet;*
- *vaccinuri contra gripei la adulții mai în vârstă;*
- *depistarea cancerului de col uterin;*
- *depistarea cancerului de sân;*
- *situația vaccinării infantile;*
- *situația vaccinării adolescenților;*
- *tratarea infecțiilor urechii la copii;*
- *îngrijiri prenatale în cursul primului trimestru;*
- *bebeluşi cu o greutate insuficientă la naştere;*
- *examen de sănătate după naştere;*
- *monitorizarea după spitalizare în psihiatrie.*

9.2. Accesul sau disponibilitatea îngrijirilor

- *disponibilitatea prestatorilor de îngrijiri primare pentru copii;*
- *disponibilitatea prestatorilor de îngrijiri de sănătate mentală şi în materie de dependență de substanțe chimice;*
- *examen stomatologic anual;*
- *disponibilitatea stomatologilor;*
- *accesul adulților la servicii de sănătate ambulatorii sau preventive;*
- *inițierea în îngrijiri prenatale;*
- *disponibilitatea prestatorilor de îngrijiri prenatale sau obstetrice;*
- *îngrijirea în incubatoare a nou-născuților cu greutate scăzută la naştere sau cu risc crescut;*

- *disponibilitatea serviciilor de interpretare lingvistică.*

9.3. Satisfacția privind îngrijirile

- *ancheta privind satisfacția, conform M.S.S. (Member Satisfaction Survey);*
- *informarea descriptivă asupra anchetei.*

9.4. Stabilitatea regimului îngrijirilor medicale

- *final de contract;*
- *rotația prestatorilor;*
- *informații descriptive privind tendințele ratelor stabilității financiare şi protecției împotriva insolvabilității;*
- *indicatori de stabilitate financiară;*
- *vechime în muncă pe număr total de angajați.*

9.5. Utilizarea serviciilor

- *vizită de consultație pediatrică în cursul primelor 15 luni de viață;*
- *vizită de consultație pediatrică în decursul celui de al 3-lea, 4-lea, 5-lea şi 6-lea an de viață;*
- *vizită de consultanță la adolescență;*
- *frecvența procedurilor alese;*
- *utilizarea spitalizării - îngrijiri neimperative;*
- *utilizarea spitalizării - spital general/îngrijiri de scurtă durată;*
- *îngrijiri ambulatorii;*
- *cezariană şi rata naşterii vaginale după cezariană;*
- *concediul şi durata medie a sejurului pentru femei în maternitate;*
- *naşteri şi durata medie a sejurului, nou-născuți;*
- *frecvența îngrijirilor prenatale continue;*
- *utilizarea în sănătate mintală – procentajul membrilor care primesc servicii de spitalizare, servicii zi şi noapte sau servicii ambulatorii;*
- *sănătate mintală – concediul pacienților spitalizați şi durata medie a sejurului;*
- *respitalizarea pentru chimio-dependență;*
- *toxicomanii în consultații externe.*

9.6. Costul îngrijirilor

- *grupuri de diagnostic reper pentru gestiunea de frecvență şi cost ridicate (crescute);*
- *tendința ratelor.*

9.7. Alegeri informate în materie de îngrijiri de sănătate

– *servicii de traducere lingvistică;*
– *orientarea/formarea noilor membri.*

9.8. Informații descriptive în domeniul sănătății

– *certificare recunoscută sau obținerea rezidenței;*
– *remunerarea prestatorilor;*
– *medici plătiți în sistem per capita;*
– *reînnoirea de titluri şi certificare;*
– *rețeaua de sănătate mintală pediatrică;*
– *servicii de tratare a chimiodependenței;*
– *înțelegeri cu organismele de sănătate publică, de educare şi de servicii sociale;*
– *numărul săptămânilor de sarcină la momentul înscrierii;*
– *servicii de planificare familială;*
– *îngrijiri preventive şi promovarea sănătății;*
– *evaluarea şi ameliorarea calității;*
– *gestiunea cazurilor;*
– *gestiunea utilizării;*
– *gestiunea riscurilor;*
– *diversitatea adeziunii la Medicaid;*
– *scăderea numărului aderenților Medicaid fără dubla asigurare (publică şi privată);*
– *înscriere prin subscriptor (număr de ani sau de luni de adeziune);*
– *înscrieri totale.*

Raport asupra calității sistemului național de sănătate (National Health Care - NHC)

9.9. Eficacitatea îngrijirilor

- **cancer:**

– *depistarea cancerului de sân:*

Proces: ponderea femeilor (de 40 de ani şi peste) care declară că au efectuat o mamografie în cursul ultimilor 2 ani.

Rezultat: rata cancerelor de sân diagnosticate într-un stadiu avansat

– *depistarea cancerului de col uterin:*

Proces: ponderea femeilor (18 ani şi peste) care declară că au făcut testul Popanicolau în cursul ultimilor 3 ani.

Rezultat: rata diagnosticelor de cancer de colul uterin considerate invazive (cuprinde stadiul local, intermediar şi avansat, dar nu boala în sine).

– *depistarea cancerului colo-rectal:*

Proces: ponderea bărbaților şi femeilor (50 de ani şi peste) care declară că au făcut o colonoscopie sau o sigmoidoscopie cu sonda suplă.

Proces: ponderea bărbaților şi femeilor (50 de ani şi peste) care au făcut un test de analiză a sângelui (RSOS) în cursul ultimilor 2 ani.

Rezultat: rata cancerelor colo-rectale diagnosticate la un stadiu intermediar sau avansat.

– *tratamentul cancerului:*

Rezultat: decese cauzate de cancer, la 100.000 de locuitori, pe an, pentru toate tipurile de cancer.

Rezultat: decese cauzate de cancer, la 100.000 de locuitori, pe an, pentru cancerul cel mai răspândit, cancerul de prostată.

Rezultat: decesul cauzat de cancer, la 100.000 de locuitori, pe an, pentru cancerul cel mai frecvent, cancerul de sân.

Rezultat: decesul cauzat de cancer, la 100.000 de locuitori, pe an, pentru cancerului cel mai frecvent, cancer pulmonar.

Rezultat: decesul cauzat de cancer, la 100.000 de locuitori, pe an, pentru cancerul cel mai frecvent, cancerul colorectal.

– *îngrijiri paliative:*

Proces: numărul de decese în ospiciu la 100 de decese cauzate de cancer.

Proces: durata sejurului mediu în ospiciu al pacienților bolnavi de cancer care au primit îngrijiri.

- **nefropatie în faza terminală:**

– *gestiunea nefropatiei în faza terminală*

Procesul: ponderea pacienților sub dializă din totalul listei de aşteptare pentru transplant.

Procesul: ponderea pacienților tratați pentru insuficiență renală cronică, care primesc o grefă de rinichi în 3 ani de la înscrierea pe o listă de aşteptare.

Rezultat: ponderea pacienților sub hemodializă, care au o rată de reducere a ureei (URR) de 65 sau mai mult.

Rezultat: ponderea pacienților care au o rată de hematocrit de 33 sau mai mult.

Rezultat: rata de supraviețuire a pacienților.

- **diabetul:**

– *controlul diabetului*

Procesul: ponderea adulților suferinzi de diabet care au fost supuşi unui test de dozare a concentrației de hemoglobină A1c cel puțin o dată în decursul ultimului an.

Procesul: ponderea adulților suferinzi de diabet care au avut un profil lipidic în cursul ultimilor 2 ani.

Procesul: ponderea adulților suferinzi de diabet care au făcut o examinare a retinei în decursul ultimului an.

Procesul: ponderea adulților suferinzi de diabet care au fost supuşi unui examen al picioarelor în cursul ultimului an.

Procesul: ponderea adulților suferinzi de diabet care au primit un vaccin contra gripei în decursul ultimului an.

Rezultatul: ponderea adulților suferinzi de diabet care au o concentrație de Hb A1c > 9,5% (prost echilibrat); < 9,0% (minim acceptabil); < 7,0% (optim).

Rezultatul: ponderea adulților suferinzi de diabet diagnosticat care au o rată a colesterolului LDL – C < 130 mg/dL (minim acceptabil); < 100mg/dL (optim).

Rezultatul: ponderea adulților suferinzi de diabet diagnosticat a căror presiune sau tensiune arterială cea mai recentă este < 140/90mm/Hg.

Rezultatul: internările în spitale pentru diabet necontrolat la 100.000 de locuitori.

Rezultatul: internări în spital pentru complicații pe termen scurt ale diabetului la 100.000 de locuitori.

Rezultatul: internări în spital pentru complicații pe termen lung ale diabetului la 100.000 de locuitori.

Rezultatul: internări în spital pentru amputarea membrelor inferioare la pacienții suferinzi de diabet la 1.000 de locuitori.

- **cardiopatie:**
  - *depistarea hipertensiunii arteriale*

Procesul: ponderea indivizilor mai mari de 18 ani care şi-au măsurat tensiunea arterială în cursul ultimilor 2 ani şi pot declara dacă tensiunea lor arterială este normală sau crescută.

- depistarea ratei crescute a colesterolului

Procesul: ponderea adulților mai mari de 18 ani care şi-au măsurat coleste-rolul în decursul ultimilor 5 ani.

  - *consultul pe factori de risc*

Procesul: ponderea fumătorilor care au fost avertizați să se lase de fumat.

  - *tratarea infarctului acut al miocardului*

Procesul: ponderea pacienților care au făcut un IAM şi cărora li s-a administrat aspirină în 24 de ore de la internare.

Procesul: ponderea pacienților care au făcut un IAM şi cărora li s-a prescris aspirină în momentul acordării concediului medical.

Procesul: ponderea pacienților care au făcut un IAM şi cărora li s-a administrat un medicament beta-blocant în 24 de ore de la internare.

Procesul: ponderea pacienților care au făcut un IAM, cărora li s-a prescris un medicament beta-blocant în momentul acordării concediului medical.

Procesul: ponderea pacienților care au făcut un IAM cu disfuncție sistolică ventriculară stângă cărora li s-a prescris un inhibator al ECA (enzima convertind ongiotensina) în momentul acordării concediului medical.

Procesul: ponderea pacienților care au făcut un IAM şi cărora li s-a interzis fumatul din momentul internării.

Procesul: timpul mediu scurs până la tromboză - timp scurs între sosire şi începutul administrării unui agent trombolitic la pacienții a căror ultimă electrocardiogramă, efectuată înaintea sosirii la spital, prezenta o creştere a segmentului ST sau un bloc de ramură stângă (BBG).

Procesul: timp mediu scurs până la ACTP (angioplastie coronariană translu-minală percutantă) - timp scurs între sosire şi momentul în care se efectuează o angioplastie coronariană transluminală percutantă la pacienții a căror ultimă electrocardiogramă, efectuată înaintea sosirii la spital, prezenta o creştere a segmentului ST sau un bloc de ramură stângă (BBG).

– *tratarea insuficienței cardiace acute*

Procesul: ponderea pacienților suferinzi de insuficiență cardiacă cu disfuncție sistolică ventriculară stângă cărora li s-a prescris un inhibitor al ECA în momentul acordării concediului medical.

– *controlul hipertensiunii*

Rezultatul: ponderea indivizilor suferinzi de hipertensiune a căror presiune arterială este controlată.

– *controlul insuficienței cardiace congestive (ICC)*

Rezultatul: internări în spital pentru ICC pe 1.000 de locuitori

- **hiv-SIDA:**

– *prevenirea SIDA*

Rezultatul: noi cazuri de SIDA la o 100.000 de locuitori (de 13 ani şi peste).

– *controlul HIV*

Rezultatul: HIV - decese cauzate de infecție, la 100.000 de locuitori.

- **sănătate maternă şi infantilă:**

– *îngrijiri de maternitate*

Procesul: ponderea femeilor gravide care primesc îngrijiri prenatale în cursul primului semestru de sarcină.

Rezultatul: ponderea nou-născuților vii cu o greutate scăzută sau foarte scăzută la naştere (mai puțin de 2500 grame sau mai puțin de 1500 grame).

Rezultatul: mortalitatea infantilă la 1.000 de născuți vii.

Rezultatul: mortalitatea maternă la 1.000 de născuți vii.

– *vaccinarea copiilor*

Procesul: ponderea copiilor între 19 şi 35 luni care au primit toate vaccinările recomandate.

Procesul: ponderea copiilor cuprinşi între 19 şi 35 luni care au primit 4 doze ale vaccinului DTCa.

Procesul: ponderea copiilor cuprinşi între 19 şi 35 luni care au primit 3 doze ale vaccinului contra poliomielitei.

Procesul: ponderea copiilor cuprinşi între 19 şi 35 luni care au primit o doză de vaccin ROR.

Procesul: ponderea copiilor cuprinşi între 19 şi 35 luni care au primit 3 doze de vaccin contra HIV.

Procesul: ponderea copiilor cuprinşi între 19 şi 35 luni care au primit 3 doze de vaccin contra hepatitei B.

Procesul: ponderea copiilor cuprinşi între 19 şi 35 luni care au primit o doză de vaccin contra varicelei.

– *vaccinarea adolescenților*

Procesul: ponderea adolescenților de la 13 la 15 ani care au primit 3 doze sau mai mult de vaccin contra hepatitei B.

Procesul: ponderea adolescenților de la 13 la 15 ani care au primit 2 doze sau mai multe de vaccin contra ROR.

Procesul: ponderea adolescenților de la 13 la 15 ani care au primit cel puțin o doză de rapel contra tetanosului şi difteriei.

Procesul: ponderea adolescenților de la 13 la 15 ani care au primit 3 doze sau mai multe de vaccin contra varicelei.

– *îngrijiri dentare ale copiilor*

Procesul: ponderea copiilor între 2 şi 7 ani care au declarat că şi-au făcut control stomatologic în decursul ultimului an.

– *tratamentul gastroenteritei pediatrice*

Rezultatul: internării în spital pentru gastroenterită pediatrică la 100.000 de locuitori în vârsta de 18 ani sau mai puțin.

- **sănătate mintală:**

– *tratarea depresiei*

Procesul: ponderea adulților diagnosticați cu un nou episod de depresie care au avut un acces optim la medic pentru gestiunea medicației în timpul tratamentului în faza acută.

Procesul: ponderea adulților diagnosticați cu un nou episod de depresie cărora li s-a început prescrierea unui antidepresiv, pe baza testării medicale în timpul tratamentului în faza acută.

Procesul: ponderea adulților diagnosticați cu un nou episod de depresie cărora li s-a început prescrierea unui antidepresiv, nonconcomitent cu tratamentul cu alte antidepresive.

Rezultatul: decese cauzate de sinucidere, la 100.000 de locuitori.

- **boli respiratorii:**

– *vaccinarea contra gripei*

Procesul: ponderea persoanelor cu risc crescut (de ex. boală obstructivă respiratorie - MOR), cu vârste cuprinse între 18 şi 64 ani, care au primit vaccinul contra gripei în decursul ultimelor 12 luni.

Procesul: ponderea persoanelor de peste 65 de ani care au primit vaccinul contra gripei în decursul ultimelor 12 luni.

Procesul: ponderea persoanelor adulte instituționalizate (îngrijiri de durată lungă sau cămin) care au primit o vaccinare antigripală în decursul ultimelor 12 luni.

Rezultatul: internări la spital pentru gripă, evitabilă prin vaccinare, la 100.000 de locuitori.

– *vaccinarea contra pneumoniei*

Procesul: ponderea persoanelor cu risc crescut (de ex., boală obstructivă respiratorie - MOR) cu vârste cuprinse între 18 şi 64 ani, care au primit o vaccinare antipneumococică.

Procesul: ponderea persoanelor de peste 65 de ani care au beneficiat deja de o vaccinare antipneumococică.

Procesul: ponderea persoanelor adulte instituționalizate (îngrijiri de lungă durată sau cămine) care au primit deja o vaccinare antipneumococică.

– *tratarea pneumoniei*

Procesul: ponderea pacienților suferinzi de pneumonie cărora li s-a făcut o hemocultură înaintea administrării de antibiotice.

Procesul: ponderea pacienților suferinzi de pneumonie cărora li s-a adminis-trat o doză de antibiotice de început în primele 8 ore după sosirea lor la spital.

Procesul: ponderea pacienților suferinzi de pneumonie cărora li s-a făcut un test de depistare a gripei sau li s-a administrat un vaccin antigripal.

Procesul: ponderea pacienților care suferă de pneumonie cărora li s-a administrat o doză de antibiotice de început corespunzătoare recomandărilor actuale.

Procesul: ponderea pacienților suferinzi de pneumonie cărora li s-a efectuat un test de depistare a pneumoniei sau li s-a administrat un vaccin antipneumococic.

– *tratarea infecțiilor căilor respiratorii superioare*

Procesul: ponderea consultărilor copiilor şi adulților, în care s-a prescris un antibiotic pentru o simplă răceală.

– *controlul astmului*

Procesul: ponderea indivizilor suferinzi de astm persistent cărora li s-au prescris medicamente cu titlul de terapie primară, pentru controlul pe termen lung al astmului (corticosteroizi inhalați).

Rezultatul: internări la spital pentru astm pediatric la 10.000 de locuitori cu vârste mai mari de 18 ani.

Rezultatul: internări la spital pentru astm la 10.000 de locuitori.

Rezultatul: internări la spital pentru astm la 100.000 de locuitori cu vârste mai mari de 65 de ani.

– *tratamentul tuberculozei*

Procesul: ponderea pacienților suferinzi de tuberculoză care primesc o serie de tratamente curative ale tuberculozei în decursul celor 12 luni de la începutul tratamentului.

- **cămine şi îngrijiri la domiciliu:**
  – *servicii de sănătate, de infirmerie în cămine pentru bolnavii cronici:*
  – *servicii de sănătate pentru bolnavii cronici: ponderea rezidenților care suferă de durere.*
  – *servicii de sănătate pentru bolnavii cronici: agravarea pierderii de AVQ (activități de viață cotidiană), la momentul bătrâneții.*
  – *servicii de sănătate pentru bolnavii cronici: prevalența infecțiilor*
  – *îngrijiri la bolnavii cronici: prevalența ulcerului trofic în stadiile 1-4*
  – *îngrijiri la bolnavii cronici: prevalența utilizării contentiei*
  – *îngrijiri postactive: neameliorarea controlului simptomelor de delir*
  – *îngrijiri postactive: ponderea rezidenților care suferă de dureri*
  – *îngrijiri postactive: ameliorarea mersului*

Raport asupra calității sistemului național de sănătate (NHC)

- **îngrijiri la domiciliu:**

  Rezultat: ameliorarea gestiunii medicației orale
  Rezultat: ritmicitatea îmbăierii corporale
  Rezultat: ameliorarea transferului
  Rezultat: ameliorarea mersului sau a locomoției
  Rezultat: ameliorarea eliminării şi curățeniei corporale
  Rezultat: ameliorarea durerilor care împiedică activitățile
  Rezultat: ameliorarea dispneei
  Rezultat: ameliorarea incontinenței urinare
  Rezultat: ameliorarea în cazul frecvenței episoadelor de confuzie
  Rezultat: spitalizarea pentru îngrijiri de scurtă durată

9.10. Securitatea

- **traumatismul naşterii:**
  – *decesul pe grupuri de diagnostic reper pentru gestiunea (D.R.G.)*
  – *imposibilitatea salvării*
  – *reacția transfuzională*
  – *corp străin lăsat în organism în timpul unei intervenții*
  – *infecția căilor sangvine determinată de un tub de transfuzie, la pacienții unității de îngrijiri intensive*
  – *infecția căilor sangvine determinată de un tub de transfuzie la sugarii cântărind mai puțin de 1.000 de grame la naştere, la unitatea de îngrijiri intensive*
  – *complicații ca urmare a unei anestezii*

- *ulcerul decubitului*
- *pneumotorax iatrogen şi pneumotorax iatrogen pe sector*
- *infecții cauzate prin tuburi intravenoase sau catetere şi infecții cauzate prin tuburi intravenoase sau catetere (pe sector)*
- *fractura postoperatorie a şoldului*
- *hemoragie postoperatorie*
- *tulburări metabolice sau psihologice postoperatorii*
- *insuficiență respiratorie postoperatorie*
- *embolie pulmonară sau tromboză venoasă profundă postoperatorie*
- *septicemie postoperatorie*
- *dificultatea tehnică în cursul unei intervenții şi dificultate tehnică în cursul unei intervenții (pe sector)*
- *dehiscența unei răni postoperatorii şi dehiscența unei răni postoperatorii (pe sector)*
- *traumatism obstetrico-vaginal cu instrument*
- *traumatism obstetrico-vaginal fără instrument*
- *traumatism obstetric - naştere prin cezariană*
- *prescrierea de medicamente*

Ponderea persoanelor în vârstă, rezidente în comunitate, care au avut cel puțin o prescriere (începând cu o listă de 10 medicamente şi cu o listă de 33 medicamente) susceptibilă de a fi contraindicată persoanelor în vârstă.

Ponderea adulților care declară că prestatorul de îngrijiri obişnuit îi întreabă dacă medicamentele sau tratamentele au fost prescrise de alți prestatori de îngrijiri.

9.11. La momentul oportun

- **accesul de bază:**
  - *ponderea persoanelor care declară că au o sursă obişnuită de îngrijiri, într-un loc stabil*
  - *ponderea familiilor care au avut dificultăți în obținerea de îngrijiri, pe fiecare motiv*
  - *obținerea de consultații*
  - *ponderea persoanelor care declară că au obținut o consultație curentă cum îşi doreau (întotdeauna, de obicei, uneori, niciodată)*
  - *ponderea persoanelor care declară că au obținut îngrijiri pentru o boală sau o rană aşa cum îşi doreau (întotdeauna, de obicei, uneori, niciodată)*

10. INDICATORII PATH

Sursa: Date Guisset et Champagne, 2003

10.1. Eficacitate clinică

- **mortalitatea:**
  - *sejurul (şederea într-un loc)*
  - *reîntoarcerea la unitatea de îngrijiri intensive (spital)*
  - *complicații: infecții nosocomiale*
- **respitalizare:**
  - *durata şederii*
  - *satisfacția pacienților / experiența educației / informației*
  - *verificarea pregătirii concediului*
  - *continuitatea percepută / sesizată în ancheta în rândul pacienților*
  - *scrisori din partea pacienților trimise omnipracticianului în cele 2 săptămâni*
- **reîntoarcerea la unitatea de îngrijiri intensive (spital):**
  - *durata şederii la unitatea de îngrijire intensivă*
  - *rata mortalității la unitatea de îngrijiri intensive / îngrijiri intermediare / unitatea de spitalizare*
  - *complicații: infecții nosocomiale*
- **cezariană:**
  - *mortalitatea maternă şi infantilă*
  - *pertinența antibioprofilaxiei ca urmare a unei cezariene*
  - *durata şederii în spital după naştere*
- **spitalizarea după o chirurgie de o zi:**
  - *rata operațiilor de o zi*
  - *rata anulării unei operații într-o zi*
  - *satisfacția şi experiența pacienților ambulatorii*
- **antibioprofilaxia:**
  - *infecții nosocomiale pe tip / individ*
  - *durata medie a sejurului*

10.2. Eficiența

- **durata sejurului:**
  - *respitalizarea pentru aceleaşi simptome*
  - *reîntoarcerea la unitatea de îngrijiri intensive*
  - *rezultatele verificării pregătirii în vederea concediului*
  - *satisfacția pacienților / experiența pregătirii pentru concediu*
  - *rata chirurgiei dintr-o zi*
  - *pentru LOS (pierderea semnalului) ca urmare a unei naşteri: alăptarea maternă*
- **chirurgia dintr-o zi pe perioada concediului:**
  - *durata sejurului (şederii) pentru aceleaşi simptome*
  - *respitalizarea ca urmare a unei chirurgii de o zi*
- **stocurile** (de mărfuri):

- *procedurile anulate de spital în zilele de operații*
- *şedințe de video-chirurgie nefolosite (neîntrebuințate)*
- *anulările de proceduri efectuate de spital în ziua chirurgiei*
- *rata de chirurgie dintr-o zi*

10.3. Îngrijirea personalului şi securitatea personalului

- **formarea** (numărul de ore şi buget alocat):
  - *rata de rulare*
- **activități de promovare a sănătății pentru personal** (buget alocat):
  - *absenteismul pe termen scurt şi lung*
  - *rănile legate de locul de muncă, pe categorie*
- **absenteismul:**
  - *rănirea la locul de muncă, pe categorie*
  - *lucrul temporar sau serviciul de agenții*
  - *timpul suplimentar de ore sau numărul de ore peste program*
  - *creşterea / diminuarea duratei sejurului*
  - *satisfacția / experiența pacientului*
  - *bugetul pentru activități de promovare a sănătății*
- **numărul de ore lucrate de personal peste program:**
  - *absenteismul pe termen lung şi scurt*
  - *rata posturilor de furnizat (prevăzut)*
  - *rata de rulare*
  - *rezultatele anchetei în rândul personalului privind climatul organizațional şi sarcinile de muncă*
  - *serviciul temporar sau serviciul de agenție*

10.4. Sistem exact pe pacient

- **anulările procedurilor chirurgicale din ziua chirurgiei:**
  - *şedințe de videochirurgie neîntrebuințate*
  - *rata utilizării materialului de videochirurgie*
  - *numărul de zile de stocuri de produse sangvine*
- **rezultatele anchetei în rândul pacienților asupra ansamblului internării - aspecte interpersonale şi informație şi luarea în calcul a sinelui:**
  - *absenteism*
  - *rata de rulare şi rata posturilor de furnizat*
  - *rezultatele anchetei în rândul personalului privind climatul organizațional*
  - *respitalizarea*

10.5. Conducerea reactivă şi securitatea de mediu

- **alăptarea din momentul concediului:**
  - *durata şederii după naştere*
  - *rezultatele anchetei realizate în rândul pacientelor din maternitate*
- **continuitatea percepută în ancheta realizată în rândul pacienților:**
  - *verificarea pregătirii pentru concediu*
  - *durata sejurului*
  - *rezultatele protocolului de evaluare a caracterului adecvat*
  - *rezultatele verificării pregătirii pentru concediu*
  - *integralitatea percepută a îngrijirilor în ancheta realizată în rândul pacien-ților*
  - *rata de respitalizare*
- **scrisori trimise omnipracticianului în cele 2 săptămâni:**
  - *integralitatea percepută a îngrijirilor în ancheta realizată în rândul pacien-ților*
  - *rata de respitalizare*
- **timp de aşteptare** (variantă):
  - *anulările procedurilor din ziua chirurgiei*

rata de utilizare a materialului de videochirurgie

Anexa 2

REZULTATE ŞI PERFORMANŢE ALE SISTEMULUI DE SĂNĂTATE DIN ROMÂNIA ŞI ŢĂRILE DIN U.E. ÎN ANSAMBLUL STATELOR MEMBRE ALE OMS, CU RANGURILE DE CLASAMENT DUPĂ OPT CATEGORII DE INDICATORI DE MĂSURARE, ESTIMĂRI PENTRU 1997

State	REALIZĂRI ALE OBIECTIVELOR						Cheltuieli de sănătate pe un locuitor în dolari internaţionali	PERFORMANŢA	
	Sănătate		Reactivitate		Echitate a contri-buţiei financiare	Realizarea globală a obiectivelor		După aspectele asupra nivelului de sănătate	Performanţa globală a sistemului de sănătate
	Nivel (EVCI)	Distribuţie	Grad	Distribuţie					
România	80	78	73-74	67-68	79-81	72	107	111	**99**
UE (15)									
Austria	17	8	12-13	3-38	12-15	10	6	15	**9**
Belgia	16	26	16-17	3-38	3-5	13	15	28	**21**
Danemarca	28	21	4	3-38	3-5	20	8	65	**34**
Finlanda	20	27	19	3-38	8-11	22	18	44	**31**
Franţa	3	12	16-17	3-38	26-29	6	4	4	**1**
Germania	22	20	5	3-38	6-7	14	3	41	**25**
Grecia	7	6	36	3-38	41	23	30	11	**14**
Irlanda	27	13	25	3-38	6-7	25	25	32	**19**
Italia	6	14	22-23	3-38	45-47	11	11	3	**2**
Luxemburg	18	22	3	3-38	2	5	5	31	**16**
Marea Britanie	14	2	26-27	3-38	8-11	9	26	24	**18**
Olanda	13	15	9	3-38	20-22	8	9	19	**17**
Portugalia	29	34	38	53-57	58-60	32	28	13	**12**
Spania	5	11	34	3-38	26-29	19	24	6	**7**
Suedia	4	28	10	3-38	12-15	4	7	21	**23**

State	REALIZĂRI ALE OBIECTIVELOR						Cheltuieli de sănătate pe un locuitor în dolari internaționali	PERFORMANȚA	
	Sănătate		Reactivitate		Echitate a contri-buției financiare	Realizarea globală a obiectivelor		După aspectele asupra nivelului de sănătate	Performanța globală a sistemului de sănătate
	Nivel (EVCI)	Distribuție	Grad	Distribuție					
UE (10)									
Cehia	35	19	47-48	45-47	71-72	30	40	81	**48**
Cipru	25	31	11	44	131-133	28	39	22	**24**
Estonia	69	43	66	69	145	48	60	115	**77**
Letonia	82	56	69-72	53-57	164-165	67	77	121	**105**
Lituania	63	48	80-81	45-47	131-133	52	71	93	**73**
Malta	21	38	43-44	3-38	42-44	31	37	2	**5**
Polonia	45	5	50	65	150-151	34	58	89	**50**
Slovacia	42	39	60	63-64	96	39	45	88	**62**
Slovenia	34	23	37	53-57	82-83	29	29	62	**38**
Ungaria	**62**	**40**	**62**	**58**	**105-106**	**43**	**59**	**105**	**66**

**) EVCI = L'Ésperance de vie corigée de l'incapacité (speranța de viață corectată cu incapacitatea)*
Sursa: OMS, (2000), Rapport sur la santé dans le monde, Genève, (Suisse), Tabelul 1 al Anexei Statistice, p. 174-177

Anexa 3

NIVELUL REGIONAL RECOMANDAT PRIN PROIECTUL ISARE PENTRU SCHIMBUL DE INFORMAȚII ÎN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII ÎN CADRUL CELOR 13 ȚĂRI ALE U.E.

Țări	„Regiune sănătate" recomandată	Număr de regiuni	Populația medie (mii)	Nivelul NUTS (sau cel mai apropriat)
Germania	Land	16	5090	1
Marea Britanie	Autorități de sănătate	99	503	(3)
Austria	Bundeslander	9	892	2
Belgia	Provincie	10+1*	920	2
Danemarca	Amtokommuner	14	335	3
Spania	Comunități autonome	17	2344	2
Franța	Regiuni	26	2315	2
Irlanda	Health Board	10	370	(3)
Italia	Regiuni	19+2**	2857	2
Luxemburg	Nivel național	1	420	1
Olanda	GGD	50	315	(3)
Portugalia	Regiune de sănătate	5	1721	(2)
Suedia	District	21	422	3
Ansamblu		300	1166	

** 10 provincii + regiunea capitalei Bruxelles*
19 „Regiuni" şi două provincii din cadrul regiunii Trentin Haut-Adige
Sursa: (17, p.6)

Anexa 4

ANSAMBLUL DATELOR – TABEL DE SINTEZĂ

Numărul de regiuni pe țări		Disponibilitate	Conformitate cu definiția	Utilizare	Comparabilitate	Recomandare de integrare într-o bază europeană
Profesioniștii						
Toate	Medici	+ +	+ +	+ +	+	da
	Infirmieri (inclusiv moașe)	+/-	+ +	+ +	+	nu
	Infirmieri (fără moașe)	+	+	+ +	+	da
	Moașe	+ / -	+ +	+ +	+ +	nu
Una	Medici generaliști Dentiști	+ + +	+ + + +	+ + + +	+ + + +	da da
	Farmaciști	+	+ +	+ +	+ +	da
Servicii de sănătate						
Toate	Paturi pentru îngrijiri cronice	+ +	+ +	+ +	+ +	da
	Acceptarea pe an în îngrijiri cronice	+	+ +	+ +	+ +	da
Una	Paturi de ginecologie, obstetrică sau maternitate	+ +	+	+ +	+ +	da
	Zile de spitalizare pe an	+ +	+ +	+ +	+ +	da
	Zile de spitalizare pe an în ginecologie, obstetrică sau maternitate	+	+	+ +	+ +	da

Numărul de regiuni pe țări		Disponibilitate	Conformitate cu definiția	Utilizare	Comparabilitate	Recomandare de integrare într-o bază europeană
	Acceptarea pe an în ginecologie, obstetrică sau maternitate	+	+	+ +	+ +	da
	Cezariene	+ +	+ +	+ +	+ +	da
	Operații de cataractă	+ +	+ +	+ +	+ +	da
	Proteze la șold	+	+ +	+ +	+ +	da
	Avorturi provocate	+	+ +	+ +	+ +	da
Date demografice şi socioeconomice						
Toate	Estimarea populației	+	+ +	+ +	+ +	da
	Număr de născuți vii	+ +	+ +	+ +	+ +	da
	Număr de decese	+ +	+ +	+ +	+ +	da
	Procentajul persoanelor între 15 şi 64 ani în şomaj	+	+	+ +	+ +	da
Una	Procentajul populației adulte (25-64 ani) cu studii medii	+	+ / -	+	+ +	nu
	Procentajul populației adulte (25-64 ani) cu studii superioare	+	-	+	+ +	nu
Date de mortalitate						
Toate	Decese perinatale	+ +	+	+ +	+ +	da
	Născuți morți	+ +	+	+ +	+ +	da
	Decese pe categorii de vârstă, pe sexe şi pe cauze	+	+ +	+ +	+ +	da

Numărul de regiuni pe țări		Disponibilitate	Conformitate cu definiția	Utilizare	Comparabilitate	Recomandare de integrare într-o bază europeană
Date de morbiditate						
Toate	Noi cazuri de SIDA	+ / -	+/-	+ +	+ +	nu
Una	Noi cazuri de tuberculoză	+ +	+ +	+ +	+ +	da
	Noi cazuri de cancer la sân	+/-	+	+ +	+	nu
Factori de risc						
Toate	Distribuția indicelui de masă corporală	+ / -	+ +	+ +	-	nu
	Procentul fumătorilor în vârstă de peste 15 ani	+ / -	+	+ +	+	nu
Condiții de viață și muncă						
Toate	Persoane rănite sau decedate în accidente de rutiere	+	+ +	+ +	+ +	da
Una	Accidente de muncă	+	+ +	+ +	+ +	da
Date de prevenire						
Una	Difterie	+/-	-	+ +	+ +	nu
	Tetanos	-	–	+ +	+	nu
	Naştere pe cale naturală	-	-	+ +	+ +	nu
	Poliomielita	+/-	-	+ +	+ +	nu
	Rujeola	+	+ / -	+ +	+ +	da

* +/- = *Mediu* - = *Redusă*
++ = *Foarte ridicată* + = *Ridicată* -- = *Foarte redusă*

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 44-45/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE ECONOMIE NAȚIONALĂ

CREATIVITATEA ŞI INOVAREA
● experiențe europene ●

Centrul de Informare şi Documentare Economică

dr. Steliana SANDU, dr. Valeriu IOAN-FRANC
– *coordonatori* –

dr. Zizi GOSCHIN
drd. Andreea Clara MUNTEANU
drd. Andreea VASS

CUPRINS

Capitolul 1. indicatorii inovativităţii imm în ţările membre ale uniunii europene şi în ţările candidate 569

Bibliografie selectivă 597

Capitolul 2. evaluarea competitivităţii sectorului imm din perspectiva integrării României în ue 598

2.1. Competitivitatea şi dezvoltarea economică durabilă 598

2.1.1. Competitivitatea durabilă 600

2.1.2. Avantajul național competitiv 602

2.2. Metodologia pentru evaluarea competitivităţii sectorului IMM 605

2.2.1. Evaluarea competitivităţii sectorului IMM din România în perspectivă comparativă 606

2.2.2. Principalele direcţii de analiză viitoare, bazat pe un sistem de indicatori TIC 627

Concluzii 629

Capitolul 3. *Clustering*-ul – factor de creştere a inovativităţii imm 640

3.1. Clarificări conceptuale 640

3.1.1. Definirea clusterelor 640

3.1.2. Tipologia clusterelor 642

3.1.3. Avantajele clusterelor 646

3.2. Evaluarea activităţii de *clustering* 651

3.3. Direcţii de cercetare şi perfecţionare a cadrului teoretico-metodologic – consideraţii conclusive 655

Capitolul 4. factori şi mecanisme privind finanţarea imm inovative 656

4.1. IMM inovative: abordare conceptuală 656

4.2. Specificul finanţării IMM inovative 659

4.3. Capitalul de risc – forma de finanţare a IMM inovative 666

4.4. Stimularea IMM inovative prin programele-cadru de C&D ale UE şi prin alte acţiuni recente 674

Capitolul 1
INDICATORII INOVATIVITĂȚII IMM ÎN ȚĂRILE MEMBRE ALE UNIUNII EUROPENE ŞI ÎN ȚĂRILE CANDIDATE

Printre cele cinci obiective prioritare ale acțiunii publice propuse la Lisabona, în scopul încurajării unui sistem inovativ eficient la nivel european, **stimularea creării şi dezvoltării IMM inovative** deține un loc important. În spiritul strategiei europene de dezvoltare, stabilită la Lisabona, Consiliul General al Afacerilor a adoptat în iunie 2000, „Carta europeană pentru întreprinderile mici", care recunoştea că IMM reprezintă atât „coloana vertebrală" a economiei Europei cât şi cheia competitivității în viitor şi totodată invita țările membre ale UE să sprijine şi să încurajeze activitatea întreprinderilor mici. Țările candidate au adoptat şi ele această Cartă în aprilie 2002.

La realizarea strategiei europene de dezvoltare trebuie să contribuie şi sectorul IMM care poate rezista în noul mediu competitiv doar prin valorificarea potențialului de inovare. De aceea, adoptarea unor strategii care să stimuleze deschiderea spre noile idei şi tehnologii şi să ofere condițiile şi instrumentele prin care se pot adopta atitudini înalt inovative, pot circula noile idei şi tehnologii şi se poate crea un mediu în care IMM le pot absorbi şi utiliza, constituie o obligație a fiecărei țări europene. Capitolul IMM este în prezent o parte integrantă a multor politici comunitare şi unul din obiectivele-cheie ale multor programe ale Uniunii Europene.

Figura nr.1.1. **Structura numărului de întreprinderi pe categorii de mărime**

- % -

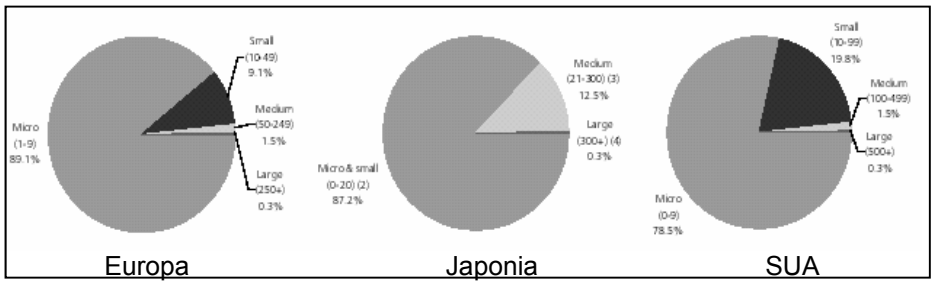

Sursa: Eurostat, Structural Business Statistics, 2002; White Paper on Small and Medium Enterprises in Japan, 2001; Statistics of US Business, Bureau of Census, 2001.

IMM reprezintă majoritatea covârşitoare (99,7%) în numărul total al întreprinderilor din Uniunea Europeană, dar contribuția lor la valoarea adăugată, cifra de afaceri şi ocupare este mult mai redusă şi diferă semnificativ de la o țară la alta.

Aproape 90% din întreprinderile europene au sub 10 angajați (microîntreprinderi), iar marea majoritate a celorlalte întreprinderi au mai puțin de 50 de salariați (vezi figura nr.1.1). Cu toate acestea, întreprinderile mari (care reprezintă numai 0,3% din numărul total de întreprinderi) concentrează 33,8% din numărul angajaților din economie, iar microîntreprinderilor le revin numai 28,7% din angajați.

Atunci când se analizează importanța relativă a mărimii întreprinderilor, nu trebuie să se piardă din vedere «greutatea» lor economică diferită, folosind de preferință indicatori monetari ca valoarea adăugată şi cifra de afaceri. Aceşti indicatori arată importanța economică a întreprinderilor mari: 38,8% din cifra de afaceri totală a întreprinderilor din UE în anul 2000, comparativ cu 20,9% în cazul microîntreprinderilor şi 19,7% în cazul întreprinderilor mijlocii. Aceeaşi situație se întâlneşte la indicatorul "numărul persoanelor angajate": 33,8% din numărul total al salariaților din UE îşi desfăşoară activitatea în întreprinderi mari. În UE 36% din întreprinderile mari obțineau în 2001 peste 10% din cifra de afaceri din produse noi sau îmbunătățite în ultimii 2 ani, față de 33% pentru întreprinderile mici şi mijlocii. Pe ansamblul UE, 68% din întreprinderile mari acordă inovării mai mult de 10% din fondurile lor pentru investiții. În cazul întreprinderilor mici şi mijlocii proporția era de 49% în anul 2001.

Sistemul de indicatori ai inovării (*European Innovation Scoreboard*) utilizat de EUROSTAT

Competitivitatea în cadrul Uniunii Europene este strâns legată de poziția ei în domeniul inovării şi difuzării noilor tehnologii. Mai buna înțelegere a factorilor care contribuie la succesul inovării în UE este ajutată de folosirea indicatorilor de referință (*benchmarking*-ul) ca instrument de identificare a celor mai bune practici. Metoda permite aprecierea performanțelor unei țări, regiuni sau întreprinderi comparativ cu competitorii săi.

Ca răspuns la provocarea lansată de Consiliul Europei la Lisabona au fost utilizați anumiți indicatori de performanță, ca repere care să furnizeze decidenților informații relevante privind realizările fiecărei țări în domeniul inovării, dezvoltării afacerilor şi al utilizării tehnologiilor noi. Informațiile privind activitatea de inovare desfăşurată de întreprinderile din UE sunt asigurate printr-o anchetă statistică specială: ***Community Innovation Survey (CIS)***.

Datele şi informațiile furnizate de această anchetă stau la baza evaluării indicatorilor parțiali şi sintetici ai inovării. Complexitatea procesului de inovare nu poate fi surprinsă printr-un număr redus de indicatori, chiar dacă aceştia au

caracter sintetic. De exemplu, pozițiile statelor membre ale UE, privite prin prisma principalilor indicatori statistici ai inovării, relevă o mare diversitate de situații; anumiți indicatori arată că unele țări europene au adevărate poziții de lideri mondiali, în timp ce altele sunt considerabil rămase în urmă. Aceste situații pot fi soluționate prin utilizarea unui **sistem complex de indicatori**, care surprind diferitele aspecte ale procesului inovării.

Potențialul inovativ al IMM nu este un dat exogen, ci este determinat de o multitudine de condiții social-economice, tehnice şi politice. Potențialul inovativ include, pe lângă capacitatea de a crea inovații, inputul de resurse care sunt destinate generării inovațiilor: bani, echipamente, resurse umane. Obținerea unor valori măsurabile ale factorilor implicați în procesul inovării presupune găsirea unor indicatori adecvați care să exprime aspectele fundamentale ale potențialului inovativ.

Indicatorii inovativității reprezintă o componentă importantă a sistemului de indicatori calculați de EUROSTAT pentru țările membre şi cele candidate. Aceşti indicatori (*Innovation Scoreboard*) sunt structurați în grupe organizate pe arii tematice: resurse umane, crearea de cunoştințe noi, transmiterea şi aplicarea cunoştințelor şi finanțarea inovațiilor, output şi piețe.

Sistemul de indicatori ai inovării utilizat de țările UE şi țările candidate (*European Innovation Scoreboard – EIS*) este principalul instrument statistic utilizat de European Trendchart on Innovation, elaborat pentru a răspunde inițiativei lansate la Lisabona în martie 2000. A fost implementat din anul 2001 şi a fost perfecționat continuu, devenind un important punct de referință pentru deciziile în domeniul politicii inovării, ca şi pentru analiştii economici. Numărul indicatorilor utilizați a sporit treptat de la 20 la 26, în încercarea de a surprinde aspecte cât mai variate ale procesului inovativ. Aceşti indicatori sunt valorificați sub diferite forme: individual, cinci indicatori sintetici care acoperă dimensiunile-cheie ale inovării şi un indicator compozit care reuneşte într-o formă standardizată toți indicatorii parțiali, oferind o evaluare sintetică a inovării care permite comparații regionale şi la nivel internațional.

Elaborarea sistemului complex de indicatori ai inovării a reprezentat un proces îndelungat, desfăşurat în mai multe etape.

Primul pas l-a reprezentat **identificarea indicatorilor**, potențiali relevanți pentru procesul investițional, capabili să orienteze luarea deciziilor de politică economică conform obiectivului Lisabona. A fost elaborată o primă listă de 52 de indicatori ai inovării, selectați după criteriile relevanței şi disponibilității datelor. Aceşti indicatori au fost organizați în 5 blocuri: resursele umane, crearea cunoştințelor, inovația şi antreprenoriatul descriu inputurile procesului inovațional, în timp ce aplicarea şi proprietatea intelectuală se referă la output.

Al doilea pas este **selectarea indicatorilor** finali astfel încât să se evite redundanțele şi indicatorii puternic corelați. În această etapă s-a desfăşurat o analiză statistică a relațiilor dintre cele cinci blocuri de indicatori şi între indicatorii

din fiecare bloc. Matricea de corelație construită pentru fiecare bloc de indicatori a permis identificarea indicatorilor între care există o corelație puternică, iar analiza statistică a componentei principale a fost folosită pentru a identifica indicatorii-cheie din fiecare grupă.

După primele două faze au rămas 26 de indicatori. Selecția lor s-a bazat pe următoarele **principii**:

- redundanța: dacă există doi sau mai mulți indicatori care oferă informații asemănătoare, se selectează unul singur;
- impactul politic: când doi indicatori sunt puternic corelați şi oferă un mesaj politic puternic, se selectează ambii indicatori;
- disponibilitate: sunt preferați indicatorii care sunt disponibili pentru un număr mare de țări şi care pot fi obținuți din bazele de date existente;
- când doi indicatori sunt redundanți, este păstrat cel deja inclus în listele anterioare.

În continuare, folosind tehnici de regresie, a fost completată baza de date cu informațiile absente.

Obținerea unei imagini de ansamblu privind evoluția fiecărei țări în domeniul inovării este posibilă prin sintetizarea indicatorilor parțiali într-un **indice general al inovării**. Este mult mai uşor să se analizeze variația unui indicator sintetic decât să se caute tendințe comune de evoluție ale indicatorilor parțiali. Indicatorul sintetic este util pentru ierarhizarea țărilor, pentru evidențierea decalajelor şi este un instrument util pentru procesul decizional. Totuşi, construirea unui indicator sintetic nu este lipsită de dificultăți, iar problemele metodologice care apar trebuie rezolvate corespunzător, pentru a înlătura pericolul interpretării eronate sau manipulării rezultatelor. Lista indicatorilor parțiali utilizați este revizuită frecvent. De exemplu, în lista indicatorilor parțiali ai EIS 2005 indicatorul „rata de penetrare a telecomunicațiilor simultane" înlocuieşte „accesul la Internet", indicatorul „ponderea întreprinderilor inovative finanțate din surse publice" înlocuieşte „cheltuieli de CD ale firmelor finanțate din surse publice", iar indicatorul „patente naționale la un milion de locuitori" dispare.

Reunirea indicatorilor parțiali într-un indice sintetic al inovării şi în subindici corespunzători grupelor tematice presupune parcurgerea unui algoritm de calcul care porneşte de la standardizarea datelor primare. Indicatorii primari se exprimă în unități de măsură diferite (de exemplu %, ‰, rezultate la un milion de locuitori), ceea ce nu permite însumarea lor directă. Aducerea indicatorilor primari la o unitate de măsură comună se realizează cu **metoda de standardizare minim-maxim**, care se aplică în doi paşi:

1. se determină valoarea standardizată (cuprinsă între 0 şi 1) a fiecărui indicator primar cu relația:

$$y_{ij} = \frac{x_{ij} - \min(x_j)}{\max(x_j) - \min(x_j)},$$

unde: y_{ij} - valoarea standardizată a indicatorului *j* pentru țara *i*;

x_{ij} - valoarea indicatorului *j* pentru țara *i*;

2. calcularea indicelui sintetic ca medie aritmetică (ponderată sau simplă) a valorilor standardizate ale indicatorilor componenți:

$$I_i = \frac{\sum_{j=1}^{m} q_j y_{ij}}{\sum_{j=1}^{m} q_j},$$

unde: I_i- indicele sintetic al inovării pentru țara *i*;

q_j - ponderea indicatorului *j*.

În cele mai multe cazuri, pentru simplificare, indicatorii parțiali – care compun indicele sintetic – primesc ponderi egale. În cazul indicatorilor complementari (de exemplu, atunci când sunt disponibile date atât pentru firmele inovative, cât şi pentru cele neinovative) se utilizează ponderi de sumă 1.

Grupele de indicatori care compun EIS (în varianta 2005) se referă atât la inputurile inovării (trei grupe), cât şi la outputuri (două grupe) şi vor fi prezentate succint în cele ce urmează.

- **INPUT: resurse umane**

Această grupă de indicatori măsoară condițiile structurale care asigură potențialul inovativ, utilizând în principal informații referitoare la calitatea resurselor de muncă:

1. absolvenți ai învățământului tehnic şi de ştiințe naturale, ca pondere ($^0/_{00}$) în numărul total al populației cu vârsta cuprinsă între 20 şi 29 de ani;
2. numărul total al persoanelor cu studii superioare (orice formă de învățământ postliceal), ca procent (%) din populația din grupa de vârstă 25-64 de ani;
3. rata de extindere a liniilor de telecomunicații de bandă largă (număr de linii la 100 de locuitori);
4. participarea la învățământul permanent (% în populația de 25-64 de ani);
5. nivelul de şcolarizare a tinerilor (% populației în vârstă de 20-24 de ani care a absolvit cel puțin învățământul liceal).

- **INPUT: crearea de cunoştințe noi**

Indicatorii din această grupă măsoară investițiile în factorul uman şi în activitățile de CD, considerate ca elemente-cheie ale economiei bazate pe cunoaştere:

6. cheltuieli publice pentru cercetare-dezvoltare ca pondere în PIB;
7. cheltuielile firmelor pentru cercetare-dezvoltare, ca pondere în PIB;
8. ponderea CD de nivel tehnic ridicat şi mediu (% în cheltuielile de CD);
9. ponderea întrepriderilor care primesc finanțare pentru CD din surse publice;
10. ponderea cheltuielilor de CD ale universităților finanțate de sectorul privat.

- **INPUT: inovație şi antreprenoriat**

Această grupă de indicatori este orientată spre măsurarea eforturilor depuse pentru inovare la nivel microeconomic.

11. care desfăşoară activitate internă de inovare (% în numărul total de IMM);
12. întreprinderi care cooperează pentru inovare (% în numărul total de IMM); IMM dovedesc o flexibilitate mult mai mare decât întreprinderile mari, în toate activitățile desfăşurate, iar prin cooperarea cu alte unități pot dobândi o forță mai mare, păstrând în acelaşi timp avantajele dimensiunilor reduse şi prezenței locale. În această categorie se încadrează clusterele industriale (de exemplu parcurile tehnologice) care creează condiții pentru o stimulare reciprocă a ideilor şi cunoaşterii;
13. cheltuieli pentru inovare, ca pondere în cifra de afaceri; acest indicator se calculează ca raport între cheltuielile totale pentru inovare ale întreprinderilor (CD internă şi în afara întreprinderii, inovații de produs şi de proces, cumpărarea de brevete şi licențe, design industrial, marketingul inovării etc.) în cifra de afaceri totală (inclusiv întreprinderile fără activitate de inovare);
14. capitalul de risc în faze timpurii, ca pondere în PIB;
15. ponderea cheltuielilor cu tehnologia comunicațiilor în PIB;
16. ponderea IMM care introduc progresul netehnologic în numărul total de IMM; indicatorul se referă la IMM care folosesc tehnici de management avansat, structuri organizatorice noi sau semnificativ îmbunătățite, modificări semnificative în aspectul sau designul cel puțin al unui produs.

- **OUTPUT: aplicarea inovațiilor**

Indicatorii din această grupă măsoară performanța prin intermediul muncii şi al rezultatelor producției, îndeosebi în domeniile *high-tech*:

17. ponderea (%) angajaților din domeniul serviciilor *high-tech* (poştă şi telecomunicații, tehnologia informației, servicii de CD) în numărul total de angajați;
18. exportul produselor de nivel tehnic ridicat, ca pondere în valoarea totală a exportului;
19. produse noi pentru piață (sau produse semnificativ îmbunătățite), ca pondere în cifra de afaceri;
20. produse noi pentru firmă, dar existente deja pe piață, ca pondere în

cifra de afaceri;

21. ponderea (%) angajaților din industriile de nivel tehnic mediu şi ridicat în forța de muncă totală; acest indicator se referă la activitățile din domeniile: chimie, maşini, echipamente electrice, telecomunicații, instrumente de precizie, autoturisme.

- **OUTPUT: proprietate intelectuală**

22. Patente EPO (***European Patent Office***) *high-tech* la un milion de locuitori; clasele de brevete de nivel tehnic ridicat cuprind:
    - calculatoare şi echipamente automatizate pentru afaceri;
    - inginerie genetică şi microorganisme;
    - aviație;
    - comunicații;
    - semiconductori;
    - laser;
23. patente USPO (***US Patent and Trademark Office***) *high-tech* acordate la un milion de locuitori;
24. familii de patente triadice (EPO, JPO, USPO) la un milion de locuitori;
25. număr de mărci de fabricație noi la un milion de locuitori;
26. număr de designuri noi la un milion de locuitori.

Indicele sintetic al inovării calculat ca medie aritmetică a valorilor standardizate ale acestor indicatori parțiali (conform algoritmului prezentat anterior) permite identificarea pozițiilor relative în domeniul inovării ale țărilor membre ale UE, precum şi ale țărilor candidate (figurile nr.1.2 şi 1.3).

Figura nr.1.2. **Indicele sintetic al inovării în anul 2005 în țările membre ale UE şi în țările candidate**

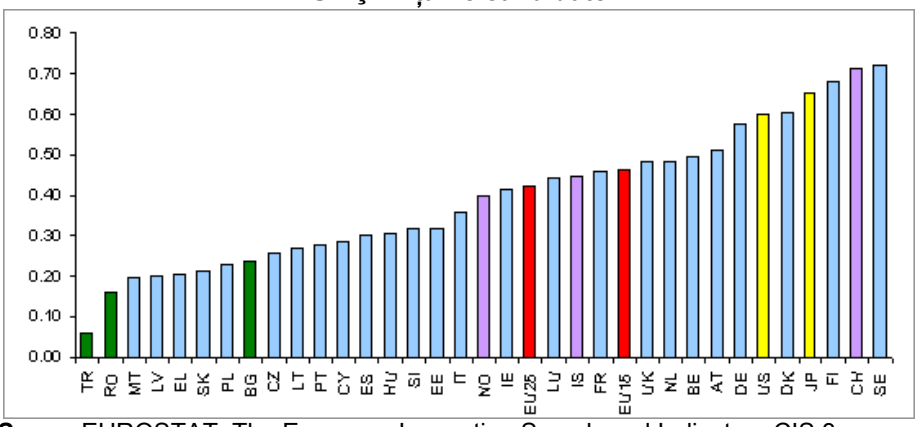

Sursa: EUROSTAT, The European Innovation Scoreboard Indicators,CIS 3.
Notă: pentru prescurtări, consultați lista de la p. 32.

Figura nr.1.3. **Poziţiile ţărilor UE şi ale ţărilor candidate după nivelul şi dinamica indicelui sintetic al inovării în anul 2005**

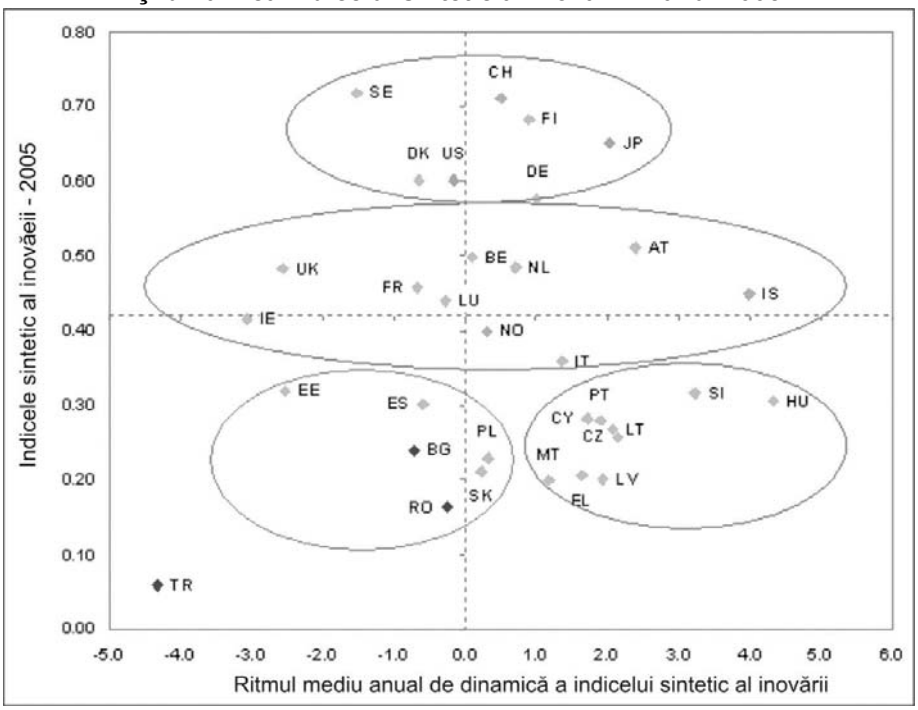

Sursa: *EUROSTAT, The European Innovation Scoreboard Indicators,CIS 3.*
Notă: *pentru prescurtări, consultaţi lista de la p. 32; liniile punctate din grafic indică media UE 25.*

Analiza poate fi aprofundată cu ajutorul sub-indicilor calculaţi pe blocuri de indicatori pentru anul 2005:

Pornind de la mărimea indicatorului sintetic al inovării pentru fiecare ţară, se poate desfăşura o analiză a performanţei inovative care identifică patru mari grupuri de ţări: liderii inovării, care au atât un nivel mult peste medie al indicelui sintetic, cât şi un ritm rapid de creştere a acestuia, ţările aflate în stadiu intermediar, care au un nivel relativ mai redus (în jurul mediei) al indicelui sintetic, ţări în care indicele sintetic al inovării este în creştere, dar nivelul acestuia este sub medie şi grupul ţărilor aflate sub nivelul mediu al UE atât ca nivel, cât şi ca dinamică a indicelui sintetic al inovării.

La fel ca în anii anteriori, Finlanda şi Suedia au o poziţie de lideri în domeniul inovării. La acestea se adaugă acum şi Danemarca. Grupul intermediar include numeroase ţări, printre care Austria, Belgia, Olanda, Anglia, Germania, Franţa şi Italia. Ţările cu o evoluţie mai lentă în domeniul inovării sunt

Spania şi unii din noii membri ai UE: Lituania, Slovenia, Republica Cehă, Ungaria şi Slovacia. Grupul țărilor care rămân şi mai mult în urmă include Portugalia şi Grecia, alături de noii membri: Estonia, Letonia şi Polonia.

Figura nr.1.4. **Indicele sintetic al resurselor umane pentru inovare în anul 2005**

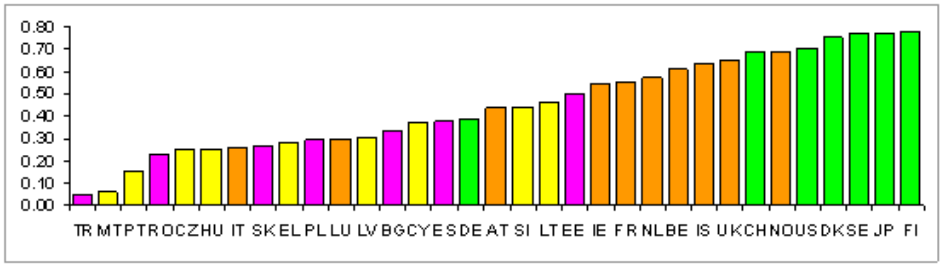

Figura nr.1.5. **Indicele sintetic al creării cunoştințelor în anul 2005**

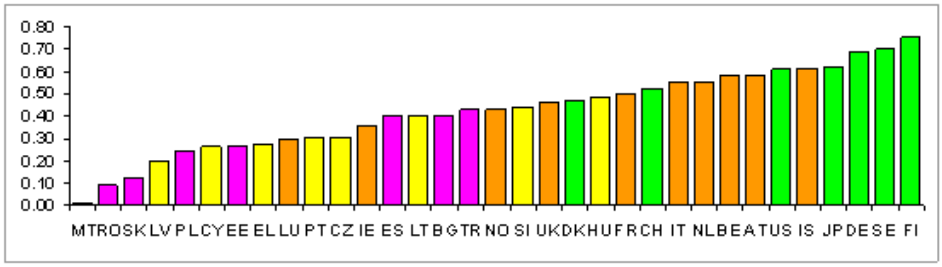

Figura nr.1.6. **Indicele sintetic al inovării şi antreprenoriatului în anul 2005**

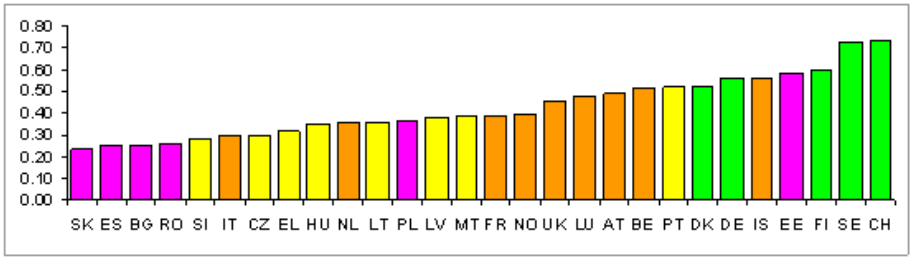

Figura nr.1.7. **Indicele sintetic al aplicării inovațiilor în anul 2005**

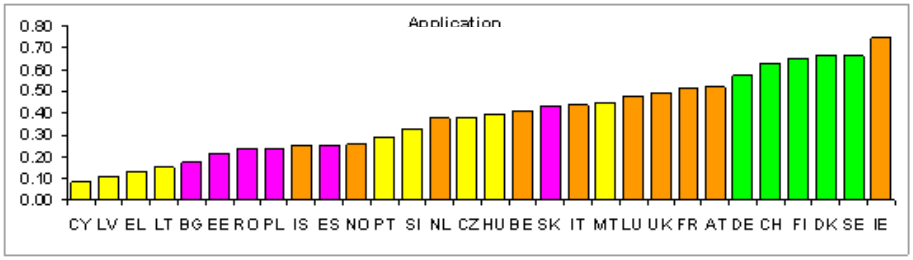

Figura nr.1.8. **Indicele sintetic al proprietății intelectuale în anul 2005**

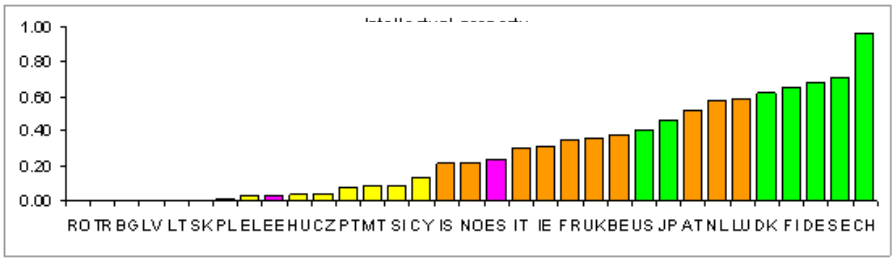

Notă: pentru prescurtări, consultați lista de la p. 32.

Analiza subindicilor inovării permite identificarea punctelor slabe ale țărilor membre. S-a demonstrat că resursele alocate pentru sprijinirea zonelor mai puțin performante ale inovării aduc beneficii mai mari comparativ cu utilizarea aceloraşi resurse pentru domeniile mai puternice. Aceasta sugerează că o politică echilibrată, care sprijină dezvoltarea armonioasă a tuturor domeniilor inovării, este mai eficientă.

În general, există concordanță între poziția unei țări în ierarhia bazată pe indicele sintetic şi locul pe care îl ocupă după valorile subindicilor. Totuşi există câteva excepții semnificative. Germania, Italia şi Luxemburg au rezultate mai slabe în domeniul resurselor umane pentru inovare, Elveția în crearea cunoştințelor şi Islanda în aplicarea inovațiilor, comparativ cu performanțele aceloraşi țări în celelalte domenii ale inovării. Estonia, Letonia şi Portugalia au performanțe relativ mai bune în inovare şi antreprenoriat, iar Republica Cehă şi Irlanda se descurcă mai bine în aplicarea inovațiilor, comparativ cu alte domenii.

Se poate observa că țările cu performanțe asemănătoare în fiecare din domeniile-cheie ale inovării (ca Germania, Danemarca, Anglia, Elveția) au un nivel general de eficiență a inovării superior țărilor cu o repartiție inegală a performanțelor (Portugalia, Estonia, Irlanda).

Tipuri de inovatori

Inovarea este o activitate extrem de diversă. Firmele au la dispoziție numeroase metode de a inova, de la o activitate intensă de CD internă, până la

achiziționarea de noi echipamente sau componente de produs gata de a fi folosite. În fiecare caz în parte abilitățile necesare firmei inovative sunt mult diferite. În consecință, simpla exprimare numerică a numărului firmelor care inovează nu este în măsură să ofere o informație suficientă pentru procesul decizional. Este necesară identificarea modalităților de inovare dintr-o țară pentru a avea o imagine mai clară asupra potențialului inovativ.

De exemplu, pornind de la definiția cuprinzătoare a inovării dată de manualul OSLO (care acoperă o gamă largă de activități, de la cumpărarea noii tehnologii de la un alt producător, până la CD internă de milioane de euro), datele CIS 3 estimează că 46% din firmele portugheze şi 45% din firmele finlandeze sunt inovative. Această situație – aparent identică – ascunde însă modul cum inovează firmele din cele două țări. În timp ce 32% dintre firmele finlandeze desfăşoară activități inovative creative interne, numai 18% din firmele portugheze. Aceste date, care ilustrează mai precis performanțele inovative ale firmelor, sunt analizate pornind de la următoarea tipologie a firmelor inovatoare:

- *inovatorii strategici* reprezintă firmele care fac din inovare componenta centrală a strategiei lor competiționale; ele desfăşoară în permanență activități de CD, pentru a realiza inovații de produs sau de proces, care vor fi difuzate ulterior către alte firme;
- *inovatorii ocazionali* sunt firmele care desfăşoară CD internă numai când este necesar sau oportun, fără a face din inovare un obiectiv central al activității lor; unele din aceste firme se orientează spre adaptarea noilor tehnologii create de alte firme la nevoile lor specifice;
- *firmele care modifică tehnologia* existentă urmăresc îmbunătățirea produselor sau proceselor lor tehnologice prin activități de inginerie productivă, nu prin CD;
- *firmele care adoptă inovațiile* produse de alte firme reprezintă 21% din totalul firmelor inovative.

Indicatori ai inovării, pe categorii de mărime a întreprinderilor

1. Un indicator cantitativ al procesului inovativ îl reprezintă **numărul şi ponderea întreprinderilor inovative**, pe categorii de mărime (întreprinderi mici, mijlocii şi mari). Întreprinderi inovative sunt considerate cele care introduc produse noi sau îmbunătățite sub aspect tehnologic. Aproape jumătate din întreprinderile cu mai mult de 10 angajați din țările membre ale UE desfăşurau activitate de inovare în anul 2000, dar forța de muncă din aceste întreprinderi o depăşea de 2,5 ori pe cea din întreprinderile neinovative (aproximativ 25 de milioane de angajați, comparativ cu 10 milioane). Creşterea forței de muncă a fost mai mare printre întreprinderile inovative (8%), comparativ cu cele care nu desfăşurau activitate de inovare (4%), atât în industrie, cât şi în servicii.

Aceste date sprijină constatarea făcută şi în anii anteriori referitor la ***creşterea înclinației spre inovare odată cu mărimea întreprinderii***. Întreprinderile

mici din industrie şi servicii sunt mai puţin inovative comparativ cu întreprinderile mijlocii şi mari din ţările membre ale UE.

2. Ponderea firmelor care inovează în numărul total al întreprinderilor este un indicator care permite o apreciere mai bună a extinderii procesului de inovare şi oferă posibilitatea de a compara întreprinderile mici, mijlocii şi mari din această perspectivă. Ponderea firmelor care inovează în numărul total al întreprinderilor mari este cuprinsă între 73% în Italia şi 91% în Danemarca. În cazul întreprinderilor mici, ponderea celor inovative în total variază între 21% în Spania şi 68% în Irlanda.

Această evaluare generală a ponderii activităţii inovative a întreprinderilor omite însă intensitatea şi calitatea inovării. Este firesc ca întreprinderile mari să fie mai inovative decât cele mai mici pentru că ele dispun, de regulă, de resurse mari de cercetare şi dezvoltare şi au programe de producţie mai diverse. În aceste condiţii este mai uşor pentru ele să introducă noi produse şi tehnologii, mai ales dacă operează în sectoare de activitate capital-intensive sau tehnologic-intensive. Totuşi, în unele activităţi de servicii, IMM reuşesc mai bine să ofere noi produse adaptate nevoilor clienţilor, având o mai mare flexibilitate şi un răspuns mai rapid la nevoile clienţilor.

Figura nr.1.9. **Ponderea IMMIor cu activitate de CD internă în numărul total de IMM în anul 2003**

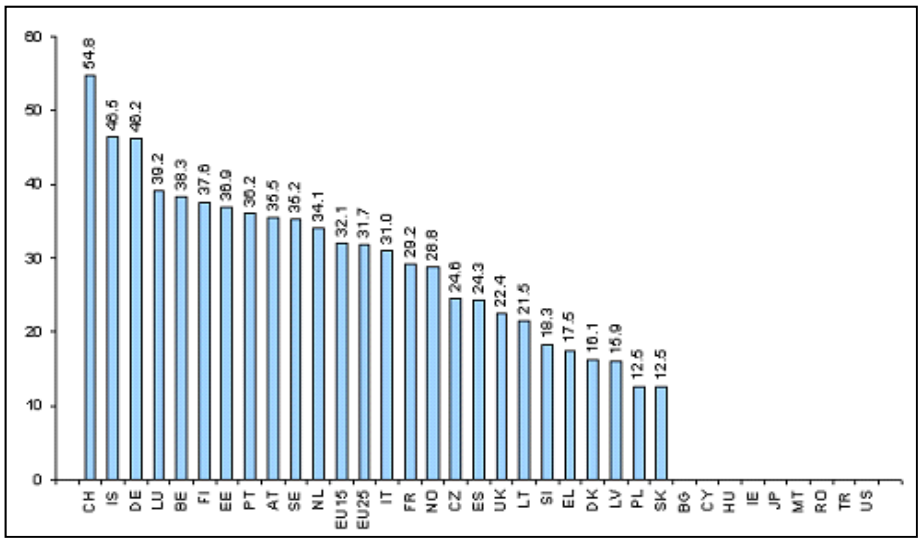

Sursa: *EUROSTAT: NewCronos, The third community innovation survey (CIS 3), The European Innovation Scoreboard Indicators.*
Notă: *pentru prescurtări, consultaţi lista de la p. 32.*

3. Indicatorul **intensitatea inovării** reprezintă un pas înainte în direcția surprinderii aspectelor calitative ale acestui proces. Indicatorul se calculează ca pondere a cheltuielilor cu inovarea în cifra de afaceri. Sunt incluse în această categorie toate cheltuielile care au ca scop sau duc efectiv la implementarea unor produse, servicii sau procese noi sau îmbunătățite. În medie, cheltuielile pentru inovare au o pondere de 3,7% din cifra de afaceri a întreprinderilor din industria prelucrătoare, respectiv 2,8% în sectorul serviciilor. La acest indicator diferențele dintre întreprinderile mari şi cele mici sunt reduse în industria prelucrătoare. În unele țări (Danemarca, Austria şi Anglia), întreprinderile mici au avut un nivel mai mare al indicatorului intensitatea inovării, comparativ cu întreprinderile mijlocii şi mari. În sectorul serviciilor, intensitatea inovării tinde să fie mai redusă pentru întreprinderile mijlocii, iar în multe țări indicatorul a înregistrat cele mai mari valori pentru întreprinderile mici.

Figura nr.1.10. **Ponderea cheltuielilor pentru inovare în cifra de afaceri a IMM în anul 2003**

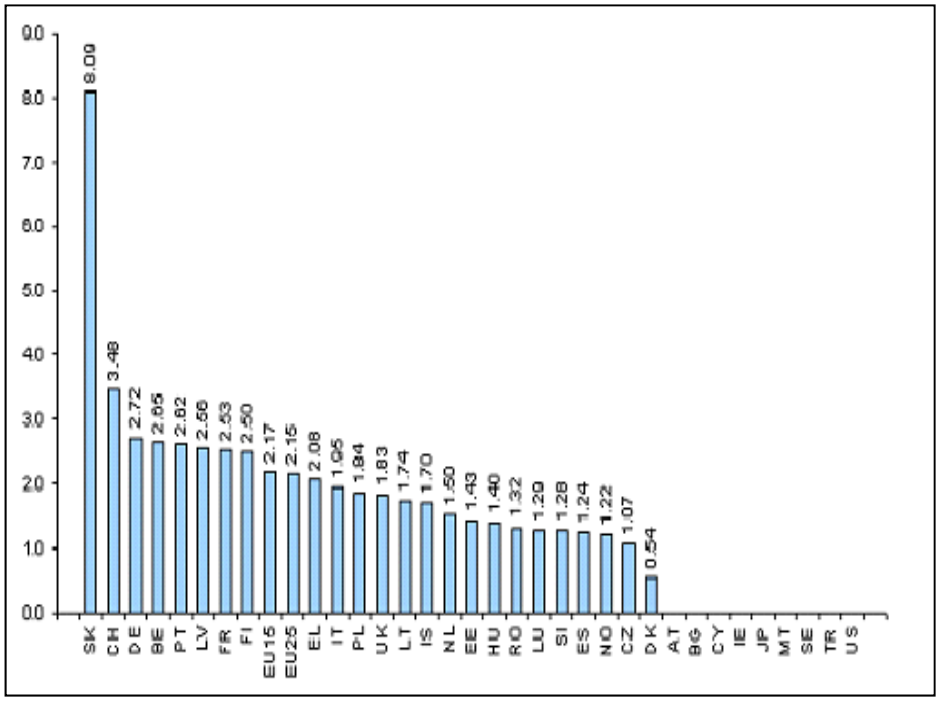

Sursa: EUROSTAT: NewCronos, The third community innovation survey (CIS 3), The European Innovation Scoreboard Indicators.
Notă: pentru prescurtări, consultați lista de la p. 32.

Dacă se au în vedere numai întreprinderile care inovează, întreprinderile mici au o intensitate mai mare a inovării decât cele mari. Această situație este mai pronunțată în servicii: 10,2% din cifra de afaceri a întreprinderilor mici este destinată inovării, față de 3,1% în întreprinderile mari. Diferența poate fi explicată în mare măsură prin faptul că un număr relativ mic de întreprinderi mici concentrează cheltuielile de inovare, în timp ce majoritatea întreprinderilor mari fac cheltuieli de inovare, dar multe dintre ele alocă pentru aceasta resurse relativ mai mici, comparativ cu potențialul de care dispun.

4. Un alt indicator calitativ al procesului de inovare îl reprezintă identificarea **surselor de informații pentru inovare.** Întreprinderile industriale din UE au indicat că principalele surse de informații pentru inovare au fost în ordine:

- surse din interiorul întreprinderii;
- clienții;
- furnizorii de echipamente, materiale, software;
- târgurile şi expozițiile;
- competitorii şi alte întreprinderi din aceeaşi ramură de activitate;
- conferințele, întrunirile, jurnalele;
- universitățile.

În sectorul serviciilor principalele surse de informare utilizate de întreprinderile inovative au fost în linii mari aceleaşi.

Tabelul nr.1.1. **Principalele surse de informare pentru inovare, pe categorii de mărime ale întreprinderilor inovative din industrie (2003)**

Surse de informare pentru inovare	Ponderea întreprinderilor inovative care indică sursa respectivă (%)			
	Toate întreprinderile	Întreprinderi mici	Întreprinderi mijlocii	Întreprinderi mari
Din interior	37	32	40	70
Alte întreprinderi	7	3	10	28
Furnizorii de echipamente, materiale, software	19	19	17	29
Clienți	27	22	32	51
Concurenți	11	9	13	21
Universități	4	3	4	11
Institute de cercetare	3	2	3	7
Conferințe, întruniri	9	8	9	15
Târgurile şi expozițiile	17	17	18	20

Sursa: Sources and Resources for EU Innovation, Statistics in Focus, Eurostat, 2004.

5. Ponderea întreprinderilor inovative angajate în cooperare pentru CD (cum ar fi clusterele industriale, parteneriatele, centrele de excelență etc.) în industria prelucrătoare variază între 6% (Luxemburg) şi 57%(Finlanda) pentru întreprinderile mici şi respectiv între 37% (Danamarca) şi 93% (Finlanda) pentru întreprinderile mari. Aşadar întreprinderile mari sunt mai înclinate decât cele mici să dezvolte relații de cooperare; în anul 2000, în medie 61% din întreprinderile industriale mari şi 47% din întreprinderile mari din sectorul serviciilor desfăşurau cel puțin o formă de cooperare în vederea inovării. Aceste forme de cooperare permit întreprinderilor să-şi unească resursele şi cunoştințele, să-şi dezvolte contactele cu competitorii şi să răspundă mai bine cererilor clienților.

Printre partenerii principali de cooperare pe plan național, întreprinderile din UE au indicat (pe poziții egale): furnizorii, clienții şi universitățile. În țările candidate principalii parteneri au fost clienții, întreprinderile din acelaşi sector de activitate şi furnizorii.

Cooperarea cu parteneri naționali în vederea inovării este situația cea mai frecventă. Atunci când cooperarea se extinde în afara UE, de regulă se preferă parteneri din SUA şi mai puțin din Japonia sau din țările candidate.

Figura nr.1.11. **Ponderea IMM implicate în cooperare pentru activitatea de inovare în anul 2003**

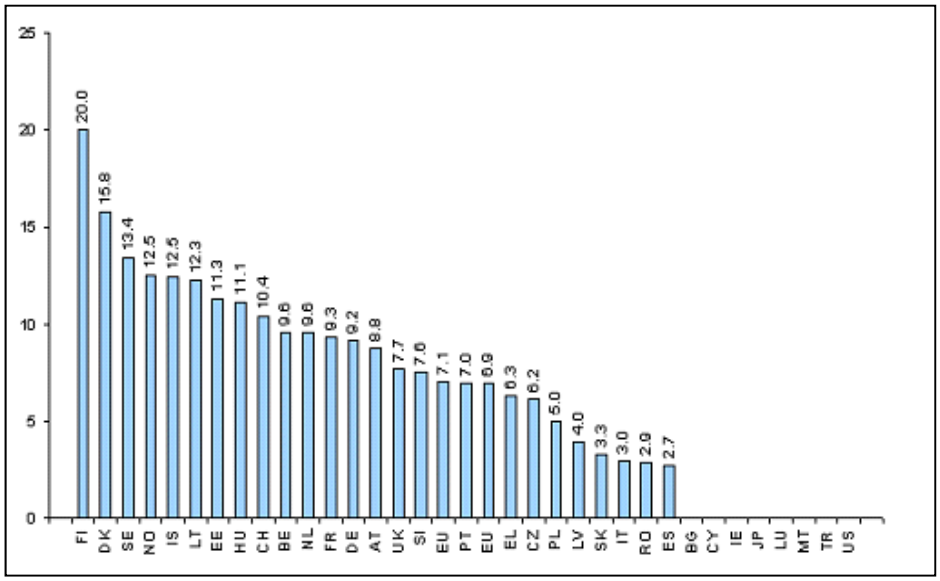

Sursa: EUROSTAT: NewCronos, The third community innovation survey (CIS 3), The European Innovation Scoreboard Indicators.
Notă: pentru prescurtări, consultați lista de la p. 32.

6. Activitatea de CD realizată în interiorul întreprinderii se referă la toată munca de creație desfăşurată în întreprindere pentru a creşte stocul de cunoştințe şi la folosirea acestui stoc pentru a realiza produse şi procese noi şi îmbunătățite. Întreprinderile industriale tind să fie angajate în activități permanente de CD internă în proporție mai mare decât întreprinderile din servicii.

Ponderea întreprinderilor industriale care au fost implicate într-o activitate permanentă de CD a fost mult mai ridicată în cazul întreprinderilor mari (69%) față de cele mici (21%). În servicii aceste ponderi au fost mai reduse: 44% pentru întreprinderile mari şi 20% pentru cele mici.

7. Indicatorul ponderea IMM care introduc progresul netehnologic în numărul **total de IMM** se referă la firmele care folosesc tehnici de management avansat, structuri organizatorice noi sau semnificativ îmbunătățite, modificări semnificative în aspectul sau designul cel puțin al unui produs.

Media UE 25 la acest indicator este de 40%, niveluri mult superioare înregistrându-se în Luxemburg (74%), Germania (65%) şi Grecia (58%).

Figura nr. 1.12. **Ponderea IMM cu activitate de CD internă în numărul total de IMM în anul 2003**

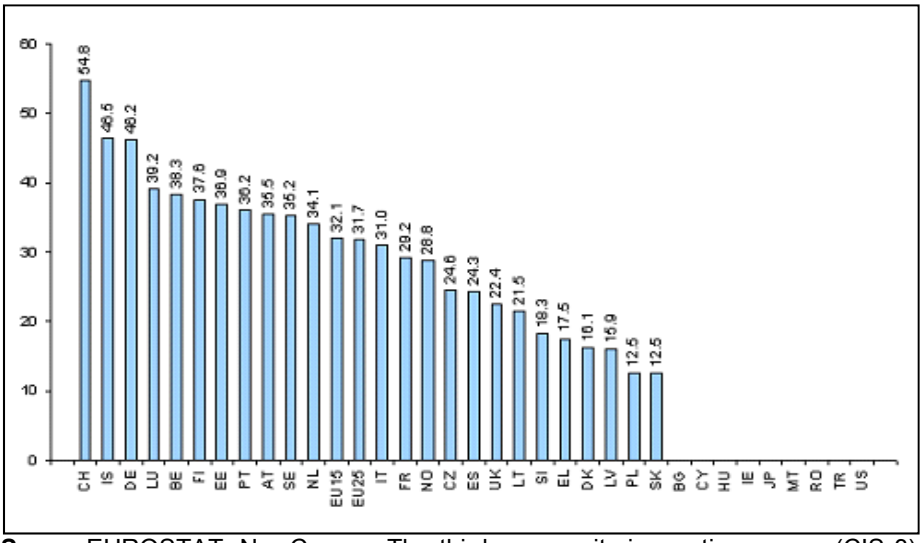

Sursa: EUROSTAT: NewCronos, The third community innovation survey (CIS 3), The European Innovation Scoreboard Indicators.
Notă: pentru prescurtări, consultați lista de la p. 32.

8. Sistemul complex de indicatori ai inovării include şi **obiectivele inovării.** Întreprinderilor inovative li se cere să indice care sunt pentru ele cele mai importante obiective ale inovării din următoarea listă:

- reducerea poluării mediului;
- extinderea programului de produse sau servicii;
- îmbunătățirea calității produselor sau serviciilor;
- reducerea costului muncii;
- reducerea consumului de materiale;
- reducerea consumului de energie;
- pătrunderea pe piețe noi sau mărirea cotei de piață;
- îmbunătățirea calității produselor sau serviciilor;
- îmbunătățirea activității de producție interne;
- înlocuirea unor produse sau servicii depăşite;
- pentru a corespunde unor reglementări sau standarde.

În industria prelucrătoare cele mai importante obiective ale inovării pentru întreprinderile mari s-au dovedit a fi:

- îmbunătățirea calității produselor sau serviciilor;
- pătrunderea pe piețe noi;
- mărirea cotei de piață.

Întreprinderile mici au fost stimulate să inoveze mai ales de dorința de reducere a costului muncii şi de obligația de a răspunde unor reglementări sau standarde. În servicii motivațiile principale ale inovării au fost asemănătoare cu cele din industrie.

9. Efectele principale ale inovării indicate de întreprinderi au fost: creşterea calității producției (efect indicat de peste 40% din întreprinderile inovative), extinderea programului de producție (aproape 30% din întreprinderi), creşterea capacității de producție (30%), creşterea cotei de piață (24%), îmbunătățirea flexibilității producției (23%) şi altele.

Întreprinderile mari din industrie şi servicii acordă o importanță mai mare inovațiilor orientate spre produs (care lărgesc programul de producție), comparativ cu întreprinderile mici.

10. Întreprinderilor li s-a cerut să precizeze care sunt principalele modalități prin care obțin noile tehnologii:

- prin achiziționarea de echipamente performante;
- prin desfăşurarea activităților interne de CD;
- prin cooperare cu furnizorii sau clienții;
- prin cooperare cu universitățile sau institutele de cercetare;
- prin cumpărarea de licențe.

Cele mai multe întreprinderi au indicat că îşi procură noua tehnologie mai ales prin achiziționarea de echipamente performante şi prin cooperare cu

furnizorii sau clienții. Marile întreprinderi au mai adăugat la aceste căi desfăşurarea activităților interne de CD.

11. Factori care stimulează şi factori care frânează inovarea

O anchetă statistică special organizată (***Flash Eurobarometer Survey on Innovation***) în 2001 s-a concentrat îndeosebi asupra factorilor care stimulează sau frânează inovarea.

Conform rezultatelor furnizate de ***Flash Eurobarometer Survey on Innovation***, în 2001 cele mai importante **motive pentru inovare** erau tot extinderea pe piață şi profitabilitatea, aşa cum rezultă din ancheta desfăşurată în 1996.

În ceea ce priveşte **factorii care stimulează inovarea**, în 2001 57% dintre întreprinderile mari şi 44% dintre IMM considerau că o mai mare mobilitate a forței de muncă ar avea un efect pozitiv asupra inovării. Cu toate acestea, atunci când au fost întrebate cum ar putea forța de muncă să contribuie mai bine la inovare, majoritatea întreprinderilor (78%) au răspuns că perfecționarea pregătirii personalului existent reprezintă cea mai bună soluție.

Printre **barierele cele mai mari în fața inovării**, întreprinderile chestionate nu au considerat a fi protecția proprietății intelectuale, ci resursele umane.

Creşterea productivității şi implicit a competitivității întreprinderilor este în strânsă legătură cu introducerea tehnologiilor noi şi folosirea capitalului în proporție sporită (comparativ cu munca) în calitate de input în procesul de producție. Proporțiile relative ale muncii şi capitalului în procesul de producție diferă în funcție de mărimea întreprinderii şi se reflectă în competitivitatea şi profitabilitatea acestora.

Schimbările care au loc în structura costurilor întreprinderilor reflectă noile modele ale organizării producției: prin subcontractare şi producție la comandă marile întreprinderi au redus povara stocurilor şi a capitalului tangibil. A crescut totodată importanța relativă a achizițiilor de bunuri şi servicii comparativ cu costurile de personal. Această schimbare în organizarea întreprinderilor a antrenat reducerea capacității de producție a multor întreprinderi mari, pe măsură ce acestea se specializau în activități care generau în mai mare măsură valoare adăugată.

Inovarea şi forța de muncă

Implementarea inovațiilor este legată de calitatea resurselor umane disponibile în întreprinderi. În toate ramurile economiei, indiferent de mărimea întreprinderii, întreprinderile inovative se caracterizează printr-un nivel mai ridicat al calificării şi al eficienței utilizării forței de muncă față de întreprinderile care nu desfăşoară activitate de inovare.

Productivitatea muncii, calculată ca valoare adăugată pe angajat, este un indicator important al performanței economice pentru o întreprindere sau o țară.

Întreprinderile mari realizează o productivitate mai mare decât IMM din acelaşi sector de activitate sau din aceeaşi țară. De exemplu, întreprinderile mari din industria prelucrătoare au înregistrat cel mai ridicat nivel al productivității muncii, comparativ cu celelalte ramuri de producție, în toate țările din Uniunea Europeană. Pe de altă parte, în alte sectoare de activitate, cum ar fi distribuție sau servicii, în întreprinderile mici şi mijlocii se înregistrează frecvent niveluri ale productivității muncii egale sau chiar mai mari decât cele raportate de întreprinderile mari.

Cheltuielile medii de salarizare pe un angajat (inclusiv contribuțiile sociale) tind să crească odată cu mărimea întreprinderii, întreprinderile mari asigurând salarii mai ridicate personalului lor. Această legătură între cheltuieli şi dimensiunea întreprinderii se verifică în toate țările membre ale Uniunii Europene şi pentru toate domeniile de activitate.

Productivitatea muncii ajustată cu salariul este un indicator obținut prin combinarea sub formă de raport a celor doi indicatori precedenți. Este un indicator statistic mai reprezentativ pentru productivitate, asigurând un nivel mai ridicat de comparabilitate deoarece evidențiază şi diferențele între întreprinderi la cheltuielile medii pe angajat. Acest aspect suplimentar este important mai ales în sectorul serviciilor, unde numărul proprietarilor producători şi al lucrătorilor familiali este deseori ridicat. Productivitatea ajustată astfel arată că marile întreprinderi tind să rămână mai eficiente, chiar dacă au cheltuieli medii pe angajat relativ mai mari. Excepție de la această stare de lucruri face Germania, în care situația întreprinderilor mari este aceeaşi cu media pe total. Diferența cea mai mare între întreprinderi pe categorii de mărime se înregistrează în Irlanda şi Finlanda, unde productivitatea ajustată este mult mai ridicată în întreprinderile mari față de media pe economie (cu 38,4% şi respectiv 25,8% peste medie în anul 2000).

Raportul dintre cheltuielile de personal şi cheltuielile pentru bunuri şi servicii este un alt indicator care evidențiază relația dintre muncă şi ceilalți factori de producție. În industria prelucrătoare acest raport este de 25% în medie pe UE (2000); aşadar, pentru fiecare euro cheltuit direct cu forța de muncă, 4 euro sunt folosiți pentru achiziții de bunuri şi servicii. Acest raport variază considerabil între ramuri, în funcție de intensitatea muncii în fiecare sector de activitate, totuşi la nivel agregat se observă că întreprinderile mari au în general cel mai redus nivel al acestui indicator.

Indicatori ai finanțării inovațiilor

Întreprinderile mari au avut în ultimul timp tendința de a-şi reduce gradul de îndatorare şi de a beneficia în mai mare măsură de accesul la alte surse de finanțare, cum sunt ofertele publice la bursele de valori. Pe de altă parte, IMM au în mod tradițional probleme legate de finanțare: lipsa unei piețe dezvoltate

pentru capitalul de risc în UE, un sector investițional cu o politică investițională prudentă, o cifră de afaceri fluctuantă şi imprevizibilă.

Numeroase IMM din UE sunt afaceri de familie care evită bursele de valori ca modalitate de finanțare pentru a nu-şi pierde independența. Chiar şi IMM care au utilizat această sursă de finanțare a afacerilor întâmpină probleme, după cum o demonstrează recenta volatilitate a burselor de valori. Există şi importante diferențe culturale care explică de ce bursele de valori sunt mai dezvoltate în SUA, comparativ cu unele țări din UE. În plus, schimbările în activitatea băncilor şi condițiile de acordare a creditelor sunt mai puțin favorabile pentru IMM, comparativ cu întreprinderile mari.

Ancheta specială asupra inovării (***Flash Eurobarometer Survey on Innovation***), desfăşurată în 2001 în țările membre ale UE, a adus informații noi privind atitudinea întreprinderilor față de finanțarea inovării.

La întrebarea referitoare la interesul pe care îl au pentru **lărgirea accesului la sursele de finanțare a inovațiilor** (prin bursele de valori, capitalul de risc etc.) 46% din întreprinderile mici şi 47% din cele mijlocii au răspuns afirmativ, față de numai 41% dintre întreprinderile mari. Au existat diferențe semnificative între țările membre: peste jumătate dintre întreprinderile din țările situate în partea sudică a UE au apreciat că un acces mai larg la finanțare ar fi benefic. Întreprinderile mari au fost mai puțin interesate de lărgirea surselor de finanțare a inovării, mai ales în țările mari din UE, unde există deja piețe de capital bine dezvoltate.

Atunci când au fost întrebate dacă băncile şi investitorii le sprijină suficient eforturile de inovare, 75% dintre întreprinderile din UE au răspuns afirmativ. Procentul a fost mai mare pentru IMM (78%) şi mai redus în cazul întreprinderilor mari (73%).

Puține întreprinderi din UE consideră că **sistemul de impozitare** le încurajează eforturile de inovare: 18% din total. Întreprinderile mari au înregistrat un procent de răspunsuri favorabile peste medie (22% dintre întreprinderi sunt mulțumite de sistemul de impozitare) în timp ce întreprinderile mijlocii sunt cele mai nemulțumite. Şi la acest indicator au existat diferențe importante între țările membre ale UE. În Irlanda, Luxemburg şi Olanda peste jumătate din numărul total de întreprinderi consideră că sistemul național de impozitare încurajează inovarea.

Finanțarea publică a inovațiilor reprezintă suportul financiar acordat de stat întreprinderilor inovative sub forma subvențiilor directe, a împrumuturilor sau garantării împrumuturilor. În Uniunea Europeană peste 35% dintre întreprinderile cu activitate inovativă au primit finanțare publică. Întreprinderile mari cu activitate de inovare au beneficiat în mai mare măsură de sprijinul statului comparativ cu întreprinderile mici: peste 50% din întreprinderile mari inovative au primit finanțare publică, față de 32% din întreprinderile mici şi 35% din cele mijlocii. Aceste diferențe de finanțare între categoriile de întreprinderi după

mărime au fost mai mici în cazul finanțării locale şi regionale şi mai mari pentru finanțarea din fondurile UE.

Datele statistice privind cercetarea şi dezvoltarea în țările candidate provin din baza de date ***Eurostat - NewCronos*** şi includ statisticile inovării şi cererile de patente. Datele privind inovarea se bazează pe anchete similare cu ***Community Innovation Survey***, țările candidate desfăşurând primele lor sondaje de acest tip. Sunt urmăriți indicatori ca: numărul întreprinderilor cu activitate de inovare, venituri realizate din vânzarea produselor noi sau modernizate, nivelul cheltuielilor pentru inovare şi desfăşurarea unor activități de inovare în întreprinderi (inclusiv aspecte calitative cum ar fi sursele de informații folosite pentru inovare, factori care împiedică sau încetinesc inovarea sau principalele efecte ale inovării asupra întreprinderilor).

Ponderea întreprinderilor inovative în numărul total de întreprinderi tinde să crească în ultimii ani în strânsă legătură cu dimensiunile întreprinderii: în general înclinația spre activitatea de inovare creşte odată cu mărimea întreprinderii, atât în UE 15, cât şi în țările candidate. În întreprinderile mijlocii din țările candidate pentru care au fost disponibile date activitatea de inovare este în general de două ori mai mare decât în întreprinderile mici, iar nivelul acestei activități în întreprinderile mari reprezintă frecvent dublu față de întreprinderile mijlocii.

Cererile pentru acordarea de brevete reprezintă un indicator al rezultatelor activității inovative.

Figura nr. 1.13. **Cereri pentru patente la un milion de locuitori în anul 2001**

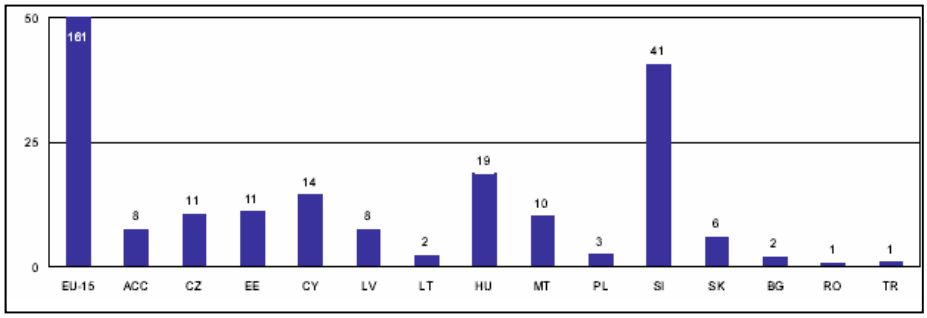

Sursa: Eurostat, NewCronos.
Notă: pentru prescurtări, consultați lista de la p. 32.

În țările candidate se depun în medie 7,6 cereri pentru patente la un milion de locuitori, comparativ cu 161 în Uniunea Europeană (figura nr.1.13). Slovenia, cu 41 de cereri la un milion de locuitori, reprezintă o excepție notabilă în timp ce România, cu o singură cerere la un milion de locuitori ocupă ultimul loc, alături de Turcia.

Există câteva explicații pentru diferențele mari dintre țări la acest indicator. În primul rând au fost avute în vedere numai patentele depuse la Oficiul European pentru Patente, cererile către oficiile naționale nefiind incluse în această analiză. Pe de altă parte, protecția prin patente este privită diferit de la o țară la alta şi, indiferent de țară, există numeroase întreprinderi care preferă alte metode de a-şi proteja inovațiile (secretul industrial, lansarea rapidă pe piață a produselor etc.). Indicatorul cererilor de patente trebuie analizat în legătură cu înclinația spre inovare a întreprinderilor dintr-o țară; datele existente arată o corelație directă între ponderea numărului întreprinderilor inovative în total şi cererile pentru patente.

Educarea şi perfecționarea forței de muncă sunt două elemente importante pentru activitatea de inovare şi creşterea competitivității întreprinderilor. Unele țări europene resimt insuficiența forței de muncă calificate în anumite sectoare de activitate sau lipsa experienței manageriale şi antreprenoriale. Aceasta este una din cauzele problemelor majore pe care le întâmpină multe IMM care au manageri mai puțin calificați pentru munca pe care o depun. În general, este mai uşor pentru întreprinderile mari să organizeze cursuri interne de perfecționare a personalului: pe lângă faptul că au resursele necesare pentru a suporta costurile, de cursurile respective beneficiază simultan un număr mai mare de persoane.

Indicatorii principali ai perfecționării personalului arată o situație mai puțin favorabilă pentru România: în medie numai 11% din întreprinderi asigură modalități de perfecționare a personalului, comparativ cu 62% în UE. Acest indicator este şi mai nefavorabil în cazul întreprinderilor mici (8%). Pe categorii de mărime a întreprinderilor, la acest indicator se observă în general tendința ca întreprinderile mari să ofere mai multe ore de pregătire profesională, comparativ cu întreprinderile mijlocii şi mici. România prezintă o poziție nefavorabilă şi la acest indicator.

Indicatorii inovării în România comparativ cu UE

Preponderența IMM în totalul întreprinderilor active din România (99,3% în anul 2002) este similară țărilor membre ale Uniunii Europene şi țărilor candidate şi impune o abordare strategică a acestui sector prin prisma cerințelor integrării în Spațiul European al Cercetării şi Inovării şi a accentuării fenomenelor de globalizare. Acestea reprezintă un sector-cheie pentru asigurarea creşterii economice din România, contribuind la crearea de noi locuri de muncă şi la sporirea ofertei de bunuri şi servicii; ele deținea în anul 2002, conform datelor din Anuarul statistic pe anul 2003, 50,7% din forța de muncă şi 55,9% din cifra de afaceri a întreprinderilor din industrie, construcții, comerț şi alte servicii.

Prin mobilitatea şi flexibilitatea care le caracterizează, IMM pot avea un impact puternic asupra procesului de creştere a competenței tehnologice, asupra transferului de tehnologie şi asupra capacității naționale de inovare.

Având în vedere forța economică a IMM, studiul incidenței progresului tehnic asupra inovativității acestui sector prin consolidarea legăturilor cu alți actori reprezentativi din sistemul C-D şi inovării reprezintă un instrument important pentru realizarea obiectivului de creştere a competitivității lor.

Paradoxul economiei româneşti este că, deşi potrivit ultimei anchete CIS 3, ponderea IMM inovative este dublă față de cea a întreprinderilor mari inovative, contribuția lor la cifra de afaceri şi la creşterea exporturilor este încă foarte redusă (sub 5%). Întrucât aproape toate institutele de C-D tehnologică fac parte din sectorul IMM, este explicabil de ce IMM au în România o pondere semnificativă în totalul cheltuielior de C-D şi inovare.

În țările candidate, la fel ca în UE 15, majoritatea covârşitoare a întreprinderilor sunt de dimensiuni reduse, având sub 10 angajați. În România ponderea acestor microîntreprinderi este relativ mai redusă.

Sistemul de indicatori ai inovării din UE (***Innovation Scoreboard***) stabileşte pozițiile relative ale țărilor membre şi ale țărilor candidate pe drumul performanțelor inovative. Sistemul este construit pe baza de date de indicatori structurali lansată prin comunicatul Comisiei Europene: ***Realizarea potențialului Uniunii Europene-consolidarea şi extinderea strategiei Lisabona*** şi măsoară performanța inovativă prin 26 de indicatori.

Aceşti indicatori ai inovării elaborați de EUROSTAT sunt utilizați şi de către statistica românească. În figura nr. 1.14 este prezentată poziția relativă a României (% în nivelul mediu al UE25) în anul 2004, în ceea ce priveşte cei 22 de indicatori ai inovării, între care indicatorii referitori la IMM ocupă un loc important.

România are o poziție nefavorabilă în comparație cu media UE în ceea ce priveşte capacitatea inovativă a IMM. Singurii indicatori la care România deține o poziție net superioară mediei UE sunt ponderea IMM care introduc progresul netehnologic şi produse noi pentru piață, ca pondere în cifra de afaceri, în timp ce la ponderea cheltuielilor cu tehnologia comunicațiilor în PIB depăşeşte uşor nivelul mediu.

Figura nr. 1.14. **Poziția României față de UE privind indicatorii parțiali ai inovării**

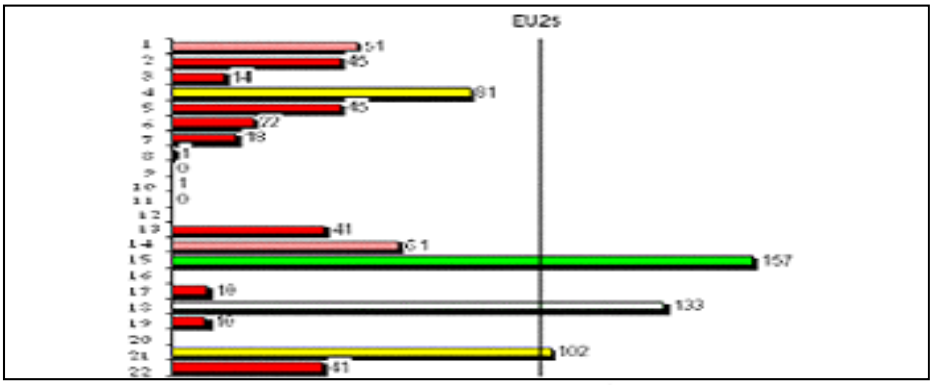

Sursa: EUROSTAT, New Cronos, CIS 3.
Notă: Cei 22 de indicatori ai inovării, prezentați în figura anterioară, se referă la:

1. absolvenți ai învățământului superior, ca pondere ($^0/_{00}$) în numărul total al populației cu vârsta cuprinsă între 20 şi 29 de ani; 2. numărul total al persoanelor cu studii superioare, ca procent (%) din populația din grupa de vârstă 25-64 de ani; 3. participarea la învățământul permanent (% în populația de 25-64 de ani); 4. ponderea (%) angajaților din industriile de nivel tehnic mediu şi ridicat în forța de muncă totală; 5. ponderea (%) angajaților din domeniul serviciilor *high-tech* în numărul total de angajați. 6. cheltuieli publice pentru cercetare-dezvoltare ca pondere în PIB; 7. cheltuielile firmelor pentru cercetare-dezvoltare, ca pondere în PIB; 8. cereri de patente EPO *high-tech* la un milion de locuitori; 9. patente USPO *high-tech* acordate la un milion de locuitori; 10. cereri de patente EPO la un milion de locuitori;	11. patente USPO *high-tech* acordate la un milion de locuitori. 12. IMM inovative, ca pondere în numărul total de IMM productive; 13. numărul IMM implicate în cooperarea pentru activitatea de inovare; 14. cheltuieli pentru inovare, ca pondere în cifra de afaceri; 15. ponderea IMM care introduc progresul netehnologic. 16. capital în domenii *high-tech*, ca pondere în PIB; 17. capitalul de risc în faze timpurii, ca pondere în PIB; 18. produse noi pentru piață, ca pondere în cifra de afaceri; 19. produse noi pentru firmă, ca pondere în cifra de afaceri; 20. acces la Internet; 21. ponderea cheltuielilor cu tehnologia comunicațiilor în PIB; 22. ponderea valorii adăugate rezultată din tehnologia de vârf.

Evoluția indicatorilor inovării în România, în perioada1996-2003, precum şi comparația cu nivelul mediu al acestor indicatori pe ansamblul UE, sunt prezentate în tabelul nr. 1.

Tabelul nr. 1.2. **Evoluția indicatorilor parțiali ai inovării**

INDICATORI	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	UE25	UE15
1. Absolvenți înv. superior (‰ în populația 20-29ani)	...	5,9	4,2	4,1	4,5	4,9	5,8	...	11,5	12,5
2.Pers. cu studii superioare (% în populația 25-64 ani)	...	...	8,7	8,7	9,3	9,8	9,8	9,6	21,2	21,8
3.Învățământ permanent (% populația 25-64 ani)	...	0,9	1,0	0,8	0,9	1,1	1,1	1,3	9,0	9,7
4. Angajați *high-tech* în industrie (%)	...	6,7	6,21	5,83	4,98	4,91	5,50	5,32	6,6	7,1
5. Angajați *high-tech* în servicii (%)	...	1,61	1,67	1,41	1,35	1,43	1,57	1,45	3,19	3,49
6. Cheltuieli publice pentru cercetare-dezvoltare (%PIB)	...	...	0,11	0,10	0,11	0,15	O,15	...	0,67	0,69
7. Cheltuielile firmelor pentru cercetare-dezvoltare (%PIB)	...	...	0,38	0,30	0,26	0,24	0,23	...	1,27	1,30
8. Cereri de patente EPO *high-tech* la 1 mil. loc.	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	...	26,0	30,9
9. Patente USPO *high-tech* acordate la 1 mil. loc.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	...	9,4	11,2
10. Cereri de patente EPO la 1 mil. loc.	0,8	0,4	1,3	1,0	1,1	1,2	0,9	...	133,6	158,5
11. Patente USPO *high-tech* acordate la 1 mil. loc.	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,4	0,2	...	59,9	71,3
12. IMM inovative, ca pondere în numărul total de IMMproductive;	...	...	...	...	...	...	...	...	31,7	32,1
13. Numărul IMMlor implicate în coop. pt. inovare	...	...	...	...	2,9	...	...	...	7,1	6,9
14. Cheltuieli pentru inovare (% în cifra de afaceri)	...	...	...	...	1,32	...	...	...	2,15	2,17

INDICATORI	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	UE25	UE15
15. Ponderea IMM care introduc progresul netehnologic.	…	…	…	…	77	…	…	…	43	…
16. Capital în domenii *high-tech*, ca pondere în PIB;	…	…	…	…		…	…	…	…	50,8
17. Capitalul de risc în faze timpurii, ca pondere în PIB;	…	…	…	…	0,003	0,004	0,005	0,003	…	0,03
18. Produse noi pentru piață, ca pondere în cifra de afaceri;	…	…	…	…	7,8	…	…	…	5,9	5,9
19. Produse noi pentru firmă, ca pondere în cifra de afaceri;	…	…	…	…	1,6	…	…	…	16,9	17,2
20. Acces la Internet;	…	…	…	…		…	…	…	…	0,57
21. Ponderea cheltuielilor cu TIC în PIB;	…	…	…	…	8,6	7,6	6,8	6,4	6,3	6,2
22. Ponderea valorii adăugate rezultată din tehnologia de vârf.	…	…	…	…	…	…	5,2	…	12,7	14,1

Sursa: *http://trendchart.cordis.lu/scoreboards*.

Figura nr.1.15 prezintă poziția relativă a României față de UE referitor la nivelul şi dinamica indicatorilor inovării. Se observă tendința de creştere a decalajului la indicatorii «ponderea în PIB a cheltuielilor de CD ale firmelor» şi «cereri de patente». Pe de altă parte se înregistrează un trend favorabil, de reducere a decalajelor, la indicatorii cu tendință de creştere mai rapidă decât media UE: ponderea angajaților în domenii de vârf, numărul de absolvenți, ponderea cheltuielilor publice de CD în PIB ş.a.

Figura nr. 1.15. **Poziția României față de media UE la indicatorii inovării în anul 2004**

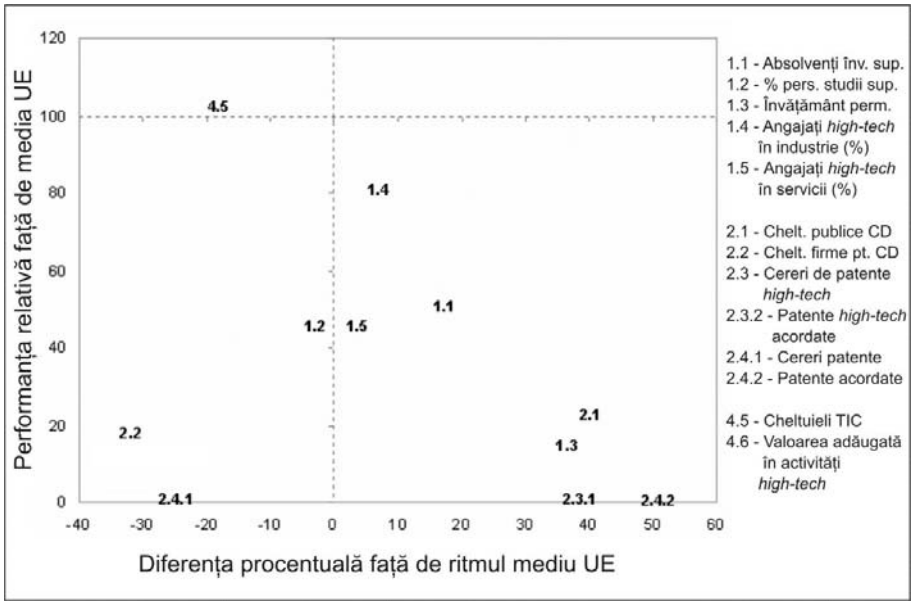

Sursa: *EUROSTAT: NewCronos, The third community innovation survey (CIS 3), The European Innovation Scoreboard Indicators.*

Indicele sintetic al inovării (figura nr.1.2) şi indicatorii parțiali ai inovării în România comparativ cu nivelul mediu al UE (figura nr.1.15) arată o poziție nefavorabilă a României în ceea ce priveşte capacitatea de inovare**.** Totuşi, România se situează în grupul țărilor aflate într-un proces de recuperare a decalajelor față de nivelul mediu al UE. Această poziție ilustrează, pe de o parte, tendința de creştere economică bazată în mare parte pe forța de muncă ieftină şi, pe de altă parte, nivelul scăzut al infrastructurii şi mecanismelor inovaționale, care se află încă într-un stadiu primar de dezvoltare. Cei mai mulți indicatori parțiali ai inovării arată o tendință de reducere a decalajelor. Excepție fac

cheltuielile pantru tehnologia informațiilor şi comunicațiilor, educația terțiară, cheltuielile de CD ale firmelor şi patentele EPO, aflate pe un trend nefavorabil.

Evoluția principalilor indicatori parțiali ai inovării arată:

- tendințe pozitive pentru învățământul permanent, cheltuielile publice de CD (în legătură cu decizia guvernului de a ridica la 1% ponderea în PIB a fondurilor publice de CD), patentele *high-tech* EPO şi patentele USPTO;
- tendințe de creştere moderată pentru numărul absolvenților de învățământ superior;
- tendințe puternice de înrăutățire pentru patentele EPO şi cheltuielile de cercetare ale firmelor (legate de potențialul inovațional redus al firmelor, tendința puternică de a importa echipamente şi tehnologii din străinătate, cererea redusă pentru CD internă şi orientarea preponderentă către comerț şi servicii).

Un alt aspect al performanțelor firmelor româneşti se referă la profilul lor inovativ. Din datele CIS 3 a rezultat că majoritatea covârşitoare a firmelor româneşti sunt noninovative (peste 80%). Acesta reprezintă cel mai mare procent comparativ cu celelalte țări incluse în studiu. Aproximativ 10% din firmele româneşti desfăşoară activități inovative ocazionale, iar un procent foarte redus din numărul total de firme adoptă şi modifică inovațiile preluate. În ceea ce priveşte categoria inovatorilor strategici (firmele care îşi bazează strategia competitivă pe CD permanentă care duce la inovații de produs şi proces, care sunt preluate apoi şi de alte firme), aceştia reprezintă în România numai 3%.

Cercetările desfăşurate de INS în perioada 2000-2003, în conformitate cu metodologia EUROSTAT (CIS 3), au evidențiat că firmele inovative reprezintă 17% din numărul total de firme active, dețin 16% din forța de muncă şi 42% din cifra de afaceri totală a firmelor active. Firmele inovative sunt predominant IMM (83,4%) şi 73% dintre ele operează în industrie. Nivelul finanțării publice a inovațiilor este foarte redus în România: numai 10% din firmele inovative, reprezentând circa 400 de firme, dintre care 306 sunt IMM.

Cheltuielile pentru inovare sunt de asemenea reduse, reprezentând aproximativ 3% din cifra de afaceri a firmelor inovative. În ceea ce priveşte structura cheltuielilor pentru inovare, activitățile de CD dețin 24,5% (22% CD intramurală şi 2,5% CD extramurală), achiziționările de echipamente reprezintă 53,4%, cumpărarea de patente şi licențe 6,6% şi alte cheltuieli 15,5%.

Distribuția pe regiuni a firmelor inovative relevă o mare concentrare în regiunea Bucureşti. Aceşti indicatori arată o capacitate inovativă foarte redusă, explicată prin dezvoltarea insuficientă a infrastructurii inovative şi a instrumentelor de difuzare, ceea ce încetineşte considerabil ritmul dezvoltării economice. Deşi s-au făcut progrese în direcția consolidării sistemului inovațional, sunt necesare măsuri ferme de amplificare a aplicării rezultatelor CD şi de transformare a procesului inovațional într-un motor al competitivității naționale.

Prescurtări utilizate în grafice:

EU – Uniunea Europeană
BE – Belgia
DK – Danemarca
DE – Germania
EL – Grecia
ES – Spania
FR – Franța
IE – Irlanda
IT – Italia
LU – Luxemburg
NL – Olanda
AT – Austria
PT – Portugalia
FI – Finlanda
SE – Suedia
UK – Anglia

ACC – Țările care au devenit membre ale UE în 2004 (CY EE CZ LV LT HU MT PL SL SK); CC – Țările candidate (BG RO TR)

CZ – Cehia
EE – Estonia
CY – Cipru
LV – Letonia
LT–Lituania
HU – Ungaria
Mt – Malta
PL – Polonia
Sl – Slovenia
SK – Slovacia
BG – Bulgaria
RO – România
TR – Turcia

Bibliografie selectivă

Arundel A., Hollanders H. - *Innovation Strenghts and Weaknesses*, MERIT Report, 2005.

*** - *Methodology Report on European Innovation Scoreboard,* 2005.

Schiemann M. - *SMEs in Europe - competitiveness, innovation and the Knowledgedriven society*, Eurostat, 2003.

Schiemann M. - *SMEs in Europe - candidates countries*, Luxemburg, Eurostat, 2003.

http://europa.eu.int/comm/eurostat

http://trendchart.cordis.lu/Scoreboard/scoreboard.htm

Capitolul 2
EVALUAREA COMPETITIVITĂȚII SECTORULUI IMM DIN PERSPECTIVA INTEGRĂRII ROMÂNIEI ÎN UE

2.1. Competitivitatea şi dezvoltarea economică durabilă

Liberalizarea fluxurilor de capital şi comerciale creează premisele minime pentru a vinde pe pieţele internaţionale, dar competitivitatea este cea care poate garanta poziţionarea strategică a agenţilor economici în mediul concurenţial global. Acesta din urmă defineşte structura pieţei şi determină regulile jocului. Raporturile de competitivitate pe plan internaţional s-au redefinit pe fondul mutaţiilor în integrarea economică regională şi a activităţii societăţilor transnaţionale. Mai mult decât atât, echilibrul între calitatea, preţul şi serviciile aferente produselor oferite pe piaţă poate fi asigurat numai în cadrul unei economii de piaţă funcţionale libere, al cărui principiu fundamental îl reprezintă **concurenţa eficientă**. Ea potenţează nivelul de excelenţă garantat consumatorilor, obligând firmele să depună eforturi pentru a deveni competitive în contextul presiunilor concurenţiale[1]. Confruntarea deschisă la care au fost supuşi actorii economici privaţi din România în raport cu Uniunea Europeană a dus la rezultate mixte, îndeosebi în rândul întreprinderilor mici şi mijlocii.

Dezvoltarea competitivă a acestui sector a fost împietat de o serie remarcabilă de factori, între care cei mai importanţi rămân accesul dificil la surse de finanţare pentru investiţii pe termen mediu şi lung şi insuficienţa serviciilor de asistenţă pentru IMM. Argumentele economico-sociale derivate din rolul pe care sectorul IMM îl joacă în structura economică contribuie la fundamentarea nevoii de sprijinire a dezvoltării acestuia cu scopul de a depăşi "eşecurile pieţei" şi dificultăţile specifice, precum:

- dimensiunea şi forţa economico-financiară redusă de a face faţă concurenţei pieţei libere;
- accesul redus la resurse financiare sau la programe naţionale de susţinere;
- capacităţi reduse de cercetare, dezvoltare, inovare şi tehnologizare etc.

Astfel, sprijinirea firmelor mici şi mijlocii pentru potenţarea competitivităţii acestora constituie unul din obiectivele tot mai des menţionate în cadrul politicilor de dezvoltare durabilă naţionale. Majoritatea ţărilor lumii desfăşoară reale reforme în scopul dezvoltării şi orientării economiilor lor pentru competiţia pe piaţa internaţională, iar factorii care ţin de pieţele autohtone nu sunt dezvoltaţi adecvat pentru a asigura succesul adaptării IMM la noul mediu competiţional.

---

[1] Vass, A., Protecţionismul european. Implicaţii asupra României, Editura Economică, 2004.

Spre deosebire de companiile mari, care pot absorbi mai uşor costurile tranzacţiilor comerciale, IMM sunt în dezavantaj şi necesită, în acest sens, asistenţă compensatorie specifică. O atenţie specială a fost acordată, pe de o parte, rolului pe care îl joacă IMM în structura economică şi, pe de altă parte, tipurilor de ajutoare ce vizează stimularea investiţiilor, exporturilor, a modernizării, cercetării, dezvoltării şi tehnologizării întreprinderilor mici şi mijlocii, serviciilor de asistenţă şi consultanţă etc., asociate cu actualizări şi clarificări sectoriale şi regionale. Complexitatea politicii referitoare la ajutoarele de stat este cu atât mai accentuată, cu cât este mai dificil de identificat punctul optim pentru minimizarea efectelor anticoncurenţiale antrenate şi maximizarea efectelor pozitive care apar în anumite contexte. Mutaţia esenţială în domeniul susţinerii IMM la nivel comunitar constă în creşterea rolului ajutorului de stat orizontal (contrar tendinţei naţionale, în care ajutoarele sectoriale erau preponderente până în anul 2002), în cadrul căruia sectorul IMM este unul dintre cele mai des adresate, dar care ridică multiple provocări în termeni de necesitate, priorităţi şi eficienţă economică[1].

Prin ***Parteneriatul de aderare***, România şi-a asumat obligaţia de a întări competitivitatea sectorului, de a finaliza procesul de restructurare industrială, de a încuraja crearea de noi întreprinderi, de a dezvolta bazele antreprenoriale şi de a îmbunătăţi mediul de afaceri. În anul 2000, Uniunea Europeană a lansat ***Procesul de la Lisabona*** pentru a îmbunătăţi competitivitatea IMM europene, într-o economie globalizată bazată pe cunoaştere[2]. Astfel, Comisia Europeană a introdus ulterior un nou instrument politic ***Carta europeană pentru întreprinderi mici***, prin care se solicită statelor membre să aibă în vedere următoarele zece direcţii de acţiune pentru ca întreprinderile mici să fie competitive, beneficiind de toate avantajele economiei digitale:

- educaţia şi instruirea întreprinzătorilor;
- iniţierea mai puţin costisitoare şi mai rapidă a afacerilor;
- legislaţie şi reprezentări mai bune;
- asigurarea calificării necesare;
- îmbunătăţirea accesului *on-line*;
- consolidarea pieţei interne;
- sistemul fiscal şi aspecte financiare;
- consolidarea capacităţii tehnologice a întreprinderilor mici şi mijlocii;
- utilizarea modelelor *e-business* de succes şi asigurarea unei asistenţe de calitate pentru IMM;
- dezvoltarea unei reprezentări mai puternice şi mai eficiente a intereselor IMM pe plan naţional şi la nivelul Uniunii Europene.

---

[1] Vass, A., Ajutorul de stat în contextul dezvoltării sectorului IMM în România, Institutul de Economie Naţională, 2004.

[2] Vass, A., Cadrul instituţional şi legislativ în sectorul IMM din România, RELANSIN, noiembrie 2004.

În cadrul revizuirii ***Strategiei de la Lisabona,*** UE a conceput o strategie de dezvoltare a TIC şi a economiei cunoaşterii, care să vină în sprijinul celor două obiective strategice fundamentale pentru perioada următoare: dezvoltarea pieței muncii şi creşterea economică**.** IMM au un rol strategic, fiind elaborate principiile şi liniile de acțiune pentru stimularea mediului afacerilor mici şi mijlocii, a antreprenoriatului în general (vezi anexa 1), conturându-se şi un document strategic specific: ***Single Coherent Policy Framework For EU Actions Concerning SMEs*** (Comisia Europeană, octombrie 2005).

Alte două documente strategice recente vizează dezvoltarea competitivă a sectorului european de IMM prin dezvoltarea sectorului TIC şi facilitarea condițiilor de finanțare pentru stimularea CDI:

- ***2010 a European Information Society for Growth and Employment*** (Comisia Europeană, iunie 2005);
- ***More Research and Inovation – Investing for Growth and Jobs*** (Comisia Europeană, octombrie 2005).

În cadrul instrumentelor financiare ale Uniunii Europene cu rol de sprijinire a implementării obiectivelor strategice legate de sectorul IMM, pe termen mediu şi lung, regăsim tradiționalul deja ***Fond european de dezvoltare regională*** (fond structural care sprijină regiunile mai puțin dezvoltate, prin finanțarea de investiții în sectorul productiv, infrastructură, educație, sănătate, dezvoltare locală şi întreprinderi mici şi mijlocii, precum şi la conversia economică şi socială pentru zone care se confruntă cu dificultăți structurale), dar şi un instrument specific nou: ***Competitiveness and Inovation Framework Programme: 2007 – 2013,*** cu un buget de 3,7 miliarde de euro pentru aceeaşi perioadă. Principalele **obiective** urmărite constau în **sprijinirea accesului IMM la surse de finanțare destinate:**

- dezvoltării capacității de extindere a afacerii;
- capacității de inovare a firmelor;
- extinderii utilizării TIC;
- implementării tehnologiilor ecologice şi a surselor regenerabile de energie.

2.1.1. Competitivitatea durabilă

Sursele avantajului concurențial durabil sunt numeroase: diferențierea produselor şi a tehnicilor comerciale, costurile reduse, marketingul de nişă, performanța sau tehnologia avansată, calitatea, serviciile, integrarea pe verticală, sinergia sau cultura, conducerea sau stilul organizației. Valorificarea acestor avantaje endogene depinde însă de mediul exogen al firmei, mai concret de gradul de concentrare a companiilor pe piață şi de gama strategiilor (adeseori agresive) aplicate de concurenții interni şi externi. În condițiile accentuării caracterului concurențial al economiei naționale şi regionale se impune abordarea problemei competitivității din cel puțin trei motive principale:

- în primul rând, competitivitatea este cea care determină tendințele specializării naționale şi internaționale;
- în al doilea rând, competiția internațională a devenit arena globală în care țările îşi joacă cartea progresului tehnico-economic,
- în al treilea rând, strategiile naționale, sectoriale şi de firmă concepute şi aplicate în funcție de mediul concurențial al industriilor participante la economia afacerilor internaționale au implicații majore la nivel macro-economic.

Perspectiva integrării României în Uniunea Europeană în anul 2007 impune țării noastre accelerarea reformelor administrative, fiscale, juridice, structurale, în scopul stimulării liberei inițiative şi a investițiilor în economia românească, atingerea unui grad de competitivitate ridicată la nivelul agenților economici mici şi mijlocii care să ne permită să facem față forțelor concurențiale specifice pieței unice.

Competitivitatea durabilă constă în capacitatea produselor şi serviciilor de a rezista testului pieței în condiții avantajoase, având ca rezultat creşteri constante de productivitate şi standard de viață. Competitivitatea şi avantajele competitive durabile nu trebuie confundate cu[1]:

- *avantajele comparative* ca de exemplu: abundența resurselor naturale (ex.: agricultură); forta de muncă ieftină (ex.: sectorul producției), peisaje/monumente naturale (ex.: turism); acces la credite ieftine (ex.: finanțare); "facilități" mai bune din partea statului (ex.: abordări sectoriale sau geografice); deprecierea monedei naționale (ex.: exportul),

sau cu

- *factorii elementari (de bază) ai dezvoltării*, care includ: climatul şi condițiile naturale; solul fertil; proximitatea amplasării geografice; inputurile de bază în procesul tehnologic; condițiile de sănătate şi ecologice; calificarea şi structura forței de muncă etc.,

ci ele trebuie privite ca inputuri favorabile pentru crearea şi valorificarea avantajelor competitive pe termen scurt şi mediu, susținând trecerea la stadiul următor al dezvoltării economice, cel bazat pe investiții şi eficiență, iar apoi pe inovare[2].

Trecerea de la stadiul competitivității bazate pe costurile reduse ale inputurilor la etapa competitivității derivate din eficiență şi creşterea productivității (stadiul dezvoltării economice bazate pe investiții, caracteristică tigrilor asiatici), iar apoi la cea bazată pe inovare (caracteristică economiilor celor mai dezvoltate) trebuie să vizeze:

---

[1] Vass, A., Protecționismul european. Implicații asupra României, Editura Economică, 2004.

[2] Conform celor trei stadii de dezvoltare, elaborate de Porter, bazat pe factorii de producție, pe investiții şi eficiență şi pe inovare.

- factorii avansaţi ai dezvoltării, între cei comparativi şi cei competitivi: resursele de cunoaştere şi evaluare (*know-how*; informaţii; studii de impact; analize cost-beneficiu etc.); accesul la investiţiile de capital (piaţa financiar-bancară; piaţa de capital); servicii profesionalizate, specializate care permit abordări globale ale pieţelor (logistică; reţele de comunicare şi distribuţie etc.);
- factorii integratori ai dezvoltării, menţionând aici în special: competitivitatea şi calitatea; condiţiile de ofertă; sectorul financiar şi de credit; serviciile pentru afaceri; patronatele şi alte asociaţii de profil puternice şi legăturile strânse cu institutele de cercetare; cooperarea industrială; nivelul concurenţei interne; capitalul şi resursele atrase; strategiile de firmă şi sectoriale, inclusiv parteneriatele etc.

2.1.2. Avantajul naţional competitiv

Evaluarea avantajului naţional competitiv constă în delimitarea acelor caracteristici decisive ale unei ţări care permit firmelor care funcţionează pe teritoriul său să creeze şi să susţină avantaje concurenţiale în anumite sectoare[1]. Modelul propus de Porter în acest sens constă în analiza unui sistem complex de determinanţi intercondiţionaţi ai mediului economic intern, care favorizează sau descurajează avantajele concurenţiale ale companiilor active pe respectiva piaţă. Combinaţia cea mai favorabilă şi capacitatea de valorificare optimă a următorilor factori endogeni ai economiilor în care îşi desfăşoară activitatea, dar şi şansa şi acţiunile guvernului, constituie cheia succesului unei firme sau industrii angajate în competiţia globală:

- *dotarea cu factori* – gradul de înzestrare şi calitatea inputurilor pe care se bazează firma în competiţia globală: resurse naturale, resurse umane, resurse de capital, infrastructura fizică, administrativă, informaţională, ştiinţifică şi tehnologică;
- *caracteristicile cererii interne* – gradul de sofisticare a preferinţelor clienţilor şi presiunile exercitate de cumpărătorii interni pentru creşterea calităţii;
- *industriile înrudite şi de sprijin* – disponibilitatea şi calitatea furnizorilor şi distribuitorilor locali, dar şi al industriilor înrudite, cu capacităţi de concurenţă globală;
- *mediul concurenţial intern* – contextul care modelează investiţiile corporatiste (modul de înfiinţare, organizare şi conducere a firmelor), tipurile de strategii concurenţiale prezente pe respectiva piaţă şi intensitatea concurenţei locale.

[1] Porter, M. E., The Competitive Advantage of the Nations, The Macmillan Press, London, 1992, p. 69 – 130.

Diamantul lui Porter: determinanții avantajului național competitiv

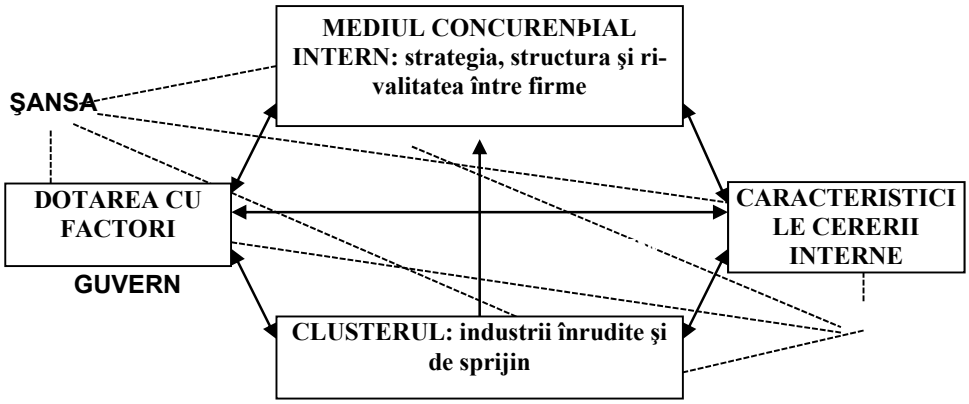

Sursa: Porter, M., The Competitive Advantage of Nations, Macmillan Press, 1992, p. 127.

Acest model poate răspunde la necesitatea delimitării factorilor răspunzători pentru succesul IMM din anumite sectoare în competiția internațională şi a factorilor care împiedică sau care lipsesc pentru potențarea acestui succes. Porter sugerează că ceea ce este important la un moment dat constă în potențialul de a crea condiții, nu neapărat în existența anumitor condiții. În anumite situații, lipsa şi nu înzestrarea cu factori de producție este cea care generează stimulii necesari pentru înnoire, dinamism şi progres. În modelul mai sus prezentat, deşi accentul cade pe cea de-a doua explicație, ambele variante sunt luate în calcul.

Acest demers a fost neglijat în România până în prezent, fiind analizate doar unele aspecte particulare ale acestui lanț din punctul de vedere al unui grup de producători, sau s-au referit la relațiile acelor producători cu furnizorii, sau s-a ocupat de îmbunătățirea canalelor de distribuție, fiind, de fapt, o analiză a lanțului productiv național. Rolul său va consta în definitiv în identificarea zonelor unde se poate capta şi adăuga valoare (ex. rețele, clustere), se poate îmbunătăți eficiența pe lanț sau susține dezvoltarea unor zone competitive. Această abordare surprinde şi intersecțiile în lanțurile de valoare adăugată şi efectele sinergice dintre ele[1]. Strategia națională de stimulare a competitivității IMM va

[1] **Analiza lanțului de valoare**: dezvoltată în cadrul modelului avantajului competitiv al unei firme participante la comerțul internațional, în care Porter reuşeşte să depăşească analiza limitativă a avantajului comparativ, bazată pe costuri, producție şi cifră de afaceri; evaluarea competitivității vizează aici analiza efectului sinergic al modului de organizare şi combinare a activităților primare (producție, marketing, distribuție, service etc.) şi secundare (aprovizionare, tehnologie, resurse umane, departamente funcționale etc.), metodologia

trebui să stabilească, ca tehnică de lucru, abordarea acestui lanț de valoare pe fiecare ramură importantă, ca bază de plecare pentru strategiile sectoriale. De asemenea, ea trebuie să evalueze conexiunile între actori pe tot lanțul şi să propună măsuri care să permită creşterea competitivității.

Estimarea performanțelor întreprinderilor româneşti mici şi mijlocii trebuie reflectată însă atât sub incidența efectelor generate de sistemul economiei globale ca întreg (stimulente/oportunități şi constrângeri/limite, derivate din accesul la piețele externe, creşterea cererii externe etc.), ci şi din perspectiva caracteristicilor sociale, economice, structurale, culturale, politice sau instituționale interne. În această accepțiune, grupurile de presiune interne şi tendințele sociale istorice
şi-au pus amprenta în mod hotărâtor asupra competitivității naționale şi sectoriale, prin intermediul a trei canale principale:

- **interacțiunea strategică a tuturor actorilor interni**, atât la nivel guvernamental, cât şi în mediul economic;
- **rolul percepțiilor sociale** ale decidenților politici în funcție de care se conturează politicile comerciale, industriale şi concurențiale;
- **expresia structurii economice interne** care determină liniile directoare ale competitivității naționale.

Elaborarea strategiei naționale de stimulare a competitivității sectorului IMM, din perspectiva stimulării concomitente a dezvoltării economice durabile, trebuie fundamentată pe caracteristicile structurii economice interne, fără a omite faptul că, adeseori, statul trebuie să urmărească în mod rațional *obiective specifice*. Multe dintre acestea au fost stabilite în ***Strategia națională de dezvoltare a sectorului IMM pe perioada 2004-2008***, dar multe altele au fost omise.

Caseta 1. **Planuri, programe şi strategii naționale cu privire la sectorul de IMM elaborate în România, în ultimii 15 ani (ordine cronologică)**:

1. **PROGRAMUL UNCTAD/EMPRETEC - ROMÂNIA pentru sprijinirea dezvoltării întreprinderilor mici şi mijlocii**, 19 decembrie 2001.
2. **STRATEGIA națională pentru promovarea noii economii şi implementarea societății informaționale**, 19 decembrie 2002.
3. **PLAN național de acțiune pentru ocuparea forței de muncă**, 29 august 2002.
4. **STRATEGIA națională în domeniul proprietății intelectuale (2003-2007)**, 18 decembrie 2003.

constând într-o funcție deterministă a competitivității care combină următoarele variabile: lanțul de valoare al furnizorilor, lanțul de valoare al firmei analizate, lanțul de valoare al intermediarilor şi lanțul de valoare al clienților.

5. **PROGRAM național privind "Dezvoltarea infrastructurii de inovare şi transfer tehnologic - INFRATECH"**, 25 februarie 2004.
6. **PROGRAM pentru sprijinirea dezvoltării întreprinderilor mici şi mijlocii prin fonduri în limita sumelor plătite pentru impozitul pe profitul reinvestit**, 17 septembrie 2004.
7. **STRATEGIA guvernamentală pentru susținerea dezvoltării întreprinderilor mici şi mijlocii în perioada 2004-2008**, 27 august 2004.
8. **STRATEGIA națională pentru ocuparea forței de muncă, 2004-2010**, 9 septembrie 2004.
9. **STRATEGIA pe termen scurt şi mediu pentru formare profesională continuă**, 2005-2010, 17 august 2005.

2.2. Metodologia pentru evaluarea competitivității sectorului IMM

La nivel agregat, nivelul competitivității este adesea evaluat prin raportul PIB pe locuitor. În contextul statisticilor pe întreprindere, la nivelul unei anumite industrii sau ramură de servicii, se poate elabora un raport similar, utilizând valoarea adăugată generată de fiecare persoană ocupată în sectorul IMM, indicator cunoscut şi sub denumirea de **productivitate aparentă a muncii**. Datele disponibile pentru acest indicator sunt în prețuri curente, iar raportul constituie doar o componentă a competitivității unei ramuri.

Se obişnuieşte, totodată, raportarea productivității aparente a muncii la **costurile medii pe persoană ocupată**, astfel încât obținem o ajustare a productivității care reflectă, în definitiv, nivelurile diferite de salarizare înregistrate în fiecare domeniu de activitate şi în fiecare țară. Analiza **structurii costurilor cu forța de muncă** va completa peisajul avantajelor/dezavantajelor competitive derivate din structura mediului economic şi al gradului de impozitare.

Însă, costurile reduse cu forța de muncă constituie un avantaj comparativ perisabil. **Nivelul educației forței de muncă** constituie un avantaj competitiv durabil, iar analiza acestuia adaugă o latură calitativă acestui studiu. Alături de acesta, **înclinația întreprinderilor şi a forței de muncă spre perfecționare continuă** constituie elemente-cheie care potențează competitivitatea IMM. În anumite țări, precum România, existența unor carențe de forță de muncă specializată în anumite domenii de activitate sau de forță de muncă cu experiență specifică (de exemplu, cu experiență managerială sau antreprenorială), constituie reali factori inhibatori ai competitivității acestui sector. De fapt, dincolo de accesul la finanțare şi la servicii de asistență, acestea constituie unele dintre cele mai acute probleme cu care se confruntă întreprinderile mici, care antrenează, adeseori, manageri cu calificări insuficiente, cu mai puțină pregătire şi experiență.

Analiza resurselor umane sub aspectul caracteristicilor forței de muncă, a nivelurilor de învățământ şi de calificare, trebuie dublată de analiza altor două

domenii, considerate elemente determinante pentru competitivitatea unei economii, respectiv **înclinația/gradul de inovare şi numărul de patente obținute**. Acestea garantează perpetuarea competitivității sectorului IMM pe termen lung, prin crearea de produse noi, mai ieftine sau de o calitate superioară, şi menținerea activă pe piață a întreprinderilor de succes.

Principalele direcții de cercetare ale prezentului studiu urmăresc aspectele mai sus menționate atât la nivel agregat, comparativ cu celelalte state candidate şi statele vest-europene, cât şi pe clase de mărime ale întreprinderilor, în funcție de datele statistice disponibile. În ultimul capitol vom identifica însă, următoarele traiectorii de cercetare care vor completa metodologia avantajelor competitive bazată pe costurile factorilor de producție şi capacitatea de inovare, adresându-se principalelor provocări ale succesului afacerilor derivate din efectele sinergice ale rețelelor, clusterelor, ale tehnologiei informației şi comunicațiilor, ale cercetării şi dezvoltării.

2.2.1. Evaluarea competitivității sectorului IMM din România în perspectivă comparativă

Ca rezultat al expunerii la concurența pe piață, în țările candidate se pare că productivitatea a crescut. Într-o serie de țări candidate, procesul de adaptare la noile structuri de piață a urmat căi diferite. Adeseori, se regăsesc IMM angajate exclusiv în activitatea de comerț sau distribuție. O serie de IMM din țările candidate reprezintă mici comercianți sau negustori cu amănuntul, care obțin rate mici ale profitului. Lipsa unui sector dezvoltat al serviciilor se traduce, de asemenea, prin aceea că sporul de productivitate provenit din elementele intangibile are şanse mai puțin probabile să apară în țările respective. În plus, în economia industrială, IMM din rândul țărilor candidate tind spre o mărime relativ mică şi, ca atare, nu par a dispune de resursele necesare pentru investiții în echipamente şi în noile tehnologii. În schimb, potrivit Directoratului General pentru Întreprinderi al Comisiei Europene, caracteristica majorității IMM din țările candidate este aceea că reprezintă o afacere de familie, angajând puține persoane.

În România, întreprinderile mici sau mijlocii au în medie, mai puțin de cinci angajați, situându-se sub media europeană. Există totodată diferențe între media IMM din statele candidate şi statele membre, dar şi distribuția lor pe ramuri de activitate. În Malta, Cipru şi Turcia numărul IMM se situează la acelaşi nivel cu cel al țărilor din UE. Partea de sud a continentului – reprezentată de Grecia, Italia, Spania şi Portugalia – se caracterizează printr-o pondere mai mare a micro-întreprinderilor. Analizând comparativ ponderea IMM româneşti în raport cu IMM din țările candidate şi IMM din Europa –19, rezultă următoarele particularități ale IMM din România:

- majoritatea IMM din România sunt implicate în activitatea de **comerț**, procentul corespunzător la nivel european fiind de două ori mai scăzut;

- ramura **turism** este foarte slab reprezentată, respectiv numai 0,8% comparativ cu 5%, respectiv 6%, adică de circa zece ori mai slab reprezentată;
- procentul IMM din sectorul **construcții** este de trei ori mai scăzut decât media europeană înregistrată în țările candidate şi în Europa - 19;
- procentul IMM în ramura **industrie** este 14,4%, comparabil cu cel înregistrat în Europa - 19 (10%) şi în statele candidate (12%).

Productivitatea aparentă a muncii

Se observă faptul că valoarea medie a productivității muncii înregistrată în întreprinderile mici şi mijlocii din România este de peste 19 ori mai scăzută decât cea înregistrată la nivel european. Pe clase de mărime, situația se prezintă similar. Oricum, în evaluarea acestor diferențe trebuie luat în considerare faptul că definiția IMM din România nu este identică cu cea din Uniunea Europeană, în ceea ce priveşte cifra de afaceri.

În figura nr.2.1 sunt prezentate cele două variabile definitorii pentru estimarea **productivității aparente a muncii:**

- valoarea adăugată la costurile factorilor de producție;
- numărul persoanelor ocupate.

Întreprinderile mari au contribuit cu 63% la totalul valorii adăugate generate în țările candidate în anul 2001[1], fiind cu 10 puncte procentuale mai ridicată decât ponderea corespunzătoare a persoanelor ocupate (53%). În cele patru clase diferite de mărime a întreprinderii, întreprinderile mari au reprezentat singura clasă care a raportat deținerea unui procent mai mare din totalul valorii adăugate decât cel al ocupării. Pe măsură ce întreprinderile au devenit progresiv mai mici, procentul lor din valoarea adăugată s-a redus în comparație cu cel al ocupării. De exemplu, în țările candidate, întreprinderile de mărime mijlocie au înregistrat un procent din totalul ocupării care a fost de 1,1 ori mai mare decât procentul corespunzător din totalul valorii adăugate. În rândul întreprinderilor mici acesta fost de 1,4 ori mai ridicat pentru gradul de ocupare, iar pentru micro-întreprinderi a fost de 2,1 ori mai mare. Ca atare, micro-întreprinderile din țările candidate au înregistrat 7,5% din totalul numărului de persoane ocupate în economia afacerilor, în timp ce ponderea lor în totalul valorii adăugate a fost de 3,6%.

Pentru România, nu dispunem de date privind valoarea adăugată în sectorul serviciilor, ceea ce ne obligă să ne rezumăm la sectorul industriei şi la cel al construcțiilor. Aportul întreprinderilor mici şi mijlocii la crearea valorii adăugate în acest sector este de 1,5 ori mai mică decât în țările UE-15 şi de 1,3 ori mai mică decât în țările CEE-6. Situația este şi mai negativă, dacă nuanțăm acest tablou structural cu mențiunea că valoarea adăugată nominală agregată în acest sector (milioane de euro) a fost de 212 ori mai mică în România față de UE-15, pe totalul claselor de întreprinderi, în anul 2001.

[1] Agregarea include: Cehia, Estonia, Ungaria, Lituania, Slovacia şi România.

Figura nr.2.1. **Defalcarea valorii adăugate şi a numărului de persoane ocupate în țările candidate, în 2001 (% din total)**

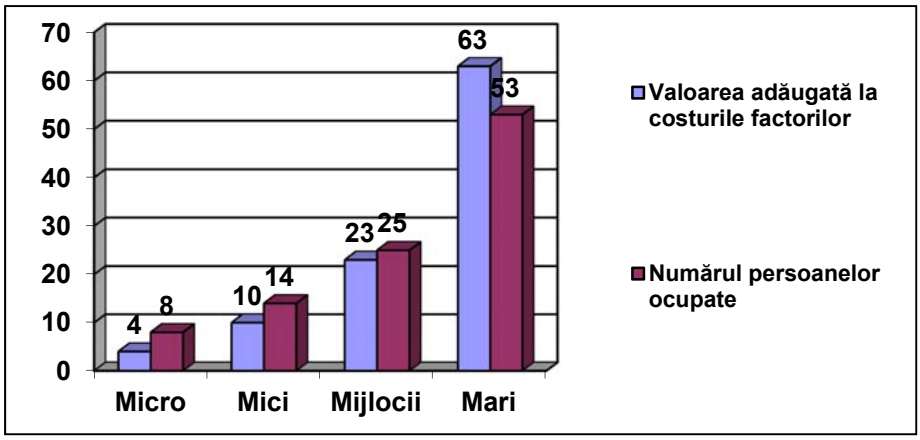

Notă: agregarea include: Cehia, Estonia, Ungaria, Lituania, Slovacia şi România.
Sursa: SME in Europe – Candidate Countries, EUROSTAT, 2004.

Figura nr.2.2. **Valoarea adăugată (la costurile factorilor) în sectorul industriei şi în cel al construcțiilor în România, UE-15 şi CEE-6, în 2001 (% din total)**

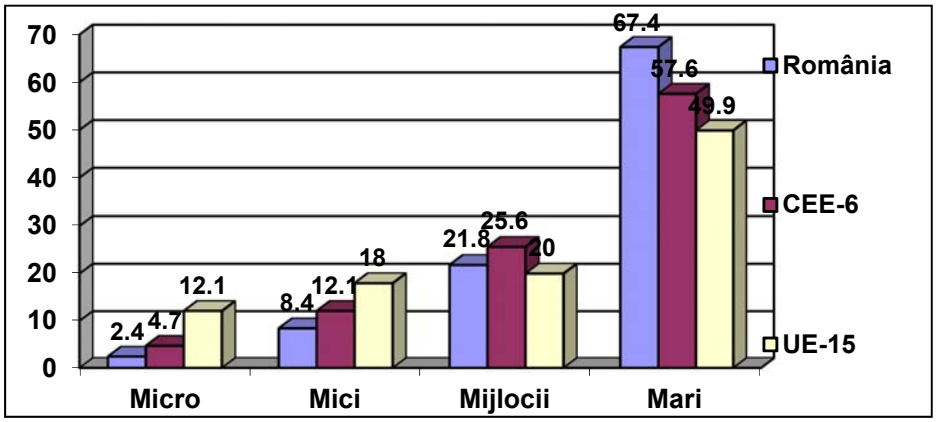

Sursa: SME in Europe – Candidate Countries, EUROSTAT, 2004.

Aşadar, spre deosebire de celelalte două grupe de ţări, remarcăm faptul că în România majoritatea valorii adăugate este generata de întreprinderile mari (67.5%), rolul microîntreprinderilor şi al întreprinderilor mici fiind mult inferior (2.4%).

În figura nr.2.3 comparăm productivitatea aparentă a muncii în România, ca procent din cifra corespunzătoare pentru UE-15 şi CEE-10. În medie, productivitatea muncii în ţările candidate a fost de aproximativ 34% din nivelul înregistrat în ţările UE-15, subliniindu-se astfel diferenţele mari de productivitate.

Figura nr.2.3. **Productivitatea aparentă a muncii în România raportată la UE-15 şi CEE-10, în 2001 (%)**

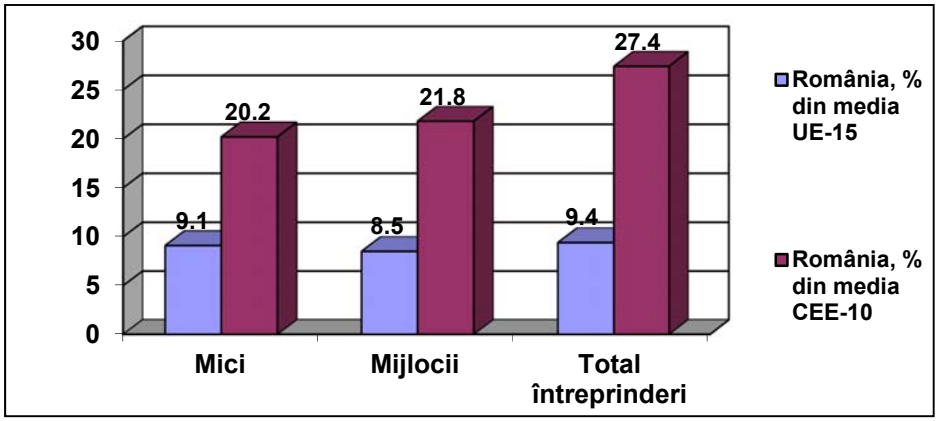

Sursa: SME in Europe – Candidate Countries, EUROSTAT, 2003.

Acestea se acutizează în cazul României, unde productivitatea muncii scade la 9,4% din nivelul UE-15, şi la 27,4% din nivelul CEE-10. Pe clase de mărime dispunem de date doar pentru clasa întreprinderilor mici şi mijlocii, care prezintă decalaje similare faţă de statele UE şi CEE.

Analizată după clasa de mărime a întreprinderii, microîntreprinderile din ţările candidate au înregistrat rate ale productivităţii aparente a muncii care au fost de 14,3% din nivelul înregistrat în UE-15 în cadrul sectorului industrie şi construcţii şi, de 15,1% din nivelul în UE-15 pentru sectorul serviciilor.

În tabelul nr.2.1 sunt prezentate datele referitoare la productivitatea aparentă a muncii pe un spectru larg de activităţi economice, precum şi defalcarea acesteia pe clase de mărime a întreprinderii. Datele sunt exprimate în mii de euro pe persoană ocupată, în anul 2001. Pe totalul ţărilor candidate analiza confirmă că în cadrul activităţilor din industria extractivă, din sectoarele prelucrare şi furnizare a electricităţii, gazelor şi apei şi, din sectorul construcţii (secţiunile C, D, E şi F) productivitatea aparentă a muncii a crescut în funcţie de

mărimea întreprinderii. Acesta nu este însă şi cazul României, care prezintă un cadru mult mai eterogen. În primul rând, întreprinderile mijlocii au o productivitate aparentă a muncii inferioară întreprinderilor mici, pe totalul sectoarelor industriei, construcțiilor şi a serviciilor, la nivelul industriei extractive şi minerit, de furnizare a electricității, gazelor şi a apei. În cazul industriei manufacturiere *pattern*-ul țărilor candidate se menține şi în cazul României, cu excepția întreprinderilor mari care înregistrează o productivitate aparentă a muncii inferioară celorlalte trei clase de mărime.

Conform datelor disponibile pentru România (vezi tabelelu nr.2.1):

Tabelul nr. 2.1. **Decalajele în productivitatea aparentă a muncii pe sectoare economice şi clase de mărime ale întreprinderilor în România, UE-15 şi CEE-10**

	UE-15	CEE-10		ROMÂNIA		
	Mii euro / pers.ocupată	Mii euro / pers.ocupată	% din UE-15	Mii euro / pers.ocupată	% din UE-15	% din CEE
Industrie, construcții şi servicii (C-K)	44,5	15,3	34,4	4,2	9,4	27,5
Micro	32,3	4,8	14,9	-	-	-
Mici	39,3	17,8	45,3	3,6	9,2	20,2
Mijlocii	48,9	19,2	39,3	4,2	8,6	21,9
Mari	55,6	21,3	38,3	-	-	-
Industrie şi construcții (C;D;E;F)	50,5	16,2	32,1	3,7	7,3	22,8
Micro	30,7	4,4	14,3	2,2	7,2	50,0
Mici	37,9	12,9	34,0	3,0	7,9	23,3
Mijlocii	48,9	16,3	33,3	3,7	7,6	22,7
Mari	71,0	22,2	31,3	4,0	5,6	18,0
Industria extractivă şi minerit (C)	181,1	23,7	13,1	1,4	0,8	5,9
Micro	233,1	6,9	3,0	2,3	1,0	33,3
Mici	70,7	20,3	28,7	4,2	5,9	20,7
Mijlocii	199,0	21,8	11,0	4,1	2,1	18,8
Mari	216,3	24,3	11,2	1,3	0,6	5,3
Industria manufacturieră (D)	51,2	14,7	28,7	3,8	7,4	25,9
Micro	29,6	2,9	9,8	2,1	7,1	72,4
Mici	37,9	12,4	32,7	2,9	7,7	23,4
Mijlocii	47,3	15,1	31,9	3,7	7,8	24,5
Mari	66,9	19,1	28,6	4,2	6,3	22,0

	UE-15	CEE-10		ROMÂNIA		
	Mii euro / pers.ocupată	Mii euro / pers.ocupată	% din UE-15	Mii euro / pers.ocupată	% din UE-15	% din CEE
Industria electrică, gaz şi furnizarea apei (E)	135,8	34,7	25,6	6,0	4,4	17,3
Micro	293,2	13,9	4,7	2,3	0,8	16,5
Mici	113,5	17,4	15,3	2,2	1,9	12,6
Mijlocii	135,5	23,1	17,0	1,8	1,3	7,8
Mari	132,1	38,8	29,4	6,5	4,9	16,8
Construcţii (F)	35,5	14,2	40,0	3,4	9,6	23,9
Micro	28,3	6,3	22,3	2,2	7,8	34,9
Mici	35,8	13,7	38,3	3,2	8,9	23,4
Mijlocii	42,5	19,2	45,2	3,8	8,9	19,8
Mari	50,4	27,3	54,2	3,4	6,7	12,5
Servicii (G;H;I;K)	40,4	14,4	35,6	5,0	12,4	34,7
Micro	33,0	5,0	15,2	-	-	-
Mici	40,5	22,4	55,3	4,2	10,4	18,8
Mijlocii	48,9	24,9	50,9	5,5	11,2	22,1
Mari	44,2	19,7	44,6	-	-	-
Comerț cu amănuntul (G)	35,3	13,7	38,8	3,8	10,8	27,7
Micro	25,9	3,9	15,1	2,6	10,0	66,7
Mici	39,1	26,3	67,3	3,9	10,0	14,8
Mijlocii	50,3	28,9	57,5	5,7	11,3	19,7
Mari	38,5	18,1	47,0	6,6	17,1	36,5
Hoteluri şi restaurante (H)	20,4	5,2	25,5	2,9	14,2	55,8
Micro	17,5	2,3	13,1	-	-	-
Mici	20,2	5,2	25,7	1,6	7,9	30,8
Mijlocii	25,0	10,5	42,0	3,6	14,4	34,3
Mari	24,8	12,8	51,6	-	-	-
Transporturi şi comunicații (I)	53,0	18,6	35,1	8,0	15,1	43,0
Micro	36,8	6,6	17,9	2,4	6,5	36,4
Mici	41,7	18,2	43,6	4,0	9,6	22,0
Mijlocii	46,9	21,7	46,3	5,9	12,6	27,2
Mari	62,3	22,2	35,6	9,4	15,1	42,3
Servicii de afaceri (K)	48,5	14,7	30,3	5,2	10,7	35,4
Micro	51,5	8,1	15,7	4,4	8,5	54,3
Mici	52,7	20,8	39,5	7,1	13,5	34,1
Mijlocii	53,9	23,0	42,7	5,3	9,8	23,0
Mari	40,8	15,3	37,5	4,4	10,8	28,8

Sursa: calcule efectuate pe baza statisticilor EUROSTAT, 2004.

- cele mai mari decalaje de productivitate se înregistrează în industria electrică, gaz şi furnizarea apei şi în industria extractivă şi minerit:
  - la nivelul microîntreprinderilor (0,8%, respectiv 1% din nivelul UE-15, dar 16,5%, respectiv 33,3% din media CEE);
  - la nivelul întreprinderilor mici (1,9%, respectiv 5.9% din nivelul UE-15, dar 12,6%, respectiv 20,7% din media CEE);
  - la nivelul întreprinderilor mijlocii (1,3%, respectiv 2,1% din nivelul UE-15, dar 7,8%, respectiv 18,8% din media CEE);
- cele mai mici decalaje de productivitate se înregistrează în ramurile:
  - comerțul cu amănuntul la nivelul microîntreprinderilor (10% din nivelul UE-15, dar 66,7% din media CEE);
  - servicii de afaceri la nivelul întreprinderilor mici (13,5% din nivelul UE-15, dar 34,1% din media CEE);
  - hoteluri şi restaurante la nivelul întreprinderilor mijlocii (14,4% din nivelul UE-15, dar 34,3% din media CEE)

În sectorul serviciilor s-a constatat o oarecare divergență de la modelul general al industriei şi construcțiilor. La nivelul țărilor candidate, în sectorul serviciilor (secțiunile G, H, I şi K) cele mai ridicate niveluri ale productivității aparente a muncii s-au înregistrat de către întreprinderile mijlocii cu 24.900 de euro/persoană ocupată, urmate fiind de întreprinderile mici cu 22.400 de euro/persoană ocupată. În România acest trend se menține, dar la niveluri mult inferioare: productivitatea aparentă a muncii în întreprinderile mijlocii fiind de 5500 de euro/persoană ocupată şi de 4200 de euro/persoană ocupată în cazul întreprinderilor mici. La un nivel mai detaliat al ramurilor de servicii, acelaşi model observat şi în cadrul sectorului servicii per ansamblu a fost reprodus pentru comerțul cu amănuntul (secțiunea G) şi pentru serviciile de afaceri (proprietăți imobiliare, închirieri şi alte activități de afaceri - secțiunea K) în rândul țărilor candidate.

Cele mai mari niveluri de productivitate aparentă în rândul țărilor în curs de aderare au fost înregistrate în activitățile din industria extractivă (secțiunea C) şi electricitate, pentru furnizarea gazelor şi apei (secțiunea E), unde productivitatea aparentă a muncii a crescut la 23.700 de euro/persoană ocupată şi respectiv la 34.700 de euro/persoană ocupată. Acest model a fost reprodus în majoritatea țărilor candidate. Astfel, decalajele mari de productivitate înregistrate în industria electricității, gazului şi furnizarea apei în România se suprapun cu cea mai mare productivitate nominală aparentă a muncii în România, 6000 de euro/persoană ocupată.

În cadrul sectorului serviciilor, cele mai mari niveluri ale productivității aparente a muncii în rândul țărilor candidate au fost înregistrate în ramura transporturi şi comunicații (secțiunea I), unde fiecare persoană ocupată a generat în

medie 18.600 de euro de valoare adăugată. Cele mai scăzute niveluri de productivitate aparentă a muncii au fost raportate în subsectorul hoteluri şi restaurante (secţiunea H), unde fiecare persoană ocupată a generat o valoare adăugată în medie în valoare de 5.200 de euro. Transporturile şi comunicaţiile au înregistrat, în general, cele mai mari niveluri de productivitate aparentă în domeniul serviciilor din fiecare ţară candidată (pentru care există date disponibile), inclusiv în România, 8.000 de euro/persoană ocupată. Slovenia şi Slovacia au reprezentat excepţiile, înregistrând niveluri mai ridicate ale productivităţii muncii în ramura serviciilor de afaceri (domeniul proprietăţilor imobiliare, închirierilor şi activităţilor de afaceri, secţiunea K).

Costurile medii cu personalul

Aşa cum am mai menţionat, competitivitatea unui sector nu este dependentă doar de existenţa unui nivel ridicat al productivităţii aparente a muncii. Costurile medii cu personalul reprezintă, de asemenea, o componentă importantă când se apreciază nivelul de competitivitate într-un anumit sector, având în vedere că existenţa unor costuri ridicate ale muncii poate anula avantajele create de nivelurile ridicate ale productivităţii.

În tabelul nr.2.2 sunt prezentate costurile medii cu personalul în 2001, defalcate după clasa de mărime a întreprinderii. Datele sunt exprimate în mii de euro/persoană ocupată pentru sectoarele industrie şi construcţii (nu există date disponibile pentru sectorul serviciilor). De menţionat este faptul că există o distorsiune în comparaţia dintre costurile medii cu personalul (care operează la numitor cu numărul personalului direct antrenat, obţinut în urma numărării acestora) şi productivitatea aparentă a muncii (exprimată în termeni de persoane ocupate).

Tabelul nr.2.2. **Costurile medii cu personalul, defalcate pe clasa de mărime a întreprinderii, în 2001 (mii de euro/persoană ocupată)**

	UE-15	România	Cehia	Ungaria	Slovacia	Estonia	Letonia	Lituania
Industrie şi construcţii (C;D;E;F)	-	2,6	6,9	7,3	5,2	5,2	3,9	3,9
Micro	-	1,2	6,4	4,1	3,9	3,2	-	1,4
Mici	-	1,5	5,9	4,8	4,4	4,4	-	
Mijlocii	-	1,9	-	-	4,8	-	-	3,6
Mari	-	3,1	-	-	5,7	-	5,4	
Industria extractivă şi minerit (C)	45,2	5,0	9,1	10,5	5,6	6,5	4,4	6,0
Micro	-	1,1	8,6	5,2	4,3	4,1	-	1,1
Mici	-	2,3	7,4	6,9	5,6	5,1	-	4,3
Mijlocii	-	2,5			5,9		-	6,7

	UE-15	România	Cehia	Ungaria	Slovacia	Estonia	Letonia	Lituania
Mari	-	5,1	6,7	7,3	5,5	5,0	3,7	3,7
Industria manufacturieră (D)	35,6	2,3	6,2	4,5	5,1	3,2	2,1	1,4
Micro	-	1,2	5,8	4,9	3,9	4,3	2,4	2,2
Mici	-	1,4	6,3	6,7	4,5	5,9	3,6	3,4
Mijlocii	-	1,8	7,2	8,5	4,7	5,1	5,0	5,2
Mari	-	2,6	9,1	10,6	5,5	7,1	6,4	6,2
Industria electrică, gaz şi furnizarea apei (E)	-	4,3	6,1	9,6	7,0	3,8	2,5	2,8
Micro	-	2,2	6,7	7,5	4,7	5,3	3,5	-
Mici	-	1,8	7,1	7,7	5,4	-	4,5	4,3
Mijlocii	-	2,0	9,8	11,2	5,5	-	7,6	-
Mari	-	4,6	6,8	5,9	7,2	5,0	3,3	3,4
Construcții (F)	28,8	2,2	6,7	3,5	4,7	3,1	2,1	1,5
Micro	23,6	1,1	6,0	4,5	3,7	4,3	2,8	2,5
Mici	27,1	1,7	6,9	7,4	4,3	6,0	3,4	3,8
Mijlocii	32,4	2,3	8,5	10,3	4,8	8,3	5,6	5,1
Mari	39,1	2,6	9,1	10,5	5,7	6,5	4,4	6,0

Sursa: calcule efectuate pe baza statisticilor EUROSTAT, 2004.

Se observă o creştere a costurilor medii cu personalul pe clase de mărime ale întreprinderilor. Astfel, în România, dar şi în rândul țărilor candidate, cele mai mari costuri cu personalul sunt înregistrate, de obicei, în întreprinderile mari. Totodată, banda de oscilație a costurilor medii cu personalul între întreprinderile din clase diferite de mărime au fost, în general, mai mici decât cele estimate pentru productivitatea aparentă a muncii.

Acest aspect este cel mai elocvent în cazul Cehiei, Slovaciei. În Ungaria variația costurilor medii cu personalul pe clase de mărime a întreprinderilor a fost mai mică, cu excepția industriei de construcții.

În România, costurile medii cu personalul pe clase de mărime ale întreprinderilor au variat mai mult decât productivitatea aparentă a muncii, cu excepția doar a industriei de furnizare a energiei electrice, gazului şi a apei. În acelaşi timp, productivitatea aparentă a muncii a fost mai mare decât costurile medii cu personalul, cu excepția industriei extractive şi a mineritului (generată de clasa de întreprinderi mari) şi industria de furnizare a energiei electrice, gazului şi a apei (generată de clasa de întreprinderi mijlocii). Astfel, raportând indicatorii estimați pentru întreprinderile mari la cele mici, pe industrii obținem valorile prezentate în figura nr.2.4.

Figura nr.2.4. **Costurile medii cu personalul şi productivitatea aparentă a muncii obţinută în clasa întreprinderilor mari raportat la clasa întreprinderilor mici în România, pe activităţi economice, 2001 (indici)**

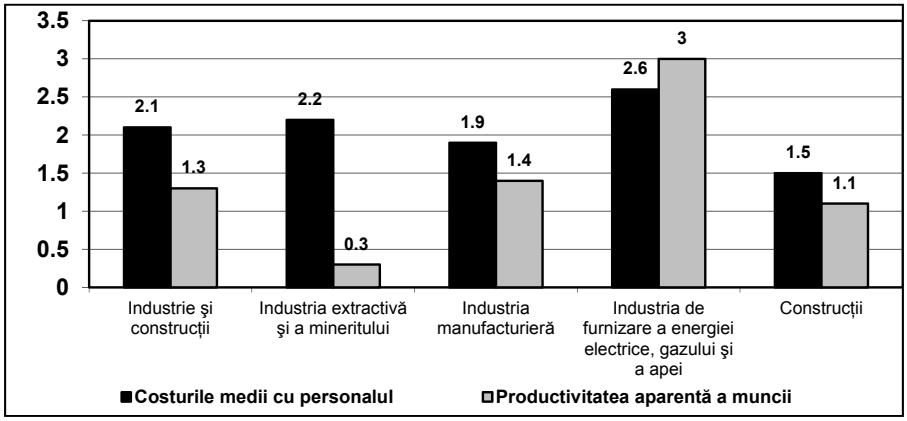

Sursa: calcule efectuate pe baza statisticilor EUROSTAT, 2004.

Structura costurilor muncii pe persoană ocupată

În această secţiune sunt analizate datele publicate în ***Studiul EUROSTAT privind costurile muncii***, care operează cu anul de referinţă 2000. Costurile muncii sunt definite ca suma totală a cheltuielilor suportate de o întreprindere cu angajaţii săi. Acestea includ salariile şi compensaţiile cu salariile pentru angajaţi, în numerar şi în natură, contribuţiile sociale ale angajatorului, costurile pentru calificare profesională, impozitele aferente ocupării forţei de muncă, alte cheltuieli (cum ar fi costurile de recrutare sau cele pentru uniformele de lucru asigurate de către angajator), cu excepţia subvenţiilor primite de întreprinderi. Aceste costuri joacă un rol important în determinarea competitivităţii unei întreprinderi, observându-se diferenţe mari în costurile muncii între diferitele regiunii ale lumii.

Costurile muncii – distribuţia în funcţie de clasa de mărime a întreprinderii. Conform ***Studiului privind costurile muncii***, în anul 2000, totalul costurilor muncii în rândul întreprinderilor cu zece sau mai mulţi angajaţi în cele 14 state membre, pentru care există date disponibile (excluzând Belgia) a atins 2.199 de miliarde de euro. Această cifră acoperă în ansamblu economia afacerilor, cu alte cuvinte, secţiunile de la C la K (industriile extractive, de prelucrare, sectorul energetic, al construcţiilor precum şi majoritatea serviciilor: serviciile de distribuţie, hotelurile şi restaurantele, transporturile şi comunicaţiile, serviciile financiare şi de afaceri). Clasele de mărime utilizate pentru această analiză au fost colectate din studiu, cu scopul de a nu compromite

disponibilitatea datelor. O comparație a costurilor totale ale muncii între UE şi cele 9 țări candidate, pentru care sunt date disponibile (vezi tabelul nr. 2.3), arată că în țările candidate costurile totale ale muncii au reprezentat, în anul 2000, aproximativ 4,5% din nivelul înregistrat în UE, adică echivalentul a 98,5 miliarde de euro. Cea mai mare pondere a costurilor totale ale muncii a fost înregistrată de întreprinderile mari, cu peste 1.000 de angajați, ridicându-se la 45,3% în rândul celor nouă țări candidate pentru care există date disponibile. Această cifră a fost cu aproape 11,6 puncte procentuale mai mare decât partea corespunzătoare din totalul costurilor muncii suportate de întreprinderile foarte mari din cadrul celor 14 state membre UE pentru care există date disponibile (pentru Belgia nu dispunem de date). În schimb, întreprinderile mici (având între 10 şi 49 de angajați) au înregistrat în medie 21,9% din totalul costurilor muncii în cele 14 state membre UE, în comparație cu doar 9% din totalul costurilor muncii înregistrat în cele nouă țări candidate. România deține de departe cele mai ridicate ponderi ale costurilor totale cu munca în clasa întreprinderilor cu peste 1000 de angajați. Mai mult decât atât, circa 75% dintre aceste costuri sunt înregistrate în întreprinderile cu peste 250 de angajați, spre deosebire de doar 56% în UE-14.

Clasa de microîntreprinderi a avut un aport de circa 5,3% la costurile totale ale muncii în economia afacerilor din România, în acelaşi an, similar nivelului înregistrat în Ungaria (5,3%) şi Lituania (5,5%), dar inferior Estoniei (12,7%), Letoniei (8,3%), Bulgariei (6,4%), dar superior Slovaciei (0,6%).

Costurile medii orare cu factorul muncă (euro/oră lucrată) a fost în medie de circa 20 de ori mai mare în UE comparativ cu România la clasa de întreprinderi cu 10-49 de angajați, de 19,5 ori la clasa 250-499, de 18 ori la clasa 500-1000, de 17,5 ori la clasa 50-249, dar decalajele sunt mult mai mici la clasa întreprinderilor cu peste 1000 de angajați (12 ori mai mare în UE) (vezi figura nr.2.5).

Tabelul nr.2.3. **Ponderea din costurile totale ale muncii deținute de fiecare clasă de mărime a întreprinderii (secțiunile C-K, anul 2000, %)**

În funcție de nr. de angajați	UE-14	Cehia	Estonia	Letonia	Lituania	Ungaria	Polonia	Slovacia	Bulgaria	România
10 – 49	21,8	18,2	30,0	21,1	20,1	15,0	1,6	5,3	12,3	8,7
50 – 249	21,7	26,6	32,3	30,2	30,6	22,3	12,4	16,8	25,4	16,5
250 - 499	9,8	10,6	11,8	13,7	11,0	13,4	13,7	16,4	16,9	9,2
500 - 999	13,0	10,3	10,7	10,5	10,9	12,7	17,0	19,9	16,8	12,0
Peste 1000	33,6	34,2	15,2	24,4	27,4	36,6	55,4	41,6	28,6	53,6

Sursa: EUROSTAT - Labour Costs Survey (theme3/lacosts/y2000/nat00).

Figura nr. 2.5. **Costurile medii ale muncii în România, comparativ cu media UE şi media ţărilor candidate (euro/oră)**

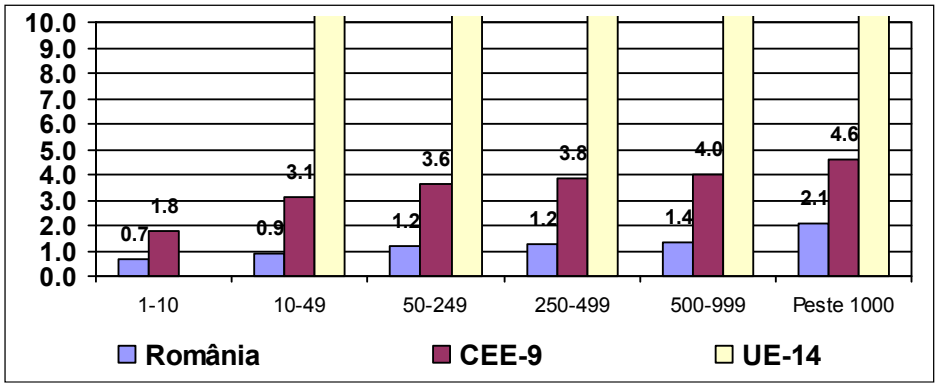

Sursa: EUROSTAT - Labour Costs Survey (theme3/lacosts/y2000/nat00).

Costurile orare ale muncii pe domenii de activitate. În anul 2000, cele mai reduse costuri orare ale muncii au fost raportate, în general, în cadrul sectorului de servicii în UE, mai specific în activitatea hotelieră şi restaurante, în comerţul cu amănuntul, în domeniul sănătăţii şi asistenţei sociale, precum şi în sectorul de construcţii. Pe de altă parte, cele mai ridicate costuri ale muncii au fost raportate în sectorul intermedierilor financiare (care nu sunt cuprinse în secţiunea K), precum şi în industria de electricitate, gaze şi apă. Aceste două sectoare europene din urmă au raportat că, în general, costurile lor medii orare ale muncii au atins cuantumul de 30 de euro pe angajat sau chiar l-au depăşit, în comparaţie cu o medie în economia afacerilor de 22,19 euro. În rândul ţărilor candidate, inclusiv în România, s-au observat cam aceleaşi tendinţe, activitatea hotelieră şi restaurante înregistrând în mod obişnuit cele mai mici costuri orare ale muncii, iar cele mai ridicate fiind înregistrate în sectorul intermedierilor financiare, al industriei de electricitate, gaze şi apă, precum şi în industria extractivă. De menţionat că acest sector al industriei extractive are un rol mai mare în economia ţărilor candidate decât îl are în ţările UE.

Cele mai ample variaţii ale costurilor orare ale muncii în rândul întreprinderilor din clase diferite de mărime au fost de obicei înregistrate în subsectorul hoteluri şi restaurante. În medie, pentru cele zece ţări candidate pentru care există date disponibile, întreprinderile din acest subsector au plătit costuri totale ce s-au înscris într-o gamă de la 2,14 euro pe oră, în cadrul întreprinderilor mici (cu 10 până la 49 de angajaţi), până la 5,33 euro pe oră, în cazul firmelor mari (cu 500-999 angajaţi). Au fost, de asemenea, observate variaţii ample ale nivelului costurilor muncii între întreprinderile din clase diferite de mărime, în cadrul activităţilor administraţiei publice şi în sectorul apărării, precum şi al educaţiei. Activităţile care au etalat cea mai mică variaţie a costurilor muncii între

întreprinderile din clase de mărime diferite au inclus serviciile de intermediere financiară şi cele de afaceri.

Structura costurilor totale cu munca. Este important de reținut că, deşi principalul element constitutiv al costurilor muncii îl reprezintă salariile, există o serie de alte costuri nesalariale asociate, de exemplu costuri cu angajarea personalului, costul calificării profesionale, costurile de recrutare sau de asigurare a uniformelor de lucru pentru angajați. În plus, o parte din diferențele majore – în structura costurilor muncii – dintre țări pot fi rezultatul politicilor naționale referitoare la contribuțiile de asigurări sociale sau la alte impozite (taxe). Acest subiect a fost analizat extensiv în studii, în special în ceea ce priveşte competitivitatea şi politica de ocupare şi, s-a acceptat în totalitate faptul că în țările în care contribuțiile angajaților (“poverile administrative”), precum şi alte costuri nesalariale ale muncii sunt scăzute, există o şansă mai mare în momentele de expansiune economică de a suplimenta angajările de personal.

Dintr-o perspectivă largă asupra defalcării costurilor totale ale muncii în economia afacerilor din țările candidate, se evidențiază că în structura costurilor, salariile reprezintă în jurul a trei pătrimi din costurile totale, circa 74,9% în UE şi 74,6% în țările candidate. Restul din totalul costurilor muncii a fost în mare parte alcătuit din contribuțiile angajatorilor, care au reprezentat 22,5% din totalul costurilor muncii în UE şi 20,7% din totalul costurilor muncii în țările candidate. Ponderea celorlalte costuri ale muncii (calificare profesională, costuri de recrutare, pentru uniforme de muncă şi alte taxe) s-au situat deseori sub 1% din totalul costurilor muncii. Acesta a fost cazul de exemplu în Cipru, Letonia şi Lituania. În Slovenia, alte costuri ale muncii au reprezentat 4,6% din totalul costurilor muncii, 3,2% din acest total fiind reprezentat de alte taxe, în timp ce în Polonia şi România, alte cheltuieli cu costurile de recrutare şi cu uniformele de lucru pentru angajați au reprezentat 6,7% şi 3,3% din totalul costurilor muncii.

România înregistrează concomitent cele mai mici ponderi ale cheltuielilor cu salariile în totalul costurilor cu munca (67%), în rândul țărilor candidate analizate aici, în anul 2000, dar totodată unele dintre cele mai înalte ponderi ale contribuției angajatorului (29,6%), fiind depăşită doar de Ungaria cu 30,3%. Investițiile în competivitatea forței de muncă, relevată prin intermediul costurilor cu trainingul acesteia, este în similară în România cu nivelele înregistrate în Letonia şi Lituania, dar mult inferioară față de celelalte state candidate. Acestea din urmă dețin o pondere a cheltuielilor cu pregătirea personalului de peste patru ori mai mare decât în România, chiar de nouă ori mai mare în cazul Ungariei (vezi tabelul nr.2.4).

Tabelul nr. 2.4. **Structura costurilor totale cu munca, 2000 (%)**

	CEE	Cehia	Esto-nia	Leto-nia	Litua-nia	Unga-ria	Polo-nia	Slova-cia	Bulga-ria	Româ-nia
Salarii	74,6	72,0	73,0	77,2	72,1	67,1	76,2	72,4	71,6	66,9
Contribuția anului	20,7	26,6	25,5	22,5	27,5	30,3	16,2	26,2	27,2	29,6
Costurile de calificare profesională	0,9	0,7	0,9	0,3	0,4	1,8	0,9	0,8	-	0,2
Alte cheltuieli	3,6	0,8	0,6	0,0	0,1	1,2	6,7	0,4	-	3,3
Taxe	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-	0,1	1,2	0,0

Sursa: EUROSTAT - Labour Costs Survey (theme3/lacosts/y2000/nat00).

Având în vedere că ratele contribuțiilor angajatorilor sunt stabilite în general pe ansamblul economiei, este normal să se observe o pondere constantă a contribuțiilor angajatorilor în totalul costurilor muncii din aceeaşi țară, considerat pe domenii de activitate economică şi, aceasta indiferent de mărimea întreprinderii în chestiune. În UE, întreprinderile cu 10 sau mai mulți angajați au plătit în medie costuri salariale orare de 22,19 euro pentru fiecare angajat, din care 5,45 de euro au provenit din contribuțiile angajatorilor (aproape un sfert din totalul de circa 24,6%). De remarcat că ceea ce rămâne, 16,74 de euro, a reprezentat brutul impozitelor personale şi astfel, salariul mediu net al angajaților (venitul salarial net) a fost mai mic decât această cifră. În rândul țărilor candidate, întreprinderile cu 10 sau mai mulți angajați au plătit în anul 2000 în medie 4,21 de euro pentru costuri de compensații salariale. Din aceştia, circa 1,07 euro au reprezentat contribuții din partea angajatorilor, echivalentul a 25,4% din total, adică o pondere similară cu cea înregistrată în UE. Majoritatea celor zece țări candidate pentru care există date disponibile au raportat contribuții ale angajatorilor care au reprezentat între 20% şi 30% din totalul costurilor muncii. Cipru şi Slovenia au reprezentat două excepții de la această regulă acolo unde contribuțiile angajatorilor au reprezentat sub 20% din costurile muncii, în timp ce Ungaria a fost singura țară candidată care a raportat o pondere de 30%.

România prezintă avantaj comparativ net cu forța de muncă ieftină, astfel încât, costurile medii orare cu munca reprezintă sub 50% din media CEE şi sub 10% din media UE, în anul 2000 (vezi tabelul nr. 2.5). Dar realitatea costurilor forței de muncă ieftine se suprapune, adeseori şi cu preponderența forței de muncă slab calificate. Totodată, ponderea costurilor cu salariile în totalul compensațiilor salariale a fost inferioară în România (67%), față de UE (75,7%) sau a CEE (74,3%), ceea ce desigur se traduce în contribuția superioară a angajatorilor din România (33%), față de UE (21,7%) sau CEE (25,7%).

Tabelul nr. 2.5. **Costurile orare cu munca, pe clasele de mărime a întreprinderii, anul 2000 (euro/angajat)**

	1-9	10-49	50-249	250-499	500-999	Peste 1000
• Compensaţii salariale						
România	0,66	0,91	1,15	1,23	1,36	2,05
UE-15	-	18,17	20,98	23,39	25,16	25,15
CEE	1,75	3,13	3,63	3,84	3,98	4,60
din care:						
• Costuri cu salariile						
România	0,42	0,62	0,78	0,82	0,91	1,37
UE-15	-	13,79	15,95	17,63	18,35	19,03
CEE	1,23	2,30	2,67	2,84	2,95	3,42
• Contribuția angajatorilor						
România	0,24	0,29	0,37	0,41	0,45	0,68
UE-15	-	5,45	5,45	5,45	5,45	5,45
CEE	0,52	0,83	0,96	1,00	1,03	1,18

Sursa: EUROSTAT - Labour Costs Survey (theme3/lacosts/y2003/nat00).

Defalcarea structurii costurilor muncii pe clasa de mărime a întreprinderii, relevă că acestea au înregistrat o tendință de creştere în funcție de mărimea întreprinderii. Întreprinderile mari din UE au înregistrat cele mai mari costuri orare ale muncii, în timp ce întreprinderile cu 500 sau mai mulți angajați au raportat în anul 2000 costuri cu compensațiile salariale de peste 25,00 euro per oră per angajat. În rândul țărilor candidate, întrepinderile foarte mari (cu 1.000 sau mai mulți angajați) au înregistrat cele mai mari costuri orare ale muncii (4,60 euro pe oră/angajat), iar cele mai scăzute costuri au fost înregistrate de întreprinderile mici (3,13 euro) şi de microîntreprinderi (1,75 euro). De la tendința costurilor orare medii ale muncii superioare în întreprinderile foarte mari, cu peste 1.000 de angajați, fac însă excepție Letonia şi Slovacia.

Structura forței de muncă pe nivele de educație

Costurile cu forța de muncă constituie, însă, un avantaj comparativ perisabil, aşa cum am menționat la începutul acestui capitol. Nivelul educației forței de muncă adaugă o latură calitativă acestei analize. În România, cheltuielile bugetare îndreptate spre învățământ şi educație s-au cifrat în perioada 1993-2002 în jurul a 3% din PIB (cu un maxim de 4,4% în anul 1998 şi un nivel minim de 2,9% în anul 2000), nivele relativ similare cu cele din Bulgaria, dar mult inferioare celorlalte state candidate (de exemplu, în anul 2002 în Estonia – 7,3% din PIB, iar în anul 2001 în Letonia – 6,4%, Lituania – 6%, Ungaria – 4,5%, Cehia – 4,3%), în condițiile în care la nivel comunitar acestea s-au situat în jurul a 5%.

Tabelul nr.2.6. **Structura forței de muncă pe nivele de educație şi clase de mărime ale întreprinderii, anul 2002 (%)**

	Nivelui de educație	UE-15	Cehia	Estonia	Letonia	Lituania	Ungaria	Polonia	Slovacia	Bulgria	România
Total	Scăzut	24,3	7,9	9,9	13,5	8,5	16,3	10,2	6,1	15,1	23,2
	Mediu	49,9	78,9	57,7	63,3	39,2	65,9	71,5	80,7	55,9	63,9
	Superior	25,8	13,2	32,4	23,2	52,3	17,8	18,3	13,1	29,1	12,9
Micro	Scăzut	31,4	8,4	8,7	19,1	13,0	14,9	18,7	6,0	19,0	50,1
	Mediu	47,7	81,8	62,1	65,5	43,7	71,4	72,1	84,7	58,9	45,1
	Superior	21,0	9,8	29,3	15,3	43,2	13,7	9,2	9,4	22,1	4,7
Mici	Scăzut	26,1	6,9	11,4	12,5	6,0	16,7	8,6	5,6	13,6	10,3
	Mediu	50,5	78,2	57,3	61,3	39,4	62,8	70,7	79,2	51,5	73,1
	Superior	23,4	14,9	31,3	26,2	54,6	20,5	20,8	15,2	34,9	16,6
Mijlocii	Scăzut	20,0	8,3	8,8	7,5	8,0	16,7	6,7	6,7	13,5	9,0
şi mari	Mediu	50,3	77,9	55,9	63,4	37,1	65,0	71,6	79,2	57,5	73,6
	Superior	29,7	13,8	35,3	29,0	54,9	18,2	21,7	14,1	29,0	17,4

Sursa: EUROSTAT - Labour Costs Survey (theme3/lacosts/y2000/nat00).

La nivel comunitar, cea mai mare pondere a forței de muncă înalt calificate se înregistrează în clasa întreprinderilor mijlocii şi mari (29.7%). În România această tendință se menține, însă decalajele structurale la nivelul superior de educație, între clasa întreprinderilor mici şi mijlocii şi mari este mult mai mică (16,6%, respectiv 17,4%) (vezi tabelul nr.2.6). În rândul țărilor candidate, excepție de la acest pattern fac Cehia şi Slovacia, care se remarcă prin ponderi reduse ale forței de muncă cu studii superioare pe toate clasele de mărime ale întreprinderilor. Stimularea creării microîntreprinderilor va genera, însă în România absorbția cu preponderență a forței de muncă cu studii primare (circa 50% din forța de muncă antrenată), spre deosebire de toate celelalte țări candidate (între 6% şi 20%) şi ale UE-15 (31,4%). Per total, România înregistrează cea mai mare pondere a forței de muncă cu studii primare (23,2%) şi cea mai mică pondere a forței de muncă superioare (12,9%).

Înclinația întreprinderilor spre investiții în resursa umană

Întreprinderile mari au o înclinație mai mare spre asigurarea unor cursuri de pregătire pentru personal, datorită economiilor de scală de care beneficiază în urma oportunității de a antrena un număr mai mare de angajați la cursurile respective. Decalajele sunt uluitoare însă între România şi celelalte țări analizate aici (vezi tabelul nr.2.7).

Tabelul nr.2.7. **Principalii indicatori pentru estimarea înclinației întreprinderilor spre asigurarea de cursuri de pregătire, 1999**

Nivele de educație	UE-15	Cehia		Estonia	Letonia	Lituania	Ungaria	Polonia	Slovacia	Bulgaria	România
	Ponderea întreprinderilor care asigură cursuri de pregătire («training») (%)										
Media	**62**	69		63	53	43	37	39		28	**11**
Mici	**56**	62		58	49	37	32	36		24	**8**
Mijlocii	**81**	84		85	70	60	51	52		34	**13**
Mari	**96**	96		96	91	80	79	63		62	**38**
	Ponderea întreprinderilor care asigură cursuri de perfecționare profesională (CPP) (%)										
Media	**30**	23		13	5	3	9	9		7	**2**
Mici	**24**	16		9	3	1	6	7		4	**1**
Mijlocii	**51**	35		29	9	6	14	16		9	**3**
Mari	**80**	71		72	34	26	45	37		33	**20**
	Întreprinderi care asigură CPP: ponderea forței de muncă participante la aceste cursuri (%)										
Media	**47**	49		28	25	20	26	33		28	**20**
Mici	**43**	42		27	31	23	32	31		27	**30**
Mijlocii	**42**	42		25	22	15	22	28		22	**19**
Mari	**49**	53		30	24	22	26	37		29	**20**
	Media orelor petrecute de un participant la CPP (ore)										
Media	**31**	25		31	34	41	38	28		-	**42**
Mici	**33**	26		31	39	48	45	34		40	**57**
Mijlocii	**32**	24		26	33	39	38	27		24	**40**
Mari	**30**	25		35	32	41	36	26		36	**42**

Sursa: EUROSTAT - Labour Costs Survey (theme3/lacosts/y2000/nat00).

În medie doar 11% din întreprinderile româneşti investesc în resursa umană prin cursuri de pregătire, adică de peste 2,5 ori mai puțin decât în Bulgaria, de aproape patru ori mai puțin decât în Ungaria, Polonia sau Lituania, de circa cinci ori mai puțin decât în Letonia şi de circa şase ori mai puțin față de UE-15, Estonia şi Cehia, (aceasta din urmă constituie un veritabil performer în domeniu). Pe clase de mărime ale întreprinderilor, situația este mult mai defavorabilă în România la clasa microîntreprinderilor care asigură cursuri de pregătire, relativ la celelalte state candidate şi la UE, dar decalajele se atenuează semnificativ la clasa întreprinderilor mari. Situația este similară şi în ceea ce priveşte ponderea întreprinderilor care asigură cursuri de perfecționare profesională (CPP), cu mențiunea că decalajele pe clase de mărime cresc foarte mult în favoarea întreprinderilor mari (vezi tabelul nr.2.7). În România doar 2% din numărul total de întreprinderi asigură astfel de cursuri, însă ponderea participanților în cadrul acestora se apropie încet de media țărilor candidate, în anul 1999. La clasa întreprinderilor mici care asigură CPP, România deține una

dintre cele mai mari ponderi ale forței de muncă participante. Numărul mic al întreprinderilor care asigură CPP, dar şi al nivelului de participare redus al forței de muncă per total întreprinderi este coroborată cu cel mai mare număr de ore petrecute în medie de un participant la aceste cursuri. Clasa întreprinderilor mici se remarcă şi din acest punct de vedere, căci un participant la CPP petrece în medie mult mai multe ore decât la celelalte clase de mărime sau în celelalte state analizate aici. Acest trend se menține şi în rândul statelor candidate şi ale UE-15.

Gradul de inovare şi număr de patente

În majoritatea țărilor candidate, cercetare şi dezvoltarea (C&D) şi inovarea constituie doar de curând o preocupare de reglementare la nivel macroeconomic. Studiile statistice în acest domeniu se află, adesea, încă în procesul de pregătire şi de dezvoltare. În cadrul UE, colectarea datelor statistice privitoare la inovare se efectuează la fiecare patru ani pe baza unui *Studiu privind activitatea de inovare în Comunitatea Europeană*. Cel de al 3-lea *Studiu privind activitatea de inovare în Comunitatea Europeană* (CIS 3) a fost elaborat în 2001 şi tratează anul de referință 2000.

Procentul firmelor cu activitate de inovare este disponibil doar pentru un set limitat de țări candidate: Letonia, Lituania, Polonia, Slovenia şi Slovacia. Datele se referă la industria manufacturieră, unde s-a înregistrat o gamă destul de largă a tendințelor de inovare: de la 13,7% din totalul întreprinderilor din această industrie în Letonia, la 31,9% în Slovenia.

În general, în perioada 1998-2000 (anii de referință se schimbă în funcție de țara la care se referă studiul) procentul firmelor cu activitate de cercetare a înregistrat o tendință de creştere în funcție de dimensiunea întreprinderii. Comparând rezultatele cu cele cuprinse în CIS3 din UE, s-a observat un model similar. Activitatea de inovare a crescut, astfel, în pas cu mărimea medie a firmei. Ponderea firmelor din țările candidate cu activitate de inovare în clasa mijlocie (pentru care există date disponibile) a fost în general de două ori mai ridicată decât cea din rândul întreprinderilor mici. În schimb, în cazul întreprinderilor mari, această pondere a fost deseori dublă față de cea înregistrată în rândul întreprinderilor mijlocii. Proporțional, în Slovenia au existat mai multe întreprinderi mici cu activitate de inovare în sectorul prelucrare decât în oricare altă țară candidată (pentru care există date disponibile). Acelaşi lucru s-a înregistrat şi în cazul firmelor mijlocii şi mari. Cea mai mică pondere a întreprinderilor cu activitate de inovare în rândul întreprinderilor de prelucrare mici s-a înregistrat în Slovacia, în timp ce Letonia a înregistrat cea mai redusă pondere a întreprinderilor din sectorul manufacturier mijlocii şi mari.

Procesul de modernizare şi inovare în IMM româneşti este încă slab. În 2000-2002, numai 9,2% din firmele mici şi 20,3% din cele mijlocii au avut preocupări pentru inovare în România, față de 48,3% din categoria firmelor mari.

Cheltuielile cu activitatea de modernizare s-au ridicat în perioada 2000 - 2002 la circa 4 miliarde de lei în producția industrială şi la circa 3 miliarde de lei în sectorul serviciilor. Celelalte sectoare au înregistrat cifre modeste. Cea mai mare parte din cheltuielile de modernizare sunt alocate achiziționării de echipamente (73,5% în IMM, 73,5% în producția industrială, şi 86,1% în sectorul energetic), în timp ce pentru alte categorii de activități inovatoare, cum ar fi cercetarea şi inovația, în cadrul întreprinderii sau în afara ei, se alocă doar 9,5% în unitățile de producție industrială şi 5,7% în sectorul energetic, dar mai puțin (sub 3%) pentru achiziția tehnologiilor de ultima oră. Valoarea achizițiilor de echipamente se ridică la 3.801 miliarde de lei şi se referă la introducerea tehnologiei informației şi comunicațiilor; aceasta va fi în măsură să contribuie la sporirea productivității în IMM româneşti[1].

Un handicap al industriei regionale îl constituie absența unei rețele de promovare a industriilor locale, care să vină în sprijinul cooperărilor dintre oamenii de afaceri din regiune şi cei din exterior, care să ducă la îmbunătățirea sistemului de comunicare şi informare în domeniu. Deşi sunt cunoscute avantajele cooperării între industrie şi cercetare, în practica curentă cele mai multe întreprinderi şi-au desființat laboratoarele de cercetare, după 1990. În felul acesta, gama de produse noi, care să ducă la menținerea şi dezvoltarea întreprinderilor pe segmentele de piață specifice, a dispărut. Numeroase societăți industriale trec, în prezent, printr-o criză de inovare, cu toate că în regiune există potențial uman specializat în activitatea de cercetare. În acelaşi timp se remarcă o implicare slabă a instituțiilor de cercetare în sectorul industrial, ca o consecință a absenței unei politici coerente de stimulare a relațiilor de cooperare şi conlucrare între industrie şi cercetare, în vederea transferului tehnologic către firmele industriale (inclusiv către IMM) pentru valorificarea rezultatelor.

Activitatea de inovare se reflectă puternic în indicatorul «cererilor de patente» adresate la Oficiul European de Patente (OEP). Cererile de patente pot fi privite ca o măsură a producției de inovare, vizând în mod special protecția drepturilor de proprietate intelectuală. Datele prezentate se referă doar la cererile de patente înaintate la OEP. Cererile către Oficiile Naționale de Patente nu sunt incluse.

În 2001 s-au înregistrat aproximativ 7,6 cereri de patente la 1 milion de locuitori în cele zece țări candidate, în comparație cu o medie de 161 de cereri de patente în cadrul UE. Slovenia a constituit principala excepție din rândul țărilor candidate, raportând o rată mult mai mare de cereri decât în restul țărilor, respectiv circa 40,7 cereri la un milion de locuitori. Următoarea în clasament este Ungaria, dar la jumătatea nivelului înregistrat în Slovenia. Cele mai joase rate pentru cererile de patente au fost înregistrate de Polonia, Lituania, Bulgaria,

[1] Analiză efectuată conform datelor statistice preluate din Anuarul statistic al României 2003, INSSE.

Turcia şi România, unde s-au înaintat 3 cereri de patente în medie la un milion de locuitori sau chiar mai puțin (vezi figura nr.2.6).

Figura nr.2.6. **Cererile de patente către OEP la un milion de locuitori, 2001**

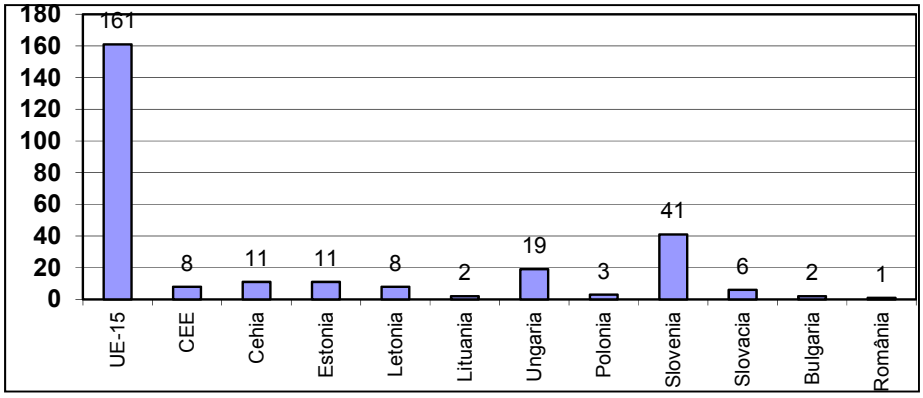

Sursa: EUROSTAT, 2004.

De remarcat că există fluctuații mari privind acest indicator, ca rezultat al identității şi specificului național. Nu se patentează toate invențiile, iar întreprinderile dispun de o serie de mijloace alternative pentru a proteja rezultatele activității lor de invenție sau inovare, cum ar fi de exemplu prin secretizarea industrială sau prin lansarea rapidă a produsului. Datele privitoare la activitatea de inovare, unde Slovenia a fost identificată ca țara candidată cu cea mai mare tendință spre activitatea de inovare (indiferent de clasa de mărime studiată), au fost întărite de datele referitoare la patente, unde Slovenia din nou a raportat cifre mult mai apropiate de cifrele medii înregistrate în UE decât de cele înregistrate în celelalte țări candidate. În restul țărilor pentru care există date disponibile, utilizarea patentelor şi ponderea întreprinderilor cu activitate de inovare s-a situat considerabil la niveluri mai mici decât cele înregistrate în UE. Fără să ne surprindă, toate aceste considerente argumentează slaba competitivitate a sectorului IMM din România, comparativ cu statele UE-25.

Corelația pozitivă dintre performanța în inovare şi performanța economică

Relația dintre cercetare-dezvoltare-inovare şi creştere economică, respectiv competitivitate, a fost îndelung dezbătută, atât teoretic, cât şi la nivel empiric. Graficul de mai jos sugerează **o legătura mai puternică între gradul de inovare şi PIB pe locuitor pentru grupa statelor cu venituri reduse** – adică sub 90% din media UE – în vreme ce **pentru țările cu venituri mai mari**

sau cu performanțe inovative mai mari nu se mai observă o corelație la fel de strânsă.

În ceea ce priveşte România, gradul scăzut de inovare reflectă foarte bine şi nivelul scăzut al PIB/loc.

Figura nr.2.7. **Corelația dintre inovare şi creştere economică**

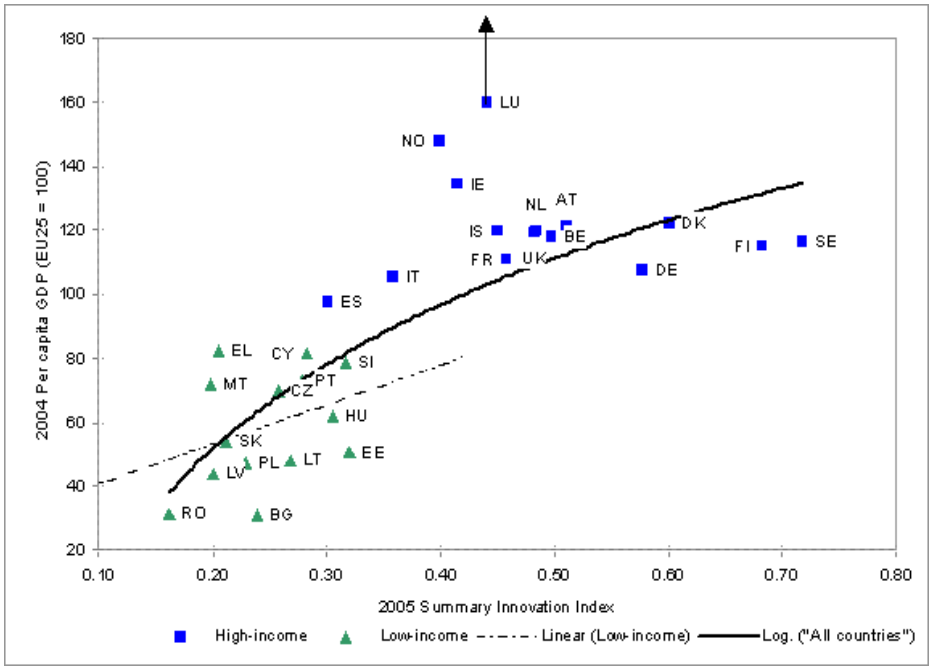

Prioritățile României în următoarea perioadă în ceea ce priveşte îmbunătățirea activității de inovare trebuie să constea în:

- crearea unui sistem național de inovare;
- îmbunătățirea condițiilor de creare şi difuzare de noi tehnologii.

O altă prioritate ar trebui să fie **implementarea reală a programului național de formare profesională permanentă, elaborat în cursul anului 2005,** corelat cu nevoile mediului de afaceri în ceea ce priveşte competențele resurselor umane.

Din punct de vedere al **politicii bugetare**, este indicată o creştere a ponderii cheltuielilor cu CDI în PIB, iar în domeniul privat, este necesar să crească numărul firmelor angajate în proiecte inovative.

2.2.2. Principalele direcții de analiză viitoare, bazat pe un sistem de indicatori TIC

Dezvoltarea rapidă a **telecomunicațiilor şi a societății informației** (SI) a deschis un câmp larg de posibilități pentru dezvoltarea competitivității IMM. Ea a extins opțiunile comerciale care stau la dispoziția unităților comerciale şi poate veni în sprijinul zonelor periferice în păstrarea forței de muncă şi dezvoltarea unor noi domenii de activitate (de exemplu comerțul electronic) care depind mai puțin de localizarea în teritoriu. Existența unei structuri eficiente pentru telecomunicații este o condiție esențială pentru aceste tipuri de servicii şi pentru accesul generalizat la SI, chiar dacă nu este unică. Printre acțiunile inițiate în cadrul acestei priorități se numără promovarea, de pildă, a noilor servicii de telecomunicații şi/sau legate de tehnologiile informatice.

În acest sens ar putea fi urmăriți următorii indicatori de referință:

	Tipul indicatorului	Definiție	Măsură
•	Indicatori de referință privind realizările:		
1.	Digitalizarea	Linii telefonice digitale	Număr şi % de creştere
2.	Noi firme în domeniul tehnologiei informatice	Noi firme care asigură servicii în domeniul tehnologiei informatice (servicii on-line, comerț electronic, etc.)	Număr şi ponderi
•	Indicatori de referință privind rezultatele:		
3.	Servicii în domeniul tehnologiei informatice	IMM care elaborează şi comercializează servicii în domeniul tehnologiei informatice	Număr şi ponderi
4.	Servicii în domeniul tehnologiei informatice	Numărul IMMlor conectate la Internet pe zonă locală de acces	Număr şi ponderi
•	Indicatori de referință privind impactul:		
5.	Locuri de muncă (nou create)	Noi locuri de muncă în IMM create ca urmare a proiectelor privind societatea informației care au beneficiat de asistență	Număr şi % din totalul locurilor de muncă (bărbați / femei)

Promovarea capacităților regionale în domeniul **cercetării şi dezvoltării tehnologiei şi informațiilor** (CDTI) reprezintă cheia viitoarei creşteri economice şi a dezvoltării noilor activități. Prioritățile comunitare şi naționale vizează astfel îmbunătățirea capacității de inovație în regiune, mai ales în cadrul IMM, încurajarea constituirii unor rețele care să cuprindă institutele de cercetare şi întreprinderile din regiune, statul membru sau Comunitate, precum şi dezvoltarea resurselor umane prin formare şi instruire.

În acest sens ar putea fi urmăriți următorii indicatori de referință:

	Tipul indicatorului	Definiție	Măsură
• Indicatori de referință privind realizările			
6.	Constituirea de rețele	Proiecte comune de cercetare şi dezvoltare (proiecte de colaborare între firmele şi institutele de cercetare care beneficiază de sprijin)	Număr şi ponderi
7.	Proiecte CDTI şi achiziționare de tehnologie	IMM care beneficiază de sprijin financiar pentru proiectele CDTI şi achiziționarea de tehnologie	Număr şi ponderi
• Indicatori de referință privind rezultatele			
8.	Investiții în CDTI induse	Investiții în CDTI induse de IMM implicate în proiectele comune care beneficiază de sprijin	% creştere
• Indicatori de referință privind impactul			
9.	Inovație	Noi produse / procese comercializate de firme care beneficiază de sprijin financiar	Număr şi ponderi
10.	Locuri de muncă (create)	Locuri de muncă suplimentare în întreprinderi sau instituții create ca urmare a proiectelor CDTI care au beneficiat de sprijin	Număr şi % din totalul locurilor de muncă (bărbați / femei)

În definitiv, IMM constituie o sursă majoră de restructurare economică, inovație şi locuri de muncă. Existența unui număr limitat de IMM şi întreprinderi nou create se corelează aproape întotdeauna cu probleme de dezvoltare şi şomaj. Acest fenomen se aplică în toate sectoarele, fie că e vorba de producție, de servicii sau de sectorul primar, precum şi în toate tipurile de regiuni, atât rurale cât şi urbane.

În acest sens ar putea fi urmăriți următorii indicatori de referință:

	Tipul indicatorului	Definiție	Măsură
• Indicatori de referință privind realizările:			
11.	Sprijin pentru IMM (existente)	IMM existente care beneficiază de sprijin financiar (subvenții, împrumuturi sau participații, cu excepția serviciilor de consultanță sau sprijin prin furnizarea de informații / consiliere)	Număr, conduse de bărbați / femei, dimensiune (întreprinderi micro / mici şi mijlocii)
12.	Sprijin pentru IMM (noi)	IMM noi care beneficiază de sprijin financiar (subvenții, împrumuturi sau participații, cu excepția serviciilor de consultanță sau sprijin prin furnizarea de informații / consiliere)	Număr, conduse de bărbați / femei, dimensiune (întreprinderi micro / mici şi mijlocii)

	Tipul indicatorului	Definiție	Măsură
13.	Rețele trans-frontaliere de IMM	IMM implicate în proiecte trans-frontaliere (gradul de internaționalizare a IMM)	Număr, conduse de bărbați / femei, dimensiune (întreprinderi micro / mici şi mijlocii)
• Indicatori de referință privind rezultatele:			
14.	Investiții realizate de IMM (efect de pârghie)	Investiții private directe în firme sprijinite financiar	Milioane euro şi % din totalul investițiilor
• Indicatori de referință privind impactul:			
15.	Locuri de muncă (create şi păstrate)	Locuri de muncă în întreprinderi sau instituții create sau păstrate ca urmare a sprijinirii IMM	Număr şi % din totalul locurilor de muncă (bărbați / femei)
16.	Rata de supraviețuire	Noi IMM care au beneficiat de sprijin financiar şi care continuă să funcționeze după 18 luni	Număr şi % din totalul noilor IMM care beneficiază de sprijin financiar (bărbaţi / femei)

Concluzii

Creşterea productivității şi a competitivității României pe piețe globale trebuie susținută, în mod deosebit, prin politici şi programe de facilitare a accesului firmelor, în special a IMM, la rezultatele cercetării-dezvoltării, în principal, prin: inovare şi transfer tehnologic; acces la servicii specializate de profil - cum sunt cele de informare, incubare sau de proprietate intelectuală şi industrială - şi participare în rețele internaționale; dezvoltarea culturii antreprenoriale şi a inovării; revigorarea cercetării de firmă; întărirea legăturilor dintre comunitatea de afaceri şi cea din educație şi cercetare.

Cercetarea românească şi fondurile destinate acesteia sunt, însă, concentrate în special în câteva mari oraşe, cu deosebire în Bucureşti. În acord cu politicile UE, România trebuie să acorde mai multă atenție pentru a îmbunătăți corelarea politicilor industriale cu cele de cercetare-dezvoltare, educație şi dezvoltare regională şi locală precum şi pentru a crea instrumente financiare adecvate (ajutoare nerambursabile, fonduri de risc, de garantare etc.) şi a asigura raționalizarea instituțională.

Acestea presupun, însă, nu numai concepție administrativă, dar şi un efort bugetar deosebit. România îşi propune să aloce pentru cercetare-dezvoltare şi inovare cca 1% din PIB, în 2007, şi 3% din PIB (din care 1% din fonduri publice), în 2010, în vederea alinierii la obiectivul fixat pe plan european.

Starea de la care pornim este, însă, critică: România este contributor net la actualul Program-cadru 6 de cercetare al UE – unde nu recuperăm prin proiecte decât aproximativ 25-30% din valoarea contribuției noastre. Este o dovadă clară că avem slăbiciuni structurale în elaborarea şi conducerea de proiecte finanțate prin programe ale UE - iar principala explicație este aceea că preferăm finanțarea de activități prin bugetul public pentru că banii se obțin mai

uşor, iar procedurile nu respectă aceleaşi standarde de management tehnic, financiar şi de control. România trebuie să ia măsuri urgente pentru a asigura proceduri bugetare şi de achiziții publice similare celor europene precum şi pentru a asigura dezvoltarea de cunoştințe necesare conducerii de proiecte.

Creşterea alocării de fonduri trebuie să fie însoțită de fixarea de priorități, printre care se înscriu: echilibrul între cercetarea fundamentală şi cea aplicativă, inclusiv, dezvoltarea tehnologică; stimularea excelenței în cercetare şi modernizarea infrastructurilor specifice; asigurarea mobilității cercetătorilor şi a participării tinerilor, în mod deosebit pentru a-i stimula să rămână în România; crearea unui corp de manageri în cercetare; informarea şi educarea populației cu privire la rolul cercetării şi creşterea participării cetățeanului la fixarea obiectivelor strategice în domeniu. În mod deosebit, trebuie identificate şi sprijinite sectoarele cu potențial de competitivitate pentru România.

În contextul noului Program-cadru 7 de cercetare al UE (2007-2013) se impune să acordăm atenție cercetării din domeniile: tehnologiile comunicațiilor şi informației, biotehnologii, materiale noi, energie, securitate, apărare, spațiu şi nuclear.

Anexa 1

Instrumente de analiză şi prognoză economică aflate în vigoare, în Uniunea Europeană şi România, cu referire la competitivitatea sectorului IMM

Nr. Crt.	UE		România	
	Denumirea documentului UE. Instituţia emitentă	**Conţinut**	**Document echivalent în România. Instituţia emitentă**	**Conţinut**
A.	**Strategii orientate direct spre sectorul IMM**			
1.	**Single Coherent Policy Framework For EU Actions Concerning SMEs** **Comisia Europeană** **11 octombrie 2005**	***Promovarea accesului pe piaţă al IMM şi dezvoltarea spiritului antreprenorial:*** *Documentul prezintă o serie de obiective strategice ce vor constitui baza creării de programe finanţate cu ajutorul fondurilor structurale:* • *promovarea spiritului antreprenorial şi a dobândirii capacităţilor manageriale;* • *îmbunătăţirea accesului IMM pe piaţa internă;* • *îmbunătăţirea şi simplificarea cadrului legislativ de funcţionare a IMM;* • *îmbunătăţirea potenţialului de creştere al IMM;* • *întărirea dialogului social cu grupurile de interese din sectorul IMM;*	**Strategia guvernamentală pentru susţinerea dezvoltării întreprinderilor mici şi mijlocii în perioada 2004-2008** **Guvernul României, ANIMMC** **27 august 2004**	***Un sector IMM bine dezvoltat poate să sprijine stabilitatea şi creşterea macroeconomică.*** ***Priorităţile stra-tegice*** *pentru susţinerea dezvoltării IMM in perioada 2004-2008 sunt:* • *crearea unui mediu de afaceri favorabil înfiinţării şi dezvoltării IMM;* • *dezvoltarea capacităţii competitive a IMM;* • *îmbunătăţirea accesului IMM la finanţare;* • *imbunătăţirea accesului IMM pe pieţele externe;* • *promovarea culturii antreprenoriale şi întărirea performanţelor manageriale.*

Nr. Crt.	UE		România	
	Denumirea documentului UE. Instituția emitentă	**Conținut**	**Document echivalent în România. Instituția emitentă**	**Conținut**
B.	**Strategii orientate spre competitivitate şi inovare în sectorul IMM**			
2.	**2010 a European Information Society for Growth and Employment** **Comisia Europeană** **01 iunie 2005**	***Economia cunoaşterii*** *TIC este unul dintre sectoarele generatoare de competitivitate şi creştere economică intensă.* *Ca urmare, UE a conceput o strategie de dezvoltare a TIC şi a economiei cunoaşterii, care să vină în sprijinul celor două obiective strategice fundamentale pentru perioada următoare:* • ***dezvoltarea pieței muncii;*** • ***creşterea economică***.	**Politica Guvernului României privind TIC şi economia cunoaşterii** **Parte a programului de guvernare**	***În scopul atingerii obiectivelor de guvernare un rol-cheie îl vor avea dezvoltarea şi utilizarea pe scară largă a tehnologiilor informaționale şi de telecomunicații.*** ***Obiectivele strategice*** *ale guvernării în domeniul TIC sunt:* • ***creşterea competitivității economiei românești, prin încurajarea utilizării celor mai noi tehnologii informaționale;*** • ***consolidarea industriei de profil (TIC);*** • ***creşterea performanței instituționale a administrației publice,*** *prin implementarea coerentă şi generalizată de sisteme informatice integrate;* • ***creşterea confortului cetățenilor***
3.	**More Research and Inovation – Investing for Growth and Jobs** **Comisia Europeană** **12 octombrie 2005**	***Competitivitate prin cercetare – dezvoltare – inovare*** *Documentul lansează* ***19 inițiative ambițioase*** *cu scopul de a promova cercetarea-dezvoltarea.* *Printre acestea se numără:* • *redirecționarea ajutoarelor de stat înspre instiuțiile care*	**Planul sectorial în domeniul cercetării dezvoltării în industrie** **Ministerul Economiei şi Comerțului** **02 septembrie 2005**	***Creşterea economică la nivel național şi pregătirea integrării în spațiul european al cercetării şi al aderării țării noastre la Uniunea Europeană determină necesitatea creşterii capacității autorităților guvernamentale de profil pentru a crea o sinergie***

Nr. Crt.	UE		România	
	Denumirea documentului UE. Instituţia emitentă	**Conţinut**	**Document echivalent în România. Instituţia emitentă**	**Conţinut**
		activează în domeniu; • *sporirea eficienţei protecţiei drepturilor de proprietate intelectuală;* • *mobilizarea unor resurse financiare suplimentare pentru cercetare;* • *crearea unor "poli" ai inovării;* • *îmbunătăţirea relaţiilor de parteneriat dintre universităţi şi agenţii economici din industrie.*		***între comunitatea ştiinţifică, comunitatea economică şi societatea civilă în vederea optimizării activităţii de C-I şi a aplicării rezultatelor obţinute în folosul creşterii economice.*** *Realizarea acestui plan este susţinută prin măsurile legislative de ordin general ce se referă la factorii motori ai creşterii productivităţii şi competitivităţii cum sunt cadrul macroeconomic, investiţiile, inovarea, cadrul concurenţial şi sistemul de finanţare.* *Planul sectorial de cercetare-dezvoltare al Ministerului Economiei şi Comerţului reprezintă un instrument de implementare a priorităţilor privind evoluţia domeniului cercetare, dezvoltare şi inovare (CDI) din industrie, stabilite prin politicile guvernamentale specifice domeniului.*
C	**Strategii naţionale generale în care se regăseşte si sectorul IMM ca prioritate**			
4.	**Strategic Objectives 2005–2009** **Comisia Europeană**	***Strategie politică generală*** *Stabileşte obiectivele strategiei generale ale Uniunii Europene pentru următorii cinci ani.*	**Programul de Guvernare 2005–2008** **Guvernul României**	***Strategie politică generală*** *Trasează obiectivele şi angajamentele Guvernului pentru următorii patru ani. Constituie*

Nr. Crt.	UE		România	
	Denumirea documentului UE. Instituția emitentă	**Conținut**	**Document echivalent în România. Instituția emitentă**	**Conținut**
	Ianuarie 2005	*Constituie un punct de plecare pentru strategiile orientate în sfera economică.*	**Decembrie 2004**	*punctul de plecare pentru strategiile economice şi este realizată în concordanță cu desfăşurarea procesului de aderare şi de integrare în Uniunea Europeană.*
5.	**Broad Economic Policy Guidelines 2005–2008** **Consiliul Uniunii Europene** **12 iulie 2005**	***Strategie economică generală*** *Documentul se pliază pe principiile strategiei Lisabona şi propune linii de politici economice prin care statele membre ale UE să îndeplinească* ***scopul comun de a construi cea mai competitivă economie pe plan mondial, până în anul 2010.*** *BEPG 2005-2008 stabileşte două obiective fundamentale:* ***creşterea economică şi dezvoltarea pieței muncii.*** *Textul este structurat în două părți: prima secțiune conține recomandări privind politicile macroeconomice care pot duce la* ***relansarea agendei de la Lisabona****, în vreme ce în a doua parte sunt evidențiate măsurile şi politicile pe care statele membre UE trebuie să le adopte pentru* ***stimularea economiei cunoaşterii şi a creşterii economice.***	**Programul Economic de Preaderare** **aprobat de Guvernul Romaniei** **21 februarie 2005**	***Strategie economică generală*** *Face parte din procedura de supraveghere fiscală în perioada de preaderare şi este elaborat de țările candidate la aderarea la UE.* *PEP reprezintă un program complex, care evidențiază într-un cadru unitar şi corelat, politicile economice ce se propun a fi implementate pentru îndeplinirea criteriilor economice de aderare şi pentru pregătirea economiei în vederea integrării pe piața unică europeană.* *PEP trebuie să cuprindă informații cu privire la:* *- evoluțiile macroeconomice recente şi perspectivele pe termen mediu;* *- obiectivele pe termen mediu privind finanțele publice, veniturile şi cheltuielile bugetare, precum şi deficitul bugetar, datoria publică*

Nr. Crt.	UE		România	
	Denumirea documentului UE. Instituția emitentă	**Conținut**	**Document echivalent în România. Instituția emitentă**	**Conținut**
				- *prioritățile reformelor structurale, pe termen mediu, prevăzute în diferite domenii în vederea pregătirii economiei pentru a face față concurenței pe piața unică europeană.* *Este un precursor al programelor de convergență (elaborate de țările membre care nu fac parte din Uniunea Economică şi Monetară) şi de stabilitate. Programele sunt actualizate anual pe baza recomandărilor Comisiei şi a modificărilor aduse în politica economică internă.*
6.	**Integrated guidelines for growth and jobs 2005–2008 Comisia Europeană 12 aprilie 2005**	***Politici privind creşterea economică şi dezvoltarea pieței muncii*** *Textul înglobează liniile de politici economice propuse pentru perioada 2005–2008 şi dezvoltă măsurile pe care statele membre trebuie să le adopte pentru a îndeplini cele două obiective principale ale BEPG: creştere economică şi stimularea pieței muncii. Statele membre formulează planuri naționale de reformă în domeniul creşterii economice şi al ocupării forței de muncă pentru 2005–2008.*	**Strategia naţională de acţiune pentru ocuparea forţei de muncă 2004–2010** **Ministerul Muncii şi Solidarităţii Sociale** **Proiect ce vizează implementarea Strategiei naţionale pentru ocuparea forţei de muncă 2004 – 2010, adoptat în septembrie 2004**	*Este elaborată, conform aşa-numitului Proces Luxemburg (iniţiat la Consiliul European de la Luxemburg), de către statele membre pe baza liniilor directoare în domeniu aprobate de Consiliu şi transmise atât Comisiei, cât şi Consiliului spre examinare. Acestea le analizează şi sunt făcute recomandări privind lacunele constatate în implementarea politicilor în domeniul ocupării.*

Nr. Crt.	UE		România	
	Denumirea documentului UE. Instituția emitentă	**Conținut**	**Document echivalent în România. Instituția emitentă**	**Conținut**
7.	**Cohesion Policy in support for Growth and Jobs. Community Strategic Guidelines 2007–2013** **Comisia Europeană** **05 iulie 2005**	***Politici de coeziune economică în contextul lărgirii şi al sprijinirii obiectivelor propuse pentru 2007–2013*** *Document care trasează principalele obiective legate de procesul de întărire a coeziunii sociale şi economice, obiective pentru relizarea cărora sunt afectate fondurile structurale şi fondul de coeziune.* *Textul prezintă* ***atât raportul implementării planului de coeziune trasat la Lisabona*** *până în anul 2005 cât şi domeniile către care trebuie acordată o mai mare atenție în perioada următoare.* *Acesta constituie suportul programatic cu ajutorul căruia fondurile destinate obiectivelor stabilite de UE pentru 2007–2013 vor fi repartizate.*	**Planul național de dezvoltare 2007 – 2013** **Ministerul Finanțelor Publice** **Decembrie 2005**	***Planul național de dezvoltare (PND)*** *România, ca şi noile state membre din Uniunea Europeană, a fost solicitată de către Comisia Europeană să elaboreze planuri naționale de dezvoltare pentru* ***accesarea fondurilor de preaderare de tip structural*** *(Phare, Ispa şi Sapard) şi, ulterior aderării, pentru accesarea* ***instrumentelor structurale*** *(fonduri structurale şi de coeziune).* *Planul național de dezvoltare (PND) este documentul de planificare strategică şi programare financiară multianuală, care are ca scop să orienteze şi să stimuleze dezvoltarea economică şi socială a țării pentru atingerea obiectivului de realizare a coeziunii economice şi sociale.* *Prin PND se realizează o programare similară celei realizate de statele membre ale Uniunii Europene pentru Obiectivul 1 de intervenție a fondurilor structurale, care promovează dezvoltarea şi ajustările structurale ale regiunilor cu întârzieri în dezvoltare, prin furnizarea de infrastructură de bază şi încurajare a investițiilor în activități economice de afaceri.*

Nr. Crt.	UE		România	
	Denumirea documentului UE. Instituția emitentă	Conținut	Document echivalent în România. Instituția emitentă	Conținut
8.	Industry Policy Comisia Europeană 05 octombrie 2005	*7 inițiative europene cu privire la creşterea competitivității în industrie:* • *2006 – dezvoltare a unui cadru de reglementare comun cu privire la **protecția drepturilor de proprietate intelectuală şi combaterea pirateriei;*** • *2006 – crearea unui grup de lucru pe probleme de **competitivitate, energie şi politici de mediu** care va analiza corelațiile dintre aceste trei sectoare şi va propune soluții integrate de politici economice;* • *primăvara lui 2006 – revizuirea strategiilor cu privire **la accesul pe piețele internaționale şi competitivitatea sectoarelor economice**; se vor optimiza strategiile de penetrare a piețelor internaționale precum şi sistemul de bariere comerciale.* • *octombrie 2006 – **elaborarea programului de simplificare a cadrului legislativ**, în special în ceea ce priveşte trei dintre ramurile economice strategice: **industria constructoare de***	Politica industrială a României pentru 2005–2008 Draft Ministerul Economiei şi Comerțului	***În prezent România se găseşte în ultima fază pregătitoare a procesului de preaderare la UE, iar Programul de guvernare prefigurează, pentru sectorul industrial, ştiințele strategice armonizate cu conceptele de dezvoltare industrială durabilă adoptate de Comisia Europeană prin Strategia Lisabona, comunicările şi rapoartele comisiei în domeniu.*** *Aceste concepte pun accentul pe competitivitate, ca element determinant al performanței în condițiile liberei concurențe.* *Noul document de politică industrială are la bază prevederile Programului de guvernare fiind elaborat în cadrul grupului interministerial de lucru pentru politica industrială.* – *Politica industrială a României se concentrează pe consolidarea şi încurajarea **factorilor orizontali care determină competitivitatea – capitalul uman, cercetarea, inovarea, antreprenoriatul, respectarea condițiilor de mediu, elemente definitorii***

Nr. Crt.	UE		România	
	Denumirea documentului UE. Instituția emitentă	Conținut	Document echivalent în România. Instituția emitentă	Conținut
		• ***mașini, industria construcțiilor și managementul deșeurilor.*** • *2006 – lansarea unei strategii de identificare a cerințelor industriei în ceea ce privește formarea profesională a forței de muncă și elaborarea de politici economice care să orienteze sistemele de educație și formare în direcția cererii de locuri de muncă; un astfel de program este* ***Education and Training 2010 work programme;*** • *sfârșitul lui 2005 – elaborarea unor* ***reforme structurale*** *în sectorul produselor manufacturate, cu precădere pentru următoarele industrii:* ***textile, pielărie, mobilă, încălțăminte, ceramică, tipografii, industria constructoare de mașini și utilaje navale, industria oțelului și o parte din industriile alimentare;*** *2006 – elaborarea unei strategii integrate cu privire la cercetarea industrială și inovare – crearea* ***Sistemului European de Monitorizare a Cercetării Industriale și Inovării,***	**Strategia națională de export 2005–2009** **Ministerul Economiei și Comerțului** **Septembrie 2005** **Programul de creștere a competitivității produselor industriale** **Ministerul Economiei și Comerțului** **25 ianuarie 2005**	***ale dezvolării durabile și se referă la orizontul de timp 2005-2008****, iar planul de acțiune aferent este elaborat pentru perioada 2005-2006.* ***Comunitatea exportatorilor, Ministerul Economiei și Comerțului și Consiliul de Export, prin Comisia pentru Strategie, Competitivitate, Marketing și Branding au investigat de mai mult timp căi și metode pentru a coordona mai bine eforturile naționale de export.*** *La solicitarea Consiliului de Export și MEC, o echipă de experți sub egida Consiliului, au elaborat documentul „Pledoarie pentru o strategie națională de export: probleme-cheie și posibile răspunsuri strategice", pregătit de către membrii Comisiei (echipa-nucleu), precum și strategia cu același nume. Au fost abordate atât sectoarele orizontale cât și principalele sectoare de export separat.* ***Documentul a concluzionat că: dezvoltarea și competitivitatea internațională a sectorului de export al României va beneficia de pe urma unei abordări strategice;***

Nr. Crt.	UE		România	
	Denumirea documentului UE. Instituția emitentă	Conținut	Document echivalent în România. Instituția emitentă	Conținut
		7 inițiative sectoriale: • *2006 – crearea forumului* ***producătorilor de produse farmaceutice – pe probleme de cercetare–dezvoltare*** • *2006–2007 – elaborarea* ***Strategiei biotehnologice;*** • *2007 – crearea unui grup de lucru în domeniul* ***industriei chimice şi al industriei de apărare;*** • *elaborarea proiectului* ***European Space Programme;*** • *2005–2006 – elaborarea unei strategii pe problema* ***competitivității industriei TIC;*** • *2005–2006 – realizarea de forumuri pe probleme în domenii ale industriei – de exemplu* ***Forumul de dialog pentru stabilirea politicilor în domeniul ingineriei mecanice;*** *2006 – elaborarea unei serii de instrumente de analiză a* ***competitivității diverselor ramuri industriale,*** *incluzând:* ***industria alimentară, industria modei etc.***	**Programul Operațional Sectorial de Creştere a Competitivității Economice** **MEC**	– ***dată fiind deschiderea mai mare a economiei exportul este calea esențială pentru creştere economică susținută.*** ***Programul de creştere a competitivității produselor industriale şi Programul operațional sectorial "Creşterea competitivității economice" (POS competitivitate) reprezintă principalul instrument pentru îndeplinirea primei axe prioritare a Planului național de dezvoltare 2007–2013 (creşterea competitivității economice şi dezvoltarea unei economii bazate pe cunoaştere).***

Surse: www.europa.eu.int; www.gov.ro, 2005

Capitolul 3
CLUSTERING-UL – FACTOR DE CREŞTERE A INOVATIVITĂȚII IMM

3.1. Clarificări conceptuale

3.1.1. Definirea clusterelor

Pe parcursul deceniilor şapte şi opt ale secolului al XX-lea, marile corporații transnaționale şi-au intensificat activitatea, devenind din ce în ce mai internaționale şi mai puternice (UNCTAD, 1998). Micii antreprenori inovativi, baza creşterii economice în opinia lui Schumpeter, s-au văzut confruntați cu o concurență fără precedent şi cu imposibilitatea supraviețuirii într-un mediu de afaceri din ce în ce mai aspru. Competiția bazată pe inovare şi noile condiții de pe piața globală pot oferi numeroase oportunități, dar impun costuri din ce în ce mai ridicate, astfel încât întreprinderile mici şi mijlocii (IMM) sunt forțate să se adapteze continuu şi dinamic la conjunctura economică actuală: producția sciento-intensivă impune *engineering* de vârf, controlul calității şi, nu în ultimul rând, crearea unor noi rutine organizaționale şi manageriale care să permită perfecționarea produselor, proceselor, tehnologiilor şi organizației înseşi.

Majoritatea IMM nu deține resursele necesare restructurării continue şi inovării, astfel că se confruntă cu o reducere drastică a competitivității. Experiențele IMM din țările dezvoltate au demonstrat că obținerea şi păstrarea avantajelor competitive se pot realiza mai uşor şi mai rapid prin colaborare, parteneriat sau alianțe, iar studiile efectuate au relevat o concluzie foarte importantă[1]: competitivitatea IMM poate fi sporită numai în condițiile în care acestea fac parte din aglomerări regionale de firme angajate în activități similare şi complementare, numite generic ***clustere***.

În lucrările realizate în ultimii ani în acest domeniu, definirea şi identificarea trăsăturilor caracteristice ale *clusterelor* au reprezentat probleme centrale, conturându-se ca distincte două tipuri de **abordări**: **explicită** şi **implicită**. Poate cel mai important exponent al abordării explicite este Michael Porter, care priveşte *clusterele* ca fiind **concentrări geografice de firme interconectate, ofertanți specializați, furnizori de servicii, fie din domenii conexe şi instituții asociate care cooperează şi concurează**.

---

[1] Caniels şi Romijn, 2001.

Caseta 3.1.

Competitivitate – particularități ale țărilor în curs de dezvoltare

În prezent, este unanim acceptat faptul că îndeplinirea obiectivelor de creştere şi de păstrare a unui nivel crescut al veniturilor şi al unui grad sporit al ocupării, este posibilă numai în condiții de competitivitate. Creşterea competitivității permite țărilor în curs de dezvoltare să-şi reducă dependența de exporturile de mărfuri primare şi să avanseze pe scara tehnologică, acest lucru fiind absolut necesar susținerii creşterii salariilor şi sporirii economiilor de scară şi de diversificare (UNCTAD, 2002, p.117).

Competitivitatea poate fi măsurată atât la nivel național, cât şi la nivel de întrepindere. La nivel național competitivitatea a fost definită (Comisia SUA pentru Competitivitate Industrială) ca fiind capacitatea de a produce bunuri şi servicii care „trec" testul pieților internaționale, producând totodată creşterea (sau cel puțin menținerea) veniturilor reale ale populației pe termen lung. În general, abilitatea de a concura pe piețele internaționale este privită în interdependența ei cu condițiile şi politicile macroeconomice, dar şi cu înzestrarea cu factori.

Tehnologia şi nivelul de dezvoltare tehnologică joacă un rol important în competitivitatea economică, evaluarea impactului asupra dezvoltării, creşterii şi competitivității fiind însă deosebit de dificilă. În opinia unor autori, crearea tehnologiei, adaptarea şi inovarea sunt importante, dar, pentru țările în curs de dezvoltare, difuzarea tehnologică este cu mult mai importantă. Noile tehnologii bazate pe informații şi comunicații, biotehnologiile şi metatehnologiile, precum şi aplicațiile acestora, pot revoluționa activitatea sectoarelor tradiționale atât la nivel de proces, cât şi la nivel de metodă, crescând productivitatea şi competitivitatea.

Competitivitatea depinde nu numai de ajustarea macroeconomică sau de înzestrarea tehnologică, dar şi de abilitatea de a obține o productivitate ridicată prin desfăşurarea şi utilizarea acestor bunuri în cea mai eficientă manieră cu putință. Conform *Global Competitiveness Report* (2002) competitivitatea națiunilor depinde de creativitatea lor economică, aceasta putând fi măsurată pe baza indicelui tehnologic şi a indicelui *start-up*-urilor (determinat în funcție de uşurința demarării unei afaceri, accesul la credite şi accesul la capital de risc).

Îmbunătățirea performanțelor la nivelul firmelor va conduce la o ameliorare a rezultatelor şi la nivel de ramură sau sector de activitate (UNCTAD, 2003). Se conturează astfel ideea de **competitivitate sistemică**, concept care se caracterizează prin accentul pus pe importanța nivelului mezo în analiză, dar şi în luarea deciziilor. Unul dintre cele mai importate aspecte ale competitivității sistemice este fără îndoială relevat de intensitatea sporită a interacțiunilor şi colaborărilor dintre diferitele niveluri, conexiuni realizate în principal cu scopul de a proiecta şi implementa politici şi mecanisme de susținere a acestora.

În cadrul eforturilor de dobândire şi păstrare a competitivităţii sistemice IMM pot juca un rol cetral, în principal datorită eterogenităţii lor: abordări diferite ale mediului de afaceri şi problematicii legate de acesta, comportament organizaţional variat, resurse şi factori etc. (n.a.).

În abordarea implicită, ***clusterele* reprezintă grupuri de firme interconectate**, accentul punându-se mai mult pe evidenţierea anumitor particularităţi, caracteristici sau condiţii impuse entităţilor componente. Spre exemplu, Basant[1] relevă ca elemente cheie ale existenţei unui *cluster* legăturile dintre firme şi relativa apropiere a acestora, nepunând însă nici o condiţie referitoare la diametrul maxim al *clusterului* sau motivaţia care stă la baza „înrolării" într-o asemenea formă de organizare industrială, iar alţi autori accentuează rolul definitoriu al proximităţii, neluând în considerare alte aspecte, cum ar fi gradul de similaritate structurală şi respectiv de complementaritate structurală sau amplitudinea tehnologică maximă.

Caseta 3.2

Conform teoriei generaţiilor de capital (*vintage theory*) în cadrul unui sistem de producţie pot coexista în condiţii de eficienţă numai acele tipuri de capital cu niveluri tehnologice compatibile, adică acelea care produc cvasirente pozitive. Putem admite atunci că **amplitudinea tehnologică** reprezintă numărul maxim de generaţii tehnologice care pot funcţiona simultan şi eficient în cadrul sistemului.(n.a.)

În unele cercetări nu se face o distincţie clară între *clustere*, reţele de cooperare sau parteneriate şi alianţe locale. Principala deosebire existentă între *clustere* şi celelalte forme de concentrare geografică este dată de volatilitatea scăzută a relaţiilor din cadrul *clusterelor*. Reţelele, ca şi parteneriatele şi alianţele strategice, au un grad mult mai ridicat de volatilitate, fiind în principal rezultatul unor decizii de acţiune pe orizonturi reduse de timp. Literatura evidenţiază existenţa a numeroase tipuri de *clustere*, fiecare dintre acestea având o traiectorie de evoluţie determinată de nivelul tehnologic general al firmelor participante, ritmul şi frecvenţa schimbărilor tehnologice din cadrul *clusterului* şi, nu în ultimul rând, de gradul de coordonare şi de funcţionalitate al reţelelor interne din cadrul *clusterului*.

3.1.2. Tipologia clusterelor

Conform UNCTAD (1998) există cinci categorii distincte de *clustere*: informale, organizate (formale), inovative, parcuri ştiinţifice şi tehnologice şi zone de procesare a exporturilor. Performanţele acestora pot fi evaluate în general în funcţie de mai multe criterii, între care cele mai reprezentative pot fi

[1] Basant, R. – Knowledge flows and industrial clusters. An analitical review of literature – WP2002-02-01, Ahmedabad, India, 2002.

considerate: nivelul tehnologic, nivelul general de calificare şi aptitudini al forţei de muncă angrenate, inovativitatea, intensitatea încrederii, a cooperării şi a competiţiei, dimensiunea firmelor, volumul exporturilor şi intensitatea învăţării. Sintetizat, relaţia dintre tipul clusterelor şi performanţele medii obţinute este prezentată în tabelul nr.3.1.

Tabelul nr.3.1. **Relaţia dintre tipul şi performanţele clusterelor**

Tipuri/ caracteristici	Informale	Organizate	Inovative	PTI	ZPE
Nivel tehnologic	Scăzut	Mediu	Ridicat	Scăzut/ridicat	Scăzut spre mediu
Aptitudini	Scăzut	Mediu	Ridicat	Mediu	Scăzut şi mediu
Inovativitate	Redusă	Ocazională	Ridicată	Ocazională	Redusă
Încredere	Redusă	Mare	Mare	Redusă	Redusă
Cooperare	Redusă	Ridicată	Ridicată	Redusă	Medie
Competiţie	Ridicată	Ridicată	Ridicată	Medie	Ridicată
Dimensiunea firmelor	Micro	IMM şi mari	IMM şi mari	IMM	IMM şi mari
Exporturi	Ocazionale (predominant absente)	Ocazionale, cu frecvenţă mai mare	Ridicat	Ocazional	Ridicat
Învăţare	Redus	Mediu/ridicat	Ridicat (continuu)	Ridicat	Redus/ mediu

Sursa: Promoting and sustaining SME's clusters and networks for development – UNCTAD, 1998, p. 7.
Notă: PTI – parcuri tehnologice şi incubatoare;
ZPE: zone de procesare a exporturilor.

În practică, formarea *clusterelor* are loc spontan sau organizat. Apariţia spontană este caracteristică în prezent ţărilor în curs de dezvoltare, şi constă în aglomerarea „haotică" a firmelor în scopul valorificării unei infrastructuri fizice (spre exemplu apropierea de un nod de transport rutier, feroviar sau maritim), neavând la bază obiective economice sau sociale comune; în unele studii acest proces poartă numele de *clustering* fizic. Introducerea elementului organizatoric, în sensul valorificării apartenenţei firmelor la un cospaţiu relativ închis, face posibilă trecerea de la stadiul de cartier industrial (*industrial estate* în Anglia), zonă industrială (*zones industrielles* Franţa) sau district industrial (Italia) la cel de *cluster*.

***Clusterele* informale** predomină în ţările în curs de dezvoltare şi în cele foarte slab dezvoltate. În general conţin microîntreprinderi şi întreprinderi mici care se situează la o distanţă mare faţă de frontiera tehnologică mondială. Forţa

de muncă este slab calificată, iar înclinația spre educație şi perfecționare continuă este foarte redusă, fiind preponderent accidentală şi în foarte puține cazuri organizată sistematic. Barierele de intrare în *cluster* sunt reduse, acest fapt nereflectând însă o dinamică pozitivă în sensul perfecționării tehnicilor manageriale, introducerii elementelor de progres tehnic, îmbunătățirii calității sau diversificării producției şi dezvoltării exporturilor.

Clusterele informale sunt slab coordonate şi se caracterizează prin perspective limitate de creştere, grad scăzut de încredere şi distribuire „selectivă" a informațiilor. Dinamica lentă a creşterii este menținută de infrastructura insuficient dezvoltată, de legăturile orizontale şi verticale fragile (atât în amonte, cât şi în aval), precum şi de absența sau nerelevanța informațiilor despre evoluțiile de pe piețele externe.

***Clusterele* organizate** se caracterizează printr-un proces de structurare colectivă, în principal în termenii infrastructurii şi serviciilor, concepută în scopul analizării şi rezolvării problemelor comune. Deşi majoritatea firmelor din cadrul acestor *clustere* sunt mici, unele pot depăşi 200 de angajați, iar aptitudinile şi abilitățile personalului tind să crească permanent, prin învățare şi training. Cu toate că firmele din *cluster* nu se află în imediata proximitate a frontierei tehnologice, se fac eforturi comune continue de creştere şi perfecționare a capacității tehnologice.

Clusterele organizate se evidențiază prin intensitatea cooperării şi înclinația spre participare activă la rețele (*networking*) a firmelor. Acestea încep să se schimbe şi să evolueze împreună, după ce conştientizează că într-o economie liberalizată câştigă avantaje dacă participă pe piața concurențială ca grup şi nu individual. Sistemul format în conformitate cu aceste principii stimulează dinamismul *clusterului*.

În general, ***clusterele* inovative** se formează în țările dezvoltate, fiind însă posibile şi unele excepții (ca de exemplu Bangalore în India). Firmele din cadrul acestor *clustere* tind să se concentreze asupra activităților intens utilizatoare de cunoştințe (*knowledge-intensive*) şi au capacitatea de a-şi adapta şi schimba foarte rapid capacitățile tehnologice, dar şi de a proiecta şi promova noi procese şi produse. De asemenea, inovarea continuă permite păstrarea relativ facilă a competitivității, firmele fiind adesea (UNCTAD, 1998) caracterizate ca „jucători globali", cu rate foarte ridicate ale exporturilor.

Clusterele inovative competitive valorifică oportunitățile nişelor de piață prin utilizarea sistemelor de producție *multi-task* şi prin introducerea rapidă a schimbărilor în organizarea producției. În general, ele se bazează pe intermedierea structurilor specializate pentru valorificarea cunoştințelor codificate oferite de noile tehnologii în corelație şi combinație cu cunoştințele şi aptitudinile proprii, locale. Acest sistem de operaționalizare dinamică nu se aplică numai în cazul domeniilor *high-tech*; firmele din sectoarele tradiționale (textile şi accesorii, pielărie şi încălțăminte sau procesarea alimentelor) sunt obligate să absoarbă

noi tehnologii în proiectare, producție şi marketing dacă nu vor să „îmbătrânească" şi să intre în declin.

Parcurile tehnologice (*tehnopolisuri*) şi zonele de procesare a exporturilor sunt *clustere* locale care rezultă de pe urma politicii în domeniul exporturilor şi tehnologiei. ***Tehnopolisurile*** sunt concepute pentru a stabili aglomerări spațiale de firme *high-tech* şi organizații, cu dimensiuni variate, de la marile centre de cercetare tehnologică, la micile parcuri ştiințifico-tehnologice sau centre de incubare. În ciuda unor succese binecunoscute (HP sau Apple), *tehnopolisurile* nu dețin mecanismele de stimulare a participării active la rețele a firmelor clusterizate artificial şi nici nu promovează transferurile tehnologice spre şi dinspre mediul extern.

Conform OCDE (1997), *tehnopolisurile* pot juca un rol important în dezvoltarea întreprinderilor, fiind însă adesea criticate atât datorită costurilor foarte ridicate, cât şi faptului că atrag un volum foarte mare de investiții publice, fără însă a contribui adecvat la creşterea economiei locale.

Pe de altă parte, zonele de procesare a exporturilor au un potențial redus de stabilirea a legăturilor cu economia locală, având ca principal obiectiv atragerea firmelor străine prin acordarea de stimulente fiscale, servicii de consultanță în domeniul afacerilor şi facilitarea accesului la infrastructură. Zonele de procesare a exporturilor (ZPE) au avut succes (UNCTAD, 1998) în principal în țările mici, orientate spre export, cum este cazul celor din sud-estul Asiei. În cadrul ZPE gradul de coordonare şi de participare activă la rețele este redus, firmele localizate în *clusterele* de acest tip întreținând preponderent relații de subcontractare foarte stricte, fără legături în amonte sau în aval cu sistemele locale de producție.

Datorită nivelului tehnologic relativ scăzut, majoritatea ZPE din țările în curs de dezvoltare sunt „blocate" într-o spirală descendentă, iar această formă de blocaj contribuie la plafonarea valorii adăugate şi a profitabilității, dar şi la creşterea incertitudinii şi a volatilității investițiilor. În opinia unor specialişti, efectele pozitive[1] ale ratei relativ crescute a ocupării pot fi diminuate de păstrarea unui nivel prea ridicat al ratei profitului, ajungându-se astfel la reducerea capacității tehnologice a *clusterului* şi, în timp, la reducerea ratei profitului. Pe de altă parte, concentrarea strictă[2] a activității spre promovarea exporturilor va determina reducerea efectelor de antrenare şi multiplicare ale *clusterului* şi, în cele din urmă, la blocarea lui.

---

[1] În general, existența unui nivel ridicat al gradului de ocupare sporeşte înclinația spre perfecționare a forței de muncă (sporirea nivelului de calificare şi a aptitudinilor conduce la creşterea capacității tehnologice), în timp existând tendința de solicitare a unor creşteri salariale (n.a.).

[2] Ne referim aici la acel tip de comportament care are în vedere o singură direcție de concentrare şi evoluție a firmei sau, în cazul de față, al clusterului. Toate eforturile şi resursele sunt direcționate „cu orice preț" spre realizarea obiectivului fixat (n.a.).

Din perspectiva sistemului național de inovare, *clusterele* spontane pot fi grupate într-o manieră diferită, în funcție de acele variabile care subliniază potențialul de dinamică a schimbării în cadrul *clusterului*. Sintetizând vasta literatură existentă în domeniul sistemelor naționale de inovare, la nivel de actor-cheie se pot identifica patru categorii de variabile:

- configurația actorilor din sistem;
- obiceiuri tradiționale şi practici;
- competențele deținute;
- natura şi intensitatea interacțiunilor,

iar la nivel de *cluster* o singură variabilă: intensitatea schimbării din *cluster* într-o perioadă de timp.

Analiza configurației actorilor-cheie din sistem se realizează în general (Mytelka şi Farinelli, 2000) într-un context dual: local şi global. Conceptul de actor-cheie are o sferă de cuprindere complexă, presupunând existența şi funcționarea simultană a unei baze tehnoindustriale comună firmelor din *cluster* şi a unui sistem tehnoindustrial global din care firmele din *cluster* fac parte şi care permite identificarea bazelor de cunoştințe necesare inovării.

Competențele actorilor includ atât capacitățile şi aptitudinile în domeniul prelucrării şi managementului, cât şi gradul de complexitate tehnologică. Cu cât este mai ridicat nivelul de competențe deținute, cu atât este mai mare probabilitatea ca resursele necesare să poată fi găsite în interiorul *clusterului* şi valorificate în diferite moduri inovative.

3.1.3. Avantajele clusterelor

Valorificarea oportunităților create de absența distanței are la bază în principal cooperarea şi colaborarea, chiar şi în condițiile în care firmele se concurează. Concurența din cadrul *clusterelor* are însă un caracter constructiv, bazându-se pe teoria jocurilor cu sumă pozitivă (*win-win*). Pe teritoriul fostelor districte sau cartiere industriale pot lua naştere mai multe *clustere* în funcție de specificul activității firmelor implicate, preferințele managerilor sau specializarea angajaților. *Clusterele*, care funcționează ca organisme individuale, acționează sub influența unor factori comuni, dar şi sub cea a unor factori specifici, a căror importanță este majoră (Basant, 2000). Factorii comuni au o natură variată, în această categorie putând intra elemente „*soft*", de tipul nivelului de dezvoltare instituțională sau gradul de dezvoltare şi complexitate a rețelei/rețelelor cu care interacționează *clusterul*, elemente „*hard*", cum ar fi infrastructura fizică şi prezența firmelor mari, dar şi elemente intangibile, din categoria cărora menționăm cultura antreprenorială şi *leadership*-ul.

Transformarea funcționării *clusterelor* într-un succes competitiv, este determinată şi de alți trei factori specifici (critici):

- funcționalitatea parteneriatelor şi a rețelelor;

- existența unei baze puternice de inovare într-un context de complementaritate cu activități de coordonare şi suport din partea administrațiilor locale, regionale sau naționale;
- existența unei mase critice de lucrători calificați.

Chiar în condițiile în care toți factorii menționați există, pentru asigurarea succesului, ei trebuie „puşi în funcțiune" prin intermediul unor legături. În cadrul unui *cluster* pot exista două tipuri de legături (verticale şi orizontale), legături care pot fi prestabilite (pe bază contractuală) sau care se pot stabili *ad hoc*. Atât *clusterul*, cât şi firmele din cadrul acestuia, stabilesc, mențin şi dezvoltă legături orizontale sau/şi verticale cu mediul extern. Legăturile sunt promovate şi menținute de actorii-cheie ai *clusterelor*: firme (liderii acestora în principal); instituții educaționale (în special universități care pot asigura, pe lângă creşterea nivelului de calificare şi expertiză teoretică a personalului, promovarea activităților de CD; instituții de intermediere financiară; autorități locale; organisme specializate în promovarea dezvoltării economice.

Colaborările orizontale dintre firmele din *clustere* pot produce **eficiență colectivă** ca urmare a reducerii costurilor tranzacțiilor şi accelerării inovării printr-o mai rapidă soluționare a problemelor şi prin creşterea accesului pe piață. În esență, eficiența colectivă reprezintă premisa de bază a competitivității şi se obține în condițiile în care aglomerarea dinamică (*clusteringul*) generează externalități pozitive ca urmare a creşterii disponibilului de:

- inputuri şi forță de muncă înalt calificată;
- infrastructură specifică adecvată şi flexibilă;
- schimburi informale generatoare de inovare.

Interacțiunile actorilor prin legăturile existente creează efecte de sinergie care, în timp, facilitează sporirea avantajelor firmelor integrate în *clustere*. În unele studii (Richardson[1], 1978), pentru a se evidenția avantajele obținute de firmele integrate într-o rețea regională de tip *cluster*, se utilizează termenul de **economii de aglomerare**: „tot ceea ce determină persoanele şi activitățile economice să se adune laolaltă". Ideea generală care stă la baza acestui concept este aceea că mediul în care-şi desfăşoară activitatea firma are o influență pozitivă asupra outputului. Pentru firmele individuale, economiile de scară, diversificarea şi tranzacțiile evidențiază avantajele de cost (câştiguri materiale) produse ca urmare a scurtării distanțelor, în timp ce *spillover*-urile evidențiază beneficiile provenite din inputurile reale de noi informații şi cunoştințe emanate de alte firme din cadrul *clusterului*.

În acest context, Stewart şi Ghani vorbesc despre **externalități dinamice reale** (un concept mai mult sau mai puțin identic cu *spillover*-urile de cunoştințe marshalliene) pentru a sublinia că aceste avantaje specifice sunt extrem de

[1] Citat în Basant, 2000.

importante pentru dezvoltarea economică, în special prin intermediul efectelor lor asupra activităților care alimentează schimbarea tehnologică.

În momentul în care se integrează într-un *cluster*, firmele speră să realizeze diferite beneficii, în literatură făcându-se adesea[1] referiri la cele trei motive marshalliene care stau la baza localizării geografice:

- prezența unui volum semnificativ de forță de muncă specializată şi calificată;
- existența unui centru industrial permite aprovizionarea cu inputuri necomercializabile specifice unei anumite ramuri, într-o mai mare varietate şi la costuri mai scăzute, la care se poate adăuga şi accesul la piața cumpărătorilor specializați;
- *spillover*-urile tehnologice, care sunt definite ca acele câştiguri intelectuale dobândite ca urmare a schimburilor de informații nerecompensate material sau recompensate semnificativ mai puțin decât valoarea cunoştințelor dobândite.

Pentru o firmă individuală, argumentația marshalliană de localizare într-un *cluster* are la bază trei tipuri diferite de avantaje ale *clustering*-ului:

- economii de scară şi de diversificare;
- economii de tranzacție;
- *spillover*-uri de cunoştințe.

Prezența unui volum semnificativ de forță de muncă evidențiază economiile de cost al tranzacțiilor pe care le realizează firmele. Evident, un *cluster* va atrage lucrători specializați, pentru o nouă firmă fiind foarte avantajoasă integrarea în acest tip de structură.

Cel de-al doilea motiv, existența unei oferte mai mari de inputuri specifice necomercializabile, într-o varietate mai mare şi la costuri mai scăzute, evidențiază economiile de scară şi de diversificare, ca şi economiile de tranzacție, iar cel de-al treilea motiv, *spillover*-urile tehnologice, este echivalent cu ceea ce se numeşte în prezent *spillover*-uri de cunoştințe.

Existența unei legături pozitive între *clustering* şi incidența economiilor de scară, diversificare şi tranzacții este evidentă. Mai puțin evidentă este însă în cazul *spillover*-urilor de cunoştințe. De ce fluxurile de informații se transmit mai uşor pe distanțe scurte? În studiile din domeniul geografiei economice, este presupus că distanța geografică scurtă facilitează *spillover*-urile de cunoştințe între firme din cel puțin **cinci motive**: nesiguranța; complexitatea; încrederea în cercetarea fundamentală; importanța proceselor de învățare pe baza experienței practice (*learning-by-doing*); cumulativitatea.

Primele două se referă la procesele de generare a inovării fără idei, activități incerte şi extrem de complexe. Este aproape imposibil de prognozat dacă o simplă idee va fi viabilă din punct de vedere tehnic, şi, dacă da, dacă ea

[1] UNCTAD, 1998, Basant, 2000.

va putea fi dezvoltată şi transformată într-un succes comercial. Pentru a diminua aceste incertitudini, oamenii şi firmele încearcă să obțină informații suplimentare prin **comunicare**. Comunicarea este facilitată de interacțiunile personale şi astfel apare tendința de grupare (atât la nivel individual, cât şi de firmă). Unele studii (Freeman, 1991) au arătat că rețelele tind să se localizeze şi stabilzeze, fiind mult mai durabile decât alianțele strategice.

Interacțiunea directă şi repetată cu inovarea din cercetarea fundamentală oferită de universități sau institute de cercetare, facilitează convertirea de către firme a informației obținute de la aceasta în cunoştințe direct aplicabile, numeroase studii arătând că mai multe inovații tehnologice recente se bazează pe cercetarea academică de ultimă oră şi demonstrând totodată că *spillover*-urile de cunoştințe de la cercetare către firmele private sunt facilitate de proximitatea geografică.

Conceptul de *learning-by-doing* este strâns legat de natura informală sau necodificabilă a cunoştințelor tehnologice. Unele cunoştințe se pot dobândi numai prin practică, posibilitatea învățării din practică şi din utilizare apărând numai în momentul contactului direct dintre adoptor şi furnizorul sau deținătorul *know-how*-ului.

În final, activitatea inovativă este cumulativă prin însăşi natura ei. Noile inovații se realizează pe baza cunoştințelor ştiințifice generate de inovații precedente. Conceptul de cumulativitate devine astfel deosebit de relevant în contextul *clusteringului* geografic. S-a arătat în unele lucrări că proprietatea de cumulativitate joacă un rol-cheie în stabilirea structurii şi modelului geografic al activităților inovative.

Chiar dacă aceste cinci caracteristici au fost formulate pe baza studiilor efectuate asupra experienței țărilor aflate la frontiera tehnologică mondială, majoritatea par a fi valabile şi pentru țările în curs de dezvoltare. Adoptarea, asimilarea şi perfecționarea (*upgradingul*) vechilor tehnologii ca răspuns la necesitățile locale, nu sunt mai puțin incerte sau complexe decât procesele care conduc la salturi tehnologice majore. De asemenea, şi în țările sărace există cunoştințe informale şi tacite, adaptarea unor tehnologii străine la specificul local făcând adesea apel la acestea. Obținerea unor rezultate bune din *learning-by-doing* informal implică realizarea de schimburi de cunoştințe noi şi necodificate între părți. Mai mult, rețelele locale reprezintă încă principala sursă pentru majoritatea firmelor din țările cu o infrastructură de comunicații nedezvoltată. În plus, cumulativitatea pare a fi o caracteristică universală a schimbării tehnologice. Firmele din țările în curs de dezvoltare trebuie să parcurgă un întreg proces incremental de învățare, reducerea dinamică a decalajelor (arderea etapelor) în acest domeniu fiind extrem de dificilă, dacă nu chiar imposibilă.

Clusteringul, deşi se bazează inițial pe utilizarea unei forțe de muncă înalt calificate şi specializate, exercită un puternic efect de antrenare a resurselor, astfel încât în jurul clusterelor se creează „regiuni de învățare” şi, ulterior, poli de

prosperitate şi competitivitate. În opinia noastră, existența şi extinderea acestor poli asigură creşterea gradului de ocupare a populației şi, mai mult, sporirea efectivului de competențe a unei națiuni, aceasta din urmă fiind cea care poate sta la baza obținerii unei dezvoltări economice sustenabile.

Trebuie însă subliniată, încă o dată, importanța covârşitoare pe care o are **capitalul uman** implicat. Procesul de acumulare a cunoştințelor la nivelul firmei ocupă un loc central în literatura despre **capacitățile tehnologice**. Îmbunătățirea structurală a competitivității industriale a țărilor în curs de dezvoltare impune o adoptare mai puțin pasivă a noilor tehnologii, utilizarea eficientă a unei noi tehnologii într-un cadru diferit impunând firmei acumularea unui *know-how* considerabil despre principiile ştiințifice şi tehnice ale acesteia. Noi cunoştințe sunt necesare şi pentru adaptare, acțiune frecvent necesară într-un mediu diferit de cel pentru care a fost proiectată tehnologia. Aceste capacități tehnologice nu se transferă la fel de uşor ca echipamentele sau manualele de utilizare. Ele se obțin pe baza **eforturilor tehnologice**: investiții în timp şi resurse pentru asimilarea, adaptarea şi îmbunătățirea tehnologiilor cunoscute şi (în final) crearea de noi tehnologii în cadrul firmei (inovarea).

Figura nr.3.1. **Apariția bazinului de creştere**

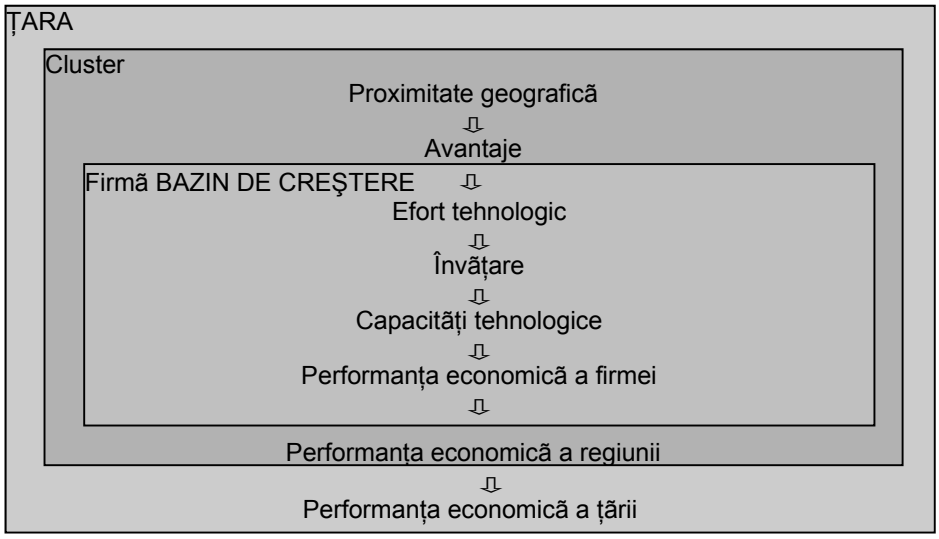

Bell (1984) face distincție între cinci tipuri de eforturi tehnologice: trainingul personalului, angajarea de personal, îmbunătățirile tehnologice interne (*in-house*), căutarea de informații despre noi tehnologii şi piețe şi colectarea *feed-back*-ului intern cu privire la performanță. Unele din aceste activități sunt clar interne şi sunt derulate în cadrul firmei, în timp ce altele sunt direcționate spre

exterior şi implică interacţiunea activă a firmei cu mediul său extern. Numeroase studii au subliniat importanţa eforturilor orientate extern ca activităţi complementare celor interne: cele mai importante abordări fiind integrarea în sistemele de inovare şi sistemele de *clustere* de cunoştinţe.

Cum firmele speră să obţină aceste beneficii prin amplasarea activităţii într-un **cospaţiu**, ele vor fi înclinate să se integreze într-un *cluster*. În acest fel, un *cluster* se extinde, speranţele se materializează şi conduc la apariţia unui „bazin de creştere" (Perroux, 1955[1]).

Succesele înregistrate în unele ţări dezvoltate (Silicon Valley din SUA şi Emilia Romana din Italia) au întărit ideea că procesul de *clustering* reprezintă o soluţie posibilă şi viabilă de stimulare a dezvoltării regionale şi de creare a posibilităţilor de acumulare de capital şi competenţe prin câştigarea **eficienţei colective**.

Pentru a face faţă competiţiei globale, IMM trebuie să-şi sporească capacităţile tehnologice prin absorbţia continuă, reproducerea, adaptarea şi îmbunătăţirea noilor tehnologii de produs, proces sau de organizare. Marea majoritate a IMM nu deţin aceste capacităţi. Astfel, dacă procesul de *clustering* este destinat îmbunătăţirii competitivităţii IMM, atunci *clusterele* trebuie să producă mai mult decât economii de cost (pe baza disponibilităţii inputurilor locale) şi avantaje de scară (ca urmare a volumului ridicat al cererii locale). Ele trebuie să reprezinte factori de declanşare a economiilor dinamice prin stimularea acumulării de cunoştinţe şi abilităţi la nivelul fiecărei firme angrenate.

3.2. Evaluarea activităţii de *clustering*

Evaluarea activităţii de *clustering* trebuie să aibă în vedere aspecte cantitative şi calitative, pe de o parte ale formării şi evoluţiei *clusterului*, iar pe de altă parte al activităţii propriu-zise a acestuia. Evident, în acest domeniu particular al *clusterelor* şi *clusteringului*, orice sistem de indicatori de evaluare, indiferent cât de perfecţionat, va avea un caracter complex şi integrat: indicatorii cantitativi vor avea şi componente calitative, dar şi cei calitativi vor avea dimensiunea lor cantitativă.

Din punct de vedere cantitativ pot fi urmăriţi indicatori de relaţie cu exteriorul (de input şi output) şi indicatori ai activităţii interne.

Indicatorii de input vizează elemente precum numărul de firme şi volumul de personal şi infrastructura existentă şi disponibilă[2] *clusterului* (număr de kilometri de drum/autostradă, distanţa până la gară/aerogară/port, relee de transmisie pentru telefonia mobilă, telefonia fixă, apă/canalizare etc.).

Indicatorii de output au în vedere cuantificarea rezultatelor efectiv realizate la nivelul *clusterului* (valoarea adăugată totală, venituri din export etc.),

---

[1] Citat Caniels şi Romijn, 2001 (n.a.).

[2] Pot exista situaţii în care, deşi elementele de infrastructură există, acestea nu sunt disponibile clusterului (este cazul elementelor strategice de infrastructură) (n.a.).

dar şi rezultatele individuale ale firmelor, analizate din punctul de vedere al eficienței şi competitivității. Pot fi considerați ca indicatori de output şi indicatorii dinamicii pregătirii şi mobilității resurselor umane, deşi, în ceea ce priveşte creşterea nivelului de pregătire şi expertiză a personalului, există evident şi o componentă calitativă foarte importantă.

Din punctul de vedere al **activității interne** se pot urmări pe de o parte indicatorii realizărilor efective ale firmelor (număr de firme, volum de investiții, dinamica gradului de ocupare, valoarea exporturilor, profit, rata profitului, valoarea adăugată, valoarea adăugată pe salariat etc.), iar pe de altă parte indicatorii privind rețeaua şi *networking*-ul, inovativitatea şi activitatea de CD sau resursele umane.

Studiul rețelei existente în cadrul *clusterului* şi a înclinației firmelor spre *networking* reprezintă elemente de bază în fundamentarea deciziilor şi oferă o imagine foarte relevantă a intensității legăturilor existente sau în curs de formare. Se pot urmări aşadar: număr de contracte de cooperare, numărul de parteneriate/alianțe pe proiect sau pe obiectiv, numărul de evenimente formale organizate, numărul de întâlniri, simpozioane, mobilitatea personalului în cadrul *clusterului*, numărul de proiecte de CD sau de activități de CD realizate în comun.

În cazul țărilor în curs de dezvoltare, care nu beneficiază nici de resursele şi nici de exprienţa țărilor dezvoltate, rețeaua devine chiar mai importantă decât în cazul țărilor dezvoltate. Avantajele apartenenței la rețea decurg din sporirea accesibilității diferitor tipuri de resurse, dar şi din formarea şi extinderea bazinului de creştere al *clusterului*. Mai mult, rețeaua amplifică vizibilitatea componentei *know-who* a cunoaşterii, astfel încât devine posibilă reducerea timpului de documentare şi reacție.

Inovativitatea şi activitatea de CD sunt relevate de indicatori precum: gradul de ocupare în CD, cheltuielile de CD, numărul de *spin-out*-uri, numărul de aplicații de patente şi de familii[1] de patente, numărul de premii, numărul de noi produse/procese adoptate, adică atât de indicatori de output cât şi de input.

Un element esențial în valorificarea cât mai bună a avantajelor *clusteringului* îl reprezintă, aşa cum am arătat anterior, creşterea continuă a capacităților tehnologice ale *clusterului*. În momentul în care *clusterul* ajunge să dețină masa critică necesară se transformă în ***cluster* inovativ**. Se relevă aşadar necesitatea dezvoltării unui sistem de evaluare atât a capacității tehologice deținute/dobândite, cât şi a eforturilor tehnologice depuse.

Eforturile tehnologice, ca de altfel orice altă activitate, produc efecte directe şi efecte indirecte (externalități). Dacă asupra efectelor directe se poate admite că nu există dubii sau incertitudini, în măsura în care raportul efect/efort sau efort/efect transferă discuția în planul eficienței economice a investițiilor

[1] Conform OECD (2005), aplicațiile de familii de patente sunt acele aplicații care au fost înregistrate la toate cele trei mari oficii: Oficiul European (EPO), Oficiul Japonez (JPTO) şi Oficiul American (USPTO).

(admițând natura investițională a efortului), în cazul efectelor indirecte se impun unele precizări.

Tehnologia reprezintă un sistem de cunoaştere asociat sau nu unor elemente materiale încorporate, destinat sau nu îndeplinirii unui obiectiv specific şi care se caracterizează prin dualism: abstract şi concret, sistemic şi procesual, general şi particular. Pornind de la acestă definiție a tehnologiei, efortul tehnologic va reprezenta el însuşi un sistem de cunoaştere ce trebuie asimilat de către un alt sistem de cunoaştere reprezentat de *cluster*, care deține o anumită capacitate tehnologică.

Din această perspectivă, relația efort-capacitate tehnologică apare mult mai complexă şi relevă pluridimensionalitatea problematicii evaluării. Mai mult, în ceea ce priveşte efectele indirecte se impune păstrarea distincției între efecte colaterale şi efecte propagate. Efectele colaterale vizează influențele exercitate asupra unor subsisteme din cadrul *clusterului*, neimplicate direct în interacțiunea propriu-zisă dintre cele două sisteme de cunoaştere, în timp ce efectele propagate (*spilloveruri* de cunoştințe) încep să se producă pe baza formării unor stări de sinergie între acestea.

În opinia multor specialişti, valorificarea apariției stărilor de sinergie şi amplificarea efectelor propagate sunt cele care stau la baza creşterii inovativității *clusterelor*, capacitatea tehnologică sporită şi întărită fiind doar o condiție necesară, dar nu şi suficientă, stările de sinergie putând fi asimilate cu stările de învățare sistemică. Pe baza acestora din urmă se pot determina trei categorii majore de *spilloveruri* de cunoştințe:

- schimbări de atitudine şi motivație;
- formarea capitalului uman prin *learning-by-doing* informal;
- transfer tehnologic.

Schimbarea de atitudine şi motivație se realizează în principal prin influența pe care o exercită noile idei sau artefacte asupra persoanelor din sistem; influențele se fac simțite gradual, pe măsură ce sistemul se apropie de frontiera tehnologică creşte apetitul pentru investiții în noi eforturi tehnologice, iar oamenii sunt din ce în ce mai motivați să învețe şi să (se) schimbe.

Formarea capitalului uman prin *learning-by-doing* informal acționează prin schimbarea atitudinii față de muncă, fiind un mecanism de tip inductiv. Învățarea prin acțiune permite formarea şi dezvoltarea unor deprinderi şi cunoştințe specifice mediului tehnologic nou creat, ceea ce constituie un input liber pentru firmă (aceasta va trebui să investească mai puțin în trainingul de personal, diminuându-şi totodată efortul tehnologic). Acest tip de *spillover* influențează nu numai oferta de inputuri a firmei, ci şi cererea de efort tehnologic.

Transferul tehnologic acționează la nivelul ofertei prin trei canale:

- mişcarea personalului calificat în cadrul firmei;
- întâlniri, reviste, expoziții şi târguri, precum şi orice altă formă de schimburi interpersonale;

- interacțiunile utilizator-producător care se produc cel mai adesea iterativ pe parcursul implementării şi perfecționării tehnologiilor inovative.

Primele două canale sunt *spillover*-uri orizontale şi în general stimulează difuzarea de informații, cunoştințe, deprinderi între firme aflate în acelaşi stadiu al lanțului de producție. Cel de-al treilea, este *spillover* vertical şi implică schimburi între stadii consecutive ale lanțului de producție. Acest canal este foarte important pentru firmele care sunt incluse în lanțurile valorice globale. Mişcarea de personal calificat între firme stimulează sporirea abilităților şi deprinderilor deținute de firmă prin angajarea de personal nou, iar forumurile de discuții şi interacțunile utilizator-producător reprezintă principalele surse de idei noi şi cunoştințe despre tehnologii şi piețe, ceea ce completează eforturile de căutare şi cercetare ale firmei.

Măsurarea schimbării de atitudine şi motivație, a formării capitalului uman prin *learning-by-doing* informal, dar şi a transferului tehnologic, prezintă numeroase dificultăți, legate în principal de eterogenitatea entităților implicate. Pentru evaluarea gradului de modificare a atitudinii şi motivației, majoritatea specialiştilor recomandă utilizarea anchetelor de tip sociologic.

În ceea ce priveşte formarea capitalului uman, se acceptă evaluări indirecte, pe baza dinamicii productivității muncii, a modificării timpului de reacție a individului la îndeplinirea unei cerințe sau la luarea unei decizii sau a indicatorilor de calitate şi fiabilitate a produsului; în cazul serviciilor se vor putea utiliza tot anchete sociologice realizate la nivel de beneficiar (modificarea gradului de satisfacere a cerințelor sau a timpului de răspuns de la lansarea cererii etc.).

Transferul tehnologic ridică probleme de evaluare atunci când componenta neîncorporată a tehnologiei predomină sau face ea însăşi obiectul transferului. Intensitatea acestei categorii de *spillover* poate varia în funcție de numeroşi factori, dintre care gradul de pregătire a forței de muncă direct afectate de transfer şi capacitatea tehnologică a firmei sunt cei mai importanți. Se remarcă distincția pe care am operat-o în acest caz între capacitatea tehnologică a firmei şi gradul de pregătire a forței de muncă. În cazul transferului de tehnologie există două categorii de personal: direct şi imediat sau indirect afectat de transfer. Capacitatea de absorbție de noi cunoştințe şi tehnologii depinde în primul rând de nivelul de pregătire al celor direct implicați, din două motive:

- primul este evident legat de necesitatea valorificării într-un interval de timp cât mai scurt a noilor active dobândite;
- cel de-al doilea, are în vedere *spillover*-urile interne firmei (*micro-spillover*-uri), adică declanşarea proceselor de învățare şi transformare activă la nivel de firmă.

Practic şi în cadrul firmei procesele de transfer şi învățare se derulează ca şi în cadrul *clusterului*, existând anumite decalaje de timp între adoptorii timpurii şi cei întârziați. Pe măsură ce aceste decalaje se reduc prin învățare şi *learning-by-doing* informal capacitatea tehnologică a firmei creşte mai rapid şi mai eficient.

3.3. Direcții de cercetare şi perfecționare a cadrului teoretico-metodologic – considerații conclusive

La nivelul UE, preocupările privind activitatea *clusterelor* s-au extins, atât în direcția identificării zonelor şi domeniilor de activitate cu potențial de *clustering*, cât şi în direcția perfecționării sistemului de evaluare şi monitorizare a performanțelor realizate.

Un prim aspect asupra căruia se pune accentul în unele studii recente este evaluarea impactului *clusteringului* asupra diferențierii tehnologice interramuri, dar şi a influenței acestuia asupra învățării tehnologice şi competitivității regionale pe termen lung şi asupra sustenabilității dezvoltării economice. În general, ramurile în care economiile de scară şi de diversificare sunt de dimensiuni mari sunt mai profitabile decât cele în care acest tip de economii este mai mic, în acest caz şi oportunitățile de valorificare a piețelor mari şi a complementarităților provenite din diviziunea extensivă a muncii fiind superioare. Pe de altă parte, economiile de tranzacționare cresc odată cu ritmul schimbării tehnologice la nivel de ramură datorită gradului scăzut de codificabilitate a cunoştințelor.

Nivelul de codificare a cunoştințelor influențează decisiv exploatarea oportunităților şi avantajelor învățării tehnologice colective, însă pentru ca aceasta să se producă se impune consolidarea cererii de îmbunătățire tehnologică. Cu alte cuvinte, dacă firmele nu resimt nevoia de perfecționare şi învățare, ele nu vor formula această cerere şi deci nici nu vor investi în efort tehnologic. În cazul țărilor în curs de dezvoltare, chiar dacă se angrenează în *clustere*, IMM nu dispun de resursele necesare realizării efortului tehnologic, astfel încât intervenția dinspre ofertă creşte în importanță: acordarea de stimulente, facilitarea accesului la finanțare şi pregătire a personalului.

Într-un studiu recent privind IMM inovative din România (Sandu, 2005) s-a arătat că atât paleta de stimulente existente, cât şi nivelul de pregătire a personalului sunt deficitare. Pe de altă parte, studiile efectuate la nivel național s-au concentrat preponderent asupra IMM în general, fără a se pune un accent special asupra situației IMM inovative sau *clusteringului*. În acest context, considerăm că se impune extinderea cercetărilor înspre următoarele direcții:

- clarificarea cadrului teoretico-metodologic şi de analiză a *clusterelor* inovative din România;
- identificarea potențialului național de *clustering*, precum şi a domeniilor prioritare.

Capitolul 4
FACTORI ŞI MECANISME PRIVIND FINANȚAREA IMM INOVATIVE

În contextul actual, lipsa capitalului reprezintă unul din principalii factori limitativi ai dezvoltării IMM inovative.

Multitudinea formelor de finanțare şi a instrumentelor prin care pot fi mobilizate resursele de capital fac ca decizia de finanțare să fie o problemă de alegere. Pornind de la identificarea nevoii lor de finanțare, IMM inovative trebuie să aleagă varianta optimă de finanțare din punct de vedere al riscului şi al costului. Insuficienta cunoaştere a mecanismelor de finanțare şi a riscurilor, evaluarea lor greşită, lipsa unei protecții adecvate împotriva acestora va afecta în mod direct rezultatul final al activității.

Dezvoltarea afacerilor în cadrul IMM inovative se va realiza numai dacă există un stimulent suficient de puternic, în măsură să motiveze companiile să-şi asume riscurile implicate. De aceea, includerea noțiunilor de risc şi incertitudine în structura procesului decizional al IMM inovative este absolut necesară.

4.1. IMM inovative: abordare conceptuală

Atenția specială acordată de teoreticieni şi practicieni IMM inovative în ultimul deceniu se explică în primul rând prin faptul că noile modalități de măsurare a inovativității au demonstrat că IMM au un rol mai important decât se credea în procesul de inovare; în al doilea rând, procesele mai recente de *outsourcing* si *downsizing* au demitizat prejudecata că numai firmele mari sunt creatoare de locuri de muncă şi motoare ale creşterii economice; în al treilea rând, inovarea, sub multiplele ei fațete (datorată nu numai noilor produse sau tehnologii ci oricărei noutăți apărute pe lanțul valoric: inovare organizațională sau de piață) a fost tot mai mult acceptată ca o condiție a avantajului competitiv al oricărei companii.

În ciuda interesului crescând pentru studierea relației existente între procesul inovațional şi IMM, există o literatură relativ modestă privind criteriile după care se pot identifica IMM inovative. O anumită abordare a acestui subiect a demarat după lansarea teoriei schumpeteriene a antreprenorului creativ şi se axează pe analiza magnitudinii inovației ca rezultat al variației dimensionale, fără a oferi răspunsuri concludente unor întrebări privind: capacitatea IMM inovative de a crea mai multe locuri de muncă, de a fi mai performante în raport cu cele ne-inovative, de a avea strategii specifice de management, finanțare sau de personal.

Explorarea acestui subiect impune nuanțări şi distincții în cadrul grupului foarte eterogen al IMM inovative.

Teoreticienii disting următoarea tipologie a IMM inovative, clasificate în trei grupe principale după 18 factori de competență strategică[1]: inovatori porterieni, inovatori bazați pe resurse şi pionieri schumpeterieni. În practică, identificarea IMM inovative s-a făcut, în general, pe baza datelor privind patentele (Griliches, 1984),[2] noile produse (Kleinknecht şi Bain, 1993)[3] sau utilizând chestionare (Community Innovation Survey).

În lucrarea lor despre IMM şi inovare, Acs şi Audretsc (1990)[4] au revitalizat ideea schumpeteriană a «distrugătorului creativ» argumentând căa firmele mici contribuie la inovare la fel de mult ca firmele mari. Ba mai mult, sub aspectul inovațiilor/ocupat, ei ajung la concluzia că firmele mici sunt mai eficiente decât cele mari. Referitor la acest aspect, Hansen (1992)[5], Kleinknecht şi alții (1993), au ajuns la concluzia că IMM au un aport disproporționat la inovare comparativ cu importanța lor economică. Noțiunea de disproporționalitate a fost pusă în discuție şi de către Harrison (1994)[6] şi, mai recent, probată chiar empiric, de către Tether şi alții (1997)[7].

O altă serie de studii[8] au infirmat empiric valabilitatea Legii lui Gibrat (1931) potrivit căreia rata de creştere a firmei este independentă de dimensiunea ei. Abilitatea autorilor menționati de a respinge legea lui Gibrat în cazul IMM s-a bazat pe creşterea ratei şomajului la sfârşitul anilor ’80 şi începutul anilor ’90. În anul 1996, Schreyer[9] a adăugat o nouă dimensiune acestei dezbateri, arătând că firmele mici înregistrează atât cele mai reduse rate de creştere cât şi cele mai înalte. Cu alte cuvinte, creşterea firmelor mici este variabilă şi eterogenă. Există studii în care se relevă capacitatea firmelor

---

[1] Cei 18 factori sunt: controlul lanțului valoric; cultura inovațională; pionieratul; echipamentele; capacitatea de a încorpora ideile clienților; organizarea sistemelor de calitate formale; C&D formală; strategiile de nişă; serviciile; cunoştințele tehnice tacite; căutarea de oportunități ale creşterii rapide; cooperarea cu ofertanții; trainingul personalului; flexibilitatea; orientarea clientului; calitatea; independența.

[2] Griliches Z.(ed): “R&D, Patents and Productivity”, The University of Chicago Press, 1984.

[3] Kleinknecht A.si Bain D: “New Concepts in Innovation Output Measurement”, MacMillan, London, 1993.

[4] Acs Z.J. şi Audretsch D.B.: “ Innovation and Small Firms”, Cambridge, MA, MIT Press, 1990.

[5] Hansen J.A. ”Innovation, Firm, Size and Firm Age”, în Small Business Economics, nr.4/1992, p.37-44, Kluwer A.: Academic Publishers.

[6] Harrison B.: “Lean and Mean”, Basic Books, New York, 1994.

[7] Tether B.S., Smith I.J. şi Thwaites: “Smaller enterprises and innovation in the UK: the SPRU Innovations Database revisited”, în Research Policy, 2/1997, p.19-32.

[8] Hall B.H: “Growth and Size of the Firm”, în The Economic Journal, 106/1996, p.1242-1252; Dunne P şi Hughes A.: “Age, Size, Growth and Survival: UK companies in 1980’s”, în: The Journal of Industrial economics, nr. 2 /1994.

[9] Schreyer P.: “SMEs and Employment Creation: An overview of Selected Quantitative Studies in OECD Member States” în STI Working Papers, nr.4/1996.

inovative de a crea mai multe locuri de muncă decât cele noninovative, de a breveta şi de a produce noi produse şi de a introduce noi tehnologii[1].

Indiferent de tipologia IMM inovative, managementul lor strategic trebuie să fie o combinaţie între opţiunile pentru găsirea unor nişe de piaţă şi cele bazate pe competenţele şi resursele interne. Desigur că vor exista unele IMM inovative orientate mai mult spre spre exterior, spre piaţă, iar altele spre factorii interni, adică resursele cumulate sau capabilităţile dinamice.

Cei 18 factori care determină gradul de inovativitate al IMM trebuie avuţi în vedere atunci când se elaborează strategia de dezvoltare a unei firme inovative. Controlul întregului lanţ valoric presupune atenţie asupra proiectării, producerii şi desfacerii produsului, relaţiilor informale, contactelor cu ofertanţii şi, nu în ultimul rând, să existe o reală organizare a reţelei. În ceea ce priveşte cultura inovativă, practica a demonstrat că multe IMM inovative depind complet de viziunea unui singur om, şi anume, antreprenorul, ceea ce poate periclita viitorul firmei. Un manager vizionar se preocupă de dezvoltarea unei culturi inovative în cadrul firmei aşa încât oricine, de la un simplu lucrător la managerul general să se dedice acestui scop.

Potrivit Manualului OSLO[2], o firmă inovativă se caracterizează prin două tipuri de cunoştinţe: **strategice**, adică viziune pe termen lung, abilitate de a identifica tendinţele pieţei, disponibilitate şi abilitate de a colecta, prelucra şi asimila informaţia tehnologică şi economică, pe de o parte şi **cunoştinţe organizaţionale**, adică asumarea şi managementul riscului, cooperare internă între diferitele departamente, şi externă**,** cu instituţiile de C&D, cele de consultanţă, cu clienţii şi ofertanţii, implicarea în procesul de schimbare şi investiţii în resurse umane.

Gradul de inovativitate depinde de o serie de factori desemnaţi în literatură prin sintagma *innovation dynamo*[3]**.** Înclinaţia de a inova a unei firme este condiţionată de abilitatea de a recunoaşte şi exploata oportunităţile tehnologice, adică de a le identifica, de a elabora o strategie corespunzătoare şi de a avea capacitatea de a transforma aceste inputuri într-o inovaţie reală, mai repede decât competitorii ei. Capacitatea de a inova a unei firme rezidă, de asemenea, din modul în care poate combina eficient: factorii interni (forţa de muncă, aptitudinile, C&D, structura organizatorică şi financiară, strategiile cu privire la pieţe) şi externi (relaţiile cu universităţile şi unităţile de C&D, alianţele cu alte firme, relaţiile cu actorii de pe pieţele financiare.

---

[1] Inside the black box of innovation: Strategic differences between SMEs, PEPSP Project nr.4/2003, final main Report, July 2005.

[2] OECD, EUROSTAT: The Measurement of scientific and technological Activities, Proposed guidelines for collecting and interpreting technological innovation data - OSLO MANUAL, 2003.

[3] Keyth Smith: “Innovation Measurement –new directions and results” comunicare prezentată la: ESTEC - Space and Technology Management and Innovation Workshop, Lisbon, 8-9 mai, 2003.

Firma poate avea în principal, trei opțiuni pentru a deveni inovativă: strategică (alegerea tipului de piață şi de inovare dorit); bazată pe C&D (cercetare fundamentală, cercetare strategică, dezvoltare de produse); non-C&D (firma poate identifica noi procese sau produse prin relațiile cu utilizatorii, identificarea oportunităților de comercializare rezultate din cercetarea proprie sau din alte cercetări fundamentale sau strategice, din proiectare sau alte capacități inginereşti, monitorizarea competitorilor sau din consultanță).

4.2. Specificul finanțării IMM inovative

Unul dintre punctele forte ale Cartei de la Bologna se referă la accesul la finanțare ca ingredient esențial al dinamizării procesului inovativ în cadrul IMM. Incertitudinea şi asimetria informațiilor care caracterizează IMM sunt amplificate în cazul IMM inovative, ceea ce face mult mai dificil accesul lor la finanțare. În primul rând, efectele economice rezultate din activitățile inovative au un înalt grad de incertitudine. În al doilea rând, antreprenorii au mai multe informații despre natura şi caracteristicile produselor şi proceselor lor tehnologice decât potențialii lor finanțatori. În al treilea rând, activitățile inovative sunt, de regulă, intangibile, ceea ce face dificilă evaluarea lor *ex ante*, în termeni monetari, înainte ca ele să aibă succes comercial. De aceea, finanțarea IMM inovative este foarte riscantă şi are un mare grad de incertitudine, inducând rețineri din partea finanțatorilor şi impunând implicarea guvernului, prin programe specifice, pentru suplinirea surselor private de finanțare a IMM inovative.

Structura financiară a IMM diferă de structura financiară a unei companii de dimensiuni mari care operează pe o piață. Orice companie combină resursele financiare proprii cu resurse financiare atrase. Lipsa unor garanții reale din partea IMM face ca accesul la resurse în cazul companiilor mici să fie diferit față de companiile mari. Structura financiară a IMM inovative şi modul în care acestea îşi finanțează dezvoltarea depinde în mare măsură de:

- eficiența instituțională a piețelor de capital;
- reglementările în domeniu cu privire la supravegherea instituțiilor implicate în finanțarea afacerilor cu risc ridicat;
- experiența şi capacitatea celor care trebuie să analizeze riscurile asociate IMM inovative;
- aversiunea la risc de pe o piață.

Studiile au demonstrat că, în cazul IMM, rata de profitabilitate este mai ridicată decât în cazul companiilor de mari dimensiuni (un lucru normal având în vedere riscurile mai mari pe care trebuie să şi le asume investitorii). IMM accesează mult mai uşor piața privată de acțiuni, în comparație cu piața publică, accentul în finanțare fiind pus pe finanțarea directă (fără intermediari). Principala sursă de finanțare pentru IMM (inclusiv cele inovative) rămâne însă în continuare creditul pe termen scurt şi descoperirea de cont (*overdraft*). În plus, această orientare cu precădere către fonduri proprii sau fonduri private (inclusiv credite

bancare) este motivată şi de intenția antreprenorilor IMM inovative de a deține un control direct asupra tehnologiei sau ideii de afaceri inovative.

Literatura de specialitate tradițională face o distincție între oferta de finanțare şi cererea de finanțare a antreprenorului şi între creditare şi acționariat. Experiența a demonstrat că în cazul IMM inovative, tocmai datorită riscului mare implicat, investitorul nu aşteaptă doar să-şi recupereze investiția ci se implică activ în dezvoltarea firmei. Fără această activă implicare, eficiența investiției scade, riscul nerecuperării ei creşte iar antreprenorii sunt descurajați să solicite finanțare din cauza costurilor mari.

O modalitate prin care investitorii sunt activ implicați este exercitarea controlului prin intermediul instrumentelor de finanțare, prin fuziunea antreprenoriatului şi finanțării, prin îmbinarea acțiunilor de creditare cu cele de acționariat, care permite investitorului să ia controlul asupra performanțelor firmei.

Implicațiile politice care survin în cazul finanțării IMM inovative sunt importante şi ele trebuie avute în vedere în elaborarea oricărei strategii în acest domeniu. Este vorba în primul rând despre faptul că investiția de capital într-un IMM inovativ nu asigură un succes rapid şi facil. În al doilea rând, nu există o relație directă între succesul finanțării unui IMM inovativ şi gradul de dezvoltare al pieților financiare, pieților bursiere sau sectorului bancar. În al treilea rând, instrumentele tradiționale ale politicilor guvernamentale sunt inadecvate pentru finanțarea IMM inovative. Şi, nu în ultimul rând, elementul critic este disponibilitatea expertizei antrepenoriale, tehnice, manageriale a finanțatorilor.

Îmbunătățirea accesului la finanțare al IMM este crucială pentru impulsionarea antreprenoriatului, competiției, inovării şi creşterii economice în Europa. Accesul la capital suficient şi adecvat dezvoltării viitoare a IMM constituie încă o problemă pentru multe țări europene, întrucât numeroşi finanțatori consideră că activitatea IMM are un înalt grad de risc care generează costuri ale tranzacțiilor înalte şi o rată redusă de recuperare a investițiilor. Pe de altă parte, IMM trebuie să se adapteze schimbărilor din mediul financiar, să-şi diversifice şi să crească gradul de complexitate al activității lor.

În scopul relevării dificultăților accesului la finanțare al IMM europene, Comisia Europeană, prin Directoratul General pentru Întreprinderi şi Industrie a efectuat, între 5 şi 19 septembrie 2005, o anchetă printre 3047 de manageri ai IMM din cele 15 țări membre mai vechi[1] .

Din această anchetă a rezultat că, în medie, mai mult de două treimi din IMM consideră că finanțarea lor este suficientă pentru continuarea proiectelor, ceea ce denotă că situația financiară a IMM este în general bună, deşi există mari diferențe de la o țară la alta. Un procent important de respondenți, 31%, consideră reglementările din domeniul social şi pe cele fiscale, mult mai importante pentru dezvoltarea companiei lor. Pe locul doi în ierarhia

[1] European Commission, Flash Eurobarometer: SME Access to Finance, October 2005.

determinanților eficienței IMM este considerată calificarea personalului şi abia pe locul trei este situat accesul la finanțare (14 % dintre managerii respondenți), cu o variație destul de mare pe țări, de la 6% în Franța la 21% în Italia.

Figura nr.4.1. **Tehnicile de finanțare utilizate de IMM din UE**

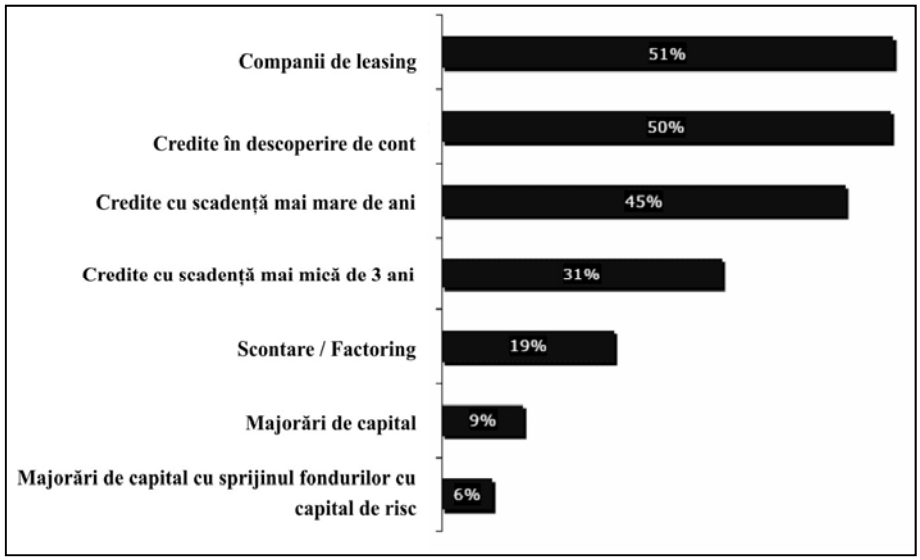

Cu toate eforturile depuse la nivel european pentru creşterea importanței microcreditelor ca modalitate de finanțare a IMM, doar 15% dintre firmele intervievate au primit un microcredit (25.000 euro sau mai puțin) sau intenționează să-l obțină în următoarele şase luni. În opinia managerilor IMM, stimularea utilizării microcreditelor s-ar putea realiza prin reducerea ratelor dobânzilor bancare (60%), a diminuării cererilor de garanții din partea băncilor şi simplificarea procedurilor de creditare (43 %).

Leasingul şi împrumuturile în descoperire de cont sunt cele mai utilizate tipuri de finanțare utilizate de către IMM iar capitalul de risc este foarte rar folosit. Mai mult de jumătate din IMM au folosit deja primele două forme de finanțare menționate, 45% au recurs la un împrumut pe o durată de peste 3 ani şi 31% au avut un împrumut pe termen scurt. Numai 6% din IMM şi-au sporit capitalul prin utilizarea fondurilor de risc (vezi figura nr.4.1).

Utilizarea capitalului de risc pentru finanțarea activității IMM nu este pe agenda previzibilă a multor IMM. Doar 14 % dintre cei intervievați au răspuns că intenționează să utilizeze această formă de finanțare în următorii 2 ani, 11% în următorii 3 ani şi 3% în următorii 6 ani sau mai mulți.

Băncile sunt cele mai solicitate instituţii financiare la care apelează IMM pentru a obţine finanţare, urmate de companiile de leasing şi apoi de instituţiile publice care susţin investiţiile (vezi figura nr.4.2). Există mari diferenţe de la o ţară la alta şi de la un sector de activitate la altul în privinţa finanţării bancare. Astfel, în Finlanda, doar jumătate dintre IMM apelează la bănci faţă de 91% în Irlanda sau 92% în Austria; IMM din industrie apelează în proporţie de 86% la bănci, iar cele din servicii în proporţie de 74%.

Figura nr.4.2. **Instituţiile utilizate de IMM pentru obţinerea finanţării**

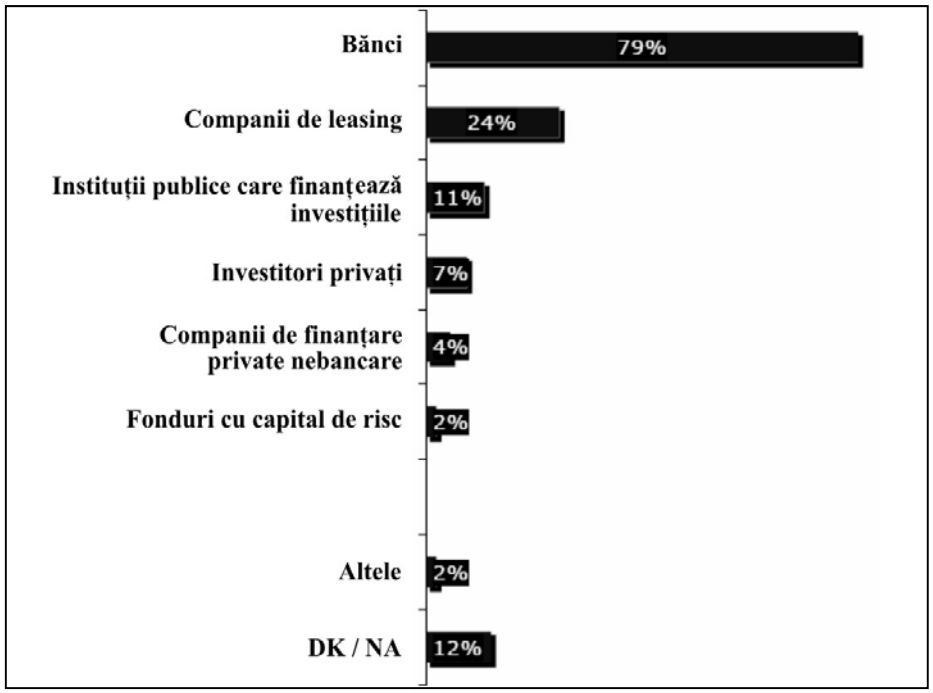

Circa jumătate dintre manageri consideră că nu îşi pot desfăşura activitatea cu succes fără un credit bancar, deşi, în anul 2005 obţinerea unui împrumut a fost mai dificilă, comparativ cu perioada anterioară, pentru 42% dintre cei intervievaţi (33% consideră că este mai facil, iar 15% că au rămas neschimbate condiţiile de creditare). Printre cauzele accesului dificil al IMM la împrumuturile bancare un loc important îl deţin neadecvarea ofertei băncilor la nevoile firmelor mici şi mijlocii (pentru 42% dintre respondenţi) şi neasumarea de către bănci a riscului unor împrumuturi pentru IMM (71%). Cu toate acestea, relaţiile IMM cu bancherii sunt bune, întrucât peste 45% dintre firmele mici şi mijlocii apelează la bănci pentru informaţii şi consultanţă atunci când au nevoie.

Figura nr.4.3. **Factorii de stimulare a IMM pentru obținerea unui credit bancar**

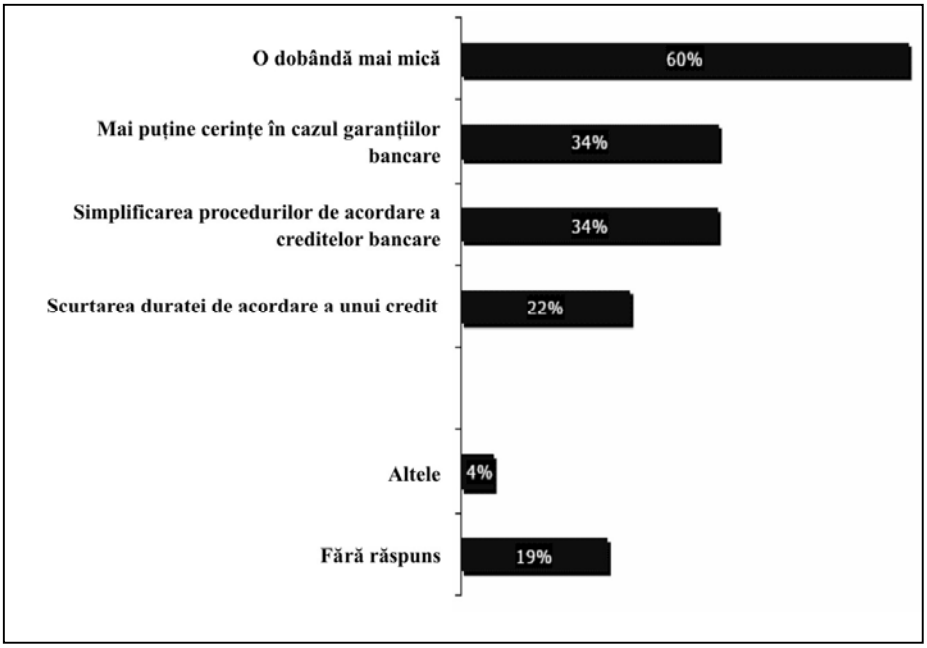

Situația finanțării IMM diferă foarte mult de la un sector de activitate la altul (fiind mai satisfăcătoare în industrie şi construcții) şi de la o firmă la alta în funcție de vechimea ei, de fluctuația numărului de angajați. În general se constată o corelație pozitivă între accesul la finanțare al firmei şi rata de creştere a indicatorilor menționați.

Capitalul de risc, deşi este forma de finanțare cea mai adecvată, este şi cea mai puțin dezvoltată.

Nevoile de fonduri ale companiilor (şi, implicit ale IMM) sunt variate: de la nevoi de lungă durată şi valoare ridicată, legate de achiziționarea sau modernizarea proceselor de producție, la nevoi de scurtă durată şi valoare redusă, mult mai frecvente, care vizează finanțarea activelor circulante (acordarea de creanțe unor clienți, finanțarea stocurilor). Finanțarea acestor nevoi ține seamă de caracterul permanent sau temporar şi de durata în timp a acestora.

Decizia de finanțare vizează opțiunea companiilor de a-şi acoperi nevoile de finanțare a proiectelor fie din fonduri proprii, fie prin împrumuturi sau prin participație (atragerea de noi capitaluri prin majorarea numărului de acțiuni şi / sau acționari). Decizia de finanțare este proprie fiecărui proiect şi fiecărei companii în parte, fiind adaptată la specificul proiectului şi la structura financiară a companiei. Cea mai mare parte a resurselor financiare provine din surse

private (fiind mobilizate de instituții de intermediere private – bănci comerciale, bănci de investiții, fonduri de investiții), sursele publice intervenind de regulă în finanțarea unor proiecte de investiții de anvergură şi de interes general (investiții în infrastructura de transport, în telecomunicații). Într-o economie de piață funcțională, orientarea firmelor se face cu precădere către resurse private; credibilitatea companiei (inclusiv în ceea ce priveşte finalitatea proiectului de investiții) în fața investitorilor privați fiind esențială pentru succesul finanțării.

Finanțarea se poate face din **surse proprii** (autofinanțare, majorări de capital, conversiunea datoriilor, aport în natură şi amortizarea mijloacelor fixe) sau din **surse externe** (credite, acțiuni sau obligațiuni) şi este specifică diferitelor faze de dezvoltare a IMM inovative.

În cazul IMM, credibilitatea redusă îndeamnă de cele mai multe ori antreprenorii către sursele interne ca unică soluție de supraviețuire într-un mediu concurențial. În ciuda avantajelor aparente, sursele proprii sunt întotdeauna cele mai scumpe (la impozitarea aplicată profitului reinvestit adăugându-se şi costul de oportunitate).

IMM inovative se confruntă în diferitele lor faze de dezvoltare cu nevoi diferite de finanțare, care pot fi acoperite din surse multiple. În faza de lansare, pentru cele mai multe IMM inovative, sursa de finanțare (capitalul de început sau capitalul-„sămânță”) provine de la economiile prietenilor sau familiei (*love money*). Bazându-se pe o idee inițială a antreprenorului, IMM inovative au un grad înalt de risc, oferind doar active intangibile şi perspectiva unor randamente aşteptate negative. În funcție de priorități, evaluarea IMM inovative aflate în faza primară care solicită finanțare se face pe următoarele criterii, în ordinea importanței lor: management (capacitatea antreprenorială); produs/serviciu; piață; rentabilitate financiară. Pot să apară o serie de probleme în legătură cu dificultatea analizei pieței în cazul produsului unic; insuficenta dezvoltare a produsului (fiind uneori în faza de concept) face dificilă evaluarea necesităților financiare; planificarea financiară se bazează, de obicei, pe multe variabile, obişnuite în această fază a afacerii.

În absența unui istoric al relațiilor cu intermediarii financiari şi a unor dovezi concrete legate de capacitatea antreprenorială a celor care au inițiat astfel de afaceri (măsurată prin profitabilitatea pe ultimii ani), băncile asociază riscuri mult prea mari pe care nu sunt dispuse să şi le asume. Pentru a compensa acest inconvenient, în unele țări, **guvernele acordă garanții** guvernamentale IMM inovative, în cadrul diverselor programe de dezvoltare. În această etapă, rata succesului este foarte mică (există studii care arată că doar 5% din *start-up*-uri au succes şi trec de această „vale a morții”).

La scurt timp după lansare, unele IMM încep să înregistreze primele fluxuri financiare pozitive. Investirea resurselor proprii devine din ce în ce mai redusă, recurgerea la surse externe de finanțare fiind predominantă. Investitorii individuali (cunoscuți sub numele de „îngeri”) îşi aduc şi ei contribuția formal sau

informal la dezvoltarea IMM prin expertiza managerială sau infuzie de capital. Fondurile de investiții cu capital de risc (*venture capital*) devin şi ele interesate de dezvoltarea ideii de afaceri promovate de IMM inovative. Achizițiile şi fuziunile, încheierea de alianțe strategice permit creşterea forței pe piață a IMM inițial.

În această etapă de dezvoltare, nevoia de capital devine tot mai mare, generată fiind de dezvoltarea capacităților de producție şi de distribuție, dar şi de necesitatea finanțarii activității viitoare de cercetare–dezvoltare. Cu toate acestea, ponderea ridicată a activelor necorporale şi incertitudinea legată de fluxurile de numerar viitoare pun IMM în situația unui candidat mai puțin dorit pentru finanțare bancară (riscurile mari asociate se traduc în dobânzi mari percepute). Atitudinea rezervată a băncilor în privința asumării riscurilor implicate de afacerile aflate în prima etapa de dezvoltare este dublată şi de lipsa unor specialişti autentici care să fie capabili să evalueze corect şansele de profit. Din cauza nivelului încă redus de profitabilitate, este încă dificil de listat la bursă compania creată inițial (chiar dacă succesul comercial este tot mai evident). Mai mult, incertitudinea legată de fluxurile de numerar viitoare explică aversiunea ridicată a antreprenorilor față de creditele bancare care presupun rambursarea cu regularitate a sumelor împrumutate şi a dobânzilor aferente.

O sursă de finanțare mai adecvată o constituie «îngerii afacerilor». Îngerii sunt persoane particulare (numite şi „providențiale”) de pe piața locală sau internațională (mai rar) care oferă un sprijin financiar în schimbul deținerii de capital într-o afacere şi/sau oferă alte forme de finanțare pentru începutul afacerii sau finanțări de risc.

Caracteristicile generale ale investitorilor *angels* sunt: persoane care au motivația şi forța financiară necesară; au un trecut care să-i ajute în luarea deciziilor pentru investițiile cu risc mare; investițiile lor sunt de obicei mici (sub un milion de USD) în companii care sunt în stadii de început (2-3 angajați); printre motivațiile cele mai importante sunt industria şi tehnologia; tind să investească în afaceri aflate în faza primară, furnizându-le capital şi consultanță; investitorii sunt de talie medie: între 10000 de USD şi 100000 de USD; îşi evaluează singuri planurile de afaceri şi echipa de management; de obicei se organizează în sindicate, pentru a reduce riscul; nu investesc în mai multe afaceri deodată şi nu susțin financiar mai mult de două runde; investițiile durează în general între 5-8 ani, iar profitul anual estimat, după impozitare, este de 30-40% (IMM inovative cu o rată mai redusă sunt excluse); fac investiții directe.

Investitorii „providențiali” sunt considerați a doua sursă majoră de capital de pornire pentru IMM inovative, după *love money* (banii proprii, ai familiei sau ai prietenilor).

4.3. Capitalul de risc – forma de finanțare a IMM inovative

Fondurile cu capital de risc s-au extins la sfârştul anilor '80, fiind orientate spre pieţele emergente, cea mai mare expansiune remarcându-se în cazul noilor ţări industrializate din Asia şi în cazul ţărilor în tranziţie la economia de piaţă din Europa Centrală şi de Est. La nivelul anului 1995, existau 72 de astfel de fonduri, cu un capital de 4,5 miliarde de USD. Apariţia şi dezvoltarea acestor fonduri au fost susţinute atât de Corporaţia Financiară Internaţională, care la nivelul anului 1996 investise 196 milioane de USD în 49 de fonduri (care aveau un capital de 1,5 miliarde de USD), cât şi de Banca Europeană pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare.

Figura nr.4.4. **Implicarea fondurilor cu capital de risc în diferitele stadii de dezvoltare a IMM**

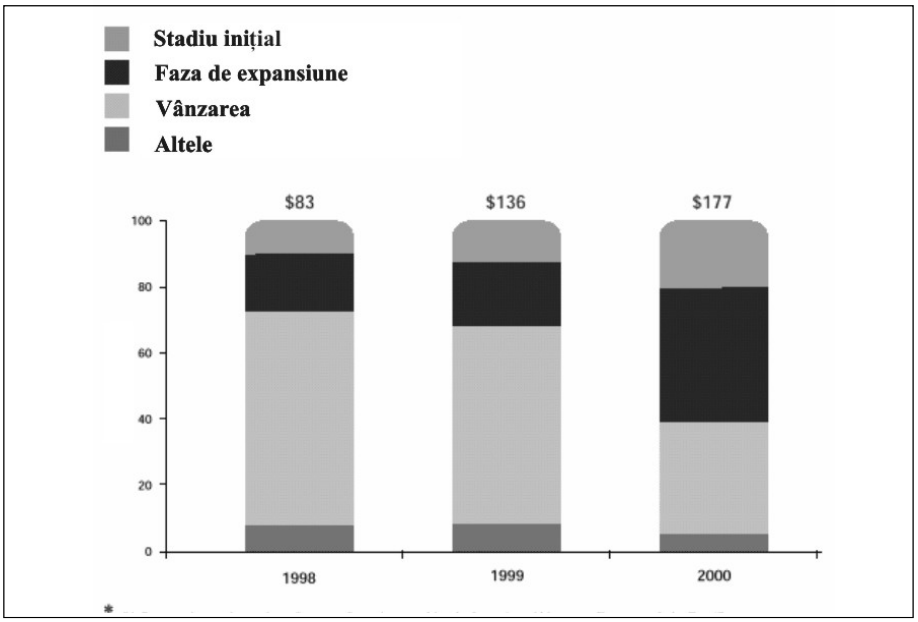

Fondurile cu capital de risc (*venture capital*) reprezintă astăzi forma cea mai întâlnită de mobilizare a capitalului privat al unui grup de investitori care cumpără acţiuni într-o firmă nou înfiinţată (IMM), nelistată, dar cu potenţial de creştere rapidă (datorat caracterului puternic inovativ al IMM). Prin această formă de intermediere, sunt finanţate companii/proiecte din domenii cu risc ridicat, dar cu potenţial de creştere, oferind o gamă diversificată de tehnici de finanţare (acţiuni, obligaţiuni, credite). În principiu, **aceste fonduri încheie contracte directe cu antreprenori** care deţin o tehnologie de vârf, finanţatorul percepând un dividend anual. De regulă, cei care finanţează astfel de afaceri nu

au cunoştinţe avansate cu privire la procesul tehnologic, punând la dispoziţia antreprenorului capitalul şi expertiza managerială de care acesta dispune.

În faza iniţială, principalul beneficiar este antreprenorul (care are la dispoziţie resursele financiare necesare şi sprijinul direct al finanţatorului în gestionarea afacerii), în timp ce în faza ulterioară, dacă lucrurile merg bine, principalul beneficiar devine finanţatorul care are dreptul să preia integral afacerea respectivă.

Caracteristicile finanţării prin fondurile cu capital de risc sunt următoarele:

- investiţie cu grad mare de risc – rată mare de mortalitate plus lipsă de active fixe;
- rată mare a câştigului aşteptat – obiectiv ROI (*return on investment*) de minim 20-30%;
- deţinerea firmei în portofoliu de la 1 la 7 ani;
- achiziţionarea între 5-30% dintre acţiunile firmei;
- ieşirea din investiţie prin ofertă publică pe pieţele internaţionale, vânzare către o altă companie, preluare;
- implicarea activă a investitorului.

În cazul IMM, această formă de finanţare este preferată finanţării prin băncile comerciale datorită: riscului implicat mult mai mare; faptului ca băncile evită uneori implicarea directă şi că, de cele mai multe ori, existenţa unui istoric al relaţiilor cu o bancă este un factor determinant în acordarea finanţării. În plus, în contractul încheiat cu antreprenorul, finanţatorul poate restricţiona/condiţiona obţinerea de fonduri din alte surse şi poate impune obligativitatea supravegherii directe a activităţii antreprenorului şi a modului în care acesta gestionează fondurile primite.

Finanţarea în etapa de expansiune a IMM inovative are următoarele caracteristici:

- se face în companii mature, mai puţin riscante decât companiile în faza primară,
- câştiguri mai mici, cu scadenţe mai apropiate pentru investitori şi cerinţe financiare mai mari decât în faza primară.

Această etapă poate fi împărţită în trei faze: *second stage* (faza a doua); *third stage* (faza a treia); *bridge stage* (faza de punte). În cea de a **doua fază** a dezvoltării IMM inovative, volumul vânzărilor, precum şi al activelor şi al obligaţiilor devin semnificative. Companiile ating pragul minim de profitabilitate şi este atrasă o nouă echipă de management. Este explorată piaţa de export şi se perfecţionează sistemul de management.

Obiectivele urmărite de IMM inovative sunt:

- obţinerea unei profitabilităţi consistente;
- vânzări semnificative;
- extinderea pieţei de desfacere de la nivelul local la naţional;
- crearea unui plan de expansiune pe pieţele internaţionale;

- antrenarea de forță de muncă necesară expansiunii pe piață.

În această fază, este atrasă o a doua rundă de finanțare cu capital de risc, iar fondatorii şi investitorii pregătesc primele planuri de culegere a roadelor. Companiile aflate în faza a doua, caracterizată prin producția la scară largă şi expansiunea pieței de desfacere, adesea primesc infuzii adiționale de capital care provin din a doua, sau chiar a treia rundă de capital de risc, de la companii mai mari care urmăresc oportunități de distribuție, investitori instituționali, alte companii de leasing (pentru echipamentele de fabricație) şi parteneri strategici care, în general, caută drepturi secundare de fabricație şi de distribuție, atât pentru piața națională cât şi pentru cea internațională (comercializarea în sistem de franciză, coproducția, subproducția, licențierea).

Obiectivul principal al fondurilor cu capital de risc în această etapă este acela de maximizare a ratei de profitabilitate. Gradul de implicare a fondurilor cu capital de risc depinde foarte mult de existența unor mecanisme de ieşire rapidă din afacere prin care fondurile pot să transforme acțiunile în lichidități.

În faza **a treia,** compania trebuie să facă alegeri importante întrucât investitorii inițiali (fondurile cu capital de risc, „îngerii", investitorii strategici) urmăresc cu precădere culegerea roadelor investițiilor şi, în final, vânzarea acestei companii pe piață. În această fază sunt foarte frecvente finanțările prin credite bancare care trebuie să fie recuperate până în momentul listării la bursă a companiei şi vânzarea acesteia prin ofertă publică.

Ieşirea din IMM a investitorilor se poate realiza prin: vânzarea prin ofertă publică inițială (IPO – *initial public offerings*) către publicul larg şi absorbția IMM de succes de către o companie mai puternică de pe piață.

Succesul procedurilor de ieşire dintr-un IMM inovativ este fundamental: pe de o parte, randamentele se reduc pe măsură ce compania sau afacerea atinge maturitatea şi astfel IMM devin mai puțin atractive pentru investitorii dispuşi să-şi asume riscuri suplimentare şi, pe de altă parte, abandonarea IMM de către fondurile cu capital de risc în momentul în care succesul afacerii devine o certitudine permite o realocare a fondurilor către alte proiecte inovative similare. Oferta publică inițială (IPO) asigură resursele necesare dezvoltării pe scară largă a unei idei de afaceri inovative la costuri mai reduse (decât creditele bancare) şi în condiții de eficiență maximă.

Etapa finală a investițiilor realizate de fondurile cu capital de risc o constituie ieşirea din firma în care s-a investit. Momentul şi modalitatea de ieşire sunt deosebit de importante pentru înregistrarea unui profit cât mai mare. Modalitățile de ieşire sunt:

a) vânzarea pachetului de acțiuni prin ofertă publică secundară de vânzare;
b) vânzarea către un investitor, ca răspuns la oferta publică de cumpărare lansată de acesta;
c) firma vizată alege acea modalitate pe care o consideră ca o oportunitate pentru afacerile sale;

d) vânzarea către managementul firmei sau firmă; contractulul inițial dintre fond şi societate prevăzând această posibilitate şi definind condițiile de cumpărare a acțiunilor.

Literatura de specialitate menționează că, pentru ca fondurile cu capital de risc să se dezvolte pe o piață, este necesar ca mecanismul de ieşire din IMM inovative (prin vânzare publică sau prin absorbția de către o companie mai mare) să fie **funcțional** şi **foarte eficient**. Acest lucru necesită o **piață de capital funcțională, eficientă şi lichidă** cu instituții puternice şi reglementări menite să uşureze accesul pe piață. În acest caz este vizată atât piața primară, dar mai ales piața secundară (*NASDAQ* în SUA, *Neuer Markt* în Germania, *Nuovo Mercato* în Italia etc.). Sunt evidente încă diferențele majore care există între diferitele piețe financiare din lume, gradul redus de integrare a acestora şi stadiul diferit de dezvoltare. Un studiu realizat de Carpenter şi Peterson în 2002 a demonstrat că țările cu o piață de capital subdezvoltată oferă un potențial limitat de dezvoltare tehnologică pentru companiile mici. Cu cât gradul de capitalizare bursieră este mai mare, cu cât piața este mai dezvoltată şi mai lichidă, cu atât variantele de ieşire din IMM inovative pentru fondurile cu capital de risc sunt mai multe.

Experiența diferitelor țări care aplică programe de susținere a IMM aflate în impas financiar arată că nu este suficient suportul financiar venit din partea guvernului, dacă el nu este dublat de o serie de măsuri active, menite să îmbunătățească instituțional şi funcțional piața de capital. Guvernele trebuie să se implice mai degrabă în crearea şi dezvoltarea acelor intermediari financiari capabili să administreze portofolii financiare riscante şi nu să ofere diferite scheme de finanțare direct IMM inovative. Îmbunătățirea calității antreprenoriale, diminuarea barierelor de acces pe piețele de capital, protejarea intereselor investitorilor minoritari pot avea un impact mult mai direct asupra îmbunătățirii accesului la resursele de capital indispensabile progresului tehnologic.

Având în vedere că profitul realizat prin aceste investiții, depinde de modalitatea de ieşire, dezvoltarea pieței locale de capital este esențială. Practica a demonstrat că piețele de capital inactive (capitalizarea bursieră mai mică de 3 miliarde de USD/an) se caracterizează prin cursuri foarte mici pentru acțiunile tranzacționate (de 10 ori mai mici decât venitul – profitul net pe o acțiune). Pe măsura dezvoltării piețelor bursiere locale, activitatea fondurilor s-a intensificat ca urmare a creşterii lichidității investițiilor. Această tendință este valabilă şi în cazul României, primul fond cu capital de risc devenind operațional după înființarea Bursei de Valori Bucureşti, iar cele mai multe fonduri au fost lansate în perioada 1996-1998[1].

[1] Primul fond cu capital de risc din România, Romanian American Enterprise Fund (Fondul Româno-American de Investiții) – RAEF a fost înființat în 1994 de către Congresul SUA conform Legii pentru sprijinirea democrațiilor din Europa de Est (1989). În prezent fondul are o activitate deosebit de intensă, printre investițiile realizate se remarcă cele pentru:

Principalele caracteristici şi tendinţele pe piaţa românească, ale activităţii fondurilor cu capital de risc sunt următoarele:

- domeniile de interes pentru fondurile cu capital de risc sunt, în principal, tehnologia informaţiei, mass-media, automatizarea şi controlul proceselor industriale, agricultura, industria farmaceutică, turismul, serviciile financiare, salubrizarea;
- valoarea investiţiei variază între 500 de mii de USD şi 20 de milioane de USD, sumele putând fi asigurate şi prin intermediul unor sindicate de finanţare, atunci când limitele maxime ale unuia dintre fonduri sunt depăşite;
- sunt vizate societăţi care au un potenţial de dezvoltare puternic şi care dispun de o echipă managerială cu experienţă în afacerea propusă pentru finanţare;
- rata de rentabilitate este de cel puţin 30%, în dolari;
- decizia de investiţie se bazează pe planul de afaceri prezentat de societate în care se reflectă avantaje concurenţiale care să permită atingerea obiectivelor propuse, rentabilitatea trebuind să fie proporţională cu riscul asumat;
- fondurile nu urmăresc dobândirea unor poziţii majoritare, deoarece administratorii acestor fonduri nu au experienţă în domeniul de activitate al firmelor în care investesc, ci au în vedere alegerea şi sprijinirea unor echipe de conducere care să cunoască afacerea şi firma;
- fondurile ies din societăţile în care au investit nu în momentul expirării duratei de viaţă a fondului, ci în momentul în care firma este în culmea dezvoltării, iar preţul de vânzare al acţiunilor este maxim;
- Pentru obţinerea unor preţuri cât mai bune pentru pachetele de acţiuni, fondurile impun, de obicei, firmelor în care investesc cotarea la Bursa de Valori sau pe piaţa extrabursieră.

Este evident că implicarea fondurilor cu capital de risc în finanţarea IMM inovative este încă în fază iniţială în România, accesul la resursele financiare fiind îngreunat de o serie de bariere instituţionale şi legislative.

Comisia Europeană va continua să promoveze, împreună cu statele membre, un mediu cât mai favorabil **capitalului de risc**, dezvoltând strategii comune pe termen lung. Pentru a facilita investiţiile în capital de risc şi difuzarea

---

Dunărea Textile SRL (500.000 USD), Logic Telecom (1,8 mil USD), Transdata (2,23 mil USD), IPEC Porcelain (1,25 mil USD), Banca Românească (în care s-a investit atât în 1998, 5 mil de lei, cât şi la sfârştul anului 2000 o sumă de 1,4 mil USD). Alături de acest fond cu capital de risc, pe piaţa românească au mai apărut ulterior şi altele: AIG New Europe Fund (cu investiţii în operatorii locali de televiziune prin cablu), Advent Central Europe Fund, Danube Fund (cu participaţii la companii scoase la privatizare), Romanian and Moldova Direct Fund, Romanian Post Privatisation Fund (creat cu sprijin BERD), Oresa Ventures cu investiţii importante în domeniul distribuţiei şi serviciilor medicale.

informațiilor despre condițiile de investiții, se consideră necesară cooperarea între sectorul public şi industria capitalului de risc din fiecare țară[1].

Se intenționează crearea unei baze electronice de date şi informații, accesibilă atât decidenților politici cât şi industriei interesate în practicarea investițiilor de capital de risc. Scopul principal al dezvoltării capitalului de risc este de a contribui la dezvoltarea antreprenoriatului şi inovării, considerate factori-cheie ai succesului în dezvoltarea economică, crearea de bogăție şi creştere a standardului de viață. Comercializarea rezultatelor inovării şi creşterea firmelor antreprenoriale necesită capital de risc, mai ales în stadiile inițiale[2].

Disponibilitatea capitalului de risc este esențială pentru a permite firmelor inovative să se dezvolte în locația lor inițială, prevenind *brain-drain*-ul spre locuri în care condițiile de finanțare sunt mai bune. Investitorii în capital de risc îşi aduc o contribuție deosebită la creşterea economică şi merită o recompensă pentru riscul pe care şi-l asumă, fapt care trebuie recunoscut şi asumat de către guvernanți.

Încrederea publică în capitalul de risc este diferită în USA față de UE. În SUA, cultura antreprenorială şi cea orientată spre acționariat sunt bine construite şi privite ca o bună alternativă de finanțare, mai ales la nivel regional. În Europa, clusteringul şi capitalul de risc sunt la un nivel redus, nepermițând publicului să aibă o percepție clară asupra beneficiilor investițiilor efectuate prin aceste mecanisme de finanțare.

Literatura de specialitate[3] menționează natura globală a industriei capitalului de risc. Competiția la nivel global pentru capital de risc s-a intensificat, astfel încât în China investițiile au crescut în anul 2004 la 1,3 miliarde $, în SUA la 20,5 miliarde, iar în Europa s-a ajuns la 13,4 miliarde. Numeroase țări au obținut în anul 2004 rezultate excelente în investițiile de capital de risc per capita, ca de exemplu Israelul (191 $), Suedia (94 $), Regatul Unit (83 $), Danemarca (65 $).

Natura globală a capitalului de risc este reflectată în interesul diferitelor grupuri care urmăresc dezvoltarea industriei şi caută să faciliteze un schimb de opinii şi să descopere bune practici utile elaborării politicilor şi strategiilor. Dintre

---

[1] Dept.Of Commerce –USA and European Commission Directorate General for Enterprise and Industry: Working group on venture capital- Final Report, October 2005.

[2] Pentru a promova competitivitatea IMM, Directoratul General pentru Întreprinderi şi Industrie al Comisiei Europene şi Departamentul de Comerț al SUA au stabilit un grup de lucru pe problema capitalului de risc, care este o parte a programului: Innovation and Entreprenurship Initiative. Scopul acestui grup este de a îmbunătăți modul de înțelegere, de către factorii politici, a rolului pe care îl au în economie acționariatul privat şi capitalului de risc din industrie; de a analiza standardele de transparență, datele, definițiile şi metodele de evaluare utilizate de fondurile cu capital de risc; de a înțelege structura actuală şi tendințele fondurilor cu capital de risc; de a revedea sarcinile sectorului public în acest domeniu.

[3] OECD: Financing Innovative SMEs in a global economy, 2nd OECD Conference of Ministers Responsible for SMEs, June 2004.

acestea enumerăm: Grupul de Lucru al OCDE privind IMM şi Antreprenoriatul; Grupul de Lucru asupra Industriei şi Dezvoltării Întreprinderilor al Comisiei Economice pentru Europa a Naţiunilor Unite; Grupul de Lucru SUA – Regatul Unit asupra Capitalului de Risc; Grupul de Lucru SUA - Australia asupra Capitalului de Risc. Alte organisme ca Forumul Economic Mondial, care are un grup axat pe capitalul de risc, Ernst and Young şi PriceWaterhouseCoopers îşi aduc, de asemenea, un important aport la înţelegerea tot mai bună de către *policy makers*, a naturii şi rolului capitalului de risc.

Concluziile desprinse din întâlnirile de lucru care au avut loc în anul 2005 au subliniat că IMM, mai ales în faza de demarare, sunt cele mai dezavantajate de oferta acestei forme de investiţii, atât în SUA cât şi în Europa. Fondurile de capital de risc sunt concentrate asupra afacerilor de mare anvergură, datorită recuperării mai atractive a investiţiilor şi riscurilor mai reduse în stadiile târzii ale investiţiilor în firmele mai stabile. Are loc un cerc vicios: întrucât sunt puţine fonduri cu capital de risc active în stadiile de început ale firmelor, ele nu se pot dezvolta pe termen lung, iar puţinele fonduri şi *business angels* care îşi asumă riscul să investească în aceste stadii de dezvoltare a afacerilor sunt insuficiente pentru a acoperi cererea de investiţii.

Beneficiile recunoscute pe care le aduc economiei micile firme inovative sunt un argument pentru ca sectorul public să suplinească această imperfecţiune a pieţei şi să investească în stadiile de „sămânţă„ şi de început ale firmei. În plus, orice acţiune a sectorului public de stimulare a investiţiilor ar trebui să contribuie la eficienţa şi sustenabilitatea pe termen lung a sectorului de capital de risc.

Sunt necesare programe care să nu impiedice investiţiile private şi să nu contribuie la proliferarea fondurilor mici întrucât acestea nu pot beneficia de economiile de scară, au o abilitate redusă de a oferi consultanţă companiilor care investesc, nu oferă posibilităţi de diversificare a investiţiilor, au dificultăţi în recrutarea managerilor şi, în consecinţă, nu pot avea un management de calitate pe care-l caută investitorii. Alocarea fondurilor publice nestimulativ faţă de fondurile de risc ar putea avea efecte nefavorabile asupra dezvoltării unor fonduri de investiţii pentru IMM inovative performante. Situaţia cea mai fericită este atunci când sectorul public investeşte în fonduri de capital de risc care au un management performant şi care sunt rezultatul parteneriatului public-privat.

Industria capitalului de risc este atât globală, pentru companiile mari, cât şi locală, pentru investiţiile IMM inovative în stadiile incipiente. Experţii consideră benefică cooperarea în reţele între investitorii globali şi locali, mai ales crearea de legături între fondurile cu capital de risc şi „.îngerii afacerilor”, prin scheme de co-investiţii, în care finanţarea îngerilor să fie completată de capitalul de risc. Această nouă viziune ar avea un deosebit efect asupra conectării dimensiunii locale cu cea globală în asumarea riscului pe pieţele de capital şi de a oferi fonduri suplimentare firmelor inovative.

Strategiile economice şi condițiile macroeconomice influențează decizia de investiție, iar obstacolele administrative şi fiscalitatea pot impiedica investițiile transnaționale şi dezvoltarea IMM. De aceea, țările care doresc dezvoltarea fondurilor cu capital de risc trebuie să elimine obstacolele care impietează dezvoltarea pieței capitalului de risc, fie că sunt de natură economică sau țin de cultură sau tradiții. De pildă, în țările în care nu există o tradiție şi o cultură a investițiilor de portofoliu şi de risc trebuie să se reducă barierele administrative şi legislative care impiedică companiile inovative să obțină finanțarea de care au nevoie. Se consideră că o clasificare a țărilor în funcție de gradul se stimulare şi permisivitate a mediului economic pentru capitalul de risc ar putea avea un efect asupra comportamentului investitorilor şi ar putea influența pe guvernanți[1].

Calitatea managementului fondurilor este un factor decisiv pentru investițiile cu capital de risc. Oferirea de stimulente fondurilor de risc pentru a creşte calitatea managerilor lor şi trainingul adecvat al managerilor din sectorul public care investeşte în capital de risc constituie premise favorabile pentru creşterea eficienței şi accesului la aceste fonduri.

Conferința OCDE cu tema ***Better Financing for Entrepreneurship and SME Growth***, ce a avut loc în Brazilia, între 27-30 martie 2006, şi-a propus să evidențieze dificultățile pe care le întâmpină IMM în accesarea fondurilor de portofoliu şi să evalueze politicile şi programele din care provin aceste dificultăți precum şi să ofere un ghid practic pentru guvernele diferitelor țări pentru a interveni în îmbunătățirea condițiilor de acces a IMM la finanțare prin fonduri mutuale cu plasamente în acțiuni. Acest forum a oferit noi oportunități pentru a diversifica profilul investițiilor cu capital de risc ca motor al creşterii şi va stimula inițiativele guvernelor de a mări fondurile cu capital de risc.

Acțiunile desfăşurate la nivelul UE pentru promovarea capitalului de risc datează de circa 10 ani. Programul INNOVATION/SMEs a funcționat în cadrul FP5 subcoordonarea directoratul Innovation al DG Entreprise având ca scop crearea unui mediu favorabil pentru promovarea exploatării rezultatelor C&D şi finanțarea exploatării, adaptării şi diseminării tehnologiilor. Aceasta presupune relații de colaborare între finanțatori, investitori şi ofertanții de tehnologie ca şi inițiative de mobilizare a capitalului privat în scopul finanțării inovării[2].

Printre programele europene dedicate impulsionării pieței capitalului de risc ca formă de finanțare a IMM inovative menționăm **Innovation and Technology Equity Capital**, lansat în 1997 în cooperare cu ***European Investment Fund***,
(I-TEC) având ca scop să accelereze investițiile în stadiile primare şi să susțină proiectele tehnologice inovative prin operatori privați de capital de risc. Rețeaua I-TEC de fonduri cu capital de risc strânge fonduri pentru a investi cel puțin 25% din capitalul lor în asemenea proiecte.

---

[1] OECD : Financing Innovative SMEs in a Global Economy, June 2004.
[2] Financing Innovation, http://www.cordis.lu/finance/src/about.htlm.

Încă din anul 1984 a fost creată baza pentru înfiinţarea unor reţele specializate de finanţatori şi investitori prin Directoratul de Inovare (*Innovation Directorate*) al DG Enterprise, care a susţinut activ înfiinţarea şi dezvoltarea **European *Venture Capital Association (EVCA)*** formată din peste 400 de operatori de capital de risc profesionişti. *Innovation Directorate* a reprezentat Comisia Europeană în conducerea EVCA. Din 1994, *Innovation Directorate* a susţinut crearea ***European Association of Security Dealers (EASD)*** care a cuprins circa 75 de bănci de investiţii. ***New Stock Markets for High Growth***, ***Innovative Companies*** ca ***EASDAQ*** şi ***EuroNM*** îşi au originea în aceste iniţiative.

The gate 2 Growth Initiative a avut ca obiectiv să susţină antreprenorii inovativi din Europa şi să asiste ofertanţii de servicii în îmbunătăţirea capacităţii lor de a asista antreprenorii în formarea de reţele şi schimbul de experienţă şi bune practici la nivel european. Aceste reţele includ investitori cu capital de risc în firmele tehnologice în stadiile semincere, manageri ai incubatoarelor tehnologice şi ai oficiilor de transfer de tehnologie şi legături industriale care au legături cu universităţile şi centrele de cercetare, antreprenori din mediul academic. Acest program a oferit mijloace, infrastructura şi serviciile de suport destinate antreprenorilor inovativi ca şi susţinătorilor lor.

Transnational Investment Fora*,** în cooperare cu ***European Venture Capital Association şi cu agenţiile naţionale din domeniul inovării au facilitat cooperarea a circa 16 forumuri europene de IMM inovative şi investitori potenţiali, implicând mai mult de 500 de companii inovative.

Seminarii de Training pe problemele Finanţării Inovării

Programul INNOVATION-SMEs a organizat seminarii pentru pregătirea managerilor şi participanţilor în programele-cadru ale UE, susţinute de un deţinător de capital de risc, un bancher şi un antreprenor *high tech*.

4.4. Stimularea IMM inovative prin programele-cadru de C&D ale UE şi prin alte acţiuni recente

În cadrul PC6, printre criteriile de evaluare a propunerilor de finanţare (relevanţa obiectivelor; excelenţa ştiinţifică şi tehnologică; calitatea managementului; calitatea consorţiului; impactul potenţial şi mobilizarea resurselor) s-a numărat şi „implicarea IMM", criteriu luat în considerare atât în aprecierea calităţii consorţiului[1] cât şi în cadrul cercetărilor colective şi în cooperare efectuate în favoarea IMM. Proiectele de **cercetare colectivă**, finanţate pe o durată de 3 ani, cu sume variind între 2 şi 5 milioane de euro, au avut ca obiectiv extinderea bazei de cunoaştere pentru comunităţi de IMM, care implicau o

[1] Alfredo Escardino: "EU measures to support R&D and innovation activities performed by SMEs", DG R&D, Research and SMEs, November 2003.

asociaţie industrială europeană sau cel puţin două asociaţii industriale naţionale, un grup de bază de IMM şi două unităţi executante de C&D. Poiectele de cercetare în cooperare au avut ca obiectiv să susţină IMM prin a răspunde nevoilor lor de cercetare şi inovare. S-au finanţat cu sume variind între 0,5 şi 2 milioane de euro, pentru
1-2 ani, proiectele care au inclus cel puţin trei IMM şi două unităţi cu activitate de cercetare-dezvoltare, dreptul de proprietate intelectuală revenind IMM participante. Prin măsuri specifice, IMM au fost implicate în şapte domenii tematice, finanţate cu 1700 de milioane de euro, în scheme specifice pentru IMM pe orice domeniu de cercetare în cooperare sau colectivă, cu un buget de 430 de milioane de euro, oferindu-se, de asemenea, participanţilor IMM informaţii şi asistenţă adecvate.

Propunerile Comisiei pentru PC7 vizează, de asemenea, dezvoltarea activităţii de cercetare şi creşterea capacităţii de a inova a IMM, prin dublarea fondurilor disponibile pentru acţiuni specifice de suport a externalizării cercetării de către IMM sau de asociaţii de IMM. Participarea IMM în PC7 se va intensifica prin luarea în considerare a nevoilor lor în formularea tematicilor şi prin simplificarea şi raţionalizarea procedurilor administrative şi financiare.

Într-un document elaborat recent de către Comisia Europeană[1], IMM inovative ocupă un loc important atât în elaborarea politicii fiscale cât şi în conceperea altor stimulente care să impulsioneze activitatea de C&D şi inovare. ”În elaborarea stimulentelor fiscale – se menţionează în documentul CE – se va acorda o atenţie deosebită IMM care cel mai adesea cumpără servicii de cercetare sau achiziţionează noi tehnologii prin transfer. IMM inovative tinere au mai mult pierderi decât profituri şi de aceea nu pot beneficia de stimulentele fiscale la fel de mult ca şi companiile mari” (p.10) .

Accesul la finanţare rămâne încă un obstacol major pentru IMM inovative. Firmele inovative sau cu activitate intensivă de C&D au dificultăţi în obţinerea finanţării în stadiile dintre demonstrarea unei noi tehnologii, proces, produs sau servicu şi exploatarea lor comercială. Comparativ cu competitorii lor principali, piaţa financiară pentru companiile inovative din Europa, aflate în stadiul iniţial până la stadiul de expansiune, este încă insuficient dezvoltată. Este necesar, de asemenea, un acces mai facil la capitalul pe acţiuni pentru IMM inovative mature pentru a suplimenta investiţiile şi a valorifica întregul potenţial, pentru a aduce produse şi servicii pe piaţă şi a continua în acest fel finanţarea cercetării. Realizarea acestui deziderat depinde de existenţa unor stimulente pentru asumarea riscului şi a schimba atitudinea instituţiilor financiare, a investitorilor privaţi şi a îngerilor afacerilor.

Prin programul „High Groth and Innovative SMEs Facility „Comisia Europeană va îmbunătăţi şi întări mecanismele comunitare de împărţire a

[1] „More research and Innovation-Investing for Growth and Employment:A Common Approach”, în: European Innovation , Decebrie 2005.

riscului şi recompenselor cu investitorii privaţi care furnizează capital social, impulsionând finanţarea companiilor inovative. Prin programul „SME Guarantee Facility" va îmbunătăţi accesul IMM la capitalul social sau la finanţarea de tip „mezanin"(un hibrid între împrumut şi capital social) prin împărţirea riscului cu aceşti finanţatori. Un suport specific va fi oferit IMM active în domeniul eco-inovării.

Aceste instrumente vor fi active prin European Investment Fund şi complementar prin iniţiativa privind investiţiile în inovare ale European Investment Bank Group. Aceste iniţiative trebuie să fie sinergice cu alte măsuri de îmbunătăţire a accesului la finanţare a IMM, ca de pildă granturile şi împrumuturi în cadrul Fondurilor Structurale. De asemenea, Comisia va solicita tuturor celor implicaţi să identifice barierele care există în obţinerea finanţării şi să găsească posibile soluţii. De pildă, IMM nu pot folosi drepturile de proprietate intelectuală pentru a obţine credite, deşi acestea constituie pentru IMM inovative bazate pe C&D sau cele *high tech*, activul cel mai semnificativ.

Concluzii privind specificul finanţării IMM inovative :

- IMM inovative au aceleaşi nevoi de resurse financiare ca şi companiile mari pentru a rezista pe piaţă;
- riscul asociat acestor IMM inovative este ridicat din următoarele cauze: lipsa unei experienţe antreprenoriale, absenţa unor active reale care să ofere garanţii suficiente pentru investitori sau creditori, dificultăţi în aprecierea succesului comercial al ideii iniţiale de afacere;
- IMM se finanţează diferit, în funcţie de stadiile de dezvoltare, în primele faze accentul fiind pus pe fondurile proprii sau fonduri private accesate direct (*business angels*, *venture capital*) şi, abia în fază finală, sunt accesate pieţele publice de capital (emisiune de acţiuni şi obligaţiuni);
- dificultăţile reale în accesarea resurselor financiare pe care le întâmpină IMM inovative trebuie compensate prin programe de susţinere guvernamentale.

Având în vedere rolul important pe care îl joacă IMM inovative în stimularea capacităţii antreprenoriale, în promovarea ideilor noi legate de produse sau servicii sau de procesul tehnologic, susţinerea lor financiară captează tot mai mult atenţia celor interesaţi de dezvoltarea durabilă.

În cazul IMM inovative există o reală ruptură (*financial gap*) între cererea de resurse financiare şi oferta băncilor şi a altor instituţii financiare internaţionale Constrângerile financiare apar încă din faza de lansare a IMM inovative şi apoi ele se propagă pe toată durata procesului de dezvoltare a acestora.

Deoarece s-a dovedit că accesul la resurse financiare al IMM inovative este mult îngreunat, anumite ţări au încercat să găsească soluţii şi să vină în

sprijinul celor care au idei, dar nu au suficiente fonduri pentru a le pune în practică şi pentru a le valorifica comercial[1].

Concluzii privind elaborarea strategiilor de finanțare a IMM inovative:

- concentrarea politicilor privind promovarea alocărilor de capital pentru IMM inovative pe capitalul de risc încă din fazele incipiente de dezvoltare ale acestora: fondurile publice trebuie să completeze nevoia de resurse financiare ale unei companii de tipul IMM, implicate în cercetare şi inovare, aflate în fază incipientă;
- identificarea nevoilor de finanțare şi crearea unui cadru care să permită apropierea între furnizorii de fonduri financiare şi cei care au nevoie de aceste resurse: susținerea creării de fonduri de investiții în acțiuni (*equity funds*) care să sprijine incubatoarele de afaceri şi rețelele de fonduri cu capital de risc de tipul *business angel*.
- Creşterea expertizei tehnice şi manageriale a intermediarilor implicați în evaluarea şi monitorizarea IMM care solicită finanțare: scopul principal fiind acela de reducere a asimetriei informației care apare între antreprenori şi cei care oferă resursele financiare prin creşterea calității aplicanților, monitorizarea modului de administrare a companiei, asistarea IMM în utilizarea fondurilor;
- facilitarea transferului internațional privind expertiza în domeniul finanțării şi a infrastructurii instituționale: rolul esențial al acestei măsuri fiind acela de a creşte şi mai mult eficiența piețelor de capital în cazul țărilor mai puțin dezvoltate prin evitarea creării de instituții paralele;

---

[1] În Japonia, de exemplu, a fost creat un cadru favorabil pentru companiile mici dispuse să emită obligațiuni pe piața de capital pentru a-şi finanța nevoile pe termen lung. Cadru legislativ prevede o simplificare semnificativă a procedurilor legate de emisiunea de obligațiuni atunci când ele se adresează unui grup apropiat de antreprenor (familie, prieteni etc.). Programul promovat în Japonia mai include şi o serie de programe de asistență şi consultanță pentru IMM inovative, dispuse să aleagă această formă de finanțare, dar şi un program de subvenționare a dobânzilor aplicate în cazul acestor obligațiuni.

O altă soluție inovativă a fost aplicată cu succes în Chile. Ea avea în vedere încurajarea băncilor comerciale să acorde credite bancare microîntreprinderilor prin intermediul unui fond special creat în acest sens: Fondul Social de Investiții creat în 1993. Sprijinul constă în subvenționarea dobânzilor pe care IMM trebuiau să le plătească acestor bănci.

În faza secundară dezvoltării IMM, rolul capitalului privat creşte considerabil, forma de finanțare prin fondurile cu capital de risc dovedindu-se cea mai bună soluție. De exemplu, în SUA, un dolar investit de fondurile cu capital de risc a avut un efect pozitiv asupra inovării de opt ori mai mare decât în cazul unui dolar investit de companiile private implicate în activitatea de cercetare-dezvoltare. Cu toate acestea, gradul de implicare a fondurilor cu capital de risc în diferitele stadii de dezvoltare ale IMM inovative diferă semnificativ de la țară la țară. Conform unui studiu recent realizat de OCDE printre țările cele mai dezvoltate din acest punct de vedere se numără Israelul, SUA, Canada, Coreea, Suedia, Olanda sau Marea Britanie, iar la polul opus se situează Grecia, Austria, Japonia, Ungaria, Cehia sau Slovacia (şi piețele emergente evident).

- revizuirea cadrului legislativ în ceea ce priveşte supravegherea şi monitorizarea instituțiilor financiare implicate în finanțarea IMM inovative: măsura vizează reducerea sau chiar eliminarea restricțiilor cu privire la investitorii instituționali interesați de plasarea de capitaluri în fonduri cu capital de risc, dar şi reducerea barierelor în calea fluxurilor investiționale internaționale în fonduri cu capital de risc;
- încurajarea colaborarii cu oamenii de afaceri şi asociațiile din domeniul contabilității a înregistrării contabile a activelor intangibile (drepturi de proprietate intelectuală, know-how, licențe, software, rețele).

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 46-47/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE CERCETARE A CALITĂȚII VIEȚII

CIVILIZAȚIA RURALĂ DIN ROMÂNIA ÎN PERSPECTIVA INTEGRĂRII ÎN UE (I)

Gheorghe SOCOL
Dan Constantin RĂDULESCU

Centrul de Informare şi Documentare Economică

CUPRINS

CIVILIZAȚIA RURALĂ ŞI STUDIEREA EI 685

ELOGIUL AGRICULTURII ŞI AL SATULUI 688

SAT ŞI ORAŞ, DOUĂ TIPURI DE VIAȚĂ SOCIALĂ.....690

CIVILIZAȚIE ORI CULTURĂ? SE EXCLUD UNA PE ALTA SAU SUNT COMPLEMENTARE?.....693

SOCIOLOGIA MONOGRAFICĂ GUSTI, O PARADIGMĂ ORIGINALĂ DE CERCETARE A SATULUI 696

AGRICULTURA ŞI SATUL ÎN ROMÂNIA ŞI ÎN UE 698

ȚĂRANUL ROMÂN, CREATORUL CIVILIZAȚIEI RURALE 706

EXPLOATAȚIA AGRICOLĂ 710

GOSPODĂRIA 714

RECONSTITUIREA CLASEI ȚĂRĂNEŞTI DUPĂ REVOLUȚIA DIN 1989 717

EVOLUȚIA PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN PERIOADELE ISTORICE PREMODERNE (PÂNĂ LA 1848) 728

ASPECTE ISTORICE PRIVIND EVOLUȚIA PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN PERIOADELE PREMODERNE ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC.....732

OBŞTEA ȚĂRĂNEASCĂ, ELEMENT FUNDAMENTAL AL AGRICULTURII ŞI PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN PERIOADA CRISTALIZĂRII EVULUI MEDIU ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC (SEC. III – XIII).....741

EVOLUȚIA AGRICULTURII ŞI A PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN PERIOADA CONSOLIDĂRII EVULUI MEDIU ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC: TRANSILVANIA, BANAT, CRIŞANA, MARAMUREŞ, MUNTENIA ŞI MOLDOVA (SEC.XIV-XVIII).....746

EVOLUȚIA AGRICULTURII ŞI PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN PERIOADA DESTRĂMĂRII RELAȚIILOR FEUDALE (SEC.XVIII-1848) ÎN: TRANSILVANIA, CRIŞANA, BANAT, MARAMUREŞ, BUCOVINA, MUNTENIA ŞI MOLDOVA 766

EVOLUȚIA AGRICULTURII ŞI A PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN BASARABIA (1812 – 1848) 783

EVOLUȚIA AGRICULTURII ŞI A PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN DOBROGEA (1800-1848) 785

CONCLUZII 788

CIVILIZAȚIA RURALĂ
ŞI STUDIEREA EI

Gheorghe SOCOL

Civilizația noastră rurală este, prin geneza ei, o civilizație țărănească. Țăranul român este cel care a creat-o cu mâinile şi cu sufletul său. Mediul natural, respectiv pământul, apele şi cerul de deasupra reprezintă materialul din care a fost construită această realitate complexă. Sufletul țărănesc este principiul vital care a modelat-o şi i-a dat fizionomia inconfundabilă. Căci, spre deosebire de civilizația noastră urbană care este de împrumut, civilizația rurală creată de țăranii noştri este profund originală.

Civilizația rurală are la noi o vechime milenară. Etnogeneza însăşi a poporului român s-a produs la sat. Dar, în ciuda vechimii sale, satul ca civilizație a intrat în atenția cercetătorilor destul de recent. Abia în secolul al XIX-lea satul şi cultura sa au început să intre în atenția specialiştilor. Interesul acestora era însă centrat mai ales pe aspectele folclorice ori economice pe care le tratau în sine, fără a le integra în tabloul de ansamblu al civilizației rurale.

Treptat, ocupându-se de cultura populară şi de alte aspecte ale vieții rurale, oamenii de ştiință au început să intuiască ansamblul în fața căruia se aflau: civilizația rurală ca realitate organică, situată dincolo de mulțimea de fațete care o compune, dar şi ca un rezultat al acestora. Atunci a devenit clar că nu este suficientă cunoaşterea folclorului, a tradițiilor şi a altor elemente disparate ale realității rurale şi că este nevoie şi de o abordare sintetică, integratoare.

Conştiința acestui deziderat, nevoia de modernizare a structurilor sociale şi contextul creat prin desăvârşirea statului național la începutul secolului al XX-lea au impus tema civilizației rurale româneşti ca program prioritar al ştiințelor sociale. Ca țară eminamente agrară, aşa cum era România Mare la data înfăptuirii idealului național, dar hotărâtă să se modernizeze, problematica rurală nu este doar una ştiințifică ci şi politic-practică, nu aparține doar oamenilor de ştiință ci şi politicienilor şi practicienilor.

După încheierea războiului şi înfăptuirea reformei agrare, răspunsul instituțional cel mai semnificativ la problematica rurală va fi Şcoala de Sociologie de la Bucureşti (numită şi Şcoala Monografică) întemeiată de marele savant român Dimitrie Gusti. Şcoala aceasta sociologică va îmbina în mod fericit cele două aspecte menționate. Pe de-o parte, Gusti şi colaboratorii săi se vor consacra studierii satului pentru a-l cunoaşte şi, pe de altă parte, sprijinindu-se pe cunoaşterea acestuia, vor inița vasta operă reformatoare cunoscută sub numele de serviciul social prin care mii de studenți, îndrumați de specialişti şi intelectuali de seamă, de diferite profesii, vor lucra pentru ridicarea satului şi a gradului său de civilizație.

Din păcate, izbucnirea războiului, mai întâi, apoi instaurarea regimului comunist, au întrerupt continuarea amplului program de cercetare şi de modernizare a satului la care se angajase Şcoala Gusti. În deceniile care au urmat după instaurarea comunismului, deşi au existat unele rezultate parțiale notabile în studierea problematicii rurale (cum ar fi trilogia "Contribuții la studiul satelor devălmaşe româneşti" semnată de H.H. Stahl, important discipol al lui Dimitrie Gusti), nu se mai poate vorbi de lucrări care să vizeze satul în integralitatea lui. Ideologia regimului, absența unor structuri instituționale adecvate şi a libertății de cunoaştere au împiedicat realizarea unor studii de amploare consacrate satului. Mai mult decât atât, după instaurarea regimului comunist, valorosul tezaur teoretic acumulat de Şcoala Monografică a fost respins ca fiind idealist, cadrul instituțional unic la vremea respectivă pe plan mondial şi perfect adaptat exigențelor reclamate de cercetarea socială a fost desființat, iar corpul de savanți şi cercetători de elită a fost deturnat spre activități derizorii (când n-a fost pur şi simplu aruncat în temnițele comuniste). Însuşi creatorul Şcolii, savantul prețuit pentru ideile şi activitatea sa – nu doar în țara lui, ci în întreaga lume – a ajuns un proscris obligat să trăiască ultimii ani ai vieții în mizerie.

Timp de două decenii, între 1948-1968, sociologia a fost catalogată drept pseudoştiință burgheză, iar cercetarea sociologică e considerată periculoasă şi interzisă. La sfârşitul acestei perioade, sociologia scapă de calificativul infamant anterior. Instituțiile statului totalitar adoptă o atitudine permisivă în ceea ce priveşte cercetarea socială. Spațiul de mişcare este însă strict delimitat, iar concluziile sunt predeterminate de corpusul ideatic al doctrinei marxiste, aşa cum o înțeleg exegeții de serviciu ai partidului comunist. Rezultatul? Pseudocercetare socială şi falsă cunoaştere în cele mai multe cazuri. Aşa-zisa cercetare sociologică este aservită ideologiei comuniste căreia trebuie să-i confere aparența demnității ştiințifice. În aceste condiții, nu este de mirare că în perioada comunistă a fost realizat un număr mic de lucrări care să reziste timpului.

Înlăturarea regimului comunist în 1989 a descătuşat gândirea ştiințifică din chingile impuse de ideologia marxistă dogmatică şi a făcut iarăşi posibilă abordarea fără nici un fel de restricții a problematicii sociale în țara noastră. Au fost înființate noi facultăți de sociologie, cursanții lor depăşind mai multe mii, iar programa de studiu urmată satisface cele mai înalte standarde. Totodată, şi-au făcut apariția mai multe institute şi centre de cercetări sociale, iar cele mai vechi s-au debarasat de balastul ideologic care le bloca în trecut accesul la cunoaşterea autentică.

Ca urmare, aria tematică a cercetărilor sociologice s-a lărgit, aşa încât s-a ajuns să fie acoperite practic toate aspectele vieții sociale. În acest cadru a crescut şi numărul de lucrări privind problematica satului şi, ceea ce este poate cel mai important, veridicitatea lor ştiințifică a încetat să fie dependentă de considerente străine cunoaşterii ştiințifice. Dintre lucrările care au în centrul lor

satul şi care înseamnă ceva în ceea ce priveşte cunoaşterea fenomenelor care se petrec aici menționăm: “Agricultura României la cumpăna dintre mileniile II şi III”, apărută la Editura Helicon, 1994, autor fiind Ion Păun Otiman, “Dreptul de a mânca”, tipărită de Editura Economică în 1996 şi avându-l autor pe Mircea Bulgaru, “Coordonate economice şi sociodemografice ale satului românesc în tranziție”, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1996, autor Maria Fulea, din nou Ion Păun Otiman cu “Dezvoltarea rurală în România”, Editura Agroprint, “Evoluție, involuție şi tranziție în agricultura României”, Bucureşti, IRLI, 1999, volum semnat de autorul acestor rânduri. Nu de mult au ieşit de sub tipar două volume masive: “Elemente pentru un dicționar de sociologie rurală”, Editura Mica Valahie, 2003 şi “Dicționar de sociologie rurală”, tipărit la aceeaşi editură în 2005, coordonate de Ilie Bădescu şi Darie Criste şi respectiv Ilie Bădescu şi Ozana Cucu-Oancea.

Dus până la capăt, Programul Gusti şi al Şcolii de Sociologie întemeiate de el, de studiere exhaustivă a satului, ar fi dus în final la aşteptatul tablou al civilizației rurale româneşti. Dar aşa cum se ştie, instaurarea regimului comunist a abătut asupra României şi asupra tuturor țărilor care au avut neşansa să-l experimenteze cea mai intolerantă inchiziție din câte au existat la adresa ştiinței. Programul Gusti de cercetare a satului a fost stopat înainte de a se fi finalizat. Cu toate acestea, moştenirea lăsată de acest program în plan ştiințific este una dintre cele mai valoroase şi cuprinde:

1. un sistem sociologic perfect articulat, realizat de Dimitrie Gusti, care poate oricând funcționa ca paradigmă teoretică valabilă pentru proiectarea unor cercetări sociale;
2. o schiță cuprinzătoare privind satul nostru tradițional şi civilizația sa căreia, cu un nu prea mare efort, i se pot adăuga tuşele lipsă pentru a-l transforma în tabloul aşteptat.

Obligația completării acestei imagini ideale (nu idealizate) a satului nostru tradițional revine generației noastre de cercetători care deține privilegiul de a fi cunoscut *de visu* vechiul sat, l-a înțeles şi, sper, i-a apreciat valorile. Alimentate şi uneori îmbibate cu valorile moderniste şi postmoderniste, dezamăgite pe drept cuvânt de stările de lucruri deplorabile pe care le constată în satul de azi devastat de opresiunea exercitată asupra sa de regimul comunist şi, după 1989, de o tranziție aiuritoare, lipsite de posibilitatea întoarcerii în trecutul în care satul era cu totul altul, generațiile actuale manifestă, eufemistic vorbind, puțină empatie față de sat. În aceste condiții, sunt puține şanse ca generațiile formate după căderea comunismului să considere satul altceva decât un avorton al istoriei care împiedică integrarea României în marele cortegiu al unei globalizări ce desființează diferențele locale.

ELOGIUL AGRICULTURII ŞI AL SATULUI

Gheorghe SOCOL

Ca să-şi asigure existența, fiecare comunitate umană este datoare să producă diferite bunuri materiale sau să ofere servicii. Oamenii care locuiesc în oraşe dobândesc cele necesare traiului lucrând în industrie ori oferind diverse servicii semenilor lor.

În România, în mediul rural, industria este aproape inexistentă. Cu mici excepții, serviciile sunt de asemenea puțin răspândite aici. În consecință, aceste două domenii de activitate nu pot reprezenta în momentul de față o sursă de existență importantă pentru populația rurală. Şi, într-o anumită măsură şi până la un punct, lucrul acesta este firesc în cazul țării noastre care dispune de condiții naturale favorabile pentru desfăşurarea acelor activități de pe urma căreia populația rurală să poată obține cele necesare traiului. Este vorba, evident, de agricultură: cultura plantelor şi creşterea vitelor.

Istoria satului se confundă cu istoria agriculturii. Până să se ocupe sistematic de cultivarea pământului şi de creşterea animalelor, oamenii au trăit în grupuri care se deplasau continuu în arealul geografic în căutarea hranei. Rătăcind continuu prin păduri şi pe câmp, împinşi de la spate de nevoia de hrană, zeci de mii de ani din istoria lor, oamenii au fost lipsiți de răgazul binefăcător al reflecției generatoare de idei. Absența reflecției şi penuria de idei nu le-au îngăduit strămoşilor noştri îndepărtați să-şi perfecționeze mai repede uneltele. Şi uneltele rudimentare i-a obligat să ducă o viață care se deosebea prea puțin de cea a sălbăticiunilor alături de care trăiau şi cu care se luptau pentru a supraviețui. Pe de altă parte, din cauza acestor peregrinări continue, oamenii pierdeau mult din puținul agonisit cu mari eforturi.

Inventarea agriculturii a reprezentat pentru oameni o izbândă la fel de importantă precum stăpânirea focului, reuşită cu mult mai înainte de a învăța să cultive pământul şi să domesticească animale. Cultivând solul şi crescând animale, dependența omului de natura înconjurătoare s-a redus considerabil, iar gradul său de libertate s-a extins în aceeaşi măsură. După descoperirea uneltelor şi stăpânirea focului, agricultura a fost cel de al treilea pas decisiv în istoria eliberării umanității de bunul plac al hazardului. Unealta şi focul i-au permis semenului nostru din paleolitic să controleze imediatul, prezentul. Agricultura, cu rezultatele ei mai îndepărtate, i-au oferit omului posibilitatea să-şi planifice, într-o oarecare măsură, viitorul. Acum, cultivând un câmp ori crescând animale, omul se putea aştepta, cu un anumit grad de încredere, că peste un timp va putea obține anumite rezultate. Situația aceasta era cu totul

diferită de cea când aştepta ca întâmplarea oarbă să-i fie favorabilă şi să-i scoată în cale hrana de care avea nevoie.

Apariția agriculturii a permis grupurilor umane să se aşeze într-un loc şi să rămână aici până la epuizarea pământului ori până erau alungate de grupurile mai puternice.

Stând laolaltă într-o aşezare stabilă, oamenii au putut să comunice mai mult între ei pentru a-şi împărtăşi sentimentele, impresiile şi gândurile. Fiind mai apropiați şi lucrând unul lângă altul pământul, le-a fost mai uşor să învețe unul de la celălalt. Astfel, facilitățile de comunicare create de aşezarea stabilă au contribuit enorm la dezvoltarea limbajului şi a gândirii. Viața sedentară a permis acumularea şi păstrarea – pentru un timp indefinit – a unora dintre valorile materiale dobândite la un moment dat. Şi tot ea, această viață sedentară, a făcut posibilă tezaurizarea învățămintelor extrase din experiența de zi cu zi sub forma tradițiilor transmise de la o generație la alta. Se poate spune, aşadar, că aşezarea într-un loc a grupului uman a avut un puternic efect catalizator asupra capacității creatoare a oamenilor şi, totodată, i-a deschis acestei capacități un vast câmp de acțiune. Iată de ce, agricultura şi viața sedentară într-o aşezare stabilă, impusă de ea, pot fi considerate matricea genetică a civilizației umane.

Aşezarea în care locuitorii săi sau majoritatea lor au drept ocupație principală agricultura este satul. Născut odată cu agricultura şi datorită ei, satul este cea mai veche formă de locuire organizată şi stabilă a oamenilor, este aşezarea originară care va dăinui atâta timp cât omul se va îndeletnici cu agricultura.

Încă de la apariția sa şi până în zilele noastre, la sat, pe lângă cultivarea câmpului şi creşterea animalelor, s-a practicat şi cultivarea sufletului. Stau mărturie în acest sens imensa bogăție a folclorului de pretutindeni, nenumăratele mituri care ne fascinează şi astăzi, capodoperele inegalabilele din toate genurile artistice reprezentate aici.

Urât de regimul care a stăpânit țara până în 1989 şi maltratat de acesta, satul românesc va trebui repus în drepturi. Şi cu cât mai repede, cu atât mai bine pentru întreaga țară. În ciuda sechelelor grave lăsate de regimul care nu l-a avut la suflet şi a urmărit cu tot dinadinsul să-l distrugă, satul păstrează încă suficiente rezerve pentru a se trezi din nou la viață şi a renaşte. Cea mai importantă dintre ele este agricultura, care dispune de condiții favorabile în țara noastră.

Contestatari (şi chiar duşmani) satul are şi acum, după 1989, dar motivația acestora este de altă natură decât aceea a regimului comunist. Puterea acestor noi contestatari ai satului asupra acestuia este, însă, lipsită de vlagă fiindcă are la bază elucubrațiile unor minți ciudate şi, deci, e sortită eşecului.

Ajutat, satul s-ar reface mai repede. Lăsat pe seama propriilor sale resurse o va face mai încet, dar renaşterea sa este inevitabilă. Cine este gata să se alăture satului în efortul său de recuperare a jumătății de secol care i-a fost răpită de un regim politic ostil?

SAT ŞI ORAŞ, DOUĂ TIPURI DE VIAȚĂ SOCIALĂ

Gheorghe SOCOL

În existența omenirii apariția satului este un salt calitativ. Până la apariția lui, oamenii peregrinau continuu prin spațiul geografic în căutarea hranei. Când se opreau, o făceau pentru scurt timp. În perioadele scurte în care stăteau pe loc trăiau sub cerul liber, în adăposturi improvizate sau în grote naturale. Odată cu descoperirea agriculturii, semințele şi plantele cultivate au devenit sursă importantă de hrană. Cum ciclul de dezvoltare al plantelor este îndelungat, oamenii au fost obligați să rămână în preajma culturilor lor. În felul acesta cetele umane s-au sedentarizat. Rămânând pe loc o vreme mai îndelungată, oamenii s-au apucat să-şi construiască adăposturi durabile în locul celor improvizate de mai înainte sau traiului sub cerul liber. Satul este prin urmare această aşezare stabilă dezvoltată în legătură cu apariția agriculturii ca activitate economică, în care se grupează adăposturile (locuințele) oarecum durabile ale locuitorilor săi.

Deşi agricultura se află la originea apariției satului, problematic viața acestei aşezări nu este epuizată de economia agrară. Pe lângă activitate economică preponderent de tip agricol, aici există viață spirituală, se creează cultură, sunt elaborate şi dezvoltate diferite forme ale sociabilității (instituțiile sociale). Satul a fost aşadar şi este şi în prezent o modalitate totală (în sens Georges Gurvitch) de existență socială.

Oraşul, ca tip de aşezare omenească, a apărut mult mai târziu şi este cu totul deferit de sat. Satul şi oraşul sunt două tipuri distincte de societăți sau de existență socială. În timp ce satul este o societate organică, naturală, oraşul este o societate artificială, lipsită de articulații organice naturale. Pentru a se menține ca unitate socială oraşul apelează la instituțiile create în acest scop. Fiind o societate organică, satul este integrat în mediul natural înconjurător, pe când oraşul este o societate suprapusă mediului.

Orice unitate socială distinctă se defineşte, în mod general, prin:

- un anumit tip de aşezare, adică un mod de ocupare a mediului natural şi de adăpostire (locuire) în cadrul mediului. Din acest punct de vedere sunt cunoscute trei tipuri de ocupare (aşezare) a mediului de către grupurile umane:
    1. locuirea (aşezarea) indefinită este caracterizată prin deplasarea continuă a grupului în spațiul geografic;
    2. satul este o aşezare stabilă şi de mici dimensiuni, cu un contur spațial precizat, în care trăieşte un grup relativ restrâns de oameni care alcătuiesc împreună o comunitate ce dobândeşte cele necesare traiului în principal din agricultură;

3. oraşul reprezintă o aşezare, de asemenea, stabilă, dar de mari dimensiuni, locuită evident de un mare număr de oameni uniți prin legături sociale slabe, care, de aceea, nu alcătuiesc o comunitate;

- în al doilea rând, unitatea socială se defineşte prin activitatea sa economică, respectiv activitatea de producere a bunurilor necesare traiului. Aşa cum am văzut, în sat această activitate economică este cu precădere, dar nu exclusiv, activitatea agricolă. La oraş în schimb, predomină serviciile, industria, meşteşugurile;
- unitățile sociale se definesc, de asemenea, prin grupul uman care le alcătuieşte. Acesta poate fi mai mare ori mai mic, între membrii săi relațiile sunt mai strânse, directe şi simpatetice ori slabe, birocratice şi reci. În funcție de caracteristicile sale, avem, pe de-o parte, grupul uman al satului şi, pe de altă parte, grupul uman al oraşului. Grupul uman al satului alcătuieşte o adevărată comunitate (*Gemeinschaft*, cu termenul german intrat în literatura sociologică), pe când grupul uman al oraşului nu alcătuieşte o comunitate, ci reprezintă o societate (un echivalent aproximativ al cuvântului german *Gesellschaft*) sau poate ar fi mai bine s-o numim, pentru a evita confuzia, colectivitate.

Chiar şi în prezent, în comunitatea rurală buna rânduială se realizează, în prima instanță, prin reglementări, norme şi reguli informale. Reglementările formale, juridice şi-au făcut apariția relativ recent la sat şi sunt utilizate pentru rezolvarea unor situații mai deosebite. Colectivitatea urbană, în schimb, este o societate birocratizată care funcționează în special pe baza reglementărilor legale. La sat, un rol important în menținerea ordinii îl are opinia satului (gura satului, cum notau sociologii monografişti, ce zice satul), care exercită o funcție constrângătoare. La oraş, reazemul ordinii sunt instituțiile special create. Autoritatea supremă a satului a fost multă vreme obştea, care îi reunea pe toți sătenii, iar în cadrul ei un cuvânt important de spus îl avea sfatul bătrânilor. La oraş, instituției deliberării cetățeneşti (creație a satului), i s-a substituit instituția birocratică. La sat autoguvernare; la oraş guvernare. Instituțiile autoguvernării, proprii satului, sunt interioare grupului uman, nu i se suprapun, ci îl continuă, izvorăsc din el; la oraş, instituțiile guvernării sunt exterioare colectivității umane şi suprapuse acesteia.

Mai recent, odată cu epoca modernă, au pătruns şi în sat instituțiile formale, juridice. Ele n-au reuşit să disloce vechile instituții specifice satului, ci funcționează împreună cu acestea şi după ce acestea şi-au epuizat atribuțiile şi nu s-au dovedit capabile să rezolve situația. Un exemplu simplu. La oraş, pentru o chestiune banală cum este liniştea publică există reglementări anume şi pentru rezolvare se apelează la instituția abilitată. La sate, în aceeaşi chestiune, opinia satului, dezaprobarea comunității poate (şi de regulă reuşeşte să o facă) stinge diferendul.

Este întru totul adevărat că transformările socioeconomice şi tehnologice care au apărut în lume în ultima sută de ani şi-au pus amprenta şi asupra

fizionomiei satului. Pătrunderea maşinismului şi a electricității în activitatea economică şi cea casnică, a radioului şi a televiziunii mai apoi, au modificat structurile sociale rurale şi au erodat serios modul de viață patriarhal al satului. Autonomia şi izolarea sunt de domeniul trecutului. A urmat în mod inevitabil modificarea mentalității oamenilor. Finalmente, civilizația rurală tinde să se confunde, în țările dezvoltate, cu civilizația urbană.

Satul românesc nu a rămas cu totul în afara procesului menționat. La noi însă, în afara schimbărilor ce țin de tehnică, a cărei influență a fost mai redusă, cel mai mult a contat regimul comunist care a venit cu o viziune proprie despre societate în general şi despre sat în particular. Intervenția regimului comunist a afectat mai ales dimensiunea economică a satului. Nu atât în ceea ce priveşte aspectul tehnic al acestei dimensiuni cât aspectul social, organizatoric. Aşezarea a rămas, în general, la fel ca mai înainte. A fost, de asemenea, influențată comunitatea. Logica totalitară proprie regimului şi preocuparea pentru exercitarea unui control pe cât posibil complet asupra societății au dus la eliminarea autonomiei comunitare. Obştea satului, şi-a redus semnificația până aproape de dispariție. Relațiile interumane intense, altădată baza comunității, au slăbit. Competiția pentru resursele economice şi sociale limitate i-a înstrăinat pe oameni unii de alții. Navetismul (ca soluție pentru obținerea mijloacelor de trai, greu sau imposibil de dobândit în localitatea de reşedință), foarte răspândit în mediul rural, a făcut din sat, pentru o parte din locuitori cel puțin, un dormitor la care se retrăgeau seara şi pe care îl părăseau dimineața. Subminarea autorității Bisericii, pe de-o parte, folosirea şcolii şi a instituțiilor culturale ca instrumente de influențare ideologică şi de control se înscriu în aceeaşi acțiune articulată şi concertată de demolare a coeziunii sociale şi a comunității rurale în general în vederea atât a anihilării oricăror tendințe spre autonomie cât şi a supunerii complete a grupului uman din sat.

Cotitura intervenită în societatea românească în decembrie 1989 are şi va avea şi în continuare, în viața satului, cele mai profunde consecințe. Abandonarea proiectului social comunist, care s-a dovedit neviabil, şi adoptarea unui plan ambițios de reinserție a României în lumea liberă priveşte deopotrivă şi satul. În acest cadru, este de aşteptat ca civilizația rurală rămasă în urmă din toate punctele de vedere să intre într-un proces de schimbare accelerată. Ca la orice ceas al schimbării, sociologia are datoria să se întrebe ce trebuie modificat, ce trebuie păstrat, şi dacă e cazul, ce trebuie creat. Deocamdată ne propunem să vedem unde ne aflăm. În anii care vin voi încerca să sugerez ce e de făcut pentru ca civilizația rurală din țara noastră să corespundă mai bine aspirațiilor celor care o reprezintă.

CIVILIZAȚIE ORI CULTURĂ? SE EXCLUD UNA PE ALTA SAU SUNT COMPLEMENTARE?

Gheorghe SOCOL

Civilizația şi cultura sunt concepte intrate relativ târziu în arsenalul operațional al ştiințelor sociale, dar odată integrate aici au devenit indispensabile unor ştiințe sociale precum: istoria culturii, antropologia, etnografia, sociologia, istoria. Şi enumerarea ar putea continua, pentru că, de fapt, nu există disciplină socială care să nu le utilizeze, cele două noțiuni făcând acum parte din vocabularul de bază al tuturor limbilor în care se creează cultură. În ciuda acestei ubicuități, sensul fiecăreia dintre cele două noțiuni nu este încă clar definit, aşa încât relația lor rămâne confuză. Sunt concepte diferite? Sunt două vorbe distincte aplicate aceluiaşi conținut? Un autor pentru care cele două noțiuni sunt instrumente *sine qua non* de analiză, este vorba de antropologul A.L. Kroeber[1], a avut curiozitatea să numere şi a găsit numai pentru cultură peste cinci sute de definiții. Dezamăgit de ceea ce a constatat, a lăsat lucrurile aşa cum le-a găsit şi şi-a văzut mai departe de cercetările sale antropologice utilizând, bineînțeles fără să-şi facă probleme, cele două noțiuni.

Grav este nu atât că cele două concepte nu sunt bine definite şi nu se disting clar unul de celălalt cât faptul că ele sunt utilizate indistinct de şcoli de gândire diferite, de autori diferiți din cadrul aceleiaşi şcoli sau chiar de acelaşi autor cu referire la aceleaşi fenomene. Ştiințe cu pretenție teoretică precum sociologia, antropologia, etnologia nu fac excepție din acest punct de vedere.
Într-o vreme în care se face mare caz de semantică şi de analiza limbajului ştiințific, aceste chestiuni nu sunt deloc minore. Este vorba în fond de rigoarea ştiințifică. O scurtă incursiune în bibliografia problemei noastre ne va edifica în privința situației existente[2].

Cuvântul civilizație, în forma actuală şi în parte cu conotația actuală, a fost introdus în literatura ştiințifică de Voltaire şi enciclopediştii francezi în secolul al XVIII-lea ca o antiteză fața de feudalism, cu omul său lipsit de bună conduită, barbar. Omul civilizat, demn de epoca luminilor promovată de enciclopedişti, este unul manierat. Etimologic, cuvântul vine din latinescul *civitas*, care desemna calitățile cetățeanului, îndeosebi politețea şi amabilitatea. În secolul al XIX-lea sensul cuvântului se lărgeşte pentru a include dezvoltarea în timp a cunoaşterii şi cultivarea comportamentului ales, civilizat. După cum se vede, civilizația are şi un neîndoielnic aspect cultural. Tot acum, în secolul al XIX-lea, conceptul este preluat de etnologi şi de etnografi pentru a distinge omul

---

[1] *Kroeber, A. L., Anthropology, ed. 1948.*
[2] *Encyclopedia of Social Sciences, III, New York, Mac Millan, 1957.*

preistoric, primitiv, de cel modern, civilizat. Treptat, s-a renunțat la această opoziție între diferitele faze de evoluție ale omenirii şi s-a admis că fiecare epocă istorică este un moment în dezvoltarea continuă a civilizației umane unice.

Expresii precum civilizația bronzului, civilizația fierului, civilizația industrială pun accentul pe anumite particularități tehnice ale epocilor respective. Formule precum civilizația antică, civilizația modernă, civilizația americană, civilizația europeană sunt mai generale şi se referă la societăți în ansamblu. Într-o altă accepție, civilizația desemna aspectele tehnice, materiale din societate: uneltele şi toate celelalte bunuri materiale, artefactele. Cultura, în schimb, desemnează valorile spirituale. Oricum ar fi, diversitatea formulelor, oscilarea între un sens sau altul nu fac altceva decât să întărească sentimentul de imprecizie ce poate genera confuzie.

Într-o situație similară se află, în ceea ce priveşte semnificația căpătată în timp, şi termenul celălalt, cel de cultură. Dealtfel, civilizația şi cultura au fost şi sunt şi în prezent utilizate indistinct şi cam de aceleaşi discipline. Etimologic, originea cuvântului cultură se situează tot într-un cuvânt latin, la fel ca termenul civilizație. Este vorba de termenul agricultură. Agricultura însemnează cultivarea pământului, iar cultura a însemnat pur şi simplu – şi uneori încă mai este înțeleasă astfel – drept cultivare a sufletului, a spiritului.

Antropologii şi etnologii, americani şi englezi şi pe urmele lor şi alții, utilizează în cercetările lor privind populațiile arhaice un concept mai cuprinzător al culturii care include în sfera sa şi civilizația, înțeleasă ca totalitatea valorilor materiale.

Ca să trăiască, omul transformă mediul natural şi creează un mediu artificial. Tot ceea ce produce omul pentru a exista, locuințe, drumuri, arme, echipament casnic de tot felul, toate valorile materiale, limbajul, ideile despre lume, ritualurile magice, religiile, emoțiile omeneşti, instituțiile, organizarea societății, regulile morale, toate valorile spirituale într-un cuvânt, alcătuiesc împreună ceea ce aceşti specialişti numesc cultura unei societăți. După cum se pare, ne aflăm în fața unei concepții panculturale, căci nimic din ceea ce există în societate, inclusiv individul uman, nu se află în afara culturii. Socialul însuşi nu este altceva decât o secvență a culturii. Generațiile noi asimilează cultura moştenită de la predecesori, o modifică dacă e cazul şi, de asemenea, creează noi valori culturale. Tezaurul de valori culturale rezultat astfel este apoi transmis urmaşilor care continuă, la rândul lor, acest proces.

Un punct de vedere distinct s-a conturat în cadrul filosofiei germane a culturii reprezentată de Leo Frobenius şi Oswald Spengler.[1] Autori ai unei teorii care afirmă analogia dintre cultură şi organismele vii, în sensul că orice cultură se naşte, se dezvoltă, atinge plenitudinea şi apoi decade şi piere, cei doi filosofi

---

[1] *Frobenius, Leo (1873-1938), Spengler, Ostwald (1880-1936) adepți ai teoriei după care cultura trece prin aceleaşi faze de evoluție ca şi organismele vii: se nasc, se dezvoltă, ajung la maturitate, îmbătrânesc şi degenerează până ce pier.*

consideră că civilizația reprezintă faza finală, degenerată a culturii, în timp ce cultura propriu-zisă corespunde celorlalte faze.

Discuțiile privind conceptul de cultură şi cel de civilizație nu se rezumă la cele înfățişate aici. Ceea ce am prezentat este o simplă schiță. Nu este însă locul şi cazul să ne întindem mai mult pe această temă. De asemenea, nu este necesar să încercăm să elaborăm aici un punct de vedere propriu, articulat privind conceptele discutate. Este însă necesar să precizăm pe ce poziție ne situăm în ceea ce ne priveşte, fără a ne propune să ne justificăm pe plan teoretic ori să intrăm în detalii.

Din schița prezentată de noi a rezultat, sper, că referitor la cele două noțiuni există o anumită ambiguitate. În funcție de disciplina profesată, ori de şcoala de gândire de care aparțin, unii autori consideră civilizația ca fiind noțiune supraordonată, pe când alții atribuie culturii acest rol şi includ civilizația în sfera ei de cuprindere, fie ca o parte distinctă, fie dizolvând-o pur şi simplu în ea. În unele abordări este preferat conceptul de civilizație, în altele cel de cultură, pentru ca în alte cazuri ele să se intersecteze. Aşadar, uneori între cele două noțiuni există o relație de excluziune, pentru ca în alte cazuri să fie vorba mai curând de complementaritate. Ca să nu mă complic, am considerat că trebuie să trec peste distincțiile existente şi să atribui civilizației accepția cea mai largă. Şi nu aş fi original în această privință. Cu alte cuvinte, în lucrarea de față am ales să consider că civilizația include toate domeniile sociale: economia, tehnica, politica, cultura, instituțiile sociale. Cel puțin deocamdată pe acestea le am în vedere. Nu este însă cu totul exclus ca, dacă se va dovedi că ceva esențial lipseşte sau că una sau alta din componentele menționate sunt de prisos, să fac pe parcursul cercetării modificarea necesară.

SOCIOLOGIA MONOGRAFICĂ GUSTI, O PARADIGMĂ ORIGINALĂ DE CERCETARE A SATULUI

Gheorghe SOCOL

Proiectul de cercetare a civilizației rurale din România, pe care ni-l propunem, are un precedent ilustru. Este vorba de activitatea întreprinsă de Şcoala monografică de la Bucureşti. Într-adevăr, la jumătatea deceniului al treilea, exact, în 1925, în România debuta cel mai amplu proiect de studiere detaliată şi aprofundată a satului nostru. Este vorba de proiectul de cercetare monografică a localităților rurale din România care avea ca finalitate elaborarea unei ştiințe a națiunii. Autorul proiectului, marele sociolog Dimitrie Gusti, pornea evident de la faptul incontestabil că România era o țară în care satul avea un rol preponderent. Circa 80% din populație trăia la sat şi cam tot acelaşi procent din forța de muncă era ocupată în agricultură. Izvorâtă din cunoaşterea în profunzime a realităților noastre sociale, ştiința națiunii era menită să devină călăuza politicii de modernizare materială şi spirituală a țării.

Locul ales pentru începutul unei activități ce se va desfăşura neîntrerupt până la izbucnirea războiului a fost satul Goicea Mare, județul Dolj. Au urmat rând pe rând Ruşețu (județul Brăila), Nerj (județul Vrancea), Fundu Moldovei (județul Suceava), Drăguş (județul Făgăraş), Runcu (județul Gorj) şi multe altele, apoi şi oraşe. În această amplă activitate au fost angrenate echipe multidisciplinare din care făceau parte oameni de ştiință cunoscuți, cadre didactice, studenți şi intelectuali ai satelor.

Baza teoretică a cercetărilor a fost asigurată de sistemul sociologic al lui Dimitrie Gusti, care oferea un cadru adecvat investigării şi cunoaşterii ştiințifice a satului. Cu ocazia campaniilor monografice, sistemul sociologic gustian şi-a dovedit din plin valoarea euristică. Completându-l, colaboratori de seamă ai profesorului Gusti – în special Mircea Vulcănescu, H.H. Stahl, Traian Herseni – vor elabora şi perfecționa arsenalul de tehnici şi metode de cercetare de teren care vor intra definitiv în patrimoniul ştiințelor sociale româneşti. Iată cum arată pe scurt sistemul sociologic al profesorului Gusti, potrivit rezumării fidele a discipolului său Mircea Vulcănescu.

Societatea este o realitate autonomă de manifestări economice şi spirituale, organizate juridic şi politic şi condiționate cosmic, biologic, psihic şi istoric. Substratul realității sociale, propulsorul ei, este voința socială. Cadrele,

respectiv condiția cosmică, biologică, psihică şi istorică, sunt virtualități care sunt valorificate de voința socială ce acționează ca principiu dinamic[1].

Acțiunea voinței sociale de valorificare a cadrelor amintite se concretizează în cele patru manifestări care împreună alcătuiesc socialul. În spiritul sistemului sociologic gustian, cunoaşterea socială în general şi a satului în particular constă în examinarea şi identificarea particularităților cadrelor cosmic, biologic, psihic şi istoric şi în stabilirea relației dintre acestea şi conținutul manifestărilor economice, spirituale, care au un conținut concret, precum şi cu cele juridice şi politice, care sunt formale.

După cum se poate observa, dintre cele patru cadre două sunt exterioare societății, respectiv condiționarea cosmică şi cea biologică, iar celelalte două, condiționarea psihică şi istorică, fac parte din societate, sunt imanente acesteia, încât condiționarea exercitată de ele este de fapt un fel de autodeterminare socială.

Demonstrând cum se naşte socialul (manifestările) din jocul de interacțiuni al cadrelor cu voința socială, sistemul sociologic gustian este, în aprecierea lui Mircea Vulcănescu, o adevărată ontologie regională a existenței sociale.[2]

Campaniile monografice desfăşurate sub egida Şcolii Sociologice de la Bucureşti au pus la dispoziția celor interesați un adevărat tezaur de cunoştințe despre sat. Cele mai diverse aspecte ale vieții satului au fost înregistrate şi analizate cu acest prilej. Activitatea economică rurală, cultura, starea sanitară, instituțiile locale, obiceiurile şi tradițiile, nimic nu a rămas ne înregistrat şi analizat. Tezaurul acesta impresionant de cunoştințe sistematice despre civilizația rurală este păstrat în volumele publicate de participanții la campaniile monografice de autori precum Mircea Vulcănescu, H.H. Stahl, Traian Herseni, Anton Golopenția şi bineînțeles de Dimitrie Gusti însuşi. Un număr impresionant de studii sunt găzduite între coperțile revistelor “Arhiva pentru ştiința şi reforma socială” şi “Sociologie românească”. Atât volumele publicate cât şi studiile sunt deosebit de actuale pentru cunoaşterea stărilor de lucruri existente atunci în satele noastre, cu atât mai mult cu cât unele dintre ele se mențin şi în prezent. Dispărute sau nu, acele stări de lucruri sunt oricum utile pentru înțelegerea evoluției care a urmat şi pentru întrezărirea perspectivelor la care ne putem aştepta în continuare. Este mai presus de orice îndoială că cine vrea să studieze civilizația rurală românească găseşte în aceste lucrări mai mult decât un punct de plecare: găseşte în plus un sistem teoretic valabil, un îndreptar şi o metodologie.

---

[1] *Vulcănescu, Mircea, Prolegomene sociologice la satul românesc, Bucureşti, Editura Eminescu, p. 63.*
[2] *Ibidem.*

AGRICULTURA ŞI SATUL IN ROMANIA ŞI ÎN UE

Gheorghe SOCOL

Între statele europene, România este una dintre țările în care mediul rural deține încă o pondere deosebit de importantă, din toate punctele de vedere. Demografic, peste 45% din populația României locuieşte în cele peste cincisprezece mii de aşezări rurale. În ceea ce priveşte dezvoltarea forțelor de producție, cu toate că ne aflăm în plină epocă postindustrială, contribuția agriculturii noastre, respectiv a unei activități economice caracteristice satului, la realizarea produsului intern brut este şi acum destul de însemnată: 15-20% şi chiar mai mult, în funcție de activitatea depusă şi de condițiile meteorologice. Anul acesta (2004) de exemplu, recolta agricolă bogată a contribuit în mod decisiv la realizarea unui indice de creştere economică de peste 8%, după cum ne asigură Institutul Național de Statistică. Importanța satului în ansamblul societății româneşti este apoi dovedită de faptul că peste 30% (şi după unii până la 40%) din forța de muncă este ocupată în agricultură. Admițând că cifra de 40% este exagerată, dacă prin ea se are în vedere în mod strict ocuparea în agricultură, ea este însă destul de verosimilă dacă se referă la întreaga forță de muncă ce-şi desfăşoară, la noi, activitatea în mediul rural.

Notele specifice menționate mai sus, prin care am dorit să marchez importanța satului în societatea românească actuală, sunt uşor de observat şi ca atare sunt întotdeauna invocate atunci când vine vorba despre mediul rural. Frapante prin materialitate şi pline de consecințe prin implicațiile lor, aceste particularități nu epuizează însă specificul satului. Pentru a avea o imagine mai completă şi mai veridică, când enumerăm caracteristicile care fac din sat o componentă aparte, fundamentală a societății româneşti, nu trebuie să omitem modul de viață *sui generis* al oamenilor acestui spațiu social, tradițiile de tot felul şi toate celelalte expresii ale culturii noastre populare atât de originale.

Obligată să urmeze o linie de evoluție nefirească pe timpul regimului comunist, după 1989 țara noastră s-a angajat hotărât să urmeze modelul social-economic propus de țările dezvoltate. Mai mult chiar, marea majoritate a românilor doresc ca România să se integreze cât mai repede în Uniunea Europeană. Dar dacă din punct de vedere politic dezideratul acesta este relativ uşor de realizat, compatibilizarea structurilor sociale de la noi cu cele existente acum în Uniunea Europeană este mult mai greu de înfăptuit şi cere timp.

Poate că diferențele existente între Uniunea Europeană şi țara noastră nu sunt nicăieri mai vizibile şi mai semnificative decât în lumea rurală. Am menționat mai sus câteva din particularitățile ruralului nostru care fac din el o componentă aparte şi puternic individualizată a societății româneşti. Or, din această

perspectivă, situaţia este mult diferită în Uniunea Europeană. În niciuna din ţările membre, inclusiv dintre cele care au aderat recent, satul nu deţine o pondere atât de însemnată ca la noi, din toate punctele de vedere. Nicăieri altundeva în Uniunea Europeană satul nu mai este la fel de patriarhal ca în România. Iar cât priveşte ţările aflate în plutonul fruntaş ca dezvoltare, ruralul lor are puţine lucruri în comun cu satul nostru. Să vedem însă mai concret cum se prezintă mediul rural în general şi agricultura în câteva dintre ţările Uniunii Europene.[1]

Bunăoară în Franţa, care are un relief asemănător cu al nostru şi care, deci, deţine multă câmpie ce a favorizat din cele mai vechi timpuri practicarea pe scară mare a agriculturii, în prezent numai circa 7% din populaţie este ocupată în agricultură. Incluzând şi celelalte categorii socioprofesionale care lucrează în sat, populaţia rurală a Franţei este stabilizată actualmente la circa 13 milioane de persoane, adică mai puţin de 25% din total. Agricultura şi într-o mică măsură silvicultura sunt activităţile care oferă mediului rural un grad de ocupare care preîntâmpină declinul economic şi social prin folosirea adecvată a condiţiilor naturale. Cele două sectoare manifestă, în Franţa, preocupare pentru diversificarea produselor şi calitatea acestora. În aceste condiţii nu e de mirare că procentul infim de agricultori lucrează atât de spornic încât asigură o pătrime din producţia agricolă a Uniunii Europene. În ciuda volumului său impresionant, producţia agricolă reprezintă în Franţa abia 7% din produsul intern brut. Aceste două cifre sunt suficiente pentru a ne reprezenta ce loc ocupă mediul rural în societatea franceză actuală şi care este raportul dintre industrie şi servicii pe de-o parte şi agricultură pe de altă parte în Franţa şi unde ne aflăm noi, de fapt.

În ciuda acestor rezultate greu de imaginat în starea actuală a agriculturii noastre, pentru perioada 2000-2006 sunt formulate un program naţional şi programe speciale regionale pentru modernizarea în continuare a agriculturii şi a mediului rural francez. Sumele considerabile de finanţare – de care beneficiază aceste programe, ca dealtfel programele similare ale tuturor ţărilor membre UE – sunt asigurate din resurse interne, naţionale şi din contribuţii ale UE.

Planul naţional prevede implementarea unui şir de măsuri de dezvoltare rurală grupate în cinci priorităţi. Prima prioritate se concentrează pe măsurile care urmăresc intensificarea eforturilor de trecere de la agricultura intensivă, înalt productivă, dar cu efecte secundare nedorite asupra mediului, la o agricultură multifuncţională sustenabilă. Pentru a diminua supraproducţia de cereale şi de alte produse agricole – realizate cu consum mare de îngrăşăminte sintetice, ierbicide şi alte materiale chimice – se preconizează extinderea agriculturii organice şi conversiunea terenului agricol excedentar în păşuni pentru creşterea în regim liber a animalelor. Totodată, o atenţie deosebită se va acorda îmbunătăţirii pe mai departe a dimensiuni exploataţiei agricole, care în

[1] *www.powerfarm.com*

prezent dispune în medie de circa 40 de hectare, prin concentrarea proprietății funciare. Una dintre pârghiile prin care se va acționa pentru redimensionarea structurilor agrare este alocarea unor pensii viagere fermierilor vârstnici şi celor ineficienți în schimbul cedării terenului agricol deținut unei agenții de stat. Aceasta, la rândul ei, pune acest teren la dispoziția unor tineri fermieri cu pământ puțin sau celor care doresc să se apuce de agricultură şi întrunesc condițiile necesare, inclusiv de calificare, în acest sens. Se prevăd, de asemenea, investiții substanțiale pentru renovarea ori construirea de grajduri, promovarea mecanizării în regiunile de deal rămase în urmă, subsidii pentru instalare acordate tinerilor agricultori şi pentru arendaşi ori pentru comercializarea produselor agricole de calitate.

Restul priorităților au în vedere alte aspecte de actualitate ale agriculturii franceze. Astfel, una dintre aceste priorități priveşte industria de prelucrare a produselor agricole care a cunoscut o mare extindere în ultimele decenii. Dacă în trecut produsele agricole erau adesea consumate în forma lor naturală sau după o transformare minimă realizată în cadrul gospodăriei, în prezent produsele agricole primare sunt cel mai adesea materie primă pentru o gamă diversă de industrii alimentare care măresc exponențial valoarea produsului inițial. Aşa a apărut necesitatea coordonării celor două domenii de activitate, cel al agriculturii şi cel al industriei alimentare, coordonare din care, pe de o parte, să rezulte produse de consum de calitate şi, pe de altă parte, să asigure agriculturii o participare echitabilă la beneficiile finale obținute. Găsim aici un aspect concret al preocupării mai ample şi persistente a autorităților pentru reducerea decalajului istoric existent între veniturile agricultorilor şi cele ale altor categorii socioprofesionale.

Programul pentru modernizarea agriculturii franceze nu este o acțiune de sine stătătoare, independentă, ci e parte integrantă a preocupării de a asigura un viitor (demn de trecutul său) spațiului rural. Într-o lume excesiv de urbanizată, mediul rural este privit ca un tezaur național care trebuie apărat şi transmis generațiilor următoare, cu tot ceea ce reprezintă el ca potențial economic, ca mediu natural sănătos, ca peisaj încântător şi ca existență umană.

- Germania este o altă țară a Uniunii Europene cu agricultură foarte dezvoltată, puternic urbanizată şi cu un mediu rural, în momentul de față, cu totul diferit de cel din România. Stările de lucruri de aici ar putea fi, de asemenea, instructive pentru drumul nostru în direcția compatibilizării cu UE.

Spre deosebire de Franța, Germania este diferită de România din punct de vedere geografic. Raportată la suprafața totală există mai puțină câmpie, calitatea acesteia este inferioară, dar precipitațiile sunt mai abundente şi mai bine repartizate. Germania utilizează 19,1 milioane de hectare de teren agricol, iar suprafața medie a gospodăriei măsoară circa 43 de hectare, 60% din exploatații fiind cu timp parțial (*part-time*). Valoarea anuală a producției agricole este în jur de 41,8 miliarde de euro. Este demn de remarcat că ferma tipică

germană este una țărănească, la fel ca în Franța şi în țara noastră, dar, desigur, la altă scară, în special calitativă comparativ cu cea de la noi. Este vorba doar de tip, altfel producțiile fiind cele caracteristice unei agriculturi de mare productivitate. Mediul rural este centrat pe agricultură, dar caracteristicile urbane ca servicii, activități industriale, habitat şi comportament sunt marcante.

Cum se poate vedea, ne aflăm în fața unor rezultate impresionante. Cu toate acestea, în viitorul apropiat (2000-2006) se doreşte îmbunătățirea lor şi în acest scop sunt elaborate planuri precise care au ca suport asistența acordată tuturor landurilor pentru modernizare. În ansamblu, planurile de reglementare şi dezvoltare rurală urmăresc îmbunătățirea eficienței în ceea ce priveşte folosirea resurselor naturale şi financiare publice. Pentru atingerea acestui deziderat se are în vedere materializarea unui set de măsuri. Una dintre aceste măsuri se referă la perfecționarea în continuare a structurilor agrare şi forestiere prin comasarea parcelelor şi schimbul de terenuri între deținători. Acțiunea aceasta este de actualitate mai ales în landurile din vest unde a predominat exploatația agricolă individuală, cu consecința ei inevitabilă: divizarea proprietății funciare între moştenitori. Alte măsuri țintesc mediul rural în ansamblul său. Este vorba de modernizarea drumurilor rurale, protejarea resurselor de apă din mediul rural, renovarea rurală, protejarea şi valorificarea moştenirii culturale, refacerea potențialului agricol al zonelor afectate de poluarea industrială şi de dezastrele naturale ori cauzate de supraexploatare.

De remarcat că şi în Germania, după o jumătate de secol de agricultură intensivă, cu cultivarea tuturor terenurilor arabile şi utilizarea masivă a mijloacelor mecanice şi a produselor chimice, îşi face loc – în măsură tot mai mare – ideea agriculturii organice. În acest scop se preconizează adoptarea şi extinderea pârloagei multianuale, recursul la păşunatul în aer liber pe terenuri scoase din circuitul culturilor. Adoptarea acestei orientări de către fermieri se va face prin acordarea unor recompense *ad hoc*.

Programele de modernizare a agriculturii şi civilizației rurale beneficiază în Germania de un suport financiar considerabil, național şi din fonduri ale UE. Suma totală prevăzută pe perioada menționată se ridică la 15.014,3 milioane de euro, din care contribuția Uniunii Europene este de 9.013,6 milioane de euro. Rezultatul final aşteptat este raționalizarea fermelor prin reconstrucție şi modernizare, realizarea unei producții agricole mai adaptate cerințelor consumatorilor, un comerț agricol mai eficient, un cadru de viață în mediul rural care să satisfacă în mai mare măsură cerințele populației.

După ce am văzut, pe scurt, ce înseamnă mediul rural şi în special economia agrară în două dintre cele mai reprezentative țări din Uniunea Europeană, este cazul să introducem în discuție – pentru a situa mai bine România – o reprezentantă situată la polul opus: este vorba de Grecia.

Cu toate că se deosebeşte mult de țara noastră în ceea ce priveşte potențialul agricol şi caracteristicile acestuia, este de remarcat că, la intrarea ei

în actuala UE, acum douăzeci şi cinci de ani, Grecia era în multe privințe într-o situație asemănătoare cu cea în care se găseşte România acum, când, la rândul ei, este aproape de a se integra în aceeaşi comunitate. De aici un plus de interes pentru situația din această țară, din punctul de vedere care ne preocupă.

La intrarea sa în Comunitatea Economică Europeană, care va deveni în 1992 Uniunea Europeană, Grecia era o țară slab dezvoltată, cu industrie neperformantă şi agricultură înapoiată, cu producții mici, o civilizație rurală extinsă, încremenită în formula patriarhală. Susținută de fondurile primite din partea Comunității Europene, obligată să-şi restructureze economia pentru a se încadra în standardele europene, Grecia s-a angajat hotărât, după aderare, pe calea modernizării. Totuşi, acum, după peste două decenii de transformări structurale, Grecia este încă departe de nivelul mediu existent în UE ca venit pe locuitor (circa 12 mii de euro față de 22 de mii), în ceea ce priveşte gradul de urbanizare şi ponderea ocupării agricole în totalul forței de muncă ocupate şi în alte privințe care definesc gradul de modernizare socioeconomică.

Ocuparea agricolă deține încă în Grecia 17% din total populație ocupată, ceea ce este mult în condițiile oportunităților naturale reduse şi indică un nivel general de dezvoltare redus, mărimea medie a exploatației agricole este de 4,3 hectare, iar produsul agricol reprezintă 8% din total produs intern brut. Un raport precum cel de mai sus între forța de muncă ocupată în sectorul agricol şi ponderea producției agricole în produsul intern brut este un indiciu peremptoriu al precarității economiei agrare elene. În țările cu agricultură modernă, înalt productivă, ponderii deținute de forța de muncă ocupate în agricultură îi corespunde un procent egal al producției agricole în produsul intern brut. Cu alte cuvinte, dacă populația ocupată în agricultură reprezintă 17 procente din total forță de muncă, activitatea ei, pentru a fi considerată eficientă, ar fi trebuit să se materializeze în 17% contribuție la produsul intern brut. Dar nu este aşa şi după cum se vede, productivitatea forței de muncă ocupate în agricultura Greciei este mai redusă chiar decât în țara noastră. Acum doi ani cel puțin (este vorba de anul 2004), la noi, agricultura contribuia cu 21-22% la produsul intern brut, la o pondere a forței de muncă din domeniu de circa 30%. Constatarea aceasta este cu atât mai surprinzătoare cu cât dotarea tehnică, chimizarea şi irigațiile sunt mai bine asigurate în agricultura elenă. Se pare că neajunsurile mediului rural sunt în Grecia în mare parte datorate slăbiciunilor agriculturii. Pe lângă particularitățile menționate mai sus, respectiv exploatațiile de dimensiuni mici, improprii tehnologiei moderne, forță de muncă excedentară, slab calificată şi îmbătrânită (57% din proprietarii agricoli sunt în vârstă de peste 57 de ani), productivitate scăzută, agricultura elenă suferă de parcelare excesivă, structuri de comercializare a produselor agricole necorespunzătoare, degradare avansată a solului, deteriorare a peisajului cauzată de supraexploatarea resurselor naturale ş.a. De aceea, programele de dezvoltare a agriculturii şi a mediului rural prevăzute pentru anii 2000-2006 urmăresc remedierea acestor

deficiențe. Sensul acestora este crearea condițiilor pentru o economie agrară sustenabilă şi eficientă.

Acțiunile gândite vizează concomitent mai multe direcții. Pilonul principal al economiei agrare este ferma agricolă, de cultură sau animalieră. Ca urmare, se va urmări ca aceasta să dispună de o suprafață rezonabilă, care nu există în prezent, şi de un număr corespunzător de animale. Această suprafață se va obține prin concentrarea proprietății funciare, ca urmare a retragerii plătite a proprietarilor vârstnici şi transmiterea fermelor lor către urmaşi şi alte persoane tinere. În felul acesta, treptat, forța de muncă din agricultură va fi redusă şi întinerită. Pe lângă teren, şeptel şi forță aptă de muncă, ferma agricolă are nevoie de echipament. În afara efortului propriu al fermierilor, dobândirea acestuia va fi sprijinită prin subvenții publice.

Oricât ar fi de robustă, ferma agricolă nu-şi poate pune în valoare potențialul decât în anumite condiții, mai ales în condițiile în care se află doar la începutul modernizării. Două sunt organismele care se dovedesc extrem de utile în acest sens: serviciile administrative şi de îndrumare agricolă şi cele de comercializare a produselor agricole. Tocmai de aceea, aceste instituții sunt, de asemenea, înscrise în programele de dezvoltare rurală ce vor fi transpuse în viață, în perioada următoare, în Grecia.

În sfârşit, un ultim set de măsuri priveşte spațiul rural în ansamblu. În acest cadru se înscriu amplele lucrări de îndiguiri, de canale de transport a apei şi de drenaj, împăduririle, refacerea şi construirea unor drumuri şi a altor lucrări de infrastructură, protecția peisajului, promovarea agriculturii organice ca modalitate de menținere a unui mediu natural sănătos, pe lângă beneficiul obținerii unor produse agricole inofensive biologic.

Transpunerea în viața a acestor programe de dezvoltare rurală implică desigur cheltuieli pe măsură. Suma alocată se ridică la 7.699,4 milioane euro, din care contribuția Uniunii Europene este de 3.436,6 milioane euro.

Starea actuală a civilizației rurale din Grecia, țară membră a Uniunii Europene cu o vechime de peste douăzeci de ani, ne oferă cel puțin două constatări. Una dintre acestea ne arată că apartenența la UE nu este o garanție că handicapul pe care îl avem față de UE, în ceea ce priveşte civilizația rurală, se recuperează oarecum de la sine, cu timpul. Propria noastră experiență din cei şaisprezece ani de tranziție arată dealtfel că, lăsate pe seama evoluției spontane, structurile agrare şi civilizația rurală se transformă foarte lent, imperceptibil aproape, dacă nu ne lăsăm amăgiți de puținele excepții care nu pot schimba situația de fond. A doua constatare, un fel de corolar care decurge logic din cea dintâi, este că, pentru a imprima o mai mare viteză schimbărilor din lumea satului, este nevoie de eforturi considerabile şi consecvente care implică şi angajarea statului.

- Un caz aparte din punctul de vedere care ne preocupă aici, cel al civilizației rurale, este Italia. Italia este o țară industrială puternic dezvoltată, cu

o agricultură şi civilizaţie rurală în multe privinţe exemplare. Curios însă, structurile agrare nu sunt în concordanţă cu producţia agricolă mare şi diferă radical de ceea ce ne-am obişnuit să întâlnim în celelalte ţări cu agricultură performantă. Este vorba de faptul surprinzător că, în Italia, suprafaţa medie a unei ferme este de numai 5 hectare. Mai mult de atât, 45% dintre exploataţii au chiar sub 1 hectar. Predomină deci fermele foarte mici, exploataţiile de peste 20 de hectare reprezentând numai 4,6% din total şi deţinând 54,8 procente din suprafaţa agricolă. Această fragmentare enormă a terenului agricol este o moştenire istorică necorectată încă. După cum vedem, o situaţie care contrazice totalmente alegaţiile celor care, mai ales la noi, corelează performanţa agricolă cu exploataţia de dimensiune mare. Majoritatea fermelor sunt administrate direct de proprietarii lor, iar forţa de muncă provine din familia proprie, ceea ce ar putea reprezenta o compensare pentru dimensiunea mică a fermei.

Pentru viitor, programele de dezvoltare pe perioada 2000-2006 prevăd obiective similare acelora pe care le-am văzut şi în alte ţări cu situaţie a agriculturii asemănătoare: măsuri de ocrotire şi îmbunătăţire a mediului natural din zonele rurale, creşterea competitivităţii, perfecţionarea structurilor agrare, crearea condiţiilor pentru agro-turism, dezvoltarea zonelor rurale prin modernizarea drumurilor şi a fondului locativ, alte lucrări edilitare. Sumele alocate sunt în concordanţă cu aceste obiective şi se ridică la 14.323,8 milioane de euro, contribuţia UE fiind de 7779,0 milioane de euro.

- Drumul parcurs de agricultura daneză pentru a depăşi dificultăţile care o caracterizau la jumătatea secolului al XIX-lea şi de la ineficienţa de atunci la performanţele înalte de astăzi, care fac din ea un model demn de urmat de alte ţări, ne determină să nu o ignorăm şi să spunem şi despre ea câteva cuvinte.

Ţară cu teren agricol slab productiv, mlăştinos în plus, pe vremuri incapabilă să-şi asigure hrana populaţiei, autorităţile daneze au decis în urmă cu un secol şi jumătate că trebuie să pună capăt acestei situaţii adoptând şi urmărind consecvent o politică de modernizare a agriculturii. Obiectivele urmărite, în principal, erau: îmbunătăţirea calităţii terenului agricol prin lucrări hidrotehnice şi de ameliorări funciare, mai buna organizare a terenului agricol şi a proprietăţii funciare prin sistematizare şi comasare, calificarea forţei de muncă prin organizarea unor cursuri speciale pentru adolescenţi şi adulţi, prelucrarea produselor agricole primare pentru a le creşte valoarea comercială şi alimentară. Transpusă în practică cu stăruinţă, politica adoptată a dat curând roadele aşteptate şi agricultura daneză avea să devină una dintre cele mai eficiente.

Astăzi, agricultura daneză se caracterizează prin structuri agrare performante, printr-un înalt nivel de specializare, investiţii mari în tehnică şi alte inputuri, producţii de top şi frecventa prelucrare a produselor primare pentru a fi transformate în bunuri de consum alimentar de calitate superioară. Aproape 10% din ferme deţin o suprafaţă de peste 100 de hectare, în timp ce ferma medie este de 42,3 hectare. Forţa de muncă din agricultură, în special cea tânără, posedă o

calificare înaltă, dar oferta de locuri de muncă în specialitate este din ce în ce mai redusă şi mulți din locuitorii satelor sunt obligați să-şi găsească de lucru în alte sectoare de activitate. Din acest motiv, pe de-o parte, dar şi pentru că veniturile obținute din agricultură sunt insuficiente în raport cu cerințele, pe de altă parte, 57% din fermele daneze sunt exploatații cu *part-time*. Exploatarea intensivă, îndelungată a solului şi folosirea unor cantități mari de îngrăşăminte chimice a creat o gravă problemă de mediu, întreaga suprafață arabilă fiind acum sensibilă la nitrați.

Programele pentru agricultură şi mediul rural pun în prezent accentul pe refacerea mediului natural, crearea unui cadru de viață atractiv şi pe asigurarea unor posibilități suplimentare de câştig pentru populația ce trăieşte la sate. Între altele, se preconizează îmbunătățirea serviciilor şi a infrastructurii de care beneficiază satele, renovarea fondului locativ, inclusiv sistematizarea aşezărilor rurale, promovarea turismului rural şi a meşteşugurilor.

Prezentarea succintă a situației mediului rural şi a temeliei economice a acestuia care este agricultura, din câteva țări ale Uniunii Europene, cât şi a schimbărilor intenționate în anii care vin, ne dă posibilitatea unei poziționări lucide a României pe harta rurală a Europei. În plus, trebuie să observăm că mediul rural de la noi se deosebeşte de mediul rural din țările UE nu doar prin aceste aspecte de ordin cantitativ, materiale. Deosebirile sunt la fel de mari în ceea ce priveşte mentalitățile, valorile şi modul de viață. Este vorba de două lumi în mare parte diferite, de civilizații distincte. Deoarece România îşi propune să se alăture în anii următori țărilor care fac parte din UE, este bine să conştientizăm unde ne aflăm în prezent pentru a şti ce avem de făcut, inclusiv în ceea ce priveşte civilizația rurală.

Pasivul bilanțului înscrie, în ceea ce ne priveşte, întârzierea de circa o jumătate de secol cauzată de interludiul comunist intervenit în evoluția firească a satului nostru, peste care s-a suprapus dezorganizarea produsă de reforma postrevoluționară prost concepută şi absența unui proiect strategic de revigorare a civilizației rurale în perioada care a urmat după 1989. Despre aceste chestiuni, pe lângă alți autori, mi-am exprimat opinia în alte lucrări.[1]

La activ, în ceea ce ne priveşte, consemnăm potențialul reprezentat de calitățile solului, posibilitățile de irigare, capitalul social reprezentat de forța de muncă, resursele financiare şi de *know-how* ce vin de la UE.

---

[1] *Socol, Gheorghe, Evoluție, involuție şi tranziție în agricultura României, Bucureşti, IRLI, 1999.*

ȚĂRANUL ROMÂN, CREATORUL CIVILIZAȚIEI RURALE

Gheorghe SOCOL

Civilizația rurală este o civilizație țărănească. La rândul lui, țăranul este un produs al satului. De la apariția acestei aşezări şi până recent, la jumătatea secolului al XX-lea, populația unui sat din România (copii, tineri, oameni maturi şi vârstnici, bărbați şi femei) alcătuia o comunitate în toată puterea cuvântului. Regulile de convieţuire, tradițiile şi obiceiurile, laice şi religioase, imprimau stabilitate legăturilor dintre membrii grupului rural. Sistemul de valori era acelaşi pentru toți. Asupra fiecăruia comunitatea satului exercita un rol modelator decisiv. Comportamentul individual era, de regulă, previzibil, iar coeziunea comunitară era greu de destrămat. Tocmai de aceea tensiunile potențiale şi manifeste, conflictele, erau destul de repede aplanate şi absorbite, iar armonia grupului restabilită.

Născut şi crescut în cadrul comunității rurale, supus influenței şi controlului acesteia, nevenind în contact cu norme ori valori diferite sau contrazicându-le pe cele locale, săteanul se forma şi se manifesta ca ins coerent, armonios. Îşi asuma cu convingere îndatoririle ce-i reveneau față de comunitate şi, la rândul său, ştia că se poate bizui pe aceasta când avea nevoie.

Schimbările care i-au fost impuse satului în perioada postbelică i-au subminat grav temeliile morale. Oricât ar fi de neaşteptat, economia cooperatist-colectivistă, aşa cum a funcționat ea la noi în perioada socialistă, în loc să accentueze înclinația oamenilor de a se întrajutora în muncă şi în viață în genere, a avut un efect contrar, am putea spune chiar pervers, în sensul lui Raymond Boudon.[1] Rezultatul acesta este cu atât mai curios cu cât, aşa cum se cunoaşte, pe vremea când erau agricultori individuali, practica întrajutorării la lucrările agricole era foarte răspândită printre țărani.

Pe lângă economia cooperatistă, la atenuarea legăturilor comunitare ale satului, în ultimele decenii au contribuit, prin efectul lor destructurant permanent, emigrarea continuă a sătenilor spre oraş şi navetismul.

În sfârşit, în acelaşi sens a acționat, pe de-o parte, mai redusa practicare a tradițiilor şi a obiceiurilor proprii şi, pe de altă parte, adoptarea, sub influența mass media şi a navetiştilor mai ales, a unor valori şi comportamente străine de sat.

Obligat să practice, timp de decenii, o agricultură diferită de cea tradițională, care, deşi individuală, îi ținea totuşi pe oameni laolaltă, cu tradițiile, obiceiurile şi valorile subminate de intruziuni străine, cu populația fluctuantă,

---

[1] *Boudon, Raymond, Texte sociologice alese, Bucureşti, Editura Humanitas, 1990.*

vocația comunitară, de altădată, a satului este acum serios diminuată. Pe de altă parte, comunitatea rurală – fiind mai puțin viguroasă ca în trecut – şi impactul ei formativ de mai înainte asupra sătenilor se reduce simțitor. Faptul acesta explică în parte profilul moral, atât de diferit de cel de dinainte de instaurarea regimului comunist, al țăranului actual. Iată câteva argumente în acest sens.

Ca proprietar de pământ şi posesor al unei gospodării, țăranul tradițional era o persoană cu un accentuat sentiment de autonomie. Acum, după ce a fost câteva decenii un fel de iobag la stat, deşi şi-a recăpătat pământul şi este iarăşi producător privat, reuşeşte cu greu să se dezbare de atitudinea servilă față de stat, de a cărui intervenție țăranul îşi leagă în mod excesiv speranțele de mai bine.

Alt exemplu. Considerând în mod corect pământul drept axa sa existențială, în trecut preocuparea capitală a țăranului român era să dobândească cu orice preț o suprafață cât mai mare de teren. Pământul şi sporirea lui a fost permanent obsesia țăranului nostru. Este de aceea curios că, în prezent, cu toate că tot pământul se află la temelia gospodăriei, iar trăinicia acesteia este în relație directă cu suprafața deținută, interesul țăranului pentru pământ este destul de mic. Astfel, potrivit unor anchete efectuate de noi, mai puțin de 12% dintre țărani ar dori să cumpere pământ, iar dintre aceştia puțini care ar face-o totuşi, aproape 60% au în vedere suprafețe mici de (până la) 2 hectare.

Nu numai intenția de a cumpăra teren agricol este în prezent anemică printre țărani. Anchetele ne mai arată că, indiferent de modul de dobândire, în general țăranii noştri nu-şi mai doresc suprafețe mari de teren şi se mulțumesc cu suprafețele mici, pe care deja le posedă. Aproape 40% (mai precis 37%) dintre respondenții unei anchete nu-şi doresc să aibă mai mult de 2 ha. Circa 13% consideră că le-ar fi de ajuns 5-10 ha şi numai 5,5% aspiră la mai mult de 10 ha de teren.

Toate aceste constatări converg către ideea că simțul proprietății funciare a țăranului, în trecut trăsătură definitorie a fizionomiei sale moral-spirituale, s-a estompat. Or, revigorarea agriculturii noastre, modernizarea satului, bunăstarea țăranilor şi refacerea civilizației rurale sunt condiționate de transformarea gospodăriei în exploatație performantă. Condiția *sine qua non* a unei asemenea exploatații este suprafața de teren optimă, care este cu mult mai mare decât media pe gospodărie de 1-2 ha şi ceva existentă în momentul de față. Cum să se ajungă la această suprafață rațională economic fără a reînvia apetitul pentru pământ al țăranului?

Un alt semn al alterării personalității originare a țăranului este slăbirea dorinței de afirmare pe plan economic. Obişnuiți în perioada vechiului regim ca aspirațiile lor să nu țintească mai sus de asigurarea unui trai cât de cât decent, în condițiile noi, care obligă la concurență şi invită la emulație, majoritatea țăranilor se arată prea puțin interesați de extinderea exploatației şi manifestă un

scăzut simț întreprinzător. Astfel, întrebați de ce nu țin mai multe vaci sau de ce nu cresc mai mulți porci pentru a-şi spori veniturile, țăranii răspund adesea că atât cât au le este suficient pentru a trăi. Este vorba deci de o mentalitate cu totul diferită de aceea a protestantului a cărui muncă stăruitoare şi cumpătare se află, aşa cum crede Max Weber, la originea dezvoltării capitaliste.[1]

Adăugate dificultăților de ordin material, având drept cauză dimensiunile mici ale exploatației, insuficiența echipamentului şi a capitalului, creditul scump şi mediul economic nefavorabil, trăsăturile de personalitate de felul celor menționate îngreunează şi mai mult alinierea agriculturii şi a satului la standardele țărilor dezvoltate.

Ezitările decizionale ale guvernanților privind modelul pe care să-l urmeze agricultura noastră, absența unei strategii coerente şi complete care să-i îndrume evoluția, care s-au menținut până în preajma aderării țării la UE, şi cu atât mai mult persistența iluziilor colectiviste şi etatiste, fie şi ajustate, nu fac altceva decât să favorizeze perpetuarea acestor trăsături. De aceea, pentru a grăbi modernizarea agriculturii şi a satului, pe lângă o politică agrară judicioasă, este nevoie de un set de măsuri legislative şi acțiuni educative care să redeştepte în sufletul țăranului dragostea față de pământ şi spiritul întreprinzător.

Numărul şi caracteristicile populației agricole se modifică sub influența factorilor demografici naturali sau ca rezultat al schimbărilor de ordin social-economic.

În perioada postbelică asupra populației rurale au acționat astfel de factori demografici naturali precum diminuarea natalității, a morbidității şi mortalității. Modelul familiei cu unul, doi sau (mai rar) cu trei copii s-a impus după război şi în lumea satului. Prin aceasta, din factor de creştere în progresie geometrică a populației rurale, natalitatea a început să acționeze ca o cauză a limitării creşterii demografice. Reducerea natalității a fost, în parte, compensată de scăderea morbidității şi a mortalității, astfel că, în ansamblu, satul a continuat să aibă o balanță demografică activă.

Impactul factorilor social-economici asupra populației rurale şi în special agrare a fost însă cu mult mai profund. Grație lor, tendința antebelică de creştere relativă şi absolută a populației rurale – şi în special a celei țărăneşti – a fost stopată şi în locul ei s-a instaurat tendința contrară de scădere rapidă a acestei populații ca volum şi ca pondere în populația totală a țării.

Două au fost procesele socioeconomice care au intervenit în perioada postbelică şi care au modificat paternul anterior de evoluție a populației rurale.

- Primul proces a fost industrializarea, ale cărei efecte globale s-au propagat până în lumea satului. Industrializarea masivă avea nevoie de un mare volum de forță de muncă iar acesta era disponibil doar la sate. Ca urmare, după

[1] *Weber, Max, Etica protestantă şi spiritul capitalismului, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993.*

1945 şi până spre 1985, milioane de oameni din mediul rural au luat calea industriei şi a oraşelor.

- Cel de al doilea proces socioeconomic major – cunoscut de societatea românească după instaurarea regimului comunist – a fost suprimarea proprietății funciare private prin confiscarea proprietăților de 50 de hectare şi peste şi silirea țăranilor să intre în cooperativele agricole. Rămaşi fără sursa lor de existență, pământul, pe de altă parte obținând resurse insuficiente de la CAP, o bună parte a țărănimii şi aproape toți urmaşii lor au luat calea oraşelor şi a centrelor industriale.

După 1989, transformările la care este supus sistemul economic național, inclusiv subsistemul său agricol, au ca rezultat încetinirea sau chiar oprirea ori modificarea tendințelor evolutive existente până atunci. Astfel, populația ocupată în agricultură nu mai scade, ca înainte, ci creşte. În plus, după 1990 începe să-şi facă simțită prezența unei mişcări migratorii cu direcția urban-rural.

Aflat mereu "sub vremi", statutul țăranului român n-a suferit niciodată în trecut atâtea schimbări ca în ultima jumătate de secol. Cu toate acestea, țăranul român este în multe privințe asemănător aceluia de acum cincizeci de ani. Aspectul său exterior este cam acelaşi, traiul său de zi cu zi este şi acum destul de modest, modul în care îşi exercită îndeletnicirea nu s-a schimbat prea mult, satul însuşi are la noi acelaşi aspect arhaic. Impresia aceasta de imobilism, de situare în afara timpului, devine deosebit de pregnantă prin compararea satului şi a țăranului român de azi cu aşezarea rurală şi cu agricultorul din vest.

În ciuda prejudecății curente, țăranul este un profesionist în cea mai deplină accepție a cuvântului. Cine se ocupă cu cultivarea pământului sau cu creşterea animalelor trebuie să dispună de cunoştințe multe şi diverse, să posede deprinderi numeroase şi complexe. Țăranul trebuie să ştie să-şi confecționeze personal şi să utilizeze o gamă variată de unelte, să aibă deprinderile necesare pentru a lucra pământul şi a îngriji animalele, să cunoască când şi cum se recoltează, conservă, prelucrează şi comercializează produsele agricole. Neîndoielnic, între nenumăratele meserii practicate de om, ocupația de agricultor este cea mai complexă, o adevărată combinație de specialități.

EXPLOATAȚIA AGRICOLĂ

Gheorghe SOCOL

Temelia oricărei civilizații este activitatea economică care asigură oamenilor care participă la acea civilizație resursele necesare susținerii vieții în sensul cel mai larg. În cazul civilizației rurale, funcția de a-i asigura comunității produsele vitale necesare revine, în principal, exploatației agricole.

În decursul unui secol (este vorba de secolul al XX-lea), agricultura României, ramură economică de bază a țării, a fost de trei ori restructurată ca urmare a intervenției autoritare a puterii politice în evoluția domeniului. Precizarea „intervenția puterii politice" are menirea să diferențieze procesele de schimbare din agricultură provocate de intervenția autorităților politice de transformările care se petrec în domeniu având drept cauză descoperirile ştiințifice şi progresul agrotehnic ori evoluția naturală spontană.

Prima dintre aceste intervenții din secolul XX, marea reformă agrară de după Primul Război Mondial, dictată de considerente sociale şi economice, are meritul de a se înscrie pe linia evoluției fireşti, organice a structurilor agrare. Ca urmare, reforma a accelerat procesul de modernizare şi de optimizare funcțională a respectivelor structuri. De acea, implicațiile sale au fost, în general, benefice pentru agricultura noastră.

După doar două decenii şi jumătate de la reforma menționată, agricultura românească a intrat într-un nou proces de restructurare, de data aceasta comandat de autoritățile politice, mai radicală şi mai cuprinzătoare ca extensiune decât cea de la începutul anilor '20. Este vorba de proiectul comunist de socializare a agriculturii. Spre deosebire de prima restructurare, care s-a realizat în mod paşnic, reorganizarea agrară comunistă s-a desfăşurat utilizând violența atât împotriva țărănimii cât şi a altor categorii sociale. Inițiatorii acestei restructurări au invocat, la fel ca predecesorii lor de după Primul Război Mondial, necesități de ordin social-economic. Faptele au dovedit, însă, că reorganizarea comunistă a agriculturii a fost un eşec atât social cât şi economic. Într-adevăr, în perioada regimului comunist, inclusiv după încheierea cooperativizării agriculturii în 1962, țărănimea a fost supusă permanent constrângerilor şi represiunii. Finalitatea economică urmărită prin cooperativizare – obținerea unor performanțe agricole superioare – a fost de asemenea ratată, decalajul agrotehnic şi de eficiență al agriculturii noastre față de agricultura țărilor dezvoltate accentuându-se în perioada socialistă. De altfel, agricultura colectivistă era *a priori* condamnată la eşec, datorită faptului că nega cursul evolutiv, validat istoric, al formelor de organizare a activității agricole şi propunea structuri agrare anacronice.

Înlăturarea regimului comunist în decembrie 1989 a creat premisele reînscrierii agriculturii româneşti pe direcția evoluției naturale a structurilor agrare. Practic, acest lucru a însemnat desființarea cooperativelor agricole de producție şi a fermelor de stat create de regimul comunist, refacerea proprietății funciare private şi pe baza acesteia a exploatației agricole familiale şi fermelor particulare. Aceste schimbări în modul de organizare a activității agricole au reprezentat deci o a treia restructurare radicală, promovată politic, în mai puțin de şaptezeci şi cinci de ani, a formelor de desfăşurare a producției agricole.

Această triplă modificare structurală într-un interval de timp atât de scurt, şi mai ales întreruperea evoluției organice a structurilor agrare româneşti, cauzată de intervenția brutală a autorităților comuniste, explică în mare măsură starea actuală de desincronizare a agriculturii noastre față de agricultura țărilor dezvoltate unde, tipologic, structurile agrare sunt neschimbate de la instaurarea epocii moderne, respectiv au rămas tot timpul structuri private.

Împrejurările sociale – şi mai ales diletantismul decidenților care au conceput şi pus în practică programul acestei ultime restructurări profunde a agriculturii noastre – au făcut ca această acțiune de importanță națională să nu fie una de succes. Realizată în condiții de mare presiune socială, concepută simplist şi desfăşurată distructiv-haotic, o reformă care trebuia să reprezinte un pas hotărâtor în direcția renaşterii agriculturii româneşti a devenit mai degrabă o piedică în calea realizării acestui deziderat. Şi asta pentru că:

1. avuția unităților agricole, CAP-uri şi IAS-uri, alcătuită din maşini şi alte echipamente tehnice, animale de rasă şi alte resurse biologice, construcții gospodăreşti etc. a fost devalizată şi şi-a pierdut valoarea economico-productivă. Sistemul național de irigații (fără egal în Europa, o realizare de o valoare inestimabilă – având în vedere condițiile meteo din România – evaluat însă financiar la mai multe miliarde de dolari) a fost pur şi simplu demolat;

2. în condițiile în care dimensionarea corespunzătoare a fermei agricole este unul dintre factorii importanți ai eficienței economice în agricultură, Legea nr. 18, instrumentul juridic care a fundamentat la noi tranziția agriculturii la economia de piață şi transpunerea ei în viață, a generat o pulverizare a proprietății funciare incompatibilă cu agricultura modernă, pulverizare care cu foarte mare greutate va fi corectată în viitor;

3. politica agrară practică postreformă a contribuit în mică măsură la corectarea anomaliilor de mai sus provocate de decizia politică. În acest sens, stă mărturie tabloul actual al agriculturii româneşti, prea puțin diferit de cel desenat de debutul procesului de decolectivizare. Întinderea medie a proprietății funciare a unei exploatații individuale depăşeşte şi acum doar cu puțin 2 hectare, forța de muncă angajată în agricultură este în continuare îmbătrânită, supradimensionată şi inadecvat profesionalizată, migrația şomerilor şi a altor orăşeni la sat nereuşind să remedieze aceste deficiențe;

4. exceptând tractoarele, plugurile, combinele de recoltat cereale şi alte câteva utilaje agricole mărunte achiziționate în număr mai mare în ultimul deceniu de producătorii particulari, dotarea tehnică a gospodăriilor şi a fermelor este în continuare precară. În ansamblu, capitalizarea noilor exploatații agricole lasă de dorit, situându-se chiar sub nivelul existent înainte de cooperativizare.

În aceste condiții, eficiența economică este şi mai mică decât la începutul perioadei, în situația în care producția agricolă actuală, aproximativ egală cu cea de la începutul perioadei de tranziție, o realizează acum în jur de 30-35% din populația ocupată, față de 27% în 1989.

Calitatea şi forța agriculturii derivă din vitalitatea exploatației agricole. Având în vedere importanța dimensiunii economice pentru ansamblul civilizației rurale şi trăinicia acesteia, preocuparea pentru promovarea exploatației agricole dobândeşte o importanță strategică. De aceea, modernizarea exploatației agricole trebuie să devină obiectivul central al politicii agrare în momentul de față. Exploatație agricolă cu un potențial productiv redus înseamnă sărăcie pentru proprietar, un sat înapoiat şi civilizație rudimentară.

Exploatația tipică în țara noastă, în momentul de față, este exploatația de subzistență cu o suprafață de până la trei hectare, utilată de regulă cu cal, căruță şi câteva unelte manuale, susținută uman de persoane care au depăşit vârsta pensionării. Exploatația agricolă particulară cu peste zece hectare, inventar agricol modern, fie şi incomplet, de tip mecanic, reprezintă o excepție. Detaliat, tabloul exploatațiilor agricole existente în România se înfățişează astfel:

- gospodării agricole individuale în număr de peste 4,1 milioane, deținând o *suprafață agricolă de 9,3 milioane de hectare;*
- *societăți agricole juridice în număr de peste 3500 şi cu o suprafață de 1,4 milioane de hectare;*
- *asociații agricole familiale în număr de peste 6200 şi o suprafață de 8,6 sute de mii de hectare de teren agricol;*
- *un număr mic (câteva mii) de întreprinzători de tip capitalist care dispun de suprafața agricolă corespunzătoare unei agriculturi performante, de echipament agricol modern şi specialişti.*

În perioada scursă de la decolectivizare, această tipologie a cunoscut o evoluție lentă în sensul reducerii numărului de societăți agricole juridice şi asociații agricole familiale şi de creştere a numărului de exploatații agricole individuale. Condițiile socioeconomice din România postcomunistă fac ca actuala paletă de exploatații agricole să se mențină o perioadă de timp greu de definit. Anchetele sociologice arată că proprietarii de teren agricol nu sunt prea mulțumiți de relația lor cu societățile agricole juridice ori cu asociațiile familiale şi – dacă ar putea să-şi lucreze pământul pe cont propriu – s-ar retrage din aceste exploatații. Din păcate pentru ei, nu-şi pot materializa această aspirație, fie pentru că nu dețin suficient teren agricol, fie că le lipseşte echipamentul

agricol, fie că vârsta nu le mai permite să lucreze independent sau din cauza unei combinații de astfel de motive. Este însă evident că situația existentă în agricultura noastră este una nefirească şi contrară exigențelor economice. Prin aderarea țării la Uniunea Europeană (unde prevalează tipul individual de exploatație) aceste cerințe economice vor impune şi la noi modul rațional de organizare a economiei agrare.

Tipurile acestea de exploatații agricole sunt, desigur, tot atâtea unități sociale alcătuite din oameni. Ca atare, performanțele economice şi sociale ale exploatației agricole depind nu numai de componenta lor agrotehnică, ci şi de calitatea oamenilor care o compun.

GOSPODĂRIA

Gheorghe SOCOL

Ca agricultori, oamenii satului îşi desfăşoară activitatea economică în cadrul unei exploatații agricole. Producerea valorilor economice, care se realizează în şi prin exploatația agricolă, reprezintă numai unul din momentele vieții economice şi sociale a sătenilor. Producerii valorilor economice i se adaugă consumul bunurilor respective de către cei ce le-au realizat şi, de asemenea, într-o măsură mai extinsă ori mai redusă, schimbul sau desfacerea acestora pe piață. Ne aflăm deci în fața unei structuri complexe care transcende economicul, o adevărată microunitate socială compusă dintr-un singur individ sau din mai mulți şi relațiile lor. O structură în care umanul şi socialul se îmbină cu economicul.

Această structură, căreia i s-a dat numele de gospodărie, este o celulă socială, adică o formațiune ireductibilă a societății, dar care întruneşte toate atributele socialului. Dincoace de ea (sau sub ea) nu mai există societate, ci indivizi. Dincolo de ea (ori deasupra ei) se află formațiuni sociale compuse, alcătuite prin reunirea unui număr mai mic ori mai mare de gospodării. Gospodăria este şi piatra de temelie a civilizației, inclusiv a civilizației rurale.

Într-o prezentare concisă, gospodăria este o unitate socială care:

1. este alcătuită dintr-una sau mai multe persoane;
2. ocupă un spațiu locativ determinat;
3. deține un patrimoniu constând din bunuri imobiliare şi mobiliare, între care un set de obiecte casnice;
4. utilizează patrimoniul pentru satisfacerea necesităților existențiale ale celor care fac parte din gospodărie;
5. dispune de un buget propriu de venituri şi cheltuieli.

Originar, gospodăria a fost o gospodărie agricolă. Ulterior, tipului agricol de gospodărie i s-a adăugat varianta urbană.

Gospodăria agricolă este o unitate economică mai mică ori mai mare centrată pe cultivarea solului, creşterea animalelor, de prelucrarea sumară a produselor obținute şi de desfacerea acestora. Patrimoniul gospodăriei agricole include, în mod obligatoriu, teren agricol, echipament agricol şi animale. Ca să existe ca unitate economică, persoana (ori persoanele) care alcătuiesc componenta umană a gospodăriei agricole îşi desfăşoară activitatea exclusiv sau preponderent în cadrul gospodăriei. Situația unora dintre membrii gospodăriei agricole de îmbinare a activității din interiorul gospodăriei cu o activitate în afara acesteia este de dată recentă.

Raţiunea de a fi a gospodăriei agricole este de a oferi din producţia proprie, membrilor ei, o bună parte din cele necesare traiului. Dacă în trecut dependenţa de exterior a gospodăriei agricole, în ceea ce priveşte procurarea produselor de care avea nevoie pentru consumul membrilor săi, era atât de mică încât se putea considera că este o structură autarhică, în zilele noastre această particularitate a ei s-a estompat foarte mult. Cel puţin în cazul gospodăriei agricole moderne. Cauza acestei evoluţii trebuie căutată în diversificarea extraordinară a producţiei industriale, multiplicarea cerinţelor de consum la nivelul gospodăriei, creşterea exponenţială a productivităţii muncii, toate acestea angrenând gospodăria agricolă în economia de schimb, capitalistă.

Gospodăria agricolă apărută la noi după 1990 este, din punctul de vedere exprimat mai sus, într-o situaţie intermediară. Dimensiunile ei reduse, producţia mică şi productivitatea ei slabă nu o fac capabilă să fie prezentă pe piaţă decât în mică măsură. În contextul dat, principala ei funcţie economică este aceea de a furniza produse alimentare persoanelor din gospodărie.

Gospodăria agricolă este şi un mic univers social. Indiferent de numărul de persoane care o compun, gospodăria este prinsă într-o plasă de relaţii sociale prin care intră în legătură cu alte gospodării, comunică cu instituţiile sociale şi cu persoane din exterior. Când gospodăria e alcătuită din mai multe persoane, în interiorul ei se desfăşoară activităţi de natură socială: se face educaţie, se realizează activităţi culturale, într-un cuvânt se iniţiază procesul de socializare.

Ca orice fenomen social, gospodăria a cunoscut în timp un proces de schimbare. Amplificarea diviziunii muncii şi apariţia oraşului au dus la crearea unui tip de gospodărie diferit: gospodăria urbană. Gospodăria urbană se deosebeşte de gospodăria agricolă în primul rând prin activitatea economică de mai mică amploare, activitate de regulă nonagricolă şi desfăşurată în afara gospodăriei. Ceea ce mai există ca activitate economică în interiorul gospodăriei urbane este, de regulă, activitate de natură menajeră: întreţinerea locuinţei şi a obiectelor de uz casnic şi personal, prepararea mesei şi servirea acesteia etc. Puţinătatea activităţii economice desfăşurate în interior face din gospodăria urbană o gospodărie de consum. Prin comparaţie, amploarea activităţii economice pe care o desfăşoară îi conferă gospodăriei agricole un pronunţat caracter productiv.

Cel mai frecvent, osatura umană a gospodăriei este reprezentată de grupul familial: extins ori nuclear. La un moment dat, existenţa familiei şi a patrimoniului în cadrul gospodăriei a pus problema codificării juridice a relaţiilor dintre membrii acesteia şi a aspectelor de ordin patrimonial. În felul acesta, gospodăria a căpătat, în perioada modernă, şi o dimensiune juridică, absentă în trecut, când rolul acestei dimensiuni era suplinit de tradiţie şi obiceiuri. Garantul respectării acestora nu era, ca acum, instituţiile statului, ci comunitatea.

Procesul de eroziune care afectează familia în epoca contemporană a dus la apariţia altor modalităţi de structurare umană a gospodăriei. Dintre acestea, o

răspândire mai mare cunoaşte grupul consensual, căruia îi corespunde un tip de gospodărie pe care am putea-o numi gospodărie consensuală, pe care labilitatea legăturii dintre parteneri o face mult mai fragilă decât era gospodăria tradițională.

Instaurarea regimului comunist în România a perturbat profund fizionomia tradițională, firească, a gospodăriei agrare. Diminuarea severă a patrimoniului, prin preluarea proprietății funciare şi a echipamentului agricol de catre CAP, a redus substanțial şi a denaturat funcția de unitate economică a gospodăriei agricole individuale, menită să asigure capului gospodăriei şi familiei sale cele necesare traiului. În plan mai larg, ştirbirea calității de unitate economică a avut ca rezultat pierderea autonomiei de către gospodăria agricolă individuală şi degradarea socială a țăranului prin transformarea sa în simplu pălmaş al aşa-zisei cooperative agricole.

Prăbuşirea regimului comunist, în 1989, desființarea CAP-urilor şi restabilirea proprietății funciare private, în anii '90, au permis refacerea gospodăriei agricole private de tip tradițional. Prin aceasta sunt create premisele ca gospodăria agricolă să-şi redobândească funcția motrice de promotor al civilizației rurale.

Hiatusul comunist de peste patruzeci de ani, care separă gospodăria agricolă renăscută de predecesoarea ei, nu este lipsit de urmări. Suprimarea gospodăriei agricole individuale de către regimul comunist, acum câteva decenii, a lipsit-o de şansa de a cunoaşte transformările profunde, impuse de revoluția agrotehnică postbelică, aşa încât acum, când a fost restabilită, trebuie să parcurgă din nou drumul modernizării.

RECONSTITUIREA CLASEI ȚĂRĂNEŞTI DUPĂ REVOLUȚIA DIN 1989

Gheorghe SOCOL

Istoric, grupul ocupațional al agricultorilor a apărut odată cu prima mare diviziune socială a muncii care a consacrat agricultura ca ocupație distinctă. Grup ocupațional nu e însă tot una cu clasă socială. Până să apară clasele sociale, societatea a trebuit să cunoască încă o mare diviziune socială a muncii, respectiv diviziunea care i-a delimitat pe meşteşugari de restul producătorilor. Apariția claselor sociale este, de asemenea, legată de apariția şi accentuarea diferențelor de avere, de rol şi de statut social dintre oameni. Aceste cerințe sunt întrunite în epoca sclavagistă, aşa încât istoriografia şi teoria socială plasează apariția claselor în această perioadă.

Admițând existența claselor sociale în epoca sclavagistă, istoriografia vorbeşte de proprietarii de sclavi (sau aristocrația sclavagistă) şi de clasa sclavilor. Nu ni se spune că ar exista şi o clasă a țăranilor, cu toate că, în perioada respectivă, existența grupului profesional al agricultorilor liberi este indiscutabilă. Omisiunea s-ar putea datora pe de-o parte paradigmei teoretice utilizate de istorici, paradigmă care pune accentul pe clasele fundamentale, antagoniste, adică acele clase pe care le-am menționat mai sus, şi neglijează celelalte grupuri sociale, iar pe de altă parte vizibilității reduse, comparativ cu clasele fundamentale, a clasei țărăneşti, ca entitate distinctă, în câmpul social de atunci.

Clasa țărănească se va impune ca topos important în viața socială şi în conştiința publică, inclusiv în cunoaşterea ştiințifică, începând din Evul Mediu şi până în zilele noastre. În evul de mijloc clasa țărănească este clasă fundamentală, alături de marii proprietari de pământ, şi, în această calitate, este o prezență activă în viața socială. Sunt elocvente din acest punct de vedere marile răscoale țărăneşti care au zdruncinat şi slăbit orânduirea medievală. După aceea, până în zilele noastre, odată cu instaurarea capitalismului, deşi se consideră că locul ei de grup social esențial al structurii sociale a fost luat de proletariat, țărănimea va fi în continuare un factor activ al schimbării. Faptul acesta o va menține mai departe în conştiința publică şi în teoriile privind evoluția socială.

Cele spuse mai sus sunt întru totul valabile şi pentru țara noastră. Şi la noi au existat țărani din vremuri imemoriale, şi la noi țărănimea se va afirma ca o clasă care îşi promovează interesele proprii şi acționează pentru materializarea lor (prin aceasta devenind un factor activ al transformării sociale la scară regională ori națională) abia începând din Evul Mediu. Dar dacă la adevărata conştiință de clasă şi la organizare pe plan regional şi național a ajuns destul de târziu, pe plan local țărănimea a dispus de propriile sale instituții şi s-a condus

după reguli bine stabilite încă de la întemeierea Principatelor Române. Între instituții, cea mai importantă este desigur obştea țărănească, expresie exemplară a capacității clasei țărăneşti de la noi de a inova pentru a-şi organiza în mod adecvat ansamblul vieții sale comunitare.

Evoluția socială, înnoirea echipamentului tehnic de producție, înmulțirea populației, cerințele pieței, aspirația spre mai multă justiție au cerut adaptarea vechiului mod de viață țărănesc la condițiile noi. Interdependența crescândă cu celelalte componente ale societății cerea din partea clasei țărăneşti să fie permanent prezentă într-o arenă socială cu reguli de funcționare în continuă schimbare. Pentru aceasta, era nevoie de instituții noi. O vreme, acestea au funcționat alături de obştea țărănească, completând-o, pentru ca ulterior să i se substituie.

Trecerea de la societatea feudală la societatea capitalistă, cu noile forme de organizare socială şi de desfăşurare a muncii, cu implicarea unor categorii mereu mai numeroase de oameni la viața publică, a sporit considerabil importanța factorului politic. În acest context, administrarea şi conducerea societății au căpătat un pronunțat caracter politic. Totodată, acțiunea politică nu mai este rezervată doar minorității aristocratice, ca în perioada feudală. Acum, în condițiile democrației, lupta şi activitatea politică au devenit accesibile, într-un fel sau altul, unor mase mari de oameni. Ca să-şi promoveze interesele, clasele, celelalte categorii sociale, au fost obligate să se organizeze şi să găsească diferite mijloace de a fi prezente în viața publică.

Clasa țărănească de la noi n-a făcut excepție din acest punct de vedere şi încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea o găsim prezentă, direct sau indirect, prin reprezentanți desemnați de ea, acolo unde se luau deciziile importante ce priveau țara. Să ne amintim în acest sens participarea activă a reprezentanților țărănimii la discuțiile privind pământul din cadrul Guvernului Provizoriu de la 1848 ori ale Adunării Deputaților care au pregătit prima Unire a Țărilor Române de la 1859.

Unirea de la 1859, prima reformă agrară de la 1864, cucerirea independenței de stat, ansamblul de legi şi de instituții promovate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, menite să ofere țării noastre un cadru modern de viață, toate acestea au sporit posibilitățile țărănimii de a se manifesta şi de a-şi susține interesele. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea devenise clar că țărănimea reprezenta un factor care trebuia neapărat luat în considerare atunci când se elaborau programele de dezvoltare a țării.

La sfârşitul Primului Război Mondial, la care țărănimea dăduse pe câmpul de luptă grele jertfe de sânge pentru împlinirea idealului desăvârşirii unității naționale, cele mai înalte autorități ale țării, Parlamentul, Guvernul şi Casa Regală, erau unanime în privința necesității de a recompensa clasa țărănească pentru sacrificiile ei. Dezideratul acesta şi-a găsit împlinirea în marea reformă agrară din 1919-1921, care punea la dispoziția țărănimii peste şase milioane de hectare, şi, apoi, în acordarea dreptului universal de vot al cărei principal

beneficiar era, de asemenea, clasa țărănească care reprezenta 80% din populație.

Poziția țărănimii în societate va fi consolidată în anii următori prin alte legi şi instituții care, la fel ca măsurile menționate mai sus, veneau în întâmpinarea unora din aşteptările țăranilor. Una dintre instituțiile create, extrem de importantă pentru afirmarea țărănimii ca clasă în arena politică, este Partidul Național Țărănesc. Cu înființarea PNȚ, partid al țăranilor, într-adevăr, organizarea politică a clasei țărăneşti atingea în sfârşit punctul culminant, partidul reprezentând, în condițiile democrației, cel mai potrivit instrument de luptă politică şi de promovare a intereselor unui grup socioprofesional.

Deplin eliberată de servitutea care o apăsase timp de secolele, independentă economic, angajată hotărât pe drumul modernizării, impunând prin ponderea ei demografică covârşitoare şi având ca exponent un partid puternic, în perioada interbelică clasa țărănească se va situa în prim-planul vieții politice româneşti. Apelând la o propoziție marxistă potrivită în acest caz, din clasă în sine, aflată la cheremul sau la remorca altor grupuri sociale, țărănimea devenise o clasă pentru sine, respectiv o clasă preocupată să-şi promoveze interesele politico-sociale şi, într-o măsură, capabilă să le materializeze. O dovadă a capacității sale de a influența cursul evenimentelor este faptul că atât ceea ce a fost bun, cât şi ceea ce a fost negativ în perioada interbelică s-a realizat uneori şi cu concursul țărănimii.

Ascensiunea țărănimii ca o clasă socială, în țara noastră, este dovedită şi de faptul că, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, rolul ei în societate începe să devină obiect de reflecție. Cu timpul, considerațiile privind rolul social al țărănimii nu se mai prezintă ca simple idei mai mult sau mai puțin disparate şi capătă forma unor doctrine ideologice bine articulate.

Cel dintâi gânditor social important care a meditat îndelung şi profund asupra rolului clasei țărăneşti în societatea românească a fost Constantin Stere. Pornind de la particularitățile socioeconomice ale țării noastre, respectiv de la caracterul eminamente agrar al economiei româneşti şi de la preponderența țărănimii în structura socială, Stere va afirma la începutul secolului al XX-lea, în amplul său studiu „Social-democrație sau poporanism?“, că în România, deocamdată, nu sunt întrunite condițiile utilizării social-democrației la analiza societății şi a dezvoltării pe calea socialistă preconizată de Karl Marx şi Frederich Engels. În consecință, considera Constantin Stere, țara noastră are nevoie, pentru a înțelege în ce stadiu se află, de o altă ideologie decât cea socialistă, iar ca să se dezvolte, trebuie să urmeze o linie de evoluție diferită de aceea a Occidentului industrial şi muncitoresc. Ideologia corespunzătoare realităților social-economice româneşti de atunci este, considera Stere, poporanismul elaborat chiar de el, iar societatea ce urma să fie edificată în România trebuia să fie o societate țărănească[1]. În acest context, Constantin Stere evidențiază

[1] *Stere, Constantin, Social-democrație sau poporanism?, Galați, Editura Porto-Franco, 1996.*

superioritatea economică a gospodăriei țărăneşti după cum urmează: 1. pentru că aceasta nu urmăreşte să obțină rentă şi dobândă la capital, produce mai ieftin; 2. mica gospodărie țărănească dispune de puterea de muncă mai intensivă a omului ce munceşte pentru sine; 3. gospodăria țărănească face cu putință utilizarea potrivită cu natura ei a fiecărei bucăți de pământ[1]. La aceste argumente ale autorului basarabean ar trebui să reflectăm şi astăzi, când semnificația economică a gospodăriei țărăneşti este adesea discreditată, cu toate că efectele perverse ale exploatației agricole capitaliste intensive, de dimensiuni mari, sunt tot mai evidente.

O altă direcție ideologică importantă preocupată de locul şi destinul țărănimii în societatea românească de la cumpăna dintre secolele al XIX-lea şi al XX-lea este cea socialistă. Între exponenții acestei orientări ideologice din această perioadă cel care avea să se remarce în mod deosebit prin reflecțiile sale privind țărănimea va fi Constantin Dobrogeanu Gherea.

Spre deosebire de fostul său tovarăş de idei de la un moment dat Constantin Stere, care, după ce a debutat ca socialist, va trece destul de repede pe poziții poporaniste, aşa cum am văzut mai sus, Gherea va fi toată viața un socialist convins şi consecvent. Preocuparea sa privind situația clasei țărăneşti şi-a găsit concretizarea într-unul din cele mai valoroase studii sociologice din toate timpurile, realizate de reprezentanții curentului socialist de gândire din România.

Analizând relațiile agrare din România vremii sale, Gherea va constata, în ciuda reformei agrare şi a numeroaselor legi emise în continuare pentru a asigura victoria capitalismului în agricultură, existența unor serioase rămăşițe feudale în acest domeniu, rămăşițe care pot fi caracterizate ca un fel de neoiobăgie. Găsind că termenul acesta exprimă în mod fidel relațiile dintre țărani şi marii proprietari de pământ, Gherea nu va ezita să-l dea ca titlu întregului său studiu care se va numi “Neoiobăgia” şi va fi publicat în 1910.

Ca socialist, Constantin Dobrogeanu Gherea se delimitează de Constantin Stere şi de poporanişti. Pentru el, proprietatea țărănească şi cu atât mai mult statul țărănesc nu pot fi adevărata soluție a problemelor agriculturii noastre. Nu contestă, ba chiar susține cu toată convingerea, necesitatea eliminării rămăşițelor feudale şi cere îmbunătățirea situației țărănimii, dar numai ca rezolvare tranzitorie, fiindcă soluția finală pentru problemele agriculturii noastre este pentru el cea înscrisă în teoria marxistă: socializarea agriculturii.[2] Prin aceasta, Gherea se înscrie polemic în raport cu Stere şi poporanismul.

Poziția clasei țărăneşti în societatea românească se consolidează după reforma agrară din 1919-1921, când circa 80% din suprafața arabilă a țării ajunge în proprietatea ei. În aceste condiții, ducând mai departe ideile lui Stere, Virgil Madgearu, membru marcant şi ideolog al PNȚ, formulează succint, în

---

[1] *Ibidem, p. 58.*
[2] *Dobrogeanu Gherea, Constantin, Opere, vol. V, Bucureşti, Editura Politică, 1977.*

1923, într-o conferință ținută la Institutul Social Român patronat de Dimitrie Gusti (de asemenea membru al PNȚ) doctrina țărănistă, cu corolarul ei, statul țărănesc. Ideile susținute cu ocazia conferinței vor fi reluate şi precizate ulterior în volumul "Agrarianism. Capitalism. Imperialism".

Madgearu consideră țărănimea o clasă omogenă, cu conştiință politică şi misiune politică proprii. Ca clasă, țărănimea este superioară economic şi moral celorlalte clase sociale pentru că baza existenței sale este proprietatea de muncă. Această superioritate a țărănimii justifică organizarea societății ca stat țărănesc. În sistemul capitalist, țărănimea este exploatată în procesul circulației bunurilor agrare. De aici necesitatea apărării gospodăriei țărăneşti de exploatarea capitalistă şi a organizării statului ca stat țărănesc. Statul țărănesc nu înseamnă însă dictatura țărănimii, cum s-ar putea crede, ci primatul ei față de celelalte clase şi grupuri sociale, cu care se află în raporturi de solidaritate şi colaborare [1].

Tabloul schițat mai sus al țărănimii ca clasă socială ar putea fi completat cu multe alte detalii. Bunăoară, ar fi multe de spus despre starea economică a țărănimii, despre tradițiile şi valorile ei culturale ori despre pregătirea ei profesională. Am lăsat însă în afara tabloului conturat mai sus aceste aspecte şi altele care s-ar putea adăuga, pe de-o parte pentru că ele au fost adesea evocate în lucrările consacrate temei, şi pe de altă parte pentru că, în aceste pagini, obiectivul nostru principal a fost unul limitat: acela de a arăta că, la instaurarea regimului comunist, țărănimea noastră era o clasă socială în sensul deplin al cuvântului, bine organizată politic, în stare să exercite o influență semnificativă asupra proceselor sociale de ansamblu din țară – şi cred că argumentele aduse în acest sens sunt suficient de convingătoare. Fac de asemenea precizarea că absența unor considerații proprii mai ample în legătură cu situația socio-economică a clasei țărăneşti în perioada interbelică nu înseamnă că aş idealiza această situație. Tot astfel, dacă nu mă raportez analitic față de unele din aspectele menționate ale ideologiei şi doctrinei țărăniste, aceasta nu semnifică acceptarea lor fără rezerve. Lipsa mea de reacție, în acest context, se explică prin aceea că, iarăşi, în raport cu obiectivul acestor pagini, considerațiile proprii sunt neavenite.

Instaurarea regimului comunist va afecta profund poziția clasei țărăneşti în societate şi misiunea ei ca forță politică. Teoria marxistă privind făurirea societății socialiste şi comuniste preconiza organizarea pe o bază complet nouă a agriculturii ca ramură economică şi a relațiilor agrare ca raport juridic între terenul agricol şi producătorii agricoli, pe de-o parte, şi între diferitele grupuri implicate în activitatea agricolă, pe de altă parte. Transpunerea în fapt a cerințelor teoriei marxiste privind agricultura trebuia să producă, şi realmente a produs, modificări de fond în ceea ce priveşte fizionomia domeniului. De altfel, în nici un alt domeniu al muncii sociale intervenția administrației comuniste nu a

---

[1] *Madgearu, Virgil, Agrarianism. Capitalism. Imperialism, Cluj-Napoca, 1999.*

fost la fel de categorică, iar modificările structurale produse tot pe atât de profunde ca în agricultură. Din păcate, aceste modificări au fost fundamental nefaste.

Exceptând aspectele materiale ale obiectului muncii şi ale procesului muncii ca atare, nimic nu mai semăna cu ceea ce fusese agricultura înainte de a fi suferit operația socializării. Ca să găsim unele similitudini ale domeniului cu ceea ce se petrecea în agricultura socialistă trebuie să coborâm, pe firul istoriei, până în epoca primitivă când, la fel ca în perioada comunistă, fondul funciar era proprietate obştească şi era exploatat în comun de cei ce îl stăpâneau. În vremea aceea însă produsul muncii aparținea comunității care îl realizase, ceea ce nu se va mai întâmpla în perioada socialistă, când acesta va fi preluat în mod arbitrar de către stat.

Această insolită asemănare între agricultura socialistă şi agricultura primitivă ar fi trebuit să-i pună pe gânduri pe adepții socializării domeniului. Revenirea, fie şi parțială, la o formulă agrară preistorică însemna, într-un fel, negarea îndelungatului proces evolutiv parcurs de agricultură. Or, este o lege ca societatea, în evoluția ei istorică, să rețină şi să promoveze acele forme structurale care se dovedesc mai eficiente şi, mai devreme ori mai târziu, să le elimine pe cele cu efect contrar, chiar dacă, la un moment dat, asemenea formule mai puțin reuşite au putut fi experimentate[1]. Deşi agentul social, omul, este o ființă rațională, în societate, ca şi în lumea vie, selecția structurilor cu un potențial funcțional mai ridicat se realizează frecvent prin tatonare.

Conformându-se prescripțiilor teoriei marxiste şi mai ales staliniste, de recurgere la violență, autoritățile comuniste din România au reuşit, în cele din urmă, să înfrângă rezistența țărănimii şi să modifice în mod radical structurile agrare existente la instaurarea regimului politic comunist. Fondul funciar a fost socializat în cea mai mare parte, foştii proprietari, inclusiv țăranii, fiind deposedați de terenul lor şi de o bună parte din restul mijloacelor de producție deținute. Exploatația agricolă privată, de tip țărănesc sau capitalist, a fost înlocuită cu exploatația socialistă, aşa-zis cooperatistă ori de stat. Foştii țărani individuali au devenit simpli prestatori de muncă, derizoriu plătită, în unitățile agricole socialiste. De producția agricolă a exploatațiilor, atât cooperatiste cât şi de stat, dispunea în mod arbitrar statul comunist.

Socializarea agriculturii a însemnat practic desființarea clasei țărăneşti tradiționale şi înlocuirea ei cu o clasă nouă, clasa țăranilor cooperatori, cu totul diferită de cea care o precedase şi pe care o continua demografic.

Într-adevăr, a fi țăran este echivalent cu a deține o exploatație agricolă. Exploatația agricolă este o unitate economică care se ocupă cu cultivarea solului, cu creşterea vitelor sau cu ambele concomitent. Ca să dețină o exploatație, țăranul trebuie să aibă în proprietate o suprafață de teren agricol mai mică ori mai mare şi un număr variabil de animale. În plus, este țăran acel

---

[1] *Pe larg în Socol, Gheorghe, op. cit.*

proprietar de teren agricol şi crescător de animale care se ocupă în mod direct, el şi familia sa, de cultivarea pământului propriu (dar nu exclusiv) şi de îngrijirea animalelor ce-i aparțin (posibil şi de ale altora). În cazul în care necesarul de muncă al exploatației depăşeşte posibilitățile familiei sale, țăranul poate recurge la un aport de muncă străină, dar acesta nu trebuie să depăşească, cantitativ, munca proprie.

Calitatea de țăran nu exclude, în principiu, prestarea şi a altor activități, însă cu condiția ca acestea să fie complementare, cu alte cuvinte să ocupe în bugetul de timp de muncă al persoanei respective o pondere mai mică decât timpul consacrat activității agricole şi, de asemenea, să nu fie sursa principală de venit a celui în cauză.

Marea reformă agrară de după Primul Război Mondial, transformările democratice din societatea românească, progresele înregistrate în domeniul tehnicii în general şi al agrotehnicii în special au modificat radical, în bine, statutul social al țărănimii. Desigur, nu totul era perfect în ceea ce îl priveşte, dar deținerea în proprietate a unei bucăți de pământ şi a inventarului agricol viu şi mort, cu care putea să-şi întemeieze o gospodărie autonomă, făceau din țăranul nostru un membru liber şi demn al comunității naționale. Mai mare ori mai mică, în perioada interbelică gospodăria aceasta devenise cu adevărat temelia de existență a țăranului.

Ce i-a mai rămas din toate aceste trăsături, definitorii pentru un adevărat țăran, țăranului cooperator? Pământul, temelia principală a exploatației agricole şi, pe plan mai larg, a vieții sale, nu i-a mai aparținut. Şi nemaiaparținându-i, pământul, pentru care în trecut avea un adevărat cult, i-a devenit străin. După cum arată anchetele noastre de teren, în aşa măsură s-a înstrăinat țăranul cooperator de pământ încât, chiar şi după Revoluție, când şi-a primit înapoi proprietatea, această răceală afectivă contractată în anii socialismului se menține. Dorința de a-şi mări proprietatea, de a cumpăra pământ, în trecut atât de puternică, acum este aproape inexistentă.

Cooperativizat, țăranul a rămas, de asemenea, fără vitele de muncă şi fără uneltele agricole de bază. Este drept că a putut păstra câteva animale şi inventarul agricol mărunt, dar nu întratât încât să se poată spune că mai este încă deținătorul unei exploatații agricole.

Devenit țăran cooperator, va continua să lucreze pământul şi să îngrijească de animale, dar conținutul muncii sale va fi altul. Ca simplu executant al unor indicații venite de la cadrele de conducere şi specialiştii cooperativei, va fi lipsit de autonomie în muncă, ca şi de apanajul deciziei proprii. Din persoana policalificată care era, în calitate de țăran individual, țăranul cooperator va fi transformat în fond, cel mai adesea, într-un prestator de muncă necalificată.

O vreme, după cooperativizare, țăranul, clasa țărănească în ansamblu, şi-a păstrat, desigur, etosul lor *sui generis* elaborat în decursul secolelor. Suportul acestuia, reprezentat de comunitatea rurală şi modul de viață țărănesc alterân-

du-se progresiv odată cu instaurarea regimului comunist şi cu distrugerea agriculturii şi a exploatației agricole țărăneşti, fizionomia morală a țăranului tradițional a cunoscut, la rândul ei, un proces de disoluție. Putem spune că, într-un fel, în acest caz, s-a adeverit postulatul marxist conform căruia suprastructura (sau, în cazul de față, profilul spiritual uman) urmează infrastructura (respectiv cadrul economic de viață al clasei țărăneşti).

Înlăturarea regimului ceauşist în Decembrie 1989 a făcut posibilă desființarea cooperativelor agricole în care țăranii fuseseră introduşi în mod silnic şi redobândirea terenului agricol de către foştii proprietari şi urmaşii lor. Instrumentul juridic care a inițiat refacerea proprietății agricole private a fost Legea nr. 18 a fondului funciar din 1991. Elaborată în pripă, legea suferea de o serie de neajunsuri care au îngreunat şi continuă să îngreuneze procesul tranziției de la agricultura socialistă la agricultura de tip privat[151]. Corectarea, atât cât s-a mai putut, a greşelilor de concepție şi de aplicare ale legii menționate a făcut necesară completarea ulterioară a legislației funciare cu o serie de alte legi care să permită continuarea procesului de eliminare a structurilor agrare socialiste din agricultura României şi de refacere a celor de tip particular.

Cu restabilirea proprietății funciare private se poate spune că a fost inițiat procesul de creare a premiselor materiale necesare refacerii agriculturii particulare şi în acelaşi timp de reconstituire a clasei țărăneşti în țara noastră. Spre deosebire de clasa muncitoare şi de alte categorii sociale pentru care posesiunea unor mijloace de producție nu ține de esența lor, clasa țărănească nu poate fi concepută în absența condițiilor sale materiale de existență: un obiect al muncii propriu constând din o suprafață de teren agricol sau efective de animale (ori ambele), echipament agricol pentru punerea în valoare a obiectului muncii şi contribuția personală, cu muncă, la realizarea producției agricole. În plus, ca să se ridice cu adevărat la statutul de clasă, țărănimea română renăscută ar trebui să posede conştiință de sine, adică să se delimiteze (nu spun să se opună) de celelalte clase şi categorii sociale din țară în planul intereselor şi valorilor, ceea ce presupune, în mod obligatoriu, organizare.

Precaritatea suportului material al țărănimii actuale este un lucru binecunoscut. Cele două hectare şi ceva în medie de teren arabil, la care se adaugă uneori ceva pădure, cele câteva animale, cel mai frecvent nu dintre cele mari şi valoroase şi de regulă pentru consumul propriu, şi uneltele, de tip tradițional cel mai adesea, nu oferă un reazem material solid țărănimii.

Clasă socială înseamnă, de asemenea, organizare, conştiință de sine, capacitatea de a-şi promova interesele proprii.

În ceea ce priveşte organizarea politică, la scurt timp după revoluție s-a reînființat legal partidul țăranilor din perioada interbelică: PNȚ. Cu aceasta, ne-am fi putut aştepta ca țăranii să dobândească un instrument important de exprimare politică, de reprezentare şi de promovare a aspirațiilor proprii. Şi într-

---

[1] *Pentru detalii, vezi: Socol, Gheorghe, op. cit.*

adevăr, programul PNȚ înscria în cuprinsul său deziderate esențiale pentru țărani precum: o reformă agrară radicală prin care pământul să fie aproape în totalitate înapoiat foştilor proprietari de până în 1946, sprijin din partea statului pentru ca gospodăria țărănească reconstituită să devină unitatea economică principală a agriculturii, un raport echitabil între producătorul agricol şi ceilalți producători, modernizarea satului.

În ciuda poziției sale favorabile țăranilor, PNȚ, care şi-a completat sigla cu literele C (Creştin) şi D (Democrat), nu a reuşit să câştige simpatia şi, mai ales, votul noilor proprietari de pământ. Faptul acesta paradoxal, ca un partid să nu fie sprijinit tocmai de segmentul social pe care, programatic, îl reprezintă, are, desigur, explicația sa. Fără a intra în detalii, trebuie spus că a contat mult din acest punct de vedere violenta campanie mincinoasă, de discreditare a PNȚCD, dusă de vechile structuri. Generațiile născute după 1945, şi care alcătuiau majoritatea populației, erau deosebit de vulnerabile la această campanie datorită intoxicării ideologice împotriva PNȚ din perioada comunistă. Altă parte a acestei explicații este lipsa de carismă a multora dintre liderii PNȚCD, ceea ce le limita accesul la simpatia publicului. A contat, de asemenea, nepriceperea activiştilor partidului în ceea ce priveşte difuzarea mesajului propriu în rândul țărănimii. În sfârşit, o parte din vină o are PNȚCD cu vehemența sa anticomunistă, percepută de multe persoane ca o culpabilizare de-a valma care îi atinge pe toți în mod direct.

În aceste condiții, succesul electoral al PNȚCD printre țărani a fost, până în 1996, minim, astfel că în lipsa puterii decizionale prevederile programatice favorabile clasei țărăneşti, ale partidului, au rămas literă moartă. Şi după 1996, când s-a aflat la guvernare alături de alte formațiuni, între care şi partide de care îl uneau legături de colaborare mai vechi, PNȚCD a onorat mai puțin decât era de aşteptat programul său în favoarea clasei țărăneşti, iar motivele sunt atât de ordin obiectiv cât şi subiectiv. Nu este însă locul aici să aprofundăm chestiunea.

Aşadar, în ceea ce priveşte partidul, nominal acum există o organizație care se declară exponenta clasei țărăneşti şi promovează programe corespunzătoare, dar ea nu este identificată ca atare de cei vizați. Celelalte partide existente, în afară de preocuparea de a-i câştiga voturile, propriu-zis nu au nici o legătură cu țărănimea şi nu o reprezintă ca clasă prin politica lor, aşa încât acest mare grup social din România nu dispune în fapt de un exponent politic al său.

Realitatea este că nu doar de partid politic duce lipsă țărănimea în momentul de față. Deşi este cel mai numeros grup social din România, țărănimea este, în prezent, cel mai puțin structurată formal. Este adevărat, la începutul perioadei de tranziție a apărut un aşa-zis sindicat al țărănimii, PROPACT, dar acesta n-a reuşit să pătrundă în lumea profundă a satului şi componența lui n-a depăşit câteva sute de persoane, din cele peste trei milioane de agricultori. PROPACT a fost mai curând o organizație de lideri care nu aveau în spatele lor o masă de oameni. Or, ceea ce dă legitimitate unei organizații este,

mai mult decât liderii, prezența mulțimii structurate şi susținătoare. În momentul de față situația PROPACT este confuză. Dacă n-o fi dispărut cu totul între timp, PROPACT este pentru țărănime ca şi inexistent, în calitate de factor structurant.

Ce este aşadar țărănimea din România în momentul de fața? Poate fi ea considerată o clasă socială? Când răspundem la această întrebare contează, evident, ce înțelegem prin conceptul respectiv.

Din acest punct de vedere este clar că în acest text s-a operat, deşi până acum acest lucru n-a fost menționat expres, cu conceptul clasic, marxist, de clasă socială. Am făcut-o însă situându-mă deasupra oricăror constrângeri dogmatice.

În legătură cu conceptul marxist de clasă socială s-au umplut după război biblioteci, atât în fostele țări socialiste cât şi în Occidentul capitalist. Unii se căzneau din răsputeri, recurgând la o argumentație de factură scolastică, care mai mult încurca decât lămurea, să demonstreze ceea ce era deja demonstrat, şi anume validitatea conceptului. Alții se osteneau tot pe atât să-l respingă punând în loc teoria stratificării sociale. În ceea ce mă priveşte, am fost primul, ori primul care a scris la noi, delimitându-mă atât de marxiştii dogmatici care respingeau teoria stratificării, considerând-o un subterfugiu burghez pentru a respinge teoria claselor şi lupta de clasă (ceea ce uneori era adevărat, dar nu întotdeauna), cât şi de promotorii exclusivişti ai stratificării sociale din țările occidentale, că cele două teorii sunt complementare, şi deci că amândouă sunt instrumente teoretice utile în analiza structurii sociale.[1]

Destructurat de regimul comunist, aşa cum am văzut, în momentul de fața grupul profesional al țărănimii satisface doar în parte grila conceptului de clasă. Din acest punct de vedere, e de subliniat, la pasiv, în mod special caracterul anemic al conştiinței de sine şi absența organizării politice şi profesionale a țărănimii ca clasă, aspecte ce fac din ea un grup mai de grabă amorf. Pe de altă parte, alte caracteristici, respectiv posesiunea unei suprafețe de pământ, a unor animale şi a unui echipament agricol, chiar modeste, cu ajutorul cărora țăranii îşi pot întemeia o gospodărie, însăşi gospodăria reprezintă tot atâtea caracteristici definitorii pentru clasele sociale, premise favorabile ale evoluției țărănimii în direcția structurării depline şi organizării ca clasă socială.

Recapitulând: absența, în momentul de fața, a unora din notele definitorii ale unei clase sociale pe deplin conturate nu ne-ar permite să considerăm țărănimea noastră o clasă în sens deplin; în acelaşi timp, existența suportului material, condiție indispensabilă a autonomiei economice a țărănimii, ne îndreptățesc să afirmăm că grupul profesional al țărănimii actuale este o clasă socială aflată în stadiu incipient.

Pe de altă parte, priviți din perspectiva teoriei stratificării, țăranii alcătuiesc un strat social bine individualizat şi relativ omogen. Îşi dau concursul în acest

---

[1] *Socol, Gheorghe, Structură de clasă şi stratificare socială, în: Structura socială a României socialiste, Bucureşti, Editura Politică, 1971.*

sens resursele materiale ale existenței, cam aceleaşi pentru toți, munca identică ca formă şi conținut, modul şi stilul de viață caracteristice, veniturile în general mici, dovedite de bugetele de familie, împărtăşirea în mare măsură a aceleiaşi culturi tradiționale. Renăscut de curând, grupul socioprofesional al țărănimii actuale este deci încă foarte puțin diferențiat, ca avere în primul rând. Ca urmare, țăranii alcătuiesc în prezent un strat social compact, dar din păcate situat la limita de jos a stratificării sociale şi nu la mijloc, aşa cum se întâmplă cu agricultorii țărilor mai dezvoltate şi dezvoltate.

Guvernarea comunistă de aproape o jumătate de secol a impus clasei țărăneşti din România o cale de evoluție nefirească, contrară celei urmate de țăranii din țările dezvoltate. Fără intervenția brutală a regimului comunist în destinul său este sigur că țăranul român ar fi avut o traiectorie asemănătoare celei parcurse de țăranii din Occident. Intervenția respectivă a făcut ca, la acest ceas al istoriei, țăranul nostru să aibă de recuperat o întârziere de circa cincizeci de ani.

Din păcate, perioada de după 1989 a fost pentru țăran, ca şi pentru restul țării, una de involuție şi de stagnare, aşa încât handicapul pe care îl are față de țăranii din vest, aflți înaintea lui ca evoluție, a mai crescut un pic. Mersul lumii este însă implacabil şi într-un fel ori altul, mai repede sau mai târziu, întârzierea trebuie recuperată. Cât de repede, depinde în primul rând de guvernanții români, de mobilitatea şi mobilizarea țăranilor şi de capacitatea lor de a-şi impune interesele. Completarea şi perfecționarea legilor proprietății prin Legea nr. 427 care, teoretic cel puțin, ar trebui să ducă la rezolvarea definitivă a problemei restituirii proprietății funciare şi să creeze un cadru mai favorabil refacerii clasei țărăneşti[1]. Va conta, de asemenea cât de mult vor şti autoritățile române, pe de-o parte, să susțină în fața UE interesele agriculturii noastre, ale țărănimii, şi, pe de altă parte, să faciliteze evoluțiile fireşti, de consolidare a structurilor noi din domeniu. Concursul Uniunii Europene, ca expertiză şi mai ales financiar pare să fie, de asemenea, foarte important – şi el nu ne este refuzat.

Admițând că, într-un viitor mai mult ori mai puțin apropiat, clasa țărănească din țara noastră va trebui să nu difere esențial ca structură, organizare, pregătire profesională, statut social etc. de agricultorii din UE, este clar că drumul până acolo va fi unul extrem de dificil. Să nu pierdem din vedere că, pentru a ajunge unde sunt astăzi, țăranii, agricultorii din țările Uniunii Europene au avut nevoie de circa două sute de ani. Este adevărat că, acum, în cazul nostru, obiectivul fiind clar, transformările pot fi grăbite. Dar în ce măsură? Ceea ce altădată, pe alte meridiane şi în alte condiții social-istorice, a cerut două secole ar putea fi oare realizat de către țăranii români în câteva decenii? Lentoarea schimbărilor produse în viața țărănimii după Revoluție, în aproape şaptesprezece ani, n-ar trebui să ne facă prea optimişti. Apropiata aderare a României la Uniunea Europeană, cu plusul de dinamism social-economic ce va urma de aici, ar putea, totuşi, să ne facă mai încrezători.

EVOLUȚIA PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN PERIOADELE ISTORICE PREMODERNE (PÂNĂ LA 1848)

Dan Constantin RĂDULESCU

Integrarea României în structurile Uniunii Europene (ianuarie 2007) impulsionează interesul şi eforturile specialiştilor în analizarea gradului real de compatibilitate existent între societatea românească şi marea familie europeană.

Sub acest aspect civilizația rurală românească este analizată de tema de față ca un concept atotcuprinzător, în plan material şi spiritual, definitoriu pentru devenirea națiunii române, ca membră a concertului națiunilor europene, de-a lungul timpului.

În vederea întregirii imaginii, peste timp, a conceptului analizat, subtema de față urmăreşte, tocmai, consolidarea concluziei potrivit căreia evoluția regimului proprietății agricole, ca şi a agriculturii în general, a consolidat – în interiorul spațiului românesc, de-a lungul timpului – instituții, mentalități, comportamente, pe scurt, realități rurale originare şi specifice societății româneşti, dar fundamentate esențialmente pe trendul general european.

De asemenea, concomitent cu evidențierea trendului comun european existent în planul spiritualității rurale româneşti, lucrarea îşi propune şi analizarea cauzelor care au determinat ritmul lent şi consolidarea inegală şi, uneori, incompletă a procesului general de înscriere a societății româneşti pe orbita Epocii Moderne vest-europene, inclusiv în sfera agriculturii şi a proprietății agricole.

Demersul istoric prezintă avantajul operării unor judecăți de valoare asupra unor procese şi fenomene consumate deja, în momentul studierii şi evaluării lor.

Din rațiuni metodologice, abordarea evoluției regimului proprietății agrare cuprinde cele trei elemente fundamentale ale oricărei abordări de acest fel: spațiul de desfăşurare, actorii participanți, timpul de desfăşurare.

Vastitatea, complexitatea şi importanța temei studiate – proprietatea agricolă ca evoluție şi consecințe asupra devenirii generale a societății româneşti – este corespunzător abordată şi prin introducerea în analiză a unor elemente de spațialitate precum teritoriu național, teritoriu de stat, care prezintă realități specifice poporului român şi care-i diferențiază istoria, prin comparație cu istoria multor popoare vest-europene.

Specific istoriei românilor este, sub aspectul spațialității, faptul că, în urma unor ocupații străine, între teritoriul etnico-național românesc de peste 1.000.000 km^2 (adică România Orientală, ce cuprindea un spațiu întins,

delimitat la vest de cursul mijlociu al Dunării, la nord de culmile Carpaților Păduroşi, la est de fluviul Bug şi la sud de Munții Pindului şi de antica Macedonie[1]) şi teritoriul statului român contemporan[2] cu o suprafață de 238.391 km^2, există o foarte mare şi dramatică diferență care şi-a pus amprenta pe întreaga istorie românească, diferențiind-o de evoluția marilor națiuni vest-europene.

În ceea ce priveşte actorii, este avută în vedere populația care viețuieşte înlăuntrul spațiului românesc şi, respectiv, al statului român.

În primul rând, națiunea română, ca membră a grupului națiunilor latine din Europa (italieni, francezi, spanioli, portughezi şi mica comunitate romandă din Elveția).

Într-adevăr, poporul român este, actualmente, singurul supraviețuitor al etnogenezei care a cuprins, începând cu secolul II î.H., spațiul Romanității Orientale, adică provinciile romane Macedonia, Thracia, Illiricum, Panonia, Dalmația, Scythia, Moesia, Dacia (mai puțin Grecia, în care civilizația elenistică a rămas dominantă), precum şi teritoriile de la sud şi est de Carpați, până la Bug, atent supravegheate de romani, unde romanizarea şi, apoi, românizarea s-au propagat prin iradiere. Pe fondul succesivelor năvăliri şi ocupații ale triburilor migratoare, derulate între secolele III-XIII (goți, huni, gepizi, avari, slavi, bulgari, unguri, pecenegi, uzi, cumani, tătari), românii au avut o evoluție anevoioasă, mult îngreunată şi încetinită de aceste valuri succesive de năvăliri şi cuceriri, fapt pentru care nivelul general înregistrat de societatea românească în plan economic, cultural şi social, deşi inițial era comparabil cu al celorlalte provincii romane occidentale, în timp a ajuns să înregistreze valori vizibil mai reduse față de vestul Europei.

Totuşi, în ciuda vitregiilor istoriei, poporul român s-a menținut ca o comunitate omogenă, băştinaşă şi unitară cu precădere la nord de Dunăre. „Apărat de centura Carpaților, care includea podişul Transilvaniei, leagănul Daciei preromane, îmblănit de câmpii înconjurătoare, despărțite, unele de altele, de hotare naturale evidente, acest spațiu geografic va deveni peste un alt mileniu cadrul noii realității etnice. Istoria *Romanității Orientale* este, de fapt, un proces de contracție şi deznaționalizare, la capătul căreia ea îşi va pierde toate pozițiile, în afară de chintesența ei din spațiul carpato-dunărean. (Menținerea unor "atoli" ai *Romanității Orientale,* la sud de Dunăre, nu scade valoarea generală a acestei afirmații). Odată fixată asupra acestei poziții, *Romanitatea Orientală*, care de acum înainte se va identifica cu poporul român, s-a apărat

---

[1] *Mircea Dogaru, Muntele şi "miracolul" românesc, Bucureşti, Editura Globus, p.8.*

[2] *Horia C. Matei, Statele lumii, Mica encicplopedie de istorie, Editura Meronia, Bucureşti, 2002, p. 365.*

în împrejurări externe permanent defavorabile şi împotriva tuturor primejdiilor şi a reuşit să se păstreze, dovedindu-se o cetate inexpugnabilă”[1] .

Totuşi, şi la nord de Dunăre, ocuparea de către statele învecinate a unor teritorii româneşti a determinat însă, în timp, stabilirea, printre români, a unor comunități de populație minoritară, dintre care unele au supraviețuit până în zilele noastre (maghiari, rromi, ucrainieni, germani, turci, tătari, evrei, slovaci, cehi, ruşi-lipoveni, sârbi, croați, polonezi, găgăuzi, bulgari, greci, italieni, armeni, albanezi).

Modelului interetnic românesc, dezvoltat în timp din inițiativa băştinaşilor, a îngăduit dezvoltarea peste timp a unor raporturi precumpănitor paşnice. În acest context istoric atât românii majoritari, dar şi populațiile minoritare, au contribuit la punerea în valoare a resurselor teritoriului şi la progresul general economic şi social, inclusiv în sfera agriculturii şi a regimului proprietății solului[2].

Evoluția regimului proprietății solului este urmărită în derularea sa pe parcursul epocilor istorice premoderne, adică din neolitic până la izbucnirea Revoluției de la 1848, punct de referință atât pentru Europa cât şi pentru români în ceea ce priveşte instaurarea şi consolidarea Epocii Moderne.

Caracteristicile geo-pedo-climatice au favorizat viețuirea comunităților omeneşti, în spațiul românesc, încă din zorii umanității.

Răspândirea armonioasă şi echilibrată a tuturor formelor de relief, de la zonele joase de câmpie[3], până la zonele de deal şi munte, în care s-au dezvoltat o floră şi o faună diversificată şi bogată, au îngăduit existența comunităților omeneşti, în mod neîntrerupt, din paleolitic până în neolitic, când s-au înregistrat primele elemente specializate agricole: cultivarea plantelor şi creşterea animalelor[4].

Deja, în mezolitic, între 8000 şi 5000 î.H., comunitățile de Homo Sapiens Recens au procedat la fabricarea de unelte şi arme din piatră şlefuită, generalizate în neolotic, dar şi de arcuri, topoare, monoxile, reuşind, totodată, domesticirea primelor animale: câinele, bovinele, ovino-caprinele, porcinele şi într-o mică măsură a calului[5]. Aceste comunități se organizau în aşezări sedentare de colibe şi bordeie, ce se întindeau în unele cazuri pe suprafețe de până la 6 ha, ai căror locuitori practicau agricultura cerealieră, torsul, țesutul şi olăritul, cu rezultate remarcabile, pe deplin comparabile cu marile civilizații mediteraneene evidențiate arheologic[6].

---

[1] *Adolf Armbruster, Romanitatea românilor. Istoria unei idei, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1972, p. 12-13.*

[2] *Vezi pe larg, Dan Constantin Rădulescu, Relații interetnice în România din perspectiva istorică, în: Calitatea vieții. Revistă de politici sociale, nr. 1-2, anul 8, 1997, p. 67-74.*

[3] *Acad. Ştefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol.2, Cluj, 1979, p. 21.*

[4] *Vlad Georgescu, Istoria Românilor. De la origini până în zilele noastre, Editura Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 15-17.*

[5] *Vlad Georgescu, op. cit, p. 15-17.*

[6] *Ibidem.*

Spre deosebire de sudul Europei, în zona central-estică a continentului dominată de valea Dunării şi afluenţii săi, comunităţile omeneşti au trecut, ca urmare a încălzirii climei, la cultivarea primitivă a cerealelor şi legumelor din flora spontană şi, doar ulterior, la domesticirea animalelor. S-a constituit, în felul acesta, pe o arie întinsă a Europei, aşa-numita *Civilizaţie Dunăreană*[1], care includea, în mezolitic, şi spaţiul românesc de mai târziu, de la nord şi sud de Dunăre, bine reprezentat de culturile Schela Cladovei şi Starcevo-Cris extinse în acest spaţiu şi cu concursul unor populaţii venite din bazinul mediteranean[2].

De la sfârşitul mileniului VI î.H. şi începutul mileniului V î. H. se trece la generalizarea neoliticului şi în spaţiul românesc.

Comunităţile de tip Starcevo-Cris erau organizate în aşezări întinse pe câteva zeci de hectare în unele cazuri, apte să adăpostească comunităţi de până la 20.000 de persoane, care practicau cultivarea cerealelor şi plantelor pe terenuri fertilizate prin utilizarea cenuşii şi a îngrăşămintelor animale[3]. Tehnicile agricole au continuat să se perfecţioneze, astfel că pe la mijlocul mileniului V î.H. comunităţile culturii Vădastra trecuseră de la utilizarea săpăligii la utilizarea plugului cu brăzdar de corn sau de lemn tras de boi[4].

În schimb, ca urmare a răcirii climei, în Epoca Bronzului, ce a continuat să se manifeste şi pe parcursul celor două Epoci ale Fierului (Hallstatt şi La Tčne) determinând înlocuirea completă a vegetaţiei de silvostepă cu cea de stepă, în câmpia Dunării de Jos şi la sud de Dunăre până spre Munţii Balcani. În astfel de condiţii, comunităţile omeneşti s-au concentrat, cu precădere, spre locuirea zonelor de deal şi de munte sau în zone de mlaştini sau movile, la câmpie procesul fiind accelerat şi de năvălirile triburilor indo-europene, care se produc începând cu sfârşitul mileniului IV î.H. şi, respectiv, începutul mileniului III î.H., în mai multe valuri, modificând de o manieră dramatică întreaga structură etnică a continentului.

Drept rezultat, comunităţile preindo-europene din spaţiul românesc, creatoare ale remarcabilelor culturi neolitice Vădastra şi Cucureni, au fost, treptat, înlocuite de triburile indo-europene de păstori şi călăreţi care au ocupat majoritatea teritoriilor continentului, inclusiv spaţiul românesc.

---

[1] *Acad. Marcu Botzan, Mediu şi viţuire în spaţiul carpato-danubiano-pontic, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1996, p. 9.*

[2] *Ibidem.*

[3] *Ibidem, p.10.*

[4] *Ibidem.*

ASPECTE ISTORICE PRIVIND EVOLUȚIA PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN PERIOADELE PREMODERNE ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

Dan Constantin RĂDULESCU

Este cunoscut faptul că zona central-europeană, situată de-a lungul cursului mijlociu şi inferior al Dunării, a cunoscut, după încheierea ultimei glaciațiuni, o perioadă de încălzire a climei, fapt ce a îngăduit comunităților omeneşti preindo-europene locale şi mediteraneene sosite în zonă trecerea de la culegerea primitivă a plantelor la cultivarea cerealelor şi legumelor din flora spontanee şi ulterior chiar la domesticirea primelor animale: câinele, bovinele, caprinele, porcul[1].

De remarcat dezvoltarea, mai ales în neolitic, în întreg spațiul românesc, atât la nord cât şi la sud de Dunăre, a unor puternice comunități structurate în obşti gentilico-tribale apte să cultive cereale şi plante cu ajutorul săpăligii, coasei din corn sau lemn cu lamele de silex şi al plugului de mână. Obştile gentilice erau în măsură să cultive prin munca în echipe specializate terenurile comunităților suficient de numeroase pentru a se organiza în localități întinse pe suprafețe de până la 6 ha[2].

Condițiile prielnice de ordin pedoclimatic, ca şi sporul demografic, au stimulat atât progresele agriculturii cât şi proliferarea obştilor prin defrişarea sau desțelenirea de noi zone pe toată întinderea spațiului românesc.

Necesitatea lucrului în comun, ca urmare a caracterului încă rudimentar al uneltelor agricole utilizate în cultivarea pământului, adăugată obligațiilor deja înrădăcinate de trai şi apărare în comun, au consolidat, înlăuntrul obştilor gentilico-patriarhale, conceptul de proprietate obştească asupra pământului.

Evident, pe lângă patrimoniul comun obştesc, familiile componente obştilor şi-au constituit şi dezvoltat peste timp şi bunuri proprii: locuințe, unelte, arme şi, după domesticirea lor, animalele.

Dezvoltarea comunităților sedentare de agricultori organizate în structuri gentilico-patriarhale a dus şi în spațiul românesc, după mileniul VI î.H., la consolidarea conceptului de "revoluție neolitică" prin aceea că şi aici s-au putut înregistra remarcabile progrese în planul economic, social şi cultural.

În plan economic, cum s-a arătat deja, comunitățile neolitice locale sedentarizate cultivau cereale şi plante pentru acoperirea necesităților de hrană, îmbrăcăminte, încălțăminte şi alte bunuri de consum. Aceloraşi scopuri le erau

---

[1] *Acad. Marcu Botzan, Mediu şi viețuire în spațiul carpato-danubiano-pontic, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1996, p. 9.*

[2] *Vlad Georgescu, op. cit, p.15-17.*

destinate animalele domestice şi crescute pe lângă locuinţe – câini, porci, păsări de curte – sau grupate în cirezi de bovine şi turme de ovine-caprine.

În plan social, populaţia locală a cunoscut în neolitic o puternică dezvoltare a obştilor gentilice compuse din familii coborâtoare din strămoşi comuni şi care îngăduiau, prin stăpânirea şi exploatarea în comun a pământurilor obşteşti, acumulări în planul economic şi cultural, ca şi supraviețuirea comunității prin efortul comun de apărare în situaţia unor atacuri din afară.

Siguranţa alimentară, ca şi apărarea în comun cu succes a comunităților obşteşti, au stimulat dezvoltarea, pe lângă agricultură, vânătoare, pescuit şi culegere ca ocupații tradiționale, a meşteşugurilor casnice: torsul, țesutul, prelucrarea pieilor, a lemnului, olăritul, care au îmbunătățit şi îmbogățit substanțial viața şi orizontul populației.

Drept urmare, neoliticul a înregistrat şi în spațiul românesc remarcabile forme de abstractizare religioasă şi artistică sincrone cu reprezentările similare din vestul Europei (Spania, Franța).

Sunt de exemplificat în acest sens piesele ceramice antropomorfe ale culturii Vădastra, prima statuetă din marmură din spațiul românesc, care aparține culturii Hamangia, statuetele stilizate de os, antropomorfe şi zoomorfe, aparținând culturii Boian, ca şi primele sanctuare de lut aparținând în acest spațiu tot culturii Boian, ca şi statuetele antropomorfe închinate cultului fecundității, aparținând culturii Cucuteni[1].

Accentuarea aridizării climei în teritoriile est-europene a determinat, din a doua jumătate a mileniului IV î. H., declanşarea mai multor valuri de migrații şi năvăliri din partea triburilor indo-europene care au afectat şi spațiul românesc de o manieră radicală etnico-culturală, asemeni întregii Europe.

Importante au fost pentru spațiul românesc triburile trace, cele mai numeroase după indieni, după cum le atestă Herodot.

Asemenea celorlalte populații indo-europene, triburile trace aşezate în spațiul românesc şi diferențiate etnico-teritorial de restul populațiilor, între cca 1800 î.H. şi 800 î.H., au dezvoltat puternice aşezări întărite cu valuri de pământ şi ziduri de piatră înlăuntrul cărora arheologii au descoperit un bogat inventar de unelte şi arme de bronz, lemn, os şi piese de olărit. Amestecați cu comunitățile locale preindo-europene, tracii, excelenți războinici, prelucrători ai bronzului şi păstori, au organizat, de asemenea, numeroase comunități de păstori organizate în obşti gentilico-patriarhale.

Dar comunitățile obşteşti traco-geto-dace au practicat şi cultivarea plantelor şi, în primul rând, a cerealelor, atât în zonele înalte, unde se concentrase o mare parte a populației, cât şi în zonele mai joase situate de-a lungul cursurilor de apă, inclusiv Dunărea.

---

[1] *Iosif Constantin Drăgan, op. cit., p. 14-15; Vlad Georgescu, op. cit., p. 15-17.*

Este cunoscut episodul legat de expediția organizată de Alexandru Macedon la nord de Dunăre, împotriva geților, în timpul căreia soldații macedoneni erau siliți să aplece cu lăncile bogatele holde de grâu cultivate de localnici, pentru a-şi putea continua înaintarea[1].

De asemenea, izvoarele greceşti şi romane ulterioare atestă că traco-geto-dacii cultivau grâu, mei, orz, in, cânepă, mazăre, fasole, viță de vie, pomi fructiferi şi creşteau porci, vite şi oi pentru carne, lână, piele, lapte şi derivate[2].

Din acele timpuri îndepărtate s-a păstrat în întreg teritoriul românesc tradiția culturii cerealelor în câmpuri înconjurate cu garduri de spini – târnoagele, încă utilizate în secolul XIX în zonele de munte[3].

Inițierea, din sec. II î. H., a cuceririi Peninsulei Balcanice şi a spațiului carpato-dunăreano-pontic locuit de traco-geto-daci, de către Roma, a determinat, în urma încorporării ca provincii în statul roman a acestor teritorii, mutații fundamentale în istoria zonei.

Din punct de vedere etnico-istoric, din secolul II î. H. începe procesul de formare a poporului român, ca urmare a simbiozei dintre substratul traco-geto-dac de populație şi civilizație şi stratul roman de colonizare şi spiritualitate (la care
s-au adăugat şi contribuțiile succesive ca adstrat, reprezentate de triburile migratoare care au năvălit în spațiul românesc între secolele III – XIII).

Din punct de vedere politico-social, comunitățile autohtone au cunoscut, prin încorporarea în statul roman, o restructurare şi o eficientizare a organizării şi evoluției lor.

În plan economic şi cultural, mutațiile au fost cele mai rapide şi semnificative, inclusiv în ceea ce priveşte evoluția proprietății solului şi progresele agriculturii, grație în primul rând inserării spațiului Romanității Orientale în lumea mult mai avansată, ca nivel cultural-economic, a Antichității Greco-Romane.

Cucerirea Peninsulei Balcanice, inițiată în secolul II î. H., a fost desăvârşită în timpul domniei lui Augustus, când a fost atins cursul inferior al Dunării şi a fost organizată provincia Getia Minor (Dobrogea), ulterior denumită Scythia Minor.

Ulterior, în urma a trei importante războaie purtate împotriva regelui Decebal (86-87, 101-102, 105-106), romanii au învins, iar împăratul Traian a organizat la nord de Dunăre, în Transilvania, Banat şi o parte a Olteniei, provincia Dacia.

Rațiunile care au determinat organizarea noii provincii erau multiple: descurajarea atacurilor popoarelor migratoare prin organizarea, alături de

---

[1] *George Maior, Politica agrară la români. Dezvoltarea chestiunii agrare în toate țările locuite de români din secolele XVII, XVIII şi XIX, Bucureşti, 1906, p. 3.*

[2] *George Maior, op. cit., p. 4.*

[3] *Ibidem.*

provinciile Raetia, Noricum şi Panonia, a unui puternic dispozitiv defensiv militar, de data aceasta la nord de Dunăre şi, asemeni provinciilor deja organizate la sudul marelui fluviu, exploatarea sistematică şi intensă a resurselor solului şi subsolului Daciei (grâne, animale, argint, aur etc.).

În acest scop, împărații romani de după Traian au dislocat, în Dacia, importante contingente militare, dar în egală măsură au colonizat numeroase comunități vorbitoare de limbă latină, în majoritate provenite din rândul tracilor deja romanizați de circa 2, 3 secole, de la sud de Dunăre, dar şi comunități din alte provincii ale imperiului, în vederea exploatării noii provincii.

Populația geto-dacă locală redislocată din zonele muntoase în ținuturile mai joase în vederea supravegherii militare, dar şi a cultivării intensive a terenurilor cu înalt potențial agricol, alături de coloniştii romani, evident, a putut astfel cunoaşte şi aprecia avantajele şi superioritatea civilizației romane, inclusiv în domeniul agricol, consolidând bazele romanizării prin extinderea Romanității Orientale la nord de Dunăre.

Trebuie evidențiat că succesul romanizării depline a traco-daco-geților s-a datorat avantajelor indiscutabile pe care le oferea civilizația romană, cu vehiculul său limba latină, la care, din secolul I A.D., s-au adăugat şi consecințele coeziunii suplimentare oferite de creştinarea populației locale, şi faptului că, pentru ambele categorii de populație, traco-geto-daci şi coloniştii şi militarii romani, implicate în procesul etnogenezei, existau în plan etnic, dar şi sociocultural, un set fundamental de valori mult asemănătoare, care le făceau compatibile.

Este vorba de originea comună indo-europeană atât a romanilor şi italicilor cât şi a traco-geto-dacilor.

Un exemplu ilustrativ al compatibilității în planul organizării sociale comunitare între lumea romană şi cea traco-geto-dacă îl reprezintă structurile prezentate de obştile gentilico-patriarhale romane şi, respectiv, traco-geto-dace.

Despre traco-geto-daci, spre exemplu, există încă din secolul V î. H. ştiri, atât în izvoarele greceşti cât şi în cele romane, privitoare la organizarea lor în triburi şi uniuni de triburi, fapt ce dovedeşte un nivel superior al organizării social-politice de tip gentilico-patriarhal[1], imediat premergător formării statului, stadiu ce a şi fost atins, în secolele III – II î. H., pentru a se ajunge, în final, la sinteza statală geto-daco-trică de sub conducerea lui Burebista (82 – 44 î. H.). Comunitățile traco-geto-dace au fost în măsură, după secolele VI-III î.H., să-şi dezvolte comunități obşteşti de tip gentilico-patriarhal formate din grupuri de familii coborâtoare dintr-un strămoş comun şi care stăpâneau şi lucrau, ca pe un bun comun al întregii obşti, toate pământurile cultivabile[2].

Fertilitatea solului, sporul demografic şi clima prielnică, împreună cu accentuarea schimburilor comerciale şi culturale, au determinat în interiorul

---

[1] *Conf. dr. Emil Cernea, Istoria statului şi dreptului , vol. 1, Bucureşti, 1976, p. 9.*
[2] *Ibidem.*

obştilor gentilico-patriarhale înregistrarea unor acumulări şi progrese în plan economic, urmate cu precădere după secolele III – II î.H., de înregistrarea unor procese de diferențiere socială între familiile componente ale obştilor[1], pe fondul consolidării instituțiilor statale.

Totuşi, celula de bază a societății şi a statului a rămas în continuare la traco-geto-daci obştea gentilico-patriarhală. În urma diferențierilor şi stratificărilor produse în interiorul obştilor, acestea stăpâneau în devălmăşie doar pădurile, păşunile, apele din patrimoniul străvechi obştesc, dar fiecare familie poseda propriul său lot de pământ arabil, grădină, fânaț şi loc de casă, pe lângă unelte şi animale, toate ca proprietate indiviză a familiei.

Aceste familii de țărani soldați îşi păstrau obligațiile militare de menținere a ordinii şi de apărare a obştei, dar şi a întregului stat, pe care însă le prestau sub autoritatea capului statului – regele – şi a dregătorilor şi comandanților militari recrutați de monarh din rândurile aristocrației gentilico-tribale apărute din sânul obştilor.

Treptat, aceşti nobili şi conducători militari şi-au construit reşedințe fortificate în afara perimetrului obştilor, dintre care unele devin cetăți regale apărate de puternice garnizoane – faimoasele dave geto-dace.

Izvoarele timpului denumesc, în cazul ținuturilor nord-dunărene, pe aceşti aristocrați şi comandați militari *tarabostes* sau *pileati*, în timp ce războinicii proveniți din sânul obştilor sunt denumiți *comati*.

De remarcat faptul că lumea traco-geto-dacă a cunoscut doar forma incipientă a sclavei casnice determinate de capturările de prizonieri de război şi de unele achiziționări de sclavi din lumea mediteraneană. De regulă, sclavii funcționau ca slugi, scribi, medici, lucrători şi meşteşugari specializați pe lângă monarhii şi nobilimea locală.

Familiile obştilor nu foloseau sclavi, lucrându-şi pământurile direct. De regulă, familia obştească era o familie patriarhală plurigenerațională, al cărui cap avea drepturi discreționare asupra celorlalți membri.

Legăturile de rudenie şi solidaritate, ca şi obligațiile obşteşti de ordin militar şi fiscal, au determinat, în ciuda proceselor înregistrate, după secolele III – II î.H., de diferențiere şi stratificare a obştilor şi, implicit, de slăbire a coeziuni lor interne, menținerea obştii traco-geto-dace atât la nord cât şi la sud de Dunăre, atât de către statele traco-geto-dace, care acceptau menținerea unor comunități solidare din punct de vedere militar şi fiscal, cât şi în timpul ocupației romane, din rațiuni administrativ-fiscale similare.

Trebuie remarcate tăria şi flexibilitatea obştei gentilice traco-geto-dace care a putut îngădui supraviețuirea tradițiilor şi specificului civilizației şi spiritualității țărăneşti peste timp, atât în cazul substratului traco-geto-dac, cât şi, prin simbioza şi influențarea reciprocă cu structurile gintei romane, în cazul

[1] *Ibidem, p. 10.*

stratului daco-roman şi, ulterior, românesc, până spre finele Evului Mediu (cu acceptarea şi asimilarea structurilor similare proprii adstratului reprezentat de triburile migratoare)[1].

La rândul său, obştea romană (ginta) a putut fi reconstituită de istorici ca existând încă înaintea formării oraşelor-state în Italia, inclusiv a Romei, pe la începutul mileniului 1 î. H.[2].

Ginta romană era o asociație de familii unite prin originea reală sau asumată dintr-un strămoş comun[3].

Ca semn al originii lor comune, membrii ginților romane purtau acelaşi *nomen gentilicum* care-i diferența de membrii celorlalte ginți (Iulia, Fabia, Claudia etc.). Fiecare membru al familiei purta un *praenomen* propriu. În timp, membrii familiilor patriarhale plurigeneraționale s-au diferențiat în ramuri înrudite ai căror membri îşi adăugau pentru identificare o poreclă – *cognomen*.

Capul familiei (*pater familias*) avea prerogative discreționare asupra tuturor membrilor, inclusiv excluderea sau executarea unui membru, pentru comiterea unei crime grave.

Familiile componente ale unei ginți alcătuiau o comunitate de egali (*gentiles*), care, însă, puteau avea în proprietate sclavi sau putea asigura protecția unor familii libere sărace, din afara obştei. În acest caz, familiile de *gentiles* erau denumite patricieni sau patroni, iar familiile de oameni liberi săraci, aflate sub protecția lor, se numeau *clientes*.

Legile celor 12 Table condamnau pe patronul care a lipsit de apărare şi ajutor, în mod fraudulos, pe un client.

În timp, clienții, deşi considerați nemembri ai obştei (gintei), au fost echivalați rudelor agnatice ale patronilor lor, fiind prin lege îndreptățite să achiziționeze pământ şi sclavi[4] .

Sclavii, la început puțin numeroşi, erau întrebuințați la munci casnice, fiind echivalați inferiori membrilor familiei proprietarului lor. Puteau fi eliberați, devenind clienți ai foştilor lor stăpâni.

Fiecare gintă poseda un teritoriu propriu delimitat de teritoriile celorlalte ginți.

Dacă, inițial, pământul era posedat şi lucrat în comun de membrii gintei, deja în timpul regalității fiecare familie de patricieni poseda propriul său lot agricol, în afara locului de casă şi grădină, denumit *ager gentilicus*[5]. Pământul aparținea în comun familiei, de care era însă, în fața legii, răspunzător capul familiei.

---

[1] *Conf. dr. Emil Cernea, op. cit., p. 10.*
[2] *Jacques Declareuil, Rome et l'organisation du droit, Paris, 1924, p. 39.*
[3] *Ibidem, p. 40*
[4] *Ibidem, p. 41.*
[5] *Ibidem.*

Concomitent cu consolidarea unor domenii, dintre care unele din ce în ce mai întinse – latifundia, aparținând patricienilor, ca membri fondatori ai ginților şi, ulterior ai oraşelor-state, din Italia, inclusiv Roma – se constituie loturi familiale de autoconsum cu disponibil mai redus pentru schimb[1], care sunt acordate inițial clienților, dar, în timp, prin intervenția statului, sunt achiziționate ca proprietăți ereditare de clienți deveniți o adevărată plebe agricolă în teritoriul agrar al statelor-oraşe şi forța militară principală a acestora, inclusiv a Romei republicane.

Anterior constituirii statului, fiecare gintă îşi desemna un conducător suprem militar, judecătoresc şi religios numit *princeps generis* sau *dux*. După constituirea oraşelor-state, funcția s-a păstrat doar cu atribuții religioase, până a dispărut[2].

Chiar dacă a pierdut multe din prerogativele sale, în profitul statului, ginta romană a rămas o instituție importanță mai ales în mediul rural în Italia şi în provincii, grație frecventelor fondări de colonii militare şi agricole de către statul roman, unde erau utilizați drept colonişti tocmai membrii acestor comunități romane şi italice.

De regulă, coloniile erau înființate de un magistrat roman în virtutea unei legi prin care se acordă pământ gratuit, din *ager publicus*, unor cetățeni romani, la cererea lor. Terenurile împărțite în loturi serveau la împroprietărirea unor colonişti romani ca *assignationes viritanae*.

Mai există şi situația, frecvent întâlnită în provinciile de frontieră, direct administrate de împărat (ca în cazul Daciei, Panoniei, Moesiei, Scythiei), când în urma unei decizii a admninistrației provinciale se hotăra un plan cadastral (*forma colonice*) de înființare a unei colonii (*lex colonice*) în urma căreia pământul lotizat era împărțit, prin tragere la sorți, coloniştilor[3].

Se mai practica şi procesul achiziționării, sub jurisdicția chestorilor, a unor terenuri, prin cumpărare de către cetățenii romani sau italici, inclusiv în provincii.

De asemenea, militarii lăsați la vatră primeau gratuit loturi în cadrul unor colonii de veterani organizate în provincii[4].

În schimb, pământurile neincluse în *ager publicus* din cadrul provinciilor erau organizate prin legi speciale. Populația locală îşi putea continua deținerea şi exploatarea proprietăților agricole, dar fără titluri de proprietate. În acest caz, aceste proprietăți erau *ager stipendiarius*, posesorii lor nefiind cetățeni romani.

Fundamental rămâne, însă, în întreg spațiul Romanității Orientale, procesul de dezvoltare a agriculturii, vizibil accelerat după încorporarea acestor vaste teritorii în lumea romană.

---

[1] *Ibidem.*
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem, p. 179.*
[4] *Ibidem, p. 180.*

Evident, simbioza traco-daco-romană a generat şi în domeniul agriculturii influenţe reciproce între actorii participanţi la proces şi nu o simplă preluare a practicilor agricole romane de către localnici.

Spre exemplu, daco-romanii şi, ulterior, românii au păstrat ca tehnici agricole daco-geto-trace protejarea cu garduri de spini, târnoagele, a câmpurilor cultivate cu grâu, mei, orz în zonele montane până în secolul XIX, dar au preluat de la coloniştii romani tehnicile superioare ale rotaţiei bienale a culturilor şi cultivarea câmpului în tehnica moinei[1].

Romanii au introdus, de asemenea, soiuri superioare de grâu, legume, viţă de vie, piersicul şi caisul[2]. Similar, romanii au introdus tehnicile avansate de defrişare, irigare, asanare şi reabilitare a solurilor[3].

De aceea, majoritatea denumirilor de plante, animale, arbori, pomi fructiferi, legume, unelte şi tehnici agricole utilizate în limba română sunt de origine latină – grâul, secara, meiul, orzul, ovăzul, hameiul, pirul, mărul, părul, prunul, caisul, piersicul, nucul, cireşul, fagul, carpenul, frasinul, ulmul, teiul, boul, vaca, calul, oaia, secera ş.a.m.d.[4].

Comunităţile autohtone au continuat să vieţuiască şi sub administraţia romană în aşezările lor rurale (obşteşti) răsfirate pe culmile munţilor sau grupate în jurul stânelor.

Ultimul tip de aşezări traco-geto-dace a generat denumirea de cătun (origine traco-geto-dacă) ca o tipologie specifică aşezărilor rurale româneşti medievale de mici dimensiuni şi care coexista cu primul tip de sat răsfirat, de dimensiuni mai mari. Denumirea de sat vine de la latinescul *fossatum* (şanţul militar) care înconjura aşezările rurale romane – vicus, pagus – ale căror denumiri însă au dispărut din uzul curent al limbii române.

În timp, comunităţile autohtone traco-geto-dace şi, respectiv, coloniştii romani s-au amestecat dând naştere obştilor ţărăneşti traco-daco-romane şi, ulterior, româneşti, procesul continuând, neîntrerupt, în paralel cu etnogeneza poporului român.

Potenţialul agricol ridicat al spaţiului românesc, încorporat Imperiului Roman, a îngăduit vieţuirea a numeroase comunităţi rurale, dar şi urbane, formate din traco-geto-daci în curs de romanizare şi colonişti romani.

Spre exemplu, teritoriul Daciei Romane a adăpostit, între 106 – 275, o populaţie de circa 1.000.000 de locuitori[5], conform estimărilor lui Vasile Pârvan, ceea ce prin comparaţie cu restul teritoriului României actuale ar da o populaţie de aproximativ 2.000.000 de locuitori.

---

[1] *George Maior, op. cit., p. 3.*
[2] *Acad. Marcu Botzan, op. cit, p. 23.*
[3] *Acad. Marcu Botzan, op. cit, p. 23.*
[4] *George Maior, op. cit., p. 5.*
[5] *Vlad Georgescu, op. cit, p. 21.*

Populația din provinciile romane de la nord şi de la sud de Dunăre trăia în aşezări urbane – *oppida, municipia, colonia* – şi respectiv rurale – *vicus, pagus*, obştile traco-geto-dace (cătune).

După organizarea teritoriilor Romanității Orientale în provincii romane, pământul acestora a fost, în mare parte, transformat în *ager publicus* şi împărțit gratuit în loturi veteranilor stabiliți în aceste provincii sau cetățenilor romani colonizați cu titlu de proprietate pentru care plăteau impozite statului roman. Aceste proprietăți parcelare familiale se numeau *assignatio*[1].

O altă parte a pământurilor a fost vândută sau arendată unor cetățeni romani sau unor oameni liberi, dar necetățeni romani. Posesorii sau arendaşii (colonii) acestor terenuri le puteau lăsa moştenire, dar nu le puteau vinde sau dona, statul roman (împăratul) păstrându-şi dreptul de proprietate superior (*dominium eminens*) asupra lor[2].

În zonele de încartiruire a trupelor se organizau domenii agricole militare lucrate de obştile traco-daco-geților care datorau, pentru dreptul de utilizare a acestor pământuri, impozite statului şi cote părți din recoltă şi prestații în muncă în favoarea trupelor din zonă (cărăuşit, tăieri de material lemnos, întreținerea drumurilor şi a construcțiilor din garnizoane).

Restul pământului a fost transformat în *ager stipendiarius (ager redditi)* şi lăsat fie obştilor gentilico-patriarhale libere locale, fie nobilimii traco-geto-dace, loiale Romei, ale căror pământuri erau lucrate de obştile localnicilor în curs de aservire. Şi pentru aceste terenuri utilizate fără titluri legale de proprietate se plăteau impozite statului roman.

În genere, în interiorul Romanității Orientale nu s-au constituit mari domenii de tip latifundiar, ca în Egipt sau Italia, dar înalții comandanți militari şi funcționarii imperiali şi-au putut constitui exploatații agricole de mărime medie lucrate fie de obştile autohtone, fie de sclavi, fie de *servi casati* (sclavi eliberați şi instalați pe un lot de pământ pe domeniu), fie de arendaşi (coloni)[3].

S-au creat astfel, înlăuntrul comunităților agricole, fie traco-geto-dace, fie romane, încă înaintea producerii năvălirilor triburilor migratoare (sec. III – XIII), germenii viitoarei structuri de tip medieval ce a caracterizat, în plan economic, social şi politic, evoluția daco-romanilor şi, apoi, a românilor, după secolul III.

Adică structurarea societății în două categorii sociale principale circumscrise proprietății agricole şi agriculturii, ca principală ramură economică în întreaga Europă Premodernă, respectiv obştile țărăneşti traco-daco-romane şi, ulterior româneşti, şi familiile notabililor, stăpâne pe pământuri şi animale, desprinse din cadrul obştilor şi care au inițiat un îndelungat proces de cotropire şi înstăpânire asupra acestor obşti.

---

[1] *Constantin Pop, Formele proprietății romane în Dacia Romană, în: Terra Nostra, Cluj, 1973, p. 397.*
[2] *Ibidem, p. 398.*
[3] *Ibidem, p. 399.*

OBŞTEA ŢĂRĂNEASCĂ, ELEMENT FUNDAMENTAL AL AGRICULTURII ŞI PROPRIETĂŢII AGRICOLE ÎN PERIOADA CRISTALIZĂRII EVULUI MEDIU ÎN SPAŢIUL ROMÂNESC (SEC. III – XIII)

Dan Constanin RĂDULESCU

Valurile succesive de triburi migratoare (care au năvălit în Europa şi au atacat şi ocupat o mare parte din provinciile Imperiului Roman, punând capăt Antichităţii şi accelerând trecerea la Evul Mediu) au avut un rol hotărâtor în procesele de constituire a principalelor familii ale popoarelor europene (popoarele latine, germane, slave, finlandez, maghiar, albanez, grec şi turc.

Ca şi în cazul celorlalte provincii romane occidentale devastate şi ocupate de năvălitori, şi în provinciile romane de la nord şi sud de Dunăre (Dacia, Panonia, Dalmatia, Illiricum, Thracia, Macedonia, Moesia, Scythia) s-a înregistrat, din partea populaţiei autohtone, ca o reacţie obiectivă de supravieţuire şi autoapărare, un puternic proces de ruralizare şi refugiere în zone înalte sau protejate natural (păduri, movile, mlaştini, insule, peninsule etc.).[1]

În astfel de condiţii de diluare şi în final de dispariţie a protecţiei statului propriu (Imperiul Roman, Imperiul Bizantin), populaţia traco-daco-romană şi după secolele V – VII românii, au recurs, din raţiuni de autoapărare, la organizarea şi consolidarea, ca element fundamental în plan social, economic şi politic, a obştii ţărăneşti.

De altfel, pentru populaţia traco-geto-dacă, obştea gentilico-patriarhală a continuat să reprezinte celula socială de bază de vieţuire şi în timpul ocupaţiei romane. Năvălirea triburilor migratoare a dus la o revitalizare a obştilor ţărăneşti, la care şi-au adus contribuţia, în afara obştilor traco-geto-dace originare, şi coloniştii civili şi militari romani sau romanizaţi deja din fostele colonii urbane şi rurale înfiinţate de autorităţile imperiale şi care s-au refugiat în zonele montane printre comunităţile daco-geto-trace[2].

Într-adevăr, cercetările de specialitate[3] au putut evidenţia în multe zone din Munţii Buzăului, Bârsei, Făgăraşului, Rodnei, Banatului, Apuseni, Balcani,

---

[1] *P.P. Panaitescu, Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova. Orînduirea Feudală, Bucureşti, 1964, p. 5; Gheorghe Brătianu, An Enigma and a miracle of History, The Romanian People, Bucharest, 1996, p. 65.*

[2] *P.P. Panaitescu, op. cit., p. 7.*

[3] *George Maior, op. cit., p. 9.*

Pind, Alpii Dinarici urme de câmpuri, înconjurate de răzoare lăsate să se reîmpădurească, situate la înălțimi variind între 1200 şi 1600 m.

Astfel de aşezări țărăneşti au continuat să existe şi în timpul migrațiilor, fiind arheologic atestate în tot cuprinsul Romanității Orientale, după secolul III, fără întrerupere. În acest sens, săpăturile arheologice au identificat un număr de câteva sute de sate locuite de traco-daco-romani şi, după secolele V-VII, de români, dintre care peste 170 de aşezări rurale au fost cercetare sistematic numai în Transilvania, Crişana, Banat[1].

Satele erau compuse din bordeie semiîngropate, similare tipului de locuințe existent în Europa acelui timp[2].

Inventarul descoperit şi studiat în aceste aşezări rurale – unelte, obiecte de uz gospodăresc, ceramică, obiecte de cult – probează caracterul unitar romanic şi creştin al acestei populații.

Românizarea deplină şi finalizarea etnogenezei, în secolele VII-IX, în tot cuprinsul spațiului românesc, este probată arheologic de existența înlăuntrul aşezărilor săteşti, după secolul X, a culturii unitare Dridu, ca expresie a civilizației materiale edificate de obştile țărăneşti româneşti între Tisa, Carpații Păduroşi, Munții Macedoniei şi Munții Pindului.

Asemeni celorlalte popoare europene, forjate în condițiile valurilor migratoare ale primului mileniu al erei noastre, şi poporul român a înregistrat procese şi fenomene similare în plan economic social şi politic.

Valurile succesive de năvălitori, care s-au scurs şi au staționat pe teritoriile româneşti timp de peste un mileniu, au întârziat şi încetinit, însă, multe din aceste procese şi prefaceri.

Sub astfel de auspicii complexe şi nefavorabile legate de evoluția lor generală, comunitățile autohtone româneşti au reuşit, totuşi, continuarea şi finalizarea etnogenezei poporului român la adăpostul oferit de obştea țărănească, ca celulă fundamentală a organizării în plan social şi politic.

Desigur, obşti țărăneşti au existat în întreaga Europă atât romană cât şi medievală timpurie. Triburile migratoare germanice şi slave cunoşteau şi ele obştea plurigenerațională (*marca, mir, zadruga*).

În vestul Europei, amplificarea feudalizării societății înregistrată în paralel cu extinderea structurilor administrativ-statale a determinat, mai ales după secolul X, restrângerea rolului obştilor săteşti libere, ca celule de autoadministrare, autoapărare şi autoaprovizionare, la proporții nesemnificative în câteva zone muntoase izolate (Frisia, Jura, Țara Bascilor, Prusia, Thuringia, Wales, Elveția), în timp ce restul obştilor țărăneşti au fost complet aservite şi încorporate în domeniile feudale, iar familiile componente au fost legate de glie, nemaiputând părăsi domeniul fără aprobarea seniorului lor.

---

[1] *Iosif Constantin Drăgan, op. cit., p. 61-62.*
[2] *Ibidem.*

Similar, atribuțiile administrative tradiționale ale comunităților rurale au fost, în mare parte, preluate de funcționarii seniorului sau ai statului.

Aceste fenomene de diluare şi marginalizare socială şi instituțională a obştei țărăneşti au determinat în timp, în vestul Europei, efecte de durată foarte importante. În mod obiectiv s-a putut înregistra cu mai multă uşurință apariția unor procese şi fenomene de tip nou în plan tehnic, economic, cultural mai uşor de acceptat de comunitățile rurale dezarticulate în ascensiune. În timp, astfel de procese şi fenomene înnoitoare au accentuat diferențierile intracomunitare în plan economic şi social, dar au accelerat progresul tehnic în agricultură determinând sporirea ponderii economiei de piață în detrimentul tradiționalei economii de autoconsum, care înflorise în secolele anterioare.

În plus, procesele de centralizare statală şi dezvoltarea economică derulate ulterior în vestul continentului au dezavantajat, în general, satul, în beneficiul oraşului.

În schimb, în spațiul românesc intens şi deplin ruralizat, după 275 şi 602, pe fondul atacurilor triburilor migratoare, populația autohtonă s-a refugiat la adăpostul pădurilor şi munților, revitalizând, ca celulă fundamentală de viețuire şi muncă, obştea țărănească, tocmai pe fondul absenței cupolei protectoare a statului.

S-a arătat anterior caracterul milenar şi tradițional al obştei traco-daco-romane şi româneşti, dar şi modificările lente, dar ireversibile înregistrate de aceste structuri țărăneşti.

Într-adevăr, în urma acumulărilor, diferențierilor şi stratificărilor s-a ajuns, de la obştea gentilico-patriarhală, constituită din familii înrudite coborâtoare dintr-un strămoş comun, la obştea țărănească devălmaşă, definită ca „o asociație de gospodării familiale pe baza unui teritoriu stăpânit în comun în care colectivitatea, ca atare, are drepturi anterioare şi superioare drepturilor gospodăriilor alcătuitoare, drepturi exercitate printr-un organ de conducere denumit obştie”[1].

Obştea țărănească era compusă, deci, din familii învecinate, înlăuntrul teritoriului obştesc, care-şi aleg conducătorii – judecii, cnezii, oamenii buni şi bătrâni – din rândurile lor.

Hotărâtoare erau, deci, în cadrul obştei devălmaşe, teritorialitatea, vecinătatea şi efortul comun de muncă şi autoapărare. Totuşi, în interiorul unei obşti existau în continuare cetele la familii înrudite constituite din circa 10 familii care constituiau, de regulă, în secolele Evului Mediu timpuriu (sec.V-XIII), un sat obştesc devălmaş tipic[2].

Străvechimea obştei devălmaşe este probată de termenii principali utilizați pentru organizarea şi funcționarea sa, care sunt de origine traco-daco-romană şi germanică.

---

[1] *H.H. Stahl, Contribuție la studiul satelor devălmaşe româneşti, vol. 1, Bucureşti, 1958, p. 25.*
[2] *Alexandru Gonța, Satul lui Moldova medievală. Instituțiile, Bucureşti, 1986, p.127.*

Pământul obştei, ca patrimoniu şi resursă principală de supraviețuire, se numeşte **moşie**, aparținător al unui **strămoş** fondator al obştei (real sau mitic) şi termenul, de origine traco-indo-europeană, a fost atât de puternic, încât statul însuşi era pentru domnitor **Moşia** ce trebuia apărată. Familiile învecinate din obşte se chemau megieşi, moşteni, răzeşi, cnezi în calitate de familii devălmaşe libere, în stăpânirea şi exploatarea pământului[1].

Chiar dacă există unele diferențe regionale în circulația termenilor (răzeş în Moldova, moşnean, moştean în Muntenia, cneaz în Transilvania şi la sud de Dunăre), totuşi, chiar documentele scrise, ulterioare secolelor XII-XIV, maghiare sau româneşti, probează consonanța şi identitatea lor.

Termenul de devălmăşie – proprietate în comun – este indo-european (*avalma*, în comun) şi indică străvechimea proprietății comune asupra pământului, moştenire, peste timp, de la obştea gentilico-patriarhală.

Adunarea şefilor familiilor alcătuitoare obştei alegea, inițial pe termene limitate, pe judele însărcinat cu rezolvarea necesităților administrativ-judiciare ale obştii, iar acesta era ajutat de sfatul obştei (oamenii buni şi bătrâni).

În timp, diferențierile şi stratificările economico-sociale în sânul obştilor s-au accentuat, cum probează săpăturile arheologice efectuate pentru secolele V-IX, şi ca urmare a impactului năvălilor triburilor migratoare.

Familiile notabililor locali, judecii, oamenii buni şi bătrânii sau cele mai pricepute în acumularea de vite, bani, alimente, intrând în contact direct cu conducătorii triburilor migratoare, cărora la asigurau vărsămintele cerute de bunuri agroalimentare, ce marcau statutul privilegiat al ocupanților, au început să uzurpe pământurile devălmaşe însuşindu-le pe cele mai fertile şi preluând, totodată, cu titlul viager, apoi ereditar, atribuțiile inițial temporare, îndeplinite în cadrul obştilor.

Între conducătorii militari ereditari şi ai obştilor, ce încep să se numească cnezi, şi şefii triburilor migratoare s-au consolidat, treptat, relații de colaborare pecetluite inclusiv prin aranjamente matrimoniale care au dat naştere unei adevărate nobilimi cu atribuții militar-administrative care-şi construieşte deja, între secolele V-IX, cum atestă săpăturile arheologice, locuințe cu mai multe camere, înzestrate cu anexe gospodăreşti multiple (hambare, grajduri, pătule) şi cu un bogat inventar de podoabe, bani, arme şi unelte, apărate de şanțuri, valuri de pământ şi chiar ziduri de piatră, spre deosebire de bordeiele cu inventar modest de unelte şi obiecte casnice în care locuia restul familiilor obştilor.

Pericolul extern a grăbit coagularea obştilor sub conducerea nobilimii locale, autohtone sau alogene, în entități statale organizate, după secolul X, de-a lungul râurilor sau în depresiunile intramontane, sub forma uniunilor de obşti, Romaniilor sau Valahiilor Populare, jupanatelor, cnezatelor şi voievodatelor.

---

[1] *Ibidem, p. 56.*

Izvoarele scrise ale timpului consemnează, din acest punct de vedere, existența unor conducători locali posedând pământ, turme de vite şi reşedințe fortificate pentru care se folosesc termeni edificatori precum *nobiles, potentes, maiores terrae*, jupâni, cnezi, boieri, atât la nord cât şi la sud de Dunăre.

În beneficiul acestei nobilimi feudale timpurii, locuitorii satelor obşteşti prestează munci şi asigură cote părți din produsele agroalimentare obținute pe pământurile obşteşti, ca o recompensă a sarcinilor militar-administrative îndeplinite. Izvoarele timpului îi înregistrau ca țărani, săraci, slugi, sate, case, bordeie, rustici, oameni.

Totuşi, chiar şi după constituirea primelor entități statale româneşti şi, chiar, a statelor româneşti de sine stătătoare – Muntenia şi Moldova – în secolul XIV, majoritatea obştilor țărăneşti devălmaşe şi-au menținut libertatea, ele datorând statului doar obligații militare şi fiscale, păstrându-şi, încă, pentru o vreme, prerogativele de autoguvernare şi autoadministrare. Acest specific al obştilor devălmaşe libere româneşti constituie de fapt trăsătura definitorie a Evului Mediu românesc, care-l deosebeşte de feudalismul vest-european, atât în perioada timpurie cât şi în cele ulterioare.

În concluzie, **obştea devălmaşă țărănească** a funcționat în mileniul invaziilor (sec.III-XIII) ca o celulă fundamentală a organizării sociale, economice şi politice pentru populația autohtonă.

Absența unei cupole proteguitoare oferite de statul unificator a obligat obştile devălmaşe locale să supraviețuiască în condiții extrem de dificile generate de invaziile şi ocupațiile străine. Refugierea obştilor în sanctuarele muntoase şi împădurite a garantat supraviețuirea etnică a populației, dar cu prețul încetinirii proceselor de acumulare şi progres în plan economic-social şi cultural, specifice occidentului european.

De aceea, Evul Mediu românesc a înregistrat, mai ales în perioada sa timpurie – sec.V-XIII – ritmuri lente şi reuşite incomplete şi târzii în planul stabilității politico-statale, progrese reduse în planul evoluției economico-culturale a societății, dar o extraordinară vitalitate a obştei țărăneşti devălmaşe care a caracterizat evoluția ulterioară a Evului Mediu românesc.

EVOLUȚIA AGRICULTURII ŞI A PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN PERIOADA CONSOLIDĂRII EVULUI MEDIU ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC: TRANSILVANIA, BANAT, CRIŞANA, MARAMUREŞ, MUNTENIA ŞI MOLDOVA (SEC.XIV-XVIII)

Dan Constantin RĂDULESCU

Cucerirea Crişanei, Banatului, Transilvaniei şi Maramureşului de către regatul maghiar a accelerat, în cursul secolelor XII-XIV, cristalizarea relațiilor feudale în aceste ținuturi.

După adjudecarea acestor provincii, regalitatea maghiară a împărțit teritoriile ocupate în domenii întinse pe care în parte şi le-a însuşit, iar restul le-a donat bisericii şi slujitorilor militari şi civili care devin, astfel, o adevărată aristocrație de tip occidental.

Inițial, domeniile erau acordate nobililor cu titlu viager, ca recompensă pentru loialitatea dovedită în îndeplinirea unor sarcini militare şi administrative. În caz de stingere a urmaşilor unei familii nobiliare sau de trădare regele retrăgea dreptul de stăpânire a acelui domeniu (drept de retract).

Cu timpul, nobilimea, în special marea nobilime, stăpână pe domenii multe şi întinse, a acționat pentru slăbirea prerogativelor regale, inclusiv în ceea ce priveşte regimul proprietăților domeniale.

Sub presiunea nobilimii, regele Ungariei Andrei al II-lea a dat Bula de Aur, în anul 1222[1], prin care se recunoştea structurarea întregii nobilimi din regat (şi din Voievodatul Transilvaniei) ca un ordin privilegiat (*natio nobillium*) compus din marea şi mica nobilime stăpânitoare a domeniilor lor cu titlu viager, având însă, în continuare, obligațiile de serviciu loial față de rege.

Precumpănitoare, ca număr şi întindere, au rămas, însă, până în secolul XVI, domeniile coroanei ori ale membrilor familiei regale şi, respectiv, cele ale bisericii, după care urmau domeniile nobiliare şi pământurile deținute de obştile țărăneşti încă libere ale românilor, maghiarilor şi secuilor (situate în regiunile frontaliere şi muntoase).

Se poate deci concluziona că, în secolul XIV, structura socială în Transilvania Banat, Crişana şi Maramureş înregistra cele trei stări (ordine) fundamentale tipice Europei mediterano-occidentale: rugătorii – clerul

---

[1] *Ioan Aurel Pop, Romanians And Hungarians From The 9th To The 14th Century. The Genesis of The Transylvanian State, Cluj-Napoca,1996, p. 180.*

(*oratores*), războinicii – nobilii (*bellatores*) şi lucrătorii – țărănimea şi târgoveții (*laboratores*)[1].

Populația românească, deşi autohtonă şi majoritară în Banat, Crişana, Transilvania şi Maramureş, a trebuit, ca urmare a cuceririi maghiare, să se acomodeze acestei tipologii sociale occidentale, păstrându-şi, însă, multe din instituțiile sale sociale specifice.

Spre exemplu, la 1360 un document de cancelarie, referindu-se la districtul militar românesc al Hațegului, făcea referire la existența poporului român de rând, *Ollachi populani*, aflați sub păstorirea preoților şi arhidiaconilor români ortodocşi şi conduşi de cnezii români în calitate de nobilime străveche, preexistentă instalării ocupației maghiare (Uredel), stăpână peste sate româneşti locuite de obşti săteşti dependente, alături de care continuau să existe şi obşti săteşti libere[2], situația caracterizând, în principal, zonele muntoase şi de graniță dens locuite de români, cum s-a arătat, deja.

În regiunile mai joase de câmpie domeniile bisericeşti şi nobiliare maghiare au cuprins, în timp, domeniile nobililor români, dar şi obştile săteşti libere, româneşti şi maghiare, aservindu-le, dar țăranii dependenți şi-au păstrat dreptul de liberă strămutare de pe o moşie pe alta, până la 1515[3].

Categoria privilegiată a nobilimii româneşti – cnezi, jupani, voievozi, boieri (în Făgăraş, Amlaş) – a fost fie echivalată nobilimii străvechi, stăpână fără diplome pe domeniile strămoşeşti unde îşi ctitoreau reşedințe fortificate şi biserici, în
sec. XII-XIII, fie a fost validată prin diplome regale de confirmare sau înnobilare, mai cunoscute fiind în acest sens numeroasele diplome de (re)confirmare a statutului nobiliar acordate în 1365 cnezilor români maramureşeni rămaşi loiali coroanei în timpul războiului civil local, purtat împotriva voievodului rebel Bogdan de Cuhea, de către regele Ludovic I.

Astfel de diplome de confirmare (reconfirmare) a statutului de nobil s-au acordat şi individual multor familii româneşti de către regii maghiari, principii Transilvaniei şi împărații Austriei între sec XIV-XIX, consolidând nobilimea românească la un procent calculat la circa 3%, pe ansamblul populației româneşti, la începutul secolului al XIX, deci, cu siguranță, cu mult mai ridicat la începutul secolului al XIV-lea[4] (pentru comparație, în aceeaşi perioadă, la începutul secolului XIX, nobilimea maghiară avea o pondere de cca 9%).

De aceea, în timp, multe familii nobiliare s-au maghiarizat şi catolicizat (Teleki, Banffi, Csaki, Dragffi, Kendefi, Deak ş.a.) mai ales ca urmare

---

[1] *Ioan Aurel Pop, op. cit., p 176.*
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem, p.179.*
[4] *Coord. Marius Diaconescu, Nobilimea Românească în Transilvania, Satu Mare,1997, p.8.*

a edictelor regale din 1366 şi 1428, de limitare a accesului în adunările de comitat şi în Dietă doar a nobililor catolici[1].

Drept rezultat, mulți cnezi, voievozi şi nobili români rămaşi ortodocşi au fost decăzuți din rândurile nobilimii şi transformați în juzi şi voievozi de sat, şi chiar iobagi pe domeniile coroanei, bisericii şi nobililor maghiari.

Deşi, după secolul XV, principii Transilvaniei şi, apoi, din secolul XVIII, împărații Austriei, ca putere ocupantă a Banatului, Crişanei, Transilvaniei şi Maramureşului, au creat o destul de numeroasă nobilime românească cu atribuții precumpănitor militare, înzestrată cu diplome de înnobilare (*armallium*), dar fără domenii (nobili de o sesie), legată strâns prin atribuții, venituri şi speranța unei înzestrări ulterioare cu titluri şi domenii nobiliare de statul ocupant maghiar sau austriac, nobilimea românească, elita populației autohtone, singura acceptabilă în epocă, nu a putut îndeplini rolul de pârghie şi catalizator al apărării şi propăşirii intereselor româneşti.

De remarcat că şi în aceste condiții vitrege populația românească a putut supraviețui etnic, confesional şi cultural grație, în primul rând, solidității şi solidarității celulei sale economico-sociale fundamentale, pretutindeni înlăuntrul spațiului românesc, obştea țărănească, care a reprezentat şi în perioada Evului Mediu dezvoltat "elementul de bază al organizării sociale… şi, totodată, elementul de continuitate al societății locale" chiar în condițiile încorporării şi aservirii sale în cadrul domeniului nobiliar[2].

Pe lângă satele obşteşti ale românilor, de departe cele mai numeroase şi mai populate, în timp, s-au constituit şi un număr de sate maghiare, săseşti, secuieşti, cumane, sârbeşti, ucrainiene în vederea apărării şi exploatării pământurilor, dar şi pentru spargerea blocului etnic românesc, inițial libere, ulterior, în mare parte, aservite.

Concret, țăranii dependenți (iobagi, jeleri, libertini) datorau stăpânilor domeniilor pe care trăiau, pentru sesia acordată ereditar, achitarea rentei feudale, în natură, bani şi muncă.

În secolele anterioare (X-XIII) a predominat renta în produse întrucât rezerva seniorială (*allodium*) a fiecărui domeniu era restrânsă şi lucrată în principal cu jeleri, robi, libertini (robi eliberați), slugi de casă (oameni liberi din afara obştilor aşezați pe lângă reşedință care lucrau sezonier sau pe timp îndelungat contra casă, hrană, haine, bani), iar sistemul economiei casnice, de autoconsum, determinase schimburi comerciale şi o circulație monetară reduse.

În secolele XIV-XV, sporul demografic, accentuarea urbanizării, creşterea relațiilor comerciale au amplificat circulația monetară determinând sporirea ponderii rentei în bani datorate de iobagi, asociată cu tendința sporită de convertire în bani a unor obligații în natură datorate nobililor, bisericii şi statului.

---

[1] *Ibidem, p. 9.*
[2] *Radu Popa, Maramureşul în veacul al XIV, Bucureşti,1997, p. 129.*

Ca rentă în muncă, totuşi, iobagii datorau de la una la două zile pe an pentru tăiatul şi transportul lemnelor la reşedința nobilului. Cuantumul rentei în muncă (robota) a fost stabilit la o zi pe an în 1437, dar a sporit continuu de la o zi până la trei zile pe săptămână, după secolul XVI (Tripartitul, 1515), în paralel cu legiferarea legării perpetue de glie a iobagilor.

Drept rezultat al acestor acumulări şi modificări, la începutul secolului al XVI-lea, iobagii datorau nobililor:

- ca rentă în natură: înlocuirea decimei cu nona, preluată de la biserica romană catolică, în produse vegetale şi animale şi darurile şi daturile (păsări, pui, ouă, colaci ş.a) (munera);
- ca rentă în bani teragiul – taxă pe pământul sesional (din care se lotizau sesiile iobagilor). Tot în bani se achita censul transformat din impozit de stat în taxă datorată nobililor, precum şi taxele pentru cârciumărit, vânătoare, mori, păşunat şi utilizarea lemnului din pădure, ca taxe de răscumpărare a monopolurilor senioriale (pădure, păşune, băuturi, morărit, desfacerea produselor de carne)[1]. În special, înlocuirea decimei, în cadrul rentei în natură, cu nona în produse, achitată în cazul grânelor cu calcularea cotelor datorate feudalilor pe găleți (câble), în loc de clăi, a nemulțumit iobăgimea transilvăneană care a reacționat violent, determinând aplicarea şi generalizarea decretului de generalizare a nonei în locul decimei, emis de regele Ludovic I, în 1351, cu prudență şi încetineală, abia după 1400, în Transilvania şi Maramureş, în timp ce în Crişana şi Banat nona a fost introdusă imediat şi cu multă rigoare[2].

Darea oilor (quinquagesima) şi a porcilor (gorştina) sunt, de asemenea, preluate de la stat de nobilime în beneficiul propriu, grație imunităților feudale[3]. Ca şi impozitele şi taxele datorate statului, care cresc, ca număr şi amploare, după secolele XIV-XV, diferitele obligații în natură şi bani datorate de iobagi nobililor
s-au amplificat considerabil, în cursul aceleaşi perioade, înregistrând, totodată, o marcată tendință de a se converti în bani şi de calculare în valori tot mai ridicate.

De altfel, necesitățile sporite de bani ale coroanei, bisericii şi nobilimii au determinat, pe fondul sporului demografic din secolele XIV-XV, constituirea de sate noi, prin "roirea" celor deja existente, în majoritate româneşti, sau prin colonizarea de "oaspeți regali" (maghiari, saşi, secui, cumani, sârbi, bulgari, ucrainieni) aşezați pe domenii pentru punerea acestora în valoare şi, totodată, pentru sporirea sumelor vărsate vistieriei ca taxe şi impozite[4]. Au sporit, de asemenea, ca urmare a sporirii populației şi a fărâmițării sesiilor iobăgeşti,

---

[1] *Ştefan Pascu, Voivodatul Transilvaniei, vol.1, Cluj, 1971, vol.1, p. 442.*
[2] *Ibidem, p. 444.*
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem, vol. 3, Cluj, 1986, p. 21.*

acțiunile de defrişare şi desțelenire derulate fie în interiorul vetrelor satelor iobăgeşti, fie în cadrul rezervelor domeniale până atunci mai puțin exploatate[1].

Deşi documentele timpului nu înregistrau, de regulă, satele locuite de obştile țărăneşti aservite, de pe domeniile coroanei, bisericii şi nobilimii, sporirea numărului satelor, pe întreg cuprinsul Crişanei, Banatului, Transilvaniei şi Maramureşului este evidentă.

Spre exemplu, de la 72 de aşezări rurale înregistrate până în anul 1200 se ajunge la un efectiv suplimentar de 563 de sate noi, între 1201-1241 (anul marii invazii tătărăşti), pentru ca în intervalul 1242-1300 să se adauge alte 591 de aşezări noi, iar în prima jumătate a secolului al XIV-lea au fost înregistrate 1389 de aşezări, cărora li s-au adăugat, în a doua jumătate a aceluiaşi veac, alte 812 sate noi[2].

Pe categorii de proprietari, în cursul secolului al XIV-lea, domeniile feudale erau astfel împărțite: domeniile regale reprezentau 15,3% din total şi erau locuite de 18,5% din totalul iobăgimii, biserica stăpânea peste 12,1% din totalul domeniilor, locuite şi exploatate de circa 12% din totalul iobagilor, marea nobilime, la rândul său, poseda 33,3% din domenii, locuite de 34% din iobagi, iar nobilimea mijlocie şi mică poseda 39,3% din terenuri, pe care locuiau 35,4% din iobagi[3]. Din examinarea acestor date rezultă că domeniile nobilimii mici şi mijlocii erau subpopulate şi, deci, prezentau o valoare economică mai scăzută.

Aceasta explică de ce, în secolele următoare, diferitele categorii nobiliare au acționat diferit, de multe ori intrând, chiar, în conflict, între ele. În timp ce consolidarea domeniului feudal şi slăbirea autorității centrale era urmărită constant de marile familii nobiliare, nobilimea mijlocie şi mică era interesată în validarea instituțional-legislativă a privilegiilor proprii la adăpostul unei puteri centrale puternice.

În ceea ce priveşte evoluția generală a domeniului feudal, între secolele XIV-XVII, în întregul său, nobilimea a urmărit consolidarea proprietăților agricole proprii prin intermediul utilizării muncii iobăgeşti, cu deosebirea că proprietarii unor domenii mai slab populate erau interesați în atragerea de forță de muncă provenită din rândul iobagilor fugiți de pe alte domenii (la care se adăugau coloniştii şi refugiații originari din alte țări, tulburate de războaie).

În felul acesta, domeniile nobilimii, inițial proprietăți condiționate acordate cu titlu viager de rege pentru recompensarea loialității titularilor lor în îndeplinirea sarcinilor militar-administrative, au putut să fie consolidate de posesorii lor prin transformarea lor în proprietăți ereditare sporite, în timp, prin donații ulterioare, moşteniri, căsătorii, cumpărări, zălogiri[4], pe care regele le putea confisca doar

---

[1] *Ibidem, p. 22.*
[2] *Ibidem, vol.1, Cluj, 1971, p. 223.*
[3] *Ibidem, p. 298.*
[4] *Ibidem, vol. 3, Cluj, 1986, p. 13.*

în caz de trădare, altfel ele putând fi zălogite, donate, vândute unor terți, ca orice proprietăți particulare[1].

În special, nobilii transilvăneni şi-au consolidat asupra domeniilor lor, mai ales în secolele XVI-XVII, drepturile superioare de proprietate (*dominium superium*) profitând şi de prăbuşirea regatului Ungariei după înfrângerea de la Mohacs (1526) şi de transformarea Transilvaniei în Principat autonom în cadrul Porții Otomane (1542).

În schimb, obştile țărăneşti aservite au urmat o evoluție descendentă. Treptat, drepturile devălmaşe ale familiilor obşteşti, odinioară libere, asupra pădurilor, păşunilor, apelor au fost uzurpate şi preluate de seniorii domeniilor organizate în vatra lor străveche.

Familiile iobăgeşti continuau să posede un patrimoniu format din animale şi uneltele de lucru. Datorau însă, cum s-a arătat anterior, rentă feudală în natură, bani şi produse seniorului lor pentru sesia primită în folosință, pe care o puteau lăsa moştenire, dar nu o puteau zălogi sau vinde. În cazul stingerii familiei, sesia era acordată de nobilul proprietar altui iobag sau jeler (iobag fără sesie), de pe domeniu.

În timp, nici libertatea iobagului de a se strămuta liber de pe o moşie pe alta, după achitarea obligațiilor față de stat şi proprietar, mult încurajată de nobilimea mijlocie şi mică, ale cărei domenii erau mai slab populate, nu a mai fost recunoscută astfel că, prin Tripartitul din 1515, iobagii au fost condamnați la o veşnică legare de glie devenind, pe sesiile lor, doar nişte simpli uzufructuari (emphiteoți) cu drept de folosință (*dominium utilae*) asupra pământurilor sesionale sau a eventualelor suprafețe puse în valoare prin defrişare, desțelenire pe *allodiumul* nobiliar[2].

În Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş au continuat să existe, şi între secolele XIV-XVII, pământuri aparținând obştilor țărăneşti libere româneşti, maghiare, secuieşti, săseşti sau ale altor colonişti aşezați în teritoriu (sârbi, bulgari ş.a.) dar, în comparație cu secolele anterioare, ponderea acestor proprietăți libere țărăneşti s-a restrâns doar la unele zone montane izolate: Munții Apuseni, Munții Făgăraşului, scaunele secuieşti şi săseşti, şi acestea aflate în proces de cotropire nobiliară, în special în secolul XVII[3].

Sub acest aspect, situația proprietății țărăneşti libere a diferit în Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, ca evoluție şi pondere, în totalul proprietăților agricole, față de realitățile din Muntenia şi Moldova unde obştile țărăneşti libere au continuat să reprezinte o pondere însemnată, până în Epoca Modernă.

Într-adevăr, în Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, pe fondul procesului principal de aservire a țărănimii libere şi de transformare a acesteia

---

[1] *Ibidem, p.14.*
[2] *Ştefan Pascu, op. cit., vol. 3, Cluj, 1986, p. 35.*
[3] *Ştefan Pascu, op. cit., vol. 3, Cluj, 1986, p. 32.*

în iobăgime pe de o parte, şi, respectiv, de consolidare a nobilimii ca o stare socială privilegiată în interiorul comunităților majoritar săteşti, dar şi urbane, apar şi se dezvoltă categorii socioprofesionale intermediare care vor juca un rol important în secolele următoare. Țărănimea din obştile libere a fost, cum s-a arătat, în majoritate, iobăgită şi legată de glie, în 1515. Dar conducătorii obştilor aservite aveau sesii întregi, alese din pământurile cele mai fertile, şi unele scutiri fiscale şi ale obligațiilor față de nobili, care le-au permis să devină peste timp o categorie țărănească înstărită şi interesată în promovarea înnoirilor în plan politic, economic şi social. Lor li s-au adăugat categoriile speciale ale slujbaşilor, meşteşugarilor, negustorilor, străjerilor, oştenilor de pe lângă reşedințele nobiliare, înzestrate, de asemenea, cu scutiri şi uşurări fiscale.

Aceste noi realități s-au concentrat în jurul domeniilor nobiliare ce cuprindeau, spre exemplu, în secolul XVI, în cuprinsul Principatului Transilvaniei, circa 50 de aşezări urbane şi 1.150 de sate aparținând fiscului (statului) şi marii nobilimi, cu precădere[1].

Marile familii nobiliare stăpâneau, în secolul al XVI, în cuprinsul Principatului Transilvaniei, întinse domenii cuprinzând zeci şi chiar peste 100 de sate iobăgeşti, organizate în jurul unor cetăți şi oraşe senioriale locuite de obşti aservite ale căror efective variau între 2.038 de capi de familie în domeniul Şiriei, 1.866 de capi de familie la Şimleu, 1.773 de capi de familie la Beiuş, 1.581 de capi de familie la Hunedoara, 1.312 capi de familie la Ciceu, 5.000 de capi de familie pe domeniul cetății Satu Mare[2].

Sporul demografic, pe de o parte, şi micşorarea suprafeței sesiei, pe de altă parte, au determinat existența a numeroase familii de iobagi posedând 1/2 sesie, 1/4 sesie, 1/8 sesie, în afara jelerilor *inquillini* (iobagi fără sesie, dar cu casă), fapt care a încurajat nobilimea să procedeze la sporirea suprafețelor cultivate în interiorul rezervelor senioriale prin defrişări, desțeleniri, asanări pentru a le exploata eficient în vederea producției pentru piață, dar folosind precumpănitor jeleri, iobagi cu sesii fragmentate, ca forță de muncă gratuită [3].

Precumpănitor, ca proces, mai ales din secolul XVII, se constată din partea nobilimii tendința de sporire a suprafeței allodiale în dauna iobagilor ale căror sesii erau încorporate în *allodium*, în caz de deces sau fugă, fără a mai fi realocate altor iobagi. A contribuit la acest proces de sporire a ponderii rezervei domeniale şi declinul demografic din secolul XVII, generat de războaie, năvăliri străine, epidemii, băjenirea populației, care a afectat Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş.

Într-adevăr, documentele existente înregistrează, pentru secolul XVII, dispariția unor sate sau depopularea altora, ajungându-se la o medie de 25 de

---

[1] *David Prodan, Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea, vol.1, Bucureşti, 1967, p. 187.*
[2] *David Prodan, op. cit., vol. 1, Bucureşti, p.187.*
[3] *Ibidem, p. 189.*

gospodării de fiecare sat, dar existând şi aşezări cu numai una sau două case[1]. În astfel de condiții, imperativele producției sporite şi eficiente pentru piață, care reclamau cunoştințe profesionale specializate, semințe de calitate, unelte perfecționate, metode superioare de lucru pe care, gospodăria şi sesia iobăgească oricum depopulată, tradiționalistă şi nemotivată social-economic să le dobândească, nu le poseda, au determinat, din partea nobilimii, utilizarea unui alodiu sporit şi superior organizat, dar lucrat, însă, cu forță de muncă servilă (iobagi, jeleri) într-o proporție majoritară (deşi încep să fie utilizați şi zilierii plătiți, mai ales în Transilvania ocupată, din 1692, de Habsburgi, care au sprijinit unele înnoiri în domeniul exploatării domeniilor nobiliare).

În felul acesta, în Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, consolidarea feudalismului (sec XIV-XVII) a generat un sistem social-economic dominat de marele domeniu nobiliar interesat, tot mai mult, în producția pentru piață, dar lucrat principalmente de iobagi legați de glie, după 1515, şi supuşi unor obligații în natură, bani şi, mai ales, în muncă, din secolele XVI-XVII, tot mai împovărătoare, fapt care a determinat efecte importante în perioada următoare în ceea ce priveşte capacitatea limitată de înnoire şi progres a acestui sistem, dar şi a societății în ansamblu.

Constituirea Țării Româneşti a Munteniei, prin unirea cnezatelor şi voievodatelor de la sud de Carpați, sub sceptrul lui Basarab I, a marcat apariția pe harta Europei Central-Estice a unui stat românesc de sine stătător înregistrat, ca atare, în izvoarele europene, mai ales după victoria lui Basarab I de la Posada (noiembrie 1330) împotriva regelui Ungariei Carol Robert.

Totodată, noul stat românesc semnifica, prin instituțiile şi reglementările instituite în plan politic, administrativ, social şi economic, inserarea spațiului românesc sud-carpatic (ulterior extins teritorial prin constituirea Moldovei suverane la est de Carpați şi, respectiv, a Dobrogei), în culoarul balcano-dunăreano-pontic în perioada Evului Mediu consolidat şi dezvoltat.

Chiar dacă au apărut mai târziu decât în vestul Europei şi aveau caracteristici specifice care le diferențiau de rânduielile feudale apusene, relațiile de proprietate şi politice cristalizate la sud de Carpați au cunoscut o evoluție de tip medieval, inclusiv în ceea ce priveşte etapa lor dezvoltată[2].

Caracteristice pentru evoluția Munteniei, între secolele XIV – XVII, au fost, sub acest aspect, ponderea importantă reprezentată de obştea țărănească liberă, mai intensa circulație monetară, dar şi existența unei puteri centrale absolute.

Totuşi, trebuie evidențiat că şi la sud de Carpați relațiile sociale, economice şi politice au fost principalmente condiționate de gradul de control şi utilizare a pământului în calitate de resursă fundamentală de bogăție specifică tuturor epocilor premoderne. Boierimea, nobilimea românească, preexistentă

---

[1] *David Prodan, Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea, Bucureşti, vol.1, 1986, p. 20.*
[2] *Vlad Georgescu, op. cit., p. 33.*

apariției statelor, îşi trăgea puterea şi la sud de Carpați, în Muntenia, ca de altfel în întreg spațiul românesc, din stăpânirea unor întinse suprafețe de pământ lucrate de obşti țărăneşti aservite. Constituirea Munteniei a fost sprijinită de boierimea locală tocmai ca o modalitate optimă de extindere şi întărire a domeniilor proprii prin daniile domneşti prin care domnia recompensa loialitatea şi serviciile administrative şi militare ale susținătorilor săi, întăriți cu moşii şi titluri în sfatul domnesc şi aparatul administrativ, ca o modalitate de consolidare a puterii domniei şi a statului. Exact aceleaşi modalități au fost urmate şi în Europa occidentală, în Ungaria şi Polonia, pe fondul preponderenței economiei naturale închise ce favoriza întreținerea aparatului de stat prin intermediul acordării de domenii viagere, apoi ereditare, în locul unor sisteme moderne de salarizare.

Specificul sistemului medieval în ființă în Muntenia, după secolul XIV, a constat însă, cum s-a arătat deja, în menținerea unui procent important de obşti țărăneşti de moşneni libere, care datorau domniei şi țării serviciu militar credincios, întocmai ca boierimea, şi constituiau un important rezervor de forță militară şi slujbaşi administrativi la curtea domnească şi în teritoriu, dar şi un important contingent de contribuabili.

În plus, în Muntenia, chiar şi după secolul XIV, membrii obştilor țărăneşti aservite (rumâni) şi-au păstrat unele drepturi legate de utilizarea bunurilor comunitare ale obştilor: utilizarea păşunilor, pădurilor, dar, mai ales, dreptul de a se strămuta de pe o moşie pe alta. În timp, însă, din rațiuni precumpănitor administrativ-fiscale, generate de dezorganizarea satelor prin băjeniri frecvente în cursul raidurilor turco-tătare, domnia a suprimat dreptul de liberă strămutare al rumânilor, principalii plătitori de taxe şi impozite.

Un alt specific al Evului Mediu românesc dezvoltat, prezent şi în Muntenia, l-a constituit structurarea boierimii în funcție de mărimea şi numărul moşiilor şi de poziția ocupată în administrație pe mai multe categorii: marea boierime, componentă a sfatului țării; boierimea mijlocie, deținătoare a unor funcții administrativ-militare în județe, şi mica boierime care ocupa funcțiile mărunte la curtea domnească şi în teritoriu.

De precizat că, în Muntenia, nu s-a constituit, ca în apusul Europei, o ierarhie feudală care să genereze raporturi de subordonare suzeran-vasal, în afara autorității domneşti. Dimpotrivă, toți boierii mari sau mici îşi datorau moşiile şi titlurile serviciilor militar-administrative credincioase (slujbei) îndeplinite în folosul domniei şi țării.

Esențialmente, în Muntenia, relația vasalică feudală se concentra între domnitor pe de o parte şi boieri de cealaltă parte, primul acordând sau întărind, în baza dreptului suprem de proprietate asupra teritoriului întregii țări, ultimilor, dreptul condiționat de posesie asupra domeniilor, pe care-l putea, însă, retrage (dreptul de retract domnesc) în caz de trădare (hiclenie)[1].

---

[1] *Vlad Georgescu, op. cit., p. 42.*

În timp, boierii, profitând de slăbirea autorității domneşti (sec.XVI-XVII), şi-au consolidat drepturile şi privilegiile de stăpânire asupra domeniilor dăruite de domnitori, transformându-le din bunuri viagere în posesiuni ereditare pe care şi le-au extins prin noi danii domneşti, dar şi prin zălogiri, cumpărări, donații, căsătorii, moşteniri. Consolidându-şi pozițiile economice prin stăpânirea de numeroase moşii şi sate de români, boierimea munteană (cea mare în principal) a reuşit chiar, în secolele XVI-XVII, să determine, prin promovarea la domnie a unor voievozi slabi, structurarea unui regim politic boieresc compatibil cu regimurile nobiliare din Ungaria, Transilvania şi Polonia, prin care şi-a conservat privilegiile politice, sociale şi economice de clasă conducătoare, dar cu prețul slăbirii statului, al cărui regim tributar Imperiului Otoman s-a agravat în cursul secolelor XVII-XVIII, şi, respectiv, al accentuării exploatării fiscale şi economice a țărănimii dependente (rumânii) ale cărei obligații au crescut exagerat în cursul aceleiaşi perioade.

Drept rezultat al acestor evoluții, mai ales în cursul secolelor XVI-XVII, în Muntenia se constituie, în beneficiul marilor familii boiereşti, întinse domenii cuprinzând de la câteva zeci de sate până la peste 100 de sate de rumâni.

Spre exemplu, Mihai Viteazul şi-a sporit moşiile de la 4 sate la 44 de sate în momentul urcării pe tron, iar puternica familie a Buzeştilor, între 1461 şi 1656, şi-a extins patrimoniul la 136 de sate cu o populație de peste 20.000 de oameni de la care obțineau un venit anual de aproximativ 800.000 de aspri[1].

Totuşi, chiar şi în condițiile sporirii întinderii şi numărului moşiilor boiereşti, nu s-a putut generaliza, în Muntenia, în beneficiul boierimii mari, mai ales sistemul tipic apusean al imunităților feudale în materie de impozite şi exercitarea justiției. Spre exemplu, din studiul documentelor muntene rezultă că, între 1500 şi 1600, procentul satelor boiereşti înzestrate cu imunități preponderent fiscale a sporit de la aproximativ 12,5% din total la doar 20,2%[2].

Ca o concluzie, statutul privilegiat al boierimii muntene era generat, principalmente, de posesia unor domenii exploatate de obştile țărăneşti de rumâni aservite, dar consolidarea acestui statut era condiționată de actele domneşti de danie ce răsplăteau serviciile credincioase, militare şi administrative, prestate de boieri.

Totuşi, chiar pe parcursul Evului Mediu dezvoltat (sec. XV-XVII), în Muntenia boierimea posesoare de moşii era departe de a se identifica cu boieria (funcția). Aspectul social-economic prevala asupra celui politico-administrativ, probă suplimentară că, în întregul său, boierimea a existat înaintea fondării Țării Româneşti a Munteniei[3].

În plus, domnia putea contracara eventualele presiuni politice ale boierimii prin utilizarea moşnenimii aflată încă într-o pondere însemnată.

---

[1] *Vlad Georgescu, op. cit, p. 43.*
[2] *Ibidem.*
[3] *Vlad Georgescu, op. cit, p. 53.*

Solidaritatea şi soliditatea obştilor țărăneşti libere moşneneşti a determinat şi în Muntenia domnia să le utilizeze în condițiile existenței unui aparat de stat mai rudimentar şi ale economiei naturale de subzistență şi semisubzistență atât ca unități de bază cu atribuții administrativ fiscale – membrii obştilor libere răspundeau solidar de menținerea ordinii şi de plata impozitelor – cât şi ca unități de bază în organizarea armatei – fiecare obşte liberă era obligată să asigure un anumit număr de soldați călări sau pedeştri complet echipați.

Trebuie evidențiat faptul că procesul de ieşire din devălmăşie a pământului cultivabil familial a reprezentat, după secolul XIV, un element suplimentar de accentuare a stratificării sociale înlăuntrul obştilor libere şi, alăturat fiscalității excesive din secolele XVI-XVII, a pauperizat multe familii de moşneni determinându-le, ca urmare a insolvabilității băneşti în achitarea impozitelor şi amenzilor judiciare, să se vândă ca rumâni domniei, bisericii sau boierilor „cu capul", adică exclusiv ca persoane sau/şi cu pământul propriu.

Rumânirile individuale se adăugau „cotropirilor" de obşti şi sate libere de către boierime, tot mai frecvente în Muntenia, în secolele XVI-XVII, în condițiile unei domnii tot mai neputincioase în a interveni sau tot mai complice cu abuzurile boierimii.

De precizat că rumânii aveau ca obligații față de stăpânii moşiilor în care se găseau satele lor renta în natură şi bani, precumpănitoare în secolele XIV-XVII, şi în muncă, încă nesemnificativă în acea perioadă (o zi sau două zile pe an). Dar la obligațiile față de boieri şi biserică (zeciuala) se adăugau, ca cele mai apăsătoare, care îngreunau traiul țărănimii dependente, obligațiile de ordin fiscal. Într-adevăr, în Muntenia, în secolele XVI-XVII, fiscalitatea a sporit nemăsurat ca urmare a deselor schimbări de domnie, prilej de cheltuieli imense, dar, în primul rând, a creşterii nemăsurate a obligațiilor țării datorate Imperiului Otoman, ca putere suzerană (haraci, mucarer, peşcheş).

În concret, țărănimea dependentă datora boierilor, pentru locul de casă şi lotul de pământ primit pentru lucru şi subzistență, renta în natură, reprezentând a zecea parte din recoltă (dijma), plus anumite daruri şi plocoane, precum şi unele sume de bani datorate pentru utilizarea păşunilor şi pădurilor[1]. Necesitățile crescânde de bani ale boierilor pentru ocuparea dregătoriilor au determinat, în secolul XVI-XVII, mai ales, convertirea unor dijme în bani, dar procesul a fost mult mai lent în Muntenia decât în Transilvania. Renta în muncă (claca, lucrul, munca, slujba) se limita la tăierea şi transportul de lemne la reşedința boierului şi, uneori, la reparații de mori, poduri şi anexe gospodăreşti, iazuri. Rezerva moşiilor boiereşti era încă redusă şi consta în majoritate din păduri şi păşuni asupra cărora obştile țărăneşti aservite (de rumâni) considerau că-şi pot menține drepturile de folosință în baza devălmăşiei obşteşti de odinioară, fapt care a determinat tensiuni şi chiar conflicte violente cu boierimea până la Legea de

[1] *I.C. Filitti, Oameni dependenți şi cultivatori liberi în Principatele Române, în: Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, tom XIII, memoriu 18, Bucureşti, 1933, p. 9.*

reformă agrară, din
anul 1864.

În documentele timpului, redactate în slavonă, emise în Muntenia, țărănimea aservită apare cu denumirile de slugi (*posluşnici*), sate (*selo*), case, colibe, bordee, sălaşe, odăi, rumâni (valahi), uneori şi vecini, ca în Moldova[1]. Cel mai frecvent, a fost utilizat termenul de rumân, amintire a ocupațiilor străine, anterioare secolului XIV, prin care majoritatea populației româneşti a fost supusă unei nobilimi (boierimi) având o compoziție mixtă, alogenă şi autohtonă dar, în timp, integral românizată. Totuşi, ca urmare a acestei situații, etnonimul român (valah) căpătase o conotație peiorativă.

De precizat că, în general, obligațiile datorate de rumâni boierimii nu se comparau, ca număr şi volum, cu cele datorate în Transilvania de iobagi nobililor şi că, până la 1595, rumânii erau liberi să se mute de pe o moşie pe alta. De aceea, în Muntenia nu s-au înregistrat în Evul Mediu dezvoltat (sec. XIV-XVII) răscoale sau războaie țărăneşti împotriva boierilor, ca în Transilvania (1437, 1514).

În plus, în Muntenia, în paralel cu rumânirile cu capul sau cu capul şi pământul înregistrate în secolele XIV-XVII, documentele timpului evidențiază şi fenomenul invers: eliberarea din rumânie, de regulă contra unei răscumpărări semnificative, fie cu capul, fie şi cu pământul.

Răscumpărarea cu capul şi cu pământul îl retransforma pe rumân în moşnean (cneaz, megieş), adică în țăran liber cu pământ, în timp ce răscumpărarea cu capul îngăduia rumânului eliberat să continue a trăi în acelaşi sat de rumâni, sau pe lângă curtea boierească, şi să muncească, cu învoială, pământ primit de la boieri, asemeni lăturaşilor şi mărginaşilor (țărani liberi, dar fără pământ şi neaparținând obştei, care se aşezau în sate boiereşti primind, prin învoială, pământ boieresc în lucru)[2].

Au existat situații în care un țăran se răscumpăra din rumânie cu capul dând boierului 70 de oi, sau au fost chiar sate care se răscumpărau din rumânie cu sume uriaşe variind între 40.000, 60.000 sau, chiar, 150.000 de aspri[3], fapt ce probează existența unor marcate inegalități economice între obştile țărăneşti libere, dintre care unele sărăcesc şi se vând sau sunt rumânite, în timp ce alte sate de rumâni, dimpotrivă, se răscumpără din rumânie pe sume mari de bani.

Într-adevăr, consolidarea militar-politică a Munteniei, în secolele XIV-XV, a permis un real progres al agriculturii şi al schimburilor comerciale tradus prin comercializarea de animale, miere, grâne, cherestea, blănuri pe piața internă, dar şi în Imperiul Otoman, Polonia, Ungaria, Transilvania.

Tocmai un astfel de proces de sporire a producției pentru piață a determinat şi în Muntenia transformarea, desigur mai lentă decât în Transilvania,

---

[1] *Ibidem, p. 3.*
[2] *I.C. Filitti, op. cit., p. 10.*
[3] *Vlad Georgescu, op. cit., p. 46.*

sistemului economiei naturale de subzistență şi semisubzistență într-un sistem de economie agrară pentru piață, inclusiv pentru pieţele europene învecinate.

Evoluția efectivelor populației țărăneşti, libere sau aservite, adăugată tradițiilor pastoral-cerealiere şi mersului nefavorabil al evenimentelor politice (războaie, raiduri de jaf, băjeniri ale satelor), nu au îngăduit, însă, în secolele XVI şi XVII, o accelerare corespunzătoare a progresului în agricultura Munteniei, pe măsura potențialului solului şi a acumulărilor încurajatoare înregistrate, în secolele XIV-XV, în planul tehnicilor agricole întrebuințate, care au rămas precumpănitor tradiționale şi având o eficiență limitată[1].

Cu toate acestea, foamea de bani a boierimii muntene a făcut ca evoluția sistemului agricol al producției pentru piață să nu fie întreruptă nici de scăderea numărului populației, nici de introducerea monopolului comercial otoman asupra produselor agricole muntene şi moldovene (1658).

În ciuda năvălirilor şi războaielor purtate şi pe teritoriul muntean, valoarea pământului a sporit, în secolele XVI-XVII, provocând din partea boierimii noi şi abuzive cotropiri de sate şi gospodării de țărani liberi (moşneni) ale căror pământuri erau exploatate pentru piață în principal.

Numai că punerea în valoare a acestor moşii boiereşti se făcea utilizân-du-se tot vechiul sistem al delnițelor muncite de români, care dădeau boierilor dijmele în natură şi în bani, pe lângă dijma bisericească şi nenumăratele taxe şi impozite datorate statului.

În consecință, societatea a rămas ancorată, în Muntenia, într-un sistem hibrid constituit mai ales în secolele XVI-XVII şi care răspundea nevoilor imediate de bani ale statului şi boierimii prin utilizarea muncii rumânilor aserviți pe loturile lor ereditare, pentru a se produce în principal marfă pentru piață. Drept rezultat, în Muntenia secolelor XIV-XVII, Evul Mediu s-a dezvoltat în condiții specifice generând atât structuri vasalice feudale domnitor-boierime, dar şi păstrarea unei importante țărănimi libere: obştile de moşneni, încă multă vreme mai numeroase decât obştile aservite de români. Au fost înregistrate însă şi unele acumulări în planul trecerii de la agricultura de subzistență şi semisubzistență la sistemul producției agricole de marfă pentru piață. Producția pentru piață a rămas însă incomplet desprinsă de raporturile de proprietate şi muncă feudale şi transformată deci într-un hibrid bazat pe efortul extensiv şi ineficient de a se introduce pe piață cantității suplimentare de produse agricole rezultate însă prin folosirea muncii gratuite a țărănimii aservite (români), dar fără utilizarea de capital, forță de muncă specializată şi fără unelte şi tehnici moderne agricole.

Evoluțiile ulterioare înregistrate de structurile şi instituțiile existente în domeniul proprietății agricole şi al agriculturii au generat în Muntenia doar o acumulare de contradicții şi crize cunoscute, mai ales din secolul XIX, sub numele

---

[1] *Valeria Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, Viața feudală în Țara Românească şi Moldova în Evul Mediu (sec.XV-XVII), Bucureşti, 1957, p.16.*

de “Problema agrară românească” (“Chestiunea agrară românească”) care a grevat accederea societății româneşti în ansamblul său în Epoca Modernă Europeană.

În ceea ce priveşte Moldova, de la început trebuie menționat faptul că teritoriul cuprins între Carpați, Nistru, Dunăre şi Marea Neagră a cunoscut procese şi fenomene similare cu restul spațiului românesc, inclusiv în ceea ce priveşte evoluțiile obştei țărăneşti şi, respectiv, agriculturii şi proprietății agricole.

Săpăturile arheologice au demonstrat existența şi pe teritoriul Moldovei a numeroase aşezări rurale geto-dace, daco-romane şi româneşti cu viață continuă, inclusiv în perioada migrațiilor, între secolele III-XIII, mai ales în zonele de deal şi munte, în ciuda faptului că, prin poziția sa geostrategică, Moldova a fost de regulă supusă năvălirilor şi ocupațiilor din partea majorității triburilor migratoare.

Totuşi, comunitățile româneşti autohtone la răsărit de Carpați au putut continua procesul etnogenezei în principal prin intermediul organizării lor.

Chiar dincolo de granițele Moldovei, izvoarele poloneze, ucrainiene şi ruseşti din secolele X-XV probează existența, în Polonia, Rusia Kieveană, Cnezatul Haliciului, învecinate Moldovei, a numeroase sate de români organizați în obşti conduse de cnezi, spre deosebire de obştile slave locale conduse de atamani[1]. De notat că aceste obşti compuse din familii de vecini (susedi) aveau structuri similare obştilor țărăneşti româneşti din Moldova (şi din întreg spațiul românesc), mult diferite de similarele lor slave.

După constituirea Moldovei însă, datorită extinderii fenomenului aservirii obştilor țărăneşti, termenul de vecini a ajuns să desemneze pe membrii obştilor care viețuiau în satele domniei, bisericii şi boierimii, în timp ce membrii obştilor rămase libere se numeau megieşi, cnezi, dar, cel mai frecvent, răzeşi[2]. În schimb, cnezii conducători şi stăpâni peste părți din sate, un sat sau, chiar, mai multe sate, existenți încă din perioada anterioară constituirii Moldovei, au evoluat spre statutul de boierime în baza documentelor domneşti de întărire a stăpânirii vechilor proprietăți (urice domneşti, cărți domneşti de întărire) sau de acordare pentru „slujbă credincioasă” de moşii şi sate de vecini (urice sau cărți domneşti de danie) inițial cu titlu viager, ulterior ca stăpâniri ereditare.

Documentele oficiale moldoveneşti redactate în slavonă, română sau greacă, emise între secolele XIV-XVII, folosesc în desemnarea diferitelor categorii de slujitori privilegiați ai domniei şi statului răsplătiți cu pământuri şi sate de vecini mai mulți termeni precum: slugă (*posluşnic*), procelenic (de la latinescul *procelloere* = a pune în mişcare, utilizat de românii sud-dunăreni), pan (termen de origine traco-indo-europeană, Dan, Diurpaneus, Singibauns, comitis Bana, preluat de cancelaria moldoveană prin filieră polonă), jupani (rezervat membrilor familiei domnitoare şi derivat tot din traco-dacul ban), crai

[1] *Valeria Costăchel, ş.a., op. cit., p. 83.*
[2] *Alexandru Gonța, op. cit., p. 97.*

(conducătorii satelor româneşti din Polonia, derivat în formula cneaz cu crăie, utilizată în secolele XV şi XVI în unele documente moldoveneşti), kir (utilizat în puține documente redactate în secolul XVII în limba greacă). Dar, cel mai frecvent, a fost utilizat termenul de boier, comun întregului spațiu românesc. Boierimea moldoveană datora domnitorului, ca orice nobilime medievală europeană, „credință şi slujbă", primind, în schimb, în stăpânire moşii lucrate de satele de vecini, pe care domnul le putea confisca (dreptul de retract) în caz de înaltă trădare (hiclenie)[1].

Boierimea a profitat de slăbirea autorității centrale, înregistrată în secolele XVI-XVII, pentru a institui şi în Moldova un adevărat regim politic aristocratic (boieresc) în care, prin menținerea formală a autorității absolute a domnitorului, în realitate, controlul politic al țării era asigurat în principal de câteva familii de mari boieri. În plan politic, instaurarea regimului boieresc a însemnat şi în Moldova o accentuare a fiscalității, venalității şi corupției administrației, pe fondul agravării regimului suzeranității otomane care a generat permanenta sporire a obligațiilor țării față de puterea suzerană (haraci, peşcheş, mucarer, dar, mai ales, sumele, tot mai mari, plătite ilegal dregătorilor otomani de către domni pentru dobândirea şi menținerea tronului).

În plan social-economic, boierimea, mai ales cea mare, şi-a accentuat presiunile de constituire a unor domenii tot mai numeroase şi întinse lucrate de obştile aservite de vecini, în principal prin cotropirea obştilor libere, încă.

Spre exemplu, în secolul XVII, familia marelui boier Nestor Ureche stăpânea 97 de sate, Miron Costin 89 sate, iar Iordache Ruset, viitor domn al Moldovei,
167 de sate[2].

Totuşi, spre deosebire de situația din Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş, în Moldova, ca şi în Muntenia, principalul element de presiune economică şi socială era reprezentat de permanenta agravare a fiscalității şi nu de regimul rentei feudale, mai ales în muncă, datorate de vecini pentru delnițele acordate ereditar în folosință[3].

Au sporit, evident, mai ales în secolele XVI-XVII, şi obligațiile vecinilor, în special în produse, întrucât boierimea a început să fie mai interesată în desfacerea pe piața internă şi, chiar, în exportul de animale, lemn, miere, peşte în Ungaria, Austria, Transilvania, Polonia, cel puțin până la instaurarea monopolului comercial otoman (1568). Dar rezerva moşiilor boiereşti exista încă şi era exploatată doar parțial de robii boiereşti, mânăstireşti sau domneşti sau de slugile şi zilierii care lucrau pe lângă reşedințe. Principalul efort economic se făcea în continuare şi în secolele XVI-XVII prin exploatarea extensivă a pământurilor lucrate de vecini.

---

[1] *Vlad Georgescu, op. cit., p. 42.*
[2] *Vlad Georgescu, op. cit., p. 43.*
[3] *Ibidem, p. 45.*

Necesitățile sporite în bani ale boierimii pentru susținerea unui trai opulent, ca şi pentru dobândirea de dregătorii, prin utilizarea corupției, au determinat, chiar, un început de proces de convertire a obligațiilor în produse (dijma, darurile, plocoanele) în bani, mult accentuat în secolul XVIII.

În principal, însă, boierimea a acționat în cursul secolelor XVI-XVII în vederea cotropirii obştilor libere de răzeşi şi pentru dobândirea de forță de muncă suplimentară prin organizarea pe moşiile mai slab populate de sate noi cu colonişti (slobozii) pe care, în timp, i-a transformat în vecini legați de glie, după 1628, în vederea împiedicării părăsirii de către aceştia a moşiilor care se vedeau astfel lipsite de mâna de lucru, dar şi de contribuabilii la plata impozitelor şi taxelor datorate statului.

Era, astfel, constituită o clasă boierească privilegiată cu scutiri de impozite directe, acordarea de întinse moşii lucrate de țărani aserviți (vecini) şi robi țigani şi tătari, clasă împărțită în marea boierime din sfatul țării, care ocupa principalele dregătorii civile şi militare, boierii mijlocii cu dregătorii în ținuturi şi la curțile domneşti (*vtori* – al doilea) şi mica boierime, care ocupa dregătoriile mici şi funcțiile militare inferioare (*treti* – al treilea)[1].

Lor li se adăugau răzeşii, țărani liberi care-şi lucrau de regulă singuri pământurile şi care aveau obligația de a lupta călare sau pedestru, la porunca domnitorului, pe cheltuiala proprie, ca şi boierii, şi de a plăti impozitele datorate şi de vecini şi târgoveți (boierii şi clerul nu plăteau impozite directe).

În concluzie, piramida social politică preexistentă constituirii Moldovei, dar consolidată de domnie, ca temei al forței statului, corespundea, de fapt, ordinii de drept medievale europene: cler, boierime, țărănime (orăşenii existau, dar într-o proporție foarte redusă).

Ceea ce a dat, însă, forța statului moldovean, mai ales în secolele XIV-XV, în timpul războaielor de apărare împotriva Ungariei, tătarilor, Poloniei şi Imperiului Otoman, a fost ponderea semnificativă reprezentată de țărănimea liberă – răzeşii (care compuneau steagurile ținuturilor) în structura militară a țării, alături de boierimea mare, boierimea – veliții (înalți comandanți miliari), boierimea mijlocie, care comanda cetățile, garnizoanele din ținuturi şi compunea garda domnească, curtenii şi, respectiv, mica boierime – voinicii, care compuneau steagurile domneşti, adică Oastea cea Mică a Moldovei la care, în vremuri de restrişte, se adăugau steagurile orăşenilor şi, chiar, ale vecinilor: gloatele, adunătura, strânsura, adică Oastea cea Mare.

În schimb, abuzurile boierimii, din secolele XVI-XVII, care au determinat „cotropirea" multor obşti țărăneşti libere, ca şi excesele fiscalității, ce au provocat sărăcirea multor familii răzăşeşti şi vecinirea lor de bună voie pentru plata datoriilor către stat, au provocat slăbirea forței militare a Moldovei şi agravarea

[1] *Ioan C.Filitti, op. cit., p. 1.*

regimului suzeranității otomane, generând o escaladare a fiscalității pentru plata obligațiilor mereu sporite față de Poarta Otomană.

Marea boierime a acceptat, chiar, riscul agravării suzeranității otomane, preferând continuarea slăbirii autorității centrale, ca modalitate de întărire a regimului politic boieresc (de sorginte poloneză şi maghiară) şi, respectiv, de extindere a moşiilor proprii şi de agravare a exploatării țărănimii aservite deja, împilată de excesiva fiscalitate a statului.

S-a ajuns în secolul XVII chiar la severa restrângere a dreptului de retract al domnitorului în cazul boierilor trădători, redus, doar, la situația colaborării boierilor cu agresorii şi numai pentru moşiile dăruite de domnie, în timp ce, în secolele anterioare, conform practicilor medievale curente, întreg patrimoniul unui boier trădător (hiclean) față de domn era confiscat[1].

Cum s-a arătat deja, pe fondul slăbirii autorității centrale, boierimea şi-a sporit presiunile împotriva țărănimii libere, sporindu-şi prin cotropiri de obşti libere şi alte danii domneşti numărul şi întinderea moşiilor.

În vederea stabilizării forței de muncă, boierimea a obținut de la domnitorul Miron Barnowski, în 1628, interzicerea strămutărilor de pe o moşie pe alta a vecinilor care deveneau astfel legați de glie. Domnia a fost interesată în emiterea acestei hotărâri şi de rațiuni fiscale: stabilizarea contribuabililor, din care o parte însemnată o reprezentau, tocmai, vecinii.

Aportul țărănimii aservite la exploatarea şi valorificarea moşiilor boiereşti era fundamental şi se traducea prin obligații în produse, bani, muncă datorate stăpânilor de moşii pentru pământul (delnița) dat în folosință cu titlu ereditar.

În documentele timpului din Moldova țăranii aserviți sunt desemnați prin felurite denumiri: oameni (liude), sate (selo), săraci (siromachi), case (colibe), bordee, slugi (posluşnici), vecini, ultimul generalizat din secolele XVI-XVII[2].

În afara vecinilor, care constituiau categoria cea mai numeroasă în exploatarea moşiilor boiereşti, în caz de necesități sporite de forță de muncă, generate de desele fugi de pe moşii sau băjeniri de familii şi sate, din timpul năvălirilor şi războaielor, boierii, cu concursul domniei, au organizat sate noi cu colonişti din Transilvania sau din sudul Dunării aşezați cu scutiri de impozite şi obligații mai scăzute față de proprietari, dar care au sfârşit în secolul XVII, mai ales, prin a fi aserviți şi legați de glie[3].

Mai existau şi unele situații în care, prin abuz, boierii instalau înlăuntrul obştei familii de oameni liberi, străini de sat, dându-le prin învoieli delnițe

---

[1] *N. Grigoraş, Contribuții la cunoaşterea politicii domniei în Moldova față de proprietatea funciară condiționată (sec. XIV-XVII), în: Studii şi cercetări ştiințifice istorice, Anul XIII, fasicola 1, 1962, p. 67.*

[2] *D.Mioc, s.a., L'évolution de la rénte féodale en Valachie et en Moldavie du XIVe siècle au XVIIIe siècle, în: Nouvelles études d'historie, Bucharest, 1960, p. 222.*

[3] *Ibidem.*

vecineşti pe termene determinate, dar care, de asemenea, au fost veciniți şi legați de glie (lăturaşi, mărgineni, ungureni, bârsani)[1].

Stăpânii de moşii foloseau de asemenea, pe lângă reşedințele lor, robi țigani sau tătari, ca argați şi meseriaşi, oameni din satele moşiei care-şi pierduseră delnițele – colibaşii, slugile (posluşnicii)[2].

Accentuarea obligațiilor datorate de vecini stăpânilor moşiilor pe care trăiau, şi care au culminat cu legarea de glie, în 1628, a degenerat chiar în practicarea unor tratamente abuzive şi înjositoare la adresa acestora ca, spre exemplu, scoaterea abuzivă din delnița ereditară, cedarea, cu tot cu delnița, a vecinilor, cu sau fără restul familiilor proprii, în caz de donare, vânzare, căsătorie şi care apropia, de fapt, statutul juridic al țărănimii dependente moldovene de acela al robilor.

Adăugate sporirii exagerate a fiscalității, aceste practici abuzive au generat accentuarea nemulțumirilor şi a tensiunilor sociale din partea vecinilor, traduse prin acțiuni de împotrivire, nesupunere şi neplata impozitelor şi a obligațiilor datorate statului şi boierilor – haiducie, mici răscoale dar, mai ales, fuga de pe moşii şi băjenirea în masă. În special, fuga şi băjenirea țărănimii aservite (vecini) a determinat scăderea îngrijorătoare a efectivelor generale ale populației țării şi compromiterea a înseşi bazelor economiei şi fiscalități statului.

Într-adevăr, în plus, față de abuzurile boierimii, frecventele conflicte militare purtate pe teritoriul Moldovei, din secolul XVII, au generat scăderea efectivelor populației, în majoritate țărăneşti, lipsind astfel țara de impozitele necesare plății obligațiilor către Poarta Otomană şi moşiile boiereşti de forța de muncă necesară valorificării lor.

În cele din urmă, domnia a trebuit să intervină, spre mijlocul veacului următor, în vederea operării unor reforme în ceea ce priveşte statutul juridic al țărănimii dependente şi modalitățile de exploatare a moşiilor boiereşti ceea ce a generat începutul destrămării rânduielilor feudale în Moldova.

Dobrogea, străveche provincie istorică românească dintre Dunăre, Munții Balcani şi litoralul pontic, întregeşte aria Romanității Orientale ca teritoriu de etnogeneză a poporului român, între secolul II î.H., când a început ocuparea Peninsulei Balcanice de către romani, şi secolele VII-VIII, când extensia culturii Dridu în întreaga Romanitate Orientală probează închegarea poporului român ca realitate etno-istorică distinctă pe harta Europei.

Prin poziția sa de culoar strategic între stepele nord-pontice şi bogatele provincii şi oraşe din Peninsula Balcanică, Dobrogea a cunoscut din plin, asemeni restului Romanității Orientale sud-dunărene, năvălirile şi ocupațiile triburilor migratoare care au modificat iremediabil, la sud de Dunăre, statutul românilor balcanici, deveniți, din populație autohtonă majoritară, comunități minoritare de istroromâni, macedoromâni şi meglenoromâni.

---

[1] *Ibidem.*
[2] *Ibidem., op. cit., p. 223.*

Totuşi, în plan socioeconomic, asemeni românilor nord-dunăreni, şi românii sud-dunăreni au urmat aceleaşi direcții de evoluție şi, anume, organizarea de obşti țărăneşti concentrate, cu precădere, ca urmare a succesivelor invazii ale slavilor, bulgarilor, pecenegilor, uzilor, cumanilor şi tătarilor, în zonele de lângă Dunăre, mai aproape de nucleul românesc nord-dunărean şi, respectiv, în regiunilor montane ale Peninsulei Balcanice.

Săpăturile arheologice au evidențiat şi pentru teritoriul dobrogean procesul de diferențiere şi stratificare economico-socială produs în cadrul obştilor, care a generat constituirea unei păturii privilegiate de conducători militari şi politici ai entităților statale româneşti locale, capabili, după secolul X (inscripția din anul 943 descoperită la Mircea Vodă pomeneşte de existența unui jupân Dimitrie ca dinast local) să inițieze relații vasalice feudale, tipice întregii Europe a acelui timp, cu vremelnicii ocupanți ai zonei: slavi, bulgari, bizantini, pecenegi, cumani sau tătari.

Acumulările înregistrate în plan politic, economic şi social cu permis, în secolul XIV, ca şi românii dintre Dunăre, Balcani şi Marea Neagră, asemeni celor din Muntenia şi Moldova, să inițieze, prin utilizarea raporturilor vasal-suzeran existente cu Imperiul Bizantin, procesele corespunzătoare de constituire a unui stat românesc de mai mici dimensiuni. Țara Românească a Cavarnei (Cărvunei) a înflorit rapid, ca un real element politico-militar de echilibru în Balcani, între Hoarda de Aur, Imperiul Bizantin, Țaratul bulgar de Târnovo, coloniile genoveze de la Dunărea de jos, sub domniile celor trei domnitori ctitori de țară, Balica (1307-1348), Dobrotiță (1348-1386), Iancu (1386-1389). La nevoie, conducătorii Țării Târnavei erau capabili să pună la dispoziția suzeranului de la Constantinopol un corp de oaste de elită compus din 1000 de călăreți toți „ostaşi aleşi", adică boieri stăpânitori de sate, ca proprietăți condiționate acordate pentru serviciu militar credincios în beneficiul Despoților Cărvunei, cum erau denumiți în epocă conducătorii statului românesc dobrogean numit de altfel aşa, ulterior, în amintirea ilustrului său conducător Dobrotiță[1].

Ascensiunea puterii otomane în Peninsula Balcanică a determinat încorporarea Dobrogei în frontul antiotoman condus de Muntenia Basarabilor ajungându-se, chiar, după 1389, la includerea pământurilor dobrogene în componența Munteniei, în timpul glorioasei domnii a lui Mircea cel Bătrân, situație care a durat, însă, doar până la ocuparea acesteia de către otomani, în 1415, şi transformarea sa în provincie otomană.

Îndelungata stăpânire otomană (1415-1878) a modificat radical regimul juridic al pământului devenit, ca în orice teritoriu supus Porții Otomane, proprietate a sultanului, în calitate de şef al statului şi comandant suprem al armatei (*dominium eminens*) cum, de altfel, era situația în toate monarhiile europene ale timpului.

---

[1] *Sergiu Iosipescu, Balica, Dobrotiță, Iancu, Bucureşti, 1985, p. 76.*

Boierimea locală românească din Dobrogea a fost fie exterminată, fie alungată şi deposedată de proprietățile sale funciare, fie, un foarte mic număr, a acceptat islamizarea şi colaborarea cu otomanii, intrând în armata sau administrația turcă, cum au făcut şi unii boieri bulgari, sârbi sau albanezi, după cucerirea țărilor lor de către otomani.

Satele de români organizați în obşti au fost acordate, ca domenii viagere comandanților şi nobililor din jurul sultanului (bei, paşale, spahii), numite după întinderea lor *hass, ziamet* şi *timar*. Clerul musulman a primit, de asemenea, întinse suprafețe de pământ (*mulkh*).

Comunitățile de colonişti pecenegi, cumani, tătari şi turci (turci seldgiucizi) existente deja în Dobrogea anterior cuceririi otomane, din secolele X-XIII, care trăiau în bună armonie cu populația autohtonă românească, au fost întărite în stăpânirea pământurilor lor de noua administrație otomană, inclusiv cu dreptul de proprietate, spre deosebire de supuşii creştini (inclusiv românii) care puteau primi doar dreptul de folosință asupra pământurilor lucrate.

Cu toții, însă, datorau statului plata impozitelor pe persoană şi pe pământ. Agricultorii musulmani întăriți numeric mai ales după Bătălia de la Varna (1444) prestau suplimentar serviciul militar.

În timp, însă, comunitățile de păstori şi agricultori români, tătari şi turci au dezvoltat şi consolidat, în ciuda vicisitudinilor istorice, raporturi de bună convieţuire şi schimburi materiale şi culturale identificabile de altfel şi în alte teritorii româneşti prin existența unor onomastice, toponime, hidronime de origine turco-tătare utilizate până în zilele noastre: Basarab, Coman, Comana, Peceneaga, Valea Uzului, Oituz, Cheile Tătarului, Bărăgan, Burnas, Bugeac, Caraiman, Cozia, Deliorman, Altân Tepe, Mangalia, Medgidia, Isaccea, Topraikioi, Adamclisi.

De aceea, deşi, mai ales în secolele XVIII-XIX, teritoriul Dobrogei a fost răvăşit de nenumărate conflicte militare purtate de Imperiul Otoman împotriva Poloniei, Rusiei, Austriei, Franței, Angliei şi Sardiniei, fapt care a dus la ruinarea provinciei şi la părăsirea sa, mai ales de populațiile de colonişti musulmani, totuşi, nu au fost înregistrate conflicte interetnice între comunitățile conlocuitoare, buna convieţuire fiind doar superior consolidată din 1878, după reunirea Dobrogei cu România, inclusiv în ceea ce priveşte garantarea drepturilor de proprietate asupra pământurilor pentru toți locuitorii ținuturilor dobrogene.

EVOLUȚIA AGRICULTURII ŞI PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN PERIOADA DESTRĂMĂRII RELAȚIILOR FEUDALE (SEC.XVIII-1848) ÎN: TRANSILVANIA, CRIŞANA, BANAT, MARAMUREŞ, BUCOVINA, MUNTENIA ŞI MOLDOVA

Dan Constantin RĂDULESCU

Înfrângerile suferite de Imperiul Otoman în războaiele purtate cu Imperiul Habsburgic l-au obligat să cedeze imperialilor Paşalâcul de la Buda (Ungaria Inferior), Paşalâcul Oradei şi, mai ales, Principatul Transilvaniei, prin Pacea de la Karlowitz (1699), apoi şi Paşalâcul Timişoarei (Banatul), prin Pacea de la Passarowitz (1718).

În ciuda rezistenței militare opuse de o parte din nobilimea maghiară (răscoala condusă de Francisc Racoczi, încheiată prin Pacea de la Satu Mare din 1711), noile teritorii cucerite de Habsburgi au fost rapid integrate în imperiu chiar dacă, formal, şi-au păstrat vechile titulaturi medievale (Regatul Ungariei, în care au fost incluse administrativ Banatul şi Crişana, Principatul Transilvaniei devenit, ulterior, Mare Principat)[1].

După instaurarea deplină a administrației imperiale în Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş şi Bucovina (după 1774) s-au putut crea premisele unor structuri importante în evoluția acestor privincii istorice româneşti, mai ales ca urmare a reformelor luminate edictate de Maria Tereza şi Iosif II, prin care se urmărea edificarea unui imperiu centralizat, eficient administrat, a cărui populație, inclusiv iobagii, să fie lăsată să se instruiască şcolar şi profesional pentru a putea prospera economic şi a adeveni, astfel, contribuabili siguri şi permanenți pentru fiscalitatea statului.

În esența sa, absolutismul luminat şi-a păstrat caracterul său aristrocratic păstrând în agricultură, principala ramură economică a imperiului, având ca principală unitate economică tot domeniul nobiliar muncit de iobagi, pe care îl dorea, doar, exploatat mai eficient.

De aceea, în ciuda acumulărilor înregistrate încă din secolele XVI-XVII, în ceea ce priveşte eficientizarea exploatării domeniilor nobiliare în Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş şi Bucovina (după 1775) şi după încorporarea lor în Imperiul Habsburgic, fundamentală a rămas relația nobil-iobag în ceea ce priveşte exploatarea acestor proprietăți agricole.

De aceea, după 1700, în comparație cu celelalte state sau provincii româneşti (Muntenia, Moldova, Dobrogea), în Transilvania, Banat, Crişana,

---

[1] *Vlad Georgescu, op. cit., p. 104.*

Maramureş şi Bucovina s-au înregistrat, doar, unele investiţii mai însemnate, în ceea ce priveşte achiziţionarea de unelte moderne, seminţe selecţionate, animale de rasă şi utilizarea de metode agricole avansate (asolamentul trienal, îngrăşămintele naturale, irigaţii, asanări, reabilitări ale unor terenuri agricole) şi doar în mică măsură utilizarea forţei de muncă salariale sau a fermierilor specializaţi. De altfel, la începutul secolului al XVIII-lea, în Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş ţărănimea reprezenta un procent de 93% din populaţia totală, faţă de 3% orăşenime şi, respectiv, 4% nobilime, procente similare cu cele de la sud şi est de Carpaţi.

De notat că, din totalul populaţiei ţărăneşti, în majoritate românească, un procent de 73% îl reprezentau iobagii[1].

Totuşi, instaurarea dominaţiei Habsburgice între 1692-1718 în Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş şi, după 1775, în Bucovina, a însemnat indiscutabil, prin stabilitatea internă şi încurajarea dezvoltării economice, începutul unei noi etape istorice importante, inclusiv în ceea ce priveşte evoluţia agriculturii şi a proprietăţilor agricole.

Într-adevăr, după 1692, în aceste teritorii sunt introduse instrucţiunile de exploatare a domeniilor nobiliare prin care se specificau norme riguroase de diversificare a uneltelor agricole, se apelează la culturi noi (tutun, plante tehnice) sau soiuri superioare de grâu, secară, orz, ovăz, pomi fructiferi, viţă de vie, cartofi.

Fapt important, aceste producţii erau destinate, cu precădere, desfacerii pe piaţă, alături de animale şi celelalte produse deja tradiţionale din secolele anterioare (băuturi, vânat, peşte, material de construcţii, sare, cherestea), fapt ce a determinat o sporire considerabilă, atât a valorii bunurilor agroalimentare desfăcute pe pieţele interne şi externe, dar şi a valorii terenurilor agricole[2]. Totuşi, în ciuda acestor sporuri de productivitate şi venituri obţinute de pe urma desfacerii pe piaţă a produselor domeniilor nobiliare, nobilimea, în ansamblul său, a continuat să fie interesată în menţinerea metodelor extensive de exploatare a pământului prin defrişări, dar mai ales prin utilizarea muncii iobagilor, utilizând capitalurile obţinute pe piaţă în principal în scopuri neeconomice (activitate politică, trai opulent) şi nu pentru investiţii de dezvoltare şi modernizare a agriculturii.

De aceea, robota, obligaţia iobagilor de a munci pe allodiul domenial a continuat să sporească în mod abuziv, în secolul XVIII ajungând la 3-4 zile pe săptămână. Uneori, în vârful campaniilor agricole, iobagii munceau pe rezervă întreaga săptămână, fapt ce genera neglijarea exploatării propriilor sesii şi înrăutăţirea traiului lor zilnic, dar şi dificultăţi reale în plata impozitelor întrucât impozitele şi taxele datorate de iobagi se achitau în principal din sumele obţinute de pe urma produselor recoltate pe propriile sesii şi vândute pe piaţă.

---

[1] *Vlad Georgescu, op. cit, p.105.*
[2] *David Prodan, Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea, vol. 2, Bucureşti, 1987, p. 32.*

Autoritățile imperiale nu puteau accepta, evident, o astfel de situație, astfel că, spre mijlocul secolului XVIII s-a intervenit în vederea curmării abuzurilor nobiliare care primejduiau însăşi temelia forței statului – fiscalitatea – şi împiedicau, totodată, o mai bună dezvoltare şi modernizare a agriculturii, principala ramură a economiei.

În consecință, la 23 ianuarie 1767, Maria Tereza a decretat "Reglementarea urbarială" pentru Ungaria, aplicată şi în comitatele Arad, Bihor, Maramureş, Satu Mare şi Ugocea, locuite de o numeroasă populație românească, cărora le-au urmat reglementări urbariale similare pentru Banat (1780) şi Transilvania (1785 şi 1819).

Atât "Urbariul" din 1767, cât şi cele care au urmat stabileau, prin proceduri mult mai exacte şi verificabile, întinderea reală a sesiilor iobăgeşti şi deci şi obligațiile iobagilor față de nobili pentru dreptul de utilizare a sesiilor respective, dar şi drepturile iobagilor în utilizarea păşunilor şi pădurilor, în prestarea unor meserii, în trimiterea copiilor la şcoală, în contractarea liberă a căsătoriei, în satisfacerea nestingherită a serviciului militar[1].

În Transilvania, însă, deşi s-au emis "Urbarii" cu un conținut asemănător, în 1785 şi în 1819, menite să uşureze sarcinile iobăgeşti, datorită prevalenței unei nobilimii mici şi mijlocii lipsite de capital suficient pentru modernizarea exploatării domeniilor proprii, a precumpănit, în continuare, interesul pentru exploatarea allodiului domenial cu iobagi. La insistențele nobilimii transilvănene, împăratul Iosif II a anulat "Urbariul" din 1785.

În consecință, în Transilvania, mai mult ca în alte provincii imperiale, a continuat să predomine şi în perioada de destrămare a feudalismului (sec. XVIII- 1848), chiar şi după şocul revoluției țărăneşti a lui Horea, Cloşca şi Crişan (1784-1785), robota datorată de iobagii cu sesie întreagă de 2-3 zile săptămânal (mai redusă pentru iobagii cu sesii mai mici sau pentru jeleri)[2].

Drept rezultat al acestor stări de lucruri, mai ales în Transilvania, în perioada destrămării feudalismului (sec. XVIII-1848), a continuat să predomine un sistem agricol domenial care producea pentru piață prin utilizarea preponderentă a muncii gratuite a iobagilor.

În consecință, nobilii au investit puțin în achiziționarea de animale de calitate, semințe superioare şi unelte perfecționate, preferând utilizarea iobagilor care posedau unelte rudimentare şi animale de slabă calitate[3].

---

[1] *A. Răduțiu, Reglementarea urbarială a Mariei Tereza din 1767. Textele româneşti, în: Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie, vol. XXII, Cluj, 1979, p.302.*

[2] *Liviu Botezan, Slujba iobăgească în Transilvania în perioada 1785-1820, în: Acta Muzei Napocensis, X, Cluj, 1973, p. 271.*

[3] *Liviu Botezan, Înzestrarea gospodăriilor iobăgeşti din Transilvania cu inventar viu sau mort în perioada 1785-1820, în: Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Fascic. 2, Cluj, 1969, p. 51-52.*

Mai mult, nobilii au abuzat de poziția lor privilegiată acordând în unele cazuri sesiile iobagilor lipsiți de vite unor iobagi cu mai multe vite, fapt care a determinat, în timp, accentuarea diferențierii şi stratificării iobăgimii transilvănene şi, respectiv, sporirea ponderii subinquillinilor jelerilor (iobagi fără sesie) şi subinquillinilor (iobagi fără casă).

Insuficiența locurilor de păşunat acordate iobagilor contribuia la slaba calitate a vitelor acestora[1], în condițiile includerii abuzive de către nobili a multor păşuni în rezervele domeniale pentru a fi cultivate cu cereale destinate pieței externe (la fel ca în Muntenia şi Moldova).

De aceea, în perioada 1785-1820, din studierea conscripțiilor efectuate în 150 de sate transilvănene rezultă că, în peste 40 de sate, media animalelor de ham (boi şi cai) era de 2-3 capete pentru fiecare familie de iobagi, în alte 70 de sate rezulta o medie de numai 1-2 capete pe fiecare familie, iar în circa 30 de localități rurale rezulta o medie de sub 1 vită sau cal de ham, de familie[2].

În plus, întrucât posesia vitelor însemna pentru iobagi obligații suplimentare de cărăuşit, mai ales după 1800 iobagii nu erau întotdeauna interesați în achiziționarea de vite mai numeroase, pe lângă faptul că cei mai mulți dintre ei nici nu posedau resursele de a achiziționa exemplare suficiente şi de rase superioare[3].

Sub astfel de auspicii nefavorabile, iobăgimea săracă (posedând o jumătate, o pătrime sau o optime de sesie) plus jelerii inquillimi şi subinquillimi au ajuns să reprezinte, în prima jumătate a secolului XIX, circa 25% din totalul iobăgimii, în timp ce iobagii bogați cu sesii întregi şi vite multe reprezentau aproximativ 20% din total [4].

Drept consecință a acestor evoluții, în Transilvania, Banat, Crişana Maramureş şi Bucovina a continuat să predomine, în economia agricolă de schimb, domeniul nobiliar lucrat, în principal, de iobagi care exploatau astfel, cu propriile unelte şi animale, atât sesiile proprii, cât şi rezervele domeniale.

În consecință, majoritatea iobăgimii din Transilvania practica în continuare o agricultură de semisubzistență pe sesiile proprii, contribuind cu mici cantități de produse agroalimentare pe piețele locale, unde erau desfăcute pentru obținerea banilor necesari acoperirii obligațiilor față de stat şi proprietarii nobili.

În schimb, domeniul nobiliar, mai ales pentru nobilimea mare şi mijlocie, era capabil, prin utilizarea muncii nelibere a iobagilor, să ofere cantități mai mari de produse pe piețele interne şi externe, fapt care a îngăduit, cu precădere după încheierea războaielor napoleoniene, extinderea producției pentru piață şi, chiar, unele investiții în material săditor, unelte moderne şi animale superioare. Totodată, a sporit ponderea muncii salariate şi a arendaşilor specializați în culturi

---

[1] *Liviu Botezan, op. cit., p. 60.*
[2] *Ibidem, p. 52.*
[3] *Ibidem, p. 61.*
[4] *Ibidem, p. 65.*

pentru piață pe aceste domenii, în paralel cu extinderea allodiului, în dauna pământurilor iobagilor. Aceasta, întrucât pe propriul allodiu nobilii erau direct interesați să organizeze culturi sistematice pentru piață, dar utilizând, cu precădere, munca iobagilor.

Deşi, după 1820, mai ales în Banat, Crişana, marea nobilime, sub imperiul unor câştiguri obținute prin metode capitaliste, a început să accepte principiul eliberării juridice a iobagilor, dar fără pământ, pentru a fi transformați într-un proletariat agricol disponibil imediat, totuşi, în special nobilimea mijlocie şi mică din Transilvania a respins soluția emancipării juridice a iobagilor preferând menținerea vechiului mod de exploatare medieval al domeniilor proprii, pe baza muncii nelibere a iobagilor.

De aceea, deşi în 1825, în Ungaria, Banat şi Crişana a fost abolit Tripartitul, Dieta Transilvaniei, dominată de nobilimea refractară la înnoirile de tip capitalist, a respins această măsură, amânând, practic, rezolvarea reglementării definitive a statutului juridic, politic şi social al iobăgimii după 1848.

În ceea ce priveşte, evoluția agriculturii şi a proprietății agricole în Bucovina, trebuie remarcat faptul că, până la 1774-1775, comunitățile locale, majoritar româneşti, au urmat evoluțiile generale înregistrate de istoria Moldovei. Provincia numită de austrieci Bucovina – pentru ştergerea caracterului său străvechi românesc – îngloba întreg ținutul Cernăuților, două treimi din ținutul Sucevei, împreună cu ocoalele Câmpulungului şi Ceremuşului[1]

După organizarea administrativ-teritorială a Bucovinei de către ocupanți, s-a trecut la inițierea unor importante prefaceri în plan social-economic, inclusiv în ceea ce priveşte regimul proprietăților agricole.

La propunerea luminatului boier Vasile Balş, căpitan districtual şi comisar imperial pentru Bucovina, încă din 1787 delnițele clăcaşilor de pe moşiile boierilor şi mănăstirilor au fost separate de rezervele moşiereşti şi declarate proprietăți rusticale şi au fost organizate în obşti săteşti care le distribuiau anual spre lucru sătenilor.

Din 1835, prin răscumpărare, loturile rusticale puteau deveni posesiuni depline ale țăranilor, în timp ce rezervele moşiereşti au devenit pământuri domeniale (transformându-se, treptat, în proprietăți agricole mari de tip burghezo-capitalist).

În vederea impulsionării producției agricole vegetale a noii provincii care, până la 1774, se remarcase, în principal, prin creşterea vitelor şi exploatarea pădurilor, autoritățile austriace au încurajat defrişările şi introducerea de noi culturi (cartofi, porumb, mazăre, hrişcă, grâu, ovăz, orz, in, cânepă), dar şi ameliorarea raselor de animale, în vederea acoperirii necesarului intern şi a desfacerii de cantități sporite de produse agroalimentare pe piețele imperiului ca garanție a sporirii veniturilor populației şi, deci, a unei fiscalități pe măsură[2].

---

[1] *Mihai Iacobescu, Din istoria Bucovinei, vol. 1 (1774-1862), Bucureşti, 1993, p. 66.*
[2] *Ibidem.*

Întrucât peste jumătate din pământul agricol al Bucovinei era reprezentat de 267 de moşii închinate mănăstirilor şi schiturilor ortodoxe româneşti, care înglobau peste jumătate din numărul satelor de clăcaşi, pe 27 decembrie 1781, Iosif II a aprobat secularizarea moşiilor bisericeşti şi mănăstireşti, iar la 19 iunie 1783[1] a fost creat Fondul Bisericesc pentru o administrare eficientă a acestor proprietăţi a căror vânzare a devenit posibilă prin legea din 26 septembrie 1810[2].

Vânzarea moşiilor bisericeşti, ca şi a unor proprietăţi boiereşti aparţinând unor familii sărăcite şi îndatorate, dar, mai ales, extinderea exploatării, prin arendarea moşiilor şi monopolurilor nobiliare, au creat premise sporite pentru exploatarea mai eficientă, în sens modern capitalist, a acestor proprietăţi, întrucât noii proprietari sau arendaşi, de regulă colonişti străini, posedau şi capitalul şi expertiza necesare[3] .

Din punct de vedere statistic, evoluţia numerică a arendaşilor, care au exploatat moşiile şi monopolurile nobiliare (iazuri, cârciumi, manufacturi, fabrici, prăvălii) a înregistrat următoarele valori, între 1802-1862[4].

	1804	1814	1824	1834	1844	1851	1861	1862
Total arendaşi pentru moşiile şi monopolurile moşiereşti din Bucovina	774	1012	1169	1300	1404	1460	1500	1538

Instrucţiunile administrative, dar şi investiţiile mai susţinute în tehnici moderne, unelte perfecţionate, rase de animale şi seminţe superioare, au dat rezultate pozitive traduse prin recolte şi venituri permanent sporite obţinute din activităţi agricole şi de exploatare a pădurilor.

De la 1.686.254 de iugăre, cât a fost estimată suprafaţa agricolă a Bucovinei la începutul administraţiei habsburgice, în 1820, prin defrişări şi reabilitări, se ajunsese la un total de 964.133 ha de terenuri agrosilvice[5].

Modernizarea capitalistă a agriculturii şi proprietăţilor agricole din Bucovina a determinat, mai ales după 1800, o accentuare a polarizării proprietăţii, în condiţiile în care marea proprietate moşierească reprezenta 15,88% din total, iar mica proprietate ţărănească parcelară, de până la 2 ha, reprezenta 57,12% din total[6].

În consecinţă, în cazul micilor proprietăţi ţărăneşti, în timp, s-a structurat o agricultură parcelară, dominată de proprietăţi de până la 2 ha, cu totul insuficiente pentru iniţierea unor tehnici moderne capitaliste şi ai căror deţinători

[1] *Mihai Iacobescu, op. cit., p.195.*
[2] *Ibidem, p. 197.*
[3] *Ibidem, p. 198.*
[4] *Ibidem, p. 204.*
[5] *Mihai Iacobescu, op. cit., p. 220.*
[6] *Mihai Iacobescu, op. cit., p. 210.*

nu posedau nici capitalul, nici expertiza profesională pentru a putea, eventual, proceda la o astfel de transformare. Marea proprietate moşierească, mai ales cea de peste
500 ha, a putut, în schimb, recurge, grație sistemului arendaşilor, la adoptarea unor norme de exploatare capitaliste moderne şi eficiente.

De notat că marea proprietate agricolă a înregistrat mari prefaceri, după 1774. De la 277 de boieri români, câți existau în 1774, în Bucovina, în 1862 mai existau doar 15 mari proprietari de origine română beneficiari ai titlurilor nobiliare de tip occidental – cavaler, baron, conte (reduşi la 3, în 1910 – Flondor, Mustață, Hurmuzachi). Restul s-au deznaționalizat, cu concursul autorităților habsburgice, fie prin primirea de titluri sau prin acceptarea de combinații matrimoniale cu familii străine, fie au sărăcit pierzându-şi moşiile, luând calea oraşelor, unde au devenit mărunți funcționari sau liber-profesionişti.

De altfel, prin politica sancționării nobilității lor prin acordarea de diplome şi titluri nobiliare occidentale de către Curtea de la Viena, boierimea din Bucovina a fost, cu unele excepții (Hurmuzachi, Flondor), împiedicată să-şi îndeplinească rolul tradițional într-o societate medievală, de protector şi conducător al populației româneşti locale, fiind încurajată la pasivism, colaborationism, loialitate față de coroană şi, chiar, la asimilare, ca preț al sancționării şi consolidării privilegiilor nobiliare de către Curtea de la Viena.

Cât priveşte satele de răzeşi, circa 50, existente în Bucovina, ele au supraviețuit şi după 1774, dar au suferit mari nedreptăți şi apăsări din partea autorităților, în special în ceea ce priveşte proprietățile lor devălmaşe din munți, acaparate prin abuzuri şi restituite după nenumărate plângeri abia în 1872[1].

În concluzie, perioada destrămării feudalismului a înregistrat în Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş şi Bucovina (după 1774) o situație complexă generată de menținerea exploatării domeniilor nobiliare în principal cu ajutorul muncii nelibere a iobagilor, cu înregistrarea însă, după 1800 mai ales, a unor elemente moderne capitaliste: folosirea muncii salariate şi a arendaşilor specializați, pe lângă achiziționarea de unelte moderne perfecționate şi semințe şi animale de rasă.

În timp ce Bucovina, Banatul şi Crişana au înregistrat ritmuri mai vizibile de înnoire a agriculturii şi exploatării domeniilor nobiliare în sens capitalist, Transilvania a rămas, până la 1848, dominată de sistemul muncii servile iobăgeşti nefiind, din acest punct de vedere, prea departe de situația Munteniei şi Moldovei, în aceeaşi perioadă.

Slăbirea autorității centrale (constant urmărită de boierime în Muntenia, în cursul secolelor XVI-XVII, prin frecventele schimbări ale domnitorilor, efectuate în vederea consolidării regimului boieresc, mult asemănător aşezămintelor

---

[1] *Mihai Iacobescu, op. cit., p. 446.*

contemporane din Polonia şi Transilvania) a uşurat accentuarea regimului suzeranității otomane şi ştirbirea statutului internațional al Munteniei.

Profitând de slăbirea țării şi urmărind întărirea propriului control asupra Munteniei, Poarta Otomană a renunțat la soluția confirmării unor domni pământeni, în care nu mai avea încredere, preferând directa numire ca domnitori, la Bucureşti, din 1716, a reprezentanților unor familii princiare romano-greceşti loiale sultanului.

Începea astfel, pentru Muntenia, o nouă etapă istorică, ce a durat până în anul 1822, aceea a domniilor fanariote, caracterizată printr-o excesivă accentuare a obligațiilor în bani şi produse datorate Porții, de către țară, fapt ce a determinat o fiscalitate apăsătoare mult sporită şi de practicile venale de corupție şi abuz, ce însoțeau curent numirea funcționarilor de toate nivelurile şi, chiar, instalarea domnilor.

Acționând în interiorul țării ca nişte despoți, atâta timp cât se bucurau de favoarea sultanului, dar şi de sprijinul boierimii, domnitorii fanarioți au încurajat în Muntenia, la fel ca şi în Moldova, mai ales în prima jumătate a secolului XVIII, practicile abuzive ale boierimii, în principal ale marii boierimi, de extindere a moşiilor prin "cotropirea" satelor moşneneşti. Sunt exemple în care obştile de răzeşi pierd procesele cu boierii cotropitori în fața unor instanțe judecătoreşti corupte formate tot din boieri sau, chiar, în fața judecătorului suprem al Munteniei, domnitorul, interesat el însuşi să achiziționeze, indiferent prin ce mijloace, moşii şi sate de rumâni, din care o parte le dăruia boierimii şi rudelor proprii[1].

De aceea, în Muntenia au continuat, şi după 1700, practicile de rumânire a unor țărani liberi (cnezi fără ocine, lăturaşi, mărginaşi) aşezați pe moşiile boiereşti în vederea exploatării rezervei moşiei şi care cu învoirea domniei erau socotiți rumâni după o şedere pe acea moşie de peste 12 sau 20 de ani[2].

Similar, continuă rumânirea țăranilor liberi "cu capul" sau şi cu pământul care se vând unor boieri sau mănăstiri, care se obligau să le plătească datoriile acumulate pentru neplata impozitelor sau a amenzilor judiciare, deşi trebuie notat că se menținea, mai ales în Muntenia, şi procesul invers al răscumpărării din rumâni "cu capul" cel mai adesea, dar, uneori, şi cu delnița, al unor țărani aserviți, ca urmare a nevoii crescânde de bani a boierimii pentru ocuparea dregătoriilor şi pentru ducerea unui trai opulent[3].

Pe fond, însă, exploatarea moşiilor domneşti, bisericeşti şi, mai ales, boiereşti se făcea prin utilizarea muncii rumânilor, al căror statut juridic declinase după legarea lor de glie în 1595, ajungând, în primele decenii ale secolului al

---

[1] *N. Corivan, Formele de aservire a țărănimii moldovene în secolul al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, în: Studii şi cercetării ştiințifice-istorice, Anul VII (1956), Fasc. 1, p. 76.*

[2] *Ibidem, p. 81.*

[3] *Dr. G.D. Iscru, Aspecte privind relațiile de proprietate şi de muncă în Țările Române în perioada de trecere de la feudalism la capitalism, Bucureşti, 1979, p. 8.*

XVIII-lea, în situația umilitoare de-a putea fi vânduți, donați, zălogiți de proprietarii moşiilor şi satelor în care trăiau aproape la fel ca robii țigani, cu sau fără delnițele lor familiale.

Cele mai mari apăsări erau, însă, provocate de fiscalitatea împovărătoare care se adăuga insecurității provocate de desele războaie purtate pe teritoriul țării. Toate acestea făceau greu de suportat viața țăranilor, în bună parte români, care constituiau majoritatea populației țării.

Drept rezultat, au sporit, până la cote îngrijorătoare, diferitele practici de împotrivire din partea românilor înregistrate şi în secolele anterioare precum: refuzul robotei, dijmelor şi plocoanelor datorate boierilor, neplata impozitelor datorate statului, angajarea unor îndelungate procese în vederea recuperării proprietăților cotropite de boieri, haiducia, declanşarea unor răscoale şi, fapt mai grav chiar pentru stabilitatea internă a Munteniei, şi aşa răvăşită de războaie şi ocupații militare străine, fuga de pe moşie şi bějenirea în Transilvania, Rusia sau, chiar în Turcia, care au determinat amplificarea fenomenului de "spargere" şi "golire" a satelor de populație[1].

Spre exemplu, într-o perioadă scurtă de cinci ani, în Muntenia numărul capilor de familie contribuabili a scăzut dramatic de la 147.000, în 1740, la 116.000, în 1742, pentru a se cifra la doar 75.000 de capi de familie plătitori de impozite, în 1745[2].

Întrucât situația generală era cu adevărat gravă, domnitorul muntean Constantin Mavrocordat a trebui să utilizeze din plin prerogativele sale de domnitor absolutist, acționând, însă, ca un monarh luminat, în vederea restabilirii ordinii şi liniştii interne, asanării finanțelor statului, reformării claselor şi categoriilor sociale, dar, mai ales, în vederea înviorării agriculturii, principala ramură a economiei țării şi cea mai importantă resursă fiscală şi de prosperitate economică a țării.

Inițial, pe 7 februarie 1740, domnitorul a reformat sistemul de impozitare, fiind unificate numeroasele impozite şi taxe existente într-o singură taxă datorată de țărani, orăşeni, dar plătite pe liude (capi de familie) şi nu pe cisle (grupuri de familii) ca înainte [3]. Se încerca, în acest fel, o mai riguroasă şi eficientă colectare a impozitelor, dar, în timp, obligațiile crescute față de Poarta Otomană şi menținerea la cote înalte a evaziunii fiscale au determinat înființarea de noi taxe şi impozite directe şi indirecte.

Alături de reforma fiscală, “Aşezământul” lui Constantin Mavrocordat din 1740 cuprindea, în cele 13 articole, mai multe prevederi importante privind

---

[1] *Florin Constantiniu, Relațiile agrare în Țara Românească în secolul XVIII, Bucureşti, 1972, p. 61.*

[2] *Ibidem, p. 112.*

[3] *Gh. I. Brătianu, Două veacuri de la Reforma lui Constantin Mavrocordat 1746-1749, în: Analalele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul XXIX, Memoriul 10, Bucureşti, 1947, p. 17.*

ierarhizarea rangurilor boiereşti. Boierii, împreună cu clerul, alcătuiau categoriile privilegiate ale societății, fiind scutite de impozite directe[1].

Boierii urmau să primească ranguri în funcție de ocuparea unei dregătorii în administrația țării, pentru care erau salarizați, primind din partea domnitorului pitacul de întărire în boierie (boierii fără funcții administrative îndeplineau atribuții judiciare)[2].

Boierii erau împărțiți astfel în: boierii mari (neamuri) de categoria I (de la mare ban până la clucerul de arie), care erau scutiți de orice taxe şi impozite (ibid. la fel clerul); boierii de categoria II, care ocupau dregătoriile mărunte la curte sau în județe, numiți mazili, şi erau scutiți de vinărit şi dijmărit[3].

Dar cea mai importantă reformă edictată de Constantin Mavrocordat, în Muntenia, a fost desființarea rumâniei, hotărâtă prin hrisoavele domneşti din 1 martie 1746 şi 5 august 1746, care decideau abolirea rumâniei şi a legării de glie, fie prin bună înțelegere cu boierii, fie prin răscumpărarea rumâniei, cu 10 taleri şi 6 zile de clacă pe an, pe rezerva moşiei[4] (sporite, ulterior, la 12 zile pe an).

În timp, numărul zilelor de clacă anuale a sporit în mod abuziv prin introducerea unor norme zilnice exagerate de muncă (nartul), ajungând la peste 56 de zile pe an (arat, cosit, săpat, cules, tăiat şi transportat lemne). [5]

Clăcaşii aveau, de asemenea, obligația de a plăti impozitele şi taxele către stat şi de a asigura întreținerea drumurilor şi a podurilor de care era nevoie sporită pentru înlesnirea transporturilor şi comerțului.

Deşi erau emancipați juridiceşte, clăcaşii continuau să presteze muncă gratuită în folosul boierului (claca) căruia îi datorau dijma şi plocoanele din produsele obținute pe delnița primită în lucru. În felul acesta, ca urmare şi a fiscalității excesive, clăcaşii, în marea lor majoritate, nu au fost în măsură să acumuleze suficient capital pentru achiziționarea de animale de rasă, semințe superioare şi unelte moderne în vederea dezvoltării şi modernizării corespunzătoare a agriculturii.

Drept urmare, sistemul clăcii, deşi a asigurat boierimii produse şi bani prin exploatarea extensivă a clăcaşilor (s-a manifestat, în timp, o marcată tendință de convertire în bani a unora din obligațiile clăcaşilor), nu a permis, pe fond, datorită caracterului său retrograd feudal, generalizarea modernizării şi dezvoltării agriculturii la standardele vest-europene fiind, chiar, mai puțin eficient decât aşezămintele agrare contemporane din Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş, Bucovina (după 1774).

---

[1] *Ibidem.*
[2] *Gh. I. Brătianu, op. cit., p. 17.*
[3] *Conf. Dr. Emil Cernea, op. cit., p. 277.*
[4] *Gh. I. Brătianu, op. cit., p. 17.*
[5] *A.V. Gâdei, Contribuțiuni pentru istoria socială a țărănimii noastre şi pentru istoria raporturilor economice dintre țărani şi proprietari până la 1864, Bucureşti, 1904, p. 31.*

Totuşi, unele înnoiri, în sens modern capitalist, s-au produs în exploatarea şi organizarea moşiilor boiereşti în Muntenia, cu toată prevalența sistemului ineficient al clăcii.

Mai ales, după semnarea Păcilor de la Kuciuc Kainargi (1774) şi Adrianopol (1829), agricultura şi exploatarea lemnului au cunoscut în Muntenia un real progres.

Într-adevăr, îngustarea şi, apoi, abolirea monopolului comercial otoman au îngăduit exportul mult sporit al produselor agroalimentare şi silvice muntene pe piața europeană, laolaltă cu înviorarea schimburilor comerciale interne.

Boierii, tot mai interesați în exportul de grâne, cherestea şi vite, au sporit numărul zilelor de clacă datorare de clăcaşi pe rezervele moşiilor extinse, ca suprafață, prin defrişări şi introducerea unor păşuni în cultivare, fapt ce a nemulțumit pe clăcaşii lipsiți de posibilitatea hrănirii corespunzătoare a vitelor proprii.

În plus, boierii au limitat accesul clăcaşilor la folosirea pădurilor, în pofida drepturilor obşteşti străvechi, de care se bucuraseră anterior, în vederea desfacerii suplimentare de material lemnos pe piețele internă şi externă.

Deschiderea spre piață a producției agricole a întărit şi în Muntenia, mai ales după 1800, practicile boierimii de extindere a drepturilor de proprietate asupra întregii suprafețe a moşiei prin transformarea clăcaşilor din utilizatori ereditari ai delnițelor clăcăşeşti în locatari vremelnici sau chiriaşi utilizatori (emphiteoți) pe durate nedeterminate.

Evident, clăcaşii au respins o astfel de perspectivă, înregistrându-se proteste şi reacții violente care au silit autoritățile să adopte măsuri instituționale de garantare a utilizării, de către clăcaşi, a cel puțin 2/3 din suprafața moşiilor. S-a ajuns chiar, pe unele moşii muntene, în primele trei decenii ale secolului XIX, la acordarea întregii suprafețe cultivabile către clăcaşi[1].

Totuşi, majoritatea boierilor munteni au preferat, mai ales după instituirea Regulamentului organic (1831), să utilizeze munca clăcaşilor pe rezerva moşierească care oferea, cu precădere, cantitățile de grâne pentru export[2].

În schimb, satele de moşneni şi producția proprie a clăcaşilor contribuiau, pe lângă autoconsum, la dezvoltarea schimbărilor intracomunitare şi interne[3].

În ceea ce îi priveşte, moşnenii reprezentau încă o categorie importantă a populației țărăneşti muntene fiind înregistrate, de catagrafia din 1834, un număr 125.349 familii moşneneşti locuind în 1558 de sate, dintr-un total de 331.855 de familii rezidente în mediul rural, ceea ce dădea o pondere de 37,7% din totalul populației rurale[4].

---

[1] *Ilie Corfus, Producția agricolă țărănească şi piața la introducerea Regulamentului Organic în Țara Românească, în: Studii. Revistă de istorie, Tom 22, nr.1/1969, p. 49.*
[2] *Ibidem., p. 67.*
[3] *Ibidem.*
[4] *Ciobotea Dinică, Moşnenia în ultima fază de existență, Bucureşti, 1996, p. 496.*

Moşnenii trăiau în sate integral moşneneşti sau mixte (moşneneşti-boiereşti- mânăstireşti). Proprietățile lor se găseau fie în devălmăşie, fie separate.

Apăsările fiscalității statului, abuzurile şi corupția unor funcționari au dus, în timp, la sărăcirea unor familii moşneşeşti care şi-au pierdut proprietățile şi au ajuns, unii, să muncească pământurile din rezerva moşierească a unor boieri sau mănăstiri sau, chiar, să se clăcăşească. În timp, mai ales după emanciparea clăcaşilor prin Legea agrară din 1864, majoritatea moşnenilor au fost integrați în categoria micilor proprietari agricoli înlăuntrul căreia reprezentau, însă, păturile fruntaşe. De altfel şi după 1848 ei erau, deja, unul din germenii burgheziei rurale româneşti. Oricum, la 1848, în Muntenia, ca pondere, moşnenii declinaseră de la un procent de 37,7% la numai 25% (91.743 de familii locuind în 1419 sate)[1]. În ceea ce priveşte comportamentul şi interesele economice şi sociale, moşnenii s-au situat, în general, în aria de înnoire şi eficiență determinată de edictarea şi aplicarea Regulamentului Organic, respingând prefacerile radicale ale revoluționarilor de la 1848.

Rezultă că, în Muntenia, după 1700, deşi, treptat, atât marea proprietate boierească cât şi proprietatea liberă moşnenească şi exploatările clăcaşilor şi-au extins participarea la producția agricolă de piață contribuind, implicit, la înscrierea sistemului medieval în etapa sa de ireversibilă destrămare, procesul a fost extrem de lent şi contradictoriu, determinând o considerabilă întârziere a inserării agriculturii în orbita modernizărilor depline de tip capitalist.

Chiar Reforma lui Constantin Mavrocordat, din 1746, deşi, a emancipat formal-juridiceşte țărănimea aservită (rumânii), i-a menținut legăturile extraeconomice cu domeniul boieresc pe care trăia şi muncea prin delnițele primite în lucru, pentru care datora zile de clacă şi cărăuşie, plocoane şi dijmă, în beneficiul stăpânilor de moşie.

Structura mixtă creată în cadrul sistemului agricol de piață, în Muntenia, între marea proprietate de tip medieval şi munca gratuită a clăcaşului juridiceşte liber dar economiceşte dependent de moşia boierească, nu putea îngădui decât progrese lente şi incomplete în planul modernizării agriculturii.

De aceea, în perioada destrămării relațiilor feudale (sec. XVII-1848), în Muntenia forța de muncă salariată a fost utilizată în mică măsură şi, doar, ca un substitut la munca clăcaşilor, iar arendarea moşiilor, deşi utilizată, mai ales după 1831, a reprezentat doar o formă specifică spațiului românesc nord-dunărean de a drena capitaluri şi mărfuri în mecanismul pieței, cu uzarea şi abuzarea muncii clăcaşilor. Într-adevăr, arendaşii de moşii se interpuneau între boieri şi clăcaşi ca actori tradiționali ai sistemului medieval românesc de producție agricolă pentru piață în calitate de speculanți şi cămătari interesați, doar, în

[1] *Drd. Ciobotea Dinică, op. cit., p.512.*

obținerea de profituri ridicate şi imediate şi nu în eficientizarea agriculturii[1] prin achiziții de unelte moderne, animale de rasă, semințe superioare.

Aceste elemente, care particularizează evoluția agriculturii şi proprietății agricole în Muntenia, în perioada de destrămare a Evului Mediu (sec. XVIII – 1848), au îngreunat considerabil pătrunderea elementelor moderne capitaliste în conducerea proceselor în cauză contribuind la izbucnirea a ceea ce, din secolul al XIX-lea, a fost numită "Criza agricolă românească" ("Problema agricolă românească", "Problema țărănească").

Evoluția relațiilor boieri-vecini a fost marcată, în Moldova şi în prima jumătate a secolului XVIII, de continuarea practicilor boierimii, în special ale marii boierimi, de a-şi spori numărul şi întinderea moşiilor prin danii domneşti, cumpărări, moşteniri, donații şi, nu în ultimul rând, prin cotropirea obştilor sau prin veciniri, cu capul sau cu delnița, ale unor răzeşi sau ale altor țărani liberi (lăturaşi, bârsani, ungureni, cnezi fără ocine ş.a.).

Într-adevăr, documentele timpului probează că, în Moldova, au continuat şi după 1700, procesele intentate de obştile răzeşeşti împotriva "cotropirilor" boiereşti[2].

În plus, uzând de privilegiile sporite pe care şi le dobândise deja în cursul secolelor XVI-XVII, boierimea moldoveană a continuat sporirea abuzivă a sarcinilor datorate de vecini în produse şi în bani şi, într-o oarecare măsură, în muncă pe rezervele moşiilor: întrețineri de mori, eleşteie, poduri, pive, anexe gospodăreşti, tăierea şi transportul lemnului şi unele munci agricole [3]. Cu banii obținuți erau acoperite cheltuielile de obținere a dregătoriilor prin mituirea domnilor şi un trai luxos.

În felul acesta, boierimea îşi asigura moşii întinse lucrate de vecini şi alte categorii de țărani, comercializând pe piața internă sau externă, în ciuda monopolului otoman, anumite cantități de grâne, efective de animale şi cherestea.

Dar şi după 1700, principala apăsare care îngreuna traiul țărănimii, în principal a celei aservite (vecinii), era, în Moldova, reprezentată de excesiva fiscalitate impusă de domnie în vederea onorării neîntârziate a obligațiilor, mereu sporite, datorate Porții Otomane şi a cheltuielilor uriaşe necesitate de câştigarea favorurilor căpeteniilor otomane pentru dobândirea şi menținerea tronului.

Aceasta pentru că şi în Moldova, după 1711, s-a instaurat regimul fanariot înlăuntrul căruia, asemeni Munteniei, s-a operat cu aceleaşi practici: încurajarea de către domnie a abuzului şi corupției din partea boierimii, de al cărui sprijin

---

[1] *Vezi în acest sens, Ioana Constantinescu, Arendăşia în agricultura Țării Româneşti şi a Moldovei până la Regulamentul Organic, Bucureşti, 1985, 203 p.*

[2] *N. Corivan, Formele de aservire a țărănimii moldovene în secolul al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, în: Studii şi cercetări ştiințifice-istorice, Anul VII, 1956, Fascicula 1, p. 76.*

[3] *Ibidem, p. 77.*

domnii fanarioți aveau nevoie în vederea consolidării proprii, în paralel cu escaladarea excesivă a fiscalității.

Firesc, ca şi în Muntenia, s-a ajuns şi în Moldova, la tensiuni şi violențe din partea vecinilor şi a altor categorii de țărani: neplata impozitelor, neachitarea obligațiilor către proprietarii de moşii, haiducia, fuga de pe moşii, băjenirea individuală sau în grup, "spargerea" sau "golirea" satelor, cum era denumită în documentele vremii refugierea unor efective însemnate de populație, excedate de apăsările boiereşti şi de impozitele mari, în Rusia, Turcia, Austria[1].

Amenințarea evidentă reprezentată de părăsirea țării de către un număr atât de însemnat de oameni, care priva visteria statului de plata impozitelor şi economia de rodul muncii lor, a determinat, nu întâmplător, tot pe Constantin Mavrocordat, devenit, între timp domnitor al Moldovei, să legifereze, la 6 aprilie 1749, la trei ani după similara reformă din Muntenia, abolirea veciniei şi a legării de glie.

Vecinii moldoveni deveniți clăcaşi îşi răscumpărau servituțile personale datorate boierilor cu executarea, în fiecare an, a unui număr de 24 zile de clacă pe rezerva moşiilor (plus alte două zile pentru tăiatul şi transportul lemnelor la reşedința boierului), la care se adăugau dijmele şi plocoanele pentru locul de casă şi grădină şi loturile de arătură şi fânaț primite spre folosință, cu titlu ereditar[2].

Trebuie precizat că, în Moldova, care avea o populație oricum mai redusă decât Muntenia, "boierimea a stăruit cu mai multă îndârjire decât în Muntenia pentru sporirea îndatoririlor cultivatorilor, aşa încât actele de intervenție domnească sunt mult mai numeroase şi mai favorabile proprietarilor"[3].

În astfel de condiții, nici în Moldova relațiile de producție moderne nu au cunoscut, în agricultură, ponderea şi profunzimea înregistrate în vestul continentului.

Desigur, producția pentru piață a sporit, mai ales după Păcile de la Kuciuc Kainargi (1774) şi Adrianopol (1829) care au limitat şi, apoi, au abolit monopolul comercial otoman.

Ocazional, şi în Moldova, din cauza fie a refuzului clăcaşilor de a munci, fie a fugii acestora de pe moşie, s-au înregistrat cazuri de utilizare a muncii salariate. Totuşi, principala modalitate de exploatare a moşiilor a reprezentat-o utilizarea extensivă şi ineficientă a muncii clăcaşilor pe propriile loturi pentru asigurarea dijmelor şi munca de clacă pe rezervă, în ambele cazuri folosindu-se însă animalele de slabă calitate şi uneltele rudimentare aflate în proprietatea clăcaşului, semințe inferioare, precum şi metode tradiționale de exploatare a solului (moina, asolamentul bienal).

---

[1] *Ibidem, p. 89.*
[2] *Ioan C. Filitti, Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864, Bucureşti, 1985, p. 366.*
[3] *Ibidem.*

La aceasta se adăuga şi utilizarea sistemului arendării moşiilor de către marii proprietari absenteişti. Ca şi în cazul Munteniei, în Moldova arendaşii, în majoritate elemente alogene (polonezi, armeni, greci, evrei veniţi în mare parte din Bucovina, după ocuparea acesteia de către austrieci) erau interesaţi, doar, în grabnica recuperare, cu un cât mai însemnat beneficiu, a sumelor plătite boierilor, în avans, ca arenzi şi nicidecum în demararea unor investiţii ţintind la modernizarea agriculturii.

Dimpotrivă, arendaşii accentuau, de cele mai multe ori, abuzurile şi silniciile la adresa clăcaşilor pentru a-i forţa la executarea obligaţiilor de clacă, cărăuşit, dijmă şi altele datorate stăpânilor de moşie, frecvent calculate abuziv de arendaşi, în vederea sporirii propriilor beneficii.

Aceste stări de lucruri au nemulţumit profund ţărănimea, provocând nenumărate tensiuni şi conflicte: plângeri adresate autorităţilor, procese contra boierilor şi arendaşilor, părăsirea satului, neexecutarea obligaţiilor datorate proprietarilor, chiar unele mici răzmeriţe.

De aceea, şi în Moldova s-a încercat, pe fondul de deschidere şi progres înregistrat după Pacea de la Adrianopol prin edictarea Regulamentului organic care poseda un număr de articole legate de raporturile boieri-clăcaşi, eficientizarea acestor raporturi.

În consecinţă, după 1831, prin textul Regulamentului organic s-a căutat să se răspundă necesităţilor momentului de sporire accentuată a producţiei pentru piaţă prin redefinirea drepturilor şi obligaţiilor reciproce dintre marii proprietari şi clăcaşi.

În ciuda presiunilor marii boierimi, mai ales, interesate în dobândirea proprietăţii depline asupra întregii moşii prin transformarea clăcaşilor în chiriaşi vremelnici, utilizatori prin contracte scrise a unui lot de pământ, s-a preferat soluţia tradiţională a menţinerii clăcaşilor, tot ca utilizatori, dar ereditari, ca şi până atunci, ai loturilor lor.

Zilele de clacă erau stabilite în număr de 12, dar modul de calculare a nartului le sporea în fapt până la dublul zilelor de clacă acordate, de Grigore Ghica, în 1777, de la 35 zile/an, la 85 zile/an, la care se adăugau alte 2 zile pentru tăiatul şi căratul lemnelor şi podvezile necesare reşedinţei proprietarului[1], de asemenea, în practică, sporite, prin nart, ca durată reală (în Muntenia, oficial, erau stabilite, prin Regulamentul organic, 12 zile calcă pe an, 1 zi de plug şi o zi de cărătură de lemne, sporite şi ele, prin practica nartului, dar nu în aceeaşi măsură ca în Moldova).

La obligaţiile clăcii se mai adăuga dijma din orice produs cultivat pe lotul clăcăşesc şi zeciuiala în bani pentru cutia satului, precum şi capitaţia plătită ca impozit către stat de fiecare cap de familie (ca în Muntenia)[2].

---

[1] *Ibidem, p. 376.*
[2] *Ibidem.*

În ceea ce priveşte întinderea mai redusă a loturilor acordate clăcaşilor şi numărul mai mare de zile de clacă anuale datorate de clăcaşi boierilor, hotărâte de Regulamentul organic, în Moldova, față de cel muntean, aceste apăsări suplimentare au determinat, după 1831, noi nemulțumiri în rândul clăcaşilor, care, adăugate abuzurilor arendaşilor şi fiscalității însemnate, s-au tradus prin noi şi repetate plângeri către autorități din partea clăcaşilor, interminabile procese cu boierii şi arendaşii şi, chiar, refugierea multor familii de clăcaşi în Bucovina, Basarabia sau Transilvania[1].

În unele cazuri, autoritățile au intervenit pentru curmarea unor abuzuri din partea boierilor sau a arendaşilor, dar în limita Regulamentului organic şi punctual. Pe fond, însă, rezolvarea spinoasei crize (chestiuni) agrare legate de raporturile boieri-clăcaşi a fost rezolvată legislativ abia prin Legea Reformei agrare din 1864.

Evident, în Moldova au continuat să existe şi după 1700, în ciuda "cotropirilor" boiereşti şi a pauperizării generate de excesiva fiscalitate practicată de domnii fanarioți, un important procent de țărani liberi, în principal răzeşi.

Pierderile teritoriale din 1774 (Bucovina) şi 1812 (Basarabia) au contribuit suplimentar la diminuarea ponderii răzeşimii în totalul populației țărăneşti.

Totuşi, în regiunile de deal şi munte s-au putut menține un număr semnificativ de sate răzeşeşti. În anul 1803, “Registrul contribuabililor” din Principatul Moldovei înregistra, la un total de 1711 sate şi târguri, un număr de 23 de localități aparținând domniei (statului), 215 mănăstirilor, 927 boierilor, iar restul de 546 erau sate răzeşeşti[2].

Corespunzător, în 1840, conform “Notițelor statistice” ale lui Nicolae Şutzu, dintr-un total de 1933 de sate moldovene reveneau 1092 de sate boiereşti, 393 de sate mănăstireşti şi 448 de sate răzeşeşti (adică un procent de 23,2% din totalul satelor moldoveneşti şi, respectiv, cu o populație reprezentând 22,3% din totalul populației rurale)[3].

Împreună, moşiile boiereşti (rezervele şi loturile clăcaşilor) şi pământurile răzeşimii au putut acoperi necesitățile sporite de cereale, plante tehnice, legume, fructe, băuturi, animale, cherestea reclamate, mai ales după abolirea monopolului otoman, de dezvoltarea pieților internă şi externă.

Deşi au apărut unele elemente moderne în agricultură, în Moldova a rămas caracteristic în această perioadă un sistem de producție agricolă pentru piață bazat, însă, pe utilizarea extensivă şi abuzivă a muncii clăcaşilor şi doar într-o foarte mică măsură pe utilizarea muncii salariate, ferme specializate,

---

[1] *Ioan C. Filitti, op. cit., p. 380.*

[2] *Vasile Mihordea, Maitres du sol et paysans dans les Principautés Roumaines au XVIIIe siède, Bucharest, 1971, p. 46-47.*

[3] *H.H. Stahl, Contribuții la studiul satelor devălmaşe româneşti, vol. 1, Bucureşti, 1958, p. 38.*

metode de lucru şi uneltelor moderne, semințelor selecționate şi animale de rasă.

De aceea şi aici inserarea deplină în modernitatea europeană capitalistă a trebuit să fie amânată pentru etapa istorică următoare de după Revoluția europeană şi românească de la 1848.

EVOLUȚIA AGRICULTURII ŞI A PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN BASARABIA (1812 – 1848)

Dan Constantin RĂDULESCU

Anterior ocupației țariste, din 1812, teritoriul dintre Prut, Nistru şi litoralul pontic făcuse parte din componența Țării Româneşti a Moldovei, urmând toate etapele istorice înregistrate de aceste state, inclusiv în ceea ce priveşte evoluția agriculturii şi a proprietății agricole.

În urma semnării Păcii de la Bucureşti, ce punea capăt războiului ruso-turc (1806-1812), Rusia țaristă a ocupat teritoriul dintre Prut şi Nistru pe care, inițial,
l-a organizat într-un regim de semiautonomie sub conducerea caimacamului Sturza. După 1828 însă, Basarabia, numită astfel de ocupanți pentru ascunderea caracterului său românesc, de parte a Moldovei, a fost încorporată administrativ în gubernia Novorosiisk, iar limba rusă a devenit obligatorie[1].

Încă din 1807, când Basarabia se afla deja sub ocupația armatei țariste, s-a procedat la colonizarea unor comunități de agricultori bulgari cărora, după 1814, li s-au alăturat numeroase alte comunități de germani, elvețieni, ucrainieni, ruşi, polonezi, evrei[2], care s-au aşezat atât în satele şi oraşele deja existente, cât şi în localități nou fondate.

În mediul rural, coloniştii au primit loturi întinse de pământ de 60 de deseatine pentru fiecare familie, în folosință veşnică, şi erau scutiți timp de 50 de ani de plata impozitelor[3].

S-a creat, astfel, o reală discriminare între noile comunități colonizate în teritoriu şi vechile sate de clăcaşi boiereşti şi mănăstireşti supuşi în continuare servituților hotărâte prin Reforma lui Constantin Mavrocordat din 1749 şi aşezămintele domneşti ulterioare: 12 până la 20 de zile de clacă, plus alte zile de cărături şi tăiat lemne pentru boier, dijma în produse, în afara taxelor şi impozitelor datorate statului, colectate cu mult mai multă rigoare de autoritățile țariste decât de cele moldoveneşti, înainte de 1812.

Totuşi, în vederea păstrării liniştei interne şi pentru asigurarea forței de muncă necesare exploatării în bune condiții a moşiilor boiereşti, au fost stabilite la presiunea autorităților obligații ceva mai blânde pentru clăcaşi, în comparație cu cele aplicate în Moldova, fapt ce a determinat, în timp, chiar refugierea peste Prut în Basarabia a unor țărani moldoveni excedați în special de calcularea

---

[1] *Nicolae Ciachir, Basarabia sub stăpânirea țaristă 1812-1917, Bucureşti, 1992, p. 33.*
[2] *Ibidem, p. 21.*
[3] *Ibidem, p. 32.*

abuzivă a zilelor de clacă datorate boierilor (nartul), care ajungeau la 70-85 de zile pe an.

De altfel, caracterul mai acceptabil al obligațiilor în muncă şi produse datorate de clăcaşi în Basarabia a determinat un număr de şerbi din Rusia să fugă în dreapta Nistrului, autoritățile stabilind printr-un "ucaz", în 1817, că aceştia nu mai pot fi întorşi foştilor lor stăpâni[1].

Boierimea rămasă în teritoriul ocupat de Rusia țaristă a fost, în scurtă vreme, rusificată prin aranjamente matrimoniale cu familiile nobiliare ruse, dar, mai ales, prin echivalarea rangurilor tradiționale cu titluri nobiliare occidentale, ca şi restul aristocrației imperiale.

Satele de răzeşi, majoritatea încă devălmaşe, au continuat să existe după 1812, devenind, peste timp, aşezări de țărani liberi[2].

În afara boierilor, clăcaşilor, răzeşilor şi coloniştilor stabiliți în sate, populația rurală basarabeană mai cuprindea şi comunitățile de țigani, foşti robi domneşti, mânăstireşti, boiereşti, anterior ocupației din 1812. Lor li se adăuga populația oraşelor, mult mai redusă încă, ca pondere, şi dominată de comunități de alogeni (ruşi, ucrainieni, evrei, polonezi, germani, bulgari, armeni, greci, găgăuzi, turci ş.a.).

Presiunea asimilatorie exercitată de autorități prin măsuri administrative şi prin masiva colonizare a Basarabiei cu populații străine a alterat considerabil, în timp, caracterul etnic predominant românesc al teritoriului, dar românii, în special la sate, şi-au păstrat neştirbită conştiința națională, în ciuda apăsărilor de tot felul la care au fost supuşi de către ocupant şi boierimea locală deznaționalizată în bună parte.

Calitatea solului şi clima prielnică şi încurajarea din rațiuni precumpănitor fiscale şi de linişte socială din partea autorităților țariste au îngăduit, însă, practicarea atât pe marile proprietăți nobiliare (boiereşti) cât şi pe pământurile clăcaşilor, răzeşilor şi coloniştilor a unei agriculturi capabile să asigure autoconsumul propriu, dar şi acoperirea necesarului pieței locale şi chiar un important disponibil în animale şi cereale care era exportat în: Austria, Imperiul Otoman, Egipt, Italia, Franța[3].

Totuşi nivelul tehnic scăzut al uneltelor, calitatea mediocră a semințelor şi animalelor, precum şi metodele tradiționale utilizate în agricultura Basarabiei au determinat şi în perioada 1812-1848 menținerea unui sistem agricol de piață având o eficiență redusă datorită utilizării muncii țărănimii dependente, mult asemănătoare cu situația înregistrată, în aceeaşi perioadă, în Moldova şi Muntenia.

---

[1] *Nicolae Ciachir, op. cit., p. 31.*
[2] *Nicolae Iorga, Neamul românesc în Basarabia, Bucureşti, 1995, p. 122.*
[3] *Nicolae Iorga, op. cit., p. 123.*

EVOLUȚIA AGRICULTURII ŞI A PROPRIETĂȚII AGRICOLE ÎN DOBROGEA (1800-1848)

Dan Constantin RĂDULESCU

Evoluția lentă atât a instituțiilor cât şi a relațiilor economice, sociale şi politice înlăuntrul hotarelor Imperiului Otoman a determinat o întârziere considerabilă în ceea ce priveşte destrămarea feudalismului, în comparație cu restul Europei.

Ca provincie otomană, Dobrogea a fost din plin influențată de aceste stări de lucruri, inclusiv în domeniul agriculturii şi al proprietății agricole.

În plus, pustiirile provocate de frecventele războaie purtate între secolele XVII şi XIX de Poarta Otomană cu Polonia, Rusia, Austria au lovit Dobrogea care, prin poziția sa geostrategică de principal culoar dinspre Dunăre spre Adrianopol şi Constantinopol, devenea câmp de luptă între beligeranți, fapt ce a dus la sărăcirea majorității locuitorilor, silindu-i pe mulți, în special pe cei din comunitățile colonizate din zonă, să părăsească provincia.

Întrucât statul otoman avea nevoie de linişte şi prosperitate în vederea colectării impozitelor şi consolidării administrativ-politice, după 1840 au fost inițiate un şir de reforme administrative, fiscale, economice şi militare care au inaugurat Epoca Tanzimatului, determinând începutul destrămării feudalismului şi al introducerii normelor moderne capitaliste în această parte a Europei.

În consecință, şi în Dobrogea s-a înregistrat construirea unui număr de şcoli, aşezăminte spitaliceşti, moschei şi biserici menite să îmbunătățească calitatea vieții locuitorilor, pentru a-i determina să rămână pe loc şi să prospere economiceşte, în vederea achitării tuturor obligațiilor fiscale de care statul avea urgentă nevoie[1].

Totodată, autoritățile au aplicat – cu mai multă eficiență şi onestitate, în vederea curmării corupției – reformele judiciare, administrative, dar mai ales fiscale, inițiate, după 1840, inclusiv în Dobrogea.

Toți cetățenii erau supuşi impozitului direct, stabilit în funcție de averea fiecărui contribuabil (în cazul agricultorilor, după numărul de pluguri) la 15,30 şi, respectiv, 60 de piaştri pe an, oricum reprezentând valori mult mai reduse decât în unele state europene (doar a 76-a parte din valoarea venitului, în timp ce, în aceeaşi perioadă în Franța contribuabilii datorau statului, ca impozit direct, a 7-a parte din valoarea venitului)[2]. În afară de aceasta, țăranii, care posedau pământ în folosință, unelte şi animale de lucru, mai datorau, în fiecare an, dijma

---

[1] *I. Ionesco, Excursion agricole dans la plaine de la Dobrudza, Constantinople, 1850, p.101.*
[2] *Ibidem, p. 111.*

de 10% din produsele recoltate denumită, în cazul produselor vegetale, *uchur* şi al celor animale (oi, capre, bovine, albine) *beilic* şi care puteau fi convertite în sume modice de bani[1].

De aceea, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Dobrogea, statisticile agricole şi celelalte izvoare şi documente contemporane înregistrau, mai ales în anii de pace şi stabilitate politică şi economică de după 1830, colonizarea unui număr însemnat de ţărani din Muntenia şi Moldova excedaţi de abuzurile boierimii în stabilirea obligaţiilor clăcaşilor (în principal zilele de clacă), precum şi de oieri români din Transilvania apăsaţi de asuprirea naţională şi socială împotriva lor şi care, cu toţii, preferau condiţiile blânde de muncă şi obligaţiile, evident, mai raţionale şi acceptabile oferite de autorităţile locale şi de posesorii domeniilor agricole, foarte interesaţi în exploatarea acestora şi în suplimentarea numărului de contribuabili.

Spre exemplu, în jurul anului 1848, în Dobrogea erau înregistraţi circa 5.000-6.000 de români transilvăneni stabilizaţi în teritoriu, împreună cu familiile şi numeroasele lor turme de oi, şi pe care autorităţile îi încurajaseră să rămână, inclusiv cu acceptarea statutului de "sudiţi" (supuşi ai altor state) care îi scutea de plata impozitului direct[2]. În consecinţă, sudiţii datorau statului otoman doar plata patentei anuale stabilită în funcţie de numărul de oi.

Doar războaiele dese purtate pe teritoriul provinciei şi evoluţia mai puţin favorabilă a climei au împiedicat comunităţile locale să-şi exploateze şi mai eficient proprietăţile agricole.

De aceea, şi după 1800, marii proprietari musulmani (statul, clerul, înalţii demnitari, timarioţii) au preferat menţinerea vechiului sistem de exploatare a pământului.

În consecinţă, marii proprietari, ca şi în perioadele anterioare, acordau ţăranilor organizaţi în obşti preexistente ocupaţiei otomane dreptul de folosinţă ereditară asupra loturilor familiale, precum şi sămânţa. Iar, în schimb, ţăranii lucrau cu propriile unelte şi animale aceste loturi pentru care datorau zeciuiala din toate produsele obţinute[3]. De menţionat că, după 1800, mai ales, mulţi dintre marii proprietari preferau convertirea zeciuielii în bani[4].

Trebuie, însă, evidenţiat faptul că, de regulă, transformarea zeciuielilor în bani se făcea în cote modice, uşor de suportat, fapt pentru care, cum s-a arătat deja, mulţi iobagi din Transilvania sau clăcaşi din Muntenia şi Moldova se refugiau în Dobrogea, chiar în condiţiile în care supuşii creştini plăteau statului otoman un impozit suplimentar (haraci), şi acesta destul de scăzut[5].

---

[1] *Ibidem.*
[2] *Mehmet Ali Ekhrem, Din istoria turcilor dobrogeni, Bucureşti, 1994, p. 69.*
[3] *J. Ionesco, op. cit., p. 23.*
[4] *Ibidem, p. 88.*
[5] *Mehmet Ali Ekhrem, op. cit., p.111.*

De menționat că şi după 1800, în Dobrogea, populația românească autohtonă a putut convieţui în armonie cu celelalte comunități colonizate în teritoriu şi în ciuda tuturor vicisitudinilor istorice (războaie, epidemii, epizootii, secetă) şi-a putut păstra atât tradițiile şi specificul național cultural, cât şi o pondere numerică importantă, ca urmare a unei atitudini mai tolerante din partea autorităților otomane, interesate mai mult în controlarea sigură a teritoriului dobrogean şi în colectarea impozitelor decât în asimilarea populațiilor cucerite.

În concluzie, încetineala acumulărilor şi schimbărilor în plan economico-social au determinat în Dobrogea o mare întârziere în ceea ce priveşte modernizarea capitalistă de tipul celei înregistrate în vestul Europei, chiar în comparație cu ritmurile înregistrate în Muntenia şi Moldova.

Reformele inițiate după 1840 au putut produce, în plan administrativ şi fiscal, unele îmbunătățiri, dar nu au putut genera toate condițiile necesare consolidării şi modernizării societății şi economiei, în principal a agriculturii.

Drept urmare, s-a păstrat vechiul sistem de exploatare a pământului cu țărani dependenți care utilizau metode şi unelte învechite. În consecință, nu s-au putut acumula suficiente capitaluri spre a fi investite în modernizarea agriculturii.

Sub aceste auspicii, Dobrogea a evoluat în plan economic, social şi politic fără prea mari schimbări şi înnoiri, până la Unirea sa cu România, în 1878.

CONCLUZII

Dan Constantin RĂDULESCU

După cum s-a prezentat, în paginile anterioare, în perioadele istorice premoderne evoluția agriculturii şi, implicit, a regimului proprietăților agricole a evidențiat, pe de o parte, un şir de trăsături generale specifice întreprinderilor similare europene, dar, pe de altă parte, şi caracteristici proprii, care le particularizează în peisajul continental.

Trebuie avute în vedere în acest sens consecințele revoluției neolitice asupra tehnicilor de cultivare a plantelor şi de creştere a animalelor, practicate de comunitățile omeneşti trăitoare în spațiul românesc, pe fondul condițiilor prielnice geo-pedo-climatice, care, de altfel, le-au condiționat permanent evoluția generală.

Într-adevăr, săpăturile arheologice au învederat existența, înlăuntrul acestui spațiu, a unor comunități creatoare ale unor remarcabile culturi neolitice, aflate în strânsă interconexiune cu similarele lor din spațiul circummediteranean şi din Orientul Apropiat.

Se dezvoltă astfel, începând cu mileniul VI î.H., puternice şi întinse aşezări omeneşti de agricultori şi crescători de animale care practicau o agricultură bazată pe sistemul moinelor, care, de altfel, s-a păstrat, în acest spațiu, până la începutul Epocii Moderne, ca o caracteristică ce defineşte sistemul agricol practicat în spațiul românesc. Adică, desțelenirea, apoi, cultivarea până la epuizare şi, ulterior, abandonarea şi necultivarea respectivului teren până la o viitoarea desțelenire.

Erau utilizate secera cu corn, plugul de mână, săpăliga, toporul, alături de arc şi de alte unelte şi arme confecționate din piatră şlefuită, os, lemn. Totodată, ceramica cunoaşte un progres remarcabil, de nivel european, încununat de realizările Culturii Cucuteni. Apar şi se dezvoltă manifestări timpurii de creații artistico-religioase, temple, statuete zoomorfe, antropomorfe de lut şi marmură, iar spre sfârşitul neoliticului, au fost înregistrate primele podoabe, unelte şi arme din aur, argint şi aramă.

Năvălirile succesive ale triburilor indo-europene au accelerat trecerea la epoca bronzului şi în spațiul românesc, asemeni restului continentului.

Totodată, s-au pus bazele etnogenezei actualelor națiuni europene (latine, germane, slave), inclusiv prin aşezarea marelui grup al triburilor trace între Dunărea Mijlocie, litoralul Mării Baltice, râul Bug, litoralul Mării Negre, Munții Macedoniei şi litoralul Mării Adriatice, unde se învecina cu triburile înrudite ale illirilor.

Tracii, iscusiți crescători de animale şi făuritori de arme şi unelte de bronz, au determinat constituirea unui sistem agricol mixt de mare anduranță în timp, bazat pe coexistența păstoritului cu cultivarea: cerealelor, legumelor, plantelor tehnice, viței de vie, apiculturii şi prelucrarea lemnului, care, de asemenea, a caracterizat agricultura românească până în Epoca Modernă.

Sub imperiul deselor atacuri declanşate împotriva teritoriilor locuite de ei, triburile trace au recurs, ca o soluție de supraviețuire, la retragerea în regiunile înalte şi dens împădurite de deal şi munte, unde au continuat practicarea păstoritului şi a unei agriculturi montane şi submontane, pe terasele şi pantele prielnice, expuse la soare.

Este important de evidențiat că, atât în timpul ocupației romane cât şi după retragerea sau prăbuşirea administrației romane din spațiul Romanității Orientale, populația autohtonă – traco-daco-geto-romană şi, apoi, românii – a continuat, în ciuda atacurilor triburilor migratoare (sec. III-XIII), în paralel cu procesul fundamental al etnogenezei poporului român, practicarea sistemului agricol mixt pastoral-cerealier în sanctuarele lor din zonele muntoase şi împădurite.

Cercetările de specialitate au evidențiat, în acest sens, existența unor sole cultivate cu grâu, mei, orz, ovăz la înălțimi de peste 1200-1300 m, peste media contemporană europeană.

Au fost, de asemenea, înregistrate progrese notabile, mai ales în timpul ocupației romane, în ceea ce priveşte uneltele şi metodele utilizate: unelte de bronz şi, apoi, de fier (seceri, săpăligi, plugul cu coroană, boroana), tehnica asolamentului bienal, rase superioare de animale, soiuri mai eficiente de cereale, legume şi fructe.

Dar, pentru români, realitatea care a străbătut veacurile, până în epoca modernă, în ceea ce priveşte agricultura şi proprietatea agricolă, a fost obştea, ca o instituție complexă cu atribuții sociale, economice şi administrativ-politice vitale în supraviețuirea şi conservarea unității, latinității şi continuității poporului român, în pofida dificultăților determinate de năvălirile şi ocupațiile străine exercitate asupra spațiului românesc.

În plus, obştea, atât cea gentilico-patriarhală cât şi cea țărănească, a asigurat, prin practicile şi instituțiile cutumiare, evoluția tehnicilor şi a metodelor agricole şi, mai ales, a regimului proprietății pământului.

Înlăuntrul obştilor s-au înregistrat specializări şi diferențieri economice şi sociale între familiile componente, care au generat trecerea de la proprietatea şi utilizarea comună a pământului, specifică gentilicului patriarhal, la utilizarea, prin tragere la sorți a loturilor de arător şi fânaț, de către familiile din obşte, loturi schimbate, însă, anual, practică curentă în timpul ocupației romane şi a epocii migrațiilor, pentru a se ajunge, în timp, la adjudecarea ereditară a acestor loturi de către familii şi la ieşirea din indiviziunea obştilor, în epoca medievală a acestor proprietăți familiale. Totuşi, şi în Evul Mediu s-a menținut dreptul de

preempțiune al obştei pentru aceste proprietăți familiale în cazul stingerii familiilor respective, şi cu păstrarea proprietății devălmaşe a obştilor asupra pădurilor, păşunilor şi apelor. Trebuie notat faptul că obştea devălmaşă şi-a menținut permanent puternice legături de rudenie între familiile componente, ca o moştenire, peste timp, a obştii gentilice.

Pentru acest motiv, obştea sătească a supraviețuit, în interiorul spațiului românesc, până în epoca modernă, în timp ce, în alte părți ale Europei structurile obşteşti s-au diluat şi au dispărut, sub presiunea rânduielilor feudale.

Dimpotrivă, comunitățile româneşti, atât la nord cât şi la sud de Dunăre, au cunoscut, în cursul Evului Mediu, în paralel cu structurarea instituțiilor specifice statului feudal, respectiv raporturile suzeran-vasal, constituirea domeniilor feudale condiționate de loialitate şi serviciu militar în beneficiul monarhului, menținerea în proporții însemnate a obştilor devălmaşe săteşti, atât libere cât şi aservite.

Doar că, urmare a frecventelor atacuri şi ocupații străine împotriva pământurilor româneşti, nu s-a putut finaliza procesul de coagulare național-statală al tuturor românilor, sincron cu întreprinderile similare din vestul Europei (Anglia, Franța, Spania).

În consecință, ocuparea unor provincii istorice româneşti (Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş, Bucovina, Basarabia, Dobrogea) şi constituirea a două state româneşti de sine stătătoare viabile, în secolul XIV – Muntenia şi Moldova (Țara Românească a Cavarnei, Dobrogea, a fost, după 1415, ocupată de Imperiul Otoman) – au generat transferul serios al energiilor şi potențialului românesc de la acumulările din domeniul tehnico-ştiințific şi cultural, care în occidentul european au accelerat în secolele XVI-XVIII progresul economic-social-politic, la imperativele supraviețuirii naționale şi statale (războiul antiotoman,
sec. XIV-XVII). Iar, ulterior, a fost inițiat marele proiect emancipator şi unificator național-statal (sec. XVIII-XX), menit să recupereze întârzierea înscrierii națiunii române în modernitatea europeană, la adăpostul cupolei protectoare a unui stat român național unitar şi suveran, care să recupereze, totodată, provinciile istorice aflate sub ocupații străine.

Urmare a acestor întârzieri în plan economic-social şi cultural, ritmurile de progres şi dezvoltare, în ceea ce priveşte agricultura, înregistrate în spațiul românesc, au fost lente şi inegale, spre deosebire de vestul Europei, de la Elba, unde, în secolele XV-XVI s-a realizat eliberarea juridică, fără pământ, a şerbilor, care au devenit, proletari agricoli sau fermieri specializați deschizând, astfel, drumul agriculturii capitaliste de piață, în secolele XVI-XVIII. În spațiul românesc, însă, la fel ca în centrul şi răsăritul Europei, de la est de Elba, s-a preferat soluția legării de glie a țărănimii dependente, supusă unor servituți crescânde în muncă, bani şi produse în favoarea nobilimii (boierimii) pentru loturile de pământ primite

în folosință ereditară şi exploatată extensiv şi abuziv, dar ineficient, în vederea acoperirii necesităților pieților interne şi, mai ales, externă.

În consecință, în Occident munca mai eficientă a fermierilor specializați şi a salariaților agricoli, adăugată importantelor progrese tehnico-ştiințifice (semințe superioare, animale de rasă, îngrăşăminte, asolament trienal şi de patru ani, unelte moderne) au determinat dezvoltarea şi generalizarea producției capitaliste, pentru piață, triumful Revoluției Tehnico-Ştiințifice, al Enciclopedismului şi Iluminismului, în plan cultural-şcolar şi inițierea prin reforme şi revoluții a democratizării constituțional-politice a națiunilor occidentale, adică generalizarea Epocii Moderne (sec. XVIII-1848).

În schimb, în centrul şi răsăritul Europei, inclusiv în spațiul românesc, nobilimea (boierimea), abuzând de privilegiile sale politice, deja consolidate în secolele XVI-XVII, a preferat soluția extensivă şi ineficientă economic a exploatării proprietății agricole prin utilizarea muncii gratuite a țărănimii aservite în vederea realizării de producții pentru piață.

Drept rezultat, producțiile au înregistrat progrese limitate întrucât nobilimea nu era interesată în investiții de modernizare a agriculturii, iar țărănimea aservită nu poseda resurse băneşti pentru aşa ceva.

De aceea, munca salariată şi ferma specializată, bază a dezvoltării şi modernizării agriculturii capitaliste, s-au înregistrat doar sporadic şi nesemnificativ, sporind ca ponderea în zonă abia după 1800-1830.

În plus, arendarea marilor proprietăți, mai ales în Muntenia şi Moldova, a fost utilizată în scopuri oportunist speculative, sporind doar exploatarea abuzivă a țărănimii şi nu a dus la acumulări de capital utilizate în vederea modernizării bazei tehnice a marii proprietăți.

Drept rezultat, s-au produs numeroase tensiuni şi violențe sociale provocate de țăranii aserviți (iobagi, clăcaşi) care au determinat multe familii țărăneşti să recurgă la fuga de pe moşii, la refugierea în alte state, provocând dezorganizarea vieții economice şi compromiterea fiscalității, baza trăiniciei marilor proiecte administrativ-militare ale tuturor statelor.

În consecință, autoritățile habsburgice şi domnii munteni şi moldoveni au recurs la inițierea unor reforme administrativ-politice prin care se urmărea eficientizarea sistemului politic medieval, creşterea prosperității economice şi asigurarea securității fiscale.

Reglementările imperiale habsburgice din 1767, 1780, 1785, 1819, 1835 au urmărit tocmai aceste obiective, limitând abuzurile nobilimii împotriva iobagilor, dar păstrând pe fond obligațiile extraeconomice ale ultimilor. Rezolvarea chestiunii emancipării juridice a iobagilor a fost în consecință amânată după 1848.

Similar, în 1746 şi 1749, în Muntenia şi Moldova țăranii aserviți (rumânii şi vecinii) au fost emancipați formal de legarea de glie, dar cu răscumpărarea în

bani şi dijmă în zile anuale de clacă pentru loturile de pământ primite spre folosința ereditară de la boieri.

Deveniți clăcaşi, țăranii aserviți au devenit obiectul unor permanent amplificate servituți pentru lotul primit spre lucru, mai ales în ceea ce priveşte zilele de clacă sporite ca număr prin aplicarea abuzivă a normelor de lucru (nartul).

Reglementările domneşti ulterioare, precum şi Regulamentul organic, aplicat în ambele Principate între 1831-1849, au menținut aceste servituți la cote excesive, fără a se obține din partea clăcaşilor (nemotivați şi chiar ostili sistemului) nivelul de eficiență solicitat de o reală modernizare capitalistă a agriculturii.

Excesul de zile de clacă determina, în plus, neglijarea propriilor loturi ale clăcaşilor, contribuind la sărăcirea lor.

Similar, Epoca Tanzinatului nu a putut produce, în Dobrogea, modificări de fond în ceea ce priveşte progresul agriculturii, întrucât a menținut neschimbate bazele raporturilor de proprietate, preferând doar naționalizarea fiscalității.

Erau compromise în acest fel atât dezvoltarea generală a agriculturii cât şi însănătoşirea fiscalității.

În consecință, soluționarea deplină a crizei agricole româneşti, cum era denumită în epocă situația explozivă a raporturilor mari proprietari/țărani aserviți, a fost amânată după 1848.

INSTITUTUL NAȚIONAL
DE
CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ŞI CERCETĂRI ECONOMICE
NR. 48/2006

CENTRUL DE INFORMARE
ŞI DOCUMENTARE ECONOMICĂ
BUCUREŞTI

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
INSTITUTUL DE PROGNOZĂ ECONOMICĂ

Descompunerea Blanchard-Quah

Coordonator Cornelia SCUTARU

Centrul de Informare şi Documentare Economică

CUPRINS

I. DESCOMPUNEREA BLANCHARD-QUAH DINAMICA ŞOCURILOR INFLAȚIONISTE. ESTIMĂRI PE DATE LUNARE PENTRU ECONOMIA ROMÂNIEI 799

Abstract 799
Introducere 799
1. Datele 804
2. Modelul 808
3. Rezultate 810
4. Descompunerea varianței 813
5. PIB potențial şi *output-gap* 815

II. ANALIZA ŞOCURILOR DIN DOMENIUL MONETAR, VALUTAR ŞI FISCAL CU AJUTORUL FUNCȚIILOR IMPULS-RĂSPUNS POLITICI MONETARE BAZATE PE PIB POTENȚIAL. ESTIMĂRI PE DATE LUNARE PENTRU ECONOMIA ROMÂNIEI 830

1. Datele 830
2. Modele econometrice 832
2.1. Modelul construit pe baza vectorului de autoregresie (VAR – anexa nr. 1) 833
2.2. Un model de corectare a erorii (VECM – anexa nr. 3) 836

RĂSPUNSUL *OUTPUT-GAP* LA DEZECHILIBRELE EXTERNE. ŞOCURI ÎN POLITICILE VALUTARE. ESTIMĂRI PE DATE LUNARE PENTRU ECONOMIA ROMÂNIEI 843

1. Datele 843
2. Modelul 846
2.1. Modelul construit pe baza vectorului de autoregresie (anexa nr. 1 – VAR): 846
2.2. Modelul de corectare a erorii (anexa nr. 2 – VEC) 848

RĂSPUNSUL *OUTPUT-GAP* LA ŞOCURI ÎN POLITICILE FISCALE. ESTIMĂRI PE DATE LUNARE PENTRU ECONOMIA ROMÂNIEI 855

1. Datele 855
2. Modelul 857
2.1. Modelul construit pe baza vectorului de autoregresie (anexa nr. 1 –VAR): . 858

BIBLIOGRAFIE 862

INDEX DE AUTORI 865

I. DESCOMPUNEREA BLANCHARD-QUAH

Dinamica şocurilor inflaţioniste. Estimări pe date lunare pentru economia României[1]

Cornelia SCUTARU[**]
Cristian STĂNICĂ[***]

Abstract

Lucrarea reia problema dinamicii şocurilor inflaţioniste pentru cazul economiei româneşti, aşa cum a fost ea abordată în lucrarea noastră : *Determinarea output-gap şi a dinamicii şocurilor inflaţioniste. Cazul României,* elaborată pe date trimestriale în cadrul proiectului: **Research project (RRC IV-057) of GDN, *Adapted models to estimate potential GDP in the candidate countries***, în perioada 2003-2004**.** Se utilizează aceeaşi metodologie de elaborare a modelului (extensia lui Hjelm la descompunerea Blanchard-Quah), cu deosebirea că se folosesc seriile de date lunare din perioada 1997.01-2003.12, pentru a elabora un model care permite extinderea analizei la politicile din domeniul monetar, valutar si fiscal. Modelul ia în considerare trei variabile: outputul real, rata şomajului şi inflaţia. Sunt evaluate trei tipuri de şocuri: şocurile de productivitate (pe latura ofertei), şocurile adverse pe piaţa muncii şi şocurile adverse pe piaţa bunurilor şi serviciilor, cu focalizare pe şocurile inflaţioniste. Rafinarea seriilor de date permite o analiză structurală mai precisă a consecinţelor unor şocuri în politicile de preţuri şi cele privind forţa de muncă din economia românească de tranziţie. Rezultatele stau la baza analizei politicilor monetare, valutare şi bugetare.

Introducere

Tranziţia la economia de piaţă este un proces atipic; în România, ca şi în alte ţări central şi est-europene acest proces a determinat un declin în toate activităţile economice, însoţit de inflaţie şi şomaj. După primul impact negativ, pe fondul schimbărilor structurale multiple menite să creeze un nou sistem de relaţii, a avut loc o redresare care, în cazul României a cedat rapid sub presiunea revendicărilor sociale.

---

[1] Lucrare elaborată cu sprijinul financiar al Academiei Române, în cadrul proiectului de grant 181/2005: "Politici si previziuni macroeconomice bazate pe PIB potential".
[**] Institutul de Prognoză Economică, e-mail: corneliascutaru@yahoo.com.
[***] Institutul de Prognoză Economică.

Tranziția la economia de piață a însemnat de fapt o criză profundă cu rezonanțe economice, sociale şi instituționale. Criza economică de tranziție nu a fost depăşită, cu toate eforturile făcute în direcția unei stabilizări macroeconomice, şi a asigurării unui mediu economic stabil. (Scutaru, Florescu 2004). Deschiderea economică din primii ani ai tranziției a găsit economia românească nepregătită din punct de vedere structural şi competițional. Eforturile din ultimii ani au stopat declinul economic şi inflația, dar au dus la creşterea deficitelor economice. Au apărut mari probleme de adaptare atât pe piața internă cât şi pe piața externă. Creşterea bruscă a cererii pe piața internă față de o ofertă scăzută a dus la inflație şi la creşterea importurilor pentru consum. Dispariția pieței CAER a impus orientarea către piața europeană şi găsirea altor piețe: de aici necesitatea de creştere a competitivității produselor şi de schimbare a structurii de producție. Creşterea competitivității cere investiții în tehnologii noi, în cercetare-dezvoltare, precum şi o productivitate ridicată a muncii. Aici apar două tendințe specifice crizei de tranziție: neglijarea investițiilor şi exploatarea la maximum a resurselor pentru maximizarea profitului; reforme structurale însoțite de masive concedieri, care au dus la creşterea şomajului.

Avem de a face cu o economie slab capitalizată, cu piețe financiare şi de capital nedezvoltate, care a păstrat în funcțiune marii coloşi industriali ai economiei centralizate a căror ineficiență este cunoscută, dar a căror privatizare ridică mari probleme sociale: amenințarea şomajului.

Cazul României este acela al unei economii slab structurate din punct de vedere instituțional (Dobrescu 2002), cu toate caracteristicile sale: fragilitate instituțională; intervenția activă a statului în economie (însoțită de corupție şi interese partizane); drepturi de proprietate ambiguu definite; absența unui mecanism clar şi stabil de alocare a resurselor (care implică o parte importantă a componentei informale a economiei). Stabilitatea unor asemenea sisteme este slabă, şi măsurile de politică economică produc adesea adevărate şocuri în economie, ale căror efecte sunt amplificate de instabilitatea instituțională.

În orice economie slab-structurată, identificarea măsurilor antiinflaționiste trebuie să fie făcută în mod prudent. Presiunile inflaționiste apar atât pe latura ofertei, cât şi a cererii şi în anumite circumstanțe de instabilitate structurală politicile de „țintire" a inflației trebuie să ia în considerare impactul politicilor monetare, valutare şi fiscale. Anumite măsuri de politică monetară şi fiscală se pot constitui în şocuri care acționează asupra dinamicii principalilor indicatori pe termen lung sau pe termen scurt. Atât timp cât reformele structurale nu sunt finalizate, măsurile de politică monetară pot induce efecte pe termen scurt, dar se pot dovedi ineficiente pe termen lung. Politicile monetare şi fiscale care vizează absorbția internă cu scopul de a controla inflația au ca rezultat contracția cererii interne pentru bunuri de piață, scăderea importurilor şi încurajarea exporturilor, dar ele pot duce la creşterea şomajului.

Luând în considerare necesitatea politicilor antiinflaționiste, se impune găsirea căilor de finanțare neinflaționistă a deficitului financiar. Croitoru (2003)

analizează trei ipoteze privind finanțarea deficitului financiar: prin creşterea bazei monetare, prin creşterea datoriei interne reale şi prin creşterea datoriei externe. Monetizarea deficitului creează inflație; lansarea de împrumuturi pe piața internă, restrânge, pe termen scurt, cererea agregată internă, dar poate induce scăderea investițiilor din cauza creşterii dobânzilor, cu impact negativ pe termen lung; lansarea împrumuturilor pe piața externă, cu efecte pozitive pe termen scurt, se poate întoarce cu efecte negative, determinând creşterea deficitului bugetar pentru plata datoriei externe. Teoretic, o politică fiscală deflaționistă poate fi atinsă fie prin creşterea taxelor, fie prin scăderea cheltuielilor bugetare. Nivelul taxelor este mare în economia românească şi o parte din componentele taxelor directe şi indirecte se situează pe panta descendentă a curbei Laffer (Scutaru, Păuna 2002).

Multe din modelele macroeconomice folosite pentru prognoza şi analiza politicilor economice au nevoie de estimarea *outputului potențial*. *Outputul potential* (PIB-ul potențial) este nivelul PIB-ului care poate fi atins fără a genera tensiuni inflaționiste. Acest nivel al outputului corespunde utilizării depline a capacităților de producție şi acelui nivel al ocupării forței de muncă ce corespunde *non-accelerating wage inflation*.

In aceste modele diferența dintre outputul real şi cel potențial (*output gap*) constituie o variabilă cheie pentru evoluția prețurilor şi a salariilor. Un nivel al outputului real peste nivelul potențial (*output gap pozitiv*) este o sursă de presiuni inflaționiste şi un semnal că autoritățile monetare, interesate în evitarea unei accelerări a inflației, trebuie să aplice o politică monetară restrictivă. Un nivel al PIB-ului real situat sub nivelul PIB-ului potențial (*un output gap negativ*) corespunde perioadelor de calmare a inflației şi permite o relaxare a politicii monetare.

Necesitatea de a măsura *output gap* prezintă o importanță deosebită pentru autoritățile monetare mai ales în țările care, ca şi România, îşi propun atingerea unei ținte pentru nivelul inflației. Ținta de inflație vizată devine elementul determinant al politicilor monetare. Pentru procesul decizional este importantă şi evaluarea altor variabile macroeconomice neobservabile direct, cum ar fi NAIRU, NAWRU, soldul bugetului consolidat (ca procent din PIB-ul potențial), care răspund în mod diferit la şocurile care apar în cursul desfăşurării procesului economic.

Dar măsurarea *output gap*-ului (variabilă neobservabilă) nu este o problemă simplă. De obicei se formulează anumite ipoteze privind dinamica outputului potențial. Se utilizează diferite seturi de ipoteze, combinate cu tehnici econometrice variate pentru a obține diferite evaluări ale *output gap.*

În această lucrare vom aborda problema evaluării PIB-ului potențial şi a *output-gap*-ului din punctul de vedere al dezechilibrelor interne puse în evidență de inflație şi şomaj. Vom lucra pe serii de date lunare, utilizând aceeaşi metodologie aplicată pe date trimestriale în lucrarea: *Determinarea output-gap*

şi a dinamicii şocurilor inflaţioniste. Cazul României, elaborată în cadrul proiectului: **Research project (RRC IV-057) of GDN, *Adapted models to estimate potential GDP in the candidate countries*[1].**

Rafinarea seriilor de date permite o analiză structurală mai precisă a consecinţelor unor şocuri în politicile de preţuri şi cele privind forţa de muncă din economia românească de tranziţie.

Dobrescu (2004) ia în considerare atât dezechilibrele interne, cât şi cele externe: cele provocate de inflaţie şi de deficitul contului curent (exprimat prin ponderea soldului balanţei comerţului exterior în PIB). Autorul consideră că, dacă se iau în considerare numai datele privind inflaţia, rata şomajului şi salariile, nu există nici o siguranţă că nivelul astfel obţinut al PIB-ului potenţial va corespunde unei balanţe stabile a comerţului exterior. Cei doi indicatori (inflaţia şi soldul comerţului exterior) interacţionează prin: cursul de schimb, salarii, preţurile de import, alte costuri de producţie, care sunt, toţi, factori ai competitivităţii. Ipoteze de lucru: a) PIB-ul potenţial este asociat concomitent cu o inflaţie constantă şi un sold sustenabil al comerţului exterior (evaluat ca ponderea exportului net în PIB); b) toate şocurile ofertei afectează acest nivel, PIB-ul potenţial fiind, deci, un indicator variabil; c) în consecinţă, *output-gap*-ul reflectă exclusiv presiunile cererii. Aplicaţia pentru perioada de tranziţie a economiei româneşti pune în evidenţă faptul că *output-gap*-ul conţine atât componente ciclice regulate cât şi neregulate.

Desacompunerea Blanchard-Quah

Blanchard şi Quah (1989) au analizat modul în care perturbaţiile (şocurile) din economie acţionează asupra outputului, considerat ca un proces nestaţionar cu rădăcină unitate. Ei fac ipoteza că perturbaţiile care acţionează asupra outputului sunt de două tipuri: permanente (pe termen lung) şi tranzitorii (pe termen scurt); ele acţionează în mod diferit asupra celorlalte variabile macroeconomice. Dacă ar exista numai un singur tip de perturbaţie în economie, această perturbaţie (şoc) ar afecta economia într-un mod care poate fi caracterizat prin reprezentări univariate de medii mobile (*univariate-moving*

[1] Lucrarea „Determinarea *output-gap* şi a dinamicii şocurilor inflationiste. Cazul României", elaborată de Cornelia Scutaru şi Cristian Stănică în cadrul proiectului de cercetare Research project (RRC IV-057) of GDN "Adapted models to estimate potential GDP in the candidate countries" a făcut o evaluare pentru *output-gap* şi efectul şocurilor inflaţioniste în economia românească. În acest scop am utilizat o extensie a descompunerii Blanchard-Quah şi anume, cea elaborată de Hjelm (2003) . Modelul ia în considerare trei variabile: outputul real, rata şomajului şi inflaţia. Sunt evaluate trei tipuri de şocuri: şocurile de productivitate (pe latura ofertei), şocurile adverse pe piaţa muncii şi şocurile adverse pe piaţa bunurilor şi serviciilor, cu focalizare pe şocurile inflaţioniste. Caracterul pronunţat sezonier al datelor privind PIB-ul trimestrial şi corelaţia cu sezonalitatea ratei şomajului, impun şi abordarea modelului pe date desezonalizate. Analiza dinamicii şocurilor este confirmată de evoluţiile reale din economia românească în perioada 1994-2003.

average representations). Problema ar fi, pur şi simplu, de a găsi în ce constă acea perturbare şi de ce dinamica sa afectează outputul. De asemenea, dacă outputul real ar fi compus dintr-o componentă staționară şi un simplu trend liniar, atunci *output-gap*-ul ar putea fi măsurat ca fiind constituit din rezidualele unei regresii a outputului pe un trend liniar. Dacă outputul este afectat de mai mult de un tip de perturbație, interpretarea nu mai este atât de simplă: în acest caz reprezentările univariate de medii mobile ale outputului sunt o combinație (o rezultantă) a răspunsului dinamic a outputului la fiecare din aceste perturbații, iar acțiunea individuală a perturbațiilor nu poate fi pusă în evidență. Ei consideră că, dată fiind posibilitatea ca outputul să fie afectat de mai mult de un tip de perturbație, se pot impune *a priori* restricții asupra răspunsului outputului la fiecare tip de perturbare, sau se poate exploata informația provenită din alte variabile macroeconomice decât outputul. Lucrările lui Stephen Beveridge şi Nelson (1981), Andrew Harvey (1985) şi Watson (1986) sunt tot atâtea abordări pentru a găsi o soluție. Descompunerea Blanchard-Quah (1989) oferă o soluție acestui tip de probleme şi majoritatea autorilor care au abordat acest subiect au aplicat metoda propusă de aceşti doi autori, în diverse variante.

Blanchard şi Quah iau în considerare comportarea comună a outputului şi a şomajului. St. Amant şi van Norden (1997), Lalonde şi al. (1998) extind metoda de descompunere Blanchard-Quah la comportarea comună a outputului, şomajului şi inflației, iar Goran Hjelm (2003) ia în considerare outputul, şomajul şi deficitul bugetului consolidat pe un VAR nerestricționat.

Bazându-se pe descompunerea Blanchard şi Quah (1989), St. Amant şi van Norden (1997)[1], analizează metodele de filtraj cu mai multe variabile care fac apel la vectori autoregresivi (VAR) ce încorporează restricții pe termen lung, comparativ cu metodele univariate. Spre deosebire de filtrele univariate, (Holdrick-Prescott) aceste metode nu prezintă lacunele manifestate de acestea la sfârşitul eşantionului şi permit previziunea valorilor *output-gap*. Autorii studiază consecințele impunerii restricțiilor pe termen lung outputului real (urmând calea descompunerii Blanchard-Quah), apoi outputului real şi inflației

[1] Pierre St-Amant şi Simon van Norden arată că Cohrane (1994) foloseşte un VAR bivariat incluzând outputul (exprimat ca PNB) şi consumul pentru a identifica componentele permanente şi tranzitorii ale outputului. Reprezentarea bivariată este dezvoltată cu *lag*-urile ratei consumului în raport cu outputul. Teoria venitului permanent implică un caracter aleator al consumului (pentru o rată reală a dobânzii constantă). În plus, dacă se presupune că outputul şi consumul sunt cointegrate, atunci fluctuațiile outputului la un consum constant trebuie să fie percepute ca fiind tranzitorii. Pe această bază Cochrane descompune outputul real în două componente: una permanentă şi una tranzitorie. Pentru a extrage outputul potențial, erorile din VAR sunt ortogonalizate astfel încât consumul nu răspunde simultan cu outputul la şocuri. Cochrane arată că, dacă outputul şi consumul sunt cointegrate şi consumul are caracter aleatoriu, descompunerea Blanchard-Quah şi ortogonalizarea convențională sunt echivalente. Mai mult, dacă consumul este de natură aleatoare, descompunerea Cochrane corespunde cu descompunerea Beveridge-Nelson bazată pe output şi consum.

simultan. Ei pun în evidență faptul că acest ultim demers ar trebui să-i intereseze pe decidenții care îşi focalizează atenția pe mişcările outputului real asociate cu trendul inflației.

Abordarea B-Q a fost folosită în diferite contexte, de exemplu pentru a examina efectele dinamice ale şocurilor cererii şi ofertei în țările OECD (Bayoumi şi Eichengreen 1994, Bergman 1996, Funke şi Hall 1998, Gavosto şi Pellegrini 1999, Keating şi Nye 1999); În Canada (Pierre St-Amant, Simon van Norden 1997, René Lalonde, Jennifer Page et Pierre St-Amant 1998), pentru a studia răspunsul Federal Reserve la şocurile cererii şi ofertei (Gamber şi Hakes 1997); pentru a studia răspunsul variației stocurilor şi inflației la şocurile cererii şi ofertei (Hess şi Lee 1999), pentru a studia dinamica ratei reale de schimb (Ender şi Lee 1997) şi (Bergman, Cheung şi Lai 2000), pentru a studia dinamica NAIRU, *output-gap* şi *the structural budget balance* (Hjelm, Göran 2003).

Ceea ce este comun tuturor acestor studii este că inferența este bazată pe modele VAR bivariate în care este impusă o restricție pe termen lung asupra formei reduse a modelului VAR pentru a identifica două şocuri structurale, un şoc pe latura ofertei, altul pe latura cererii.

Aceste restricții se bazează pe argumentul că şocurile reale, cum ar fi schimbările în productivitate şi forța de muncă, au efecte permanente numai asupra outputului. Mai mult, această restricție corespunde unui model al pieței muncii în care comportamentul salariilor este de tip Fisher (1977); (v. Blanchard şi Quah (1989) sau Bergman (1996)). Restricțiile pe termen lung impun ca outputul să conțină un trend stochastic iar şomajul numai un trend determinist. Deci în sistem bivariat avem: un “vector de cointegrare”, şomajul este staționar şi un stocastic trend în output.

În modelul propus de Hjelm se utilizează trei variabile: şomajul (u), outputul (y), şi soldul bugetului consolidat (bb); se presupune că şomajul şi outputul sunt nestaționare de ordinul 1, iar soldul bugetului consolidat este staționar. Se presupune că aceste variabile sunt supuse şocurilor date de piața muncii care afectează atât şomajul cât şi outputul pe termen lung, şocurilor de productivitate (ale ofertei) care afectează numai outputul pe termen lung, şi şocurilor ciclului de afaceri (şocurile cererii) care nu au efect pe termen lung nici asupra outputului, nici asupra şomajului.

1. Datele

Modelul nostru cuprinde trei variabile: outputul (y), şomajul (u) şi inflația (p). Figurile nr. 1-4 descriu datele statistice. Presupunem că rata de creştere a outputului real (Δy) urmează un proces stocastic staționar care răspunde la două tipuri de şocuri structurale: permanente (ε_P) şi tranzitorii (ε_T).

Outputul este dat de PIB-ul lunar[1] preţuri curente (modelul foloseşte outputului real, preţuri 1997); şomajul este dat de rata şomajului, date oficiale din buletinele statistice lunare, inflaţia este dată de indicele preţurilor de consum (total), date oficiale din buletinele statistice lunare. Perioada: ianuarie 1997-decembrie 2003.

Outputul total exprimat în preţuri curente este o serie nestaţionară de ordinul 1, cu trend şi sezonalitate (v. figura nr.1 şi tabelul nr. 1); PIB-ul lunar exprimat în preţuri constante este o serie staţionară, cu sezonalitate. În ambele cazuri sezonalitatea este datorată ponderii ridicate a agriculturii şi construcţiilor, sectoare care, în economia românească sunt puternic dependente de condiţiile meteorologice, ceea ce le imprimă un caracter sezonier.

Figura nr. 1

PIB-ul total, preţuri curente, (PIB).
Perioada: ianuarie 1997- decembrie 2003

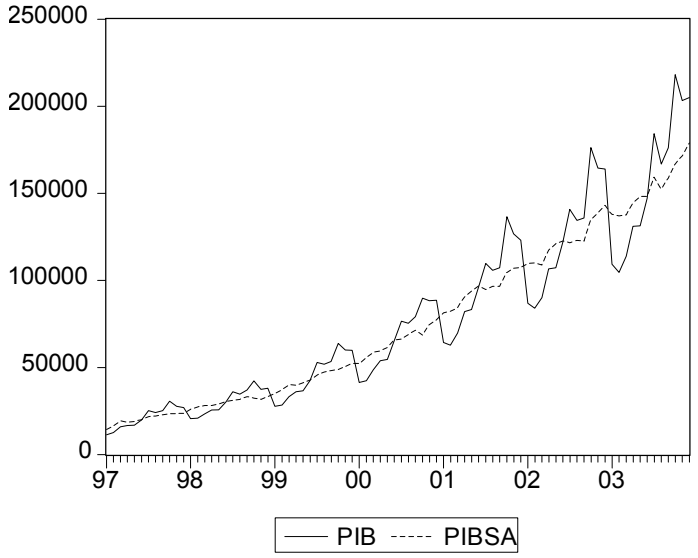

Sursa datelor: calcule proprii pe baza datelor statistice privind PIB-ul lunar.

[1] Estimat de Cristian Stănică (2004) pe baza datelor trimestriale de la Institutul Naţional de Statistică şi a metodei econometrice Chow&Lin (anexa 6).

Figura nr. 2

PIB-ul total, preţuri constante 1994, (PIB94) şi componenta sa desezonalizată. Perioada: ianuarie 1997- decembrie 2003

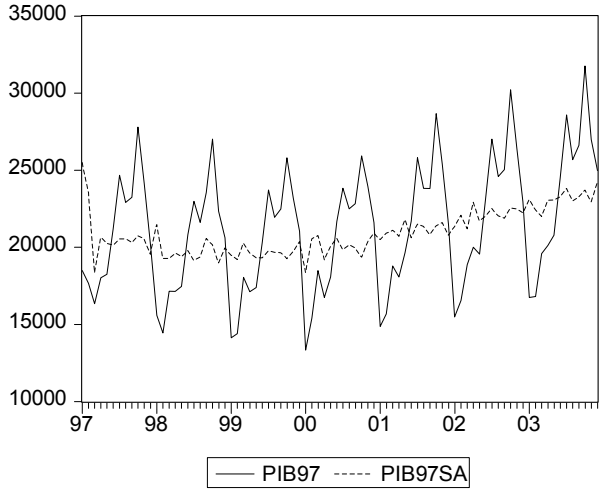

Sursa datelor: calcule proprii pe baza datelor statistice privind PIB-ul lunar.

Figura nr. 3

Indicele preţurilor de consum (faţă de luna precedentă). Perioada: ianuarie 1997-decembrie 2003

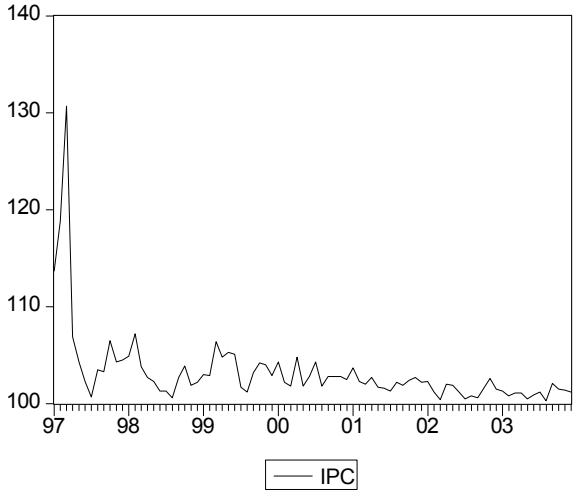

Sursa datelor: INS, Buletin lunar de preţuri, perioada ianuarie 1997-decembrie 2003.

Figura nr. 4

Rata şomajului şi componenta sa desezonalizată.
Perioada: noiembrie 1997-decembrie 2003

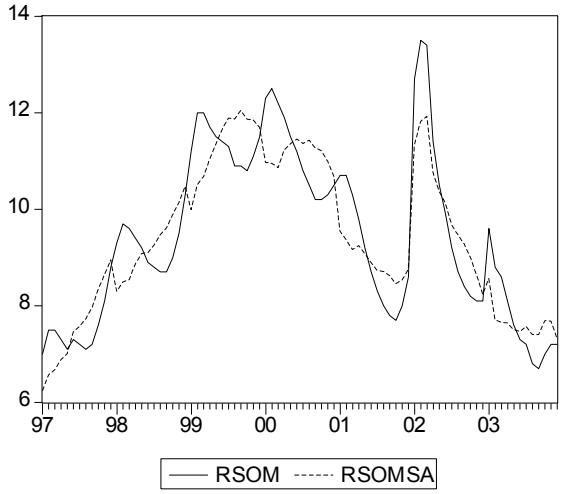

Sursa datelor: INS, Buletin lunar de preţuri, perioada ianuarie 1997-decembrie 2003 şi calcule proprii.

Econometria pe date cu sezonalitate este deficitară în cazul în care există un *pattern* sezonier comun între datele analizate. Un asemenea *pattern* este posibil să apară între PIB şi seria ratei şomajului (în economia românească forţa de muncă ocupată în agricultură având o pondere însemnată în totalul ocupării). In ceea ce priveşte rata inflaţiei, componenta privind produsele alimentare este influenţată de outputul agricol şi prezintă o puternică sezonalitate în perioada vară-toamnă. Matricea de corelaţie pentru variabilele modelului (outputul real, rata şomajului şi inflaţie) pune în evidenţă existenţa unui pattern sezonier comun între output şi rata şomajului, (tabelul nr. 2), corelaţia dintre output şi rata inflaţiei fiind prea slabă pentru a lua în considerare existenţa unui asemenea pattern. Totuşi, corelaţia dintre datele utilizate în model (outputul real, diferenţele de ordinul 1 ale ratei şomajului şi inflaţie) nu pune în evidenţă un *pattern* sezonier comun între cele trei variabile. În acest caz, am considerat că ar fi interesant să comparăm rezultatele obţinute prin construirea a două modele: unul care ia în considerare sezonalitatea seriilor privind PIB-ul şi ratei şomajului şi altul care utilizează seriile desezonalizate, pentru a compara rezultatele.

Staţionaritatea seriilor de date este analizată cu ajutorul testului Augmented Dickey Fuller. Outputul este nestaţionar de ordinul 1 I(1); exprimat în termeni reali outputul este staţionar; şomajul exprimat prin rata şomajului este serie staţionară I(0); iar inflaţia, exprimată prin indicele preţurilor de consum faţă

de luna precedentă este o serie staționară I(0). În estimarea VAR vom include seriile staționare PIB97, DRSOM şi IPC.

Tabelul nr. 1

Staționaritatea datelor (test de rădăcină-unitate ADF)

	Constantă	Tendință şi constantă	Nici una	Staționaritate
PIB	-0,007 (-2,58*)	-3,13 (-3,16*)**	1,18 (-1,61*)	I(1)
DPIB	-5,58 (-3,51***)	-5,67 (-4,07***)	-5,26 (-2,59***)	I(0)
PIB97	-4,01 (-3,51***)	-4,36 (-3,46****)	-0,18 (-1,61*)	I(0)
DPIB97	-5,15 (-3,51***)	-5,12 (-4,07***)	-5,18 (-2,59***)	I())
RSOM	-2,82 (-2,58*)	-2,84 (-3,16*)	-0,49 (-1,61*)	I(0)
DRSOM	-5,73 (-3,51***)	-5,90 (-4,07***)	-5,77 (-2,59***)	I(0)
IPC	-15,59 (-3,51***)	-17,96 (-4,07***)	-1,79 (-1,61*)	I(0)

** Respingerea ipotezei de rădăcină unitate la 10%.*
*** Cu un lag.*
**** La un nivel de 1%.*
***** La un nivel de 5%.*

Tabelul nr. 2

Matricea de corelație între seriile de bază

	PIB97	RSOM	IPC
PIB97	1,000000	-0,519681	-0,276772
RSOM	-0,519681	1,000000	-0,121299
IPC	-0,276772	-0,121299	1,000000

Matricea de corelație între seriile de bază indică o posibilă corelație negativă între outputul în termeni reali şi seria ratei şomajului, care poate fi indusă de sezonalitatea comună celor două serii. Seria output real şi inflația nu sunt corelate. În ceea ce priveşte seriile desezonalizate, tabelul nr. 3 indică păstrarea aceluiaşi tip de corelații; deci *pattern*-ul sezonier se păstrează.

Tabelul nr. 3

Matricea de corelație între seriile desezonalizate

	PIB97SA	RSOMSA	IPCSA
PIB97SA	1.000000	-0.512785	-0.150789
RSOMSA	-0.512785	1.000000	-0.250929
IPCSA	-0.150789	-0.250929	1.000000

2. Modelul

Urmând calea dezvoltată de Hjelm (2003), v. anexa nr. 7, se defineşte vectorul staționar al variabilelor ca fiind: $\Delta x' = [\Delta y97, \Delta u, p]$; reprezentarea în medii mobile a sistemului va fi dată de:

$$\Delta x_t = \mu + C(L)\, \varepsilon_t = \mu + C_0\, \varepsilon_t + C_1\, \varepsilon_{t-1} + C_2\, \varepsilon_{t-2} + \ldots \qquad (1)$$

unde μ este vectorul constantelor, de dimensiune 3x1, L este operatorul *lag*-urilor, iar

$$\varepsilon_t' = [\varepsilon_t^P , \varepsilon_t^{LM} , \varepsilon_t^I]$$

este vectorul şocurilor structurale neobservate, ortogonal prin ipoteză. Sistemul este, deci, supus la trei şocuri, pe care le putem descrie astfel:

- **Ipoteza 1.** Şocul pe latura ofertei, şoc dat de productivitate (ε_t^P): acest şoc se referă la modificările ofertei agregate datorate şocurilor din productivitate. În perioada de tranziție, am avut de a face cu o scădere a productivității, deci aceste şocuri au avut un impact negativ. Acceptăm ipoteza că aceste şocuri au avut efect pe termen lung asupra outputului, dar nu şi asupra şomajului, ale cărui cauze sunt de altă natură (existența şomajului ascuns în perioada economiei planificate centralizat, disponibilizările de personal în urma restructurărilor, privatizările frauduloase ale unor întreprinderi, care au pus rapid în şomaj grupe mari de oameni).
- **Ipoteza 2.** Şocurile de pe piața muncii (ε_t^{LM}), care afectează şomajul, sunt şocuri cu impact negativ în sensul creşterii numărului de şomeri. Ele sunt datorate mai mult realităților perioadei de tranziție enumerate mai sus, care se manifestă ca o criză a sistemului economic, decât unor schimbări în sistemul de securitate socială. Au apărut şi importante schimbări de natură demografică, printre care se numără scăderea natalității şi scăderea populației totale[1]. Efectele, atât asupra outputului, cât şi asupra şomajului sunt efecte pe termen lung.
- **Ipoteza 3.** Inflația fiind staționară, prin definiție şocurile inflaționiste nu afectează pe termen lung celelalte variabile, ele sunt şocuri tranzitorii (ε_t^I), care influențează pe termen scurt outputul şi şomajul. Sunt şocuri pe latura cererii, datorate strategiei adoptate de liberalizare treptată a preturilor, cu toate etapele succesive şi indexările salariale legate de aceste etape. Au fost implicate şi şocurile legate de devalorizarea monedei naționale, în perioada anterioară adoptării cursului de schimb flexibil, ca şi şocurile monetare.

Cum aceste şocuri structurale nu sunt observabile, trebuie estimat un model VAR nestructurat (UVAR) pentru a evalua forma redusă a şocurilor (anexa nr. 1). Reprezentarea prin medii mobile asociată este:

$$\Delta x_t = \mu + R(L)\, v_t = \mu + v_t + R_1\, v_{t-1} + R_2\, v_{t-2} + ... \qquad (2)$$

unde v_t este vectorul formei reduse a şocurilor, de dimensiune 3x1. Ecuațiile (1) şi (2) implică o relație liniară între rezidualele structurale şi cele ale formei reduse:

$$\varepsilon_t = C(L)^{-1}\, R\,(L)\, v_t \qquad (3)$$

[1] Ultimul recensământ (2002) a pus în evidență o scădere de circa 1 milion a populației totale față de recensământul anterior (1992).

Impunând cele trei restricții pe termen lung menționate mai sus, avem următoarea reprezentare pe termen lung a ecuației (1):

$$[\Delta ly94, \Delta u, p]' = \mu + C(1)\,\varepsilon_t = [\mu_y, \mu_u, \mu_p]' + \tag{4}$$

$$\begin{vmatrix} \sum^{\infty}_{k=0} C_{11}(k) & 0 & 0 \\ \sum^{\infty}_{k=0} C_{21}(k) & \sum^{\infty}_{k=0} C_{22}(k) & 0 \\ \sum^{\infty}_{k=0} C_{31}(k) & \sum^{\infty}_{k=0} C_{32}(k) & \sum^{\infty}_{k=0} C_{33}(k) \end{vmatrix} [\varepsilon_t^P, \varepsilon_t^{LM}, \varepsilon_t^I]'$$

unde C(1) este matricea de impact pe termen lung;

$\sum^{\infty}_{k=0} C_{11}(k)\,\varepsilon_t^P$ este efectul pe termen lung al şocurilor de productivitate asupra outputului;

$\sum^{\infty}_{k=0} C_{21}(k)\,\varepsilon_t^P + \sum^{\infty}_{k=0} C_{22}(k)\varepsilon_t^{LM}$ este efectul şocurilor combinate de productivitate şi de pe piața muncii asupra şomajului,

iar $\sum^{\infty}_{k=0} C_{31}(k)\,\varepsilon_t^P + \sum^{\infty}_{k=0} C_{32}(k)\,\varepsilon_t^{LM} + \sum^{\infty}_{k=0} C_{33}(k)\,\varepsilon_t^I$ este efectul şocurilor combinate de productivitate, de pe piața muncii şi inflaționiste asupra prețurilor.

Cum R(0) = I, în (2), notăm că $C(0)\,\varepsilon_t = R(0)$ şi $R(j)\,C(0) = C(j)$. Scopul nostru este să găsim C(0) astfel ca C(L) şi, prin urmare şocurile structurale să poată fi identificate prin ecuația (3). Şocul inflaționist ε_t^I este restricționat să nu aibă efect pe termen lung asupra outputului şi şomajului, iar şocul advers de pe piața muncii este restricționat să nu aibă efect pe termen lung asupra outputului.

În lucrare se face o analiză a modului în care aceste şocuri au influențat evoluția economiei româneşti în perioada 1997-2003.

3. Rezultate

Aceste restricții nu pot fi testate statistic. Putem, totuşi, să examinăm cum răspund variabilele alese la diferite şocuri. Dacă ele răspund aşa cum ne asteptăm, corespunzător interpretării date şocurilor, avem un suport (nu o demonstrație) pentru identificarea sistemului. Din figura nr. 5 putem da o interpretare acestor trei şocuri:

a) Şocul de productivitate (pe latura ofertei):

- La un şoc pozitiv pe latura ofertei (o creştere de productivitate), outputul răspunde pozitiv, dar acest răspuns descreşte în primele 6 luni, şocul fiind aplatizat după aproximativ un an. Vom aborda aceeaşi problemă pe baza seriilor statistice desezonalizate pentru a studia reacția de bază a fenomenului (v. anexa nr. 2).
- Şomajul are un răspuns în contratimp cu răspunsul dat de output, având o scădere urmată de o creştere care se amortizează treptat în decurs de circa 2 ani; dinamica răspunsului şomajului este diferită de a outputului,

întrucât, aşa cum arată Blanchard-Quah (1989), o creştere de productivitate duce inițial la o creştere a şomajului, urmată de o scădere a acestuia, atunci când efectul pozitiv al şocului asupra outputului se diminuează (circa 5-6 luni);

- Inflația, scade în momentul şocului apoi are o creştere importantă ca reacție la scăderea din lunile 5-6 a outputului; dinamica sa urmează în contratimp dinamica outputului; şocul se amortizează cu oarecare întârziere față de output (circa 2 ani)

Figura nr. 5

Răspunsul celor trei variabile la un şoc de productivitate

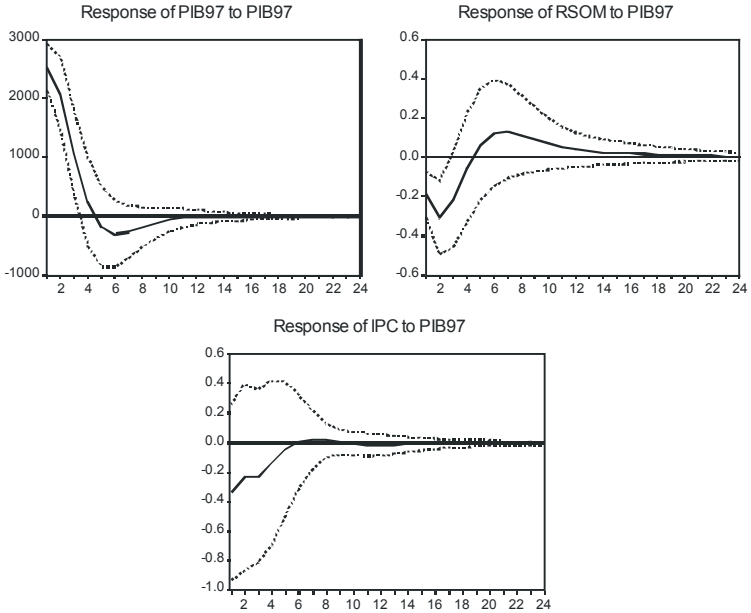

b) Şoc advers pe piața muncii

- Răspunsul outputului la un şoc advers pe piața muncii (creştere bruscă a şomajului) este de scădere bruscă a producției (outputului), urmată de o acomodare care se amortizează în 20-24 trimestre (circa 2 ani);
- Răspunsul pe piața muncii la un şoc advers: şocul mare din primul trimestru se amortizează foarte lent, în mai mult de 2 ani;
- Interesantă este reacția pe piața bunurilor şi serviciilor, unde un şoc pe piața muncii se transmite în prețuri cu o creştere oscilantă a prețurilor (relație directă, contrar teoriei sugerate de curba Phillips), şoc a cărui amortizare este mai rapidă, dar o urmează îndeaproape pe cea a răspunsului de pe piața muncii.

Figura nr. 6

Răspunsul celor trei variabile la un şoc advers pe piața muncii

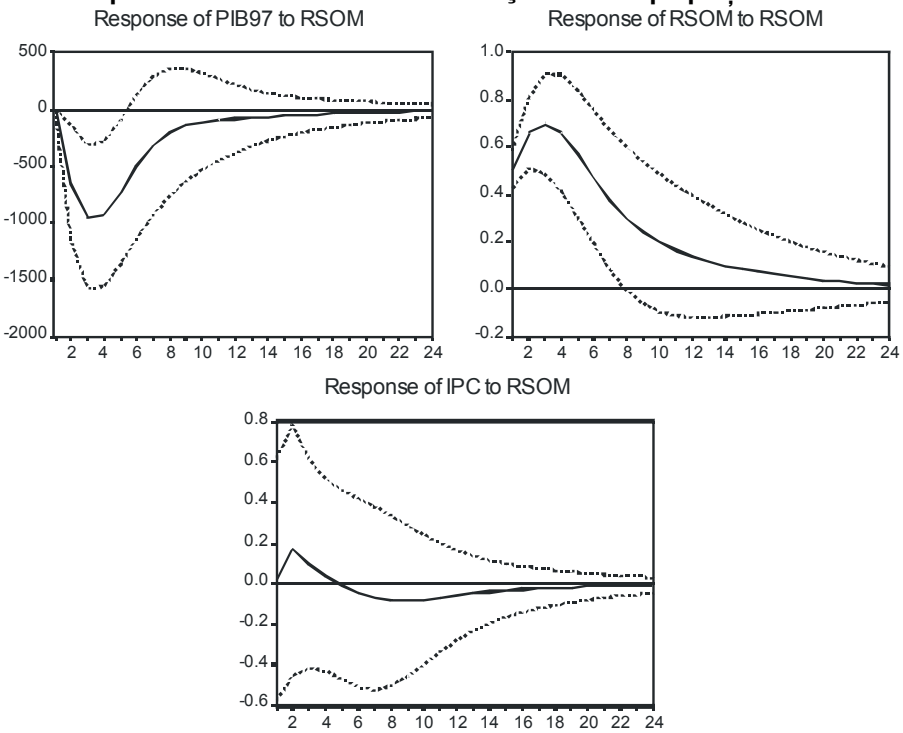

c) Şoc advers pe piața bunurilor şi serviciilor (prețuri)

- Răspunsul outputului la un şoc advers (creşte inflația) pe piața bunurilor şi serviciilor este de scădere a producției în primele luni, cu o acomodare care începe cam după 10-12 luni, dar se prelungeşte cam 2 ani;
- Răspunsul şomajului la inflație pune în evidență o lipsă totală de reacție în primele două luni, urmat de un răspuns oscilatoriu, care nu se amortizează nici în 2 ani;
- Pe piața bunurilor şi serviciilor şocul inflaționist este mare în prima lună, dar nu prezintă fenomene de sezonalitate ca celelalte variabile şi se amortizează rapid, în circa 14 luni.

Figura nr. 7

Răspunsul celor trei variabile la un şoc advers pe piaţa bunurilor şi serviciilor (preţuri)

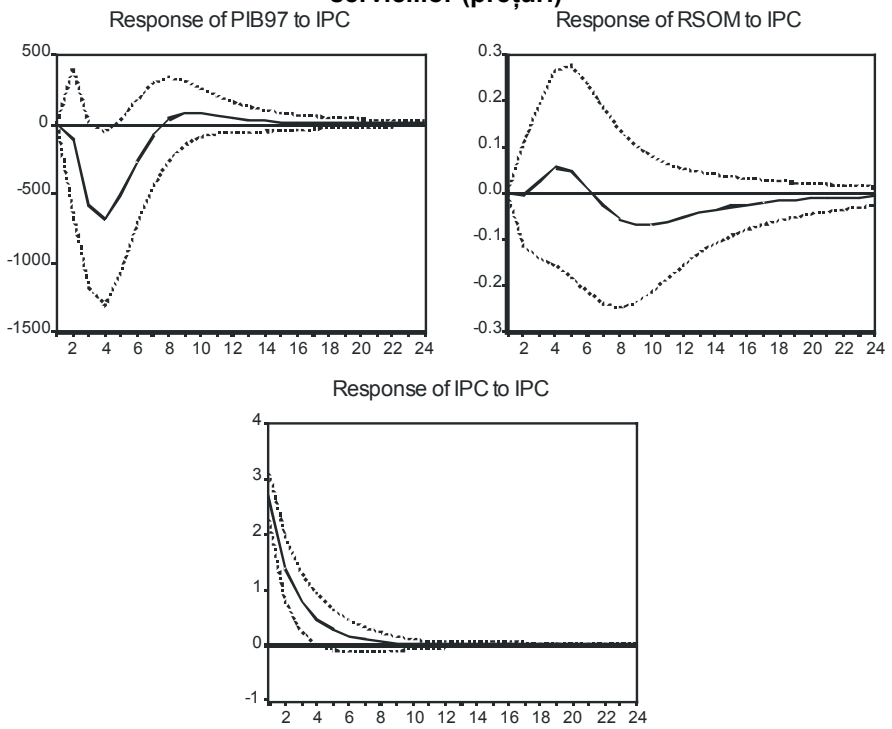

4. Descompunerea varianţei

Descompunerea varianţei, prezentată în tabelul nr. 4, sugerează că componenta ciclică a outputului, supusă şocurilor de productivitate, este relevantă pentru monitorizarea outputului; o importanţă care nu trebuie neglijată prezintă şocurile pe piaţa muncii, în timp ce şocurile inflaţioniste nu sunt relevante pentru outputul total. Interesant este faptul că cele trei şocuri îşi păstrează ponderea după 20 de luni, adică mai puţin de 2 ani.

Tabelul nr. 4

Descompunerea varianţei pentru outputul real

Orizontul de timp (luni)	Şoc de productivitate	Şoc pe piaţa muncii	Şoc pe piaţa bunurilor şi serviciilor
1	100,00	0,00	0,00
2	96,08	3,78	0,12
4	79,88	14,57	5,55

Orizontul de timp (luni)	Şoc de productivitate	Şoc pe piața muncii	Şoc pe piața bunurilor şi serviciilor
6	74,48	18,27	7,25
12	73,69	19,03	7,27
16	73,61	19,12	7,28
20	73,58	19,13	7,27
Termen lung (24)	73,58	19,13	7,27

Analiza datelor din tabelul nr. 5 confirmă relevanța şocurilor pe piața muncii şi a şocurilor de productivitate asupra şomajului; şocurile asupra inflației nu sunt relevante în ceea ce priveşte rata şomajului. Echilibrul este atins, ca şi în cazul outputului, după circa 20 de luni.

Tabelul nr. 5

Descompunerea varianței pentru rata şomajului

Orizontul de timp (luni)	Şoc de productivitate	Şoc pe piața muncii	Şoc pe piața bunurilor şi serviciilor
1	12,13	87,87	0
2	15,95	84,14	0
4	9,99	89,94	0,21
6	8,42	91,32	0,26
12	8,85	90,24	0,90
16	8,81	90,15	1,03
20	8,80	90,13	1,06
Termen lung (24)	8,80	90,13	1,07

Datele din tabelul nr. 6 indică faptul că nici şocurile de productivitate, nici şocurile pe piața muncii nu au relevanță pe piața bunurilor şi a serviciilor. Evoluția inflației în economia românească de tranziție pare să fi avut cauze exterioare variațiilor ofertei: au fost şocurile induse prin decizii asupra prețurilor administrate: şocurile succesive de liberalizare a prețurilor, cele privind creşterea prețurilor la energie, şocurile pe latura cererii, precum şi cele produse pe piața valutară, de devalorizare a monedei naționale.

Tabelul nr. 6

Descompunerea varianței pentru inflație

Orizontul de timp (luni)	Şoc de productivitate	Şoc pe piața muncii	Şoc pe piața bunurilor şi serviciilor
1	1,58	0	98,4
2	1,84	0,30	97,86
4	2,37	0,39	97,24
6	2,37	0,40	97,23

Orizontul de timp (luni)	Şoc de productivi-tate	Şoc pe piața muncii	Şoc pe piața bunurilor şi serviciilor
12	2,37	0,72	96,91
16	2,37	0,77	96,85
20	2,37	0,78	96,84
Termen lung (24)	2,37	0,78	96,84

5. PIB potențial şi *output-gap*

Pentru a evalua *output-gap* am construit ecuația pentru PIB97, rata şomajului şi inflație. Figura nr. 8 prezintă comparativ evoluția PIB-ului în prețuri constante 1997 şi a outputului potențial (prețuri constante 1997). Diferența dintre ele reprezintă *output-gap*-ul (figura nr. 9).

Figura nr. 8

PIB şi PIB potențial în prețuri constante 1997

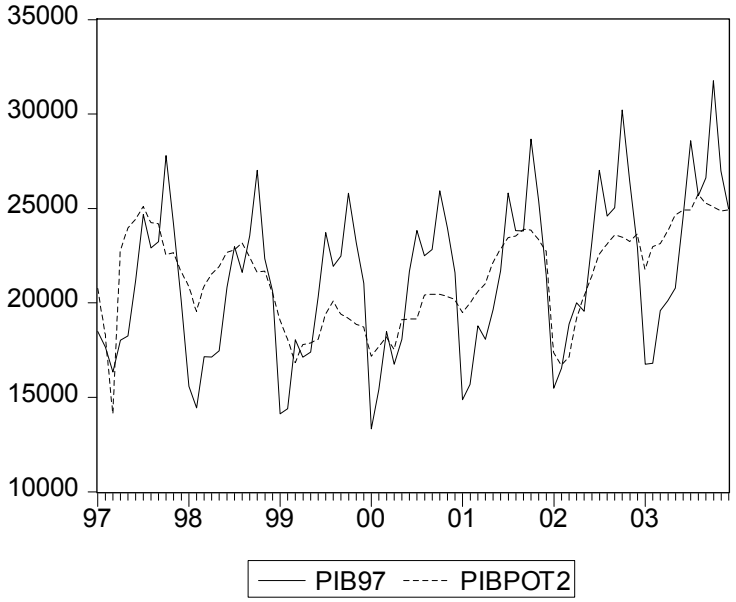

Figura nr. 9 indică evoluția *output-gap*-ului în economia românească in perioada 1997-2003. Apare un fenomen sezonier de calmare a inflației (*output-gap* negativ) sistematic, la fiecare început de an; presiunile inflaționiste reapar sistematic în a doua jumătate a fiecărui an.

Figura nr. 9

Evoluția *output-gap*-ului în perioada 1997-2003

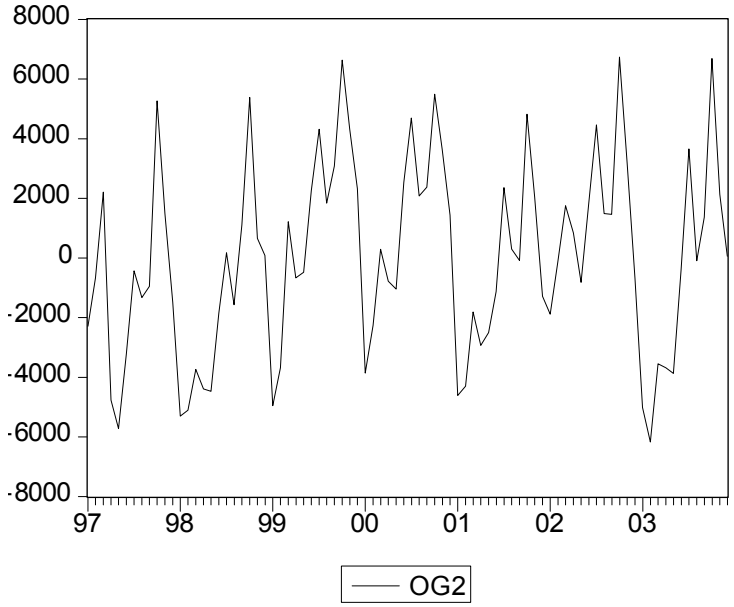

Totuşi, în ciuda aspectului sezonier al *output-gap*-ului, fiecare an prezintă evoluții specifice. Matricea de corelație dintre inflație şi *output-gap* (anexa nr. 3) indica o corelație pozitivă între inflație şi *lag*-urile *output-gap*-ului. Corelația este mai puternică pentru un *lag* de trei luni, ceea se poate interpreta ca o reacție întârziată a inflației la creşterea decalajului dintre PIB-ul real şi cel potențial.

Anexele nr. 4 şi nr. 5 prezintă datele pentru output potențial şi *output-gap*.

Anexa nr. 1

VAR pe seriile brute: PIB97 (PIB-ul real, în preţuri constante 1997), RSOM (rata lunară a şomajului) şi IPC (indicele preţurilor de consum faţă de luna precedentă)

Sample(adjusted): 1997:03 2003:12
Included observations: 82 after adjusting endpoints
Standard errors & t-statistics in parentheses

	PIB97	RSOM	IPC
PIB97(-1)	0,716410	-2,50E-05	-1,01E-06
	(0,12034)	(2,6E-05)	(0,00013)
	(5,95302)	(-0,97356)	(-0,00781)
PIB97(-2)	-0,295985	6,93E-05	-2,89E-05
	(0,11620)	(2,5E-05)	(0,00012)
	(-2,54722)	(2,79897)	(-0,23239)
RSOM(-1)	-1282,270	1,302513	0,306660
	(517,444)	(0,11021)	(0,55440)
	(-2,47809)	(11,8183)	(0,55313)
RSOM(-2)	742,1963	-0,349378	-0,373536
	(508,864)	(0,10838)	(0,54521)
	(1,45854)	(-3,22353)	(-0,68512)
IPC(-1)	-43,60896	-0,000841	0,514938
	(101,510)	(0,02162)	(0,10876)
	(-0,42960)	(-0,03891)	(4,73458)
IPC(-2)	-165,0485	0,010328	0,026511
	(100,438)	(0,02139)	(0,10761)
	(-1,64329)	(0,48277)	(0,24636)
C	39066,58	-1,475055	48,33381
	(11722,4)	(2,49677)	(12,5597)
	(3,33265)	(-0,59079)	(3,84833)
R-squared	0,618533	0,904473	0,382542
Adj. R-squared	0,588016	0,896831	0,333146
Sum sq. resids	5,27E+08	23,91501	605,1641
S.E. equation	2651,198	0,564683	2,840573
Log likelihood	-759,0814	-65,83223	-198,3030
Akaike AIC	-758,9106	-65,66150	-198,1322
Schwarz SC	-758,7052	-65,45605	-197,9268
Mean dependent	21371,80	9,496341	102,9012
S.D. dependent	4130,494	1,758046	3,478487

Determinant Residual Covariance	11965750
Log Likelihood	-1017,259
Akaike Information Criteria	-1016,747
Schwarz Criteria	-1016,130

Anexa nr. 2

Răpunsul la cele trei tipuri de şocuri pentru seriile desezonalizate

Întrucât seriile de date privind dinamica PIB-ului trimestrial în economia românească sunt marcate de o puternică sezonalitate, am considerat ca e util să urmărim reacția la şocuri pe serii desezonalizate, pentru a desprinde linia de comportament neafectată de perturbațiile sezoniere.

Luăm în considerare aceleaşi variabile ($\Delta x' = [\Delta ly94, \Delta u, \Delta p]$), cu aceleaşi tipuri de şocuri ($\varepsilon_t' = [\varepsilon_t^P , \varepsilon_t^{LM} , \varepsilon_t^I]$).

VAR pe seriile desezonalizate: PIB97SA (componenta desezonalizată a PIB-ului real, în prețuri constante 1997), RSOMSA (componenta desezonalizată a ratei lunare a şomajului) şi IPC (indicele prețurilor de consum față de luna precedentă).

Sample(adjusted): 1997:03 2003:12
Included observations: 82 after adjusting endpoints
Standard errors & t-statistics in parentheses

	PIB97SA	IPC	RSOMSA
PIB97SA(-1)	0,203453	0,000895	-0,000101
	(0,12970)	(0,00042)	(6,2E-05)
	(1,56868)	(2,13050)	(-1,62383)
PIB97SA(-2)	0,524212	-0,000405	-1,61E-05
	(0,12987)	(0,00042)	(6,2E-05)
	(4,03650)	(-0,96351)	(-0,25845)
IPC(-1)	-145,0915	0,652090	0,000773
	(41,7695)	(0,13529)	(0,02007)
	(-3,47362)	(4,81989)	(0,03851)
IPC(-2)	16,77287	0,019610	-0,008084
	(35,5747)	(0,11523)	(0,01709)
	(0,47148)	(0,17019)	(-0,47306)
RSOMSA(-1)	31,06530	0,522981	1,120765
	(233,841)	(0,75741)	(0,11233)
	(0,13285)	(0,69048)	(9,97712)
RSOMSA(-2)	-101,8107	-0,339555	-0,228202
	(222,345)	(0,72018)	(0,10681)
	(-0,45789)	(-0,47149)	(-2,13651)
C	19568,01	21,69199	4,225056
	(4677,00)	(15,1488)	(2,24675)
	(4,18388)	(1,43193)	(1,88052)
R-squared	0,649432	0,420376	0,934444
Adj. R-squared	0,621386	0,374006	0,929200
Sum sq. resids	54148850	568,0838	12,49581
S.E. equation	849,6968	2,752172	0,408180
Log likelihood	-665,7746	-195,7105	-39,21860
Akaike AIC	-665,6039	-195,5398	-39,04787

Schwarz SC	-665,3984	-195,3343	-38,84242
Mean dependent	20858,96	102,9012	9,488648
S.D. dependent	1380,911	3,478487	1.534034

Determinant Residual Covariance	419297,9
Log Likelihood	-879,8587
Akaike Information Criteria	-879,3465
Schwarz Criteria	-878,7301

Graficele cu răspunsuri combinate, care sintetizează cele 9 grafice din text, permit o analiză rapidă a răspunsurilor la cele trei tipuri de şocuri analizate în lucrare.

Răspunsul celor trei variabile (modelul cu serii desezonalizate) la cele trei tipuri de şocuri

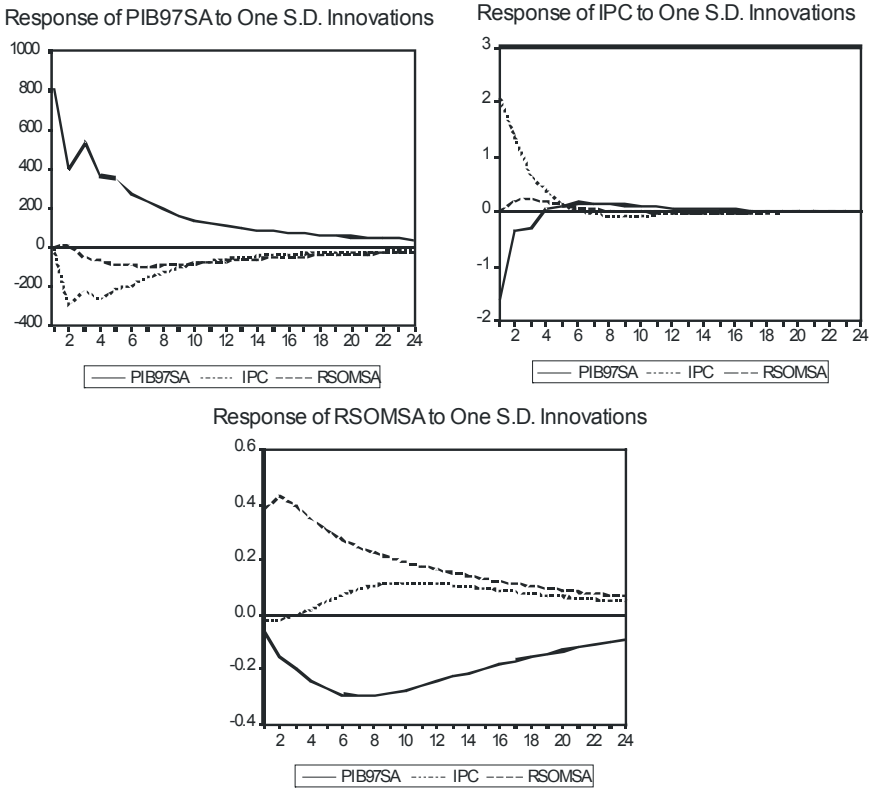

a) **Răspunsul outputului la cele trei şocuri:** primul grafic din figură arată cum răspunde outputul desezonalizat la cele trei şocuri: şocul ofertei (de productivitate), şocul advers de pe piața muncii şi şocul advers de pe piața mărfurilor şi serviciilor. Un şoc al ofertei (prin creşterea productivității) duce la o creştere importantă a outputului, care, după o variație oscilatorie scade lent şi îşi păstrează influența mai mult de doi ani; *mai multe şocuri succesive de creştere a productivității ar determina o creştere susținută a PIB-ului în economia românească.* O creştere a şomajului duce la o scădere uşoară a outputului cu un lag de două luni, amortizată lent; o creştere a inflației măsurată prin prețurile de consum duce la un răspuns negativ în PIB; şocul se amortizează lent;
b) **Răspunsul inflației la cele trei şocuri** (al doilea grafic din figură): putem spune ca toate şocurile asupra inflației sunt tranzitorii întrucât se amortizează în 15-16 luni; la un şoc de productivitate inflația scade la început, apoi creşte ca să revină la nivelul inițial după circa 4 luni; la un şoc advers pe piața muncii (creşterea şomajului) inflația creşte, apoi, în circa 6 luni revine în apropierea nivelului inițial;
c) **Răspunsul şomajului la cele trei şocuri** (al doilea grafic din figură): se derulează pe termen lung, amortizarea celor trei şocuri nu apare nici după 24 de luni, adică după 2 ani. Reacțiile pe piața muncii: la un şoc de productivitate, după o primă reacție negativă, şomajul revine lent la nivelul inițial; însuşi şocul de pe piața muncii se amortizează foarte lent, după ce provoacă încă o creştere a şomajului în următoarele trei luni; prețurile scad la început, apoi încep să crească, atingând un maxim după circa 6 luni.

Anexa nr. 3

Matricea de corelație dintre inflație şi *lag*-urile *output-gap*-ului

	IPC	OG2	OG2(-1)	OG2(-2)	OG2(-3)
IPC	1,000000	0,013935	0,004568	0,035721	0,151784
OG2	0,013935	1,000000	0,583508	0,194493	0,117125
OG2(-1)	0,004568	0,583508	1,000000	0,593395	0,216848
OG2(-2)	0,035721	0,194493	0,593395	1,000000	0,607844
OG2(-3)	0,151784	0,117125	0,216848	0,607844	1,000000

Anexa nr. 4

PIB şi PIB potențial (prețuri constante 1997), perioada ianuarie 1997-decembrie 2003

Obs	PIB97	PIBPOT2
1997:01	18492,50	20780,40
1997:02	17663,30	18329,10
1997:03	16334,80	14130,40
1997:04	18027,00	22788,40
1997:05	18245,90	23966,60
1997:06	21192,30	24411,40
1997:07	24675,70	25106,30
1997:08	22919,90	24248,80
1997:09	23236,60	24189,00
1997:10	27801,90	22538,40
1997:11	24148,90	22662,80
1997:12	20186,90	21679,60
1998:01	15580,40	20886,50
1998:02	14447,80	19553,50
1998:03	17147,70	20883,50
1998:04	17141,00	21532,40
1998:05	17465,90	21934,30
1998:06	20831,20	22678,20
1998:07	22987,00	22808,60
1998:08	21617,70	23186,00
1998:09	23548,40	22445,00
1998:10	27016,00	21630,50
1998:11	22339,80	21684,30
1998:12	20618,30	20535,40
1999:01	14128,70	19079,70
1999:02	14393,40	18072,00
1999:03	18049,50	16837,10
1999:04	17122,90	17792,80
1999:05	17396,90	17877,10
1999:06	20333,50	18078,00

Obs	PIB97	PIBPOT2
1999:07	23728,90	19408,00
1999:08	21948,40	20106,00
1999:09	22485,40	19400,30
1999:10	25815,20	19177,90
1999:11	23179,20	18857,30
1999:12	21042,70	18723,90
2000:01	13327,30	17186,90
2000:02	15411,40	17667,10
2000:03	18487,70	18199,30
2000:04	16749,80	17532,00
2000:05	18072,60	19112,00
2000:06	21676,70	19150,30
2000:07	23839,90	19142,60
2000:08	22497,90	20415,80
2000:09	22826,40	20454,10
2000:10	25942,10	20454,10
2000:11	23957,20	20323,70
2000:12	21606,60	20168,80
2001:01	14874,30	19484,60
2001:02	15682,30	19978,60
2001:03	18793,80	20606,00
2001:04	18083,60	21010,90
2001:05	19642,60	22146,00
2001:06	21704,90	22833,10
2001:07	25820,30	23460,50
2001:08	23833,20	23534,10
2001:09	23817,40	23900,70
2001:10	28672,20	23854,70
2001:11	25395,20	23357,70
2001:12	21470,80	22751,80
2002:01	15484,10	17371,00
2002:02	16558,80	16716,10
2002:03	18875,30	17128,80
2002:04	20008,50	19171,80
2002:05	19564,60	20380,50
2002:06	23184,90	21409,70
2002:07	27026,90	22569,40
2002:08	24603,00	23115,40
2002:09	25044,20	23577,10
2002:10	30221,30	23485,00
2002:11	26439,00	23262,60
2002:12	22957,90	23650,70
2003:01	16754,20	21765,60
2003:02	16814,10	22985,00

Obs	PIB97	PIBPOT2
2003:03	19590,30	23139,90
2003:04	20113,40	23791,80
2003:05	20785,10	24655,40
2003:06	24495,30	24905,40
2003:07	28588,50	24929,90
2003:08	25674,30	25769,00
2003:09	26628,50	25264,30
2003:10	31773,60	25084,80
2003:11	26994,60	24859,40
2003:12	24985,20	24929,90

Anexa nr. 5

Dinamica *output-gap*-ului în perioada 1997-2003

1997:01	-2287,860	2000:03	288,3530
1997:02	-665,7620	2000:04	-782,2020
1997:03	2204,370	2000:05	-1039,390
1997:04	-4761,450	2000:06	2526,400
1997:05	-5720,650	2000:07	4697,330
1997:06	-3219,150	2000:08	2082,130
1997:07	-430,6490	2000:09	2372,320
1997:08	-1328,910	2000:10	5488,020
1997:09	-952,4010	2000:11	3633,500
1997:10	5263,450	2000:12	1437,810
1997:11	1486,130	2001:01	-4610,350
1997:12	-1492,660	2001:02	-4296,300
1998:01	-5306,140	2001:03	-1812,160
1998:02	-5105,730	2001:04	-2927,270
1998:03	-3735,820	2001:05	-2503,370
1998:04	-4391,380	2001:06	-1128,240
1998:05	-4468,370	2001:07	2359,800
1998:06	-1847,030	2001:08	299,1130
1998:07	178,3930	2001:09	-83,29030
1998:08	-1568,260	2001:10	4817,540
1998:09	1103,370	2001:11	2037,530
1998:10	5385,500	2001:12	-1281,020
1998:11	655,5330	2002:01	-1886,940
1998:12	82,90400	2002:02	-157,3310
1999:01	-4951,030	2002:03	1746,530
1999:02	-3678,590	2002:04	836,6950
1999:03	1212,400	2002:05	-815,8880
1999:04	-669,8580	2002:06	1775,170
1999:05	-480,2010	2002:07	4457,540
1999:06	2255,460	2002:08	1487,600
1999:07	4320,870	2002:09	1467,100
1999:08	1842,450	2002:10	6736,270
1999:09	3085,100	2002:11	3176,420
1999:10	6637,350	2002:12	-692,7870
1999:11	4321,910	2003:01	-5011,380
1999:12	2318,820	2003:02	-6170,920
2000:01	-3859,600	2003:03	-3549,630
2000:02	-2255,680	2003:04	-3678,420
2003:05	-3870,300	2003:09	1364,220
2003:06	-410,1060	2003:10	6688,760
2003:07	3658,560	2003:11	2135,230
2003:08	-94,69070	2003:12	55,26420

Anexa nr. 6

Metoda Chow şi Lin (Cristian Stănică, 2004)

Chow şi Lin (1971, 1976) au prezentat o metodologie pentru interpolarea atât a seriilor de tip stoc, cât şi flux. În prima etapă a metodologiei ei au estimat regresia seriei trimestriale (neobservabilă la nivel lunar) în funcție de variabilele trimestriale relevante pentru care există şi serii de date lunare. Apoi, în această regresie cu parametri determinați, au fost introduse seriile în valori lunare, ceea ce a permis estimarea seriei lunare neobservabile. Această metodă a fost folosită la interpolarea PIB-ului din Mexic de către De Alba (1990) şi a venitului populației din unele regiuni ale SUA de către Schmidt (1986). Noi o aplicăm la determinarea PIB-ului lunar.

Chow şi Lin au estimat PIB-ul lunar într-o ecuație de regresie având aceiaşi coeficienți ca şi regresia PIB-ului trimestrial. Variabilele explicative din regresia la nivel trimestrial sunt seriile agregate ale variabilelor lunare.

In formă matricială, regresia seriei lunare neobservabile y_t funcție de cele trei serii adiționale $\mathbf{x}_t$ este:

$$y = x\beta+u$$

Având matricea de covariație a erorilor:

$$V = E[u\ u']$$

La nivel trimestrial se estimează parametrii regresiei:

$$y^{IV} = x^{IV}\beta+u^{IV}$$

Chow şi Lin au găsit seria ý care aproximează cel mai bine PIB-ul lunar conform relației:

$$\acute{y}= x\beta'_{GLS} + \Lambda(V)\acute{u}^{IV}$$

Seria are două componente: cea obişnuită $x\beta'_{GLS}$ (β'_{GLS} este estimatorul GLS din regresia trimestrială) şi o componentă $\Lambda(V)\acute{u}^{IV}$ de împărțire pe luni a erorilor trimestriale $\acute{u}^{IV}$ conform matricei de ponderare $\Lambda(V)$. Aceasta din urmă depinde de presupunerile făcute asupra naturii matricei de covariație $V=E[u\ u']$. În modelul ales de noi considerăm că matricea de covariație a erorilor lunare V este egală cu produsul dintre estimatorul dispersiei şi matricea unitate, adică erorile au o distribuție multinormală de medie zero. Această ipoteză duce la simplificarea formei matricei Λ şi la obținerea erorilor în regresia cu serii lunare egale cu 1/3 din erorile estimate ale regresiei trimestriale. Astfel, în acest caz particular, avem toate elementele necesare pentru estimarea PIB-ului lunar pe baza informațiilor din seria trimestrială.

Estimarea PIB-ului (serie lunară în prețuri constante) s-a făcut pentru perioada 1997-2003 deoarece dispunem de o bază limitată de date trimestriale. Menționăm că datele statistice pentru perioada 1997-2002 au fost calculate de

drd. Stănică Cristian[1], în cadrul activității de doctorat sub conducerea ştiințifică a domnului academician Emilian Dobrescu şi au dus la realizarea bazei de date trimestriale, versiunea iunie 2003. A fost realizată o colaborare ştiințifică deosebit de importantă cu specialiştii Direcției de Conturi Naționale (director: Silvia Caragea; director: Gheorghe Mihai) din Institutul Național de Statistică. Ulterior, în cadrul programului CERES, coordonat de dr. Marioara Iordan, seriile au fost completate cu anul 2003, pe baza informațiilor furnizate de buletinul lunar al INS.

Seriile în prețuri constante ale anului 1997 care se pot interpola prin metode econometrice sunt PIB-ul exclusiv agricultura, notat PIBA şi consumul final, notat CONSF. Valoarea adăugată brută din agricultură, notată VABA se interpolează separat, pe baza unor coeficienți de împărțire a valorilor lunare pe trimestru, stabiliți în urma consultării cu specialiştii de la Institutul de Economie Agrară. Exportul net se determină, pornind de la seriile lunare ale exportului şi importului de bunuri şi servicii din balanța de plăți. PIB-ul lunar este suma elementelor PIBA şi VABA, din care se obține ulterior seria lunară a formării brute de capital FBC prin scăderea consumului final şi exportului net. Conform statisticii conturilor naționale, seriile adiționale disponibile în prețuri constante sunt cifra de afaceri a întreprinderilor din comerțul cu amănuntul RS ca potrivită pentru interpolarea consumului final, iar pentru interpolarea PIB-ului exclusiv agricultura se utilizează producția industrială PRODI şi cifra de afaceri RS. Toate seriile se calculează în valori absolute prin înmulțirea indicilor de volum cu valoarea nominală medie din 1997. Cheltuielile guvernamentale şi taxele nete sunt eliminate din model deoarece nu avem un deflator pentru transformarea lor în prețuri comparabile.

Seria lunară a PIB-ului, estimată cu metoda Chow şi Lin pentru perioada 1997-2003 a fost utilizată în acest proiect pentru evaluarea PIB-ului potențial şi *output-gap*-ului (anexele nr. 4 şi nr. 5).

[1] Au fost consultate publicațiile: "Dihotomia real-nominal în economia românească de tranziție", Emilian Dobrescu (1997), CESTAT şi buletinul lunar al INS.

Anexa nr. 7

Modele teoretice de bază

Metoda Beveridge-Nelson

Fie Z_t un nx1 vector care include un n_1 vector reprezentând o variabilă integrabilă de ordinul 1, I(1) şi un n_2 vector reprezentând o variabilă staționară I(0), astfel încât:

$$Z_t = (\Delta X_{1t}', \Delta X_{2t}')'$$

Dacă aplicăm teorema de descompunere a lui Wald, Z_t poate fi scris în forma redusă astfel:

$$Z_t = \delta(t) + C(L)\,\varepsilon_t \qquad (1)$$

Unde δ(t) este termenul determinist,

$C(L) = \Sigma\, C_i\, L^i$ (Σ de la i = 1 la ∞) este matricea *lag*-urilor polinomiale,

$C_0 = I_n$ este matricea identitate,

vectorul ε_t este vectorul erorilor de prognoză ale lui Z_t pentru pasul următor care dă informații asupra *lag*-urilor lui Z_t şi care satisface condițiile:

$E(\varepsilon_t) = 0$ şi $E(\varepsilon_t, \varepsilon_t') = \Omega$, cu Ω pozitiv definită.

Beveridge şi Nelson arată că ecuația (1) poate fi descompusă într-o componentă pe termen lung (permanentă) şi alta pe termen scurt (tranzitorie):

$$Z_t = \delta(t) + C(1)\,\varepsilon_t + C^*(L)\,\varepsilon_t \qquad (2)$$

Cu $C(1) = \Sigma\, C_i$ (Σ de la i=1 la ∞) şi $C^*(L) = C(L) - C(1)$. Definim $C_1(1)$ ca fiind multiplicatorul pe termen lung al vectorului X_{1t}. Dacă rangul lui $C_1(1)$ este mai mic decât n_1, atunci există măcar o combinație liniară a elementelor lui X_{1t} care este I(0) (staționară). Cu alte cuvinte, există cel puțin o relație de cointegrare între aceste variabile.

Descompunerea Blanchard-Quah

Blanchard şi Quah (1989) presupun că un model bivariat format din logaritmul outputului y_t şi şomaj, u_t, este afectat de două tipuri de şocuri: un şoc pe latura ofertei, având efect pe termen lung asupra nivelului outputului, dar fără efect pe termen lung asupra şomajului; şi un şoc tranzitoriu având un efect pe termen scurt asupra ambelor variabile[1]. Socul permanent poate, totuşi, să influențeze şomajul pe termen scurt şi mediu, dar nu pe termen lung.

Aceste restricții se bazează pe argumentul că şocurile reale, cum ar fi schimbările în productivitate şi forța de muncă, au efecte permanente numai asupra outputului. Mai mult, această restricție corespunde unui model al pieței muncii în care comportamentul salariilor este de tip Fisher (1977); (v. Blanchard şi Quah (1989) sau Bergman (1996)). Restricțiile pe termen lung impun ca

[1] În particular, ei impun restricția că efectele asupra outputului şi şomajului provenind din şocurile tranzitorii satisfac condiția ca $\lim_{s\to\infty} \mathrm{resp}(y_{t+s}, u_{t+s}) = 0$. În consecință, ei admit posibilitatea ca aceste şocuri să aibă efecte considerabile pe termen scurt şi mediu asupra ambelor variabile.

outputul să conțină un trend stocastic iar şomajul numai un trend determinist. Deci în sistem bivariat avem: un "vector de cointegrare", şomajul este staționar şi un stocastic trend în output.

Blanchard şi Quah presupun că Z_t are următoarea reprezentare structurală:

$$Z_t = \delta (t) + \Gamma(L)\, \eta_t \qquad (3)$$

unde η_t este vectorul n-dimensional al şocurilor structurale, cu $E(\eta_t) = 0$ şi $E(\eta_t\, \eta_t') = I_n$ (normal). Putem regăsi forma structurală a ecuației (3) din forma redusă folosind următoarele relații:

$\Gamma_0\, \Gamma_0' = \Omega$, $\varepsilon_t = \Gamma_0\, \eta_t$, şi $C(L) = \Gamma(L)\, \Gamma_0^{-1}$ (L – operatorul lag-urilor).

Matricea de covarianță a formei reduse este egală cu $C(1)\, \Omega\, C(1)'$.

Din ecuațiile (1) şi (3) avem:

$$C(1)\, \Omega\, C(1)' = \Gamma(1)\, \Gamma(1)' \qquad (4)$$

Această relație sugerează că putem identifica matricea Γ_0 folosind un număr corespunzător de restricții asupra matricii de covarianță a formei structurale. Blanchard şi Quah (1989) folosesc restricții pe termen lung (*long-run restrictions*) pentru a identifica şocurile pentru care C(1) are rangul n_1.

Dacă presupunem că *log* (*real output*) este prima variabilă din vectorul Z_t , putem scrie:

$$\Delta y_t = \mu_y + \Gamma_1^p(L)\, \eta_t^p + \Gamma_1^c(L)\, \eta_t^c \qquad (5)$$

Unde η_t^p este vectorul şocurilor permanente care afectează outputul, η_t^c este vectorul şocurilor care au numai efecte tranzitorii asupra outputului şi $\{\Gamma_1^p(L),\ \Gamma_1^c(L)\}$ reprezintă efectele dinamice ale acestor şocuri. Creşterea outputului potențial poate fi definită ca:

$$\Delta y^p_t = \mu_y + \Gamma_1^p(L)\, \eta_t^p \qquad (6)$$

Astfel, outputul potențial corespunde componentei permanente a outputului. Partea din output datorată şocurilor pur tranzitorii este definită ca „output-gap".

Extensii ale descompunerii Blanchard-Quah

Diferitele extensii ale descompunerii Blanchard-Quah au permis autorilor sa facă distincție între mai multe tipuri de şocuri tranzitorii. O extensie directă este modelul LRRO elaborat de St. Amant şi van Norden (1997) pentru economia Canadei. Autorii pornesc de la ipoteza că rata de creştere a outputului real (Δy) urmează un proces staționar (outputul este I(1)), care răspunde la două tipuri de şocuri: permanente şi staționare. În VAR-ul estimat se includ: diferențele de ordinul 1 pentru inflație ($\Delta\pi$), ale ratei şomajului (Δu), care sunt staționare (inflația şi şomajul fiind integrabile de ordinul 1) şi rata reală a dobanzii. Se presupune că nu există o relație de cointegrare între aceste variabile staționare. În model este introdus un şoc permanent datorat ofertei şi trei tipuri de şocuri tranzitorii. Autorii elaborează un model, care este o altă

extensie (LRROI) a descompunerii Blanchard-Quah, în care combină restricțiile asupra outputului real şi inflației, pe baza ipotezei că nu numai outputul este nestaționar de ordinul 1, dar că şi inflația este mai bine caracterizată ca fiind un proces nestaționar de ordinul 1 pentru perioada luată în considerare. Ipoteza privind inflația se bazează pe faptul că media procesului inflaționist poate varia în funcție de factori cum sunt: preferințele autorității monetare pentru un anumit tip de politică, mediu politic cu care se confruntă autoritățile, stadiul cunoştințelor privind costurile şi beneficiile atunci când se urmăreşte o politică de țintire a unui anumit nivel al inflației. Inflația devine astfel un proces al cărei medie se schimbă în timp, deci nu este staționar, ci nestaționar. În model se presupune că inflația este un proces nestaționar de ordinul 1.

Mai prezentăm pe scurt altă extensie a descompunerii Blanchard-Quah, şi anume, cea propusă de Hjelm (2003). Dacă în modelul Blanchard-Quah este estimat un VAR constând din două variabile: output şi şomaj, supuse acțiunii a două perturbații (şocuri), cel generat de ofertă şi cel generat de cerere, cu restricția că numai unul din cele două şocuri - cel generat de ofertă - are efect pe termen lung asupra outputului, în modelul propus de Hjelm se utilizează trei variabile: şomajul (u), outputul (y), şi soldul bugetului consolidat (bb); se presupune că şomajul şi outputul sunt nestaționare de ordinul 1, iar soldul bugetului consolidat este staționar. Se presupune că aceste variabile sunt supuse şocurilor date de piața muncii care afectează atât şomajul cât şi outputul pe termen lung, şocurilor de productivitate (ale ofertei) care afectează numai outputul pe termen lung, şi şocurilor ciclului de afaceri (şocurile cererii) care nu au efect pe termen lung nici asupra outputului, nici asupra şomajului.

II. ANALIZA ŞOCURILOR DIN DOMENIUL MONETAR, VALUTAR ŞI FISCAL CU AJUTORUL FUNCȚIILOR IMPULS-RĂSPUNS

Politici monetare bazate pe PIB potențial. Estimări pe date lunare pentru economia României

Cornelia SCUTARU
Cristian STĂNICĂ

Pentru analiza politicilor monetare vom construi, pe baza *output-gap*-ului evaluat în partea I, un model VAR nerestricționat şi un model de corectare a erorii (VECM) bazate pe următoarele variabile: *output-gap*, masa monetară M2 şi baza monetară M0.

1. Datele

Pentru a studia legătura dintre *output-gap*-ul evaluat în capitolul 1 (notat cu OG2, figura nr.1) şi politicile monetare, am luat în considerare următoarele variabile: masa monetară M2 şi baza monetară (medie zilnică) M0 în termeni nominali (prețuri curente, notate respectiv MB şi MZ, figura nr. 2) şi în termeni reali (prețuri constante 1997, notate respectiv MB97 şi MZ97, figura nr. 3) .

Figura nr. 1

Evoluția output-gap-ului în perioada 1997-2003

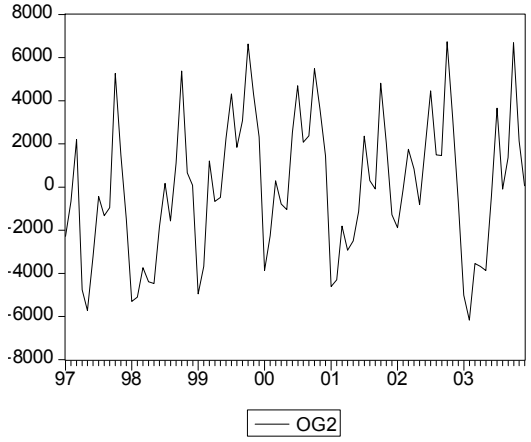

Sursa datelor: calcule proprii.

Figura nr. 2

Masa monetară M2 şi baza monetară M0 (medie zilnică) preţuri curente

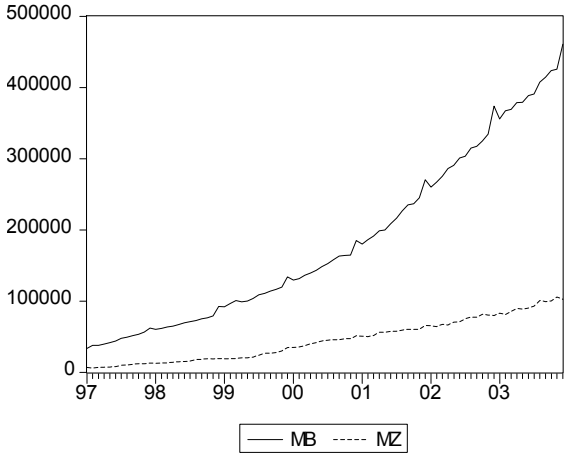

Sursa datelor: buletinele lunare BNR.

Figura nr. 3

Masa monetară M2 şi baza monetară M0 (medie zilnică) preţuri constante 1997

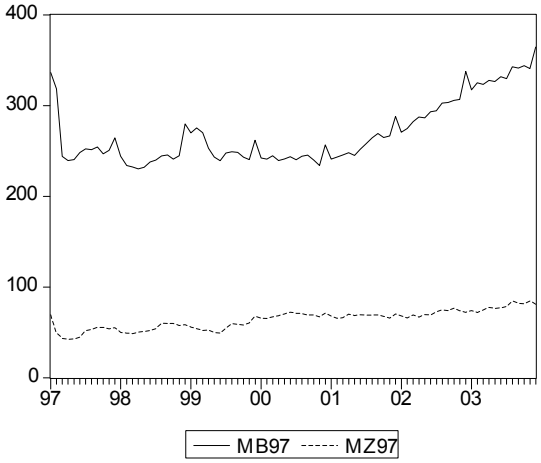

Sursa datelor: buletinele lunare BNR.

Staţionaritatea datelor a fost evaluată pe baza testului ADF (Augmented Dickey-Fuller) şi este prezentată în tabelul nr. 1. Sunt nestaţionare şi integrabile

de ordinul 1 (având seriile diferențelor de ordinul 1 staționare) seriile privind: masa monetară M2 în termeni nominali şi reali şi baza monetară M0 în termeni nominali. Celelalte serii analizate sunt staționare.

Tabelul nr. 1

Staționaritatea datelor (test de rădăcină-unitate ADF)

	Constantă	Tendință şi constantă	Nici una	Staționaritate
OG2	-3,57 (-3,51***)	-3,74 (-3,46****)	-3,59 (-2,59***)	I(0)
MZ	3,13 (-2,58*)	-1,15 (-3,16*)	6,23 (-1,61*)	I(1)
DMZ	-4,94 (-3,51***)	-5,84 (-4,07***)	-2,47 (-1,97****)	I(0)
MZ97	-1,42 (-2,58*)	-3,41 (-3,16**)	1,39 (-1,61*)	I(0)
MB	5,24 (-2,58*)	0,33 (-3,16*)	7,56 (-1,61*)	I(1)
DMB	-4,45 (-3,51***)	-7,87 (-4,07***)	-1,79 (-1,61**)	I(0)
MB97	0,58 (-2,58*)	-1,36 (-3,16*)	1,45 (-1,61*)	I(1)
DMB97	-7,84 (-3,51***)	-8,23 (-4,07***)	-7,57 (-2,59***)	I(0)

** Respingerea ipotezei de rădăcină unitate la 10%.*
*** Cu un lag.*
**** La un nivel de 1%.*
***** La un nivel de 5%.*

Am analizat corelațiile existente între seria output-gap-ului (care este evaluat în prețuri constante 1997) şi seriile privind masa monetară M2 in termeni reali şi baza monetară M0 în termeni reali (tabelul nr. 2)

Tabelul nr. 2

Matricea de corelație între seriile de bază

	OG2	MZ97	MB97
OG2	1,000000	0,262091	0,043529
MZ97	0,262091	1,000000	0,663515
MB97	0,043529	0,663515	1,000000

Matricea de corelație între aceste serii indică o corelație pozitivă foarte slabă între output-gap-ul în termeni reali şi seria masei monetare M2 în termeni reali; o posibilă corelație pozitivă se stabileşte între *output-gap* şi baza monetară (ambele în termeni reali).

2. Modele econometrice

Pentru analiza influenței politicilor monetare asupra *output-gap*-ului şi evaluarea intervalului de timp în care şocurile monetare se îşi exercită influența asupra economiei româneşti, am construit două modele, şi anume, un VAR nerestricționat pe variabile staționare (anexa nr. 1) şi un VEC (*vector error correction*, anexa nr. 3) pentru variabilele nestaționare cointegrate. Cele două

modele ne permit să analizăm răspunsul pe termen scurt şi cel pe termen lung al *output-gap*-ului la şocurile din politica monetară; de asemenea, permit previziuni asupra evoluției indicatorilor menționați.

2.1. Modelul construit pe baza vectorului de autoregresie (VAR – anexa nr. 1)

ASSIGN @ALL F

OG2 = 0.7757318064*OG2(-1) - 0.2814682141*OG2(-2) - 80.73559805*DMZ97 (-1) + 417.9456854*DMZ97(-2) - 17.30358744*DMB97(-1) - 37.5364739*DMB97 (-2) - 36.94925936

DMZ97 = 0.000216659087*OG2(-1) - 0.000267035199*OG2(-2) - 0.08197635164*DMZ97(-1) + 0.1077654409*DMZ97(-2) + 0.009212416126*DMB97(-1) - 0.04523907316*DMB97(-2) + 0.4792592841

DMB97 = 4.368171357e-05*OG2(-1) + 0.0007669682247*OG2(-2) - 0.2476909822*DMZ97(-1) + 0.6061171958*DMZ97(-2) - 0.1987204672*DMB97 (-1) - 0.08613831701*DMB97(-2) + 1.565258663

Funcția impuls-răspuns

Analiza şocurilor politicii monetare asupra *output-gap*-ului se bazează pe funcția impuls-răspuns. Vom analiza comportamentul *output-gap*-ului la un şoc în baza monetară reală MZ97 (exprimată în prețuri constante 1997) şi la un şoc în variația masei monetare M2 reale DMB97 (exprimată în prețuri constante 1997).

Figura nr. 4

Răspunsul output-gap-ului la şocuri în politicile monetare

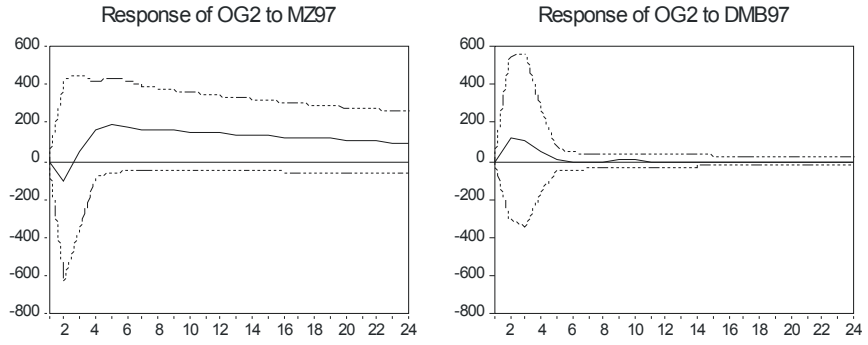

Ambele tipuri de şocuri duc la creşterea *output-gap*-ului, dar comportamentul acestuia este diferit atât pe termen scurt, cât şi pe termen lung.

- Un şoc pozitiv în **baza monetară**, duce, în primele două luni la o scădere a *output-gap*-ului, urmată de o creştere a acestuia, care nu se amortizează nici în următoarele 24 de luni. Este, deci, un şoc cu efecte pe termen lung.
- Un şoc pozitiv în variația **masei monetare** M2 (masa monetară creşte mai repede de la o lună la alta) este urmat de un răspuns pozitiv rapid al *output-gap*-ului, care, spre deosebire de şocul bazei monetare, se amortizează rapid în următoarele 5-6 luni. Este, deci, un şoc pe termen scurt.

Cum creşterea *output-gap*-ului este un fenomen inflaționist determinat de o suprasolicitare a capacităților productive, care duc la depăşirea PIB-ului potențial, analiza impuls-răspuns *indică necesitatea unei prudențe deosebite în ceea ce priveşte creşterea bazei monetare, ale cărei efecte pe termen lung nu pot fi corectate cu uşurință. O politică laxă în ceea ce priveşte baza monetară este mult mai periculoasă decât o politică laxă în ceea ce priveşte masa monetară M2*.

Descompunerea varianței

Pentru a pune în evidență tendințele pe termen lung, am prelungit perioada de analiză la 48 de luni. Descompunerea varianței prezentată în tabelul următor, sugerează că componenta ciclică a outputului, supusă şocurilor de politică monetară, este relevantă pentru monitorizarea outputului; o importanță care nu trebuie neglijată prezintă şocurile în baza monetară MZ97, a căror importanță creşte pe termen lung, în timp ce importanța şocului în variația masei monetare se stabilizează (pentru primele doua zecimale) începând cu luna a 17-a. Descompunerea varianței confirmă concluziile de mai sus.

Tabelul nr. 3

Descompunerea varianței (48 de luni)

Period	S,E,	OG2	MZ97	DMB97
1	2517,659	100,0000	0,000000	0,000000
2	3074,028	99,73518	0,103426	0,161391
3	3127,483	99,60398	0,127690	0,268333
4	3132,358	99,30238	0,400209	0,297409
5	3138,542	98,94680	0,755739	0,297458
6	3143,802	98,61966	1,083833	0,296503
7	3148,426	98,33106	1,373285	0,295651
8	3152,671	98,06808	1,637066	0,294857
9	3156,636	97,82266	1,883216	0,294128
10	3160,355	97,59295	2,113607	0,293446
11	3163,836	97,37860	2,328599	0,292806

Period	S,E,	OG2	MZ97	DMB97
12	3167,090	97,17893	2,528859	0,292209
13	3170,129	96,99297	2,715372	0,291653
14	3172,969	96,81971	2,889158	0,291136
15	3175,623	96,65819	3,051154	0,290653
16	3178,104	96,50760	3,202198	0,290203
17	3180,422	96,36716	3,343060	0,289783
18	3182,590	96,23616	3,474451	0,289392
19	3184,616	96,11394	3,597029	0,289027
20	3186,510	95,99991	3,711406	0,288686
21	3188,280	95,89348	3,818148	0,288368
22	3189,935	95,79415	3,917779	0,288071
23	3191,483	95,70142	4,010787	0,287794
24	3192,930	95,61484	4,097623	0,287536
25	3194,283	95,53400	4,178706	0,287294
26	3195,548	95,45851	4,254426	0,287068
27	3196,730	95,38800	4,325146	0,286858
28	3197,836	95,32214	4,391203	0,286661
29	3198,871	95,26061	4,452909	0,286477
30	3199,838	95,20314	4,510557	0,286305
31	3200,742	95,14944	4,564417	0,286145
32	3201,587	95,09926	4,614742	0,285995
33	3202,378	95,05238	4,661768	0,285855
34	3203,118	95,00856	4,705714	0,285724
35	3203,809	94,96761	4,746784	0,285602
36	3204,456	94,92934	4,785168	0,285487
37	3205,061	94,89358	4,821045	0,285380
38	3205,627	94,86014	4,854579	0,285281
39	3206,156	94,82889	4,885925	0,285187
40	3206,651	94,79967	4,915227	0,285100
41	3207,113	94,77236	4,942620	0,285018
42	3207,546	94,74683	4,968229	0,284942
43	3207,951	94,72296	4,992171	0,284871
44	3208,330	94,70064	5,014555	0,284804
45	3208,684	94,67977	5,035484	0,284742
46	3209,015	94,66027	5,055052	0,284683
47	3209,325	94,64202	5,073348	0,284629
48	3209,614	94,62497	5,090456	0,284578

Ordering: OG2
MZ97 DMB97

2.2. Un model de corectare a erorii (VECM – anexa nr. 3)

Pentru a estima relațiile pe termen lung, vom construi un VEC (*vector error correction*) şi modelul corespunzător. Acesta poate include variabile integrabile de ordinul 1, dacă respectă condiția de cointegrare (adică există o combinație liniară între variabilele integrate de ordinul 1 care este staționară). Vom testa cointegrabilitatea variabilelor cu ajutorul testului Johansen.

Testul Johansen pentru variabilele: OG2, MB, MZ spune că există o relație de cointegrare între variabilele analizate (anexa nr. 2).

Modelul de corectare a erorii (VECM)
ASSIGN @ALL F

D(OG2) = - 0.4057073739*(OG2(-1) – 36.7065192*MZ97(-1) + 4.580720139*MB97 (-1) + 1087.671534) + 0.217270333*D(OG2(-1)) – .2269888385*D(OG2 (-2)) – 2.507537397*D(MZ97(-1)) + 440.8936054*D(MZ97(-2)) – 37.18516206*D(MB97(-1)) – 50.00114223*D(MB97(-2)) – 58.28513222

D(MZ97) = - 0.000193157238*(OG2(-1) – 36.7065192*MZ97(-1) + 4.580720139*MB97(-1) + 1087.671534) + 0.0003541545708*D(OG2 (-1)) + 0.0002793566143*D(OG2(-2)) – 0.1815729416*D(MZ97(-1)) + 0.07195487376*D(MZ97(-2)) + 0.03129572909*D(MB97(-1)) – 0.03355290739*D(MB97(-2)) + 0.4847300012

D(MB97) = - 0.0001570825912*(OG2(-1) – 36.7065192*MZ97(-1) + 4.580720139*MB97(-1) + 1087.671534) – 0.0001826716288*D(OG2 (-1)) + 0.001737676502*D(OG2(-2)) – 0.8538249937*D(MZ97(-1)) + 0.3919930357*D(MZ97(-2)) – 0.05612622221*D(MB97(-1)) – 0.006149949968*D(MB97(-2)) + 1.628827683

Funcția impuls-răspuns

Relația pe termen lung pe care o analizăm este între *output-gap*, baza monetară şi masa monetară (în termeni reali). Relația de corectare a erorii duce la aplatizarea şocurilor după circa 10 luni. Ceea ce este interesant este că cele două şocuri acționează în sens contrar: dacă un şoc în baza monetară (în termeni reali) duce la creşterea *output-gap*-ului, deci la o creştere a inflației, paradoxal, un şoc în masa monetară M2 (in termeni reali) duce la o scădere a *output-gap*-ului, deci la o scădere a inflației.

Figura nr. 5

Răspunsul output-gap-ului la şocuri în politica monetară

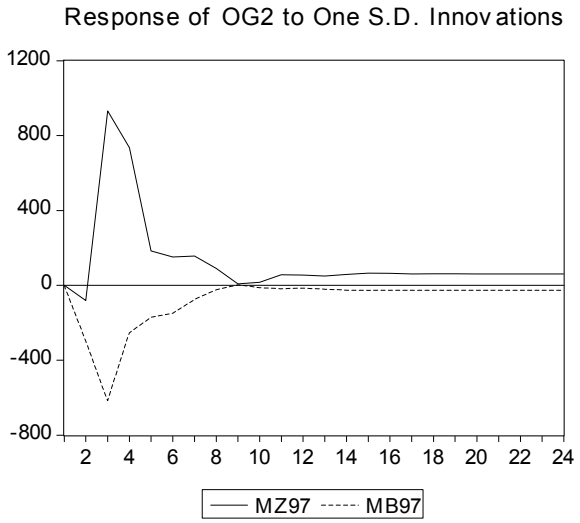

Descompunerea varianței

Tabelul nr. 4 arată o pondere de până la 15,20% pentru răspunsul la şocul generat de baza monetară şi o pondere de maximum 5,85% pentru răspunsul la un şoc în masa monetară.

Tabelul nr. 4

Descompunerea varianței

Period	S.E.	OG2	MZ97	MB97
1	2180,436	100,0000	0,000000	0,000000
2	2790,648	98,78224	0,083948	1,133815
3	3045,911	85,52403	9,433035	5,042934
4	3150,869	80,38224	14,25589	5,361872
5	3166,490	79,94633	14,45442	5,599255
6	3173,887	79,59319	14,61303	5,793786
7	3182,495	79,40273	14,77790	5,819363
8	3187,117	79,37487	14,81679	5,808330
9	3187,575	79,38005	14,81324	5,806709
10	3187,963	79,38063	14,81231	5,807061
11	3188,935	79,35863	14,83446	5,806916
12	3189,629	79,33587	14,85730	5,806826
13	3190,138	79,31366	14,87698	5,809356
14	3190,832	79,28284	14,90362	5,813544
15	3191,714	79,24556	14,93668	5,817763

Period	S.E.	OG2	MZ97	MB97
16	3192,561	79,20983	14,96854	5,821630
17	3193,345	79,17675	14,99761	5,825647
18	3194,156	79,14321	15,02702	5,829762
19	3194,986	79,10948	15,05692	5,833600
20	3195,794	79,07672	15,08600	5,837279
21	3196,588	79,04451	15,11451	5,840978
22	3197,385	79,01217	15,14314	5,844689
23	3198,187	78,97970	15,17193	5,848371
24	3198,985	78,94735	15,20061	5,852040

Ordering: OG2
MZ97 MB97

Anexa nr. 1

VAR nerestricționat: variabilele OG2, DMZ97 şi DMB97

Sample(adjusted): 1997:04 2003:12
Included observations: 81 after adjusting endpoints
Standard errors & t-statistics in parentheses

	OG2	DMZ97	DMB97
OG2(-1)	0,775732	0,000217	4.37E-05
	(0,10064)	(0,00011)	(0.00041)
	(7,70775)	(2,00194)	(0.10737)
OG2(-2)	-0,281468	-0,000267	0.000767
	(0,10063)	(0,00011)	(0.00041)
	(-2,79695)	(-2,46763)	(1.88536)
DMZ97(-1)	-80,73560	-0,081976	-0.247691
	(113,725)	(0,12229)	(0.45972)
	(-0,70992)	(-0,67033)	(-0.53879)
DMZ97(-2)	417,9457	0,107765	0.606117
	(93,9388)	(0,10102)	(0.37974)
	(4,44913)	(1,06682)	(1.59615)
DMB97(-1)	-17,30359	0,009212	-0.198720
	(25,4336)	(0,02735)	(0.10281)
	(-0,68034)	(0,33684)	(-1.93285)
DMB97(-2)	-37,53647	-0,045239	-0.086138
	(23,9692)	(0,02577)	(0.09689)
	(-1,56603)	(-1,75516)	(-0.88901)
C	-36,94926	0,479259	1.565259
	(266,903)	(0,28701)	(1.07893)
	(-0,13844)	(1,66984)	(1.45075)
R-squared	0,513506	0,119371	0.139757
Adj. R-squared	0,474060	0,047969	0.070008
Sum sq. resids	4,13E+08	477,8392	6752.628
S.E. equation	2363,100	2,541119	9.552577
Log likelihood	-740,4596	-186,8144	-294.0752
Akaike AIC	-740,2867	-186,6416	-293.9023
Schwarz SC	-740,0798	-186,4347	-293.6954
Mean dependent	9,250632	0,465472	1.487374
S.D. dependent	3258,473	2,604350	9.905603

Determinant Residual Covariance	2,04E+09
Log Likelihood	-1212,928
Akaike Information Criteria	-1212,409
Schwarz Criteria	-1211,788

Anexa nr. 2

Testul Johansen pentru variabilele OG2, MB, MZ.

Sample: 1997:01 2003:12
Included observations: 81
Test assumption: Linear deterministic trend in the data
Series: OG2 MB MZ
Lags interval: 1 to 2

Eigenvalue	Likelihood Ratio	5 Percent Critical Value	1 Percent Critical Value	Hypothesized No. of CE(s)
0.447234	61,99135	29,68	35,65	None **
0.144772	13,97283	15,41	20,04	At most 1
0.015987	1,305429	3,76	6,65	At most 2

*(**) denotes rejection of the hypothesis at 5%(1%) significance level
L.R. test indicates 1 cointegrating equation(s) at 5% significance level

Unnormalized Cointegrating Coefficients:

OG2	MB	MZ
9.77E-06	-4,51E-07	6,79E-06
4.86E-05	8,82E-07	-4,56E-06
-8.70E-06	-7,40E-06	2,99E-05

Normalized Cointegrating Coefficients: 1 Cointegrating Equation(s)

OG2	MB	MZ	C
1.000000	-0,046189	0,695210	-23019,34
	(0,10627)	(0,66500)	
Log likelihood	-2261,634		

Normalized Cointegrating Coefficients: 2 Cointegrating Equation(s)

OG2	MB	MZ	C
1.000000	0,000000	0,128758	-5876,147
		(0,31928)	
0.000000	1,000000	-12,26391	371156,9
		(12,8175)	
Log likelihood	-2255,301		

Anexa nr. 3

Vectorul de corectare a erorii (VEC)

Sample(adjusted): 1997:04 2003:12
Included observations: 81 after adjusting endpoints
Standard errors & t-statistics in parentheses

Cointegrating Eq:	CointEq1
OG2(-1)	1,000000
MZ97(-1)	-36,70652
	(83,2322)
	(-0,44101)
MB97(-1)	4,580720
	(24,4541)
	(0,18732)
C	1087,672

Error Correction:	D(OG2)	D(MZ97)	D(MB97)
CointEq1	-0,405707	-0,000193	-0,000157
	(0,11027)	(0,00012)	(0,00042)
	(-3,67935)	(-1,62889)	(-0,37657)
D(OG2(-1))	0,217270	0,000354	-0,000183
	(0,10498)	(0,00011)	(0,00040)
	(2,06970)	(3,13706)	(-0,45998)
D(OG2(-2))	-0,226989	0,000279	0,001738
	(0,11147)	(0,00012)	(0,00042)
	(-2,03631)	(2,33035)	(4,12064)
D(MZ97(-1))	-2,507537	-0,181573	-0,853825
	(117,295)	(0,12614)	(0,44373)
	(-0,02138)	(-1,43945)	(-1,92418)
D(MZ97(-2))	440,8936	0,071955	0,391993
	(92,4357)	(0,09941)	(0,34969)
	(4,76973)	(0,72384)	(1,12097)
D(MB97(-1))	-37,18516	0,031296	-0,056126
	(26,2709)	(0,02825)	(0,09938)
	(-1,41545)	(1,10772)	(-0,56474)
D(MB97(-2))	-50,00114	-0,033553	-0,006150

	(23,7657)	(0,02556)	(0,08991)
	(-2,10392)	(-1,31281)	(-0,06840)
C	-58,28513	0,484730	1,628828
	(259,459)	(0,27903)	(0,98155)
	(-0,22464)	(1,73721)	(1,65944)
R-squared	0,458457	0,179197	0,297885
Adj. R-squared	0,406528	0,100489	0,230559
Sum sq. resids	3,85E+08	445,3771	5511,379
S.E. equation	2296,806	2,470032	8,688978
Log likelihood	-737,6037	-183,9651	-285,8489
Akaike AIC	-737,4062	-183,7676	-285,6514
Schwarz SC	-737,1697	-183,5311	-285,4149
Mean dependent	-26,53217	0,465472	1,487374
S.D. dependent	2981,428	2,604350	9,905603

Determinant Residual Covariance	1,50E+09
Log Likelihood	-1200,525
Akaike Information Criteria	-1199,859
Schwarz Criteria	-1199,060

Răspunsul *output-gap* la dezechilibrele externe. Şocuri în politicile valutare. Estimări pe date lunare pentru economia României

Cornelia SCUTARU
Mioara IORDAN

Dobrescu (2004) arată că este necesar să fie luate în considerare atât dezechilibrele interne, cât şi cele externe: cele provocate de inflaţie şi de deficitul contului curent. Autorul consideră că, dacă se iau în considerare numai datele privind inflaţia, rata şomajului şi salariile, nu există nici o siguranţă că nivelul astfel obţinut al PIB-ului potenţial va corespunde unei balanţe stabile a comerţului exterior. Cei doi indicatori (inflaţia şi soldul comerţului exterior) interacţionează prin: cursul de schimb, salarii, preţurile de import, alte costuri de producţie, care sunt, toţi, factori ai competitivităţii.

Plecând de la această idee, lucrăm în două etape succesive: am determinat un *output-gap* în prima parte a acestei lucrări prin metoda, devenită clasică, a descompunerii Blanchard-Quah, utilizând seriile şomajului şi inflaţiei; în acest capitol vom utiliza outputul astfel evaluat pentru a construi:

- un model VAR nerestricţionat care să ne permită analiza şocurilor politicilor valutare, ca expresie a reflectării dezechilibrelor externe asupra economiei româneşti asupra *output-gap*-ului;
- un model VEC de corectare a erorii, care să permită analiza pe termen lung a dezechilibrelor din politica valutară .

1. Datele

Pentru a studia legătura dintre output-gap-ul evaluat în capitolul 1 (notat cu OG2, figura nr.1) şi politicile valutare şi de comerţ exterior, care pot influenţa dezechilibrele externe, am luat în considerare următoarele variabile: cursul de schimb exprimat în termeni reali (RSSUA97) şi soldul comerţului exterior NX (mil dolari SUA).

Figura nr. 1

Evoluția *output-gap*-ului în perioada 1997-2003

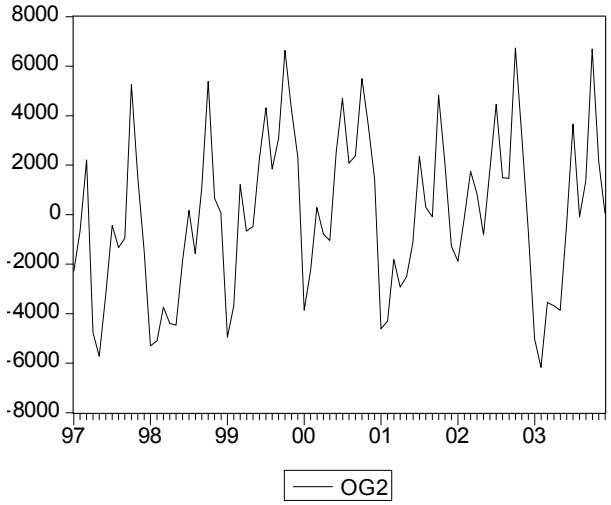

Sursa datelor: calcule proprii.

Figura nr. 2

Cursul de schimb (lei/ dolari SUA) termeni reali

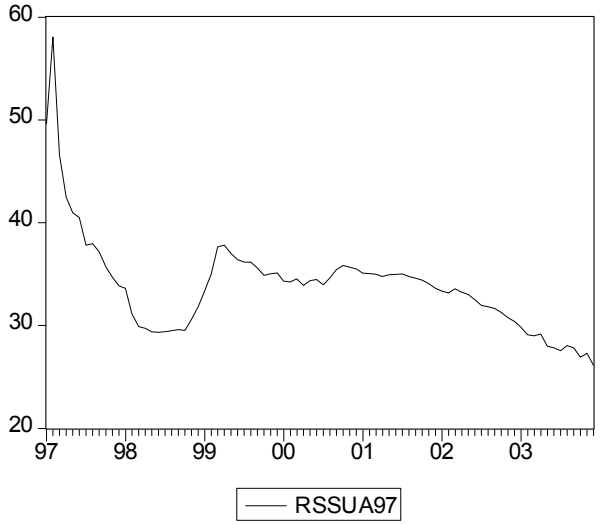

Sursa datelor: buletinele lunare BNR.

Figura nr. 3

Soldul comerțului exterior de bunuri şi servicii

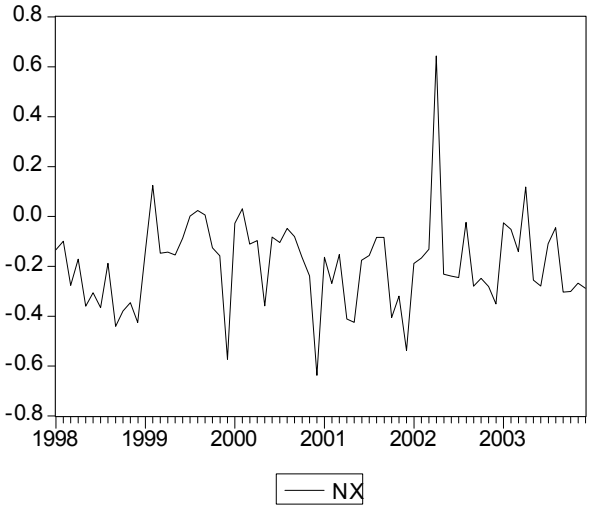

Sursa datelor: baza de date a macromodelului „Dobrescu" al economiei româneşti

Staționaritatea datelor a fost evaluată pe baza testului ADF (Augmented Dickey-Fuller) şi este prezentată în tabelul nr. 1. Sunt nestaționare şi integrabile de ordinul 1 (având seriile diferențelor de ordinul 1 staționare) seriile privind: cursul de schimb în termeni nominali şi reali. Celelalte serii analizate sunt staționare.

Tabelul nr. 1

Staționaritatea datelor (test de rădăcină-unitate ADF)

	Constantă	Tendință şi constantă	Nici una	Staționaritate
OG2	-3.57 (-3.51***)	-3.74 (-3.46****)	-3.59 (-2.59***)	I(0)
RSSUA	-0,88 (-2,58*)	-0,44 (-3,51*)	1,54 (-1,61*)	I(1)
DRSSUA	-2,73 (-2,58**)	-2,87 (-3,15*)	-2,03 (-1,84****)	I(0)
RSSUA97	-1,21 (-2,58*)	-1,56 (-3,15*)	-1,41 (-161)	I(1)
DRSSUA97	-5,53 (-3,51***)	-5,27 (-4,07***)	-5,47 (-2,59***)	I(0)
NX	-4,65 (-3,61***)	-4,63 (-4,07***)	-2,18 (-1,94****)	I(0)

** Respingerea ipotezei de rădăcină unitate la 10%.*
*** Cu un lag.*
**** La un nivel de 1%.*
***** La un nivel de 5%.*

Am analizat corelațiile existente între seria *output-gap*-ului (care este evaluat în prețuri constante 1997) şi seriile privind *output-gap*-ul, soldul comerțului exterior şi cursul de schimb exprimat în termeni reali.

Tabelul nr. 2

Matricea de corelație între seriile de bază

	OG2	NX	RSSUA97
OG2	1,000000	-0,094060	0,137337
NX	-0,094060	1,000000	0,160519
RSSUA97	0,137337	0,160519	1,000000

Matricea de corelație între aceste serii indică o corelație negativă foarte slabă între *output-gap*-ul în termeni reali şi seria soldului comerțului exterior; o posibilă corelație pozitivă se stabileşte între *output-gap* şi cursul de schimb (ambele în termeni reali).

2. Modelul

Pentru analiza influenței politicilor valutare şi de comerț exterior asupra *output-gap*-ului şi evaluarea intervalului de timp în care dezechilibrele externe îşi exercită influența asupra economiei româneşti, am construit două modele, şi anume, un VAR nerestricționat pe variabile staționare (*output-gap* şi variația cursului de schimb în termeni reali 1997) şi un VEC (*vector error correction*) pentru variabilele nestaționare cointegrate. Cele două modele ne permit să analizăm răspunsul pe termen scurt şi cel pe termen lung al *output-gap*-ului la dezechilibrele externe; de asemenea, permit previziuni asupra evoluției indicatorilor menționați.

2.1. Modelul construit pe baza vectorului de autoregresie (anexa nr. 1 – VAR):

```
ASSIGN @ALL F
OG2 = 0.7163287199*OG2(-1) - 0.2402073591*OG2(-2) +
        509.5321111*DRSSUA97(-1) - 8.439345829*DRSSUA97(-2) +
        174.9603435

DRSSUA97 = 1.639915361e-05*OG2(-1) - 1.091960383e-05*OG2(-2) +
        0.369390465*DRSSUA97(-1) + 0.02548014896*DRSSUA97(-2) -
        0.1062379051
```

Funcția impuls-răspuns

Aşa cum se vede din figura nr. 4, un şoc de politică valutară care determină o creştere egală cu o deviație standard în variația cursului real de schimb, duce la o creştere bruscă a *output-gap*-ului (deci şi a inflației), cu un

maxim în circa 4 luni, care se amortizează în mai puțin de un an de la producerea şocului. Este, deci un şoc cu acțiune pe termen scurt.

Figura nr. 4

Răspunsul *output-gap*-ului la un şoc în variația cursului de schimb exprimat în termeni reali

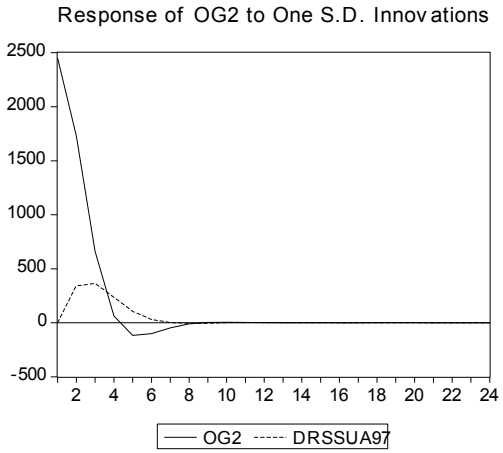

Descompunerea varianței

Descompunerea varianței ne indică o pondere destul de scăzută a şocului în variația cursului real de schimb (până la 3,325%) asupra *output-gap*-ului, care se stabilizează începând de la 11 luni.

Tabelul nr. 3

Descompunerea varianței

Period	S.E.	OG2	DRSSUA97
1	2448,116	100,0000	0,000000
2	3015,179	98,72515	1,274851
3	3107,950	97,42854	2,571456
4	3117,423	96,87664	3,123363
5	3121,392	96,77012	3,229881
6	3123,209	96,76481	3,235190
7	3123,578	96,76557	3,234425
8	3123,603	96,76530	3,234704
9	3123,607	96,76517	3,234829
10	3123,611	96,76517	3,234832
11	3123,612	96,76517	3,234829

Period	S.E.	OG2	DRSSUA97
12	3123,613	96,76517	3,234831
13	3123,613	96,76517	3,234832
14	3123,613	96,76517	3,234832
15	3123,613	96,76517	3,234832
16	3123,613	96,76517	3,234832
17	3123,613	96,76517	3,234832
18	3123,613	96,76517	3,234832
19	3123,613	96,76517	3,234832
20	3123,613	96,76517	3,234832
21	3123,613	96,76517	3,234832
22	3123,613	96,76517	3,234832
23	3123,613	96,76517	3,234832
24	3123,613	96,76517	3,234832

Ordering: OG2
DRSSUA97

2.2. Modelul de corectare a erorii (anexa nr. 2 – VEC)

Pentru a estima relațiile pe termen lung, vom construi un VEC (*vector error correction*) şi modelul corespunzător. Acesta poate include variabile integrabile de ordinul 1, dacă respectă condiția de cointegrare (adică există o combinație liniară între variabilele integrate de ordinul 1 care este staționară). Cointegrabilitatea variabilelor este testată cu ajutorul testului Johansen (anexa nr. 3).

Testul Johansen pentru variabilele: OG2, RSSUA97 spune că există o relație de cointegrare între variabilele analizate.

Modelul de corectare a erorii (VECM – v. anexa nr. 2)

ASSIGN @ALL F

D(OG2) = - 0.1243213129*(OG2(-1) + 427.0478483*RSSUA97(-1) - 71545.89497*NX(-1) - 27950.61324) - 0.04552681663*D(OG2(-1)) - 0.4015698399*D(OG2(-2)) + 194.0789434*D(RSSUA97(-1)) - 51.49201572*D(RSSUA97(-2)) - 4673.360922*D(NX(-1)) - 1589.02939*D(NX(-2)) + 120.0376088

D(RSSUA97) = 1.559418183e-05*(OG2(-1) + 427.0478483*RSSUA97(-1) - 71545.89497*NX(-1) - 27950.61324) + 2.546462552e-05*D(OG2(-1)) - 1.838424394e-05*D(OG2(-2)) + 0.3866631328*D(RSSUA97(-

1)) + 0.03839845538*D(RSSUA97(-2)) + 1.472980606*D(NX(-1)) + 0.9327450819*D(NX(-2)) - 0.0233851157

D(NX) = 1.09728421e-05*(OG2(-1) + 427.0478483*RSSUA97(-1) - 71545.89497*NX(-1) - 27950.61324) + 2.346165372e-06*D(OG2(-1)) - 2.044866304e-05*D(OG2(-2)) + 0.0426341834*D(RSSUA97(-1)) - 0.03663025637*D(RSSUA97(-2)) + 0.04615147652*D(NX(-1)) + 0.03288346716*D(NX(-2)) + 0.002138080414

Funcția impuls-răspuns

Un şoc în politica valutară, care determină o creştere a cursului real de schimb duce la o creştere a *output-gap*-ului, deci a inflației. Aşa cum se vede din analiza varianței (tabelul nr. 3), ponderea răspunsului creşte foarte încet în timp, ajungând după 2 ani la 7,1%.

Figura nr. 5

Răspunsul output-gap-ului la un şoc în cursul real de schimb

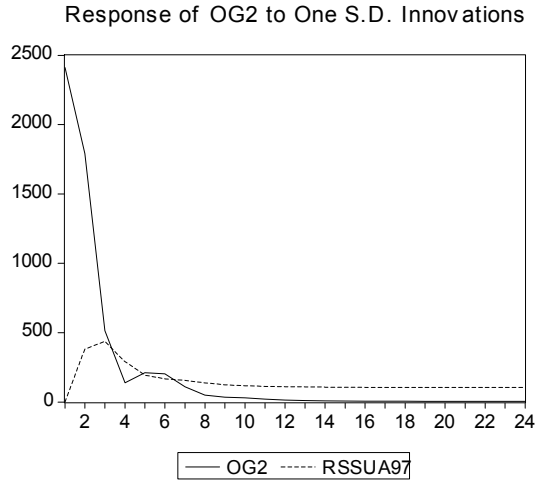

Descompunerea varianței

Tabelul nr. 3

Descompunerea varianței

Period	S.E.	OG2	RSSUA97
1	2411,205	100,0000	0,000000
2	3027,320	98,42042	1,579577
3	3101,987	96,50107	3,498935
4	3118,763	95,66505	4,334951
5	3131,870	95,32519	4,674809

Period	S.E.	OG2	RSSUA97
6	3142,899	95,07674	4,923258
7	3148,651	94,85130	5,148702
8	3152,075	94,67075	5,329255
9	3154,697	94,52606	5,473943
10	3156,985	94,39816	5,601835
11	3159,075	94,27791	5,722087
12	3161,034	94,16313	5,836874
13	3162,909	94,05259	5,947414
14	3164,737	93,94476	6,055244
15	3166,537	93,83852	6,161476
16	3168,320	93,73336	6,266641
17	3170,092	93,62900	6,371004
18	3171,855	93,52524	6,474763
19	3173,614	93,42193	6,578066
20	3175,369	93,31900	6,681003
21	3177,121	93,21638	6,783625
22	3178,871	93,11404	6,885963
23	3180,619	93,01196	6,988040
24	3182,366	92,91013	7,089870

Ordering: OG2
RSSUA97

Anexa nr. 1

VAR nerestricționat: variabilele OG2 şi DRSSUA97

Sample(adjusted): 1997:04 2003:12
Included observations: 81 after adjusting endpoints
Standard errors & t-statistics in parentheses

	OG2	DRSSUA97
OG2(-1)	0,716329	1,64E-05
	(0,11115)	(3,0E-05)
	(6,44492)	(0,53895)
OG2(-2)	-0,240207	-1,09E-05
	(0,10818)	(3,0E-05)
	(-2,22036)	(-0,36869)
DRSSUA97(-1)	509,5321	0,369390
	(188,252)	(0,05154)
	(2,70665)	(7,16751)
DRSSUA97(-2)	-8,439346	0,025480
	(165,451)	(0,04529)
	(-0,05101)	(0,56254)
C	174,9603	-0,106238
	(295,219)	(0,08082)
	(0,59265)	(-1,31449)
R-squared	0,428481	0,406520
Adj. R-squared	0,398401	0,375284
Sum sq. resids	4,85E+08	36,38352
S.E. equation	2527,363	0,691904
Log likelihood	-746,9830	-82,52052
Akaike AIC	-746,8595	-82,39706
Schwarz SC	-746,7117	-82,24926
Mean dependent	9,250632	-0,253036
S.D. dependent	3258,473	0,875395

Determinant Residual Covariance	2675509.
Log Likelihood	-829,2539
Akaike Information Criteria	-829,0070
Schwarz Criteria	-828,7114

Anexa nr. 2

Vectorul de corectare a erorii (VEC)

Sample(adjusted): 1998:04 2003:12
Included observations: 69 after adjusting endpoints
Standard errors & t-statistics in parentheses

Cointegrating Eq:	CointEq1
OG2(-1)	1,000000
RSSUA97(-1)	427,0478
	(678,945)
	(0,62899)
NX(-1)	-71545,89
	(45990,8)
	(-1,55566)
C	-27950,61

Error Correction:	D(OG2)	D(RSSUA97)	D(NX)
CointEq1	-0,124321	1,56E-05	1,10E-05
	(0,03615)	(7,9E-06)	(2,7E-06)
	(-3,43916)	(1,98220)	(4,13024)
D(OG2(-1))	-0,045527	2,55E-05	2,35E-06
	(0,10850)	(2,4E-05)	(8,0E-06)
	(-0,41959)	(1,07839)	(0,29422)
D(OG2(-2))	-0,401570	-1,84E-05	-2,04E-05
	(0,11045)	(2,4E-05)	(8,1E-06)
	(-3,63578)	(-0,76482)	(-2,51912)
D(RSSUA97(-1))	194,0789	0,386663	0,042634
	(585,004)	(0,12732)	(0,04299)
	(0,33176)	(3,03704)	(0,99162)
D(RSSUA97(-2))	-51,49202	0,038398	-0,036630
	(522,640)	(0,11374)	(0,03841)
	(-0,09852)	(0,33759)	(-0,95364)
D(NX(-1))	-4673,361	1,472981	0,046151
	(2332,98)	(0,50773)	(0,17146)
	(-2,00317)	(2,90110)	(0,26917)
D(NX(-2))	-1589,029	0,932745	0,032883

	(1817,03)	(0,39544)	(0,13354)
	(-0,87452)	(2,35873)	(0,24624)
C	120,0376	-0,023385	0,002138
	(306,785)	(0,06677)	(0,02255)
	(0,39128)	(-0,35025)	(0,09483)
R-squared	0,320483	0,325953	0,452055
Adj. R-squared	0,242505	0,248603	0,389176
Sum sq. resids	3,86E+08	18,29043	2,085840
S.E. equation	2516,077	0,547579	0,184916
Log likelihood	-633,9567	-52,10013	22,80650
Akaike AIC	-633,7248	-51,86825	23,03839
Schwarz SC	-633,4658	-51,60922	23,29741
Mean dependent	54,94325	-0,054936	-0,000165
S.D. dependent	2890,907	0,631702	0,236602
Determinant Residual Covariance		43825,93	
Log Likelihood		-662,4556	
Akaike Information Criteria		-661,6730	
Schwarz Criteria		-660,7988	

Anexa nr. 3

Testul Johansen pentru variabilele OG2, RSSUA97

Sample: 1997:01 2003:12
Included observations: 81
Test assumption: Linear deterministic trend in the data
Series: OG2 RSSUA97
Lags interval: 1 to 2

Eigenvalue	Likelihood Ratio	5 Percent Critical Value	1 Percent Critical Value	Hypothesized No. of CE(s)
0.163553	15,97897	15,41	20,04	None *
0.018505	1,512971	3,76	6,65	At most 1

*(**) denotes rejection of the hypothesis at 5%(1%) significance level
L.R. test indicates 1 cointegrating equation(s) at 5% significance level

Unnormalized Cointegrating Coefficients:

OG2	RSSUA97
4.60E-05	-0,004331
1.43E-06	0,034410

Normalized Cointegrating Coefficients: 1 Cointegrating Equation(s)

OG2	RSSUA97	C
1.000000	-94,25348	3119,851
	(188,897)	
Log likelihood	-827,9073	

Răspunsul *output-gap* la şocuri în politicile fiscale. Estimări pe date lunare pentru economia României

Cornelia SCUTARU
Bianca PĂUNA

Pentru analiza politicilor fiscale vom construi, pe baza *output-gap*-ului evaluat în partea I, un model VAR nerestricționat şi un model de corectare a erorii (VECM) bazate pe următoarele variabile: output-gap, veniturile bugetare, cheltuielile bugetare, soldul bugetar şi veniturile bugetare fiscale (provenite din taxele directe şi indirecte). Datele privesc numai bugetul de stat şi se limitează la perioada: ianuarie 1998 - decembrie 2001. Sursa datelor: buletinele lunare BNR.

1. Datele

Pentru a studia legătura dintre *output-gap*-ul evaluat în capitolul 1 (notat cu OG2, figura nr. 1) şi politicile fiscale, am luat în considerare următoarele variabile: veniturile bugetare veniturile fiscale ale bugetului de stat, cheltuielile bugetare, soldul bugetului de stat în termeni nominali (preț uri curente, notate respectiv VB, VBF, CB şi SB, figura nr. 2) şi în termeni reali (preț uri constante 1997, notate respectiv VB97, VBF97, CB97 şi SB97, figura nr. 3) .

Figura nr. 1

Evoluția output-gap-ului în perioada 1997-2003

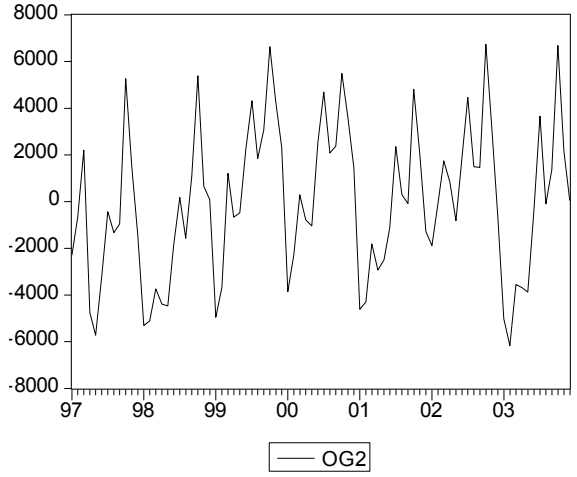

Sursa datelor: calcule proprii.

Figura nr. 2

Veniturile (VB), veniturile fiscale (VBF), cheltuielile (CB) şi soldul bugetului de stat (SB), preţuri curente

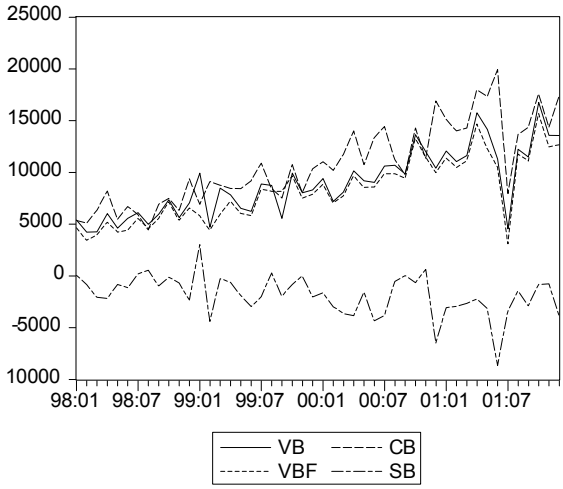

Sursa datelor: buletinele lunare BNR.

Figura nr. 3

Veniturile (VB97), veniturile fiscale (VBF97), cheltuielile (CB97) şi soldul bugetului de stat (SB97), preţuri constante 1997

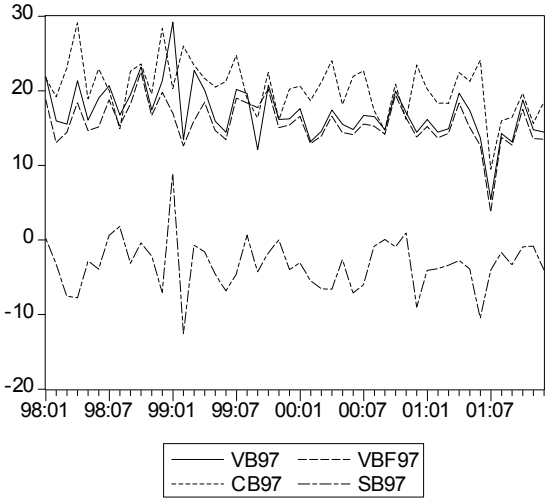

Sursa datelor: buletinele lunare BNR.

Staționaritatea datelor a fost evaluată pe baza testului ADF (Augmented Dickey-Fuller) şi este prezentată în tabelul nr. 1. Toate seriile analizate sunt staționare.

Tabelul nr. 1

Staționaritatea datelor (test de rădăcină-unitate ADF)

	Constantă	Tendință şi constantă	Nici una	Staționaritate
OG2	-3,57 (-3,51***)	-3,74 (-3,46****)	-3,59 (-2,59***)	I(0)
VB	-1,95 (-2,60*)	-5,30 (-4,16***)	0,18 (-1,61*)	I(0)
VBF	-1,88 (-2,60*)	-4,76 (-4,16***)	0,21 (-1,61*)	I(0)
CB	-7,33 (-3,58***)	-7,24 (-4,16***)	-7,20 (-2,61***)	I(0)
SB	-3,87 (-3,58***)	-4,75 (-4,16***)	-2,03 (-1,94****)	I(0)
VB97	-3,81 (-3,58***)	-5,50 (-4,16***)	-0,70 (-1,61*)	I(0)
VBF97	-3,88 (-3,58***)	-4,93 (-4,16***)	-0,55 (-1,61*)	I(0)
CB97	-3,82 (-3,58***)	-5,25 (-4,16***)	-0,56 (-1,61*)	I(0)
SB97	-5,01 (-3,58***)	-4,96 (-4,16***)	-2,38 (-1,94****)	I(0)

** Respingerea ipotezei de rădăcină unitate la 10%.*
*** Cu un lag.*
**** La un nivel de 1%.*
***** La un nivel de 5%.*

Am analizat corelațiile existente între seria output-gap-ului (care este evaluat în prețuri constante 1997) şi seriile privind veniturile fiscale ale bugetului de stat şi soldul bugetului de stat (tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Matricea de corelație între seriile de bază

	OG2	VBF97	SB97
OG2	1,000000	0,205451	0,112777
VBF97	0,205451	1,000000	0,307561
SB97	0,112777	0,307561	1,000000

Matricea de corelație între aceste serii indică o corelație pozitivă între *output-gap*-ul şi seria veniturilor fiscale ale bugetului de stat, ca şi între seria *output-gap*-ului şi seria soldului bugetar (toate seriile fiind în termeni reali).

2. Modelul

Pentru analiza influenței politicilor monetare asupra *output-gap*-ului şi evaluarea intervalului de timp în care şocurile monetare îşi exercită influența

asupra economiei româneşti, am construit un VAR nerestricționat (pe variabile staționare). Modelul ne permite să analizăm răspunsul *output-gap*-ului la şocurile din politica fiscală; nu permite prognoze asupra evoluției indicatorilor menționați din cauză că seriile utilizate sunt prea scurte. Variabilele luate în considerare sunt: VBF97, care reprezintă veniturile fiscale la bugetul de stat (suma taxelor directe şi indirecte), în termeni reali (prețuri 1997) şi SB97 - soldul bugetului de stat, în termeni reali (prețuri 1997), care poate caracteriza global politica fiscală.

2.1. Modelul construit pe baza vectorului de autoregresie (anexa nr. 1 –VAR):

ASSIGN @ALL F

OG2 = 0.7691881245*OG2(-1) - 0.2641070834*OG2(-2) - 185.1463026*VBF97(-1) + 76.63616031*VBF97(-2) + 110.9244919*SB97(-1) + 178.4894145*SB97(-2) + 2786.675794

VBF97 = 0.0003024647257*OG2(-1) - 0.0002623421003*OG2(-2) + 0.1732806407*VBF97(-1) + 0.0003539988991*VBF97(-2) + 0.1191096269*SB97(-1) + 0.1918811523*SB97(-2) + 13.89661447

SB97 = 0.000448239887*OG2(-1) - 0.0001364866083*OG2(-2) + 0.3680418268*VBF97(-1) - 0.348548239*VBF97(-2) - 0.2054022791*SB97(-1) + 0.06873276967*SB97(-2) - 4.155764494

Funcția impuls-răspuns:

Şocurile în politica fiscală luate în considerare se referă la o creştere a taxelor (directe şi indirecte), care constituie venituri la bugetul de stat (VBF97) şi la o creştere a deficitului bugetar (SB97), ambele exprimate în termeni reali.

Răspunsul *output-gap*-ului la şocurile în politica fiscală:

- La o creştere a taxelor (directe şi indirecte), răspunsul este oscilatoriu şi de scurtă durată: în prima fază are loc o scădere a output-gap-ului, deci o scădere a inflației, urmată de o uşoară instabilitate a fenomenului. Creşterea este de scurtă durată, iar amortizarea şocului are loc în circa un an de la producerea acestuia.
- Răspunsul la o creştere a deficitului bugetar este o creştere imediată a *output-gap*-ului, deci a inflației, care se amortizează în următoarele 10-12 luni, deci un şoc de scurtă durată.

Figura nr. 4

Răspunsul output-gap-ului la un şoc în politica fiscală

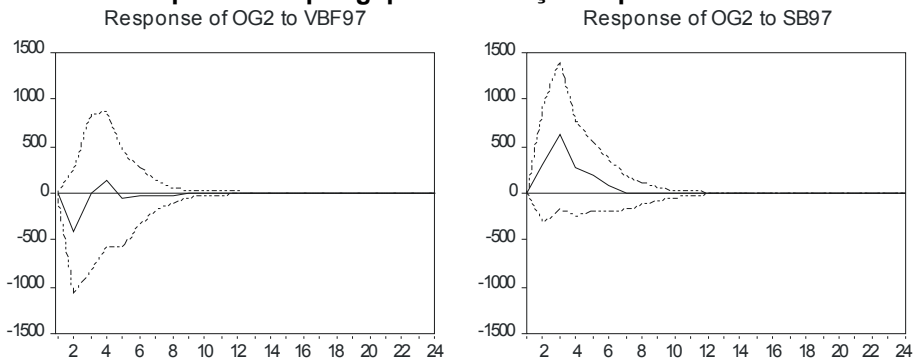

Descompunerea varianței:

Analiza descompunerii varianței indică o pondere mai scăzută a influenței asupra *output-gap*-ului a şocului în totalul taxelor directe şi indirecte (VBF97) decât a şocului în soldul bugetar. Ponderea şocului în totalul taxelor merge până la 2,14% şi amortizarea apare încă din luna a 9-a, în timp ce ponderea şocului în soldul bugetar ajunge la 6,26% şi amortizarea apare din luna a 6-a.

Tabelul nr. 3

Descompunerea varianței

Period	S.E.	OG2	VBF97	SB97
1	2261,671	100,0000	0,000000	0,000000
2	2868,084	96,72039	2,094693	1,184912
3	3011,447	92,83649	1,900304	5,263205
4	3046,431	92,03160	2,083091	5,885311
5	3055,977	91,69055	2,117747	6,191699
6	3057,352	91,61003	2,123177	6,266795
7	3057,466	91,60351	2,129761	6,266725
8	3057,638	91,59519	2,138635	6,266172
9	3057,688	91,59363	2,139306	6,267064
10	3057,706	91,59271	2,139446	6,267846
11	3057,708	91,59258	2,139455	6,267966
12	3057,709	91,59254	2,139471	6,267986
13	3057,709	91,59254	2,139477	6,267986
14	3057,709	91,59253	2,139480	6,267987
15	3057,709	91,59253	2,139480	6,267989
16	3057,709	91,59253	2,139480	6,267989
17	3057,709	91,59253	2,139480	6,267989
18	3057,709	91,59253	2,139480	6,267989

Period	S.E.	OG2	VBF97	SB97
19	3057,709	91,59253	2,139480	6,267989
20	3057,709	91,59253	2,139480	6,267989
21	3057,709	91,59253	2,139480	6,267989
22	3057,709	91,59253	2,139480	6,267989
23	3057,709	91,59253	2,139480	6,267989
24	3057,709	91,59253	2,139480	6,267989

Ordering: OG2
VBF97 SB97

Anexa nr. 1

VAR nerestricționat: variabilele OG2, VBF97 şi SB97

Sample(adjusted): 1998:03 2001:12
Included observations: 46 after adjusting endpoints
Standard errors & t-statistics in parentheses

	OG2	VBF97	SB97
OG2(-1)	0,769188	0,000302	0,000448
	(0,15481)	(0,00018)	(0,00020)
	(4,96854)	(1,66943)	(2,26113)
OG2(-2)	-0,264107	-0,000262	-0,000136
	(0,15911)	(0,00019)	(0,00020)
	(-1,65986)	(-1,40882)	(-0,66988)
VBF97(-1)	-185,1463	0,173281	0,368042
	(135,626)	(0,15872)	(0,17367)
	(-1,36513)	(1,09170)	(2,11921)
VBF97(-2)	76,63616	0,000354	-0,348548
	(142,325)	(0,16657)	(0,18225)
	(0,53846)	(0,00213)	(-1,91249)
SB97(-1)	110,9245	0,119110	-0,205402
	(120,467)	(0,14098)	(0,15426)
	(0,92079)	(0,84484)	(-1,33155)
SB97(-2)	178,4894	0,191881	0,068733
	(113,058)	(0,13231)	(0,14477)
	(1,57874)	(1,45020)	(0,47477)
C	2786,676	13,89661	-4,155764
	(3219,19)	(3,76747)	(4,12219)
	(0,86564)	(3,68858)	(-1,00814)
R-squared	0,453253	0,167877	0,339201
Adj. R-squared	0,369138	0,039858	0,237540
Sum sq. resids	2,35E+08	322,2720	385,8148
S.E. equation	2456,270	2,874610	3,145264
Log likelihood	-420,5687	-110,0465	-114,1856
Akaike AIC	-420,2644	-109,7422	-113,8813
Schwarz SC	-419,9861	-109,4639	-113,6030
Mean dependent	284,1412	15,62618	-3,349787
S.D. dependent	3092,494	2,933670	3,602040

Determinant Residual Covariance	2.82E+08
Log Likelihood	-643,3595
Akaike Information Criteria	-642,4464
Schwarz Criteria	-641,6116

Bibliografie

Albu, Lucian-Liviu, „Evolution of Inflation-Unemployment Relationship in the Perspective of Romania's Accession to EU", *Romanian Journal of Economic Forecasting, No.* 3-4/2001.

Albu, Lucian-Liviu, „Dinamica ratei naturale a şomajului în perioada tranziției", *Oeconomica,* nr. 1/2004.

Blanchard, Olivier Jean and Quah, Danny, „The Dynamic Effects of Aggregate Demand and Supply Disturbance", *The American Economic Review,* September 1989, Vol. 79, No. 4, pp. 655-673, 1989.

Campbell, John Y. and Mankiw , N. Gregory, „Are Output Fluctuations Transitory?" *Quarterly Journal of Economics,* November 1987, 102, pp. 857-80, 1987.

Chow şi Lin, „Best linear unbiased interpolation, distribution and extrapolation of time series by related series" *The Review of Economics and Statistics, 1971.*

Chow şi Lin, Best linear unbiased estimation of missing observation in an economic time series", *Journal of the American Statistical Association,* September 1976.

Cochrane, John, „How Big Is the Random Walk in GNP?" *Journal of Political Economy,* October 1988, 96, no. 5, pp. 893-920, 1988.

Cochrane, John, „Permanent and Transitory components of GNP and Stock Prices" *Quarterly Journal of Economics* 109 (1), pp. 241-65, 1994.

Dăianu, Daniel and Albu, Lucian-Liviu, "Strain and the Inflation-Unemployment Relationship: A Conceptual and Empirical Investigation", *Research Memorandum ACE Project*, University of Leicester, 15/1996.

Dobrescu, Emilian, „Transition Economy-a Weakly Structured System" – *Romanian Economic Review*, 41/1996, Editura Academiei Române, 1996.

Dobrescu, Emilian, *Macromodels of the Romanian Transition Economy,* Editura Expert, Bucureşti, 2000.

Dobrescu, Emilian, „Double conditioned Potential Output", Paper prepared for the 28-th General Conference of the International Association for Research in Income and Wealth Cork, Ireland, August 22-28 2004, Preprint 1/2004, Arhiva de preprinturi a IPE, Bucuresti, www.ipe.ro.

Ghizdeanu, I. and Neagu, M., „Estimarea produsului intern brut potențial" *Caiet de studii nr. 1*, Seminarul de Modelare Macroeconomică, 2003, INCE, Academia Română.

Hjelm, Göran, „Simultaneous Determination of NAIRU, Output Gaps, and Structural Budget Balances: Swedish Evidence", *Working Paper, No. 81,* April 2003, National Institute of Economic Research, Stockholm 2003.

Lalonde, René, Page, Jennifer et St-Amant, Pierre, „Une nouvelle méthode d'estimation de l'écart de production et son application aux États-Unis, au Canada et à l'Allemagne", *Document de travail 98-21,* Banque de Canada, décembre 1998.

Quah, Danny, „The Relative Importance of Permanent and Transitory Components: Identification and Some Theoretical Bounds" MIT *Working Paper No. 498*, October 1988.

Pelinescu, Elena, Scutaru-Ungureanu Cornelia, „A Dynamic Model of the Money Demand in Romania", *Romanian Journal of Economic Forecasting, No.* 1-2/2001.

Scutaru, Cornelia and Ghiță Adrian, "Chaos and Order in Transition: Social Costs (Inflation, Unemployment) and Exchange Rate Policy, Case of Romania" *Research Memorandum ACE Project*, University of Leicester, 9/1999.

Scutaru, Cornelia, „Answer of an Inflationary Circuit to the Possible Shocks in Economy", *Romanian Journal of Economic Forecasting, No.* 3-4/2001.

Scutaru, Cornelia, Stănică Cristian (2004) "Determining the Output Gap and the Inflationary Shocks Dynamics. The Case of Romania", *Romanian Journal of Economic Forecasting, No.* 4/2005.

Stănică Cristian, „Model de estimare a PIB-ului lunar" (manuscris) referat la doctorat, susținut în cadrul Seminarului de Modelare Macroeconomică, INCE, 2004.

St-Amant, Pierre and van Norden, Simon, „Measurement of the Output Gap: A Discussion of recent Research at the Bank of Canada", *Technical Report No. 79*, August 1997, Bank of Canada, 1997.

INDEX DE AUTORI

ADRIAANSE A., 418 ***(LXXVIII)***
ADUMISTRĂCESEI I, D, 197 ***(LXXVIII)***
ALBU Lucian-Liviu, 862 ***(LXXVIII)***
ALEXANDRI Cecilia, 197 ***(LXXVIII)***
ARMBRUSTER Adolf, 730 ***(LXXVIII)***
ARUNDEL A., 597 ***(LXXVIII)***

BALDOCK D., 418 ***(LXXVIII)***
BALTEANU Dan, 197 ***(LXXVIII)***
BARBIER E.B., 418 ***(LXXVIII)***
BARNARD G., 418 ***(LXXVIII)***
BAUBEAU D., 523 ***(LXXVIII)***
BAUMERT K.A., 418 ***(LXXVIII)***
BĂDILEANU Marina, 418 ***(LXXVIII)***
BĂLAŞA Ana, 47, 95, 96 ***(LXXVIII)***
BĂRBULESCU Constantin, 197 ***(LXXVIII)***
BELL V.J. David, 197 ***(LXXVIII)***
BENNETT T., 475 ***(LXXVIII)***
BERCA Mihai, 197 ***(LXXVIII)***
BERGERON P., 511, 524 ***(LXXVIII)***
BERGESON H.O., 418 ***(LXXVIII)***
BERNSTEIN J.A., 477 ***(LXXVIII)***
BILLHARZ S., 476 ***(LXXVIII)***
BLANCHARD Olivier Jean, 862 ***(LXXVIII)***
BLANK H., 95 ***(LXXVIII)***
BONCIU Florin, 418 ***(LXXVIII)***
BOREHAM J., 30, 95 ***(LXXVIII)***
BOŞCANU Voicu, 418 ***(LXXVIII)***
BOTEZAN Liviu, 768, 769 ***(LXXVIII)***
BOTZAN Marcu, 732, 739 ***(LXXVIII)***
BOWTBY R., 475 ***(LXXVIII)***
BRAN Paul, 197 ***(LXXVIII)***
BRĂTIANU Gh. I., 774, 775 ***(LXXVIII)***
BREWER J., 475 ***(LXXVIII)***
BRINGEZU S., 418 ***(LXXVIII)***

CALLAHAN Daniel, 95 ***(LXXVIII)***
CAMPBELL John Y., 862 ***(LXXVIII)***
CARTAS Maria, 418 ***(LXXVIII)***
CĂMĂŞOIU Camelia, 418 ***(LXXVIII)***
CÂRSTEA Stelian, 198 ***(LXXVIII)***
CERNEA Emil, 735, 737, 775 ***(LXXVIII)***
CHAMPAGNE F., 524 ***(LXXVIII)***
CHIRCĂ Constantin, 197 ***(LXXVIII)***
CHIVU Luminița, 197 ***(LXXVIII)***
CHOW şi LIN, 825, 826, 862 ***(LXXVIII)***
CIACHIR Nicolae, 783, 784 ***(LXXVIII)***
CIOBOTEA Dinică, 776, 777 ***(LXXVIII)***
CIOCÂRLAN Doinița, 197 ***(LXXVIII)***
CIUTACU Constantin, 197, 418 ***(LXXVIII)***
COCHRANE John, 862 ***(LXXVIII)***
CONSTANTIN Pop, 740 ***(LXXVIII)***
CONSTANTIN Stere, , 719 ***(LXXVIII)***
CONSTANTINESCU Ioana, 778 ***(LXXVIII)***
CONSTANTINESCU N, Nicolae, 197 ***(LXXVIII)***
CONSTANTINIU Florin, 774 ***(LXXVIII)***
CONTANDRIOPOULOS A.P., 523, 524 ***(LXXVIII)***
CONTANDRIOPOULOS D., 523 ***(LXXVIII)***
CORFUS Ilie, 776 ***(LXXVIII)***
CORIVAN N., 773, 778 ***(LXXVIII)***
CORRIGAN P., 475 ***(LXXVIII)***
COSTĂCHEL Valeria, 758, 759 ***(LXXVIII)***
CROITORU Gabriel, 486 ***(LXXVIII)***
CROITORU Lucian, 418 ***(LXXVIII)***
CSIKI I.E., 523 ***(LXXVIII)***

DAVIDOVICI Ioan, 197 ***(LXXVIII)***
DĂIANU Daniel, 862 ***(LXXVIII)***
DE BOER M., 475 ***(LXXVIII)***

DE GRAFF J., 475 ***(LXXVIII)***
DECLAREUIL Jacques, 737 ***(LXXVIII)***
DIACONESCU Marius, 747 ***(LXXVIII)***
DIMINESCU Dana, 197 ***(LXXVIII)***
DINGA Emil, 197 ***(LXXVIII)***
DOBRE Gheorghe, 419 ***(LXXVIII)***
DOBRESCU Emilian, 862 ***(LXXVIII)***
DOBROGEANU Gherea, Constantin, 720 ***(LXXVIII)***
DOBROTIȚĂ IANCU Balica, , 764 ***(LXXVIII)***
DOCHIA Aurelian, 419 ***(LXXVIII)***
DOGARU Mircea, 729 ***(LXXVIII)***
DONABEDIAN A., 523 ***(LXXVIII)***
DRĂGAN Iosif Constantin, 733, 742 ***(LXXVIII)***
DRUGUS Liviu, 95 ***(LXXVIII)***
DUMITRU Mihail, 197 ***(LXXVIII)***

EDWARDS T., 475 ***(LXXVIII)***
EMMISON M., 475 ***(LXXVIII)***

FALK P., 475 ***(LXXVIII)***
FAVRE F., 524 ***(LXXVIII)***
FILITTI I.C., ***(LXXVIII)***
FILITTI Ioan C., 756, 757, 761, 779, 781 ***(LXXVIII)***
FLORIAN Violeta, 198 ***(LXXVIII)***
FRANÇOIS P., 524 ***(LXXVIII)***
FRANK T., 475 ***(LXXVIII)***
FROSST M., 524 ***(LXXVIII)***
FROW J., 475 ***(LXXVIII)***
FUSSLER C, 475 ***(LXXVIII)***

GAVRILESCU Dinu, 197 ***(LXXVIII)***
GÂDEI A.V., 775 ***(LXXVIII)***
GEORGESCU Vlad, 730, 732, 733, 739, 753, 754, 755, 757, 760, 766, 767 ***(LXXVIII)***
GHEȚĂU V., 35, 95 ***(LXXVIII)***
GHIȚĂ Adrian, 863 ***(LXXVIII)***
GHIZDEANU I., 862 ***(LXXVIII)***
GLICK W.H., 524 ***(LXXVIII)***
GONȚA Alexandru, 743, 759 ***(LXXVIII)***
GOSCHIN Zizi, 566 ***(LXXVIII)***
GOTTDIENER M., 475 ***(LXXVIII)***
GREENFIELD T.K., 476 ***(LXXVIII)***
GRIGNON M., 524 ***(LXXVIII)***
GRIGORAŞ N., 762 ***(LXXVIII)***
GRIGORESCU C., 36, 37, 95 ***(LXXVIII)***

HAMILTON C., 476 ***(LXXVIII)***
HAMMOND A., 418 ***(LXXVIII)***
HARRIS D., 476 ***(LXXVIII)***
HEALY July, 95 ***(LXXVIII)***
HEATH C., 95 ***(LXXVIII)***
HERA Cristian, 198 ***(LXXVIII)***
HJELM Göran, 804, 863 ***(LXXVIII)***
HOFFMAN A, 30, 95 ***(LXXVIII)***
HOLLANDERS H., 597 ***(LXXVIII)***
HOWES D., 476 ***(LXXVIII)***
HUMPHERY K., 476 ***(LXXVIII)***

IACOBESCU Mihai, 770, 771, 772 ***(LXXVIII)***
IANCU Aurel, 419 ***(LXXVIII)***
IDU Nicolae, 419 ***(LXXVIII)***
ILIESCU Ion, 198 ***(LXXVIII)***
IOAN-FRANC Valeriu, 197, 566 ***(LXXVIII)***
IONESCO I., 785 ***(LXXVIII)***
IONESCO J., 786 ***(LXXVIII)***
IONESCU Gheorghe, Şişeşti, 198 ***(LXXVIII)***
IORDAN Mioara, 843 ***(LXXVIII)***
IORGA Nicolae, 784 ***(LXXVIII)***
IOSIPESCU Sergiu, 764 ***(LXXVIII)***
ISĂRESCU Mugur, 419 ***(LXXVIII)***
ISCRU G.D., 773 ***(LXXVIII)***

JACKSON T., 476 ***(LXXVIII)***
JAMES P., 475 ***(LXXVIII)***
JOSUÉ de Castro, 198 ***(LXXVIII)***
JUDT M., 477 ***(LXXVIII)***

KOLODKO W, Grzegorz, 198 ***(LXXVIII)***

LAZEA Valentin, 197 ***(LXXVIII)***
LEBOUBE G., 524 ***(LXXVIII)***
LEVESQUE J.F., 524 ***(LXXVIII)***
LININGSTONE K.S., 476 ***(LXXVIII)***
LOPEZ A.D., 30, 95 ***(LXXVIII)***
LOVINS A.B., 477 ***(LXXVIII)***
LOVINS L.H., 477 ***(LXXVIII)***
LOVIN, W. & Lovins, 476 ***(LXXVIII)***
LUNT P., 476 ***(LXXVIII)***
LURY C, 476 ***(LXXVIII)***
LUTHI J.C., 524 ***(LXXVIII)***

MACKAY H., 476 ***(LXXVIII)***
MADGEARU Virgil, 721 ***(LXXVIII)***
MAIOR George, 734, 739, 741 ***(LXXVIII)***
MANKIW N. Gregory, 862 ***(LXXVIII)***
MANOILESCU Mihail, 198 ***(LXXVIII)***
MARCU A., 523 ***(LXXVIII)***
MATEI Horia C., 729 ***(LXXVIII)***
MATRAVERS R., 476 ***(LXXVIII)***
MATTEM D., 477 ***(LXXVIII)***
MAUNU A., 477 ***(LXXVIII)***
MĂRGINEANU Ioan, 47, 95, 96 ***(LXXVIII)***
MCGOVERN C, 477 ***(LXXVIII)***
MCKEE Martin, 95 ***(LXXVIII)***
MEHMET Ali Ekhrem, 786 ***(LXXVIII)***
MEREUȚĂ Cezar, 419 ***(LXXVIII)***
MIDANIK L.T., 460, 476 ***(LXXVIII)***
MIHORDEA Vasile, 781 ***(LXXVIII)***
MILES S., 476 ***(LXXVIII)***
MILLER J, 95 ***(LXXVIII)***
MILLER, D., 476 ***(LXXVIII)***
MIOC D., 762 ***(LXXVIII)***
MOLDAN B., 476 ***(LXXVIII)***
MORIGUCHI Y., 418 ***(LXXVIII)***
MORRIS M., 475 ***(LXXVIII)***
MUNTEANU Andreea Clara, 566 ***(LXXVIII)***

NANCHEN N., 524 ***(LXXVIII)***
NAYLOR Th. H., 475 ***(LXXVIII)***
NEAGU M., 862 ***(LXXVIII)***
NIEMELÂ, M., 476 ***(LXXVIII)***
NORDEN van, Simon, 863 ***(LXXVIII)***

OETO R., 95 ***(LXXVIII)***

PACCAUD F., 524 ***(LXXVIII)***
PAGE Jennifer, 863 ***(LXXVIII)***
PANAITESCU P.P., 741, 758 ***(LXXVIII)***
PARMANN G., 418 ***(LXXVIII)***
PASCU Ştefan, 730, 749, 751 ***(LXXVIII)***
PĂUNA Bianca, 855 ***(LXXVIII)***
PEER L., 524 ***(LXXVIII)***
PELINESCU, Elena, 863 ***(LXXVIII)***
PEREIRA, C., 523 ***(LXXVIII)***
PETKOVA E., 418 ***(LXXVIII)***
PLATON Victor, 269 ***(LXXVIII)***
POLLON F., 476 ***(LXXVIII)***
POP Ioan Aurel, 746, 747 ***(LXXVIII)***
POPA Radu, 748 ***(LXXVIII)***
POPESCU Constanța, 486 ***(LXXVIII)***
POPESCU Diaconescu Marin, 121 ***(LXXVIII)***
POPESCU Raluca, 48, 96 ***(LXXVIII)***
POPESCU D., Maria, 198 ***(LXXVIII)***
POPESCU Dan, 198 ***(LXXVIII)***
POPESCU Florentina, 419 ***(LXXVIII)***
POPESCU Marin, 198 ***(LXXVIII)***
PORTER R., 475 ***(LXXVIII)***
POULLIER J.P., 523 ***(LXXVIII)***
PREDA,Diana, 197 ***(LXXVIII)***
PRODAN David, 752, 753, 767 ***(LXXVIII)***

QUAH Danny, 862, 863 ***(LXXVIII)***

RĂDULESCU Dan Constantin, 681, 728, 730, 732, 746, 766, 783, 785, 788 ***(LXXVIII)***
RĂDUȚIU A., 768 ***(LXXVIII)***
RĂUȚĂ Corneliu, 198 ***(LXXVIII)***
REEKIE G., 476 ***(LXXVIII)***

REES W.E., 477 ***(LXXVIII)***
REGMI A., 477 ***(LXXVIII)***
RENÉ Lalonde, , 863 ***(LXXVIII)***
RHÉAUME J., 524 ***(LXXVIII)***
RISTEA Ana-Lucia, 19, 486 ***(LXXVIII)***
ROBERT and Bureau, Viola, 95 ***(LXXVIII)***
RODENBURG E., 418 ***(LXXVIII)***
ROGERS J.D., 476 ***(LXXVIII)***
ROGICH D., 418 ***(LXXVIII)***
RUSSELL Pittman, , 419 ***(LXXVIII)***
RUSSU Corneliu, 419 ***(LXXVIII)***

SANDU Steliana, 566 ***(LXXVIII)***
SARCHIZIAN Aida, II ***(LXXVIII)***
SAUL J. R., 477 ***(LXXVIII)***
SCANLON J., 477 ***(LXXVIII)***
SCHIEMANN M., 597 ***(LXXVIII)***
SCHOR J.B., 477 ***(LXXVIII)***
SCHÜTZ H., 418 ***(LXXVIII)***
SCNMIDT-BLEEK F., 477 ***(LXXVIII)***
SCUTARU-Ungureanu Cornelia, 795, 799, 830, 843, 855, 863 ***(LXXVIII)***
SEALE J. jr., 477 ***(LXXVIII)***
SHIELDS R., 477 ***(LXXVIII)***
SICOTTE C., 524 ***(LXXVIII)***
SLATER D., 477 ***(LXXVIII)***
SOCOL Gheorghe, 681, 685, 688, 690, 693, 696, 698, 705,706, 710, 714, 717, 722, 724, 726 ***(LXXVIII)***
SPANGENBERG J.H., 477 ***(LXXVIII)***
STAHL H.H., 686, 696, 697, 743, 781 ***(LXXVIII)***
ST-AMANT Pierre, 863 ***(LXXVIII)***
STANEIU M., 477 ***(LXXVIII)***
STĂNICĂ Cristian, 799, 826, 830, 863 ***(LXXVIII)***
STEGĂROIU Ion, 19, 486 ***(LXXVIII)***
STRASSER S., 477 ***(LXXVIII)***

ŞCHIOPU Dan, 198 ***(LXXVIII)***
ŞERBAN Mihaela, 197 ***(LXXVIII)***

TĂNĂSESCU Dorina, 486 ***(LXXVIII)***
TEŞLIUC Emil, Dan, 197 ***(LXXVIII)***
THOMMESSEN O.B., 418 ***(LXXVIII)***
THUN M., 30, 95 ***(LXXVIII)***
TIETENBERG T., 477 ***(LXXVIII)***
TODEROIU Filon, 198 ***(LXXVIII)***
TÖRRÖNEN J., 477 ***(LXXVIII)***
TUHAI Anca, 198 ***(LXXVIII)***
TURDEANU Andreea, 269 ***(LXXVIII)***

UNGUREAN C., 523 ***(LXXVIII)***

VASS Andreea, 566 ***(LXXVIII)***

WACKERNAGEL M., 477 ***(LXXVIII)***
WANN D., 475 ***(LXXVIII)***
WEIZSACKER von, E., 477 ***(LXXVIII)***
WHITWEL G., 477 ***(LXXVIII)***

ZAHIU Letiția, 198 ***(LXXVIII)***
ZAMAN Gheorghe, 198, 419 ***(LXXVIII)***
ZAVESTOSKI S., 477 ***(LXXVIII)***